

V
B
J
C
22587
III

jablek 30

jabl 20 9

9 jablek 20 9

Chronica gestorum in Europa singularium a Paulo Piasecio Ep. Praemisl. accurate ac fideliter conscripta ad utilitatem publicam divulgata et typis expressa. Cracoviae in off. Franc. Caesarii 1645. fol.

(Editio prima)

CHRONICA GESTORVM IN EVROPA SINGVLARIVM

A

PAVLO PIASECIO EPISCOPO PRÆMISLIENSI,

Accurratè ac fideliter

CONSCRIPTA.

Ad vtilitatem publicam diuulgata, & Typis expressa.

CRACOVIÆ,

In Officina Typographica Francisci Cæsarij, A. D. 1645.

BENEVOLO LECTORI
Typographus.

FOrtè inciderunt in manus meas ista PAVLI PIASECII Viri Pontificali dignitate ac magis eruditione conspicui CHRONICA, quæ ipse manu tantum describi & nonnisi familiaribus suis patere voluerat: Verùm pace tanti nominis, Te Beneuole Lector iudicem appello, an non iniquissimum foret in priuato occultare, vsuique publico subtrahere opus tàm præclarum, in quo omnium Christianorum Dynastiarum huius sæculi status fideliter, accuratè, modestâ puri Latini sermonis elegantiâ adiuncta, est descriptus, vt ex eius lectione vniuersorum in Europâ hoc tempore gestorum seriem facilè cognoscere, non minoremque vtilitatem, quàm delectationem ex notitiâ tantæ varietatis grauissimorum Politiæ negotiorum percipere possis. Accedit, quòd externi Scriptores, paruam curam, minoremque peritiam habent nostrarum rerum Polonicarum, quæ tamen hìc longo vsu solertique veritatis indagatione probatæ, compressiùs quidem, sed stylo perspicuo, sincerè, ingenueque referuntur. Ausim itaque hæc Typis meis exprimere, ac diuulgare, vt Tuo, communique omnium Historiæ studiosorum commodo, & cumprimis Gentis Slauonæ vtilitati consulam; nec iniuriam faciam Authori, qui inde non aliud nisi à Te gratias, & apud posteros gloriam, nominisque sui immortalitatem sit consecuturus. Datum Cracouiæ, Die vigesima septima Mensis Octobris, Anno Christi, Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo quarto.

APPRO-

APPROBATIO.

EGO Iacobus Vitellius S. T. D. Ecclesiæ Sancti Floriani Canonicus, interea Academiæ Cracouiensis Rector, Librorum ab Illmo & Reuerend^mo D. PETRO GEMBICKI Episcopo Cracouiensi Academiæ Cancellario, Deputatus Censor. Hoc opus Historicum ab Illmo & Reuerend^mo D. PAVLO PIASECIO Episcopo Præmisliensi, accuratè elaboratum, legi diligenter, & reuolui. Cumque nihil in eo quod fidei Catholicæ aut moribus honestis oppositum sit; quin etiam consequentis posteritatis de statu præsenti, & fortunæ varietate, bellorum ac Regnorum fluctibus, prudentia Historica, & stylo culto plenam reperi instructionem. Ideò vt bono publico in lucem exeat, & Typo imprimatur, dignum iudicaui. In cuius rei fidem manu mea subscribo. Datum è Collegio Maiori Academiæ Cracouiensis, die nona Nouembris, Anno à partu Virginis, 1644.

Idem qui supra

M. Jacobus Vitellius S. T. D.
in Academia Crac: Rector.

PAVLVS PIASECIVS EPISCOPVS PRÆMISLIENSIS JACOBO PIASECIO ABBATI CLARÆTVMBÆ, MAGNI VLADISLAI JV. REGIS POLONIÆ ET SVECIÆ, SECRETARIO NEPOTI S. S.

Accipe grate Nepos quæ post mea fata reuoluas.

NEc te fallant, qui sub titulo Historiæ non tàm res gestas æui nostri quam Panegyricos scripserunt, & prout quisq; odio vel fauore in alterum propendet, ita stylum quoq; suum temperauit, vt fortibus ignauiam, ignauis fortitudinem tribuerit; laudem immeritis, & culpam innoxijs affinxerit, omnemq; sæculi istius vicissitudinum seriem nonnisi propriæ sententiæ accommodarit, ingenti veritatis dispendio. Vel si malis, cauta industria veriora discernas: si etiam libet cum errantibus erres, ego hic mihi canam & Musis, ac singulariora prout obtigerunt adnotabo, remoto elegantiarum Rhetoricarum colore, quo omnis absit fucus. Imò nec Historicum quidquam, præter sinceram puramq; factorum illustriorum descriptionem hìc requiras: alia enim Historiæ lenocinia prudens omitto, vt argutiores sententiarum conclusiones, nominum, rerumq; origines à longè deriuatas, causæ consi-

Historiā laudationibus fieri mendosiorem ait Cicer.

consiliorum & euentorum indagationes curiosiores, quæ magis exprimunt animi affectum seu ingenium Scriptoris, etsi orationem ornant, illo ornatu adulterant rei veritatem, semper gratiorem dum suomet candore genuino nitescit.

Talis autem erit ratio huius instituti, quod non nisi mei temporis memorabilia quæ diligenti studio ex relationibus non suspectis conquisiui, & plura quibus egomet ipse interfui, singula in suis annis signabuntur. Istorum verò principia quæ meam memoriam superant, ex commentarijs fidei probatæ summatim collecta præcedent, quò melius totius narrationis cohæreat argumentum. Vnde primum acta antecedentis ætatis in compendium contracta sub Imperio Regis Poloniæ Stephani ponentur, deinde mea coæua ab initijs Regni Diui Sigismundi Tertij distinctius in ordine annorum succedent.

T igitur incipiam à Rege Poloniæ Stephano: Is gente Vngarus Stephani Battor de Somlio (sunt alij Batorei de Battor) Palatini Transyluaniæ ex Anna Telegdi filius, primum ob insignem in re militari solertiam post Ioannis Sigismundi ex Isabella Polona Ioannis I. Vngariæ Regis filij Transyluaniæ Principis mortem, fauore Prætorianorum & exercitus Prouincialis, cui eius frater Christopherus Battor tunc præerat, reiecto æmulo Gasparo Bechesio, Principatum Transyluaniæ, Anno Christi 1571. 21. Maij obtinuit: & deinde rem ipsius promouente Samuele Zborowski sub illud tempus apud eum in Transyluania exulante, Rex Poloniæ fuit electus die 15. Decembr. Anno Christi 1575. postquam Rex Henricus Valesius Gallus sexto à suo in Poloniam aduentu Mense deseruerat hoc Regnum, defuncto sub finem Mensis Aprilis A. C. 1574. ætatis suæ 24. sterili fratre suo germano Carolo Nono Galliæ Rege, ad successionem illius Regni vocatus.

Stephan. Battori Principatum Transyluaniæ obtinuit Anno Christi 1571.

Carolus IX. Gall. Rex moritur 1574.

Et quidem sub illo Interregno diuisis Procerum Nobiliumque studijs factio Zborouianæ aduersa elegerat alium Regem Poloniæ, nempe Maximilianum II. Imperatorem Rom. sed dum iste diutiùs deliberat, & Legatos ex Polonia ad se missos Viennæ Austriæ lento tractatu super conditionibus suscipiendi Regni, & de Anna Reginula Poloniæ filio suo Archiduci Ernesto in matrimonium collocanda remoratur, Stephanus celeritate vtendum ratus, vt primum pacta in Comitijs Electionis Regiæ Varsauiæ 14. Decembris 1575. conscripta, & à Legatis Ordinum Poloniæ sibi proposita stabilierat, ac iureiurando Meggiesij 8. Februarij, A. C. 1576. firmauerat, magna festinatione in Poloniam veniens ineunte Mense Aprili eiusdem Anni 1576. Cracouiam Regni Sedem primus occupauit, & actis ibi Generalibus Ordinum Poloniæ ac Lithuaniæ Comitijs, suscepit Coronam & insi-

Stephan. Battori eligitur Rex Poloniæ Anno 1575. die 15. Deceb.

insignia Regni solenni ritu, sacra tantæ cerimoniæ procurante Stanislao Karnkowski Episcopo Vladislauiensi, eò quòd Iacobus Vchanski Archiepiscopus tunc Gnesnensis Primas Regni, cuius hoc muneris est, Maximiliani partes sequeretur. Peracta autem Regia sua inauguratione Rex Stephanus, mox omnes aduersæ partis molitiones subuertit: Præsidium Alberti Łaski Palatini Siradień. pro Maximiliano Arcem Lanscoronam Cracouiæ vicinam, & multum infestam, custodiens, intra paucos dies ad deditionem coëgit, armatorum turmas per Poloniam pro Maximiliano conscriptas dissipauit, vt ante istius anni 1576. finem omnes Poloniæ Proceres relicto Maximiliano in eius obsequium concesserint; etiam Primas Regni, qui cùm Louicij obfirmato pro Maximiliano animo hæreret, tandem intellecto quod ipsemet Rex Stephanus Varsauia Louicium, & quidem cum militari manu eius declarationem requisiturus venire proposuisset, cunctatione omni seposita, præuenit accurrens Varsauiam, ibiq; reconciliatus Regi iusiurandum fidelitatis præstitit, ac eius exemplo cæteri Episcopi, qui omnes ferè præter Vladislauiensem, Austriacis fauerant, ad fidem obedientiamq; Regis redierunt; Solus Stanislaus Czarncouius aduersarum partium Legatione suscepta apud Maximilianum Imperatorem hærens, eum ad persequendum armis ius electionis suæ incitare non desistebat; tulitq; contumaciæ talis suæ iustas pœnas, abdicatus propterea Præfectura Plocensi ad Stanislaum Criscium Palatinum Masouiæ, & officio Referendariæ Regni, ad Nicolaum Fierlei Castellanum Biecensem translato. Et cùm post mortem Maximiliani Imperatoris sequestro fratre suo Alberto Czarncouio Præfecto generali Maioris Poloniæ veniam apud Regem Stephanum impetrasset, paulòpost iterum innouandis rebus deprehensus, maiorem iacturam sensit, irrita facta à Rege adoptione (coadiutoria vsitato nomine) sua ad successionem post Vchanscium in Archiepiscopatum Gnesnēsem, & Znina amissa, quam ex adoptione eadem possederat. Ciuitas Gedanensis aliquandiu restitit, illecta spe consequendarum à Maximiliano Imperatore maiorum libertatum, quas illo etiam mox defuncto vindicare, ac vsq; & armis extorquere nitebatur. Sed hanc quoque Stephanus Rex, ad obsequium in breui reuocauit; celebratis enim Mense Octobre eiusdem anni Toruniæ Comitijs, Gedanenses criminis perduellionis reos declarauit, proscripsit, ac omni commercij cum Regnicolis iure priuauit. Cùmq; nihilominus illi in sententia persisterent, & necessaria ad defensionem Ciuitatis suæ, vastato Monasterio Oliuensi compararent, contumaces armis compescuit. 13. April. Anni. 1577. fusis eorum copijs, quas ex Germania collectas, & tanto ausō omninò pares, bipartitis castris circa pagum Lubisow infra Dirsauiam collocarant. Compulsi enim amisso exercitu intra Ciuitatis suæ mænia, & fortissimè à Polonis oppugnati, cæso Ioanne à Collen, quem sibi Ducem veteranum ab Electore Saxoniæ impetrauerant, tandem precibus Procerum Regni, & Electoris Saxoniæ, ac Brandeburgici deuinxerunt Regem, vt parceret Ciuitati suscipienti subiectionis conditiones, quæ illi initio istius belli fuerunt propositæ. Quarum præcipuæ erant: quòd Magistratus illius Ciuitatis culpam suam ex formula scripto conce-

Stephan. Rex coronatus, Anno Christi 1576.

Vchanski Archiep. Gnesn. cogitur iurare fidelitatem Regi Stephano.

Czarncouius Austriacis addictus luit pœnas.

Gedanum oppugnauit Rex Poloniæ Stephanus 1577.

Gedanensibus conditiones deditionis datæ à Rege Pol.

concepta deprecarentur; militem dimitterent; coram delegatis à Rege
Gedanum mittendis iurarent subiectionem Regi & Reipub: vectigalis ma-
ritimi augmentum sub Rege Augusto factum, fiscoq; Regio addictum (à
Sigismundo I. Rege Poloniæ pro impensis ad conseruandum illum por-
tum institutum vectigal dimidij floreni à nonaginta florenis de mercibus
eò commeantibus, auxerat duplo, aliumq; dimidium florenum de eisdem
nonaginta florenis pro vsu fisci sui fecerat exigi Rex Augustus, ex occasione
turbarum Gedani A. C. 1569. contra ipsius ministros excitatarum) ne sup-
primerent, vti conabantur, sed integrum exigerent, redderentq; ad ærari-
um Regium: Modum ingressus in Ciuitatem Regi non præscriberent, eius
arbitrio relicto, quomodo sub illud tempus præsentiæ suæ in Ciuitate se-
curitati omnium prouidere deberet: Onerum de quibus conquereban-
tur moderationem in Comitijs Regni (demum in Anno Christi 1585. die
26. Febr. in Comitijs Varsauiæ obtinuerant ab eodem Rege diploma, in
quo circumscriptæ fuerunt eorum obligationes & libertates) generalibus
peterent. His igitur conditionibus addita mulcta centum millium num-
morum aureorum Regi, & viginti millium aureorum (florenorum vsitato
vocabulo hocque in posterum vtemur) impensa pro restauratione Mona-
sterij Oliuensis, (vltra plura nomina debitorum mercatoribus illius Ci-
uitatis in diuersis Poloniæ locis obligatorum, & in fiscum interim Regium
redactorum) Rex Mariæburgi, vbi quatuor mensibus propter negotium
assignandi curatorem Alberto Friderico mente ægro Prussiæ Duci substi-
terat, proscriptionis in eos decretum abrogauit, & eorum Priuilegia con-
firmauit. Fertur sæpè conquestus fuisse de Proceribus, ad quos (Petrus
Zborowski Palatinus Cracouiensis, & Ioannes Zborowski, Castellanus
Gnesnensis præcipuas Præfecturarum militarium functiones in illa expe-
ditione obibant) Gedanensium nuncij specie tractandæ deditionis auro
in lagenis vini occultato onusti assiduè commeabant, vt dictitare soleret
se plumbeis, Gedanenses verò aureis iaculis pugnare. Assignauerat

Stephan. Rex Polon. dat curatores Duci Prussiæ ægro 1577.

autem curatorem cum titulo Ducis, ægro Duci Prussiæ, proximiorem
ipsius agnatum Georgium Fridericum Brandeburgicum Principem, rece-
pto ab eo iureiurando fidelitatis, Regibus Poloniæ præstandæ, & cum
cautione, vt nonnisi indigenis Prussiæ Præfecturas & Magistratus illius di-
tionis committeret: ægro Duci necessaria pro dignitate eius personæ sub-
ministraret, vxoris ipsius Mariæ Leonoræ Iuliacensis iura dotalia illæsa ser-
uaret, etsi æger Dux ad sanitatem rediret, vel prolem susciperet, potestas ad-
ministrationis Ducalis Prussiæ plena ipsi restituenda esset.

Electoris quoq; Brandeburgici Legati Vexillum insigne istius Fiduciæ,
simul (quasi eodem iure successionem eius spectantes) contingebant,
dum à Rege traderetur Georgio Friderico, licet Nobilitas Prussiæ ob-

Prussiæ feudũ ad quam stirpem pertinet.

nunciaret, non omnem stirpem Brandeburgicam comprehendi in formu-
la huiusmodi fiduciæ à Sigismundo I. Rege Poloniæ, Alberto I. Duci ex
Familia Anspachiana tradita. Hæc tamen quæstio tunc neglecta, postmo-
dum à Sigismundo III. Rege Poloniæ, A. C. 1609. & 1611 circa traditio-
nem eiusdem Fiduciæ Ioanni Sigismundo Electori Brandeburgico fuit de-
finita,

finita, ea ratione quod in ea nonnisi istius Electoris & eius fratrum germa-
norum Ioannis Georgij Iegerndorfensis in Silesia Ducis, ac Ernesti, & Chri-
stiani Vilhelmi Archiepiscopi Magdeburgensis legitimi filij mares succe-
dere debeant, reiectis Culmbacensibus, Onaldinis, cæterisq; Franconia-
nis, ad quos illa primæua Sigismundi I. Regis cum Alberto Anspachio
conuentio nullatenus referri potest.

Maximilian. Imper. moritur 1576. 12. Octobris.

Quod verò attigimus de mortuo interim Maximiliano Imperatore, de-
cesserat Ratisbonæ duodecima Mensis Octobris Anni 1576. dum ibi Co-
mitia Germaniæ celebraret. Henricus autem Rex vt secretò, nemineque
Polonorum Procerum conscio fugienti similis Cracouia excesserat, die 18.
Mensis Iunij, A. C. 1574. Viennam recta transiuit, ac ibi Imperatore Ma-
ximiliano salutato, & Polonis (aliqui ibi eum assequuti fuerunt, sed persua-

Henricus Rex deserit Regnũ Polon. 1574. 18. Iunij.

dere ei non poterunt vt rediret) discessus sui causis præscriptis, Venetias,
inde verò per Sabaudiam in Gallias peruenerat. Et postquam inijt posses-
sionem illius Regni, missis vltro citroq; legationibus diuersis, cum Polo-
nis egit, vt eum Regem suum agnoscerent, persisterentq; in ipsius fide: sed
cùm nil proficeret, illis Regem in Polonia nonnisi præsentem regnare pos-
se respondentibus, tandem accepto quod in suum locum alius fuisset suffe-
ctus, acquieuit, maioribus domi difficultatibus irretitus, quam vt Poloni-
cis quoq; tanto terrarum interuallo dissitis consulere valeret. Atque ita
Stephanus Rex & domi & deforis vndiq; securus Regni, totum suum stu-
dium ad implenda boni Principis munia applicauit. In quorum partibus
omnibus æqualiter excelluit; & si pacis artes, ac bellica ipsius fortitudo

Stephani Regis æquanimitas.

comparentur, vix liquet quænam præferri deberet. In iure reddendo æ-
quitatis, sine vllo personarum respectu, fuit tenacissimus: legum cum sin-
gulari linguæ latinæ elegantia scientissimus. Vnde sæpius cùm Senatores
assidentes iudicanti, ex more primi sententiam dicerent, & in dubijs hæsi-
tarent, vel etiam fauore nutarent, vltimus Rex causæ meritum ad iuris re-
gulam reducere explicareq; solebat, & sententias quandoq; iubebat itera-
ri, atque ita demum decernebat. Præcipuè autem æquabilitas ipsius in di-
stribuendis beneficijs prædicatur, ea enim nonnisi in bene meritos dispen-
sare solebat, & si quem siue Sacerdotalis, siue militaris status aliqua virtute
præcellere cognoscebat, etiam nullo ministrorum Aulæ (quorum mune-
ris hoc est) commendationem interponente, sponte sua, nec raro igna-
ris, & quidem non mediocres dignitatum, & officiorum gradus defere-

Stephani Regis offensarum initia.

bat. Sed breui incurrit propterea odia grauiora, præsertim apud Zboro-
uios, qui cùm in eius Electione maiorem præ cæteris operam præstitissent,
ex voto suo administrandum Regnum, & maximè beneficia distribuenda
fore sperabant. Et cùm nonnisi partium suarum personas ad officia pro-
mouendas obtruderent, contrariarum partium quamuis meritissimos de-
primerent, Rex naturâ in virtutem propensior eorum commendationes
posthabere cæpit: Maximum autem fomentum offensarum inde processit.
Obtinebat tum supremum Cancellariatum Regni Valentinus Dembinski,
vir ætate prouecta, penè decrepitus, & illi muneri exercendo vix iam ido-
neus. Is itaq; solicitabatur à Zborouijs, vt se abdicaret tali Magistratu, &

 accipe-

acciperet dignitarem Castellaniæ Cracouiensis, quæ primum locum dat
in Senatu, & à morte Sebastiani Mielecki tum fortè vacabat, ac cùm ille
nihilominus in illo retinendo persisteret, vsq; iniurijs senem exagitabant,
vt tandem susceperit titulum Castellani Cracouiensis. Expugnato itaq;
Dembinio, securi quòd Rex eorum voluntati obtemperaturus esset, ad id
officium promouendum designabant Ioannem Zborowski militiæ magis
quàm tali functioni idoneum. At Rex hoc præsentiens, deuitandumque
putans ne in faciem ipsis resisteret, & aperta repulsa eos offenderet, priusquam
intercederent pro illo fratre suo, præter omnium expectationem,
illo Cancellariatu ex more Vicecancellario Petro Dunin Wolski (iste ab
Henrico Rege habuerat illud officium) delato, contulit Vicecancellariatum
Ioanni Zamoyski, viro ingenio, consilio, & manu prompto, ac cumprimis
ciuilium politicarumq; literarum scientia claro, vt illi soli tantus Magistratus
opinione omniũ tunc deberi videretur. Simularunt tamen Zborouij
eam offensam, quæ alijs alijsq; similibus aucta incitamentis, paucos post
annos grauius in apertum erupit, vt infra mox attingemus.

Zamoysciodefertur officium Vicecancell.

Nunc prius gesta istius Regis bellica delibemus. Dantiscanis ad officium
reuocatis, contra Moschum eousq; damnis Poloniæ Regno illatis insolescentem
arma conuerterat. Ademerat enim iste olim Lithuaniæ & Kiiouiæ
Smolenscum ac Seueriensem Prouinciam, & temporibus Augusti Regis
Liuoniam Estoniamq;, demum verò Polociam cum toto illo tractu: nec vllis
iustis medijs induci poterat, vt sponte cederet, quæ iniuriâ occuparat.
Bello autem contra ipsum in Comitijs Regni publicato, primo Polociam
Rex Stephanus recuperare voluit, vt quæ vicinior Vilnæ immineret, & recepta,
diuturniori bello contra illum hostem ducendo pro commeatu, &
apparatu bellico conquirendo, impedimentisq; deponendis sedes opportuna
videretur. Itaq; sub finem Mensis Iunij Anni 1579 Vilna egressus lustratas
apud Suirum copias Polociam duxit, præmisso Christophero Radziwil
Præfecto militari Lithuaniæ cum equitatu Lithuanico, qui obuia
in itinere Castella, *Kożian, Sitno* & *Krasne*, celeriori irruptione ac incendio
vastauit, Polociamq; propè considens, omnes eius aditus interclusit.
Rex ipse cum exercitu Polonico, cui præerat Nicolaus Mielecki Palatinus
Podoliæ, & cum peditatu quinq; millium Vngarico tardius ob continuos
imbres incedere coactus, demum die 2. Augusti eò peruenit, positisq; castris,
ac parte exercitus ad aduersam ripam fluuij Polocza transmissa, in tribus
locis quà Ciuitas commodè oppugnari poterat, aggeres & vineas excitari,
machinasq; fulmineas inde directas vibrari iussit; quarum vi intra paucas
horas reiecti à propugnaculis suis Moschi, postero die oppugnatoribus
occupandam Ciuitatem reliquerunt, ipsi in arcem concedentes. Nec morati
Poloni ad Arcem quoq; expugnandam concurrunt, & exusta Ciuitatis
parte arci proxima, munitiones & fossas propè portam arcis promouerunt
labore immenso, & per aliquot dies parum fructuoso, cùm inter densa
bombardarum ab obsessis emissa iacula, & pluuiarum assiduarum molestias
in madente solo natura vliginoso, vix vestigium tenere, ne dum operas
agere, vel contra hostiles munitiones pugnare possent. Donec 29 Augusti

Stephan Rex Polon. Moscho bellum infert A. C. 1579.

Polocia oppugnatur.

die aliquanto sereniore, maiore vi oppugnationem aggressi, incendium
à duabus partibus arci intulerunt, & exusto propugnaculo cliuo arci
imminenti superposito, certatim ardua eiusdem cliui, alij autem ab alia
parte profundiores fossas, alij flumen Polocza superantes, per medias flammas,
& obstinatiorum defensorum tela in arcem irruebant. Et licet tunc
flammis non minus oppugnatores quàm defensores lædentibus, receptui
canere fuerint coacti; insequenti die tamen repetita irruptione, dum hostis
à fronte circa mænium hiatus pridiano illo incendio apertos defendendos
anxiè decertat, à tergo cliuum in quo nuper propugnaculum fuerat
exustum ascenderunt, & inde crebrioribus explosis iaculis, eodem impetu
ad imas arcis munitiones delapsi eas occuparunt. Atq; ita præsidiarijs
vndique coangustatis, Rex veritus, ne desperata salute incendium reliquæ
arci, ac instrumento bellico quod ibi multum erat inijcerent, conditiones
deditionis obtulit, vt cuiq; quo vellet cum suis impedimentis incolumi
abire, vel inter Polonos stipendia mereri liceret, præter Præfectos,
quorum præcipui Basilius Kniás Mikolinski, Demetrius Michaylowic,
Moczorowski, Okolinski, Volinski, qui in custodiam sunt traditi. Ex sex
millibus autem præsidiariorum qui ibi erant, in diuersis conflictibus fuerunt
cæsi bis mille, ex Polonis nonnisi centum desideratis. Rex prima Septembris
arcem ingressus, in eius templo hymnum gratiarum cantari fecit,
& quo locum non armis solum, sed & Religione in futurum stabiliret,
Monasterium Religiosis Societatis IESV ibi fundauit. Interim Nicolaus
Mielecki cum parte copiarum ad arcem *Sokol* iuerat, & post oblatam præsidiarijs
securitatem salutis, si se dederent, cum illi potiùs vim experiri
mallent, admotis tormentis eos oppugnauit, pertinaciusque non sine damno
oppugnatorum resistentes, tandem iniecto propugnaculis ligneis
igne, omnes vna cum arce deleuit. Eorum exemplo territa *Iarosłauia, Sussa* & *Turoula*
deditionem fecit, ac totum Polocense territorium in potestatem
Regis redijt, decimo septimo anno, ex quo à Moschis fuerat interceptum.
Aduenerant autem non multò post ad Regem Legati à
Duce Moschouiæ pacem petentes, sed reiecti ad Comitia Regni Generalia
quæ Rex Varsauiæ ad finem istius anni indixerat, cùm ibi quoque
restitutionem Seueriæ & Liuoniæ denegarent, altera expeditio in Moschouiam
fuit decreta. Vnde finitis Comitijs Mense Ianuario, Anni
1580. primo vere Rex in Lithuaniam redijt, medioque Iunio Vilna mouens
paruis itineribus, vt copiæ præsertim pedestres consequi possent, hosticum
versus processit. Ac recta petendam Liuoniam nonnulli suadebant,
pro qua potissimum recuperanda, bellum illud fuit susceptum; sed
cùm ibi rei benè & celeriter gerendæ multa obstarent, nempè castella muro
firmiori munita, & arces frequentes expugnatu difficiles, præsertim sub
propugnatoribus Moschis, qui in pugnando pro vallo & fossa multum
præstant, campestri prælio minus vtiles, meliori compendio vtendum Rex
ratus, Wielkołuki hostilem Ciuitatem prius aggrediendam decreuit, pro
qua vti insigni Moschorum ab ea parte Emporio ac præsidio, magis solicitum
Moschouiæ Ducem ad decernendum prælio euocaret; vel ea capta
omnem

Polocia capitur à Polonis.

Sokol Arx capitur à Polonis.

Stephani Regis Poloniæ secunda contra Moschos expeditio Anno C. 1580.

Vielkołuki Ciuitas Moschica.

omnem ipſi aditum ad ſubueniendum Liuoniæ intercluderet, ſicque omni ſpe auxiliorum deſtituti præſidiarij Moſchi arces Liuoniæ deſerere cogerentur. Eò itaque progreſſus Rex Stephanus, cum decemocto millibus equitum,& decem millibus peditum, oppidum Vielis,& Vſwiatam in proximo itineris ſitum, ne inde Moſchi excurrentes terga exercitus ſui carperent, vel pabulationes impedirent, primum oppugnari iuſsit, miſſo Vieliſam Ioanne Zamoyski Cancellario Regni, cum ſeptem millibus armatorum, & Vſwiatam Nicolao Mielecki cum alia exercitus parte; Vieliſam itaque in citeriori Dunæ fluuij ripa ſitam Zamoyſcius ſuperatis inuijs ſiluarum quartis caſtris aſſecutus, ſtatim arcem propè excitato aggere, corbes erigi, repleriq; terra, ne tormentis inter eos collocatis, arcis mænia quati fecit, tranſmiſſa ad alteram ripam mille equitum turma, ad prohibendum ne quid ab ea parte ſubſidij obſeſsi reciperent: cumq; vehementioribus tormentorum ictibus, conuulſa ſepimenti parte ingreſſum in arcem aperuiſſet, & iam miles audaciùs irruptione facta, à pluribus locis incendium eò inferret, præſidiarij defenſione deſperata, pacti corporum & rerum ſuarum incolumitatem, deditionem fecerunt. Vſwiatenſes quoq; cum exuſto oppido in arcem omnes confugientes, vno & altero die ferociùs reſtitiſſent, poſtquam ſuperatis aquis arcem alluentibus, munitionibuſque & foſsis vſq; ad portam arcis productis militem ad congreſſum expeditum viderent, dedita arce & eius Præfectis, vitam & libertatem abeundi quo vellent à Mieleccio impetrarunt. Rex tunc apud Suraſum duobus inde milliaribus ſubſiſtens. Dunam lintribus contabulatis ſterni, & exercitum traijci curauit, & ſpreto caduceatore cum literis Moſchi petentis vt arma ſiſterentur, donec eius Legati aduenirent, ad videndam Wieliſiam, & Vſwiatam captam, cum paucis Comitibus tranſiuit: vltra Dunam autem tranſmiſſis omnibus copijs, 20. Auguſti ad Wielkołuki proceſsit per ſyluas denſiores vix ſingulis eouſq; peruias,& per loca vliginoſa frequentibus paludibus ſtagnantia, ad quæ virgultis ſternenda, & vias latiores exciſis ſyluis aperiendas antecedebant copiæ Lithuanicæ: & cùm iſtæ parum in perficiendis operis illis præſtarent, & tardè incedentes, pabula omnia abſumerent, inſequentibus nihil præter nudum ſolum relinquendo, Prætoriæ Regiæ peditum cohorti ea cura fuit commiſſa, quorum labore celerius patefacto tranſitu, 27. Auguſti totus exercitus eductus ex ſyluis in agro Wielkołukano conuenit. Ciuitas ea eſt ampla, planicie fertili longè lateq; circum patente peramæna, habitatoribus Moſchis, præſertim mercatoribus, qui cum Liuonis & Germanis vltra Balticum ſinum habitantibus commercia tractant frequentiſsima, & natura loci munita, à parte Meridionali fluuio Louat, ab alijs circum partibus latè ſtagnis eam ambientibus. Arx verò erat foſſa profundiori circumducta, & loco muri, eius paries ex immenſa in latum & altum roborum mole compaginatus, quem vallum contiguum ceſpititio vertice exæquans, firmum & ad omnem machinarum impetum immobilem reddebat, vt nulla vi alia niſi incendio labefactari potuiſſet. Præſidium quoq; militare habuit ſatis validum, nempe ſeptem millium armatorum præter oppidanos, qui diffiſi munitionibus ciuitatis, ea exuſta ne viui

esset

Vieliſſam capit Zamoyſcius.

Vſwiatam capit Mielecius.

Vielkołuki Ciuitatis ſitus

eſſet hoſti, ad arcem defendendam omnes vires ſuas contulerant. Venerãt autem in caſtra nec dum oppugnatione inchoata Legati Moſchi Ducis, ſed 28. Aug. die colloquio apud Cancell. introducto, interrogati quidnam tractare vellent? cùm reſpondiſſent in commiſsis ſe habere, ne quicquam agerent, niſi prius Rex cum vniuerſo exercitu ſuo è finibus Moſchicæ ditionis abiret, non fuerunt admiſsi ad audientiam Regis, ac inſequenti manè totus exercitus ad oppugnationem neceſſaria ſumma feſtinatione comparabat. Zamoyſcius Cancellarius cum legione ſua in alteram fluminis ripam arci aduerſam traiecerat, ibiq; aggeribus excitatis, machinas contra primaria arcis propugnacula bifariam erexit. Ab altera verò parte Rex foſſas propè arcem duci, tormentaq; contra hoſtiles munitiones dirigi fecit, & biduo in eo opere inſumpto, prima Septembris tormenta vibrari cæpta, quatuor diebus mænia arcis quatiebant: ſed irrito euentu cùm parietes terra repleti, & vallo ſuſtentati, ictus pilarum tormentorum facilè eluderent, & humo madentes incendium ſæpiùs illatum non reciperent, donec cuniculis actis vnum propugnaculum euerſum, ignem ex copioſiore puluere nitrato ibi aſſeruato concepit, & ſummo niſu reſtinguentibus illud Moſchis, alia parte ſubiectæ ſub veſperum parieti faces ſulphureæ, quæ multis horis latentes, humiditate ſoli extinctæ credebantur, media nocte oborto validiori vento agitatæ exarſerunt, moxque flammis inde dilatatis, tota Arx quinta Septembris deflagrauit, Moſchos ex incendio erumpentes furor militaris excepit, vix tertia parte omnium qui ibi fuerant ſaluata: inter quos præcipui Fedor Iwánowicz, Likow, Hreori, Akſakow, Michael Caſzen, à cæde erepti in cuſtodiam ſunt traditi. Iuan Wojeiko ſupremus arcis Præfectus, dum ad Regem ducerctur, ob quoſdam ex Regijs crudeliùs interemptos, à militibus in partes fuit diſſectus: ex Polonis ducenti circiter perierunt, inter quos inſignior Petrus Kozłowski Caſtellanus Zauichoſtenſis, Præfectus Malogoſtenſis. Rex captam arcem ſtatim reſtaurari ac muniri iuſsit, ipſemet operi incumbens. Mielecio autem Palatino Podoliæ Neuelam duodecẽ leucis inde diſtantem oppugnanti, decima Septembris maiora ſubſidia miſit: quibus ille receptis Ianuſsium Ducem Zbaraſcium Toropeciam, vbi hoſtiles copias in auxilium Neuelenſibus à Moſcua miſſas conuenire intellexerat, cum expeditioribus Equitum turmis, ac ſolertioribus centurionibus ablegauit, & re feliciter ibi geſta, Moſchiſq; prælio victis, ad Neuelæ oppugnationem omnem curam conuertit. Arx illa ſitu loci eſt firmiſsima, Wielkolucenſi vix cedens, lacus alluuione vndiq; cincta, anguſto ad eam à meridie ſolummodò aditu patente, quem tamen foſſa cum aggere altiori, & paries ex trabibus quadrifariam tranſuerſis humo intermedia vacua implente compaginatus claudebat. Ab ea itaque parte Palatinus Podoliæ oppugnationem inſtituerat, & productis vineis vſque ad foſſam arcis, cùm nihilominus obſeſsi qui erant mille præter agreſtium duorum millium turbam, audaciùs reſiſterent, denſo iaculorum imbre ab acceſſu munitionum Arcis Polonos arcentes, cuniculis actis intrò foſſam hoſtilem penetrauit, eaq; ſuperatâ miles mænibus arcis ignem tanto ſilentio ſubiecit, quòd obſeſsi inopinato periculo conſternati abiecta

B omni

Moſchi legatus ad Steph. Regem.

Wielkołuki expugnatur incendio à Polonis.

Neuelam expugnat Mielecius.

omni spe defensionis priusquam incendium inualuisset, arce excesserunt. Incolumitas tamen omnibus fuit concessa, præterquam Præfectis, Palatinis, qui vincti ad Regem sunt deducti, & mox incendio restincto, integram arcem cum duodecim tormentis æneis maioribus, & bombardis minoribus quingentis seruatam, Palatinus Podoliæ præsidio Polonico muniuit. Rediens autem ad Regem multa conquestus de Vngarorum insolentia, Præfecturam militarem generalem deposuit. Vnde Rex post eius discessum officium illud detulerat Zamoyscio Cancellario, eumq; statim expediuit cum parte exercitus Zawolociam, quæ vicinior nisi fuisset expugnata, graue incommodum præsidiarijs Vielkolucensibus & Neuelensibus allatura videbatur. Rex ipse munitionibus arcis Vielkolucensis absolutis, eiusque Præfectura Filoni Kmita Palatino Smolenscensi commissa, 3. Octobris ad visendam Neuelam transiuit, & subsidijs inde maioribus Cancellario Zawolociam missis, iter Vilnam conuertit. Legatos quoq; Moschos qui semper ex quo aduenerant in Castris præsentes expugnationem Vielkolucensem & Neuelensem spectarũt, & tamen nonnisi inani verborum contentione tractatus pacis trahebant, ad Comitia Regni in Mensem proximum Ianuarium, Varsauiæ indicta, subsequi iussit. Circa Zawolociam autem nimium distinebat conatus Zamoyscij Cancellarij adulti autumni cum imbribus perpetuis asperitas, & de ea capienda Regem quoq; ipsum penè desperare cogebat, nisi Ducis constantia, ac militum labor omne aduersum superasset: contempta enim frigidioris cæli intemperie, inter frequentes pluuiarum procellas, magna virium contentione munitiones ad oppugnationem necessarias ab aduersa arcis ripa, intra paucos dies perfecerunt, & cùm lacus arcem totam instar insulæ intermediam circum alluens, nullum ad eam accessum permitteret, nec vadum haberet, pontesq; Moschi deiecissent, Zamoyscius pontes binos ex tabulatis coniungi, & scapharum magnum numerum conquiri fecit, in quibus à continenti suo reijciendis licet obsessi per dies multos acerrimè decertarint, plurimis Polonorum cæsis, inter quos & Christophorus Comes de Rozrazew occubuerat, tamen post iteratos conflictus cruentos intra arcem compulsi, ripam liberam pontibus applicandis cesserunt; cùmque militem sub signis consistere, & ad inuadendam arcem pontes transire viderent, 23. Octobris victoris potestati se permiserunt, repugnantibus eorum Præfectis, quorum quatuor Palatinos Zamoyscius sub custodia retinuit, reliquos præsidiarios quadringentos circiter in Moschouiam liberos dimisit. Atq; talem euentum secunda illa in Moschouiam expeditio habuit, & longè maiorem fructum fecit, eò quod Regi comparauit virtutis bellicæ gloriam; quâ commotâ Metropolis Liuoniæ Riga Ciuitas, suâ sponte initio insequentis Anni 1581. in ipsius obsequium concesit; eiq; iusiurandum fidelitatis coram Demetrio Sulikouio ad hoc misso præstitit, & tota Liuonia deditionem testabatur, præter arces à præsidio Moschi custoditas, quas iste eousq; detinuit, & repetitis per suos Legatos in Comitijs Varsauiæ sub finẽ istius anni 1581. pacis tractatibus, adhuc restituere ablata recusauit, vnde in illis Comitijs, ad principium Martij continuatis, tertia in Moschouiam expeditio fuit decreta.

Zamoyscius opppugnat & capit Zawolociam.

Rozrazeuius perit in pugnatione Zawolociæ.

Riga Ciuitas Liuoniæ Stephano Regi se submittit 1581

creta. Hanc verò Moschus magis pertimescens, ad callida consilia conuersus miserat ad Summum Pontificẽ Rom. Legatos, eius opem in componenda cum Polonis pace implorans, & fidem Catholicam in ditionib9 suis se recepturũ promittens. Præerat tunc Ecclesiæ Rom. Gregorius XIII. gente Boncõpanius Bononiensis, qui humaniùs excepta illa Legatione curam dirimendi talis belli assumpsit, & opera Stanislai Hosij Cardinalis Poloni tũc Romæ officio Sũmi Pœnitentiarij (obierat ibidem die 5. Aug. A.C. 1579.) fungentis, iacto iam ante per literas fundamẽto tractandæ pacis, Antonium Possevinũ Religiosum Societ. Iesu ad Regem Stephanum pro ea cõponenda destinârat. Et quãuis interim Poloni contra Moschos viribus magis inualuissent, cùm nimirum tertia expeditione, in penitiora Moschouiæ penetrantes Ostrouiam cæpissent, & Plescouiam Ciuitatem amplam, solamq; in tota Moschica ditione (præter Sedem Ducalẽ Moscuam ac Smolenscum) muro lateritio & propugnaculis ex arte militari cinctam graui obsidione premerent; aduenies tamen Possevinus Regem Steph. induxit ad pacem, vt qua composita gentem illam officio tanto delinitam, ad meliorem frugem, & ad cõmunionem Sedis Romanæ redituram Pontifex speraret. Institutus itaq; apud Plescouiã in castris tractatus pacis in eo stetit, quòd Moschus ex tota Liuonia præsidia sua abduceret, eamq; liberam cum apparatu bellico Regi Pol. cederet, & vicissim Wielkoluki & arces Moschicas à Polonis captas reciperet. Et cùm pax perpetua stabiliri non posset nisi restituto insuper Smolensco, ac Seueria, & Estonia, quam interim nemine defendente (Reualiã Rex Ericus Suecus, dum Liuones à Moscho multis cladibus acceptis in summo discrimine versarentur, paulò ante A.C. 1561. interceperat opera Christopheri Ducis Michelburgensis Coadiutoris Archiepiscopatus Rigensis, qui postea ob talem defectionẽ à Polonis eodẽ anno captus, in arce Rauensi sub custodijs mansit, donec in Comitijs 1569. ad intercessionem Principum Germaniæ fuit liberatus) Moscho nimirum bello tam difficili cum Polonis implicito, Suecus Rex inuaserat, induciæ tantũ ad annos sex fuerũt conclusæ, quibus durantibus plena ablatorum restitutione sequuta, pax firmior iniretur. Et quidem Estoniam vti membrũ Liuoniæ vnà cum ista in formula induciarũ addixerat Polonis Moschus: sed videndum erat si eam Suecus sponte dimitteret, vt si negaret in subsequenti pacis tractatione Moscho qui eam amiserat, eiusdẽ recuperandæ necessitas imponeretur. Regnabat autẽ tum in Suecia (vt hoc quoq; obitèr attingam9) Ioannes Rex, qui priùs cùm esset Dux Filandiæ, & Catherinam Augusti Regis Pol. sororem vxorem duxisset, ob suspicionẽ affectati Regni ex tali cõnubio subortã, ab Erico Rege Sueciæ fratre suo captus, & annis quinq; sub custodijs vnà cũ vxore ac filio Sigism. in illa calamitate A.C. 1566. die 20 Iunij nato detentus; deinde vicẽ mutante, fortuna, opera Procerũ Sueciæ quibus Ericus ob crudelitatẽ exosus esse cęperat, liberatus, ipsum Ericum Regem insimulatum delirij vinxit, tenuitque ad mortem sub custodijs, ac in se traxit successionem Regni tunc coalescentem post Gustauũ eiusdem Erici suumq; Patrem, qui primus ex ista stirpe titulum Regis Sueciæ ar-

Moschus Dux legatos mittit Romam.

Gregor. XIII. PP. pacẽ inter Moschos & Polõ. tractat.

Hosius Cardin. floruit & obiit Romæ An. 1579.

Moschouia tres solùm Ciuitates muro cinctas habet.

Liuoniam totam restituit Moschus Regi Poloniæ.

Reualiam capit Ericus Rex Sueciæ.

Michelburgẽsis Dux capt9 à Polonis ob proditionem Reualiæ 1561.

Estoniam intercepit Rex Sueciæ.

Estoniæ pars est Liuoniæ.

Ioannes Rex Sueciæ à Rege Erico fratre carceratur.

Sigismundus Rex in carcere natus 20. Iunij.

Ioannes Rex Sueciæ liberatur è cuſtodia & incarcerat Ericum Regē.

Guſtauus è regno Sueciæ eijcit Chriſtiernū II. Danum.

ciæ arripuerat, adiutus defectione concitata à Suecis contra Chriſtiernum II. Daniæ & Sueciæ ſimul Regem, ideò quod iſte impotentiùs in primores illius Regni ſæuiret, & ipſemet in Dania habitans, Sueciam nonniſi per miniſtros, eoſq; vt plurimum externos adminiſtraret. Hoc enim permoti Sueci, cùm in Dania Patruus eiuſdem Chriſtierni contra ipſum inſurrexiſſet, (è Regno pulſum demumq; captum ad mortē detinuit) tali occaſione vindicandæ ſuæ libertatis vſi, hunc Guſtauū Erici (hæc proſapia, & aliæ pleræq; in Suecia, nō vtitur aliquo cognomine gentilitio, niſi inſignibus armorū, quæ vocantur *VASE*, nempè manipulus graminum ſeu frugum bifariā colligatus: ſanguinē autē Regiū D. Erici, qui in Suecia regnauit circa A. C. 1150. attingit per lineā fæmineā ex Birgitta Erici iſtius Regis Guſtaui Patris matre, & filia Guſtaui Stur, in cuius familiam itidē à fæminis, & per fæminas, nempè Margarim proneptē Marthæ ſororis Erici vltimi D. Erici hæredis maſculi, Steno Stur nuptā, eadem cognatio Regia fuit deriuata, vt videre licet in *Chronico Dauid Hytrei ſub A.C.* 1520. propè finē) Principem ſibi elegerant, hocq; Duce, miniſtros, & præſidia Chriſtierni è Suecia expulerāt. Eis verò eiectis, & Stocholmia ſede Regni è poteſtate Chriſtierni liberata, cùm nobiliores quiq; timore perculſi, ſi Chriſtiernus (auxilijs Caroli V. Imperatoris, cuius ſororem vxorē habebat recuperaturus amiſſa credebatur) vires aſſumpſiſſet, recuſarent Principatum, Guſtauus oblatum ſuſcepit, & quò ſecuriùs illum retineret, Catholicos qui ipſi Hæretico contradicebāt, & tuebantur Chriſtierni Catholici partes, præſertim Archiep. Vpſalienſem, dignitate, & opibus, agnatorumq; ac clientum copia potentē, in ordinem redegit, fiſco Regio applicatis ipſius & omnium Eccleſiaſticorū cenſibus, eorumq; in locum hæreſeos Dogmatiſtis introductis. Et hæc paucis memoraſſe ſuffecerit, ex occaſione Regis Ioannis & Eſtoniæ, quam Rex Stephanus cùm poſt compoſitionem cum Moſcho per Legatos ſuos à Rege Ioanne repeteret, iſte fretus cognatione Regij ſanguinis in Polonia quęſita, moras nectendo negotium trahebat; & etiā opponebat hęreditatem Lituaniæ, dotēq; vxori ſuæ debitam, ac maximè mutuum numeratæ, vt aiebat Regi Auguſto pecuniæ, quàm potiùs donationis ſpecie ipſi obtruſerat, quo eum ſibi deuinctiorē pro conſequendo illo matrimonio redderet, & poſtea eo demum defuncto apud ignaros rei traxit in debitū: hæc tamen ſingula alia Ciuiliori ratione non hoſtili Prouinciæ inuaſione repetenda fuiſſe reſpondebatur pro Rege Steph. Dominicus Alamaniꝰ Culinæ Regiæ Præfectus, ac Varſeuicius, & Laurentius Goślicki tunc Præpoſitus Crac. & Decanus Płocenſis in Sueciā miſſus, iſtam reſtitutionem Eſtonię tractauit, & deinde Staniſlaus Kucinski eandam Legationē obijt, irrito ōnes euentu, præter quod Regina Catherina operam ſuam ad cōponendum illud dubium interpoſuerat, vt arma ſiſteret, quæ Steph. Rex ex Moſchouia rectà in Eſtoniā conuertere decreuerat. Atq; ita expeditū fuerat illud bellum Moſchouiticum, cuius progreſſus ſingulariùs deſcripti legi poſſunt, apud *Reinholdum Heidenſtenium*. Nos adhuc vnicum adnotabimus, vnde proxima cōſequuntur. Offenderat in eo bello animos

Guſtauus Rex Sueciæ factus Catholicos opprimit.

Eſtonia in retinenda Suecus Rex debitum opponit.

Goślicius Legatus in Sueciam.

Polono-

Polonorum externa militia: primùm Germanica, licet minùs, eò quòd iſta minore militum numero conſtabat. Melchior Rederus Sileſius conduxerat aliquot manipulos Germanorum, ac Georgius Farensbachius, tum & Chriſtopherus Rozrazewski, totus Germanicus: pater enim eius quæſita opulentiori poſſeſsione, & diuiti connubio in Germania, ibi domicilium fixerat, ac filios genuerat iſtum & Hieronymum, eoſq; imbuerat moribus omninò Germanicis ac lingua, vt nonniſi vitioſè pronunciarent Polonicam. Germanis itaque adſuetus Rozrazeuius, Germanos cum Redero conduxerat, ſed minùs acceptos, eò quòd delicatiùs tractari, & in melioribus ſemper ſtatiuis collocari volebant, bello illi prorſus inutiles, cùm nec excubias agere in regione tam frigida, nec hoſtem agilem, ac curſu equi cum leui armatura velocem, ipſi armis onuſti perſequi aut offendere, neq; labores militares iniuriaſque aëris in illa regioue gelidioris, ferre valerent. Vnde militiæ Præfecti vrgebant, vt Rex illos exauthoraret, in retinendis tamen perſtitit, illud opponens, vt inquit, adſint teſtes fortitudinis noſtræ, qui eam apud exteros prædicent. Occubuerat autem in illo bello, vt aliàs diximus, circa oppugnationē Zauolociæ Rozrazewski vir ſtrenuus, ac peritia rei militaris inſignis, & Rex in ſolatium fratri eius germano Hieronymo contulerat Epiſcopatū Vladiſlauienſem tum vacantem, poſt aſcenſum Staniſlai Karnkowski ad Archiepiſcopatum Gneſn. in locum Iacobi Vchanski ſub illud tempus defuncti. Vir fuit grauis iſte Rozrazewski auſterus, Germaniſmū ſapiens, ſed vt diximus, originem trahens ex Polonia à Comitibus de Rozrazew, quam hæreditatē eòuſq; habebat, demumq; eam ceſſerat Rozrazewski Caſtellano tunc Poſnañ. Crotoſini Dño, huncq; ſolum agnoſcebat agnatum ſuū ex eiuſdē hæreditatis ſtirpe profectū. Sed vt ad propoſitum redeamus, Germani conducti à Rozrazewski & Redero, offenderāt Polonos aliquantū, at Vngari tātò magis quod numero præſtarent: ōmis enim ferè peditatꝰ in Caſtris Regijs ex Vngaris cōſtabat, & Rex ipſe familiariores habebat penè ōmes Vngaros. Imò & ex Polonis Nobilioribus rarus erat qui in ſuo comitatu nō teneret Vngaros, vnuſquiſq; hâc arte gratiā Regis aucupari cupiens. Poſtponebātur Poloni in functionibus militaribꝰ & eorū virtuti liberiùs detrahebatur: quinimò & ipſe Rex palàm iactabat fortitudinē Vngarorū, ex quo iurgia & improperia acerbiora oriebantur, & Vngari elatiores ægrè parebant Præfectis militaribus Polonis. Præſertim verò Nicolaus Mielecki Palatinus Podoliæ Pręfectus ſummus militaris de illorū inſolentia ſæpiùs querebatur; pluries enim circa oppugnationem arcium hoſtilium fidem ab ipſo in deditionibus hoſti datam violârant. Et vt erat vir ingenio acri, & gloria rerū bello præclarè geſtarum animoſior, haud ferre poterat cōtumelioſiùs Polonos ab Vngaris haberi, eorumq; virtutē poſtponi. Itaq; cùm oppugnandum ſuſcepiſſet caſtrum Moſchorum Sokoł dictum, loci ſitu & ſelectiorum propugnatorū præſidio munitiſsimum, eò progrediēs, altero milliari à caſtris Regijs fixo gradu proclamari iuſſerat, vt omnes gente Vngari ad caſtra Regia redirent, ſe eorum opera vti nolle inquiens; & poſtquam abierant (parebant

Germani pauci Stephano Regi militarunt.

Rozrazeuio confert Rex Epiſcopatum Vladiſlauien.

Vngari plurimi introducti in Poloniam à Rege Steph.

Mielecijꝰ ferre non poteſt Vngarorum inſolentiam.

imperanti

imperanti experti seueriorem) vt intellexerat remansisse ibi vnum Agazo-
nem Vngarum, eum etiã abire iussit. Castrum autem illud fortitèr à Mo-
schis defensum, sed fortiùs à Polonis, magis pro gloria gentis suæ certan-
tibus triduo oppugnatum apertâ vi cæpit, vt aliàs adnotauim⁹. Ista itaq; &
alia post captam Neuelam occasione Mielecius multa in præsentia Sena-
torum conquestus coram Rege de postposita, & minoris quàm par esset
habita ab Vngaris virtute Polonorũ, dimiserat Præfecturã militarem, re-
liqueratque castra, nec quicquam retinente Rege, & indignabundum pla-
care contendente. Hinc verò alia offensarum causa emersit, cùm Rex
Præfecturam illam à Mielecio depositam, Zamoyscio Cancellario contu-
lisset; alij enim veterani militares, præsertim Zborouij se præteritos fuisse
in tali muniorum bellicorum sortitione ægrè ferebant. Et magis quòd
omnes dignitates, & presertim Magistratus publici distrubuebantur arbi-
trio Zamoyscij, qui factus Cancellarius (dimiserat Cancellariatum Vol-
scius assumptus ad Episcopatum Plocensem post translatum inde Petrum
Myßkowski ad Cracouieñ. in locum Francisci Krasinski tunc defuncti) ad
Vicecancellariatum à se dimissum, contra omnium expectationem pro-
moueri fecerat Ioannẽ Boruchowski, & post istum intrà breue temp⁹ ex-
tinctũ, Albertum Báránowski, non alio merito, nisi quòd fuerit eius Ama-
nuensis, & propterea fidelior ac obsequentior, vti obstrictior ipsi futurus
fuisse sperabatur. Alioquin aderant tunc in Aula Regis tanto Magistratu
habiliores, nempè Stanislaus Ossowski Referendarius Regni, vir grauitate
morum & legum peritia conspicuus, Laurentius Goslicki, humaniori lite-
ratura, & eloquentiæ laude, ac legationibus ad exteros Principes felicitèr
peractis clarus; licet audacior virtutis propriæ fiducia: tum & Paul⁹ Zaiacz-
kowski genere quidem par Baranouio, sed maturitate iudicij & consilij ac
rerum vsu incomparabilis, vt istos in tali Magistratuum partitione postha-
beri iniuriosum fuisse communis opinio reputaret. Sed Zamoyscius iudi-
cabat consultiùs fore sibi, si in eo Magistratu nomine quidem & gradu in-
feriori, sed potestate ferè pari nõ æmulum sed collegam, eumq; tanto be-
neficio sibi deuinctum haberet. Et Rex illius vires quàm maximè augeri
stabiliriq; volebat, vt quem vnicum rebus ex voto suo in Polonia firman-
dis esse idoneũ, nempè virum magni, solidi, sobrijq; cõsilij videret, & peri-
culis quæ metuebat, quæq; iam proximè imminebãt opponendũ designa-
ret. Vnde eum Prefecturis opulentiorib⁹ cumulârat, & insuper quò deuin-
ctiorẽ sibi redderet, ei orbato interim vxore Radziuiliana, filiã fratris sui
germani Christopheri Batori nomine Griselidam matrimonio iunxerat.

Mielecius abdicat se Magistratu militari.

Zamoyscio defertur Præfectura militarũ.

Stephan. Rex offendit Polonos in distributione dignitatum

Stephan. Rex Zamoyscij potentiam voluit stabiliri.

Zamoyscio desponsatur Griselida Batorea

Tantò maiora itaq; exinde odia in Regem Stephanum exarserunt, pre-
sertim incitantibus Zborouijs, qui licet iam ex proprijs offensis satis in eum
maleuolentiæ concepissent, alienas tamen potiùs diuulgabant, & quæ
viderentur ad publicarum legum pertinere iniuriã, quam maximè attol-
lebant, vt eò plures in suas partes traherent, & legibus publicis patroci-
nantes, non suam sed Reipublicæ causam se agere probarent. Ac breui
animos Equestrium Ordinum in tantum corruperant, vt nomen Regis
quasi Rempub. opprimere volentis exosum haberetur, & in Cõuentibus
singularibus Terrarum quæ antecedere solent Generalia Comitia, nihil ad
mentem Regis, nihil ad quietem publicam, sed omnia turbulenta conclu-
derentur. Ad quod Nuncij quoq; plerumq; homines factiosi, qui nimirum
obstinatiùs tuerentur partes Regijs contrarias, deligebantur opera Zbo-
rouianorum. Multum enim isti valebant consanguinitatibus, cùm vbiq;
penè, etiam in Lithuania primarijs quibusq; agnationibus vel affinitatibus
coniuncti essent, & opibus pollerent, quas profusa liberalitate dispensa-
bant: maximè in exhibendis conuiuijs tanta conuiuarum, idq; sine delectu
nobilium ac militarium frequentia, vt eorum mensa communis omnibus
etiam egentioribus pateret. Et cùm iam studia populi, vt ipsi iudicabant,
alienata esse à Rege viderent, etiam coniurationẽ quâ eum Regno pellerent
vel tollerent, concipiunt. Nec segnior Zamoyscius in comparandis & fir-
mãdis Regijs suisq; partibus; fortissimũ enim quemq; præsertim beneficijs
& prouisionibus bonorum Regalium, quæ pænè omnia sub hoc tempus
prout illi libuisset Rex distribuebat, in suam clientelam attraxit militares
omnes, & Russiæ ferè vniuersæ primarij quiq; ipsi adhærebant, partim con-
sanguinitatibus ei obstricti, partim necessitudinib⁹, quas cum multis Opti-
matibus & vetustioribus prosapijs contraxerat: talium enim amicitias ille
quàm maximè ambiebat, ac colebat. Et vt erat modestis ac ciuilioribus
moribus, facilè omnes qui non erant Zborouijs obligati, ipsum sequeban-
tur. Maturiores quoq; & sanioris consilij Senatores ac Equestres Regijs
rationibus magis fauebant, vt quem scirent innocuum, de Republ. glo-
riosè meritum, & nonnisi calumnijs peti confictis. Quod autem præci-
puum, Zamoyscius erat in omnibus circumspectus, sagax, vigilans, vt nihil
illum lateret quicquid hostis moliretur, ac ministris industrijs felix, quo-
rum operâ iussa eius strenuè & fidelissimè implebantur. Deprehensa itaq;
coniuratione, proditione Alberti Dlugorai, quo optimo cytharedo fami-
liarius vtebatur Christopherus Zborowski, placuit vti compendio, & abs-
que grauiori partium perturbatione, ipsum caput coniurationis petere
hâc ratione.

Zborouij concitant odia populi in Steph. Regem.

Zborouij coniuratione faciunt contra Stephanum Regem.

Coniuratio Zborouiorum prodita.

Adhuc sub Henrico Rege Samuel Zborowski grauiores inimicitias ha-
bebat cum Ioanne Tęczynski Castellano Woynicensi, supremo tunc Cu-
biculi Regij Præfecto, quem fortuitò sibi ante Arcis Cracouiensis portam
obuium dum ferire nititur, ipsi proximo Andreæ Wapowski Castellano
Præmisliensi ictũ à Tecinio auertere conãti, lethale vulnus inflixit. Vocatus
itaq; in ius ob tantum crimẽ, nempè sub Comitijs & in præsentia Regis pa-
tratum, cùm causam dicturus (non incerto capitis periculo) se non sisteret,
ex vsu forensi sententia Iudicij Regij, nota pœnariæ infamiæ fuit ipsi irro-
gata. Est autẽ vis pœnæ huiusmodi, quod is qui ei est addictus, intra fines
Regni degere prohibetur, alioquin à quocunq; impunè occiditur: Magi-
stratus omnes in quorum ditiones diuerteret, eum tenere, & ad pœnam ca-
pitis seruare obligantur. Vnde Zborouius iste cùm post promulgatã illam
damnationis suæ sententiã tuto in Polonia consistere non valeret, in Tran-
syluania latitabat, ibiq; Stephano tunc Transyluaniæ Principi familiarius
innotuerat, ac eum singularius demeruerat, nauata ipsi in acquirendo post
discessum

Zborouius ab Henrico Rege Gallo proscriptus.

Proscriptionis Regiæ in Polonia vis.

discessum Regis Henrici Regno Poloniæ optimâ operâ: Zborouiorũ enim partes, quæ potentissimæ tunc erant in hoc Regno, præualuerant in eligendo eo Rege, vt alias diximus. Fretus verò ille gratia Regis tanto obsequio sibi deuincti, cùm ipso in Poloniam redierat: & cum nihilominus quantumuis fauore Regis fulciatur notatus tali proscriptione, lege vetante intra Regnum morari non possit, literas securitatis seu liberæ in Regno mansionis (hoc enim vnicum beneficium Rex taliter periclitanti præstare potest) à Rege obtinuerat ad paucos annos, vt interim sibi partem læsam, nempè agnatos Vapouij cæsi reconciliaret; sed nunquam reconciliauit: præsertim Tęcinio repugnante, qui eam iniuriam propriam reputabat, & nonnisi sanguine ac capite ipsius Zborouij expiandam volebat. Contemptim etiam agebat ille, despicatuiq; ducebat omnia, ac elapso datæ securitatis tempore, cùm longiùs ægrè obtinere posset, neq; petebat (nempe nouandarum rerum quas animo conceperat fiducia) liberiusq; huc illuc commeans, palàm vbique conuersabatur, Rege & Magistratibus dissimulantibus (vti dissimulassent ad finem, nisi coniuratio interuenisset) seu potentiam Zborouiorum metuentibus: potissimum autem morari solebat in Cracouiensi tractu, Zamoyscij tunc eius loci Præfecti iurisdictioni subiecto. Monet itaq; eum Zamoyscius vt cautiùs ageret, ac alio commigraret, inquiens se eum in sua ditione tolerare non posse, lege vetante, quæ etiam Præfectum Regium loci cuiusq; negligentius contra similes proscriptos agentem, ad pœnam vocat: verùm ille spreuit monentem, & magis ostentans quod nil timeret, turmas armatas circumducebat. Vnde Zamoyscius veniens à Rege ex Lithuania Cracouiam ad celebranda iudicia sua, cùm pernoctaret in Oppido Prosowice, eum apud Włodkowa (Stadnicia genere sororis Zborouij filia) in proxima villa Piekáry (Cracouiam præsente Zamoyscio ingredi decreuerat) subsistentem, misso Venceslao Vrowiecki, cum satellitibus suis nocte intempesta sub finem Aprilis Anni 1584. comprehendi fecit. Comitatus eius dispersus in vicinis villis quiescebat, & ex paucis præsentibus vno qui arma corripuerat occiso, ac filio eius Alexandro, eò quod bombardam explosisset leuiter vulnerato, nullus obsistere voluit. Conductum autem ad Arcem Cracouiensem Zamoyscius custodiæ arctiori, nemini ad eum aditu permisso tradidit, & ad Regem nuncium expediuit pro informatione, num pœnæ capitis subijciendus esset: nempè quod ita publica lex requirat, vt Magistratus quilibet nobilem quantumuis capitis reum capiens, nisi à Rege prius informetur quid facto opus sit, in eum animaduertere, ac sine arbitrio Regis personam genere nobilem capite punire non valeat. Interim dum responsum à Rege expectatur, variè laborârunt diuersi pro eliberando isto captiuo, Nobilium Palatinatus Cracouiensis ordo frequens ad illa iudicia Præfecturæ Cracouiensis congregatus intercedebat, vt tota causa ipsius ad Comitia Regni generalia remitteretur, & eius agnati offerebant pro eo decem obsides ex genere suo cum sponsione, quòd eum ad Comitia stato die sisterent. Placârant quoq; cæsi olim Andreæ Wapowski viduam, sine cuius accusatione interfector ex more forensi condemnari non posse videbatur.

Zborouius capitur à Zamoyscio.

Sed

Sed omnes istæ curæ nil profuerunt, & celeriùs nempè 15. Maij allatum informationis Regiæ ferale responsum, statim fuit denunciatum Zborouio, vtque domui suæ disponeret. Demum colloquium expetentem Zamoyscius, adhibito magistratu suo Castrensi, sub vesperam eiusdem diei conuenit, & mortem anxiè deprecanti, exhibuit Regias damnationis literas, quarum præscriptum se præterire non posse aiebat, simulque de coniuratione, quam ille eousq; ignorauit fuisse detectam, multa expostulauit, & quæsiuit. Insequentis verò diei (Sabbathum fuit) primo diluculo Vicepræfectus Arcis, cum cohorte peditum armata extra ianuam Arcis Australem eductum, & minas (strophiolum porrexerat vni, vt intinctum in sanguine suo traderet filio, commoneretq; eum vindictæ) spirantem, capite truncari fecit; tantoq; silentio omnis illa executio successit, vt tum primùm sciretur, cùm aperta paulòpost Arcis porta cadauer illius publicè in feretro expositum iaceret: populo ex Ciuitate cateruatim ad tam inopinatum spectaculum concurrente. Castellana verò Cracouiensis Iordanoua cum numerosa Nobiliorum fœminarum caterua adueniens, inter querulosos eiulatus illum truncum generi sui (filiam ipsius habuit ille vxorem) abduxit, lotumq; & assuto capite, toga rubea holoserica vestitum in Domo Zborouiana (loco fori Cracouiensis Ciuitatis conspicuo) toto biduo visendũ permisit, & inde post paucos dies sublatum, ad propriam possesionem conduxit Andreas Zborowski Marissallus Aulæ Regiæ, qui mox cum magno comitatu venerat Cracouiam, & tamen nulla querela seu obtestatione (vulgò vsitato forensi iniuriam passis remedio) apud Acta publica facta, præter quod in quatuor compitis fori Cracouiensis præconis voce obnunciari curârat, illum fratrem suum iniustè damnatum fuisse, cum illo funere discessit. Neque vlla tumultus, vt aliqui futurum ominabantur, aut commotionis indicia apparuerunt, licet Zamoyscius altero die post administratam illam iustitiam in Ciuitatem apud Episcopum Cracouiensem Petrum Myszkowski pransurus, ex Arce descenderit, & non semel transierit ad Templum Franciscanorum, iuxta ædes illas Zborouianas, dum adhuc in eis funus illud hęreret. Immò conticuerant illius factionis omnes, postquam rem seriò agi viderant, & tantò magis cùm ad proxima Comitia Varsauiæ indicta Christopherus Zborowski alterum coniurationis caput, ad dicendam causam læsæ maiestatis vocatus fuisset. Ibi enim quantumuis Nuncij Terrarum magna contentione Regem à proposito eam causam iuridiciali rigore examinandi auertere studuerint, (armata erant illa Comitia ad quæ partium socij turmas militares conduxerant plurimas, & Rex auxerat suas cohortes Prætorias, quæ circa eius Arcem assiduè toto Comitiorum illorum tempore tanquam in Castris excubabant) ille tamen & cadauer Samuelis Zborowski, si (ad Arcem Regiam Varsauiensem conducendum statuerant Zborouiani) adduceretur, in profluentem Vistulæ deijciendum fore renunciârat, & Christopherum Zborowski per Ioannem Rzeczycki Instigatorem Regni, in Senatu de coniuratione accusatum, decreto Comitiorum criminis læsæ maiestatis damnari, è Regnoque proscribi fecit. Atq; ita coniurationem illam futuram Reipub. Regiq; si

Zborouius capite plectitur.

Zborouius Christophero propter coniurationem in Regem proscriptus.

C maturuisset

maturuiſſet pernicioſiſsimam, Zamoyſcius in herba (vt aiunt) oppreſsit, diſpendio tamen ſuo, nam exinde odia apud Zborouianos acerbiora non ſibi ſolùm, ſed & ſuis poſteris contraxit.

Gregor. XIII. Papæ Pontificatus.

VErùm his tantiſpèr ſepoſitis, externa quæ circa hæc tempora interuenerunt breuiter delibemus. Ac primùm: Italia ſecura pace tunc quieſcebat, præcipuè verò Romana Sedes Apoſtolica ſub gubernatione Gregorij Papæ XIII. quem ſupra nominauimus. Protraxit iſte Pontificatum annis tredecim ab A. C. 1572. quo fuit electus Pontifex 14. Menſis Maij ad 9. April. 1585. & ſingulari animi manſuetudine, morum innocentia, (habuit filios ſed ex legitima vxore ante Sacerdotium) & in egenos liberalitate eum temperauit; potiſsimum autem vacauit Seminarijs ſeu contubernijs inſtituendis, in quibus ſingularum nationum, præſertim illarum apud quas fides Catholica fluctuabat, definitus perſonarum numerus aleretur, ac in doctrina ſacra exerceretur, & ſingulis huiuſmodi contubernijs pro impenſis neceſſarijs cenſum annuum abundantem attribuit ex diuerſis in ditione Romana beneficijs Eccleſiaſticis. Sub hoc Pontificatu maxima incrementa cæpit fides Catholica apud Antipodas, præſertim in America, & in orientalibus Inſulis Iaponicis, Philippinis, introducta eò ex occaſione nauigationum Luſitanorum & Caſtellanorum, qui primi (loquimur de nauigationibus noſtri ſæculi, ijſq; commercio & domicilio frequentatis, alioquin vſq; à temporibus Regis Iudeæ Salomonis multa recenſeri poſſent de illo orbe, quem aduerſis vrgemus veſtigijs, à diuerſis ſiue ſtudio, ſiue errore nauigantiũ nonnihil explorato) illas gentes orbi huic Arctico ignotas inuenerunt. Vel vt altiùs iſta quoq; repetamus, auſpicijs Emanuelis Portugaliæ Regis illæ terræ circa Annum 1492. & 1499. ſunt inuentæ primùm à Chriſtophero Columbo Ligure Genuenſe, Inſulæ Cuba, Iamaica S. Dominici, ſiue Hiſpaniola. Et ſub idem tempus à Ferdinando Caſtellæ Rege emiſſus Americus Veſputius Florentinus continentem ipſum tentauit, ex eius nomine vocatum America. Ac exinde æquè Luſitani atque Caſtellani maria illa nunc ad Orientem, nunc ad Occidentem peruagantes, diuerſis temporibus alias plures terras nemini antea cognitas inueſtigârunt. Et cùm ex æmulatione vindicandi nunc in vnius, nunc in alterius Regis poſſeſsionem terras occupatas, ac ſpolia parta ſortiendi diſcordiæ inter illos nauigatores orirentur, quæ tàm vtile ſtudium interrumpebant, arbitro Alexandro VI. Summo Pontifice Romano, talis inter eos partitio ſtetit, vt à Fortunatis ſeu Canarijs maris Athlantici Inſulis, Orientem verſus Luſitani, ad Occidentem verò Caſtellani nauigarent, ac vtrobique quicquid alter eorum acquireret, id Regi & genti ipſius cederet. Poſtea verò ægrè ferentes Caſtellani ſe ita fuiſſe excluſos à nauigatione ad Moluccas Inſulas, ad quas iter nonniſi circa Africam per mare Æthyopicum, orientem versùs adiudicatum Luſitanis patebat, commiſerant Ferdinando Magellano, vt cum quinque nauibus Hiſpali A. C. 1541. Menſe Auguſto ſoluens, itinere per Athlanticum Oceanum ſeu mare de Nort occidentem verſus Caſtellanis attributum, peruenerit ad continentem Americanum; circa

Indicarũ nauigationum initia ab A. C. 1492.

Luſitani ad orientem Caſtellani ad occidentem nauigationem habent.

Magellanus inuenit fretũ Magellanicũ, & Caſtellanis aperuit nauigationem ad Moluccas.

circa quem quæſiuit tranſitum ad Moluccas, & per longos labores aliquantum deflectens ad Auſtrum, inuenit ibi fretum, eoq; ſuperato, nauigantes illi poſtmodum ad dextram habentes alterum latus arcuatum Americæ meridionalis (in quo eſt Chili & Peruuia longè ante iſtam nauigationem Magellani occupata à Franciſco Piſarra, poſtquam A.C. 1518. Ferdinandus Corteſius per ſinum Mexicanum ac Iucatanum à mari de Nort in illũ continentem penetrauit, nomenq; dedit nouæ Hiſpaniæ illi parti Americæ, quæ tenui Iſthmo Americæ meridionali & Peruanæ coniuncta Septemtrionalis vocatur, ab occidente ad ſinum Vermium ſeu Californiæ & inde ad mare *de Zur* protenſa, nec longius quam centum milliaribus Germanicis illud litus inferum nouæ Hiſpaniæ diſtat à Iaponia, quaſi illius Americæ Septemtrionalis partes extremæ in circulo globi terræ Aſiam in marginibus Chinæ, Cataiæ, Iaponiæq; deſinentem contingant, freto ſinuq; Anian, vt fertur, hanc ab illa ſeparante) in longum & latum vaſtiſsimæ, ad leuam verò terram *de Foco* denominatam (nempe continentem Auſtralem ſeu Antaxonem ſub polo Antartico ſitum, in quo eſt noua Guinea & Inſulæ Salomonis) prætergreſsi, quaſi inferum Antaxonis latus legentes, per mare *de Zur*, ſiue pacificum ſoli cadenti ſemper inſiſtentes, ſuperatis vſq; & Philippinis Inſulis emerſerunt ad mare ſuperum, tandemq; attigerunt Moluccas. Vbiq; autem tàm Luſitani, quàm Caſtellani in diuerſis locis ſuæ nauigationis mercatorum ſeu hoſpitum iure ab incolis recepti, ſenſim militia Europea illis gentibus formidoloſa eò conducta, plurimos ſubiugârunt, non paucis iure gentium non ſeruato, præſertim in regione Peruana, quo Franciſc. Piſarra primus A. 1525. ſub Imperio Caroli V. delatus, Atabaliba Regem illarum gentium captum, acceptâ pro eius redemptione ingenti ſumma auri, contra fidem datam trucidauit, & innumeram eius ditionis hominum multitudinem, pecudum more varijs immanioribus ſupplicijs necari fecit, ipſemet poſtea à ſocijs, crudelitatem tantam deteſtantibus, interfectus. Deinde alij atq; alij Duces Regum Hiſpanorum diuerſos progreſſus in illis partibus fecerunt, & plures ſedes, munitionibus & ciuitatibus amplioribus præſertim ad oras maritimas, & nauigationi opportunas inſtitutis, fixerunt, gentemq; rudem moribus humanioribus inſtruxerunt, ac etiam docuerunt quo in precio aurum ſit habendum. Sed maximè rei Catholicæ profuit illa Europæorũ armorum & mercaturæ ad Antipodas tranſlatio: ſtatim enim diuerſorum Sacerdotum & Religionum deductæ eò plurimæ coloniæ, fidem Chriſti in illis populis diſſeminârunt. Collegia Societatis Ieſu in Cuſco Peruana, & Mexico Hiſpaniæ nouæ excitata totam illam Regionem Chriſtianiſmo initiârunt. In orientales quoq; Inſulas & Iaponiam ſimili occaſione prædicatio fidei Chriſtianæ delatâ, magna mox incrementa cæpit, & in proximum Chinarum Regnum (ſexaginta leucarum ſpacio mari interfluente inde diſsitum) penetrauit cum mercatoribus Luſitanis, qui Amanacum illius Regni portum incolentes, in Oppidum eiuſdem Regni celebre Cantanum, propter commercia venire permiſsi, eò Michaëlem Rogerium Neapolitanum Societatis IESV conduxerunt, eique conſtituendi ibi domicilij poteſtatem obtinuerunt.

Peruanũ Regnum Franciſcus Piſarra occupat A. C. 1525.

Franciſci Piſarræ crudelitas.

Chinarum diſtantia à Iapone.

Vnde latè non ſolùm in illis Prouincijs, ſed & in multis vicinioribus Inſulis, in tantum dilatata fuit doctrina Catholica, vt multitudo Chriſti fidem ibi profi-

Iaponensium Legationes ad Gregor. XIII. Papam.

profitentium penè excederet numerum Christianorum Europæorum. Primitias itaq; nouellorum huiusmodi fidei Christianæ germinum Gregorius XIII. Papa cum Legationibus Indianis excepit, ac tanta fæcunditate compensata vidit detrimenta ab hæresijs Europæis Ecclesiæ Dei illata. Planè enim ab eo tempore fidei istius veritas in illis nationibus dilatari cœpit, cùm eam Europæi varijs nouorum dogmatum commentis temerare & contaminare sunt aggressi. Idem Pont. Gregorius XIII. cùm multa præclarè pro restituendo nitore prisco Ecclesiæ Catholicæ ordinâsset, Calendarium quoq; corrigi voluit, cùm ratio computandi dies Paschæ declinasset plurimum à formula in Concilio primo Nicæno Sanctorũ 318. Patrum in eo congregatorum consensu stabilita. Adsciti itaq; Romam peritiores Astrologi, negotiũ illud perfecerunt, & nouum Calendarium emendatum ab A.C. 1582. Idibus Octobris prodijt, in quo reiectis decem diebus, qui à tempore Nicæni Concilij supra iustum genuinum dierum anni numerum (sunt trecenti sexaginta quinque & sex horæ, paucis scrupulis minus, ex quorum scrupulorum defectu neglecto, in tot sæculis acreuisse dicebantur illi decem dies, si tamen nostri isti Astrologi ad verum reduxerunt calculum accretionum huiusmodi & diminutionum rationes) fortè accreuerant, delapsa ad vndecimam Mensis solstitia & æquinoctia, ad veterem mensium suorum terminum, nempè ad vigesimam primam Mensis Martij, & Septembris: & Paschæ tempus ad plenilunium æquinoctio verno proximum (nempe mensis Nisan seu Xanthici, qui debet lucere sole Arietem obtinente, vt notat *Iosephus Histor. suæ libro 3. capite 10.*) fuit reductum. Dissidentes tamen in Religione, qui amplas in Europa Prouincias & Ciuitates impleuerunt, vetus Calendarium pertinaciùs retinuerunt, ac ita tantò longius recesserunt à communione Catholica, quam ad minus in Festorum mutua cum Catholicis Romanis obseruatione eousq; præferebant: Et Orientales, qui post tot Schismata; vnicum hoc cum Occidentalibus concordiæ Christianæ symbolum conformis Calendarij adhuc seruabant, eo vinculo societatis mutuæ disrupto, penitùs ab eis sunt auulsi, nonnisi ad diem vltimi iudicij mundi Diuina virtute reconciliandi.

Calendarium vetus retinēt pleriq;.

Gregor. XIII. PP. in Germaniam mittit Cardin. Madrutium.

Idem Pontifex miserat in Germaniã Cardinalẽ Madrutiũ, vt Ecclesiasticos illius gentis, qui etiam tunc nutabant, ad frugẽ reuocaret, & induceret ad aliqualem morum corruptorum emendationem, præsertim ad normam decretorũ Concilij Tridentini, quod ibi necdum fuerat receptum. Effecerat itaq; ille Cardinalis, quod formulam quandam correctionis morum per eum compositã approbârant illius gentis Ecclesiastici, placati concordatis super moderatione potestatis Sedis Romanæ in conferendis beneficijs Ecclesiasticis, quâ maximè offendebantur. Gebhardum verò Truxesium prolapsum in hæresim (etiam vxorem duxerat Agnetem Ioan. Georgij Comitis Nassouiæ filiam) cùm monitus non resiperet, abdicauerat iste Pontifex Electoratu, & Archiepiscopatu Coloniensi, lato contra eum damnationis decreto A. C. 1583. Kal. Aprilis. Vnde Collegium Pontificalis Ecclesiæ Coloniensis præsente Ioanne Francisco Vercellensi Episcopo cum vno Auditore Rotæ Romanæ ad promulgandam illam damnationem (circa promulgationem raptabatur ignominiosè per plateas Ciuitatis, & Romæ cremabatur effi-

Gregor. XIII. PP. exauthorat Electorem Coloniensem Truxesium A. C. 1583.

tur effigies damnati) misso, elegerat sibi alium Archiepiscopum Ernestum Alberti Ducis Bauariæ filium. Cùmque nihilominus Truxesius auxilijs Electoris Palatini Ludouici, eiusq; fratris Ioan. Casimiri confisus retineret Bonnam, ac meliores ditiones illius Archiepiscopatus, Ernestus accitis ex Belgio copijs Hispanicis, post diuersas acceptas, datasq; clades (resperat temerè Truxesius tractatam interim Francofurti ad Mænum à Cæsaris Rudolphi Electorumq; delegatis concordiã, in qua ipsi offerebatur pensio ex eodem Archiepiscopatu honesta dum viueret) tandem vi eiecerat omnia ipsius præsidia, & intra vnum annum totum statum suum pacarat, Truxesio cum sua vxore ad extremum in Hollandiam refugere coãcto. Exemplum simile præcesserat sub Paulo III. Papa, qui A. C. 1546. die 16. April. Hermanum Archiepiscopum Coloniensem hæresim Luteri sequentem excommunicauit, illaque dignitate priuauit, suffecto in eius locum Adolpho Comite Schauẽburgensi; & aliud antiquiùs sub Pio II. PP. qui itidem Electorẽ Moguntinensem Dietterum Hysembergium de Ecclesia Romana malè sentientem loco mouit, vt refert Platina in vita illius Pontificis.

Electores Imper. Ecclesiastici sæpè à Papa exautorati.

Philippus II. Rex Hispaniæ natus A. C. 1527.

In Hispania regnabat tunc Philippus eius nominis secundus, Caroli V. Imperatoris ex Isabella Emanuelis Portugaliæ Regis nata sibi, A. D. 1526. 10. Ian. Siuiliæ desponsata filius, in lucem editus 21. Maij, Anni 1527. Qui viuente adhuc Patre, nempè bellorum pertæso, vicesq; variantis fortunæ ad vltimum experto, ac propterea ad vitam quietam recedente, Regni gubernationem suscepit; & illo A. C. 1558. die 21. Septembris in Monasterio S. Iusti, instituti S. Hieronymi in Bætica defuncto, in longum æuum felicissimè continuauit. Omnia enim Regna Hispaniæ ad se traxit, in Africa à Rege Fessæ cæso 4. Aug. 1578. & extincto Sebastiano Emanuelis Ioannis filij Ioannis tertij ante patrẽ defuncti filio Lusitaniæ seu Portugaliæ Rege, eiusq; auo Henrico Cardinale, nempè Ioannis tertij fratre, & deinde Antonio Ludouici Prioris de Crato Ordinis Ioannitarum eiusdem Cardinalis Henrici ac Ioannis III. fratris filio (vt ferebatur) notho, Regnum illud fauore Lusitanorum populorum, & auxilijs Anglicis atq; Gallicis vsurpante, primùm apud Vlissiponam Anno 1580. prælio graui superato, demùmque toto Regno, ac etiam ex Azoreis Insulis, quæ in eius nomen tenebantur, eiecto: Theodosio verò Brabantiæ Duce genito ex Catherina Eduardi, eiusdem Ioannis III. ac Henrici Cardinalis fratris filia, eoque ius potiùs ad successionem illius Regni habente, adacto, vt eiurârit suam hæreditatem. Decem septem annos ætatis habens, Philippus iste Rex duxerat vxorem Mariam Ioannis III. Portugaliæ Regis auunculi sui, nempè Isabellæ matris suæ fratris filiam, Regis Sebastiani amitam, quæ intra biennium post editum 8. Iulij 1545. primum partum, Carolum denominatum, obierat, locumque dedit alteri Mariæ Anglæ (nempè filiæ Henrici VIII. Regis Angliæ ex Catherina repudiata postea A. C. 1532. Ferdinandi Castellæ Regis filia progenitæ, & post Eduardum VI. eiusdẽ Henrici filium Regem Angliæ annorũ sedecim veneno à Ioanne Dudleo Nortumbriæ Duce propinato A. C. 1553. sublatum, Regni illius heredi) vt nupserit eidem Philippo A. C. 1554. Hæc verò post biennium nempè quadragenaria sterilis decedens, reliquit eosdem thalamos Isabellæ Valesiæ Henrici II. Galliæ Regis filiæ, ex qua Anno 1559.

Carolus V. Imperat. obijt 21. Septembr. A. C. 1558.

Philippus II. Rex Hispaniæ Regnum Portugal. occupat

Sebastianus Rex in Africa perijt.

Antonius nothus Portugaliam retinere contendit.

Philippi II. Regis Hispan. prima vxor Maria Portugalla 1543.

Philippi II. Regis Hispan. vxor secunda Maria Angla 1554.

Philippi II. Regis Hispan. vxor tertia Isabella Valesia.

1559. ſibi deſponſata (in illis nuptijs Rex iſte Henricus II. acceperat circa haſtiludium vulnus lethale) Philippus ſuſcepit Catherinam Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, & Iſabellam Alberto Archiduci Auſtriæ nuptam. Inter nuptias autem hoc modo ſæpiùs repetitas, Rex ille cùm ſolum Carolum ex Maria prima ſua vxore (per hunc potiori iure obtinuiſſet ſucceſſionem Regni Portugaliæ) ſuſceptum haberet filium, & ex viuente tum adhuc Iſabella Valeſia, præter illas fæmellas duas, alios vix ſperaret, horribile & nuſquam inter Principes Chriſtianos auditum ſeueritatis paternæ fecit exemplum.

Philippus II. Rex Hiſp. Carolum filium ſuum necari fecit.

Cùm enim Carolus iſte (annorum viginti duorum) in ſuſpicionem affectati Regni, & ſecretiorum de vita Patris machinationum veniſſet, eum ſub cuſtodijs per biennium ab omni commercio & colloquio ſegregatum tenuit: & demum cùm ſemel inuiſiſſet ægrotantem, minuſq; ad reſipiſcendum, ſeu deprecandam veniam videret diſpoſitum, deſperatâ ipſius fruge, eum fecit ſiue necari, ſiue anxietate animi, vitioq; valetudinis in eadem detentione ſtudioſe procurato interire. Hoc audiui à Staniſlao Fugeluedero, qui tunc in illa Aula negotia Auguſti Regis Poloniæ procurabat, quod die illius obitus ſummo manè ipſe Rex Pater abierât Vallidolitum, & è medio itinere motus animi affectu paterno, magna feſtinatione Madritum redijt, ſed inuenit filium iam animam agentem. Fauit tamen tanto auſo fortuna, nam non multò poſt Anno Chriſti 1568. Iſabella mortuâ, ſuperduxit Annam Maximiliani II. Imperatoris filiam, ex qua habuit filios Iacobum & Philippum.

Philippi II. Regis Hiſpan. vxor quarta Anna Auſtriaca.

Et primum quidem immaturum amiſit; ſecundum autem denominatum Philippum III. A. C. 1584. Menſis Nouembris, 12. die Regem Hiſpaniarum, & tantarum ſuarum Dynaſtiarum vnicum heredem Madriti renunciari, rituq; ſolenni inaugurari curauit. Ipſe tamen viuens imperauit ſolus, vt aliqua ex eius geſtis ſuis locis attingentur.

Tripolis capta à Turcis 1551.

Cæterùm arma Regis iſtius licet proſperos plerumq; ſucceſſus haberent, tamen aduerſos quoq; nonnunquam experiebantur; præſertim in Africa, vbi A. C. 1560. Menſe Maio, claſsis eius, quam milite & omni apparatu nautico inſtructiſsimam ad recuperandã Tripolim (alijs Leptis patria Septimij Seueri Imperatoris) à Turcis Ordini Melitenſium paulò ante A. C. 1551. ereptam, emiſerat, progreſſa verſus Mennicem (ſeu Gelues) Inſulam illius oræ Africæ proximam à Piali Baſſa Archiguberno Turcico, tota ferè fuit profligata: decẽ octo millia hominum, tàm militum quàm nautarum Chriſtianorum in illa clade perierant.

Philippi II. claſſis à Turcis profligata 1560. in Africa.

Præfecti, quorum præcipuus Dux Medinæ cæli, alij capti, alij dicrotis ſeu celocibus vix euaſerant Melitam. Triremes viginti ſeptem cum plurimis onerarijs nauibus, partim demerſæ, partim in poteſtate hoſtis manſerunt. Arcem quoq; in illa Inſula ab Hiſpanis extructam ac munitam, exturbato diuturnâ oppugnatione eius præſidio hoſtis obtinuit.

Tunetum recipit Sinan Baſſa 1574.

Deinde A.C. 1574. menſe Septẽbre Tunetum & Guletam, fortiſsima itidem Africæ propugnacula, ſita propè ſinum veteris Carthaginis, ex cuius ruinis (vt Biſerta quoq;) creuerunt, à Carolo V. Imperatore A. C. 1535. Idibus Iulij capta, Sinan Baſſa pro Turca recuperauit, Hiſpanicis præſidijs cum Præfectis Petro Carrera, & Gabriele Sorbellone trucidatis.

Tunetum ceperat Carol. V. 1535.

Ditiones autem illius Regni Tunetani cum alijs Arcibus, fortè quod difficilius retineri potuiſſent, adhuc ipſemet Ca-

met Carolus V. vt occupârat, ſtatim reſtituerat (pro 12. falconum & ſex equarum Africanarum annuo honorario, ac certis ſtipendijs ſoluendis præſidio Guletæ) Muley Aſſen Mahometano, ad quem contra Chariadenum & Barbaroſſa Archipyratas Turcicos iuuandum, eam expeditionem ſuſceperat.

Belgij defectionis cauſæ & initia.

Sed maiora damna Philippus Rex ſenſit in Belgio circa hoc tempus, inde quod cùm Hiſpaniæ eius præſentia indigerent, Belgicas Prouincias nonniſi per Legatos, eoſq; Hiſpanos adminiſtrabat, & iſti moribus à gente illa diſſentientes, contumelioſiùs eam tractabant, indigenas à magiſtratibus arcebant, nimium grauabant plebes tributis inſolitis, & militum hoſpitijs. Quodq; potiſſima defectionis illorum populorum cauſa fuit, hæreſes in Germania & Gallia tunc gliſcentes, etiam in Belgium irrepſerant, pro quarum libera exercitatione cùm populi illi ſolicitè diutiùs laboraſſent, proptereaq; tumultus frequentes excitarent, & Regij ibi Vicarij (Margaritha, ſoror notha Philippi II. Octauij Farneſij Ducis Parmenſis vxor adminiſtrabat tunc Belgium pro Philippo, cum adiuncto ſibi Cardinali Perennotto & Conſiliarijs Hiſpanis) ſeuerioribus pœnis eos in officio & Religione Catholica Romana retinere conarentur, & deinde contra Dogmatiſtas hæreſeon, Quæſitores rerum Religionis capitalium ſeu Inquiſitionis Tribunal in Hiſpania vſitatum inſtituerent, tandem res ad apertam defectionem & bellum crudeliùs deuenit. Cùm enim cateruatim Duce Henrico Bredenrode ad Gubernatricem venientes Belgæ libellum ſupplicem pro deprecanda ſeueritate illa nouorum edictorum in cauſa Religionis, & Concilij Tridentini executione offerent, & illa multitudinem nouo exemplo, quaſi ad tumultum concurrentem timeret, Ægydius Barlemontius dixerat adeſſe ſolum *Geuſios*, nec metuendos; ac ſi diceret ex plebe viliores ſeu mẽdicos, (erant propè ducenti nobiles) illi irritati quod deſpicatui ducerentur, & nil certi obtinerent præter inducias breues, & reiectionem totius negocij in Regem Philippum, nomine hoc *Geuſij*, pro teſſera ſocietatis mutuæ aſſumpto, peramq; cum ſcipho ligneo mendicis vſitato, ac vilioris panni ſubcinericij coloris togas, etiam Nobiliores pro inſigni gerentes, cum ſymbolo numiſmati inſculpto: *Fidelis Regi adusq; peram.* populos ad defenſionem auitæ ſuæ (vt aiebant) libertatis conſcientiæ ſolicitando, circumibant Ciuitates.

Geuſiorum initia in Belgio.

Et cum ex Hiſpania quoq; nonniſi vim ac pœnas læſæ maieſtatis ſibi propterea intentari, militemq; ad hoc conſcribi viderent, 15. Iulij, A. C. 1566. apud S. Trudonem conuenientes, fædus inter ſe fecerunt pro non admittenda Inquiſitione Hiſpanica, & pro antiquanda lege Caroli V. *Placardus.* denominata, alijſq; nouis Regijs mandatis, libertatem in rebus Fidei ſentiendi quod quis velit reſtringentibus, quaſi per ea tollerentur Belgij priuilegia genuina, quæ vetant nouas leges vel onera inſueta illis populis inſcijs & inuitis irrogari. Inde verò ſumptis animis plebes in omnibus ferè Ciuitatibus Dogmatiſtas Luteranos ac Caluinianos ſuſceperunt, & creſcente inſolentia, primùm Ipris Flandriæ irruentes in primarium Templum, imagines ſacras confregerunt: Moxq; idem Antuerpiæ in Templo maiori S. Mariæ perpetratum fuit; & in plurimis alijs Ciuitatibus paſsim Sacerdotes Catholici eijciebantur.

bantur. Et tunc quidem seditiones illæ nonnisi tumultuarijs furiosi populi viribus subsistebant, ac maiori parte ab illa Gubernatrice fuerant compositæ, oppresis paucis qui Bredenrodio se coniunxerant, & Valencena vi ad deditionem coacta, plurimisq; in ea tumultus Authoribus gladio & laqueo punitis. Sed paulò post cùm Ferdinandus Aluarez Dux Albę nouus Gubernator, in locum Margaritæ à Rege Philippo destinatus, numerosum exercitum Hispanicum anni 1567. mense Augusto Neapoli in Belgium adduxisset, & durius Belgas tractaret, isti quoq; militaris instituti arma ad sui defensionem sumpserunt. Statim ille vt aduenerat, vocari iusserat ad iudicium criminis læsæ maiestatis omnes illos qui Margaritæ Libellum supplicem obtulerant, & quotquot nouis dogmatibus fauere videbātur; ac ex eis qui cōparuerant multos varijs pœnis affecit, alios proscribi, ipsorumq; bona fisco applicari iussit. Amoralum Egmondanum victorijs de Gallis (apud S. Quintinum, & iterum apud Greuelingam fusis) clarum, Vicegubernatorem Antuerpiæ ad Consilium accersitum detineri; & vna cum Comite Philippo Horneo capite plecti fecit: (dicitur cadauera cæsorum pede calcasse) Arcem Antuerpiæ ad Scaldim firmissimam, quâ Brabantiam in officio retineri posse iudicabat, ac deinde alias in diuersis Ciuitatibus opportunis exstrui curauit: omnia prout libuit absoluta potestate administrans, tanquam in terra (aiebat ille) armis subiugata, vt nullum libertatum ac Priuilegiorum illius gentis vetustorum, ac Regis Philippi iureiurando confirmatorum vestigium amplius restaret. Geusij autem Ducibus Vilhelmo Auraniæ Principe, Holandiæ, Zelandiæ, & Vltraiecti Gubernatore, ac Ludouico eius fratre Nassouijs, (ex istorum genere perhibetur fuisse Adolphus Imperator) qui tempestiuè exploratis Hispanicis consilijs, ab illo primo periculo se subtraxerant à Regina Angliæ, ab Hugonotis Galliæ, & ex Germania conquisitis auxilijs instruxerunt exercitum, quem Albano opposuerunt, & eius copias cum Comite Arenbergio Ioanne de Ligny profligārunt, Ciuitatibus plurimis præsertim Hollandiæ ad eorum partes deficientibus, vt iam inde in illis Prouincijs diuisio Imperij appareret, quæ paulò post irreparabili scissura, nouam ibi Rempublicam parturijt. Nam licet Albanus nonnullas Ciuitates, vt montes Annoniæ, Mechliniam, Zutphaniam, Leydenum, Diestam, Nardam, (in hac conuocatum populum in vnum Templum ad audienda Regia mandata, sine discrimine sexus & ætatis obtruncari, Ciuitatemq; diripi ac incendi iusserat) ac totam Phrisiam orientalem, & Transisalaniam pluraq; loca ab Auraicis deserta, recuperārat; demumq; Anno 1569. 21. Iulij in Phrisia circa pagum Gemmingensem vniuersa Geusiorum castra obruerat, & debellatum putans, statuam sibi in Arce Antuerpiensi cum Elogio *Pacificator Belgij.* collocari fecerat; tamen mox instaurauerat Auranius alium exercitum, & nouis accrescentibus offensis, præcipuè quod Albanus in Optimates Belgas insimulatos conspirationis cum Geusijs, sæuire non desineret, & maximè quod nouum tributum vigesimi denarij de possessionibus fundorum seu agrorum, de alijs verò bonis mobilibus, decimam rei æstimationis partem, omnibus Ciuitatibus ac cuiusq; gradus,

Belgæ arma sumunt cōtra Hispanos.

Vilhelmo Auraniæ Princeps Dux defectionis Belgicæ.

Arenbergius Comes profligatur à Belgis.

Belgium diuisum nouam Rempub. parturit.

Albanus Dux Geusios superat.

Albanus Dux nouis iniurijs Belgas commouet.

gradus personis imposuerat; iterum pleræq; Ciuitates eo deserto, ad Auranium redibant, omniq; cum rege Philippo reconciliationis spe abiecta, ipsius iugum penitus excuciendum decreuerunt. Profuitq; tali eorum proposito perficiendo, quod interim Rex Philippus in Hispania bello contra Antonium (ne quicquam dehortāte Papa Gregorio XIII. & prohibitionem sacrorum seu excommunicationē contra eum ferre contentiùs denegante) pro Portugaliæ Regno gerendo, distinebatur, eòque reuocauerat Ducem Albanum in eius locum Ludouico Requezens, & deinde Ioanne de Austria suffecto; cui post alterum annum vita perfuncto, successit Alexander Farnesius Dux Parmensis.

De modo tantùm constituendæ nouæ Reipublicæ, & continuandi contra Hispanos belli ambigebatur apud affectatores Auranij: ac magis placebat retinere morem veterem parendi vni Principi, cuius authoritate vniuersum Regimen contineretur: accersierantque primò Franciscum Alensonium fratrem Regis Galliæ, deinde Archiducem Mathiam fratrem Rudolphi Imperatoris, qui (indignantibus Austriacis quòd rebellibus Austriacorum Austriacus, isq; Catholicus hæreticis militaret) aliquanto tēpore præfuit ibi nomine tantùm: sed cùm Hollandi ei minùs confiderent, belliq; inexpertū viderent, (pupillū Belgij eum vocitabant) vel quod mallent talem, qui proprias facultates haberet, quas eorum neruo tunc tenui ad impensas tanti belli coniungeret, illo neglecto, iterum Alensonium fratris Regis Galliæ potentiâ subnixum Principē sibi elegerunt, cum titulo Ducis Brabantiæ 26. Iulij. A. C. 1581. edita Apologia, in qua exposuerant causas propter quas Philippi Regis dominationi renunciabant, eiusq; nomen ac insignia in moneta & in scripturis, actibusq; suis publicis apponi vetabant, longa serie querelis suis à temporibus Caroli V. recensitis. Et quidē omnes Prouinciæ Belgicæ, nempè Brabātia, Flādria, Geldria, Vltraiectum, Transisalania, Phrisia, Hollādia, Zelandia, Hagæ Comitis per Delegatos cōgregatæ illi decreto repudij subscripserāt, ac sola Artesia, Hannonia, Lucēburgia, & Burgūdiæ Comitatus in fide Regis Philippi persistebāt.

Venerat itaq; Alensonius initio Anni proximi 1582. Antuerpiam splendido arcuum triumphalium apparatu ab omnib⁹ Ordinibus illarum Prouinciarum, ac ab Auranio Principe tanti consilij moderatore exceptus, & iusiurandum obedientiæ ab eis fuerat ipsi præstitum tali lege, quòd Brabantiam, Flandriam, Geldriam iure hæreditario pro se & filijs suis masculis, & eis deficientibus pro Regno Galliæ obtineret, Hollandiam verò & Zelandiam ac Phrisiam Auranius ab eo iure clientelæ haberet, vicissimq; ille priuilegia Belgarum iureiurando ex formula ab eis proposita confirmârat. Sed hanc noui Principatus structuram euertit non multò post casus talis. Sub istud tempus primi ingressus Antuerpiam Alensonij, (vti Rex Philippus proposuerat in suo proscriptionis diplomate contra Auranium maxima præmia & dignitates ipsius interfectori) quidam Gaspar Anaster Cantaber Hispanus à multis annis Antuerpiæ mercaturam exercens in se receperat, quod hoc perficeret, & subministrauerat duos iuuenes, quorum vnus Ioannes Iauregius Cantaber ictu sclopeti explosi 18. Martij.

Hollandorum Reipub. principia.

Hollandi Mathiam Archiducē Austriæ Ducem sibi eligunt.

Hollandi reijciunt Mathiā Archid. & Alensoniū Ducem sibi eligunt.

Hollandi Apologiā suæ defectionis ab Hispano publicant.

Franciscus Alensonius Antuerpiæ excipitur ab Hollandis.

Auraniæ Princeps Vilhelm. à sicario feritur.

Martij. Alensonij natali vtramq; maxillam eisdem Auranij traiecit, & cùm etiam sicam extractam in pectus ipsius dirigeret, ab adstantibus fuit trucidatus. Ad quod commota tota Ciuitate, armatæ vrbanæ cateruæ palatium Alensonij, ac præcipua Gallorum hospitia, ex quorum instinctu facinus illud perpetratum fuisse existimabant, cum magno minarum fremitu obsederant: agnitum tamen cadauer sicarij, errorem illum ac socios criminis detexit, ex quibus supplicium fuit sumptum.

Franciscus Alensonius secundò Antuerpiā venit.

Alensonius verò perterritus tali tumultu, cùm iterum ad initium Anni 1583. Antuerpiam venisset, conduxerat secum maiorem Gallorum & Heluetiorum militarium manum, qui vt securiùs quàm antea ibi consisterent, seu etiam illam primam contra se hospites innocuos Ciuium insolentiam vindicarent, Ciuitatem in sua potestate habere voluerant;

Antuerpiam Galli occupare contendūt.

iamque occupârant portam Kipdorpensem, vnà cum ea mænium parte, & decem septem eorum peditum, quatuorq; equitum signa penetrârant ad forum Ciuitatis, obuios quosq; qui se opponebant prosternentes:

Galli ab Antuerpiensibus cæduntur.

Attamen Ciues maiori numero ad arma relictis mensis (erat hora prandij) conuolantes, eos represserunt, cæsis propè duobus millibus, & ex suis octuaginta amissis. Hincq; animis vtrinq; exacerbatis, (Belgæ vesperas Sicilianas aut nuptias Parisianas sibi instrui quærebantur, cùm idem eodem die eademq; hora Brugis, Neuporti, Duncherchæ successisset)

Franciscus Alensonius moritur.

Alensonius statim in Galliam quasi exclusus è Belgio redierat, moriensque anno subsequenti 1584. Mense Iunio, omni metu liberauit Belgas.

Hollandi ab Angliæ Regina Ducem sibi conducunt.

Qui idem consilium viuendi sub vno Principe adhuc sequentes, & quasi venale Belgium circumferentes, Principatum apud se Regi Galliæ, & deinde Reginæ Angliæ deferebant. Sed vtroq; domesticis difficultatibus implicito tale onus renuente, solum ab Angla Ducem belli (statim post Alensonij mortē mense Iunio Vilhelmus Auranius quoq; Princeps sanatus à primo vulnere occubuerat iterū percusus ab alio sicario quodā Baltazaro Gerardo Burgundo) Robertum Dudlæū Comitem Leycestriū cum nonnullis auxilijs obtinuerant, & loco pignoris ipsi cōsignârant Vlissingā Kamechens, & Brilā. Et deinde cùm Dudlæus expectationi eorum parùm responderet, seu pariter vt Alensonius plus æquò potestatis sibi vsurparet, ipso ad eorū quærelas reuocato à Regina in Angliā inglorio,

Hollandorum Democratiæ forma.
Mauritius Auraniæ Princeps Hollandorum Dux primum institutus.

eam formam Democratiæ quā nunc florent, instituerunt: nimirum quòd Mauritio Auraniæ Principi Vilhelmi tantæ Reip. tanti patris filio, cura rei bellicæ cum titulo Præfecti generalis militaris fuit cōmissa, adiuncto ei tunc, vti iuueni annorum circiter 20. consultore maturiore Comite Hohenloo. Sumum verò regiminis arbitrium retinuit supremus Senatus (cum titulo *Ordines Prouinciarum Fœderatarum Belgij*) ex Legatis Prouinciarum & Ciuitatum fœderatarum collectus, omine sibi fausto, vt singulares gestorum ipsorum euentus locis suis docebunt. Verùm interea, dum hoc modo de stabiliendo statu suo confligerentur, magnam iacturam fecerunt.

Farnesius Belgium pro Hispano Rege administrare incipit.

Farnesius enim, qui iam humanioribus suis moribus studia Belgarum grauitatis Hispanicæ pertæsorum sibi conciliârat, opportunitate illa turbatorum à cæde Auranij illorum populorum, tantò plures in suas partes attraxit, ex ijs qui eousq; societatem Auranij sequebantur:

Belgæ Catholici ab Hollādis ad Farnesium deficiūt.

sequebantur: præsertim Catholicos qui in omnibus adhuc Ciuitatibus Auraniarum partium præsidio munitis plurimi erant, numeroq; hæreticos vbiq; æquabant, & alicubi superabant, sed ab eis oppressi, à Magistratibus, consilijs publicis, Templis Ciuitatum exclusi, non vt olim æquali iure conciues, sed quasi seruientes pristinum Belgij statum suspirabant. Vnde ex istis conflata iam fuerat ibi ab aliquot annis secessio *malè contentorum* denominata, ac omnes Catholici nobiliores Belgæ vt Comes Egmondanus, Arschotanus cum Farnesio in gratiam redierant, illaque occasione confusionum inter fœderatos Ordines, integræ Ciuitates ad eum transibant.

Farnesius Ipras ad ditionē cogit.

Et cùm Ipras septem Mensium obsidione ad deditionem còégisset, Brugenses non expectatâ oppugnatione, reconciliationem apud ipsum impetrârant: Gandauenses cum nihilominus ad defensionem se comparârent, post cæsum Auranium desperatis auxilijs, pacem tractauerunt. Ac in breui tota Flandria ad obsequium Regis Philippi tali opera Farnesij redijt, & Brabantia propè vniuersa præter Antuerpiam, quæ etiam post diuturnam nimiumq; operosam obsidionem in potestatem Farnesij Anno 1585. deuenit.

Antuerpiam Farnesius obsidet.

Omnes vires iste ad eam Ciuitatem oppugnandam conuerterat: & cùm propugnaculis, mæniumq; fortiori claustro circumducta, nullâ aliâ vi quàm necessitate commeatus constringi, nec istius subuectio prohiberi posse videretur, quousq; Scaldis fluuius eam alluens nauigantibus Hollandis pateret, eum intercludi curauit, opere immensi sumptus, & incredibilis laboris, vt cuius initia Antuerpienses cachinis exceperint. Ducis tamen indefessum studium, & operariorum industria, omne arduum superauit, & ingenti numero nauigijs conquisitis, ac catenarum nexu compaginatis, anchorisq; firmatis, inter quas solidæ trabes, palique fundo infixi, molem tantam contra reciprocos vndarum maritimo æstu ibi permixtarum fluctus, immobilem continebant, fluuio illi quadringentis passibus inter suas ripas patenti, pons fuit impositus, vt nullum ad Ciuitatem illam occlusam aditum subsidia venientia reperirent. Nihilominus resistebant fortiter obsessi, & continuis eruptionibus disturbabant operas Farnesij. Nec minus à foris Hollandi facessebant negotij oppugnatoribus, quo pontem illum disrumperent. Inter alia autem portentoso penè artificio obsessi machinas nauales construxerant, quæ secundo flumine delapsæ, pontem euerterent: Et successisset omninò, sed duæ ex illis machinis aquis secundis demissæ, priusquam pontem attigissent disruptæ, fundo adhæserunt: tertia tantùm idque intempestiuè ignem concepit, & suo aluo reconditam telorum fulmineorum multitudinem euomens, tanto impetu agebatur, vt toto fluminis alueo, ab imo versato, partem pontis fregerit, omnes ripas proximas aquis, simulq; iaculis explosis oppleuerit, & Hispanos ex suis stationibus eiecerit, quingentis ex eis oppressis, inter quos & Marchio Rabaisius occubuerat. Ac perfractâ ab ea parte naualis illius operis compage, irruentes auxiliares Hollandi in Ordines Hispanorum distractos, totum vallum, & aggerem, ac litus ponti coniunctum occupârant: iamq; Ciuitati succursum fuisse conclamabant, nisi Farnesius accurrens, validiores Hispanici peditatus cuneos periculo obiecisset. Et

ita multa licet cæde suorum, iterum Hollandos inde excluserat, ac inse-
quenti die ruina pontis resarcita, munitionibusq; suis instauratis, obsessos
magis in dies constringens, Mense Iulio Anni 1585. ad deditionem cōegit.
Aldegondius Consul & Merodius Ciuitatis nomine deditionis conditio-
nes tractârunt, æquioresque impetrârunt: nimirum vt Ciues in gratiam
Regis Philippi veri Ducis Brabantiæ cum Amnestia præteritorum recepti,
eidem fidem seruarent, quisque Ciuium bona sua quæ habuerat integrè
possideret. Templa sicubi fuissent per hæreticos diruta, Ciuitas restau-
raret, & Ecclesiasticis sua iura & census redderet: Ij qui essent Religionis
diuersæ, quadriennium liberè in Ciuitate manerent, & bona sua diuendere
alioq; migrare possent: quadringenta florenorum millia in stipendia mi-
litum tota Ciuitas intra præfinitum tempus solueret: de cætero gauderet
priuilegijs auitis. His pactis stabilitis 27. Augusti die eiusdem Anni Far-
nesio triumphali more Ciuitatem ingredienti, clauem auream virgo venu-
stissimè ornata tradidit, & superbo apparatu tota Ciuitas venientem exce-
pit. Eadem obsidione etiam Bruxellæ, & Meclinia ab auxilijs Hollandicis
& omni commeatu interclusæ tenebantur, & vtraq; deditionem fecerat,
priusquam Antuerpia succubuisset. Deinde Grauium quoque, Venloam,
demumq; Slusam deditione obtinuit Farnesius, sub illa mutatione Hol-
landica, & incompto bellico Angli Leycestrij Magistratu, donec Mauri-
tius Nassouius Auraniæ Princeps Vilhelmi filius illud munus suscepit, &
feliciùs administrauit, vt locis suis adnotabitur.

Bruxellæ deditionem fecerunt Farnesio.

Hollandi sub Anglo Ductore damna sentiunt.

Galliæ gentis morem priscum omnem (vt hoc quoque carptim attin-
gamus) Romana arma confuderunt, vsque & linguam eius natiuam; nam
hæc qua nunc illa vtitur, est Latina corrupta, sicut & Italica, ac Hispanica.
Pręsens autem ipsius status Monarchicus initia sumpsit potissimum à tem-
pore quo Gallias partim à Gothis, Vandalis, Burgundisque oppressas, par-
tim à Romanis Præfectis, (præsertim Theodosij iunioris, Valentiniani,
Martianiq; Imperatorum) crudelioribus iniurijs ad defectionem concita-
tas, vt iuuaret Childericus Rex Francorum, (eiusdem sunt nationis cum
Gallis, vnde & à primis sæculis Galli cùm in Asia bellarent, semper Fran-
chi vocitabantur, nuncq; vocantur, nisi quod isti longinquiores sedes ci-
tra Rhenum fuerunt sortiti, eoq; iugum Romanorum euitârunt) post plu-
res irritas expeditiones suas, tandem A. C. 456. fausto omine inuasit, &
ibi Parisijs captis, sedem Regni sibi gentiq; isti firmauit, illudq; felicius
ampliauit, deuictis Gothis filius ipsius Chlodoueus, primus ex illa stirpe
Franchorum Regia Christianus, à Diuo Remigio Episcopo Remense, sacro
Baptismo initiatus, vt tradit *Sigebertus in suo Chronico*, *Baronius Annal.
Tomo 6. sub eodem A. C.* 456. Talia itaque Galliæ sceptra his temporibus
quæ tractamus, tenuit Henricus III. Valesius, quem relicto Poloniæ Regno
successisse ibi Carolo IX. immaturè anno ætatis 24. nulla relicta prole
defuncto, alio loco diximus. Porrò discordiæ Ciuiles quas ipsummet Re-
gem ad exitium, & totum illud Regnum in vltimum penè discrimen con-
duxisse infra constabit, sub istius Regis imperio maximè inualuerunt, ex-
ortæ dudum à Caluinismo, qui ibi enatus, velutique propriam sedem for-
titus,

Galli à Romanis defecerunt A. C. 456.

Chlodoueus Gallorum Rex primus Christianus factus.

titus, in Repub. creuit in aliam Rempub. Regibus legittimis æmulam gra-
uem, & sæpiùs non accipere, sed dare leges ausam. *Vgonoti* fuerunt de-
nominati tali sectæ addicti à porta *Vgonea* Ciuitatis Turonensis, ante quam
isti primum conuenticula sua celebrârunt, seu quod eos Duces sequeren-
tur, (nempè Antonium Borbonium Regem Nauarræ Patrem Henrici IV.
& Ludouicum Condæum) qui genus ab Vgone Capeto ducerent, proxi-
miq; essent ex lege Salica ad successionem Regni Galliæ. Contrariarum
autem partium socij vocabantur *Guisiani*, eò quòd pro defendenda Reli-
gione Catholica, & reprimendis Vgonotis Francisco Guisio Claudij Lo-
taringiæ & Guisiæ Ducis filio, eiusque fratribus Guisijs adhærerent. Isti
itaque Vgonoti cùm legibus publicis, decretisq; Regum Galliæ damna-
rentur, varia bella excitârunt, vt in illo Regno tutè consisterent, liberum-
que vsum suæ sectæ haberent. Ac obtinuerant primum, vt in suburbijs
vnius alicuius Ciuitatis singularum Prouinciarum populus illius sectæ,
Nobiles verò in proprijs suis ædibus Religionem suam exercerent. Sed
hoc non contenti illi, maiores libertates quærentes, iterum conquisitis ex
Anglia & Germania subsidijs, infesta arma per Galliam circumferebant, &
diuersa prælia cruenta, nunc victores, nunc victi cum Guisianis com-
miserunt, Ciuitatesque Regias plures in suam potestatem redegerunt.
Et licet in Anno 1562. apud Rotomagum Antonio Nauarræ Rege Hen-
rici IV. Patre cæso, ac deinde apud Carnutes in campis Druydum à Gui-
sianis Condæo profligato & capto, postea verò Anno 1569. ad Irnacum
occiso, demumq; 30. Octobris eiusdem Anni apud Moncontarum omni-
bus eorum copijs fusis ad angustias fuerint reducti, non multò tamen post
in Aquitania vires suas recollegerant, & honestam pacem impetrauerant
à Carolo. IX. qui omnibus edictis decretisq; à morte Henrici II. ex tali
occasione cuiuscunq; magistratus authoritate latis rescissis, eos ad bona
& honores pristinos restituerat, ac Rupellam seu portum Santonum,
Montalbanum, Chariteam, Cognaeum, eorum custodiæ permiserat, vt
ibi securiores sui status à turbis quiescerent. Cùm autem nihilominus
concepta semel inter partes odia gliscerent, præsertim ob Franciscum
Guisium circa obsidionem Aureliæ à sicario Gaspari Colignij siue Casti-
lionij Gallicæ classis Amiralij arte subornato occisum, cum tristiori
spectaculo in apricum eruperunt Parisijs, ex occasione nuptiarum, quas
Rex Carolus IX. Henrico Borbonio tunc Regi Nauarræ cum sorore sua
(Card. Alexandrinus à PP. Pio V. missus, illud matrimonium hæretici
cum Catholica irrito euentu impediebat) Margarita parauerat. Ad eas
enim omnibus Principibus Vgonoticarum partium conuocatis, cum Co-
lignium Amiralem reuertentem à conuiuio nuptiali sicarius à Guisianis
instructus exploso sclopeto in vtroq; brachio vulnerasset, ipsius assecta-
tores eam iniuriam Regi (quantumuis inscio se patratam affirmaret, &
ipsemet cum Regina matre inuisens Colignium ægrotum placaret) impu-
tabant, & vindicandam fore minabantur. Vnde exortæ nouarum con-
spirationum suspiciones, maiorum malorum causam dederunt, Regemq;
impulerunt, vt præueniens periculum post biduum in eodē A. 1572. nocte
festiui-

Vgonoti vnde denominati.

Guisianæ partes Vgonotis contrariæ.

Vgonotorum pro libertate suæ Religionis contentiones.

Antonius Rex Nauarræ Vgonotorum Dux cæsus 1562.

Condæus Dux Vgonotorum cæsus 1569.

Vgonoti resumunt vires & pacem impetrant.

Franciscus Guisius à sicario occisus.

Henricus Nauar. ducit vxorem Caroli IX. sororem Margaritam.

Pius PP. V. frustra impedire nititur nuptias Nauar. hæretici cum Catholica.

Colignius & Vgonoti à Rege Carolo IX. cæduntur.

Pariſijs tumultus contra Vgonotos.

Colignij cadauer contumelijs afficitur.

Vgonoti in multis Ciuitatibus Galliæ cæduntur.

Siciliana Veſperæ inciderunt in A. Chriſti 1282.

feſtiuitatem Diui Bartholomæi Apoſtoli præcedente, Colignium & præcipuos ex Vgonotis ferociores interfici iuſſerit. Plebs verò miniſtris Regijs immiſta magis ſæuijt irruendo in hoſpitia Vgonotorum, quæ crucis albæ ſymbolo ad poſtes expreſſo prodebantur, & nulli gradui vel ſexui parcens, propè quatuor millia hominum ex eis necauit, alios in aquas præcipitauit: truncum Colignij è feneſtra eiectum, reſte per pedes transfixos ducto, in plateis Vrbis raptauit, demumque in loco ſuppliciorum publico ſuſpendit. Idem furor populi Lugduni, Rothomagi, Toloſſæ, & in plerisq; alijs Regni illius Ciuitatibus, vltra decem millia ex Vgonotis eodem tempore abſumpſit, vt diceretur vulgò Veſperas Sicilianas (præceſſerant iſtæ ducentis nonaginta annis ante, nempè A.C. 1282. veſpere ſacro Pentecoſtes ſub Martino IV. Papa) nuptijs iſtis Pariſianis Gallos commutâſſe. Mommenius & Vmalius cum paucis ſuis Rupellam fuga euaſerant: Sponſus Henricus Nauarreus, & Henricus Condæus, proſtrati ad dedes Regis, ſalutem impetrârunt, & ſub cuſtodijs aliquantum retenti, fidem Catholicam ſunt profeſsi. Verùm vt ſermonem ad tempora Henrici III. Valeſij reſtringamus, iſtis diſcordiæ illæ Ciuiles maximè exarſerunt:

Vgonoti arma reſumunt.

Vgonoti enim ab illis nuptijs Pariſianis certum bellum infidæ (vti aiebant) paci præferentes, validos exercitus collegerant, & in dies plura munitiora Oppida in ſuam poteſtatem, partim vi, partim deditione redigebant. Acceſsit quòd plures Catholici vnà cum Franciſco Alenſonio Regis fratre nimiam potentiam Guiſiorum exoſam habentes, (*malè contenti* denominati) Vgonotis ſe coniunxerant, vt ſi armis agendum fuiſſet, nonniſi multo ſanguine ciuili ad officium & illi & iſti reuocari potuiſſent. Quare Rex leuioribus medijs tantos motus componere malens, pacem cum illis omnibus tractari fecit, & poſt lõgas diſceptationes fratri Alenſonio Principatũ Andiæ, Turonis, & Biturigũ, Condæo Picardiæ Præfecturã ceſsit: Vgonotiſmi verò exercitium liberum, vbicunq; per locorum Dominos liceret, permiſit, præterquam Pariſijs, & intra quatuor milliaria circum.

Vgonotica pacis quintum edictum 1576.

Hocq; pacis cum Vgonotis quintum edictum publicatum fuit medio Menſe Maio Anno. 1576. Sed dum vnum inteſtini belli periculum Rex ille euitare contendit, in aliud incidit:

Guiſiani contra Regem odia concitãt.

Liga ſacra incipit in Gallia.

Guiſiani enim eum, quaſi in cauſa Religionis, pace (vt aiebant) tàm turpi Vgonotis data conniueret, ſugillantes nouum fædus, ſacram Ligam appellatum pro defendenda fide Catholica inſtituerunt, cui ab initio nonniſi ipſimet Guiſij & Carolus Borbonius Cardinalis, Henrici Nauarrei patruus, cum paucis Eccleſiaſticis, ac Dux Bironius nomina dederant: indeq; Rex nil ſuſpicatus, quòd in caput ſuum quandoq; redundaturum eſſet, illud approbauerat, eique exercitum attribuerat,

Henricus III. Rex cõfirmat Ligam ſacrã.

quo Henricus Guiſius & Mænius, Vgonotos nouis eiuſdem fæderis pro Religionis Catholicæ vbiq; retinendo vſu publicatis edictis arma opponentes, iterum ad petendam pacem coëgit; ſextumq; edictum pacis Anno 1577. ſub finem Septembris Angeliaci promulgatum fuerat,

Vgonotis pacis ſextum edictum 1577.

cum talibus conditionibus, quòd Vgonoti liberum domicilium in toto Regno haberent, & inſignioribus in proprijs locis vſus ſuæ Religionis liber eſſet. Hæcq; pax aliquantum durauit, & ſub ea Henricus Rex (vt hoc

quoq; attingamus) Anno 1579. natalis ſui & inaugurationis ad Poloniæ & Galliæ Regnum die Menſis Ianuarij primo, Ordinem S. Spiritus inſtituit, cuius inſigne eſſe voluit columbam alis extenſis, albæ cruci inſidentem.

Ordo S. Spiritus à Rege Henrico inſtitutus 1579.

Demum verò poſtquam frater Regis Franciſcus Alenſonius anno ætatis ſuæ 30. obierat, & ipſe Rex ex Aloyſia Claudij Vaudemontij Ducis filia, quam A. C. 1575. Menſe Martio vxorẽ duxerat, nullam prolem ſuſciperet,

Henricus III. Rex Galliæ vxorẽ duxit Aloyſiam Vaudemõt. 1575.

Liga ſacra nexu fortiori colligatur.

Guiſij vt ſucceſsionẽ Regni ad ſuos traherent, Henricum verò Nauarreum proximum Regni ſucceſſorem ab ea reijcerent, fædus illud ſuum maiori curâ inſtaurârunt, adſcitis ad illud Principibus externis, & Summo Pontifice Romano, cui etiam perſuaſerunt (Sixtus V. recens inierat Pontificatum 24. Aprilis A.C. 1585. electus) vt Menſe Septẽbre eiuſdẽ anni Nauarreum & Condæum vti relapſos in hæreſim excommunicârit, ac minus habiles declarauerit ad ſucceſsionem illius Regni;

Sixtus V. PP. electus 1585.

ſtatim etiam exercitus armârunt, Ciuitates inſigniores multas occupârunt, & præſidijs ſuis munierunt. Tuncq; primùm Henricus III. Rex ſenſit fuiſſe diuiſam Rempub. Gallicam in Ligam ſacram, politicos & Vgonotos, ſeque inter incudem & malleum poſitum, cuicunq; adhæreret, alterum lædere debuiſſe.

Liga ſacra excludere vult Nauarreum à ſucceſſione Regni.

Politici enim ſuadebant, vt reuocaretur ad meliorem frugem, & profeſsionem fidei Catholicæ Nauarreus, ac obſiſtebant ne infringeretur Lex Salica, à qua tota ſalus Regni illius pendet: Fæderati verò vrgebant, vt Nauarreus ab omni ſpe talis ſucceſsionis excluderetur. Et cùm Rex iſtorum conſilijs reſiſteret, variæ vtrinque ſuſpiciones ac diffidentiæ ſunt ſubortæ, & ex eis acerbiores Guiſiorum & Regis caſus in ſubſequentibus narrandi.

Henricus III. ſuſpicionibus oneratur à Guiſianis.

Henric. VIII. Angliæ Rex.

Angli in ſua Regia hoc ſæculo miram metamorphoſim ſpectârunt, à temporibus Henrici Regis VIII. Is in primordijs Regni ſui eximia magni & Catholici Principis ſpecimina dederat, & repreſſerat hæreſim Luteri tunc exorientem, edito contra ipſius ſcripta libello, pro quo à Leone PP. X. obtinuit titulum *Defenſoris fidei*.

Henric. VIII. à Leone Papa obtinet titulũ deſẽſor fidei.

Franciſ. Galliæ Rex captꝰ apud Pauiam 1525.

Ipſo arbitro Carolus V. Franciſcum I. Galliæ Regem A. C. 1525. 25. Februarij apud Pauiam Duce Ferdinan. Daualo Marchione de Guaſti ſeu Piſcariæ prælio ſuperatum & captum, ac in Hiſpaniam deductum, acceptis obſidibus filijs eius Franciſco Delphino & Henrico, dimiſerat: venerandumq; apud Chriſtianos Principes nomen iſtius Henrici eſſe cæperat: Sed paulò poſt affectus amatorij tranſuerſum actum in diuerſa vitia præcipitârunt. Acceperat ille vxorem Catherinam Ferdinandi Regis Hiſpaniæ filiam, materteram Caroli V. Imperatoris, quæ cùm priùs fuiſſet deſponſata Arturo Valliæ Principi iuueni annorum quatuordecim, eo è viuis ſublato priuſquam conſumaſſet matrimonium, Iulius PP. II. permiſit, vt nuberet alteri fratri, nempè iſti Henrico.

Henric. VIII. ducit vxorem Catherinam.

Hanc itaq; Catherinam cùm ille tenuiſſet multis annis, & ex ea ſuſcepiſſet filiam Mariam, ſiue pertæſus quòd ex ea nullum filium maſculum haberet, ſeu quod vnam ex Gynecæo Reginæ, Annam Thomæ Bulleynij Equitis Angli filiam ardentius adamaſſet, illam poſtea repudiauit, & Clementem Papam VII. ſolicitauit, vt illegitimè cum ea (nempè fratris ſui germani vxore) initum matrimonium irritum fuiſſe declararet & diſiungeret.

Henric. VIII. repudiat Catherinam vxorem.

Henric. VIII. repudiata Catherina Bulleyniam ducit vxorem.

geret. Et cùm Pontifex in tàm arduo negotio diutiùs deliberaret, maximè ne Carolum V. causam materteræ suæ tuentem offenderet, Henricus coram Episcopo Cantuariensi, Primate Angliæ Thoma Cramero, vocata in iudicium Catherina (quæ iam ad summum Pontificem prouocauerat) actionem illegitimi matrimonij institui fecit, ac sententiam diuortij obtinuit, Annamq; Bulleyniam sibi copulauit A. C. 1532. Pontifex verò re intellecta, in solenni Cardinalium consessu illam diuortij sententiam damnauit, & coniugium cum Catherina legitimum fuisse pronunciauit.

Henric. VIII. abrogat potestatem Pontificis in Anglia.

Henric. VIII. sæuit in Catholicos Episcopos.

Quod Henricus adeò acerbè tulit, vt statim omnem Pontificis potestatem ac Iurisdictionem Ecclesiasticorum in Anglia abrogauerit, eamq; in seipsum transtulerit: se summum Ecclesiæ Anglicanæ caput in omnibus edictis & diplomatibus publicis scribi fecit: appellare Romam ab Archiepiscopis & Episcopis prohibuit; sacerdotiorum vacantium fructus, & omnia summi Pontificis iura sibi vendicauit, ac lege sancita, læsæ maiestatis pæna omnes eos teneri voluit, qui deinceps Papam Romanum pro capite Ecclesiæ in Regno illo haberent. Inde sæuire quoq; cæpit in eos qui Pontificis partes sequebantur: Ioannem Fischerum Episcopum Roffensem, ac Thomam Morum Regni illius Cancellarium capite plecti iussit: Thomam Vulcerum Card. Episcopum Eboracensem omnibus bonis spoliauit, vt ex angore animi dum captiuus ducitur Londinū, (fortassis sūpto veneno) obierit.

Paulus III. PP. excōmunicat Henricum VIII.

Anna Bulleynia vxor Henrici VIII. capite plectitur 1536.

Excōmunicatus autem propterea Henricus à Paulo PP. III. tantò magis fidem Catholicam depressit, & Luteranismum in toto suo Regno amplificauit. Nec Annæ Bulleyniæ illa Regalis thalami felicitas perpetua fuit, nam postquam A. C. 1533. 8. Septembris genuerat vnam filiam Elisabetham, Henricus Rex eam adulterij accusatam, anno 1536. capite trūcari fecit: moxq; Ianam Semeram (Catherina eius prima vxor ante necem Bulleyniæ tribus mensibus obierat) tertiam coniugem duxit, ex eaque 1537. 11. Octobris suscepit filium Eduardum, (mortua Semera ex partu, duxerat Henricus quartam vxorem Annam Vilhelmi Iuliacensis Ducis filiam, quam etiam mox repudiârat) qui 16. annorum pubes, veneno à Duce Nortumbriæ propinato extinctus in anno 1553. locum dedit successionis in illo Regno Mariæ ex Catherina genitæ: & ista (fecerat hæc cremari Archiepiscopum Cantuariensem, & Londinensem, Vigernensemq; Episcopos, qui sententiam diuortij contra eius matrem Catherinam tulerant) postquam nupserat Philippo II. Caroli V. Imperatoris filio Hispaniarum Regi, in breui moriens quadragenaria, cessit eadem sceptra Elisabethæ ex Bulleynia natæ, vigesimum quintum annum ætatis suæ tunc agenti, cùm fuit coronata Regina Angliæ Calend. Martij A. C. 1558. Cuius gesta in tempora narrationis istius, & annorum subsequentium incident. Virili animo fuit illa fæmina, & seueriori quam istum sexum deceret, literis & linguis varijs instructa; Regnandi verò adeò cupida, vt nunquam nupserit, quò sola regnaret. Nec ingloria regnauit, bella præsertim contra Hispanum Regem, & Hybernos iugum eius excutientes felicissimè per Legatos gessit: munia publica omnia ipsamet cum maiestate tractauit, ac obsequium obseruantiamq; maiorem quàm vllus vnquam Rex à subditis habuit.

Henric. VIII. vxor Iana Semera genuit Eduardum.

Henrici VIII. vxor quarta Iuliacensis.

Eduardus Hērici VIII. filius veneno tollitur.

Maria Angliæ Regina iudices suæ matris Catherinæ punit.

Maria Angla nupsit Philippo II. Hispaniarum Regi.

Elisabetha filia Buleyniæ Regina Angl. 1558.

Elisabethæ Reginæ Angliæ dotes.

Elisabetha Angl. Regina titulū summi capitis Ecclesiæ Anglicæ sumpsit.

Verùm Catholicæ Religioni fuit iniquior: omnia decreta Henrici VIII. Patris sui contra Summum Pontificem Romanum, quæ iam Maria soror eius abrogauerat, innouauit, & firmauit; titulumq; summi capitis Ecclesiæ Anglicanæ assumpsit. Excommunicata autem propterea à summo Pontifice Pio V. maiora odia contra fidem Catholicam concæpit, eiusq; vsum in tota Anglia prohibuit, omnibus Templis Catholicis Calui nismo seu Puritanismo exercendo traditis. Et veritā ne Catholici pro vindicanda sua libertate, vt in vicina Gallia defectionem facerent, omnes exterminari ex Anglia iussit, singulos qui illam Religionem sequerentur, seuerioribus pænis interpositis ad Magistratus ad hoc instar Inquisitionis contra hæreticos in Italia & Hispania vsitatæ instituros, deferri castigariq; præcepit. Vnde plurimi in exiliū eiecti, alij bonis fuerant mulctati, & non pauci crudelioribus supplicijs, præsertim sacerdotes æquè Religiosi atq; non Religiosi in dies necabantur; hæcq; laniena toto vitæ istius Reginæ tempore in Anglia durauit, vt suis locis inter eius gesta adnotabimus.

Catholicæ Religionis vsus in Anglia prohibetur.

Catholici in Anglia supplicijs afficiuntur.

Maria Scotiæ Regni hæres nupsit Henrico Stuardo.

In Scotia verò heredē Regni Mariam, quæ etiam sola regnare debuisset cōtraria sors excepit. Ea fuit Iacobi V. Stuardi Scotiæ Regis filia, Henrici VIII. Regis Angliæ ex sorore Margareta Iacobo IV. Scotiæ Regi nupta pronepos, illiusq; etiam in Angliæ Regno, vna cum sua prole, nempe filio Iacobo VI. vera hæres. Et cùm fuisset matrimonio copulata Henrico Arleio Stuardo Mathæi filio cognato suo ex eadem Margareta, (post mortem Iacobi IV. nupserat Margareta ista alteri, nempè Archibaldo Duglassio Scoto, ex quo nata ei filia etiam vocata Margareta tradita in matrimonium Leuiniæ Comiti Mathæo Stuardo genuit istum Henricum Arleium) eo ex insidijs trucidato capta à suis subditis, & Regnum filio Iacobo VI. Mensium 6. infanti (Proregem Iacobum Morauiæ Comitem Proceres constituerant, qui pupilli istius nomine Regnum administraret) renunciare coācta, in Arce Leuini lacus sub custodijs mansit. Offenderat autem Scotos, quòd ex Galla Claudij Guisij Ducis filia Catholica nata, & in Gallia ab annis teneris (Francisco II. Galliæ Regi impuberi desponsata, ibidē in Gallica Aula enutriebatur, eò verò immaturè defuncto, redierat Virgo in Scotiam) in Catholica Religione enutrita, Catholicismo impensiùs faueret, eumq; in Scotia restituendum vellet. Vnde enatis odijs, variæ criminationes (nempè quasi conscia fuerit necis mariti sui, & dissolutiùs viueret) contra eam fuerunt compositæ. Legi possunt apud *Georgium Buchamanum* illius gentis Historicum. Ex illa verò detentione opera Præfecti Arcis Leuinæ & Hamiltoniorum elapsa, in Angliam, vbi sub patrocinio Elisabethæ Reginæ amitæ suæ securā se fore crediderat, non meliorē fortunā inuenit. Ortis enim ibi suspicionibus, quòd de matrimonio ineundo cum Thoma Hauardo Nortfolciæ Duce tractaret, diuersaque de nouandis tàm in Scotia quàm in Anglia rebus consilia agitaret, & Dux Hauardus ad turrim Londinensem ductus, initio Anni 1572. supplicium capitis propterea subijt, & ipsa Regina Scota, custodiæ arctiori tradita, in ea decem octo annis anxiam vitam duxit, demumq; in Anno 1587. 18. Febr. in Arce Foderinga securi percussa ærumnarū suarū finē inuenit, vt suo loco attingemus.

Maria Scotiæ Regina à subditis capta.

Maria Scotiæ Reg. fuit primū desponsata Gallorum Regi impuberi Francisco II.

Maria Scotiæ Regina in Angliam fugit.

Maria Scotiæ Regina in Anglia nouas suspiciones incurrit.

E Germa-

Germania his temporibus tota penè à fide Catholica (hoc vnicum adnotasse de ipsa sufficiet, cùm inde omnes eius & præteritæ, & subsequentes vicissitudines promanârint) desciuit, omnium studijs ad hæresim dilatandam effusis. Vt enim anno 1517. pridie Kal. Nouembris, Vittembergæ ad Albim Voluptarius concionator Martinus Luterus ex Religione S. Augustini Apostata intonuerat, per solam fidem Christi in Baptismo acceptam, & non ex operibus bonis Christianos saluari: cælibatum & continentiæ votum, legi quæ dicit Crescite & multiplicamini, delectum ciborum ac ieiunia alteri legi quæ dicit Omne quod mouetur dedi vobis in escam, aduersari, & vtrumq; cum Marcione, & Manicheo damnari, corrupit facilè populos natura in luxuriam ventris & gutturis pronos. Nec vt aliæ hæreses per incrementa, sed instar torrentis rapidissimi, hæc nouella repentè immensis errorum fluctibus integras Vrbes & Prouincias oppleuit; & non tantùm militarium seu prophanorum contubernia, sed & Collegia sacerdotum, Religiosorum conuentus, Cathedralium Ecclesiarum Senatus, imò & plerosq; Pontifices perstrinxit. Concessa enim noui Prophetæ lege connubia, in tantum omnibus probabantur, vt certatim maturiores quoq; Sacerdotes nuberent, virgines sacras è Monasterijs ad connubia traherent, & palam probro haberent vitam continẽtem. Remotis autem tali contagio custodibus, latè patuerunt in tota Germania aditus Ecclesiarum Catholicarum hæreticis, qui nil morati, eas in plerisque locis occupârunt, sacra prophanârunt, Cathedris anunciatores hæreseos imposuerunt, Scholis Catholicarum disciplinarum vetustis prædicatores nouarum sectarum præfecerunt, ac omnia iuris sui fecerunt, vt ne vestigium Catholicismi relinquerent, præter structuras Basilicarum & Templorum, quas antiquitas excitauit, testimonium primæui in Germania feruoris pro Religione Catholica. Et si qui in populo (vt simpliciores tenaciùs semper & sinceriùs retinent traditam sibi per manus auitæ Religionis doctrinam) nomen Catholicum præferre volebant, ij à dignitatibus & officijs publicis, quasi rudiores cæteris, arcebantur, contumelia huiusmodi alios quoq; à Catholicismo deterrente.

Luterus hæresim seminare incipit vlt. Octob. 1517.

Luteranæ hæresis incrementa.

Successit deinde miserabilis bonorum Ecclesiasticorum direptio: nam & Sacerdotes nouum vitæ genus coniugialis secuti, singuli quod ab Ecclesia obtinebant, in successionem stirpis quisque suæ vsurpârunt, alia Magistratus pro fisco Ciuitatum suarũ occupârunt, meliora Principes & Prouinciarum Proceres propria fecerunt, & prouisioni secundogenitorum in prosapijs singuli suis destinârunt, astutissimo prorsus artificio. Ita enim posteris suis hæresis conseruandæ necessitatem imposuerunt, quod perpetuò metuendum ipsis esset, ne ea relicta, & Religione Catholica postliminio aliquando reuocata, bona illa Ecclesiarum restituere, ac taliter exui opimis facultatibus, demumq; egere, & pauperie miserè consumi, ipsi & multiplicati eorum filij cogerentur.

Hæresis Germaniæ spolijs Catholicorũ stabilitur.

Non hic autem stetit hæresis malefica, sed securior iam sui, (vt vitij est natura prolabi semper in deteriùs) tantò magis noxia cœpit euomere venena. Emisit vox Dogmatistarum Ecolampadij, Zuinglij, Monetarij, Anaba-

Anabaptistarum portentosa nomina, qui per Germaniam & Heluetiam, non certam aliquam errorum propositionem, sed quisque capitis sui nænias auditoribus diuulgabat, & iam non vna, sed quot Ciuitates, tot penè hæreses personabant: imò quot Cathedræ, tot Doctores, totidemque doctrinæ inuicem contrariæ; nam & in eisdem Ciuitatibus inter se illi dissidebant, in eo solo concordes, vt Catholicam Religionem Romanam oppugnarent. Et quidem initio Imperij sui Carolus V. Imperator, postquam Aquisgrani 1520. die 10. Nouembris coronatus fuerat, Anno proximè insequenti 1521. Vormatiæ in primis suis Comitijs Germaniæ, hæresim illam gliscentem aliquantum represserat, promulgato contra Luterum & omnes qui ipsi adhærerent proscriptionis seueriori decreto. Sed auocatus bellis Italicis, rerum Germanicarum curam intermiserat, & sub id tempus dum abfuit decennio propè, in tantum inualuerat malum illud, vt neq; armis neque Concilij Generalis authoritate cohiberi potuerit. Cùm enim Anno 1530. idem Imperator in Germaniam reuersus, Comitia primò Spiræ, & deinde Augustæ Vindelicorum instituisset, & in eis congregati insigniores sacrarum literarum Doctores, præsente Cardinali Campegio, Clementis VII. Papæ Legato, in diluendis Luteri criminationibus, quas cõtra Sedem Apostolicam Romanam eiusq; doctrinam spargebat, aliquot mensibus laborassent, Principes Luteranismo iam plurimi addicti, præserrim Ioannes Elector Saxoniæ cum filio Ioanne Friderico, Georgius Marchio Brandeburgicus, Ernestus & Franciscus Duces Luneburgenses, Philippus Landgrauius Hassiæ, Volfgangus Anhaldinus, ac Legati quarundam Ciuitatum Imperialium circa confessionem suam in 12. articulos digestam, & Imperatori 25. Iunij in eisdem Comitijs præsentatam, (pro illis Comitijs eam conscripserat Luterus, cùm ipse proscriptus ante in Comitijs Vormaciensibus ab Imperatore, venire ad ista Comitia non potuerit, sed subsistebat in propinqua Arce Coburga Ducum Saxoniæ, ac inde consilia suis suppeditabat) audaciùs se opposuerunt, quamuis Imperator illam confessionem, publico Comitiorum decreto damnauerit, & ei adhærentes, nisi Ecclesias Catholicas, & in eis immutata in pristinum statum, intra vnum annum restituerent, damnatamq; hoc modo doctrinam reijcerent, vitæ, dignitatum, bonorumq; suorum amissionis pœna teneri, ac armis coërcendos fore declarauerit.

Carolus V. Imper. coronatus Aquisgrani 1520.

Carolus V. Vormatiæ Comitia celebrat & Luterum damnat.

Carolus V. in Comitijs Augustæ 1530. iterum Luteranos condemnat.

Post illa verò Comitia, cùm Imperator in Italiam, ac inde in Hispaniam abijsset, ibiq; Africanis expeditionibus (ingloria vltima apud Algerim, olim Iuliam Cæsaream, vbi A. C. 1541. mense Octobre, & à tempestate, & à Mauris clade magnâ acceptâ ægrè remeauit in Hispaniam) & nouis cum Galliæ Rege controuersijs implicitus, diutiùs moraretur, iterum longas inducias hæretici in Germania habuerunt, sub quibus totam Saxoniam, Marchiam, Pomeraniam, Palatinatum Rheni, Holsatiam, Alsatiam, in suas partes traxerunt, & etiam fœdus inierunt, pro mutua defensione sub finem Anni 1535. Smalcaldiæ, Smalcaldicum propterea denominatum. Vnde maiores diffidentiæ exortæ, mox in apertum bellum eruperunt: Imperator enim rediens in Germaniam, cum diuersa Comitia

Carolus V. apud Algerim cladem passus 1541.

Smalcaldicũ fœdus 1535.

mitia egisset, in quibus Religionis controuersias sopiri procurabat, & *Dissidentes* (ita ab illo tempore denominari volebant Religionis Catholicæ Romanæ aduersarij) omnia concordiæ media reijcerent, ac Principes Ducesq; fæderis illius Elector Saxoniæ Ioannes Fridericus, (successerat in Electoratu Ioanni Patri interim defuncto) & Philippus Landgrauius Hassiæ armatos exercitus tenerent, hacq; fiducia in dies plura Ecclesiasticorũ & Episcopatuum iura sibi vsurparent, (Naoburgi ad Salam electum à Collegio Cathedrali Episcopum Iulium Pfulg Elector Saxoniæ abdixerat, ac in eius locum subrogârat Nicolaum Amsdorfium Luteranum, & Archiepiscopum Maideburgensem, ac Episcopum Alberstatensem Ioannem Marchionem Brandeburgicum bonis exuerat) contemni se ratus, ipse quoq; ex Hispania, Italia, Belgio militem conuocauit, & Anno. 1547. præmissa proscriptione in istos antesignanos Electorem Saxoniæ, & Landgrauium Hassiæ, contra eos duxit exercitum, versus Mulburgum ad Albim supra Torgam, vbi 24. Aprilis præter spem (fortuitò rusticus quidam obuius equitatui vadum ostenderat) Albi celeriùs transmisso, hostiles copias tàm inopinatum congressum pugnamq; detrectando ad tutiora recedentes, tandem ad tertium milliare, circa Louhernam syluam consecutus dissipauit, & ipsummet Ioannem Fridericum Electorem Saxoniæ cœpit. Vittemberga quoq; 27. Maij, & obuia quæq; Electoralia oppida deditionem fecerunt: ac quarta Iunij in castris propè villam Blesern Cæsar Electoratu Saxoniæ captum Ioannem Fridericum abdicauit, eumq; Duci Mauritio, ipsius agnato in tertio gradu cum omni ditione Electorali contulit. Landgrauius Hassiæ non adfuit in illo conflictu, & persuasus ab Ioachimo Brandeburgico, ac Mauritio Saxoniæ nouo Electore genero suo, quòd Imperatorem deprecari posset, vnà cum ipsis venerat Halam ad Imperatorem, quem postquam supplex salutasset, inuitatus à Duce Albano ad cœnam, ea sumpta, custodiæ Hispanicæ, (hoc offenderat multos & Mauritium nouum Electorẽ, cuius fide fretus Landgrauius eò venerat, eaq; causa fuit quod fructus istius victoriæ paulò post perierit) fuit traditus 20. Iunij. Atq; post tantam cladem Fæderatorum dissidia illa de Religione videbantur aliqua pace honesta conciliari potuisse, si Cæsar victoriam suam prosequi voluisset: sed debellatum existimans statim distraxerat exercitus, & captiuos tenens fæderatorum Duces, cæteros metu consternatos, sperabat facilè imperata suscepturos. Quod tamen secus euenit, nam cùm mox ad eum finem Comitia Augustæ instituisset, & in eis à Mense Septembre huius anni 1547. in annum subsequentem 1548. protractis, à Iulio Pflugio ad Episcopatum Neoburgensem post profligatum Ioannem Fridericum Electorem restituto, & à præcipuis qui aderant Theologis, præsertim Michaële Heldingo, Suffraganeo Moguntinensi, librum *Interim* nuncupatum circa articulos fidei controuersos, & circa ritus sacros in Ecclesijs dissidentium ad decisionẽ Concilij seruandos conscribi curasset, efficere non valuit, vt ille liber reciperetur à dissidentibus: Neq; tunc enim istorum partibus propugnatores defuerunt; quin & Mauritius nouus Elector Saxoniæ non segniùs quàm nuper Ioan. Fridericus

Iulium Pflug Episcopatu Naoburgensi abdicat Elect. Saxoniæ, eiq; hæreticum substituit.

Carolus V. Electorem Saxoniæ vincit & capit 1547.

Sax. Elector abdicatur Electoratu.

Landgrauius Hassiæ in Castra Imp spontè venit & detinetur.

Caroli V. Interim in Comitijs Augustæ 1547.

ricus eas tuebatur. Restituerat statim illius dogmatis Ministros Vittembergæ, vnde ad aduentum Imperatoris nuper excesserant, & librum illum *Interim* non recepit: imò & captiuus Ioannes Fridericus quantumuis spe libertatis, & consequendæ gratiæ Imperatoris deliniretur, eum probare noluit, omnesq; Principes & Ciuitates illius sectę circa Confessionem Augustanam Anni 1530. 25. Iunij (hæc intelligenda erit quotiescunq; incidet mentio Augustanæ Confessionis) tenaciùs persistebãt, licet aliquæ mandatis Imperatorijs pro executione libri illius promulgatis, se parere simulârint. Maideburgenses verò etiã scriptis publicis eum in Ciuitate sua (in qua omnes ab Imperatore propterea damnati receptaculum habebant) confutari permiserunt. Postmodum autem A.C. 1550. Imperator indixerat alia Comitia in eadem Ciuitate Augusta, in quibus de huiusmodi *Inter-religione* quousq; terminaretur Concilium Generale seruanda, & de Iurisdictione bonisq; Ecclesiasticis restituendis propositione factâ, nihil fuit conclusum, ac tota penè Imperatoris fortuna abinde cæperat nutare: nam neq; Electionem Regis Romanorum pro filio suo Philippo, quam anxiè promouebat, potuit impetrasse, studijs & suffragijs Electorum ad Ferdinandum (nuper in Anno 1531. Coloniæ in præsentia ipsiusmet Caroli V. Imperatoris à quinque Electoribus absente, & contradicente Electore Saxoniæ electus fuerat Rex Romanorum Ferdinandus ipsemet sextus Elector Boëmiæ Rex, deinde fratri Carolo V. Imperatori deprecanti, vt illi Electioni suæ vti dubiæ, propter contradictionem Saxoniæ Electoris renunciaret, aliamq; pro persona Philippi fieri permitteret, assentiri noluit, & Electores maluerunt ipsius Electionem ratam habere, quàm eligere Philippum, cum quo Hispani Imperium acceptum arbitrio suo gubernarent) conuersis, inde in maxima animi perturbatione & Ferdinando & Electoribus offensus, soluerat illa Comitia. Quod verò magis ipsum afflixit, cùm ab eisdem Comitijs exoratus, Landgrauium Hassiæ post pugnam Mulburgensem extra prælium apprehensum dimittere recusaret, Mauritius Elector Saxoniæ nouus, sub cuius fide ille Landgrauius in captiuitatem venerat, eam iniuriam vti propriam vlcisci proposuit, & Anno 1551. mense septembre Lochæ celebrato conuentu cum Principibus Germaniæ, præsetim Alberto Brandeburgico, Vilhelmo & Ludouico Hassiæ Landgrauijs captiui filijs, Michelburgi Ducibus, Legatisq; Regis Galliæ, nouum fædus fecit pro vindicanda (vt aiebant) Germaniæ libertate. Moxq; collecto exercitu, parum abfuit quin oppresserit Imperatorem Oeniponti Tyrolis tunc degentem. Iste enim nihil minus quam ab eo quem recens dignitate Electorali ornauerat, aduersi quid expectans, cùm demum ad famam aduentantis hostis aliquas copias comparare cæpisset, & iudicaret Arce Eretberga ac Clusa, transitum Alpium claudente, primum eius impetum ne Oenipontum penetraret, sustineri potuisse, Mauritius prima Aprilis Anni. 1552. coacta ad deditionem Augusta Vindelicorum, & dissipatis paucis Imperialibus turmis quæ ab Alpibus ipsi obuiam prodierant, Arcem quoq; illam Eretbergam ac Clusam, tanta celeritate (per prærupta Alpium milites Ducis Michelburgensis,

Germani Principes non recipiũt librum Interim.

Augustanæ cõfessionis nomine intelligenda 1530.

Carolus V. vult eligi Roman. Regem filium suũ, & reijci Ferdinandum.

Ferdinandus I. fuit electus Rex Rom. Coloniæ 1531.

Fædus Principum Germaniæ cõtra Carolum V. Imperat. 1552.

Mauritij Elector. Saxoniæ expeditio contra Carol. V. 1552.

ad loca

Carolus V. ægrè effugit Oeniponto. 1552.

ad loca Arci imminentia præter spem velociùs penetrârant) intercepit, vt Imperator eo audito, intempesta nocte inter accensas faces Oeniponte fugienti similis in Carynthiam Brunecum, ac inde Villacum abire debuerit. Statim autem Ferdinandus Rex Roman. intercessit, vt bello intermisso, Mauritij, & ipsius fæderatorum omnium offensæ amica tractatione componerentur, & institutis Comitijs Passauiæ eodem An. 1552. in quibus

Caroli V. concordia cum Principibus Germ. 1552.

ipsemet Ferdinandus (Imperator in Carinthia toto eo tēpore hæsit) cum filio Maximiliano præsidebat, tandē sub finem Mensis Iulij, in eo res stetit, quòd ad 12. Augusti eius anni, (Ioannes Fridericus, Elector Saxoniæ exauthoratus, morabatur adhuc penes Imperatorem, sed iam libertatem quinto suæ detentionis anno obtinuerat) Philippus Landgrauius liber dimitteretur: proscripti aut bonis spoliati ob fædus Smalcaldicum in gradum pristinum restituerentur: Omnibus qui tunc cum Mauritio militârunt Imperator ignosceret: Ad consilium Imperij Aulicum non nisi Germanos consiliarios adhiberet, & negotia Germanica per solos Germanos ministros tractaret: Pax in causa Religionis ad futura Comitia seu Concilium nationis Germanicæ, vel generalem Imperij consensum, inter Cæsarem, Electores, Principes, & ordines Imperij seruaretur. Sicq́; detentio illa Hassi Landgrauij inconsiderata, omnem tot annorum Imperatoris Caroli V. pro Religione Catholica operam impensamq́ue euertit, Concilium Tridenti tunc instauratum dissipauit, & hæresi in dies magis in Germania crescenti securitatem stabiliuit, cōcordia ista Passauiana, cuius formula paulò post in alijs Comitijs Augustæ A. C. 1555. 25. Septembr. præsidente Ferdinando, (Imperator Carolus V. desidebat tunc Bruxellis, & ab illo Oenipontino casu nil memorale gessit, præter quod A. C. 1552. adulto iam autumno obsederat Metim, Ciuitatem Mediomatricum ad Mosellam duodecim milliaribus supra Treuerim sitam, quam sub illa expeditione Electoris Mauritij ex vi mutui fæderis sumptis armis Galliæ Rex

Carolus V. Gall. Rex Metim oppugnat irrito euentu.

cæperat: Sed ibi multam ab erumpentibus Gallis cladem accepit, desertisq́; tormētis bellicis & impedimētis, re infecta, retrocedere fuit coâctus, seu vltimam ibi fortunæ suæ metā attigit, & exinde reuersus in Hispaniam post triennium abdicato Imperio in Monasterio S. Iusti in Bætica, priuatam vitam biennio agens decessit) conscripta fuit tali præcipuè sensu: nempè quod nemini à Cæsare, Principe, & quouis alio propter Augustanam confessionem (Anni 1530.) vis inferri, & controuersa Religio nonnisi amica pacificatione Generalis seu nationis Concilij, vel Conuentus Imperij Generalis ad concordiam reduci deberet: Qui bona Ecclesiastica ante illam concordiam Passauiensem occupârunt, nec in iudicio, nec extra iudicium eo nomine conueniri possent: Iurisdictio Ecclesiastica Romanocatholicorum, in Augustanæ confessionis cerimonias ne exerceretur, sed maneret suspensa ad generalem compositionem; vicissim Augustanæ confessioni addicti, Romanocatholicos in vsu suæ Religionis, & bonorum possessione non turbarent. Qui non alteri ex duabus istis Religionibus nempè Romanæ Catholicæ, vel confessionis Augustanæ adhæreret, ab hac pace exclusus esset, & vbi in Ciuitatibus Imperialibus vtraq;

Carolus V. cladem accipit apud Metim.

Carolus V. in Monasterium ad vitam priuatam secedit.

Concordia 2. Germaniæ dissidentium 1555.

vtraq; hæc Religio hactenus viguerit, in posterum quoq; conseruaretur. Hæcq; pax iterū in Comitijs Augustæ 1559. fuerat à Ferdin. confirmata.

Conciliū Generale à Paulo III. PP. institutum, tandem Tridenti consedit 1546.

Quòd verò in istis incidit mentio Concilij Generalis, istud institutum à Paulo Papa III. primùm Mantuæ, postea Vincentiæ, demum Tridenti A. C. 1546. Idibus Decembris inchoatum, deinde peste ibi exorta translatum Bononiam, tandemq́ue iterum Tridenti A. C. 1551. à Kalend. Septembris sub Iulio PP. firmè consedit, eò quod illa Italiæ Ciuitas Germaniæ contermina, nec Gallis adeò longinqua, omnibus facilitatem ad tàm celebrem cætum commeandi permitteret. Ac conueniebant eò pro diuersis sessionibus diuersi maximo numero ex singulis Europæ partibus Episcopi, & peritiores quiq; in legibus sacris Doctores. Sed dissidentes quantumuis Concilium huiusmodi flagitauerint, & ad illud in suis controuersijs ac responsis sæpiùs prouocauerint, plùs viginti annis expectati, (tantum temporis insumptum fuit eis ad idem Concilium inuitandis) nunquam comparere voluerunt, seu conditiones veniendi tales proposuerunt, quibus omnem potestatem definiendi dubia fidei in seipsos transferrent. Requirebant præcipuè vt Concilium Imperator indiceret, non alius: Summus Pontifex Roman. Episcopos qui Concilio interessent, à iureiurando obedientiæ quo ipsi obligantur absolueret, ipse in Concilio vt pars accusata responderet, & Concilij iudicio subesset: eorum verò Legati ius dicendæ in Concilio sententiæ & decernendi haberent. Cùmq; tàm iniquæ propositiones non admitterentur, illi non esse liberum nec Oecumenicum ac legittimum, sed partium Pontificis Romani Concilium criminabantur, & finitum (finierat 4. Decembris Anni 1562. sub Papa Pio IV. celeberrimum illud, & fortassis vltimum in Ecclesia Christi Catholica Concilium, cuius acta extant passim, nec compendium nostrum permittit, vt singularius hic recenseantur) non receperunt. Quinimò etiam ab illa prima sua Confessione Augustana Anni 1530. longè recesserant, nomine tantum eius (ne à pace isti soli concessa exciderent) retento. In colloquio cum Catholicis Vormatiensi anni 1557. Melanton cum socijs (Luterus iam ante anno 1547. obierat Islebij) non permisit separari ab ista confessione Cinglianos, Sinergistas, Adiophoros, Osiandros, (totum Caluinismum) quos tamen ab initio omnes ferè, & tunc Ducum Saxoniæ olim Electoris captiui filiorum seu Vinmariensium Theologi reijciebant. Et anno 1561. Naoburgi ad Salam cùm fuissent congregati, non potuit inter eos conuenire, vt ex pluribus illius confessionis Augustanæ exemplaribus, quæ inuicem discrepantia circumferebantur, vnum eligerent, ac cōmuni consensu approbarent, sed genuino illi A. C. 1530. Augustæ Carolo V. oblato (quo omnibus Hæresijs suffragaretur) volebant addi præfationem, in qua aliud eiusdē confessionis exemplar A. C. 1540. editū, vna cum sua Apologia, tum & recessu Francofurtensi, ac confessione distincta Saxonicarū Ecclesiarum confirmaretur. Saxoniæ verò Duces Vinmarieses cum nonnullis alijs, solos articulos Smalcaldicos admittebant, & secesserant ab illo Conuentu declaratione factâ, quod nullam confessionis formulam subscriberent, nisi in ea disertè errores contra puram Augustanam pugnantes, &

Germaniæ dissidentes 20. annos expectati Concilium noluerunt venire.

Conciliū Tridentinum finijt, 1592.

Augustanæ cōfessionis prima formula deprauata.

tes, & præcipuè Sacramentarij damnarentur. Venerant ad illum Conuentum & Legati Pij Papæ IV. Zacharias Delphinus & Ioan. Franciscus Commendonus Episcopi, vt dissidentes ad Concilium inuitarent, sed sine honore habiti cum responso quod Concilium non à Papa, sed ab Imperatore instituendum esset, fuerunt dimissi, quin & literæ breues Apostolicæ, quas eidem Conuentui præsentauerant, non resignatæ ad hospitium ipsis fuerunt remissæ. Concordiam quoq; illam Anni 1552. Passauiensem in Comitijs Augustæ Anno 1555. firmatam, commentitia interpretatione (quasi Catholicas Ecclesias directè Imperio subiectas tantùm, idq; nonnisi quoad subsequens exinde tempus in suo pristino statu conseruari vellet, illas verò quæ in ditionibus seu patrocinio, vel vt vulgariter vocatur in Iurepatronatus singularium Dominorum locorum consisterent, eorundem arbitrio permitteret) eludendo, violârant statim dissidêtes pacem Catholicorum. Passim isti è suis Ecclesijs in Ciuitatibus & ditionibus Principum (præter Bauariam & Austriam) eijciebantur, possessionibus spoliabantur, cùm nemo adesset qui rem ipsorum tueretur, Ferdinando Imperatore ad omnia conniuente, & magis obtinendis à Germaniæ ordinibus pro bello Vngarico auxilijs, pecunijsq; intento, propter quod illam quoq; primam Passauiensem concordiam accelerârat.

Ferdinandus I. Imp. conniuet in rebus Religionis.

Et vt illas quoque curas Ferdinandi, simulq; Vngariæ ac Boëmiæ Regni vicissitudines breuiter perstringamus. Vladislaus Casimiri Poloniæ Regis filius, Rex Vngariæ & Boëmiæ, ex Anna vxore Galla Candallæ Comitis filia, affine Ludouici XII. Galliæ Regis, habuit Annam filiam, & filium Ludouicum. Ac Annam quidem vno anno ante suam mortem desponsârat Maximiliani I. Imperatoris ex Philippo filio Nepoti Ferdinando impuberi annorum tunc tredecim, moriens verò A. C. 1516. reliquerat Ludouicum filium annorum decem Vngaris & Boëmis Regem. Qui licet immaturus Regno, sat feliciter regnauit, quousque patrui sui & tutoris naturalis Sigismundi Regis Poloniæ consilijs nitebatur. At mox in aduersa multa præcipitauit, postquam adhæsit consilijs iuuenum, præsertim Vngarorum, quorum mores luxu & fastu corrupti, proximi interitus ipsorum non dubia præsagia præferebant. Aucti enim priuatis opibus & viribus plurimi, nullo Regis, vt potè iuuenis respectu, mutuis odijs & violentijs se inuicem consumebant, & elati armorum copia, Turcas illi Regno imminentes, facilè lacessebant iniurijs. Vnde Solymanum Turcarum tunc Imperatorem, contumeliosè contra iura gentium habitis ipsius Legatis in tantum irritârunt, vt A. C. 1521. Græcam Albam, siue Bielgradum (Taurinum antiquis Rasciæ Despotæ olim sedes) cæperit: & A. C. 1526. ipsemet cum ingenti exercitu veniens in Vngariam Mense Augusto, Ludouicum temerè cum paucissima suorum manu occurrentem, apud Muchatium fuderit. Ex quo prælio deuius Ludouicus equo in paludem quandam lutosam illatus & suffocatus, pœnas dedit temeritatis, non suæ sed Vngarorum, qui Polonis nomine Regis Sigismundi ibi assistentibus, & quousq; auxilia firmiora ex Polonia & Boëmia confluxissent, vel saltem Ioannes de Zapalia Transyluaniæ Palatinus (non longè iam aderat cùm non contemnendo armatorum Co-

Vngariæ & Boëmiæ Regni vicissitudinum initia.

Vladislaus Rex Vng. Boëm. Casimiri Regis Poloniæ filius.

Ferdin. Nepos Max. Imp. ex Philippo filio desponsat Annam Vladisl. Reg. Vngar. filiam.

Ludouicus Vladislai filius Vngar. & Boëmiæ Rex sub tutella Sigism. Regis Pol. patrui sui feliciter regnauit.

Vngari Turcas lacessunt & ad arma concitant.

Turcæ Bielgradum capiunt 1521.

Ludouicus Rex Vng. à Turca casus 1526.

rum Comitatu) aduenisset, congressum cum hoste dissuadentibus, iuuenem Ludouicum ætatis (annorum viginti vnius) feruore & generis innata magnanimitate ferocientem, ac magis ne quando sibi ab Vngaris pusillanimitas exprobraretur præcauentem, pertinacia sua ad committendum illud prælium induxerunt. Atq; ita triste nefastumq; principium perdendæ Vngariæ dederunt, cùm ab eo primum tempore Turca eam infestam reddere, ac quasi propriam vsurpare cœperit, eousque Bosnæ, Rasciæ, & Bulgariæ finibus contentus, & nil minùs quàm de occupanda Vngaria cogitans. Sublato autem tali clade Ludouico, (sterilis decessit, licet anno 1521. ætatis suæ 15.) acceperit vxorem Mariam sororem Caroli V. Imperatoris & Ferdinandi) ad Annam eius sororem, & vxorem suam Ferdinandus (cum ea desponsata sibi à sex annis, demum Anno 1521. celebrauit nuptias anno ætatis suæ 19. Regnorum Vngariæ & Boëmiæ successionem traxit, prætendens titulum hereditatis, ex concordia in congressu Viennæ Anno 1515. Regum Sigismundi Poloniæ, Vladislai Vngariæ & Boëmiæ, cum Maximiliano Imperatore composita, quasi ibi transactum fuisset inter istos Principes, quòd Vladislao decedente absque successore suæ stirpis masculo, Maximiliani Nepos Ferdinandus cum sua vxore Anna, in Regnis Vngariæ & Boëmiæ succedere deberet, cùm tamen & Vngaria & Boëmia hereditariam Regum successionem, ex quo stirps primæua Regum illorum defecerat, prorsus abhorruerint, longaq; serie Reges sibi per libera suffragia elegerint, & compositio inter illos Reges inita, absq; Procerum & populorum, quorum res agebatur consensu, eorundem Regnorum iuribus præiudicare non valuerit. Imò & illius cõcordiæ Viennensis formula, superstite Sigismundo Poloniæ Rege fratre germano & stirpe vera mascula generis Vladislai, non Ferdinandum sed Sigismundum ad successionem istorum Regnorum vocabat. Vnde Boëmi statim ab interitu Ludouici concordibus studijs isti Regnum Boëmiæ detulerant: Sed dum cunctanter agit, & vt erat Religionis Catholicæ studiosior, Boëmos ad eliminandam prius ex illo Regno hæresim Hussi obligare conatur, Ferdinandus celeritate vsus, & Imperatoris Caroli V. fratris sui viribus adiutus, Boëmiam non expectatis Boëmorum suffragijs occupauit. Nec suppetebat illi genti facultas tunc, qua libertatem suam à tali iniuria vindicaret, nullusq; aderat quem Regem Ferdinando opponendum eligeret, cùm omnes circumquaque Principes difficilis contra potentiores Austriacos belli aleam subire recusarent, & Sigismundus ætate prouectior (sexagenarius propè) filij vnici Augusti tenelli, tunc vix dum quadrimi ex Bona Sforzia Ioannis Galeacij, vltimi Ducis Mediolani filia suscepti securitati magis prospiceret: ne nimirum æmulatione tali offensos, perpetuosq; hostes haberet Austriacos, quibus nulli nocendi modi deessent, & sanguinis vel necessitudinis alicuius vincula in acquirẽdis Regnis nil obstarent: præsertim contra Principes gente Slauonos naturâ Germanis exosos, quos illi licet affinitate sibi coniunctos sæpius Regnis Vngariæ & Boëmiæ, nullo iuris æquitatisuè respectu habito, sæpius exuere tentârunt, & olim ex Principatu Austriæ contra omne fas extruserunt. Nam vt hoc quoq; (penè obliteratum antiquitate) posteritati liqueat,

Ludouici Regis Vng. vxor nullam prolem genuit.

Ferd. I. successionem hereditariam in Regno Vngar. & Boëmiæ traxit à concordia priuata Vladislai Regis 1515.

Vngari & Boëmi liberã Electionem Regis habuerunt.

Boëmi Sigismundum Regem Poloniæ eligunt sibi Regem 1526.

Ferdinandus non expectata Electione Boëmorũ armis Regnum occupat 1527. 4. Februarij.

Sigism. I. Poloniæ Regis vxor Bona Sforzia.

Germani Polonis iniqui-res.

F

Præmislaus Ottocarus R. Bóémiæ, Austriam consequitur.

liqueat, Præmislaus Ottocarus Bóëmiæ Rex habuit vxorem Margaritam Leopoldi septimi ex Familia Sueuica Ducis Austriæ filiam, ad quam fratre eius vnico Friderico sterili defuncto, seu cæso, (inquietus vixit) optimo iure (in omnibus fiducijs Imperij præter Electoratus, fœminæ succedunt, & ipsimet Austriaci, iure fœminarum plurima quæsierunt) deuolutum Principatum Austriæ, Stiriæ, & Tyrolis obtinuerat. At Rudolphus Comes Habspurgensis, qui primo apud eundem Præmislaum Aulæ eius magister stipēdia meruerat, & ob beneficia accepta deuinctior ipsi esse debebat, Moguntini Electoris opera electus Imperator Romanorum (Præmislaus repudiârat Imperium delatum sibi ab Electoribus) ægrè ferens, quod gentis Slauonæ Princeps in Germania suum Dominatum dilataret, illos Principatus pertinentes ad Imperium (seu feudum Imperij vsitato loquendi modo) non rectè ab ipso possideri dixit, eò quod iusiurandum fidelitatis Imperio non præstitisset: contentionibusq; verborum, ac postea armorum res aliquandiu fuit agitata: tandem verò cùm Præmislaus ad iusiurandum reddendum se submisisset, Imperator non habens quod amplius requireret, recepto iureiurando, insigne clientelæ pro illis Prouincijs vexillum ipsi tradidit, ac amicitiam cum eo tunc instaurauit. Sed nouas subinde consequendæ Austriæ rationes quæsiuit, varijsq; offensarum occasionibus compositis, filium suum Albertum in Comitijs Norimbergensibus A. C. 1274. Ducem Austriæ renunciauit.

Rudolphus I. Imp. Austriæ feudum concedit Præmislao.

Rudolphus I. Imp. Præmislaum profligat, & capit Austriam.

Bello verò inde exorto, Præmislaus in prælio occubuit, Rudolphusq; victor vna cum filio suo Alberto (iste quoq; vt imperaret occidit Imperatorem Adolphum Nassouium successorem Rudolphi. A. C. 1292.) Austriam cum alijs Prouincijs ei tunc coniunctis occupauit. Et quo memoriam tantæ iniuriæ aboleret, necem Præmislai fleuit, & eius filio Venceslao octenni filiam suam Iuditham, filio verò suo alteri Rudolpho Agnetem illius filiam desponsauit, à tali scena Principatum Austriæ, & eiusmodi agnomen familiæ suæ auspicatus. Bóëmi itaq; (vt ad propositum redeamus) omni tunc ope destituti, satis habuerunt quod à Ferdinando armata prece Regnum petente obtinuerint confirmationem Priuilegiorum suorum, & de libera in futurum Regis Electione cautionem: quam tamen ipse postea rescidit, arrepta causa cum illi pro Carolo V. Imperatore contra Electorem Saxoniæ Ioannem Fridericum Anno 1547. apud Mulburgum fusum, (fœdere auito cum domo Saxonica vetabantur) arma ferre recusassent. Verùm Vngari nil territi Bóëmorum huiusmodi exemplo, pro manutenendo eligendi sibi Regem iure fortiùs steterant, conuentuq; habito, votis concordibus elegerunt sibi Regem Ioannem de Zapalia Stephani filium Scepusiensem Comitem, Transiluaniæ Palatinum. Quod iniquiùs ferens Ferdinandus, allicitis in suas partes paucis ex illa gente, Casimiro Brandeburgico Marchioni commisit, vt cum valido exercitu Vngariam inuaserit, & ipsemet celeriùs subsequens multa eius regionis oppida intercepit. Nec difficili negotio vna & altera velitatione dissipatis exiguis (maiores in tam arcto tempore Ioannes Rex non poterat collegisse) Vngaricis copijs, Budam quoq; in suam potestatem redegit, ibiq; ritu solenni tradi

Albertus Austriacus occidit Imp. Adolphum 1292.

Ferdinandus libertates Bóëmis confirmatas rescindit.

Vngari iussũ Electionis liberæ Regis tuentur.

Ioan. de Zapalia Rex Vngariæ eligitur 1526.

Ferdin. Budã

tradi sibi fecit Coronam ac insignia Regia Vngariæ. Vngari verò tantò magis offensi, quòd contra omne æquum & honestum, eorum Regnum legibus & libertatibus antiquis legittimè constans ipsis inuitis aliquis vsurparet, & inuaderet, bello iura patriæ vindicanda decreuerant: maximè quod nulla suppeteret ratio, quæ Electionis Regis liberæ eorum vsum dubium faceret, cùm à multis retrò sæculis diuersos longo ordine, ac recentiori memoria post mortem Alberti Austriaci Vngariæ Regis, (& quidem superstite Ladislao Alberti Regis posthumo) Vladislaum Iagellonium Poloniæ Regem, qui in primo iuuentæ flore, vix annum ætatis suæ vigesimum (nempè natus prid. Kal. Nou. A. C. 1424.) egressus, ad Varnam A. C. 1444. decima Nouembris ab Amurate II. Turcarum Imp. cæsus perijt, & deinde filio Alberti Ladislao, qui Vladislao successerat defuncto, Mathiam Hunniadem, isto verò extincto hydropisi Viennæ Ann. 1490. (reiecta eius pactione cum Friderico III. Imperatore, qua successionem in illo Regno Austriacis sine consensu Vngarorum stabilierat) Vladislaum alterum Iagellonium, demumq; Ludouicum liberis suffragijs Reges sibi elegerint, & Ferdinandus nonnisi pacta cum Vladislao Rege de successione in illo Regno hæreditaria adduceret, quæ tamen inita inter Reges (per liberam Electionem Regnum adepti hæreditatem non habentes, eam in alios transferre non poterant) priuato nomine, inscijs, nec vnquam assentientibus, quorum intererat Vngariæ ordinibus, irrita steterant.

capit & ibi coronatꝰ Rex 1527.

Vladislaus R. apud Varnam cæsus à Turcis 1444.

Mathias Rex Vngar. obijt 1490.

Bello itaq; contra Ferdinandum in Vngaria proclamato, Ioannes Rex in Poloniam profectus auxilia conquisiuit. Et licet Rex Sigismundus Austriacis coniunctior, ea denegârit, sponte tamen sua plurimi Equestris Ordinis Poloni cum Hieronymo Łaski ad illud bellum militaturi transierant. Cùmq; Rex Ioannes æstimatis viribus Ferdinandi Caroli V. Imperatoris, & totius Germaniæ opibus subnixis, adhuc suas inferiores esse iudicaret, consilio Hieronymi Łaski viri in adeundis arduis quibusque solertissimi, etiam Turcarum auxilia implorauit, & ipsummet Lascium ad Solymanum Turcarum tunc Imperatorem pro eis conducendis misit. Vnde sparsus fuerat rumor, quòd idem Ioannes Rex pro auxilijs huiusmodi Turcæ promiserit subiectionẽ Vngariæ, sed verisimilior de Ferdinando, quasi egerit cum Solymano, vt si eiecto Ioanne Regnũ Vngariæ sibi traderet, mercedẽ suæ huiusmodi operæ censum capitis singuli ex omnibus populis Vngariç, singulos aureos numos reciperet, in quo promouendo deprehensum fuisse Ferdinandi apud Turcam Legatum, Sigismũdus Rex publica Legatione ipsum Ferdinandum admonuit, & Ferdinando satis fuit respondisse, quòd talia Legato suo non commiserit. Legationis huiusmodi à Sigismundo ad Ferdinandum vidi exemplar in Archiuo Actorum publicorum Poloniæ Regni. Sed quicquid sit de istis, omninò Solymanus non prece vel precio, verùm sponte sua ad omnes occasiones dilatandi Imperij sui intentus, illam Christianorum Principum discordiam pro Regno Vngariæ dimicantium lubens arripuit, & ipsemet cum potentissima manu in Vngariam adueniens, Budam & totam illam Regionem, paucis oppidis exceptis, quæ Ferdinandus remotiora munierat, in breui recepit, Regiq; Ioanni reddidit

Ioannes Rex Vngar. auxilia conquirit contra Ferdinandum.

Hieronymus Łaski Ioanni Regi auxilia conducit.

Turca Solyman in Vngariam venit 1527.

didit. Inde progressus, Viennam oppugnauit, demumq; sub finem Octobris autumno humido ac frigido Turcicæ militiæ maximè infesto vrgente, (Germani dicebant quòd fama aduentâtis Caroli V. territus retrocesserit) in Thraciam redierat, iactando, quòd hostem Ferdinandum non tantùm in Vngaria, sed etiam domi suæ propriæ quæsierit, nusquam tamen ad pugnam elicere potuerit; vt in literis ad Sigismundum Regem Poloniæ ex castris ad Viennam datis gloriabatur: habeo illas literas, sed cùm sint prolixiores, fastidium parerent lectori. Exinde autem quiete aliquandiu regnauit in Vngaria Rex Ioannes: sed Ferdinandum tacitò premebat Regni spe deuorati iactura: & cum armis iterum lacessere Regem Ioannem præsidio Turcico fidentem non auderet, pacis tractatione aggreditur.

Ferdinandus tractat concordiam cum Rege Ioanne.

Institutumq; fuit ad hoc colloquium Varadini, vbi Ioannes Archiepiscopus Laudensis, Caroli V. Imperatoris Legatus conscripserat conditiones pacis tales: Primo loco Rex Ioannes Frater charissimus Imperatoris & Ferdinandi denominabatur, deinde permittebatur vt regnaret in Vngaria dum viueret; eo verò defuncto, succederet in illo Regno Ferdinandus: hanc successionis legem vt iureiurando interposito confirmarent Proceres & Ordines omnes Vngariæ in proximis illius Regni Comitijs, in quibus etiam pax & concordia huiusmodi publicari, & exinde primum rata firmaque haberi deberet.

Vngari reijciunt pactum Ferdin. cum Ioanne de successione Regni.

Nunquam tamen fuit publicata, Vngaris repugnantibus, propter appositam conditionem de Ferdinandi in Regnum post fata Ioannis successione, qua iura eorum liberæ Electionis Regis labefactabantur. Et cùm deinde Ferdinandus diligentiùs instaret, ne Rex Ioannes illam pacem palàm irritam faceret, sed saltem abstineret ab aperta contradictione, seu per solos consiliarios ministrosuè suos priuatos eam iurari iuberet, nil vnquam obtinuit, quantumuis adnitente per Legatos vltro citroq; missos Sigismundo Rege Poloniæ, qui maiori studio amicitiam inter illos Principes conciliare nitebatur, eo quòd cum vtroq; strictiores sanguinis necessitudines haberet:

Sigism. Rex natus ex Elisabetha Austriaca.

Ioannes Rex Vng. vxorem ducit filiam Sigism. Regis Polon. 1539.

Augusto Regi nubit Elisabeth filia Ferdinandi Imperat. 1543.

nempe Annæ vxoris Ferdinandi patruus, & natus matre Elisabetha Alberti II. Imperatoris filia, Casimiro Regi Poloniæ nupta, ipsi Ferdinando cognatus, Regi verò Ioanni cuius sororem Barbaram coniugem primam duxerat affinis. Imò noua insuper affinitate & hunc & illum sibi deuinxerat: non multò enim post A. C. 1543. desponsauerat Augusto filio suo Elisabetham filiam Ferdinandi, & interim A. C. 1539. initio Ioanni Regi suam ex Bona Sforzia filiam Isabellam dederat vxorem, omine minus felici, cùm & Elisabetha Augusti vxor vix dum altero anno in illo matrimonio completo decesserit A. C. 1545. sterilis Vilnæ, & Isabella in Vngaria grauiora perpessa, mæstos semper ac solicitos parentes tenuerit. Nam vt ad pacem à Ferdinando cum Ioanne Rege tractatam reuertamur, illa nunquam solida conciliari potuit,

Ioannes Rex Vngar. moritur 1540.

Isabella Reg. Vngariæ Regnum administrat.

& cùm paulò post A. C. 1540. Ioannes Rex obijsset, vnico filio Ioanne Sigismundo vixdum nato infante relicto, Ferdinandus veteres pro illo Regno contentiones resumpsit, Vngariamq; cum infesto exercitu inuasit. Vnde Isabella inter bellicas curas in angustijs perpetuis varias fortunæ vices experiri cogebatur. Et quidem satis virili animo tam iniqui belli

primos

primos impetus sustinuit ope Vngarorum, qui vnanimes ipsi adhærebant, & eius filium denominatum Ioannem II. Regem sibi inaugurârunt, certatimq; concurrebant ad arma comparanda, quæ tanto periculo opponerent:

Ioan. II. Rex Vngar. renunciatur 1540.

Budã obsidet Ferdin. 1541.

Vngari auxilia à Turcis petunt contra Ferdinandũ.

Solyman profligat Ferdin.

sed turbati celeritate Ferdinandi, qui confestim intercæperat Pestum, Budamq; propè cum exercitu aduenerat, & in ea Isabellam cum filio Rege tenello graui obsidione (integro propè anno) premebat, inopes consilij & auxilij, iterum recurrerunt ad Turcam Solymanum, qui nil moratus cum ingenti exercitu adfuit præstò, & miserabili clade profligauit Ferdinandi copias apud Budam, plurimis ex eis cæsis, magna parte aquis Danubij demersis, & omni apparatu bellico cum castris vniuersis, ipsoq; Pesto in suam potestatem redacto. Verùm nec amicis pepercit, nam altero post illam pugnam die cùm infantem Ioannem Regem ad se in castra adferri, (fascijs inuolutum exceperat manibus, & fausta illi comprecatus, reddiderat Vngaris in spem Regni vt aiebat alendum) Proceresq; Vngaros conuocari iussisset, instituto cum ipsis de vlteriori contra Ferdinandum progressu belli colloquio ibi durante, Prætoriani eius (Ianizeri vocantur) occupârunt portas Arcis & Ciuitatis Budensis, quæ toto illo tempore absq; vlla doli suspicione Turcis patebant.

Budam occupant Turcæ 1541.

Isabellæ & Ioanni II. Regi Vngar. Turca cõcedit Transyluaniam.

Strigonium capit Turca 1543.

Ad quam nouitatem commotis Vngaris responsum fuit, quòd Arcem illam infanti Regi cùm adoleuerit Solymanus restitueret, interim verò fortiori præsidio esse custodiendam iudicaret, ne toties ad eam contra Ferdinandum defendendam sibi in Vngariam redeundum esset: matri Reginæ & pupillo Regi assignauit Leypam, ac totam Regionem vltra Tibiscum cum Transiluania tenendam. Atq; ita Buda cessit Turcis A. C. 1541. & paulò post nempè A. C. 1543 Quinque Ecclesiæ, Strigonium, ac Alba Regalis, propter æmulationem Ferdinandi populis alioquin liberis inuitis dominari, Regemq; legittimum Regno suo pellere volentis.

Ferdinandus tractat cum Isabella Regina vt cederet ipsi Regnum Vngariæ.

Martinusius Card. occiditur à sicario sũmisso à Legato Ferdinandi.

Ac tota exinde vna parte à Turcis, altera ab ipsismet Christianis miserè dilacerabatur Vngaria. Non enim destitit eam licet renitentem vsurpare Ferdinandus, & nihil intentatum reliquit, quo Isabellam cum filio Rege pupillo inde exturbaret, vt isti potentiorem ipsius vim, Turcica vi repellere fuerit necesse. Legatus Ferdinandi Ioannes Baptista Castaldus, specie tractatus pacis venerat cum exercitu (Isabella imparata contra vim tam insperatam inuita consenserat conditionibus pacis à Castaldo propositis, nempe vt haberet cum filio Arces in Vngaria & Transiluania patrimonij Zapaliani & loco dotis centum millia nummorum aureorum Vngaricorum, ac Opoliensem Principatum in Silesia, & traderet Ferdinando coronam Vngariæ ac Transiluaniam) ad occupandam Transyluaniam, & præcipuum moderatorem consiliorum Isabellæ Georgium Martinusium (ex Monacho) Episcopum Varadinensem Ecclesiæ Rom. Cardinalem, summissis ad eius cubiculum sicarijs, trucidari fecerat A. C. 1551. die 17. Mensis Decembris, eò quod tali paci contradiceret. Vnde Turca re intellectâ, carcerari fecerat Legatum Ferdinandi Constantinopoli, & monuerat Transiluanos vt Isabellam ex Polonia quò interim confugerat, quamprimùm reuocarent, ád eamq; restituendam in gradum pristinum A. C. 1552. expedierat in Vngariam

riam exercitus sui Europæi Præfectum Machmet, Serdar Bassam, qui non solum resciderat conuenta illa, & expulerat Castaldum ex Transiluania, sed etiam Temesuarum ac Leypam cum plurimis oppidis circumuicinis cœperat, & alium exercitum Ferdinandi cum Duce Erasmo Teifelio apud Palastum profligârat: tùm & Sfortiam Pallauicinum cum Italicis copijs Bassa Budensis fuderat, viuumque cœperat, vt Ferdinandus accepta tanta clade, mittere Bizantium Legationem, pacemque triennalem tributo triginta millium nummorum aureorum annuo redimere debuerit. Filium verò Isabellæ Ioannem II. iam tunc puberem ad Regnum Vngariæ & Transyluaniæ Principatum, transactis cum Castaldo reiectis, Procerum Vngariæ & Transiluaniæ studio, ac ope Turcarum restitutum, cum nihilominus Ferdinandus, (obierat iste A. C. 1564. die 25. Iulij, & viuens fecerat ante coronari suum filium Maximilianum Regem Roman. Boëmiæ & Vngariæ A. C. 1562.) & deinde Maximilianus Imperator persequeretur hostiliter, vastaretque incursionibus ditiones ipsius, Turcæ eam eius iniuriam propriam reputantes, plura loca Styriæ exusserunt, ac circa Strigonium non pauca oppida in suam potestatem redegerunt. Demumq; Solymanus indignatus quod Maximilianus etiam tributum à suo Patre Ferdinando sibi stipulatũ non solueret, & Ioan. Regem bello lacessere monitus adhuc non desineret, ipsemet prope octuagenarius, cum immenso apparatu bellico in Anno 1566. in Vngariam quartò venerat; ac omnes Arces circa Danubium infra Budam, in quibus erant præsidia Ferdinandi, vi occupauit, & Zigetum cinxit obsidione: circa quam cum ex mærore animi, (quòd præter spem locum munitiorem inuenerat, ac ignominiosum sibi re infecta inde abscedere reputâret) in morbum lethalem incidisset, obierat quidem, sed Machmet Vezir Bassa, supremus & bello & pace apud illum Imperatorem Magistratus tantisper celata eius morte, denunciatoq; militijs quòd Imperator tristitia ex ignauia ipsorum consumeretur, & saluti ipsius nisi Arce capta consuli non posset, maiori feruore oppugnationem illam penè iam desperatam instaurauit, atq; fossis Arcis partim cespite ingesto, ac oppugnatorum cadaueribus repletis, partim tabulato supernatante stratis, Turcæ machinas bellicas propius Arcem admouerant, iniectisq; pilis ignitis, intrò incendium graue excitârunt, vt defensores foras prodire, cominusq; pugnare fuerint coacti, vna cum suo Præfecto Nicolao Serini Comite, cuius caput abcisum Bassa ad castra Maximiliani propè Rabam seu Iaurinum cum Comite Ecchio Solmensi desidentia fecit deferri. Capto Zigeto Mense Iulio Anni 1566. Turcæ cum cadauere Solymani Constantinopolim redierant, nouumq; Imperatorem suum salutarunt nomine Solymum, ad quem Maximilianus quoq; Cæsar statim miserat Legatos, & post biennalem tractatum pacis, oblata pensione annua triginta millium nummorum aureorum, quam etiam Ferdinandus Imperator concesserat, obtinuit inducias ad annos octo, tanto facilius quòd ille Imperator Turca nouus, magis ad Asiatica bella, & maris Mediterranei firmandum sibi Dominatum curam conuertisset, vbi Cyprum Insulam, eò quod nauibus Christianis mare illud infestum tenentibus receptaculum esset, Venetis ademit, expu-

Turcæ profligant copias Ferdinandi.

Ferd. tributũ annuum concedit Turcæ pro pace.

Ferdinand. I. Imper. obiit 1564.

Maximil. II. Imp. renunciatur 1562.

Solyman tertiò venit in Vngariam 1566.

Solyman circa obsidionem Zigeti obijt.

Zigetum capiunt Turcæ.

Serinus Comes perit.

Turcarũ Imp. Selym post Solyman.

Maximil. II. Imper. impetrat pacem à Turca.

Cyprũ Venetis

expugnata Nicosia, & Tamassa seu Fama Augusta (Salamina dicta antiquis) vndecim Mensium obsidione ad deditionem còácta.

ademit Selim Turca.

Christianorum verò Principum classis in auxilium illius Insulæ congregata apud Echinadas scopulos & Naupactum propè sinum Corynthiacum qui occidentem spectat, (non procul ab Actio Promontorio vbi Augustus Cæsar profligârat Cleopatram) commissa pugna cum classe Ottomana, obtinuerat quidem celebrem victoriam Duce Ioanne de Austria Caroli V. Imperatoris filio notho, Marco Antonio Columna Pontificis, Ioanne Andrea Auria Genuensium, & Sebastiano Venerio, ac Augustino Barbadico Venetarum nauium Præfectis, & tota illa classis hostilis perierat cæso Ali Bassa eius Architalasso, captisq; propè centum quinquaginta nauibus & pluribus exustis ac demersis die 7. Oct. A. C. 1571. Cyprum tamen, cum Duces illi victoriam prosequi neglexissent, Selymus retinuit, & in Illirico magna territoria, præsertim circa Antibarim, Olchinium, Ducleam, (siue Diocleam patriam Diocletiani Imperat.) Venetis ademit, ac tributaria sibi fecit, eosq; còégit, vt pro redimenda pace integro triennio subsequenti singulis annis centum nummorum aureorum Veneticorum millia ipsi soluere debuerint. Nec multò post classe sua reparata, Goletam quoq; & Tunetum in Africa, eiectis inde summâ vi Hispanis, vt alio loco attigimus, recuperauit; ac dicere solebat illa clade Naupactea, barbam sibi à Christianis abrasam, mox succreuisse. Cæterùm Imperator Maximilianus cùm armis nil proficeret in Vngaria, concordiam fecerat Spiræ sub Comitijs Germaniæ, A. C. 1569. cura Sigismundi Regis Poloniæ, & eius Legati Adami Konarscij Episcopi Posnaniensis cum Rege Ioanne II. vt iste cesserit ipsi titulos Regis Vngariæ, & haberet Transyluaniam iure hereditario, retineretq; dum viueret partes Vngariæ, quas tunc possidebat. Et isto defuncto paulò post sterili, (obierat Albæ Iuliæ 16. Martij, A. C. 1571. inter curas de ducẽda vxore Bauariæ Ducis filia, quæ ipsi denegabatur, nisi priùs relinqueret hæresim Arianã) obtinuerat ille facilè totam Vngariam præter quòd Transyluani elegerant sibi Principẽ Steph. Bator de Somlio, vt supra diximus, Turcarũ autem vim euitauit, studiosiùs obseruando conditiones pacis cum ipsis stipulatas: Ac Rudolphus eius filius Rex Romanorum Kal. Nouembris Anni Christi 1575. Coronatus, Patriq; Anno 1576. Ratisbonæ in Comitijs 12. Octobris defuncto succedens, meliùs rem gessit cum Turca trahendis inducijs, quàm bello: Molliùs enim in Hispanijs educatus, nonnisi otio indulgebat, nec vnquam ad bellum ipsemet iuit: & per Præfectos, vti fortem vel ignauum nactus, variantem fortunam nonnunquam, sed tamen sæpiùs Turcis æquiorem experiebatur, vt suis locis apparebit.

Turcicã classem expugnãt Christiani apud Naupactum 1571.

Venetis in Dalmatia Turcæ adimũt multa

Ioannis II. Vng. Regis concordia cum Maximiliano.

Ioannes II. Vngariæ Rex moritur.

Stephanus Bator eligitur Princeps Transyluaniæ

Rudolphus II. Imper. inauguratur 1575.

His verò de curis Ferdinandi Imperatoris, quibus à rebus Germanicis & stabilienda Religionis pace auocabatur, ac de Bòémiæ, Vngariæq; Regni vicissitudinibus paucis annotatis, ad Polonica redeamus. In quibus priusquam Stephani Regis gesta recenseamus, pauca (vt in aliorum quoq; Regnorum mentionẽ fecimus) attingemus de Religionis in isto Regno statu, hæresijs in Germania enatis enutritisq;, & in circumuicinis Prouincijs pestifera fæcunditate propagatis aliquantum turbato. Et quidem Polonia

Poloniam turbauit hæresis ex Germania allata.

Polonia & Slauonia tota, gentis natura abhorret à studijs & artibus Germanorum, & quicquid venit inde, qualequale illud sit, præter opera mechanicas, sibi noxium reputat & reijcit suspectum. Vnde & fidem Christianam noluit discere à Germanis, sed per Orientales Græcos Cyrillum & Methodium Constantinopoli missos, sub Nicolao & Hadriano PP. ac Michaële III. & Basilio Macedone Imperatoribus, (facit mentionem horum *Baronius Annalium Tomo 10. sub A. C. 867.*) & postmodum per Gallos, Italosq; licet remotiores traditam agnoscere maluit.

Poloni fidem Christianam acceperunt ab orientalibus primum sub Basilio Macedone Imp.

Dum igitur vixit priscis patrijs moribus, facilè venena illa Germanicæ euitauit, & seuerioribus vsq; legibus damnauit, regnante in Polonia Sigismundo I. Vladislai Iagello Olgerdi Lithuaniæ Ducis filij & Nepotis Goldimini (iste Vilnam A. C. 1305. condidit) ex filio Casimiro Nepote, Principe rerum bello fortiter gestarum gloria inclyto, sed cum primis auitæ Religionis defensore acerrimo, & ob consilij grauitatem potentiæque famam Principibus vicinioribus formidoloso. Nec impunè Prouinciæ isti Regno sociatæ gente & idiomate Germanæ, vt Borusia, Pomerania, Liuonia, gentilitio hausto vitio in fide Catholica vacillare cæperant sub illo Rege. Mox enim in Gedanenses seueriùs propterea animaduerterat, cùm A. C. 1526. Gedanum vnà cum Alberto Brandeburgico Duce Prussiæ, & Georgio Pomeraniæ Duce, sororinis suis diuertens, eorum primarios contra Catholicam Religionem tumultuantes compescuit, authore præcipuo tumultus vno ex Magistratu Ioanne Scholtz, qui primus Cathedram Templi primarij Gedanensis ascendens, hæresim prædicauit, concionatoresq; hæreticos eò introduxit, in medio fori Gedanensis, vnà cum tredecim alijs tumultus illius antesignanis capite mulctatis. Territi verò omnes alij tali exemplo, hæresim vitabant, vel saltim simulabant.

Sigismundi I. Regis Poloniæ origo.

Vilna condita 1305.

Regis Sigism. I. laudes.

Gedanenses tumultuantes pro hæresi punit Rex Pol. Sigismundus. 1526.

Sed illo A. C. 1548. Cal. April. Regni 42. ætatis suæ 81. anno defuncto, & Sigismundo Augusto eius filio succedente in Regnum, grauius laborauit tota Polonia pro Religione Catholica ab hæresijs defendenda. Rex enim ipse inter manus alienigenarum enutritus, ad eos eorumq; institutum fuit propensior, & licentiosiorem vitam agens, in Catholica pietate colenda remissior. Quod autem deteriùs, inclinatior erat ad scientias curiosas, in eisq; vtebatur opera Germanorum hæreticorum, qui familiaritate Regis securi, liberius errores suos diuulgabant, vt non pauci ex Regijs (mos est Aulicorum) non inuiti, nec segniores Ecclesiastici Regis in exemplum concederent. Plurimi etiam Germani origine, quæsitis domicilijs & cognationibus in Polonia, opibus & potentia sub illud tẽpus succreuerant, Germanica suâ procliuitate, vt Æthiops pelle, nec in Nepotibus immutata. Alij in cõnnubijs degentes familiaritate, connubijs, affinitatibus vicinorum Germanorum, vel ex peregrinationibus Germanismo assueuerant. Et insuper aderant frequentes turbæ mercatorum ac opificum, qui ex Germania vbiq; locorum dispersi, Poloniam quoq; impleuerunt. Talium itaque consortio simul disciplina auita in Polonia fuerat corrupta, & hæreses introductæ, adeoq; periculosè dilatari cæperant, vt Senatus Regni iam maiore parte ex hæreticis constaret, & istis adnitentibus parum abfuerit, quin Senatores Ecclesia-

Augustus Rex Pol. remissior in cultu Religionis.

Augustus Rex Pol. additus curiosis scientijs.

Hæresis per Germanos aduenas in Poloniam introducta.

Poloniæ status immutatus hæresi.

stici Senatu mouerentur. Imò & isti nutare cæperant: Titelmanus Epis. Culmensis, & postea Varmieñ. strictiori familiaritate Erasmo Roterodamo coniunctus, eius opiniones & dogmata palàm celebrabat. Ioan. Dantiscus eius successor in vtroq; illo Pontificatu, perpetuas amicitias & prophanarũ literarum cõmercia cum præstantioribus Scholarum hæreticarũ Magistris habuit. Vilhelmus Brandeburgicus Archiepiscop. Rigensis vxorem ducere planè non erubuit. Nec mirum de istis, qui vt diximus, origine & habitu Germani plerìq; omnia Germanica admittebant lubentes, & æquè vt Germani ad cõnubia procliues, eorũ cupidine ab Ecclesia Catholica recedebat.

Sed magis mirandum ac dolendum, quòd etiam Polonici Ecclesiastici aliqui deuiare cœperant. Georgius Petrouicius Samogytiæ Episcopus penitùs desciuerat ad Luteranismum: Philippus Padniewski Episcopus Cracouiensis, vsque Legatione Collegij Pontificalis Ecclesiæ Cracouiensis reprehendi debuit, quòd in causis hæresis gliscentis conniueret. Vir ille fuit animi excelsi, sed ad fastum ac pompam prophanam compositus. Similiter & in Francisco Krasinski Episcopo itidem Cracouiense, sub Interregno post Augustum Regem contra hæresim tùm primùm publico Interregni edicto stabilitam, aliquid operæ desiderauit illud Collegium. Iacobus verò Vchanski cùm ob suspicionem hæresis pro Episcopatu Vladislauiensi confirmationem Romæ obtinere non posset, (auso temerario) preconis ministerio possessionem illius Ecclesiæ inuasit, & notatus propterea à Summo Pontifice Romano anathemate, ipse quoque in eum maledicta sparsit. Resipuerat tamen, & palinodiæ loco in publico Comitiorum Regni consessu ab vno hæreticorum ad hoc ex industria subordinato, sublatâ voce, quòd Episcopus cum ipso consentiret, ille iniuria sibi talia imputari respondit, confestimq; recitauit formulam fidei Catholicæ à Pio IV. Romano Summo Pontifice præscriptam, affirmans se non aliter quàm ibi contineretur de fide sentire. Quòd verò grauiùs tunc concusserat vniuersum Ordinem Ecclesiasticum, Stanislaus Orzechowski Latina eloquentia & cultiori literatura, etiam apud exteros clarus, cùm iam Sacerdotio insignitus esset, & Canonicatum dignitatem in Ecclesia Pontificali Præmisliensi obtineret, spreto suo sacerdotio vxorem duxit, & tanta pertinacia in retinenda perseuerauit (non multò quoq; ante Valentinus Sacerdos Parochus Krzconouiensis, ob acceptam vxorem causam dicere iussus coram Episcopo Cracouiense Samuele Màcieiowski, publicè defendit errorem suum sub patrocinio Nicolai Oleśnicki de Pinczow, Nicolai Rey, Remigij Chelmski, vt Episcopus veritus ne contemneretur sua sententia, maluerit supersedere à tali iudicio) quod variè admonitus, & demum anathemate propterea à Ioanne Dziaduski Episcopo Præmisliense percussus, non tantùm non resipuit, sed etiam ordinem Equestrem in Comitijs Petricouiæ Anni 1550. Mense Maio celebratis, penè ad seditionem contra Ecclesiasticos concitauit: maximè pro abroganda Iurisdictione Pontificali, contra quam hæreticis instigantibus, odia Politicorum tunc exarserant. Et paulò post cùm Episcopus Cracouiensis Andreas Zebrzydowski (successerat in eo Episcopatu Samueli Màcieiowski in Anno C. 1550. hydropisi

Iacobus Vchanski anathemate notatur à Papa.

Iacobus Vchanski reconciliatur Rom. Pontifici.

Stanislaus Orzechowski sacerdos vxorem duxit.

Samuel Macieiowski Ep. Cracouiensis.

Stanislaus Orzechowski excõmunicatus propter vxorem ductã.

piſi extincto) de hæreſi Luteri accuſatum Krupká Przecláwski iudicaſſet, eumq; propterea infamia pœnaria notaſſet, æquè Catholici atque hæretici Equeſtres adeò inſurrexerant contra eandem poteſtatem Eccleſiaſticam, vt in Comitijs Petricouiæ Anno 1552. celebratis, nullum negotium publicum tractari permiſerint, niſi priùs Rex illam iudicij Epiſcopalis ſententiam, quoad pœnam infamiæ Iudicialis (de veritate fidei nonniſi Epiſcopos iudicare poſſe nemo diffitebatur) abrogaſſet. Ac exinde omnium Iudicij Eccleſiaſtici contra Equeſtres decretorum executio fuit ſuſpenſa, quouſque inter vtrumque ordinem intercedentium controuerſiarum vniuerſalis compoſitio perficeretur, cùm eouſq; contra excommunicatum ab illo iudicio, ſi intra vnum annum abſolutionem non obtinuiſſet, conſueuerit Cancellaria Regia dare ad Præfectos locorum Regios, mandata executionis qualia dari ſolent contra proſcriptos à Rege, vel Iudicibus Terrarum Equeſtribus. Lex quoq; tunc fuit lata, vt excommunicati à Iudice Eccleſiaſtico, locum ſtandi haberent in Iudicijs Equeſtribus, quem antea non habuerunt: Et Orzechouius non priùs quieuit, niſi in ſuo ſenſu (obtinuerat diſpenſationem à Summo Pontifice Rom. ſuper illo ſuo matrimonio) hærere permiſſus. Atq; ita aduenæ hæreſes in Polonia, non ſolùm Equeſtrium ſed etiam Eccleſiaſticorum deprauatis tunc moribus, eneruauerant poteſtatem Eccleſiaſticam, remq; Catholicam in vltimum penè diſcrimen adduxerant, niſi innata genti iſti pro veteri Religione ſeruanda conſtantia, tantos impetus illius peregrinitatis fortiùs repreſsiſſet. Præſertim cùm in breui Auguſto Regi (natus 2. Aug. 1520. deceſſerat Kniſinij die 7. Iulij A. C. 1572. ætatis ſuæ 52.) vita functo, Principes Catholicæ pietatis tenaciores in iſto Regno ſucceſsiſſent.

Eccleſiaſtica Iuriſdictio reſtringitur in Comitijs 1552.

Stanisl. Orzechowſki obtinet Romæ diſpenſationem pro retinenda vxore.

Auguſtus Rex Poloniæ obiit. 1572.

Quod autem attinet Steph. Regem, is munitis vndiq; Poloniæ cõfinijs, & domi maleuolorũ conſilijs repreſsis, ſecurior ſui in corrigendis quæ in rectionis ordine malè cohærebant, ſeduli Principis partes exequebatur. Maximũ autẽ erat, quod & perſonã Regiam grauabat, & EqueſtrisOrdinis lites forenſes ac iudiciorũ curſum retardabat, à minorũ Iudicum ſubſellijs ad ipſum Regem prouocatio. Licebat enim tunc ab inferioris Iudicis ſententia Regem appellare, cuiꝰ decreto demũ lis terminabatur. Sed pronioribus in dies hominum ad lites naturis, cauſidicorumq; canina eloquentia recenter in iſtis partibus introducta, creuit numerus litigantium, & immenſa prouocantium ad Regem agmina concurrebant, vt tàm facilè expediri non poſſent, Regiaq; decreta in plures annos expectarent: Et Rex ipſe alijs haud leuioribus Reipub. curis diſtentus, non ſine graui moleſtia ſua aſsiduè examinãdis controuerſiarũ ambagibus, & reddendo iuri præſidere deberet. Vnde Henricus GallusRex pertæſus aliquãdo tanti laboris aiebat, per meam fidem, inquit, Poloni iſti faciunt, vt agam Iudicem Legiſperitum, in breui volent vt agam etiam cauſidicum, nec expectauit.

Stephani Regis vigilantia.

Rex Stephanus itaq; ſtatim à principio Regni ſui iam ante tentatam, ſed nunquam perfectam normam iudicij, quod cauſis Equeſtris Ordinis vice Regis manum ſupremam apponeret, componi curauit, & feliciter perfecit in Comitijs Regni Generalibus Varſauiæ celebratis A. C. 1578. Ea ratione

Stephanus Rex Iudicium Tribunalis Regni inſtituit.

tione quod ſingulis annis ex Palatinatibus & Terris in decreto Comitiorũ illorum ſpeciatim nominatis, menſe Septẽbri poſt Feſtũ Natiuitatis B.M. Virginis, alicubi ſinguli, alicubi bini nobiles viri deputantur, qui Petricouiæ conuenientes, & iureiurando de rectè iudicando præſtito, ibidem decidere debeant lites Palatinatuum maioris Poloniæ, adiunctis & Pruſsicis, toto ſemetri à primis diebus menſis Octobris, vſq; ad ſacræ Hebdomadæ Paſchalis dies: & inde Lublinum progredientes, ibi alio ſemeſtri, nempè à diebus feſtis ſacri Paſchatis, ad Octob. (nunc iam ad Decẽbrem medium) Palatinatuum minoris Poloniæ ac Ruſsiæ. Et ne Eccleſiaſtici ſuffragio quòd Rege ipſo iſta iudicia tractante habebant, (ſemper enim præter Senatores vnus ex Cancellarijs, & Referendarius Regni Eccleſiaſticus aſsiſtit cum iure dicendæ ſententiæ in Iudicijs Regijs) fraudarentur, iſtis quoque eſt prouiſum eo modo, quod ex Pontificalium Eccleſiarum Collegijs, nempè ex Gneſnenſi & Cracouienſi bini, ex minoribus autem ſinguli Iudices annui eliguntur, qui alijs Palatinatuum ex Equeſtri ordine deputatis coniuncti, cauſas Eccleſiaſticorum cum perſonis Ordinis Equeſtris incidentes, in illo iudicio ſeni cum ſenis Equeſtribus ſtatuto die definiunt. Tribunal Regni generale hoc iudicium nuncupatur, planè conforme Parlamento Pariſienſi, præter quòd ibi iudices inſtituuntur perpetui, vel diuturni, hic annui, ne fortè efferantur tanti Magiſtratus poteſtate.

Tribunalis Regni ſeu Parlamenti Regni Polon. Conſtitutio.

Eccleſiaſticorum in Iudicijs publicis Poloniæ authoritas.

Atq; ita Stephanus Rex ſeipſum & Reges futuros graui leuauit onere, & ordinem Equeſtrem inſigni auxit libertate, illius arbitrio permiſsis Iudicijs, præter pauca, nempè criminum atrociorum, quæ ipſe Rex cum Senatu in Comitijs generalibus Regni dignoſcere conſueuit. ac præter lites fiſci Regij, Ciuitatumq; ipſi Regi directè ſubiectarum, quæ etiam in maximo numero, ad Iudicium Regium hucuſq; confluunt, & perſonæ Aulæque Regiæ negotij ſatis adferunt, vt mirum ſit quomodo olim ſufficere potuerit Regius labor, etiam vniuerſi Equeſtris ordinis iurgijs audiendis. Idem Rex Stephanus meliore ordine diſpoſuit præſidia militaria, quæ iam Rex Auguſtus inſtituerat, pro eorum ſtipendijs quarta parte cenſuum fiſci Regij in Comitijs A. C. 1562. Varſauiæ perpetuò applicata. Legibus enim Regni tenetur Rex ad propulſanda proprijs impenſis pericula, quæ fortuitò in confinijs Regni euenirent, vt ſunt incurſiones Tartarorum: Ad onera verò belli legittimi, Reipub. totius conſenſu decreti, omnes obligantur ordines, qui tributum pro modo ſtipendiorum militis conſcripti ad hoc conferunt, & maiori hoſtis vi ingruente, viritim in Equeſtri ordine omnes cenſi, ſeu fundum aliquem Iuris nobilis obtinentes, ad bellum prodeunt, non alio tamen niſi ipſomet Rege præſente Duce.

Fiſci Regij lites Rex iudicat in Polonia.

Poloniæ Rex fortuita bella proprijs impenſis gerit.

Auguſtus itaq; Rex debiti ſui partes vt impleret, in ſtipendia militum, qui fortuita iſta pericula exciperent, quartam annuorum emolumentorum fiſci ſui portionem, ſeponendam in Caſtro Rauenſi, & eam in huiuſmodi ſtipendia diſpenſandam lata lege publica in Comitijs prædictis ordinauerat, præterea permiſerat delectum fieri ex colonis villarum Iuris Regij, vt nimirum vigeſimus quiſq; colonus pedes militaret: hucuſq; delectus iſte in caſu grauioris belli fit, & ex eo multa agmina peditum armatorum conſcri-

Stephan. Rex præſidia militaria contra Tartaros diſponit.

conſcribuntur. Ex illa itaq; quarta fiſci Regij fructuum parte, ab Auguſto Rege militaribus ſtipendijs aſsignatâ, duo millia Equitum haſtatorũ Rex Stephanus authorari fecit, eoſque collocauit in confinijs Regni contra Cherſoneſum Tauricam,& contra Bialogrodiam (Moncaſtrum Cromero) vulgo dictam, vt ibi ſtatiua perpetuò agant, & excubias contra Tartaros teneant. Præcipuum robur Equitatus Polonici ſunt iſti, & quaſi in palæſtra inſtituti militaris, ibi iuuentus Regni profiteri militiam volens, tyrocinia ſua deponit, continuiſq; cum Tartaris prælijs exercetur, & ad omnes bellorum caſus fortiores, ac veterani non aliunde ſufficiuntur. Statim autem opulentiores Proceres, cùm viderent confinia illa defenſa iri, innumeras colonias eò deduxerunt,lociſq; opportunis præſidia munitiſsima excitârunt. Et cùm ante vltra Kijouiam, Barium, & Braclauiam, omnium illorum confinium tractus deſertus, nonniſi feris eſſet habitatus, in breui villis & oppidis populoſiſsimis eſt repletus. Hac occaſione illorum confinium poſſumus adnotare ſitum.

Poloni colonias nouas reſtituunt in campeſtribus verſus Tartariam.

Quicquid itaq; Regionis inter Danaſtum ſeu Tyram, Hyppanimq; & Boriſthenem fluuium continetur, id totum vſq; ad littora ipſa Ponti Euxini cẽſetur Iuris Regni Poloniæ ex pactis Solymani Turcarum Imperatoris,qui etiam cauit, quòd habitatores Bialogrodiæ, quæ eſt in aduerſa ripa Tyræ ex lacu Ouidij in pontum Euxinum influentis,cùm volunt vltra alteram eiuſdem Tyræ ripam ditionis Poloniæ vti paſcuis, debeant ſoluere Regi Poloniæ tributum,ſeu precium illorum paſcuorum. Nonniſi tamen ad viginti milliaria Germanica latè protenditur illa vltimi littoris ora inter Bialogrodiam & Oczakouiam Turcica præſidia maritima, quæ concludunt intermedia littora Polonica contingentia Pontum Euxinum: vbi præſertim in faucibus Tiræ paulò ſuperius verſus *Thebina*, fuiſſe portum quondam Polonicum *Caczubey* dictum, ex quo frumenta Conſtantinopolim dum ea adhuc eſſet in poteſtate Chriſtianorum, petebantur; teſtatur *Cromer. lib.* 18 *ſuæ Hiſt.* ac hucuſq; vicus ille retinet eandem denominationem, & totis illis littoribus infra Mohilouiam apparent rudera inſignium Ciuitatum ac Arcium.

Poloniæ fines verſus Tartaricas & Turcicas ditiones.

Sed aduerſis ſuis aquis fluuij illi Tyras, Hippanis, & Boriſthenes, Occaſum & Septemtrionem verſus latiſsimas terras complexi, eas omnes cum fontibus ſuis Poloniæ attribuunt. Ac vltra Boriſthenem interuallo duorum, alicubi trium dierum itinere, verſus Tanaim fluuium & Moſchouiam regiones protenſæ, Regni Poloniæ ſunt propriæ.

Tyræ, Hippanis, Boriſthenis, fluuiorum ſitus.

Ab illo etiam continente vltra Boriſthenem patente, excurrit Cherſoneſus Taurica ad meridiem & orientem Ponto Euxino, & à ſeptemtrione palude Meoti, (in quam Tanais fluuius ex Moſcouia decurrens ſeſe exonerat) ac Boſphoro Cimmerio circumcluſa longitudine & latitudine penè æquali viginti milliarium Germanicorum.

Tauricæ Cherſoneſi ſitus.

Vltra Tyram autem meridiem verſus eſt Moldauia, Dacia antiquioribus dicta, exulum Romanorum quondam receptaculum, quos in ſumma frequentia ibi habitaſſe confirmat idioma incolarum illius Regionis hucuſq; Latinum, corruptum quidem, ſed ita vt facilè audiens dignoſcere poſsit à Latinis fuiſſe profectum. Iſta etiam eſt ſocialis Regno Poloniæ, ſed Turcæ tributaria. Nec minùs prouidit confinium illorum ſecuritati Rex Ste-

Moldauia ſedes exulum quondam Romanorum.

phanus, militia Coſacorum melioribus legibus ſociata: Iſta enim eouſq; in incerto conſiliorum fluctuans, & nullis legibus, nulla diſciplina militari cohærens, magis latrocinij, vel alicuius tumultuariæ manus ſpeciem præferebat.

Coſacorum militiam Rex Stephanus ordinat.

Et præmonemus, ne quis erret in nomine Coſacorum, vt plurimi rerum ignari putant eſſe gentem proprijs Terrarum terminis, & proprio Reipub. vel Tetrarchiæ ſtatu conſiſtentem; ſed non ſunt, niſi ſpecies vna ex genere militiarum Polonicarum, nempe militia celerum ſeu velitum, vel leuis armaturæ. Quod ſatis exprimit Ethymon nominis *Coſaci* dictum à *Koza* in Polonico idiomate, in Latino ſonante *Capra*, quaſi qui æquent vel aſsimilent capram agilitate & curioſitate penetrandi inacceſſa. Ac quicunq; per Poloniam vel apud Regem, vel apud Principes ac nobiles priuatos, aut etiam in exercitu ſtipendia leuioris armaturæ merentur, nonniſi Coſaci nominantur, ijsq; arma, arcus, & pharetra, acinax, & nunc etiam bombardis & loricis ferreis vtuntur.

Coſacorum nomen vnde deriuatum.

Omnes autem ſunt Poloni, ſeu ex Prouincijs Poloniæ oriundi,& illi qui iam ſocietatem Coſacam Zaporouianam repræſentant, maximè ex Prouincijs Poloniæ Ruſsicis vicinioribus Cherſoneſſo Tauricæ prodeunt, potiſsimumq; primò vere familijs, vxoribusq; domi quiſq; ſuæ, donec pro hybernis ad eas redierint relictis, ad Inſulas Boriſthenis conueniunt. Fluuius enim iſte ducenta milliaria Germanica à fonte ſuo ex finibus Moſchouiæ per Seuerienſes & Lithuaniæ Prouincias, ac demum per Ruſsiam Albam, & Kijouiam decurrens, innumeris minorũ fluminum aquis auctus, vbi ſecundo curſu infra Kijouiam quinquaginta milliaria Germanica eſt præterlapſus, offendit in quodam flexu ſcopuloſo Polonicè ſeu Slauonicè *Porohi* vocitato, ex quo per ſaxa multis interuallis prærupta, quaſi per gradus delabitur, & in plana diffuſus, ac in plures alueos diuiſus, ſeptuaginta Inſulas alluit, quæ à dictis gradibus decurrentium fluctuum Zaporohi, quaſi vltra gradus, quod ſint vltra illos ſcopulorum gradus nomen habent, & Coſaci inde, quod in illis Inſulis militiæ vacant, *Zaporohiani* denominantur, ac ibi congregati, ſi feriandum eſt, venationibus, & piſcatui intenti, piſces cineribus ſalis loco confricatos ad ſolem ſiccant, & illis viuunt.

Boriſthenes fluuius.

Coſacorũ viuendi ac militandi modus.

Obſident autem aſsiduè tranſitus omnes Tauricanorum Tartarorũ, & obſeruant ſi alicunde præda onuſti redeunt, eaq; excutiunt ac continuis Tauricam excurſionibus diuexant. Quatridui enim tantùm itinere diſtant ab Inſulis illis Coſacorum Zaporohianis anguſtiæ peninſulæ Tauricæ, & ex ipſa Taurica natura ſaxea & arida, ac paſcuis carente, prodeunt Tartari extra anguſtias peninſulæ illius ad planicies campeſtres, ibi à Moſchouia & ripis Meotis paludis ad ripas Boriſthenis latiſsimè patentes, ac in illis cum ſuis familijs & pecoribus degunt; nec habent domos, ſed protenſo velo aliquo à plauſtro, eo à pluuijs vel à niuibus cum infantulis ac vxoribus ſuis defenduntur: vbi autem in vno loco depaſcunt herbas, promouent aliò illa ſua plauſtra, atq; ita viuunt, & inde vel in Moſchouiam per Campeſtria, vel Boriſthene tranſmiſſo, in confinia Poloniæ populabundi excurrunt, quamuis redeuntes vix aliquando effugiunt manus Coſacorum. Sed maximè eminet induſtria rei militaris Coſacorum in prælijs mariti-

Tartari Tauricam incolunt.

Tartarorum viuendi mos.

Cosacorum nauigandi in mari modus.

maritimis: quæ ea ratione ineunt. Tiliam arborem craſsitie præſtantem, & naturâ ad omnem flexum facillimam cædunt, & ſolidum eius truncum excauant, ac tepefactum arte, in latum & concauum diducunt, ex eoq; lembum ſeu ſcapham formant, quæ triginta vel etiam quadraginta armatorum eſt capax. Eam deinde corijs intus muniunt, & à lateribus appendūt iuncos in manipulis accuratè colligatis, qui irruentes æquoris fluctus leniter excipiunt, & à ſcapha in tantum arcent, quod etiam inter grauiſsimas procellas totum illud mare nigrum illæſæ decurrunt. Iſtis igitur Coſaci armis & cibarijs ad plures dies prouiſi, per Boriſthenem (qui ab Inſulis illis Zaporohi ad fauces maris à præſidio Turcico Oczacouia cuſtoditas per triginta milliaria Germanica ſuum curſum proſequitur) inuehuntur in mare Euxinum, fruſtra repugnantibus ab vtraq; ripa præſidiarijs Turcicis, cùm illud oſtium pateat latè vltra duo milliaria Germanica, nec facilè ex præſidijs offendi poſſunt, medio eius alueo deſcendentes. Imo & ipſis præſidijs ſunt formidoloſi, ac ſæpius illa expugnant, fortes enim & in numero magno prodeunt, nonnunquam pluribus quam centum ſcaphis, ita quod applicantes ad littora Aſiæ, quæ nunc Natolia dicitur, plura millia armatorum exponunt, præter cuſtodias ſeruandis nauibus deſtinata ſvt non raro egreſsi in continentem, iuſto quaſi exercitu prælio cum hoſte decertent, ac apertâ vi munitas Vrbes oppugnent: Prout noſtro tempore Trapezontum Vrbem Aſiæ illius opulentiſsimam aggreſsi, eam expugnârunt; & deinde Synopen æquè celebrem captam dirripuerunt, ac vaſtârunt: ac etiam in ipſa ſuburbana Conſtantinopolis effuſi, præda repletis ſcaphis ſpectante Conſtantinopoli abierunt. Sed maximè infeſtum reddunt mare Euxinum aſsiduè illud peruagantes: nec cohiberi poſſunt claſſe triremium Turcicarum, quinimò eam quoque non raro perſequi audent, & ſæpius profligant. Et ſi maior ingruat vis, locorum periti facilè declinantes, quò maiores naues non valēt, ad littorum vadoſa in illo mari longè lateq; patentia frequentiſsimè euadunt. Innumera recenſeri poſſent militiæ iſtius Polonæ fortia facinora, quibus Turcicum Imperium aſsiduè exercet, & longè in eo omnibus militijs Europæis præſtat, vel ipſis Turcis teſtibus, quibus nil eſt formidoloſiùs nomine Coſacorum, quantumuis alij Ordines militares Chriſtiani tumeant glorioſis titulis, & magnificis nominibus.

Coſacis Rex Stephanus attribuit Techtimirow Oppidum.

Hanc itaque militiam Stephanus Rex ordinatiorem habere deſiderans, attribuit illi Caſtrum Techtimirow cum ſuo Territorio, ſitum ad ripas Boriſthenis infra Kijouiam 20. milliaribus Germanicis, vbi conſiliorum & Magiſtratus militaris ſedem, ac armamentarium, receptaculumque bellicorum apparatuum habeat; cùm ante nullo certo Magiſtratu, nullâ firmâ ſede conſtaret, ſed eius milites tumultuariè collecti ſingulatim, iterumq; pro hybernis per Poloniam dilapſi ad propria, nullam ſtabilitatem ſocietati ſuæ prouidebant. Nunc vnum Ducem quem Rex Poloniæ illis præficit habent, Præfectos verò alios militares ipſi ſibi deligunt, & tàm Dux quàm Præfecti ſiue Ductores Ordinum Techtimierij reſident, præſidiumq; militare circum ſe ſufficiens retinent. Imò & ad cuſtodiam Inſularum

larum Zaporohi non minùs quàm bis mille viros ſelectiores relinquunt, reliquo vulgo per Prouincias Poloniæ ad domos proprias hybernatum remeante. Iterùm tamen facilè conueniunt vocati, legitimum Magiſtratum & perfectioris iam ſocietatis leges ſtudioſiùs obſeruantes.

Præcipua autem cura fuit Regi Stephano, vt recuperatam à Moſcho Liuoniam ordinaret, & ad futuros belli vel pacis caſus ſtabiliret; præſertim regiminis norma, in qua eouſq; varia, & nuſquam certa populi illius Prouinciæ diſcrepabant, poſtquam excuſsis iniquis Dominis Magiſtris militiæ Teuthonicorum in libertatem priſtinam ſe aſſeruerant. Originem enim trahunt ex gentibus Sarmatis Europæis, quas omnē oram ad Albim fluuium verſus occidentem, & à Dacia oriſq; Danubij Pontum Euxinum contingentibus, ad Tanaim fluuium, & Meotim paludem in parte orientali, à meridie verò à Carpato monte, Alpibuſq; Vngariæ ſiue Vagriæ, ſeu à ripis Danubij, quibus nunc imminet Vienna Auſtriæ, & circa quas in præſentem vſq; diem incolentes populi vt Morau, Sileſij, retinent Sarmaticum ſiue Slauonicum idioma, Septemtrionem verſus vſq; & ſinum Venedicum inſediſſe communis ſcriptorum ſententia fatetur. Vnde & *Ptolomæus*, qui floruit ſub Traiano & Adriano Imperatore, *Geographiæ ſuæ lib.* 3. *cap.* 5. aſſerit Sarmatiæ gentes Venedas (*Cromerus lib.* 1. *Hiſt, cap.* 9. & 13. luculenter deducit Venedos, & Slauos, Sarmataſq; eandem gentem eſſe) tenere omnem oram Venedici ſinus, quæ nunc habitatur à Pruſsis, Samogitis, Curlandis, Liuonijs, ita vt attingant Moſchos, quibus vt ait *Lucanus lib.* 3. (ſcripſit iſte ſub Nerone, & ab eo fuit necatus)

Sarmatiæ populi omnem oram à monte Carpato ad fines Moſchouiæ incoluerunt.

Sæuiſque affinis Sarmata Moſchis

non tantùm Terrarum vicinia, ſed & ſanguinis ac generis affinitate ſunt coniuncti, habitu & lingua inuicem ſibi ſimiles. Et quidem iſtis gentibus Sarmaticis tàm latè per orbem diffuſis, diuerſa erant cognomenta, mores, armorum ſtudia, animiq; diſcordes, & linguæ eiuſdem pro vicinorum varietate confuſiones multiplices: poſſentq; recenſeri plurimæ diuerſiſsimæ, incipiendo à Marcomanis, Quadis, qui nunc ſunt Sileſij, & Moraui, advſq; vltimos fines Sarmatiæ totius, quâ complectuntur Moſchouiàm: ſed in illo tractu Liuoniæ Moſchouiæ proximiori, fuerunt & nunc ſunt quam plurimæ, nullo ſimilitudinis conſortio ſociatæ. Tamen vbi vna gentium iſtarum Sarmaticarum, quæ dicitur *Slauona*, deriuato nomine à *Slaua*, quod in Latino ſonat gloria, excellere cæpit multitudine nobilitatis, gloriaq; armorum & Principatus potentia, ac vitæ Ciuilioris ſtudijs, facilè aliæ in eius linguæ Dialecton conſenſerunt. Atq; eo vix aliquantum alicubi diuerſo nunc vtuntur omnes iſtæ gentes Sarmaticæ, Boëmi, Morau, Poloni, Ruſsi, aut Roſsi ſiue Roxolani, Bulgari, Raſcij, Dalmatæ, vſq; & Moſchi vniuerſi. Imò eiuſdem gentis militaria agmina, (non gens vniuerſa vt aliqui errant, & iſto errore truduntur in alium, quod dicunt eam iterum quaſi poſtliminio rediſſe ad primas has vbi nunc degit ſedes cum Lacho & Cecho, qui tamen nullas duxerunt colonias nouas, ſed à clade Quintilij Varri ab Arminio Germanorum Duce, in Veſtphalia inter Amaſim & Lupiam amnes profligati, poſtquam ex Aquilis Romanis captis obtigerat auxilia-

Sarmaticarũ gentium idioma diuerſum.

Poloniæ inſigne Aquila capta de Varro Romano.

auxiliarijs Sarmatis, quos Germanis, contra Romanos suppetias sæpè venisse certum est, nempè Lachis Alba, & Cechis nigra Aquila, quibus insignijs vtraq; ista gens hucusq; vtitur, gloria armorum maioris amplitudinis genti eidem initia fecerunt) emissa ex finibus suis versus meridiem, superatoq; in Dacia Istro, per Mæsiam, Thraciam, Illiricum, bellicarum expeditionum occasione (bella cladesq; in Thracia, Pannonia, Dalmatia, & Illirico Romanis à Sarmaticis gentibus illatæ, legi possunt apud *Ammianum Marcellin. lib.* 17. tum & apud *Flauium Vopiscum in Aureliano Imperat. Blondium suæ Hist. Decad.* 1. ad hoc seruit quod *Cornelius Tacitus lib.* 1. *hist.* refert, à Roxolanis Sarmatica gente in Mæsia cohortes Romanas, proxima post Neronis mortem hyeme cæsas, & sub Ottone cum eis prælia commissa fuisse, quodq; *Eutropius hist. suæ lib.* 7. sub finem narrat, sub Domitiano in Sarmatia eiusdem Imperatoris Ducem & legionem deletã perijsse, & in Dacia seu Mæsia Oppium Sabinum, ac Cornelium Fuscum, cum suis copijs ab eisdem oppressum fuisse, hocq; idem memorat *Suet. in eodem Domitiano*) diffusa, ibidemq; commista veteribus (fortè à primis sæculis eiusdem idiomatis & habitus genere satis) incolis, ac multiplicata idem idioma retinent, & etiam in sacrificijs officijsq; Diuinis, peragendis (& quidem consentiente sede Apostolica Romana) eodem vtuntur à primæuo Religionis Christianæ ortu in ista gente, ex qua natus Diuus Hieronymus, eadem lingua Slauonica sacram Hebraicam Historiam vertit, vt ipsemet in Apologia contra Rufinum testatur, estq; constans maiorum traditio, ab ipso lingua Slauonica compositam fuisse officiorum sacrorum formulam, quæ sola hucusq; circa Diuina apud istos populos, vt in Moschouia, Russia, Moldauia, Valachia, Bulgaria, religiosè obseruatur, cultior Polonia Latinam Romanam sequitur.

Sarmaticæ gentes possũt vti suo idiomate in sacris peragendis.

Gothi verò illi, inquam, bellicosi Gothi siue Gethæ (idem enim sonat vtrumq; apud omnes eruditos, vt *Ælius Spartianus in Antonio Caracalla prope finem. Blondus loco prædicto. Diuus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesim fol.* 7. ac isti præcipuè credendum est, nam eius ætate illi maximè inualuerunt, Romamq; cæperunt sub Honorio Imperat. A. C. 410. & tunc diligentius indagabatur, scíriq; potuit genus ipsorum) an sint censendi inter gentes Sarmaticas, alijs discutiendum relinquo; vnicum tamen admoneo, quod veterum Historicorum (recentiorum in rebus antiquis, nisi nitantur antiquorum testimonio, parua fides) nullus vspiam memorat eos ex Suecia prodijsse, vel ibi sedem commerciumuè aliquod vnquam habuisse, sed concordi sententia omnes, præsertim *Osorius Hist. lib.* 1. *cap.* 2. refert Gothorum sedes esse contiguas Alanis & Dacis propè Pontum Euxinum & Istrum consistentibus; *& Procopius ac Iornandes de rebus Gothicis*, asserunt eos ex finibus Asiæ à Tanai & Meoti palude, Pontoq; Euxino (quæ regio vtiq; à primis sæculis semper fuit & nunc est Sarmatarum siue Slauonum, vt pote Russorum seu Roxolanorum Moschorumq; perpetua sedes) egressos versus meridiem superato in Dacia Istro, in Mæsiam Thraciamq; excurrisse, & post varia bella pro Imperatoribus & contra Imperatores Romanos gesta, inde demũ in Pannoniam, ac

Gothorum sedes primæua apud Tanaim & Euxinum.

paulò

paulò post in Italiam, Galliam, Hispaniam, Africamq; (Gothos Vandalis Alanisq; commistos, in Africam ex Hispania irruisse, testatur *Possidius apud Baronium*, Tomo 5. sub A. C. 430.) penetrantes, obuia quæque armorum suorum vi perturbasse, nec iuisse vnquã in Sueciam etiam pulsos alicundè.

Similiter & Vandalos cùm constet omnium Historicorum testimonio flumini Sarmatiæ Vandalo, (non aliundè coniungi poterant Quadis, & Marcomanis apud Danubium contra Marcum Antoninũ Imperatorem pugnantibus, vt eos adfuisse in ea pugna testatur *Eutropius Hist. suæ lib.* 8. *fol.* 2.) aut Vistulæ fluuio nomen dedisse, seu ab eo accepisse, ac circa ripas eius habitasse, si quis litigiosus attribuat Sueciæ, doceat oportet, quando, quouè teste Vistula deserta in Sueciam, aut ex Suecia ad Vistulam per mare Balticum transnatarint. Quod verò potissimum, me procurante Adamus Makouius, dum in Hispania A. C. 1622. obiret Legationem à Sigismundo III. Rege Poloniæ, apud Philippum IV. Hispaniæ Regem, perquisiuit ibi summa diligentia monumenta Gothorũ Vandalorũque, ac inuenit multa, etiam sacram Hebræorum historiam Gothica lingua scriptam, quæ cùm à Suecis, qui erant in Aula Sigismundi Regis non pauci viri docti, compararetur tum vulgari, tum obsoletiori, demumque cultiori scriptæ linguæ Sueticæ & Germanicæ, nec vnicum verbum reperiri potuit, in quo vna alteram vocis, aut syllabarum, vel Etymologiæ significationisué proprietate assimilaret. Quinimò & in publicis inscriptionibus vetustis, quæ in Suecia plurimæ, præsertim circa Oppidum *Telga* visuntur, ne minima quidem similitudo inuenitur sermonis vel characteris Gothici. Illudq; vulgare *Gothland*, non Gothicum sed Germanicum est nomen, ob bonitatem soli certæ ibidem Regioni inditum, quod notant etiam Geographi, *vt Petrus Bertius* in descriptione illius Regionis. Imagines autem antiquæ Gothorum & Vandalorum, quæ ibidem in Hispania alicubi visuntur, referunt vestitum Sarmatico similem. Sed his carptim annotatis, ad propositum redeamus.

Talis itaq; natio Liuones, cùm vt omnes alij eiusdem gentis populi liberi viuerent, primùm mercatores ex aduersa suo littori Germania, præsertim *Lubeca* aduentantes commerciorum causa, ad ostium Duinæ fluuij, vbi in mare Balticum exoneratur, sedem figere incauti permiserunt. Qui hospites, deinde ex occasione Religionis Christianæ propagandæ, in ista gente numero aucti locum illum dictum *Riga* muro cinxerunt. Et demum introduxerunt in eam Prouinciam milites Ordinis Teutonici, quasi socios contra Moschos & Lituanos auxilium genti laturos: sed socij isti graues Domini mox apparuerunt; extructis in locis opportunis firmioribus præsidijs, & locata ibi Magistri ordinis suis sede, qui in breui totã Prouinciam illam ad obsequium suum coëgit, & penè extinxit habitatores veteres, introductis eò innumeris ex gente Germanica colonijs, & stirpibus Germanorum ibidem propagatis, quibus etiam fundi meliores, ac possessiones opulentiores fauore dominantium cesserunt, toto ferè antiquo Liuonum genere in plebem rusticam redacto.

Liuoniã Germani mercaturæ occasione inuadunt.

Ordo Teutonicorum militum introductus in Liuoniam.

Germani in Liuonia extinxerũt veteres habitatores.

Vsurpata autem hac arte Liuonia insuper & scissa, in duabus partibus

Liuoniæ pars Archiepiscopo

parebat

Rigensi, pars ordinis Magistro subiecta.

parebat Magistro Ordinis Teutonici, in tertia Ecclesiasticis, quorum fuit caput Archiepiscopus Rigensis, & hic Ciuitatis illius Dominus. Huiusmodiq; constitutio Prouinciæ illius durauit vltra trecentes annos, donec Magister istius ordinis Vilhelmus Furstenbergius à Moschis capta Felino, & ipse captus, in vinculis est consumptus. Eam verò demum occasionem vindicandæ libertatis pristinæ libenter arripuerunt Liuones non originarij tantùm, sed & illi recentes ex Germania aduenæ, quibus æquè exosus esse cœperat Cruciferorũ Principatus, ac ipsimet Cruciferi, & qui munus Magistri postea gerebat Gothardus Kethler, Prouincialibus adhæserunt non inuiti.

Liuoniæ Magister Ordinis Furstbenberg captus à Moschis.

Corrupti enim hæresi Luterana palàm ordinis sui, quò ipsis connubia vetabantur, deserebant institutum, vt connubijs initis, etiam agros ac prædia commodiora ordinis propria, quisq; ad liberorum suorum traheret hereditatem.

Liuoniam hæresis inuadit.

Imò & Ecclesiastici eadem hæresis labe infecti, passim malebant esse mariti, & etiã Archiepiscopus Rigensis Vilhelmus Branderburgicus, nõ erubuit nuptiales thalamos Pontificali præferre dignitati. Vnde isti quoq; loco cesserunt, & pariter omnes incolæ conspirârunt in exterminium Principatus in illa Prouincia Ordinis Teutonici, ac simul Ecclesiastici.

Rigensis Archiepisc. Vilhelmus desciuit à fide Catholica.

Ita quod non ampliùs permiserunt eligi Magistrum illius ordinis in Liuonia, postquam Gothardus Kethler Magister tunc vltimus renunciauit ius Magistri in manus Regis Poloniæ, & Riga asseruit se hac occasione in libertatem, exclusa Archiepiscopi sui potestate.

Liuoniæ Magister Ord. renunciat ius suum Regi Poloniæ.

Diutiùs tamen conflictabantur mutuis dissidijs pro ineunda noui regiminis ratione; potentior enim quisq; eminentiam ambiebat Magistratus, & cæteri æquales dedignabâtur subijci æqualibus. Et multò magis abhorrebant ab externo in Principem assumendo, cuius vnius arbitrio regerentur, experti durum Magistrorum Cruciferorum Dominatum. Sed tandem maluerunt accedere ad Polonam Rempublicã, vt quam scirent moderatissimo stare colligatam imperio. In illa enim præest Rex summo contentus dignitatis gradu, & censu fisci sui à primordijs Regni præfinito, quem minuere vel augere lege prohibetur.

Polonorum Respub. bene moderata.

Ac ille abundè ad omnes sumptus Aulæ Regiæ perquàm magnificos splendori cuiusuis opulentissimi in Europa Regis æquales sufficit, & ad munificentiam quantumuis excelsi animi Principe dignam. Nec aliunde nisi ex isto censu fisci proprij Rex Poloniæ liberalitatem exercet penè profusam in tantum, quòd in tàm vasto imperio, & populorũ multitudine, paucissimi sunt ex Nobilioribus & militaribus melioris notæ, qui non participent ex gratia Regis aliqua emolumenta fisci Regij, & pleriq; tàm ampla, vt inde opes non mediocres comparent. Integras enim fisci sui Præfecturas Ciuitatum, & possessiones opulentissimas, cum earum fructibus vniuersis Rex concedit, & sæpè vni plures, vt non rari sint, qui plusquam ducenta millia nummorum aureorũ (florenorum vsitato nomine) in annuis fructibus dum viuunt ex huiusmodi donationibus Regijs percipiunt, ac etiam ad heredes vsum fructum earundem Rege consentiente transmittunt. Et plurimi tenuiores, tali beneficentia Regia succrescunt, ac stirpẽ suam prouehunt in amplitudinem diuitiarũ parem locupletissimis quibusq; in eo Regno Proceribus, nempè talibus, quales etiam in Republ. Romana cum Crasso diuites censeri potuissent; vt qui legiones ex censu proprio alere valent atq; alunt.

Poloniæ Regis facultates amplæ ad largitiones faciendas.

Nec tamen exhauritur huiusmodi largitionibus Regiæ munificentiæ thesaurus: Imò & materiam ac vires inde acquirit ad vsum continuum: E tanto enim Regiorum beneficiariorum numero, in dies aliqui decedunt, & ab illis ad fiscum Regium recurrentia bona, iterum Rex alijs benè meritis distribuit, ad minimumque ducenta florenorum millia annui census occurrunt, quæ Rex in annos singulos ex huiusmodi munerum suorum priuatorum circuitu prout voluerit dispensat.

In publicis etiam functionibus omninò vt Rex apum, nonnisi mella suis subditis exhibet: ille enim supremus meritorum cuiusq; & virtutum arbiter, omnes in Repub. Magistratuum officiorum titulos, qui sunt innumeri, ac plurimi potestatis eminentia sublimes, solus confert. Ecclesiastici quoq; Episcopatus, qui in illo Regno sunt opulentiores, Abbatias, & alios Dignitatum in Ecclesijs Pontificalibus potiores gradus, nonnisi fauore Regis adeunt. Et in eo Regiæ authoritatis neruus consistit: Studia enim eorum quos Rex promouet, sibi mancipat, & aliorum qui illos honores appetunt, ad obsequium suum allicit. Ac ita non vi, sed lento suauiq; flexu animos omnium ad partes suas inclinat.

Poloniæ Rex præest, vt subditis beneficia distribuat non pœnas.

Aculeo prorsus caret, nam in vitam, aut personam, & facultates nobilium potestatem nullam habet, & etiam manifestè delinquentem, præter paucissimos recentis criminis casus, vel nisi iure conuictum, detinere, vel carceri tradere non potest. Sed omnis potestas de criminibus cognoscendi, & pro eis pœnas irrogandi, vel controuersias Ciuiles discernendi, residet penes Iudices in quauis Prouincia ad hoc ipsum destinatos: qui etiam ne metas excedant iustitiæ, seuerioribus legibus sunt circumscripti. Atrociora tantùm crimina, & causas quasdam grauiores in Comitijs Generalibus Regni Rex cognoscit, sed nonnisi ex sententia Senatorum decernit.

Poloniæ Rex in vitam subditi sui nobilis potestatẽ non habet, præter paucos casus.

Tributa nulla imponere valet Rex, nisi quæ ordines Regni vnanimi consensu concedunt, & ex eis collectis, in Regis priuatum commodum nihil cedit, verùm per quæstores publicos ad vsum ad quem sunt instituta applicantur. Atq; in tali æquilibritate pendet Respublica Polona; quisque in ea perfecta libertate gaudet ab omni potestatis vi securus, & ab omni subiectionis onere viuit immunis, legibus tantùm ne alteri inferat iniuriam coârctatus. Rex adest armis & opibus potens, à quo subditi meritorum præmia percipiunt, sed offendi non possunt; retinet tamen eos in officio & obsequio suo non metu, sed honorum beneficiorumq; distributione, & supremæ authoritatis maiestate moderatur cõsilia gubernationis publica, ac cõtinet concordes ordines vniuersos.

Liuonia itaq; postquam immutauit pristinum suum statum, hunc Polonæ Reipub. est sequuta, & illi voluit sociari. Sigismundus Augustus tum regnabat in Polonia Princeps magnanimus, & omnibus virtutibus tanto fastigio dignis excellens, licet in Religionis cultu remissior: sed cumprimis habitu corporis, & moribus, magnificentia & humanitate temperatis ita compositus, vt facilè quemuis in amorem & venerationem sui traheret: sicq; cum omnium circumuicinorum populorum, tum & Liuonum studia sibi

Augusto Regi Polon. iurant fidelitatem Liuoniæ Proceres 1560.

sibi deuinxerat, eosq; 1560. Vilnæ, à Gothardo Kethlero Magistro tunc Ordinis Teutonici in illa Prouincia, & ab Archiepiscopo Rigensi, eiusq; Adiutore Duce Michelburgensi, fidelitatis iureiurando recepto, in societatem Regni Poloniæ & Magni Ducatus Lituaniæ admisit.

Curlandia Kethleræ familiæ fiduciario iure concessa.

Semigaliæ quoq; & Curlandiæ Prouincias simili ratione quâ & Liuones à Cruciferorum iugo liberatas, in tutelam Polonæ Reipublicæ susceperat. Et istarum quidem administrationem stirpi eiusdem Gothardi Kethleri, eò quod is suum ius Magistri in Liuonia cesserat Reipub. Polonæ, fiduciario titulo commiserat: Liuonia autem alium gubernationis modum requirebat, nempè nobilitatis Polonæ libertatibus æqualem: quem dum ibi introducere Rex ille statuit, bello inopinato à Moschis contra Prouinciam illam, ac Lituaniam (Polociam Moschi tunc cæperant 15. Februarij 1563.) excitato impeditus, & paulò post morte immaturâ (nec dum enim quinquagesimum secundum ætatis suæ annum compleuerat) præuentus, tale negotium imperfectum reliquit. Idq; neq; à successore eius perfici potuit, nisi Moschicis præsidijs & armis ex ea Prouincia expulsis, quod regnante Stephano demum euenit. Hic enim vt alias attigimus, Moschum compescuit; & statim postquam illam Prouinciam ab eo recuperârat, ad constituendum eius statum omnem operam admouit. Ac inprimis Rigam liberam manere permisit, & nonnisi à proprio vrbano Magistratu gubernari voluit, vectigalq; tantum in illo portu de mercibus maritimis & nauibus pendi solitum in signum Regij dominatus fisco suo Regio (tertia eius parte relicta pro restauratione portus illius) addixit, & Arcem illi Ciuitati coniunctam, in sua potestate retinuit, ita vt nonnisi Præfecto gente Polono aut Lituano custodienda committi posset: ac alteri Arci Dinamunt dictæ à Riga duobus milliaribus distanti, mariq; imminenti, præsidium suum imposuit, quò eum portum ab inimicis tutiorem præstaret. Composita insuper fuit formula, qua magistratus illius Ciuitatis iurisdictionem suam in Ciues & plebem temperaret, nec eam opprimere valeret. In qua conficienda enituit opera Demetrij Sulikowski, viri grauitate morum & cultiori literatura eminentis, qui tali merito ad Archiepiscopatum Leopoliensem paucos post annos fuit euectus. Equestris autem in ea Prouincia ordo, cum ea libertate & legibus quibus Regni Poloniæ nobiles gaudent, est relictus, in tres Palatinatus ea Prouincia partita, Vendēsem, Derpatensem, Parnauiensem, & in singulis eisdem Palatinatibus instituti sunt Palatini ac Consiliarij, locorumq; præsides, Terrarum Iudices, ac alij dignitatum tituli ad normam Prouinciarum Poloniæ; iure prouocationis tamen reseruato ad Regem à Iudicibus Terrarum, cùm ibi non potuerit institui Tribunal, quod prouocationes huiusmodi, vt in alijs Poloniæ Prouincijs, terminaret. Religio Catholica tota tunc à Liuonia exulabat, vt ne quidem vestigia illius ibi apparerent, præter Basilicas sacras & ædes Religiosorum, quorum opulentos fundos & possesiones, partim Rigenses, partim nobiliores occupârant. Nec sine graui tranquillitatis ibi tunc coâlescentis discrimine, ad statum pristinum hæc reuocari poterant: Sed tamen & istis quantum post tantam rerum perturbationem licuit, est consultum: Et loco Archiepiscopatus

Stephan. Rex primò Moschũ ex Liuonia eiecit.

Deinde leges illi Prouinciæ dedit.

Rigæ Ciuitati libertates dat Rex Stephan.

Rigensis portus vectigal Regis Pol. fisco addictum.

Sulikowski Demetrius vir eruditus.

Liuonia in 3. Palatinatus distincta.

patus Rigensis, ac aliarum Ecclesiasticarum in ea Prouincia dignitatum, instituit ibi Rex Stephanus Episcopatum Vendensem, ad quem promoueri fecit primum Ioannem Patricium Polonum, genere quidem plebeiũ, sed insigniter eruditum, pro ipsius prouisione attributa Volmaria. Introduxit etiam in Ciuitatem Rigensem Religiosos Societatis IESV, & vnam ex Basilicis in ea Ciuitate ab antiquo sacris S. Iacobi dictam, cum suo Cænobio illis addixit, vbi Collegium tenerent, & iuuentutem in studijs literarum exercerent, Religionemque Catholicam promouerent. Sed hæc perpetua fuit turbarum Rigensibus materia: obstinatiores enim isti pro hæresi continuis dissidijs insectabantur rem Catholicam, tantoq; tempore ex Ciuibus vix aliquis ad fidem Catholicam est conuersus, & nonnisi ab aduenis ex Lituania frequentabatur ille locus. Ac demum eò temeritatis ibi proruperat plebis vrbanæ audacia, vt concitato tumultu vim intulerit illi loco sacro, & eijcere de Ciuitate voluerit ipsos Religiosos; vnde subsequenti tempore acerbiora odia & flāma discordiarum, quæ non tàm facilè extingui posset, est exorta; dum Religiosi illi iuris via, & Regijs mandatis securitatem exercitio fidei Catholicæ, & sibi ac possesionibus, fundisq; quos eorum Ecclesiæ Rex addixerat, procurarent, & Magistratus Ciuitatis asiduè in Aula Regis impensa graui aleret Syndicos & Causidicos pro obiectis purgandis, & trahendis litibus, quæ nunquam sopiri potuerunt & tandem iuuerunt Suecos in capienda ea Ciuitate, vt suo loco adnotabitur.

Præfecerat autem Rex Stephanus eo tempore in Liuonia cum Administratoris titulo Georgiũ Radziuil (paulòpost fuit factus Cardinalis S.R.E.) virum omni Magistratus excellentia maiorem. Is itaquè vices Regis implebat in terminandis tunc litibus in illa gente ab inferioribus Iudicibus ad Regem prouocantium, ne nimirum fatigarentur expensis, si recurrere deberent ad ipsum Regem in longinquis agentem. Eiusdem officij fuit, securitatem illi Prouinciæ à vicinis hostibus prouidere. Infida enim erat pax cum Moschis, & in breui debebant finire induciæ cum ipsis firmatæ. Vnde & legio Equitum hastatorum selectior in præsidio illius Prouinciæ asiduè tenebatur, sub Præfecto Stanislao Pękosławski, viro militari fortitudine conspicuo, vel ipso Rege teste, cui (hoc quoq; notatu non indignũ) licet fuerit non leuiter inuisus, inde quòd Nuncij officio fungens ex Palatinatu Sendomiriensi in Comitijs Regni, Regijs rationibus pertinaciùs obsistere soleret, ipsemet tamen Rex, vt naturâ erga viros fortiores fuit propensior; non roganti, & ne quidem simile quid vnquam speranti, Præfecturam Sēdomiriensem ex melioribus Regijs Præfecturis potisimam detulerat, illo vsus dicto: malè quidem Pękoslauius agit Nuncium, sed militem optimè. Sanè insigni & memorabili magnanimitatis ac moderationis exemplo, vt cuius personam offensus iure oderat, virtutem tamen adamauit, nec dolor ex iniuria conceptus, rectum de bene meritis iudicium perturbare valuit. Et hæc de Liuonia. Degebat autem Rex Stephanus vt plurimum Grodnæ, specie quidem quòd venationibus aptior esset ille locus, sed magis quod euitabat Annæ Reginæ vxoris consortium. Duxerat enim eam ex pacto Regni accepti vetulam sexagenariam, & connubio in-

Liuoniæ Ecclesiæ dignitates ad vnicum Episcop. Vendensem reductæ.

Rigæ tumult9 contra Religionē Catholicam.

Rigensiũ odia contra Relig. Societ. IESV.

Radziwil Card. administrat Liuoniam.

Stephani Regis æquanimitas.

Stephani Regis vxor Anna Iagellonia ſterilis.

bio inutilem, vnde & mærore conſumebatur, quod vxor ſterilis, vegeta tamen, omnem ſpem habendæ prolis ipſi adimeret; & totus ad agnatos conuerſus, eos ad ſucceſsionem Regni Poloniæ & Principatus Tranſyluaniæ deſignabat. Et in Principatu quidem Tranſyluaniæ hoc ipſi facilè ſucceſsit, nam nemine aduerſante, ſucceſſorē ſibi in eo inſtituit, primò Chriſtopherum germanum ſuum fratrem, poſtea Sigiſmundū eius filium. Sed in Regno Pol. maioris moliminis hæc res erat, maioriq; cura & mora longiori indigebat, præſertim ob alienatos ab ipſo Rege Stephano multorū Procerū animos partibus Zborouianis coniunctos, qui cùm necem Samuelis Zborowski alia ratione vindicare non poſſent, rationibus ipſius aduerſari, omnia eius conſilia, quantumuis ſaluti Reipub. proficua criminari, illumque apud populum in ſuſpicionem affectati abſoluti & hereditarij Dominatus trahere non deſiſtebant. Vnde licet iam ante omnibus Ordinibus Regni deliberatum ac firmum fuerit, præfinire Electionis noui Regis ſtabilem aliquem modum, quo incerto eouſq; Interregna fluctuari, & tranſuerſam in præceps agere Rempublicam ſolebant; tamen cùm Rex Stephanus ex vi pactorum ſuſcepti Regni, hoc perficere conaretur, maleuoli obſtabant: nimirum ne ille exinde aliquid emolumenti ad ſtirpem ſuam (in ſucceſsionem Regni tali via eam vocare potuiſſet) deriuaret; ſed ſuperaſſet virtute conſilia inuidorum, niſi immatura mors præueniſſet: In dies enim magis elucebat ipſius in adminiſtranda Republica ſolertia, & maximè in retundenda ferocia hoſtium circumquaque Regno iſti imminentium, qui fortitudinem eius experti, quieſcentem bello laceſſere nolebant. Tartari enim ſemel & iterum populabundi in Ruſsiam egreſsi, preda omni excuſsi retrocedere cōacti, quieti in ſedibus ſuis ſeſe continuerunt: Etiam percuſsi contumeliâ Legatis ipſorum illata, cùm petentibus donatiua quaſi conſueta, Rex ſe tributarium tali beſtiæ nunquam fore reſpondiſſet, & vacuos dimiſiſſet. Vſus autem donatiuorum huiuſmodi inde proceſsit, quod Reges Poloniæ olim grauiora bella contra Germanos & Cruciferos gerentes, copias Tartarorum auxiliares aduocacare ſolebant, & quò ea promptiora ad omnes caſus haberent, ſtipendium annuum ſeu honorarium ipſis conceſſerant, quod duobus millibus veſtium ex melotis ſeu pellibus agnorum conſutarum, ac mediocri copia pannorum laneorum Anglicorum conſtabat, nimirum æſtimatione decem millium nummorum aureorum ſeu florenorum in Polonia vſitatorum.

Stephan. Rex in Tranſyluaniæ Principatu ſucceſſorem ſibi deſignat Sigiſ. Batori.

A. C. 1586.

Tartari donatiuū à Rege Polon. conceſſum pro auxilijs ad bella contra Cruciferos.

Hoc igitur donatiuum Tartari obteſtati promptam ſuam operam militarem pertinaciùs repetere ſolebant: ſed ex quo tali eorum opera Reſpub. non indigeret, vel quod illi præſtare eam non poſſent, Turcis iam ſubiecti & ipſis ſolis militare cōacti, vix aliquando petentibus cōceditur, niſi quandoque difficiliori Repub. tempore, vt ſic deliniti à latrocinijs populationibusq; confinium retineantur. Iam verò à multis annis raro quid illis præſtatur, ſed potiùs certa ſtipendia ſoluuntur Coſacis, quorum ſex millia excubias contra incurſiones iſtius hoſtis, in illis confinijs agere obligantur. Turcarum etiam Imperator (Amurates tunc erat) nihil hoſtile eo tempore tentauit contra Polonos, ac ipſemet pacem poſtulauit à Rege Stephano & firma-

Tartari hôc tēpore Turcis ſubiecti ſunt illiſque militant.

& firmauit: ac Ianculam qui ſubornatus ab Achmete Veſiro Baſſa Moldauiam pulſo Petro illius Prouinciæ Palatino, à Rege Poloniæ inſtituto inuaſerat, inde decedere iuſsit, requiſitus à Legato Regio tunc Thoma Droiowſki Præmiſlienſi Præfecto. Et cùm à Coſacis Pontus Euxinus ſeu mare nigrum infeſtum haberetur, ac ab eis præſidium Turcicum Kozłow in Taurica expugnatum fuiſſet, ſatis habuit Amurates petijſſe à Rege Stephano, vt violatores pacis punirentur, & querela hæc ipſius, nonisi capite vnius Ducis Coſacorum Ioannis Podkowá hominis facinoroſi, & iam ante ob incurſionem in Moldauiam factam, alijſq; in Rempub. commiſsis criminibus ad pœnam talem damnati, fuit ſopita. Imò idem Amurates ſequeſtro & intercesſore Rege eodem Stephano pacem conceſsit Principi Tartarorum Mechmet Gerei, quem tamen poſtea recrudeſcentibus odiorum vtrinque fomentis, fraude Aſchlan Gerei oppreſsit. Et ab eo tempore primùm, nempè ab A. C. 1584. Tauricam totam in Prouinciam redegit, Tartaroſq; ſubegit, cùm à pluribus retrò ſæculis in ea peninſula liberi & indomiti regnaſſent. Nec minùs enituit obſeruantia Amuratis erga Stephanum Regem in rebus Vngaricis, nam licet totam Vngariam bello premeret eo tempore, Tranſiluaniæ tamen Regi Stephano ſubiectæ pepercit. Et cùm Sigiſmundum nouum Tranſiluaniæ Principem filium fratris Regis Stephani maiori tributo onerare propoſuiſſet, minaci iſtius Legatione deterritus quieuit. Ipſe tamen Stephanus Rex, vt erat gloriæ ſuæ propagandæ cupidus, & fortitudinis propriæ conſcius, agitabat animo bellum contra hunc hoſtem nominis Chriſtiani ſuſcipiendum, & ſenſim vires tantis conatibus pares conquirebat. Et cùm potentia Turcici Imperij maior ſit, quàm vt ab vno quantumuis opibus & armis præſtante Principe Chriſtiano ſuperari poſsit, aduocabātur in ſocietatem belli iſtius alij Principes, operâ Sixti V. Papæ, qui præcipuum neruum ad hoc ſubminiſtrare volebat, maximamque ſpem de huiuſmodi conſilij felici exitu concœperat. Nec ſolùm Sixto V. PP. ſed toti Chriſtiano Orbi admirationi erat virtus illius Principis: vnde tantò magis ſtudia quoque Polonorum ſibi deuinxerat, quòd inter laudes eius, nomen quoq; iſtius gentis ac armorum celebritas in ore omnium reſonabat. Succeſsionem in Regno Poloniæ ad ſuos Battoreos haud dubiè traduxiſſet authoritate, rerum præclarè geſtarum gloria, beneficiorū in benè meritos æqua diſtributione, mancipatos penè omnium Nobiliorum iam tenens animos. Sed cùm Comitia Generalia ad tantam rem perficiendam indixiſſet, 13. die Menſis Decembris, Anni Chriſti, Milleſimi Quingenteſimi Octuageſimi ſexti, inopinato morbo imprudentia medici neglecto, intra paucos dies eſt extinctus Grodnæ, ſummo ſui deſiderio apud omnes relicto.

Coſacorum Dux Podkowá ob violatum cum Turcū pacem, capite plectitur.

Tauricam Turca in Prouinciam redegit. 1584.

Stephani Regis authoritas apud Turcam

Sixtus V. PP. ad bellū contra Turcam apparari curabat.

Stephan. Rex obijt Grodnæ 1586. 13. Decembris.

Hîc finiunt Miſcella æui præcedentis tempora Regni Diui Sigiſmundi III. inchoata Anno Chriſti, 1587. vt ſequuntur.

Defun-

DEfuncto Rege Stephano, graui motu concussa ingemuit Polonia; discordiæ enim inter Proceres, quæ iam resedisse videbantur, quasi rediuiuæ, nouo licentiæ Interregni stimulo exagitatæ, grauius exarserunt, & dum singuli studia populorum in suas partes traherent, rumpereRempublicam conabantur. Sed opportunè sub ipsum tempus sparsæ famæ de morte Regis Stephani, Comitia singularia, quæ Comitia Generalia antecedere solent, in Terris quæq; suis celebrabantur. Vnde Equestris ordo tali occasione congregatus, statim concordibus consilijs securitatem quisq; territorio suo à vi repentina stabiliuit. Eius autem constituendæ ratio ea esse solet, quòd in singulis Palatinatibus, præsertim ad confinia suspectæ vicinitatis, collocantur præsidia militum stipendiariorũ cum Ducibus solertioribus, qui ad omnes periculorum rumores inuigilent. Statuuntur etiam pænæ seueriores contra grassatores viarum, contra eos qui aliquem lædere, vel violenter inuadere, aut bonis spoliare tunc auderent, & instituuntur Iudices extra ordinem cum summa potestate vitæ & necis pro vindicanda sola tranquillitate Interregni: quo ad alias verò forenses lites, iustitium vsq; ad Electionem noui Regis seruatur. Præcipua verò rerum agendarum authoritas tempore Interregni est penes Archiepiscopum Gnesnensem, qui est Primas Regni & Princeps Senatus, & vicem Regis gerit eo tempore; ille excipit & expedit Legationes ab exteris venientes extra Comitiorum tempus; sub Comitijs autem si veniant, in consessu totius Senatus audiuntur, & ex sententia Senatus responsum recipiunt ab Archiepiscopo, qui & dirigit consilia omnia Reipublicæ, ac illius muneris est conuocare Senatum, indicere conuentus Equestri ordini, & proponere deliberanda.

Anno Christi, 1587. Interregnum Poloniam post mortem Stephani Regis turbauit.

Poloni securitatem Regno prouident sub Interregno.

Archiep. Gnesnen. Primatis Regni Poloniæ authoritas summa.

Secundo loco æquè viuente Rege atq; Interregni tempore eminet Marisschalli supremi Regni potestas, cuius officij est curiam seu locum agendis Comitijs præparare, statiua circumquaq; Senatoribus & Ordini Equestri assignare: Legatis etiam ab exteris venientibus diuersoria idem Marischallus prouidet, potestatem accedendi Senatum & Legationem expediendi ipse dat, & venientes ad Senatum Legatos introducit. Ipse quoq; sententias Senatorum rogat: & si quis Senatorum extra ordinem, vel quispiam alius ex Equestri ordine in Senatum veniens perorare voluerit, nonnisi petita prius à Marischallo dicendi facultate proloquitur. Maximè autem incumbit Marischallo cura, vt in loco Conuentus seu Comitiorum, vti sub Rege & in Aula Regia, ita & sub Interregno omnia sint secura, ne tumultus rixæq; vllæ excitentur. Vnde ille solus militem armatum tunc habere potest, quem ad excubias locis opportunis disponit, insolentijs opponit, causas omnes iniuriarum in illo Conuentus loco exortarum ipse iudicat, delinquentes corrigit, & vitæ necisq; potestatem contra criminosos exercet. Cæteri verò Magistratus, licet viuente Rege suas partes in administranda Repub. habeant, vt Cancellarij, Præfecti ærarij, tamen vacante sede Regia, omnes eorum officiorum functiones cessant, nisi quid ex Senatus-

Marischalli Regni Polon. potestas.

natusconsulto exequi debeant; in reliquo æquali iure cum cæteris Senatoribus censentur, in loco sui gradus in Senatu assidentes. Separatum autem sessionis ordinem isti Magistratus in Senatu faciunt, nempè in extremo Coronæ consessus, quasi ad clauum Reipublicæ, & loco aptiore ad excipiendum venientia negotia publica, vt quæ tractare muneris est ipsorum. Extra Senatum tamen Regi proximiores incedunt, vti conscij negotiorum, quæ assiduè obuenire possunt: Vnde quantumuis inferiores loco inter Senatores censeantur, ministerio tamen frequentiori Regem demerentes, gratia & familiaritate eius excellunt, & cæteros in obsequiũ suum vel inuitos trahunt, cùm omnes nonnisi illorum operâ & fauore, honorum & beneficiorum gradus à Rege obtinere possint. Quinimò & ipsum Magistratus nomen, si non locum, certè titulum speciosiorẽ in aliquibus præfert, vt in Marischallo & Cancellario supremo, quibus à Rege datur titulus *Illustris*, qualis nulli Senatorum præterquam Castellano Cracouiensi primo sæcularium Senatori conceditur: nec pauci dignitates maiores Senatorias dimittunt, vt aliquem ex istis Magistratibus obtineant, cùm simul retineri non possint, præter Episcopias minores, si muneri Cancellarij seu Procancellarij iungantur. Sed hoc sit parergon: redeamus ad moderatorem Interregni Archiepiscopum, qui tunc erat Stanislaus Karnkowski, vir ingenio & facundia vulgari promptus, actione vehemens, & moris patrij tenax.

A. C. 1587.

Magistratuũ Senatoriorum in Polonia præeminẽtia.

Is itaque non multò post obitum Regis Stephani indixerat Senatui & Equestri ordini ad mensem Martium Anni Christi 1587. Conuentum Varsauiæ, in quo deliberaretur de loco & tempore Electionis noui Regis, & de conscribendo edicto, pro seruanda interim mutua concordia & tranquillitate, paceq; publica. Ac facilè conuenit inter ordines de tempore & loco Electionis, ei enim expediendæ Varsauiæ, concordibus omnium votis præstitutus fuit dies vltimus mensis Iunij, eiusdẽ Anni 1587. Sed deliberationem circa formulam edicti pacis Interregni multum diuque distinuit hæreticorum contentio. Isti enim cùm ab initijs introductæ in Poloniam Religionis Catholicæ, legibus vetarentur consistere in hoc Regno, & postea lege Comitiorum Corcinensium damnarentur ad pœnas seueriores, nempè publicationis bonorum, mortis, notæ infamiæ, & exilij perpetui: aucti tamen numero & potentia, ac vsi dissolutæ sub Interregnis disciplinæ domesticæ occasione illas leges antiquari, & impunitatem hæresim in Regno profitentibus concedi, non prece, sed minis ac armorum seditiosorum ostentatione vrgebant, primùm sub Interregno post obitum Sigismundi Augusti Regis, vbi multitudine præualentes, cùm insuper Catholicos sæculares consanguinitatibus, necessitudinibusq; diuersis sibi deuinctos, & (vt natura fert sæcularium) infensiores Ecclesiasticis, in suas partes traxissent, facilè libertatem Religionis suæ (*fœderationem vulgò vocant*) huiusmodi edicto pacis Interregni approbari fecerũt, repugnãtibus Ecclesiasticis, præter Franciscum Krasinski Episcopum Crac. qui solus illi fœderationi subscripserat, inductus precibus & persuasionibus Catholicorum sæculariũ, vt ipsius Apologia ad Legationẽ acerbiorem Collegij Cathedra-

Comitia in Polonia indicta pro decernenda Electione.

Religionum contrariarum Catholicæ libertas sub Interregnu stabilita.

A. C. 1587.

thedralis Cracouiēsis excusat. Eo enim res deuenerat, quod Collegiū illud secessionē propterea minabatur; sed tamen non vltra verborum querelas processit. Nec multò post Henrici Regis discessum vacāte Regno, iterum hæretici frustra omnibus in aduersū adnitentibus Ecclesiasticis, eādem fæderationē ab ordinibus confirmari procurārunt, & æquè vt Henrico Regi, Stephano quoq; in formula ipsius iurisiurandi approbandam obtruserant, sub tali verborū sensu: *Pacem inter dissidentes de Religione tuebor, nec quempiam offendi opprimiq́ causa Religionis permittam.* Demùm verò sub hoc Interregno post Regem Stephanū licet iam numero & potentia Catholicorū partes præualerent, tamen quia Catholici sæculares oscitantiùs agerent, & omnē curā Religionis reijcerent in Ecclesiasticos, (plerią; optabant vt Ecclesiastici tali via in ordinem redigerentur) hæretici tanto maiori feruore pro stabilienda libertate sua certārunt. Nec minùs conflictatū fuit in illo Conuentu propter dissidia inter Ioannem Zamoyski Regni Cancellarium & Zborouios pridem enata: Isti enim affinitatibus & clientelis innumeris potentes, alijs insuper quotquot erant Senatorij & Equestris ordinis Zamoyscio infensi, in suam societatem adscitis, omnium reliquorum odia in eum cōcitabant. Et cùm primis militari Præfectura eum (vt qua maximè formidolosus erat) sub tempus Interregni exauthorari, viresq; ipsius ea ratione imminui, & authoritatem deprimi volebant. Ac præcipuus consiliorum huiusmodj moderator fuit Stanislaus Comes à Gorká Palatinus Posnaniensis, gibbo deformis, alioquin magnanimus & mirè solers in aucupando fauore populi, quem non tantùm humanitate comitateq; morū, sed & profusa liberalitate demerebatur, præsertim epularum continuo & luxurioso apparatu, vt vulgò publica conuiuantium officina, & Magistra symposiorum Aula ipsius reputaretur. Nec impares tantæ munificentiæ ipsi aderant facultates, ingentem enim vim opum, & innumeras opulentissimorum castrorum & prædiorum possessiones conquisierant maiores ipsius: præcipuè Vriel, qui inter priuatas tenuioris patrimonij sui curas, tandem inopinatam nuptiarum felicitatem adeptus, circa A. C. 1480. sub Casimiro III. Rege Poloniæ maiores spes sequi cœpit. Adiutus enim soceri diuitijs, publica Regis & Reipublicæ munia tractauit, & in eis dexteritate sua singulari probata, Præfecturam Generalem maioris Poloniæ, ac etiam Palatinatum Posnaniensem consequutus fuit. Demùm socero & socru, nec multòpost vxore sua defuncta, ex qua duos filios susceperat, renunciata in filium Præfectura Maioris Poloniæ, & habitu militari deposito factus Sacerdos, Episcopatum Posnaniensem obtinuit, remq; suam tantò magis auxit. Filij quoque & Nepotes ipsius eandem artem ditescendi feliciter coluerunt, nempè connubijs amplas hereditates acquirendo, & post connubia Episcopatus pinguiores adeundo, ac ne dum vno sæculo elapso, in tantum prosapiæ suæ patrimonium dilatārunt, quòd hucusque licet plures locupletissimi in hoc Regno (nempè qui legiones alere possunt, vt alibi diximus) numerentur, nullus tamen Gorcanorum opulentiam æquauit; sed totum hoc vnà cum vltimo stirpis istius Stanislao, à quo sermo incæpit in breui corruit, ac maledicta Psalmi Dauidici Centesimi octaui,

Zborouiorum factio contra Zamoiscium.

Gorcanus Comes popularitate præstabat.

Gorcanorum Comitum splēdoris initia.

Gorcanorum Comitum Familia extincta

A. C. 1587.

octaui, quæ Vriel posteris suis, si quando fidem Catholicā desererent, moriens imprecatus fuerat, omnia ad literam in hereditate eiusdem Stanislai completa sunt, quæ singula longum esset recensere. Is itaque Stanislaus Comes à Gorká in illo Conuentu Varsauiæ, Zborouianas partes maximè promouebat, & cum potentia, assectatorumque numero (Zamoysciani tunc pauci adfuerunt) præstaret, facilè euicit, effecitq; vt fuerit decretum, (pro abroganda sub tempus Interregni militari potestate Zamoyscij) quod nonnisi authoritate eiusdem Conuentus conscribendus esset miles, & illius Imperium cum cura confinium Russiæ (quæ Zamoyscio pro officio Præfecturæ militaris incumbebat) Nicolao Herburt, ac diuersis alijs Zborouianarū partium asseclis, præsertim Iazlouiecio Castri Camenecēsis custodia committeretur: Quodq; Christopherus Zborowski exul à Rege Stephano proscriptus, ad Comitia ElectionisRegis proxima liberè cum spe restitutionis suæ ab exilio posset venire. Dissentientes quoq; in Religione post longas altercationes obtinuerunt, vt in edicto pacis Interregni publico, securitas ipsorum Religionibus fuerit data, frustra repugnantibus Ecclesiasticis, contra quos tali edicto subscribere renuentes, Equestres omnes commoti æquè Catholici atq; Hæretici, pacem publicam per ipsos turbatam iri querebantur, nisi edicto illi fæderique istius Conuentus subscriberent. Et cùm Archiepiscopus Gnesnensis occasione morbi quem grauiorem contraxerat, è Conuentu se subtraxisset, eumq; sequutus Vladislauiensis Episcopus Hieronymus Rozrazeuski insalutatis reliquis abijsset, totum concertationis negotium Demetrio Sulikouski Archiepiscopo Leopoliensi, & Laurentio Goslicki Episcopo Camenecensi sustinendum reliquerunt. Ac tandem cum culpa omnis disturbati Conuentus nonnisi in Ecclesiasticos redūdatura videretur, si ob secessionem ipsorum & subscriptionem denegatam rebus infectis fuisset solutus, vel si sæculares soli sanciuissent leges pacis, ab eis Ecclesiasticos excludi oportuisset, in eo res stetit, quod Laurentius Goslicki subscripsit Actis illius conuentus adiecta cautione (*pro bono pacis*) nempè quòd aliter pax communis eo tempore constare non posset, & nullos magis quàm Ecclesiasticos status Reipub. distracto eo Conuentu confusus affecisset: contradictione enim sua prorsus excidissēt à beneficio pacis prouisæ illo edicto, in quo apponi solent hæc verba: *Quæ omnia sub fide, honore, conscientijs, seruanda inuicem promittimus: & si quis istis contrauenire, & pacem publicam turbare ausus fuerit, contra talem omnes consurgemus in eius destructionem.* Non deerant tamen qui prudens illud in necessitate consilium carperent, & ipsum Goslicium, alioquin virum in Religione Catholica propugnanda (vt sæpiùs doctrina & eloquentia potens impugnatores Ecclesiasticorum fortiter in Conuentibus publicis represserat) probatissimum, etiam apud Sedem Apostolicam traducere, ac conniuentiæ cum hæreticis insimulare non verentur, quo postea in assequendo maiori Episcopatu Romæ non parum ipsi fuit negotij facessitum. Archiepiscopus autem Leopoliensis Sulikouius, & ipse eruditione morūq; grauitate insignis tum redierat Roma perfunctus Legatione à Rege Stephano ad Sixtum V. Papam, & suæ Legationis in illo Conuentus consessu

Zamoyscio Præfecturam militarem sub Interregno æmuli abrogari nolunt.

Goslicius Episcopus Camenecen. subscribit fædus libertatis hæresis.

Goslicius vir doctus.

A. C. 1587.

fuit feriem. Sed cùm in ea & in refponfis Papæ nonnifi laudes Stephani Regis refonarent, omnium penè (nempè partium Zborouiorum Stephani nomini infenforum) auerfas aures à fua oratione inuenit. Nec alia in illo Conuentu audiebantur, præter iactationes in defunctum Regem Stephanũ variorum conuitiorum, & maledictorum in Zamoyfcium.

Comitia pro Electione Regis Polon. indicuntur ad Iunium Varf.

Dies tamen Electionis noui Regis ad finem proximi menfis Iunij concordibus fuffragijs fuit indicta. Ad quam omnes penè Proceres, & Equeftris ordinis ingens turba conuenit. Partium autem Duces, etiam militaribus turmis, & bellico apparatu inftructi adfuerunt. Et quidem Gorcani cum Zborouijs alijfq; eorum affeclis coniuncti, propè decem millia armatorum habebant, inter quos non paucæ cohortes externo conftabant milite: folus Christopherus Zborowfki quingentos adduxerat Gallos, Germanis permixtos ftipendiarios, eofq; exercitatifsimos. Zamoyfcius autem numero militum ferè inferior, fed eò fortior aduenerat, quòd totum robur militiæ Regni aderat in eius comitatu: omnes enim veterani, qui cum Stephano Rege militarant, eum fequebantur, atq; vnà peditatus Stephani Regis Vngaricus felectifsimus. Et cùmprimis artis & difciplinæ militaris exercitus Zamoifcij gnarus, ftationem fuam in modum caftrorum munierat, ducto circum vallo & foffa apud Villas Powąski & Folwárki, duobus à Varfauia paffuum millibus diftantes, vbi in proximo quoq; fuit defignatus circus fefsionis, fiue locus confeffus Comitiorum celebrandorum. Inchoatis autem Comitijs Electionis Regis, ante omnia laborarunt Senatores neutrarum partium, vt Zborouiani cum Zamoyfcio aliqua ratione reconciliarentur: fed cùm elatiores illorum animi nullum concordiæ modum admitterent, ita ftatuerunt, vt nullus eorum armatus ad confeffum publicum veniret, & ne vterq; eodem tempore, fed alterni accederent. Quod tamen paucis diebus fuit obferuatum: Nam in ipfo initio Comitiorum contentione excitata de Actis Conuocationis præteritæ circa Præfecturam militarem, & modum colligendi regendiq; milites, quæ non tantum Zamoyfciani, fed & Senatus vniuerfus, ac maturior quifq; abrogari volebat, nempè Comitis Gorkani, eiufq; affectatorum arbitrio compofita, plurimaque mori antiquo contraria, Zborouiani ea ferociùs propugnantes, multitudine armatorum ftipati, Comitia frequentare cæperunt. Et demum cùm in confeffu illo ordinum omnium generali nil ex fententia fua agi viderent, fecefsionem fecerunt difturbatis Comitijs tumultu graui, in quo plurimi fuerunt periclitati, & Venceflaus Vąfowicz vir nobilis, ac ex familiaribus Epifcopi Vladiflauiẽfis vnus facerdos percuffus iaculo bombardæ interijt. Statim autem fecefsione facta, alium locum Zborouiani celebrandis Comitijs fibi delegerunt, & declamantes quafi libertas ftatus Equeftris in confeffu illo primo opprimeretur, omnes Nobiles ad fuas partes attrahere conabantur. Denunciàrunt *Rokofs* vulgatum nomen. (eft gentis Teffara, qua audita omnis qui cenfetur iuris & ftatus Nobilis, licet fit alligatus obfequio alicuius Principis vel Nobilis, relicto eo, ad communem concurrentis Nobilitatis cætum venire pœnis grauioribus obligatur.) Nec parum commouerat Teffara illa vniuerfos, nifi Staniflaus Karnkouius Primas, con-

Zamoyfcium omnes veterani milites fequuntur.

Gorcanus Comes vnà cum Zborouijs armati venerũt ad Comitia Electionis Regis

A. C. 1587.

mas, conuocato Senatu & Ordinibus, confeffum illum primum Comitiorum inftauraffet, in quo exinde congregabantur omnes, præter illos qui affinitatibus vel clientelis Comiti Gorcano & Zborouianis fingulariter erant deuincti: Lituani etiã vltra flumen Viftulam ad villam Kámien pofitis caftris, ibi confilia fua agitabant. Et ita tripartita Republica, omnia in fummo interitus difcrimine pendebant: nec habebatur ratio, aliqua falubrioris in Electione Regis confilij, fed quifq; adnitebatur, vt eligeretur non ille quem de Republica effe bene meritum, & nomini Polono amplificando idoneum iudicaret, verùm quem fibi beneuolum, & æmulo fuo infenfum fore certò fciret. Inuidentiæ autem vitio inuicem exercendo populi ifti, maximè circa electionem Regis fui adeò indulgent, quod propterea dignitatem Regalem, quâ nullâ vfpiam eft fublimior, malunt transferre ad alienigenas, & nomini Polono fortè iniquiores, pofthabitis (non fine ignominia fua) generis & fanguinis fui viris Imperio paribus, vt nunquam in ifta gente defunt: Omninò naturæ & rectæ rationis fenfum exuunt, imò & Diuinæ legis, ac Ciuilium, politicarumq; difciplinarum vniuerfa inftituta in hoc euertunt, cùm & lex Diuina *Deuteronomij cap.* 17. difertis verbis alienigenã Regem eligi prohibeat. Ecclefiafticus verò clarè monet: *Admitte ad te alienigenam, & fubuertet te.* Ac concordibus fententijs omnes Politiæ conclamant diuerfarum nationum ingenia difficilè conuenire, & ex morum diuerfitate factorum difcordiam promanere, atq; communiter externos nullo amore in Rempub. duci, fed quod fibi commodum eft facere, & prædam in fuum finum conferre, hocq; vnicum maximè curare, vt accepta libera Regna, fuis profapijs hæreditaria faciant, vel earum robur in fulciendis proprijs patrimonijs eneruent; vti Vngariæ ac Boëmiæ liberrima Regna, tales Domini noftro fæculo in feruitutem hæreditariæ fuccefsionis fuæ redegerunt, & Hifpaniarum potentifsimarum inuictum robur immenfis earum opibus & armis ad bella fua diftractis nimium labefactarunt. In Principe etiam præcipuè requiri nemo negabit, vt Rempub. norit, ne protinus eius ftatum, ad alienæ fibi congenitæ & cognitæ normam immutet. Et pro colophone libet hìc apponere verba Philippi Cominæi, rationum Politici ftatus inueftigatoris folertifsimi. *Vix vlla eft* (inquit ille) *natio, quæ ferat Imperium peregrinum: Galli certè non ferrent, & vbicunq; populus eft aliqua mediocri potentia, videmus eum ferè ab indigenis gubernari.* Et poft pauca: *Nam etiam vt Princeps aliquis externus benè rem gerat, & commodè gubernet, tamen quia moribus & ingenio differt, nec eam erga populum repræfentare poteft beneuolentiam ac fi effet indigena, facilè oriuntur diffenfionum occafiones. Itaq; fit, vt ille quo Principatum ad fe delatum, fuafq; fortunas tueatur, aliunde milites & copias adducat, eorumq; fe præfidijs muniat, qui beneficijs deinde fingulariter ab eo & honoribus aucti, magnam multitudinis inuidiam & odium in fe concitant;* hæc ille. Infinitum effet recẽfere fingula, non folùm ex arcanis Politicæ difciplinæ, fed ex rerum vfu à fæculis continuis experimentis fagacifsimorum ingeniorum collecta argumenta, quibus concludunt cuilibet Reipublicæ infauftum & noxium effe alienigenæ Principis Dominatum. Ac nonnifi iftis

Comitiorum confeffus inftauratur per Primatem.

Poloni ex odijs & inuidijs mutuis malunt alienigenæ deferre Regnũ quã indigenæ.

Princeps alienigena non poteft Rempub. rectè gubernare.

A. C. 1587.

edocti æquè Chriſtiani & cultiores moribus populi, ac etiam barbari, proprij ſanguinis & gentis (vt facilè videre licet) habent Principes: ſoli Poloni contra naturalem ad ſanguinem proprium propenſionem, & contra communem omnibus gentibus opinionem, non tantùm alienigenam excluſis natiuis ad Regnum admittunt, ſed quibuſlibet ſine diſcrimine petendam eam dignitatem exponunt, vt etiam Tartari Principis ambientis hoc Regnũ Legati in Comitijs Electionis Regis Henrici fuerint admiſsi & auditi.

Candidati præcipui ad Regnum Pol.

In hac autem Electione præcipui celebrabantur Candidati, Maximilianus Auchidux Auſtriæ, frater Imperatoris Rudolphi II. cuius cauſam agebat Annibal de Capua Nuncius Papæ, & Staniſlaus Pawłowski Epiſcopus Olomucenſis Imperatoris Legatus. Aderant & Legati Ioannis Sueciæ Regis pro Sigiſmundo ipſiꝰ ex Catherina viduæ Annę Reginę Polonię ſorore filio, & alij Legati Magni Ducis Moſchouiæ Theodori Odonowic; Batoreorum Nuncij ſpectatores magis quàm competitores præſeferebant, quod repeterent derelictam ſupellectilem poſt Regem Stephanum ſuis heris debitam. In tali itaq; competitorum ambitu, ſtudia ordinum diſtracta hærebant. Sed maximè inclinabant primùm ad Moſchorum Ducem, vt qui genere Slauonico & habitu ſimilis, nec idiomate linguæ multum differens à Polonis, ampliare Regnum Poloniæ, adiuncto illi Moſchouiæ Imperio, promittebat. Et non pauci prudentiores ſuſpirabant *Piaſtum* nempè ex gente Polona aliquem eligendum: hoc enim nomine vulgari deſignari ſolet ex gente propria candidatus, eò quod priſcis temporibus, cùm pro eligendo Rege decertarent Poloni, Principibus diuerſis optimatibusq; poſtpoſitis, elegerant nomine *Piaſtum*, è media plebe virũ, ſub cuius ſtirpis benè auſpicato Imperio, res Polona annis (ſi credimus Ludouico Decio antiquitatum Polonicarũ ſcriptori, qui Piaſti tempora refert ad Iuliani Cæſaris Imperium ſub A.C. 363.) propè mille floruit, nempè ad Ludouicum Vngariæ Regem, qui natus ex Elizabetha Caſimiri Magni Vladiſlai Loctici filij ſorore, eo defuncto A.C. 1370. 5. Nouembris aſſumptus fuit ad hoc Regnum, A.C. 1371. idque poſthabitis Ducibus Maſouiæ agnatis eiuſdem Caſimiri, eiuſque Nepote ex filia Stetini Duce, tùm & filiabus Anna, poſtmodum Vilhelmo Comiti Ciliæ, & Heduigi Duci Romero in Vngaria nuptis.

Piaſtum è media plebe olim elegerunt Poloni ſibi Regẽ qui cum ſuis poſteris regnauit ad 1370.

Extincto verò Ludouico itidem ſine prole maſcula A.C. 1382. 13. Septembr. Tirnauiæ in Vngaria, iterum Regnum hoc tranſiuit ad externum Vladiſlaum Iagello cum Heduigi filia Ludouici natu minore, (nam maiorem acceperat ſibi vxorem Sigiſmundus, poſtea factꝰ Imperator Roman. ſpretus à Polonis) qui quarto anno Interregni ea deſponſata A.C. 1386. 18. Febr. fuit inauguratus Rex Poloniæ, vt videri poteſt apud *Cromer. lib.*13. & apud *Miechouium lib.*4.*cap.*38. Alteruter autem ex iſtis eligeretur, magnorum incrementorum iſti Reipub. ſpes non dubia affulgebat; ſed hanc cõmodi publici occaſione turbârunt Ciuium diſcordiæ, quæ exarſerant in tantum, vt inſtructa vtrinq; acie, penè concurrerint aliquoties, niſi Primas & grauiores ex Senatu inter arma & ſigna infeſta obequitantes, & precibus cum lachrymis per ſalutẽ Patriæ Duces partium obteſtantes, prælium diremiſſent. Nuncius autem Apoſtolicus Annibal Capuanus, claudus licet pede, aſcendebat turrim Tẽpli Maioris Varſauienſis quæ erat excelſior, vt inde ſpectaret (vti certò ſperabat) pugnaturos, nempè fax præcipua & incentor malorum; partes enim Gorcanorũ & Zborouianorum (licet eſſent hæretici) tuebatur, eorũq; pro Auſtriacis largitionibus imẽnſis & promiſsis liberalioribus ſuffragia obligata habens, violentiora vbiq; ſuggerebat conſilia, quo diſsipati armorum tumultu Regni Ordines, Regem quem volebant nominare non valerent, vel metu ad Gorcanorum & Zborouianorum partes traherentur, vbi ſolus Maximilianus Auſtriacus nominationis prærogatiuam obtineret.

A. C. 1587.

Maximiliani partes nitebãtur ſuffragijs hæreticorum.

Nullus tamen eò tranſibat, imò multi qui quouſq; Gorcanus & Zborouiani Moſchorum Ducem (quò plures ad ſe allicerent) ſe nominaturos ſimulârunt, illis partibus adhæſerant, vt primùm Maximiliano ibi ſuffragia comparari ſenſerunt, retrocedebant. Suſpectum enim eſt Polonis nomen Germanorum, vt qui naturâ Vatinianum odium erga gentem Slauonam gerunt, eiuſq; vaſtiſsimas Pomeraniæ Prouincias ad Albim fluuium (vt etiam Germanici Hiſtorici teſtantur, & plurima loca cognomina idiomatis Slauonici ibi adhuc retinent) vſq; protenſas, olim ademerunt, & recẽter Auſtriaci iſtius gentis Regnum Boemorum liberum acceptum, in turpem ſeruitutem abſoluti hereditarijq; Dominatus contra fidem datam induxerunt.

Polonis dominatus Auſtriacorũ ſuſpectus.

Regnũ quoq; Vngariæ libera Electione Reges ſibi adſcire conſuetum, vt pedem eò intulerunt, perpetua hereditate familiæ ſuæ mancipare contendunt, eandemq; calamitatem libertatibus ſuis Poloni ab ipſis metuentes, omne cum ipſis circa Regis Electionem conſortium deuitant. Et quidem palàm prudentior quiſq; obteſtabatur Germanũ Regem eligi non debere. Vnde & Archiepiſcopus Gneſnenſis Primas, cùm eius mentem exploraturi Zborouiani in priuato colloquio interrogaſſent, quemnam Regem eligendum deſideraret, & nec dum deliberatum haberet quem eligi vellet, pro communi tamen populi inclinatione reſpondit, ſe cum Rege Germano domũ redire nolle: ſubiungente tamen altero, nunquid & Suecum pro Germano intelligeret, replicauit hunc quidem maternum genus ex Polonis ducere, & Suecos diuerſam gentem eſſe.

Polonorum mos antiquus in colendo ſanguine Regio.

In altera etiam parte quæ contra Auſtriacum ſtabat, non ſatis conueniebant Proceres: Moſcho enim & Piaſto iam ſepoſito, recens fortitudinis, meritorum, & in plurimos benefactorum memoria Stephani Regis ſatis permouebat, ne Batorij excluderentur, cùm & more antiquo fuerit receptum, quantumuis liberè Rex eligeretur, Regi defuncto proximos ſanguine, & præſertim eius fratris filios non præteriri. Sed Anna Regina fortiùs inſtabat pro ſororis ſuæ & Sueciæ Regis filio Sigiſmundo, adiuta non ſolùm opera clientum & beneficiariorum ſuorum, quorum numerus tàm in Senatorio quàm in Equeſtri ſtatu erat ingens, ſed etiam Iagellonij ſanguinis maieſtate.

Iagellonicæ ſtirpis obſeruãtia ſumma.

Eius enim obſeruantiam ſummam in iſtis populis vigere, præcipuamq; rationem illius haberi, omnibus anteactis Interregnis ipſamet Regina in perſona ſua fuit experta. Et quòd potiſsimum promptam offerebat pecuniam in ſtipendia militum conducendorum pro reprimendo æmulo Auſtriaco, quem vel inuitis Regni ordinibus Zborouiani obtrudere

A. C. 1587. Sigismundi Legati pro-mittunt multa Poloniæ.

dere decreuerant. Promittebantur etiam in augmentum & ornamentum Reipub. à Sueticis Legatis sat speciosa si fuissent præstita: offerebant restitutionem Estoniæ, quam Sueciæ Reges à Liuonia bello tunc Moschico implicita auulsisse, alio loco meminimus, quodque Sigismundus Regnum adeptus, quinque Arces seu propugnacula in finibus Poloniæ & Lituaniæ omni armatura instructa, sumptu suo ædificaturus esset, classem maritimā pro defensione maris Baltici cōparare deberet; machinas bellicas in Liuonia sub Moscho intercæptas restitueret: summas pecuniarias in Regno Neapolitano obligatas quondā Reginæ Bonæ, & hereditate ad suam matrem Catherinam deuolutas, Reipublicæ dono applicaret. Nec dubiè innuebant credulis, eum magnam vim auri & argenti in Poloniam inuecturum, quo debita & onera Reipublicæ subleuarentur, & præsertim impensæ istius Interregni resarciri possent. Defatigati itaque molestioribus & tàm diuturnis concertationibus Ordinum animi, in Sigismundi partes inclinare cœperunt: nec tamen prætermissum fuit quidquā, quo & Gorcani & Zborouiani ad concordiam communem reduci possent. Nam priusquam ad suffragia palàm enuncianda deueniretur, diuersa colloquia grauiorum Senatorum cum illis sunt habita. Zamoyscius quoq; Cancellarius vti à primo Comitiorum initio se in potestate senatus futurum declarauerat, omnia eius arbitrio permittebat, quæ ex sua parte ad conciliandam in Republ. vnanimitatem concedere vel perficere deberet. Commeabat illuc isthuc asiduè Archiepiscopus Primas concordiam suadens.

Poloniæ Procerum studia in conciliāda mutua cōcordia pro eligendo Rege.

Et cùm iam Maximiliano apertiùs aduersaretur, eum inuitum ad partes suas traducere Zborouiani conati, subornauerant nauim, qua demissa secundis Vistulæ aquis propè Cœnobium Bernardinorum, vbi ipse degebat, eum abducerent. Sed Zamoyscius, vt erat sagacissimus explorator consiliorum aduersariorum, re cognitā misso properè cum Stanislao Pękosławski Præfecto Sendomiriensi, firmo præsidio muniuit illud Monasterium, & deinde transire fecit Archiepiscopū ad tutiùs in Arce Regia hospitium. Lituani autem vix sibi constabāt: Cardinalis enim Radziwil cum sua prosapia (quæ ab Austriacis insigne Principatus Imperij obtinuerat, & illis obstrictior propterea fuit) Maximilianum volebat: Chodkieuicij Zborouijs coniunctiores erant, & cæteri dubij quem sequerentur, petebant dissolui Comitia & alia indici omine feliciore celebranda: magis tamen, nempè Senatores inclinabant ad Sigismundū ducentē genus maternū ex stirpe Lituanica Iagellonica, & Equestres Lituani ad Theodorum Moschouiæ Ducem Maximilianū prorsus recusantes. Et tandem cùm in conciliandis istis dissentientibus voluntatibus, nil intentatū superesset, & trahi diutiùs Electio absque periculo Reipub, non posset, indignumq; videretur, si paucorum obstinatio consensum vniuersorum deberet remorari, suffragiorum collatione rem terminandam decernunt, dieq; nona mensis Augusti conuenerunt omnes in circo quem nigrum vocitabant, indè quòd eò conuenire soliti atrati omnes ob mortem Stephani Regis incederent. Senatus aderat frequens, nam & à Zborouianis redierant pleriq; contumeliosius à Gorcano habiti: Equestris autem ordinis per campos in Tribus & Palatinatus

Zborouij Primatem capere volunt.

natus distincta agmina stabant numerosa: Ac præmisso sententiarum calculo, Archiepiscopus Gnesnensis Primas, pauca præfatus in laudem Sigismundi, eum Regem Poloniæ & Magnum Ducem Lituaniæ nominauit, legittimèq; fuisse electum denunciauit. Successerunt deinde lætæ acclamationes nouo Regi cum festiuo sonitu tubarum & bombardarum; & soluto consessu processerunt omnes ad Templum maius Varsauiense, ibiq; hymnum gratiarum præcinente Archiepiscopo Primate cantārunt. Expeditus etiam fuit statim Martinus Leśniowolski Castellanus Podlachiæ cum Ioanne Bojanowski in Sueciam, vt Sigismundū inde adduceret, & plures Proceres sunt designati, qui illum Dantisci exciperent, die pro eo Coronando Cracouiæ 17. Octob. proximi asignata. Tum Gorcani & Zborouiani, qui eousq; compotationibus magis vacārant, maturare incipiunt, & cōsessus suos frequentant, contra Electionē Sigismundi, quasi minis extortam, & libertati Nobilis status aduersantem declamant, Christopherum Zborowski ab infamiæ & proscriptionis pœna, quā à Stephano Rege fuerat damnatus, immunem à nouo Rege habendū fore decernunt, & multa statuunt in forma publici edicti, quibus Electionem Sigismundi infirmarent, populosq; ab eius partibus deterrentes, ad Maximilianum auocarēt. Et quamuis Lituani misso ad eos Ioanne Lebowicz Palatino Trocensi, & Leone Sapiha Vicecancellario Lituaniæ, anxiè hortarentur ne nominarēt Regem, quin potiùs Electionem ad aliud tempus differrent, quod & alteri parti se persuasuros promittebant, tamen ipsi nominationem Regis Maximiliani 12. die eiusdem mensis Augusti, per Iacobum Woroniecki Episcopum Kijouiensem promulgari fecerunt, insequentiq; die in Templo Bernardinorum in suburbio Varsauiæ (ad Templum maius Ciuitatis non admissi) laudes DEO pro sua Electione solennes reddebant, Cardinale Radziuilo sacra gratiarum celebrante. Conscripserant etiam conditiones quas Maximilianus iuraret, destinaruntq; ad eum cum decreto Electionis & pactis per Legatos ipsius stabilitis Episcopum Kijouiensem, Ioannem Zborowski Castellanum Gnesnensem, & Alexandrum Pruński. Sed statim Ordines Regni diuulgato edicto, hanc Maximiliani Electionem illegittimam & irritam esse declarârunt, & nonnisi ad Electionem Sigismundi vitā & facultatibus omnibus suis defendendam, fide sibi inuicē data, sese mutuo obligârunt. Lituani verò vtramque Electionem reijciebant, & oppressam potentiorum armis suffragiorum libertatem noua ac legittima Electione se vindicaturos comminantes, ad propria sunt dilapsi. Non latebat autem Ordines, quòd Maximilianistæ suffragiorum numero & fauore populi longè inferiores, omnem spem excludendi Sigismundū in Austriaca potentia, & celeritate ad præripiendam Coronam Regiam reponerent, & facilè sibi omnia ex animo successura crederent, cùm viderent Sigismundum ex Suecia longinqua accersendum esse, ac eius aduentum nauigatione maris Baltici autumnali (vt proximè instabat) tempore sæpè dubia retardandam fore: Maximilianum autem in Morauia Olomucij desidentem, intra paucos dies Cracouiam peruenire, occupareque posse. Vnde illi, priusquam dissoluerentur Comitia, inito consilio, commiserūt

A. C. 1587. Sigismundus Rex Poloniæ renunciatur 9 Aug. 1587.

Zborouiani contradicunt Electioni Sigismundi.

Maximilianus nominatur Rex Poloniæ a paucis.

K Zamoy-

A. C. 1587.

Zamoyscij consilium in præuenienda Cracouia.

Zamoyscio Cancellario, vt interim donec veniret Sigismundus Rex Electꝰ,
curaret ne quid detrimenti Respublica pateretur, iniunxeruntque ipsi vt
conscriberet exercitum, quantum necessitas præsens postularet, fide data
de exoluendis publico ære militi quem conduceret stipendijs, refunden-
disque omnibus in bellicos apparatus impensis. Quam Prouinciam ille
vti promptè suscepit, ita & nauiter, fortiterq; administrauit: statim enim
Varsauia Cracouiam versùs mouens, per medias Zborouiorum stationes
(in villa Pousin quà iter erat Zamoyscio morabantur) instructo exercitu
primo diluculo transiuit, & cum somno adhuc post nocturna conuiuia re-
perisset sepultos, vt illis socordiam, & in re militari inertiam exprobraret,
apprehensos ipsorum excubitores flagris excipi fecit. In ipso procinctu

Iordan defecit à Zamoyscio.

defecerat ab eo ad Maximilianistas Spytek Iordan, (promissa sibi Præfe-
ctura Scepusiensium in confinijs Vngariæ Ciuitatum corruptus) sed non
caruit propterea proditionis nota, siquidem iam acceperat à Zamoyscio
stipendia militaria: & non multū de illa fraude inultus exultauit; nam mox
Velites Zamoyscij celeri cursu deprehēsos illiꝰ manipulos dissipārūt, licet
ipse elapsus adhæserit nihilominus Maximilianistis. Et quidem exercitus
Zamoyscij recta Cracouiam contendit, ipsemet verò cùm deflexisset Za-
moysciam (fida operâ interim vsus Nicolai Zebrzydowski Præfecti Arcis
Cracouiensis, & Andreæ Comitis de Tęczyn Cracouiensis Palatini in mu-
nienda, ac in fide Reipubl. contra Maximilianum retinenda Ciuitate Cra-
couia) non multò post eò quoq; aduolauit, vt operi instaret. Accidit autē

Zamoysci omen faustum de obtinenda victoria.

Cracouiā versus è domo sua iter ingressuro, quòd iuuentus studiosa Aca-
demiæ Zamoyscensis dum eo die ludicra puerilia exerceret, in cāpo pro-
ximo cœpit Aquilā serpentis viui nexu colligatā, quæ bonum omen dedit
liberandæ Aquilæ Poloniæ ab astu serpētino, vt in breui feliciter successit.

Galliæ turbarum initia.

Sub hoc tempus Gallia nouum fætum concepit belli Ciuilis, quo
postea grauissimè æstuauit viginti penè annis. Henricus enim Vale-
sius, nuper ex Poloniæ Regno ad Gallicanum post mortem fratris Caroli
IX. hereditaria successione translatus, offenderat nimium animos Gallorū

Henricum III. Regē Guisij in suspicionē consensionis cum hæreticis adducunt.

Catholicorum, quòd impensiùs fauere & consentire hæreticis videretur.
Vnde Guisij & cæteri partium Catholicarum inierant fœdus mutuum pro
defensione fidei Catholicæ, denominatū *Liga sacra*, vt alio loco attigimus.

Valesia stirps cum Henrico III. Rege defecit.

Hoc verò anno maiora animis conceperunt; cùm enim sterilis esset
Henricus, nullamq; prolem ex vxore Aloysia Claudij Vaudemontij Ducis
filia suscipere, nec alius heres Regni haberetur ex Domo Valesia, sed eius
successio ex lege Salica spectaret Henricum Borbonium Regem Nauarræ,
qui tunc agebat Ducem Hæreticorum, (anathemate propterea notatus à

Henricum Nauarreum excludere volunt Guisij à successione Regni.

Sixto V. Papa) Guisij cum socijs volebant istum excludi à tali successione
Regni, & præferri ipsi Carolum Borbonium Cardinalem eius Patruum
(vel potiùs vt ipsemet Guisius Regnum obtineret, cùm & Cardinalis iste
esset effetus senex.) Quò itaq; tantis ausis pares vires conquirerent, tra-

Liga sacra in Gallia adsciscit externos.

xerunt ad fœdus suum Regem Hispanum Philippum II. Ducem Sabaudiæ,
ac Summum Pontificem, cum quibus conspirārunt ad mutua subsidia pro
non recipiendo ad Regnum Galliæ hæretico, & pro pellendis Hæreticis ex
Gallia.

A. C. 1587.

Principes in suā societatē.

Gallia. Atq; hinc processit omnis malorum series, quæ deinde & Cardi-
nalem Borbonium, & Guisios, ac demum ipsum Regem Henricum perdi-
derunt, ac Henricum Nauarreum in consequendo Regno Galliæ multum
distinuerunt, vt suis locis prout euenerunt (quò tempori res gestæ re-
spondeant) singula attingemus. Et quod attinet præsentia, Henricus III.
Rex exinde Guisijs cœpit esse infensior, vt quos videret nomen suū quasi
fidei Catholicæ defendendæ deesset, & hæresi faueret, inuisum apud po-
pulum reddere, & tali via introductis in Regnum externorum Principum
auxilijs, nimiam potentiam sibi comparare. Nauarreus etiam (ita deno-
minabatur ille priusquam obtinuisset Regnum Galliæ) suum latus peti vi-
dens, & sibi iniuriosè hereditatē Regni præripi non ferens, traxit in fœdus

Henricus Nauarreus init fœdus cum Anglia & Germanis.

defensionis causæ suæ Reginam Angliæ, Ordines Ollandiæ, & Germaniæ
Principes, à quibus collecta quinque millia Equitum, & viginti millia pe-
ditum, sub Ducibus Roberto Bullioneo, & Fabiano à Dona sub hoc tempꝰ
conducebantur in eius auxiliū; & dum ipsemet ad eos excipiēdos progre-

Henricus Nauarreus profligat Guisianos apud Coutrasium.

ditur, Guisianarum partium exercitum apud Coutrasium deprehensum, co-
misso prælio profligauit, vbi & Ioieusius Dux illius exercitus, cum multis
insignioribus Gallis perijt. Illa tamen Germanica subsidia antequam per-
uenissent ad ipsum, dum per inexplorata loca sine excubijs, ordinibusque

Guisij profligant auxilia Germanica Nauarrei.

solutis veniunt, propè oppidum Enau, in finibus Lotaringiæ, Guisius Dux
incauta oppressit, plurimis cæsis, alijs captis, vt pauci ex tanto numero, ijq;
inermes cum Donauio iterum in Germaniam euaserint.

Poloni congregati Visliciæ confirmant Electionem Sigism.

Sed vt Polonica prosequamur, dùm expectatur electus Rex Sigismundus
ex Suecia, Conuentus ordinum Regni agebatur Visliciæ, in quo frequens
Procerum & nobilium concursus Electionem Sigismundi probauit, & con-
tra Maximilianum iniustum Regni competitorem, vt omnes qui iure no-
bili censentur arma sumerent, constituit. In Russia tamen Nicolaus Her-

Maximilianistæ partes suas firmant.

burt Vexillifer Leopoliēsis cum sectatoribus Iasłouiecij, & æquè in maiori
Polonia Gorcani populorum studia variè distrahebant. Missæ quoque

Poloni Proceres significant exteris Principibus, quod illegitimè fuerit electus Maximilianus.

fuerunt literæ ad Romanum Pontificem, ad Imperatorem Rudolphum,
ad Electores Imperij nomine publico à Senatoribus excubantibus Craco-
uiæ pro Republica cum Zamoyscio, in quibus repræsentata Electionis se-
rie, implorabant vt paci Christianitatis publicæ consulerent, & Maximilia-
num nonnisi à seditiosorum, potissimumq; decoctorum ac proscriptorum
exigua manu Regem acclamatum, à proposito consequēdi Regni auerte-

Maximilianus per literas admonetur à Polonis ne in Poloniam veniat.

rent: Et ad Maximilianum datæ erant literæ, quibus eum ijdem Senatores
ab ingressu confinium Regni dehortabantur, & Silesiæ Duces admone-
bant pactorum mutuorum, ne quid hostile per suas ditiones in Poloniam
transire permitterent. Sed nihil his permotus Maximilianus, cum exer-

Maximil. cum exercitu Cracouiam propè venit 16. Octobr. 1587.

citu valido, machinis, & omni bellico apparatu instructo in Poloniam in-
gressus decima sexta mensis Octob. die, viciniores Cracouiæ pagos occu-
pauit, & ipsemet in Monasterio Claræ Tumbæ, vno milliari Germanico à
Ciuitate Cracouia distante, consedit. Et mox datis literis ad Senatores qui
Cracouiæ aderant, ad Collegium Pontificalis Ecclesiæ Cracouiensis, ad
Magistratum vrbanum, ad Academiam Cracouiensem, requirebat, vt sibi

A. C. 1587.

Maximil. frustra monet Cracouiam seruantes Polonos, vt sibi Ciuitatem & Coronam tradant.

Electo Regi Vrbem & Coronam Regiam traderent, nisi vim armorum suorum experiri mallent. Sed responsum accepit, Sigismundo legitimè electo Regi, insignia Regni seruari, & si quid ille hostile tentaret, pari armorum vi repellendum fore. Significabatur interim Sigismundo Regi vt aduentum acceleraret: iam enim dies Comitiorum ad eum coronandũ assignatus præterierat, & percrebruerat rumor Ioannem Sueciæ Regem eius Patrẽ circa pacta ab eius Legatis in Electione conclusa dubia multa, præsertim circa restitutionem Estoniæ mouere. Ac propterea tardiùs ex Suecia dimissum Sigismundũ, & demum sub finẽ mensis Septẽb. in portum Gedanensem inuectum adhuc in naui sese continere, dum quæstiones quas Ioannes Rex opponebat cum Polonis, qui eum præstolabantur Gedani disputarentur. Aderat autem ibi Hieronymus Rozrazewski Episcopus Vladislauiensis, Albertus Baranowski Episcopus Præmisliensis Cancellarius Regni minor, & pleriq; Palatini ac Castellani, & ex ordine Equestri complures ex præteritis Comitijs Electionis destinati ad excipiendum in illo portu nouum Regem. Sed hi cùm responderent se in commissis nihil habere de tractãdo super decretis & stabilitis in Comitijs Electionis Regis, vt quæ in dubium vocari posse nullus suspicaretur, totum negotium restituendæ Estoniæ ad Ordines & Comitia proxima est reiectum, & post longiores altercationes, præstitum fuit à Sigismundo Rege iusiurandum ex formula ab Ordinibus præscripta, redditumq; ipsi diploma Electionis Calendis Octobris in Templo Dominicanorum Ciuitatis Gedanensis. Ac post dies octo itineri terrestri necessarijs comparandis datos, Cracouiam versus Rex contendit, Comitijs coronæ suscipiendæ ad diem quindecimam Nouembris proximi per literas prorogatis. Quod vbi fuit annunciatum Cracouiæ, tanto maiori alacritate à mænibus illius Ciuitatis propulsabatur Maximilianus. Iste enim intellecto Regis Sigismundi aduentu, & desperata deditione, toto conatu oppugnationem promouebat, potissimam caussæ suæ spem in eo reponens, si priusquam Sigismundus aduenisset, Vrbe potiretur. Et primùm excursionibus tantum leuibus certabatur: & cùm Zamoyscius contineret suos in castris, quæ præ suburbio Clepardia posuerat, ac ducto vallo munierat, præcluseratq; hosti aditum ab illa parte ad Ciuitatem, castra hæc fortiter oppugnarunt Maximilianistæ. Et quadam die vallum illorum penè occupârant, sed ipsemet Zamoyscius (castra propè in Clepardia in domo Krzaczek stationem sibi sumpserat, prouido satis consilio, vt ad omne periculum vbiq; præsens adesset) accurrens pugna instaurata eos repressit. Cùmq; nil proficerent in illis oppugnationibus, in quibus quotidie succumbebant, & cadebant plures, ad dolos cõuersi, suburbanos Garbari vulgò dictos (quà procul à statione Zamoyscij facilior ad mænia Vrbis aditus patebat, & remotius à castris Maximilianicis suspicio fraudis minor erat) ad proditionẽ solicitârunt, nec alienos ab ea inuenerunt, nempè Germanos Germanis addictiores: Germani enim omnes artis coriariæ incolebant illud suburbium, ac impetrârant insidijs locum in Domibus illorum suburbanorum Germanorum, vt in eas introducerent duas Legiones peditum, qui portam Ciuitatis *Szewcza* dictam, ab exiguo præsidio

Sigismundi aduentus remoratur dubijs de restituenda Estonia.

Poloni Proceres expectant Gedani aduentum Sigismundi.

Estoniæ restitutionis dubium reijcitur ad Comitia.

Sigism. Rex iurat Polonis Kal. Octobr 1587. Gedani, & accipit diploma suæ Electionis.

Cracouiam oppugnat Maximil. Archidux.

A. C. 1587.

præsidio tunc custoditam, intempesta nocte occuparent, & signo dato reliquus exercitus perficiendo tanto operi subueniret. Sed Zamoyscius re cognita, & dissimulata tantisper, donec hostiles manipuli ad locum insidiarum in illas domos Garbariorum introducerentur; postquam eò sunt ingressi, intercluso omni reditu & aditu, ac supposito igne totum illud suburbium incendit, & vna insidiatores illos flamis absumpsit; arsit & Monasterium Carmelitarum Sanctæ Mariæ in Arena vocitatum situm in illo suburbio, cùm ingentes incendij impetus puluere sulphureo, quem Maximilianistæ in magna copia eò conduxerant, nimium aucti, à proximis innocuis ædibus cohiberi non possent. Expedierant etiam Maximilianistæ Stanislaum Stadnicki cum valida manu equitatus, qui venientem Sigismundum Regem, obsessis quà transeundum fuit itineribus distineret, vel si daretur opportunitas profligaret. Et cùm iam ille vnà cum sorore sua Anna tanti itineris Comite peruenisset Petricouiam, (Amitam Annam Reginam ibi obuiam habuit & primùm salutauit) Stadnicius cum suis turmis eò quoq; contendit, magnumq; metum Regio comitatui incussit, cùm in eo exiguum adesset militare præsidium; præsertim equitatus deerat, præter paucas turmas Andreæ Opalinscij Archimarissalli, quæ etiam primo cum hoste congressu retrocesserant penè profligatæ. Vnde capto tutiore consilio Rex Rauam recessit, & ibi collectis maioribus copijs, quas plures Proceres accurrentes ad famam aduentus eius intra paucos dies auxerant, per deflexa, & vsque Corcinum propè traiecta Vistula (quò congressum cum Maximilianistis euitaret) progrediebatur.

Cracouiæ suburbium Garbari exuritur.

Sigism. Rex in itinere suo distinetur à Maximilianistis.

Maximilianus autem destitutus omni remedio capiendæ Cracouiæ, & iudicans quod Zamoyscius auctis suis viribus aduentu Regis, difficiliùs vinci posset, præuenire, vltimamq; belli aleam prælio experiri decreuit. Atq; die 25. mensis Nouembris in campo, qui inter villam Pramnik, & suburbium Cracouiæ Biskupie latè patet, aciem instruxit. Zamoyscius quoq; non detrectauit pugnam, sed emisso equitatu hastato, in cataphractos robur præcipuum hostis, eos statim fudit, reliquæ etiam turmæ Zamoyscij pugna inita, vbiq; superiores intra duas horas ex eo campo hostẽ fugârunt. Machinæ maiores bellicæ octo, minores magno numero, & omne instrumentum bellicum in potestatem victorum venit, cum signis militaribus viginti. Nec diutiùs morandum sibi ratus Maximilianus, ea clade accepta reliquit Cracouiam, conuerso itinere Czestochouiam, vbi nouas ex Germania copias expectaret. Zamoyscius verò Cracouiæ mansit operiens aduentum Sigismundi Regis, nec persequendum tunc putauit Maximilianum, cùm crederet sopiendas fore difficultates omnes Coronato Sigismundo, qui securior iam Regni depulso æmulo, via Vielicensi ad Kalendas Decembris venit Cracouiã, & in campo Vistulæ proximo infra Casimiriam à Proceribus & Nobilibus obuijs, Laurentio Goslicki Episcopo Camenecense, viro erudito & facundo perorante salutatus fuit, responditq; ipsemet lingua Polonica, quam à matre Polona edoctus probè callebat. Inde transiuit pontem instratum Vistulæ, quæ in arcu triumphali ad caput pontis erecto repræsentata gratulabatur Regi, & ipsi soli non al-

Maximilianus Archid. Zamoyscius prælio vincit.

Maximilianus Archid. relinquit Cracouiæ oppugnationem.

Sigismundus Rex Cracouiam venit.

A. C. 1587.

non alteri aditum ad vrbem concedi teſtabatur. Et prætergreſſus Caſimiriam ac Stradomiam Oppida ſuburbana Cracouiæ, vbi peruenit ad Ciuitatis portam *Grocka* denominatam, deflexit in circuitũ mænium Vrbis, eâq; tranſijt ad campum ſuburbio Clepardiæ adiacentem vbi explicatas acies ſpectauit, & ab eis ſpectabatur, ſalutabatur, Zamoyſcio Duce copiarum ſingulorum militum merita recenſente, & ſua ſigna ſemper victricia ac periculorum conſcia, indeq; nimium lacera præſentante. Ad ingreſſum Clepardiæ ſtabat congeries armorum & machinarum bellicarum Maximiliano ademptarum, cum præfixo tali titulo:

Sigiſmundo III. Electo Poloniæ & Des. Sueciæ Regi,
Quod eius auſpicijs Maximiliani Archiducis Auſtriæ miles
Victus, magnaq́ cum cæde, tormentiſq́ ademptis, repulſus ſit,
Dux & milites, qui pro dignitate Regia, & libertate Patriæ excu-
Vt de Chriſtianis, partim etiam Ciuibus mæſti, (*bârunt;*
Vt verò neceßitate ac vi ſibi illata, ea ſuperata,
DEO victoriæ Authori gratias agentes poſuêre.

Ibidem ab Academia & à Magiſtratu Vrbis ſalutatus Rex propè ſancti Floriani Templum, arcum tapetibus & picturis ornatum ſubijt; in cuius ſummitate effigies Stephani Regis ad viuum expreſſa hoc Epigrammate nouũ Regem excipiebat:

Proximus en Regni Stephanus poſſeſſor, & idem
Affinis forti dat tibi ſceptra manu.
Sit virtute parens, qui non eſt ſanguine, ſic te
Victorem penna præpete fama feret.

Ac inde per portam S. Floriani Vrbem ipſam ingreſſus, arcus plures inſigni artificio & ornatu in via ad Arcem ducente inſtructos tranſiuit, in quibus Iagellonum Regum effigies expoſitæ, cum adſcriptis eruditis Epigrammatibus viſebantur, quorum primùm libet referre, alia peti poſſunt ex diuulgatis exemplaribus.

Quos deinceps cernes poſitos ex ordine Reges,
Clara Iagellonica ſceptra tulêre domus.
Omnes hi ſerò gratantur Regia nepoti,
Exemploq́ volunt te erudijſſe ſuo.
I felix, imitare tuos, imitando tuorum,
Cunctorum vinces inclyta facta tuis.

Stabat & Aquila in nido vnguibus tenens manipulum (nempè inſigne ſtirpis Regis) & pullis ſuis depaſcendum præbens, aderantque alia feſtiua Emblemata ſingularis elegãtiæ & artificij eximij, quæ tàm anguſto nempè obſidionis tempore præparata, in admirationem ſpectatores trahebant. Nihil enim ibi defuiſſe videbatur, quod ad magnificentiam tanti triumphi Vrbs opulentiſsima & ſplendidiſsima quæque longo labore in pace altiſſima conferre potuiſſet. Licet autem dies quindecima Nouembris, Comitijs celebrandis aſsignata prætererat, tamen Ordines Regni Conuentu non ſoluto, aduentum Regis expectabant, & poſtquam aduenerat, ſalutationi ac congratulationi aliquanto tempore conceſſo, ad Comitiales conſultatio-

Cracouiæ Ciuitatis apparatus in excipiendo Rege nouo.

Comitia Cracouiæ pro Coronando Rege primum dubia pactorum cum

A. C. 1587.

ſultationes conuerſi, non priùs coronari eum volebant, niſi dubia pactorũ Conuentorum præſertim de Eſtonia reſtituenda componerentur. Difficilis fuit illa controuerſia, & propter eam penè excidiſſet Regno Sigiſmundus, niſi conſilia Ordinum Regni de eligendo Rege alio, nondum pacata Maximilianiſtarum ſeceſsio diſtraxiſſet. Eò enim proceſſerat iſta diſceptatio, quòd fuerit reſponſum Regi, quandoquidẽ nollet ſtare pactis conuentis, non deberet iniquè ferre, ſi Ordines ipſius Electione eo ipſo irrita facta ad aliam tranſirent: & pro Rege viceuerſa replicatum fuit, eum potiùs Regnum iſtud relicturum, quàm conditioni tali aſſenſurum. Eſt autem Eſtonia, vt alias attigimus pars Liuoniæ, ab origine à gente Sarmatica habitatæ, quã cùm milites Teutonici Cruciferi denominati inuaſiſsẽt, multoq; tempore tenuiſſent, tandem incolæ natiui libertatis auitæ cupidi, ipſorum iugum excuſſerunt, & Regno Poloniæ ac Lituaniæ Ducatui, cum quo à primæuo ſtatu erant, ſeſe adiunxerunt. Occupata verò poſtea Liuonia à Moſcho, cùm eam vt propriam Poloni bello repeterent, & ad eam ſibi reſtituendam Moſchum compuliſſent, interim dùm reſtitutio paratur, Moſcho omnia Liuoniæ vti Poloniæ debitæ negligẽte, & Polonis à Sueco fœdere pacis ſibi tum iuncto, nihil tale ſuſpicantibus, iſte ex ea detraxit Eſtoniam. Et quidem Stephanus Rex bello vindicandã decreuerat, cùm Suecus reddendã differret, miſsis vltrocitroq; Legationibus vt alibi diximꝰ. Iam autẽ electo in Regem Poloniæ herede Sueciæ, quo Regna hæc in perpetuum amicitiæ nexum coire deberent, talem (actionẽ repetundarũ) occaſionẽ iuſti belli tollere æquum erat, ne Poloni amiſſæ Prouinciæ iacturam paterentur, inde quod gratuitò Regnum Sigiſmundo detulerũt, vnde acceſsionem aliquam potiùs inſignem meritò expectabant. Nec aliam Sueci Legati, qui aderant cum Erico Sparre Procancellario Sueciæ vſurpatæ Eſtoniæ cauſam adferebant, niſi quòd Carolus V. & Maximilianus II. Imperatores, tutelam Liuoniæ Regibus Sueciæ aliquando commiſerant, cùm tamen Imperatores nullum vnquam ius in Liuoniam, quemadmodũ neque in Pruſſiam ac Curlandiã habuerint, & nonniſi recepto inter Chriſtianos Principes more amicè reſtitutionem eius requirendam, vel denunciato legittimè bello repetendam ipſimet iudicaturi fuiſſent, & cùm tuendam commendarent, non inuadendam iubebant. Nitebantur etiam Suetici Legati (riſu magis digna interpretatione) dubium facere de Eſtonia reſtituenda pactorum articulum, quaſi eſſet indifferens conditione appoſita circumſcriptus, vt cui eſſet adiectum Annæ Reginæ vadimoniũ cenſus in Regno Neapolis ipſi debiti, ex hereditate Bonæ Reginæ, eaque conditione non impleta, vadimonij tantùm talis eſſet facienda iactura ſponſori, cum tamen vadimonium appoſitum magis obliget ſtringẽdo æquè ſponſorem, non debitorem liberando. Et in eo tandem res ſtetit, vt quæſtio hæc integra maneret, quouſq; Sigiſmundus defuncto Patre Ioanne Rege Sueciæ poſſeſsionem Regni Sueciæ adiret. Sed terruit nimium ordines illa tam repens in ipſis initijs promiſſorum conuerſio: iamq; inde omnes, taciti licet de reliquis illis pactis addubitare cæperant, & Regem nouum in implendis munijs ſuis obfirmatiorem futurum ominabantur, non vana conie-

Sigiſmundo examinant.

Sigiſmundi Regis difficultates circa reſtitutionem Eſtoniæ.

Eſtonia pars Liuoniæ.

Eſtoniã Sueci vſurparant.

Suecorum Legatorum cauſæ de non reſtituẽda Liuonia

Eſtoniam reſtituere vult Sigiſm. Rex cùm adiret poſſeſſionem Regni Sueciæ.

Sigiſmundi Regis obfirmatus animus à prima ætate.

A. C. 1587.

coniectura, vt conſequentia docebunt. Non parum etiam fuit ibi decertatum cum diſsidentibus in Religione, qui flagitabant, vt in formula Iuriſiurandi Regij apponerentur hæc verba; *pacem diſſidentibus in Religione tuebor.* Et cùm Catholici ſæculares Eccleſiaſticos acriùs reſiſtentes non iuuarent, peruicerunt illi, vt clauſula talis apponeretur. Ac ita demum decretum fuit, vt coronaretur Rex 27. menſis Decembris, feſto Diui Ioannis Euangeliſtæ, quo die ritu ſolenni adhibitâ vnctione ſacra coronauit eum Staniſlaus Karnkowski Archiepiſcopus Gneſnenſis Primas Regni, frequẽti Senatorum & Equeſtris Ordinis numero Procerũ adſtante: Et inſequenti die Senatus omnis ei fidelitatem iurauit. Magiſtratus etiam Cracouienſis, in circo Ciuitatis excitato theatro illum excepit, & iuſiurandum fidelitatis ipſi præſtitit. Deinde tractabantur negotia publica Comitiorum Generalium propria. Et cùm adhuc Maximilianus intra fines Regni hæreret, ac licet monitus aliò diſcedere nollet, imò in dies maioribus viribus & copijs ex Germania ad eum confluentibus augeretur, armis reprimendum, vt hoſtem Ordines cenſuerunt.

Sigiſm. Rex coronatur 27. Decẽbr. 1587.

Sigiſmundo Regi præſtatur à Polonis iuramentum fidelitatis.

Annus Chriſti, 1588.

A. C. 1588.

VNDE ſtatim poſtquam Rex Coronatus fuerat, initio A. C. 1588. Zamoyſcius Cancellarius iuſſus eum inſequi, intra paucos dies collecto milite ex ſtatiuis, magnis itineribus verſus hoſtem promouit Caſtra. Animos addebant Polonis victoriæ iam de eodẽ hoſte obtentæ, tum & ſubſidia (erant tria millia Equitum) quæ adduxerat Baltazar Battoreus & Boromiſſa Vngarica. Itaq; alacres rigida licet hyeme noctibus non parcẽtes, Wieluniam vbi Maximilianus Ioannẽ Zborouium & Iazlouiecium, nouasq; cum ipſis copias expectabat, intra paucos dies ad 15. Ianuarij peruenerunt. Cùmque Maximilianus audito hoc Zamoyſcij præter ſuam ſpem celeri inceſſu, relicta Wielunia in Sileſiam feſtinanter conceſsiſſet, ratus Zamoyſcium vltra fines Poloniæ in alienam ditionem infeſta arma non prolaturum; vel ſi tranſiret limites, facilè profligandũ fore maiori potẽtia, nẽpè Sileſicis copijs quas Melchior Rederus adducebat, ac Vngaricis cum quib⁹ Præpoſuarius Vngarus in Sileſia aderat: Zamoyſcius tamen nihil cunctatus perrexit in Sileſiam quoq; veſtigijs abeuntis inſiſtens hoſtis, qui iam ſecurior ſui in ſolo proprio, & ponè Oppidum Byczyna benè munitum ad omnẽ belli caſum opportunum Caſtra metauerat. Nec tantum periculum euaſiſſe, ſed & rei benè gerendæ occaſionem iam ibi habuiſſe Maximilianiſtæ videbantur, niſi elatioribus ipſorũ animis contẽptus periculi conſiliũ ademiſſet: Longè enim ſuperiores erant numero ac robore copiarum, quæ magna parte cataphractis, & ſelectiore peditatu Germanico conſtabant, machinis maioribus, & omni bellico apparatu ſatis inſtructæ, cùm Zamoyſcius tormenta bellica nulla haberet, præter minores bombardas paucas, quæ properante curſu vehi poterant, peditatus tàm feſtinanter incedentem conſequi non poterat, præter paucas cohortes: Equites verò aderant iuſto numero, & fortes quidem, veterani omnes exercitatiſsimi, ſed habebãt equos in inopia pabulorum continuo itineris & vigiliarum ſemper ſub dio gelido toleratarum labore fatigatos.

Poloni decernunt bello perſequendum Maximilianũ Archid. iniuſtum Regni cõpetitorem.

Zamoyſcius mouet exercitum contra Maximilianũ Archid.

A. C. 1588.

Ac facilè prohiberi poterat tranſitus Zamoyſcio, præſertim cùm Byczynæ appropinquaret, & tranſeundum illi eſſet per aggerem anguſtum, quà nonniſi duo vel tres ſimul Equites incedere valebant, paludibus vaſtis & limoſis hinc inde aggerem illum alluentibus. Sed Maximilianiſtæ viribus ſuis confiſi, eum ad locum aptum pugnæ educere, & à tergo includere voluerant: Et cùm iam partem meliorem exercitus traduxiſſet, illam etiam adoriri, & delere haud difficilè fuiſſet, priuſquam reliquæ turmæ ſubſequerentur; fatali autem errore hoc quoq; neglecto, tempus datum fuit ipſi omnes copias congregandi & inſtruendi: nempè integram victoriam Maximilianiſtæ volebant, vt qua ſumma rerum conſtaret, & ea parta, rectà inde reditus ipſis Cracouiã ad depellendum Sigiſmundum tutus patuiſſet. Aliòquin in arte confligendi nihil illis inſcitiæ imputari poterat, cùm benè ordinatam aciem conſtituerint, & ſatis fortiter dimicauerint, niſi quòd compendia nimium præſumptæ victoriæ quærentes, hoſtem contempſerant. Primus autem die 25. Ianuarij huius A. C. 1588. Zamoyſcius ſigna ad pugnam promouit, & vt tentaret ſi ordinem cataphractorum Germanorum, qui in fronte hoſtili ſtabant, turbare poſſet, Coſacorum turmas eò irruere iuſsit: ſed iſtis repulſis, & cæſo ictu bombardæ Holubek illorum Duce, Staniſlaus Stadnicius partium Maximiliani cum legione haſtatorum Polonica cui præerat, inuectus in alam dextram Zamoyſcij, acre prælium excitauit, & dubium Martem aliquantũ ſuſtinens, fortiùs adnitente Staniſlao Zołkieuio illius alæ Tribuno victus tandem, & in fugam eſt compulſus. Verùm læua ala atq; frons Zamoyſcij grauiùs laborauit contra Germanicas legiones, quæ bombardarum frequentibus iaculis Polonos leui armatura tectos facilè ſubmouebant, & diutiùs anceps prælium protrahebant, donec à Tribunis Staniſlao Pękoſlauio Sendomiriæ, ac ab Alexandro Koniecpolſcio Wieluniæ Præfectis iterato haſtatorum impetu loco moti, & in ordine ſuo confuſi, ope bombardarum ſuarum ſunt deſtituti; tunc enim manu conſerta pugnare minus aſſueti, à Polonis in eo promptis, armiſque ad talem pugnam inſtructis acerrimè conficiebantur, ac armatura graui onuſti, cùm fuga euadere non poſſent, penè omnes in eo loco ſunt cæſi, ex Zamoyſcianis paucisſimis deſideratis; ſolusque ex inſignioribus Tribunis militaribus Staniſlaus Zołkiewſki in genu dextro graue vulnus accepit. Vngari à Præpoſuario in auxilium Maximiliani conducti, ſub initium pugnæ venerant, & dubij quo loco ipſis conſiſtendum eſſet, dum imperium Præfecti Maximilianici expectãt, profligatosq; interim alios, in fugam alios conuerſos Maximilianiſtas vident, rati ſe eſſe impares inſtaurando prælio, immoti ſteterant, & demum à Zamoyſcio ad eam partem ſubmiſſa valida equitatus manu ad pugnam prouocati, ea detrectata nullo edito facinore in Vngariam abierant. Maximilianus autem cùm ex proximo ſpectaſſet pugnantes, debellatum videns, ac fugæ locum non in-

Maximilianiſtarum error in non prohibendo tranſitu Zamoyſcio.

Zamoyſcij pugna cum Maximil. Archiduce apud Byczynam.

Maximil. Archidux vincitur prælio à Polonis.

A. C. 1588.

Zamoyscius Byczynæ obsidet Maximil. Archiducem.

non inueniens, Zamoyscij velitibus circumquaq; cãpestria omnia obsessa tenentibus, Byczynam se recepit, quò Zamoyscius quoque recta à prælio omnes copias duxit, & circũsepto Oppido, machinas maiores bellicas Maximilianistis ereptas admouit. Statim etiã occupari fecit proximas mænib⁹ illius Oppidi domus, ex quibus facilè incendiũ tectis intrò Oppidũ ligneis inijcere valuisset. Vnde Maximilianus omni ope resistẽdi destitutus, misso caduceatore, querebatur quòd pacta Imperatori cum Poloniæ Regno cõmunia, ingressu illo in Silesiam hostili fuissent violata, & talem iniuriam ab Imperatore vindicandã fore minabatur. Sed statim responsum tulit, vt saniora remedia quæreret, alioquin vim oppugnationis experturus: & celeriter cõportabantur scalæ, sarmenta, ac omnia oppugnationi, excitandoq; incendio necessaria. Quod ille videns, petijt inducias ad triduũ; & eis negatis, cùm petijsset alias ad proximum mane, offensus ea cunctatione Zamoyscius, machinas promoueri, & muros Oppidi quati iussit, omnib⁹ qui intrò erant atrociori nece denunciata, nisi sponte se dederent. Ac tùm demum Maximilianus petito colloquio, emisit duos ex Consiliarijs suis, qui tractarent liberationẽ ipsius. Proponebantur varij sponsionis modi, quib⁹ ipse obligaretur sistere se ad condictũ locum, quantumuis tunc abiret, vel etiam vt Byczynæ sub custodijs permaneret. Sed Zamoyscius omnia componi ad eludendã necessitatem præsentẽ cogitãs, nullis conditionib⁹ assentiri voluit, nisi vt se captiuũ dederet Maximilian⁹ cum toto suo Comitatu.

Maximil. Archidux captiuum se dedit Zamoyscio.

Durauitq; concertatio illa ad tertiã noctis horam, & eà primùm prodijt Maximilianus ex Oppido, eumq; exeuntem in ponte portæ Oppidi coniuncto obuius Zamoyscius modesta oratione affatus, manu sua honoris causa subnixum ad locum suæ stationis deduxit. Comprehensi fuerunt simul, qui cum eo erant Proceres Poloni, Iacobus Woroniecius Kijouieñ. Episcopus, Comes Gorcanus, Andreas Zborowski Marischallus minor Regni, Alexander Dux Pruński, Stanislaus Ciołek Zelechowski, & nonnulli alij insigniores; Stanislaus Stádnicki recta ex prælio fuga se saluauit: Germani omnes sunt dimissi, præter paucos obsequio Maximiliani necessarios. Proximo manè præda collecta inter milites diuidebatur, omnia enim quæ in Castris & in Oppido Maximilianistæ habuerunt, interceperant victores. Zamoyscio ipsi tormenta bellica cessêre; supellectilem autem argenteam & auream Maximiliani, soluta eius æstimatione à militibus Zamoyscius redemit, & Maximiliano nonnullam vtendam concessit. Istis autem non contenti milites, donatiuum à Maximiliano postulabant, pro quo ille mutua accepta à Zamoyscio triginta millia nummorum aureorum seu florenorum communium dedit.

Maximiliani Archid. supellex cessit in prædam militum.

Et conuasatis impedimentis omnibus, post dies tres reficiendis equis datos, collecto exercitu in Poloniam redijt Zamoyscius, (Cracouiam non iuit parcendo Maximiliano, ne spectaculo esset populo ibi ex omni gente frequentiori) deflectens recta Crasnostauiam, vbi Proceres Polonos captiuos (vehebantur curru & habitu vili, cùm omnem apparatum equorũ & supellectilium ipsis miles discerpsisset, donec ab amicis & domesticis de necessarijs fuerunt prouisi) sponsione accepta quòd sisterent se iudicio, volentes

Maximilianus Archid. Crasnostauiæ sub custodijs detinetur.

A. C. 1588.

volentes abire ad propria, permisit. Maximilianum verò in Arce illius loci firmo præsidio munita, inclusit, diligentiùsque custodiri fecit, præsertim post compertum dolum; parum enim abfuit, quin elaberetur cura Zborouianorum, qui post alterum detentionis eius Mensem subordinauerant quomodo ex Arce per fenestram demitteretur, & celeribus equis ad hoc in itinere quà transeundum erat, dispositis, ad confinia Vngariæ viginti tantùm milliaribus Polonicis inde distantia abduceretur. De cætero in honore & splendidè fuit habitus, & à Zamoyscio ad leuandum ex fonte Baptismi filium ex Griselide Batorea Cæsium ipsi susceptum, ac quandoq; ad conuiuia festiua Zamoyscium inde vicinum inuitabatur. Sparsa autem fama de profligato atq; capto Maximiliano cum suis assectatoribus, reliqui earum partium, qui adhuc in Polonia latebant, palàm Sigismundo adhærere cœperunt. Venerat statim Sulikouius Archiepiscopus Leopoliensis Cracouiam, & cum eo multi ex Rusia, qui eousq; nutabant: & Lituani nil morati cum obsequio aduolârunt, ac omne commotionis illius murmur mox conquieuit. Austriaci quoq; non iam de Regno, sed magis de liberando Maximiliano soliciti, Sixtum V. PP. induxerunt prece, vt miserit in Poloniã Legatum à latere Hyppolitũ Aldobrandinum Cardinalẽ (postea electus fuit Papa Clemens VIII. denominat⁹) qui de eo eliberãdo ageret; quod tamen proponendis & disputandis hinc inde conditionibus ad annũ subsequentem, & ad Comitia Regni proxima Generalia fuit protractum.

Maximil. Archid. è custodijs euadere conatur frustra.

Sixtus V. PP. Legatum mittit in Poloniã Card. Aldobrand. pro liberando è captiuitate Maximil.

Nec aliud memorabile in Polonia hoc anno est gestum, præter põpam lugubrem Stephano Regi defuncto factam, cuius funus mense Maio istius anni solenni ritu Grodna Cracouiã fuit deductum, ibiq; in Capella Templi Pontificalis, retrò Altare maius ad Arcem patente reconditum honorificè satis, omnisq; apparatus funebris ære publico constabat, qui honor nonnisi Regibus singulariorem gentis istius beneuolentiam demeritis tribui solet, cæterorum funeribus ex peculio cuiusq; proprio, quod semper habent opulentissimum, sumptus prouidentur.

Stephani Regis funerũ pompa solennis Cracouiæ.

In hunc annum incidit portentosa clades Classis Hispanicæ, quæ integro triennio apparata, nauibus militaribus grandioribus centum viginti quinque constans, ac in eis viginti millia veteranorum ex tota Hispania & Italia collectorum militum, & decem millia nautarum ferens, duobus millibus tormentorum naualium, copiosoq; puluere sulphureo, & omni apparatu classico, ac annona in sex menses instructissima, ad inuadendam Angliam contendebat. Hæc enim vix in conspectum Angliæ appulsa propè Gessoriacum littus Galliæ, dum aliam classem auxiliarem Duncherca à Farnesio Belgij tunc Gubernatore præstolaretur, à Carolo Houardo & Francisco Draco Angliæ classis præfectis, à tergo semper (cùm viribus longè inferiores palàm eam aggredi non possent) lacessita, & varijs stratagematibus in arenosa impulsa, pluribus nauibus collisis, alijs interceptis, tandem apud Caletum immisso ab Anglis incendio dissipata, mense Augusto tota penè interijt; paucissimæ naues in Noruegiam, & ad Iuttiam infestis ventis delatæ, inde demum conuersæ circumnauigata Anglia in Hispaniam ingloriæ redierant, summo rei Catholicæ dispendio, vt quæ cru-

Hispanus Rex classem expediuit contra Angliam.

Hispani Regis classem dissipant Angli.

A. C. 1588.

Angliæ Catholici diſpendia patiuntur ob bellum illatum ab Hiſpano Angliæ.

delius in Anglia aflicta, ea expeditione ſubleuanda videbatur, & parta tanta victoria illa Regina ſecurior à vi externa, in Catholicos à quibus ſibi maximè metuebat, & quos Hiſpanicorum conſiliorum atq; illius expeditionis conſcios, ſocioſq; fuiſſe ſuſpicabatur, tantò diligentiùs inquiri, eoſque è Regno ſuo exterminari præcepit. Vnde plurimi inde tunc in exilium conceſſerant, & alij deprehenſi, præſertim Sacerdotes continuè ſeuerioribus ſupplicijs ſubijciebantur.

Eadem calamitas Mariam quoq; Scotiæ hæredem Reginam Regis Iacobi. VI. matrem oppreſsit; hæc enim, vt aliàs diximus, propter ſeditiones Scotorum cum in Angliam ſeceſsiſſet, criminationibus ibi onerata, quaſi propinaſſet venenum Regi marito ſuo Henrico Arleyo, ac conſpiraret contra Reginam Angliæ, ab iſta per decem octo annos ſub cuſtodijs tenebatur, & hac occaſione belli Hiſpanici auctis ſuſpicionibus, ne Catholica eaq; etiam Angliæ Regni proxima heres inſidijs contra Reginam ſtruendis anſa eſſet, menſe Februario huius anni in Arce Foderinga capite truncata, ærumnoſam vitam finijt.

Maria Scotiæ Regina capitis ſupplicium ſubit.

Hoc eodem Anno cum Hollandi auxiliares Anglos ſuſpectos haberent, ne ſenſim impoſitis omnibus Ciuitatibus præſidijs, illam Rempublicam opprimerent, commota ea de re querela, Regina Angliæ Dudleum Comitem Leyceſtriæ ſuum in Hollandia Vicarium, & omnes qui cum eo erant militares Præfectos in Angliam reuocauit, paucis remanere iuſsis ad cuſtodiã certorum locorum, quæ ibi pignoris loco pro mutuata pecunia tenebat, & nihilominus omne patrocinium & ſubſidium contra Hiſpanos ſe ſubminiſtraturam illi Reipub. promiſit. Imperium itaque bellicum Mauritio Principi Auraniæ Vilhelmi filio, exinde totum fuit commiſſum, cum titulo Marchionis Veræ.

Hollandi dimittunt præſidia Anglica.

Mauritius Auranius ſuſcipit munus Præfecti bellici apud Hollandos.

In Italia verò hoc Anno Ferdinandus Mediceus, ſine prole maſcula legittima extincto Franciſco Duce (venenum à ſecunda vxore ſua Blanca Capella Veneta Ferdinando paratum, venatum iturus ad merendam fortuitò primus accurrens ſumpſerat) Principatum Hetruriæ ad ſe deuolutum iniuit, & Sacerdotali ſtatu, vnà cum Cardinalitia quam gerebat dignitate depoſito, Chriſtianam Lotaryngiæ Ducis filiam vxorem ſibi deſponſauit.

Hetruriæ Dux Franciſcus veneno tollitur.

Hetruriæ Dux nouus Ferdinãdus renunciat Cardinalatui.

Sed maiorem hic Annus Gallicis rebus viciſsitudinem attulit, eo enim feralis carnificina inſtituta, ingens belli Ciuilis incendium in illo Regno commouit. Iam verò memorauimus, quòd Henricus Dux Guiſius cum colligatorum ſuorum magno numero contexuerat fædus *Ligam Sacram* appellatum, Hiſpanumque Regem ac plures alios magni nominis Principes externos ad illud adſciuerat, Religionis Catholicæ defenſione prætexta: ſub qua ſpecie nimiam ſibi poteſtatem vſurpârat, exercitus armabat, indicebat Conuentus & contributiones pro ſtipendijs militum, præſidia prout libuerat Ciuitatibus melioribus imponebat; & tãtum populorũ applauſum (præſertim poſtquam nuper Germanicas legiones cum Fabiano à Duna in auxilium Nauarrei venientes diſperſiſſet) ſibi comparauerat, vt omnes ab ipſius arbitrio penderent. Hocq; Regis offenſam ab initio Ligæ illius Hiſpanis ſociatæ contra eum conceptam, auxit ac fidem ad-

Guiſij Ducis Regi Galliæ ſuſpecta potentia.

A. C. 1588.

didit coniecturis de ipſius contra Regem ſtirpemq; Regiam molitionibus diuulgatis. Multò magis cùm ipſe Guiſius veniſſet Pariſios hoc anno, & Rex ab hac rei nouitate (monuerat eum ne veniret ad Aulam niſi vocatus) inſidias metuens, accitis pluribus cohortibus Heluetijs excubias augeri, opportunaq; Ciuitatis loca cuſtodiri iuſsiſſet.

Ciues autem Guiſianarum partium populo ad tumultum concitato, illos excubitores Regios inuaſerant, & plurimis trucidatis, reliquos intra palatium Regium compulerant. Tunc enim Rex (Carnutum repentè ex tumultu tranſierat) eam iniuriam authore Guiſio ſibi illatam fuiſſe reputãs, grauiora ab ipſo Regni ſedem in poteſtate iam habente expectanda eſſe iudicauit, ni tempeſtiuè tolleretur. Aderant & litteræ eius interceptæ, ac manifeſtè patebant, eius cum Rege Hiſpano tractatus de innouando Regni ſtatu, & transferendis ſceptris è domo Regia Religionis ſpecie. Nec aliud defuit iuſtitiæ cauſæ Regis, niſi quod ſubditus tàm moleſtus obſequio populorum & fæderis Hiſpanici viribus ſubnixus, ad iudicium legittimum, in quo rationem redderet machinationum huiuſmodi, apertâ vi trahi non poſſet. Præferebat tamen Rex (erat ſimulator Tiberio non diſsimilis) placatiorem erga ipſum animum, vt eò ſecuriorem caperet. Subſcripſit poſtulatis fæderatorum, quæ ad eum paulò poſt miſerant de proſcribendis hæreticis, & ſola Catholica fide retinenda. Conuentum verò quo Guiſiũ alliceret, indixit Blæſis, vt cum Principibus conſuleret (ita aiebat) de ſucceſſore Regni deſignando. Et cum Guiſius ad initium illius Conuentus non veniſſet, maximos honores ipſi decreuit, nec ambiguè innuebat ſe conceſſurum ad vitam quietam, gubernationem verò Regni ei commiſſurum. Hacq; demum eſca allectus Guiſius, venerat tandem menſe Decembre ad illum Conuentum, & benignè exceptus primùm, tandem vocatus ad colloquium Regis in penitiori cubiculo, ab apparitoribus in hoc ſubordinatis latitantib9 ſub aulæis occiditur. Subſequenti die eius quoq; frater Ludouicus Cardinalis, eundem mortis caſum ſubijt, ac vtriuſq; cadauer exuſsit ignis, cinereſq; ſparſos Ligeris excepit. Carolus Borbonius Cardinalis (hunc Guiſij ſucceſſorem Regni deſignabant, vt Nauarreum eluderent) & Petrus Archiepiſcopus Lugdunenſis, ac filius cæſi Guiſij Ianuilleus cuſtodiæ fuerunt traditi, alijs eiuſdem farinæ fuga elapſis. Dum autẽ hoc modo Rex Henricus dolori ſuo non iniuſto indulget, fatali ſuo infortunio maiora incurrit odia populorum, qui licet extinctis Guiſijs, fauere non deſierunt. Pariſienſes enim publicè acerbioribus dicterijs propter illam cædem proſcindebant nomen Regis, & impetu facto in Palatium Regium, ipſius imagines varijs probris affecerunt, omnemq; ſupellectilem, & tot Regum opulentorum monumenta ſuperba (perdiuitum quondam Regum Perſarum gaſæ æmula) diripuerunt. Quin & Sorbonenſes conſultos reſpondiſſe fertur, in caſu tali ſubditos ſolutos eſſe Sacramento fidelitatis, & poſſe arma ferre, fædera inire contra ſuum Principem. Planè formidoloſo exemplo Theologiam inuitam in necem Principum armârunt, ac ſi hæc doceret, quod quilibet ſubditus, imò & vulgus imperitum, ſit iudex & vindex factorum Regis ſui, liceatq; ei Principem arte maleuo-

Pariſijs tumultus contra Regem Henricũ III.

Guiſiorum cõſilia de mutando Regni Galliæ ſtatu.

Henricus III. Rex Galliæ ſimulator inſignis.

Guiſius Dux occiditur.

Guiſius Card. occiditur.

Carolus Borbonius Card. traditur cuſtodiæ.

Pariſienſes deficiunt à Rege ad Guiſios.

Galliæ Regis diues ſupellex direpta à Pariſienſibus.

Sobornenſium iudicium de nece Guiſiorum.

lorum vocatum in suspicionem hæresis statim tollere, & esset inexpiabile legittimo Principi, si subditorum in personam suam conspirationem euidentem, eamq; armatam, deuitando populi furorem, quo executio iustitiæ impediretur, solertiori prouisione coërceat. Duodecima post cædem Guisij die, Regina Catherina Laurentio Mediceo nata, non Regis tantum, sed illarum omnium turbarum illius æui in Gallia fæcunda mater (mærore dicunt animi) obierat, cuius memoriam hoc Elogio consignârunt Galli.

A. C. 1588.

Catherina Medicea Galliæ Regina moritur.

Tres Erebi furias, ne posthac dicite Vates,
Addita nam priscis est Catherina tribus:
Quod si tres illas à se dimitteret Orcus,
Hæc illi fuerit pro tribus vna satis.

Tota verò Gallia Ciuilia arma exinde sumpsit, Lutetiam Mænius Dux fra- ter Guisij cæsi occupârat: Aumalius Ambianum, & alij Guisiani alias diuersas Vrbes ad defectionem à Rege induxerunt. Nauarreus quoq; Niortium, & multa loca Pictauiæ pro suis partibus munierat, grauioresque bellorum tumultus ex illo tempore in eo Regno inualuerunt, vt infra patebit. Hoc etiam Anno Fridericus II. Daniæ Rex defunctus, successorem Regni reliquit filium vnicum vndecim annorum Christiernum quartum denominatum, cui donec adolesceret, quatuor præcipui Consiliarij qui Regnũ gubernarent fuerunt attributi. Nempè Nicolaus Kaás Cancellarius, Georgius Rozenkrantz, Petrus Munck Amyralius, Christopherus Valkendorff Thesaurarius.

Gallia diuisa in factiones à morte Guisiorum.

Daniæ Rex nouus Christiernus IV.

Annus Christi, 1589.

A. C. 1589.

Roximi autem A. C. 1589. initio in Polonia tractatus deliberando Maximiliano Austriaco inchoati continuabantur, & tandem in Comitijs illius Regni Generalibus Varsauiæ coäluerunt non infeliciter, adnitentibus Legatis Summi Pontificis, Imperatoris Rudolphi, & præcipuorum in Europa Principum Catholicorum, istis pactis præcipuè, quòd Maximilianus iuri si quod prætenderet, & titulo Regis Poloniæ renunciaret, ac tàm ipse quàm Imperator iureiurãdo verbis conceptis præstito caueret, quòd eo vti non deberet. Amnestia perpetua iniuriæ omnes vtrinq; sopirentur, & restitueretur Polonis arx Luboulensis cum Comitatu Scepusiensi in confinijs Vngariæ nomine Maximiliani intercepta. Lytro exigendo abstinuerunt Poloni, cuius tamen exemplum clarum habebant à Carolo V. Imperatore, qui Franciscum Regem Galliæ captiuum nonnisi ære graui nomine impensarum belli multatum dimisit. Sed hic impensæ impensis, & damna damnis vtrinq; fuerunt compensata. Nimirum Rex Sigismundus omni lucri specie postposita, solidam pacem cum Domo Austriaca quærebat: quare inter primos concordiæ articulos, etiam fæderum Polonis cum Regno Vngariæ & Boëmiæ iam ante communium,

Maximiliani Archid. conditiones pro libertate obtinenda.

munium renouatio & confirmatio mutuo fuit stabilita. Addita quoque erant nonnulla minutiora, quæ Sigismundus Rex in Polonia, Imperator verò, ac Domus Austriacæ Legati Pragæ iurare, & omnes obligationis articulos adimplere debebant ad proximum mensem Iulium, quo demùm adimpletis conditionibus Maximilianus dimitteretur. Præcipuus autem moderator fuit istius concordiæ cùm tractaretur Bedzini in confinijs Silesiæ per Legatos vtriusq; partis, Laurentius Goslicki Episcopus tunc Camenecensis, non solùm disertus, sed & omni Politica scientia instructissimus. Vnde ibi conclusa, haud difficili negotio Ordines Regni in Comitijs illis probârunt. Sed non minor in eisdẽ Comitijs Ordinib⁹ fuit cura, vt discordes Procerum animi, qui ex Byczynensi nonnullorum captiuitate tantò maioribus mutuò exarserant odijs, reconciliarentur. Quantumuis enim victrix causa triumpharet, vt tamen hominum raro non dissentiunt ingenia, præsertim in Republ. mente & lingua libera, etiam victa non carebat fautoribus, qui hanc iustam, illam iniustam taciti æstimarent: & prudentiores dubitabant, ne hæc scintilla malè sopita, periculosiùs aliquando incendium excitaret, maximè si contra reos criminis in iudicium illorum Comitiorum vocatos, seueriores pœnæ decernerentur; hæ enim altiùs insidere solent animis, & dum paucos reprimunt, plures irritant, læsisq; socios facilè comparant ad vindictas iurgiaq; exercenda. Ac licet Polonorum sit natura apertè odisse, nec pertinaciùs inimicitias fouere, cautiùs tamen effecit tunc solertia vigilantior cõmunium amicorum, vt mutuis illis Ciuium compositis offensis, etiam legum in accusatos rigor temperaretur, omnibusq; plena immunitas fuit concessa, præter quod Andreæ Zborouio Marischalli minoris Regni officium fuit abrogatum, & collatum Stanislao Przyemski.

A. C. 1589.

Goslicius conscribit pacta liberationis Maximiliani Archid.

Poloni in inimicitijs mutuis fouendis non sunt pertinaces.

Ciuiles discordiæ in Polonia mutua Amnestia sublatæ.

Voluerant quoq; Ordines Regni in eisdem Comitijs præfinire certum Electionis Regiæ modum, ne in posterum Respublica in tantum discrimen suffragia ferentium contentionibus adduceretur; sed cùm plerique requirerent, vt inprimis lege caueretur, ne quis Austriacus in Regem vnquam eligi deberet, nempè ne semel Electus, vt in Vngaria & Boëmia hereditarium vsurparet Dominatum, seu vindicaret repulsam Maximiliani: ab alia verò parte Archiepiscopus Gnesnensis Primas cum Ecclesiasticis timeret, ne exclusis Austriacis, pateret ad Regnum aditus alicui hæretico, deliberatio illa post longas disceptationes fuit intermissa, & ad proxima Comitia reiecta sunt plurima quæ Rempub. tunc premebant, maximè prouisio bellica contra incursiones Tartaricas & Turcarum, à quibus arma contra hoc Regnum apparari exploratores referebant. Vacârunt tamen Comitiales consessus rogandis legibus pro Liuonia in Prouinciam redacta, & circa statum Ciuilem diuersorum Palatinatuum ac locorum Regni, vt in codice Actorum Comitialium habentur. Ac post multa dubia consenserunt Ordines, vt Rex transiret Reualiam inuisurus Patrem Ioannem Regem Sueciæ, qui eò ad præfinitum diem venire debebat.

Et in breui profectus Rex Varsauia, Maximilianum Crasnostauiæ sub custodijs hærentem inuisit, quo offensam omnem familiariori cum ipso consue-

Sigism. Rex Polon. inuisit

A. C. 1589. consuetudine aboleret. Nec ibi tamen defuit, quo offenderet Maximilianus Polonos; volebat enim eam quam parem Regibus Archiduces gratitatem præseferunt,retinere, nec descendebat ad infimos gradus obuiam Regi: sed Archimarischallus Andreas Opalinski non permisit progredi Regem, nisi Maximilianus processisset obuiam vlterius. De cætero humanissimè à Rege salutatus, celerioris liberationis obtinuit promissum, licet hoc aliquantum fuit retardatum ob non adimpletas, vti Bedzini condictum fuerat conditiones. Et quidem Imperator Rudolphus stato tempore pacta illius concordiæ subscripserat, & firmauerat iureiurando, hac formulâ concepto ac enunciato:

Maximil. Archid. sub custodijs hærentem Crasnostauij.

Rudolphus Imp. iurat pacta pro liberatione Maximiliani.

Rudolphus II. Dei gratia Electus Imper. Rom. semper Augustus & Cæsar, iuro, spondeoq́ ac promitto per hæc sancta Dei Euangelia, quod omnia ea quæ S. D. N. & Legati eius de latere Reuerendissimi Cardinalis Aldobrandini interuentu, inter Delegatos meos, cæterosq́ Serenissimorum Principum, Patruorum & fratrum meorum ex vna, & Serenissimi Principis D. D. Sigismundi III. Regis Poloniæ Magni Ducis Lituaniæ, &c. parte ex altera Bithomiæ & Bedzini congregatos pacta sunt, in omnibus eorum clausulis firmè inuiolatèque obseruabo, ijsque satisfaciam; pacem & amicitiam cum eodem Serenissimo Principe Regnoq́ Poloniæ Magno Ducatu Lituaniæ &c. cæterisq́ coniunctis Prouincijs & ditionibus iuxta eandem compositionem pacta perpetua & fœdus, perpetuo constanterq́ colam. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Dei Euangelia.

Simili forma iurârunt Legati Boëmiæ & Archiducum Austriæ, in præsentia Legatorum Regis Poloniæ, qui etiã nomine Regis sui iurârunt ea quæ Maximiliano & Regnis Boëmiæ ac Vngariæ, domuique Austriacæ erant seruanda à Poloniæ Regno. Sed cùm Legati Regni Vngariæ nõ aduenissẽt, nec ab illo Regno conditionibus confirmationis pactorũ satisfactũ fuisset, Poloni quibus negotium dimittẽdi Maximilianum cõmissum fuit, tali dubio non adimpletarum conditionum opposito, Maximilianum iterum ex itinere retraxerant. Non multa tamen mora interposita, processerunt ad confinia Silesiæ, vadimonio recepto, quod Vngari in Comitijs suis proximis, quæ eòusque celebrari non poterant, & nonnisi illorum authoritate similes obligationes inire liceret,pacta illa rata haberent ac iurarent. Laurentius Goslicki Episcopus Camenecẽsis, & Nicolaus Zebrzydowski Præfectus Arcis Cracouiensis præcipui erant, qui nomine Regis & Ordinum deducebant Maximilianum, ab ipso in ingressu Silesiæ recepturi iusiurandum confirmationis pactorum. Qui nihil iam aduersum suspicantes,cum exiguo & inermi comitatu, nempè pacati pacato, vti vtrinq; conuenerat, assistebant eunti Maximiliano. Transgressi autem Poloniæ fines in primo Silesiæ confinio, vbi ipse iusiurandum reddere ex pacto debuerat, inuenerunt validum exercitum Germanorum cum Duce Melchiore Redero operientem eiusdem aduentum. Ac statim audiunt ibi Maximilianum iurare nolle, omniaque ipso in detentione inuito transacta in dubium vocare. Nullus supererat modus retinẽdi abire volentem iam armatum,sed tamen eum Bithomiam secuti, grauiùs ipsi exprobrauerunt deceptionem hanc Princi-

Boëmi iurant pacta pro liberatione Maximiliani.

Maximilanus retrahitur ad custodias ob non impletam conditionem.

Maximil. Archidux. fallit Polonos in promissis.

Principe indignam,violatamq; fidem ipsius verbo,Summi Pontificis,Imperatoris,& tot Principum sponsione firmatam,& omninò seruandam,quantumuis ipse fallere vellet leuiorũ tunc consilio persuasus. Zebrzydouius autem, vt erat excelso & forti animo, se & Collegas suos stulto illo dolo delusos fuisse indignatus, & nonnisi sibi qui pro præsidio delegatis additus fuerat, errorem circa hæc omnem à Repub. imputandum fore recogitans, vitam propriam deuouerat, vt Maximilianum in colloquio priuato occideret, nisi Goslicius obstitisset, vanam illam collusionẽ nulli vsui, satiùsq; dedecori Maximiliano, non autem damno futuram reputans Reipublicæ, quæ iam pacem ab Imperatore iuratã in securo teneret, vt postea euenit; nam & Imperator illam cunctationem Maximiliani improbauit, pacemq; perpetuam cum Polonis coluit, & ipse Maximilianus iurare demum à sponsoribus coâctus quieuit.

Interea Tartari (de quorum aduentu rumorem in Comitijs præteritis allatum, Nuncij Terrarum tributa subterfugientes vanum fuisse affirmârunt) excursione facta, confinia Rusiæ crudeli depopulatione vastârunt. Zamoyscius enim cùm præter paucas cohortes Quartianas vocitatas militẽ non haberet, hostem tàm potẽtem reprimere non potuit, redeunti tamen in fluminum transitu Cosaci maiorem partem prædæ excusserant. Sed grauiora pericula intentabat Turca, qui incursionibus Cosacorum damna sibi illata vlcisci volens, bellum Regno isti denunciârat, eiusque exercitus cum Beglerbego Silistriæ (seu Rumeliæ vocant) transgressus Danubium, Tyræ ripas iam insederat, vt ditiones Polonicas inuaderet. Vnde illorum confinium incolæ, in tàm ancipiti rerum statu destituti spe subsidij, vltimum exitium suum expectabant, gemitibus incusantes turbulentorum consilia, qui in Comitijs proximis subsidia ad talem casum prouideri non permiserunt. Zamoyscius autem cùm non haberet exercitum iustum quem tanto hosti ad defendẽda campestria opponeret, Leopolim concesserat, eamq; Ciuitatem firmioribus propugnaculis contra maiores hostis conatus muniri curabat, ac demum assumptis animis, optimates quoque Rusiæ Leopolim conuenerant inuicẽ consulturi, quâ ratione iminens hoc periculum euaderent, & precibus in tantum fatigârunt Sulikouiũ Archiepiscopum Leopoliensem, quòd ierit in Poloniam ad diuersos Proceres & Conuentus imploraturus opem, & persuasurus ne in tam ancipiti statu Prouincias Rusiæ desererent, sed extra Ordinem contributiones pro conscribendo milite indicerent. Nihil tamen præter bona verba ille obtinuit, omnibus ad Comitia Generalia tantam rei molem reijcientibus.

Tartari excurrunt in Russiam.

Turca Polonis bellum denunciat.

Cùm itaq; nulla auxiliorum spes superesset, Zamoyscius collecta ex clientibus proprijs, & ex Nobilibus Rusiæ, qui promptè ad eum concurrebant manu non exigua, processit vltra Leopolim, & fama sparsa maioris exercitus, vt eam auxerat nominis eius magnitudo, aliquantum detinuit hostem, vt non vltra progressus expectârit Nuncium ipsius pacem tractaturum. Atq; missis vltro citroq; fecialibus, tandem in eo res stetit, quòd Rex & Respublica prohibere deberet, ne Cosaci mare Euxinum & Prouincias

A. C. 1589.

Sigismundi Regis Polon. congressus cũ Patre Ioanne Rege Sueciæ Reualiæ.

uincias illi adiacentes Turcicas incursionibus vexarent, & Legatus ad portam Ottomanam pro stabilienda pace firmiori mitteretur; ac nihil hostili tentato, Beglerbegus ad propria recedens, eò tunc metu Rusiam liberauit. Rex autem Sigismundus vt in Estoniam abierat, ad finẽ mensis Augusti huius anni Reualiam peruenit, vbi Patrem Ioannem Regem Sueciæ vnà cum nouerca Gunilla, vno mense prius classe ex Suecia eò delatũ inuenit. Ac secretioribus inter Reges colloquijs omnia agitabantur: Vnde fortè enatum de cedendo Regno Poloniæ Austriacis, auulsa Lituania & Liuonia, postea à maleuolis diuulgabatur, cum graui Reipublicæ commotione, vt suo loco adnotabitur.

Tunc autem Reualiæ intra paucos dies illud palàm erupit, quod Ioãnes Rex nollet dimittere Sigismundum in Poloniam. Nec penetrabant Poloni arcana talis consilij, sed in illud solum intenti, quod Poloniæ Regnum à Rege in longinquo degente administrari non posit, pro celeri in Poloniam ipsius reditu instabant, repræsentata incursione Tartarorum & Turcici ad confinia Regni exercitus aduentu, de quo Zamoyscius significârat.

Aderant autem cum Rege Sigismundo Albertus Baranowski Episcopus Præmisliensis Minor Cancellarius, Stanislaus Przyemski Minor Marischalcus Regni, Martinus Leśniowolski Castellanus Podlachiæ, Ioannes Tarnowski Referendarius Regni, Christopherus Radziuil Palatinus Vilnensis, Præfectus militiæ Lituanicæ, & multi alij: præsertim Aulicorum magnus numerus; qui omnes ducebant frequentia agmina famulorum in splendido apparatu, solusq; Christopherus Radziuil habebat in suo Comitatu plusquam mille homines. Et vt vulgariora quoq; attingamus, commeatu subleuari iusserat tantos hospites Rex Ioannes, & cùm pro Radziuilo designarentur duo boues, ac aliquis suggesisset eum plurimos habere stipatores, respondit eius Quæstor; addendas esse ei totidẽ capras: nempè alia frugalitate constant res Suecorũ quam Polonæ, quæ in luxũ effuso toto cẽsu, sæpè vsq; ad egestatem consumuntur. Sed vt seria continuemus, Rex

Ioannes Rex Sueciæ non vult remittere Sigism. filium in Poloniam.

Ioannes, ne rogatus quidem à Proceribus Polonis desistebat à retinendo filio Sigismundo, ac eousq; processerat, quod conuasatam eius supellectilem importari faciebat in naues, quibus veheretur in Sueciam, serionẽ an arte, vt experimentum caperet quò in eum essent Poloni animi affectu, & quomodo paterentur abeũtem, omninò tamen seuerioribus responsis reijciebat petitiones eorum, vt penè desperauerint de eo reducendo in Poloniam; iamq; diuulgatum fuit per Poloniam ipsum in Sueciam abijsse. Nec

Poloni maluissent vt nõ rediisset in Poloniam Sigismundus.

ingratus fuit ille rumor nouatoribus, ac etiam non nullis insignioribus; persenserant enim refractariolum eius animum & propensiorem in Germanos, nec facilè consentientem ingenijs Polonorum.

Vnde Zamoyscius Cancellarius fertur acerbiùs reprehendisse Baranouium Procancellariũ, quòd inconsultis alijs retinuerit abire volentem, iste enim præ cæteris laborauit obstititq; ne abiret; haud dubiè fecissent, quod

Sigismundus Rex Poloniæ Reualiâ redit in Poloniam.

& in discessu Henrici Galli. Tandem tamen permissus redire in Poloniam, vltimis diebus Mensis Septembris huius anni Reualia mouens Rigam, inde per Borussiam Varsauiam vsq; transiuit. Consiliorum quæ cum Patre Ioanne

A. C. 1589.

Rege habuit, nullus ex Polonis fuit conscius: Vnde suspiciones sumptæ fidem auxerunt rumori mox sparso, quasi tunc Pater & filius condixerint tradendum Regnum Poloniæ Archiduci Ernesto, & tantisper redeundum in Poloniam donec arcanum illud perficeretur, ac pacta traditionis huiusmodi implerentur, quorum series quoq; fuit diuulgata talis: *Quòd Ernestus vxorem duceret Annam Germanam Sigismundi, Liuoniam totam & vectigalia Prussiæ addiceret Regno Sueciæ: Ratione iuris hæreditarij Lituaniæ, solueret Sigismundo quingenta millia nummorũ aureorum communium. In casu mortis Annæ Reginæ senioris materteræ Sigismundi, sup[illegible]llectilem eius redderet Sigismundo: Summas in Regno Neapolis olim Reginæ Bonæ obligatas, reddi procuraret Sigismundo, vti eius hæredi. In Regno Sueciæ pacificando, & contra Moschos auxilia ipsi ferret. Certo numero personas à Sigismundo nominandas beneficijs in Polonia & Præfecturis ornaret.*

Rigæ puniuntur authores tumultuum & restituitur Ecckius Consul.

Non multò post Legati Regij, quorum præcipuus erat Leo Sapiha minor Cancellarius Lituaniæ, Rigam ingresi turbatores illius Ciuitatis, iam ante per Regem Stephanum damnatos & proscriptos, cùm interim ad Ciuitatẽ redijssent, nempè Tribunum & Aduocatum olim Ciuitatis comprehensos in foro publico erecto supplicij loco, inspectante toto populo, capite truncari fecerunt, eiectum autem populari tumultu Consulem Ecckium in pristinum locum & honorem restituerunt. Omnesq; dissensiones Ciuicas ibi composuerunt, grauioribus controuersijs ad decisionem Comitiorum Regni Generalium reiectis.

Cromerus Episcopus Varmiensis moritur.

Battoreus Cardinalis Episcopus Varmiensis.

Hoc eodem Anno Martinus Cromerus Episcopus Varmiensis, scriptor Historiæ Polonorum celebris, eruditione & ætate grandæuus, fatis concesit, & in eius locum suffect⁹ fuit Andreas Batoræus Cardinalis affine Zamoyscio adnitente. Cuius promotioni frustra restitit Collegium Pontificale Varmiense, cùm & Electionis libertati quæ opponebatur Regis iura assumendi in Senatũ, quem ea dignitate magis idoneũ iudicaret derogarent, & Ecclesiæ illi⁹ statuta de nõ eligendo Episcopo nisi aliquo ex medio illius Collegij, Principes sanguinis Regij, vt fuit Battoreus nõ excluderent.

Anglicæ classis expeditio in Hispaniã.

Eodem quoq; Anno Angli post victoriam quam nuper repulsa classe Hispanica à littoribus suis obtinuerant, quo vicem redderent, Hispaniam inuadere proposuerant, Antonium Ludouici Regiæ stirpis Lusitanicæ heredis filium nothum ad Regnum Lusitaniæ, quod ille tali succesione vt hæreditarium repetebat, restituturi. Itaq; Ducibus Francisco Draco & Ioanne Noricio cùm instruxissent classem validam, quindecim millibus armatorum oneratam, Galliciã petentes, primùm Coronim maritimũ eius oræ seu Asturiæ oppidum oppugnârũt, & capta inferiori parte, cùm superiorẽ defendentibus strenuè oppidanis obtinere non possent, direpta inferiore quam intercæperant versus Lusitaniam digresi, Penicham Arcem deditione cœperunt. Inde ad Tagi ostium milite exposito, Cascaim Oppidum vicinum Vlisiponæ intercœperunt, sed suburbia Vlisiponæ (quæ Bona Vista vocantur) ingresi, ab erumpentibus ex Ciuitate Hispanis cùm fortiùs reprimerentur, fame etiam & morbis Epidemicis innumeri interirent, plurimis ex suis desideratis in Angliam redierunt.

Angli Vlissiponam frustra oppugnant.

A. C. 1589.
Henricus III. Galliæ Rex Lutetiam obsidet.

Maximè autem Gallis hic annus infaustus fuit ob mortẽ Henrici Regis ex stirpe Valesia vltimi. Hic enim cùm post illam cædem Henrici Guisij, defectionem contra se in Gallia tota à Guisijs concitatam coërcere statuisset, & quo augeret vires suas, Henricũ Nauarreũ partibus suis adiunxisset, Lutetiamq; (quæ excusso eius Imperio, Mænium Proregem sibi constituerat) rebellium caput edomare niteretur, die 1. Aug. huius anni, ab infami cucullato sicario cultro in ilia adacto fuit percussus. Nec nominari dignus ille scelestus, vt qui & religionem S. Dominici, & doctrinã sacram tàm detestandi criminis nota fædauit. Nec quis excuset zelum, quem non sociatum scientiæ, omnis sacra doctrina damnat: tanto magis si incerta tantum suspicione nitatur; nihil enim tuti supererit Principibus, si opinione inani cuiusq; calumniosè hæresis insimulati à quocunq; licenter possint occidi; & eò deteriores essent priuatis etiã vilioribus quod isti indicta causa nunquã puniuntur. Ac quantumuis plures iste zelus tunc habuerit laudatores certè tempus probauit illos omnes errasse, & circa Valesium, qui Catholicam fidem semper professus Catholicus obijt, & circa Henricum Nauarreũ, qui factus Rex non detrimento sed incremẽto non vulgari rei Catholicæ fuit, ac vterque non contra Religionem, sed contra Guisios Regni suos graues æmulos decertauit iustè, cùm nullus alterius, idq; sui subditi libidini Regnum proprium cedere teneatur. Non autem Apologiam hic texendam suscepimus, cœlo & ingenio longè ab illa gente dissiti, nec aliquo animi affectu plùs in vnum quam in alterũ propensi; sed si gesta præterita sunt magistra futurorum, tàm acerbæ in Regiam stirpem machinationis exemplum detracta omni fraudis superficie posteritati memorare tenemur: Nimirum, vt quanta fides habenda sit ijs, qui vt regnent, defensionem Religionis simulant quisq; erudiatur hoc funesto Galliarum Ciuili bello, in quo tot Monarchæ in fædera & profusionem immensarum opum conuenerunt, tot cædes, tanta Vrbium & populorum excidia sunt patrata ad classicum Guisij, quasi fides Catholica rueret si vinceret regnaretque Henricus Nauarreus, quo tamen vincente & regnante nil illa detrimenti & multum incrementi accepit, nec plùs accipere à Guisijs potuisset.

Henricus III. Galliæ Rex à Monacho occiditur. die 1. Augusti 1589.

Conspirationes subditorũ in Princeps semper damnosæ.

Nauarreus reuunciatur Rex Galliæ.

Superuixit autem Henricus Valesius post acceptum lethale vulnus ad diem tertiam: Et quidem ab initio curari posse videbatur, sed insequente die sub noctem cùm magis ac magis languesceret, & Medici de eius salute desperarent, accersitum Henricum Nauarreum in præsentia Procerum Regem Galliarum successorem suum designauit, ei vltionẽ necis suæ commendans; nec multòpost vocato Sacerdote Religionis Capucinorum, cui de more Catholico peccata sua cõfiteretur, priusquam ille venisset, viribus & loquela deficiens, anima exhalauit. Statimque Henricus Nauarreus Borbonius Rex Galliæ in castris proclamatus fuit, & in præsentia Principũ sanguinis, ac aliorum Procerum qui aderant, solenne iusiurandum enunciauit, quo se obligauit sanctam fidem Catholicam Romanam in Gallia saluam conseruaturum: nihil in ea innouaturũ, legittimi Generalis Concilij decretis pariturum: Principibus, Proceribus, & omnibus Regni incolis, priuilegia sua confirmaturum, & seruaturum. Et viceuersa Principes

Nauarreus iurat quod seruaturus esset iura Gallorum.

cipes sanguinis, Pares, & Proceres Franciæ tunc ibi præsentes fidem obedientiam, & obsequium omne illi iurârunt. Sed Guisiani fæderati Duce Mænio hoc intellecto, nouo sese fædere contra ipsum colligârunt, ac contra eius inaugurationem *Arrestum*, (vt dicebant) in suis locis promulgari fecerunt. Cardinalem autem Borbonium Carolum X, denominatũ, qui à defuncto Henrico Rege traditus custodiæ, in ea adhuc detinebatur, esse successorẽ verum Regni Galliæ denunciârunt, & Romam miserunt Commendatorem Monsiu de Diu, mense istius Anni Septembre, qui à Sixto V. tunc Summo Pontifice petijt, vt in Nauarreum prolatam excommunicationem iteraret, eumq; minus esse idoneum Regno declararet, ac omnes Galios Catholicos, qui eum sequerentur, excõmunicaret, siue comminata tanta pœna ne ipsi adhærerent, deterreret. Sed plurimi malebant esse medij inter Catholicos & Nauarreum, propriumq; cognomen Politicorũ habebant, licet magis ad Nauarreum inclinarent. Vnde & Romam miserant isti Comitem Lucemburgium Legatum, qui Pontificis animum à fæderatis diuerteret, & mitioribus consilijs cum Nauarreo, ac cum Nobilitate Galliæ agendum suaderet. Ipse etiam Nauarreus Legatum misit ad Venetos & alios colligatos, vt eius causam iuuarent, & publico edito scripto obtestatus se fidem Catholicam integram conseruare, omniumq; libertates manu tenere velle, studia populorũ sibi deuinciebat. Omnibus etiam Principibus & Ordinibus ad finem mensis Octobris indixit Turoni Conuentum, in quo ex mutuis consilijs de conseruatione & tranquillitate Regni certi quid decerneret. Nec segnior parando bello, tripartito exercitu, nempè vna parte in Picardiam, & ad territoria Lutetiæ infesta tenenda cum Longeuillio, altera in Campaniam cum Aumontio ablegata, ipsemet cum tertia parte adiunctis sibi Principibus sanguinis Condæo, Bironio, Momorantio, Espernonio, in Normaniam processit, & præteriens Rothomagum pro fæderatis occupatum, ad Diepam Mænium subsequentem fudit, & mox Oppida Estampes, Ianuillam, Vendomanum cœpit, totamq; penè Normaniam præter Rothomagum in suam potestatem redegit. Inde Turonum profectus à Cardinale Vandomio ac à Parlamento & Regni Principibus qui ibi aderant, magnificè fuit exceptus: ibidemq; audiuit Legationem Venetorum, ac cùm eis amicitiam à Regibus Galliæ cum illa Repub. cultam renouauit. Heluetiorum quoque Legati ad eum venerant, & fædera sua antiqua cum Gallia se seruaturos promittentes, operam ipsi suam obligabant. Nec multùm moratus sub finem Nouembr. ad castra reuertabatur, & promouens in Monstransiam, Lauanium, Maierram, & Alensonium obsidione graui ad deditionem coëgit, Oppidumq; Faleise, ac vna Comitem Brisaacæ partium fædederatorum qui in præsidio ibi aderat, cœpit. Mænius quoq; interim Pontisarrã oppugnauit, quàm ipsi Buyus gubernator, cùm resistere non posset, certis conditionibus dedidit, ac hyeme vrgente, mox vtraq; pars in hyberna recessit.

A. C. 1549.
Nauarreo iurant fidelitatem Galliæ Principes.

Guisij nouum fædus ineunt contra Nauarreum.

Galli neutrarum partium Romam mittunt Legatũ.

Nauarreus obtestatur quod fidem Catholicam integram in suo Regno conseruare velit.

Nauarreus in Normaniam mouet.

Nauarreus plura oppida in suam redigit potestatẽ.

C. A. 1589.

Annus Christi, 1590.

PRoximè autem insequentis Anni mense Martio in Polonia Comitia generalia fuerant celebrata: In quibus soliciti Ordines Regni, quòd interim Turca spretis antiquis pactis, & cum Beglerbego nuper à Zamoyscio Cancellario stabilitis inducijs bellũ Regno isti denunciârat, sepositis alijs omnibus curis, de neruo ad id quàm maximo cõparando deliberabant. Redierat enim ad tempus Comitiorum ex Turcia Nicolaus Cizewski, qui defuncto Constantinopoli Paulo Vchánski Palatino Belzensi Legato ad Turcam, Legationem illam vti Consiliarius à Rege eidem Legato additus expediuit, nullamq; pacem æquam ibi impetrari potuisse referebat, Turcis pertinatiùs damna sibi à Cosacis in mari Euxino Pyratica sua illata vindicare volentibus. Vnde nimium difficilè ac diuturnum illud bellum futurum sperabatur, & ad quod vniuersæ vires Regni essent conuertendæ. Primùm itaq; prouidendum erat, ne quid illi domesticarum turbarum obstaret, præsertim ex parte Archiducis Maximiliani, qui cùm contra fidem datam, compositionis Bedzinensis conditiones iureiurando suo confirmare renuisset, titulumq; Regis Poloniæ vsurpare non desisteret, plures in hoc Regno asseclas suos nouandarum rerum spe erigebat: nec aliter securitas Regis & Reipublicæ constare poterat; nisi ipsi omnis via ad affectandum hoc Regnum præcluderetur. Ac latâ lege declarauerant Ordines, quod neq; antecedentis Interregni gestorum titulo, neq; alia aliqua electione ad hoc Regnum si vacaret promoueri ille posset; & si qui ex Regnicolis in ipsum suffragia conferret, vel partes eius literarum commercio alioue modo fouerent, pro infamibus & perduellibus habendi essent, pænisq; criminis læsæ maiestatis subiacerent. Pro reprimenda autem vi Turcica si ingrueret, diuersa promanârant ex consultationibus Comitialibus decreta, de muniendis confinium Arcibus, & sede Regni Cracouia; de disciplina militari & iustitio quoad militantes: de consilijs bellicis, circa potestatem Præfecti Generalis bellici, cuius iudicio summum rerum bellicarum arbitrium fuit permissum. Datum etiã fuit negotium ærarij Præfectis, vt in fidem publicam conquirerent in Regno Poloniæ decies centena, in Lituania verò quinquies centena numorum aureorum communium seu florenorum millia pro vsu eiusdem belli, præter consuetam collectam agrariam & censum nouum in singula Regnicolarum capita pro conditione cuiusq; æstimandum. Verùm ista omnia magis ad refricandas dissensionum Ciuilium recens obductas cicatrices valuerunt; populis enim ad nomen tributi noui frementibus, æmuli Zamoyscij (tali occasione ad eum reprimendum arrepta) famam belli Turcici eius artificio diuulgari, pecuniamque publicam nonnisi pro augenda ipsius potentia imperari facilè persuadebant, & indignatione exinde apud omnes concitata, ad eum in ordinem redigendũ eâ vti decreuerant, tanto maiori fiducia, quod etiam Archiepiscopus Gnesnẽsis Primas Regni tunc Stanislaus Karnkowski iniquiùs ferens felicitatem ipsius, eandem sententiam de-

Vchanski Legatus ad Turcam pacem non impetrauit.

Poloni de bello cum Turca ducendo deliberant.

Maximil. Archid. præcluditur omnis spes ad Regnũ Poloniæ.

Census capitis in Polonia nõ vsitatus decernitur pro bello Turcico.

Polonia maior tumultuatur ob nouum Tributum.

Carncouius Archiep. indicit Conuentũ

A. C. 1590.

tiam defendendam susceperat, redieratque propterea in gratiam cum Stanislao Comite de Gorká Palatino Posnaniense hæreticorum & Maximilianistarum, consiliorumq; huiusmodi antesignano. Nec multum morati illi post expedita Comitia Generalia Varsauiæ, effecerunt vt Archiepiscopus (detestabili infirmandæ authoritatis Comitialis exemplo) indixerit Conuentum in Oppido *Koło* Maioris Poloniæ Palatinatibus (præter morem agendi Conuetus publicos, quos conuocari nisi Regis præsertim in Regno degentis mandato, vel eo absente seu decedente, inconsultis Regni Proceribus leges publicæ vetant) ad deliberandum super decretis Comitiorum præteritorum. Ac concurrerant eò frequentes & Senatorij & Equestris Ordinis ad vocem tàm gratam tollendorum tributorum, lubentesq; consenserant, vt Comitialia illa decreta abrogarentur. Verùm his expeditis, longè diuersa fuerunt ibi introducta, ad quæ moderatores illius Conuent⁹ collimabant. Proponebantur multa contra Zamoyscij potentiam, quòd futura esset grauis & periculosa Reipubl. innixa Præfecturæ generali militari, coniunctaque cum Archicancellariatus officio, ac propterea consultores illi eam restringere volebant, tali lege:

Vt Præfectus militiæ obligaretur in Confinijs Regni cum exercitu excubare; Electioni Regis præsens non adesse, & ne quidem per summissas personas in ea intercedere: vocatus nonnisi vt priuatus Nobilis inermis, & absq; Comitatu militari, non plus quam cum triginta familiaribus ad locum Comitiorum veniret: Militem ne conscriberet, nisi iussu Regis & Senatus, & auctionarium nullum haberet: Interregni tempore obsequium iuraret Senatui: Legatos externorum Principum ne ipse audiret, sed ad Regem vel Senatum integras Legationes remittere teneatur, nec quicquam cum hoste Rege & Senatu inscio tractare seu transigere auderet.

Repetundarum eum quoq; reum arguentes, ex hoste capta spolia vti insignia victoriæ (non obscurè innuebant manubias apud Byczynam ex Maximiliano quæ cesserant militi) Regi & Reipublicæ, vt ab ipso consignarentur vrgebant. Modum demum ferendorum & colligendorum suffragiorum pro eligendo Rege, quando eligendus esset præscribere, & leges publicas (quæ in multis à suo tramite deflexisse videbantur) ad meliorem normam reducere contedebant, quadam potestate conuoluẽdi, vniuersi Reipub. status sibi ipsis vsurpata. Idq; ita palàm, vt Archiepiscopus hilarior in conuiuio (vbiq; gloriabundus, sed maximè ad mensas) Comiti Gorcano dixerit, nos duo Regem eligemus, dum in futurũ erit eligendus. Persuasum autem habebatur, quòd omnes alij Palatinatus tale exemplum commouendæ Reipub. sequerentur: sed magis indignabantur Archiepiscopo, qui dignitate Primatiali ad conuellendum (vnicum firmamentum istius Regni) Comitiorũ cõsensum abuteretur, eamq; inquietis ad seditiones ciendas præstaret: imò odia inde concepta, redundârãt in omnes Episcopos, quibus ad curam Ecclesiarum non pauci Proceres feueriores ijsq; Catholici Monachos mendicantes sufficiẽdos censebant. Cæterùm collectæ illæ in Comitijs Varsauien. indictæ non exigebatur, cùm metus Turcici belli emanuisset. Missus enim Constantinopolim alius Nuncius post graues

abroganda Comitiorum decreta.

Zamoyscij potentiam volunt æmuli deprimere.

Ducis militaris potentia restringendæ modus.

Carncouij Archiepiscopi ostentatio.

A. C. 1590.

Turcæ pacem renouant cũ Polonis.

graues difficultates (cùm nimirum Turcæ compensationem damnorum à Cosacis illatorum, & Arcium finitimarum demolitionẽ requirerent, priusquam arma sisterent) tandem opera Legati Anglici in illa Aula Ottomanica tunc residentis, confirmationem pactorum antiquorum obtinuerat, causa incursionum maris Euxini in Pyratas à fluuio Tanai ex Moscouia prodeuntes reiecta, & promisso quòd Cosacorum insolentiæ essent còërcendæ.

Rigæ Ciuitatis tumultus componitur.

Sub hoc tempus in Liuonia Rigæ seditio contra Religiosos Societatis IESV à populo illius Ciuitatis excitata, fuit sopita à Delegatis Regijs, & Religiosi isti reuocati ad Ciuitatem, domicilium suum ibi instaurârunt. Extremam autem Liuoniæ partem Estoniam grauiùs afflixit hoc Anno Theodorus Moschouiæ Dux, qui intercæpta à Rege Sueciæ Ioanne (bello cum Rege Stephano Moschis distentis) repetiturus, cum numeroso exercitu eò aduenerat, & Naruam post grauẽ oppugnationem cœpit, compluraq; viciniora Oppida, in suam potestatẽ eiectis Sueticis præsidijs, redegit: Demum verò Sueco concessis ad vnum annum inducijs ad propria redijt.

Moschus in Estonia Suecis multa adimit.

Sed in Gallia fortioribus stimulis incitatum bellum, diuturniori contentione trahebatur. Et Nauarreus quidem celeritate vtendum ratus, non expectato primò vere mense Februario exercitum ex statiuis moueri iussit, ac collectum, intercæptis priùs quibusdam Oppidis, in agros Druidarum (vulgò Dreux) ad oppugnãdam illam Ciuitatem duxit. Quò Mænius fæderatorum Dux non minori celeritate festinans, contracto numeroso exercitu, primùm obuiam iuit Philippo Egmundano à Parmensi cum Belgicis copijs aduentanti, quò eum securiorem ab insidijs hostilibus conduceret, & communi cum eo opera hostem adoriretur. Ac cùm iam iuncti simul propius Nauarreum castra promouerẽt, iste relicta obsidione Druidarum, versus Iurium processit, ibiq; Mænio conspecto, aciem instruxit, nihil tamen eo die tentauit. Insequenti autem die (14. Martij fuit) vtraque acies instructa, cum ad conflictum progreditur, Nauarreus conspicatus Mænium, ferociùs vrgere suos in prælium, tormenta maiora retrò Equitum suorum turmas festinè conduci, & conuersis à fronte Equitum signis, in hostes explodi iubet. Turbata itaque ea parte Mænij acie, aggressi Nauarrei pugnam, primo concursu Egmundanum & Prætoriam cohortem Mænij profligârunt, deinde reliquos facilè dissiparunt. Pedites Mænij penè omnes sunt cæsi, præter paucos qui armis abiectis euaserũt, & Heluetij traditis vexillis & armis, Nauarreo se coniunxerunt. Magnam ea Nauarrei victoria fæderatis cladem attulerat, præsertim ob mortem Egmundani Ducis tàm clari, & aliorum virorum insignium, qui in illo prælio ex partibus Mænij ceciderant, & plurimi fæderatis relictis, iam inde Nauarreum sequebantur. Lutetiæ quoq; populi tumultuari pro Nauarreo recipiendo incæperant, sed Mænius accurrens, paucosq; perijsse & facilè exercitum reparari, damnumq; restaurari posse persuadens, omnem motum composuit. Ipse verò nihil animo fractus dispersos milites suos mox recollegit, nouaq; supplementa conscripsit, profectus per Picardiam Cameracum ad Balignium eius Prouinciæ Gubernatorem: & misso ad Parmensem

Nauarrei cũ Mænio pugna apud Iurium.

Egmundanus cæsus apud Iurium.

Nauarreus victoriam obtinet.

Mænius vires suas instaurat.

A. C. 1590.

Druidas capit Nauarreus.

mensem Nuncio, auxilia inde accelerari procurabat. Nauarreus verò prosequens victoriam, Druidanos oppugnauit, & ad deditionem compulit: & licet fallere voluerint, eiecto ipsius Præfecto post primam deditionem, iterata tamen oppugnatione eos in ordinem redegit. Mælodunum etiam cæpit, & præsidio suo muniuit: Et mox Longeuilleũ ad Sequanam propè Pontisaram cum copijs suis præmissum, ipsemet (apud Montesios aliquanta pro reficiendo exercitu facta mora) subsequebatur. Lutetiæ appropinquans Corbelium, & Lagnij Oppida illi Vrbi vicina occupauit, & vltra procedens Charentonum cœpit, eodemque die vigesimo quinto Aprilis in conspectum Lutetiæ adueniens, Arces, Pagos, pontes omnes in eius circuitu occupauit. Vnde magna fuit in illa Vrbe trepidatio, & longè maior confusio, cùm in tanta multitudine ad suscipiendum imperia difficili, nullus certus Magistratus cum plena potestate adesset. Nusquam tamen maior esse potuit, quàm ibi concordia ad resistendum pro Religione Catholica, omnesq; vnis studijs, non recipiendum Regem hæreticum consentiebant. Et licet plures in tanto populo adessent Vgonoti, qui impensiùs fauebant Nauarreo, eumq; recipi desiderabant, postquam tamen aliqui deditionem suadentes (viginti erant numero) comprehensi, illicò in Sequanam deiecti & demersi pœnas dederant, cæteris exemplo fuerunt, vt communia populi vota sequerentur. Electus etiam fuit Gubernator Dux Nemourius, qui Vrbis mænia pluribus locis neglecta, diruta, instaurari summâ festinatione curauit. Deinde recensita nomina Ciuium & inquilinorum, ducenta millia sunt conscripta, pro quibus annona dum inspiceretur quanta adesset, inuenta est, quæ in singula capita in diem per vnam libram distributa, nonnisi ad vnum Mensem sufficeret. Sed tantus feruor inerat populo ad sustinẽdam oppugnationem, quod etiam Saguntinam famem experiri potiùs, quàm se dedere maluissent. Et in vnum congregati, iureiurando omnes sese inuicem obstrinxerunt, quòd nullum Regem nisi Catholicum reciperẽt, & quicquid consilij clandestini aut proditionis aliquis inaudiret, absq; mora ad Præfectos Vrbis referre deberet. Nec plures habebantur nisi mille pedites, & centũ quinquaginta equites stipendiarij, in ipso obsidionis tumultu ægrè conquisiti: sed quisque ex populo habilis armis ferendis, munia militaria obibat, & etiã Sacerdotes ac Religiosi ipsimet ad arma ferenda ac stationes singuli suas tenendas sese obligârunt: sub Præfectis tamen Ecclesiasticis, quorum vnus fuit Episcopus Syluanectensis, alter Monasterij Carthusianorũ Prior, ac illorũ vexilla vnum Christi crucifixi, alterum B. Mariæ V. imaginem præferebant.

Parisios obsidet Nauarr.

Parisiensium concordia pro non recipiẽdo Rege hæretico.

Parisijs Ecclesiastici munia militaria in obsidione obeunt.

Nauarreus autem habebat duodecim millia peditum, & tria equitum, quibus cùm tàm vastam molem arctiùs complecti non valeret, vias tantùm & pontes, quà commeatum intrò inferendum prohiberet, insederat, vltra teli iactum ab Vrbe stationibus suis collocatis. Interim obierat Cardinalis Carolus Borbonius Fontaneis, necdum è sua detentione liberatus, quem Guisiani Regem renunciari volebant: Nec habebant isti alium quem Nauarreo opponerent ex sanguine Regio, cùm nullus tanto periculo (nempè vitæ propriæ & bonorum iacturæ) Regnum alteri iure debitum petere auderet:

Carolus Borbonius Cardinalis moritur.

A. C. 1590.

deret: Sed tamen opportunè illa mors Cardinalis Borbonij accidiſſe ipſis videbatur, nam licet iam Regem Hiſpaniarum fædere iunctum ſibi haberent, vt eius auxilijs fulcirentur, tamen tanto magis cauſæ ſuæ eum addictum fore ſperabant, quòd iam maiori ſpe (nempè Regni conſequendi) oblata, omnem belli & victoriarum fructum in ſuum commodum redundaturum videret. Itaq; Mænius Cameraco ad Parmenſem miſſo Nuncio, congreſſum cum ipſo poſtulauit, conuenerantque in Condæo Oppido Menſe Maio, vbi ſemotis arbitris, mutua colloquia aliquot diebus protraxerunt.

Guiſij Hiſpano inijciunt ſpem conſequendi Regni Galliæ.

Ad Regem quoq; Hiſpaniarum celeri curſu Mænius expedierat Nuncios, qui ad ſubueniendum Lutetiæ fæderatorumq; partibus, noua hæc ipſi incitamenta proponerent: nempè ampliſsimam occaſionem occupandi Regni Galliæ, quam ſpes maior ac euidens Monarchiæ totius Europæ comparandæ ſequeretur. Eam itaq; Rex ille arripiens, Parmenſi imperat, vt cum exercitu qui in Belgio habebatur in Galliam tranſiret, & quamprimùm Pariſijs ſubueniret. Et cùm Nauarreum fortiorem eſſe ad reſiſtendum videret, inde quòd plurimi Galli etiam Catholici ipſum iam ſequerentur, indignati Hiſpanos in Galliam dominaturos induci, maiori molimine negotium hoc promouendum decreuit: nempè trahendum in ſocietatem belli huius Pontificem Romanum, cuius anathemate Catholici omnes à non ſuſcipiendo Rege hæretico reuocarentur, & neruus belli opibus Pontificijs, ac etiam omnium Eccleſiaſticorum facultatibus (vti pro Religione Catholica vindicanda) pararetur.

Farneſius deſtinatur ad ſubueniendū Pariſijs.

Hiſpaniæ Rex trahit in ſocietatem belli Gallici Papā.

Præerat autem tunc Eccleſiæ Romanæ Sixtus V. Gregorio Tredecimo ſuffectus, genitus in Piceno, patre Pieretto genere Dalmata ſeu Slauonæ, qui cùm Turcæ eam oram popularentur, vel etiam pauperiem fugiens, tranſierat in Italiam, homo fortunæ tenuioris, vnde & filium hunc ſuum nomine Felicem puerulum gregi paſcendo applicuerat, & eà tranſiens quidam Religioſus Ordinis Franciſcanorum, eum induſtrium videns, abduxerat ad Monaſterium ſuum, vbi educatus, literis imbutus, & ad ſummam eruditionem prouectus, officiorum quoq; in ea Religione minorum & maximorū honore, & inſuper Generali totius Ordinis eius Præfectura cum laude perfunctus, in tantum virum euaſit, quòd Pius Papa V. æquus virtutum & ingeniorum æſtimator, eum Cardinalitia dignitate inſigniuit, & deinde ſecundum ſucceſſorem in Pontificatu habuit ſummo Eccleſiæ bono. Erat enim omni eruditione, præſertim ſacrarum literarum ſcientia inſtructiſsimus, longo rerum vſu exercitus, ingenio acri, & ad ſingula ſolerti, in omnibus quæ deliberauerat exequendis, penè vltra humanum efficax, & tanto par imperio. Auſterior quidem, ſed ea auſteritate, quâ & Septimius Seuerus Imperator Romanis malum neceſſarium. Omninò talem tunc virum Pontificatus Romanus requirebat; necdum enim ſolidè Dominatus eius conſiſtebat, cùm Romani potentiores in diuerſum diſtraherent Pontificum poteſtatem. Quod vt etiam obiter delibemus: Erant tunc Romæ præcipui Anteſignani partium, Vrſini & Columnenſes, apud quos patebant libera refugia reis, & ſi Magiſtratus Pontificis in aliquem delin-

Sixti V. PP. genus, & iuuenilis educatio.

Sixti V. PP. virtutes.

A. C. 1590.

quentem ſeueriùs pro criminis qualitate animaduertere voluiſſet, is ad alterum iſtorum confugiens, velut ad Aſylum liber euadebat: Immò & Legatorum ac Cardinalium inſigniorum domus, eandem ad ſe confugientibus ſecuritatis prærogatiuam vſurpârant. Latrocinijs etiam & hominibus pœnæ capitis addictis, ac propterea bannitis ſeu proſcriptis, totus Eccleſiaſticus ſtatus in tantum ſcatebat, quòd etiam ad portas Romanas non ſatis tutum ab ipſis eſſet. Sixtus itaq; Pontificatum ingreſſus Aſyla illa omnia (Tyberij Cæſaris exemplo apud Sueton. in eius vita) illicò abrogauit. Et quò partium capita deprimeret, ſeu eorū vires eneruaret, titulos plures Ducum, Principum, nobilioribus & ditioribus Romanorum diſtribuit, qui iam Columnenſibus & Vrſinis tituli inſigni maiores vel æquales, eorum Principatum ſequi dedignantes, quiſq; ſeorſim clientelas & partes ſibi parabat, ac ita in plures Romanorum diuiſa ſtudia debiliora ad reſiſtendum reddita, ad obſequium poteſtati legittimæ, Pontificis prudentia reduxit. Proſcriptos autem & latrocinia eâ arte deleuit: Primum militia Eccleſiaſtica conſtabat ex delectu Prouincialium, quorum plurimi erant vel ipſis proſcriptis, vel eorum cognatis aliquâ neceſsitudine coniuncti, vnde lentiùs in illis perſequendis agebant. Sixtus verò externum militem, nempè Corſos auctis ſtipendijs adſciuit, qui nullo iam reſpectu (vltra ſtipendium ordinarium munuſculis etiam à Pontifice interfectori ſingularis banniti aſsignatis incitati) in breui totum ſtatum Eccleſiaſticum illa labe purgârunt. Et plurima ſimilia recenſeri poſſent præclara illius Pontificis in imperando ſpecimina, vt nec militaris aliquis, & longo imperandi vſu edoctus, maiora præſtare valeret.

Sixtus V. PP. ſtabiliuit potentiam ſummorum Pontificum.

Sixtus V. PP. purgat ſtatum Eccleſiæ a latrocinijs.

In ornanda autem Vrbe operis magnificis, inſtaurandis antiquorum memorijs, aquarum torrentibus à longinquo in Vrbem inducendis, dudum collapſis Imperatorum Pyramidibus erigendis, fidem excedit, quam nullis ſumptibus pepercerit, omnemq; diligentiam & artificum ſolertiam fatigârit. Planè alter poſt Cæſarem Auguſtum qui Romam accepit lateritiam, & reliquit marmoream. Sed quàm maximè eius vigilantia enituit in reſtituenda integritate & nitore ſacrarum ſcripturarum, in ſanciendis legibus, quibus collapſam diſciplinam Eccleſiaſticam mirificè correxit, Cardinaliumq; numerum ad ſeptuageſimum reſtrinxit. Ingentem autem auri vim iſte Pontifex congregârat, repoſitis in ſingulis annis decies centenis millibus numorum aureorum Romanorum in caſtro Molis Adriani, ac quinto tum ſui Pontificatus anno completo, quinquies mille millia (noto nomine milliones quinque, veteri verò vſu talenta auri octies mille) compleuerat: Et cauerat lege quam & ipſemet iurauit, ac à ſucceſſoribus ſuis in ingreſſu Pontificatus iurari voluit, ne ex illo ærario depromi poſſet extta neceſsitates tales, vt ſi Principes Chriſtiani inirent fædus generale pro recuperatione Terræ ſanctæ, & eo caſu ærarium non prius eſſet aperiendum, donec exercitus Chriſtianorum in hoſtico conſiſteret: ad ſubleuandam annonæ caritatem, vel peſtilentiæ alicuius luem, ex qua grauiſsima populi Romani calamitas metuenda eſſet: item pro vindicando vel recuperando Regno aliquo vel Prouincia Chriſtianorum, ſi à Tur-

Sixtus V. PP. ornauit Vrbē ſtructuris magnificis.

Sixtus V. PP. reſtituit nitorem Sacræ Scripturæ.

Sixtus V. PP. ingentes theſauros collegit in vſum Pontificum.

cis vel

A. C. 1590.

cis vel hostibus Ecclesiæ occuparetur, vel iam esset occupata. Et demum si bellum ab aliquo immineret ditionibus & patrimonio Ecclesiæ Romanæ. Habetur ipsius constitutio in volumine Constitutionum Summorum Pontificum Romanorum, cum his conditionibus dispensandi istius depositi. Quæ si perpendantur, mirandum est quod tanta collegerit potiùs ex parsimonia, quàm ex censu Ecclesiæ, qui alioquin alijs Pontificibus vix ad necessaria sustentandi gradus sui sufficere solet, & non minus dilaudanda solicitudo ipsius ingens, qua non tantùm dum viueret Ecclesiæ vniuersalis salutem procurauit, verùm & perenni eius securitati consulere voluit tàm magnifico peculio, quod alioquin in Nepotes, si libuisset, licuisset conuertisse. Sed proprium tractatum laudes tanti Pontificis requirunt, nos nostra prosequamur. Istum itaque Pontificem Rex Hispanus cùm hactenus contra Nauarreum frustra sæpiùs interpellasset, iterum fortiùs solicitare cœpit, vt pro Religione Catholica in Gallijs conseruanda, summus Religionis Antistes fædus secum iniret, thesauris quos habebat profundendis non parceret, Catholicos omnes (tanto magis Episcopos & Cardinales) Nauarreo coniunctos anathemate feriret. Cùmq; nihilominùs obtineri non possent à Pontifice officia huiusmodi, etiam minis, ac penè improperijs adhibitis exigebantur. Legatus enim illius Regis Comes de Oliuares palàm circumferebat in Curia Romana expostulationes, quasi Pontifex in causa tuendæ Religionis Catholicæ officio & debito suo deesset, & futurus esset causa eius excidij in Gallia, si fædus huiusmodi non sanciret, seu denegaret ipsi opportuna auxilia. Sed Pontifex conuocato Purpuratorũ Patrum Senatu, diligentiùs negotium examinauit, & ex communi consilio (licet quidam Cardinales Hispanicarum partium dissentirent) in sententia perstitit. Et cùm adhuc Legatus ille pertinaciùs instaret, ac Regis sui nomine se publicè de hoc obnunciaturum (Concilium indicendum) minaretur, obnunciationemq; interpositurus ad Pontificem venisset, priusquam posset proloqui, Pontifex ait, vide ad quid veneris, & quæ loquaris, ne vicissim audias responsa seueriora, (ne ducaris ad Pontem, locus est supplicij publici, dictum ipsi fuisse, narrabat memini Stanislaus Rescius, qui tunc Referendarij sacræ Pœnitentiariæ munus gerens, aderat ibi inter familiares Pontificis.) Tenuitq; ille supplex pedes Pontificis, & nihil se adferre profitebatur, quod aures Pontificis offenderet. Ac Rex Hispaniæ vt primum hoc inaudiuit, quasi se inscio Legatus ad tam acerbam contentionem processisset, in eius locum alium Legatum Ducem Sessanum suffecit.

Sixti V. PP. cõtra importunas preces constantia.

Rescius Polonus Referẽdarius Pœniten. Romæ.

Et quidem vulgò ac rerum ignaris admirationi fuit ea Pontificis cunctatio; tantò magis quòd ipse iam eundem Nauarreum in principio Pontificatus sui anathemate notauerat, minusq; habilem ad successionem Regni, eò quod contra Catholicos Dux fuisset Vgonotis, declarauerat: nempè vt eum ab eo proposito deterreret, & quod tunc spes successionis Regni adhuc (vt aiunt) in herba latebat: imò vix aliqua apparebat viuente Henrico Valesio ætate florida, necdum quadragenario, & ad excitandam propriam successioni suæ prolem idoneo, nam recens duxerat ipse vxorem Aloysiã Claudij Ducis Vandemontij filiam Virginem formosissimam. Verùm eò

ante-

A. C. 1590.

antequam prolem suscepisset inopinato casu sublato, cùm iam successionis ius ad Nauarreum peruenisset, catus Pontifex rem altiùs cõsiderat: nempè exclusa à successione Regni Galliæ vera stirpe Regia, Hispanis ad occupandum illud Regnum viam aperiri; & subacta Gallia, Monarchiam totius Europæ quæri: Italiæ libertatem vnica ipsius vindice Gallia edomita oppressam iri: Romam potentiæ Hispani seruituram, atq; Electiones Pontificum ipsius arbitrio vel inuitam permissuram: ac in perpetuo metu futurã, ne sibi quandoq; ab eius Ducibus ac Proregibus obueniant crudeliores calamitates, quarum triste nimis & formidolosum exemplum præcesserat sub Carolo V. Imperatore, cum eius exercitus A. C. 1527. die 6. Maij Duce Carolo Borbonio illam Vrbem hostiliter inuasit, (in prima mænium oppugnatione occubuerat Borbonius, & quadringenti ex Pontificijs Heluetijs qui se opposuerant) cædibus, rapinis, æquè Diuinorum atq; prophanorum direptionibus immanissimis, execrandis in omnem, etiam sacrarũ Virginum sexum turpitudinibus ac violentijs fædauit: Summum Pontificem tunc Clementem VII. in mole Adriani septẽ mensibus obsessum tenuit: & quantumuis ipsemet Carolus V. se inscio illud successisse affirmauerit, eum tamen liberari non fecit, nisi pacto inter alias duras conditiones, vt Cruciarium vectigal, nempè decimam fructuum annuorum Ecclesiasticorum in Hispania ei addixerit, & soluerit quadringenta millia numorum aureorum in stipendia illus manus flagitiosæ vt Roma abiret. Aliud quoq; talis scenæ recentius exemplum vidit A. C. 1556. cùm Dux Albæ Neapolis Prorex Paulo IV. PP. indixit bellum, eò quod non restitueret montem Neptunum Columnensibus, & cum armis infestis ingressus ditionem Pontificis, diuersa eius oppida ac portũ Ostiam cæpit, multumq; terrorẽ Romæ incussit. Neq; rei Catholicæ in Gallia vim externã profuturam sperari potuit, præsertim Hispano Duce, quem palàm iam dominatũ Galliæ ambientem, Galli æquè Catholici atq; hæretici oderant, & extrema quæq; perferre volebant, priusquam iugum Hispanicum subirent. Imò & nomen Catholicũ exosũ ibi futurũ apparebat, vt quod præferret Hispanus & quòd Hispanũ adduxerit in Gallias. Vnde bellum illud in cuius societatẽ sedes Apostolica tunc vocabatur, damnũ certiùs quàm cõmodum Religioni Catholicæ & Gallicæ gẽti de Ecclesia tam præclarè meritæ (vt cuius ope propè ab interitu sæpiùs emerserat) calamitates ingentes, vel vltimum excidium allaturum, & profusionẽ immensam sanguinis Christiani exinde sequuturam prudens Pontifex iudicans, ab eo abstinuit, sed salubriori consilio fluctuanti in illis partibus Religioni subueniendum censebat. Ita nimirum vt Nauarreus in Regnum Galliæ succedens renunciaret hæresi, ac fidem Catholicam profiteretur. Nec dubia suggerebat ipsi talis inclinationis Nauarrej argumenta Orator Venetus, Comes Lucemburgius Legatus nobilitatis Gallicæ, ac Proceres Galli Catholici qui Nauarreum sequebantur: asiduè enim eorum literæ commeabant ad Pontificem, & palàm erat quod Nauarreus affirmabat, se natum enutritumq; in fide Catholica, eam nunquam impugnasse, sed sartam atq; integram conseruare; & si in fide erraret à peritis doceri velle, non tamen se cogi debere ab æmulis & subditis ad

Sixti V. PP. rationes propter quas noluit auxilia dare Hispanis contra Nauarreum.

Roma direpta à milite Caroli V. 1527.

Neapolis Prorex bellum infert Papæ 1556.

Galli de Ecclesia Rom. præclarè meriti.

Nauarrei propensio ad profitendum fidem Catholicam.

profi-

profitendam fidem: innuens ingenuum decere sponte profiteri. Mors interrupit sapientissimum Pontificis consilium, quod tamen paulò post Clementi VIII, optimè successit, vt suo loco dicetur. Sixtus autem eodē Anno Mensis Aug. 27. die decesserat septuagenarius, cùm sedisset annos quinque, Menses quatuor, dies tres: sed operum magnitudine æquauit, vel etiam superauit, quantumuis longæuos Pontifices: Nec vnquam decubuit, licet ægritudine fatali debilitatus, ingeminans sæpè illud Vespasiani Imperatoris, Principem oportere stantem mori. Maleuoli qui Gallicos motus nōnisi armis Hispanicis componi optabant, dum eius salubre consilium vituperando agnoscunt, magis celebrârunt hoc Disticho:

A. C. 1590. Sixtus V. PP. moritur 27 Augusti 1590.

Fac in amicitiam coëant & fœdera iungant
Galli omnes: dixit Sixtus, & occubuit.

Ac plura dedit illi virtus quàm inuidia potuit abstulisse; innumera enim leguntur erudita Elogia ipsius magnificis operis adscripta Romæ. Vacauit eo defuncto sedes Romana diebus octodecim, & successit in Pontificatu Ioannes Baptista Castaneus, denominatus Vrbanus VII. sed & is septuagenarius cùm nihil magis quàm animum ad genus Sixti V. diuexandum promptum præferret, tredecimo Pontificatus sui die obijt, ac successorem accepit Nicolaum Sfondradum Mediolanensem, appellatum Gregorium XIV. Hispanis deuinctiorem, vt in subsequentibus apparebit. Nunc ad obsidionem Parisiensem, & Mænium auxilia procurantem redeamus, ne longiori interuallo ab illis inceptus sermo disiungatur. Arctius itaq; premebat obsidione Nauarreus Vrbem illam; & à vigesima septima Iulij occupatis suburbijs, omnem aditum eò inferendi à foris commeatus præcluserat, cum oppugnatione eius mœniū sæpius tētata, fortiùs obsessis resistentibus, & in oppugnatores audaciùs erumpentibus, nihil proficeret; nec dolus successisset. Instructa enim ab Vgonotis, qui erant intrò Duce Reginaldo quodam, proditio, statim fuit detecta, & de authore sumptum supplicium. Verùm tanta erat in Vrbe annonæ penuria, vt defecerit ibi vsus panis, præter quod ditiores ex auena facto pane vtebantur parcè satis, cùm dimidia tantùm libra in die singulis daretur, pauperiores nonnisi herbis vilioribus absque pane vescebantur: nec canum carnibus parcebant, equis in cibos absumptis, quos & Legatus Hispanicus quotquot habebat præsidiarijs comedendos, omnemq; suam argenteam supellectilem in alimoniam pauperum distribuerat, præter vnum cochleare argenteum, quod vsui suo reseruârat, inde nonnisi odium apud populum consequutus, quasi per eum staret quominus pax cum Nauarreo statueretur. In S. Dionysio simili fame laborabatur, vbi cùm omnia absumpsissent obsessi, deditionem fecerunt. Sed Parisijs cùm obsidio in sextum Mensem duraret, in tantum inualuerat fames, vt ducenti aliquando in vna die ex inedia morerentur, & etiam lues contagiosa inde prouenerat. Imò & Hierosolymitanæ obsidionis exempla, nempè viginti duo pueri ibi occisi & comesti numerabantur. Vnde audiebantur sæpiùs populi miserabiles eiulatus pacem aliquam componi postulantis, & demum etiam ad arma & seditionem concurrebat vulgus, in qua Centurio Goesius cæsus occubuit.

Vrbanus VII. PP. creatur & 13 die Pontificatus sui moritur.

Parisiorum obsidio.

Parisijs ingēs fames.

Sedato

Sedato autem tumultu & eius authoribus cōprehensis, ac capitis pœna castigatis, visum fuit experiri an Nauarreus ad aliquas iustas pacis conditiones flecti posset? Et expediti fuerunt Cardinalis Condæus, & Archiepiscopus Lugdunensis ad castra ipsius pacem tractaturi: sed nullo fructu, cùm enim illa sola ratione deditionem promitterent, si Rex fidem Catholicam priùs profiteretur, indignè ferens Rex ab vna Ciuitate sibi legē (vt aiebat) imponi, vacuos dimisit: & cùm iterum venientes licentiam adeundi Ducem Mænium peterent, sine quo nihil firmum de pace totius Regni statui posse dicebant, Rex tanto magis indignatus, quòd ex istius arbitrio penderent, eos re infecta in Vrbem redire iussit: tamen ad deliberandum diligentiùs de deditione, concessit eis dies octo, quibus durantibus inutilis turba emissa est ex Ciuitate, & aliquanta annona intrò conducta. Fertur etiam tum Magistratus Parisienses inuito Nemourio & alijs Ducibus consuluisse Theologos insigniores qui aderant, Panigarola Franciscanus, & Robertus Bellarminus, Terrius ex Societate IESV, an si necessitate tanta cogente Principi non Catholico Vrbem traderent, tenerentur pœnis interdicti sacrorum à Summo Pontifice Romano in hoc constitutis, ac responsum retulisse, quòd (ac si qui Turcis dederentur constricti necessitate) non tenerentur; & si obsidio aliquantò plus durasset, ex tali consilio Regem recepissent, maximè vrgēte extrema victus inopia, quæ vltrà paucos dies nulla humana ratione tollerari potuisset. Sed opportunè allata fuit fama de aduentu Ducis Parmensis obsessis opē ferentis, qui ex Belgio cum selectiori exercitu quindecim millium veteranorū Galliam ingressus, per Picardiam & Veromandos Lutetiam versus contendit.

A. C. 1590. Parisienses proponūt conditionem dedi tionis vt Nauarreus renunciet hæresi.

Farnesius Parmensis Dux subuenit Parisijs.

Et cùm Vrbi appropinquaret, Nauarreus quoq; dimissis obsidionis stationibus copias suas collegit, aleam prælij quā in Druidis Mænium superauerat tentaturus. Nunquam tamen elicere potuit Parmensem ad præliū: iste enim contentus quòd sibi accessus pateret Parisios, eò maximam cōmeatus copiam introduci curauit. Hocq; peracto, quò meliùs prouisum esset illi Vrbi, viciniora oppida, vt Laignij, pontē Charenton, pontē S. Clodouei oppugnauit, coactaq; ad deditionē, proprijs præsidijs muniuit. Demum verò Vrbem ingressus (pompa triumphali exceperant venientem) exoratus à Parisiensibus, etiam Corbellium Oppidum illis nimium infestum non sine maxima suorum cæde expugnauit. Quæ tamen omnia loca in manus Nauarrei redierunt post paucos dies, cum Parmensis inedia & laboribus afflictum exercitum suum in Belgium sub finem Mensis Nouēbris reduxisset. Fructum etiam illius expeditionis Parmensis in Galliam, damna Belgica abundè cōpensârunt: Hollandorum enim Dux Mauritius proximo mense Martio Bredam ingenioso stratagemate cœperat, summissa naui mercatoria, cuius aluo septuaginta selectos milites inclusos, & desuper cespitibus arefactis loco lignorum nutriendo igni adhiberi ibi solitis (*Turff* Belgæ dicunt) contectos, intrò Arcem Bredanam conduxerat, & ad datum signum ipse accurrens per portas illo dolo apertas Ciuitatem intrauit, occupauitque. Ac dum Parmensis in Gallia moratur, Nouiomagum oppugnauit, liberamq; ibi suis nauigationem extorsit, & propugnaculum

Belgium damna accepit ab Holland. absente Farnesio.

Bredam capit stratagemate Mauritius.

A. C. 1590.

gnaculum eam Vrbem propè extruxit: Arcem Dodendael expugnauit, & plures Arces ad Mosam ac Bredæ propiores Terheiden, Resendalium, Steenbergam cœpit. Quò maioribus autem curis distraheretur Nauarreus, sub idem tempus Rex Hispaniæ miserat Duci Sabaudiæ magnam manum Hispanorum militum, cum quibus ille in Delphinatum ac Prouinciam excurrit, vsque ad Aquas Sextias, & in vicinia Marsiliæ, sed à Francisco Ladigerio Delphinatus pro Nauarreo Præfecto ab obsidione Oppidi Berray reiectus, alia quoque loca occupata in breui amisit. Vienam quoque ad Rhodanum idem Ladigerius pro Nauarreo tunc recuperauit, & Gratiopolim cœpit.

Subaudiæ Dux cum copijs Hispanicis in Galliam venit.

Subaudiæ Ducem Ladigera fugat.

Nec omittendum videtur, quod hoc Anno in Germania memorabile accidit nempè colloquium Theologorum Catholicorum cum Luteranis à Iacobo Marchione Badensi institutum, in quo à Catholicis Ioannes Pistorius Societatis Iesv, & à Luteranis Iacobus Smidelinus præsidebat. Et cùm Smidelinus omnium qui aderant ab vtrinque iudicio turpiter succubuisset, Marchio Badensis Cathechisandum se tradidit Patribus Societatis Iesv Nouiomagensibus, & publicè renuncians hæresi, Catholicam Religionem suscepit, cum summo gaudio Sixti V. Papæ adhuc tunc viuentis, qui in signum lætitiæ gratias acturus Deo, pedes descenderat ad Templum Teutonicorum Romæ S. Mariæ de Anima denominatum.

Badensis Marchio instituit colloquium Theologorum de dubijs fidei.

Badensis Marchio cõuersus ad fidem Catholicam.

Hoc eodem Anno Iacobus VI. Rex Scotiæ in Noruegiã Assloium ad accipiendam Annam Christiani IV. Daniæ Regis sororem sibi desponsatam transfretauit, & ibi Cronebergi hyeme exactâ, proximò vere in Scotiam redijt suamq; sponsam Reginam Scotiæ conuocato Procerum Conuentu Lethæ coronari fecit. Ad finem eiusdem Anni, 5. die mensis Octobris Romæ postquam defuncto Vrbano VII. PP. Sedes Pontificia vacasset Mensibus duobus, diebus nouem, renunciatus fuit Summus Pontifex Nicolaus Sfondratus Mediolanensis, immutato nomine Gregorius decimus quartus denominatus, vt paulò ante diximus: Quinquaginta quatuor Cardinales pro illa Electione Pontificis conclaue erant ingressi, inter quos adfuit & Cardinalis Georgius Radziuil Princeps, ob eximiam morum Comitatem toti Cardinalium Collegio gratissimus, sed nec dum annis ad Pontificatum habilis. Aderat Romæ & Bernardus Maćieiowski Episcopus tunc Luceoriensis ad Sixtum V. à Sigismundo Poloniæ Rege destinatus pro obedientia reddenda Legatus: Et cum illo Pontifice iam fataliter decumbente aduenisset Romam, ac Vrbanus VII. priusquam munia Pontificalia obiret, intra paucos dies decessisset, alium Pontificem expectauit, cui suam Legationem repræsentaret.

Iacobus VI. Rex Scotiæ iuit in Daniã ad leuandam suam sponsam sororem Daniæ Regis.

Gregor. XIV. PP. creatur.

Radziuil Card. assistit Electioni Põtificiæ.

Poloniæ Regis Legatus Maćieiowski Romam missus.

A. C. 1591.

Annus Christi, 1591.

N Polonia autem Comitia Generalia Regni Varsauiæ vltimis diebus Decẽbris cœpta, mense Ianuario insequentis Anni continuabantur in maximo hominum concursu & celebritate, quam frequentia Legatorum Principum externorum auxerat. Omnes enim penè Principes Christiani suos Legatos ad ista Comitia miserant. Ab Imperatore Rudolpho missus Andreas Episcopus Vratislauiensis, adduxerat in suo Comitatu plusquam trecentos Nobiles Silesios, & vnà cum Legatis aliorum Principum Austriacorum, querebatur de lege in præteritis Comitijs lata, qua Archidux Maximilianus inhabilis ad petendum hoc Regnum si quando vacaret fuerat declaratus, & qui suffragia in eum conferent infames denunciati. Toti enim domui Austriacæ iniuriosissimam esse & ignominiosam illam repudiationem dicebat, & longiori oratione amicitiam domus Austriacæ isti Regno vtilem & proficuam semper fore demonstrans, eam in bona æstimatione haberi, legemq; illam aboleri postulabat. Sed Rex ex consilio Senatus responderi iussit, eam legem ex occasione Archiducis Maximiliani latam ad cæteros Austriæ Principes ita demum pertinere, si Maximiliano contra hoc Regnũ patrocinarentur. Angliæ autem Reginæ Legatus pro permittenda Anglicis mercatoribus in portu & Ciuitate Elbingensi commorandi libertate intercessit, & facilè obtinuit, gratior Polonis ob nauatam nuper operam Constantinopoli, in confirmanda ipsis pace cum Turca. Reliquorum Principum Legati diuersi, diuersorum causas priuatas agebant præsertim pro dignoscendis in Prussia & Liuonia quorundam iuribus prætentatis. Auditus etiam fuit Tartarici Chami Nuncius, qui cùm compẽsationem damnorum à Cosacis in Taurica illatorum requireret, responsum tulit; maiora damna Russiæ confinia ex incursionibus Tartarorum pati, atq; tali commutatione damnorum vtrinque pacem stabilitam cum Turcis fuisse. Nec donatiuum quod petebat (cùm hostilitèr Tartari in annis præteritis egissent) obtinuit, sed promissum ipsi fuit; si illi in posterum quietiùs viuerent, ac iniurijs abstinerent: eoq; contentus pacem tunc cum hoc Regno cõposuit. Ciuica autem Reipublicæ negotia paulò pacatioribus quàm ante consilijs agitabantur; omnium enim præteritarum inter Proceres discordiarum materia videbatur extincta, & redintegratis communicatione officiorum animis, mutua confidentia & conuiualis societas genti vsitatior fuit restituta.

Poloniæ Rex Comitia celebrat Varsauiæ.

Austriaca domus conqueritur de lege lata ne Maximilianus Archid. posset sperare Regnum.

Angliæ Reginæ Legatus in honore habitus.

Tartarorum Legatis denegantur donatiua.

Et quidem à principio Comitiorum Karnkouius Archiepiscopus Gnesnensis ad Acta Conuentus sui Kolensis defendenda sese comparabat, sed cùm ab omnibus improbarentur, Zamoyscio Cancellario, quem sciuit exinde fuisse meritò offensum operâ communium amicorum sibi reconciliato, satis habuit quòd non publico decreto, sed silentio ea abolebãtur. In priuatis tamen colloquijs multoties exprobratus illi fuit tantus error, tàmq; perniciosum conuulsæ authoritatis Comitialis exemplum, & Ioãnes

Carncouius Archiep. reconciliatur Zamoyscio.

C. A. 1591.

Zborouius Chriſtopherus honori priſtino reſtituitur cũ conditione.

Zborouius periſt in Vngaria.

Tarnowski Vicecancellarius Regni, (ipſi alioquin obſtrictior & familiarior) cùm aliquando gloriantem de ſuis geſtis audiſſet, reſpondiſſe fertur; quicquid maximum præſtaret, & etiamſi centena Gymnaſia (vti Caliſsij extruxerat vnum ſtructura & cenſu perpetuo magnificum) conſtrueret, nunquam damnum quod illo ſeditioſo Colenſi Conuentu Reipubl. intulerat, compenſare poſſet. Tributa tamen & prouiſiones de quibus in Conuentu Colenſi controuertebatur, abrogatæ fuerunt, poſtquam euanuerat metus belli Turcici. Reſtitutus quoque fuit Chriſtopherus Zborowski honori priſtino, relaxatis decretis proſcriptionis Regis Stephani contra eum latis: ea tamen lege ne intra fines Regni durantibus viginti annis morari poſſet: nempè ferocior moribus, & pronior in rixas inſtaurandaſque recens tanto patriæ periculo ſopitas ſeditiones. Nec redijt vnquam in Poloniam, paucos enim poſt annos circa ludum aleæ perierat, dum Cæſari Rudolpho in Vngaria militaret.

Sigiſmundus III. Rex Poloniæ inuitis Polonis Auſtriacis coniungitur.

Sigiſmundus III. Rex remouet à ſe Auſtriacis aduerſos.

Sigiſm. III. Regis Poloniæ caſanorum nuncij.

Sed quantumuis Reipublicæ pacatæ ſpeciem illa Comitia præferrent, in eis tamen fundamenta ſunt iacta, diuturnæ & penè perpetuæ inter Regem & Ordines diſſenſionis. Ibi enim Rex quòd animo multò ante conceperat, ſtrictiorem cum Auſtriacis amicitiam inire conſtituit. Vnde omnia ſubſequentium ſuſpicionum ſeries proceſſerat. Et cùm eouſq; arcani ſui conſilij arbitros haberet, qui nõniſi ex ſententia concordi Senatus, & ex legum Regni præſcripto, ipſi dirigendum actionum ſuarum inſtitutum ſuadebant, & ſingula quæ in priuato Regi interuenirent, inſignioribus Proceribus, vt leges diſponunt, communicabant, ille inprimis tales moroſos Magiſtros ex Aula ſua ſummouendos decreuit, nempè omnes qui cum Zamoyſcio Cancellario conſentirent, vt quem ſciret eſſe ſeueriorem patrij moris vindicem, & eorum anteſignanum, qui ſuſpectam Regno cum Auſtriacis amicitiam deuitandã cenſerent. Omnia autem agebantur nonniſi Sacerdote Bernardo Ieſuita, qui adhuc in Suecia tenello ætate Regi à confeſsionibus ſacris fuerat, conſcio & arbitro; & etiam Alberto Radziuil Mariſchallo Lithuaniæ in Auſtriacos propenſiori Rex plurimum confidebat. Aderat autem occaſio tunc primùm loco mouendi Albertum Baranouium Cancellarium minorem Zamoyſcio familiariorem, cùm paulò ante inchoata Comitia deceſsiſſet Petrus Dunin Wolski Epiſcopus Plocenſis. Iſtum itaq; Epiſcopatum, licet iam ante Laurentio Goslicki promiſſus fuiſſet, contulit Rex Baranouio: nempè quod eo accepto, ex lege teneretur dimittere officium Vicecancellarij, & dare in eo locum alteri, quem Rex obſequentiorem ſibi deligeret. Et licet non obligabatur Baranouius abdicare ſe tali Magiſtratu ſtatim, niſi priùs Roma cõfirmatione acceptâ poſſeſsionem Plocẽſis Epiſcopatus adijſſet, vnde ad Comitia proxima metamorphoſis iſta potuiſſet differri, tamen ſolertiori artificio expugnatus, eum ſponte depoſuit, ac grauiùs ſtudia partium diſtraxit, hac vnũ, illa alium in illo officio ſuccedere deſiderante, omnibus penè inſcijs quid Rex intenderet. Zamoyſcius enim Cancellarius pro ea authoritate quàm maximam ſibi compararat, & quòd ipſius potiſsimum intereſſet, quem muneris ſui Cancellarialis haberet ſocium, Petrum Tylicki Secretarium

Regni

A. C. 1591.

Tarnouio defertur munus Vicecancellarij.

Sigiſmundi III. Regis Aulæ immutatio.

Regni Maiorem deuinctiorem ſibi promoueri optabat. Radziuil autem cui iam ſuboleuerat quò Rex inclinaret, fauebat Ioanni Tarnowski Referendario Regni, vt quem ſciret infenſiorem eſſe Zamoyſcio Cancellario, eòq; partes Regias fortiùs defenſurũ. Atq; ita Tarnouius peruicit, & mutato magiſtratu, penes quem eſt ſuma rerum in Aula Regia, præſertim cùm Cancellarius Magnus Zamoyſcius moraretur ſemper in Ruſsia remotior à Rege, omnia Aulæ conſilia fuerunt immutata. Nec multò poſt eiectus etiam fuit à familiari conuerſatione Regis præcipuus obex amicitiæ Auſtriacæ Martinus Lesniowolski Caſtellanus Podlachiæ, Zamoyſcio Cancellario coniunctior. Iſte fuit Legatus à Republica in Sueciam ad conducendum hunc Regem, & exinde ei ſemper adhæſit, ipſius iuuenilis & inexpertæ ætatis fidus inſtructor, conſiliorumq; priuatim moderator, & vir tanto par muneri, habitu & moribus grauiter compoſitus, ac Politica ſciẽtia probè inſtructus, modeſtior etiam, & quod rarum in tanto gradu, omnibus æquabilis.

Lesniouolſcius excidit è gradu & gratia Regis.

Sigiſmundi III. Regis primæ ætatis habitus perſeuerauit ad ſenectam.

Et tamen non valuit euitare inuidiam, & inſidias criminationum ſecretiorum, quibus obnoxios eſſe ſemper Aulicos præmonuit *Tacitus*; nempè parùm cautus, & ſibi nimium confidens. Vnde & poſt lapſum in exteriori pariete domus tũc Gorcanorũ, quam inhabitabat Cracouiæ in platea Canonicali, depingi fecerat duas coronas laureas, vnã cum tali ſchemate: *Ipſa ſibi virtus* altera cum tali: *meruiſſe ſatis*. Dicere autem ſolebat cùm ex Suecia adduxiſſet Regem, nempè iuuenem, innocentem, in puris dici poteſt naturalibus: adduximus, inquit, vobis raſam tabulam, qualem habitum illi primum impreſſeritis, talem ſemper habebitis. Et verè dixit: nam cùm iſti monitores à principio inſtruxiſſent Regem, ne rogantibus aliquid vnquam reſponderet, niſi cum ipſis priùs rem contuliſſet, eum tam taciturnum & tardum ad reſponſa formauerant, vt etiam cuſtodibus remotis liberior, in ætate quoq; maturiori, & in ſenecta ad interrogationes taceret, nec aliquid niſi poſt repetitas longo interuallo petitiones ægrè reſponderet, quæ remora grauiſsimarũ ſæpè rerum momenta ipſi interuertit.

Sigiſmundi III. Regis conſilium de vxore Auſtriaca ducenda.

Poloni Proceres nolunt Auſtriacam Regi cõiungi.

Mox autem in apertum prodire cœperunt tractatus de ducenda Regi vxore ex Domo Auſtriaca, Græcienſis Caroli Archiducis filia, quamuis in proximis Comitijs nihil de hoc fuerat ſtabilitum, nec præciſè de ducenda vxore Auſtriaca in Senatu propoſitum; ſed generaliter de connubio Regis deliberatione inſtituta, cùm plures Senatores ne Auſtriacam deſponſaret ſuaderent, & nonnulli palàm obteſtarentur, totum negotium fuit intermiſſum. Et videbatur Rex non tractaturus de nuptijs, niſi expectatis alijs Comitijs, ac concordi ſuper hoc Senatuſconſulto, vt ex vi pactorum iuratorum obligabatur. Vnde cùm præter ſpem omnium celeriùs negotium hoc promoueretur, pacta & iuſiurandum à Rege violari maturiores non ſolùm querebantur, ſed & ſuſpicari cœperãt, ne illa coniunctio cũ Auſtriacis eſſet pignus occultioris alicuius vinculi, quòd mercede libertatum Polonorum ſoceris veniret. Quodq; tacito eouſque rumore premebatur, quaſi Reualiæ adhuc in congreſſu Regum filij cum Patre fuerit definitum, tradere Poloniam Auſtriacis, auulſis ad Sueciam Pruſsiæ vectigalibus ac Liuonia, tunc paſsim per ora omnium volitabat.

Sed tan-

A. C. 1591.

Sed tanta iam erat in Aula adulatorum turba, vt nullus esset qui Regi non applauderet, & contemnendos suaderet istos morosos Magistros (vt Aulici aiebant) adulti Regis, qui contentiosè assererent matrimonij libertatem in persona Regia arctiori necessitate legis posse coarctari. Atq; ita postpositis omnibus quæ obstare videbantur, in breui nuptiarum huiusmodi tractatus fuit conclusus, earum solennitate ad annum proximum dilata.

Cracouiæ tumultus cõtra synagogas hæreticorum.

Tumultus autem magnus fuit excitatus eo anno Cracouiæ, cùm enim plurimi Germani hæretici Aulam Regiam sequerentur, & etiam Regis soror Anna hæresim Luteranam profiteretur, publicum exercitium quisque sectæ suæ vsurpare volebat, & synagogam vnam in platea S. Ioannis, alteram in platea S. Spiritus dissentientes in Religione sibi constituerant. Perhorruit Ciuitas Catholica ad ea mõstra nũquam ibi figere pedem ausa, & monitus fuit Rex ab Ecclesiasticis de sorore sua, cuius præcipuè authoritate hæretici omnes niterentur: Sed cùm hæc non sufficerent, concitato tumultu Studiosorum nomine, quorum in illius Ciuitatis Academia frequens & florens est numerus, synagogæ illæ fuerunt oppugnatæ. Et cùm Regij stipatores ac ministri nonnullorum Procerum qui aderant hæretici, illas turbas repressissent, iterum assumptis animis noctu irruens populus, easdem synagogas euertit, & subiectis flammis exussit. Quo grauiùs commoti Equestris Ordinis hæretici, Conuenticulo facto in oppido *Chmielnik*, legationem expedierant ad Regem, vt eam iniuriã ipsis illatam vindicaret, & iuberet restaurari dirutas synagogas, nisi ex proximo omnium diuersæ Religionis Conuentu, quem Radomiæ indixerant, maiores querelas audire vellet.

Academia Cracouiensis florens.

Hæreticis ad querelas de tumu tu Cracouien. datũ responsum.

Sed responsum retulerunt, illum Conuentũ quem propriâ authoritate collegerant, & quem collecturi essent, aduersari legibus, & seueriùs puniendos fore eius authores. Iniuriam autem si quam haberent ex tumultu Cracouiensi, iure vindicarent. Data quoq; fuerunt seueriora Regia mandata ad Antesignanos eorum, ne vllum Conuentum Radomiæ alibiué locorum inscio Rege cogere auderent; & paruerunt, nec synagogas Cracouiæ deuastatas ampliùs instaurârunt.

Gregor. XIV. PP. Nauarreum excommunicat.

Romæ autem Papa Gregorius XIV. ab ipso exordio Pontificatus sui nõ aliò conuersus, nisi ad promouendum Hispanum in subiuganda Gallia, statim initio istius anni publicato Iubilæo pro felici illius belli Gallici exitu, Nauarreum iterum excommunicauit, & vti hæreticum post priorem reconciliationem relapsum, indignum esse Regno denunciauit. Contra Sectatores quoq; ipsius Principes & Nobiles Galliæ, nisi eum deseruerint, excõmunicationem intentauit; & contra Ecclesiasticos, nisi ab ipso intra quindecim dies à publicatione illius mandati recessèrint, vltra excommunicationem, etiam pœnam priuationis beneficiorum suorum interposuit.

Gregor. XIV. PP. exercitũ mittit in Galliam.

Exercitum etiam septem millium peditum Helvetiorum, & mille Italicorum, ac mille quingentorum Equitum conscribi fecit, eumq; in Galliam misit Duce Francisco Sfondrado fratris sui germani filio, cui peritiores militiæ Duces Virgiliũ Vrsinũ, & Octauiũ Cæsium adiunxerat. Sed neq; exercitu misso, neq; excommunicationis fulmine multum profecit: Ille enim

enim in finibus Helvetiorũ hærens, atq; expectans donec Parmensis cum suis copijs ex Belgio in Galliam veniret, interim defuncto Pontifice, maiori parte fuit dilapsus, eo Anno vicies centenis nummorum aureorum millibus ex deposito Sixti V. nullo operæ pretio absumptis. Excommunicatione quoq; magis irritati Galli, eam contempserunt. Parlamentum Turonense publico edicto eam damnauit, irritamq; esse, & immunitatibus Ecclesiæ Gallicanæ contrariam denunciauit: eius diplomata & exemplaria publicè ante suam Curiam per carnificem lacerari, & igne cremari fecit, ac eorum latorem Marsillium Landrianum Nuncium Apostolicum comprehendi & puniri iussit, nisi celeriùs ad tutiora secessisset. Ipsum quoq; Papam Gregorium XIV. iuratum pacis Catholicæ & Regni Franciæ hostem declarauit. Archiepiscopis verò, Episcopis, & Ecclesiarum Gallicarum Antistitibus mandauit, vt non curantes illam excommunicationem, Regi obedirent, & edictum hocce Parlamenti obseruarent, ac in suis Ecclesijs publicarent. Simile interdictum promulgauit supremæ Curiæ Cathalauni Præses, damnando illam excommunicationem, & eius exemplaria per carnificem cremari præcipiendo. Sed & Rex ipse publico scripto de hoc edicto conquestus est, quod iniquè quasi persequeretur Catholicos accusaretur, & obnunciabat quod nihil immutari velit in fide Catholica, nec temerarius sit, sed si erraret, doceri, saniorаq; consilia sequi cuperet.

A. C. 1591. Galli excommunicationẽ PP. non recipiunt.

Nauarrei contra Excommunicationẽ PP. obnunciatio.

Et alio scripto edito, reuocauit omnia sua edicta (inquit) violenter sibi extorta in Anno 1585. & 1588. ante decessum Henrici III. quibus pax Religionis turbari videbatur. Ac conuocatis ad Ciuitatem Mantes Archiepiscopis & Episcopis, eis iterum promisit quod Religionem Catholicam Romanam in Regno Galliæ vbi esset, integram conseruare & defendere velit. Eosdemq; rogabat, vt Summo Pontifici resisterent, nec eum permitterent conuellere dignitatem Regni & Regum Galliæ, exemplo maiorum suorum in Philippo Augusto Pulchro, Carolo VIII. & Ludouico XII. ac Patriarcham Galliæ ex suo Ordine eligerent; Romam annatas non mitterent, sed communem salutem patriæ vnâ secum defenderent. Nec surdis auribus ea fuerunt excepta, nullus enim à Nauarreo post illam excommunicationem defecit; quinimò non minùs Ecclesiastici, quàm militares, inclinatiorem Pontificis ad Hispanas partes animum intuiti, de ipsius erga Gallos æquanimitate desperabant, & pariter Hispanum ac Pontificem pro hoste reputabant, vnicâ spe Galliæ salutis reposita in eo, si Nauarreus palàm hæresim damnaret: ad quod ille in dies propensior esse videbatur. Nouis etiam victorijs vires illius assiduè augebantur, nam post Carnutum primò huius anni vere diuturnâ obsidione & oppugnatione ad deditionem coâctum, Nouiodunũ magna vi adortus, licet Oppidani fortiùs resisterent, & multam stragem oppugnatoribus inferrent, post multos labores expugnauit, & omnes qui ibi in armis erant trucidari fecit. In Delphinatu quoq; Duces ipsius Aldigerius & Valetta contra Sabaudum satis prosperè certârunt, & recens istius exercitum obsidionem Grationopoli minitantem fugârunt: Vnde Sabaudus maiores vires cõparaturus ad socerum Regem in Hispaniam concesserat. Nouæ etiam copiæ in Germania compa-

Nauarreus Carnutam & Nouiodunum capit.

Sabaudiæ Ducis in Gallia copiæ cæduntur.

A. C. 1591. Nauarreo ex Germania auxilia mittuntur.

comparatæ in auxilium Nauarreo adueniebāt cum Duce Christiano Principe Anhaltino, quæ octo millibus equitum, & viginti millibus peditum constabant, instructæ machinis & omni instrumento bellico trium millium currubus conducto: Regina quoq; Angliæ ducenta millia, Ordines Angli centum millia, & alia centum millia Angellotorum (monetæ Anglicæ) mercatores Angli pro subsidio ipsius contulerant. Vnde Mænius tanto diligentiùs solicitabat, vt Parmensis cum copijs Belgicis in Galliam properaret: Sed ille domesticis Belgij necessitatibus irretitus, tunc venire non potuit, verùm cum Comite Brisaaco, qui interim ex diuturna captiuitate sua euaserat, astu assumpto coci sui habitu, in Galliam magnam summam pecuniæ fœderatis pro impensis istius belli misit. Neq; tamen à Belgio auertere valuit damna ingentia, quæ eo anno ab Hollandis accepit.

Angli dant auxilia Nauarreo.

Nam isti (vt ad eos paulisper digrediamur) congregatis in hunc annum quàm maximis poterant viribus, cùm montes S. Gertrudis vel Syluam Ducis oppugnandam præseferrent, improuisò Mauritius Nassouius eorum Dux Zutphaniam aggressus, primùm eius arcem astu subornatis militibus habitu rustico, quasi venum legumina præsidiarijs adferrent, intercepit: & deinde Ciuitatem quoq; ipsam, cum præsidiarijs omnis commeatus, sed præcipuè sal & puluis nitratus deesset, deditione occupauit, tantâ celeritate vt priùs omnia perfecerit, quàm fama obsidionis ad vicinos perueniisset. Nec moratus imposito valido illi Vrbi & Arci præsidio, Dauentriam contendit, & excitatis munitionibus, viginti octo tormentis maioribus muros Ciuitatis, ea maximè parte, quà à flumine tutiores vallū non habebant, quati iussit tanta vehementia, vt quatuor mille pilæ bombardarū maiorum in vno die ex eius statione intrò Ciuitatem emissæ numerarētur.

Mauritius Dux Hollandorum Zutphanium & Dauentriā capit.

Properauitq; eò Parmensis à Nouiomagensibus excitatus, cùm propterea & Nouiomagum periclitaretur: Sed priusquam aduenisset, Dauentriēses sustinere diutiùs oppugnationem non valentes, sese dediderant Mauritio. Qui inde in Frisiam occidentalem mouens, Groningæ vicina loca, vt Damnium, Delfrilium, & Immentolium facili negotio cœpit. Groningam autem oppugnare contendens, vt intellexit Parmensem Nouiomagum aduenisse, & nuper ibi propè à se propugnaculum Cnodseburg dictum expugnare velle, ipse quoq; eò perrexit. Sed congredi cum Parmense non ausus, eum ex insidijs carpens illam oppugnationem deserere coēgit, & ipsius cohortem Prætoriam in insidias euocatam fudit, pluribus captis ex ea insignioribus, inter quos fuit Præfectus eiusdem cohortis, Franciscus Rigallius Marchionis de Guasti (illius celebris Ducis qui ad Pauiā Franciscum Regem Galliæ superârat cœperatq; Nepos,) & eius Vicarius Antonius Senagallius.

Farnesius concedit ad aquas Spatanas.

Viribus etiā corporis languere cœperat Parmēsis: vnde relicto pro præsidio in Geldria circa Neomagum Verdugio, ipse ad Aquas Spatanas concesserat.

Rudolphus Imp. tractat pacem inter Hispanos & Hollandos frustra.

Et ne hoc modo distineretur Rex Hispanus à rebus Gallicis bello Hollandorum, maiori studio adnitebatur hoc anno Imperator Rudolphus, vt inter eos pacem componeret: sed omnes tractatus respuebant Hollandi, nunquam securiores se fore arbitrantes ab Hispanis, quam cùm armati viuerent, ac plurima opponebant, ex quibus nunquam pacem

pacem tutam Hispanos quærere appareret. Seu quod fœdere cum Angla & Nauarreo à paciscendo prohiberentur, tenerenturq; conferre operam contra Hispanum communem hostem coniunctim oppugnandum. Non tamen intermisit Hispanus ab alia parte eo anno subuenire fœderatis in Gallia, expeditâ enim classe instructissima, (quasi contra Anglicam, quæ ad nauigationem Indicam impediendam prodierat) Britāniam Galliæ peti iussit, eademque classis ex inopinato Blauetum, illius Prouinciæ nobilem portum occupauit, ac firmo præsidio statim muniuit.

Hispani Regis classis inuadit Britanniam Gallicam.

Locum maximè opportunum & ad Galliam oppugnandam, & ad infestam habendam Angliam, ad cuius littora inde transitus est commodissimus. Aliam verò causam illati eò belli prætexebat Hispanus, nempè ius hæreditariæ successionis in illa Prouincia filiæ suæ Isabellæ, quam ex Elisabetha Henrici Valesij Galliæ nuper Regis sorore susceperat. Cùm Anna enim hęrede Britānica, illa Britannia separato iure ferebatur fuisse deuoluta ad Domum Valesiam, cuius vltima reliqua stirps cum Isabella sola superesset, ei hæreditatem illius Prouinciæ deberi Hispanus prætendebat.

Hispani Regis prætensiones ad Britanniā.

Sed statim eodem Nauarreus quoq; bonam partem exercitus cum Lanouio, & Angliæ Regina sex millia peditum expediuit, qui Hispani progressus maiores impedirent. In mari verò prohiberi non potuit Hispanica illa classis, quin Anglicam insidiantem Hispanicis venientibus ex Indijs apud fretum Gaditanum seu Herculeum profligârit, multis nauibus Anglicis ibi demersis, cæteris laceris, & magno remigum numero desiderato fuga elapsis.

Hispanica classis dissipat Anglicam classem.

Iterum etiam eodem anno classis illa Hispanica propè Biscaiam (in mari Cantabrico) in naues Anglicas incidens, aliquas demersit, & nouem ex eis mercibus onustas in Hispaniam captiuas duxit, inter quas erant quinque Hollandicæ, & duæ Rupellenses. Sed magis angebat Angliæ Reginam, quod præter Seminaria pro erudiendis in fide Catholica Anglis Romæ, & Rhemis in Gallia fundata, in Hispania quoque Vallidoleti Rex Hispanus erexerat tunc vnum, ex quo Catholicis Anglis suppeditabantur Sacerdotes, & hoc anno eorū duodecim inde emissi, mutato habitu, quò exploratores fallerent, in Angliam transierāt.

Hispanus Rex Vallidoleti fundat Seminarium pro Anglis Studiosis.

Vnde Regina illa quo se vindicaret, in Catholicos iudicium seuerioris inquisitionis instituit, ac promulgato edicto, (in eo querebatur quod Religionis nomine Hispanus conaretur ab eius obedientia subditos abducere, & ad se attrahere, Hyberniamq; illorū operâ inuadere) exquisitissimis modis indagari præcepit, quæ personæ in Regnū intrarent, & quæ ab vno anno intrauerint, deprehensosq; Catholicos pæna criminis læsæ Maiestatis puniri iussit. Ac ea occasione crudelior in Catholicos carnificina instituta diutiùs ibi perseuerauit, deprehensiq; plurimi non aduenæ tantùm, sed & indigenæ veteres Angli, vitâ & bonis spoliabantur.

Angliæ Reginæ edicta contra Catholicos.

In Gallia autem cùm iam auxilia Germanorum de quibus attigimus, aduenissent, Nauarreus insigne quid tanto militum robore perficiendum designans, Rothomagum aggredi constituit. Lutetia enim lenta licet, sed quia perpetua obsidione premeretur, nempè quòd vndique oppida & arces viciniores præsidijs ipsius munitæ cōmeatum perferri in eam Vrbem non permitterent, ac in dies maior ibi fames, & omnium esculentorum extrema

Nauarreus Rothomagum obsidet.

A. C. 1591. extrema penuria inualesceret, sponte suâ, seu tali necessitate adacta, ad obsequium reditura videbatur. Itaq; sub finem anni (iniquiori tempore) omnem exercitum ad Rothomagum promouit, illudq; vndiq; erectis castellis & munitionibus cinxit. Nec tamen potuit elicere ad aliquos tractatus obsessos, qui obstinatioribus animis resistere decreuerant, omniaq; ad defensionem necessaria comparauerant, & eruptionibus frequentioribus fatigare oppugnatores non cessabant. Expedierat etiam Mænius propere ad Parmensem in Belgium, vt cum auxiliaribus copijs festinaret, cum aliæ quoq; ex Italia à Summo Pontifice missæ in finibus Lotaryngiæ eousq; hærerent, progrediq; nollent, nisi eum venire certò rescirent.

Distinebatur autem Parmensis domi Legatione Imperatoris Rudolphi, qua iste pacem cum Hollandis componere nitebatur, & magis Hollandorum ausis, qui postquam eo anno plurima loca Geldriæ ademissent, reliquum illius Prouinciæ caput Neomagum obsidione constrictū, & demum fortiori oppugnatione, etiam ad deditionem Mense Octobre coëgerant, Parmensi irrito ad omnia profectu propugnante: fortè quod fortuna eius iam ad vicissitudinem inclinabat. Colligebat tamen militem in Galliam ducendum, & in Hannonia omnes copias suas congregabat. Cùmq; iam ibi adessent quatuor millia peditum, & tria millia equitum, ipse dimisso Imperatoris Legato, & administratione interim Belgij Petro Ernesto Comiti à Mansfelt commissa, Bruxellis profectus Valencenas contendit, vt ibi reliquum contraheret & lustraret exercitum.

Neomagum Hollandi capiunt.

Interim Romæ Gregorius Papa XIV. die 15. Mensis Octobris febri decessit, decimo Mense Pontificatus sui vix dum completo: nec videre potuit fructum profusarum tantarum opum in expeditionem Gallicam. Sub eius Pontificatu fames nimium inualuerat in Italia, quæ maximè Vrbem ipsam Romam afflixerat. Sed Diuina planè prouidentia subuenit tantæ necessitati; nam tunc primum (nonnisi tali instinctu) Naues Hollandicæ onustæ frumentis penetrarant in Italiam, à quibus ea fames subleuata fuit in tantum, quod frumenti modius, qui triginta nummis aureis Italicis eòusq; venibat, mox emebatur duodecim nummis aureis. Pontifex summè lætatus nuncio de illarum nauium aduentu, annunciatori primo mille nummos aureos donauerat. Huic malo successerat non leuius, febres acutissimæ ex corruptione ciborum, quibus in annonæ caritate, pauperioribus vtendum fuit. Feruntur illo morbo Romæ intra vnum annum extincti fuisse sexaginta mille homines, ijq; ætatis virilis à trigesimo quinto anno ad quinquagesimum; fæminæ penè nullæ. Et tandem Mense Augusto huius anni morbus ille cessauit, nec erat contagiosus. Idem Pontifex exceperat Romæ Ducem Ferrariæ Estensem, & per quadraginta dies ibi subsistentem, Regali magnificentia tractauit. Volebat Dux ille ratam haberi successionem Ducatus Ferrariæ pro filio fratris sui Cæsare Estense; sed dum aduocati de illius iure successionis disputarent, Pontifex in morbum lethalem incidit: & ita Dux rebus infectis Româ abijt. Dum autem moraretur Romæ, honoris causa inuitabatur ad sacrum Cardinalium Senatum, & locum inter Cardinales capiebat ante vltimum Cardinalem Diaconum

Gregor. XIV. PP. moritur.

Hollandicæ naues primū cum frumēto in Italiam penetrant.

Morbi in Italia grassantur.

Estensis Dux Feraria Romæ excipitur.

Ferariæ Duci locus datur in Consistorio Cardinaliū.

conum. Nec solùm in tractando illo Duce expensas liberaliores faciebat iste Pontifex, sed & in priuato suo victu fuit profusior: præsertim eius affines & familiares Lombardi assueti pinguioribus epulis, facilè consumebant census Pontificatus, & eis absumptis delibabant ex deposito Sixti V. occasione belli Gallici; nec dubiè euacuassent totum, si aliquantò plùs hic Pontifex superuixisset. Paucos autē post dies à morte Pontificis, in locum eius à Cardinalibus concordi voto electus fuit 29. eiusdem Mensis Octob. in Pontificem Ioannes Antonius Fachinettus Bononiensis, nomine assumpto Innocentij IX. Sed & iste post duos Menses Pontificatus sui die 29. Mensis Decembris eiusdem anni obijt ex languore virium, cùm excessisset annum ætatis septuagesimum; Creauerat tamen Cardinalem Nepotem suum Antonium Fachinettum, & Segam magni nominis virum. Factus Pontifex, visitatus fuit à Duce Mantuæ, quem magnificè & humanissimè habuit, locumque ipsi in Congregatione Cardinalium, quem nuper Dux Ferrariæ habuerat, concedebat.

A. C. 1591.

Innocentius IX. Papa eligitur, & post duos menses moritur.

Annus Christi, 1592.

NNI autem insequentis, Millesimi Quingentesimi Nonagesimi secundi initio, nempè 30. die Mensis Ianuarij, Collegium sacrum Cardinalium Romæ pertæsum frequentium funerum, quæ ter penè intra vnum annum tribus Pontificibus defunctis repetierat, viuidiore ætate Pontificem eligere maluit, ac concordia suffragia contulit in Hypolitum Aldobrandinum Florentinum Clementem VIII. denominatum, qui Auditoratu Rotæ summa cum laude perfunctus, deinde à Sixto V. Datarius factus, & paulò post ad Cardinalatum prouectus, Legationem in Polonia pro eliberando Maximiliano Archiduce tantâ industriâ obiuit, vt exinde omnes illum summo in Ecclesia obtinendo gradu dignum iudicarint. Nec fefellit talia de se iudicia, vt subsequentia docebunt.

Clemens VIII. PP. creatur.

Et dum hæc ibi aguntur, in Polonia dilatæ Regis Sigismundi cum Anna Austriaca nuptiæ solicitos tenebant Proceres, si quomodo possent adhuc impediri. Maiora enim in dies deprehendebantur suspicionum indicia, quod illæ essent symbolum tradendi Regni Ernesto Austriaco, vti iam à Conuentu Regum Reualiense in vulgo increbuerat. Nec iam rumore vano illa fama diuulgabatur, sed rei veritas adstruebatur prototypo literarum manu Regia signatarum ad Ernestum Archiducem, quæ sagaciori industria interceptæ in manus Zamoyscij Cancellarij Regni deuenerant. Instabant itaq; Proceres, qui partes seruandæ Reipublicæ assumpserant, vt Rex ab illis nuptijs, quas sine consensu Senatus tractabat, desisteret; vel si eas vellet exequi, ad minus Comitia generalia prius indiceret, in quibus obtineret consensum Senatus, & Respublica suæ securitati caueret. Sed Rex tantò magis accelerandum ratus, commisit negotium conducendæ

Poloni obsistunt Regi ne ducat vxorem Austriacam.

A. C. 1592.

Radziuil Card. Legatus ad conducendam Regi ſponſam.

cendæ ſuæ Sponſæ Georgio Radziuil Cardinali, quē anno proximè antecedenti defuncto Petro Miſzkowski in Epiſcopatu Cracouienſi ſuffecerat; & ille nil moratus cum alijs Collegis Legationi ſuæ à Rege adiunctis, Pragam Menſe Martio iuit ad Imperatorem Rudolphum, cuius authoritate, vti ſummi in Domo Auſtriaca rerum arbitri, nuptiæ illæ conciliarentur. Nec defuit ſplendor tantæ legationi, nam non tantùm ipſe Cardinalis, ſed & Collegæ eius comitatum adduxerāt viris, equis, ac ſuperbo apparatu inſtructiſſimum. Legatione autem expoſitâ, humaniùs & liberaliùs ab Imperatore excepti, nulla remorante deliberatione, (cùm & Imperator celeritate eſſe vtendum præſenſiſſet) conſenſum accipiendæ ſponſæ obtinuerunt: & rectâ Praga Viennam Auſtriæ tranſierunt, ibi expectaturi ſponſam conducendam Græcio Styriæ, vbi cum matre morabatur, Patre Carolo Archiduce ante biennium defuncto. Cæterùm Proceres Regni Poloniæ angebat nimium, & violentiùs trahebat in ſuſpicionem doli illis nuptijs (vt aiebant) occultati, quòd Rex conſilium de conuocādis priùs Comitijs poſtpoſuerat, & propoſitum adducendæ ſponſæ accelerabat. Vnde nulla iam modeſtiora remedia profutura iudicantes, apertam contradictionem Regi opponere ſtatuerunt. Et Conuentum Ordinibus Andreiouiæ indixerant, in quo conſultaretur, quid in tali caſu agendum expediret. Eò autem collimabant, vt omni aditu in Regnum à Sileſia & Vngaria militaribus præſidijs intercluſo, ſponſam intrare in Regnū non permitterent. Ac conuenerant Andreiouiæ frequentes Nobiles, aderat & Zamoyſcius Cancellarius Regni cum nonnullis Senatorijs: Sed maturiùs tranſgreſſa ſponſa confinia Regni, conſilij illius ſpem præcidit, omniumque vota eò fuerunt conuerſa, vt Comitia Generalia Regni celebrarentur, in quibus ſuper indicijs de tradendo Auſtriacis Regno deprehenſis inquireretur. Non deerant etiam, qui ea occaſione eijciendum Regno Sigiſmundum Regem cuperent, dummodò ipſimet ſuccedere in Regno potuiſſent: Et aliquis ſiue ſeriò, ſiue exploraturus hominum ſtudia, in priuato primariorū illius Conuentus colloquio iniecerat quæſtionem: An eligendus eſſet Rex natiuus, ſi quādo eligeretur? & cùm Staniſlaus Stádnicki omnium qui natiuo Regi contradicebant ferociſſimus reſpondiſſet, ſe vereri ne tali via ad Regiam dignitatem patefacta, auriga quoque ſuus ageret Piaſtum, ac affectaret Regnum, & Ioannes Kázimierſki factioſorum præcipuus nonniſi Auſtriacum præferret, velis conuerſis, ex feruore impugnandi nuptias Regias fuit remiſſum, & Conuentus ille intermiſſis longioribus deliberationibus eſt ſolutus. Zamoyſcius Cancellarius inde deflectens Stobniciam ad Staniſlaū Comitem de Tarnow Caſtellanum Sendomirienſem, filiam eius Barbaram vxorem duxit in locum Griſelidis Batoreæ ante biennium ſibi defunctæ, & nuptias ibidem celebrauit, nec iuit ad Regis nuptias.

Andreiouiæ Conuentus pro impediendis nuptijs Regis Sigiſmundi.

Zamoyſcij nuptiæ cum Tarnouia.

Sigiſmundi III. Regis ſponſa Anna Auſtriaca, venit Cracouiam.

Confluxerant tamen plurimi Proceres & Nobiles Cracouiam, & eò vigeſima ſexta Menſis Maij Regiam ſponſam pompa maieſtatis plena introduxerunt. Triginta erant turmæ equitum militares, quarum ſingulas ſinguli inſigniores Proceres ſplendidiſſimo ornatu æquicolores ducebant, & Ciuitatis viæ arcubus triumphalibus, ac domus omnes, quà tranſeundum fuit,

A. C. 1592.

fuit, aulæis precioſiſſimis exornatæ lætitiam ad aduentum tantæ hoſpitis præferebant. Trigeſima autem die eiuſdem Menſis Maij Regina Sacro ritu in templo Cathedrali inuncta, & diademate Regio inſignita fuit, matre eius vbique præſente, atq; Anna Regina Stephani Regis vidua Matertera Regis, ac Anna Regis ſorore infante Suetiæ. Octiduumq; conſequens ludis, ſpectaculis, haſtiludijs magnificentiſſimo apparatu inſtructis trahebatur. Spargebantur in vulgus & nummi argentei, & nonnulli aurei in quorum vno latere palmæ transmedio mari adinuicem inclinatæ illud ſymbolum habebant: *Amor diſtantia iungit.* ab altera parte Aquila Imperij, & Aquila Regni Poloniæ ſubtus pendentibus Auſtriæ inſignijs cum alio ſymbolo: *Aſt animos ſociaſſe iuuabit.* Recenſeri ſingula vix poſſunt, ſed omninò nihil in illa nuptiarum ſolennitate defuit, quod à quantumuis potentiſſimo & opulentiſſimo Monarcha in lætitiam effuſo ſumptuoſiſſimum deſiderari poſſet. Conuiuali autem illa feſtiuitate peracta, vt illis quoque qui nuptijs huiuſmodi obſtrepebant ſatisfieret, Rex ad Menſem proximum Septembrem Comitia Generalia Regni Varſauiæ celebranda indici iuſſit, Inquiſitionis Comitia denominata, ab examine ſuſpicionum & coniecturarum faſtidioſo, quod in illis tractabatur, vt paulò infra attingemus, poſtquam apud exteros hucuſq; geſta retulerimus, ne longiori interuallo relinquantur.

Anna Regina Poloniæ Auſtriaca, coronatur.

Comitia Inquiſitonis cōtra Regem Sigiſm. in Polonia.

Præcipuè Gallica, quæ maximè tunc Chriſtianam Rempublicam premebant. Parmenſis itaq; conſilio bellico habito Valencenis, inde mouens Cameracum propè, propugnaculum inuitis Cameracenſibus extruxit, & præſidio ſuo muniuit, ac per Campaniam iter in interiorem Galliam inſtituens, primò verſus Feram contendit, quam vnâ cum Perona & Hano Regi Hiſpaniæ pro receptaculo eius armorum fœderati conceſſerant. Et ibi quoq; præſidijs firmioribus relictis, lentis itineribus progrediebatur, donec confluentibus ad eum maioribus copijs, propè Calleium coniunctus Mænio, & alijs Fœderatis in Normaniam ingrederetur. Cùmque iam propiùs Rothomagum eſſet, & Nauarreum confidentem multitudini ſui exercitus prælio confligere velle intellexiſſet, perſuaſus à Mænio ne ſe periculo vnius prælij committeret, retroceſſit verſus Ambianum ſummiſſis priùs aliquibus militum cohortibus Rothomagum, vt præſidia Vrbis illius & arcis frequentibus cum hoſte prælijs diminuta ſuppleret. Nauarreus autem cum hoc inaudiſſet, non tàm citò Parmenſem inde rediturum iudicans, ipſe quoq; equitatum ſuum, præſertim Nobilium ad ſtatiua dimiſit, vt aliquantum ex inedia & hyemis laboribus reficeretur. Magna enim erat penuria commeatus in exercitu ipſius, & præſertim pabulorum pro equis. Sed Parmēſis vt intellexit diminutas fuiſſe vires ipſius equitatu illo diſperſo, celeriùs redijt, & Caſtra ſua caſtris hoſtilibus propiùs oppoſuit, ac oſtentato quaſi prælium non detrectaret, inter velitationes aliquantum commeatum Rothomagum introduxit. De cætero in Caſtris ſe continebat, vt hoſtem cunctatione fatigaret, quem ſciuit longiori bello ſufficere non poſſe, & eâ deſperatione illud ſolum intendere, vt prælio de ſumma rerum quàm primùm decertaret; cùm & pecuniæ in ſtipendia militum ipſi

Farneſius in Galliam cum exercitu mouet.

Farneſius ſubleuat commeatu Rothomagum.

A. C. 1592.

ipsi deficerent, & non solùm annonæ, sed & omnis apparatus bellici penuria laboraret, ac propterea miles eius ægrè imperia susciperet, tumultusq; in exercitu, & secessiones exinde timerentur. Quò tamen Rothomagensibus maiori copia commeatum suppeditaret, eà quà minimè Nauarreus præuidit diuertens Caudebecam à mari aduersi fluminis ripis insidentem, & Rothomagum à portu Gratiæ transitum nauibus impedientem, priusquam à Nauarreo subueniri posset, cœpit, atq; inde aduerso flumine commeatum sufficiẽtem ad medium annum Rothomagensibus subministrari fecit. Nec vnquam pugnæ se commisit, sed identidem prælium ostentans, hostem detinebat excursionibus, in quibus nonnihil damni sensit, & ipsemet vulnus inter collum & humerum dextrum accepit, nec vnquam benè ex eo conualuit. Et cùm à Nauarreis in dies magis cöárctaretur, transmisso Sequana per Carnutos Lutetiam deflexit, ac inde in Belgium rediuit, satis præstitisse visus, quòd Rothomago subuenerit. Damno tamen Belgij, nam sub id tẽpus cùm Hollandi viderẽt nulla subsidia posse aduenire Steenuico, Trãsisalaniæ, & Frisiæ Occidẽtali, eò exercitũ duxerunt, & plura ibi loca expugnârunt: Nec multò post, Ootmarsum & Couerdam cœperunt cæso Hispanorum exercitu, qui obsessis opem laturus castris iam eorum imminebat. Nauarreus autem ab insequendo Parmensi reuersus, statim Caudebecam recepit, & mox redeunte Anhaltino cum Germanicis copijs in Germaniam, ac magna parte nobilium Gallorum dilabente aliquantum quieuit, donec noua auxilia colligeret. Lutetiam tamen ex arcibus & oppidis quæ tenebat vicinis, nunc vi aperta, & prohibendo commeatum, nunc ex insidijs infestam tenere non cessabat. Vnde semper Vrbs illa summis rei frumentariæ angustijs conflictabatur. Nec aliquid magni momenti vtrinque hoc anno ampliùs est gestum, nisi quòd Dux Mercurius in Britannia Gallica, pro Rege Hispaniæ aliqua loca Nauarreis ademerat; & Dux Nemourius Lugduni, cum potestate præsidens Viennam circa Rodanum pro confæderatis receperat. Mænius quoque Caudebecam iterum expugnauit, & solo eius munitiones æquauit.

Farnesius vulnus accipit in cõflictu.

Hollandorum progressus in Frisia Occidentali.

Parisiorum obsidio continuatur.

Sed dum Christiani hoc modo inter se digladiantur, tamq; crudeliter Ciuilibus bellis inuicem consumuntur, Turcarum Imperator (Amurathes tunc fuit) eam opportunitatem propagandi in Europa imperij sui nactus, bellum Imperatori Rudolpho intulit, quòd deinde magna Christiani sanguinis & orbis iactura ad plures annos durauit. Hoc autem anno iussu Turcæ, Hasan Bassa Boznensis conscripto quinquaginta millium exercitu, primùm Croatiam inuasit, & eius Metropolim Vihitz grauiori oppugnatione ad deditionem cògit, Germanico præsidio quadringentorum militum, qui ibi erant libero dimisso. Et inde progressus apud Thuropoliam Thomam Erdeud, Slauoniæ Banum, qui cum parua manu Croatorum in tàm angusto tempore collecta illi loco subuenire voluerat, circumuentum profligauit, eiusq; tormenta bellica cum impedimentis omnibus intercœpit, solo equitatu fugã elapso. Petrinam quoque munitionem ad Colapin roboribus arborum firmauit, vnde viciniores terras assiduè excursionibus populabatur. Deinde Sisecum ad confluentem Saui & Colapis situm, eò quòd

Turca, Amurathes bellum infert in Vngaria Rudolpho Imperatori.

Turcæ in Croatia multa loca capiũt.

A. C. 1592.

quod eà transitus facilis in Styriam, Carynthiam, & Carniolam pateret, magnâ contentione oppugnauit, & viginti quatuor tormentis maioribus pulsauit, sed à præsidiarijs fortissimè reiectus, ea vice re infectâ retrocessit. Nicolaus Miccatius Vngarus illud Monasterium tunc custodiuit, & defendit.

Sisecũ Turcæ frustra oppugnant.

In Polonia autem ad Mensem Septẽbrem Rex cum Regina Varsauiam Comitia Generalia celebraturus transiuit: quò etiam maximo præter solitum numero & Senatores & Equestris Ordinis Proceres confluxerant, pleriq; militaribus turmis circumsepti. Cùm enim pro materia in illis Comitijs tractanda, nempè Inquisitionis instituendæ contra Regem, perturbato rerum consueto ordine grauior confusio in Republica timeretur, quisque contra vim si ingrueret, sese munire volebat. Præsertim autem ij, qui partes promouendæ contra Regem Inquisitionis assumpserant, ne Regij nominis & potestatis fulgor iustitiam causæ obrueret, vires tali periculo pares opponendas comparauerant. Quorum præcipuus Zamoyscius Cancellarius, vt qui curam iura Reipublicæ sarta tectaque seruandi, & ad omnia quæ illam turbarent inuigilandi in se assumpserat. Ei itaq; omnes qui Rempublicam sequebantur sese coniunxerant, ac diuisi Ciues, qui adhærebant Regi Regalistæ, qui Cancellario Cancellaristæ vocitabantur. Et primò studia partium pertinaciùs certârunt pro eligendo Marischallo Nunciorum Equestris Ordinis: iste enim (vt apud Romanos Tribunus plebis) cùm sit supremus moderator animi affectuum, & consiliorum illius ordinis, facilè, si sapit, flectere potest popularem consensum in vnam vel alteram sententiam. Vnde & exitus vniuersorum Comitiorum ab illius industria potissimùm dependet. Istum itaq; dum vnaquæq; pars nonnisi coniunctiorem sibi eligere contendit, tempus dimidiorum Comitiorum fuit extractum, & tandem post trium hebdomadarum concertationes, electus fuit Marischallus Nicolaus Dánielowicz iuuenis, & tum primùm tyrocinio deposito curas publicas aggressus, atq; eò neutri parti suspectus. Nec permiserunt Cancellaristæ post electum Marischallum vllam aliam publicam causam in Comitijs illis tractari, nisi priùs de indicijs contra Regem deprehensis cognosceretur, in eoq; reliquum tempus Comitiorum fuit insumptum. Producebantur literæ manu Regis signatæ ad Archiducem Ernestum: aderat Martinus Lesniowolski Castell. Podlachiæ, paulò antè Cubiculi Regij præcipuus custos, qui diuersas legationes secretas à Rege ad Austriacos, & ab Austriacis, ad Regem, Suecis, & Germanis solis quibusdam conscijs habitas demonstrabat, & remoto Rege Senatus cum Nuncijs ista diligentiùs pluribus sessionibus examinauit, vt verò non dissimilia viderentur. Sed Rex omnium eorum se esse inscium aiebat. Et quidem character manus Regiæ in literis productis expressus, verus esse negari non poterat, alijs exemplaribus subscriptionis manus Regiæ comparatus per omnia similis, vt etiam à Rege agnosceretur. Regalistæ tamen commentitias illas literas ementitasuẽ fuisse declamabant, ac imputabant cuidam scribæ Cancellariæ, qui manus Regiæ characterem probè imitari didicerat; licet is postea comprehensus, & in carcerem Mariæburgensem detrusus,

Comitia Inquisitionis in Polonia armata.

Marischallo Nunciorum in eligendo certamẽ partium.

Accusationis contra Regem Sigism. indicia.

A.C. 1592. trusus, tormentis quoq; suppositus, nunquam hoc fateri voluerit. Et si charactere manus Regiæ finxisset, certè tàm sublime argumentū literarum illarum mente concipere, & in incertum scribere non poterat homo iuuenis, vilis, plebeius, & status politici prorsus ignarus. Alij alias Regem defendendi rationes proferebant, & quisque datâ illâ occasione eum demereri, seu in gratiam ipsius redire contendebat: Maximè ex illis qui nuper in eius electione pro Maximiliano steterant. Quare illarum partium præcipuus Zbigneus Ossolinski Succamerarius (seu prætor finium regundorum) Sendomiriensis Palatinatus in se receperat, vt accusationem in Zamoyscium Cancellariū retorqueret, & ei crimen affectati Regni obijceret.

Sigismundi Regis partiū defensiones.

Verùm cùm rem seriò agi, & tantum motum altercatione verborum non posse componi maturiores Senatores aduerterent, suadebant vt Rex pacatioribus medijs paci & securitati publicæ prouideret. Nec solâ affirmatione Regis, quòd nihil de obiectis sibi criminationibus sciret, illa controuersia sopiri potuit, cùm Cancellaristæ temeritatis & leuitatis notam (quasi vana de Rege sparserint) subire, fortiter recusarent, & populus ea quæ obijcebantur Regi vera fuisse, iam persuasum habens, conceptas suspiciones non tàm facilè depositurus esset, nisi ab illis cautione euidentiori liberaretur. Quinimò quantò vehementioribus studijs propugnabantur partes Regiæ, tantò maior crescebat fides contra Regem propositis, & quisque defensor partium Regiarum, vti Regi coniunctior vel familiarior, præsertim Radziuilij, & Episcopus Vladislauiensis Rozrazeuius, esse conscius illius facti reputabatur, fidesq; ipsi non dabatur, atq; ex longioribus disceptationibus illud sequuturum timebatur, vt Cancellaristæ secessione factâ, alium Conuentum conuocarent, in quo remotis Regalistis vti suspectis, soli quòd impetus popularis suaderet decernerent, & ne exinde à Rege propterea sibi infenso vindictam timere cogerentur, nouum sibi Regem eligerent. Deuinctus itaq; Rex precibus & persuasionibus Procerum, quantumuis omnium eorum (vt constantissimè etiam in senecta affirmare solebat) innoxius, *pro bono pacis*, (præfationis eius in Senatu verba hæc erant) factum agnouit, nunquam autem se de successore tractaturum Repub. inscia & non consentiente, & si in Sueciam aliquando Patre defuncto abiturus esset, de reditu suo in Poloniam se cautionem mordinibus sufficientem daturum promisit. Vixq; suffecit tàm acerbis querelis integrum Comitiorum tempus, & eis finitis grauiora quæ aderant publica negotia ad Comitia proxima reijcere fuit necesse. Reconciliati tamen mutuò omnes, quietis animis illum Conuentum soluerunt, & Zamoyscius Cancellarius, quòd eòusq; distulerat, nouam Regis nuptam Reginam tùm demū salutauit. Nec multòpost, nempè die 27. proximi Mensis Nouēbris Ioannes Rex Sueciæ Sigismūdi Regis Pater obijt, occasionemq; discessus in Sueciam Sigismundo dedit, vt paulòpost dicetur.

Sigismundus Rex de obiectis cauet Reipub. securitatem.

Zamoyscius. Annam Reginam primum salutat.

Sub finem huius anni Parmensis ab Aquis Spatanis reuersus, reditum in Galliam vt ibi Electioni Regis noui assisteret apparabat, & congregatis copijs promoueri iussit signa ad confinia Galliæ, ipse subsequens via per Atrebatum instituta. Quò vt venit debilis, maiori languore correptus substitit,

substitit vltra quindecim dies, & tandem fatali hora superueniente, 2. die Mensis Decembris obijt, ab vsu aquæ Spatanæ, quam eòusq; in lagenis allatam potitabat, extenuatus, & in phtisim delapsus, vti aperto eius cadauere inuenta fuerunt præcordia & pulmones tabifico hoc morbo corrupti.

A.C. 1592. Farnesius Parmæ Dux moritur 1592.

Sed summum desiderium sui apud omnes reliquit; præsertim apud militares, qui nullum Ducem eò meliorem optabant, & ardua quæq; subire, ac vincere sub eius imperio didicerant. Quatuordecim enim annis quibus cum imperio in Belgio præfuit, plurima bello præclarè gessit, & summos ante se in Belgio Duces armorum tractandorum dexteritate æquauit, mansuetudine & æquanimitate superauit; vltimis demum annis vicissitudinem fortunæ expertus, quibus Hollandi tota penè Geldria, Trasisalania, & Phrisia Occidentali Hispanos eiecerant. Licet & hoc potiùs intempestiuo in Galliam introducto per Hispanos bello imputari deberet. Parmensis enim absens à Belgio, vel dum ad Gallica attendit, damna in Belgio euitare vix potuit, comitante præsentiam & personam ipsius fortunâ, ac virtute, qua binâ expeditione binas in Gallijs obtinuit memorabiles nomini suo victorias, liberata prima Lutetia, altera Rothomago ab obsidione grauiori. Omnium autem operum eius gloriosissimum fuit capta Antuerpia, cuius aliàs meminimus, & dicitur fuisse admonitus à quodam familiariori amico, vt ea parta victoria, bello valediceret, ne ipsius fortuna ad summum apicem supergressa, cursum in decliuè mutaret. Nec errauit coniector, ab eo enim tempore nil præclari fuit gestum in Belgio, & plurima amissa, nisi vt diximus ista distractis eius Gallico bello viribus tribuantur, vel etiam liuori Hispanorum, qui externi Ducis cuiusuis fortitudinem quantumuis sibi vtilem oderunt, & propterea hunc quoque ex quo felicioribus progressibus in Belgio inclaruerat, diuexare non cessarunt, sæpè tempestiua stipendiorum militarium solutione denegata, sæpiùs vt à bello offensiuo abstineret, defensiuum sustineret imperato. Et quo maximè consumebatur, eius gesta nunquam non in suspiciones molestiores Aula Hispanica trahebat. Nec deerant ex Hispanis qui & Gallicam expeditionem prosperiorem illi inuiderent. Vnde adhuc eo viuente Dux de Feria cū imperio militari in Gallias, & Comes Mansfeldius Gubernator Belgij fuerat designatus. Cum quibꝰ mandatis paulò ante decessum ipsius Atrebati Comes de Fontibus in Belgium venerat, eaque ipso defuncto annunciauit in consilio Belgij Bruxellis conuocato, asserens pro tali casu sibi fuisse à Rege Hispaniæ concredita.

Farnesij Parmensis Ducis laudes.

Annus

Annus Christi, 1593.

Rimi dies Anni istius Millesimi Quingentesimi Nonagesimi Tertij, signandi sunt Gallicis rumoribus; nam ipso initio Anni huius Gallorum fœderatorum societas, quòd eòusq; conceptum in imo pectore cautè fouerat, in lucem producere maiori molimine tentauit. Pertæsis siquidem isti fœderi coniunctis, quòd tanto sanguinis & fortunarũ dispendio bellum ducerent, & nescirent Regem, à quo tandem tanti laboris præmia repeterent, ac ægrè ferentibus Hispanis, quòd suæ operæ & tantarum impensarũ mercedes sibi secretioribus pactis stipulatæ adhuc in incerto manerent, ne diutiùs eos spe vacuâ distinerent Duces fœderis, excluso Henrico Nauarreo, alium Regem Galliæ eligendum decernunt, ex quo in vtrosq; fructus exoptatus redundaret.

Galliæ fœderati aliũ Regem eligere volunt.

Itaq; Dux Mænius eius fœderis summus Præses, 5. die Mensis Ianuarij istius anni Parisijs publicari fecit edictum, in quo postquam commemorauit fidem Catholicam in Gallia introductam à tẽporibus Clodouei Regis per consequentes Regum successiones incorruptè floruisse, & Principes nonnisi Catholicos regnasse, legibusq; antiquis & nouissimis sub Henrico III. sancitis, ne hæretici ad Regnum hoc inaugurarentur prohiberi, ac Henricum Nauarreũ toties monitum vt hæresi renunciaret, Catholicamq; fidem sequeretur, nunquam tamen ad hoc induci potuisse, deinde aliqua in iustificationem sui & totiùs suæ societatis adiunxit, demumq; Conuentum omnibus Principibus & statibus Franciæ ad diem vigesimam septimam Mensis Ianuarij indixit Parisijs, in quo de remedijs restituendæ tranquillitatis Regni, & de eligendo Catholico Rege ageretur.

Mænius Dux indicit Electionem Regũ Galliæ.

Ad quem Conuentum destinârat Rex Hispaniæ Ducem de Feria Legatum suum, Clemens autẽ PP. VIII. miserat eò Philippum Cardinalem Placentinum, cui dederat diploma in illo Conuentu publicandum, quo excommunicabat Nauarreum, minusq; habilem Regno declarabat, & Gallis permittebat, vt alium Regem sibi possent eligere.

Clemẽs VIII. PP dat potestatem Gallis eligendi sibi Regem.

Et quidẽ Hispanicus Legatus Dux Feriæ aduentũ suum tardauit vsq; ad Mensem Martium, sed Papæ Legatus statim ad initium adfuit præsens, illudq; decretum Pontificis summi publicauit. De cætero Conuentus illeraris sessionibus trahebatur, donec Dux Feriensis & plures Galli Principes conuenirent.

Gallorum cõuentus Parisijs de eligẽd Rege.

Nauarreus autem vt intellexit publicatam fuisse contra se illam excommunicationem, coram Concilio Cathalaunij ad hoc conuocato per Nuncium suum de ea conquerebatur, & demonstrando esse iniustam, & procuratam ab eis, qui legittimum successorem Regni Galliæ tali arte abdicere, Regnumq; ad alios, nempè Hispanum nominis Gallici perpetuum hostem transferre vellent, appellationem contra eam interposuit, & malis quæ adferret, remedium prouideri postulauit. Nec longâ deliberatione præmissa, Concilium illud, excommunicationem huiusmodi, eiusq; promulgationem & executionem irritam declarauit, factamque à

Excommunicatio Clemen PP. contra Nauarreum non admittitur.

Nuncio Regis appellationem ipsummet Concilium illud nomine suo assumpsit. Citari quoq; iussit Cardinalem Placentinum administrum illorum fulminum Pontificiorum, si prouocationem contradictionemque talem oppugnare vellet: & prohibuit ne vllus edictum illud Summi Pontificis tenere, circumferre, ac loca in quibus de Electione Regis tractaretur adire auderet, & si quis mandatum hoc suum violaret, Nobilibus amissionis gradus sui, & infamiæ; Ecclesiasticis, priuationis beneficiorum; cæteris autem læsæ Maiestatis, turbatæ pacis publicæ, & proditorum pœnas denunciauit. Loca etiam in quibus Electio fieret funditùs euertenda, & solo æquanda in perpetuam sceleris abominationem decreuerat.

Indixit etiam Nauarreus Carnuti Proceribus omnibus Conuentum, quem opponeret Conuentui Parisiensi, & in eo frequentes Principes, & Ecclesiastici, & sæculares plurimi Catholici congregati, postquã super indicto Parisijs Conuẽtu deliberassent, eum illegitimũ esse declarârunt.

Nauarreus indicit Conuentum Carnuti Proceribus Galliæ.

Dicebant enim Ducem Mænium potestatem conuocandi Conuentum Regni nullam habere, & se ipsius edictis parere non teneri, indignumque fore, si vnus cum paucis asseclis suis, vniuersis Ordinibus, Principibus sanguinis, & primis Proceribus legem de Republica consultandi, Regemq; eligendi præscriberet.

Gallorum Cõuentus Carnuti damnant Parisiensem Conuentum.

Quod si præsens Regni turbatissimus status requirat, vt de eius restituenda tranquillitate consulatur, hoc Mænium vsurpare sibi ipsi non posse, sed ad eum qui in successionem Regni iure vocatur, & ad se Principes sanguinis, omnesque Proceres æqualiter pertinere. Atque his alijsque similibus rationibus scripto conceptis, eos qui Parisijs congregabantur, omnesq; alios inuitabãt, vt relicto illo Parisiensi, & alio quouis illegittimo conuenticulo, secum de communi salute conferrent in loco quem vnanimi consensu inter Lutetiam & S. Dionysium eligerent. Hocque edictum per tibicinem Parisijs 27. die Mensis eiusdem Ianuarij publicari fecerunt.

Parisijs fœderati inchoant suum Conuentum.

Iamque ibi inchoabantur confœderatorũ Comitia, in quibus primus Dux Mænius perorauit; & gratijs Deo actis, ac summo Pontifici, ac maximè Regi Hispano, quòd illorum ope Gallia è faucibus Caluinistarum fuerit liberata: hortabatur omnes, vt in illis Comitijs prouiderent perpetuam securitatem Gallijs ab hæresi, electo Rege Catholico & potente, qui molem ab hæreticis illati belli sustinere valeret; hancque eius orationem eadem verborum sententia excepit Nicolaus Pelleueus Cardinalis Archiepiscopus Remẽnsis. Neque vltra tunc processit deliberatio Comitialis, sed tantùm illud scriptum per tibicinem à Principibus partium Nauarrei Carnuto missum legebatur: deliberatio autem de dando responso ad frequentiorem consessum fuit dilata. Et cùm interim nulla esset armorum cessatio, sed vtrinq; in diuersis partibus acriùs bellum promoueretur, Mænius quoq; ad Carolum Mansfeldium, qui cum Belgicis copijs dubius quas Ciuitates oppugnaret in Picardia præstolabatur, Parisijs discessit, & discedens ordinauerat, vt Comitia lentis deliberationibus ducerentur, nec de Electione Regis quicquam decerneretur, donec ipsemet rediret. Parùm autem interest, vt singula quæ tunc armis gerebantur, recenseãtur; variante enim fortuna nunc hæc, nunc illa pars præualebat, &

A. C. 1593.

Mansfeldius Nouiodunum capit.

loca capta iterum amittebat ac recipiebat: hoc ſingulariùs ſucceſſerat,
quòd Carolus Mansfeldius primâ oppugnatione à Nouioduno reiectus,
coniunctis paulò poſt cum Mænio viribus, ſecundò Ciuitatem illam oppu-
gnauit, & ad deditionem coëgit. Nec dubiè in Picardia potentiores par-
tes erant fæderatorum, propter auxiliares copias Belgicas & Pontificias:
ſed in Delphinatu ac Prouincia Ladigerius cum Pernonio viceuerſa pro
Nauarreo felicioribus progreſsibus præliabantur, & etiam Pinarolum
tranſgreſsi, ditiones Sabaudi partium Hiſpanicarum Ducis vaſtabant.
Conuentus autem Pariſienſis interim protelabatur, & cùm Regij vrgerent,
vt daretur reſponſum ſuper ſuo ſcripto per tubicinem nuper porrecto, ad
colloquium cum ipſis habendum Pariſienſes conſenſerunt, loco Vallettæ
vbi vtrinq; conuenirent aſsignato. Tandem verò & Dux de Feria venit
Pariſios ſub finem Menſis Martij, à Mæniæ Ducis filio & omnibus qui
aderant Pariſijs in eius occurſum effuſis, planè Regali pompa exceptus.

Nauarreorũ & fæderatorum varians fortuna.

Fæderati colloquium mutuum concedunt Regijs.

Feriæ Dux venit Pariſios

Ac poſt paucos dies quieti datos, in publicum Conuentus illius conſeſ-
ſum deductus, loco honoratiori accepto, legationem ſuam expoſuit. Et
primò commemoratis plurimis Regis ſui neceſsitudinum cum Regibus
Galliæ, & amicitiæ cultæ cum Regno eodem ſymbolis, quantumuis ſæpiùs
(inquit) ingrata habebantur, & iniurijs compenſabantur; ea tamen ſem-
per Regem ſuum continuaſſe, & in præſentibus Regni iſtius periculis tot
exercitibus, tantâ auri atq; argenti, vi (ſexies mille nummorum aureorum
ibi communium millia, vel noto nomine ſex milliones aureorum num-
morum excedente) in eius defenſionem profuſis abundè probaſſe deduce-
bat, atq; affirmabat Regem ſuum talibus ac tantis officijs impenſis non de-
fatigatum iri, imò maiora præſtaturum, dummodò conſeruationi fidei
Catholicæ in eo Regno conſuleretur, vniuerſumq; illud Regnum ad pri-
ſtinum nitorem ac libertatem rediret. Deinde præſentauit literas ſui Re-
gis ad Ordines Galliæ, eandem paucioribus verbis expreſſam ſententiam
continentes, in quibus ad finem Rex hortabatur Ordines Galliæ, vt me-
mores beneficiorum acceptorũ, expectationi ſuæ ſatisfacerent. Promiſit
etiam Dux de Feria ſe oſtenſurum, ſi quæ pleniora vel ſingulariora man-
data ſibi à Rege ſuo data Ordines requirerent.

Feriæ Dux Legationem ſuam exponit in Conuentu Pariſienſi.

Ad hanc Ferienſis orationem, Ordines factâ deliberatione, commiſe-
runt, vt reſponderet omnium nomine Nicolaus Pelleueus Cardinalis; qui
congratulatus inprimis optatiſsimum & iucundiſsimum tribus Ordinibus
Galliæ, Ducis eiuſdem aduentum, & teſtatus literas Regis Hiſpaniarum &
eius Legatum cum ſummo honore & reuerentia ab Ordinibus lætis plau-
dentibusq; ſuſcipi, nullumq; ex Proceribus Hiſpaniarum aptiorem gratio-
remque ad tantam functionem potuiſſe mitti, quàm ipſum Ducem Ferien-
ſem, generis nobilitate & præclarè geſtorum ſuorum gloria conſpicuum;
Deinde comparationem primæui & præſentis ſtatus Galliæ Regni prolixo
& cultiori ſermone repræſentauit. Hæc eſt, inquit, rerum humanarum
ſors, vt nihil ſtabile aut perpetuum durare permittat, ſed volubili quadam
viciſsitudine ludens in humanis, opes, Principatus, gloriam eruditionis,
pietatis laudem transferat de gente ad gentem. Cuius rei exemplum ſin-
gulariùs

Pelleueus Cardinalis nomine Conuentus reſpõdet Ferienſi.

A. C. 1593.

gulariùs elucet in hoc florentiſsimo quondam, nunc autem afflictiſsimo
Galliarum Regno, quod olim fidei Catholicæ firmiſsimum propugnacu-
lum, nunc hæreſis immani tempeſtate concuſſum extrema periculorum ti-
met, niſi ope aliena fulciatur. Regum enim Galliæ ſemper fuit præcipua
laus, vt ſectas hæreſium euellerent, & Chriſtianæ fidei ac imperij terminos
longè latèque dilatarent. Clodoueus primus Regum Galliæ ſacro Chri-
ſtianæ fidei Baptiſmo & nomine inſignitus, Viſigothos pertinaciſsimos A-
rianæ perfidiæ ſectatores, omnem oram inter Ligerim & Pyrenæos iacen-
tem incolentes, ad veræ fidei Catholicæ cultum coëgit, vno prælio apud
Pictones fuſo eorum Rege Alarico, & manu ſua interempto. Et eius filius
Childebertus Almaricum Alarici filium in Hiſpaniã cum Arianiſmo tranſ-
greſſum, cùm fidefragus quòd promiſerat Arianam hæreſim non deſere-
ret, & Clotildem vxorem ſuam Almarici ſororem Religionis cauſa contu-
melioſiùs haberet, prælijs ſæpiùs iteratis profligauit, & populos qui ei pa-
rebant, ab hæreſi reuocauit, repetitisq; vicibus Pyrenæos tranſiens, fidem
Chriſtianam ab Apoſtolo Iacobo in Hiſpanias introductam priſtinæ inte-
gritati & nitori reſtituit. Dein Carolus Martellus Saracenos, qui totam
Hiſpaniam & Africam ſubegerant, vno prælio ad Ligerim fudit, & eoſdem
poſtea Viſigotis iunctos, Narbonenſemq; Prouinciam occupare conten-
dentes, ſtirpitus deleuit. Ac præ cæteris Carolus Magnus, non alia arte &
cognomen Magni quæſiuit, & Imperij titulos à Conſtantinopolitanis Im-
peratoribus in occidentem ac in ſeipſum tranſtulit, niſi quod Saracenos
Hiſpaniam incolentes bello perdomuit, Baleares Inſulas Maioricam & Mi-
noricam nunc dictas, Mauris eiectis in clientelam ſuam recepit, & plurima
bella pro Religione feliciter geſsit. Tùm & Carolus V. qui miſſo in Hi-
ſpaniam Bertrando Gueſcelino militiæ ſuæ Magiſtro, Petrum Caſtellæ Re-
gem in Iudæos propenſiorẽ Regno expulit, & in eius locum ſuffecit Hen-
ricum de Tranſtamara, cui Caſtilieſes & Legionenſes, excluſo hæreditario
Rege in tyrannum degenerante, libenter paruerunt, vt non ſit nouum hæ-
reditarium Regem, poſtquam mutauit parentum morem, abijci. Sæpiùs
deniq; arma Gallica Hiſpanis opem ſalutarem tulerunt, & affinitates ſtri-
ctiores gentes iſtæ inter ſe coluerũt, prout vſq; cum Diuo Ludouico matre
Blancha Hiſpana genito, in Familijs Regum Galliæ Clodouæa, Carolina,
Hugocapetea frequentiſsima huius rei poſſunt numerari exẽpla. At nunc
vice fortunæ conuerſa, Gallias vniuerſas virulentâ hæreſi depaſcente, opis
domeſticæ inopes Galli, ab Hiſpanis eam implorant; ſpe tamen non inani,
nam eam liberaliter ſuppeditauit Philippus Secundus, qui diuinitùs planè
excitatus, fidei cuſtos Catholicæ & defenſor, maiores ſuos Ferdinandos,
Maximilianos, Carolum V. Patrem rebus pro Religione geſtis longè ſu-
perauit, cùm præter alia præclara multa, miſſo Parmenſe Duce ſolertiſsimo
ab obſidione Lutetiam primùm, & ſecundâ expeditione Rothomagũ libe-
rauit, vt eum ſecundum poſt DEVM liberatorem ſuum Gallia agnoſcere de-
beat. Et licet ab octo Pontificibus Romanis in iſtis anguſtijs ſuis Gallia ad-
iuta fuerit, horum tamen omniũ operam vnius Philippi Regis munificẽtia
ſuperatam eſſe etiam futuris ſæculis teſtabitur. Immortales itaq; Galli
referunt

Clodoueus primus Rex Galliæ Chriſtianus.

Viſigothos Arianos Rex Gall. Clodoueus deuicit.

Carolus Martellus Saracenos apud Ligerim fudit.

Carolus Magnus Saracenos in Hiſpania edomuit.

Carolus Magnus Baleares Inſulas Saracenis ademit.

Carolus V. Rex Gall. in Hiſpania eiecto Petro Rege Henricum ſuffecit.

Ludouicus S. matre Hiſpana genitus.

A. C. 1593.

referunt ipsi gratias, ac obnixius precantur, vt ad finē illis subueniat, donec à tam immani incendio liberentur. His gradibus aperiet sibi maiestas Catholica ad astra facilem viam, & nomini suo immortalitatē comparabit.

Galli Electionem Regis procrastinant ne Austriacum eligant.

Sperabat Legatus quod Galli tam blandis verbis, & tantis in se beneuolentiæ Regis Hispaniæ memorijs deliniti, protinus acclamationibus suis eum renunciarent Regem Galliæ, vel ad perficiendam ex ipsius voto Electionem noui Regis essent festinaturi. Sed vt maturioribus suboleuit res instructa ad transferendum Regnum in Austriacos, Regia stirpe Gallorum exclusa, morâ remedium quærere maluerunt. Ac inprimis suaserunt, ne Electio Regis tractaretur, nisi vocatis illis quoque qui plurimi Catholici & Principes sanguinis, officiaque publica gerentes à partibus Nauarrei stabant. Et cùm isti Parisios venire detrectarent, ne Maienæ seu Mænij iussis & publicationi Conuentus obsequi viderentur, colloquium iam ante vtrinq; expetitum & concessum, in loco dicto Valletæ inter Parisios & S. Dionysium cum ipsis fuit institutum.

Colloquium fœderatorum cum Regijs differtur.

Quod ad finem Mensis Maij protractum, etiam inducijs prolongari placuit, nempè ad quindecimam diem Mensis Iulij proximi, pro quo Nauarreus Conuentum omnibus Carnuti indixerat, in eo declaraturus animum suum de profitenda fide Catholica. Omnis enim illius colloquij deliberatio in eo hærebat, quod ex lege Salica Nauarreo ad successionem Regni nil aliud obstaret, nisi vt fidem Catholicam profiteretur: quod si præstaret, vti se facturum iam non obscurè præferebat, frustra aliam electionem Regis tentarent Ordines Regni, ex qua cum Rege nouo & fortè externo contra Regem natiuum bellum perpetuum in Gallias introduceretur, & studijs diuisi Galli, ad extremam vastitatem & mendicitatem redigerentur. Sed Hispani & Pontificij videntes se ea via ab optato fine longè abduci, colloquium illud & omnem tractatum de inducijs abruperunt. Electionem etiam non diutius differendam esse rati, eam expediri vrgebant, & tandem arcanum omnium istorum Consiliorum suorum manifestârunt.

Isabellam ex Valesia Gallā na...am volūt Hispani eligi Reginā Galliæ.

Salica lex excludit fœminas à successione Regni.

Philippum Regem vel Ernestum Archid. volunt eligere in Regem Galliæ.

Proposuerunt eligendam in Reginam Galliæ Isabellam ex Isabella Valesia Henrici tertij Regis Galliæ sorore Philippi Regis Hispaniæ filiam, vt quæ sola nominis Valesij hæres superesset, & accepto Ernesto Archiduce marito, Regnum hoc Catholicè administrare valeret. Cui propositioni opposuerunt statim Galli legem Salicam, quæ fæminas à successione Regni excludit, tantò magis extra Regnum natam. Postea Regem ipsum Philippum Hispanum, vel Archiducem Ernestum eligendum insinuabant. Sed & istis lex Salica obstabat, vt quæ externum Principem eligi Regem vetaret.

Salica lex excludit externos, nec sanguine Regio cretos à Regno.

Ac demum ad Guisios est deuentū, ex quibus Henricus Henrici à Rege Henrico III. interfecti filius viginti trium annorum iuuenis Rex nominabatur. Contra quem statim Parlamentum Parisiense intercessit, nonnisi sanguinis Regij Principem Regem legittimè creari posse denuncians.

Guisius Dux nominatur Rex Galliæ.

Guisij electionis proclamationē tumultus populi impedit.

Et dum nihilominus electio ipsius proclamari deberet, tantus tumultus in populo ad arma concurrente fuit concitatus, vt in eo vnus ex præsidibus Consilij ad proclamandam illam Electionem destinatus fuerit occisus, & Mænius Dux multum laborauerit priusquam tumultuantes turbas sedasset:

A. C. 1593.

dasset: vnde & denūciatio illa fuit intermissa, & Guisius Regis titulo abstinuit. Atq; ab eo tempore Dux Feriensis aliquantū ex cura promouēdi Regis electionē remisit, honestè se excusans, eam causam Legationis suæ non esse primariam, sed vt hortetur, ne hæreticus Rex admitteretur.

Feriēsis Dux sollicitat ne Rex hæreticus eligeretur.

Non desistebat tamen sollicitare animos Ordinum pro Rege suo atq; Archiduce Ernesto, promissis largioribus propositis, quorum neruo, vt aiebat, pristina tranquillitas Gallijs restitueretur: quod non latebat Nauarreū, qui propterea veritus ne tandem studia sibi deuinctiorum tàm speciosis blanditijs corrumperentur, & si iterum instauraretur Regis electio, feliciorem Hispanis adferret exitum, declarationem quam animo conceperat, de confitenda fide Catholica perficiendam decreuit. Et cùm à Principibus sibi addictis pro eo requireretur, quod antea verbis ambiguis expedire solebat; tunc respondit, se in fide Catholica natum, educatum, sed à prima pueritia semper in armis & castris versatum, altioribus studijs vacare non potuisse, nec singulariora fidei scire, sed doceri velle, & si à se partitè singulatimque arcana fidei requirantur, per Theologos peritiores explicari debere, ex eorumq; expositione, se quod sentiret declaraturum esse.

Nauarreus declarat se quod velit instrui in fide Catholica.

Vocatus itaq; Parisijs Benedictus Renatus Sorbonista eruditissimus Theologus, ad S. Dionysium vbi Rex morabatur, & coniunctus Episcopis qui ibi aderant, in præsentia Regis rationes fidei disseruit, dubia aliqua à Rege allata dissoluit. Nec multum cunctatus Rex eo audito, omninò, inquit, hæc ego credidi, & credo, hancque non aliam fidem profiteri volo, ac statim Caluinistas prædicatores Rupellam ablegauit, nec alias conciones nisi Catholicas deinceps audiuit.

Nauarreus fidem Catholicam profitetur & Caluinistas Doctores à se relegat.

Nauarrei pœnitentia.

Paucos autem post dies natali suo vigesima quinta Mensis Iulij, rarum pænitentis exhibuit exemplum, posteris non minus quàm Theodosij à S. Ambrosio reprehensi memorandum. Vndè licet iam ab alijs fuerit relatum, hic quoque ponendum voluimus, quo multiplicatis exemplaribus faciliùs ad plurium notitiam perueniat. Progressus iste Rex à Palatio Regio, quod est in Oppido S. Dionysij, ac sacco lineo superindutus, nudis pedibus, capite aperto, & cereum accensum manu tenens, iuit ad templum primarium illius loci, magna populi multitudine inspectante, nam & Parisijs vicinis aduenerant eò multi spectatum. Ad valuas templi cum accessisset, & clausas inuenisset, eas ipsemet manu pulsauit, & interrogatus ab Episcopis qui templum occupabant quis esset? respondit se esse Regem Nauarreum Galliæ Regni verum hæredem: Episcopus replicauit, quid hosti Ecclesiæ, quid lupo cum Pastoribus? at ille ait; se simulata Apostasia grauiter in Deum & Ecclesiam deliquisse, sed propterea dolere, & ex animo pænitere, ac ad gremium Ecclesiæ reuerti, petereque vt à matre pia non secus quàm à Patre filius perditus recipiatur. Tunc valuæ templi fuerunt apertæ, & stans in porta Archiepiscopus Bituricēsis cum Cardinali Vandomio, alijsq; decem septem Episcopis Pontificali habitu indutus, interrogabat Regem iuxta Ritum in Pontificali libro præscriptum singulos fidei articulos an crederet? an abrenunciaret omni societati hæreticæ, & vellet adhærere Romanæ Ecclesiæ, & eius Summo Præsuli Christi in terris Vicario?

Nauarr eum absoluit Archiepiscopus Bituricensis.

A. C. 1593.

rio? an velit permanere in societate fidei Catholicæ, & hæreses atque hæreticos execrari, & eos exterminare ex Regno Galliæ quantùm posset? & Rege ad singula affirmatè respondente, ac omnia promittente. concludendo Archiepiscopus dixit: & ego te salua Summi Pontificis censura, à crimine Apostasiæ absoluo, Ecclesiæ restituo, & ad Sacramenta eius admitto, additis ex libro Pontificali precationibus, & cerimonijs ad hoc præscriptis. Postmodùm introductus Rex in templum, & ab Episcopis qui aderant ad Altare maius ductus, illis ad partem recedentibus, Archiepiscopo Bituricensi de more Ecclesiæ ad aurem peccata sua fuit confessus, depositoque pænitentiæ habitu, sacram Missam summa cum solennitate decantatam, in Regali throno sedens, magnâ cum deuotione audiuit. Missa sacra autem finita, ab omnibus Proceribus & Episcopis qui aderant, ad Palatium Regium fuit reductus, & sumpto prandio, iterum in templum rediens, concionem sacram audiuit, diebusque insequentibus frequentationem templi Catholici continuauit. Statim autem in illo loco & vicinioribus, plurima lætitiæ signa fuerunt edita, & ipse Rex scripsit literas ad Parlamentum Catauliense, ac ad diuersas Ciuitates conuersionem suam annuncians. Nec oberit ad cognitionem vniuersæ rei gestæ, si illarum sensum referamus.

Nauarreus denuntiat suã conuersionem.

Iuxta fidem, inquit, *ab initio post obitum Henrici Valesij Fratris nostri, dùm ad Regnum assumeremur datam, sæpiùs conuocationem Antistitum & Doctorum Regni, à quibus in fide instrueremur, desiderauimus, quæ machinationibus hostium semper impediebatur. Nunc autem cum licuit, in S. Dionysio cum Antistitibus & Doctoribus de rebus fidei sermones habuimus, in quibus nobis satisfactum, & quas desiderauimus difficultates explicatæ sunt, gratiaq; Diuina, quam per Spiritus Sancti sui inspirationem largiri nobis voluit, abundè cognouimus Ecclesiam Catholicam Apostolicam Romanam, veram esse Ecclesiam Dei, veritate plenam quæ errare non potest, & in ea Ecclesia, ac eius fide deinceps viuere & mori decreuimus. Nec alia intentio nostra vnquam fuit, quàm velle instrui, & bonam instructionem deposita omni pertinacia admittere, quod vt opere perficeremus, hodierna die Ecclesiæ reconciliati, Missam sacram audiuimus, & reliquum vitæ in hac Religione continuabimus. Quæ idcircò significamus, vt inde gaudeatis, & calumnias redarguatis hostium, qui populo promissiones à nobis factas vanas esse, absq; voluntate eas implendi persuadebant. Volumus etiam vt propterea publicas supplicationes Deo in omnibus templis faciatis, & eum exoretis, vt nos confirmet, & in hac Sacra Religione toto vitæ tempore conseruet.* Destinauerat quoque statim Romam Ludouicum Ducem Niuernensem, & manu sua scripsit literas ad Summum Pontificem, quas etiam hic referri non erit iniucundum.

Nauarreus scribit ad Papam de sua cõuersione.

Sanctissime Pater, cum Dei instinctu vt ei placuit, cognouerim Ecclesiam Catholicam Apostolicam Romanam veram esse Ecclesiam, plenam veritatis, in qua reposita est hominum salus, & confirmatus sim in hac Religione & fide, doctrina Antistitum & Doctorum S. facultatis Theologicæ, quos eo fine congregaui, vt mihi ea dubia soluerent, quæ hactenus tenuerunt me ab ea separatum, statui me cum hac Sancta Ecclesia sociare, cogitans in ea viuere & mori auxilio eius, qui me pro bonitate sua compellauit. Ac vt bonum opus auspicarer,

quod

A. C. 1593.

quod mihi licuit per Antistites, instituto & cerimonijs, quas iudicârunt necessarias submisi me. Dominico die 25. Iulij audiui Missam, iunxi preces meas cum precibus Catholicorum, vt membrum Ecclesiæ, cum decreto perseuerandi totius vitæ meæ spatio, deferendæq; obedientiæ & honoris debiti Sanctitati vestræ, & S. Sedi more à Regibus Christianissimis maioribus meis accepto. Et certò mihi persuadens SS. Pater, quem Deus in quo est loco voluit constituere, Sanctitati vestræ sanctam hanc actionem meam iucundam fore, volui priusquam amplè satis faciam, quemadmodum diebus hisce post decreui, hac de causa solennem Legatum mittere, virum magnæ dignitatis, paucis lineis autographis testimonium exhibere pietatis meæ, vt filius erga Sanctitatem vestram, supplicans ex animo tenerrimè, vt habeat acceptam, & ita boni consulat, vt à bono & sincero corde procedit, cupidissimoq; promerendæ sanctæ benedictionis tuæ actionem meam. Hisce SS. Pater rogo Deum, vt velit quàm diutissimè seruare S. V. in continua sanitate, & felici gubernatione S. Ecclesiæ. Ad fanum S. Dionysij, 18. Augusti 1593. Vester bonus & deuotus filius Henricus.

Paulò post Rex ille solenni pompa funus Henrici III. Regis à Monacho interfecti, è loco vbi iacuerat efferri fecit, & expedita illâ celebritate funebri, Rex Galliæ & Nauarræ denunciatus fuit, Principesque qui aderant in eius nomen iurârunt. Ac in omnibus Prouincijs summo applausu populorum, ipsius conuersio & absolutio ab hæresi fuit excepta. Parisijs tamen Legatus Summi Pontificis irritam conabatur declarare absolutionem illã, & Archiepiscopum Bituricensem eius administrum anathemate propterea notare. Cùm autem Hispanus Legatus res in tantum pro Nauarreo inclinare videret, nec spes esset posse persuaderi Gallis, vt Regem Hispanum vel Archiducem Ernestum Regem suum nominarent, saltem Henrici Guisij electionem populo propter nomen Guisianum non adeò ingratam ab Ordinibus ratam pronunciari vrgebat, asserens Nauarreum toties relapsum omnia ad decipiendum componere, & conuersionem eius vanam esse, vt quod Reginæ Angliæ & Hollandis ob multimodas obligationes fædusque initum adhærere deberet, & quantumuis vellet, ab eorum societate & hæresi non tàm facilè recedere valeret. Sed nihil profecit, fatigati enim omnes bellorum incommodis, breuiora restituendæ pacis compendia quærebant, & inducias trimestres, quas iam Rex cum alijs Principibus in S. Dionysio stabilierat, vltimo die Iulij Parisienses quoq; inuito Legato Hispano susceperunt, easq; etiam Mænius, vt populo satisfaceret, subscripsit, & proclamari permisit per tubicinem Parisijs ad Kalendas Nouẽbris proximi duraturas, ac demum ad alios tres Menses prorogatas. Interim plures Ciuitates & Prouinciæ in partes Regis concedebant, ac Lugdunum vt interceptis literis præsensit Hispanicas copias ex Italia conduci, quæ eã Ciuitatem & totam eam Prouinciã fortioribus præsidijs munirent, & pro Hispano tenerent, diuturnumq; in Gallijs bellum ducerent, Nemourium Mænij vterinum fratrem eòusq; illius Ciuitatis cum summo imperio Præfectum concitato tumultu comprehenderunt Mense Septẽbri istius anni, & in custodia arctiori detinuerunt: Qui postea anno proximo euaserat quidem, sed Lugdunum nulla ampliùs fæderatorũ præsidia recepit. Quæ

Henrici III. Regis Galliæ funus sepulturæ traditur

Nauarreus Rex Galliæ renunciatur & ei iurant Principes.

Feriæ Dux procurat vt Guisius Rex Galliæ creetur.

Parisienses inducias ab Henrico Rege propositas suscipiunt.

Lugdunum ad partes Regis Henrici concedit.

autem

A. C. 1593.

autem fuerunt ſubſequuta in iſta Gallicarum rerum inuerſione, anno ſubſequenti attingemus, nunc alijs locum concedamus.

Ioannes Rex Sueciæ moritur.

Sigiſm. Rex tranſire in Sueciam decernit.

Caroli Suderm. Patrui Sigiſm. Regis molitiones.

In Polonia poſtquam Ioannes Rex Sueciæ, ſub finem præcedentis anni fatis conceſſerat, Rex Sigiſmundus illius Regni hæres in Sueciam ad aſſumendam Coronam Regni iter parabat. Et quidem fama erat quòd Patruus eius Carolus ad ſeipſum traheret ſucceſsionem illius Regni, & ad excludendum Sigiſmundum vires & modos compararet. Nec vanus ille rumor fuit, nam munitiora in Filandia, & pluribus alijs Prouincijs loca occupârat. Sed cùm Proceres Suecos à Rege Ioanne beneficijs, officijs, dignitatibus auctos, ob hocq; Sigiſmundo eius filio deuinctiores in tàm recenti obligationis memoria expugnare ſe tunc non poſſe iudicaret, conſilium preſsit, quòd poſtea meliori occaſione perfecit. Scripſit autem ad Sigiſmundum Regem vt iter acceleraret, & ea loca quæ ſuis præſidijs munierat, ne externo, inquit, hoſti eſſent præda, in nomen ipſius retineri affirmabat. Atq; ita Sigiſmundus Rex omni ſuſpicione doli poſtpoſitâ (qui non neglectus facilè in ipſis initijs opprimi potuiſſet) tranſire in Sueciam decreuerat. Et cùm inſcijs, nec volentibus Regni Poloniæ ordinibus id fieri non poſſet, Comitia Generalia Menſe Maio Varſauiæ celebrauit, in quibus multum diuque contradicentibus Proceribus diſceſſum ſuum ægrè perſuaſit; data cautione de reditu intra vnius anni decurſũ, & quod compoſitis rebus Regni Sueciæ in Polonia perpetuò reſideret. Auditus etiam fuit in illis Comitijs Legatus Cæſaris Rudolphi, qui primò Regi de obitu Patris Ioannis Regis condolebat: Deinde retulit Maximilianum Archiducem fuiſſe admonitum à Cæſare de confirmanda iureiurando compoſitione Bedzinenſi, & ſi quid moliretur contra hoc Regnum, à Cæſare cohibendum fore. Rogauit etiam vt Poloni ſuſpiciones de Auſtriacis, quaſi Regnum hoc artibus inſidioſis peterent, tanquam vanas deponerent. Nata autem fuit Regi filia ſub hoc tempus, quæ demum quarta die Menſis Iulij è ſacro fonte Baptiſmi ſolenni ritu Chriſtiano Eccleſiæ Catholicæ fuit leuata à Cardinali Georgio Radziuil, aſsiſtentibus Patrinis Cæſaris, & ex Styria Legatis, ac præſente Reginæ matre Archiducis Caroli vidua, Regina Anna Stephani Regis vidua, Anna Regina ſex ſeptimanarum puerpera, & Anna Regis ſorore.

Sigiſm. Regẽ permittũt Poloni abire in Sueciam.

Rudolphi Imperat. Legat9 teſtatur monitum fuiſſe Maximil. de ſeruandis pactis.

Radziuil Cardinalis baptiſat filiam Regis Sigiſmũdi.

Sub finem deinde Iulij Rex cum Regina ac ſorore Anna Varſauiæ ſcaphas conſcendit, & ſecundo flumine Viſtula *Ploczkam*, ac inde Toruniam tranſiens Mariæburgumq; prætervectus, die 4. Auguſti Gedanum appulit. Vbi cum maximis lætitiæ & honoris ſignis fuit exceptus. Ac ibidem vnum Menſem moratus, plures controuerſias Ciuitatum Pruſsicarũ compoſuit: Toruniæ, & Elbingæ ſingula templa pro Catholicorum vſu tradi fecit. Quod cùm & Gedani Rozrazeuius Epiſcopus Vladiſlauienſis eius Diœceſis Paſtor vrgeret, & B. Mariæ Virginis templum magnum pro Catholicis vindicaret, Magiſtratus Gedanenſis pertinaciùs reſtitit. Neque Rex aliquid certi in eo negotio decernere voluit, dehortantibus maximè Suecis, ne populi Suetici eo exemplo reformandæ Religionis terrerentur. Dum autem Rex moratur Gedani, caſu inopinato excitatus fuit ibi maximus

Sigiſm. Rex diſcedit verſus Sueciam.

Gedani excipitur Rex Sigiſmundus.

Sigiſm. Rex Toruniæ & Elbingæ vnum templum pro Catholicis tradi fecit.

Gedanẽſes nolunt tradere tẽplũ Cathol.

A. C. 1593.

Gedani tumultus in præſentia Regis.

tumultus: Aliquis ex famulis Polonicis à baiulo onere quod portabat grauato fortuitò truſus, eam iniuriam vindicaturus extractâ frameâ illum baiulum grauiùs percuſsit, & vulnerauit; concurrentibus deinde alijs baiulis, quorum Gedani inſolens eſt numerus, & etiam Polonis Polono opem afferentibus, correptis armis quæ furor ſubminiſtrârat, vniuerſa plebs in omnes ſine diſcrimine Polonos cædibus graſſari cœpit. Cùmque numero tantæ multitudini impares illi in hoſpitia receſsiſſent, fores domuum effringere populus adoriebatur, vt nec parceret ædibus in quib9 Rex cum Regina degebat, aliquot iaculis bombarda in feneſtras cubiculi Regij exploſis: opportunè verò intercluſæ fuerunt ponte penſili ad portã ſublato turmæ militares Regiæ, & Polonorum Procerum ex ſuburbanis ſtationibus ſuis ad fragorem ſtrepitumq; armorum ingredi Ciuitatem volentes, nam multo ſanguine ille tumultus Gedanenſibus conſtitiſſet: ſed Polonis quia pauciores intrò aderant, faciliùs mitigatis, & è conſpectu turbæ ab Archimarſchallo Regni Andrea Opalinski ſubductis, Magiſtrat9 quoque Gedanenſis longo labore furorem populi ſedauit, poſtquam ex Regijs viginti, ex ciuibus aliquot ceciderunt, præter vulneratos vtrinque plurimos. Nec alia cauſa ſeditionis iſtius deprehendi potuit, præter illam fortuitam rixam baiuli, quamuis biduo inſequenti clauſis Ciuitatis portis ſeueriùs fuit inquiſitum per Delegatos Regios & Magiſtratum Ciuitatis de alio authore, & maximè de illis qui feneſtras Regiæ habitationis iaculis petierant, quorũ nullus fuit inuentus, etiam præmio inſigni denunciatori propoſito. Culpa tamen in hoc vacaſſe Ciuitatẽ declarare Rex noluit, ſed ad diligentiorem diſquiſitionem, & ad reditum ſuum ex Suecia totum illud negotium indefinitum reſeruauit: Ac Regina fætu grauida iteratam tumultus commotionem metuente, ad aliam ſtationem extra Ciuitatem propè litus maritimum oſtiaq; Viſtulæ tranſierat, ibiq; conuaſata ſupellectili ſua, ſexto poſt die in Sueciam ſoluit, circa medium Septembris, cælo ſereno ac vento ſecundo. At poſtridie aduerſo Aquilone nauigatores illi diſiecti, alij ad portũ Gedanẽſem, alij aliò aberrârunt, Rex ipſe cũ Prætoria & paucis minoribus nauibus Helam euaſit, ibiq; hæſit, donec poſt octiduũ recollecta tota claſſe, quæ triginta quatuor maioribus nauigijs & nouem triremibus conſtabat, felicioribus ventis in Sueciam appulit, primiſque diebus Octobris Stocholmiam Regni ſedem intrauit, pompa Regia à Proceribus Sueciæ exceptus. Quæ autem ibi egerit, in anno ſubſequenti adnotabimus, nunc Vngarica videamus.

Tumultus Gedani authores

Sigiſm. Rex ſoluit Gedano in Sueciam.

Sigiſm. claſsis tempeſtate diſijcitur.

Sigiſm. Rex Stocholmiam venit.

Diximus autem in præcedentibus bellum ibi à Turcis inchoatum, non parum Chriſtianos terruiſſe. Sed hoc anno grauiùs inualeſcens, ſatis admonuit vt Chriſtiani depoſitis mutuis odijs, arma ſua Ciuilibus rixis diſſociata concordiæ nexu coniungerent, & conuerterent contra hoſtem hunc communem. Nam Haſan Baſſa irritatus nuper illuſionibus præſidiariorum Arcis Siſecenſis, qui deditionem fingentes plures inſigniores Turcas, quaſi ad recipiendam illã arcem intromiſſos trucidârant, hoc anno vindicaturus iniuriã, cum meliori apparatu & exercitu veniens, primo oppidum Trenſchin oppugnauit atq; cæpit, plurimãq; prædam & Chriſtianos plus mille in ſerui-

Turcæ in Vngaria bellum promouent.

A.C. 1593.

in seruitutem abduxit. Inde mouens Sisecum obsedit, & vehementiori conatu oppugnauit, suo quidem malo; nam Imperatorij Ducibus Bano Slauoniæ, & Ruberto Egenbergio, ac Melchiore Redero collecti, cum Bassa diuisum flumine Colapi haberet exercitum, eam eius partem quæ cis flumen erat adorti, ac celeriùs ponte quà potuisset à reliquo exercitu subueniri præoccupato, fortiùs pugnantes contriuerunt, pluribus in Colapi demersis, & ipso Bassa vnà cum præcipuis Turcarum cæsis: Reliquus autem exercitus qui vltra Colapim erat, castris suis prædæ Christianorum relictis, fuga euasit. Verùm Turcarum Imperator vt primùm eam cladem suorum intellexit, apertè bellum Cæsari denunciauit, & misso Sinan Bassa Vesiro, qui eius loco summum in exercitu imperium gereret, Beglerbego Græciæ iussit, vt omnes copias in Vngariam ex Græcia promoueret. Budensi quoq; & Temesuarensi Bassæ iniunxit, vt apparatum quàm maximum bellicum compararent, & quò Sinan Bassa destinaret, ducerent. Nec intermisit Cæsar Rudolphus si quomodo barbarum à tali proposito diuerteret; & offensum fuisse arbitratus, eò quòd à biennio honorarium ipsi ex pactis debitum non fuerat solutum, confestim illud comparari & Comorrham conduci fecit. Sed Turcæ per fecialem de hoc, & de tractanda pace admoniti, non honoraria quæri, sed Vngariam ab eorum Imperatore debellandam fore responderunt. Et Beglerbegus Græciæ Sinanum Bassa anteueniens, Cæsarianos ab obsidione Petrinæ (eò enim applicuerat) recedere coëgit, indeque rectâ Sisecum contendens, illud penè spectantibus Cæsarianis vi cœpit, præsidiarios eius omnes necari, alios in Colapi demergi fecit, crudeliùs desæuiens ob tot insignes Turcas ibi ante bimestre deletos. Ipse etiam Sinan Bassa magnis itineribus Constantinopoli aduolans, statim ad Vesprinum processit, & excitatis aggeribus ac maioribus machinis duodecim admotis, propugnacula & muros eius deiecit: quatuor diebus sustinuerunt oppugnationem præsidiarij mille ducenti, qui ibi erant sub præfecto Ferdinando Samaria Vngaro, & Andrea Hostkirchē: sed cùm diutiùs resistere non valerent, noctu euadere conati, à Turcis partim intercepti, partim cæsi, vix centeni ex illo numero euaserunt. Vesprinum captum Bassa statim muniri fecit, & Palotam progressus, præsidiarios qui ibi erant quadringenti, ad deditionem coëgit, promissâ securitate abeundi, quam tamen non seruauit, ferè omnibus trucidatis immisso equitatu, postquam vltra vnum milliare ex pacto à custodijs Bassæ deducti transierant. Arcem etiam Vezzam occupauit, ac longè latèq; direptionibus grassatus vltra quinque millia hominum Christianorū in seruitutem Turcicam abduxit. Vt verò ad hyberna recesserat, Cæsariani resumptis animis & viribus Duce Ferdinando Comite ab Hardek & Comite Serino, Palfio, versùs Albam Regalem iuerant, & licet ibi frustra oppugnationem tentassēt, reiecti à Turcis, tamen fortè fortuna victoriā habuerunt. Cùm enim recedentibus incauti Turcæ acie confusa auidiùs insisterent, illi conuerso cursu magnam stragem in eis ediderunt, Ianzar Aga fuit captus, & Bassa Budensis, qui tùm primùm in auxilium Albæ Regali veniebat, grauiter sauciatus, ex eo vulnere paulòpost Budæ interijt, ac multi Begi, (Prouincia-

Turcæ cædun. tur cum suo Bassa à Christianis apud Sisecum.

Rudolphus Imper. mittit Turcæ honorarium vt bellum sistat.

Turcæ respuunt honorarium & bellum denunciant.

Sisecum Turcæ capiunt,

Sinan Bassa in Vngariam venit, Vesprinum capit.

Palotam capiunt Turcæ.

Christiani in seruitutem abacti.

Turcæ cædūtur apud Albam Regalem.

An. C. 1293.

uinciales militum Præfecti) in illa pugna occubuerant, omniumq; cæsorum numerus decem millibus constabat, cùm ex Cæsarianis paucissimi fuerint desiderati. In superiori quoq; Vngaria cui Turcæ minùs contra vim hostilem prouiderant, Tisenbachius Filecum & circum viciniores minoris nominis arces intercepit, plerasq; ipsismet Turcis non viso hoste deserentibus, vt Dregelium, ac Palankam, quas Palfius à Turcis relictas, imposito suo præsidio occupauit. Et cùm hyems ingrueret, ad hyberna miles, vt à laboribus reficeretur, fuit dimissus. Atq; ad futurum ver maiores vires comparaturus Cæsar, Conuentus agebat Bohemorum, Silesiorum, & Austriacorum, ac Germaniæ statibus Ratisbonæ pro Martio proximò Comitia indixerat: Nec Turcæ segniùs futuro bello necessaria comparabant, vt suo loco patebit.

Filecum capiunt Christiani

Eodem Anno in Belgio Hollandi non otiabantur, sed Mense Martio Mauritius Princeps eorum militiæ Præfectus Montes S. Gertrudis obsidione cinxerat, & cùm obsessi omnem vim oppugnatorum fortitudine & industria militari irritam redderent, fame & necessariorum egestate edomandos constituerat. Vnde vallo ac fossis propugnaculisq; excitatis totā Ciuitatem ita constrinxerat, vt nullus ad eam aditus pateret, & venienti in subsidium obsessis Petro Ernesto Mansfeldio Belgij post defunctum Farnesium Gubernatori, difficiliùs esset ad aperiendum sibi transitū oppugnare castra Mauritij, quàm isti mænia Ciuitatis inuadere. Venerat enim ille eò (sed tardiùs) cùm quindecim millibus armatorum, & propius castris Mauritij castra sua opposuerat, sed velitationibus tantum fuit certatum, nec elici potuerunt Mauritiani ad prælium, certiorem victoriam à vallo & fossis expectantes. Quod ipsis benè successit: Nam post trium Mensium obsidionem, fatigatos vigilijs continuis & laboribus defensores, expugnato primùm maiori vi propugnaculo Ciuitatis Stelhouiano dicto, ad deditionem coëgerunt; sexcenti qui ibi supererāt præsidiarij cum suis armis fuerunt dimissi salui, tres inter eos inuenti ex illis qui eam Ciuitatem Farnesio vendiderant, statim in furcam acti pœnas proditionis luerunt. Hoc damnū vt vindicaret Mansfeldius, festinanter transiens Buscoducum, munitionem Hollandorum Buscoducēsibus infestam *Creuecourium* dictam expugnare conabatur, sed oppugnatione inchoata, Mauritius postquam munitiones S. Gertrudis instaurauerat, cum suis copijs eò diuertens, eum reiecit, & abeuntem in aquis à flumine Deisa ab Hollandis obstructo excrescētibus, grauem militum & armorum iacturam facere coëgit. Nec aliud singulare successit hoc anno in Belgio, præter quod Mauritius Princeps sororem suam Loysiam Iulianam ex diuersa matre, nempe Carola Mompensiera natam Friderico Electori Palatino Ludoici filio in matrimonium collocauit.

Mauritius Ollandorū Dux obsidet Mōtes S. Gertrudis.

Montes Sanctæ Gertrudis deditionē faciunt.

Mansfeldium fugat Mauritius.

Mauritij Auranij soror nubit Palatino Rheni.

Romæ autem Clemens VIII. muneri suo sedulò inuigilans, visitationem Ecclesiarum Vrbis Romæ instituerat, ac ipsemet præsens vbique singulas inuisens, defectus earum corrigebat, & ad finem in Templo S. Laurentij in Lucina omnes Parochos Vrbis (centum & decem numerantur) congregatos proprio sermone ad deuotionem composito, debiti & officij

Clemēs VIII. PP. visitat Ecclesias Romæ.

R 2 sui

An. C. 1593. Clemēs VIII. Papa annonæ caritatē subleuat.

sui admonuit. Nec cessauerat in ea vrbe annonæ caritas, vnde Pontifex ex proprio ærario pretium moderatũ excedens suppleuit, & minori annonam diuendi iussit: Opportunè etiã appulerant naues Gedanenses & Hollandicæ Genuam, Liuurnum, & ad Ciuitatem veterem Pontificis portum frumentis onustæ, & illam penuriam annonæ subleuarunt, ipsæmet damna ingentia perpessæ, propè enim 40. ex illis fuerant demersæ maris tempestate, quæ ea hyeme in omnibus partibus maris vltra modũ sæuijt. Eodem tempore Pontifex legẽ sanciuit, ne Iudæi Talmud suum & alios in Indice expressos ac prohibitos libros legerẽt, & omnes tales libros ab officio Inquisitionis conquisitos cremari iussit: In sola Ciuitate Bergonensi ferè decem millia huiusmodi librorum fuerunt collecta, & igne absumpta.

Maris tempestates sæuierunt hoc anno præter solitũ.

Talmud Iudæorum damnatur.

Clemēs VIII. mittit Rosam auream Annæ Reginæ Pol. Bauariæ Ducis filius Romam venit.

Idem Pontifex hoc anno miserat Rosam auream benedictam Annæ Reginæ Poloniæ, & pileum gladiumq; Bauariæ Duci Vilhelmo, cuius filium Maximilianum primogenitum excepit etiam tunc Romæ hospitio hororificè, ac à Romano populo in Capitolio magnificè salutari permisit. Sub hoc quoq; tempus inciderat dissensio inter milites Melitenses, qui Magistrum suum quasi thesauros illius societatis duabus triremibus impositos in Galliam amandasset (Gallus erat) & cum Turca consentiret, sub custodijs detinuerunt. Sed causa ad cognitionem Summi Pontificis delata priusquam definiretur, ille magnus Magister ex mærore obijt trecentis millibus aureorum numorum in priuato suo ærario relictis: Ac in eius locum fuit suffectus Martinus Arcius Aragonius, cùm alternus ordo eligendi Magistrum post Italum & Gallum, in Hispanum incidisset, solicitatus etiam tunc multum pro Theodoro Duce Moschouiæ iste Pontifex, vt illum Regio titulo donaret, constanter recusauit, nisi Schismate Græco relicto, ad consortiũ Ecclesiæ Rom. Dux ille cum suis ditionibus rediret.

Melitensium Magister traditur in custodias.

Melitensis Magistri thesaurus.

Moschouiæ Dux petit titulum Regis à Clemēte VIII. sed non obtinet.

Farnesio Parmēsi Duci iusta funebria soluuntur.

Hoc eodem anno tertia Aprilis Romæ in Templo Capitolino Ara cæli priscis Romanis Iouis Capitolini dicto, iusta funebria Alexandro Farnesio fuerunt persoluta, in quibus quicquid gloriosi, quicquid magnifici excogitari potuit, profusè fuit cumulatum, omnibus Cardinalibus & nobilioribus Romanis, ac populi totius Vrbis concursu illam pompam cohonestante. Comparauerat ille Princeps magnam nomini suo gloriam in administratione Belgij plurimis bello præclarè gestis, sed tamen primorum annorum eius feliciores ibi successus, damnis vltimorum, nempe Zutphania, Dauentria, Hulsto, Neomago, Breda, plurimisq; alijs locis amissis, propè fuerunt compensati, & duabus expeditionibus in Galliam Parisijs & Rothomago subnenerat quidem, prælio tamen non satis prosperè certauit, imò vulnere circa Rothomagum accepto, ex quo nunquam conualuit, penè inferior in Belgium recesserat. Nec fefellit quod aliquis amicus ipsum monuerat, vt capta Antuerpia, bello valediceret, ac vicissitudinem fortunæ metueret, vt alio loco attigimus.

Farnesiorum genus.

Origo istis Farnesijs & generis & opulentiæ à Paulo Papa tertio, qui natus in oppido Farnesio, agnomen quoq; inde sibi & Familiæ suæ traxit, & à Pontificatu opes, possessiones Ducatus Parmæ, Placentiæ, Castri, nominisque amplitudinem, quam ipsius pronepotes coniugio Margaritæ filiæ

A. C. 1593.

nothæ Caroli V. nauiter auxerunt, atq; prouexerunt vsque ad affinitates Regum ac Imperatorum. Antiquorum vero Farnesiorum, & dominorum loci Farnesij stirps, continuatur in familia Marij Farnesij, quem cùm morarer Romæ familiarius cognoui, sed ista dedignata agnationem Pauli III. cùm adhuc esset Cardinalis, ex commodis eius Pontificatus participare nil potuit.

Hispaniæ Regis valetudo infirma.

In Hispania Philippus II. Rex non multò ante grauiore febri afflictus, demum tertiò repetita venę sectione, & in singulis sectionibus 12. vncijs sanguinis emissis sanatus, eòusq; debilior aliquantum viribus confirmari cæpit, postquam quater in die refectionem cibi ex consilio medicorum sumebat. Ipsâ tamen senectâ exhaustus, curas publicas tractare non potuit, sed omnia Comiti Ciriensi & confessario suo expedienda demandabat. Et cùm in dies langueret, mense Septembre vocato Archiduce Alberto, qui tunc Lusitaniam Prorex gubernabat, eo præsente administrationem Regni Philippo filio suo resignauit, Archiduciq; commisit, vt consilio & authoritate sua Regni gubernationem moderaretur donec ille adolesceret. Adiunxit etiam aliquos primarios ex Hispanis quorum operâ fideliore ille Rex iuuenis vteretur, ipse senex quieti vacare decreuit in Monasterio S. Laurentij Escuriale denominato.

Hispaniæ Rex senex Philippo III. tradit Regnum.

Angliam grauissima pestis afflixit.

Angliam autem felicitate luxuriantem, quòd nulla incommoda belli sentiret, & alios prout libuisset impunè lacesseret, hoc anno à Deo immissa clades pestilentiæ grauior quam vnquam in illa regione fuerit audita afflixit: in sola enim Londinensi Ciuitate quandoque duo millia, quandoq; viginti millia hominum in vna hebdomada ea lue extinguebantur, & vsque ad seram hyemem malum illud durauit.

Germania in multis Ciuitatibus sentit tumultuantes hæreses.

In Germania nil accidit hoc anno memorabile, præter tumultus à Caluinistis & Luteranis inuicem digladiantibus excitatos, præsertim Francofurti ad Mænum, Aquisgrani, & Bransuigæ, Lipsiæ. Sed isti indigni sunt vt singularius apud aures honestas memorentur; & ne futura quoq; sæcula afflatu talis vertiginis corrumpantur, consultius est eam alto silentio sepelire, suis tamen locis exitus talium turbarum attingentur.

Annus Christi, 1594.

Sigismundi Regis difficultas in adeundo Sueciæ Regno.

Nnus Millesimus Quingentesimus Nonagesimus Quartus, initia habuit plerisq; locis Europæ turbulenta. Sed à nostris incipiamus. Sigismundus Rex Poloniæ vt in Sueciam transierat ad ineundam possessionem illius Regni hæreditate paterna sibi debiti, difficiliorem quàm putârat rerum ibi statum inuenit, Carolo Duce patruo suo cùm apertè Regnum petere non posset, varijs technis omnia interuertente, quò sibi viam aliquando ad idem Regnum pararet.

Caroli Ducis criminationes in Regem Sigismundũ.

Cùm enim Sigismundus Rex Catholicam Religionem profiteretur, diuersa inde Carolus sumebat argumenta, quibus illum apud populum

A. C. 1594.

Luteranismo corruptum exosum redderet. Eum omnes Doctores Luteranos exterminaturum, templa omnia pro Catholicis vindicaturum in vulgus spargebat, & ad eam operam ipsum in Regnum vltra mille Iesuitas (peditatum omnem Vngaricum simulato interim nomine & habitu militari Iesuitas esse insinuans) mutata veste introduxisse. Absentem nonnisi ex arbitrio Polonorum, & per externos hoc Regnum gubernaturũ, legesq; patrias immutaturum dicebat. Nec satis cautus Sigismundus quoq; Rex fuit ad huiusmodi fraudes, plura enim dissimulari ad tempus poterant, quæ celeriùs propalata nullo fructu, animos illorũ populorum irritârunt. Habebat in Comitatu suo Nuncium Papæ Germanicum Malapsina Episcopum S. Seueri virum sagacem, sed nimium præcipiti consilio, aderant & Iesuitæ plures, quorum apud Regem præcipuam authoritatem fuisse, ab eius infantia Sueci nouerant. Horum itaque vehementiore & intempestiua pro Religione Catholica contentione Sueci prouocati, tanto magis suspecta Regis consilia habebant. Templum primarium Stocholmiæ pro vsu Catholico Regis occupare illi voluerant, & concionator aliquis hæreticus ad concionandum eò veniens iniuriosè habitus, tantum tumultum populi concitauit, vt nonnisi multo labore potuerit cohiberi. Carolus autem quasuis occasiones traducendi Regem captans, omnia illa, ac Regis dicta, facta singula, maioribus suspicionibus apud populum attollebat. Nihil autem magis occultabat, quàm quòd Regnum ambiret, Leges & libertates patriæ solummodò se defendere præseferens.

Sigismundus Rex incautus ad dolos Caroli.

Religionũ intẽpestiua promotio Sigism. nocuit in Suecia.

Stocholmiæ tumultus excitatur contra Regios.

Destinauerat autem Rex diem Sacrum Epiphaniarum actui Coronæ Regiæ suscipiendæ, sed tribus ferè à suo aduentu in Sueciam iam elapsis Mensib⁹, nihil adhuc ibi fuit circa negotia publica, quæ præcedere debuerant stabilitum: Imò maioribus in dies dubijs omnia inuoluebantur, vnde & coronandi Regis tempus pendebat in incerto. Ac præcipuis circa administrationem Regni Rege in Polonia degente dubijs sopitis, legibusq; concinnatis, maximè solicitum tenebat Regem, quod volebant Sueci caueri iureiurando Regis, quod sola Luterana (Augustanam dicunt) Religio, exclusa Catholica, in eo Regno conseruanda esset, cùm tamen nunquam ante fuerit Catholica exclusa, sed sub eo demum Interregno Ordines Sueciæ Vpsaliæ congregati, eam excludendam statuerant. Et cùm in eodem Conuentu Abrahamum Andreæ Archiepiscopum Vpsaliensem in locum alterius Archiepiscopi recens defuncti arbitrio suo elegissent, cuius electio nonnisi Regis authoritate subsistere debebat, Rex eam iuri Regio præiudicantem irritã habebat, nec coronari volebat ab hæretico, sed munus Coronationis, vt Nuncio Papæ committeretur vrgebat, Suecis pertinaciùs repugnantibus, & contentiùs adnitẽtibus, vt electio illa Archiepiscopi rata maneret, Regemque nonnisi ille Archiepiscopus electus Abrahamus coronaret, cui soli de consuetudine Regni antiqua illam functionem competere probabant. Nec abs re erit si cuiusdam Politici consilium tunc Regi datum referamus, non ineruditum enim nec inelegans.

Sueci excludi volunt Religionem Catholicam ex Suecia.

Vpsaliensis Archiep. hæretico defertur.

Sigismundo Regi consiliũ datũ pro rebus Sueticis.

Serenissime Rex, potentissime Princeps, ac Domine D. Clementissime. Accipe paucis à seruitore quem conduxisti consilium hisce temporibus, & Regno & rebus tuis accõmodatum, necnon specimen fidelitatis & Iudicij ex sincero & candido pectore profectum. Hæc est præsens rerum facies in hoc Regno, (proh dolor) vt omnia videantur esse plena timoris & periculi, quibus succurrendũ est duplici consilio; tùm pacis & concordiæ, tùm contra vim & rebellionem. Et quia certum est in arte gubernatoria Principem non posse suâ scientia cuncta complecti, vt dicit Tacitus, nec vnius mentem esse tantæ molis capacem, ergò esto Princeps sapiens sapientum consortio, & adhibe in consilium, morum hominumque, & Prouinciæ peritos; non enim exteros temerè, non aduenas, quia veriloquium esse putatur, ad consilium de Republ. dandum caput esse nosse Rempublicam, hisque fidendum, nec temerè ab eorum sententia discedendum. Tritum enim est Poëtæ veteris: Laudatissimus est ipse, qui cuncta videbit, sed laudandus & is, qui paret recta momenti. Cui & adstipulantur alij, cauendumq; ne ad illud dictum res redeat, qui recta consilia sequi noluerit, pereat suis rationibus, cùm alterius prudentia possit esse saluus.

Sed hîc subsiste parùm & attende, hæc omnia locum habent, cùm sceptrum Regni teneas, non cùm de adipiscendo labores. Nam in hoc postremo valeat Regula; Fieri quid debeat cum multis tracta; quid facturus sis cum paucis, quid volueris, aut ipse tecum. Casu itaq; quo Consiliarij cum Rege suo sunt dissidentes, caueat sibi Princeps, & secretũ hoc habeat, nulla esse meliora consilia, quàm quæ ignorauerit aduersarius antequam fierent. Sed tamen quia consilio & adminiculo opus est, habeatur consilium non Consiliarijs, sed Regi, hoc est semper in conspectu & præsentia Regis de summa Reipublicæ deliberandum: omnia priuata & separata conuenticula, vti pestis perniciosa in Republica exterminanda, quia facies hominis facies leonis, & in eiusmodi casibus quicquid agitur absente Rege, in caput eius plerumq; redundat, & arctiùs vinculum parit, non sine suspicione periculi: Vulgare enim est, quod nimia familiaritas seruorum, est conspiratio aduersùs Dominum. Caue igitur ac iterum caue, ne sine tua præsentia moderni temporis negotia tractentur, sed tu ipse qua de re necessariò consultandum est, certam designationem in scriptis tibi dari iubeto, & diem & locum consilijs præfige. Et vbi ad deliberationem peruentum fuerit, libertatem dicendi singulis permitte, ne cum fortuna tua, quam tecum potiùs loqui videantur, idque tibi gratum fore non obscurè præteferas. Deinde benignè & liberaliter tractentur, quia dextera præcipuè capit indulgentiâ mentes, asperitas odium, sæuaq; bella mouet. Et hoc tibi

A. C. 1594.

A. C. 1594.

tibi peculiariter vſurpa, & amorem apud populares, & metum apud hoſtes quærendum. Nec ad conſiliū taceas, ſed breuiter te explica, aut tibi placere, aut Religione & conſcientia te impediri, quominùs ea facere poſsis. Quo caſu vrge aliud conſilium de inueniendis mediis ad præſentem ſtatum temporis accommodatis, quo ſine periculo & impedimento id quod velis conſequi poſsis, aut ſi dubitas te cogitaturum, aut ſententiam tuam per alium indicaturum oſtende.

Et quia vt ego animaduerto, tria ſunt quæ tibi negotium faceſſunt capita, Religionis, Archiepiſcopi, & Coronæ accipiendæ, de ſingulis his pauca referam. Religionis cauſa popularis eſt, quia magnum eius in animos imperium: Religione enim vita conſtat, & omnes Religione mouentur, ac Deos patrios quos à maioribus acceperunt, colendos ſibi diligenter & retinendos arbitrantur. Itaque qualiſcunq; ea hauſta, ægrè educitur, quoniam cuiq; ſua optima videtur, vt quæ non ratione ſed affectu diiudicatur à ſingulis. Et cùm Ordines huius Regni in ea ius acquiſitum teneant, non penes Principem eſt illud tollere aut debilitare. Extat enim prudens monitum Mæcenatis apud Dionem Caſſium ad Auguſtum, cuius ſunt hæc verba: *Eos verò qui in Diuinis aliquid innouant, odio habe & coërce, non Deorum ſolùm cauſa, ſed quia noua quædam numina hi tales introducentes, multos impellūt ad mutationem rerum, vnde coniurationes, ſeditiones, conciliabula exiſtunt:* Res profectò minimè conducibilis Principatui, ac legibus quoq; expreſſum eſt, vt quod in Religionem committitur, in omnium feratur iniuriam. Qua in re cùm ſubditorum animos incredibili quodam ardore hic concitatos comperiamus, adeò vt ſine publicis turbis nihil mutari poſſit, nullum hic extremum eſt, quam vt S. R. M. de religione purè & ſimpliciter caueat more prædeceſſorum, non facta mentione hæredum, quos tamen ſi obligatione comprehendi velint, priùs naſci quàm obligari rationis eſt, & hic paſſus placidis conſilijs componi poterit. Neq; priùs de templo hoc rerum ſtatu, quàm de ſceptro vrgendum & laborandum cenſeo, ne contra ordinem naturæ particularis quæſtio vniuerſum præcedat & impediat. De Archiepiſcopo fateor inſpectione iuris & conſuetudine gentium, hanc facultatem inſtituendi & confirmandi nominatum & electum ſupremo præſidi competere, ſed religionis cauſa quia eſt indiuidua, & quod de toto, idem de qualibet eius parte iudicium, in hoc præſertim tàm perturbato rerum ſtatu, inſpicienda ſunt tēpora quibus parere omnes Politici præcipiunt. Nam in morbis quoque nihil magis periculoſum quàm immatura medicina. Et expertum

A. C. 1594.

pertum eſt, medicos plùs interdum quiete quàm monendo & agendo proficere. Suaſerim ergo, cum proteſtatione ne ea res tibi ac ſucceſſoribus præiudicet, ipſum electum, præſertim grauioris periculi declinandi cauſa admittendum eſſe.

De Coronæ accipiendæ ritu, ſiquidem antiquis temporibus coronandi poteſtas penes milites & ſeculares erat, neq; vſpiam legitur certum præceptum, quomodo ea in re procedere oporteat, niſi quod Eccleſiaſtici temporum lapſu ſibi conſuetudine veteris Eccleſiæ aliquid iuris ea in re vendicarint; exiſtimarim ſi Archiepiſcopo, aut alteri eiuſdē profeſſionis id tribuere nolis, aut non poſſis, vt placidè cum Ordinibus agas, vt te quadam ex parte cerimonijs iſtis liberent, aut ipſi Proceres ſine miniſterio Eccleſiaſtico inſignia Regni tibi deferant, atq; commodent, aut te pro coronato abſq; Cerimoniis habeant atque ſuſcipiant. Quod ſi verò (vt puto) id fieri non poſſit, ad eum caſum res redit, vt inter duo mala, illud quod minùs eſt eligatur, quia tempori cedere & neceſſitati parere ſapientis ſemper eſt habitum. Neque enim in Cerimonijs ſed fide conſiſtit Religionis profeſſio. Et hæc quantum ad prudētiam togatam de acquirendo. De acquiſito autem quid fieri debeat circa Religionem, iuſtitiam, & Oeconomiam, deque conſtituenda tota Republica, ex ſententia, ex vtili & bono, præſentis quæſtionis non eſt. Si ea de re aliquando interrogatus fuero, ſententiam meam liberè dicam.

Nunc contra vim & rebellionem hæc tibi paucis fideliter ſuggero: Contra vim nullum fortiùs inſtrumentum quàm præſidium militare, commeatus, pecunia, munimenta & conſilia; Nam vt Lampridij verbis vtar, nemo prouocare audebit aut facere iniuriam ei Regi quem intelligit expeditum & promptum ad vindicandum. Sed cùm ijs maxima ex parte nunc deſtituaris, conſilio tibi opus eſt, quomodo ſine vi atque armis cum tuis tutus eſſe, ac omne periculum declinare queas. Primùm eſt, ad coronam ſumendam ne propera, niſi priùs diſcuſſis & compoſitis ijs quæ in quæſtionem veniunt. Secundùm, ne te in locum demittas, vbi obſidione cingi, commeatu & exitu poſſis prohiberi; ſed pro tertio certam tibi arcem, & quidem maritimam deſigna, ad quam tempore neceſſitatis poſſis confugere, eamq; multò ante & frumento & commeatu & alijs neceſſarijs muni. Et ex elogio Vegetij pro certo habe, qui frumentum neceſſariumq; commeatum non præparat, vincitur ſine ferro. In reliquis enim caſibus poteſt in tempore ſubueniri, pabulatio & annona in neceſſitate non habet remedium, niſi ante condita. Quartum, Præfectum iſtius arcis & alios officiorum miniſtros, ante-

A. C. 1594.

antequam ad tractatus descendas, arctissimo fidelitatis vinculo tibi obstringas, vt receptaculum omni hora securum inuenias. Quintum, vbi ad consilium publicum perueneris, certos tibi Coryceos constitue, per eosque ex doctrina Aristotelis diligenter inquire, quid quisque subditorum faciat, aut dicat: subditorum dico maximè Illustrium, nam in omnes quæ acies inquirat, hoc cùm ad alia vtile, tum contra insidias & rebellionem valebit firmiter, quoniam rarò nisi malè locuti, malè faciunt, remq́ factam habes si detectam. Sed in deliberationibus ex monitu Mæcenatis non opus omnibus quæ ab his talibus dicuntur fidem habere, sed acriter ea examinare atque discutere. Sextum veritate facti comperta, aut ex circumstantijs verisimili, (si melioribus consilijs res flecti non poterit) non quid ad postulata respondeas, sed quemadmodum non respondeas cogita, hoc est, te quàm commodè poteris subducito, & ad locum tutiorem cum tuis concede, ac conuentum nonnisi post discessum dissolue, & leniter futuri temporis occasiones meliores rerum agendarum te daturum promitte. Septimum, Classem, naues, & omne instrumentum Nauticum, vt in tua solius potestate maneat operam dabis, & ita statue, ex arcibus maritimis, & Classe nauali, te vtrumque Regnum & conseruare & perdere posse. Plura nunc non addam. Sed Deus Opt. Max. in quo viuimus, mouemur, & sumus, per quem Reges regnant, & conditores legum iusta decernunt, ille erit à latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris, & ego pro te vota suscipio, & ago cum Deo, vt sospitem te incolumemque præstet si tu cæteros. Dat. Stocholmij, 5. Ianuarij Anno 1594.

Magis autem Sigismundum Regem premebat, quòd sub primis eius Regni auspicijs res Catholica tantam iacturam (nempè excludenda è Regno) referre deberet, cùm eòusq; nonnulli ibi Catholici insigniores adessent, & officia ac dignitates publicas gererent, exinde autem sola hæresis priuilegio legis publicę cõseruãda esset, & Catholici quasi indigni ab omni honoris gradu arcerentur. Vnde fortiùs resistebat, ne alia formula iurare obligaretur, quàm eius Pater Ioannes Rex, libero exercitio Religionis æquè Catholicis atque hæreticis permisso. Nec pauci aderant, qui partes ipsius tuebantur, sed contrarias tenentes, Carolo Duce audaciam & consilia ipsis suggerente, nullis rationibus ab obstinatione sua dimoueri potuerunt, ac nisi Rex iuxta propositam ab ipsis formulam de sola Augustana confessione in Regno retinenda iuraret, ac ab Archiepiscopo Vpsaliensi hæretico coronari vellet, denegandam ipsi fore Coronam & Administrationem Regni palàm iactabant. Quinimò & apud Senatores Polonos qui cum Rege aduenerant, porrecto scripto obtestati sunt, quòd ex illo Conuentu qui iam quatuordecim dies durauerat re infecta dilaberentur, nisi Rex illorum propositiones probaret. Tandem itaque Rex persua-

Sigismundus Rex pro Catholica Religione retinenda in Suecia laborat.

deri

deri sibi permisit, vt talibus eorum postulatis annuerit, eo vnico per longas ratiocinationes ægrè impetrato, vt Catholicis in Suecia liceret degere, dummodo officia nulla gererent, Ecclesias non haberent, & quietè viuerent. Vnde hoc caueri debuit expressè in Regio diplomate, quod hic inserere voluimus, vt sequitur:

A. C. 1594. Catholicis in Suecia libertas concessa, præter officia publica.

Sigismundus Dei gratia Sueciæ, Gotthiæ, & Vandaliæ Rex, Magnus Dux Finlandiæ, Petini, Ingerniæ, &c. in Russia Estonum, & Lieflandiæ Dux &c. Rex insuper Poloniæ, Magnus Dux Lituaniæ, Russiæ, Borussiæ, Masouiæ, Samogitiæ, Liuoniæq́. Notum facio, Me clementissima Dei Omnipotentis prouidentia & hæreditario successionis iure communi consensu omnium huius Regni Ordinum, fideq́ data ad Coronam & Imperium Regni Sueciæ omnibus pariter assentientibus, & sponte volentibus peruenisse. Quare vicissim subditis meis omnibus gratiam & beneuolentiã Regiam spondeo & promitto. Primùm quòd omnes superioris & inferioris conditionis Ecclesiasticos & Politicos, Nobiles & ignobiles in suæ Religionis libertate conseruabo, ac vt ea liberè & sine vllo impedimento fruantur, iuxta tenorem & præscriptum veræ confessionis Augustanæ, Carolo V. in Comitijs Augustæ Anno 1530. exhibitæ, sicut postremis annis Imperij aui mei beatæ memoriæ Gustaui, ac initio paternæ gubernationis in hoc Regno floruit, & sicut anno 1593. mense Martio consentientibus omnium Ordinum huius Regni suffragijs Vpsaliæ denuò comprobata & recepta est, tuebor ac defendam, nec contra eam in vllis huius Regni locis per Scholas vel Ecclesias, amicè & violenter aliquid intrudi, nec impedimentum vel fraudem quocunq́ modo in his fieri permittam; Nec in Ecclesiasticis aut Politicis officijs in hoc Regno vtar illis hominibus, qui à communi hac huius Regni Religione dissentiunt. Extra hæc officia publica quando se continent & quiete viuũt, communi Sueciæ iure priuilegijs atq́ libertatibus cum alijs Regni Sueciæ subditis pro cuiusq́ status & Ordinis ratione frui poterunt. Deinde charam habebo nostram dilectam patriam Regnum Sueciæ, & incolarum eius fidelium salutem & commoda fideliter quæram: ad iuris normam omnia componam & ordinabo, & singulos superioris & inferioris conditionis homines Ecclesiasticos & Politicos, Nobiles & ignobiles, egenos & diuites, in suæ dignitatis & honoris gradu, eorumq́ iura & commoda conseruabo. Similiter Ius Sueticum, in omnibus articulis & punctis & legitimo intellectu tuebor, excepta Regni successione hæreditaria, quæ vno omnium consilio liberaq́ voluntate confirmata est. Similiter etiam omnia Priuilegia & libertates, quas tempore superiorum Regum habuerunt, & vsi sunt, vt Regiæ nostræ literæ, quas peracta inauguratione Regia singulis tribuemus, pluribus indicabunt. Et in summa fidelis & iustus Rex Sueciæ ero, & ius Sueticum in quibuscunque casibus tàm inferioris quàm superioris, tàm egeni quàm diuitis, tàm alieni quàm amici, manu tenebo, omnem iniustitiam & peruersitatem opprimam & auferam. Postremò omnes Regni nostri Ordines Ecclesiasticos & Politicos, Nobiles & ignobiles, egenos & diuites cum suis quas iure tenent fortunis, in nostram Regiam tutelam & protectionem accipio. Vicissim omnes Regni Ordines præsentes & absentes pro se suisque posteris fidem dederunt mihi, aut in Regno, aut extra Regnum versanti, & etiam meis posteris maribus, subiectionem, amorem, fidem & obe-

Sigismundi Regis diploma Suecis datum.

dientiam

A. C. 1594.

dientiam quamdiu viuent præstandi, sicut scripta eorundem obligatio, reciproca literis expressa testatur. Maioris autem securitatis causa, quo fideles mei subditi omnibus his plenè confidere possint, promitto me cunctos commemoratos articulos per Christianam fidem meam & Regiũ honorem & veritatem, quamdiu vitæ huius vsura mihi concedetur perpetua fide obseruaturum esse. Ideòq; propria manu hisce subscripsi, Regiumq; sigillum nostrum imprimi curaui. Datum in Arce nostra Regia Vpsalia, 19. *Februarij,* 1594.

Hancq; obligationem per articulos dispositam eodem die iurauit Rex in Templo primario Vpsaliensi hæretico, flexis genibus ante Altare maius Erico Sparre Cancellario singulos articulos ipsi prænunciante. Ac fuit additum in ipso iureiurãdo, quòd limites & Prouincias Regni non alienaret: quòd ex proprio censu viueret: nec noua onera Regnicolis imponeret: quòd Regnum gubernaret ex consilio Ducis Caroli & Senatus. Et hinc processit omnis rebellionis series; Carolus enim acceptis gubernationis habenis, omnis potestatis vim sibi arrogauit, pro arbitrio suo officia Regni distribuit, & demum Regium quoque nomen in se transtulit, vt in sequentibus apparebit.

Sigismundus Rex iurat & Sueci ei iurant fidelitatem.

Sigismundus Rex & Anna Regina coronantur ab Archiepiscopo Vpsaliensi hæretico.

Sigismundo Regi natus in Suecia filius, moritur.

Tunc autem iureiurando per Regem præstito, & vicissim per subditos obedientia Regi reddita, funus Ioannis Regis, quòd eòusq; inhumatũ seruabatur, solenni pompa fuit elatum, & in templo Vpsaliensi reconditum. Aliquot autẽ post dies in eodem templo Rex & Regina fuerunt coronati ab Archiepiscopo Luterano Vpsaliẽsi Abrahamo Andreæ, qui ritus omnes Catholicis vsitatos in eo actu exercuit. Nec multò post Regina pepererat masculum, sed ex incõmodis maritimi itineris & insueti aëris, nonnihil afflicta partum illum debiliorem edidit, vnde intra paucos dies eum extinctum luxit. Comitia autem Regni Sueciæ generalia postmodum Rex sub finem Martij celebrauit, & constituta forma, qua in absentia sua Regnum illud gubernaretur, administratione quoque eius Carolo patruo vti in pactis erat conuentum, cõmissa, adiunctis ei Erico & Gustauo Brahe reditum in Poloniã apparauit, & cum 44. nauibus mense Iulio Stocholmia soluens, superatis angustijs, quæ sinũ maris scopulis continuis inde per decem milliaria Germanica inclusum in apertum mare effundunt, ad Pucensem Regni Poloniæ portum appulit, ac inde ad ostia Vistulæ subuectus, Gedanum intrauit, ibique ab Episcopo Vladislauiensi Rozrazeuio, & pluribus Regni Proceribus exceptus, postquam aliquot diebus à labore nauigationis quieuerat, Posnaniam; ac inde Cracouiam peruenit mense Septembri. Interim autem dum Rex abesset, Proceres Regni rumoribus belli in Vngaria Turcici excitati, ac pro auxilijs ab Imperatore Rudolpho interpellati, Conuentum indictum à Stanislao Carncouio Archiepiscopo Gnesnensi Varsauiæ sub finem Aprilis celebrârunt. Sed absente Rege cùm de summa rei decernere non possent, nec pacem cum Turcis stabilitam auxilijs Cæsari dandis infringi tutum Reipublicæ fore iudicarent, Cæsaris Nuntio illud solum responderunt, quòd exercitus Regni cum Duce Zamoyscio Cancellario, Tartaros ne in Vngariam transirent, distinere deberet. Transierant tamen à Sniatino per Pokuciam,

Sigismundus Rex compositis rebus Sueciæ in Poloniam redit.

Gedani Proceres Regni Pol. Regi occurrunt.

Conuentus Varsauiæ in absẽtia Regis.

Tartari per Pocutiam, in Vngariam transeunt.

& Haliciam prætergreßi, inde flexo itinere Stryium, tanta celeritate Alpes Carpatias superârunt, vt equitatus Quartianus, tunc primùm ad famam ipsorum aduentus conueniens, eos consequi non potuerit abeuntes. Czausius autem Turcicus, qui interim in Poloniam venerat, & de pace cum suo Imperatore seruanda Ordines admonebat, ad aduentum Regis fuit detentus.

A. C. 1594.

Nec aliud tunc incidit notabile in Polonia, nisi quod Rex pro initio Anni proximi Comitia Generalia Cracouiæ celebranda indixerat, in quibus ageret cum Ordinibus, si qua ratione Imperatorem contra Turcam bellantem iuuare posset. Omninò enim iuuandus erat ab omnibus Christianis, cùm Turcæ magni progressus in Vngaria toti Christianitati, haud dubium adferre videbantur exitium. Et quidem prima meliore parte anni priusquam Turcæ nouos ac maiores in Vngariam conduxissent exercitus, Imperatorij prosperiori fortunâ vtebantur. Matthias Archidux supremus Dux Cæsarianarum copiarum, ense Martio Nouigradum maius firmo Turcarum præsidio munitum ad deditionem coëgit: Comes Serinus circa Canisiam collectis copijs ex arcibus Zigetho vicinis, vt Sigesta, Setschino, Babotscha, Bersenza Turcica præsidia exturbauit. Transiluaniæ quoq; Princeps Sigismundus Batori eòusque Turcis tributarius ab illis desciuerat, & Temesuarum obsederat Imperatoris partes adiuturus. Imò & Rascij populi gens Slauona ripas Danubij à confluente Tibisci & Saui vsq; ad confinia Valachiæ & Bulgariæ incolens, eòusque Turcis subdita, congregata multa armatorum manu excußit iugum Turcicum: & cum eà transitus per Danubium in Vngariam Turcis commodior pateret, eum infestum reddiderunt, plurimumq; instrumentum bellicum Turcis interceperunt. Tiefenbachius quoq; in superiori Vngaria Hathuan munitissimum oppidum oppugnauit, & cùm venientes in subsidium illi loco Turcas magna strage profligasset, Iasperinum & Zabolam arces à Turcis diffugientibus desertas in suam potestatem redegit. Deinde Matthias Archidux congregatis vniuersis copijs mense Maio Strigonium obsedit, fortissimèq; per duos menses oppugnauit, quater acerrimis irruptionibus repetitis, sed sub finem mensis Iunij ad famam aduenientis Sinan Bassæ cum centum quinquaginta millium ex Turcis & Tartaris exercitu, nondum viso hoste, qui adhuc in longinquo erat, in tantum animis Cæsariani conciderunt, vt & obsidionem Strigonij multa impensa & sanguine virorum fortium eòusque sustentatam, ac victoriæ proximam turpiter soluerint, munitiones in suburbijs, & Castellum S. Thomæ Ciuitati imminens immenso labore partum, & ad iterandam eandem oppugnationem opportunum deseruerint, ac inde reuenientes ad castrum Kokorn ditionis suæ, otiosi desidere maluerunt. Demùm verò decima nona Mensis Iulij adueniente Sinane Bassa Comorrham recesserunt, ac ab aduersa ripa Danubij hostem in obuia quæq; sæuientem spectârunt. Et primo Tottim quinque milliaribus à Iaurino siue Rabba distantem Sinan Bassa aggressus, eam maioribus tormentis concussam, & cuniculis suffossam, intra quatuor dies cæpit, ac inde mouens, montem S. Martini Iaurino viciniorem occupauit,

Turcæ in Vngaria initio anni damna accipiunt.

Batorius Transiluaniæ Princeps Temesuarum obsidet.

Rascij à Turca deficiunt.

Strigoniũ obsidet Mathias Archidux.

Sinan Bassa venit in Vngariam.

Strigonij obsidionem deserunt Cæsariani ad famam aduentus Sinan Bassæ.

Tottim Sinan Bassa capit.

Iaurinũ Turcæ obsident.

ipsumq;

A. C. 1594.

ipsumq; Iaurinum sub finem Iulij obsedit, ac Castris propius Ciuitatem collocatis, aggeres, vineasq; producendo, intra paucos dies ad ipsas mænium fossas peruenit, vt sclopetorum iaculis pertingere defensores posset. Cæsariani verò excitârant ab aduersa Danubij ripa propugnaculum, vnde conatus hostis præpedirent, ibiq; propè castra habebant,& melior eorum exercitus pars consederat in insula Schutia Danubij verticibus circumfusa, quà per angustiùs brachium fluminis Iaurinum commeare, &

Tartarorum audacia in traiiciendo Danubio.

subsidia ferre facilè erat. Sed admirabili audacia, Tartari præmissis aliquot centenis equitibus, qui periculum tranandi facerent, & viso quòd illis benè successerat, maiori numero densis agminibus, tàm rapido flumini se committentes, alij à iubis, alij à caudis equorum pendentes, acinacesq; ore tenentes, spectantibus Cæsarianis Danubium transierunt, &

Tartari spectantibus Cæsarianis Danubium traijciunt.

illos sequuti quatuor millia Turcarū trabibus pectore tenus innixi eadem fortunâ tranârunt, statimque propugnaculum illud Cæsarianorum occupârunt. Ac expulerant quidem ipsos postmodum inde Cæsariani resumptis armis, sed iterum pulsi reliquerūt illum locum in potestate Turcarum vnà cum machinis, quibus postea illi præsidiarios Iaurinenses maximè afflixerunt, ac nemine iam prohibente ponte fluuium strauerunt, maioresq; copias ad eam partem traduxerunt. Nec amplius ausi Cæsariani resistere,

Matthias Archidux ægrè euadit Castris desertis.

in turpem fugam effusi miserè plurimi perierunt: ipse Matthias Archidux ac primarij militares præfecti, cum solis equis quibus insidebant, ægrè euaserunt.

Turcæ ingentem prædam acquirunt ex Castris Matthiæ Archiducis.

Castra opulentissima hostium prædæ cesserunt, cum apparatu bellico omni, & pecunia in stipendia militum eò nuper conducta, ac ducentis nauibus commeatu plenis, inter quas erant triremes centum viginti, tormentis ac copioso puluere sulphureo instructæ. Sed maius damnum fuit, quòd ea clade tota Austria ac Morauia vicinior in tantum fuerant consternatæ, vt vltimum iam exitium sibi aduenisse arbitrarentur, & hostes nemine ampliùs resistente, cis & vltra Danubiū longè lateq; excurrentes,

Turcæ latè populantur omnem regionem supra Iaurinum.

omnia igne & ferro deuastârint, ac in seruitutem Turcicam innumeram plebem rusticam abduxerint, circa Vesprinum vsq; ac Veiskircham Viennæ proximam cædibus & incendijs grassantes. Iaurinum autem desperatum adhuc oppugnationem sustinuit, & excursionibus oppugnationes hostis fortiter repressit, donec deiectis vi machinarum duobus melioribus propugnaculis, fossæ mænium fuerunt repletæ, vt intrari in Ciuitatem, & cominùs pugnari posset. Cùmque nulla spes salutis, & seruandæ Ciuitatis superesset, nempè quòd auxilia hyeme appropinquante eo anno nulla expectari possent, nec vlla ope aut ratione humana hostis victoria tanta elatus,ab expugnatione Ciuitatis prohiberi valeret,Ferdinandus Comes ab Hardek Præfectus illius Ciuitatis die S. Michaelis pactus incolumi-

Iaurinum deditionē facit.

tatem sibi & præsidiarijs, ac omnibus, qui abire volebant, deditionē fecit. Cuius consilij postmodum innocens pœnas capite luit, quasi non maiores pœnas æquiori iudicio promeruerint Duces, qui castra munitiora quàm

Pappam capiunt Turcæ.

erat ipsa Ciuitas ignauia & metu amiserunt, Ciuitatisque defensionem deseruerunt. Pappam deinde Sinan Bassa cæpit, & præsidio suo muniuit, & Comor-

rham sub finem Octobris oppugnauit. Sed cùm ista obsidione longiori indigeret, & hyems instaret, vt mos est Turcis, ad hyberna con-

A. C. 1594.

Batorius obsidionem Temesuari soluit.

cessit. Mox etiam Transiluanus obsidionem Temesuarensem soluit, veritus Tartaros, qui reditum ad propria per Transiluaniam quærebant. Sed illi comperto, quòd sibi ad reditum itinera per Transiluaniā essent interclusa, sub Strigonio Danubiū iterum traiecerunt,& circa Vesprinum, Pap-

Tartari hybernant in Vngaria.

pam, Rabamq; hibernârunt, agendis continuò ex Austria prædis intenti.

Dum autem Archidux Matthias hoc modo Turcas in Vngaria fatigaret, Imperator Rudolphus ad Comitia Ratisbonam pro mense Martio indi-

Rudolphus Imp. Comitia Ratisbonæ celebrat.

cta, sed vrgentibus causis ad Aprilem, deinde ad Maium mensem dilata, ipsemet decimo octauo die Maij venit, & ea in magna Principum Imperij frequentia celebrauit. Omnes Electores Ecclesiastici, Moguntinus, Coloniensis, Treuerensis, præsentes aderant. Pro impubere Saxoniæ Electore Fridericus Guilhelmus eius patruus Administrator, eundem locum quem ipse tenuisset Elector si adesset, tenebat,& gladium strictum (insigne Electoris Saxoniæ) Imperatori præferebat. Pro Electore Palatino Rheni & Brandeburgico aderant Legati, eorumque vices supplebant. Ac maximè de bello promouendo contra Turcas in illis Comitijs agebatur, solitoque maiores ad illud collectæ in fauorem Cæsaris fuerunt concessæ, nempè multiplicatum ad octuaginta Menses *Romerzug*, seu prouisio Im-

Germaniæ Prouinciarū collectæ Romerzug æstimatio.

peratori pro itinere Romam ad accipiendam à Summo Pontifice coronam ex more antiquo dari consueta, quæ in Menses singulos septuaginta millibus nummorum aureorum communium constare dicitur. Præscriptus etiam fuit modus & locus solutionis, & termini assignati, quibus certa quota eius summæ colligeretur, quousque intra quinquennium proximè

Germaniæ nobilium Ordo non obligatur indictione Comitiorū Imperator

subsequens omnes illi octuaginta Menses complerentur. Equestrem autem ordinem illa Imperij indictione, non obligari ferunt, sed seorsum eum requiri solere, si quæ honoraria Imperatori præstare vellet.

In eisdem Comitijs Legati Hispaniarum Regis solicitè instabant, vt Imperij authoritate, pax inter ipsorum Regem ac Hollandos componeretur, & deputati fuerunt Legati ab Electoribus, ac à Ciuitatibus Imperialibus, qui illam pacem tractarent. Verùm Hollandi nihil minus quàm de pace

Ernestus Archidux gubernator Belgij.

cogitabant; nam & Archiduci Ernesto, qui hoc anno mense Ianuario in Belgium nouus gubernator cum summo omnium applausu venerat, &

Groningam Hollandi capiunt.

missis literis ac Legatis ad pacem tractandam humanius illos inuitârat, nullam sibi cum Hispanis tutam fore pacem responderant, & comparato valido exercitu, Groningam fortissimam Frisiæ Occidentalis Ciuitatem, Dux eorum Mauritius Nassouius obsederat, eamque post duorum men-

Hollandi prohibent vsum Religionis Cath. in suo statu.

sium acerrimam oppugnationem, illatis acceptisque à defensoribus grauioribus damnis penè expugnatam, (nam meliora propugnacula cuniculis erant deiecta) ad deditionem, & eiurandum vnà cum subiectione Hispanica fidem Catholicam cōegit. Imò ijdem Hollandi hoc anno mense Iulio edictum promulgârunt, prohibentes quæcunq; conuenticula, & exercitium in suis terris Religionis Catholicæ, & ne quis baptizari, aut matrimonio iungi à Sacerdote vel Monacho Religionis Romanæ debe- ret:

A. C. 1594.

Matrimonij contrahendi ritus apud Hollandos.

ret: instituerunt, vt contractus Matrimoniales fierent coram Magistratu: & scriba siue Tabularij publici præses, aut secretarius Magistratus verba promissionum reciperet à sponsis, vicesq; Sacerdotis in Cerimonijs benedicendi matrimonij adimpleret.

Niuerniæ Dux ad Summum Pont. mittitur à Rege Galliæ.

Sed Gallica videamus. Cùm statim post conuersionem suam Henricus Nauarreus Rex Galliæ renunciatus, Ducem Niuernensem ad Summum Pontificem Rom. pro petenda reconciliatione designasset, & eum mense Septembre illius anni ad hanc Legationem expediuisset, Romæ Legatus & Procuratores Hispanici apud Pontificem summa contentione instabant, ne eum Pontifex admitteret, alioquin illo vnâ portâ Vrbem ingresso, se alterâ portâ egressuros minabantur. Verùm Pontifex in consilio Cardinalium examinato hoc dubio, an ille permittendus esset venire Romam, cùm maior pars censeret aditum ad Vrbem, & audientiam ipsi iure negari non posse, siquidem postquam auditus fuerit, integrum maneret Pontifici, quicquid voluerit ex vsu & dignitate Sedis Apostolicæ de ipso statuere, post longas deliberationes admittendum decreuit, si proprio nomine non vt Legatus Nauarrei veniret.

Niuerniæ Dux permittitur venire Romã proprio nomine non vti Regis Legatus.

Ac missus erat ad explorandum aduentus eius rationes Antonius Posseuinus Societatis IESV, coram quo cùm Dux asseruisset, se venire ad osculum pedum Pontificis, vti Principem Catholicum, ac multa habere dicenda secretò ex sententia sua de statu Galliæ præsenti, Pontifex re intellecta nil aliud opposuit.

Venerat itaq; ille Dux sub finem Nouembris Romam, vbi tali modo tractabatur. Primis diebus à Pontifice auditus & humaniter habitus, cùm postea ad Regis sui literas & preces responsa requireret, seueriora audiuit.

Niuerniæ Dux seueriora responsa Pontificis audit.

Nempè absoluendum non esse Regem, & vt abiret nec aliud expectaret. Hæcq; duriora Pontifex per Cardinalem Toletanum, (fuit Hispanus ex Religione Societatis Iesu) partium Hispanicarum annunciari iubebat, & infensiorem vbique in publico partibus Nauarrei præferebat animum. Vnde & in quodam Cardinalium consilio aliquos Cardinales, qui Regem illum absoluendum suadebant, acriùs obiurgauit, quasi malè consultum vellent Religioni Catholicæ. Nempè cautiùs agendum in causa læsæ Religionis prudens Pontifex existimabat, & auertendam omnem conniuentiæ cum hæreticis suspicionem, quæ in persona Pontificis ex minimo indicio maxima cresceret, atque à maleuolis animaduersoribus in immensum periculosè augeretur.

Niuerniæ Dux placatiorem Regi suo Pontificem agnoscit.

Cæterùm iam mitiorem animo, (licet adhuc occultaret) conceperat sententiam, & cùm Niuernensis mæstior, accepto per Cardinalem Toletanum responso, discessum Roma appararet, sexta die Decembris ad se accersitum beneuolè tractauit, ac in duas horas semotis arbitris cum ipso protracto sermone, lætiorem dimisit, se commissurum aiens eam causam disputandam Theologis, qui neutri parti fauerent. Mense verò Ianuario cùm ille abire festinaret, per Cardinalem Aldobrandinum suum nepotem illi nunciauit, expectaturum se, donec Rex maiora conuersionis & pœnitentiæ signa demonstraret, ac munusculis honoratum medio Ianuario dimisit. Nec multòpost Ioieusium Cardinalem

A. C. 1594.

Clemẽs VIII. Fæderatis Gal. denegat subsidia propter bellum Turcicum.

nalem pro Fæderatis noua subsidia petentem importunitatis arguit, quòd Sedi Apostolicæ non parcerent, ac subsidia denegauit, causa adiecta, quòd illa maiori necessitati belli Vngarici contra Turcas vtiliùs esset applicãda.

Galliæ Fæderatorum vires imminuntur.

In Gallia autem potentiores quotidie Regis partes apparebant, nam ad eius exercitum noua assiduè confluebant auxilia ab Heluetijs & Hollandis. Fæderatorum autem vires decrescebant in dies, omnibus populis bello tam diuturno defatigatis, desiderio pacis in partes Regias propendentibus. Et cùm concessæ Fæderatis à Rege induciæ sex Mensium iam proximè finirent, easque Lutetia aliæque Ciuitates quæ adhuc vacillabant prorogari peterent nec obtinerent, primùm Meldenses opera Domini de Vitui ipsorum gubernatoris, postea & Aurelienses Regis imperio se subiecerunt.

Aurelia & Meldunum Regi se subijciunt.

Parisijs quoq; populus metu nouæ obsidionis trepidabat, & maximè famis periculo Meldensibus iam Regi deditis, quà maior pars commeatus ad Vrbem conduci solebat. Vnde palàm ibi de eodem Rege recipiendo sermones miscebantur: Et Parlamentum deliberaturum ad literas eius, quibus admonebatur, vt resolueret intra vnum Mensem, bellumné vellet an sibi reconciliari? cùm Procuratorem Regium audisset explicantem ingeniosè iura legis Salicæ, die tredecima Ianuarij decreuit, successionem Regni non ad alium nisi ad Henricum Borbonium pertinere,

Parlamentũ Parisiense decernit successionem Regni pertinere ad Henricũ Nauarreum.

Mænius monetur à Parlamento vt pacem procuret Regni.

& missis ad Mænium Legatis eum requisiuit, vt intra Mensem prouideret quomodo pax Regno restitueretur, & Regi obedientia redderetur. Malè habuit ea Legatio Hispanos, vnde statim aliquot cohortes nouas Hispanicas in vrbem introduxerant, & præsidia auxerant: Mænium & Henricum Guisium fidelitatem Regi Hispano iurare fecerunt, & eijciendum decreuerant præsidem Parlamenti ac gubernatorem Vrbis Bellinum sibi suspectos, nisi fuissent veriti tumultum populi, & nouam Parlamenti sententiam, quâ ordinârat postquam aduenisset à Mænio ad suam Legationem de pace cum Rege ineunda responsum, conuocandos Tribunos & Præfectum mercatorum ad executionem sui decreti promouendam.

Mænius & Henricus Guisius iurant fidelitatem Hispano.

Mænius ipse sedato aliquantum populi murmure, ex Vrbe excesserat adducturus maiores copias, quæ cum Carolo Mansfeldio ex Belgio veniebant. Post paucos verò dies Lugdunum, quòd iam Nemourium partium Confæderatorum à gubernatione illius Ciuitatis amouerat, septima die Februarij exposita in publico Regis effigie, hunc Regem suum faustis acclamationibus recognouit, & Roanum, Bituriges, Rion, plurimæq; Ciuitates certatim ad ipsius obsequium festinabant.

Lugdunum & aliæ Ciuitates Regi se dedunt.

Rex quoque sibi non defuit, nam oppidum Forte Milon, in quo Confæderati consilia sua tractabant, maximâ celeritate conductis eò copijs obsedit, & quatuordecim machinis concussum ad deditionem cõegit: Et non multòpost castrum Theodori cæpit, terrorem maiorem incutiens reliquis, qui suum imperium detrectarent.

Henricus IV. Rex Gall. Coronatur Carnuti.

Ac tandem circa medium Februarij in magna frequentia Procerum & Principum sanguinis, Carnuti ab Episcopis suarum partium fuit coronatus, & inunctus sumpto Remis oleo sacro, quod fertur ad vnctionẽ Clodouei primi Regis Galliæ Christiani cælitùs fuisse demissum.

Rothomagum deditur Regi.

Nec multò post Rothomagum in fidem Regis adduxit Dominus de Villeroy illius Ciuitatis

A. C. 1594. gubernator, cuius literæ ad Mænium typis diuulgatæ maiorem stimulum addiderant cæteris, ad recognoscendum recipiendumq; istum Regem, patefactis arcanis Hispanorum consilijs, quibus Galliam subiugare volebant, & Lutetiam in nomen Hispani Regis, vti eius iam propriam retinendam mandabant. Parisienses autem tantò magis suspirabant ad obsequium Regis, quòd potioribus iam Ciuitatibus ei deditis, ipsi soli omnem belli molem cum Hispanis, & pro Hispanis sustinere deberent. Sed cùm illis Dux Feriensis & Confœderati cum valido Hispanico præsidio incubarent, & eorum singulos motus obseruarent, palàm sententiam suam profiteri non poterant. Quare ad dolos conuersi, consilio Comitis Brissaci & Bellini, clàm per literas conueniunt cum Rege in S. Dionysio, vt condicta hora ad portam nouam Lyparæ arci proximam veniret, & Vrbem occuparet, Amnestia præteritorum & securitate vitæ & bonorum omnibus promissa. Brissacus interim maiorem partem militum arte ex vrbe aliò ablegauerat, & Ciues rei conscios armatos in locis opportunis disposuerat.

Henricus IV. Rex Gall. Parisios ingreditur 22 Martij 1594.

Venit itaq; Rex vigesima secunda Martij sub aurora cum 5. millibus selectiorum militum, & per portam illam ex industria patentem maiori parte copiarum intromissa, præsidiarijs qui in opportunis Vrbis locis dispositi excubias agebant ad rei nouitatem territis, & cæsis non vltra triginta Germanis qui resistere volebant, ipsemet oriente sole cum reliquo Comitatu nemine reclamante Vrbem est ingressus; & ea lustrata postquam tuta vidit esse omnia, ad summum Templum deductus, Hymnum gratiarum Deo decantari fecit. Statim etiam per tubicines pax & securitas omnibus fuit annunciata, & proclamatum vt tabernas ac officinas aperirent, securaque omnia expectarent. Nec miles vllam violentiam aut petulantiam exercuit: Præsidiarijs, Hispanis, Italis, Belgis, qui erant noningenti ferè, ex pacto deditionis concessum fuit, vt cum armis & impedimentis suis incolumes ad confinia Belgij abirent, nec contra Regem ampliùs militarent,

Feriæ Dux dimittitur liber Parisijs.

Duci de Feria, & Don Diego de Euora securitas est data, vt intra triduum res suas conuasarent & abirent: Cardinalis Pelleueus ex mærore & melancholia morbo concepto intra triduum ibidem Parisijs obijt.

Pelleueus Card. ex mærore moritur.

Arx Antoniana *Bastille* vulgò denominata, postridie demum cùm machinæ ad eius oppugnationem admouerentur, in potestatem Regis concessit. Sedato autem omni motu, die trigesima Martij Parlamentum promulgauit edictum, quo omnia decreta, constitutiones, iuramenta, à die 28. Decembris anni 1588. vsque in eam diem in præiudicium authoritatis Regum lata, tanquam violenter extorta abrogauit, & quicquid contra honorem Henrici Tertij & Quarti Regis actum fuit, damnauit.

Parlamentũ Parisiense omnia Acta præcedentia contra Regem abrogat.

Potestatem Vicarij & supremi Locumtenentis Mænio datam reuocauit, & ne quis illi obediat sub pœnis læsæ Maiestatis interdixit. Omnes à fœdere cuius Mænius fuit Dux discedere, & Regi Henrico IV. fidem & obedientiam sub pœnis amittendæ dignitatis, vitæ & omnium suorum bonorum, præstare; Ciuitates verò sub pœna euersionis & excisionis eidem obedire iussit. Irrita quoque declarauit omnia in Conuentu anno præterito Parisijs nomine trium Ordinum à prætensis eorum Legatis agitata & conclusa, vti

vsurpata

vsurpata temerè à priuatis personis, & subordinatis maiori parte à perduellibus illius Regni, ac fautoribus Hispanorum absq; potestate legitima: Interdicens eisdem Legatis, ne in posterum eam potestatem sibi arrogarent, vel alicubi conuenirent sub pœna perturbatorum Reipublicæ, & criminis læsæ Maiestatis. Supplicationes tempore belli institutas aboleri, & alias pro incolumitate Regis ad diem vigesimam secundam Martij, qua Vrbem recuperauit, perpetuò haberi mandauit. Quod edictum etiam in alijs locis iurisdictionis Lutetianæ publicatum, per Procuratorem Regium ad alias Prouincias & Ciuitates fuit transmissum. Et compositis omnibus quæ ad securitatem Lutetiæ pertinebant, Rex primis diebus Rothomagum iuit, solenniq; ingressu eius possessionem sibi firmauit, ac etiam portus Gratiæ, quorum locorum Villereium Admiralem constituit.

A. C. 1594.

Henricus IV. Rothomagum ingreditur.

Interim Carolus Mansfeldius cum auxiliaribus copijs ex Belgio aduenerat; & cùm intellexisset Lutetiam Regi fuisse reconciliatam, non vltra processit, sed Chapellam obsedit, & ad deditionem mense Maio coëgit, priusquam à Regijs potuisset subueniri.

Mansfeldius Chapellam capit.

Eum tamen paulòpost insequutus Rex profligauit, castris exuit, fugienti Feram vsque insistens.

Mansfeldius profligatur.

Et quò meliùs damnum compensaret, Laudunum in Picardia oppugnauit & cæpit, Cameracum quoq; adiuit, & in suum nomen iurare fecit. Et per Morinos Veromanduosq; transiens, vbique populis felicia ipsi comprecantibus, obsequium sibi stabiliuit. Britanniam Gallicam pro Rege Hispano Dux Mercurij adhuc fortiùs propugnabat: Sed & ibi Almontius intra hoc tempus portum celebrem S. Maclouij ad obedientiam Regis reduxit, & Marlaium, ac Quinperquorens Oppida munita post acrem oppugnationem occupauit.

Almontius portum S. Maclouij in Britãnia recepit.

Sed læta hæc tristior casus sub finem eiusdem anni turbauit: Vt enim Parisios Rex redierat 27. Decembris die sub vesperam, desiliens ex equo dum sibi occurrentem Regnium, & Mantignium inclinatus resalutat, iuuenis annorum decem octo turbæ salutantium intermixtus, improbus sicarius in guttur Regis cultrum praacutum direxerat; sed aberrantem ictum in labrum impegit, quà duos dentes illi elisit.

Henricus IV. Rex Gall. à sicario vulneratur 27 Decembr. 1594.

Vnde ingens confusio tota Vrbe est exorta, omnibus indignantibus contra fraudes (aiebant Hispanorum) à quibus ad finem præteriti quoque anni diuersæ insidiæ in vitam istius Regis structæ, dicebantur fuisse deprehensæ. Captus autem ille sicarius, nullum alium talis sceleris authorem vel conscium nominare voluit, sed facinus à seipso conceptum & impletum, tormentis adactus asseruit processisse, ex eo quòd Rex nondum ab anathemate à Rom. Pontifice absolutus Regnum iniret. Omnis autem suspicio in Collegium Societatis IESV Claromontanum recidit, eò quòd nefarius ille ibi literis studuerat, & inde hausisse talem doctrinam credebatur, quasi Henricus IV. non posset esse Rex, antequã à Summo Pontifice absolueretur, licenterq; & cum promerito à quouis posset occidi. Postea iste sicarius Ioannes Castellius lanificis cuiusdã Parisiẽsis filius, ad pœnas læsæ Maiestatis, & parricidij, crudelisq; supplicij, ac bonorum proscriptionis est damnatus, ipsius parentes in exilium eiecti, & domus eorum solo fuit æquata.

Castellius Regis percussor supplicio afficitur.

Patres quoque Societatis IESV non solùm Claromonto, sed ex tota Gallia sub pœna

Religio Societatu Iesu ex Gallia proscribitur.

læsæ

A. C. 1594. læsæ Maiestatis excedere sunt iussi publico edicto, in quo etiam prohibebatur sub pœnis similibus læsæ Maiestatis, ne quis ad eos etiã extra Regnũ vbiuis loci habitantes filios erudiendos mitteret. Sed ista processerant potiùs ab instigatione quorundam maleuolorum ex Academia Parisiensi, præsertim Laurentij Bourcereti, qui Religioni isti infensior à mense Aprili toto hoc anno eam grauiùs in iudicio illius Parlamenti exagitauit, vrgens iam ante sopitam Sorbonistarum sententiam in anno 1552. de non admittendis in Regnum istis Religiosis latam, & concitatâ vniuersâ Academiâ eos Parisijs eijciendos procurabat, causa tamen hæc necdum fuerat terminata.

Editus fuit paulòpost Duaci libellus, quo author dilucidè iniustitiam illius decreti demonstrauit, & Religiosi ijdem priusquam Parisijs exissent, omnes suspiciones sibi tunc obiectas clarè diluerunt, vt sunt typis omnia ista diuulgata, & curiosum lectorem ad illa remittimus. Paruerunt tamen tunc illi tali decreto, sed post paucos annos fauore eiusdem Regis Henrici honorificè fuerunt restituti, vt suo loco adnotabitur. Sed quisquis ille fuit, qui primus hanc quæstionem disputauit, qualis Princeps impunè possit occidi, vel eijci, iniuriosè detrahere conatus est sacræ doctrinæ, quæ & discolis Principibus iubet obediri. Vnde Concilium Constantiense *sess.* 15. expresè huiusmodi doctrinam, vt quis priuatus Regem seu Principem crudelem aut tyrannum possit occidere, damnauit vti hæreticam in fide, erroneamq; in moribus, & declarauit esse hæreticos eam asserentes, ac puniendos vti hæreticos: nec vllus Pontifex, aut Concilium, aliud vnquam sanciuit aut probauit. Quod autem periculosiùs, dum isti zelotypi imprudenter cõcitant populos cõtra Reges, ipsos quoq; Reges cõpellunt, vt Religionem Catholicam odio habeant: nam dum sibi à tali ζηλοτυπείᾳ obtrectatoribusque suis subditis esse metuendum vident, quotquot suspectos habent, omnes à se amouent, quò securiùs viuant. Si verò eòusq; prorumpit audacia, vt etiam personam Principis offendat, naturali defendendæ vitæ iure constrictus Princeps iniuriam vindicat, & in omnes sine discrimine Catholicos sæuit, quos doctrina tali ad consurgendum & conspirandum contra se obligari cognoscit. Manifestum istius rei exemplum apparet in Anglia, vbi Principes dum sibi à subditis suis Catholicis timent, eorum vires imminuunt, succisis ipsorum potentiæ neruis, nempè Episcopatuum & Abbatiarũ amplis censibus: & dum se per insidias vndiq; peti aduertunt, eos à quibus sibi cauendum esse existimant, anxiè persequuntur, præueniendoq; periculum è suis Regnis eijciunt. Videri etiam possunt Reginæ Angliæ Elisabethæ edicta, in quibus Galliarum recentibus casibus nempè Regis Henrici III. & Henrici IV. à subditis suis penè exauthoratorum se terreri conqueritur, & nunquam nisi nouis aliquibus contumelijs seu insidijs deprehensis exagitata, seueriùs in Catholicismum inquiri, ac animaduerti mandabat.

Doctrina perniciosa quæ populos concitat contra Principes.

In Suecia quoq; Gustauus Rex cùm à Catholicis, quod inuaserit alienum Regnum & vti hæreticus impugnatur, eos depresit, & Archiepiscopi Vpsaliensis ac reliquorum Ecclesiasticorum potentiam quam formidabat eneruauit.

Vpsaliẽsis Archiep. in Suecia in Ordinẽ redactus.

Quòd

Quòd autem recentiùs, in viciniori Belgio hoc anno cùm Archidux Ernestus gubernator Belgij tractandam cum Hollandis pacem proponeret, illi in responso ad eius literas & Legationem nihil magis exaggerabant, quam insidias & venena Reginæ Angliæ Elizabethæ, & Henrico Regi Galliæ præparata, Vraniæ Principem Guilhelmum per sum missos sicarios toties petitum, & tandem extinctum, Mauritium eius filium ad necem requisitum, & alterum iuniorem Philippum Vilhelmum Lugduni Batauorum literis operam dantem subordinata fraude in Hispaniam abreptum. Acciderat autem quod sub illud tempus Michaelem quendam Reinichonium Sacerdotem Mamurcensem Hollandi interceperant, qui in vestitu militari in Hollandiam veniens, iussu Ernesti Archiducis & Comitis Florentij Barlaimontij, Mauritium Principem, ac quosdam primarios Hollandiæ interficiendos aliqua arte in se cum alijs sex socijs qui subsequerentur, susceperat; hocque in tormentis examine sæpius repetito fuerat confessus, & tandem Hagæ Comitis supplicium capitis propterea tulit. Istis itaq; Hollandi se à pace Catholica deterreri aiebant, & bellum certum paci malè securæ præferebant, ac eodem anno mense Iulio, vt aliàs attigimus, seueriùs edictum contra Catholicos, & vsum publicum istius Religionis promulgârant, ex occasione illius Reinichonij. Prorsus temperanda esset meo iudicio illa doctrina, quoad authoritatem priuatam, vel etiam prohibenda: quid enim saluum manebit Principibus, si cuiuis proprio arbitrio fingere hunc aut illum esse tyrannum vel hæreticum, eumque propterea offendere liceat? & quis fructus, si temerarium vnius consilium in damnum multorum Catholicorum redundat? De publica authoritate supremæ in Ecclesia Catholica potestatis diuersa est ratio: nisi quod & isti rigidior in Reges censura aliquando, vt in Hildebrando è Regno Galliæ eiecto, & Pipino Patre Caroli Magni illi suffecto, ac in Petro Castellæ Rege è Regno excluso, Henrico verò de Transtamara in eius locum surrogato, alijsque non paucis benè cessit; aliquando non successit, vt in Henrico IV. Friderico II. Ludouico Bauaro Imperatoribus, Ac (Anglorum tristior casus) in Philippo pulchro Carolo VII. Ludouico XII. Galliæ Regibus, quibus multo incommodo rei Christianæ denegata absolutio, tandem dari debuit. Ea tamen occasione Ferdinandus Rex Aragoniæ ademerat Regnum Nauarræ Ioanni Regi Alani filio, à Iulio II. Papa, eò quod Ludouico Regi consentiret proscripto, eodemque anathemate notato. Hæredes verò illius Regis Nauarræ Ioãnis, qui nunc sunt Borbonij Reges Galliæ, cum titulo Regis Nauarræ retinent solam Bearniam in confinio Nauarræ Regni sitam, ad radices montis Pyrenei quâ Galliam spectat. Sed sentiant aliud alij vt volunt, dummodo sententiæ suæ præcipuum finem & scopum proponant, vtile Religionis Catholicæ, ac damnum omne præcaueant, nec committant, (satis vulgare ac peruagatum) extremam dementiam, contentione nil aliud quàm odia quærendo.

A. C. 1594. Hollandorum rationes ob quas pacem nolunt.

Mauritio Aurancio insidiæ struuntur.

Regum authoratorum censura summi Pontificis exempla.

Nauarræ Regnum capit Aragoniæ Rex sub Iulio II. Papa.

Nec aliud notabile hoc anno occurrit præter nauigationem in Septemtrionẽ memoratu non indignam. Cùm enim Geographi persuasissent Hollandis,

Nauigatio in Indias per Septemtrionem tentatur.

A. C. 1594. Nassouium fretum.

landis, iter in Indias Orientales sub Septemtrionali plaga posse inueniri, quatuor naues instructæ commeatu omni Amstelredamo exeuntes, & ab Insula Texelensi soluentes mense Iunio, fretum ponè nouam Zemlam inuenerunt, quod Nassouium denominarunt, duæque inde ex eis mense Septembre in Hollandiam redierunt: Aliæ autem duæ Amstelredamenses dum lustrant illud fretum, ad septuagesimum vsque & octauum gradum transgressæ, hyeme irruente ibi hybernarunt, & cùm vlteriorem transitum non inuenirent, ex eo freto anno subsequenti remearunt ad propria, grauia à frigore & glacie ibi perpetua perpessi.

Veneti muniunt Palmam in confinio Aquileia.

Hoc etiam anno Veneti ad confinia Fori Iulij & Aquileiæ cum Turca ditiones suas illa parte extenderet, & Italiæ finibus immineret, Palmam propugnaculum fortissimum ædificârunt, indignantibus Austriæ Dominis, qui eum fundum ad Aquileiam ditionem suam asserebant. Portenta

Portentorum obseruatio varia.

autem hoc anno in cælis visa, monstra præsagia vaticinia diuersa ab alijs enumerata, nos more nostro omittimus, ne ociosis fabulas narrare videamur: Vana enim fuisse pleraque, & nihil ad prænotionem periculorum contulisse comperimus, minusque ad præcauendos futuros euentus seruire, cùm & sua tempora nonnisi inani expectatione ruinæ Imperij Turcici, ac vicissitudinum in Orbe diuersarum detinuerint.

Annus Christi, 1595.

Annus subsequens Millesimus Quingentesimus Nonagesimus Quintus, æquè copiosam narrationis materiam attulit, & vt nostra primum attingamus. In Polonia à sexta die Februarij Cracouiæ Comitia Generalia Regni celebrabatur illo præcipuè fine, vt Ordines summo Pontifici Romano, & omnibus Christianis Principibus ad

Societas belli contra Turcas tractatur in Polonia.

societatem belli contra Turcas ipsos inuitantibus satisfacerent.

Tardiùs autem ad ea Legati Cæsaris Episcopus Olomucensis, & Venceslaus à Bercha venerant, vnde incepto tractatu de modis ineundæ societatis huiusmodi, cùm Poloni pacem certam cum Turca ab annis septuaginta integrè seruatam non tam facilè disrumpendam vellent, nisi firmioribus præsidijs belli suscipiendi rationes stabilirentur, & Legati Cæsaris ad hoc mandata minus sufficientia producerent; pleniora verò in tam arcto tempore à Cæsare habere non possent, negotium illud fuit reiectum ad Conuentum Varsauiensem proximum, pro hoc ipso tractando extra Ordinem indictum. Collectæ tamen agrariæ ad omnem casum excipiendi belli Turcici ab omnibus Ordinibus fuerunt concessæ.

Vladislaus filius Sigismundo Regi nascitur 9. Iunij. 1595.

Non multò autem post Comitia nona die Mensis Iunij genuit Regi Sigismundo filium masculum Anna Austriaca, cui nomen dedit Vladislai Sigismundi: ipsa verò natiuitatem eius præcedente nocte melior pars Palatij Regij Cracouiæ, quà Ciuitatem spectat fortuito incēdio conflagrauit:

Cracouiæ arcis cōflagratio

Vnde varij varia trahebant felicitatis eius omina: & tempus docuit veras fuisse

A. C. 1595.

fuisse omnium coniecturas, beneq; illum casum etiam ipsi arci cessisse, eò quòd Georgius Radziuil Cardinalis ex aurifodinis in agris Kielcensibus Episcopatus sui Cracouiensis tunc recens inuentis, Regi tantum cupri dederat, quantum suffecerit tectis restituendis illo incendio absumptis, & quòd Rex ipse magnificentiori sumptu illam partem arcis instaurauerat.

Moschi pacem impetrant à Rege Pol. Sigismundo.

Pacata autem omnia tunc in Regno erant, & simultates Procerum conquieuerant. Cum Moschis etiam pax fuit stabilita ad annos viginti Suecorum commodo, quibus bello triginta annorum fatigatis, cùm hostis ille pacem æquam concedere nollet, tandem à Sigismundo Rege (qui propter potentiam suam Polonicis viribus auctā formidolosior erat Moscho) Polonicas inducias componente, ad eam cum Regno quoque Sueciæ tenendam fuit adactus.

Suecis Moschus pacem concedit.

Transiluanus Moldauiam inuadit.

Transiluanus autem paruis contra Turcas successibus multum elatus, Poloniæ sociam Moldauiam vt vsurparet, ineunte vere corrupto primum Stephano Radul Aaronis Palatini Moldauiæ copiarum Præfecto, ipsum Aaronem capi, & ad se Albam Iuliam abduci fecit, Palatinumque Moldauiæ in nomen suum, ipsum met proditorem Stephanum Radul constituit, adiuncto ipsi non leui militum Vngarorum præsidio.

Zamoystius expellit è Moldauia Trasiluani copias.

Zamoyscius itaque Dux exercitus Poloniæ eam iniuriam vindicaturus, præmissis in Moldauiam copijs, Radulum vno & altero prælio fugatum inde eiecit, & occupata Soczauia ac Chocimo, quæ ibi sunt potiores munitiones, totam illam Prouinciam contra omnem externam vim firmauit, ac Regis Poloniæ nomine Palatinum ibi Hieremiam Mohila præfecit, eademque opera insignem de Tartaris victoriam retulit. Exeunte enim æstate cùm exploratores attulissent Tartarorum Chamum siue Principem Casigereium bellatorem famosissimum, (vt qui multa prælia contra Persas feliciter confecerat) ex suis sedibus Tauricanis cum septuaginta millibus Tartarorum, & duobus millibus Ianczarorum mouisse, Zamoyscius præueniendum decreuit priusquam ille, vti destinauerat, Moldauiam occupasset, & ex prædis confinium Poloniæ, maximè equis exercitum suum instruxisset. Coactis itaque copijs obuiam illi processit in Moldauiam vsque propiùs campos Bialogrodenses, in quibus stationes habere, indeque prædabundi in vicinias excurrere solent Tartari, & in campo Cicora multis Polonorū & Turcarum cladibus celebri substitit. Vix dum autem castra munierat, aduenit Casigerei Cham cum suis Tartaricis agminibus, & in prospectu Castrorum Polonicorum consedit. Ac insequenti die decima nona Octobris, Polonorum aciem præ castris instructam aggressus, cùm & à propugnaculis Castrorum emissis frequentibus iaculis peteretur, & ab Equitatu Polonico magnam cladem acciperet, receptui cani iussit. Alterò verò die periculum facturus si Polonos à Castris longiùs in campestria euocare, & multitudine equitatus à pluribus partibus inuadere posset, bipartito exercitu in prælium prodijt.

Hieremias Mohila Palatinus constituitur Moldauiæ.

Zamoyscij congressus cū Tartaris apud Cicoram.

Tartari in fugam vertūtur

Sed Zamoyscius vtrinq; opposita acie, nec vltra pilæ bombardæ iactum à Castris recedere iussa, irruentem excepit, ac penè vniuersa illa agmina Tartarorum quæ ad conflictum venerant, retrocedere coëgit. Postmodum

A. C. 1595.

Tartaris à Zamoyſcio conditiones pacis datæ.

dum autem aſſumptis maioribus animis Poloni, etiam longè à Caſtris excurrebant, hoſtemque perſequebantur, & demum datis vtrinq; obſidibus, colloquioque de pace inſtituto, in eo tandem conuenit, vt Tartarus cum ſuis intra triduum ex finibus Moldauiæ excederet, ab incurſionibus in Moldauiam Poloniæ ſociam & ipſam Poloniam abſtineret, Palatinum Moldauiæ Hieremiam Mohila à Rege Poloniæ legittimè conſtitutum, & ipſe & Turcarum Imperator agnoſceret. Inſigne quod Palatino Moldauiæ nomine Imperatoris Turcici inſtituendo attulerat, Hieremiæ traderet, & vectigal honorarium tam ſibi quàm Turcæ ab illo Palatino dari ſolitum haberet. Iſta pacta iuraret, & Legatum ad Regem Poloniæ pro illis confirmandis quam primùm mitteret. Rex etiam nouum Imperatorem Turcicum Machmetem initio huius anni Amurathi defuncto ſuffectum perLegatum ſuum ſalutaret, & fædus cum ipſo renouaret. Atque ita Poloni paruâ manu, cùm non vltra ſepties mille armati in Caſtris eſſent, Ducis magnanimitate ac ſolertiâ hoſtem multitudine exercitus ferocientem fregerunt, & ad conditiones pacis duriores coëgerunt. Ac ſtetit Tartarus promiſsis, nam nec expectato triduo magnis itineribus ad propria rediit.

Tranſiluanus alium Ducem cum exercitu in Moldauiã mittit.

Sed aliud periculum poſtquam Zamoyſcius ex Moldauia in Poloniam abierat, Hieremiam nouum illum Moldauiæ Palatinum inuaſit, Tranſiluaniæ enim Princeps Sigiſmundus iniuriam reputans, quòd Zamoyſcius Stephanum Radul ab ipſo in Palatinatu Moldauiæ capto Aarone ſuffectum eiecerat, & Hieremiam Palatinum conſtituerat, eam vlturus, cum nouo exercitu Vngarorum duodecim millium Stephanum Rozuan miſit, vt Hieremiam pelleret, & Palatinatum occuparet. Fortuitò autem propter excurſiones Tartarorum reliquerat ibi præſidium quatuor millium militum Zamoyſcius cum Alberto Chánſki Ductore ordinum veterano, & Ioanne Potocki Præfecto Camenecenſi.

Tranſiluanus Dux Rozuan cæditur, & captus palo infigitur.

Iſtum itaq; Stephanus Rozuan paucitate Polonorum contempta, facilè tolli poſſe ſperabat: Sed cùm ad manum ventum eſſet, acerrimo prælio vtrinq; commiſſo, Poloni vicerunt: & cum Rozuan amiſſo equo alterum conſcendiſſet, & prælium redintegraſſet, iterum cæſus, & ipſe captus palo infixus fædo cruciatu interiit medio Menſe Decembre. Ac ab eo tempore ſecurus Hieremias retinuit Moldauiam, nec eam Tranſiluanus amplius vſurpauit.

Rudolphus Imper. ægrè fert cladem Tranſiluani in Moldauia.

Verùm querelas acerbiores circumferens ob acceptas illas clades à Polonis, grauiorem indignationem Imperatoris Rudolphi & Pontificis Romani tunc Clementis VIII. in Regem Poloniæ & Zamoyſcium concitauit, quaſi ſuos conatus contra Turcas impedirent, & Prouincias Chriſtianas à Turcico iugo liberari non permitterent.

Clemẽs VIII. Papa exprobrat Pol. Regi cladẽ datam Tranſiluano.

Vnde Pontifex ad Regem Poloniæ literas miſerat ſæuieriori reprehenſione plenas, etiam minis additis, niſi damnum illud Tranſiluano (dicebat ille Chriſtianitati) compenſaretur.

Gembicius Nuncius ad Papam pro rebus Moldauicis.

Verùm Rex miſſo Laurentio Gembicki Secretario Regni Maiore Romam, factum illud iuſtâ excuſatione purgauit, quòd nimirum ad defendendam Moldauiam vires Polonorũ ſufficerent, nec Tranſiluanus inuadere deberet tanto labore Polonis quæſitâ, vt qui illam Prouinciam pluribus prælijs cum Tartaris ac Turca commiſsis vindicârant, & recens

A. C. 1595.

recens pulſo inde Chamo Tartarorum Caſigereio, eam eſſe propriam Regni Poloniæ ab ipſomet hoſte recognoſci fecerunt: Tranſiluanus autem eam ab hoſte nunquam recuperauit, & vacuam præſidio facilè ingreſſus, contra adueniente Tartarorum vim nunquam defendere valeret. Et hæc cum Pontifice concertatio (initio irato Papæ & audientiã ſibi neganti Legatus iſte dici fecit, quòd abiret nunciatum Regi de tali repulſa, & ita demum fuit admiſſus benigniùsq; auditus) ſub initium proximi anni accidit, nos hic ponendam voluimus, vt negotio ex quo proceſsit coniuncta clarius appareat.

Ferdinandus Archidux Tyrolenſis moritur.

Erneſtus Archidux moritur in Belgio.

Rudolphus Imperator & Auſtriaca Domus paulò benigniorem fortunam hoc anno ſunt experti, præter quod initio anni Ferdinandus Archidux filius Ferdinandi I. Imperatoris, & Rudolphi Imperatoris patruus, Oeniponti Tyrolis, & paulò poſt menſe Februario Erneſtus Rudolphi Imperatoris frater è viuis exceſsit in Belgio.

Rudolphus Imper. conquirit ſubſidia contra Turcã.

Cæterùm pro bello Turcico Imperator & Præſpurgi in Comitijs Vngariæ, quibus Matthias Archidux ipſius loco præſidebat, & Pragæ ab Ordinibus Bohemiæ auxilia ſolito maiora obtinuit: nam vltra ſubſidia pecuniaria, quæ pro apparatu bellico ſeruirent, certum vnaquæq; Prouincia numerũ militum ſumptu ſuo ad illud bellum expediendum conſcripſerat.

Franciſcus Aldobrãdinus cum Italicis copijs venit in Vngariam.

Summus etiam Pontifex deſtinauerat eò Franciſcum Aldobrandinum cum ſexmillibus peditum, & mille quingentis equitibus, ac ſinguli Principes Italiæ non contemnenda auxilia mittebant. Præfectum autem Generalem belli illius Archiducem Matthiam, & ei Vicarium Carolum Mansfeldium Petri Erneſti Belgij nuper Gubernatoris filium Imperator deſignauerat.

Batorei Tranſiluaniæ Principis pacta cũ Rudolpho Imper. de hæreditate Tranſiluaniæ.

Societatem quoq; Imperator cum Tranſiluaniæ Principe Sigiſmundo Batoreo ſtabiliuit initio huius anni, quò eum firmiorem in propoſito belli continuandi contra Turcas retineret, ac inſuper connubio Mariæ Chriſtianæ Caroli Archiducis Gretieſis filiæ, ſororis Reginæ Poloniæ ipſi conceſſo, etiam ſucceſsionem Tranſiluaniæ ad Auſtriacos trahere incæpit. Talibus enim conditionibus inter ipſos de matrimonio illo conuenerat, quòd Tranſiluano & eius filijs ius integrum eſſet in illo Principatu; ipſo autem deficiente, & nulla ex lumbis eius prole maſcula ſuperſtite, Imperator in hæreditate Tranſiluaniæ ſuccederet; quaſi Tranſiluano hæreditarius ille Principatus eſſet, & ſolus ſine conſenſu Procerum Tranſiluaniæ, vel ſi hæreditas eſſet, ſine conſenſu aliorum Batoreorũ talia tranſigere valeret. Quare poſtmodum varia exinde promanârunt in Tranſiluania turbarum incentiua, & ipſe Sigiſmundus Batoreus errorem errore trudens, vix altero anno elapſo vtrumque ſera pænitentia fruſtra corrigere ſtuduit, vt ſuo loco dicetur.

Batoreo dantur tituli ſpecioſi pro hæreditate Trãſiluaniæ.

Alias talis ſocietatis conditiones (nullius vſui) omittimus; vel ſi quis curioſior precium ſcire cupiat, quo Batoreo tanti Principatus iactura bene compenſata conſtiterit, hoc fuit; Titulus Principis Imperij, Sereniſsimi ab Imperatore illi fuit conceſſus, & Vellus aureum ab Hiſpaniæ Rege promiſſum, vt quantumuis Principatu familiæ ſuæ amiſſo, tantis titulis excelleret. Legatus autem eius Stephanus Pachai, Praga Gretium Styriæ profe-

A. C. 1595.

profectus, nomine heri sui sponsalia illa perfecit, assistentibus paranym-
phis Archiduce Maximiliano Imperat. Rudolphi, & Ferdinando sponsæ
germano. Demùm autem mense Iulio in Transiluaniam illa sponsa fuit
ad maritum deducta ab ipsamet matre Caroli Archiducis vidua, sed in-
auspicatò, vt mox patebit.

Turcarũ Imperator moritur & succedit Machmet.

Opportunitatem bello Imperatori contra Turcam prosequendo au-
xerat & mors Amurathis Tertij Imperatoris Turcici, anni huius initio
extincti, cui Machmet filius decem octo fratribus cæsis, & vno cum
Patre funere elatis successerat. Vir quidem animo acri, & gloriæ cu-
pidus, sed vt plerumq; Regnorum initia turbantur, apud ipsum quoque
mutatis Magistratuum & officiorum muneribus, rerum ordo aliquan-
tum initio fuit confusus, & belli Vngarici cura neglecta: & eò præcipuè,
quòd Turcæ nullo magis quàm inuidiæ mutuæ vitio laborant, & stre-
nuum quemq; belli Ducem, vbi præclarè gestis inclaruit, mox varijs
artibus deprimere contendunt; vnde & Sinanis Bassæ in bello Vngarico
felicitas multorum in illa Aula Ottomanica perstrinxerat oculos, & cùm
eius æmuli eam imminui cuperent, ignauos esse Christianos, leuiori-
busque præsidijs reprimi posse, nouo & rerum ignaro Principi fa-
cilè persuadebant, quo non solùm supplementa noua in Vngariam dene-
gata fuerunt, sed & stipendia necessaria exercitui qui ibi supererat, ac
apparatus bellici parciùs subministrabantur, vt Sinanus Bielgradi hæ-
rere, vel in munitioribus locis sese continere cogeretur, iustum non ha-
bens exercitum, quem in prælium educeret: & paulò post etiam ipse-
met Constantinopolim iuerat, maiora subsidia illi bello procuraturus.

Turcæ inuidiæ mutuæ vitio maximè laborant.

Sinan Bassæ gloriæ inuidi ei auxilia pro Vngaria denegant.

Tartari ex Vngaria abeunt.

Tartari quoq; qui anno proximo cum illo militauerant, ferè omnes iam
fuerant dilapsi ad propria longiori itinerum ambage per Bulgariam,
cùm rectiora per Transiluaniam & Poloniam fuissent interclusa; & ma-
iori parte interierant in Vngaria in diuersis conflictibus nunc victores,
nunc victi; tandem verò pauciores cùm superessent, vtilẽ illi bello ope-
ram ferre non valebant. Rumoribus tamen alia diuulgabantur, & at-
tollebantur vires Turcarum, fama aduentantium ingentium ex Græcia
copiarum. Vnde Cæsariani omnia cum circumspectione, sed & segnius
agebant, cùm tali commoditati celeritas coniuncta, maiores accessiones
expeditioni illi comparare potuisset. Primis itaque diebus Maij Cæsa-
riani Vienna profecti, Comorrham versus processerunt, ac ibi vniuersas
copias congregatas recensuit Dux Carolus Mansfeldius, cùm Matthias
Archidux summus belli istius Præfectus necdum aduenisset. Finiente
Maio in hosticũ promouens Mansfeldius, initio ostentabat, quòd Rabã
vel Tattam oppugnaturus esset, & sæpius ipsemet cum pauco equitatu
ad eas partes quasi speculaturus quà obsidionem institueret excurrebat,
quò hostes decepti postposita Strigonij cura, meliorem munitionum
partem Tattam comportabant. Et cùm iam Mansfeldius ad obsidio-
nem Strigonij necessarijs apparatibus satis instructus videretur, primis
diebus Iunij ad ipsum Strigonium exercitum conduxit. Erant autem in
illo exercitu vltra 40. millia peditum, & quindecim millia equitum, &
identi-

Mansfeldius Præfectus Cæsaru copiarũ in Vngaria.

Strigonium obsidetur à Cæsarianis.

A. C. 1595.

identidem alius equitatus ex Vngaris ad Castra confluebat, vt maioribus
quæ comparuissent Turcarum viribus reprimendis sufficere potuissent.

Strigonij præsidium Turcicum.

Strigonij non vltra bis mille Turcici præsidiarij erant, nec satis com-
meatu & puluere nitrato instructi, inde quòd de obsidione non nisi ad-
uentu hostis viso cogitârant: Tunc etiam primum aliunde necessaria pe-
tere non poterant; statim enim Mansfeldius omnes aditus ad Ciuitatem
& Arcem præclusit, vt quarto post die Buda septingenti venientes Iani-
zari transitum eò non inuenerint. Mox etiam admoueri iussit machi-
nas, quibus muros Ciuitatis fortiter quati iussit: Montem S. Thomæ,
quẽ Turcæ deseruerãt, præsidio suo muniuit, & collocatis machinis, inde
maxima obsessis damna dabat. Castellum in aduersa Danubij ripa *Ko-
kern* appellatum, vnde ad arcem adhuc commeari poterat, misso Nico-
lao Palfi occupauit, ac ita vndiq; oppugnatione instituta, omnem spem
auxiliorum obsessis ademit. Videns autem Bassa Budensis quanto in
periculo Strigonium versaretur, ex vicinioribus præsidijs, contracto
viginti millium exercitu ad finem Iulij obsessis opem adferre tentauit.
Ac primo congressu non paucos ex Cæsarianis profligârunt Turcæ, sed
insequenti die cum maiori audacia quàm consilio, in Ciuitatem pene-
trare contendentes, inter propugnacula à Cæsarianis occupata, incauti
irruunt, magnâ clade accepta retrocedere sunt coácti, & impedimentis
abiectis in fuga plurimi sunt cæsi, præda opima & apparatu multo bel-
lico cum quadraginta machinis campestribus Cæsarianorum potestati
relicta; centum tamen quinquaginta ex illis mira agilitate in Ciuitatem
penetrârant, & obsessi interim dum vtrinq; pugnatur, vnum Cæsariano-
rum propugnaculum inuaserant & occupârant. Sed statim altero die
inde fuerunt eiecti, & Mansfeldius misso tibicine, ad colloquium Præ-
fectum eius loci Turcicum vocauit, deditionemq; postulauit: cui ille
vitam priùs se cum suis profusurum, quàm deditionem facturum re-
spondit. Vnde oppugnationem illam vehementiùs promoueri curauit
Mansfeldius, sed ipsemet febri & dissenteriæ malo correptus, Comor-
rham pro valetitudine curanda lectica vectus abierat, ibique intra pau-
cos dies priusquam Strigonium caperetur, obijt. Matthias autẽ Archi-
dux vt audierat ægrotare Mansfeldium, ad Castra properauit, & adue-
niens diutiùs ambiguo Marte oppugnauit obsessos, qui fortius resiste-
bant, relictaque Ciuitate, arcem solam defendebant. Tandem verò
initio Septembris, cùm non solùm commeatu, sed & aqua carerent, pul-
uerem nitratum non haberent, & tormenta præter vnum & alterum fre-
quenti vsu confracta essent, deditionem fecerunt, pacta sibi incolumi-
tate corporum, & abducendi quæ nauibus imponere poterant libertate.
Capto autem hoc modo Strigonio ex exercitu Cæsareo Aldobrandinus
cum copijs Pontificijs, & Palfius cum parte copiarum Vngaricarum pro-
fectus, Visegradum deditione cæperant: Vacciam etiam oppugnare
tentauerant, sed nullo fructu, Strigonij Nicolaus Palfi Vngarus cum for-
tiori præsidio remansit, reliquis copijs in diuersa hyberna dispositis, ple-
risq; dilapsis tumultuariè, præsertim Mansfedianis: Pontifex suas di-

Turcæ in subsidiũ Strigonio venientes profligantur.

Turcæ præsidiarij Strigonij deditionẽ facere nolũt.

Mansfeldius æger Comorrhã defertur & moritur.

Matthias Archidux ad Castra venit & Strigonij oppugnationem continuauit.

Strigonium deditione obtinetur.

mitti

A.C. 1595.

mitti iussit, nisi Imperator proprijs stipendijs illas retineret; aliquot etiam cohortes ex illis Trasiluano concesserat.

Transiluaniæ Princeps Leypam Turcis adimit.

In superiore autem Vngaria Maximilianus Archidux cum altera exercitus parte nihil memorabile gessit: Transiluanus aliquantum præstitit; nam Leypam & Fagiatum ostentatâ tantum oppugnatione cæpit, ac Temesuarensem Bassam Fagiatum, postquam captum erat, petentem fugauit. Sinanem quoque Bassam, qui ne nil agere videretur, aliqua manu collecta Valachiam occupare, & inde Transiluaniam oppugnare proposuerat, retrocedere vltra Danubium coëgit, & cùm ille reuersus Constantinopoli cum maioribus copijs, ac iuncto pontibus Danubio easdem Valachiæ oras occuparet, & Targouizam, Bucarestum illius Prouinciæ principaliora loca (sed non munita) obtinuisset, iterum eum expulit, castrumq; Giorgium ad Danubium situm ad Valachiam pertinens, quod Bassa præsidio Turcico munierat, in suam potestatē redegit. Alia tamen mirabilia, quæ quidam circumforaneus rumorum nouellorum auceps narrat, vt quod Babbam cæperit, quæ tamen vltra ostia Danubij propè Pontum Euxinum sita est, quòd in Thraciam vsque propè Andrinopolim, quasi vltra Danubium ad centum Leucas Germanicas excurrerit, certè non fecit. Satis tamen est quod hic annus Christianis prosperior fuit; vbiq; enim feliciores successus habuerunt, cùm & Croatiæ Præsidiarij Petrinam interceperint, ac Bosnensem Bassam populantē Croatiam fugârint; Serinus Comes Babotscham, & omnem regionem versùs Zigetum in suam potestatē redegerat. S. Martinum & in diuersis locis alias plures ipsimet Turcæ arces deseruerant. Classis Turcica aliquantum lacessiuit, & in metu tenuit Italiam hoc anno; circa Reggium enim maritimū oppidū Calabriæ, non multò ante viciniora littora spoliauerat, ac totâ hac æstate circa Siciliā oberrauit, donec Neapolitanæ ac Tuscanæ Triremes coniūctæ, illā persequendo toto mari depulerūt.

Sinan Bassa in Valachiam veniens pellitur.

Petrinam in Croatia recuperant Cæsariani

Turcica Classis Italiā petit

Hardechius Comes supplicio capitis afficitur.

Viennæ autem quindecima die Iunij de Ferdinando Hárdek Comite (manu dextrâ & capite truncato) miserabile suppliciū fuit sumptum ob deditum Iaurinum, quod tamen ipse nonnisi ob turpem Ducum & exercitus fugam fuisse amissum, euidentioribus argumentis comprobabat. Sed surdis auribus defensiones eius audiebantur, imò pro exprobratione ac improperijs acceptæ, damnationem mortemq; illi accelerârunt.

Persarū Rex nouus bellum Turcis infert.

Commodo quoq; Christianorum hoc anno Persarum Rex dicebatur è viuis excessisse; eius enim successor in Regno pacem cum Turca, quam Pater stabilierat, repudiauit, & grauiori bello ab illa parte eum distinere cæpit. Ac frequentes Legationes ad Christianos Principes misit ad ineundum cum eis fædus cōtra eundem hostem, quem cōmunem vocabat. Sed incertū, Persamné an Turcam vinci vel vincere expediat Christianis, cùm vterq; Machometismum professus, æquè oderit Christianos.

Galliæ pax restituitur.

In Gallia postquam Rex Henricus IV. ad fidem Catholicam redierat, & corona vnctioneq; sacra insignitus fuerat, Parisiosque & principales Prouincias ac Ciuitates sibi reconciliârat, sensim omnis belli motus cōponi & tranquillitas exoptata toto Regno reduci incepit, & plurimi ex fæde-

A. C. 1595.

ratis ad obsequiū ipsius transibant, Henricus quoq; Guisius filius Henrici Guisij à Rege Henrico III. interfecti, (vnus ex cādidatis nuper ad Regnū) cum Ciuitate Remensi in obsequiū Regis cōcessit, & omnis Gallia ferè eum pro Rege suo iam recognoscebat, præter Massiliā, & aliqua loca in Britānia, ac Picardia, quæ ab Hispanorū præsidijs custodiebātur.

Henricus IV. Rex Galliæ Hispano Regi bellum denunciat.

Vnde Rex Henricus paci sui Regni nil iam obstare videns, præterquam Hispani Regis (vt querebatur) molitiones, contra eum bellum in omnibus Regni sui ditionibus proclamari fecit die 7. Ianuarij, ac in edictis suis ad hoc promulgatis narrauit, quod ille à temporibus Francisci II. Regnum Galliæ in suam Familiam transferre contendens, cum apertâ vi non posset, dissensiones & seditiones in hoc Regno disseminare nunquam cessauit, & assumpta Religionis speciosa causa Henricū III. Regem tolli curauit, sibi quoq; nuper insidias structas, Ciuitatesq; ac Prouincias ab eo occupatas esse, sublato iam Religionis dubio, planè sola subiugandi Galliam cupidine, & Gallici nominis odio. Se itaq; defensioni honoris & vitæ suæ, ac subditorum salutis nolle deesse, sed tantas iniurias aperto bello terra mariq; vindicare velle denunciabat: & vt ille ab omnibus Gallici Regni incolis pro hoste haberetur, & oppugnaretur mandabat. Sed vt ad notitiam Hispanorum illa denunciatio peruenit, isti quoq; nomine Regis Philippi II. die 17. Martij eiusdem anni similem denunciationē belli contra Biarniæ Principem, (ita eum nominabant tunc Hispani) qui se temerè Regem Galliæ nominaret, Bruxellis publicari fecerunt, & obiectas in illis edictis Hispano nomini criminationes purgando, explicârunt, quod omnia bella in Galliam nonnisi pro defendenda Religione Catholica susceperant, nec de alia causa eundem Biarnensem vsque in finem armis persequi vellent.

Hispanus Rex vicissim Galliæ Regi denunciat bellū.

Ernestus Archidux bellum illud promouere debuerat, sed mense Februario ex calculi doloribus quadragesimo secundo vitæ suæ anno extinctus, Comiti de Fuentes, siue de Fontibus illam Prouinciam reliquit. Statim autem Henricus Rex in ditionem Lucemburgensem Ducem Bironium expedierat, qui Iuodio Oppido capto, multa alia ibi circumuicina minus munita loca spoliauit.

Bironius cum copijs Gallicis in Lucemburgiam irruit.

Artesiā Galli inuadunt.

Picardiā inuadunt ex Belgio Hispanicæ copiæ.

Henricus IV. Galliæ Rex in Burgundiā mouet.

In Artesiam etiam excurrentes Galli, Auennas, plurimosq; pagos diripuerant. Et vicissim Marchio Varembonius Belgij copijs ad fines Picardiæ conductis, illius oræ confinia longè lateq; populabatur, ac misso Rhesneo cum parte copiarum, Feram Veromandiæ à Fæderatis suo Hispano Regi traditam commeatum intulit. Ipse Rex Henricus in Comitatum Burgundiæ per Lotaryngos qui ipsi se cōiunxerant, exercitum immisit, ac eorundem Lotaryngorum opera Ionuillam, Luxillium, Vesulium cæpit. Omnia tamen illa loca mox dimisit aduenient e per Sabaudiam Comestabili Castigliæ cum exercitu sedecim millium Hispanico. Audito enim eius aduentu Rex, in inferiorem Burgundiam seu in Ducatum Burgundiæ cum exercitu trāsijt, ac Lugduno metuens illud præsidio firmiore muniuit: Inde verò hosti occurrebat, vt de summa rerum cum ipso prælio decerneret. Viennam Galliæ interim Alphōsus

A.C. 1595. Vienna Galliæ pro Rege Henrico capitur.

Corsus in eius nomen accepit, intempesta nocte conducto exercitu, & per Gubernatorem loci ad hoc subornatum in Ciuitatem portis apertis introducto, quò plurimum adiumenti partibus Regijs accessit, cùm Ciuitas illa non minùs ampla quàm fortissimis propugnaculis munita, magnum territorium sua iurisdictione complectatur.

Sabaudiæ Dux Cauorium capit.

Fuentes Comes in Picardiam ducit.

Sed Sabaudus Cauorium obsidione premens, fusis auxiliarijs à Ladigerio summissis, ad deditionem coëgit: Et Comes Fontanus cum maioribus viribus Picardiam ingressus, primo Durlentiū oppidum natura loci & arte munitissimum obsidere instituit. Et dum eò initio mensis Iunij contendit, primo Casteletum Veromandiæ oppidum à Grangæo cum sexcentis Gallis defensum oppugnauit, & ad deditionem coëgit. Hanno interim Gallis occupando intentis; quod & cæperunt, immisso clam in arcem Bullonio, Humerio, & Crucio, qui inde erūpentes, præsidium in Ciuitate Hispanorum parte trucidārunt, reliquum abiectis armis deditionem pactum dimiserunt. Fontanus autem à Castelleto capto Dorlantium exercitum duxit, & in itinere Fera comeatu subleuata, occupauit Cleriam arcem, vnde contra Peronam præsidio Hispanico munitam excursiones agebantur. Decima quarta Iulij in conspectum Dorlantij veniens, erumpentium inde Gallorum velitationes excepit, & repressit, propiusq; accedens, insequētibus diebus munitiones ad oppugnationem excitauit, ac dispositis machinis, propugnatoribus erumpendi vndequaq; vias præclusit, & oppugnatione feruente cùm Bullionius ac Bellinus & Villeroius Admiralius, qui Rotomagum defenderat pro Fæderatis, collectis quas eā celeritate poterant copijs venirent in subsidium obsessis; hoc intellecto Fontanus, munitiones excitatas circa Ciuitatem peditatu firmauit, ipse verò cum Equitatu hosti occurrens, Bullonium temerè relictis à tergo longo interuallo suis copijs cum selectiore Equitum manu præcurrentem facilè fudit; de istius autem clade admoniti reliqui tardiùs subsequentes, pugnam detractārunt, sed seruatis ordinibus ad tutiora se receperunt: pedites octingenti qui recedere tam celeriter non poterant, ab insequentibus victoribus sunt profligati. Bellinus in eo conflictu grauiter saucius fuit captus, Villeroius captus viuus, statim ab Hispanis fuit mactatus, & præcipui quiq; ex ijs qui in illo primo agmine cum Bullonio Ducibusq; suis constiterant, sunt cæsi vel capti; Bullonius cum paucis suis euasit. Subsidijs itaq; dissipatis, Fontanus maiori vi mænia Durlātinæ Ciuitatis & arcis quatiebat, & deiectâ magnâ parte muri, vltima die Iulij arcem per ruinas inuadi fecit, vixq; in vnam horam acriori protracta pugna, defensores loco cedere coācti, ex arce in Ciuitatem decurrentes, cùm nec ibi resistere possent, imò continuando pugnam plurimi occumberent, reliqui maiori parte vulneribus confecti, in manus hostis, vnà cum Ciuitate concesserunt paucíq; ex ijs viui sunt seruati, præter Nobiliores, qui Atrebatum deducti, graui lytro vitam redimebant. Nec vlla alia æquè cruenta istis temporibus visa fuit expugnatio. Sed & astus pro Hispanis sub hoc tempus militauit; Nam & Dampetram, & Petrafontiam ex vicinis oppidis

Hanno Galli Hispanos eijciunt.

Dorlantium obsident Hispani.

Fuentinus Gallos in auxilium Durlantio venientes vincit.

Durlantium capiunt Hispani.

Dampetram Hispani intercipiunt.

pidis præsidiarij Hispanici inani metu incusso Gallis interceperunt. Fontanus autem instauratis Dorlantij ruinis, & validiori præsidio Hispanorum ibi relicto, Cameracum contendit, illudq; circa medium Augustum obsidere cæpit. Cameracum autem cum sua ditione in finibus Artesiæ & Hannoniæ situm, seiuncta Prouincia Imperij pars olim censebatur, subiecta tantum suo Archiepiscopo, qui se Ducem Cameracensem denominat: sed demum nunc à Belgis, nunc à Gallis vsurpata, victoris partes sequitur. Illam itaque Ciuitatem propugnante Balignio & Niuersio Duce Rastellano, cùm Fontanus grauius oppugnaret, Ciues metuentes cladem Dorlantinam, de deditione murmurare cæperunt, & militibus Heluetijs, qui Balignio ob defraudata stipendia infensiores erant, in suam sententiam allectis, principio Octobris Hispanicum præsidium in Ciuitatem admiserunt; quod videns Balignius cum Rastellano ac alijs Ducibus in arcem se recepit. Sed cùm neque ibi resistere posset, eadem die inducias ad triduum pepigit, eoq; elapso arce relicta Fontani potestati, cum suis impedimentis abijt. Atq; ita Fontanus paruâ manu, & intra paucos Menses maximi momenti loca, imò totam Prouinciam quæ Cameraco subiacet, virtute veteranorum quos adduxerat occupauit. Sed nec Rex Henricus tunc otiabatur, nam in Ducali Burgundia, seu in Burgundia inferiore Gallica (alia est comitatus Burgūdiæ superior dicitur ad Imperium seu Austriacos pertinens) venientem Comestabilem Castilliæ cum nouis copijs Hispanicis & vnà Mænium illi coniunctum profligauit, ac inde Diuionum aggressus cæpit, & mox Belnam, aliàs Beaulne misso Bironio ad deditionem coëgit; eiusq; exemplo Augustodunum territum ad obsequium suum reuocauit. Cumprimis autem benigniorem fortunam in eo sensit, quod tandem sub hoc tēpus Pontifici Romano reconciliari meruit. Et quidem Rex iste cùm anno præterito misso Duce Niuersio absolutionem ab excommunicatione à Pontifice non obtinuisset, posteaquam fuerat solenni Ecclesiæ ritu coronatus Rex, ac sacram vnctionem, & cætera insignia Regia obtinuerat, Parisiosq; deditione occupārat, negligentiùs eam vrgebat, & plures non ampliùs requirendam suadebant, ne iterum arte maleuolorum denegata, repulsæ dedecus augeret.

A.C. 1595. Cameracum in finibus Artesiæ situ.

Cameracum deditur Fuentino.

Henricus IV. Rex Galliæ Hispanos profligat.

Henricus IV. Rex Galliæ reconciliatur summo Pōtifici Rom.

Pontifex autem anxiùs, ne Rex perniciosiore exemplo eam petere negligeret, clarioribus iam signis si peteretur fore concendendam insinuabat. Vnde Ecclesiasticis suggerentibus, Sorbonistæ & Theologi eruditiores super hoc consulti, cùm censerent Regem absolutione indigere, absoluiq; debere per Papam, Rex Dominum de Pernona cum Episcopo Ebroicensi ac Reginaldo Ossato ad Pontificem cum solenni Legatione pro petenda huiusmodi absolutione misit: Ioieusius etiam Cardinalis, quem Rex protectorem Galliæ constituerat, Romam properauit. Et vt primùm Pontifex à Cardinali Condæo illud propositum Regis per veredarios intellexerat, nullā difficultatem de Legato ipsius admittendo ad Vrbem superesse, eumque hilari vultu excipiendum fore significari fecit. Cùm itaq; Romam Pernonius venisset, & cum Ponti-

A. C. 1595.

Pontifice in negotio absolutionis sequestro Cardinale Aldobrandino egisset, trigesima die Augusti in Consilio Cardinalium publico Pontifex dandam esse illam absolutionem decreuit, & mussitantibus aliquibus Hispanicis Cardinalibus, ipsemet Pontifex respondit; nullis amplius deliberationibus locum esse, & omnia satis superq; examinata fuisse, decretumq; hoc publicari iussit, ac absolutionē tali solemnitate perfecit.

Die septimo mensis Septembris ipse Pontifex in Pontificali habitu ex suo Palatio in porticum Basilicæ Diui Petri sella gestatoria delatus, comitatus à Collegio Cardinalium & Officij sacræ Inquisitionis ac Pœnitentiariæ Præfectis, ad portam mediam illius templi consedit: Tunc per Magistros Cerimoniarum deducti fuerunt ad eum Regis Galliæ Legati, quorum Princeps Dominus de Pernona osculatus primùm cum Collegis suis pedes Pontificis, eleganti oratione Latina nomine Regis sui obedientiā & subiectionē Pontifici detulit, & absolutionem ac benedictionem Apostolicam verbis ad humilitatem compositis ab eo petijt. Oratione hac finita, Cosmus de Angelis Officij S. Inquisitionis Secretarius, Decretum Pontificis scripto conceptum legit, quo absolutionem ab Archiepiscopo Bituricensi, & aliquot alijs Episcopis in Gallia Regi Galliæ & Nauarræ datam, nullam fuisse, Catholicos tamen actus omnes à Rege ab eo tēpore præstitos valere declarauit, eumq; ab omnibus excōmunicationibus ac cēsuris, præsertim Sixti V. Bulla contētis absoluit, his conditionibus, si Legati seu Procuratores loco sui Regis, quem ratum habiturum omnia quæ agerent pollicerentur, omnes hæreses in genere, ac in specie Caluinisticas abiurarent in instanti, & pœnas quas Pontifex iniungeret satisfactione persoluendas susciperent. Quæ omnia Rex postea confirmaret, & iterum hæresim in Gallia coram Legato Pontificis in propria persona eiuraret. Statim igitur Legati illi formulam abiurandi hæresim ex scripto parato clara voce recitârunt, & professionem fidei Catholicæ Romanæ enunciârunt. Hocq; finito idem Secretarius S. Inquisitionis conditiones satisfactionis Regi à Pontifice iniunctas legit, & Regi titulum Christianissimi dedit. Conditiones autem erant:

Henrici IV. Galliarū Regis reconciliationis forma.

Vt Rex in fide Catholica Romana perpetuò maneat, ab ea nunquam discedat, sed viuens & moriens in ea perseueret.

Concilium Tridentinum recipiat, & in toto Regno Franciæ obseruari curet. Quod si in aliquibus Regni Prouincijs, sine periculo nouarum seditionum obtineri nequeat, veniam à Papa Rex petat.

Henrico IV. à Papa datæ conditiones reconciliationis.

Principem Condæum puerum nouennem, proximum tunc Regni hæredem intra anni vertentis spacium ab hæreticorum familiaritate segreget, & in Catholica Romana Religione educari curet.

In Bearnensi Principatu ad Episcopatus vacantes, idoneos Episcopos nominet, ijsq; census ademptos restituat, & donec reddantur, ex Regio ærario illos alat.

Vetera

A. C. 1595.

Vetera pacta cum Sede Romana redintegret, ac seruet.

Omnes possessiones & bona Ecclesiastica superiorum temporum bellis adempta, suis Episcopis, Abbatijs, & Ordinibus, ac personis Ecclesiasticis restituat.

Rex ipse de sua conuersione, & hæresium omnium damnatione Regibus & Principibus Christianis siue per literas siue per legationes significet.

Pœnæ autem loco ipsi fuerat iniunctum.

Vt singulis diebus Missam sacram, & diebus Dominicis ac ferijs sextis, plenum officium audiret, nisi impediretur.

Singulis feriis recitaret, secunda Coronam B. Mariæ Virginis. Quarta Litaniam de eadem B. Maria Virgine.

Sabbatho preces Rosarij eiusdem B. Mariæ V. quam Aduocatam sibi coram Deo eligeret.

Quater in Anno confiteretur peccata sua Sacerdoti Catholico, & sacram Eucharistiam sumeret. (taret.

In singulis Regni Prouincijs singula Monasteria extrueret, ac do-Ieiunia & Vigilias ab Ecclesia institutas religiosè seruaret.

Hasque conditiones Legati susceperunt, & manibus suis subscripserunt. Tum prostrati ad pedes Pontificis (qui scapulas eorum bacillo oblongo subinde tangebat) iacuerunt, donec Psalmum Dauidicum *Miserere*, & *De profundis* Cantores Pontificij voce submissa decantârunt.

Quibus absolutis Pontifex exurgens, & mitra de Capite deposita certas preces ex libro Pontificali recitans, Legatis benedictionem dedit. Fiscalis autem Pontificis & Inquisitionis omnes Protonotarios & Notarios præsentes, & nominatim Dandinum & M. Flaminium Inquisitionis Scribam requisiuit, vt huius actus memoriam conseruarent, & instrumenta publica de eo conficerent: Et statim insonuerunt tubicines, & tympanistæ, ac bombardarum fulmina ex Castello S. Angeli in signum publicæ lætitiæ.

Ac benedictione datâ Templum S. Petri eòusque clausum, fuit apertum, permissosq; illud ingredi Legatos his verbis admonuit Pontifex: *Quemadmodum ipse nunc Regi illorum ianuam Ecclesiæ militantis in his terris iterum aperuit, ita Regiam Maiestatem eniti debere, vt viua fide & bonis operibus se introitus in Ecclesiam triumphantē in cælis faciat capacem.* Inde progredientes intrò Legati concinentibus Musicis & comitante Cardinali S. Seuerinæ summo Pœnitentiario, in Capella Gregoriana ab eodem Cardinale Sacram Communionem sumpserunt, & vltra transeuntes ad Altare SS. Apostolorum Petri & Pauli, postquam precationes suas genu flexi dixerunt, Cardinalis ex libro Pontificali certis precibus recitatis, eos dimisit. Demum magnis Prælatorū & Nobilium Gallorum

X cateruis

A. C. 1595. catervis stipati illi Legati iuerunt ad S. Ludouici Templū nationis Gallicæ. Rhedæ qua vehebantur à tergo affabrè sculptæ, auro inscripta aptebant hæc verba: *Confundantur qui me persequuntur*. Et supra portam Templi S. Ludouici insignia Regni Galliæ eminebant cum titulo: *Henricus IV. Galliæ & Nauarræ Rex Christianissimus*. Ibi itaq; decantatus fuit Hymnus Gratiarum Deo, & repetita sonitu tubarum ac bombardarum lætitiæ signa. Ac sub vesperam per Vrbem totam collucentibus luminaribus edebantur festiua congratulationum indicia, Hispanis ac eorum asseclis indignantibus. Non multò post Pontifex Alexandrum Beninum misit in Galliam cum diplomate absolutionis, vt Rex in eius præsentia abiuraret hæresim, & professionem fidei faceret, confirmaretq; omnia quæ illi Legati nomine eius promiserāt, & tum demum illud absolutionis Pontificium diploma haberet. Scripsit quoq; Pontifex ad omnes Reges & Principes fuisse absolutum Regem Henricum denuncians, & ad subditos Regis qui adhuc fæderi suo insistebant, vt eum pro Rege suo recognoscerent, eiq́ue obedirent.

Albertus Archidux Cardinalis Belgij gubernator destinatur. Sub illud autem tempus ex Hispania Cardinalis Albertus Archidux Austriæ eòusq; Proregis Lusitaniæ munere perfunctus, in locum fratris Ernesti Archiducis ad gubernandum Belgium fuit destinatus, & cùm Genuam delatus absolutum fuisse Romæ Regem Henricū intellexisset, ibi substitit, donec ex Hispania post illam Gallicarum rerum mutationem noua mandata acciperet. Romam etiam misit Philippū Vilhelmū Comitem Nassouium Mauritij fratrem, quem viuente adhuc Patre Vilhelmo Hispani ex scholis Louanij subtraxerant, & educari in Hispania fecerunt. Et per illum suum Legatum petijt à Pontifice concedi sibi, vt posset arma ac militarem habitum ferre Clericali mutato, & Ecclesiasticos census quos amplos cum Archiepiscopatu Toletano possidebat, retinere. *Alberto Card. Archid. datur facultas militari habitu vestiri & retinere Episcopatum.* Deinde Genua mouens, paucosq; dies Mediolani commoratus, tandem lentis per Sabaudiam incedens passibus, sub finem anni huius in Belgium venit cum mille Equitibus & quatuor millibus peditum Hispanorum, ac cum magna vi pecuniæ; nam quadragies centum millia nummorum aureorum Hispanicorum (seu quatuor milliones) dicebatur secum aduexisse in vsum illius Prouinciæ.

Galli Fæderati recōciliantur Henrico IV. Regi. Et vt reliqua quæ ad finem huius anni successerunt in Gallia breuiter perstringamus, cùm primùm ibi percrebuerat Regem à Pontifice fuisse absolutum, plures Principes ad eius partes accedebant, & ipse Mænius Confæderatorum antesignanus, petitis primùm trium Mensium inducijs, eis finitis, Regi fuit reconciliatus. Suessionum quoque Ciuitas, & Pirefortium pulso Hispanorum præsidio Regi se subiecit. Ipse Rex Picardiam progressibus Fontani territam, & ex locis ab eo interceptis diuexatam releuare volens, Ambianum venerat, ac ibi Conuentum Ordinum Picardiæ, Veromandorum, Colonensium, & Tiresiorum agebat, *Feram obsidione cinxit Rex Galliæ.* atq; Feram cuius Hispanicum præsidium maximè in Picardiæ pagis grassabatur, primum aggrediendam decreuit, obsidioneq; cinxit, Balignio eius cura demandata. Aliquid etiam de pace cum Hispano Rege componenda,

ponenda, fuit ibi deliberatum: sed inani conatu. Iste enim exasperatus collusione Gallorum, quorum causa tantas impensas fecerat, eò maiore feruore bellum apparabat: Ciuitates & arces omnes quas Dux Mercurius in Britannia Gallica occupârat, consignari statim fecit in nomen filiæ suæ Isabellæ, vt sub illius prætensa hæreditate, hoc bellum titulo honestiori duceretur. *A. C. 1595. Hispani bellū contra Regnū Galliæ continuant.* Galli tamen ipsi in dies magis conquiescebant: & quo securiores ad Regem redirent, Parlamentum Parisiense promulgato edicto publico, omnibus redire volentibus, impunitatem liberumq; ad domos & bona sua reditum concessit, ijs exceptis, qui necis Henrici Regis Tertij conscij fuissent.

Hollādi Grollam frustra tentant. Hollandi nihil hoc anno armis præclarè gesserunt, quamuis ex occasione discessus Fontani cum exercitu in Galliam opportunitatem rei benè gerendæ expectauerint: Quo confisi Grollam obsidione cinxerant. Sed Mondragonio Vicario Fontani eò celeriùs cum subsidijs aduolante, priusquam ipsi castra sua munire, & propugnacula oppugnationi necessaria excitare potuissent, & quòd minores adhuc copias haberent, quam vt simul & prælio decertare, & obsessorum eruptiones sustinere valerent, obsidio illa solui debuit. Imò in recessu Mauritius eorum Dux, cùm exploratum emisisset patruelem suum Philippum Nassouium circumuentum ab Hispanis amisit, cum quo Ernestus Nassouius, ac Eberchardus Solmensis, & multi alij insigniores Tribuni, partim cæsi partim capti fuerunt à superuenientibus maiori numero Hispanis, dum incauti moras traherent, postquam priores hostium turmas fugârant. *Nassouius Hispanis cæditur.* Eam tamen iniuriam vlturus Mauritius, vt primùm Hispani in Brabantiam redierant, Verdenbergam arcem Cliuensi territorio proximam expugnauit; & eius præsidiarios cum Centurione suspendio necari fecit. *Mauritius Auranius Verdenbergā expugnat.* Et mox Lyram tribus leucis Antuerpia distantem, medio Octobre astu tentauit, commisso hoc negotio Bredensi Præfecto, qui nocte eò adueniens, scalis admotis, & primis excubitoribus cæsis, portam Mechliniensem intercepit, ac eà reliquos socios, suos intromisit, Ciuitatemq́ue occupauit. *Lyram astu conantur intercipere Hollādi.* Sed cum direptionibus miles intentus, præsidiarios portam Lisperensem tenentes expugnare differret, Antuerpia & Mechlinia octaua post hæc hora accurrentes maiori numero Hispani, & per illam portam ingressi, Hollandicos pauciores oppresserunt, Lyramq; liberârunt. Ad tractatus autem de pace quos hucusq; renuebant Hollandi, ipsimet inuitarunt Belgas hoc anno. Sed cùm Hispanos ab ista pace excludi omninò vellent, difficilis hæc propositio diremit omnem tractatū.

Nauigatio per Mare Septemtrionale iterū tentata. Hoc anno quoq; expedierant Hollandi aliquas naues, quæ iterum tentarent nauigationem in Indias Orientales per mare Septemtrionale, quod multa glacie totâ æstate ibi innatante impeditum penetrari nunquam potuit. Et verisimile est, quòd totus Septemtrio sit continens ad Orientem versus Chinas, & ad Occidentem ad nouam Franciam Americamq; protensus. Quod autem fertur de Indianis ad littora Suetica olim appulsis, potuerunt eò penetrasse per mare Ethyopicum & Athlāticum ac Germanicum.

X2 Regina

A. C. 1595.

Anglica Classis in Americam nauigat nullo fructu. Regina verò Angliæ Classem viginti quinque nauigiorum hoc anno emiserat cum Francisco Draco, ac Ioanne Naukio, ad inuadendum Insulas Hispanorum Americales. Sed illorum cursum cùm explorasset Petrus Gusman Architalassus Hispanicus, præcurrens portum opulentum dictum Insulæ S. Dominici, quò illi contendebant, primus occupauit, eosq; aduenientes facilè inde reiecit: atque ita nulla re insigni gesta ex illa classe tempestatibus naues multæ fuerunt demersæ, plures in incertum disiectæ, & in reliquis nautæ, ac milites dissenteriæ malo sunt infecti, & absumpti plurimi, ac ipse Dracus initio proximi anni eodem morbo decesit.

Hiberni defectionem faciunt. In Hibernia verò Catholici, qui ibi erant plures, cùm libertates suas mandatis nouis Reginæ Angliæ in dies magis restringi viderent, eas vindicare armis volebant, & Duce Tyrone Comite aliquot millia armatorũ collegerant, locaq; munitiora plurima occupârãt. Sed cùm subsidia quæ ab Hispano Rege ipsis promittebantur non venirent, & hyems imminere, qua auxilia vltra marina sperari non poterant, à Moritzio eò à Regina cum valida militum manu misso, facilè ad officiũ fuerunt reuocati.

Hiberni ad officium reuocantur.

Russiæ ex Pol. Legatio Romam missa. Romæ præter illam solemnitatem quam recensuimus absolutionis Regis Galliæ, alia fuit exhibita non minus grata Curiæ Romanæ ex Russicis Poloniæ Prouincijs, quas vastissimas à Ponto Euxino & ripis Boristhenis, ac Tyræ Moldauiæ limitis omne intermedium, & vtramque ripam vsq; ad ipsos fontes illorum fluminum latè complexas populi incolentes Christianam fidem ritu Græco schismatico profitentur. Et cùm diuersi olim sæpiùs frustra tentassent reducere ipsos ad societatem Ecclesiæ Catholicæ Romanæ, illud opus aliqui Religiosiores sub hoc tempus instaurare sunt conati, ijq; primarij ex Episcopis illius gentis, nempè Metropolita Kiiouiensis, Archiepiscopus Polocensis, Vlodomiriensis, Luceoriensis, Chelmensis, Pinscensis. Facta enim Synodo, consenserant isti, vt se Ecclesiæ Romanæ coniungerent, rati quod reliqui eorum authoritatem ac exemplum ad amplectendam eandem coniunctionem cum Romana sede sequerentur. Duos itaque è medio sui ad Clementem VIII. Summum Pontificem pro ineunda huiusmodi coniunctione, & Religione Catholica Romana, reiectis erroribus schismatis Græci profitenda miserant Hypatium Pociey Vlodomiriensem, Brestensemq; & Cyrillum Terleczki Luceoriensem Episcopum, qui mense Nouembre istius anni Romam ingressi, à Papa humaniùs & munificè (subministratis cum hospitio ad victum necessarijs) fuerunt excepti, ac ad audientiam Pontificis die 23. Decembris eiusdem anni admissi, in Aula Constantiniana Palatij Vaticani in pleno Sacri Cardinalium Senatus consessu, Legationem suam exposuerunt: auditoque Pontificis responso, quod Siluius Antonius summi Pontificis Epistolarum scriptor (postea factus Cardinalis) referebat, professionem fidei Catholicæ conformem Romanæ enunciârunt, nomineq; Collegarum suorum & suo proprio subscripserunt. Ad eius rei memoriam cusa fuerunt Romæ numismata effigiem Pontificis ab vna parte, ab altera Ruthenorum ad obedientiam Romanæ Sedis receptorum repræsentantia. Sed reuersi illi in Poloniam, secùs quàm sperârant, auersos à se & ab *Vnione* (ita denominatur vulgò) illa cæterorum ritus istius Ecclesiasticorum & sæcularium animos inuenerunt.

Russiæ populorum fines.

Russiæ Episcopi Græcæ Religionis recõciliantur Sedi Romanæ.

A. C. 1595.

Russiæ Episcoporum reconciliationem cũ sede Rom. populus reijcit. Ægrè enim ferebant sæculares, ac potentiores, maximè (qui potiores partes apud illam gentem in Religionis causa habent) paucos rem tantam quæ vniuersos concerneret, sibi vsurpasse, & perficiendam præsumpsisse. Præsertim autem Dux Constantinus Ostrowski Palatinus Kijouiensis, qui opibus, in ea gente & armis, ac honoris Senatorij gradu longè cæteris præeminens, summam rerum gerendarum authoritatem in eadem Religione obtinebat, se in ea *Vnione* decernenda postpositum fuisse indignabatur. Vnde alij quoque, qui reuera *Vnionem* huiusmodi auersabantur, ei verò contradicere soli non audebant, tantum patronum nacti, maiori contentione eam impugnârunt, & omnibus populis suis adeò exosam fecerunt, vt audito solo *Vnionis* nomine, ab omni de ea tractatu prorsus abhorreant, & nihil magis hucusq; quàm tumultus istorum seditiosi, & querelæ perennes pro *Vnione*, & contra *Vnionem*, Rempublicam Polonam turbant.

Vnionis nomen exosum apud Russos Schismaticos.

Alexandrini Patriarchæ Legati veniunt Romam. Non multò etiam ante, idem Pontifex exceperat Legatos Patriarchæ Alexandrini Gabrielis, qui nomine suo & Patriarchatus sui profitebatur fidem Catholicam ex formula cum Romana Ecclesia consentiente, & damnabat Eutichij ac Dioscori hæresim, qua Orientales plurimi sunt infecti.

Cæciliæ Sanctæ corpus inuentum. Hoc quoque anno Romæ corpus Beatæ Ceciliæ ab octingentis septuaginta octo annis à Paschali Papa I. reconditum, & eousq; quo loco esset ignoratum, casu dum illius Ecclesiæ titularis Cardinalis Sfondratus vetustate collapsa altaria instaurat, in arca cupressina cum lineo habitu vix aliquid tantâ vetustate immutato, fuit repertum summa consolatione fidelium. Illud Pontifex veneratus, in arcam ex argento solido fabrefactam, vnà cum arca illa cupressina inclusit, & magna solemnitate adhibita, in eadem Ecclesia iterum reposuit.

Inundationes fluuiorum hoc anno frequentes. Hoc insuper anno inundationes fluuiorum in Italia Padi, in Gallia Rodani, & in Germania Meni, Mosæ, Rheni, ac aliorum fluuiorum portentosæ enumerantur, quibus ingentia damna diuersis Ciuitatibus fuerunt illata, fornices pontium muro extructi deiecti, magna hominum multitudo vnà cum domibus aquis absorpta. Illud autem accidit tunc horribiliùs, quòd circa Rodanum ad pagum Martenacho impetus illius inundationis duos eminentissimos montes radicitus deiecit, cum sumo pauore accolarum, qui interitum mundi iam adfuisse credebant. Et hoc magis mirum, quòd illa hyeme ferè nullæ niues deciderint, sed frigoribus intensioribus glacies crassior solito coaceruata, repentino primi Veris tepore resoluta in tantam aquarum vim excreuerat.

Montes deiecti vi aquarũ.

A. C. 1596.

Annus Christi, 1596.

Albertus Archidux Cardinalis in Belgium venit.

NNI Christi Millesimi Quingentesimi No nagesim Sexti initio, auspicatus est gubernationem suam in Belgio Archidux Albertus Cardinalis, qui vt nuper diximus, ex Hispania Genuam, ac inde per Sabaudiam Lucemburgum, primo Mense huius anni aduenit, exceptus ibi à Comite Fontano, & frequenti Belgicorum Nobilium Ordine. Dux de Pastrana, qui etiam cum Fontano venerat, priusquam vidisset Cardinalem, morbo fuit extinctus; ac paucis ante eum diebus obierat Antuerpiæ Mondragonius Dux militaris veteranus, qui nuper Grollam ab obsidione Mauritij Nassouij liberauerat, & pluribus fortiter gestis in arte militari inclaruerat. Veniens Bruxellas Archidux 11. die Februarij, in ingressu ad portã Louaniensem à Magistratu Ciuitatis claues illi offerente, fuit salutatus, & transiens plurimos spectauit arcus triumphales artificio exquisito, ac sumptu magnifico erectos. Primam autem curam ad Gallicas res conuertit, & Feram in Veromandia quam Henricus Rex obsidione arcta in quintum iam mensem premebat, summisso per Georgium Basta Ductorem militum veteranum comeatu aliquantum subleuauit. Sed ad eam liberandam, cùm res maioris laboris esset, eò recta exercitum ducere, Rege Henrico viciniora omnia, quà transeundum esset, firmis præsidijs munita tenente, vt alia ratione hostem ab ea obsidione auerteret, vel meliori lucro damnum illud compensaret, mense Aprili deflexit versùs Caletum Britannico mari imminentem portum celebrem, vnde Doueram in Angliam breuissimus patet traiectus, fortè ille qui à Ptolomæo ἴκιον ἄκρον, seu qui à Iulio Cæsare *Icius* vocatur, Gessoriacus circa Boloniã ponitur. Nec benè ad tantã vim eum munitũ inuenit, nihil enim minùs illi loco quàm obsidio sub illud tẽpus timebatur. Itaq; instituta oppugnatione, & primùm intercepto propugnaculo maritimo, quòd accessum ex mari ad portũ prohibebat, vibratis contra Ciuitatem machinis territos defensores, eiulatuq; mulierũ ac puerorũ magis turbatos, mænia Ciuitatis deserere còegit, ac arcem toto populo eò confugiente repletã immisso per concussorũ murorum ruinas milite, facilè occupauit, intra octiduũ tota expugnatione expedita. Castella etiam viciniora cæpit, & præsidijs firmioribus, præsertim Caleti quinque millibus Hispanorum relictis, ac Gallis omnibus inde pulsis, Ardam processit, atq; illud quoque oppidum munitum satis, ignauia defensorum vix dum conspecta hostis præsentia, nec visis oppugnationis incommodis proditum obtinuit: Aduentantibus autem Gallis, vt maiores illius progressus impedirent, in Artesiam, & inde in Flandriam recessit. Et cùm instauratis copijs in Galliam rediturus crederetur, mense Iulio Hulstum Hollandorũ oppidum territorij Vasensis partis Flandriæ obsedit, ad quod cùm propter situm loci aquis circumfusi, & firmis vndiq; aggeribus muniti, difficilio-

Caletum portus celebris.

Caletum oppugnat Albertus Archidux.

Caletum capitur ab Hispanis & munitur.

Ardam capiunt Hispani.

Hulstum oppugnat & capit Albertus Archidux.

A. C. 1596.

ficiliorem haberet accessum, in plures septimanas quam sperauerat protraxit oppugnationem. Acriùs tamen dum vrgeret, nec parceret suorum vitæ, quorum plurimi fortiores quiq; à defensoribus sunt cæsi, tandem decima septima die Augusti locum illum deditione obtinuit, permissis præsidiarijs abire cum suis armis, impedimentis, vexillisq; explicatis, & oppidanis data libertate ibi manendi, seu aliò commigrandi. Et satis ea æstate se præstitisse ratus, Bruxellas concessit, militemque in statiuis disposuit à tantis laboribus quiete reficiendum.

Rex autem Galliæ Henricus, primis huius anni exordijs Massiliam, quæ plùs negotij sibi & toti Regno facessura videbatur, cùm Hispani vellent eam in formam Reipublicæ instar Genuensis sub protectione Regis Hispaniæ reduci, ad obsequium suum reuocauit. Et quidem iam pactus erat Consul Casaultius cum Hispaniæ Rege, vt ipsi Ciuitatẽ illam traderet, eòque Genua aduenerat Auriæ Princeps cum multis Triremibus, qui ipsi opem ferret; sed Ciues Hispanis infensiores præueniendum rati, tracto in suam societatem vno ex Centurionibus, qui portarum curam habebant, vnam aperuerunt, & Henricum Guisium Regi paulò ante reconciliatum intromiserunt, ac Consulem Casaultium domi suæ trucidârunt, eiusq; cadauer ex fenestra præcipitârunt: in reliquos etiam partium Hispanicarum grauiùs sæuierunt. Princeps Auriæ vix ex Ciuitate ad naues suas euasit, & eas frequentibus tormentorum pilis ex Ciuitate petitas ægrè è portu eduxit, exindeq; plena potestas in ea Ciuitate Regi Galliæ recuperata fuit. Sub illud etiam tempus dum Archidux Albertus Ardam obsideret, die 16. mensis Maij Rex Galliæ Feram ad deditionem còegit, permisso abire cum suis impedimentis Hispanico præsidio. Et cùm Archidux in Belgium recessisset, continuis incursionibus Dux Birronius Artesiam afflixit, ac ferro flamisq; totam, etiam proximè Atrebatum vastauit, nullo penè resistente, postquam prima excursione Marchio Varembonius supremus Artesiæ Præfectus fuerat profligatus, & ipsemet captus. Cùm autem maiora Rex Henricus meditaretur, ac iam ad eum finem numerosiorem collegisset exercitum, pestis, & in castris ipsius, & in Ciuitatibus inualescens, eum hoc anno à proposito resistere còegit. Tantâ autem vi lues illa per Galliam grassabatur, quòd in sola Parisiensi Vrbe viginti millia hominum intra tres menses extinxit, & Parlamentum Parisiense migrare debuit Lugdunum.

Massiliam Hispani volunt instar Genuæ in Rempub. redigere.

Massilia recuperatur pro Rege Galliæ.

Feram recuperant Galli.

Birronius Artesiam populatur.

Varembonius captus à Gallis.

Pestis ingẽs in Gallia sæuit.

Afflixit quoque sub idem tempus illam Vrbem aquarum Sequanæ effusio, qua pons ingens ad portam Momies cum quadraginta quinque domibus, quæ ipsi impositæ innitebantur, subsedit, & circiter quadringentos homines, partim ruinis partim torrentis verticibus inuolutos oppressit. Illud verò singulare tunc accidit, quòd cùm omnes alios obui s vndarum impetus absorpsisset, dimidio ab Vrbe illa milliario inuentæ sunt ad littus eiectæ cunæ, in quibus duo infantuli incolumes & ludibundi visebantur.

Sequanæ exundatio.

Maior autem cura hoc anno non singula tantum Regna, sed vniuersam Chri-

A. C. 1596.

ſam Chriſtianitatem diſtinebat, quomodo communem hoſtem Turcam acceptas proximo anno clades reſarcire contendentem reprimerent. Et cùm alij omnes Chriſtiani Principes ſinguli domeſticis impliciti difficultatibus, nihil penè auxilij ad illud bellum conferre vellent, ſolos Polonos qui tunc tranquilla vndequaque pace florebant, Summus Pontifex vtiliorem tantæ rei operam impendere poſſe ſperabat. Eo itaq; omnia ſua conſilia conuerterat, vt iſtos in ſocietatē belli illius cum Imperatore colligaret, miſſo Legato ſuo à latere Henrico Cardinali Caietano in Poloniam, vbi tunc tali fine Comitia Generalia Varſauiæ menſe Aprili celebrabātur. Miſerat eò & Imperator Rudolphꝰ Legatos ſuos, quorū præcipuus Ioannes Epiſcopus Vratiſlauienſis magnificis perorationibus & ſpecioſis argumentis perſuadere adnitebatur Polonis illā ſocietatem.

Caietanus Cardinal. Legatus PP. in Poloniam pro facienda Societate contra Turcam.

Sed eadem dubia quæ in antecedentibus Comitijs illum tractatum interruperant, tunc quoque Poloni opponebant, nempè vinculum ſocietatis cum Papa & Imperatore firmum haberi non poſſe, cùm morte eorum facilè rumperetur, quò moles belli vniuerſi in Polonos ſolos recumberet. Sed ſi Ordines Germaniæ quoque ad eandem ſocietatem accederent, & demanu tenendis ſocietatis conditionibus Polonis cauerent, eam firmiori robore coire atque conſiſtere poſſe, ac tali demum ſecuritate certam pacem cum Turca periculo belli ſocialis Polonos pro bono Reipublicæ Chriſtianæ commutare non detrectare.

Rudolphi Imper. Legatus pro Societate tractanda.

Poloni pacem certam cum Turca pro ſocietate incerta cõmutare nolunt.

Nulla autem habebantur ad hoc mandata ab Ordinibus Germaniæ; & cùm Cardinalis Caietanus pro illis fideiubere vellet, ac in ſe recipere præſeferret, quòd inducturus eſſet Germaniæ Electores, vt pactis & fæderi quòd tunc ſtabilitum fuiſſet, illi quoque ſubſcriberent, ſilentio fuit exploſa illa præſumptio. Quiſq; enim prudentior facilè iudicabat, Cardinalis authoritatem non eam fuiſſe vt obtineret à Germanis, quod Imperator toties repetitis precibus emendicare non poterat.

Poloni cautiones requirunt firmas de manutenenda ſocietate contra Turcas.

Requiſierat Pontifex & Regem Hiſpaniæ, vt ipſe Polonis pro conditionibus iſtius ſocietatis ſeſe obligaret: ſed & ille maiores difficultates oppoſuit. Vnde cùm conſtitui non poſſent ſolida fundamenta, quibus ſocietas talis ſubſiſteret, tractatus illius tunc euanuit. Spontè tamen citrà obligationis debitum Poloni promiſerunt quod eſſent prohibituri tranſitum Tartarorum in Vngariam, & quod iuſtum exercitum in confinijs tenerent, quo Turca ſuſpicione ab ea parte periculi diſtineretur.

Caietanus Card. offenſus quod nil effecit in Polonia.

Cardinalis autem Legatus licet nonnihil offenſus propter ſuam Legationem ſecùs quam optauerat expeditam, ſplendorem tamen hoſpitalitatis, & cultiorem quam putārat gentis morem laudauit, & cum primis admirabatur eruditorum copiam, qui eius Orationem longo ſtudio inſigniorum Romæ eloquentiæ Latinæ Doctorum elaboratam ex temporalis reſponſi elegantia æquabant, & nonnulli ſuperabant. Præcipuus autem fuit illius deliberationis moderator, & rationum Regni Poloniæ aſſertor Ioannes Zamoyſcius Archicancellarius, qui eloquentia Latina graui & prompta inſigniter excellebat, & Politici ſtatus rationes tam plenè poſſidebat, vt facilè alios ex aduerſo ratiocinātes conuincc-

Zamoyſcius Cancellarius præeſt tractatibus de Societate contra Turcas.

A. C. 1596.

ceret. Alius fuit Laurentius Goślicki Epiſcopus tunc Præmiſlienſis, qui nomine illius conſeſſus reſponſa Cardinali & Legatis Cæſaris dabat, diſputationum omnium argumenta excipiendo, & ſingula non minus ſcitè, quàm argutè diſſoluendo, vt erat vir eruditus ac eloquens, & cum primis ingenio amæno ac liberali. Adfuit & Ioannes Tarnowſki minor Cancellarius Regni, & ipſe acri ingenio: Sed cùm eſſet Regi obligatior, abſtinuit cautè impugnandis rationibus Auſtriacorum, quibus Regem impenſius fauere ſciebat.

Goslicius dat reſponſa in tractatu Societatis contra Turcas.

Interim autem dum irritis votis ſocietas illa tractaretur, Imperator maiores quàm vnquam copias colligebat, & commiſſa vniuerſali belli illius præfectura fratri Maximiliano Archiduci, vt in Vngariam vniuerſi exercitus conuenirent præcepit. Sed non eo ordine, nec tam prouido conſilio vti res exigebat curſus illius expeditionis dirigebatur. Cùm enim totam æſtatem Imperiales liberam habuerint, qua antequam hoſtis aduenisset plura opportunè perficere potuiſſent, inani cunctatione & confuſione toto illo tempore extracto, demum menſe Auguſto Hatuanum oppugnārunt, & intra aliquot dies (lignea tantum ſepimenta ac munitiones habebat) captum, mox ad famam aduentantis Machmetis Turcarum Imperatoris deſeruerunt. Is enim ſub principium Septembris Budam venerat, & inde cùm ad liberandum Hatuanum iturus crederetur, eo neglecto (vel quod interim à Chriſtianis fuerit relictum) Agriam vſq; contendit, longa interualla terrarum, oppidorum, arcium prætergreſſus, vt quæ Agria capta ſponte in eius poteſtatem eſſent conceſſura. Agria autem eſt Ciuitas Vngariæ titulo Epiſcopali inſignis, & firmiſsimis muris ac propugnaculis ſtructuriſq; geminarum arcium munitiſsima. Inchoata itaq; à vigeſima die Septembris oppugnatione, & in quinque locis aggeribus & vineis excitatis, ingenti machinarum turbine mænia Ciuitatis illius Machmetes concuſsit. Vnde propugnatores cum per aliquot dies impetum illum ægrè ſuſtinuiſſent, ſexto die relicta Ciuitate, confugerunt ad arces, quas faciliori compendio defendi poſſe credebant. Sed maiori vi vrgente intra paucos dies fortioribus quibuſque cæſis, iterum antiquum Caſtrum deſerere ſunt coacti, vltima ſpe in arce noua repoſita, in quam omnes ſeſe receperunt.

Maximiliano Archiduci cõmittitur adminiſtratio belli Vngarici.

Hatuanum capiunt Cæſariani.

Agriam obſident Turcæ.

Hoſte autem nocte & die oppugnationem non intermittente, & actis cuniculis munitiones arcis deijcere contendente, cùm nulla ſpes reſiſtendi ſupereſſet, pacta ſibi incolumitate deditionem fecerunt 15. die Octobris. Duo millia erant præſidiariorum cum dedita arce abirent, & penè omnes, poſtquam vltra vnum milliare ſecuri proceſſerant, fuerunt interempti à circumfuſis Tartaris vindicantibus Turcas Hatuanenſes præſidiarios, in quos recens Cæſariani ferociùs ſæuierant. Et dum Agria expugnatur, Maximilianus Archidux cum copijs Cæſarianis Hatuano relicto Strigonium diuerterat, vbi maiores vires comparabat, quibus Agriæ ſubueniret: Tranſiluanus etiam in proximo circa Tochaium cum ſuis copijs decem octo millium armatorum aderat. Sed æquè ille atque iſte ex ſuis ſtationibus lentè nimis progreſsi, cùm tandem in vnum

Agria deditur Turcis.

Maximilian. Archidux tardè parat ſubſidia Agriæ.

A. C. 1596. vnum conuenissent, sexto ab Agria milliari captam fuisse illam Ciuitatem intellexerunt. Florentissimus autem & numerosissimus ille exercitus Cæsarianus fuit, equitibus triginta mille, peditibus vltra viginti mille, præter Transiluanicas copias constans, machinæ bellicæ centum viginti, & omnis apparatus bellicus viginti millibus quadrigarum tractus eum comitabatur, vt ipsimet Duces ignauiam sibi meritò exprobrandam fore prædixerint, si tanto robore suffulti hostem grassantem, & obuia quæq; euertentem otiosè spectarent. Prælio itaq; tentandum decreuerant, si quid operæ præcij efficere, & Agriæ iacturam resarcire possent; vt non dubiè plurimum præstitissent peritiores militiæ & fortiores. Ac primis quidem aliquot dierum congressibus, diuersos Turcicos Duces non infeliciter represserunt: Verùm ipso Turcarum Imperatore ad fatalem conflictus locum apud Kerestesum cum vniuersis copijs adueniente, vigesima sexta mensis Octobris die commissa pugna, dum velitibus Turcicis fugiendo pugnare adsuetis cedentibus incautè insistunt, Ordines suos turbarunt. Et tum demum Sinane Bassa cum suis legionibus toto impetu à frõte & à lateribus effusis prælium instaurante, omnes terga dederunt. Palatim fugientes per campestria Turcicus equitatus miserabili cæde sternebat, donec inclinante die ab insequendo quieuit, tempusque dedit, vt plurimi (sed nonnisi armis & equis abiectis) per deuia & vliginosa, vt ibi erant frequentia, euaserint quidem, sed instaurandæ pugnæ inutiles. Ipse Maximilianus Archidux, omnibus impedimẽtis necessarijs, & armis abiectis quò expeditior curreret, vnico equo cum paucis comitibus è loco periculi elatus, fugam Casouiam vsque, 14. leucis Germanicis inde distantem, continuauit.

Cæsarei exercitus numerus & apparatus.

Maximiliani Archidu. apud Kerestesum cum Turcis pugna.

Maximil. Archidux profligatus in fugã vertitur.

Transiluanus etiam Tochaium demum celeritate equi delatus, à fuga respirauit, & Palfius ac Tifenbachius Duces fuga fuerunt saluati. Castra vniuersa tormentis, instrumento omni bellico ac comeatu plena, supellectili aurea, argentea locupletissima, Turcæ tunc sero nimium vespere aggredi non audebant, quòd munitiora esse crederent, ac non pauci præsertim Vngari locorum peritiores illa nocte inde currus suos abduxerant; sed insequente die quicquid ibi supererat, in prædam hosti concessit. Planè irreparabilis illa clades fuisset Christianis, nisi hybernum tempus intercessisset, quo Turca victoriam prosequi non potuit, & nulla alia re tentata, ipse Belgradum primùm, ac inde Constantinopolim redijt; exercitum verò in hyberna distribuit, relicto quater millium Ianizerorum, & sex millium equitum Agriæ præsidio. Omnem autem regionem quam Tibiscus inde propè secundis aquis ad Danubium vsq; decurrens alluit, illa victoria Turca in suam potestatem redegerat, vt non vnius ciuitatis Agriæ, sed magnarum Prouinciarum iactura damnũ illud Christianis constiterit, quod hucvsq; non resarcitum deploratur. Quidam dicit inglorium abijsse tunc ex Vngaria Turcam, quod vtinam verum esset, & negari posset eum cæpisse vi Agriam ac profligasse Maximilianum, sed gementem hucusque sub iugo Turcico illam Prouinciam quantumuis impudens adulator releuare non potest; vel etiam scribant alij

Castra diripiuntur à Turc.

Machomet Turcicus Imperator Constantinopolim redit.

Agriæ præsidium forte reliquit Turca.

alij placentia, nos prospera atque aduersa æquali fide narramus. Nec aliud hoc anno in Vngaria singulare gestum reperimus, præter leuiores præsidiariorum diuersarum arcium hinc inde excursiones. Varios etiã Cæsar statim indixerat Conuentus in suis ditionibus, pro colligendis nouis subsidijs ad bellum illud Vngaricum. Expedierat & ad Romanũ Pontificem legationem, quà cladem illam Kerestensem & Agriæ amissionem excusaret, ac auxilia pro anno proximo impetraret. Quæ Pontifex liberaliter promisit: nempe sex millia peditum, & mille equites, ac totidem à Principibus Italiæ auxiliares copiæ summo Pontifice adnitente, pro eodem bello conscribebantur, ea lege, vt omnes istæ nonnisi sub Duce Italo militarent; Kerestensis enim clades aliorum Ducum inertiæ imputabatur.

A. C. 1596. Rudolph. Imper. noua subsidia pro bello Vngarico conquirit.

Hæc eodem anno Pragam ad Imperatorem Legatio magnificentior ab Hispano Rege fuerat missa, qua Philippo filio suo vxorem dari petebat, Caroli Archiducis Gretiensis filiam: còaluerantque istæ nuptiæ post biennium.

Hispani Regis legatio ad Rudolphum Imperat. pro petenda sponsa filio suo.

Christiernus IV. Friderici II. filius Daniæ Rex, cùm iam mense Aprili proximo, annum ætatis vigesimum ingressus fuisset, Hafniæ solemni pompa coronatus fuit vigesima secunda die mensis Augusti huius anni.

Christiernus IV. Daniæ Rex coronatur.

Angliæ autem Regina perpetuum bellum cum Rege Hispano gerens, vel ne iste in sua Regna præsertim in Hyberniam, vti constituisse ferebatur, vires suas conuerteret præueniens, classem validam instruxerat, eamq; cum Comite Esexio ad inuadẽdum Hispaniam emiserat. Is itaq; appulsus propè Gades, classem Hispanicam quæ ibi in procinctu stabat cùm offendisset, sub finem Iunij cum ea congressus atrocissimo cõflictu Prætorias duas S. Philippi & S. Andreæ denominatas expugnauit: non sine damno tamen suarum nauium. Reliquæ autem naues Hispanicæ, cùm hostium vim sustinere amplius non possent, in altum sese proripuerunt, aliæ soluto lytro sunt dimissæ. Sed Dux Medinæcæli, qui apud S. Lucam quatuor milliaribus inde distantem degebat, rogatus vt solueret duodecim millia nummorum aureorum pro redimenda sua classe, maluit eam cremari quàm tantillum emolumenti hosti concedere; æstimabatur autem iactura illius classis, plusquam decies centenis millibus nummorum aureorum Hispanicorum seu vno millione. Ac ita disiecta classe, Angli oppidum ipsum Gades paruo præsidio munitum aggressi, post breuem cum oppidanis pugnam cæperunt, diripuerunt, & omnem prædam in naues asportârunt, cædibus in obuios quosque illius oppidi incolas nulli parcentes sexui crudeliùs debachati. Nulla autem re alia præclarè gesta inde passis velis in mare Athlanticum, & mox in Angliam concesserunt, & etiam sociales Hollandicas sortitione prædæ defraudarunt, ac alias in itinere mercatorias spoliârunt.

Anglica classis nauigat in Hispaniam.

Angli ad Gades profligãt Hispanicas naues.

Gades oppidũ diripiunt Angli.

Et vt Polonica adhuc attingamus, hoc anno Cosaci, qui (vt alio loco diximus, non sunt gens distincta, sed militia leuioris armaturæ, ex qua audaciores quotannis ad æstatis tempus pyraticæ commodius propè ostia Borysthenis, vbi in Pontum Euxinum exoneratur, confluere solent) maiore

A. C. 1596. maiore assumpta audacia in Prouincijs Russiæ, præsertim Kiiouiensis & Lithuanicæ (Albæ dicunt) insolentius grassabantur. Cùm enim propter querelas Turcarum prohiberentur à Rege Poloniæ, ne mare nigrũ seu Euxinum, atque oras Turcicas infestas haberent, & ad pænas seueriores ob damna nuper in illo mari Turcis illata eorum antesignani vocarentur, Dux ipsorum Náleẃáyko, homo plebeiæ quidem sortis, sed virtute militari præstantissimus, aperta vi impunitatem sibi & socijs vindicaturus, omnes suæ farinæ milites in armis continebat; & cùm hominibus vagis & egenis, nulla alia sustentandæ vitæ ratio adesset, prædis ex bonis Nobiliorum illarum Prouinciarum agendis sustentari debebant. Monebantur itaque vt arma deponerent, & ad propria dilaberentur; sed cùm inescati rapinarum commodis pertinaciùs Ducibus suis adhærerent, commissum fuit Stanislao Zolkiewski Vicepræfecto exercitus Regni, vt eos ad officium reuocaret. Eò itaque res processerat, quòd illi nullis persuasionibus ad arma deponenda induci poterant, & Zolkeuio cum exercitu aduenienti, aciem instructam opposuerunt. Nec leuia damna in diuersis conflictibus ipsi intulerant; præsertim apud Bialacerkiew, vbi commisso prælio fortissimi plurimi ex exercitu Zolkieuij fuerunt desiderati. Tandem tamen post plures congressus, in quibus nunquam inferiores pugnarunt, industria Ducis Zolkieuij in angustias locorum reducti, deditionem fecerunt, ea lege quòd Dux eorum Naleẃáyko cum alijs quatuor antesignanis vinctus, Zolkieuio fuit traditus; reliqua multitudo, vt quisque ad propria rediret, fuit dimissa. Naleẃáyko cum socijs Varsauiam deductus, capitis supplicium subijt.

Nalewáyko Cosacorum Dux.

Zolkieuij copiæ à Cosacis cæduntur.

Zolkieuius reducit Cosacos in angustias.

Nalewayko captus, capite plectitur.

Sub finem autem istius anni Rex Annæ Iagelloniæ Stephani Regis relictæ, amitæ suæ proximè defunctæ, iusta funebria mense Nouembre Cracouiæ exoluit. In templo Cathedrali arcis Cracouiensis fuit humata in capella Iagellonia, cuius à foris sursum eminentem fornicem ipsa paulò ante mortẽ suã lamina ænea inaurata sumptu planè Regio operiri fecerat. Vltima illa fuit stirpis Iagelloniæ, & cum ea non genus solùm illud Regium, sed & omnis aulæ Polonæ mos antiquus ac maiestatis decor interijt, cùm Principibus nouis Germanis subrepente germanismo genti isti ingrato & aduerso. Quo non parùm offenderat animos popularium Rex Sigismundus: & inter alia cùm palma & pila lusoria (Gallis ac Italis alioquin non indecora lusione, sed in Polonia nonnisi pueris vsitata) occupari soleret, vilescere apud Proceres cæperat, vt eum Archiepiscopus Gnesnensis (cuius hoc partium est) seueriùs propterea admonere, & à tractando tali ludicro auertere debuerit. Et paruit quidem Rex monenti in eo, sed tamen ad Martialia animum nõ applicauit. Erat tunc Nicolaus Zebrzydowski Archimarschallus Regni vir fortis, & grauitate morum seueritate temperata insignis. Is itaque pro officio suo, quòd in Aula regia summam rerum gerendarum authoritatem obtinet, Regem secretò (testatus obsequij & sui fidelioris in eum affectus debitum) admonuit, persuadereque ipsi conabatur, vt tantisper ad confinia Regni concederet, militias quæ ibi perpetuò contra Turcas & Tarta-

Anna Iagellonia Stephani Regis relicta moritur.

Polonæ aulæ vetus maiestas immutata.

Sigism. III. Regis iuuenilia ætatis exercitia.

Zebrzydouius Regi Sigismũ. militaria studia sequenda suadet.

A. C. 1596. Tartaros excubant agnosceret, ab eisq; nosceretur, tum & occasionem aliquam comparandæ sibi gloriæ captaret Arces in confinijs, vt ex pactis iuratis tenebatur, construeret, & popularium animos bellicis studijs sibi deuinciret. Sed nihil effecit: imò licet tunc Rex cohortationem illam consueto silentio solùm exceperit, paulò post tamen eam ingratam ipsi fuisse non obscurè apparuit, cùm exinde alienatiori à Zebrzydouio animo fuerit. Vacabat autem deinceps in priuato recessu exercitationibus vulgaribus, suasore & industrio magistro Nicolao Wolski, tunc Præfecto Krzepicensi, cuius acre quidem sed versatile ingenium, in alchimijs varijsq; curiosis artibus & serijs & ioculatorijs addiscendis perpetuò desudauit, & nullam assequi valuit, cùm vna necdum perfectè inchoata, alias atque alias instabili studio quæreret, in quo opulentissima patrimonia profligauit. Hoc igitur relaxationum suarum instructore familiarius tunc Rex vtebatur, & cùm Alchimiæ damna vt erat tenacior ægrè sentiret, eiusdem Wolscij cura celebriores multos Musicos ex Italia magna impensa euocari fecerat, in quorum symphonijs, vel quandoque pictorum operis imitandis, etiam in ætate iam maturiore (inter paucos ex eis honestiores ad eam conuersationem delectos,) impensius oblectabatur. Sed nonnisi pomeridianum tempus talibus curarum seueriorum remissionibus tribuebat, matutinum totum publicis negotijs tractandis insumens, tam accurrata singularum horarum obseruatione, vt nisi morbo aliquo impediretur, stata semper hora se vestierit, vestitus in publicum statim prodierit: Sacrificium missæ audierit; Demum verò considens subscribebat literas, & audiebat lites forenses cum summa attentione & pacientia, vel consilia super negotijs Regni incidentibus cum Senatu præsente habebat, continuatis huiusmodi nunquam defatigato animo occupationibus, vsque dum fercula mensæ Regiæ fuisse apposita per aliquem Dapiferum nunciaretur. Sed eius viuendi ratio pluribus alijs occasionibus memorari poterit, hæc pauca nunc de immutato genuino Polonæ Aulæ more fortuitò exciderunt, ex occasione sepulturæ Annæ Reginæ Iagelloniæ sub hoc tempus extinctæ.

Nicolaus Wolski familiaris Regi Sigism.

Sigism. Rex singulis negotijs statas horas dabat.

Sigism. sedulitas in tractandis publicis curis.

Suetica extremi Septemtrionis (viciniora tamen & connexa Polonicis) extremo loco attingamus. Adolebat ibi interim maioribus incrementis rebellio contra Sigismundum Regem, & cùm sub finem anni proximè præteriti, occasione funeris Ducis Magni Patrui Sigismundi, ob mentis ægritudinem intra priuatos parietes vita perfuncti, Vastenis primarij illius Regni conuenissent, colloquium instituerunt de modo administrandi Regnum Rege absente, illudq; suggerente Duce Carolo, Sudercopium transferendum censuerunt, maiora quàm illud Vastenis tempus breue permitteret, molimina tentaturi, & apertæ rebellionis fundamenta iacturi. Ibi itaq; nec quicquam Rege per literas cum Paulo Arczißewski Secretario suo celeriùs missas, omnem Conuentum se non rogato ac inscio cõuocari & celebrari prohibente, Carolo deuinctiores Proceres cùm conuenissent, specie quidẽ persistendi (vti obtestabãtur) in obsequio Regis, sed re ipsa ad eius authoritatẽ & potestatem conuellendam

Sueci apertã rebellionẽ fabricant cõtra Sigism. Regẽ.

Sigismũ. Rex monet Suecos ne Conuentus agant se inscio frustra.

A. C. 1596.

lendã multa decreta sanciuerũt. Nempè vt sola Augustana hęresis in Regno vigeret, & Catholicæ Religionis omnis vsus tolleretur: vt omnes accusationes & lites forenses nõnisi corã Administratore Regni Carolo deponerentur, & ab eo deciderentur: nec vlla prouocatio ad Regem in Polonia degentem iudicium passis permitteretur: vt nulla mandata & edicta Regis valerent, nisi prius à Carolo Duce & Consiliarijs Regni examinarentur ac probarentur. Atque talibus decretis firmata sua administratione Carolus Dux, exinde absolutè nullo respectu præeminentiæ Regiæ pro arbitrio suo omnia agebat, & paulatim munia Regia in se transferebat, vt Regi præter nomen Regium nihil ibi iuris superesset.

Carolus Sudermã. suam potestatem firmat in Suecia.

Hoc itaque anno ex Polonia Legati in Sueciam expediti fuerant, qui Regis Sigismundi & Senatus Regni Poloniæ nomine ea omnia quæ Regiam dignitatem offendere vel imminuere videbantur rescindi, & honorem ac obedientiam debitam Regi legittimo reddi postularent. Ac sub finem mensis Septembris Stocholmiæ Legati isti Legationem suam cùm exposuissent, loco satisfactionis longam Apologiam artificiosè elaboratã retulerunt. Omnia enim quæ Regiæ dignitati aduersari amicè, vti Regnorũ varijs à multis sæculis coniunctionum vinculis sociatorum cõmunes ciues, & sub vno tunc capite Rege quasi vnius corporis membra colligati, amicis commonstrabant, (vt quod Conuentus ad celebranda consilia publica Rege vetante præsertim proximus Sudercopiensis conuocarentur: leges nouæ fuerint in eis conditæ: exactiones publicæ imperatæ: Magistratus à Rege constituti loco moti; Arces exturbatis Regijs Præfectis alijs traditæ. Moneta alieno nomine signata. Diplomata Regia rescissa; Appellationes iudiciariæ ad Regem inhibitæ, & omnis penè gubernationis forma immutata) eaq; emendari vel aboleri postulabant. Consiliarij Ducis Caroli (potiores enim Proceres Sueci & in Conuentu Sudercopiensi non interuenerant, & istis nouitatibus non consentiebant) qui summam rerum gerendarum, & Legatorum expeditionem sibi vsurparat, singula ista ad libertates Regni Sueciæ reuocabant, improbarique non posse aiebant, aliam formam administrationis Rege in Suecia præsente, aliam Rege absente, & in longinqua Polonia degente, seruari debere liberiùs declamantes.

Sigismũ. Rex mittit Legatos in Sueciã.

Suecorum abusus diminuentes Regiam dignitatem.

Nec obscurè apparebat Carolum Ducem prætensa absentiæ Regis causa, omnia Maiestatis iura in seipsum transferre, & sensim ipsum etiam Regium nomen vsurpare velle. Iamq; hoc perfecisset palàm, nisi plures adhuc Proceres Regi Sigismundo fideliores veritus, illos prius tollẽdos iudicasset, quò securior domi, à foris aduenientem à Sigismundo Rege vim faciliùs propulsare valeret. Et satis feliciter astũ hunc ipsi successisse paulò post constabit, præsertim quod Sigismundus Rex omnia cunctanter ageret, & eos qui in Suecia à partibus suis stabant contra machinationes hostis munire negligeret. Opportunum etiam ipsi suggerebatur consilium, vt Classem ex Suecia abduceret, & in portubus Regni Poloniæ ac in sua potestate teneret, qua & laborantibus in Suecia suis celeriùs subuenire, & Carolum maris Dominus in officio continere potuisset.

Carolus Dux, Maiestatis iura absente Rege vsurpat in Suecia.

Sed

A. C. 1596.

Sed & hoc postposuit, incertum an quod metueret ne Poloni classem hanc pro ea quæ ex pactis accepti Regni iuratis Regno Poloniæ debebatur ab ipso repeterent: seu quòd ita consiliarij eius Suetici suaderent, aut magis Suecis (vbiq; istis æquior) ipsemet faueret, vt instructi classe, Dominatu maris Polonis præstarent: vel quòd vero similius, varijs Caroli artibus delinitus, semper meliora de ipso sperabat, donec erumpente in apertum rebellionis flamma, seris remedijs facultas deesset. Tantò magis quòd Carolus in technis huiusmodi suis struendis, omnem rumorem celeritate præueniebat: Vnde statim post expeditos illos Legatos Polonos, maturare negotium, & reliqua quæ Sigismundo Regi in Suecia supererant subsidia præscindere est adortus. Ac primo quidem præseferebat, quòd Administratoris munus deponeret, vt quòd (aiebat) tanta odia & suspiciones apud Regem Sigismundum sibi innoxio conciliaret: magis autem vt ita experiretur quo animo Sigismundus Rex eius Administrationem ferret, vel an fraudes eius aduerteret. Et cùm intellexisset talem abdicationẽ Administrationis à Rege ratam haberi, ac inde colligeret omnia anteacta nonnisi Administrationi suæ imputari, eaq; vnà cum molitionibus suis euertenda fore, non ampliùs rem differre, sed festinatione perficere voluit, ac gubernationem reassumpsit tali arte.

Caroli Sudermã: artes in vsurpando Regno Sueciæ

Carolus Sudermã: fingit quod vellet deponere administrationem Regni.

Annus Christi, 1597.

Onuentum Ordinum dissuadentibus Consiliarijs Regni, & Rege Sigismundo prohibente, ne quis ad eum accederet, pro initio insequentis anni 1597. ad 18. diem Februarij Arbogiæ indixit, ac in eo, licet nonnisi vnus ex primarijs Consiliarijs Regni comparuisset, tamen cum suis assectatoribus plura circa Regni statum decerni fecit. Inprimis vt Sudercopiensis Conuentus Acta, rata & firma haberentur, & ab omnibus inuiolatè seruarentur. Declaratum fuit, quòd nullum alium Gubernatorem præter Carolum vellent agnoscere, & neminem alium ad Regnum gubernandum nisi ipsum solum admitti debere. Quòd vt speciosiori titulo subsisteret, subordinantibus ipsius emissarijs, instituta fuit nomine illius Conuentus ad ipsum publica petitio, vt sicut hactenus ita & in posterum vsq; ad aduentum Regis gubernationem Regni sustineret, & viceuersa status vniuersi obedientiam omnem se ipsi præstaturos obligabant. Item sancitum ibi fuit, vt omnes Regni Consiliarij, & quicunq; Magistratus ac Nobiles qui illi Conuentui non interfuerunt, intra sex septimanas declarare deberent, an constituta in Sudercopiensi, & in illo Abrogæ Conuentu rata habere vellent, & qui dissentirent à concordibus horum Conuentuum consultis, pro turbatoribus Regni & diuisis membris habendi essent, ac à Carolo Duce vti hostes patriæ puniri posint. Denique se mutuò obligarunt, quòd ea omnia manu tenerent, & omnibus viribus ac fortunis suis

Abrogæ Conuentus ex solis Suecis Carolo Duci addictis

Abrogæ Conuentus Acta ex suggestione Caroli.

propu-

A. C. 1597.

propugnarent, omnemq; iniuriam sibi tàm vniuersis quàm singulis à quibusuis contrarium sentientibus inferendam coniunctis viribus vniuersi pro singulis & singuli pro omnibus propulsarent. Tali itaq; conspiratione fabricata, Carolus plenam imperandi potestatem ad se traxit: & primò iusiurandum fidelitatis ab omnibus Regni Sueciæ Ordinibus & incolis sibi præstari fecit. Quod plerique iam ab eius excursoribus corrupti non inuiti reddiderunt, alij autem dum tergiuersantur, admoniti ab ipso, vt acta illa Sudercopiensia & Abrogensia approbarent, nisi iuxta vltimum Abrogense decretum pro hostibus patriæ malint haberi, consternati & in tanta rerum perturbatione inopes consilij quomodo vim armati cum potestate Ducis euitarent, nonnulli in eius partes concesserunt, alij autem ex Suecia profugerunt. Ericus Sparre Regni Cancellarius cum coniuge & liberis in Scaniam, alij Gedanum, & in Poloniam secesserunt. Stocholmiam statim Carolus absoluti iuris sui fecit, præsidijsque suis muniuit: Calmaria Regium præsidium eiecit, & proprium imposuit: Elsburgum portum Sueciæ ad mare Occidentale vnicum, vix fuga inde elapso Erico Gustaui Regi Sigismundo fideliore occupauit: Filandiam Nicolaus Flamingius pro Rege Sigismundo aliquantum defendit, sed eo proximo mense Maio vita functo, illa quoq; Prouincia in potestatem Caroli concessit, arce Abou excepta, quæ aliquandiu cum Reualia Estoniæ in fide Regis Sigismundi permansit, donec Carolus obsidione cinctam ad deditionem coëgit. Ita autem dominatu omni in Suecia sibi vsurpato Carolus Dux, præsidijs, arciũ Præfectis, Magistratibus à Sigismundo Rege constitutis amotis, proprijsq; substitutis, fidelioribus Sigismundo Regi in exilium pulsis, bonis eorum in fiscum redactis, tamen in rem Sigismundi Regis ea omnia fieri iactabat, typisq; Apologias suas, quò exteris quoq; imponeret, diuulgabat. Et mirum quod Sigismundus Rex etiam eousq; cunctabundus, malum enascens ne tum quidẽ opprimere curauerit; præsertim dum in Suecia adhuc plurimi superessent, qui ipsius partes adiuuandas cuperẽt, quibus ad finem à Carolo oppressis, ac planè radicitus sublatis, frustra postmodum res suas instaurare est conatus, vt in subsequentibus patebit.

Carolus Suderm resumit administrationem Regni Sueciæ.

Sueci partiũ Sigismundi exulare coguntur.

Carolus Suderm proprijs præsidijs munit arcem.

Filandiam Carolus Suderm in suam potestatẽ redegit.

Caroli Sudermani Apologiæ.

Et vt ad remotiora transeamus initium huius anni 1597. in Belgio insigniuit Mauritius Auranius Hollandorum Dux singulari victoria: nam cùm Archidux Albertus Belgij Gubernator collegisset exercitum quatuor legionum peditum, & quinque turmarũ equitum, ac eum in Campania Brabantiæ teneret, munitionem aliquam Hollandorum hyeme quà minus sperarent aggressurus, Mauritius sub finem Ianuarij magna celeritate ac summo silentio ex vicinioribus præsidijs circiter sex millia peditum, & octo turmas equitum conuocauit, & properè Turnhautum vbi illæ Archiducis copiæ desidebant, perueniens, eas recedentes ad famam aduentus sui vltra medium inde milliare apud Ericetum Toletanum consequutus, Holachio per compendia viarum, frontem illarum adoriente, ipse à tergo cum equitatu irruens profligauit, vix aliquo ex suis desiderato, cùm ex hostibus bis mille fuerint cæsi, & eorum Præfectus

Mauritius Auranius profligat Hispanos propè Turnhautum.

A. C. 1597.

fectus Comes Varaxius, plurimiq; viui capti, reliqui fuga elapsi, priusquàm copiæ Mauritij pedestres superuenissent; istæ enim omnes illos confecissent, cùm equitatus solus vt per deuia fugientes persequeretur, ordines relinquere non valuerit. Capta fuerunt signa militaria triginta, & Turnhautenses præsidiarij Hispani deditionem fecerunt, pacta sibi incolumitate. Sed post paucos dies fortuna Archiduci Alberto damnum compensauit in Gallia, Ferdinandus enim Antellus Præfectus Dorlantiæ ciuitatis, quam Comes Fontanus occupauerat viciniorem Ambiano Metropoli Picardiæ, nactus proditorem Ciuem Ambianum Desmolins dictum, qui propter delicta inde pulsus Dorlantij degebat, eo locum insidijs præmonstrante, ad quoddam templum dirutũ Ciuitati proximum nocte intempesta conduxit aliquot turmas armatorum, & primo diluculo vnà cum Desmolinsio habitu rustico præmisit selectiores milites triginta, quorum aliqui veluti ad mercatum summo manè intrò Ciuitatem ingressi, aliqui in porta Montrecutia, studio quasi ad vendendũ pyra, nuces, & allia saccis solutis vigiles & custodes portæ morabantur, ac alij cum curru fœno onusto super pontem pensilem ex industria laxatis loris immobiles constiterant, vt pons non posset eleuari: tum verò ex insidijs ad signum datum, reliqui cum ipsomet Ferdinando Antello accurrentes, cæsis primo impetu custodibus portam occupârunt, ac in Ciuitatem ingressi ignaros Ambienses rei, & adhuc securos de manè somno quiescentes priusquam ad arma concurrere possent, oppresserunt 11. die Martij. Nec multò post Archidux Albertus quinque millia Hispanorum eò misit, ac firmis excubijs, commeatuq; necessario Ciuitatem captam muniuit: Antello verò insigne Ordinis velleris aurei pro præmio tanti facinoris dederat. Acerbè habuit Gallos ille dolus, & amissæ tantę Ciuitatis iactura, à qua securitas totius Picardiæ, & maximè vicinioris Boulogniæ pendebat, & magna vis apparatus bellici eò conuecta fuerat.

Turnhautum capiunt Hollandi

Ambianũ Hispani capiunt astu.

Antello interceptori Ambiani datur aureum vellus.

Vnde Rex Henricus illam ocyus vindicandam decreuerat. Sed priùs talionẽ vt redderet, Atrebatũ similiter astu inuadere tentauit, ac sub finẽ Martij intempesta nocte ipsemet cum selectiori equitum & peditũ manu ex inopinato aduolans, admotis petardijs (est notum instrumentũ quod puluere nitrato impletum ac succensum magna vi ac fragore validissima mœnia euertit) portam Meaulanam & Baldimontiam euersis catharactis aperuit. Sed mox concurrentibus præsidiarijs & Ciuibus dum adhuc remotioribus cancellis detinerentur in portis Galli, cruenta excitata ab vtrinq; pugna, re infecta recedere sunt coàcti. Præcipua autem enituit tunc virtus in defendendo Atrebato Comitis à Buquoy, qui solus alios perterritos ad defensionem animauit, & distributis inter Ciues munijs, scitè hosti defensores opposuit. Cùm autem Atrebati non successisset Regi Henrico, Ambianum obsidione cinxit initio Aprilis: Verùm diuturno labore opus fuit, vt hostem inde pelleret: Vir enim sagax Ferdinandus Antellus, & in re militari non minùs solers, quàm vigilans omnia necessaria ad defensionẽ comparauerat, & militem exercitatum in præsidio habebat: Vnde & excursionibus & propugnationib⁹ fortioribus oppu-

Atrebatũ astu tentatur a Rege Galliæ frustra.

Henricus Rex Galliæ Ambianum obsidet.

A. C. 1597.

Albertus Archidux Ambiano in auxilium venit irrito euentu.

oppugnatores Gallos multùm afflixit, & ad menſem vſq; Septembrem diſtinuit. Interim etiam Archidux Albertus comparato viginti millium peditum & quinque millium equitum exercitu, obſeſsis opem laturus iuerat, & appropinquans caſtris Gallorum aciem inſtructam oſtentauit, vt eos ad pugnam eliceret, & altera parte ſubſidia in Ciuitatem introduceret.

Ambianũ deditur Gallis.

Sed cùm Galli ſuas munitiones non desererent, amiſsis nonnullis ex ſuis retroceſsit, & obſeſsi fruſtrati ſpe auxiliorum circa finem Septembris deditionem fecerunt, pacti incolumitatem vitæ, & vt liberè cum armis & impedimentis, quæ ferre poterant abirent. E tanto autem eorũ numero, nonniſi mille ducenti ſalui inde ſunt egreſsi, tria millia circa propugnationem conſumpti, vnà cum Antello doli Magiſtro, qui in illa eadem porta Montrecutia, & in illomet ponte penſili quem ſibi curru fæno onuſto inſidioſè ad ingreſſum firmauerat, ictus bombardæ iaculo occubuit.

Antellus in eadem porta quam dolo occupârat cæſus

Multò tamen plures perierant ex oppugnatoribus, quorum quinque millia varijs congreſsibus fuerunt cæſi.

Sed profuit Archiduci Alberto illa Ambienſis expeditio in eo quod ita Henricum Regem tota illa æſtate diſtinuit, ne Caleſium, Ardam, vel alia loca recuperaret, aut hoſtile quid contra Arteſiam moliretur. Cæterùm maiora damna ſenſit domi: Hollandi enim ipſo circa Ambianum retinendum occupato, Mauritio Duce primùm Reinbergam, aliàs Bercam ad Rhenum, ac poſtmodum Grollam ſeu Craulium, & Bredefordum, Lingam, ac plura illius viciniæ oppida cum arcibus aliquot interceperunt, quæ loca tribus Comitatibus & totidem Dynaſtijs cum ſuis territorijs conſtant, & tantundem acceſsionis Hollandis attulerunt, vt omnibus admirationi eſſet Mauritij ſolertia, qui tam breui tẽpore tam multa loca firmis præſidijs munita expugnauerit, quæ alijs lento otio circuire tam breui tempore non facilè fuiſſet.

Hollandi Reinbergam & Grollam capiunt.

Archidux autem exercitum Ambianenſi expeditione feſſum in ſtatiuis diſpoſuerat, & alium in Lucemburgica ditione tenebat ad auertendas incurſiones Gallorum, qui crudelioribus direptionibus illas partes diuexabant.

Galli excurrunt in Lucemburgicos agros.

Interim etiam aliæ rationes adminiſtrandarum Prouinciarũ Belgicarum verſabantur: Nam Rex Hiſpaniæ Philippus II. ſenectute grauatus cùm filij Philippi ætatem iuuenilem ad maturiores cogitationes diſponere conſtituiſſet, matrimonij vinculo cum vna ex filijs Caroli Archiducis Grecienſis, vt aliàs memorauimus, alia cura ſuæ quæ ſupererat filiæ Eugeniæ Claræ Iſabellę viuens liberari voluit, vt ſimul Belgij quoq; perturbatum ſtatum cõponeret, ac filio Imperium pacatius relinqueret. Illam itaq; filiam Alberto Archiduci in matrimonium dare decreuerat, cum titulo hæreditariæ gubernationis in Prouincijs Belgij; & miſſo Admiralio Aragoniæ, diſpoſitionem hanc ſuam eidem Archiduci ſignificauit.

Hiſpaniæ Rex filiam ſuam Alberto Archiduci copulari fecit.

Ac plurimum exhilarârat illa Legatio non Archiducem ſolùm, ſed & omnes Belgij Ordines, qui opinabantur ſpem certiſsimæ pacis ſibi affulſiſſe cum illis nuptijs, quarum concluſionem in anno proximo attingemus. Ad comparandam autem vndique Regnis ſuis tranquillitatem conuerſus Rex ille ſenex, inprimis cum Hollandis pacem componi voluerat, &

diuerſa

A. C. 1597.

diuerſa de ea colloquia inſtitui fecerat, adhibita ad hoc magnorũ Principum opera, etiã Sigiſmundi Poloniæ Regis, qui ſub idem tempus Legationẽ in hoc negotio in Hollandiam expedierat. Sed Hollandi nullis perſuaſionibus adduci potuerunt ad aliquem modum tractandæ pacis, cum qua iugum (vt aiebant) quòd iam feliciter excuſſerant intolerabilis ſeruitutis, iterum imprudentes ſubirent.

Hollandi non poſſunt adduci ad faciendam pacem cum Hiſpanis.

Cum Rege verò Galliæ Summo Pontifice ſequeſtro non multòpoſt idem Rex Philippus pacem fecerat, opera maximè Bonauenturæ Calabri Generalis Ordinis Franciſcanorum, qui Pontificis iuſſu aſsiduè in Galliam, indeque ad Archiducem Albertum toto hoc anno in negotio pacis huiuſmodi commeabat, & non infructuoſo euentu anno ſubſequenti negotium hoc conſummauit, vt loco ſuo dicetur.

Hiſpanus Rex cum Gallis pacem tractat.

Quod autem diximus de Legato Polono ad Hollandos, is fuit Paulus Dźialinski generis nobilitate, ingenio, ac habitu corporis præſtans: & expedita (nullo fructu) apud Hollandos Legatione, aliam apud Reginam Angliæ Eliſabetham tractaturus, rectâ inde Londinum perrexit, vbi data dicendi copia, & exhibitis fidei literis, immunitatem Polonis mercatoribus in Anglia à priſcis Regibus Anglis conceſſam diminui, eos inſuetis oneribus grauari, ac alios cum ſuis mercibus in Hiſpaniam commeantes intercipi & retineri oratione Latina querebatur, iuri naturæ & gentium aduerſari eum morem, & ablata reſtitui liberamq; nauigationem in Occidentem permitti expoſtulans.

Poloniæ Regis Legatus ad Hollandos & Anglos.

Dzialinius legationem expedit coram Angl. Regina.

Ad cuius ſermonem liberiorem Regina offenſior reſpondit, ſe querelam audiſſe cùm Legationem expectauerit, ac planè fæminea dicacitate omnia dicta Legati ſingulatim iterauit, redarguitq;, commota maximè illo, quòd iura gentium violata fuiſſe dixerat.

Angliæ Regina offenſa Legatione.

Sed Legatus, vt erat magnanimus & cautus, nihil commotus inhumaniori reſponſo, ſuæ Legationis capita in ſcripto ſi verba offendunt (inquit) ſe daturum replicauit, dummodo reſponſa quoq; in ſcripto redderentur. Poſtea autem negotio cum conſiliarijs Reginæ collato; Angli non Polonos mercatores malè acceptos fuiſſe, quibus liberam eſſe vult Regina in Anglia negociationem, ſed quoſdam vti Anſiaticarum Ciuitatum ſocios mulctatos, eò quòd in plurimis contra Priuilegia ab Edouardo Rege ipſis data deliquiſſe fuiſſent deprehenſi.

Dzialinius Legatus à Regina Angliæ humaniter expeditur.

Et neque Polonis in Hiſpaniam nauigationem poſſe concedi, ſi eò conducant annonam, vel bellico apparatui neceſſaria, quibus hoſtis Angliæ adiuuetur, cùm hoc cautum ſit in eorum pactis expreſsè, ne ad hoſtes Regni iſtius iuuandos commeare debeant. Demum verò conſcriptis quoad mercatores genuinos Polonos Anſiaticis non coniunctos ex voto pactis, ac priuilegijs, Legatus ille honorificè & liberaliter habitus fuit dimiſſus.

Eadem Angliæ Regina hoc anno emiſerat Claſſem ad intercipiendas Hiſpanicas naues ex Occidentali India venientes, vel occupandam Terceram inter Azoras Inſulas præcipuam. Comes Eſſexius claſsi illi præfuit; ſed tempeſtiuè Hiſpanicæ illæ naues cum Architalaſſo Antonio Ozorio in tutum ſe receperant, & Tercera firma arce munita, oppu-

Anglica Claſſis emiſſa nil memorabile fecit.

gnari

A. C. 1597.

gnari non tam facilè poterat. Itaq; nulla re memorabili gesta, Classis illa Anglica apud Insulam S. Michaelis fixis anchoris, & aqua recenti dolijs repletis, in Angliam ad portum Plemutensem remeârat.

Transiluaniæ Princeps Batoreus infect9 veneno sterilitatis.

Imperator autem Rudolphus initio huius anni conceptum proximè consilium de acquirenda Transiluania perficere est conatus: & vocato Transiluano Sigismundo Batoreo Pragam, qui sterilitatis veneno corruptus suam vxorem Austriacam dimittere debuerat, cum eo transegit, vt Principatum Ratiboriæ & Opoliæ in Silesia, ac pensionem annuam quinquaginta millium nummorum argenteorum, seu talerorum communium ab Imperatore haberet, & Transiluania cederet, eamque Imperatori traderet. Quod insequenti anno dum exequendum esset, multas turbas & sanguinolenta bella in ea Prouincia excitauit, nec tamen Imperator & Austriaca domus dominatum eius Prouinciæ consequi potuit, vt suo loco dicetur.

Rudolph. Imperator paciscitur cum Batoreo de Trāsiluania.

Interim tamen Transiluanus honorificis fauoribus delinitionibusq; cumulatus, & aureo vellere à Rege Hispano per manus Imperatoris accepto, Praga rursum in Transiluaniam septimo die Martij discessit, bellum aduersus Turcas apparaturus: ad quod etiam Imperator vndiq; auxilia conquirebat. Miserat ei Summus Pontifex cum Francisco Aldobrandino quinque millia peditum, ac mille quingentos equites, & diuersi Italiæ Principes pluras turmas militares, omnesq; Italicæ copiæ decem millibus armatorum constabant. Et cùm nonnisi sub Duce Italo militare vellent, accersierat Imperator Ducem Mantuæ, qui illis præesset cum titulo Vicarij Maximiliani Archiducis, cui Generalis militaris Præfecturæ functio fuit commissa. Sed non meliore sorte quàm anno præterito: priusquam enim hostis aduenisset, plurimas commoditates rei benegerendæ Cæsariani habuerunt, quas tardiùs conueniente exercitu cùm amisissent, Pappam quidem ab infirmo præsidio Turcico custoditam facilè occupârunt; ea verò capta, cùm Iaurinum seu Rabam obsedissent, ad famam aduentus Machmetis Bassæ fugientium more turpitèr inde recesserunt, relictis in castris plurimis impedimentis & ægrotis omnibus magno numero, in quos erumpentes Turci immaniùs sæuierunt. Circa illam obsidionem quoq; occubuit Baro de Bernstein, hocq; & Duci Mantuæ accidisset, dum instituendæ oppugnationi locum mænia Ciuitatis propè speculatur, nisi à Golnitzio adiutus euasisset periculum, aliquot è suis amissis & vno viuo à Turcis comprehenso.

Transil. Principi datur aureum vellus Pragæ.

Aldobrādinus in Vngariam mittitur à Papa cum auxiliis.

Mantuæ Dux præficitur Imperat. copiis in Vngaria.

Pappam arcē capiunt Cæsariani.

Cæsariani reiciuntur ab oppugnatione Iaurini.

Postquam autem Machmet Bassa ita Rabam liberauerat, Tottim oppugnauit, & spectantibus Cæsarianis ab aduersa Danubij ripa eam expugnauit, ac cæpit. Cùmq; postea Vacciam Cæsariani concessissent, inde quoq; audito aduentu hostis incensa arce abierunt Strigonium. Atq; ita anni illius impensa & opera otiosè consumpta, in hyberna concesserunt. Numerabantur autem eo anno in exercitu Imperiali viginti quatuor millia peditum, & octo millia equitum. Transiluani etiam copiæ inaniter laborârunt in obsidione Temesuari tardiùs inchoata: ad principium enim mensis Nouembris superuenientes tempestates eos inde re infe-

Tottim Turcæ capiunt.

Transyluanus irrito euentu Temesuarum obsidet.

A. C. 1597

re infecta retrocedere coêgerunt. Et non parùm refriguit exinde studium omnium dandi in illud bellum subsidia, cùm viderent non tam potentia hostis, quàm imperitia Ducum Cæsarianorum tam sumptuosos apparatus pessimè effundi. Nouis etiam domi difficultatibus Summus Pontifex cæpit impediri, ne Imperatorem iuuaret: Interim enim defuncto Alphonso Estensi Duce Ferrariæ, ditionem illam ad Ecclesiam Romanam pertinentem, iure verò fiduciario (feudi vsitatiori nomine) Estensis stirpis legittimis masculis olim à Pontificib⁹ Sumis concreditã, defuncti Alphonsi fratris Patruelis Alphonsi nomine filius, Cæsar Estẽsis retinere nitebatur: Sed Pontifex illum talis successionis illegittimum petitorem esse iudicabat, nempè ex concubina seu ante matrimonium per patrem suum ritè cum ea contractum natum: Et licet postea subsequuta matrimonij solennitate, vitium illud natiuitatis minus legittimæ, sublatum videretur, quoad obtinenda tamen talis iuris bona, hoc non sufficere Legum interpretes opinabantur. Vnde cùm Cæsar armis rationes suas tueri contenderet, Pontifex primum anathematis fulmine illum percussit, & deinde conscribi fecit copias quibus ditionem eandem si spontè non restitueretur, pro Ecclesia Romana vindicaret. Quod negotium demum in anno proximo cõpositum fuisse apparebit. Eodem anno ad Pontificem illum solennem Legationem misit Rex Galliæ Henricus IV. qua ipsi & Sedi Apostolicæ obedientiam, à se Regnoq; suo debitam profitebatur. Cùm autem Legatus ille etiam Nauarreni Regni nomine venisse se à Rege suo meminisset, à Pontifice fuit responsum, quòd in bonam partem eam quoque Regis Henrici testificationem acciperet, sed siquidem Rex quoq; Catholicus eiusdem Regni titulo vteretur, præsentis Legationis admissione iuri illius nollet derogare. Exiguam Nauarræ sortem Bearniam retinẽt veri hæredes illius Regni nunc Reges Galliæ Borbonij, vt alio loco attigimus.

Ferrariæ Dux moritur.

Ferrariã repetit Sũmus Põtifex Rom. deficiente Estensium linea.

Pont. Rom. armis repetit Ferrariam ab Estensi.

Henrici 4. Regis Gall. Legatus ad PP. cũ obedientia.

Nauarræi Regni titulũ Hispani & Galli prætendunt.

Nec omittendum videtur, quod idem Rex Galliæ Henricus dissidentium in Religione sui Regni (Vgonoti vocitantur) perpetuis querelis fatigatus pro libertatibus ipsis concedendis, tandem cùm Regni sui statum inquietudine huiusmodi nimium turbari consideraret, & timeret ne fortè enascentes inde diffidentiæ inter subditos suos nouam aliquam commotionem excitarent, eam tali moderatione temperauit, aduersarumq; Religionum libertates ita circumscripsit. *Vt Religionis vsus cuiuis liber esset, prout in locis singularibus eo tempore vigeret. Præterea tres Ciuitates in singulis Prouincijs designauit, in quibus eadem libertate Religio dissidentium gauderet. Ducibus, Comitibus, & Nobilibus, qui in suis ditionibus haberent merum mixtumq; dominatum, seu ius gladij, vt esset pro arbitrio cuiusuis libera concionandi & Sacramenta administrandi potestas, reliquis verò Equestris Ordinis, qui non haberent ius gladij, liceret quidem in suis domicilijs exercere conciones, dum tamen in eis non plures quàm triginta eodem tempore simul congregarentur. In primarijs & Metropolitanis Ciuitatibus, vt Parisijs, Rothomagi, Tolossæ, Lugduni, Aureliæ, Burdegaliæ, Ambiani, Marsiliæ, vt vna sola Catholica Romana Religio coleretur,*

Vgonotis in Gallia pacis conditiones concessæ.

A. C. 1597.

leretur, nec intra duas ab aliqua istarum Ciuitatum leucas alterius Religionis vsus toleraretur. In Aquitania & Narbonensi Gallia bina Tribunalia seu subsellia instituerentur, vbi vna cum Catholicis quidam Caluinistæ Iurisconsulti præsiderent, Parisiensis, Rothomagensis & cæterorum Parlamentorum veteri more nil immutato, nisi quod Parisijs vnum subsellium esse deberet, in quo cùm duodecim Catholicis, sex Caluiniani causas contractuum & hæreditatum ac successionum cognoscerent. Ad honores etiam & dignitates adeundas Religio nemini obstaret, sed de Aduocato, Scriba, Apparitoribus ex Caluinianis ad Parlamenta adhibendis, vt postulabant nihil fuit concessum. Atque in istis Vgonoti seu Caluinistæ tunc acquieuerunt. Et vt reliqua huius anni Gallica breuiter attingamus.

In Britannia Gallica inducijs trahendis cum Duce Mercurio totum hoc tempus effluxit, cùm enim ad initium Maij priores induciæ finijssent, iterum ad sex Menses fuerunt prorogatæ, Blaueto excepto, cuius Præfectus consentire cum Duce Mercurio in recipiendis illis inducijs noluit. Sabaudiæ quoq; Dux post longas de pace disceptationes, cùm conditioni vt per Sabaudiam Hispanis in Belgium transitus non pateret, alioquin etiam in Sabaudia Gallicus exercitus eos persequi posset, assentiri recusaret, irritos reddiderat illos tractatus, malo tamen suo. Nam Ladigerius Gubernator Delphinatus armis infestis in Sabaudiam illatis, in obuia quæq; cædibus & rapinis desæuijt: Briautum Oppidum cum arce vi expugnauit: S. Michaelis arcem & Morione deditione cæpit: Schamberenses magna pecunia mulctauit, deuastatis insuper eorũ agris; Aquabellam & Castrum ad Lizeram munitum, cum præsidiarij fortiùs resisterent, iteratis oppugnationibus ad deditionem coëgit, & postmodum Ciarboneram & Aquilam occupauit. Nec qui resisteret ipsius conatibus inuenit, Sabaudo cum suis tarda auxilia ab Hispanis expectante. Vnde tanto maiori studio Summus Pontifex laborabat circa componendam inter Regem Hispanum & Gallum pacem, qua & Sabaudus ac alij colligati conquiescerent, & sub finem anni ad eam perficiendam suum Legatum à Latere Alexandrum Cardinalem Florentinum, (postea Papam Leonem XI.) destinauerat, cum eius fundamenta per Bonauenturam Generalem Ordinis Frãciscanorum fuissent iam posita.

Sabaudiæ Dux pacis cõditiones non vult acceptare.

Ladigerius in Sabaudia multa loca capit.

Legatus PP. mittitur ad faciendã pacẽ inter Hispanos & Gallos.

Annus Christi, 1598.

NNI Millesimi Quingentesimi Nonagesimi Octaui, initia nostris Polonicis consignabimus. Et primò quidem mense Ianuario die vltima, Regina Anna Austriaca prole grauida nil periculosum sentiens præter Catarrhi fluxionem, cum qua nihilominus mensæ cum Rege assidere solebat, inopina cordis palpitatione, & febri non adeò vehementi correpta, postridie hora pomeridiana prima animam exhalauit. Et quia proxima partui erat, os eius tenebatur apertum propter respirationem fætus, qui ea extincta exsectus, viuus fuit repertus masculus, & statim sacro fonte ablutus, nomenq; Christopheri sortitus, post vnam vitæ horam ipse quoq; exspirauit, summo cum mærore Patris, qui geminũ illud funus teneriori affectu defleuit. Et simul angebatur molestijs rebellionis Sueticæ, quam vt sedaret Legatum Samuelem Łaski in Sueciam miserat. Hic verò Vpsaliam, vbi ex occasione funebris pompæ Reginæ Gunillæ nouercæ Sigismundi Regis Proceres Regni vnà cum Carolo Duce cõuenerant, veniens 10. die Februarij istius anni, in eorum consessu Legationem suam exposuit, tali verborum sensu. Regia Maiestas, delatum sibi successione legittima Regnum Sueciæ post decessum Patris sui Ioannis Regis toto studio curauit, vt iuxta leges in hoc Regno receptas, ac iureiurando suo firmatas, maximè se in remoto Regno Poloniæ degente administraretur: Consiliarios Regni legum gnaros ex præcipuis familijs Sueciæ indigenas constituit, qui communi consilio ex præscripto publicarum legum ad Regni & Regis commodum omnia dirigerent.

Anna Austriaca Regina Poloniæ moritur.

A. C. 1598.

Laski mittitur in Sueciam à Rege Sigismundo.

Laski Vpsalia Legationem suam Suecis exponit.

Ac quo maiori authoritate omnia gererentur, præsidem istius consilij Carolum Ducem, quem propter arctiorem sanguinis coniunctionem fideliorem sibi fore credebat, designauit, non vt proprio nomine præesset, sed vt ex consilio Senatus Regis & Regni commoda promoueret. Sed præter opinionem compertum esse, eum neglectis ac spretis Senatus Regni istius consilijs, ac Regis ipsius mandatis, omnia in Regno prout ipsi liberet agere, absolutam potestatem in Senatores & Magistratus à Rege legittimè institutos exercere, & magis proprio nomine dominari, quàm in Regis commodum administratione perfungi. Nec ad Regis aduentum, de quo ab vno anno admonitus sit, quicquam præparasse: nec legationem ad Regem cuius occasione nuper Conuentum Abrogensem celebrauerat expedijsse, ac classem quam deducendo ex Polonia Regi obuiam mitti simulauerat, ad occupandam Calmariam diuertisse. Vnde cùm Dantiscum ad ostium Vistulæ Regni Poloniæ portum octo naues misisset exploratum quid de Rege audiretur, eas quoq; priusquam de eis Rex inaudire potuerit in Sueciam reuocauit: Et statim in Suecia rumores sparsit, quasi Poloni nunquam Regi reditum in Sueciam sint concessuri. Literas quoque & tabellarios Regis ne ad Ordines Sueciæ peruenirent interceptas, & famã de obitu Regis diuulgatam fuisse: Ac propterea Regiam maiestatem nunc per Legatum suum tam ipsi Duci Carolo, quàm omnibus annunciare, quòd DEI beneficio viuat, & benè valeat, hacq; æstate DEO iuuante in Sueciam venire decreuerit. Cupere autem suam maiestatem à Duce & ab Ordinibus primum cognoscere, an classem ex Suecia instructam habere, ac pacificè in Regnum suum introire, obedientiamq; sibi debitam expectare certò possit. Deinde quærere suam Maiestatem, cur Dux Carolus, plerosq; Ministros in officijs ac Magistratibus dignitatibusq; à se legittimè institutos exauthorauerit & alios substituerit, quod Sudercopiensibus quoq; decretis ad quæ ipse Carolus sæpiùs prouocauerat, aduersaretur.

Carolus Guderman. accusatur de multis commissis contra Regem Sigismundum.

A. C. 1598. retur. Ægrè etiam ferre ſuam Maieſtatem, quod Carolus Dux in Arcem Stekemberk Annæ ſororis Regiæ ipſa abſente intrauerit, & ex eius cuſtodia certam arcam cum monilibus & gemmis pretioſis & ſcripturis minis extortā acceperit, ac requirere vt ea ipſi Sereniſsimæ Principi reſtituatur. Conſilarijs Regni & cæteris ſubditis adempta bona vt reddantur, nec vllus deinceps ab officio ſuo deponi poſsit, vt nuper Stocholmiæ ex Senatu quidam fuerunt amoti. Præfecturas & poſſeſsiones Conſiliarjs Regni ſtipendij loco aſsignatas Carolus Dux cùm ademerit, reſtituat, & liberè fruendas permittat: nec miniſtris ſuis priuatis ex ærario Regni ſtipendia ſoluat. Conſiliariorū miniſtris vitæ & liberæ in Regno conuerſationis ſecuritas cauta, ac fides publica protectioniſq; Regiæ literæ aliquibus datæ ſeruentur. Captiui autem Miniſtri Regis & Conſiliariorū, liberi nunc dimittantur. Miniſtros ſuos Carolus Dux à rapinis & peculatu cohibeat, ac ſine ordine iudicij ablata, læſis reſtitui faciat: præſertim Erico Sparre Cancellario pecuniam, veſtes, ſupellectilem, literas, & monumenta ablata, quæ ratione officij in ſua poteſtate habuit, ac Erico Brahe Comiti in Viſinburg de eius Comitatu ac bonis hæreditarijs adempta: Regias arces, quorum fidei à Rege fuerunt commiſſæ, eiſdem iterum conſignari faciat. Quod verò Cancellarius & alij Conſilirij ex Suecia ad Regem recurrerint, id vitio ipſis verti non debet, ſed neceſsitati tribuendum, quod in tanta rerum perturbatione à Rege remedium quæſierint: Ideò mandata ac decreta contra ipſos à Carolo eorū aduerſario & iudice ſimul edita, Rex nulla & irrita pronunciat, donec ipſemet in Regnū veniat, & de meritis cuiuſq; cauſæ cognoſcat. Præcipuè autem bellicas expeditiones omnes per Carolum ſuſceptas, & quòd Filandia hoſtiliter fuerit petita, Arx Abou ibi vi aperta oppugnata, ac occupata ſit, improbat, & captiuos inde nobiles, matronaſq; ac Virgines abductas liberas ſtatim dimitti, machinas ac apparatus bellicos ablatos ſuis locis reſtitui præcipit: Et demum de Comitijs publicis ſine mandato Regis non conuocādis Senatum obteſtatur. Tali itaq; propoſitione audita Carolus Dux, grauius commotus reſpondit, multa in ea contineri, quæ nomen, honorem, & famam ſuam læderent, & pleraq; eadem à Legatis Polonis anno 1596. ſibi obiecta, non tamen probata fuiſſe. Cùm autem eo tempore ad ea omnia reſponderit, & innocentiam ſuam demonſtrârit, illam reſponſionem iterari non eſſe neceſſe, ſed ad eam ſe referre. Cæterùm de Comitijs inſcio Rege non celebrandis, illis ijsdem Legatis abundè reſponſum ac ſatisfactum fuiſſe & ſe de iure ſuo indicendi talia Comitia cùm neceſsitas poſtulat cedere nolle. Ad quæ Legatus ait, Ducem ſibi ſuccenſeri non debere, cùm ea omnia quæ diceret, à Rege ſibi eſſe commiſſa etiam ex præcedenti Legatione Anni 1596. præſenti in omnibus (Duce ipſo fatente) conformi euidentiùs appareat. Nec ſe veniſſe ad diſceptandum ſuper dubijs oppoſitis cum Duce, ſed ſolùm ad requirendum, vt poſtulatis Regis ſe præſente ſatisfiat. Et inſequenti die iterum vrgebat vt Cathegoricè ſibi ad propoſitionem reſponderetur: ac in quantum Dux primæ Anni 1596.

Carolus Suderm. offenditur accuſatione Legati Regis Sigiſmundi.

Carolus Suderm. reſpondet ad accuſationem Regiā.

Sigiſm. Regis Legatus vrget reſponſū Cathegoricum à Carolo.

1596. reſponſioni ſuæ inſiſteret, ad minus ad ſingulariora recens enatorum dubiorum Legationis ſuæ capita voluntatem ſuam declararet. Nempè an miſſurus ſit inſtructā claſſem pro conducendo Rege: An Senatores, ac Magiſtratus, arcium cuſtodes à Rege inſtitutos, à ſe autem depoſitos reſtitueret, & Regis Regniq; Conſiliariorum miniſtros captiuos, & ex Filandia pleroſq; abductos, liberos dimitteret: Ablatum depoſitū ex Arce Stekenberg ſtatim redderet. Sed Carolus tantò magis offenſus, ſe innocentem nimium grauari querebatur. Et cùm nihilominus Legatus requireret reſponſum, ille Regij mandati exemplar ſibi exhiberi poſtulauit: Ac tandem reſpondit claſſem ſe miſſurum, dummodò certò ſciat de tempore profectionis Regis, & loco quo appellere debeat: Sed cum Ordinibus Regni ſuper eo priùs deliberandum fore, cùm ſine eorum conſenſu nihil agere velit, nec poſsit. Conſiliarios Regni ſe honore non odio proſequutum fuiſſe, licet pleriq; malè de ſe fuerint meriti, cùm animum Regis à ſe alienauerint, & adhuc viuentē Ioannem Regem varijs in ſe artibus concitauerint; ſed cùm contra iuſiurandum Regis aliqui officia obtinuerint, ac propterea ab eis ex conſilij decreto remoti fuerint, alij ſponte loco ceſſerint, Senatus Regni iudicio ſe relinquere, quomodo tales ſint reſtituendi. Neque ſe aliquem capi iuſsiſſe, niſi ex conſenſu Senatus, ſine quo neminem quoq; dimitti poſſe. Et in Finnones nonniſi iuſſu Senatus expeditionem ſe ſuſcepiſſe, fideliterq; exequutum fuiſſe, ac tormenta inde abduxiſſe, ne hæc nouarum ibi turbarum incitamenta & adiumenta ſupereſſent. Atque iſtorum rationem à Senatu Regni eſſe requirendam, & magis reliquos in Finnonia ſeditioſos ab ipſamet Regia maieſtate coërceri debere. Principi Annæ ſorori Regis in Arce Stekenberg nihil ablatum fuiſſe, ſed tantùm arcam Erici Sparre fugitiui à cuſtode veſtium ipſius Principis ſibi traditam in depoſito ſuo, vti gubernatoris, detineri ac reddendā fore, cùm ipſemet Sparrius ſe ſiſteret, & rationem fugæ aliorumq; delictorum ſuorum coram Senatu redderet. Et ſingula quæcunq; Legatus replicauit, Senatus & Ordinum conſultis excuſabat, cùm tamen ab ipſis longè diſſentiret. Vnde Legatus ipſi oppoſuit, ſperaſſe ſe quòd æquis ac iuſtis Regis poſtulatis tandem aſſentiretur, ſed ſiquidem vſitatis ambiguitatibus omnia inuolueret, & in incerto teneret, illud ſaltim ſe ſatis mirari non poſſe, quòd ipſe Dux pleraq; referat ad Senatum, & Ordines Regni, qui nec minimum ipſius voluntati aduerſari audeant, vt quos ipſemet ſibi deuinctiores remotis Regi addictis in Senatum adſciuerat, & nihil magis conſtet, quàm Ducem poſtpoſitis Senatorum conſilijs cuncta arbitrio ſuo agere. Quòd ſi Dux de hac ſua declaratione nihil mutare decreuerit, ſibi aliud non ſupereſſe, niſi vt iam abiret, & hæc omnia ad Regem deferret. Ad quod Carolus reſpondit, ad Ordines Regni meritò ſe omnia referre pro ſua cum illis coniunctione in Sudercopienſi & Abrogenſi Conuentu, vbi vniuerſi pro ſingulis, & ſinguli pro vniuerſis tunc decreta ſe defenſuros mutuò obligârunt. Et cùm nulla alia iam ſupereſſet via Carolum ad ſaniora conſilia flectendi, Legatus ne

A. C. 1598.

A.C. 1598.

quid intentatum relinqueret, postero die Ordines & Senatum scripto per Secretarium suum porrecto monuit, vt quoniam Carolus Dux omnium propositionum capita ad eorum arbitrium decisionemq; reijceret, ipsi mandata Regia exequerentur. Ac videbantur tali interpellatione ad pacatiora consilia nonnihil inclinati fuisse; nam miserant ad Legatum, vt pro reconciliando Carolo cum quibusdam ex Senatu absentibus suam operam interponeret, & Carolus id sibi non ingratū fore responderat. Sed mox iste ipsemet negotium interrupit,& contentiùs postulauit, vt Legatus declararet, an Regia maiestas Decreta Sudercopiensia prorsus aboleri cupiat? Et cùm plures Consiliarij illorum authores fuerint, cur non æquè illis quoq; imputatur, sed sua persona solum eo nomine accusatur. Nec voluit Legatus inaniter plura disputare, sed præfatus illam quæstionem ad officium suum nihil pertinere, solumq; sibi commissum esse vt mandata Regis Duci & Senatui proponeret, & ea exequi in præsentia sua postularet, missionē petijt. Iterùm tamen ab Ordinibus requisiuit responsum & exequutionem Regiorum mandatorum, adminus vt captiui se præsente (saltim sub cautione de sistendo se ad aduentum Regis) dimitterentur, cùm ita placato Rege, cætera faciliùs inter eum & Ducem componenda essent. Sed neque tunc quicquā obtinuit,præcipuis ex Senatu priuatim apud eum se excusantib⁹, quòd Dux Carolus omnia perturbaret, & impediret. Atq; ita Legatus re infecta in Poloniam redijt, Varsauiam itinere directo, vbi tunc Comitia Generalia Regni Poloniæ mense Martio inchoata celebrabantur.

Sigism. Regis Legatus nil æqui à Suecis obtinet,& redit vacuus.

Polonorū Comitia Varsauiæ.

Ac præcipua in eis deliberatio de permittendo Regi in Sueciam discessu agitabatur,plures difficultates Polonis opponētibus,donec ipsemet Samuel Łaski adueniens seriem Legationis suæ in Comitijs exposuit: ex qua cùm Ordines intellexissent ius Regium in Suecia nimium periclitari, & nisi Rex præsentiā suā maturè rebus suis subueniret, in breui ibi ab omni potestate Regia eum exclusum iri, concordibus suffragijs discessum ipsi permiserunt, acceptā in scripto cautione,quòd in anno proximo 1599. mense Augusto in Poloniam rediret. Maximè autem remorabantur illorum Comitiorum progressum acriores contentiones Lituanorum pro Episcopatu Vilnensi: Cùm enim Rex Episcopatum illum post translatum inde Georgium Radziuil Cardinalem ad Episcopatum Cracouiensem, Bernardo Máćieiowski Episcopo Luceoriensi gente Polono contulisset, Lituani hoc irritum facere contendebant, alteri quàm personæ gente Lituanæ talem dignitatem deferri non posse asserentes. Et cùm iam Macieiouius Romæ consensum Apost. ad suscipiendum eundem Episcopatum obtinuisset, in Lituaniam ingredi volenti, arma opponere constituerant, nisi ille præmonitus à persequenda eius possessione supersedisset. Neque potuerunt vnquam Lituani ab illa sententia sua abduci, quantumuis adnitentibus plurimis optimatibus & consanguineis Macieiouij, quos ipse plurimos illustriori prosapia cretus non in Polonia tantùm, sed & in Lituania habebat. Et ne quidem iuuit exemplum Georgij Radziuil gente Lituani ad Episcopatum

Sigism. Rex permittitur ire in Sueciā cum cautione de redeundo.

Vilnensis Episcopatus Macieiouio denegatur.

patum.

A. C. 1598.

patum Cracouiensem à Polonis admissi: alienum enim errorem imitari se non teneri Lituani respondebant. Vnde post quinquennales altercationes (tantùm enim durârunt) datus fuit ille Episcopatus Benedicto Woyná gente Lituano, cedente iure suo Macieiouio, ac in istis demum Comitijs negotium illud fuit sopitum, promittente Rege quòd nonnisi Lituanis natiuis in Lituania similes dignitates essent conferendæ. Cùm autem istæ contentiones meliorem Comitiorum partem extraxissent, alijs negotijs tractandis vix aliquid temporis supererat. Approbata tamen fuit in illis lege publica rectionis Prouinciæ Liuoniæ ratio: (nempè vt tres Palatini ibi essent, Vendensis, Derpatensis, & Parnauiensis, & totidem Castellani) iam ante à Stephano Rege præfinita. Cuiq; etiam Prouinciæ certi Iudices & officiorum præfecti sunt assignati, & iudiciorum modus præscriptus, ac designati à Rege qui ibi fundos iuris Regij recenserent, & reliqua controuersa examinarent, in proximis Comitijs determinanda. Auditus quoq; fuit in istis Comitijs Turcicus Legatus, confirmationem pactorum petens: quorum exemplar à prototypo suo multum diuersum cùm Turcæ obtruderent, responsum fuit Legato, quòd non essent confirmanda, nisi priùs genuinus eorum tenor restitueretur. Et destinatus fuit Felix Herburt vir ingenio & literis excellens Legatus in Turciam, qui de corrigenda illorum pactorum formula ageret, & ita confirmanda susciperet.

Liuoniæ Ordinatio.

Herburt Legatus ad Turcam mittitur.

In Moschouia sub id tempus obierat Theodorus Ioannis alias Fedor Iwánowicz Magnus Dux Moschouiæ, cui sterili defuncto proximior agnatus succedere debuerat Mikitá Románowicz. Sed cùm viuente Theodoro Boris Odonow Fedorowicz Magister stabuli (seu Comestabilis aut Hypparchus, seu Magister equitum potest dici, quod est summum in illa aula officium) vxoris Theodori, suæ verò sororis opera præcipuas partes in administrando illo imperio obtinuisset, eoque iam sibi studia Procerum & populorum deuinxisset,extra Ordinem ad Principatum fuit euectus. Ad illum itaq; ex istis Comitijs Legatio fuit commissa Leoni Sapiha Cancellario Lituaniæ pro renouandis induciarum pactis cum Regno Poloniæ & Ducatu Lituaniæ, vel istorum imperiorum stabilienda coniunctione, de qua plurimus erat sermo inter Moschos Theodoro viuente. Videbatur etiam in eisdem Comitijs beneuolentia Regis Zamoyscio Cancellario Regni Magno redintegrata fuisse, nam Ioannes Tarnowski eousque Cancellarius minor, qui perpetuò alienatiorem à Zamoyscio animum Regis tenebat, quò solus remoto à Regis gratia collega, rerum potiretur, fauoremq; & applausum populi haberet,tunc Luca Kośćielecki Episcopo Posnaniensi defuncto,ad eum Episcopatum promotus officiū Cancellarij minoris dimisit,& in locū eius Rex Petrum Tylicki familiariorem Zamoyscio (nempè isti gratificaturus) suffecit. Atque ita pacatioribus animis negotia Comitialia fuerunt terminata, & Regi in Sueciam subsidia pecuniaria decreta. Et quidem Zamoyscius suadebat, vt Rex nōnisi cum exercitu valido iret, præuiderat enim vsurpatam absolutè dominandi potestatem Carolo Duci, nonnisi vi ac armis

Moschouiæ Dux moritur.

Moschou. Dux nouus Boris Odonow.

Sapiha Legatus in Moschouiam mittitur pro cōfirmanda pace.

Zamoyscius reconciliatur Regi.

Poloni suadēt Sigism Regi vt exercitum duceret potentem in Sueciā.

eripi

A. C. 1598.

eripi posse, & quibusq; ibi potentioribus ab ipso oppresis, vel ad partes illius traductis, nullos penè superesse qui causam Regis tuerentur, & quorum opera ac vires, comprimendæ Caroli audaciæ sufficerent. Iamque constabat Carolum in Suecia melioribus arcibus occupatis, & vbique præsidijs militaribus dispositis, res suas ita firmasse, vt nullam vim nisi externam formidaret. Sed Rex in rebus Sueticis, totus à consilijs Suecorum quos penes se habebat dependens, ac ab illis persuasus vt pacificum in Sueciam iter ingressumq; præseferret, ne penitùs studia illorum populorum à se deterreret, vel magis quòd occultaret illam defectionem Sueticam, qua & apud Polonos æstimatio sua minueretur: respondebat se ad proprios subditos ire, nec milite contra eos indigere, quos ad officium & obsequium sola mansuetudine reduci posse speraret.

Sigism. Rex cum Aulico solo comitatu it in Sueciam.

Itaque Prætoriam tantum legionem peditum Vngarorum, quæ non plus mille militibus constabat, & aliam stipatorum corporis custodem vnà cum Comitatu Aulico conducendam decreuit, paucis peditum cohortibus ex Prussia adiunctis pro securitate itineris maritimi, qui omnes (nempè qui arma ferrent) numerum duorum millium non excedebant.

Sigism. Rex expectat Olyuæ reditũ Lascij iterũ missi in Sueciam.

Sedecima itaq; die Maij Rex Varsauia soluens, secundo flumine Vistula Mariæburgam appulit, & inde priusquàm intraret Gedanum, Olyuam diuertit, ibique reditum Samuelis Łaski, quem iterum in Sueciã amandauerat, exploraturum quo animo Carolus venientem se in Sueciam exciperet, ad medium mensem Iulium expectauit. Illo autem redeunte licet dubia omnia nunciaret, naues conscendit recensito peditatu, cuius manipulos Vngaricos Venceslao Bekes, Prussicos autem Ioanni Veiher, & Hildebrando Kreitcz, ac rei maritimæ curã Stenoni Banner commiserat. Sequebatur Regem & Petrus Tylicki Vicecancellarius Regni, cum pluribus Secretarijs Regijs, & splendidus Aulicorum Ordo, inter quos eminebant Dux Georgius Zbaráwski, Præfectus Pinscensis, Hieronymus Wołowicz, Scriba Lituaniæ, Maximilianus Przerembski omnes nauibus propria impensa conductis vecti. Ex Suecia enim nullæ aduenerant, sed ex Dania mercatoriæ, etiam ad vsum Regis mercede

Sigism. Rex Calmariam apulit.

fuerunt conquisitæ, & sub finem Iulij secunda nauigatione Rex appulit Calmariam: sed à Prætoria plures naues longiùs aberrantes, propè littora Ostgothiæ grauis tempestas repente exorta disiecit, aliquas scopulis qui ibi sunt frequentes allisit, & plures in Daniam vsque abegit.

Stocholmia pro Rege Sigismundo occupatur.

Calmariam autem Rex appulsus; statim inde Samuelem Łaski ad occupandam Stocholmiam dimisit: & opportunè accidit quòd inde Carolus præsidium ad castra sua augenda & muniẽda auocauerat, vnde Łascius nemine resistente Arcem & Ciuitatem illam in potestatem Regis recepit. Rex ipse eum sequuturus, Calmaria profectus Stekenbergam ad sororem deflexit, quò & Carolus cum exercitu properans, à Legatis Electoris Saxoniæ & Brandeburgici ac Ducum Pomeraniæ, qui pacem inter illos Principes tractaturi aduenerant, requisitus vt arma deponeret, ac cum Rege amicè trãsigeret, ita se facturum respondit, si Rex quoq; suas copias dimitteret & securitati suæ suorumq; colligatorum caueret.

A. C. 1598.

ueret. Sed Rex Legatis ad eum commeantibus respondit, frustra id à se requiri, cùm nullum exercitum duceret, præter Aulicum suum Comitatum, & Prætorias paucas cohortes pro custodia corporis & pro dignitate Regiæ suæ conditionis seruanda: Neque venerit vt subditos suos debellaret, sed vt cum eis consilijs collatis, iuxta leges patrias statum publicum componeret: vndè non esse quid illi suæ incolumitati magis caueri flagitarent.

Nec vllo alio Legatorum illorum tractatu admisso, Carolus iter versus Stechenbergam ceptum continuauit. Ibi verò cùm inuenisset Regios paratiores quàm sperârat, eosq; ad pugnam ferri priusquam ex iniquiori loco manipulos suos educere, aciemq; explicare potuisset, se nonnisi concordiam quærere simulauit; & Rex id de eo sibi à Consiliarijs suis Sueticis persuaderi adeò permisit, quòd mox turmas suas ad certamen effusas fecerit reuocari, ac Bekesium iam conflictum cum euidenti victoriæ spe inchoantem, vsque & verbis (hastæ infixum hostile in velitando præcisum caput afferenti indignatus dixit, necdum omnes Suecos concidisti) asperioribus cohibuerit. Sed Carolus elapsus ex illis angustijs animum non mutauit, & conuersus ad maritima Regios, mox à classe & commeatu ea conducto (Consiliarij Sueci Regij hoc præcauere debuerant) exclusit. Cumq; Rex inde itinere terrestri conquisitis rusticanis equis Stocholmiam pergeret, ille contractis interim ex Arcibus suis maioribus copijs, ac Regijs Suecis minis, promisisq; sibi deuinctis, propè Linocopiam ad Stange ponte occurrit acie instructa loco opportuniore, & nec facta mẽtione tractatus pacis quem paulò ante Linocopiæ institui (vt falleret, & Regem incautum teneret) petierat, eoq; Rex Maximilianum Przerembski cum aliquot consiliarijs Suecis miserat, contra Regios infesta signa promouit: ratus se posse eorum paucitatem multitudine sua facilè opprimere, maximè quòd nulla tormenta exiguumq; apparatũ bellicum haberent. Fortiùs tamen ipsis prælium excipientibus, cruenta (Polonis magis, qui cùm essent numero longè inferiores, insuper à Suecis Regijs deserti penè succubuerant) cæde edita, receptui vtrinque cani

Sigism. Regis pugna cum Carolo apud Linocopiam.

fuit iussum: postea verò Rex cum Carolo seorsùm soli in campo inter medias acies inuicem colloquti, in eo conuenerunt, quod Rex ipsi eiusq; asseclis omnium præteritorum Amnestiam promisit, & quòd Comitia Stocholmiæ intra quatuor Menses celebraret, in quibus omnes controuersiæ mutuò intercedentes cognoscerentur ac componerentur, & rationes status publici ambiguæ ex præscripto legum Sueticarum definirentur. Sed pactis istis per Delegatos vtrinq; ad hoc designatos Linocopiæ stabilitis, cùm Carolus ad propria diuertisset, difficilior deliberatio obuenit Sigismundo Regi, Stocholmiamnè vti destinârat pergeret, an aliquo alio tutiori consilio, tam ancipiti rerum suarum in Suecia statui mederetur. Res enim plena manifesti periculi videbatur, si Stocholmiam iret, & in Suecia hæreret, cum tam infirmo militari præsidio, quod etiã proxima pugna Linocopiensi multum imminutum, nec augeri nec suppleri poterat in tam arcto & hyemi proximo tempore, ac non nisi ex

Sigism. Regis colloquiũ cum Carolo Suderm.

Sigism. Regis consilia de abeũdo ex Suecia.

A. C. 1597.

Prouincijs tranſmarinis eſſet conducendum. Suetici enim veriti Carolum, palàm ſeruitium Regis ſubterfugiebant, & ab illis qui pauci eum ſequebantur nulla fidelis opera expectari poterat, cùm in Linocopienſi quoq; prælio pugnare noluerint, & Finones equites, vti condictum fuit & in quibus Rex potiſsimam ſpem repoſuerat, ac propterea ex Polonia nullum Equitatum adduxerat, Caroli minis territi, promiſsisq; corrupti ad Regem non aduenerant. Apparatus etiam bellicus nullus penè aderat, nec poterat conquiri in Suecia, & hyemis imminentis frigoribus ac tempeſtatibus nauigatio intercludenda erat, priuſquam Dantiſca adueherentur. Contrà autem Carolus omni inſtrumento bellico terra marique neceſſario, & cumprimis militum copia abundabat, & in dies maiorem exercitum congregabat, vt vel inde appareret eum non concordiam promiſſam, ſed aleam belli extremam experiendam meditari. Imò non inani rumore Rex præmonebatur, quòd ille omnia compararet ad intercipiendos ex Suecia tranſitus, quò Regem conſtrictum in ſuam poteſtatem redigeret, & à vincto quicquid vellet extorqueret. Tantò magis autem vrgebant diſceſſum ex Suecia Sueci qui cum Rege erant, & quorum conſilijs Rex in rebus Sueticis nitebatur, quod inter primas pacis conditiones, eos ſibi obſides dari Carolus depoſcebat: & qualiſcunq; compoſitio inter iſtos Principes concluſa fuiſſet, illorum Capitum periculo conſtare debebat. Tamen quantumuis lubrico veſtigio tenendum ibi fixum pedem fortiores ſuadebant, & præmunito ad omnem caſum vno opportuno maritimo loco, (quod fieri poterat) expectandum, quò tandem erumperent Caroli conſilia, & num penitùs Ordines Sueciæ Regem deſererent: Semel enim, & quidem poſt ancipitem pugnam ſpecie fugæ relicta Suecia, difficilè futurum reuocare eò gradum certa coniectura demonſtrabatur: Nempè cùm ambigi non poterat, vt verè poſtea euenit, diſceſſum talem Carolo apud populum argumento fortiſsimo futurum criminationum, quas ipſe de Rege iactare ſolebat. Et quidem arte ille Sudercopienſibus & Abrogenſibus decretis præpoſuerat articulum de Auguſtana hæreſi ſola in Suecia conſeruanda, Catholica Romana Religione excluſa, licet in conſequentibus articulis vſurpatę Regię poteſtatis fraudes occultaret: illoq; ſolo eòuſq; Regę traducendo, populi animos ab eo alienare nitebatur, quod dictis ſcriptiſq; diuulgabat eum Sudercopienſia & Abrogenſia conſulta irrita habere, vt hæreſim Lutheranā ſeu Auguſtanam ex Suecia eliminaret, ac Catholicæ Religionis vſum inſtauraret. Vnde & diſceſſum Regis eodē ſenſu apud populum interpretaturum eum fuiſſe ſatis conſtabat. Imò multò acerbiores ſuſpiciones & odia in Regem tunc concitaturus videbatur, ſumpta occaſione ex conflictu nuper commiſſo, in quo diceret ipſum ob paucitatem ſuarum copiarum præualere non potuiſſe, & in Poloniam abijſſe ad comparandum maiores, quibus potentior factus, libertates Suecorum opprimeret. Illud quoq; ex abitu Regis ſucceſſurum præuidebant ſagaciores, quod pauci in Suecia, qui pro Rege adhuc ſtabant, deſperato ab eo abſente patrocinio, Carolo coniungerentur &

Carolus Suderm. criminatur Sigiſm. Regem apud populum.

tur &

A. C. 1598.

tur & reliqui qui in ſuſpicionem propenſioris in Regem ſtudij apud eum inciderant, indignationem ipſius non euitarent, & quaſi à volente Rege eius crudelitati proderentur. Hæcq; & his ſimilia ſuggerebant, qui ſalubriori conſilio ex Suecia tunc Regi non diſcedendū opinabātur. Sed vicit prior ſententia Sueticorum conſiliariorum, plùs ſibi quàm cauſæ Regis metuentium, & conuerſo Rex greſſu, Stekenbergam redijt, ac inde abducta ſorore Calmariam aduenιens, relicto ibi in præſidio Venceſlao Bekes & Ioanne Sparre, ipſe cum ſorore ad finem Octobris Dantiſcam traiecit. Et neq; hic finis errorum, maioreſq; prioribus cumulati ſunt: nam cum præſidio Calmariæ relicto non annona ſolùm, ſed & puluis nitratus, & plura ad defenſionem neceſſaria deeſſent, & maturiùs Dantiſcæ prouideri debuiſſent, illa cura ab omnibus fuit neglecta. Expeditæ quidem fuerunt ſerò aliquæ naues cum commeatu Dantiſca, ſed tardiùs appulſæ, cùm iam Carolus omnes aditus obſediſſet, Calmariam non penetrârunt, & obſeſsi ſex Menſiū oppugnatione continua, & omnium neceſſariorum extrema penuria fatigati, omnibus, etiam vilioribus eſculentis, vſq; & corijs emollitis in cibum abſumptis, arbitrio victoris ſeſe dedere ſunt compulſi. Ex quibus quadraginta octo nobiles Sueci, qui eo confugerant Regi fideliores, vna cum Præfecto ſuo Ioanne Sparre, & Chriſtophero ac Laurentio Andreæ, ſecuri fuerunt ſtatim percuſsi; præſidiarij Poloni & Germani liberi dimiſsi: Venceſlaus Beches cum cautione quod aliquos Suecos cum Rege abductos dimitti procuraret, ex detentione poſt aliquot Menſes fuit relaxatus. Et ita tota Suecia in poteſtatem Caroli conceſsit: & cum ſola Filandia, & Eſtonia reſtaret adhuc libera, hanc etiam Rege Sigiſmundo auxilijs ſubleuare negligente, (magis præcauebat ne Reualiam cum Eſtonia ſibi ex pactis retinerent Poloni, ſi eorum præſidio fuiſſet munita) armis ſub poteſtatem ſuam ille ſubiecit in anno proximo, vt tunc attingemus ſi occaſio tulerit.

Sigiſm. Rex ex Suecia diſcedit.

Calmariæ reliquit præſidium ſuum Sigiſmundus Rex.

Calmariam ad deditionē cogit Carolus Suderm.

Carolus Suderm ſæuit in Suecos addictos Sigiſmūdo Regi:

Bekeſius Calmaria dimittitur.

Meliori fortuna vſa eſt hoc anno Gallia, inchoati enim ibi tractatus de pace cum Hiſpanis arbitro Legato Summi Pontificis Alexandro Cardinali Florentino, & Bouauentura Generali Ordinis Franciſcanorum, ad initiū menſis Maij huius anni feliciter coàluerunt Veruini in Picardiæ confinijs, & initio menſis Iunij Pariſijs ac Bruxellis fuerunt publicati, cōprehenſi triginta quinque articulis, vt extant typis diuulgati. Quorum præcipui ſunt: *Quod conditiones pacis inter Henricum II. Galliæ, & Philippum II. Hiſpaniæ Regem Cameraci Anno 1559. initæ in omnibus eorum punctis inuiolatè ſeruari deberent.*

Pax inter Hiſpanos & Gallos ſtabilitur.

Galliæ Rex Hiſpano Comitatum Carolæſij, & alia loca quæ intercæperat reſtitueret, Hiſpanus etiam Gallo adempta, nempè Caletum, Ardeam, Dorlantium, Capellam, Caſtelletum montem Hullinum & Blauetum in Britannia Gallica Menſe proximo Iulio redderet: Iura quæ alter in alterius Regnis ſe habere prætenderet, & quibus expreſſè non renunciauit, non armis ſed amica tractatione quiſq; repeteret:

Sabaudus reddita Regi Galliæ Ciuitate Berrij eadē pace cōprehenderetur.

& reli-

A. C. 1597.

& reliquæ eius controuersiæ Romani Pontificis arbitrio definirentur.

Sabàdiæ Dux comprehenditur pace Hispani cum Gallis.

Quæ pax summa lætitia populorum Galliæ & Belgij, & concordi totius Christianitatis congratulatione fuit excepta, & tantò facilius conclusa, quòd Rex Hispanus senio graui & valetudine afflicta oppressus, tantas bellorum curas, pertæsus laborum, ægrè sustineret, & filio vix dum annis & imperio tanto maturo tranquilliorem rerum statum relinquendum cuperet: Vnde & alia cura se filiumq; suum vt liberaret, sub idem tempus matrimonium filiæ suæ Isabellæ Claræ Eugeniæ cum Archiduce Alberto confirmârat. Dumque pax illa instauratur in Gallia, simul Belgium personabat lætis hymenæis connubij, istius, cuius pacta dotalia stabilita, tredecim articulis fuerunt comprehensa, istisque præcipuè.

Alberti Archiducis connubij cum Isabella conditiones.

Quòd nomine dotis omnes Prouincias Belgicas ac Comitatum Burgundiæ & Carolesiæ Isabella nupta Alberto Archiduci (præuia super impedimento consanguinitatis dispensatione Summi Pontificis) haberet, & matrimonio ex aliqua causa impedito, dotis hæc constitutio irrita esset. Quòd nati ex isto matrimonio maiores minoribus, masculi fœminis præferri, & ita in istis ditionibus iure hæreditario succedere deberent. Quòd si fuerit sterile hoc matrimonium, donatio hæc dotis causa, omnem vim amitteret, & talis hæreditas ad Regem Hispaniæ ex Philippo II. descendentem rediret, functis vita eisdem coniugibus. Quòd illæ Prouinciæ nunquam distrahi possent, vel aliqua ex eis donari, transferri sine consensu Regis Hispani. Quòd procreandi ex isto matrimonio eorumq; liberi, vxores & maritos accipere non possent sine consensu Regis Hispani, & Catholicam Romanam fidem profiteri tenerentur. Quòd ijdem sponsi & eorum successores, non possint permittere subditos suos nauigare in Indias tam Orientales, quàm Occidentales vlla causa prætexta, & contrarium audentes pœna capitis punire deberent, & si contra facerent, exciderent ab ista donatione. Omne autem ius directi & hæreditarij dominatus earundem Prouinciarum, in Isabellam illa donatione fuit transfusum instrumento publico manu Regis senis subscripto sub Actu Madriti Castulonum 6. Maij 1598. & alio instrumento publico eius filij Philippi, qui eandem donationem approbauit. Istis demum syngraphis fuit coniuncta publico simili scripto concepta stipulatio ipsius sponsæ, qua donationem illam ratam habuit, eamq; in omnibus eius punctis ac conditionibus se obseruaturam obligauit: ac aliud instrumentum mandati, quo eadem sponsa commisit Alberto Archiduci futuro suo marito, vt eius nomine possesionem dictarum Prouinciarum adiret, easque teneret ac administraret. Nec est quod omnia de istis singulariùs recenseamus, cùm non completis quadraginta annis euanuerint coniugum sterilitate, vel solius sponsæ, quæ nupsit quadragenaria effæta. Acceptis autem istis instrumẽtis sponsaliorum Archidux Albertus, Comitia Belgis Bruxellis indixit, & in eis publicatis illis pactionibus, earumq; prototypo (hoc pertinaciùs requirebãt Belgæ) Ordinibus Belgij exhibito, Sacramentum fidelitatis ab eis recepit, & ipse vicissim de conseruandis eorum priuilegijs iurauit. Credebant Hispani

Belgij hæreditarium ius in Isabellam transfertur.

Albertus Archidux iusiurandum recipit à Belgis.

spani quòd ostentata huiusmodi Prouinciarum illarum ab Hispanis separatione, omnis discordiarum suspicionumque ansa, quæ ante Hollandos ab obsequio possessoris Flandriæ alienauerat, in futurum tolleretur, & Hollandos ad officium pristinum reuocaret, ac datæ fuerunt literæ ad ipsos & ad Mauritium Principem tali argumento, vt se ad morem veterem cum reliquis Flandriæ Prouincijs componerent, & ad pacem quam iam nihil impedire videretur, studia sua applicarent. Sed nihil fuit responsum ad illam quæstionem, suboleuerat enim Hollandis ista ad speciem componi, & inanem illam Catastrophen parum duraturam, moxq; in pristinum statum reditura omnia, (sterilitate sponsorum ab Hispanis benè ante præcognita) ac Hispanos ibi summum rerum arbitrium retenturos fuisse; vel quòd libertatẽ tanto sanguine ac labore partam, seruitute quantumuis speciosa commutare detrectarent.

Hollandi inuitantur ad vnionẽ Belgij.

Belgij hæreditas Isabellæ data ad speciem.

Peracta autem illa translati in Isabellam Principatus solennitate, Archidux festinauit transire in Hispaniam, sponsam illi Regi iuueni Margaretam filiam Archiducis Caroli eò deducturus & propriam accepturus. Et discedens in loco suo Gubernatorem Belgij substituit Andream Cardinalem ab Austria Episcopum Constantiensem, (is fuit filius Archiducis Ferdinandi Tirolensis ex Philippina Velseriana secundò genitus) ac ei adiunxit Franciscum Mendoza Admiralium Aragoniæ qui bellicas functiones obiret. Per Germaniam transiens, ad Imperatorem Rudolphum diuertit, eoq; salutato post aliquot dierum in Aula ipsius moram, sponsam Margaretam Græcij adijt, eamq; vnà cum matre Caroli Archiducis vidua Maria Vilhelmi Ducis Bauariæ sorore secum duxit, stipatus Comitatu lectissimorum ex omni gente Ducum, Principum, Nobilium virorum, non tantùm numeroso, sed etiam adeò splendido, vt nihil magnificentiùs, nihil illustriùs ea profectione in Italia, & quà iter erat à multis sæculis comparuerit. Ac augebant eam pompam Legationes magnificæ Rerumpublicarum, Principum, Ciuitatum Italiæ, & Regni Neapolis fausta & felicia vtrisq; nuptijs acclamantium: præsertim Venetæ Reipublicæ, cuius purpurati in omnibus locis illi Reipublicæ subiectis, sumptuosissimo apparatu tantos hospites excipiebant. Inuida tamen ac inconstans rerum humanarum sors, effusa illa omnium populorũ in hilaritatem studia turbauit morte Philippi II. Hispaniarum Regis, in ipso sponsorum in Italiam ingressu nunciata. Obijt Escuriali die 13. Septembris huius anni, curis ac annis propè duobus supra septuaginta grauatus, & magis molestijs morbi vehementioris ac diuturni, totum enim ei⁹ corpus vlceribus, & acriorũ humorũ fluxionibus contabuerat.

Albertus Archidux in Hispaniã abit ad suam spõsam.

Andreas Cardinalis Belgium administrat.

Margareta sponsa Regis Hisp. ducitur in Hispaniam.

Veneti transeuntes sponsos in suis terris excipiunt.

Philippus II. Hispan. Rex moritur.

Aliqui dicunt fuisse Phtiriasim, seu Herodianum. Cùm extremam vitæ suæ periodum imminere videret, salutari se viatico Eucharistiæ sacræ muniri fecit, & accersito filio Philippo & Isabella filia, corpusculum suum miserabiliter putidum nudans ait, en mox futurum, imò iam factum cadauer, nullus ampliùs locus est humanæ spei: omnibus horrido illius aspectu in lachrymas commotis, & mox libellum quo administrandi Imperij arcana instructio continebatur Philippo filio, Isabellæ

A. C. 1598.

verò annulũ, quem à matre eius Isabella Valesia Galla habuerat chariorẽ tradidit, additis monitis, vt in fide Catholica perseuerarent: Filio demùm sororem commendabat, & vt paci ac tranquillitati populorum studeret, hortabatur. Solui etiam omnes in carceribus detentos & damnatos iussit, & deficientibus viribus in aurora exspirauit. Sponsi tamen isti accepto de illa morte nuncio, assumpta tantùm veste lugubri, iter suum & festa genialia continuabant: Ac transgressi Venetorum terras, à Mantuano Duce Vincentio Gonzaga in eius ditione excepti, Pado secundò Ferrariam peruenerunt 12. mensis Nouembris.

Ferrariã venit Albertus Archid. cum sponsa Regia.

Ferrariæ verò sub illud tempus aderat Clemens Papa VIII. nam vt diximus superiùs, Alphonso Estense Duce Ferrariæ Anno proximo vita functo, cùm Principatus ille ad Ecclesiam Romanam redijsset, & nihilominus Cæsar Estensis in illo inuito Pontifice succedere conaretur, armis quisque ius suum vindicandum proposuerat. Nec deerant qui Estensi consilijs & auxilijs fauerent, præsertim Veneti, qui limitibus suis Pontificium Dominatum coniungi haud æquis animis ferebant: & non pauci causam ipsius non iniustam arbitrabantur: iam enim Rudolphus Imperator eum habilem feudo Imperiali declarauerat, & mense Ianuario proximo ipsi super successione in Regio Lepidi ac Mutina Iuris Imperialis diploma dederat. Verùm Pontifex celeritate vsus, priusquàm ille consilia sua expedire & auxilia conquirere potuisset, excommunicatione contra ipsum & contra auxilia ipsi ferentes denunciata, exercitum viginti millium armatorum conscripsit, & cum eo Petrum Cardinalem Aldobrandinum ac peritiores belli Duces summa festinatione ad oppugnandam Ferrariam misit. Estensis itaq; ad resistendum nec dum satis instructus, amica compositione illam controuersiam dirimi permisit, & instituto mutuorum vtrinque delegatorum colloquio, in eo res stetit, quòd Ferraria cum suo territorio Pontifici cederet, Pontifex autem certam pecuniæ summam Estensi solueret pro impẽsis in munitiones illius Ciuitatis factis, & tormenta bellica ac armaturã meliorẽ in eius vsum abduci permitteret: Fratrem ipsius germanum Estensem Cardinalẽ crearet. Ac talibus conditionibus, tam graui negotio, quod videbatur totam Italiam difficili bello inuoluturum sopito, Pontifex vt possessionem illius ditionis sibi firmaret, eiusq; gubernationis normam institueret, ac cum Estensi reliqua dubia definiret, Ferrariam ipsemet Roma venerat. Interim autem matrimoniorum illorum tractatibus maturescentibus, rogatus vt sponsis tantis benediceret, in loco illo transeuntibus ex Germania commodo tota illa æstate substitit venientes operiens, Romæ relicto Cardinali Aragonio cum potestate Legati, qui sub tempus suæ absentiæ eam Vrbem gubernaret; tum præsens Romæ adolescens annorum decemnouem prima mea studia tractaui.

Estensis ius pro successione Ferrariæ non iniustum.

Clemẽs VIII. exercitum mittit pro recuperanda Ferraria.

Clemẽs VIII. Papa Ferrariam recuperat.

Itaque die tredecima mensis Nouembris aduenientibus sponsis, Pontifex obuiam misit ad ripam fluminis Padi illam Ciuitatem propè alluentis præcipuos Cardinales, ac insigniores quosque Nobiles, qui ad continentem è naui egredientes tantos hospites exceperunt, & Ferrariam introduxerunt: Et insequenti die dato quieti ac colloquio priuato Archiducis Alberti cum Pontifice, die 15. Nouembris qui fuit Dominicus in templo primario eius loci post Pontificale sacrificium, ipsemet Pontifex primùm matrimonio coniunxit ritu Ecclesiæ solenni Margaretam Archiducem Austriæ præsentem cum Philippo III. Hispaniarum Rege, cuius Paranymphus Albertus Archidux fidem interponebat pro seruandis obligationibus connubialibus: & mox illo actu completo, eundem Albertum Archiducem mutata persona subintrantem cum Isabella Clara Eugenia Hispaniarum Principe, agente pronubam Duce de Sessa eius stipulatore, copulauit. Continuabaturq; nuptialis ille triumphus per tres dies epularum, spectaculorum, ludorum festiuitate. Quorum omnium magnificentiam, sumptuosissimorum apparatuum varietatem, splendorem, immensam opum profusionem, alij descripserunt: nobis qui simplicem principalis rei gestæ narrationem teximus, suffecerit adnotasse, quòd cum Summo Pontifice quicunq; in Italia & in Ecclesiastica ditione, dignitate, nataliũ titulis, diuitijs excellunt: Cum sponsis verò qui in Hispania, Germania, Belgio, & potiori Italiæ parte sublimia honorum fastigia tenent, seu generis diuitiarumq; magnitudine cæteris præeminent, eò confluxerant, & collatæ insimul Italiæ, Hispaniæ, Germaniæ opulentiæ, singulæ pro gloria gentis & nominis sui certârunt. Triduo verò in tantis lætitiæ tripudijs transacto, sponsi Mantuam, indeq; Mediolanum concesserant, vbiq; Regio cultu excepti, & Mediolani commorati, cùm primùm hyeme decedente tempus nauigationi maritimæ commodiùs redijt, Genuam, ac inde in Hispaniam abierunt. At Pontifex Ferraria Bononiam, ac principio Decẽbris ouantis & triumphantis in morem de recuperata Ferraria, Romam redijt.

Clemẽs VIII. PP. Ferrariæ excepit Albertũ Archid.

A. C. 1598.

& spõsam Hispaniæ Regis:

Philippo III. Hisp. Regi matrimonio iũgitur Margareta Austriaca.

Alberto Archid. copulatur Isabella Hispana.

Ferrariæ nuptialis pompæ splendor.

Clemẽs VIII. PP. Ferraria Romam redit.

Nec multò post reditum ipsius nocte Vigiliam diei Natalis Christi præcedente prodigiosè Tyberis ex alueo suo vltra modum effusus, Romam inundauit, ac in vndis natantẽ triduo toto tenuit, deiectis pluribus ædificijs, & ponte (Sixti denominato) cuius moles secto lapide & ingentibus fornicibus validè compaginata, miraculo dignum quomodo aquis non adeò rapidè (sub nostro Septemtrione ingenti glaciei pondere impelleretur) labentibus resistere non valuerit.

Tyberis inundatio prodigiosa.

Memini, quòd omnibus præteritis etiam Augusti Cæsaris tempore diluuijs visis hoc comparatum, longè maius fuerit iudicatum. Sub id tempus in signum lætitiæ ex victoria Ferrariensi Pontifex creauerat Cardinales vndecim, insignes omnes viros, quorum præcipui erant, Robertus Bellarminus, Franciscus Dietrichstein Ferrariæ Pontifici à sponsis commendatus, Camillus Burgesius, postea factus Papa Paulus V. denominatus.

Clemẽs VIII. Papa creat Cardinales.

Sic autem finitum Romæ istum annum, cõtexere debemus cum rebus Germanicis, quas seorsùm huic loco, ne alienas interrumperent, reseruauimus.

Ac initio huius anni Transiluaniæ Princeps Sigismundus Batori tandem expugnari se passus pro cedenda Imperatori Transiluania, eius possessio-

Transiluaniæ possessio in nomen Rudolphi

A. C. 1598.

Imp. accipitur contradicentibus Batoreis.

ſeſsionem in nomen Imperatoris iniri permiſit, renitentibus Tranſiluaniæ Ordinibus, qui liberiores ſe eſſe aiebant, quàm vt inſcij, nec aſſentientes, vnius principis arbitrio, alteri Domino tradi poſſent. Tantò magis reclamabant Batorij, quorum præiudicio ius familiæ Batoreæ in Tranſiluania quæſitum Sigiſmundus alienare tentaret. In tam inopinato tamen caſu cùm vires non haberent, quibus cauſam ſuam propugnarēt, querelas ſolas tunc oppoſuerunt Imperatoris Legatis Epiſcopo Vacienſi, Comiti Nadaſti, & D. Petzio ſolennitatem receptæ poſſeſsionis illius Prouinciæ pro Imperatore peragentibus. Hocq; peracto ipſe Sigiſmundus Batori relegata vxore ſua Auſtriaca ſterili, Ratiboriam & Opoliam in Sileſia ſibi ab Imperatore conceſſam ſeceſſerat, quietam (vt præferebat) vitam acturus. Sed mox viliorē eſſe quàm ſperauerat illā remunerationem ab Imperatore ſibi commutatam recognoſcens, errorem ſuum vt corrigeret, mutato habitu in Poloniam ad affinem ſuum Ioannem Zamoyſcium Cancellarium diuertit, ibiq; animo confirmato, in Tranſiluaniam redijt priuſquam Maximilianus Archidux, quem Principem illius Prouinciæ Imperator deſignauerat, cum exercitu eò intraſſet: & Clauſemburgi coram conuocatis Ordinibus Tranſiluaniæ pactionis ſuæ cum Imperatore, & eius abiectæ, reditusq; ſui in patriam ſeriè expoſita, iuſiurandum fidelitatis iterum ab eis omnibus accepit, præterquam à Varadinenſibus, quibus iam non erat liberum mutare propoſitum, excubante ibi pro Imperatore cum præſidio valido Melchiore Redero. Maximilanus autem audito illo retrogradu rerum ſtatu, & literis Sigiſmundi acceptis, quibus reditum ſuum excuſabat, & de retinenda ſibi Tranſiluania obteſtabatur, ſubſtitit quidem Caſſouiæ, ſed in annis ſubſequentibus varia fortunæ viciſsitudine, & ſanguinis Chriſtiani immani profuſione pro illo Principatu Auſtriaci decertârunt, nunquam tamen eum retinere potuerunt, vt ſuo loco apparebit.

Batoreus Sigiſm. relegat vxorem ſuam & Oppoliam recedit.

Bator. Sigiſm. pænitet quod dimiſerit Trāſiluaniam.

Bator. Sigiſm. Tranſiluaniā repetit.

Comitia Imp. Ratisbonæ.

Germani contribuunt pro bello Turcico.

Eodem principio anni, Comitia Ordinum Germaniæ Ratisbonæ celebrabantur, præſidente in eis loco Imperatoris Archiduce Matthia, qui vrgebat vt nonaginta menſium collectæ intra triennium pro bello Vngarico ſoluerentur, niſi mallent Ordines militem, nempè quindecim millia peditum, & quinque millia equitum cum tormentis & apparatu bellico ſumptu ad hoc ſubminiſtrato continuò in eo bello tenere: & tandem ſexaginta Menſes fuerunt conceſsi: Vnus autem Menſis dicitur conſtare ſeptuaginta millibus florenorum communium in Germania, iuxta veterē Imperij calculum. Et opportunè menſe Aprili ſub finē Comitiorū aduenerat Nuncius de intercepta Raba ſeu Iaurino, induſtria Adolphi Suartzemberg Germanicarū, ac Nicolai Palphi Vngaricarum copiarum Præfectis. Iſti enim compoſito admouendæ Petardæ portis illius Ciuitatis pro aperiendo in eam ingreſſu artificio, ac Comorrha ſecundo Danubio demiſsis propè Rabam ſelectiorum peditum aliquot cohortibus, inſtrumentoq; bellico neceſſario, ipſimet ſubſequentes cum maiori Comitatu, tertia ante auroram hora Vngaros aliquot linguam Turcicam callentes ad portam verſùs Albam Regalem parentem præmittunt, qui vigilibus annunciato quòd Buda venirent, ac commeatum, (quem iam Rabenſes venturum expectabant) adducerent, vſi ad hoc noctis beneficio, ac prætexentes timorem à Chriſtianis (vt dicebant) qui in proximo prædas agere nunciabantur, petierunt demitti pontem, vtq; ingredi quàm ocyſsimè permitterentur. Credulis itaq; vigilibus pontem demittentibus ingreſsi plures, ac vnà Vebecuthius Gallus Petardam applicuit vlteriori portæ, quam feliciter deiecit, & irruentes integræ peditum & equitum turmæ, magna feſtinatione mænium omnia munitiora, & forum Ciuitatis occupârunt, vt Turcis conſternatis vix adeſſet modus in vnum conuenire, & globo numeroſiori hoſtem excipere. Maiori tamen ferocia quàm conſilio quinque horis continuis cum Cæſarianis decertârunt, & non paruam ſtragem in eis ediderunt, & demum in arcem cómpulſi, cùm ibi quoq; acerrimè pugnaſſent, defeſsi maiorem ingruentem oppugnatorum vim ſuſtinere ſe poſſe deſperantes, in quoddam propugnaculum, in quo pulueris nitrati magna vis aſſeruabatur, confugerunt. Cùmque ad eos conficiendos Cæſariani pluſquam trecenti accurriſſent, ipſi ignem nitrato pulueri iniecerunt, ac ita horrendo flammarum impetu, tota mole illius ſtructuræ concuſſa, propugnatores vnà cum oppugnatoribus vniuerſi interierunt. Pacato armorum tumultu, in quo Turci omnes ferè perire quàm ſeſe dedere maluerunt, Ciuitas illa redijt in poteſtatem Imperatoris à triennio à Turcis capta.

Iaurinum intercipiūt aſtu Cæſariani.

A. C. 1598.

Turcarū obſtinatio.

Reliquo etiam tempore æſtatis iſtius anni, non iniqua vſi ſunt fortuna Cæſariani contra Turcas; nam menſe Iunio Tottim expugnârunt, & Palottam, Geſtem, ac vicina minoris nominis Caſtella deditione ceperunt. Zernicium quoq; oppidum cæſo præſidio, quòd cum ſuo Bego egreſſum aperto prælio ſe commiſerat occupârunt. Et cùm Machomet Baſſa Turcicarum copiarum Dux cum centum millibus pugnatorū Varadinum obſediſſet, illud quoq; ſtrenuè fuit defenſum, & Machomet poſt longos oppugnationis labores retrocedere re infecta eſt compulſus, ſolertia maximè Melchioris Rederi, qui illam Ciuitatem repetente Tranſiluaniam Sigiſmundo Batoreo pro Imperatore retinuerat. Vacciam tamen, & Peſtam fruſtra tentârunt, & non modicum damnum acceperunt apud Budam, vbi & Matthias Archidux ſupremus belli gubernator aderat: nempè imbribus continuis madente menſe Octobre eam expeditionem ſuſceperant, quo omnis operæ obſidionis, & machinarum vſus impediebatur. Nec minor cauſa fuit deſerendæ obſidionis Budanæ, quod Machomet Baſſa Varadino quòd interim obſidebat relicto, Budam cum potenti exercitu feſtinabat, propter quod Cæſariani non expectato periculo, initio Nouembris inde recedere maluerunt, & in hyberna conceſſerunt, ſatis ſuperq; eo anno præſtitiſſe viſi, Raba recuperata. Et priuſquam hunc annum claudamus, Belgica adhuc reuocanda videntur, quæ poſt diſceſſum Alberti Archiducis in Hiſpaniam euenerunt. Adminiſtratores enim ibi ſubſtituti campum nacti, quo nomini ſuo gloriam comparârent, omnes rei benè gerendæ modos quæſierunt.

Tottim & plura loca Vng. Cæſariani recipiunt.

Varadinum Turcæ obſident irrito conatu.

Budam Cæſariani irrito euentu oppugnant.

A.C. 1598.

fierunt. Et primò Andreas Cardinalis deductis ex vicinioribus præsidijs quatuor millibus militum, insidias ad intercipiendam Bredam instruxerat; sed Bredani earum instituto tempestiuè deprehenso, illas copias proximè Bredam adductas profligârunt. Admiralius autem Aragoniæ militiarum Belgicarum Præfectus, aperto Marte rem aggrediens cum numeroso exercitu, maximè ex ijs militibus qui ex Gallia pace conclusa reuocati fuerant, Mosam apud Traiectum & ad Ruremandam traiecit, & versus Cliuiam ac Geldriam contendit, Cliuensisq; Principis, Archiepiscopi Coloniensis, tum & Comitis Eberstein ij ditiones, quantumuis isti omnes amici Hispanis essent, inuasit; ac plurima eorum loca vi occupauit, excitatisq; ibi nouis munitionibus & præsidijs dispositis, pro vsu suo firmauit; Comitem Ebersteinium in eius oppido Bruck obsessum, cum ad deditionem coêgisset incolumitate ipsi & suis promissa, contra fidem datam pluribus ex eius militibus post deditionem cæsis, ipsum quoq; post detentionem duorum dierum miserè trucidari permisit, & oppida viciniora Holte & Diuxlag diripuit. Inde progrediens ad Rheni ripam oppidũ Rinberck Coloniensis Archiepiscopi, quod iam ante ab Hispanis occupatum Hollandi morante in Gallia Alberto Archiduce, in suam potestatem asseruerant, & præsidio proprio munitum eoûsq; tenebant, oppugnauit. Et initio quidem obsessi satis animi ad resistendum præferebant, sed cùm fortuitò à tormenti iaculo ignis delatus in locum vbi repositus fuerat puluis nitratus, incendium ingens excitasset, quo præcipua turris concidit, & vicinam partem muri in ruinam traxit, vt facilis esset intrò ingressus oppugnatoribus, pacti incolumitatem sibi, & impedimentorum abducendorum libertatem deditionem fecerunt. Atq; ab eo oppido Hollandis eiectis nauigatio quoq; ea parte Rheni fuit interclusa. Celeriùs autem quàm putârat Rimbercha acquisita, Admiralius ad Cliuiæ Metropolim Vesaliam conuersus, etiam ipsam, amicam licet, quinquaginta millibus talerorum, & magni pretij commeatu mulctauit, & infra Vesaliam, oppidis Burick, Rees, Emericæ præsidia imposuit: Dotechomium obsidione ad deditionem coêgit. Et demum tantis eius progressibus excitari Hollandi, cùm iam inde facilis illi ad vicina ipsorum oppida pateret aditus, Duisbergam (siue Drusoburgum à Druso conditum) oppugnanti copias suas cum Mauritio Duce opposuerunt, qui ab altera Rheni parte Castris se continens, satis habuit Hispanos ab ea oppugnatione recedere coêgisse; nec ad manus fuit ventum, sed ingruente hyeme in hyberna vtrinque sunt digressi. Et Mauritius quidem cum suis in proprio solo se continuit: Sed Hispanus per omnem circum oram diuersorum Principum Imperij, eorumq; amicorum, militi suo stationes distribuit, alimentaq; ab incolis eorum locorum extorquenda permisit. Quòd vehementer commouerat viciniores quoq; Germaniæ Principes, ac Moguntinus Elector indixerat Conuentum Baccheraci Saxoniæ inferioris Ordinibus, in quo consultabatur, quomodo tali Hispanorum licentiæ, qui Imperij fines temerè inuaderent obuiaretur. Vnde missa fuit ad Imperatorem eo nomine

Bredæ insidiatores fundũtur.

Admiralius Aragoniæ in Cliuiam & Colon. ducit.

Admiralius Arag. vicinis amicis multa damna dat & adimit.

Ebersteinius Comes contra fidem datam ab Hispanis necatur.

Rinbercham Hispani capiunt.

Vesalia cogitur ad dandũ Hispanis commeatum.

Hispani infra Vesaliam præsidia disponunt.

Mauritius Auranius Hispanos à Duisberga pellit.

Hispani in ditionibus vicinorum amicorum hyberna sumunt.

Germaniæ Principes cõmouētur contra Hispanos.

A.C. 1599.

mine ab illo Conuentu Legatio. Et cùm nihilominus huiusmodi querelæ negligerentur, ac grassari non desisteret miles Hispanus, hybernaque continuaret in illis Germaniæ partibus, in apertum bellum erupêrunt anno subsequenti, & etiam subsidia pro bello Vngarico indicta retardârunt.

Germaniæ Principes cõqueruntur apud Imp. contra Hispanos.

Annus Christi, 1599.

Nni autem proximi Millesimi Quingentesimi Nonagesimi Noni initia consignârunt ludi festiui, quos continuè Mediolanum præsentibus ibi toto hyberno tempore tantis sponsis profuso sumptu edebat, & quibus Genua eosdem Principes Mense Februario eò aduenientes excepit. Vtrobique enim tanquam pro vera gloria, fastu, & vana diuitiarum ac ingeniosarum in exhibendis epulis & spectaculis inuentionum iactatione certabatur. Inde autem soluentes sponsi 18. Februarij littora maris Gallici attigerunt, & vbique humaniùs habiti, sub finem Martij portum primum Hispaniæ littoris Valentiani Vineros seu Bimaros tenuerunt. Post paucos verò dies quieti datos Moruiedam profecti, ibiq; sacris Paschæ diebus celebratis, ad decimam octauam Aprilis Valentiam, vbi Rex iuuenis eorum aduentum præstolabatur, peruenerunt, ibidemq; postridie vtrumq; par sponsorum repetita consensus per procuratores nomine absentium Ferrariæ præstiti declaratione, & confirmatione, in præsentia Cardinalis Siuiliæ, & Nuncij Apostolici, nuptiali lætitiæ, & conuiuijs integrum octiduum insumpserunt. Sed externi qui cum Regina & Reginæ matre ex Germania venerant, non adeò laudârunt (vt plures ex eis referentes audiui) rerum affluentiã, & tenaciùs ipsis subministrata fuisse itineris necessaria querebâtur. Ac magis quod statim familiares Reginæ fuerunt exclusi à suis officijs, & redire iussi in Germaniam, etiam omnis chorus fæminarum, quem Nobilioribus Heroinis frequentem Regina adduxerat. Et priusquam denunciatum fuisset à Rege, vt Reginæ familiares officia sua quæ gerebant dimitterent, Hispani contumeliosiùs aliquos ab exercitatione illorum officiorum protrudebant, ipsi se in ea ingerentes, sibiq; non alijs ea deberi petulantiùs declamãtes, Rege vel inuito. Ipsa Archiducissa Reginæ mater proposuerat quiescere ibi tantisper, donec calores æstatis qui ibi sunt vehementiores, ac externis non adsuetis, præsertim viatoribus periculosiores, deferuescerent. Demum tamen ad reditum se composuit vnà cum Archiduce Alberto ac Isabella eius coniuge in Belgium properantibus, Barcellonam à Rege & Regina comitata. Genua autẽ digressi, ipsa Archiducissa Ticinum, vt inde inuiseret sacram ædem Lauretanam Beatæ Virginis Mariæ deflexit: At Albertus Archidux cum suo Comitatu per Mediolanum, ac inde per Heluetiam & Lotharingiam ad principium Septembris in Belgium peruenit, applaudentibus Belgis, qui eò coniugio ab Hispanica custodia se liberari spera-

Albertus Archidux cum Regina sponsa discedit Mediolano.

Valentiæ conuenit Hispano Rex venientẽ suam sponsã.

Hispan. Rex confirmat cõsensum suum matrimonialem.

Hispaniæ Reginæ familiares externi, redire iussi in Germaniam.

Albertus Archidux cum Isabella spõsa redit ex Hispania.

A. C. 1599. sperabant. Sed frustra, nam indicto Conuentu Bruxellis pro reddendo fidelitatis iureiurando præsenti iam Isabellæ earum Prouinciarum hæreditariæ Dominæ, cùm in illo Ordines opposuissent, ita se iuraturos, si Priuilegia sibi antiqua confirmarentur, peregrini à gubernatione Prouinciarum, & à præsidijs munitionum remouerentur, ac soli Belgæ ad huiusmodi munia adhiberentur, responsum tulerunt, diuersam esse rationem temporũ præsentiũ,à priscis,quibus illa Priuilegia Belgis dabantur: alium nunc Belgij statum cerni, alios hostes, alia propugnacula impensis Regis Hispaniæ extructa & conseruata, nec penitùs Regem Hispaniæ hæreditati istarum Prouinciarum, nisi in euentum quando procrearetur ex Isabella soboles, renunciasse. Atq; ad tale responsum conticuêre omnes, ac iurabant fidem & subiectionem nouis Principibus de Ciuitate in Ciuitatem triumphali apparatu transeuntibus. Priùs autem quàm Albertus Archidux ex Hispanijs rediisset, varijs in Belgio curis æstuauit Andreas Cardinalis eius Vicarius, vnà cum Admiralio Aragoniæ Francisco Mendoza. Et primò quidem ob difficultatẽ æris cùm stipendia militaria non soluerentur, præsidiarij grauiter tumultuabantur, præsertim Antuerpiæ vbi parum abfuit, quin vel Ciuitatem diripuerint, vel fortè Ciuitatis incolæ necessitate adacti vim vi opposuissent. Sed Cardinalis eò celeriùs descendens, & conquisitâ in fidem propriam pecunia, stipendijs solutis, milites insolentiores exauthorauit, eamq; tempestatem sedauit. Exceperat quoq; istum Cardinalẽ ibidem Antuerpiæ maior solicitudo, cùm eò venientes Legati Prouincialium Conciliorum Vestphaliæ, & viciniorum Rheno Principum Germaniæ, acriùs instarent pro abducendo ex eorum territorijs exercitu, & restituendis locis iuris singularium Principum ab Admiralio proximo autumno interceptis. Acerbiores enim querelæ propterea in toto Imperio excitabantur, & etiam ipsum Imperatorem commouerant, vt & Cardinalem & Admiralium seuerioribus literis admonuerit, ne diutiùs in illis Imperij locis exercitum detinerent, occupataque quàm primùm dimitterent. Quinimò Germaniæ illi Ordines ac Principes actis Mildeburgi Comitijs exercitum conscripserant, quo iniurias sibi ab Hispanis illatas, vindicarent, & etiam talionem redderent eorum Prouincias inuadendo, commissa ea cura ac exercitus præfectura Comiti de Lippa, & Comiti ab Hollach.

Belgæ vetera priuilegia sibi confirmari petunt.

Belgæ iurant fidem Alberto & Isabellæ.

Antuerpiæ Hisp. præsidium tumultuatur ob non soluta stipendia.

Germaniæ Principum apud gubernatorẽ Belgij querelæ.

Germaniæ Principes cõtra Hisp. exercitum conscribunt.

Nec est omittenda occasio & causa, qua inducti Hispani illas regiones alienæ ditionis, infestis armis inuaserant. Et hæc fuit: Quòd cùm Martinus Schenkius occupasset Bercham (seu Rinbercham) ditionis Coloniensis, Ernestus Bauarus Archiepiscopus Coloniensis implorauit Hispanorum auxilia ad eam recuperandam: & cùm sub gubernatione Farnesij Carolus Mansfeldius eam ab Hollandis recuperasset, Hispani opportunitate loci delectati, vt quòd ea parte Hollandos à Germaniæ commercijs & subsidijs inde petendis intercluderent, & nauigatione Rheni priuarent, eam fortiori præsidio munierunt, retinueruntque; ac quantumuis Archiepiscopus Coloniensis eius restitutionem in Hispania & Bruxellis vrgeret, causati magnitudinem sumptuum in eius recuperatione impensorum, in retinenda perstiterunt. Quin & vectigalia noua ibi instituerunt, & non tantùm hostibus, sed & vicinis neutrarum partium nauigationem Rheni & negotiationem in Belgio & Hollandia prohibuerunt. Mauritius itaq; Alberto Archiduce Ambianensi expeditione in Gallia occupato, Bercham hanc ab Hispanis recuperârat: & cùm Coloniensis Archiepiscopus cum Hollandis restitutionem eius tractaret, conditione interposita, ne eò admitteretur præsidium Hispanorum, isti veriti ne huiusmodi pacto ab illa opportunitate intercludendi hostis à Dominatu Rheni priuarentur, quasi causam Electoris Coloniensis agerent, iterum eam vi ab Hollandis recuperârunt, & quo firmiùs ibi subsisterent, magisq; Hollandos tenerent à Germania seclusos, longè plura ac potiora loca ab ea parte diuersorum Principum, vt Rees, Emeric, Vessel, & magnã parte Cliuiæ proprijs præsidijs impositis munierunt. Nec alia ratione factum illud apud Imperatorem propterea offensum excusabant, nisi quòd vsus belli ipsorum contra Hollandos illud requireret, & quòd pro iure amicitiæ Imperium ea parte ab Hollandis protegerent: sed exuti diuersi possessores proprijs castris & possessionibus, plurimiq; alij viciniores hospitijs & hybernis insolentioris ob non soluta stipendia militis Hispani nimium afflicti, mox grauiores defensores illos, quàm hostes Hollandos senserunt: Ac statim ipsimet ab initio eos à suis ceruicibus reijcere sunt conati. Nunquã tamen ab eis liberari potuerunt, cùm hucusque omnia illa loca occupata Hispani obtineant, nisi vnde ab Hollandis sunt expulsi, in prædam & præmium victorum ijsdem locis iam concedentibus, & veris eorum Dominis spe recuperandi propria suspensis, si quando Hispano cum Hollandis pax firma sit futura. Sed vt ad Cardinalem Andream redeamus, iste non parum anxiùs quomodo offensos illos confines Germanos placaret, exercitum ex illis partibus vt abduceret, Bommelium obsidere decreuerat. Et præmisso Borlotio, qui Insulæ partem Rossumio pago, vbi Vahalis & Mosa coëunt, proximam occuparet, ipse cum omnibus copijs maturè aduenieus illam Ciuitatem obsedit, non infelicibus principijs, cùm Borlotius nauiter partes suas in inuadenda illa Insula impleuerit, & vicinum ibi propugnaculum Creuecour vi occupârit. Sed aduolante Mauritio aduerso Vahali subuecto cum suis copijs, difficilior obsidio illa Hispanis esse cœpit, fortiùs enim à Mauritianis repressi, mox & commeatus penuria & instrumenti bellici defectu laborârunt.

Hispani quare inuaserunt ditiones Principum vicinorum.

A. C. 1599. Coloniensis Archiepisc. frustra repetit Rinbercham ab Hispanis.

Bommelium obsidere decernit And. Cardinalis.

Creuecour Hispani occupant.

Nec multò post allata fuit fama de aduentante Germanorum exercitu versùs Rhenum ad eijciendos inde Hispanos, & vindicanda loca ab ipsis ibi intercepta, vt proximè attigimus, eòq; auocatus Cardinalis, soluere istam obsidionem cogebatur. Ne tamen frustranea illa fuisset, in capite eius Insulæ, quã gradum fixerat, munitissimum castrum excitari fecit, quod à suo nomine *San Andream* denominauit. Germani autem nihil mitigati Legatione ipsius, cum qua missus Ferdinandus Madrucius eos ad pacatiora consilia inuitabat, versùs Rhymbergam exercitum

Bommelij obsidionem soluunt Hispani.

S. Andreanũ propugnaculũ Hispani extruunt.

A. C. 1599.

ictum promouebant, spe concepta, (præsertim tumultuantibus ibi tunc præsidiarijs) de felici euentu. Sed vix tentata eius oppugnatione, deflectentes Dotchomium cum Guilhelmo Nassouio à Mauritio summisso, qui eum locum cum primis occupari volebat, illud ad deditionem coëgerunt, ac Hollandico præsidio muniri permiserunt. Inde ad Rees cùm diuertissent, & obsidionem instituissent, vna & altera obsessorum eruptione nonnihil diuexati recesserunt, maiora damna perpessi ab erumpentibus Reensibus, dum incauti non seruatis Ordinibus abirent. Nec aliud præstitit illa expeditio Hispanis ab initio formidolosa, eò quòd inter eius Duces, præsertim Lippiensem Comitem ac Hollachiū de ratione illius belli promouendi non satis conueniret, cùm vnus vellet, alter nollet coniungi cum Hollandis, quorum consilium & opera plurimum eorum conatus adiuuisset. Interim etiam cessationem armorum Rudolpus Imperator vtrique parti indixerat, qui misso Archiduce Maximiliano fratre ad Electorem Palatinum Rheni, ad Ducem Virtembergensem, & præcipuos alios illius fœderis Principes, effecit vt depositis armis eam controuersiam amicè componi permiserint, & toto eo negotio curæ Archiducis Maximiliani commisso, in eo res stetit, quòd remoto omni milite Hispanico ab Imperij finibus, Castra, Oppida occupata singula singulis suis Dominis restituerentur, ea conditione ne in eis reciperentur hostes Hollandi, & neutrarum partium illa confinia imperij essent. Non omnia tamen fuerunt restituta, vel iterum sunt intercæpta, potioraq; propè Rhenum hucusque ab Hispanis detinentur. Sed vtcunq; primo impetu ita sedato, totus ille Germanorum pro vindicando fundo proprio ardor deferbuit. Ac præsente iam Alberto Archiduce cum Isabella in Belgio hæc transigebantur, Andreas enim Cardinalis initio Septembris aduentantibus ex Hispania Principibus, Administrationis suæ munus renuntiârat, ac Constantiam statim abierat.

Germaniæ Principū cum Hispanis concordia.

Andreas Cardinalis valedicit Belgio.

Nec aliud sub illud tempus occurrit notabile in Belgio, præter summam æris penuriam, propter quam miles vbiq; tumultuans ob non soluta stipendia, nec tutò in validiora præsidia immitti, nec foris à prædis & latrocinijs cohiberi potuit, quominus amicas ac neutrarū partium Prouincias excursionibus diuexaret. Ludis tamen & spectaculis, quæ immenso sumptu toto eo tempore nouis Principibus omnes Prouincias circumeuntibus exhibebantur, nullus splendor & apparatus magnificentior deerat.

Belgij militia tumultuantur ob non soluta stipēdia.

Vicina autem Gallia tunc vndiq; secura quiescebat, de futura status sui tranquillitate magis solicita. Rege enim ambiguo connubij nexu implicito, & eo à suscipienda prole Regni hærede impedito, spes ambitiosorum ad noua, eaq; turbulenta consilia erigi videbantur. Vnde maturiores consiliarij vrgere non desistebant, vt Rex examinatis prioris sui coniugij dubijs, de altero firmiori, ac ex eo prole suscipienda seriò cogitaret. Nupserat autem ei primùm Margarita Valesia nepos Francisci I. ex filio Henrico II. & soror Caroli IX. & Henrici III. Regis Galliæ tertio consanguinitatis (Henricum IV. genuit Margaritæ sororis Francisci I. Galliæ

Henrici IV. Galliæ Regis prima vxor Margareta sterilis.

A. C. 1599.

Galliæ Regis filia Ioanna vnica hæres Regni Nauarræ, cum qua sibi nupta Antonius Condeus Pater Henrici IV. obtinuerat illud Regnum. Margaritam verò istam vxorem Henrici IV. genuit filius Francisci I. Regis Galliæ Henricus II. Galliæ Rex, idemq; Pater Caroli IX. & Henrici III. Galliæ Regis) gradu ipsi coniuncta, non tantùm non concedēte seu non dispensante Summo Pontifice, sed etiam impediente illud matrimonium, consultò ad hoc misso Legato suo Cardinali Alexandrino, vt aliàs attigimus. Ac propterea irritus ille contractus reputabatur, nisi confirmaretur à Summo Pontifice, & nouo sponsorum consensu. Nec satis inter se consentiebant sponsi illi statim ab inito matrimonio, ac à pluribus annis mutuò repudio dissociati viuebant. Re itaque Summi Pontificis iudicio permissa, cum sponsa se à Catherina Medicea matre & Carolo IX. Rege fratre coáctam nupsisse, ac multò minus ad præsens alicui nouo contractui se assensuram aieret, Rex quoq; coniugem quam sterilem esse nouerat non curaret, & Pontifex inuitos coniungere non posset, declarato illo contractu ob impendimentum euidens consanguinitatis inualido, facta fuit potestas Regi alia connubia ineundi.

Henrici IV. Gall. Regis primi matrimonij impedimenta.

Henrico IV. Gall. Regis datur facultas aliam vxorē ducendi.

Nec multò post inchoati tractatus pro coniungenda ipsi Maria Medicea (filia Francisci Magni Ducis Hetruriæ ex Ioanna filia Ferdinādi I. Imperatoris prima eius vxore) feliciter coáluerunt, ad subsequentem annum pompa sponsaliorum & conducendæ in Galliam istius sponsæ dilata. Sub finem verò huius anni Dux Sabaudiæ colloquium Henrici Regis Galliæ expetierat, & in Galliam veniens, ab eo summo honore exceptus, restitutionem Marchionatus Salusij tractauit, quam tum stabilitam, cùm postea mutato consilio dubiam haberet ipsemet Sabaudus, sopitum iam bellum iterum concitauit, vt in anno proximo attingemus.

Maria Medicea desponsatur Henrico IV. Galliæ Regi.

Sabaudiæ Dux venit ad Regē Gall. Henricū IV.

Eodem anno in Gallia Parlamentum Parisiense publicari fecit decretum Regium circa Religionum dissidentium concordiam in triginta articulos digestum. Inter quos præter eos, quos alio loco supra adnotauimus, erant præcipui: *Quòd Amnestia præteritorum omnibus concessa, vindictæ quæuis ac exprobrationes essent prohibitæ.*

Parlamenti Parisiensis Decretum circa Religionis diuersa pacē.

Catholicæ Religionis vsus vbiq; in Regno instaurari deberet, & Templa, loca, decimæ Ecclesijs debitæ restituendæ essent. Quæ in locis Ecclesiasticis Catholicis dissidentes ædificauerint, vt Ecclesiastici æqua æstimatione soluant, vel pretium fundi iustum accipiant: quæ verò in munitiones arcium vel Vrbium cessérant, sine mandato Regis destrui vel repeti non deberent.

Nobilibus qui ius gladij haberent, in bonis suis liber esset vsus suæ Religionis: ijs verò qui ius gladij non habent, pro ipsis & suis familijs tantum.

Parisijs & circum intra quinque milliaria dissidentibus exercitia Religionis suæ publica interdicta essent, salua libertate conscientiæ cuique, & in exercitu solis Præfectis militiæ, idq; extra locum hospitij Regij.

Quòd diebus festis ab Ecclesia Catholica Romana celebrari solitis, à laboribus & operibus mechanicis quæ extra ædes audiuntur dissidentes abstinere deberent. Libri nonnisi Catholici imprimi, & diuendi publicè possint, præter

A. C. 1598

præterquam in locis vbi diuersæ Religionis liberum esset exercitium.

Quòd in matrimonijs contrahendis gradus consanguinitatis & affinitatis ab Ecclesia Catholica Romana designatos agnoscerent, & obseruare tenerentur dissidentes, & decimas Ecclesijs soluere.

Quòd Cemeteria seu loca sepulturæ assignanda essent dissidentibus.

Quòd in Academijs, Collegijs, Hospitalibus suscipi deberent quicunq; sine respectu religionis, præstito iureiurando solito, idq; in Dei nomine tantum, non Sanctorum.

Si quis exhæredatur Religionis causa, vt irritum haberetur.

Ad dignitates & officia quæuis vt pateret aditus diuersæ Religionis personis, dummodò iusiurandum præstarent de fideliter obeundo officio suo.

Modus etiam administrandæ dissidentibus iustitiæ esset præscriptus, non dissimilis expresso supra alio loco.

Processus omnes, decreta iudiciaria, alienationes, venditiones Religionis causa factæ, vt essent relaxatæ, ita quod exinde fisco illata bona, proprijs Dominis, vel eorum hæredibus reddi deberent. Condemnatiq; ob Religionem tempore belli, vel in exilium pulsi, ac eorum liberi in integrum essent restituti.

De pecunia Regia vel publica quicquid alterutra pars accepit durantibus tumultibus, ab eius restitutione vt esset libera.

Ab accusatione de fœderibus initis cũ exteris sub tumultu bellico, arcium, templorum demolitionibus vsq; à morte Henrici II. Regis factis, dissidentes censerentur absoluti, dummodò renunciarent posthac huiusmodi fœderibus intra & extra Regnum faciendis, & militem præter voluntatem Regis non colligerent. Omnes prædæ in istis bellis mari vel terra captæ, possessoribus essent addictæ, quæ verò quis præter belli disciplinam, priuata authoritate rapuit, ea iure possent repeti.

Omnia etiam edicta isti præsenti contraria abolerentur, & omnes Præfecti iudiciorum se ista obseruaturos iurarent. Atque tali moderatione placati tunc dissidentens, aliquantum quieuerunt. Sed non multò post viribus & animis aucti, maiora semper vsurpare, & à Regibus extorquere non destiterunt, vt suis locis constabit.

In Vngaria autem hoc anno nihil singulariùs accidit, præter excursiones fortuna variante cum Turcis & Tartaris à præsidio Strigoniensi & Canisiensi commissas. Tentauit etiam Szuartzembergius semel & iterum vt Budam occuparet, & demum & Pestam, sed omnes eius conatus in irritum cesserunt: præterquam quod Bassa Budensis, dum speculaturus aduenientes Cæsarianos cum paucis suis incautus vltra vnum milliare à Buda prodijsset, ab ipsis in insidijs latitantibus fuit captus, & Viennam vinctus deductus. Instituti quoq; tractatus de pace Strigonij, cùm Turcæ inter alias conditiones restitui sibi Strigonium in commutationem Agriæ postularent, & Cæsariani hoc renuerent, re infecta fuerunt soluti. Et maior cura Imperatoris ad Transiluaniã de manibus Batoreorum extorquendam fuit conuersa: cùm enim iam Sigismundus Batoreus Princeps Transiluaniæ pacto de ea Imperatori dimittenda inito renunciasset, & totam illam Prouinciam præter Varadinum in suum obsequi-

Budam frustra tentant Cæsariani.

Budensis Bassa captus.

Turcæ conditio pro pace facienda.

Bator Sigism. Transiluaniã recuperat.

A. C. 1599.

obsequium recepisset, nonnisi apertâ vi inde deturbari posse videbatur. Vnde Imperator fortiores exercitus sui legiones cum Georgio Basta eò conuerterat, & speciosorum titulorum spe Michaëlem Palatinum Valachiæ in suas partes traxerat, vt coniunctis cum Basta viribus Batoreos expugnaret. Nec tam vires ad resistendum Sigismundo Batoreo, quàm animus & consilium deerat, tot enim mutationibus turbatus, quid ageret fluctuabat, & nunc liberalioribus (quod præter Opoliam ac Ratiboriam addiceretur eius vsui Trebnicensis in Morauia Principatus, ac duplicaretur pensio pecuniaria annua ipsi in primis pactis stipulata) promissis illectus, iterũ cum Imperatore in gratiam redire, nunc in retinẽda pro se & sua prosapia Transiluania persistere nitebatur. Ac tandem cùm agnati eius Batorei illum iuri in Transiluaniæ Principatu, toti familiæ Batoreæ quæsito præiudicare non posse probarent, & Ordines Transiluaniæ se inuitos priuato solius Principis arbitrio dominatui alieno subijci acerbiùs ferrent, palamq; omni ipsius abdicationi contradicerent, nisi fortè pertæsus curarum publicarum molestiæ aliquem ex Batoreis, cui successio in eodem Principatu æquiori iure deberetur, in locum suum sufficeret, omisso quem cum Imperatore per Legatos suos iterum instituerat de pace tractatu, patrueli suo Andreæ Cardinali Batoreo illum Principatum tradere decreuit, & ad eum mutato habitu cum paucis Comitibus per Poloniam Varmiam (cum Episcopatum tunc habebat ille Cardinalis) profectus, omne negotium de dimittenda ipsi Transiluania certis possessionibus ad alimenta sua reseruatis transegit. Itaque Cardinalis nihil moratus, paucis in confinijs Poloniæ in tam arcto tempore collectis copijs, in Transiluaniam iuit, receptusq; ibi ab omnibus Ordinibus, summo applausu Princeps Transiluaniæ fuit renunciatus. Ac statim misit literas ad Imperatorem, quibus ipsi successionis suæ in eo Principatu ius legitimum, & Sigismundi Principis cum eo concordiam in præiudicium Batoreorum prætentatam irritam esse repræsentauit, eumq; deprecabatur ne erroneæ omniq; rectæ rationi, tam euidentèr repugnanti Sigismundi Principis cessioni inhæreret, sed obsequijs suis amicis contentus esset. Scripserat & ad Georgium Basta, vt arma contra Turcam hostem communem æquiori iure conuertenda, ab effundendo sanguine Christiano cohiberet, vsq; dum pacatioribus medijs controuersia illa sopiretur. Sed Imperator nihilo placatior factus, mandauit Georgio Basta vt Transiluaniam coniuncta cum Michaele Palatino Valachiæ opera vi occuparet, Batoreosq; inde eijceret. Et cùm Cardinalis arma armis tam infestis opponeret, ac diuersis conflictibus vtrumq; Ducem Imperatoris repressisset, missus fuit ad ipsum Germanicus Malaspina Episcopus Sancti Seueri, Nuncius Apostolicus, eodem munere nuper in Polonia non sine nota vafri perfunctus, (in eius nomen luserunt Poloni tali ioco *nunquam erit bona spina, licet mittatur de Roma*) qui ea occasione fauorẽ Imperatoris, & per eum dignitatem Cardinalitiam promereri cupiens, nihil non egit quo Cardinalem Andream supplantaret. quod & perfecit: nam insti-

Georg. Basta mittitur ad eiicidiendum Batoreum ex Transiluania.

Batorei Sigis. inconstantia.

Bator Sigism. Andr. Cardinali fratri cedit Principatum Transil.

Bator Cardinalis in Transiluaniã transit.

Bator Cardinalis ad Imp. scribit de suo aduentu in Transil.

Rudolph. Imperat. contra Cardinalem Bator exercitum mittit.

Malaspina Nuncius Apostol. ad Cardinalem mittitur.

A. C. 1599.

tuto de pace colloquio, & commeans vltrò citroque ad Duces Cæsarianos quasi eorum arma sisteret, Cardinali persuasit, vt nil hostile metueret, exercitumq; dimitteret, asseuerans Cæsarianos quoq; idem facturos iussu suo, cuius arbitrio Imperator commiserit (vt ille aiebat) illud negotium dirimendum.

Malaspinæ dolus.

Sed mox Cardinalis malo suo sensit speciem illam tractandæ pacis à Malaspina dolosè fuisse compositam: nam vt primum suas copias dimisit, & præsertim Polonicas, in quibus licet numero paucioribus præcipuum erat robur, Michael triginta millia Valachorum cum aliquot cohortibus Germanorum à Georgio Basta sibi summissis adduxit propè Sibinium, vbi tunc Cardinalem hærentem Malaspina spe conciliandæ pacis morabatur. Regio omnis circa Sibinium & gens frequens eius oppida & vicos inhabitans denominatur Saxonica: Germani enim sunt, quondam ab Hunnis Germaniam bello diuexantibus coloniæ ex captiuis Germanis eò deductæ, & tanta fæcunditate propagatæ, quod non solùm in illa regione, sed penè in tota Transiluania meliora loca impleuerint, & Ciuitates insigniores construxerint. Similes coloniæ ex captiuis Germanis inueniuntur plures etiam in Moldauia circa Kutnariam: imò & in Polonica Russia circa Præmisliensem & Sanocensem tractum innumeri pagi inhabitantur à Germanis, quos eadem sors belli eò compulit, & retinent idioma ac morem hucusq; genuinum Germanum. Nec supererat Andreæ Cardinali tam inopinata belli necessitate coangustato, & dimisso milite omni præsidio destituto, nisi quod requisiuit fidem datam à Malaspina, qui inscium se eius nouitatis præseferens, quasi prohibiturus conflictum ad Michaelem iuit, nec ampliùs ad Cardinalem reuersus, ibi euentum prælij expectauit.

Michael Palatinus Valach. Cardin. Bator persequitur.

Sibinium in Transil. colonia ex Germanis.

Germanorum in Transiluania coloniæ.

Germanorum in Moldauia & Russia Pol. coloniæ.

Commisso autem prælio, cùm Cardinalis cum suis repentè multitudine hostium oppressus, vix manum conserere valuerit, statim in fugam coactus, comitatus à septem familiaribus, Polonis viarum ignaris, dum per deuia oberrat, à Satellitibus Michaelis deprehensus, capite truncatur. Caput præcisum hastæ infixum allatum sibi Michael, impositum disco statim Malaspinæ misit, munus ferale tantæ fraudis architecto gratissimum: cuius iste lineamenta manu pictoris exprimi, ac Imperatori transmitti curauit. Ac ad nuncium talis cladis Viennæ Archidux Matthias triumphos maiores, quàm si ad Iaurinum Sinan Bassam cecidisset, tormentorum concitato ingenti boatu, & publicis lætitiæ editis signis, ac in templis hymno gratiarum actionis solemni ritu decantato celebrauit, Michaelisq; Legatos tantæ gloriæ præcones Pragam ad Imperatorem contendentes aureis monilibus donauit. Sigismundus Batoreus Princeps in Polonia interim degebat; in Transiluania autem ex Batoreis solus remanserat Isthuan Batori, in cuius nomen Husta, Viuarum & alia munitiora loca tenebantur. Sed cùm tempus vires instaurandi non haberet, à Georgio Basta Somlij obsidione constrictus, incolumitatem sibi traditione illorum locorum pacisci debuit. Proceres verò nonnullos qui à partibus Batoreorum stabant, Michael capite plecti

Bator Cardinalis prælio vincitur & occiditur.

Bator Cardinalis caput mittitur Malaspinæ in disco.

Michaelis Palatini Valach. legati ad Imperatorem.

Transil. oppida multa in nomen Isthuan Bator iurant.

Michael Pal. Transiluanos opprimit.

A. C. 1599.

plecti iussit, alios in vincula coniecit, & reliqui territi obsequium Imperatori iurârunt. Atque ita intra paucos dies tota Transiluania in potestatem Imperatoris tunc concessit, sed non diu in ea durauit, vt subsequentia tempora docebunt. Malaspina quoque non eum fructum sui artificij recepit quem sperabat: Romam enim vt venit, à Clemente PP. VIII. ea omnia non probari, sed indignè accipi sensit, statimque abire iussus ab Aula Pontificis ad suum Episcopatum, concepto inde mærore contabuit, ac in breui decessit. Nec Michael multum exultauit illo facinore: cùm enim ex pacto deberet retinere Administrationem Transiluaniæ pulsis Batoreis, postquam istud perfecit, & omnia loca Transiluaniæ exturbatis præsidijs Batorianis possedit, Georgius Basta eo inuito, & querelas, datumq; promissum nec quicquam opponente, eius præsidijs eiectis omnia illa loca Cæsareo milite muniuit. Quin & Valachiæ Palatinatum mox amisit Michael: nam dum in Transiluania moratur, Hieremias Moldauiæ Palatinus ope Polonorum & Turcarum ipsi infensorum introduxit fratrem suum Simeonem in Valachicum Principatum, quem Michael recuperare contendens, à Polonis iterato prælio superatus, in Transiluania demum à Georgio Basta præmium nauatæ Imperatori contra Batoreos operæ recepit, miserabiliter interemptus, vt suo tempore constabit.

Michael Palat. Transiluanos opprimit.

Malaspina malum præmium recipit pro opera contra Card. Bator.

Georg. Basta Michaelem Palat. ex Transiluania eijcit.

Michael. Palatin. amittit etiam Valachiam.

Sub finem istius anni auspicatus est Clemens Papa VIII. festiuitatem proximi Iubilæi, siue gratiosi denominati, primæuis temporibus Centesimo quoque anno celebrari soliti, postea reducti in quinquagesimum, & demum ad vigesimum quintum. Iste in centesimum incidens, vti genuinus maiori populorum alacritate fuit celebratus. Ad eum itaque ipso die Festo Ascensionis Christi istius anni ex ritu Ecclesiæ à Summo Pontifice denunciatum, dimissis per vniuersum orbem Christianum literis, Papa omnes Christi fideles inuitauerat, & in magno populorum ad Vrbem concursu pridie seu in Vigilia Natalis Christi istiusmet anni ab hora Vesperarum eius solemnitatem inchoauit. Fui tum Romæ præsens, & spectaui totam illius sacri actus introductionem talem: Pontifex ex suis ædibus ad Capellam Paulinam Palatij Vaticani cum Cardinalibus & Episcopis, quorum magnus erat numerus, ac cum Oratoribus Regum & Principum descendens, ibi in genua coram Sanctissimo Sacramento precationibus aliquibus enunciatis, intonuit hymnum *Veni creator Spiritus*. Cereum accensum ipse & adstantes singuli tenentes: & eo cantato cum vniuerso præsentium cœtu ipse in sella gestatoria sublimis habitu & mitra preciosa Pontificali redimitus, per gradus Palatij ad vestibulum templi Diui Petri descendit, ac fixo gressu ante portam Sanctam siue Auream donominatam (occlusis manentibus omnibus alijs eiusdem templi ianuis, & ista Sancta muro obserata) depositus è sua sella pedes accessit ad limen portæ, ibique Cereum accensum manu tenens, & confidens mitratus in loco ad hoc parato, Cardinalium ac Episcoporum super Cancellos hinc inde substructos sedentium corona circumseptus, malleo argenteo inaurato percussit murum,

Iubilæi Sancti festiuitas inchoatur Romæ.

Iubilæi Sancti inchoationis cerimonia.

A. C. 1599. rum, quo obstructa erat Porta sancta, occinens clara voce: *Aperite mihi portam iustitiæ.* eique respondentibus Cantoribus: *Ingressus in eam confitebor Domino.* Et iterans malleo ictum, dixit: *Introibo in domum tuam Domine*, replicantibus Cantoribus, *Adorabo ad Templum sanctum tuum in timore tuo.* Tertiò demum pulsauit aiens: *Aperite portas quoniam Dominus nobiscum est.* Choro persequente: *Qui fecit virtutem in Israel.* Tunc tradito malleo Summo Pœnitentiario, mitra deposita recitauit precationē: *Actiones nostras Domine aspirando præueni.* & ea dicta iterum considens legit Psal. 99. *Iubilate Deo omnis terra.* Interim fabri demoliebantur murum portæ. Et cùm fuit aperta, Pontifex mitra deposita eam subiuit enuncians versus: *Hæc est dies quam fecit Dominus.* cui respondebant Cantores: *Exultemus & lætemur in ea.* Et iterum: *Beatus populus tuus Domine.* ℟. *Qui fecit tabernaculum.* ℣. *Hæc est porta Domini.* ℟. *Iusti intrabunt in eam.* Deinde subiunxit precationē:. *Deus, qui per Moysen famulū tuum populo Israelitico annum Iubilæi & remissionis, instituisti, concede nobis famulis tuis, annum Iubilæi huius tua authoritate institutum, quo portam hanc populo tuo ad preces tuæ maiestati offerendas ingredienti solenniter aperiri voluisti, feliciter inchoare, vt in eo venia & indulgentia plena remissionis omnium delictorum obtenta, quum dies vocationis nostræ aduenerit, ad cœlestem gloriam perfruendam, tuæ misericordiæ auxilio perducamur. Per Dominum nostrum Iesum Christum. &c.* Tum Pœnitentiarij S. Petri aquâ lustrali aspergebant adstantes, & decantato Hymno *Te Deum laudamus.* Pontifex sella eadem sublatus ad Altare SS. Petri & Pauli transiuit, ac dictis aliquibus precibus, thronum Pontificalem ascendit, choro Cantorum vesperas decantante. Vt autē Pontifex cum Cardinalibus & Episcopis Portam sanctam transierat, populus irruens omnia cæmenta deiectæ portæ diripuit, quisq; Religionis ergò aliquid ex illis domum referre contendens; & quòd Pontifex cùm portam obstruit, cæmento illi obstruendæ portæ parato, numismata sua argentea, & nonnulla aurea ingerere soleat, quæ deinde in aperienda illa porta, in illis glebis & ruderibus lucri auidi quærunt. Aperta porta apud S. Petrum, ad Basilicas S. Mariæ Maioris, S. Ioannis in Laterano, S. Pauli extra portam Ostiensem, Cardinales titulos earum gerentes iuerant, & ibi portas similes sanctas eodem ritu aperierunt. Atque tali solemnitate Iubilæum inchoatum maximo populorum concursu celebrari in fine istius anni incepit.

Sueciæ rebellio in apertū prorumpit cōtra Sigismū. Regem.

Nec aliud singularius in isto anno incidit, præter Sueticam rebellionem, quæ eousque nonnihil simulata, tandem reiecto omni respectu in apertum prorupit. Statim enim post discessum è Suecia Sigismundi Regis, Carolus Dux Stocholmia & Calmaria vi capta, vt supra attigimus, crudeliùs sæuijt in plures Nobiliores Suecos qui Regi adhæserant ibi deprehensos, & omnia iura Regia sibi ipsi palàm vsurpauit. Indixerat etiam Comitia Stocholmiæ, & in eis omnia quæ apud Calmariam egisset, ab Ordinib⁹ approbari, cōmunibusq; studijs defendi postulauit; inquiens necessitatem sibi impositam fuisse recuperandæ Calmariæ,

Carolus sæuit in Suecos Sigism. Regi addictos.

A. C. 1599. riæ, inde quòd Rex Sigismundus contra pacta Linocopiensia militem externum non dimiserat, & eo Calmariam contra Priuilegia Suetica munierat, nunquam restituendam Regno Sueciæ, nisi hoc modo fuisset recepta. Postea deliberandum proposuit de Filandia & Estonia, quæ eousq; Sigismundo Regi fideliter adhærebant, nec volebant adiungi rebellioni Sueticæ, & fecit sanciri decretum, quòd armis ad obsequium reduci deberent: contra Archiepiscopum Vpsaliensem, & alios in carceres coniectos, quasi tumultuum in Regno causa fuissent, sed veriùs quòd Sigismundo fauerent, processus Iudiciarios institui voluit, & pœnis legum, præsertim Abrogensis Conuentus eos damnari. Omnes enim quotquot vel ex leuissima coniectura fauere Sigismundo Regi suspicabatur, criminis turbatorum Reipublicæ insimulatos ad carcerem trahi, & immaniùs trucidari, bona ipsorum fisco applicari, Familias eorum è Regno proscribi faciebat, & perpetuò per totum Regnum talem carnificinam exercebat, vt nullus hiscere contra ipsius dicta vel facta ampliùs auderet, nisi simul de vita, bonis, liberisq; periclitari vellet. Nec iam satis erat ipsius placitis non cōtradixisse, nisi & præueniret quisque voto suo desideria ipsius; omnia enim ad perficiendam defectionē consilia cū n ipsemet fabricasset, ea tamen ita reputari volebat, ac si non à se, sed ab omnium Ordinum cōmuni consulto fuissent profecta. Vnde cùm in iisdem Comitijs quasi dubius quæstionem instituisset, quid expectandum esset à Sigismundo Rege, qui ad literas eorum Linocopiæ datas nihil responderet, anné obedientia illi præstanda esset, qui Regni curam nullam haberet?. certatim omnes (quod ab ipso desiderari sciebant) Regem Sigismundum Regno abdicârunt, renunciantes iuriiurando & fidei qua hactenus ei obligabantur: non excluso tamen à spe successionis Regni Vladislao eius filio si intra semestre in Regnum veniret, & in Religione, ac legibus Sueticis instrueretur. Nempè ostentatam ad speciem erga prolem Regiam propensionem ἀδύνατον conditione adiecta restrinxerunt.

Sueciæ Comitia Stocholmiæ.

Sueci Sigism. Regem abdicant Regno Sueciæ.

Vladislaū Sigismundi Regis filium Sueci non excludunt à successione Regni.

Nec statim vniuersum, sed per partes ius Sigismundi Regis in Sueciæ successione abrogabant, vt simularent non eorum maleuolentia abolitum, sed ipsiusmet cunctatione derelictum fuisse: quod phaleratis verbis instructum, typis assiduè diuulgabant, apud omnes Germaniæ Principes, culpam suam, non rogati, excusationibus & innocentiæ pallio obuelantes.

In eisdem Comitijs Carolus Dux plura alia communi consulto decerni fecerat, quibus suam potestatem stabiliret: vt quod concessa fuerunt ipsi maiora impensarum subsidia, quibus gradum suum tueretur: maximè contra insidiatores à quibus vitam suam peti querebatur: vt profugi è Regno, quasi illi à foris hostilia Regno molirentur (eos denotabat qui morabantur apud Sigismundum Regem) bonis priuarentur, & eorum Familiæ è Regno eijcerentur, nisi intra certum tempus redirent, & causam absentiæ suæ in Iudicio dicerent. Lubecensibus quoq; ni restituerent retentas quasdam naues Sueticas, commerciorum in Suecia liber-

Carolus Sud. stabilit suam potentiam in Regno Suec.

A. C. 1590.

Caroli Suder. in Filandia nauale prælĩu

libertas fuit interdicta. Et his ita peractis nil moratus contra Finones Claſſem duxit, cui occurrens Alexius Korck cum claſſe Finonica partium Sigiſmundi Regis, poſtquam dubium certamen diutiùs ſuſtinuiſſet, & ipſum Carolum in periculum vitæ penè induxiſſet, ſuperante Caroli fortuna, ad vltimum ſuccubuit Vuiburgum retrocedere coactus. Inde Carolus terreſtri itinere diſtributis in diuerſa copijs tranſiens, neminemq́; qui reſiſtere auderet amplius reperiens, facile totam eam Prouinciam Naruam vſque ad confinia Moſchouiæ, & omne obuium in ſuam poteſtatem redegit. Narua aduerſo flumine Claſſe venientem cum applauſu recepit: Helſingforſæ, Vuiburgi, munitiſsimis oppidis, præſidia Germanorum à Sigiſmundo Rege collocata, oppidani ipſimet Gaſparo Tiſenhaus & Guilhelmo Farensbach eorum præfectis in vincula coniectis, oppreſſerunt, & ſe Carolo dediderunt. Arx Abouienſis aliquãtum à Ioanne Flamingio & Aruido Erici fuit defenſa, ſed hæc etiam ad deditionem fuit coacta, cùm nulla auxilia ſperare poſſet: & omnes qui ſeſe oppoſuerant Carolo non ſolùm in arce, ſed in alijs quoq; locis comprehenſi, ſupplicio capitis fuerunt affecti. Sola Reualia, quò plures Finones cum vxoribus confugerant, ac tota Eſtonia in fide Sigiſmundi Regis, tunc adhuc perſeuerabat, & ad Legationem Caroli, qua illos monuerat ne à corpore Regni Sueciæ ſeſe auellerent, fidẽ Sigiſmundo Regi datam mutare ſe non poſſe reſponderat. Vi etiam tunc Carolus contra eam Ciuitatem omnibus bello neceſſarijs munitã, præſertim hyeme ingruente, proficere nil potuit: ſed celebrato Conuentu Abouiæ cum Finonibus, menſe Nouembre in Sueciam redijt. In tantis autem Caroli progreſsibus Rex Sigiſmundus ex aſſueta cunctatione ſua nil remiſit, & moras trahens, nulla remedia parari curauit, quibus hoſtem reprimeret, vel ſaltem ſeruaret ab internecione reſiduos in Suecia ſibi fideles, donec illis abſumptis, & Reualia in ordinem redacta, anno inſequenti, audacia Caroli in Liuoniam Poloniæ Prouinciam illata, etiam in Regno Poloniæ ipſum Sigiſmundum perſequi non deſtitit, vt paulò poſt dicemus.

Abou arcis præſidium deditionem facit.

Reualia in fide Sigiſmundi Regis perſiſtit.

Sigiſmun. Regis cunctatio.

Polonia peſte graui affligitur.

Peſtis hoc anno violentior Poloniam penè totam diuexauit, propter quam & funebris pompa defunctæ Reginæ Annæ Auſtriacæ differebatur vltra vnum annum; & cùm ea nihilominus non deſineret, nec diutiùs expectare vellet mater Reginæ defunctæ Maria Archiduciſſa, quæ ſtudio ad perſoluenda filiæ iſti ſuæ iuſta venerat in Poloniam, per vicos & Oppida & ipſam Ciuitatem Cracouiam totam iſto malo infectam, cum ſummo diſcrimine comitantium illud funus conductum in Capella Iagellonia Pontificalis Eccleſiæ Arcis Cracouienſis fuit depoſitum. Arcebatur ſeuerioribus verberibus ab apparitoribus populus contagioſus, ne conducentium Ordini ſe immiſceret; in tanta tamen turba vix euitari potuit contactus infectorum, & plures ex familia Aulica periculum contagionis non effugerunt. Ipſe Rex vſq; ad templum Arcis comitatus funus, breui compendio ſacris lugubribus expeditis, properè Lobſouiam ſtatim à templo receſſerat.

Annæ Reginæ Polõ. funebris pompa.

Maria Archiduciſſa Stirienſis in Poloniam venit.

Annus

Annus Chriſti, 1600.

ANni Milleſimi Sexcenteſimi Iubilæi feſtiuitas, vt diximus, maxima ſolennitate à Clemente Papa VIII. initiata, effuſis omnium Chriſtiani orbis populorum ſtudijs continuabatur. Ad eam enim celebrandam concurrebat Romam toto iſto anno ex omni gente penè innumera hominum multitudo, & tanta alacritate frequentabat loca Vrbis ſacra, certatimque à Romanis & aduenis exercebantur pietatis officia, vt non pauci religionis aduerſæ fama tantæ Religionis excitati Romam venerint, & quæ domi audita opinabantur minùs credibilia, ſuis oculis ſpectârunt.

Romæ cõcurſus populorum ad Iubileum.

Cùmprimis autem admirationem omnibus mouebat, Pontificis, Cardinalium, & Nobilium Romanorum, profuſa liberalitas in excipiendis pauperibus peregrinis, quorum quinque millia, & quandoq; ſex & amplius millia in ſolo hoſpitali Sanctiſsimæ Trinitatis vno die conueniebant, eiſq; cibus ac potus ad ſatietatem cuiuſque apponebatur, tum & lecti molliter ſtrati ad quietem nocturnam apparabantur. Cardinalis Alexandri Peretti de monte alto nuncupati Sixti V. PP. nepotis præcipuè enituit magnanimitas in ſuppeditandis illi hoſpitali SS. Trinitatis ad tantas expenſas ſumptibus, qui maiori parte ex ipſius peculio conſtabant: licet alij quoque opulentiores Romani eò non paucas Eleemoſinas conferrent, præter alia Xenodochia, & pauperum Monachorum loca, in quibus elemoſinis ſimilibus magnus aduenarum numerus alebatur. Ipſe etiam Sum̃us Pontifex quotidie ducẽtos, & non rarò trecentos pauperes in Palatio ſuo victu ſuſtentabat, & eleemoſinis ſublenabat. Et pro Epiſcopis externis pauperioribus, quorum plurimi ex Aſia, Syria, Africa, & alijs longinquis infideliũ regionibus viſebantur, ſingulare Prytaneũ ſeu hoſpitiũ inſtrui fecerat in vico Vrbis denominato *Burgo di S. Pietro*: vbi eius impenſis quiſq; talis vno menſe viuere poterat. Et præter hæc Vrbis plateas & templa aſsiduè implebant agmina ſodalitiorum numeroſa, aliqua triſti habitus ſqualore, aliqua ſcapulas ſuas diris cædendo flagellis, diuerſaq; diuerſis pœnitentiũ ſignis execrationẽ ſuorum reatuum demõſtrantia, quorũ aſpectu plures ex aduerſa Religione aduenæ permoti, deteſtabantur impoſturas ſuorum pſeudodoctorum, qui mores Cleri Romani falsò criminari, & carpere in vſu habent, & nonnulli ex illis ad fidem Catholicam exinde conuertebantur: præſertim ex Geneuenſibus non ignobilis Magiſter Caluiani erroris Arnoldus Martini.

Romanorum hoſpitalitas erga peregrinos.

Hæretici non pauci Romæ conuerſi ad fidem.

Polonis Romæ infauſtus fuit iſte annus, ibi enim ipſo eius initio 11. die menſis Ianuarij Georgius Radziuil Cardinalis Epiſcopus Cracouienſis, ætatis ſuæ quinquageſimo tertio anno febri maligna correptus interijt, ſummo omnium non ſolùm nationalium, ſed Vrbis totius dolore. Excellebat enim ille Princeps moribus tanta ſuauitate grauitate temperata

Radziuil Cardinalis Romæ moritur.

rata compoſitis, vt facilè quoq́; prima conuerſatione vel colloquio in
amorem & reuerentiam ſui traheret. Deſperatum jam à Medicis viſi-
A. C. 1600.
tauerat ipſemet Clemens Papa in Palatio, quod ex conducto ſub monte
Quirinali inhabitabat, & intuitus florem iuuentutis Polonæ moribũdo
cum fletu adſtantem, ipſe quoque à lachrymis temperare non potuit,
ac omnibus vice Cardinalis paternum patrocinium promiſit. Funus
eius delatum fuit ad Templum nominis IESV iſtius Societatis. Nec
multos poſt dies menſe Februario eadem lethi vi cogente ſequutus eſt

Rozrazeuius Epiſcop. Vladislauienſis Romæ obijt.

eum Hieronymus Rozrazewski Epiſcopus Vladiſlauiẽſis propè ſeptua-
genarius, qui etiam æquè generis claritate ac maturioris prudentiæ,
quam longo rerum vſu quæſierat laude, magnam nomini ſuo compara-
uerat exiſtimationem, ac ſingulariùs deuinxerat ſibi fauorem Summi
Pontificis adhuc in Polonia nauata ipſi opera pro eliberando Archiduce
Maximiliano tunc ibi captiuo. Vnde mortuo Radziuilo Cardinale, il-
lum Pontifex voluerat creare Cardinalem, niſi mox obijſſet ex quartana
diuturniore. Quantumuis autem tunc Roma & tota Eccleſia Catho-
lica agendis feſtis vacaret, & omnis Chriſtianus orbis anno hoc Iubilæo
cùm ab operibus, tum magis à bellico ſtrepitu feriari debuerit; tamen
ſub id tempus vbique penè maiori animorum contentione arma tracta-
bantur. Et vt ab illis incipiamus, qui priores tunc claſsicum cecinerunt.

Mauritius Auranius Vachtenduncum capit.

Mauritius Hollandorum Dux cognito per exploratores, quòd præſi-
diarij Vachtendunco oppido Geldriæ munitiſsimo prædatum in Colo-
nienſem tractum prodierant, menſe Ianuario eò Ludouicum Naſſouiũ
cum expeditiori militum manu miſit, qui hyemis beneficio adiutus,
cùm loca paludinoſa quà hoſtis minus periculum exſpectabat glacie cõ-
creta pertranſiſſet, primo impetu Oppidum ipſum cæpit, ac demum &
Arcem; cuius Præfectus commeatu & ſufficienti præſidio deſtitutus,
vulnereque accepto deditionem fecerat. Maximè autem res Hiſpa-

Hiſpani in Belgio defectu ſtipendiorũ militarium damna ſentiũt.

norum in Belgio tunc infirmæ erant ob defectum pecuniæ: vnde cùm
militibus ſtipendia debita ſtato tempore non ſoluerentur, varia diſſen-
ſionum & ſeceſsionum materia proueniebat, nec tutò illis arces ac loca
munitiora cuſtodienda committi poterant, vel opera illorum in arduis
adhiberi, ne concitato maiori tumultu ſpe veniæ deſperatâ ad hoſtem
tranſirent. Atq; hanc opportunitatem ſibi vtilem Hollandi ſtudioſiùs

Hollandi tumultuantes Hiſpanicos milites ad ſe trahunt.

tractabant, & ex tumultuantibus militibus plures corrumpebant, vt tan-
tò magis inſoleſcerent, alerentque ſeditiones, vel ipſis Hollandis pro
precio arces traderent, vt ſucceſsit mox. Mauritius enim eã rei benege-
rendæ occaſionẽ nactus, celeriùs collectis ſuis copijs ad Creuecouriam
Syluæducenſis agri præcipuum propugnaculum ad Moſam 20. die Mar-
tij proceſsit, ibique expoſitus priuſquam oppugnationem inchoaret,
cùm deditionem miſſo tubicine requiſiſſet, præſidiarij tumultuum &
rebellionis ſibi conſcij, corrupti inſuper pecunia à Mauritio ſibi ſum-
miſſa, deditionem fecerunt, & ferè omnes præſtito fidelitatis iureiuran-
do in militiam Hollandorum tranſierunt; præter paucos qui illis à San
Andreano caſtro in ſubſidium venerant, & eò redire ſunt permiſsi. Inde
mouit

A. C. 1600.

S. Andreanũ propugnaculũ capit Mauritius.

mouit Mauritius ad San Andreanum caſtrum in Inſula Bommelienſi nu-
per à Cardinali Andrea ingenti ſumptu excitatum, natura loci, aquis
Moſæ & Vachalis ibi confluentibus, ac operis artis militaris munitiſsi-
mum. maximè autem incommodum Hollandis, vt quod Bommelio,
& penè viſceribus Hollandiæ immineret. Eò itaque conuerſus Dux
Mauritius, aggeribus diſruptis omnem ad caſtrum illud aditum aquarũ
circumquaque inundatione interclusit, & ita facilè Ludouicum Velaſco
ac Barlottam cum ſubſidijs eò venientes reiecit. Nec tamen obſeſſos
tam citò ad deditionem cogere potuiſſet, commeatu omni ad diutur-
niorem obſidionem probè inſtructos, vnde alio compendio acceleran-
dum ratus, ſtipendiorum retentorum ſolutionem, ſi ſe dederent, eis ob-
tulit. Et menſe Maio poſt paucos tractatus, cùm illi ſtipendia ſua quin-
gentis nummorum aureorum communium millibus computarent, nu-
meratis centum & viginti nummorum aureorum millibus cum eis tranſ-
egit, Caſtrumq́; illud deditione accepit, vnà cum machinis æneis, & cõ-
meatu ac inſtrumento bellico, cuius æſtimatio 300000. aureorũ ſum-
mam æquabat, & penè omnes præſidiarios illos in ſua caſtra militaturos
recepit, cùm ad Archiducis Alberti ditiones poſt talem proditionem
reuerti non auderent, ac tanto fideliorem poſtea Hollandis operam na-
uarunt, quòd mallent potiùs mori in bello, quàm incidere in manus Hi-
ſpanorum. Tantis autem victoriæ primitijs animatus Mauritius, ma-

Mauritius Auranius in Flãdriam exercitum traijcit.

iora aggreditur, & auctum exercitum cum copioſo apparatu bellico na-
uibus impoſuit, tranſmiſitq́; in Flandriam: ac vigeſima tertia Iunij pro-
pè vicum Aſſene & Saſſum portum Gandauenſem littus occupauit.

Nouportum obſidet Mauritius.

Inde Brugas prætergrediens, Audeborgum & Santalbertum, & non-
nulla minora Caſtella exturbatis metu tam inopinati aduentus ſui de-
fenſoribus intercepit, ac Neuportum contendens, ibi caſtra ad inſtitu-
endam oppugnationem poſuit. Claſſem autem cum reliquo in ea mi-
lite circumnauigare iuſſerat Aſſena ad littus ab Oſtenda Nouporto pro-
ximùm. At Archidux Albertus tum Bruxellis cum Ordinibus Prouin-
ciarum ſibi ſubiectarum congregatis, agitabat conſilia de conſeruatione
ſtatus ſui, & cumprimis de exſoluendis ſtipendijs militi tumultuanti,
cùm ex Hiſpania præter ſtatutam penſionem in ſingulos Menſes ducen-
torum quinquaginta millium nummorum aureorum expectari ampliùs
nil poſſet, & vectigalia conſueta Belgica priuatis Principum ſumptibus
ſuppeditandis ægrè ſufficerent, non quòd ex ijs neceſſaria belli, & ſti-
pendia militi prouideri deberent. Tantò magis quòd ab anteceden-
tibus Principibus magnis debitorum & penſionum annuarum oneribus
fuerint grauata. Quas deliberationes à menſe Aprili eòuſq́; reniten-
tiores ad nomen noui tributi Belgæ dum trahunt, audito demum hoſtis
in Flandriam aduentu, certatìm ad comparanda Archiduci pro eo inde
depellendo auxilia concurrere cœperunt. Maximus enim inuaſerat
omnes timor, ne Mauritius Nouporto intercepto (quòd illi ſucceſsiſſet,
ſi valuiſſet operas munitionum ad obſidionem continuandam inchoa-
tas perficere) oram Flandriæ maritimam infeſtiorem redderet. Archi-

duci

A. C. 1600.

duci etiam non leuis spes affulsisse inde videbatur rei benegerendæ contra hostem, quem in solo alieno, vel ad naues cum damno & turpitudine fugæ compellere, vel intercipere non difficilè fuisset, intercluso itinere Ostendano, quò vnicus ipsi laboranti patebat receptus. Summa itaque festinatione militē ex præsidijs deduci, ac Gandauum confluere iusserat Archidux. Seditiosos quoque milites in quibus præcipuum erat robur, obtestationibus, ne sua obstinatione in tam ancipiti statu Flandriam proderent; stipendia autem tantò certiùs sibi soluenda fore non dubitarent, Comes Soranus & Augustinus Herrera Præfectus Gandauensis induxerat, vt ad illud bellum cum Archiduce exirent. Ipse Archidux vnà cum vxore Isabella Gandauum mox profectus, ibi in proximo ad Langenburgam exercitum mense Iulio recensuit centum quadraginta quatuor signa peditum, & viginti turmas equitum, ipsâmet Isabella milites ad fortitudinem cohortante. Qua Gandauum reuersa, Archidux Brugas processit, ac inde Audeburgum, vbi Præsidiarij à Mauritio relicti, necdum de necessarijs ad sustinendam defensionem prouisi deditionem fecerunt, pacta sibi incolumitate, ac dimissi Ostendā salui euaserunt. Simili necessitate coācti Snaschercani se dediderunt, licet data ipsis fides incolumitatis fuerit violata ab Hispanicis, quasi pactionis ignaris.

Albertus Archidux expeditionē parat contra Mauritium.

Tantâ autem celeritate Archidux promouebat versus hostem, vt aduentus sui famam vbiq; præuenerit, & Mauritium obsidione Nouporti occupatum penè concluserit, quò minus in apertum campum vbi aciem commodè instrueret, prodire, & copias ex diuersis stationibus colligere valeret. Verùm ille re cognita, tantò maiori velocitate ac industria prospiciens rebus suis, relicta obsidione Nouporti, exercitum mox contraxit, ac desidentibus aquis vado ipsemet vmbilico tenus antecedēs eum traduxit versus Michelbercham: nempè obuiàm hosti, qui illà descendebat, vt simul itinera Ostendana interciperet, ac Hollandicos constrictos vndiq; teneret, vnico refugio ad naues ipsis relicto. Quam tamen necessitatem Mauritius in virtutem conuertit, & etiam classe à littore recedere iussa, vt nullus ad eam fugientibus aditus pateret, milites cohortatus eò loci iam eos omnes esse, vnde nonnisi victores euadere, nec vllam salutis spem nisi in fortitudine sua reponere possent, ad fortiter pugnandum firmauit. Auxerant etiam desperationem ipsius militibus aquæ, quas transnatauerant refluxu maris intumescentes in tantum, vt acies instructæ in proximos arenarum cumulos fuerint subducendæ. Sed maximè coarctabatur celeriori appropinquantis hostis incessu, ac veritus ne præueniretur, priusquam omnem militem ex vadosis eduxisset, opportunumque locum pugnæ cæpisset, & ex arte atq; ordine militari singula dispōsuisset, præmiserat Ernestum Nassouium versus Leffingam cum vna legione Anglorum peditum, & quatuor turmis equitum, ad remorandum transitus hostis non infelici successu: licet enim quingenti ex illis fuerint cæsi, & inter eos plures insigniores militiæ præfecti, ex Anglis Arturus Stuartus, Robertus Barclæus, Andreas Muracus, Ioannes

Mauritius Auranius audito aduentu Alb. relinquit Nouportum.

Mauritius Auranius redit Michelbercham.

Hollandorum legiones apud Leffingam distinent Hisp. sed cæduntur.

A. C. 1600.

Ioannes Chipericus, Ioannes Strachanus, Hugo Hisbethius, & ex Zelandis Turquius Valranus, Lagrappius Gistellus; profuit tamen ipsi tale damnum, quod aliquanta cōflictus illius mora cōmodauit illi tēpus necessaria pugnæ ordinādi. Ac quod maius, illa victoriæ illecebra Hispani elati, periculum contemnebant, & quasi in illa legione profligata præcipuum fuisset Mauritij robur (vt erat) debellatum conclamantes, quā tumuis ab itinere & à labore fessi, pertinaciùs ferebantur ad locum prælij, quem hostis elegerat, ac dispōsuerat sibi opportunum. In ipsa ripa maris Boreali extenderat ille suas copias, obuerso contra solem & ventum tergo, & in littore congerie arenarum assurgente aliqua tormenta, ac in media acie alia collocârat, Classiarijsq; mandauerat, vt ad conspectum pugnæ littori propiùs adnantes, ex obliquo iacula tormentorum in Hispanos dirigerent. Nec deerant inter Hispanos peritiores belli Duces, præsertim Franciscus Mendosa Admiralius Aragoniæ, & Gaspar Sapena ac alij, qui suadebant prælio tum abstinendum, sed paulàtim hostem constringendum, donec commeatus, & præsertim pabuli equorum penuria, si non in naues suas ad fugam, certè ad iniquiorem certaminis locum transire cogeretur: sed præualuit eorum sententia, qui post illum priorem apud Leffingam congressum hostem formidine repletum, & ordines perturbatos ægrè trahentem, celeritate & alacritate militum auidiùs pugnam exposcentium facilè confici posse aiebant.

Hispani temere prælium ineunt.

Mauritius Auranius opportuno loco aciem instruit.

Appropinquantibus autem Hispanis, iterum Mauritius mille quingentos equites obiecerat, qui simulato quasi certamen inirent, Hispanis irruentibus, eousq; cedebant, donec illos pertraxerunt sub ictus tormentorum ab ea parte dispositorum. Tunc itaq; concurrente vtraque acie accerrimè certabatur ad duas horas euentu dubio: imò iam prima acies Mauritij, Præfecto eius Francisco Veerio saucio è prælio elato, inclinare cæperat; tamen accurrente eò tempestiuè Horatio Veerio & Ludouico Nassouio cum auxilijs, maioribus animis pugnam instaurauit. Hispani quoq; licet iaculis tormentorum Mauritianorum peterentur, immoti tamen nihil de ardore suo pugnantes remittebant, & à valido irruentium Mauritianorum impetu nonnihil impulsi, nihilominus ordines pugnando retinebant, donec Horatius Veerius circumducto equitatu in Hispanicum equitatum, qui dextrum suorum latus obseruabat, ex obliquo inuectus, ipsum disiecit, ac illà in peditatus destitutos equitum præsidio irruens, ordines eorum turbauit, alijq; Mauritiani eos ita confusos adorti à fronte magna strage edita omnes dissipârunt. Vltima etiam acies Mauritij laborantibus suis ad ripam maris (ibi tormenta à Mauritio collocata Hispani iam occupare cœperant) vt primum subuenit, exceptos ab altero latere Hispanos cum Gasparo Sapena Duce fudit, & in fugā vertit. Extrema agmina Hispanorū in quib⁹ ipse Archidux erat diutiùs pugnā sustinuerunt: Mauritiani tamen eos ab vtroq; latere interclusos tādem dissipârunt, in fugam effusos magnā cæde sternentes, plurimos vincientes, nisi qui sunt saluati beneficio noctis, ad quam conflictus durauit. Ipse Archidux vix euasit, iam enim eum in maxilla vulneratum

Hispani cum Hollandis prælium committunt.

Hispani vincuntur prælio ab Hollandis.

Albert. Arch. vulnus accipit in facie.

A.C. 1600.

ratum aliquis habenis equi cui insidebat apprehensis captiuum trahebat, sed accurrens alius atque alius ex eius stipatoribus, & in cædem se objiciens, sua morte spatium ipsi elabendi fecit. Franciscus Mendoza Admiralius Aragoniæ ferocientibus militibus opera vnius Hispani qui Hollandis militabat ægrè ereptus, adhuc durante conflictu, ad Mauritium fuit adductus, & custodiæ traditus, ac octuaginta ex Hispanis ac Italis & Belgis sunt capti insigniores militiæ Præfecti, vel maioribus bellicis officijs antea perfuncti.

Aragoniæ Admiralis capitur.

Præcipui autem erant inter captiuos Didacus Idiaques, Franciscus de Auila, Ioannes Nauarrus, Petrus de Montenigro, Franciscus Gueuara, Petrus Velascus, Antonius Mendoza, Didacus de Zuniga, Franciscus de Torres, Magij duo, Ioannes Gambellota, Stanga, Hieronymus Roius, Curtius Greuellius, domestici quoq; plures, & pueri nobiles Archiducis fuerunt capti, sed sine lytro à Mauritio dimissi. Ex primis Ducibus belli Comes Soranus, & Gaspar Sapena viui capti, sed ex vulneribus paulopòst obierunt.

Inter cæsos Nobiliores Didacus de Torres, Consaluus Spinola, Alphonsus Garcana, Gaspar Logiosa, Garcia & Roderic. Tolet. Lupus Zapata, Ludouicus Fasardus reperti: centuriones peditũ Hispani 31. Itali 4. & Belgæ aliquot perierunt: ex equitatu Archiducis vix 200. cum equis euaserunt, & pauci Ordinũ ductores non saucij. Ex Mauritianis autem desiderati sunt tres Equitum Præfecti, Contelarius, Hamiltonius, Bernardus, & cẽturiones peditũ 11. ex quo facilè conijci potest, quanti gregarij vtrinq; ceciderint; sed in vniuersum Archiducales numerabantur nouem millia, ex Mauritianis pauciores, nisi cæsi quoque in primo illo ad Leffingam congressu adnumerentur. Seu cruenta quidem, Mauritio tamen cessit victoria, vnà cum præda & spolijs opimis, quæ insequenti die Ostendam pompa triumphali vnà cum centum signis militaribus hosti ereptis fuerunt deportata. Archidux cum quatuor vel quinque Comitibus multo itinere ea nocte emenso, illucescente die ex fuga alios collegit, & Brugas ac inde Gandauum concessit, durantibus tunc adhuc Comitijs Belgarum Bruxellis, qui exciti ea clade, maioribus studijs auxilia ad tale bellum conferenda decreuerunt. Colligebantur magnâ celeritate dispersi ex ea pugna milites, & ex præsidijs remotioribus acciti plures cum Berlotto (ex barbitonsore iste in Ducem militiæ celebrem euaserat) mittebantur confestim Nouportum. Eò enim Ostenda redierat Mauritius, præferendo quod oppugnationem illius loci prosequi vellet: sed magis vt exploraret animos Belgarum, quorum multos ad suas partes transituros credebat, eaque spe in Flandriam venerat, ac statim aduenіens sparserat per Prouinciam literas suum aduentum pro defendendis Flandrorum libertatibus susceptum (vt aiebat) annuncians, & eos ad suam societatem inuitans: alioquin ad obsidionem diuturniorem alicuius loci non satis instructus, nec in mari ad conducenda alicui oppugnationi necessaria facilem cõmoditatem habens. Proximè enim Fridericus Spinola Slusam cum valida classe Genua venerat, illudq;

Ostendam deducuntur spolio ex Hispan.

Belgæ territi clade Nouportensi auxilia contribuunt.

Berlotus celebris Dux militaris ex barbitonsore.

Mauritius Auriacus solicitat Belgas ad defectionem.

A. C. 1600.

Iudque mare infestum tenebat: & mense Iunio classis illa Slusa egressa, viginti naues supellectili Castrensi ab Hollandis ad vsum Mauritij oneratas emissas interceperat. Frustra vero defectionem Flandrorum expectari, nec aliquid aliud operæ pretij se ibi efficere posse aduertens ille, non inchoata oppugnatione Nouportum reliquit, & Castello Sanalberto solo æquari iusso, ac Berlotto qui eius abeuntis terga carpebat, cæso, Ostendæ nauibus impositus mense Augusto in Hollandiam redijt, mactus existimatione ex victoria illius prælij inter pauca celebriora memorabilis.

Frideric. Spinola in auxilium Hispanis Genua venit.

Berlotus cæditur.

Nec aliud singulare hoc anno in Belgio accidit, nisi quòd ad tractationem pacis cum Hollandis Bergopsomum Flandri Archiduci subiecti Legatos miserant: sed instituto colloquio, cùm Hollandi dicerent se facilè composituros pacem Belgas cum Belgis vicinis & consanguineis suis, dummodò illi expellerent priùs Hispanos, cum quibus nulla firmæ pacis ratio iniri posset, Legati Flandriæ eâ cõditione deterriti intermisso longiori colloquio Bruxellas redierant. Miserat & Imperator Rudolphus Legatos suos, qui eam tractationem pacis promouerent, & simul loca in Cliuia ab Hollandis occupata repeterent: sed isti postquam explosa fuit eo modo spes pacis, solius Embricensis oppidi restitutionem ea vice obtinuerant.

Bergopsomi tractatur pax à Belgis cum Hollandis.

Recensetur etiam inter gesta in Belgio hoc anno, duellum Briautei Galli vnius turmæ equitum apud Hollandos ductoris, cum Gerardo Abrahami Vicario Antonij à Groberdonc Tribuni equitũ Sylueducensis: sed meritò obliterandũ esset, vel nõnisi execrandæ memoriæ nota signãdum propter detestabilẽ immanitatem, qua illi inuicem sæuierunt. Cùm enim viceni cum vicenis pugnassent, & ex Hollandicis alijs cæsis, alijs in fugam dispersis, solus Briauteus, postquam Gerardum eiusq; fratrem occiderat, grauitèr saucius humi iaceret, quindecim Brabanti Grobendonciani pugnæ sani superstites eum vnum trucidare non erubuerunt, nec quicquam victum se fatentem, ac etiam armis viribusq; amissis, iam impar fuisse duellum obtestantem, quasi non pro fortitudinis gloria, sed pro feritatis prænomine pugnassent.

Duellum Galli cum Brabanto.

Sed vt ad vicinam Belgio Galliam transeamus, postquam induciæ trium Mensium à Rege Henrico concessæ Duci Sabaudiæ, vt interim declararet, pactisnè Lugduni nuper sancitis staret, & Marchionatũ Salussij Galliæ Regno restitueret, præterierant, ac ille fretus auxilijs ab Hispano Rege & Comite Fontano Mediolani gubernatore sibi promissis, declarationem in hoc suam palàm facere de die in diem differret, cunctatione tali apertum bellum in suas ditiones celeriùs quàm putârat adduxit. Nempè quod inducijs illis ad alios duos Menses à Rege prorogatis, & iterum denunciatione belli ad æstatem adultam dilata, sicq; totius æstatis tempore gerendo bello opportuno extracto, eo anno nihil sibi graue metuendum iudicabat, præter leuiores Gallorum excursiones, & pro anno proximo vires & copias quibus rationes suas propugnaret ab Hispano Rege sibi non defuturas sperabat: Atque ita locis munitioribus

Ee fini-

A. C. 1600. Henricus IV. Gall. Rex Sabaudiæ Duci bellum infert.

finitimis præsidia firmiora non prouidit. Sed Rex Henricus moras illas arte componi, eisq; sibi illudi iudicans, offensiori animo vindictam & necessaria bello tempestiuè parauerat: & post induciarum tempus elapsum, scripto edito, quòd Dux esset causa belli, qui iustæ pactioni restitutionis Sallusij stare negligeret, cùm ille adhuc ad pacatiora media nil flecteretur, statim bipartito exercitu, ditiones Sabaudicas inuasit. Bironius Marischallus Franciæ cum parte copiarum Bressam, Aldigerius gubernator Delphinatus in Sabaudiam ad Monmilianum concesserat, ipse verò Rex vltimò cum reliquis copijs versus Chamberiacum subsequebatur.

Bironius Bressam capit.

Et Bironius quidem Bressæ (quæ est territorium triginta milliaria longum, decem autem latum, citra Alpes Galliæ coniunctum) propugnaculum præcipuum Burgam, ea nocte quæ diem decimum Augusti & vltimum induciarum Duci præstitutum subsequabatur, nil tam citò hostile Sabaudis expectantibus, scalis applicatis, & petarda portæ admota, occupauit, vno tantum milite ex suis desiderato. Arcem tamen expugnatu non tam facilem, vt quæ munitioribus Galliæ locis comparari posit, occluso circumquaque ad eam aditu obsidione coarctauit.

Monmelianũ Aldigerius obsidet.

Aldigerius verò Monmelianum sub finem Augusti aduenienѕ, oppidum à præsidiarijs in arcem secedentibus derelictum statim cæpit. Est autem illud oppidum inter celebriora Sabaudiæ loca non postremum, præsertim ob arcem magnitudine ipsum Oppidum æquantem, & natura loci, ac structura valli, fossarum, propugnaculorũ munitissimam, eoq; communi opinione inexpugnabilem, cùm nec cuniculis suffodi, nec scalis admotis inuadi, neq; machinarum fulminibus concuti posit. Quare licet Aldigerius iam Oppidum in potestate haberet, arcis tamen potiundæ spe grauiùs distinebatur, donec ipse Rex adueniens maioribus viribus eam oppugnauit. Prius tamen Rex Aldigerio circa obsidionem illius Arcis Monmilianæ manente, Chamberiacum aggredi voluit, vt qua Ciuitate primaria & Parlamenti Sabaudiæ sede subiugata, ampla territoria ipsi subiecta acquisiturus esset.

Chamberiacũ Henricus IV. Rex capit.

Et quidem Ciuitas ipsa ad primum Regis aduentum deditionem fecit; sed arcis præsidiarij aliquantum restiterunt, donec videntes oppugnationem seriò promoueri, pacti inducias octo dierum intra quos subsidium à Duce expectarent, eo nusquam comparente, arce cesserunt. Inde Rex mouit Conflantium, quod etiã præsidiarij vix inchoata oppugnatione dediderunt, ac eorum exemplum sequuti sunt custodes Miolantij: quam tamen Arcem inter prærupta Alpium, in altissima rupe sitam hostilis vis haud ita facilè offendere poterat, si modò à militibus, non adeò ignauis custodita fuisset. Carbonariam resistentem admotis machinis Rex concuti iussit, & ad deditionem coëgit; concesso, vt præsidiarij cum vexillis explicatis, ac cum armis, & impedimentis suis abirent.

Henricus IV. Gall. Rex Mõmelianum ipse venit & capit.

Sed magis de Monmiliano solicitus, quod eòusque Aldigerius paruo profectu obsidebat, eò ipsemet cum expeditioribus copijs concessit, & explorato circumquaq; quod Arx in plano sita, & arduis præcelsisq; rupibus vndiq; clausa à nulla parte machinarum ictibus peti posset, nisi ab vno montium, sed nimium prærupto, & inaccesso, præsertim ducendis iumentorum labore machinis, legioni peditum Heluetiorum aliquot vini dolia obtulit, si eò tormenta necessaria manibus traherent. Illi ergò hilari contentione operi accincti intra paucas horas aspera ascensus superârunt, & lacertorum vi subductas machinarum moles septem in vertice montis collocârunt, nihil minùs quàm inde periculum obsessis expectantibus, cùm alioquin sine vllo discrimine aditum illius montis prohibere potuissent. Vnde isti videntes præter spem suam occupatum fuisse illum montem, diffidere sibi cæperunt, & petitis quinque dierum inducijs cum suo Præfecto Brandisio in hoc consenserunt, quòd si intra vnum Mensem Dux ipsis non subueniret, cum omnibus impedimentis suis arce dedita salui abirent, & interim vnum centurionem nunciaturum Duci tale pactum liberè mitterent. Atque ita nullo auxilio intra Mensem comparente, decima sexta die Nouembris arcem munitissimam præter spem & omnium opinionem Rex obtinuit. Ac inde Aldigerio Mustiersij ad territorium Tarantasiense occupandum dimisso, Sancatharinum contendit, vbi iam Sancius oppugnationem inchoârat, adiuuantibus Geneuensibus, quorum maximè intererat, arcem illam suis confinijs infestam expugnari.

Sancatharinũ oppugnat Rex Gall. & capit.

Nec dissimilem fortunæ applausum ibi quoque Rex habuit; nam postquam paucis diebus vehementioribus machinarum fulminib9 arcem quassasset, præsidiarij decem dierum pactis inducijs, cùm nullum illis durantibus subsidium sibi aduenire viderent, armati cum vexillis, & tertia parte tormentorũ, quæ ibi erant, abire permissi arcem dediderunt. Collegerat Dux Sabaudiæ aliquãtam manũ, vt subueniret primum Monmiliano, postea Sancatharino, sed niuibus ingẽtibus transitu impedito, eoq; pabuli equorum inueniẽdi facultate adempta, retrocedere est coáctus, maiori spe reposita in Pontifice Sũmo, cuius opem pro cohibendo illo bello, quòd totius Italiæ pacem turbaturum erat, omnes Italiæ Principes studiosiùs implorabant. Imò iam in formula pacis inter Hispaniæ & Galliæ Reges factæ, qua etiam Sabaudus comprehendebatur, cautum fuerat, quòd controuersias illa pace non sublatas inter Ducem Sabaudiæ & Henricum Regem, intra annum ipse Pontifex arbitrio suo decidere deberet. Sed anno elapso, ille longius spatium ad deliberandum postulârat, ac etiam eo finito, cùm neutrum offendere cuperet, vtrumque admonuerat, vt amicè inter se consentirent. Et nec sic re sopita, excitus demum tanto belli exinde profecti incendio, illam curam rursus assumendo expediuit in Galliam Petrum Aldobrandinum Cardinalem, nepotem suum cum authoritate Legati à Latere, qui primùm Taurinũ diuertens, Duci Sabaudiæ persuasit, vt Legatos suos Franciscum Arconatum, & Renatum Lusingium plenaria potestate ad tractandam pacem instructos miserit, eosq; Cardinalis in suo comitatu ducens, ad Regem in castris tunc propè Chamberiacum morantem venit, summo honore exceptus, vt etiam tesseram militarem Præfecti vigilum ab ipso petere & accipere debuerint.

Clemẽs VIII. P P. Legatum mittit ad tractandam pacẽ inter Galliæ Regem & Sabaudum.

Pacis tamen ibi concordia tractari non potuit, Rege properante ad visendam suam sponsam Lugdunum, quò

A. C. 1600.

A. C. 1600.

quò & Cardinalis inuitatus sequebatur. Interim autem dum Lugduni de concilianda pace deliberatur, Geneuenses permittente Rege, Sancatharinũ solo æquauerant, quod Cardinalis adeò acerbè tulit, vt omnem tractationem pacis abruperit; demumq; cùm aduerteret Regẽ esse propensiorem ad bellum, & sedulò arma apparare, per veredarios Pontifici re annunciatã, iterum tractatum pacis inchoauit, ac tandem Lutetiæ cõclusit eâ lege, quod Dux Sabaudiæ Marchionatum Sallusij retineret, & pro eo Regi traderet territoriũ Bressanum, ac valles Bangianam & Veroneam cum omnibus locis, Rodanum & Sauonum fluuios inter iacentibus: seu quicquid Dux vltra Alpes confine Galliæ habebat, Regi traderet: Sallusium autẽ cis Alpes in visceribus Sabaudiæ situm retineret; ac simul aditus omnis in Italiam Regi fuit ademptus, quod quandoq; sibi Dux Niuernensis Mantuani Principatus spectans successionem, & Regi si aliquando in Italiam transiturus esset, incõmodum futurum præmonebat. Tamen & Sabaudus molestiùs eas conditiones pacis audiuit, sed colloquio cum Cardinali ex Gallia redeunte habito mitigatus, illas approbauit. Et quod diximus de sponsa Regis Henrici in Galliam conducta, iuerat mense Septembre huius anni Rogerius Bellegandius Regis Legatus Florentiam, vbi principio mensis Octobr. Duce Mantuano & Cardinali Aldobrando (dum iret eâ in Galliam) præsentibus, Regi suo Mariam Mediceam Francisci Magni Ducis Hetruriæ filiam desponsauit in summa celebritate, & splendidissimo epularum, ludorum, spectaculorum comicorũ apparatu. Ac medio Octobre Liuornum deducta sponsa à Ferdinando suo patruo Magno Duce, inde comitata à Ducissa Mantuana & Florentina 17. triremibus versus Massiliam vehebatur. Et quidem reflatu ventorum præpedita, aliquot dies substiterat in anchoris propè Genuam, sed tranquillitate maris reddita, felici cursu portũ Massiliæ tenuit, in quo à Cancellario Galliæ & Nobiliorum Gallorum in eius occursum magnis agminibus effusis, pompa Regali fuit excepta. Inde progrediens, non minori magnificentia Auinionem intrauit, & itinere continuato Lugdunum peruenit, quò Rex ex Castris à Chamberiaco cum paucis aduolans, à cæna euntem inopinatus osculo salutauit, ac post paucos dies mense Decembre, nuptiæ ibidem fuerunt celebratæ, non minori splendore quàm Regi Galliæ conueniret. Omnes enim primarij Proceres Galliæ ad eas conuenerant, & Cardinalis Aldobrandinus Legatus illis adfuit, ac demum eis finitis, tractatu pacis concluso, Romam redijt proximi anni initio.

Geneuẽses Sãcatharinum solo æquant.

Pax inter Regem Gall. & Sabaudum.

Florẽtiæ spõsalia Mariæ Mediceæ cum Rege Henrico IV. celebrantur.

Galliæ Regina ex Italia Massiliam deducitur classe.

Lugduni spõsam suã Rex salutat, & nuptias celebrat.

Ex Anglicis non est quod in hoc anno memoremus, præter insidias Regi Scotiæ Iacobo VI. instructas à Comitibus Gauriensibus, quorum vnus iunior Alexander Regem ex venatione ad Castrum suum Perthum vicinum specie inuenti ingentis thesauri commonstrandi inuitauerat, & deductum in penetralia castri (quasi ad visendum thesaurum) in potestate habebat, occidereque voluerat: alter autem frater à foris Regis comites conuiuio morabatur, ne dolum impedirent. Rex tamen post multam intrò cum illo insidiatore luctam è fenestra exclamans, acciuit

Iacobus Rex Scotiæ incidit in insidias.

sibi

A. C. 1600.

sibi auxilium, saluusq; euasit, & vtrumque coniuratorum trucidari confestìm iussit: prodigio similior casus, eiusq; narratio in vulgus sparsa, fidem rei gestæ minuit, propterea omittendam maluimus.

In Polonia hoc anno Comitia generalia fuerunt celebrata Varsauiæ, mense Martio irrito euentu. Cùm enim Rex Sigismundus Sueciæ, Regnum sibi à Carolo patruo iniuriâ fuisse ereptum quereretur, & arma publico Regni Poloniæ nomine contra eum sumi postularet, Ordines molem alieni belli subire, ne illud in viscera Regni attraherent recusabant: sed si Rex proprio peculio illud promoueret, se auxilio conueniẽti ipsi non defuturos respondebant. Quantumuis tamen ipsi sibi à tali bello præcauerent, vel inuiti illo implicati fuerunt, præsertim studio priuatorum, qui ea via gratiam Regis demereri contendentes, inscia Republica pacta cum Regno Sueciæ auita incautè abruperunt. Georgius enim Farensbach, Carolo Duce cum suis armis in Estoniam adueniẽte, & Reualiam ac omnia quæ eòvsque in possessione Suetica censebantur occupante, cùm solùm fines Liuoniæ Polonicæ, ne quid damni à Carolo paterentur, tueri debuisset, in Estoniam irrupit, & Caroli copias sæpè velitationibus lacessiuit. Ac cùm ille ad ipsum misisset sciscitatum cuius iussu ea faceret, & num ab Ordinibus Regni Poloniæ pactorum securitas, an hostile quid expectandum sibi esset, Farensbach eius Legatum detinuit, & in Poloniam ad Regem misit. Vnde Carolus cùm responsum non haberet, & in dies Farensbachum sibi grauiora minitari sentiret, publico Ordinum Poloniæ nomine ea fieri, ac nonnisi infesta in suis ditionibus eorum arma expectanda sibi esse arbitratus, priusquam maiores copiæ ex Polonia confluerent, præuenire, belloq; futuro sedem in alieno solo figere maluit, moxq; ingressus in Liuoniam, Parnauiam, & plura loca munitiora intercepit, vt in anno proximo attingemus.

Comitia Varsauiæ in Polonia.

Poloni recusant molem belli Suetici.

Poloni inuiti bello Suetico implicantur.

Carolus Suderm. Liuoniam oppugnat.

In eisdem Comitijs deliberabatur de conscribendo exercitu, quo reprimeretur Michael Palatinus Valachiæ, qui nuper in Transiluania Cardinalem Batoreum profligârat. Is enim vt sibi recuperaret Valachiam, interim dum in Transiluania morabatur à Simeone Mohila occupatam, ex Transiluania rediẽs Simeonem inde expulerat. Et cùm nihilominus Simeon adiutus à fratre Hieremia Palatino Moldauiæ vires suas instaurasset, Michael iterato prælio cæsum vsq; in Moldauiam sequutus, etiam Moldauiam sibi subijcere, Hieremiamq; inde pellere decreuerat. Nec infelici ab initio successu, nam intra breue tempus postquam semel Hieremiæ copias fugârat, nullo amplius resistente totam eam Prouinciam obtinuit, Soczauiam, quæ est præcipuum ibi propugnaculum, deditione cæpit, ad arcem Chocimensem in ipso confinio Poloniæ ad Tyram fluuium sitam Hieremia recedere coâcto.

Michael expellit ex Valachia Simeonem Palatinum.

Michael Hieremia Palat. ex Moldauia pellit.

Eam igitur Prouinciam, Hieremiamq; ipsius Principem clientem Regni Poloniæ iuratum ab ipsius audacia defendere Reipublicæ incumbebat. Sed nulla tributa fuerunt in illis Comitijs ad hoc concessa, ne & Suetico bello seruirent. Tamen Zamoyscio Cancellario belli Duci fuit demandatum, vt ille ab ea parte curaret, ne quid detrimenti Respublica patere-

Zamoyscio cura Moldauiæ committitur.

 patere-

A. C. 1600. pateretur. Magis autem in illis Comitijs certabatur pro sacerdotalibus, Dignitatibus, quæ Cardinale Radziuilo Cracouiense, & Hieronymo Rozrazewski Vladislauiense Episcopis Romæ recēs defunctis vacabant.

Certatim enim Ecclesiastici in ambitum effusi, singuli singularibus medijs, gradus altiores petebant, vt & dicterijs publicè sparsis notarentur. Quorum præcipuum erat idiomate Polonico cum inscriptione *Bábiekolo*, compositum singulos carpens modestè, sed festiuum, cuius author Stanislaus Grochowski postea pœnas luit, spoliatus suis Sacerdotijs ab Alberto Baranowski Episcopo Plocensi, quem præ cæteris perstrinxisse videbatur. Omnium autē opinione potiores partes in illa promotione consequuturus credebatur Ioannes Tarnowski Episcopus Posnaniensis: is enim tunc præcipuam in Republica rerum gerendarum authoritatem obtinebat, subnixus maximè fauore populari, quem cultu humaniori (vt erat liberali, & omnium horarum ingenio) tum & varijs officijs ac beneficijs, cum nuper fungeretur Vicecancellarij Magistratu à Rege pro diuersis suis clientibus impetratis, sibi comparauerat; vndo nullus illo meliùs Regias partes tueri, & aduersis præsertim Zamoyscianis æquilibritatem opponere solebat, eoque Regis animum sibi singulariùs deuinxerat. Petro Tylicki pro gradu sui officij Vicecancellarij quod tunc gerebat, ex lege quoq; ad maiores dignitates vacantes ascensus debebatur. Sed is non ita pridem post sublatum Cardinalem Batoreum Episcopatum Varmiensem acceperat, eoque contentus quieuit. Senio verò in Ordine sacerdotali, meritisq; & doctrina præcellebat Laurentius Goslicki Episcopus Præmisliensis, ac Albertus Baranowski, & ipse in Ordine Episcopali antiquior ex Episcopatu Plocensi, ad maiorem vulgi opinione vocabatur. Reliqui autem iuniores nonnisi senioribus istis designabantur successores. Verùm sors expectationi populari non respondit, nam Cracouiensem Episcopatum obtinuerat Bernardus Mácieiowski Luceoriensis Episcopus Iesuitis addictior, quibus & patrimonium suum amplum oppidū Chodel pro Collegio Lublinensi non multò ante donauerat. Ioannes Tarnowski Petro Skárgá Religioso Societatis IESV Regis nomine Episcopatum Vladislauiensem sibi deferenti, acerbioribus verbis exprobrauit, quòd eius & aliorum illius Societatis opera Craconiensi Episcopatu fuerit fraudatus: illorum enim fauore tunc præcipuè partitiones munerum huiusmodi constabant, & non solùm Sacerdotales, sed & Equestres dignitates ac beneficia eorum arbitrio dispensabantur. Nec susceperat initio Tarnouius Vladislauiensem Episcopatum, sed responso illi relatori dato, quòd esset de hoc deliberaturus, demum colloquio cum Rege habito, eius voluntati se submisit. Goslicius quoque cùm Vladislauiensem affectasset, eius loco Posnaniensem sibi oblatum vt acciperet, ægrè sibi persuaderi permisit, ac in Præmisliensi successorem habuit Matthiam Pstrokoński Referendarium Regni. In Luceoriensi autem successerat Stanislaus Gomolinski relicto Chelmense, quē obtinuerat Zamoysciu Cancellarius Regni pro agnato suo Georgio Zamoyski. Atq; talibus studijs intentis tunc Ecclesiasticis, etiam

Tarnouius popularitate præstans.

Macieiouius renunciatur Cracouiæ Episcopus.

Tarnouius obtinet Episcop. Vladislauiensem.

Goslicius Posnaniensem Episcopatum obtinet.

etiam Equestres in suffragijs vnusquisque coniunctiori suo ferendis distracti, curam Reipublicæ seposuerant, & nullo publicorum negotiorum, quæ in deliberationem venerant, definito, Comitia soluerunt. Istis autem finitis de felicioribus Michaelis Palatini in Moldauia progressibus frequentiores nuncij adferebantur, qui iam tota Moldauia expulso Palatino Hieremia potitus, vnicam quæ supererat, & quo Hieremias omnia sua pretiosiora comportauerat, Arcem Chocim obsidione cinxerat. Nec dubiè volebat ea expugnata transferre signa infesta in proximiores Poloniæ Prouincias, quas omni penè præsidio vacuas, non difficilè in suam potestatem redigi posse iudicabat. Imò iam plures in Polonia ad eum inclinabant, eiusq; aduentum desiderabant rerum nouandarum cupidi, præsertim cùm esset Religionis Græcæ, isti Religioni addicti Russiæ populi impensiùs ipsi fauebant, pertæsi maximè litium, quibus assiduè propter eiusdem Religionis suæ cum Catholica Romana coniunctionem recens in Regno isto instauratam diuexabātur. Et non vnius vel alterius Prouinciæ inde iactura timebatur, sed totius Regni conuersio, cùm non obscuris argumentis appareret, Michaelem pluribus & in Transsiluania, & contra Turcas, ac nouissimè in Valachia & Moldauia partis victorijs elatum Regnum petere. Zamoyscius itaque Rempublicam ad tanta pericula propè nullo præsidio munitam esse sciens, & hostem celeritate priusquam in Poloniam veniret, maioresque vires acquireret præueniendum iudicans, collecta in nomen publicum aliquanta pecunia, exercitum conscripsit, & maiorem copiarum numerum ex amicorum auxilijs collegit, insignioribus quibusque Proceribus ad eum non solùm ex Polonia, sed etiam ex Lituania concurrentibus. Quorum præcipui erant Gabriel & Andreas de Tęczyn Comites, Hieronymus Sieniáwski Pincerna Regni, Christopherus Dux Zbáráwski, Constantinus Dux Wiśniowiecki, Danielouicij duo, Carolus Chotkiewicz postea exercitus Lituaniæ Dux celebris, singuli proprijs stipendijs numerosas cohortes militum ducentes. Ac præter hos Præfectus militaris minor Stanislaus Zolkiewski, Droiewski Referendarius Regni Præfectus Præmisliensis, Nicolaus Strusz, Potocij, & veteranorū multa nomina, vt mirum fuerit, in tam breui tēpore tam florentem, tamq; fortem, nec numeratis stipendijs, sed sola vnius Ducis cura cōfluxisse exercitum. Nec minori celeritate promouens Zamoyscius ad confinia Moldauiæ, cùm audisset ad famam aduentus sui hostem soluta obsidione Chocimi, ad tutiora Moldauiæ recessisse, ipse quoque Chocimo omisso per compendia viarum apud Colodrobkam vado transiens Tyram fluuium, rectâ per Alpes Moldauicas Bukowina vocitatas, & transitu difficiliores in Moldauiam penetrauit, ac magnis itineribus prætergrediens Szczauiam præsidio hostis munitam, eius oppugnatione dilata, ne ea mora à persequendo distineretur, superato etiam fluuio Sereto, eum vsque in finibus Valachiæ assequitur. Ad Telesinum amnem alueo limosum & ripis altè præruptis inaccessum Michael castra posuerat, & vadosa eius omnia firmis præsidijs insederat. Sed Zamoyscius situm

A. C. 1600.

Chocimum obsidet Michael.

Michaelis cōsilia de infestāda Polonia.

Zamoyscij expeditio contra Michaelem.

Zamoyscius in Moldauiā transit.

Michael apud Telesinū profligatur à Polonis.

A. C. 1600. situm loci contemplatus, vt erat planicies amne illo in coronam circumfusa, & collibus ac vinetis instar theatri circumsepta, vno colle occupato, dispositisque in eo tormentis peditatum Michaelis à custodia transitus illius fluminis reiecit, & etiam ad longinquiorem ripam quam hostis non obseruabat, per montana circuactis aliquot equitum agminibus, à latere eum inuasit. Ac primum quidem impetum hostiles cunei ferociùs represserũt, sed mox perfracti à superueniẽte auxiliari turma Elearorum quos Petrus Lascz & Venceslaus Beques ducebant, confusis Ordinibus retrocedere cœperunt. Ipse Michael statim fuga è prælio se subduxit: cùmque Poloni fugientem insequeretur, Zamoyscius veritus ne incautos & ignaros locorum hostis eorum peritior ex fuga conuersus deciperet, receptui cani iussit, ac omnia impedimenta castrorum hostilium obtinuit. Sexaginta millibus armatorum cõstabat Michaelis exercitus, quem ex Transiluanis, Valachis, & Serbijs contraxerat, & in pugna non plures quàm mille ceciderũt: capti multi, & plures insequenti die ex fuga collecti frequentibus turmis reuertentes in obsequium Zamoyscij concedebant. Tertio autem à conflictu die, primarij Valachiæ in Castra Zamoyscij venientes, subiectionem Regi & Reipublicæ Polonæ detulerunt, & Simeoni Palatino nuper à Michaele pulso, ac per Zamoyscium reducto, fidem & obedientiam iurârunt. Moldaui quoque Zamoyscio redeunti apud Szoczauiam, quam tum demum exturbato inde Michaelis præsidio recuperârat, occurrentes, Hieremiæ Palatino suo obedientiam iterum iurârunt.

Valachi. Zamoyscio se dedunt.

Hieremias Palat. Moldauiæ restituitur per Zamoyscium.

Atque ita belli ingentis incendium, quòd iam Valachiam & Moldauiam inuoluerat, & Poloniæ imminebat, intra paucos dies fuit restinctũ. Prouidè autem Zamoyscius reliquerat pro præsidio illarum Prouinciarum cum quatuor equitum millibus Ioannem Potocki Camenecensem Præfectum, nam paulò post eius inde discessum, Michael ex dispersis suis copijs, & ex montanis Serbiorum, quò confugerat, collecta aliquanta manu in Valachiam rediens, eam repetere conabatur. Sed iterum vnà cum Buzouijs primarijs Valachorũ, qui ei adhæserant in campo Louisca dicto apud Hardisz fluuium à Ioanne Potocki cæsus, vix cum paucis seruulis euasit. Et in Transiluaniam reuersus, eadem mutatione fortunæ, omnia sibi interim à Georgio Basta adempta fuisse reperit. Imperator enim quousq; Michael in Transiluania rerum potiretur, omne ius in ea suum ambiguum fore reputans, eum inde amouendum ab initio decreuerat: quod tamen integris eius viribus tutò tentari non potuit, donec eo absente in ista expeditione Moldauica, & à Polonis contrito, eam occasionẽ nactus Georgius Basta Imperatoris in eis partibus Præfectus, præsidia ipsius ex Ciuitatibus eiecit, ac redeunti nullam amplius administrationis vel potestatis in Transiluania partem permittere voluit, dissipatis paucis eius copijs, quas redux ex Valachia colligere cœperat. Vnde Michael vndiq; destitutus, Viennam cum vxore & tota familia sua concesserat, imploraturus Imperatoris gratiam pro impensa opera cõtra Batoreos solemnioribus pactis sibi promissam. Sed neq; exclusо

Potocius Michaelem iterũ profligat.

Michaeli in Transiluania adimuntur omnia.

Michael Viennam iuit promissa ab Imperatore repetiturus.

A. C. 1600. cluso hoc modo Michaele Transiluania subire voluit iugum Austriacũ, & secessione facta, Ordines illius Prouinciæ Imperium Georgij Bastæ detrectabant, palàm ad Turcicum potiùs patrocinium velle confugere, quàm Imperatori subijci præferentes. Et magis in Batoreos propensi, Sigismundum Batoreum, qui post traditam Andreæ Cardinali Transiluaniæ gubernationem in confinijs Poloniæ desidebat, ad resumendum eundem Principatum aduocârunt, ac cum eo Cæsarianis resistentes, variam vicissitudinem belli sunt perpessi, priusquam ab alienigena Principe liberarentur, vt in subsequentibus apparebit. Dum autem Imperator inuitam Transiluaniam in suum ius trahere nititur, & eò vires suas distrahit, debilior in Vngaria contra Turcas maiora detrimenta sensit. Et primò cùm ærarium Imperiale tantis simul bellis alendis non sufficeret, ideòque stipendia militibus solui non possent, seditione concitata multi, præsertim Vallones secessionem fecerant: eoque res processit, quòd isti solutione stipendiorum & impunitate desperata, Pappæ commorantes, Præfectum suum Marottum in carcerem detruserunt, alios qui ab eis dissentiebant expulerunt, & misso Albam Regalem Nuncio cum Turcis paciscebantur, quòd ipsis Pappam traderent, vicissimq; ab eis stipendia sibi ab Imperatore retenta reciperent, & in militiã Turcici Imperatoris adscriberentur. Iamq; ex tali pacto viginti millia nummorum aureorum à Turcis acceperant, & non pauci ipsorum Albam Regalem sub signa Turcica, plerique sumpto habitu Turcico transierant, condicto quòd ad finem Iunij Turcæ ad occupandam Pappam venirent. Sed (aquarum inundationes tardârant Turcarum aduentum) celeriùs præuenerat talem proditionem Suartzembergius Cæsarianarum copiarum præfectus cum octo millium exercitu, moxque intercluso circumquaq; aditu arcem illam obsedit, ac demum etiam vi oppugnauit, cùm precibus & promissis liberalioribus non proficeret. Nihil tamen rebelles illi oppugnatione inchoata ex pertinacia sua remiserunt, & contumeliosiùs reiecto deditionis tractatu, mori potiùs pugnando, quàm se dedere statuerant. Ac audacia desperatione aucta, crebris excursionibus Cæsarianos multùm afflixerunt: donec & ipse Suartzembergius subuenturus laborantibus suis ad locum certaminis accurrens, iaculo bombardæ in capite percussus, ibidem occubuit.

Bator. Sigis. redit in Transiluaniam.

Cæsariani in Vngaria secessionem faciunt ob stipẽdia detenta.

Pappam Turcis tradere volunt tumultuantes milites.

Suartzemberg Comes apud Pappam occumbit.

Nihilomius oppugnationem continuauit Melchior Rederus, qui vice Suartzembergij occisi, & Iaurinum ad sepeliendum deducti, munia Præfecti militaris obibat, ac obsessos ad extremam annonæ penuriam redactos, cùm relicta arce per stagnum adiacens aqua demissa euadere tentassent, die nona Augusti in fuga oppressit, eosque qui viui capi poterant, exquisitioribus tormentis subiecit, plures verò acerrimè resistentes in pugna sunt cæsi, & eorum antesignanus della Motte, cùm se capi non permitteret, fuit trucidatus, vix 10. ex illis viuis elapsis, præter eos qui ante oppugnationem concesserant ad Turcas, quibus deinde contra Cæsarianos in expugnanda Canisia & Alba Regali recuperanda vtiliorem nauarunt operam: Tantiq; constitit non soluisse furioso militi de-

Pappẽses præsidiarii omnes trucidati.

Vallones Pappa dilapsi Turcis militant.

A. C. 1600.

liti debita stipendia. Multò autem grauior post recuperatam Pappam res Imperatoris inuasit calamitas: nam Ibraim Vesir congregato centum millium exercitu sub finem Augusti mouens, primùm Bobotsscham petijt, eamque post paucorum dierum oppugnationem, quarta Septembr. ad deditionem coëgit, præsidiarijs eius dimissis, præter Præfectum arcis & Signiferum Germanorum, quos abduxit, eorum consilio vti volens in oppugnatione Canisiæ.

Bobotßcham Turcæ capiunt.

Ac nihil moratus inde recta Canisiam contendit, quò præmissus ab eo Kiai Bassa octaua die Septembris iam peruenerat itinera intercipiens, & aditus ad illud Oppidum. Ad Styriam pertinebat Canisia, & ad fortem Archiducis Ferdinandi, qui illi arci præfecerat Paradisium non ignauum militem cum mille virorum, parte Germanorum, sed maiori Vngarorum præsidio.

Canisia ad Styriam pertinet.

Ac ad famam aduentus Turcarũ Paradisius necessaria defensioni solertiùs cõparauerat, turbam imbellem amandauerat, Oppidum ipsum quòd difficiliùs posset defendi exusserat, & loca arcis defensioni opportuna instauratis operis firmauerat, obligatis insuper iureiurando mutuò concepto omnibus Ordinum Ductoribus, ac militibus suis, quòd arcem ad extremum spiritum non desererent, sed defenderent, nec vlla colloquia de deditione admitterent.

Paradisius comparat necessaria ad defensionem Canisiæ.

Nec segniùs excepit Ibraim Vesirum decima Septembris arci appropinquantem; exiens enim ex arce cum expeditiori militum manu, fortitèr velitando diutiùs hostem distinuit, donec Turcis maiori numero contra ipsum concurrentibus, intrò redire fuit coáctus. Statim autem Turcæ ingentes aggeres, & munitiones propè ex aduerso arcis excitârunt, inque eas inductis machinis viginti, muros arcis magna contentione quatiebant. Fossam etiam altè inundatã, quæ multum conatus eorum impediebat, virgultis replerunt: & cùm obsessi erumpentes sæpiùs operas eorum subiecto igne elusissent, & non raro edita in oppugnatoribus strage eorum progressus morarentur, tamen multitudine operariorum superante, & fossa fuit obruta, & munitiones hostiles tam proximè muro arcis admotæ, vt alter alterum iactu teli attingeret.

Canisiam oppugnant Turcæ.

Acerrimè tamen obsessi tantos hostiles impetus propulsabant, toto mense Septembre expectantes à Cæsarianis subsidia, quæ infirma, seròq; nimis comparabantur. Hærentibus enim potioribus in Transiluania cum Georgio Basta copijs, ea pars exercitus quæ in Vngaria fuit, tanto molimini, nempè centum millibus Turcarum opponenda, impar erat, & Suartzembergio ad Pappam occiso, Dux belli in eius locum vsq; ex Gallia Dux de Mercurio aduocari debuit, qui demum initio Octobris adueniens, contra hostem processit cum viginti quatuor millibus, maiori parte equitum leuioris armaturæ quos Banus Slauonię ex Croatis & Dalmatis collectos, ac Franciscus Nadasti, Comes Serinus Vngaros adduxerat. Germanorum Ductores præcipui erant Sifridus Golnitz Silesius, Ardensteinius, Hoffkirchius. Et cùm ad Muram fluuium duobus à Canisia milliaribus castra posuissent, Vesir Ibraim misso interprete ad tractandam pacem eos inuitabat: sed Mercurius eam primam in sua expeditione Vngarica probandæ militaris peritiæ aleam sibi oblatam prę-

Mercurius Dux in auxilium Canisiæ venit.

A. C. 1600.

lio experiri malẽs, die septima Octobris instructa acie hostem aggressus, æquali marte, sed cæde suorum eò grauiori quòd pauciores haberet, aliquot horis dimicauit, & demum ad hostem recentiores maiori numero in aciem identidem copias summittentem, pugnamq; instaurantem, inclinante victoria, fatigatos suos noctis beneficio ad castra recollegit. Ac insequenti manè magni stratagematis loco reputari voluit, quòd densiori sub nebula lacerum exercitum ad tutiora abduxerit, priusquam hostis eius fugam aduertisset.

Turcæ multitudine copiarum vincunt Cæsarianos.

Mox autem Turcæ maiori vehementia oppugnationem Canisiæ continuârunt, obsessis postquam desperârant de auxilijs remissiùs resistentibus. Fortiores etiam ex illis in diuersis conflictibus perierant, plures saucij armis gerendis inutiles decumbebant, commeatus omnis defecerat, & fortuitò puluis nitratus accensus, partem arcis conuulserat, cuius ruina non paucos militũ vnà cum multo apparatu necessario oppressit.

Canisii præsidiarij in angustias rediguntur.

Nec poterant sperari alia subsidia hyeme iam ingruente: vnde Vngari præsidiarij primùm de deditione inito consilio, postea & Germanos necquicquam Paradisio renitente in suam sententiam traxerunt, & pacta sibi incolumitate ac facultate abeundi cum sarcinis suis, die 22. Octobris Arcem dediderunt cum tormentis & omni instrumento bellico. Paradisius à Duce Mercurio ad dicendam causam deditionis Viennam remissus, nullis rationib9 iuuari potuit apud iudicium ibi militare, quominùs amputatâ manu dextera, capite plecteretur, exemplo futurus alijs arcium præsidiarijs, ne vllam vnquam deditionis tractationem admittere debeant.

Canisium deditur Turcis.

Sub finem anni venerat ad Imperatorem Rudolphum nuncius Regis Persarum societatem belli contra Turcas, & libera commercia cum exercitio Religionis Catholicæ in Persia Christianis à Rege suo offerens: cum qua Legatione Romam postea deflexit, & deinde omnes Christianos Principes circuierat, vbiq; magnificè exceptus: & dato acceptoq; promisso, de tenenda ista societate, ac continuando contra Turcam bello, fuit dimissus. Legatus iste Luscinati Beg socium suæ Legationis habuit Antonium Syhirle Anglum natione, illis in partibus educatum.

Persarum Legatus ad Imperat. venit.

Sed tempora subsequentia docuerunt, istam Persæ societatem nihil contulisse rebus Christianorum: ille enim pacem cum Turca Mahometano Mahometanus & ipse, arbitrio & commodo suo moderatur. Cultus tamen Religionis Catholicæ cum plurimis familijs Monachorum, præsertim Carmelitarum & Dominicanorum in illis partibus ea occasione fuit introductus.

Persæ societas parum adfert Christianis.

Clausit autem hunc annum Clemens VIII. Papa clauso Iubilæo, & Porta sancta, ad quam die vltimo mensis Decembris istius anni solenni apparatu cum Collegio Cardinaliũ & Episcoporũ ac Legatorum Romæ residentiũ veniens in Pontificali habitu, calcem & lapides quibus porta clauderetur cõsecrauit, & postea sumpta trulla murali, eaq; calce in fundamento posita, lapidem primum illi apposuit, ac dictis certis precibus, fabris reliquam muri illius obserandæ Portæ sanctæ structuram perficiendam reliquit.

Iubilæi solennitas finit.

Annus Christi, 1601.

Nni Millesimi Sexcentesimi Primi initia, signanda sunt gestis Polonicis: ibi enim ordines exciti bello Suetico, (quòd priuatum Regi, fautores Regiarum partium studiosiùs induxerant in Prouincias Regni, vt commune vel potiùs proprium Regno facerent) consilia de eo reprimendo agitare cœperunt, ad finem mensis Ianuarij inchoatis Generalibus Comitijs Varsauiæ. Principia autem Comitiorum data fuerunt agendo triumpho, & publicæ nomine Ordinum gratiarum actioni Zamoyscio Cancellario & exercituum Duci pro obtentis victorijs de Michaele Palatino, ac liberata Moldauia atque Valachia, Ordinis Equestris Marischalcus tunc erat Zbigneus Ossolinski, olim partium Maximilianarum acerrimus assectator, nempè Zborouia genitus, eòque Zamoyscio infensissimus. Sed tum mutato illo primo animi sui affectu ab ordine Equestri in consessu totius Reipublicæ perorans, in laudes Zamoyscij totus effusus, elegantissimo Panægyrico (vt erat disertissimus) clariora eius gesta & in patriam merita celebrauit, vt nemo non vera reputaret, quæ testimonio tanti æmuli probarentur.

Comitia Polonorum Varsauiæ.

Zamoyscio publicæ gratiæ aguntur pro recuperata Moldauia & Valachia.

Nulla autem sub illud tempus post pacata per Zamoysciū confinia Turcica, Rempublicam premebat necessitas, præter bellum ex Suetico Liuonicum: vnde ad illud omnium conuersis studijs, liberaliora fuerunt decreta pecuniaria subsidia. Zamoyscius fracta laboribus & senio ætate (erat sexagenarius) se excusans, tandem exoratus à Rege & Ordinibus, eius curam suscepit, & paucis, maximè circa iudiciorum Ordinem legibus sancitis, Comitia fuerunt soluta.

Liuoniacum contra Suecos bellum decernitur.

Zamoyscius curam belli Liuonici suscipit.

Sub ijsdem Comitijs obierat Nicolaus Fierley Palatinus Cracouiensis, vir non magis dignitatis gradu quàm generis claritate & morum ac iudicij maturioris grauitate sublimis, (Zamoyscius dixerat de eius morte flos nostri lactis est decerptus) in cuius locum successit Nicolaus Zebrzydowski ex Archimarissallatu Regni, officium autem Archimarissalli cùm plures solicitè ambirent, Rex ne quem offenderet, eoq; studia partium à bello Liuonico distraheret, tantisper conferendum distulit. Interim autem Carolus Suecus in Liuonia contra tam inopinatam vim non prouisa grassabatur, & indefensas arces in suam redigebat potestatem. Collegerat Farensbachius ex Polonis aliquantam manum, sed imparem, qua tot arces muniret: Vnde leuioribus tantum excursionibus carpebat hostem, & Derpatum oppugnante Carolo Sueco, copiarum eius partem Vendam digredientem fudit, pluribus Suecis in glaciem infirmam impulsis, & ea fracta demersis. Primo etiam vere Christopherus Radziuil Palatinus Vilnensis, copiarum Lituanicarum Dux cum quinque millibus equitum, & sexcentis circiter peditibus in Liuoniam ingressus, circa Kokonausum Caroli filium nothum cum septem millibus

FirleiusPalatinus Cracouiensis moritur.

Zebrzydouio defertur Palatinatus Cracouiensis.

Sueci in Liuonia grassantur.

Radziuil Palatinus Vilnē. Suecos apud Kokonausum profligat.

A. C. 1901.

libus Suecorum in subsidium Kokonausiano suo præsidio aduenientem, ipso die Vigiliæ S. Ioannis Baptistæ prælio fudit, & Castris exuit, Sueticumque præsidium ex eo oppido, cùm arx à Polonis adhuc teneretur, eiecit; & postea Vendam ac alia minora Castella recuperauit. Sed adueniente paulò post Carolo cum viginti millibus armatorum, omnia præter Rigam, Dinamuntum ac Kokonausum, ad eius partes concesserant. Equestribus suis copijs Ioannem Nassouium, qui conduxerat ex Germania magnum numerum militum exercitatiorum quàm essent Sueci, præfecerat Carolus, ac tanto magis viribus suis confisus, Rigam oppugnare proposuerat. Statimq; mouens vt Polonos in proximo consistentes prius repelleret, cùm isti quòd essent pauciores numero pugnam detrectassent, & Rigam versus recederent, eò quoque ipse processit. Cùm autem audisset Farensbachium Ciuitatem munisse, & præ mænibus Castra sua collocasse, duobus milliaribus à Riga substitit, atque inde iteratis vicibus in conspectum Ciuitatis Rigensis aduentans, obsidionem ostentauit: sed semper reiectus, ad medium vsq; Septembrem inani ibi labore fatigabatur. Interim in Polonia magnum apparatum bellicum Rex Sigismundus colligebat, & non solùm stipendijs publicis, sed & priuata impensa, pleriq; insigniores nobiles multa militarium agmina (fauorem Regium hoc modo demeriturі) congregabant, eò inutiliori opera, quod dum istæ maiores copiæ ex longinquis Prouincijs maioris Poloniæ ac Russiæ expectarentur, tempus rei benè gerendæ effluxit.

Sueci reijciuntur à Riga.

Tandem tamen Zamoyscius Cancellarius cum suo exercitu primus in Liuoniam medio mense Septembre intrauit. Sed vt integer belli ductus nonnisi arbitro Rege ordinaretur, eius aduentum expectabat: quamuis sciret hostem ad famam aduentus sui Rigam reliquisse, & occasiones eum adoriēdi abeuntem inueniri potuisse. Miserat tantum tibicinem ad ipsum cum literis exprobratorijs, quod contra morem non solum Christianorum, sed & gentium, stantibus inter Regna Poloniæ & Sueciæ pacis fæderibus, nulla lacessitus iniuria, nec denunciato bello Prouinciam Poloniæ Liuoniam inuaserit, & patruus nepotem Regno paterno spoliarit. Simulq; præsentabat ipsi prælium, quo tantæ iniuriæ iusto Dei iudicio discernerentur. Verùm Carolus nullo tunc dato responso, prælium subterfugiendo, properè Parnauiam, ac inde Reualiam redijt, vna parte copiarum suarum Volmariam, alia cum Nassouio Derpatum dimissa.

Zamoyscius venit in Liuoniam cum exercitu.

Zamoyscij cū Carolo Suder. expostulatio.

Et Sigismundus Rex demum sub finem Septembris eò aduenit, tardis passibus incedēs propter innumera turbæ aulicorum bello inutilium impedimenta. Cum quibus inchoato iam autumno nimium pluuioso, indeq; itineribus (soli natura vt minimùm permaduit vliginosi) impeditis, penè immobilis ad medium Octobrem hæsit, Duna fluuio ad Kokonausum ægrè transmisso. Nec vlla ratio iniri potuit vel hostem insequendi, vel aliquid contra eum operæ pretij tentandi. Imò multitudine illa Castra sequentium fine ordine & discrimine Prouinciam illam longè lateq; populante, & obuia quæq; oppida ac villas prædis & rapinis diuexante, mox commeatus omnis, & maximè pabulum

Sigismū. Rex in Liuoniam venit.

A. C. 1601.

pabulum equorum defecit, euidenti coniectura, quòd ad proximam
æſtatem bello ibi poſt tantas depopulationes in ſumma rei frumentariæ
penuria continuando nullus ſuppeteret modus, niſi celeriùs inſolens illa
graſſatorum manus, priuſquam reliquum frugum depaſceret, ex ea Pro-
uincia abduceretur. Vnde conſilio habito, Rex adminiſtrationem to-
tius belli Zamoyſcio Cancellario commiſit, & ipſe poſtquam Rigam
priùs inuiſit, quò illorum Ciuium ad omnes belli caſus animos confir-
maret, cum ſuo Aulico comitatu in Lituaniam redijt: vbi quoq; extrema
penè caritate annonæ laborabatur, exhauſtis à tranſeunte in Liuoniam
milite omnibus illis Prouincijs, ac inualeſcente diriori fame, qua multa
ex plebe egentiori hominum millia peribant. Nec pauca Hieroſolymi-
tanæ famis exempla tunc in illis locis numerabantur, ex quo lues mor-
borum contagioſorum exorta, totam Poloniam peruaſit, & in totum
ſubſequentem annum acerbè vexauit. Zamoyſcius autem poſt Regis di-
ſceſſum ex Liuonia, vt primùm limoſis tranſitibus frigore concretis ma-
chinæ bellicæ promoueri poterant, Volmariam obſedit. Reliquerat
ibi Carolus duorum millium Suecorum præſidium cum Caroluſino ſuo
notho filio, ac totam eam Ciuitatem muro & firmis propugnaculis cin-
ctam, magno numero machinarum, pulueris nitrati copia, & omni in-
ſtrumento bellico, ac ad vnum annum commeatu ſufficienti munierat,
vt qua Polonorum ad expugnanda fortiora mænia, præſertim hyeme
in illis locis aſperiori non ſatis inſtructorum impetum, donec maiores
colligeret ad reſiſtendum vires, remorari volebat. Ea tamen ſpe fru-
ſtratus fuit à Zamoyſcio, qui diligentiùs eo conferri fecerat apparatum
oppugnationi neceſſariũ: & cùm in terra frigore ſolidè congelata operæ
collocandis tormentis neceſſariæ extrui non poſſent, eius ſuperficie duos
palmos altè reſecta, humum morbidã erui, eaq; corbes repleri, ac vineas
aggereſq́ erigi iuſsit, quibus impoſitæ machinæ, Ciuitatis muros qua-
tiebant. Nec ſegniores obſeſsi defenſioni continuiſq́; tormentorum
iaculis ac excurſionibus frequentioribus emittendis inſtabant, ſed ſem-
per cum magna cæde reiecti, cùm reſciſſo aquæ ductu, etiam à flumine
& aquatione fuiſſent excluſi, ac murorum ruinæ tam latè iam paterent,
quòd nullus congeſtus materiæ ad eas obſtruendas ſufficeret, poſt trium
menſium oppugnationem, victoris arbitrio deditionem fecerunt. Ca-
roluſinus & Iacobus Pontus de La Gardia, præfecti illius præſidij cum
præcipuis centurioribus vincti ad carcerem Arcis Rauenſis in Poloniam
fuerunt relegati. Nec admittere voluit Zamoyſcius Caroluſinum ad
tactum dexteræ ſuæ, vti ſpurium: Pontum tamen vti virum militarem
admiſit, & liberalius habuit. Captâ autem Volmaria reliquum hyemis
reficiendis feſsis à frigore, & oppugnationis labore militibus fuit con-
ceſſum.

Sigiſmũ. Rex Rigam venit & redit in Poloniam.

Fames ingens in Lithuania.

Volmariam oppugnat Zamoyſcius & capit.

Pontus de la Gardia, ac filius Caroli nothus captiui.

Zamoyſcius denegat tactum dexteræ ſuæ filio notho Caroli Suder.

In vicina Tranſiluania huius anni initio Sigiſmundus Batoreus ſua
pro recuperando illo Principatu conſilia ſtabiliturus, Clauſeburgi Or-
dines Tranſiluaniæ congregari curauerat, vbi à ſuis ſectatoribus iterum
Princeps Tranſiluaniæ fuit renunciatus, & præconis voce proclamatus:
& qui

Bator Sigiſm. iterum Tranſiluaniam recuperat.

A. C. 1610.

& qui pro Cæſare reſiſtere conabantur, cuſtodiæ ſunt traditi, ac vxor
Michaelis Palatini cum liberis capta. Arces etiam ac Ciuitates plures
in eius nomen concedebant, & Georgius Baſta Cæſaris Præfectus ad
tutiora confinium Vngariæ recedere initio Menſis Martij maluit, præ-
ſidijs in arcibus quas retinuerat relictis. Ad quam famam Cæſar Mi-
chaelem Viennæ tunc ſubſiſtentem, Pragam vocauit, ac tantò liberalius
habuit, quod iterum eius opera indigeret. Munuſculis itaque cumu-
latum, & nouis promiſsis de concedendo illi Tranſiluaniæ Principatu
delinitum dimiſit, vt coniunctis cum Georgio Baſta viribus, Batoreum
edomaret. Is enim menſe Aprili Clauſeburgum veniens, copias nu-
meroſas congregabat, & pluribus locis in ſuam poteſtatem vindicatis,
omnia præſidia Imperatoris ex Tranſiluania exturbare conabatur. Sed
Georgius Baſta vt primum Michael redierat, & manipulos Valachorum
ſuorum diſperſos collegerat, maiori fiducia progreſsibus iſtis Batorei
obſiſtere cæpit, ac recollecto exercitu apud Moyzinium Michaeli con-
iunctus, Batoreum eò ad initium Auguſti venientem prælio excepit.
Primoq; congreſſu ictibus tormentorum Cæſarianorum opportuniùs
locatorum turbatam Batorei aciem, Michael à latere irrumpens in fu-
gam conuertit, magna cæde ſæuiens in obuios, maximè pedeſtres, qui
fugæ præſidio ſaluari non poterant. Caſtra quoq; Batorei & machinæ
quæ erant grandiores æneæ viginti, prædæ Cæſarianorum ceſſerunt, &
loca amiſſa, poſt hanc victoriam facilè ad obſequium Cæſaris redierunt:
territa exemplo Clauſeburgi, quod magna pecuniæ ſumma, vti defe-
ctionis caput, Georgius Baſta mulctauit. Omnis autem illa Batoreo-
rum clades in caput Michaelis tandem recidit; nam quantumuis iſte in
ea pugna fidelem operam ſuam Imperatori ſatis probaſſet: Baſta tamen
æmulum, cui victoriæ illius partes præcipuæ tribuebantur, non ferens
ſingula eius geſta in ſuſpicionem trahebat, & cauſatus quòd res Impera-
toris Tranſiluanicæ ipſo ſuperſtite in incerto ſemper eſſent manſuræ, 18.
Auguſti miſsis aliquot Vallonum & Germanorum Centurionibus, eum
ex improuiſò adhuc quieſcentem in tentorio, priuſquam eius ſtipatores
conueniſſent, interfici fecit: caput reſciſſum cadaueri equino ſuperpo-
ſitum, & truncus eius corporis toto biduo inhumatus ſpectabatur. At-
que talem mercedem tulit ille tantus Cæſaris ſatelles, qui in euertendis
Batoreis, & ſubiuganda Cæſari Tranſiluania, nil audaciæ, nil perfidiæ
prætermiſit. Quamuis neque tunc Cæſar dominatum ſuum in illa Pro-
uincia firmare potuerit, abhorrentibus à Principatu Germanico illis
populis: Vnde ijdem Batoreo poſt illam pugnam ad confinia Poloniæ
reducto, nihilominus adhærentes, pro eo & patrijs libertatibus reſtitu-
endis conſtanter decertârunt, vt in conſequentibus apparebit.

Michael Viẽna contra Batoreum expeditur.

Bator Sigiſm. profligatur à Cæſarianis.

Michael occiditur à Georgio Baſta.

Tranſiluani Batoreum deſerere nolunt.

Et vt proximis proxima coniugamus. In Vngaria hoc anno damna
præterita reſtauraturi Cæſariani bipartitam & diſparem exitu expeditio-
nem contra Turcas inſtituerunt. Vnà Dux Mercurius Albam Regalem
oppugnandam ſuſcepit, cum quo iuerant præcipui Ductores bellici
Ruſuurmius, Sifridus Golnitz, Staremberg, Althemius, ac nona die
Septem-

A. C. 1601.

Albam Regalem oppugnãt Cæſariani.

Septembris propè ſuburbia Caſtra poſuit, muſcoſa & paluſtri planicie duo millia paſſuum latè totam illam Ciuitatem circumãbiente, vt nullus propior ad eam, niſi per ſuburbium Segetanum pateat acceſſus. Et cùm ab iſta parte propugnaculo firmo excitato Turcæ diligentiùs excubarent, & nonniſi longo atq; ancipiti labore poſſent inde exturbari, comperto Mercurius per exploratores, eſſe ſemitam per paluſtria, quà ſinguli ruſtici ad mercatum commearent, tentandum eum trãſitum decreuit, diſpoſitiſq; neceſſarijs, nocte intempeſta trecenti pedites cum Ruſuurmio vliginoſa illa ſuperantes, à latere in medium ſuburbium Segetanum irruerunt, vbi clamore ſublato, & ad datum bombardæ ſonitu ſignum Mercurio à ſuis Caſtris extrema eiuſdem ſuburbij inuadente, Turcæ rei ignari, & Ciuitatem ipſam iam eſſe captam ſuſpicati, relictis munitionibus exterioribus in arcem confugerunt.

Albam Regalem capiunt Cæſariani.

Quam etiam Mercurius admotis machinis verberauit, & poſt aliquot dierum oppugnationem vi cæpit, Turcis in extremo diſcrimine nitrato puluere incendium ingens excitantibus, quo ducenti ex oppugnatoribus perierunt, & ædificia arcis, quæ magnificentia ſua quaſq; Regias Europæ auguſtiores facilè ſuperarent, corruerunt, præter templum Cathedrale, quod manſit integrum. Sed captâ hoc modo Ciuitate & arce, ac Bego cum trecentis Turcis præſidiarijs, qui cladi ſuperfuerunt Iaurinum conducto, maius periculum Cæſarianis incubuit. Exciti enim illo damno Serdar, & Baſſa Budenſis, cum quinquaginta millibus Turcarum aduolârunt, quibus Cæſarianos non plures quàm decem mille acie opponi nulla rectè belli gerendi ratio permittebat. Alba itaque munita, in proximo campo Cæſariani poſitis caſtris, in eis conſiſtebant, & præ caſtris per aliquot dies velitando hoſtem ſuſtinuerunt fortuna variante, donec quindecima die Octobris aſſumptis animis conflictu commiſſo cùm ad frontem aciei incautè excurrens Kichai Baſſa fuiſſet occiſus, Turcæ eius morte conſternati, receptui cani fecerunt, Budamque redierunt.

Cæſarianorũ cum Turcis conflictus dubius.

Dux Mercurius præſidio firmo Albæ relicto Pragam conceſsit, ac ibi à Cæſare miſsione impetrata, in Galliam rediens, Norimbergæ menſe Februario anni proximi morbo inopinato correptus obijt.

Ferdinandi Archid. expeditio ad Caniſiam.

Aliam expeditionem promouebat Ferdinandus Archidux ad recuperandam Caniſiam, tantò maiori ſtudio, quod ea Arx ditionis ipſius proximiora Styriæ loca perpetuò Turcicarum incurſionum metu diſtineret. Vnde maiores vires ad eam aggrediendam comparauerat. à Clemente VIII. Papa habuit duo millia equitum, & ſex millia peditũ, in quibus colligendis omen infauſtæ expeditionis fædus Androgyni partus præceſsit.

Androgyni partus.

Germanus erat Daniel Barchamerus vocitatus, qui ex concubitu cum alio milite peperit filium, & demum, examinatus Piadenæ Androgynum ſe eſſe faſſus, quod ante pro maſculo ſe gerens, ac vxorem tenens, militemq; agens cælauerat.

Italiæ Principes mittunt auxilia ad Caniſiam.

A Principibus Italiæ Ferdinandus Archidux obtinuerat quinque millia militum, quibus Dux Mantuæ Vincentius & Ioannes Mediceus; Pontificijs verò copijs Franciſcus Aldobrandinus præerat, vniuerſuſq; (cum Hiſpanicis & Germanicis

A. C. 1601.

nicis legionibus) exercitus ille viginti quinque millibus militum conſtabat. Cum quo menſe Auguſto Ferdinandus à confluente Muræ & Draui, vbi caſtra pro coniungendis ſuis omnibus legionibus tenuerat, mouens, Caniſiam peruenit: & repreſsis excurſionibus Turcarum, cænoſiſq; tranſitibus ſtrato in longum ducentorum paſſuum ponte ſuperatis, proximè mænia arcis illius aggeres erexit: in quibus collocatæ trifariam machinæ contra arcem, à medio Septẽbre explodi cœptæ, vnam turrim & magnã muri partẽ conuulſerant. Sed in ſuperanda foſſa intermedia profundiori, & nimium limoſa acceſsũ ad arcem impediente, quæ ponte vel ſarmentis ob continuum iaculorum Turcicorũ imbrem ſterni non potuit, oppugnatores illi grauiùs laborârunt, & acriori irruptione ſub finem Octobris factâ, cum magna ſua ſtrage fuerunt reiecti, pluribus ex eis in lacuna illa cœnoſa ſuffocatis.

Ferdinandus Archidux Caniſiam oppugnat.

Duces quoque belli non ſatis inter ſe conſentiebant, & Franciſco Aldobrandino in caſtris ex intemperie autumni frigidioris, pluuijſq; cõtinuis humidi extincto, Pontificij inter ſe diuiſi nullam fermè operam vtilem impendere poterant. Nec pauci in vniuerſo exercitu illo ex morbis & laboribus in dies extinguebantur, vt ad extremum Archiduci magis quo modo rediret, quàm quo arcem caperet, conſulere fuerit neceſſe. Ad quod conſilium ſuperuenerat etiam Ruſuurmius ab Alba Regali, & reditum non improbans licet fugæ non diſsimilem, (nempè tormentis, ad quæ ex limo extrahẽda equi ſufficere non poterant, tentorijſq; & ægrotis plùs mille relictis) in eo profuit, quod cum ſuis copijs abeuntis Archiducis terga obſeruauit. Atque hunc exitum habuit expeditio illa tantis ſtudijs & impenſis præcipuorum Chriſtianorum Principum inſtituta.

Caniſiæ oppugnationẽ deſerit Ferdin. Archidux.

In Belgio Comes Mauritius poſtquam donatione à Valpurge Comitiſſa Murſenſem Comitatum obtinuerat, menſe Februario caſtrum illius comitatus Crocouiam vſurpatum pro Hiſpanis repetere conſtituit, & eò miſſus ab ipſo Clutius Tribunus aditu per foſſas aquis gelu conglaciatis facili inuento, præſidiarijs eius nil tunc hoſtile expectantibus eam occupauit.

Mauritius Auranius Murſenſem Comitatum acquirit.

Menſe autem Iulio ipſe Mauritius cum viginti millium exercitu egreſſus, Bercham ad Rhenum ſiue Rinbercam petijt, eò quod præſidium Hiſpanicum ibi collocatum nauigationem Rheni Hollandis infeſtam faceret. Ac ſumma celeritate excitatis circa caſtra ſua contra externam vim munitionibus, omniq; aditu ad Ciuitatem illam terra ac flumine occluſo, totis viribus obſeſſos oppugnauit, cuniculis etiam ad ipſas foſſas productis, hoſtiles munitiones præ mænibus locatas diſiecit. Præerat illi præſidio Ferdinandus Dauila, cum tribus ſelectiorum peditũ millibus, equites pauci aderant, & poſtquam circa defenſionem plures ex ſuis amiſerat, & non pauciores ſaucios haberet, auxilio inſuper deſperato, deditionem fecit, pacta non ſolùm militibus, ſed etiam Ciuibus incolumitate, ac etiam tranſmigrandi quò vellent libertate, & viciſsim facto promiſſo, quòd Archidux debita interim apud oppidanos à militibus illis Hiſpanicis contracta, & aratoribus vicinis pecora abacta ſolueret. Præſidio ibi relicto, Mauritius verſus Muram ſui, vt diximus Co-

Rinbercham capiunt Hollandi.

A. C. 1601.

miratus Arcem à Duce Iuliacensi eòusq; occupatam transiuit, eamq; per deditionem recept. Inde verò rediiit Hagam Comitis ad conuentum Ordinum Hollandiæ qui ibi de paranda defensione Ostendæ consultaturi conuenerant.

Ostendæ obsidio suscipitur.

Archidux enim Albertus cùm Rimbercę nimiū remotæ tam citò subuenire non posset, in Flandriā omnes suos exercitus cōuerterat ad obsidionē Ostendæ, quam Flandri à multis annis importuniùs solicitauerūt, promissis in singulos Menses ad sumptus belli 400000. florenis, donec obsidio duraret, & expugnata Ostenda 90000. florenis in Menses singulos proximi biennij. Tantùm enim damni inferri aiebant Flandriæ à præsidiarijs illius loci, qui excursionibus continuis eam oram diuexantes, ab Oppidis & Villis vicinioribus imania tributa extorquebant. Cui incommodo vt obuiaretur primùm à Farnesio anno 1583. deinde ab alijs Ducibus expugnatio eius loci, magno conatu, sed irrito semper euentu fuit tentata. Et Archidux Albertus vt excursiones illas inhiberet, plura in illis confinijs constituerat castella, quorum custodiæ ac præsidia 80000. millia florenorum in Menses singulos consumebant, nec tamen sufficere poterant ad omnem vim illius incursionis hostilis coërcendam. Fuit autem ibi primùm pagus non adeò nominatus, inhabitabaturque à piscatoribus maiori parte, quem Ioannes Austriacus muro circumduxit: eumq; Hollandi nacti, quòd Zellandiæ inde maxima incommoda metuerent, firmioribus propugnaculis munierant, Angliæ Reginæ hipotecæ nomine, eius vsu & defensione tunc comissa. Demum vero Caleto Gallis, & Hulsto ipsis ab Alberto Archiduce intercepto, ne nimium lubricum in Flandria pedem retinerent, illū locum maiori curā & impensa vallo & fossis vndique duplicibus ductis cinxerunt, vt inexpugnabilis videretur, etiam opinione Hispanorum, qui ideò expeditionem illam Archiducis improbabant: vnde quendam liberiùs eum locū inexpugnabilem prædicantem, in terrorem aliorum malè de illa expeditione ominantium, laqueo publicè necari fuit necesse. Eò itaq; sub finem mensis Iunij huius anni Duce Ossuna cum octo legionibus peditū præmisso, ipse Archidux reliquas copias conduxit, ac operis excitatis, vineisque vallum oppidi propè actis, die 5. mensis Iulij inchoata ibi fuit oppugnatio futuris sæculis memorabilis, & præteritis nullo exemplo audita, præter Troianam fabulosam. In triennium enim & totidem Menses fuit illa continuata, suma ingeniorum, virium, scientiæ militaris, & opum profusarum contentione, ac mirum in modum erectis ad eius exitum studijs, & expectationibus Christianorum Principum, qui certatim ad eam visendam, vel industriæ militaris, tanquam in palæstra talis artis, experimenta capienda, magno numero assiduè cōmeabant. Præfectus in ea Ciuitate tunc erat Noot cum viginti stipendiariorū militum, & vno Ciuium signis, ad quos paulò post aduenerat Veer Anglus cum octo signis Anglorum. Et cùm primo eò accessu Archidux vsum portus veteris dicti ademisset, ac ad noui littoris ripas occupādas sarmenta, atq; eius generis materiem in maxima copia comportari fecisset, propiusq; appli-

Ostendæ situs.

Albertus Archid. oppugnat. Ostendā.

A. C. 1601.

applicatis suis munitionibus vallo oppidi immineret, non difficilis eius expugnatio videbatur, sed obsessi continuis eruptionibus ac cuniculis ex aduersò actis mox oppugnatores inde remouerunt. Æstus quoq; refluentis maris vehementior aggeres istorum non multopost disiecit, & fortuitum incendium in castris ipsorum exortum, operas quas ad intercludendum illum portum extruxerant disturbârat, quo & transitus nauibus venientibus in Ciuitatem patuit, & in dies recentibus auxilijs & cibarijs à longè allatis obsessi reficiebantur. Erectum verò postea ab ijsdem oppugnatoribus altiùs contra ea littora propugnaculum, adeò infestum erat nauigantibus, vt vix aliqua nauis ictibus tormentorum non perforata in portum intraret. Ac maximè in illo initio certabatur iaciendis vtrinq; machinarum vi pilis ignitis, quæ nullo loco Ciuitatis securos obsessos consistere sinebant, continuò & crebro instar densorū fulminum peruolantes, nempè quæ maiori sæpiùs quàm minori in vno Mense in Ciuitatem 50000. & ex Ciuitate in castra 20000. numero intorquebantur. Sub finem anni aliquantum fracti laboribus obsessi, & peste inter eos grassante ad tractandam deditionem inducias obtinuerant, quibus industria Præfecti eorum Veeri protractis, cùm interim quinque naues Hollandicæ cum nouo milite & abundanti commeatu in portum appulissent, reiecto omni tractatu, maioribus animis ad defensionem sese compararunt longiorem, vt subsequentia docebunt.

Mauritius Auranius Siluamducis petit irrito euentu.

Duxerat etiam interim Comes Mauritius exercitum ad Syluamducis, vt obsidione ibi instituta Archiducem ab Ostenda auocaret. Sed cùm non plures milites quàm duo millia equitum, & octo millia peditum haberet, cingere ita Ciuitatem non potuit, quin ad eam subsidia venientia aditum inuenirent, & Mense demum Nouembre obsidione incæpta, pluuiæ & frigora ingruentis hyemis in tantum exercitum eius afflixerunt, vt sub finem eiusdem Nouembris receptui canere debuerit.

Hispanorum cum Hollandis naualia certamina.

Nec aliud singularius hoc anno in Belgio accidit, præter maritimas classium expeditiones, quæ & ab Hispanis & ab Hollandis emissæ plurima ab vtrinq; à tempestatibus maris damna retulerunt, ex Hispanicis sedecim nauibus cum magna copia auri & mercium, ac plus mille viris demersis. Oliuarius à Nort Hollandicus nauigator, Magellanicum fretum tunc transierat, & apud Manillam Hispanicas naues aggressus, Prætoriam ex ijs depresit, puresq; alias incendit: sed iterato conflictu superatus, ex suis vnam nauem amisit, quam Hispani Manillam conduxerunt, & eius nautas spe veniæ ad fidem Catholicam, præter Nauarchum, conuersos suspendio necarunt.

Classis ab Italia emissa cōtra Algerim.

Ab Italia quoq; à Comite Fontano Mediolani Gubernatore, vnà cum Genuensibus, & Florentiæ Duce emissa fuit classis contra Algerim, quæ etiam non multum præstitit; nam nulla excensione in littus hostile facta ingloria post breuem velificationē ad proprios portus redijt. Alia autem Hispanica Classis cum Præfecto Ioanne Aguillario, ac quinque circiter millibus militum Hispanorum in Hyberniam diuerterat, vt opem ferret Tyronio, ac Catholicis ibi contra Reginam Angliæ ad arma concitatis.

Hispani Hybernis auxilia ferunt.

A. C. 1601. Sed nec ista meliorem fortunam inuenit; nam ad portum Quinsalensem appulsa, vix in terram egressis Hispanis, Reginæ Angliæ in illa insula Gubernator Baro Montioius gente Blontius, collectis statim tumultuarijs copijs, portum illum & ipsam Ciuitatem Quinsalam obsedit: pars Classis istius Hispanicæ portum Castellauensem, Baltimorensem & Beranum occupâuerat, adiuuantibus Hybernis Catholicis, qui ad famam aduentus talium auxiliariorum Hispanorum ad arma concurrebant, & Tyronius eorum Dux collecta aliquanta manu Quinsalam ad liberandum obsidione Aguillarium adiunctis sibi illis Hispanis processerat: sed à Montioio cæsus, vix in deuia syluarum, eius verò filius Odonel nactus nauim in Hispaniam euasit. Hispanorum qui cum Tyronio erant Tribunus cum tribus centurionibus & quinquaginta militibus viuus in potestatem Anglorum venit, ac alij mille Hispani ac Hiberni in illo conflictu occubuerunt. Vnde Aguillarius de hac clade suorum nuncio accepto, transigere coactus fuit cum Montioio, vt Quinsalam & alios portus intercæptos Anglis redderet, obtēta incolumitate suis Comitibus,& armorum ac impedimentorum abducendorum libertate, ad quæ conducenda, etiā naues aliquæ fuerunt ei cum cautione restitutionis subministratæ. Hac occasione rerum Anglicarum memorari potest exemplum inconstantis fortunæ Aulicæ, quod hoc anno Anglia stupefacta spectauit in persona Roberti Deuoreusij Essexiæ Comitis. Is priuatis obsequijs demeruerat sibi gratiam Reginæ,& ea subuectus ad summos honorum gradus,præcipuas rerum gerendarum partes in illa Aula obtinebat. Illectus autem maioris potestatis ac gloriæ militaris cupiditate, assumpserat administrationem belli contra illum rebellem Tyronium in Britannia, quod biennio toto continuatum feliciter confecit,ac ipsum Tyronium ad suscipiendas conditiones subiectionis coēgit. Sed interim in Aula Regia eius æmuli, quem præsentem lædere non poterant, absentem occultis criminationibus facilè supplantârunt, ductis contra eum affectati Regni suspicionibus,inde quod cum Tyronio remotis arbitris, colloquia habuerat, quasi in illis de obtinenda pro seipso illa Prouincia composuisset, & quod multos ex suo Comitatu Equites auratos creasset Regia potestate vsurpata, quæ & similia nonnulla credulo fæmineo animo tenaciùs inhæserant. Cùm itaque & ad stabilienda cum Tyronio pacta consensum Reginæ requisiturus, & iniustè de se sparsa purgaturus ad Aulam venisset,monitu nè veniret spreto, nimirum arbitratus id non iussu Reginæ, sed æmulorum arte fieri, ea familiaritate qua nuper absq; vllo reprehensionis periculo vtebatur,in Gynæceum recta ad Reginam adhuc discinctam & incomptam irruit, quæ propterea magis indignata, vocato consilio, eum omni dignitate priuatum sub custodia manere iussit; & demum ne domo sua pedem efferret, vel ad Aulam non vocatus veniret, seuerè præcepit. Vnde æmuli sumptis animis, noua crimina apud Reginam ipsi affingebant: nempè conspirationes quibus illam iniuriam vindicaret (sibi magis metuebant accusatores & Iudices, si ille euasisset) eum moliri, imperium fæmineum dicterijs proscindere, ac pensa

Tyronius Hybernorū Dux profligatur.

Hispani ex Hibernia abire coguntur.

Essexiæ Comitis in Anglia fortuna inconstans.

pensa & stamina Reginæ improperare; tum & superbè exceptos consiliarios qui ad eum leniendum missi fuerant. Ac facilè hæc apud exasperatum iam Reginæ animum fidem inuenerunt: & Essexius comprehensus, ac causam læsæ Maiestatis dicere iussus, licet constanter obiecta crimina negaret, nec vlla persuasione ac veniæ spe induci posset, vt culpam fateretur deprecareturque, in area turris Londinensis capite truncatur ictu tertiùm repetito. Eius effigiem in suo gazophilacio Regina reponi voluit, illamq; ipsamet monstrauit Duci Bironio Mariscallo Galliæ apud se paulò post illius Regis Legato, exhorrenti tam feralis memoriæ supellectilem, qua nescius imminentis fati sui similis admonebatur. Gallia hoc anno alta pace quiescens, faustis acclamationibus personuit Delphino nato Regi Henrico IV. ex Maria Medicea vigesima septima mensis Septembris die, assistentibus puerperio de more veteri Principum sanguinis Galliæ delegatis,& obseruantibus ne alienus fœtus supponeretur: Ludouici nomen ipsi fuit impositum. Eodem anno, eodemq; mense & die editus fuit in lucem filius primogenitus Electori Comiti Palatino Friderico IV. ex Aloisia Nassouia Comitis Mauritij Hollandici sorore. Infaustum Germaniæ illum partum futurum terra eo ipso tempore inter Francofortum & Argentinam tremens, non vano augurio præsignificauit.

In gratiam propagationis fidei Christianæ studiosorum prestat quoq; hic memorasse,quod successit hoc anno maxima Imperij Iaponum conuersio Taicosamæ morte, qui cùm filio suo infanti Ieiasum Daifusamam tutorem dedisset, adiunctis ei alijs Coadministratoribus præcipuis diuersorum Regnorum in illa Monarchia Dominis, qui tamen ab ipso dependerent,illi mox in factiones diuisi,alij cum Ieiaso,alij contra Ieiasum steterunt,& Ieiasus congregato trecentorum millium exercitu, suos illos aduersarios profligauit,eorum verò præcipui re desperata,cùm ventrem sibi scidissent, (est fortitudinis in illa gente consciscere sibi mortem talem potiùs quàm viuum venire in hostis potestatē) antesignanos tamen tres, Gibunoscium, Ancocugum, Bonzum, siue Antistitem idolorum suorum, & Augustinum Turnoca Mindonum præcipuum Religionis Christianæ in illis partibus propagatorem & patronum, viuos cæpit, & Meiacum deductos capitis supplicio affecit, ac triginta propè Regna suis istis æmulis erepta, inter suos asseclas distribuit. Quo rebus Christianorum, præsertim morte Augustini multum afflictis, rescissis tamen ea occasione per Ieiasum Taicosamæ seuerioribus decretis contra eos sancitis,quæ alioquin pars contraria inuiolata conseruari voluisset,plurima commoda accesserunt, & maiorum incrementorum speciosæ occasiones sunt oblatæ ex partitione noua Regnorum illorum in personas Christianis coniunctiores, quorum fauore isti in loca earum Prouinciarum ac Insularum nec dum sibi peruia ad disseminandam Christi fidem penetrarunt. Copiosior istorum narratio à relatoribus Iaponicarum rerum peti potest: ex quibus adhuc excerpsisse, hicque annotasse commoditati lectoris non oberit, quod illæ Insulæ sitæ sunt vltra Indias Orientales

A. C. 1601.

Essexius Comes capite truncatur.

Henrico IV. Galliæ Regi filius Delphinus, nascitur.

Friderico Palat. nascente motus terræ.

Iaponum Regni conuersiones.

Christi fides propagatur in Iaponia.

A. C. 1602. tales inter Septemtrionem & ortum solis, cis tropicum Cancri sub eleuatione poli Arctici graduum circiter triginta quinque, vt in globo Terræ è diametro Italiæ opponantur; alluunturq; mari Sinarum, à quib⁹ à meridie sibi obuersis sexaginta leucis tantum distant, & ab Hispania noua 150. leucis, vt margine extrema in gyro globi terræ propè Americam contingant, vt aliàs diximus.

Annus Christi, 1602.

CVM autem vt supra diximus Zamoyscius Cancellarius Poloniæ cum exercitu in Liuonia hybernasset, remittentibus aliquantum hyemis asperitatibus, mense Martio huius Anni Millesimi Sexcentesimi secundi exercitum ex statiuis contraxit, nihilq; feriandum ratus, arces ab hoste in Liuonia occupatas, recuperabat. Et primò Volmaria mouens, Anzelmum, Ermezum, & Helmet oppida ad deditionem coëgit, & omnes arces obuias partim vi, partim metu præsidiarijs incusso, in suam potestatem redigens, Felinum peruenit. Arx illa est muro ac fossis circumducta, & maiori cura à Cruciferis quondam contra Moschorum potentiam munita, adiacens Moldaræ fluuio, à confinijs Moschorum per lacus frequentes in vicinum mare magnos fluctus voluenti.

Zamoyscius in Liuonia Felinum obsidet.

Felini situs.

Hanc itaque aggressus Zamoyscius, eò difficiliùs expugnandam fore aduertit, quòd pedites non plures quàm quingentos in exercitu haberet: tamen instituta oppugnatione, Ducis alacritas defectum illum suppleuit; nam deiecta machinarum vi mœnium parte, & aditu ad arcem patefacto, ipsemet ex equo descendens, & ad assiliendum arcem progrediens, equites commouit, vt omnes equis relictis certatim peditum munia subirent. Ac prima aggressione isti superatis fossis inter densissima ab obsessis explosa bombardarum iacula summo nisu ad arcem penetrârant, eodemque impetu eam penè cæperant, ni iaculatorum errore summis muri tantùm concussis, ima altiora quàm vt sine scalis ascendi possent, eos irruentes improuisò retinuissent. Vnde eo die re infecta retrocedere sunt coacti, non sine multa strage, & quidem Nobiliorum, inter quos & Georgius Farensbach Palatinus Vendensis occubuit. Insequentibus etiam diebus in promouendis propiùs arcem operis & machinis, ac in deijciendis propugnaculis arcis, grauiùs fuit laboratum, & non pauci desiderati: imò & ipse Dux Zamoyscius dum locum instaurandæ oppugnationi commodiorem speculatur, periculum vix euasit ab ictu bombardæ, qui fibulam cinguli eius ventrem stringentis disrupit. Iterata verò irruptione virtuti oppugnatorum etiam fortuna præstò adfuit; nam feruente pugnâ ignis in arce fortuitò in depositorium pulueris nitrati illapsus, incendium ingens excitauit, & propugnaculum proximum conuulsit, quæ ruina plurimos defensores vnà cum præfecto Arcis oppressit,

Zamoyscius periclitatur apud Felinū.

Felinum capiunt Poloni.

oppressit, & reliqui deditione facta, furorem militarem effugerunt. Sed capto Felino maior cura Zamoyscium excepit; milites enim secessione facta, stipendia quæ tota illa expeditione Liuonica non habuerant, tanta pertinacia repetebant, vt omne obsequium recusarent, nisi prius illa numerarentur. Ac plurimæ interim occasiones rei benegerendæ effluebant: Consternatus enim hostis ex Felino amisso, omnem spem defendendæ Estoniæ deposuerat, cùm & copias quibus progressus Polonorum retardare posset non haberet, & subsidia ex Suecia nonnisi tardiora expectaret. Quare missis Legatis ad Zamoyscium, pacem vel inducias, sub quibus pax firmior tractaretur petebat. Comes Mansfeldius præerat tum cum Imperio militari loco Caroli Sueci in illis Prouincijs: & cùm nullas inducias concedendas fore, nisi Derpato, Parnaua, Lais, Narwa, & Vaisteino restituto responsum tulisset, remorante militari seditione Zamoyscium, recollegit aliquantas vires, & arces Estoniæ, quæ eousque præsidijs destitutæ fuerant muniuit, ipsemet intentus ad lacessendum Zamoyscium, vti sperârat à militibus deserendum, & in Poloniam rediturum. Quæ tamen expectatio eum fefellit; nam partim prece, partim pecunijs ex peculio Zamoyscij proprio depromptis milites mitigati, vt stipendia vno & altero Mense expectarent, ad officium redierunt. Sicque impedimento omni sublato, Zamoyscius statim leuioris armaturæ cohortes in Estoniam expediuit, quæ totam eam Prouinciam summa celeritate decurrentes, in pluribus locis Mansfeldianos ex inopinato oppresserunt, Mansfeldio Reualiam fuga ægrè elapso. Derpatenses præsidiarios ducentos pabulatum egressos ex insidijs adortus Kosakouius profligauit, paucis fuga saluatis: Cosaci propè Iberpolim excurrentes, Præfectum Vaisensteinensem Hilium Anglum, & Pilum Liuonensem centurionem cæso ipsorum comitatu viuos cæperunt. Ipse Zamoyscius cum toto exercitu subsequens ad finem Iunij prætergressus Iberpolum desertum ab hoste, præsidioque illi imposito, proximè Vaisensteinum castra posuit. Pro Hilio à Cosacis capto præsidiarij eius loci Alphonsum quendam Hispanum sibi Præfectum delegerant, & Oppidum arci vicinum quod difficiliùs defendi posset, exusserant: erantq; trecenti selectiores stipendiarij, præter Oppidanos & rusticos intrò receptos, qui erant quadringenti. Arx autem illa in planicie sita, est accessu difficilis propter paludes cænosas eam circum latè stagnantes, & structura muri, propugnaculis, vallo, fossis munitissima. Vnde peritiores rei militaris eam nisi longa obsidione stringeretur inexpugnabilem iudicabant, & tempus illud pro expugnandis alijs opportunioribus locis vtiliùs insumendum suadebant. Zamoyscius tamen vt Polonis etiam ad munitiora quæque debellanda vires & consilium non deesse probarer, præsertim apud Germanos & Gallos, quorum plurimi eò spectatum aduenerant, oppugnandam decreuit, & dispositis ad intercludendos omnes eius aditus excubijs, necessaria oppugnationi comparari iussit. Ab Australi parte quâ paludes magis lutulentæ latiùs patebant, munitiones arcis infirmiores & ad quatiendum machinis faciliores videbantur, sed

A. C. 1602. Poloni milites in Liuonia tumultuantur ob stipendia non soluta.

Zamyscius in Estoniam ducit exercitū.

Derpatenses præsidiarij cæduntur à Polonis.

Vaistenum obsidet Zamoyscius.

Vaisteini situs.

A. C. 1602. tur, sed immensi & incredibilis penè erat operis viam eà parare, præsertim ducendis & propiùs arcem admouendis maioribus machinis, vbi nec humanum, nec iumentorum vestigium cõsistere poterat. Superauit tamen labor improbus, & vincendi cupido omne arduum, nam comportatis ingenti multitudine palis, trabibus & virgultis, illa omnia luto & aquis profundè hiscentia replebantur. Et dum hæc ibi perficiuntur, exploratores attulerant Suecos cum Estonibus Duce Rainoldo Arnep Vicario Comitis Nassouij (ipse enim Nassouius maiores copias à Carolo adducturus in Sueciam abierat) propè Reualiam congregari, vt Vaisensteino subuenirent. Eò itaq; Stanislaus Zolkiewski cum parte copiarum profectus, cùm à pabulatoribus Polonis intercæptis de suo aduentu præmonitos Suecos instructos ad pugnam reperisset, nil cunctatus eos prælio aggreditur. Ac initio vna & altera hora ancipiti Marte certabatur, maximè quòd frontem aciei Sueticæ hastilibus complicatis instar sepis munitam equitatus Polonicus, nempè cohortes Stephani Potocki, & Sigismundi Kazanowski cæteris præeuntes perrumpere non poterant, & etiam post iteratum impetum retrocedere cogebantur, donec circumacta velitum legio ad tergum hostium Ordines eorum turbauit, & omnis equitatus irruens edita magna strage eos confecit. Præfectus eorũ Rainoldus hastâ trãsfixus occubuit, & ex peditatu vix aliquis viuus superfuit, præter paucos in captiuitatem ductos: equites fugientes vsque ad portas Reualiæ Poloni prosequuti, plurimos occiderunt, & aliquos insigniores viuos cœperunt, Reualia nemine excurrere, & ne quidem bombardas in victores propè portas Ciuitatis circumcursantes explodere audente. Castra cum tormentis & impedimentis omnibus prædæ victorum cesserunt. Apud Vaisensteinum autem postquam toto mense Iulio pontium, & erigendorum in paludibus aggerum operæ fuerunt perfectæ, machinæq; in eis collocatæ, partem muri Arcis prostrauerant, obsessi desperata defensione deditionem tractârunt, & initio mensis Augusti cum armis & sarcinis suis arce tradita abire sunt permissi.

Zolkienius Suecos profligat apud Reualiam.

Nec vltra progredi voluit Zamoyscius, sed præsidio arci illi imposito, omniq; instrumento bellico ibi relicto, ac Carolo Chodkiewicz cura illius Prouinciæ commissa, reditum in Poloniam maturauit, recrudescente militum seditione, qui stipendiorum solutionem iterum obstinaciùs vrgebant. Maximè quòd non deessent inuidi gloriæ ipsius, quorum arte necessariorum illi bello, & præsertim pecuniæ subministratio præpediebatur. Imò iam inde æmuli (præsertim Potocij alioquin eius patrocinio euecti ad meliores fortunas) eum in diuersas suspiciones trahebant, quasi milites ad tumultuandum contra Regem, nisi statim ex Liuonia abijsset, subornârit, nouasq; in Republica turbas moliretur, vt infrà suo loco attingemus.

Nihil autem aliud memorabile sub id tempus in Polonia accidit; pestis enim acerbiùs, in omnibus penè eius partibus sæuiens, non solùm publicorum, sed & priuatorum negotiorum cursum interruperat. Comitia tamen Generalia ad principium anni proximè aduenientis Cracouiæ celebranda fuerunt denunciata. In Bel-

A. C. 1602. In Belgio verò Archidux Albertus obsidionem Ostendæ diutiùs quàm putârat trahi molestè ferens, eam accellerare oppugnatione decreuit, comparato apparatu necessario, militeq; ad periculum subeundum solutione stipendiorum animato, Tribunis functiones & loca distribuit, quà ad signum datum septima die Ianuarij munitiones hostiles inuaderent. Hora itaque pomeridiana eius diei, cùm aquis recedentibus per nudata spatia arenosa aditus pateret ad mænia Ciuitatis præsertim veteris, quæ faciliùs capi posse videbatur, densa agmina Archiducalium processerunt, vt à quatuor partibus impresionem facerent, simulq; veniebant cunicularij primo Ordini militum permixti, cum scalis & ligonibus, quibus propugnacula ascenderent aut suffoderent. Ac fuisset actum tunc de obsessis, nisi à quodã transfuga Italo præmoniti, diligentiùs periculo prouidissent, dispositis maiori numero quà hostes erant aduenturi tormentis, quibus primùm eorum impetum edita in eis maximâ strage fregerunt. Maxima autem vis contra Ciuitatem veterem cum Gambeloto conuersa fuit, & quamuis manipulatim sternerentur oppugnatores iaculis machinarũ, & etiam apertis catharactis erumpentes aquæ plurimos eorum præcipites euerterent; tamen per tot discrimina eluctati ad propugnaculum Santhilanũ, illud suffodere cœperant, & in Ciuitatem ipsam veterem penetrârant. Sed tamen adnitentibus obsessis, post longum conflictum fuerunt reiecti.

Ostendæ oppugnatur.

Ostendam strenue defendunt Hollãdi.

Ab alijs quoque partibus Ciuitatis, summa contentione vtrinq; certabatur vltra duas horas, donec nocte & æstu maris superueniente Archidux receptui cani fecit. Bis mille ex Archiducalibus tunc feruntur cæsi, & inter Hispanorum cadauera vnum muliebre fuit inuentum, nudotenus torque aureo redimitum: virili habitu illa fæmina militiam pluribus annis professa, inter primos fortiter pugnans occubuerat. Ex obsessis non plures trecentis sunt desiderati, vulnerati plures. Nil tamen territus illa clade Archidux obsidionem prosequebatur, ac præcipuam curam eò cõuertit, vt cùm primis intercluderet maris aditum obsessis, peritissimosq; vndique rei bellicæ Magistros conquiri, & ad sua castra conduci fecit, qui diuersa ad hoc artificiosissima instrumenta fabricârant, & inter cætera erexerant propugnaculũ (plana forma dictum) terra virgultisq; alta mole congestis, ex quo cõmeantia ad illum portũ nauigia perpetuò verberabantur. Nautæ tamen pericula omnia continuato vltrò citròq; cursu, licet rarò sine damno, euadere assueuerant, & à nauigatione præsertim nocte, non cessabant, ac quicquid moliebantur Hispani, labore & industria obsessorum eludebatur, vt subsequentia docebunt.

Fæmina militiã professa.

Ostendæ portum occludi fecit Archid. Albertus.

Non multòpost nempè mense Maio Franciscus Mendosa Admiralius Aragoniæ, eòusq; apud Hollandos à prælio Nouportensi captiuus, soluto viginti quatuor millium nummorum aureorum lytro, & commutatione multorum captiuorum Hollandicorum fuit liberatus, ac rectà ad Archiducem in Castris apud Ostendam degentem venit cum capillitio in humeros dependente, quod toto captiuitatis suæ tempore ton-

Admiralius Arag. ex detentione Hollandica liberatur.

A. C. 1602. deri non permiserat. Hollandi autem cùm vident Archiducem circa oppugnationem Ostendæ persistere, vt eum inde auocarent, collectum validiorem exercitum contra Brabantiam duxerunt, & sub finem mensis Iunij Comes Mauritius eorum Dux Mosam transgressus, Admiralium qui eò ab Archiduce cum copijs periculo opponendis missus circa Tienã castra habebat, adoriri proposuerat, missoq; caduceatore eum ad prælium euocauit. Sed cùm ille in Castris se contineret, Mauritius Grauiã contendit, eamq; 20. die Iulij obsedit. Ciuitas illa est in confinio Brabantiæ & Geldriæ ad Mosam sita, & nonnunquam ad Duces Geldriæ, nonnunquam ad Brabantiam pertinebat, Guilhelmus verò Nassouius Mauritij pater eam à Burensi Comite, cuius filiam tunc habebat vxorem emptionis titulo acquisierat, sed à Parmensi occupata, eòusq; ab Hispanis detinebatur. Eam itaque recuperaturus Mauritius, primo eius propugnaculum ad Mosam situm occupauit, ac erecto vallo & fossa castra sua circum Ciuitatem diffusa ita communiuit, vt omnem vim auxiliariorum à foris venientem facilè sustineret. Mox excitatis vineis propiùs munitiones Ciuitatis, machinas expediri fecit, & iaculando continuò, obsessos fatigauit. Mille quingenti intrò erant præsidiarij, præter Ciues trecentos circiter, qui eruptionibus frequentibus oppugnatores lacessebant alacriùs, quousq; subsidijs ab Admiralio dandis confidebant. At vbi iste tentato ad obsessos transitu reiectus recessit, segniùs operi defensionis instabant, & apparantibus oppugnationem Mauritianis, die decima nona Septembris deditionem fecerunt, pacta impedimentorũ, ac armorum signorumq; militarium auferendorum facultate; Ciuibus etiam promissa fuit præteritorum Amnestia, & manendi ibidem vel aliò migrandi potestas, tum & immunitas à tributis ad certum tempus, ac libertas à recipiendis hospitio militibus, pro quorum habitatione loca quædam seorsim fuerunt destinata. Seditiosis militibus hoc damnum Archidux imputabat, & eos publicato edicto, ni intra certum terminum ad obsequium redirent, proscripsit; bona illorum fisco applicanda fore edixit, & in capita singulorum præmium percussoribus assignauit. Sed illi nihil eo edicto moti in pertinacia sua perstiterunt, ac tanto maiori audacia Brabantiam, agros Leodienses, ac etiam viciniora Cliuiæ, Iuliæ, Coloniæ, Treueris, Aquisgrani territoria direptionibus & exactionibus vexârunt; donec Principes illorum locorum ea de re acerbioribus querelis Archiducem permouerunt, vt eis non tanquam iure debitam, sed gratuitò summam pecuniæ certam numerari iusserit. Agrum autem Lucemburgensem Hollandorum copiæ ex alia causa excursionibus afflixerunt: multò enim ante bellicum tributum colonis illius tractus imposuerant, quod cùm hoc anno à Magistratibus illorum locorum dari prohiberetur, Ludouicus Nassouius eò excurrens, centũ quinquaginta circiter pagos exussit, & magnam prædam abduxit, vnà cum pluribus captiuis, inter quos fuit Abbas S. Huberti, postea quadraginta millium nummorum aureorum lytro liberatus. Vnde Archidux grauiora veritus, Comitem Buquoium ab Ostenda ad tuendam eam regionem euocauit

Grauiam capiunt Hollãdi.

Militum ob stipendia non soluta tumultuantium insolentia.

Hollandi in Lucẽbergam excurrunt.

cauit, & obsidio Ostendana hoc modo distractis Hispanorum viribus languebat. Fridericus verò Spinola Genuensis emeriturus ab Hispano Rege titulos, quibus diuitias suas ex mercatura cumulatas nobilitaret, sumptu proprio classem octo triremiũ instruxerat, vt Hollandica littora infesta tenendo, obsidionem Ostendanam iuuaret: sed ex eis duas primum propè portum Sabusalẽsem Pyratæ exusserunt, & appropinquantes Galliæ littoribus reliquas Angli conspicati, coniuncta manu cum Hollandico Architalasso in naufragia compulerunt, & Spinola cum sua Prætoria ac vna oneraria ægrè euasit Duncherkam.

A. C. 1602.

Spinola Fridericus octo triremes adducit contra Hollandos.

In Gallia nonnulli quietis impatientes damnata pridem de tradendo Hispanis Galliæ Regno consilia instauraturi, primùm procurabant, vt veneno Regem tollerent: ad quod semel & iterum deprehensum cùm Rex esset cautior, nutrici Delphini illud propinari fecerant, quæ tamen vt virus sumpti pharmaci persensit, infantem à se amouit, & paulòpost ipsa eo extincta perijt. Itaque cùm hoc conspiratoribus non succesisset, Regem ac Reginam, posteaq; Delphinum occidendum statuerant, Bironio Marissallo, & Comite Auerniæ tanti sceleris administris, vt qui Regi familiariores faciliorem perpetrandæ eius necis occasionem habituri videbantur. Fidus & charus inter paucos erat Regi Bironius Carolus Gontault genere, à Rege primùm Marissallus Galliæ, postea Dux Bironij creatus, & Administratione Ducatus Burgundiæ, ac alijs amplioribus Præfecturis ornatus. Conceperat autem odium in Regem, quòd iste æmulum suum quendam ad dignitates euexerat: seu magis elatus tanta felicitate, maiores spes sequi voluit, & pactus nuptias filiæ Ducis Sabaudiæ, ac Gubernationes in Gallia ampliores, adhæserat illi conspirationi contra Regem, quæ hoc anno per Fineum talium arcanorum conscium detecta, in ipsiusmet Bironij caput recidit. Vt enim accitus venerat Fontaneblum ad Regem, comiter ex more susceptus, & remotis arbitris à Rege ipso de coniuratione & agnitione culpæ admonitus, cùm pertinaciùs negans nullam deprecationem, eòq; magis obfirmatũ ad perficiẽdum facinus animũ præseferret, postquam à Rege sera nocte in hospitium suum redierat comprehensus, insequenti die mensis Iunij quatuordecimo ad carcerem turris Antoniæ vulgò dictæ Bastilla, Parisios fuit deductus. Vytrius curam habuit demandatam vt eum apprehenderet, qui capulo eius gladij apprehenso, cùm dixisset vt arma traderet, & se captiuum dederet, ille grauiore querela, arma quibus patriæ salutem vindicârat, ne sibi adimerentur deprecabatur. Sed Vytrio Regis esse iussum respondente, ea tradens dixit, nunc primum & vltimum ea depono. Aliqua etiam acerbiora effutijt, quæ magis Regem irritarunt: vnde quantumuis exorantibus eius propinquis, coram Iudicibus causam suam dicere fuit iussus. Nec multa indagatione opus fuit, vt enim Bironius vidit à Fineo coram Iudicibus productas suas literas, quas vti mandauerat exustas fuisse credebat, & etiam in testem adductũ Renazeum, quem ipse in carcerem conijci & ibi necari præceperat, nec superstitem esse putârat, ipsemet factum agnouit, nec purgare voluit;

Conspirationes contra Regem Galliæ.

Bironius Marissallus contra Regẽ Galliæ conspirat.

Bironius Marissallus in custodiam traditur.

 sed

A. C. 1602.

sed cogitatum solum patrato crimini æquari non posse aiebat, & effusus in iactationem meritorum suorum, eorum rationem haberi, vitamque sibi, vti plurimis post impletum damnatumque scelus clementia Regis præstitit, condonari petebat, triginta vulnerum aduersorum in corpore suo pro Rege & Patria acceptorum cicatrices Iudicibus ostentans: vt commoti tanto viri summi casu lachrymis temperare non potuerint. Sed ea coniuratio non solùm in Regem, sed & in omnes Proceres qui Hispanis aduersarentur fabricata erat tam atrox, vt nonnisi terrore supplicij Bironij opprimi potuisset. Vnde cùm nullus appareret ignoscēdi modus, mense Iulio sententia damnationis ad mortem fuit in eum prolata: quam adhuc ille non cessauit deprecari, vt saltem in carcerem vel exilium perpetuum mutaretur, & aduenientem quemq; esse Nuncium factæ sibi gratiæ arbitrabatur, identidem inclamans plurimos perduelles fuisse absolutos, se autem ob meditatum duntaxat crimen damnari. Indulserat tamen Rex amicorum precibus, ne in loco publico suppliciū ex eo sumeretur, & bona ipsius quæ Iudices fisco Regio applicari voluerant, eius hæredibus addixit. Die verò 17. Iulij exequendo supplicio destinato, Cancellarius cum quatuor Senatoribus, & totidem Scabinis Ciuitatis ac Capitolium causarum Prætore Bastillā ascendens, primùm à damnato insigne Ordinis S. Spiritus, quod ille ex collo suspensum gerebat, reposcit, postea & coronam ac pallium, insignia Ducalia, & baculum Marisschalleum: eisq; receptis, sententiam iudicij prælegi, tempusque supplicij ipsi denunciari fecit. Mox ad pegma quatuor palmos à terra ad hoc erectum ductus ille, cùm multa fortunam suam incusans dixisset, Cancellarium infra vnum, (vixit superstes Bironio tres annos) pro iniusta sententia ad iudicium Dei vocabat, multisque minis, territo carnifice ne se nisi gladio attingeret, linteolo oculos sibi ipse obligauit: sed vix genibus flexus, se proripiens linteum abiecit, cum minacibus indignantis animi signis: demum verò cùm iterum se composuisset, carnifex præueniendum ratus ne denuò assurgeret, ocyus stricto gladio caput verba adhuc quædam ore voluentis abscidit. Corpus iussu Regis in S. Pauli æde fuit conditum: ac tota illa conspiratio eius nece conquieuit. Nec Rex contra alios coniurationis socios, quamuis plurimi illiq; insigniores deferrentur, inquiri permisit, & publicari fecit edictum, quod omnibus veniam daret, dummodò quisque se in Aula Regia sisteret, & culpam deprecaretur. Comitem quoque Auerniæ liberum dimitti iussit, imposita ipsi obligatione, vt se domi contineret. Dux Bullioneus cùm monitus ad Aulam venire, & culpam deprecari detrectaret, difficiliori negotio offensam illam Regis placare debuit, vt in consequentibus attingemus.

Bironius Marisallus damnatur ad pœnam capitis.

Henricus IV. Rex Galliæ in socios coniurationis non inquirit.

Dum autem talis hydra in Gallia opprimitur, Dux Sabaudiæ aliam contra Geneuam suscitabat. Ciuitas ea est in finibus Allobrogum seu Sabaudiæ, vbi Rodanus è lacu Lemano exit sita, & in sorte illius Prouinciæ computatur, ac propterea grauiora semper cum Ducibus Sabaudiæ odia exercere debuit, dum ille requirit, ista denegat diuersa seruitutis officia: sed maximè propter Episcopatum, cuius omnes possessiones Geneuenses occupârant, & mox viribus inualescentes pacto cum Heluetijs, præsertim Bernatibus, & Friburgijs societatis fœdere, etiam ipsi Duci Sabaudiæ plura viciniora Castella & pagos eripuerunt. Eas igitur iniurias palàm, præsertim propter Regem Galliæ, qui illius Reip. protectionem susceperat, cùm vlcisci Sabaudus non posset, arte capiendos decreuit. Conscripserat itaque exercitum ad Ducem Lotaryngiæ contra Argentinenses (vti famam sparserat) mittendum, & eum per vicos hinc inde dispersum, vno condicto die properè contractum nocte duodecimam diem Decembris præcedente, cum Albignio Geneuam misit: primi fasciculos quibus fossas replerent ferebant, alij scalas bini singulas artificiosè dissectas, vt vncinulis mox colligari, & rotulis ac panno etiam villoso in extremitatibus obductæ facilè sine sonitu admoueri, ac in altum protrudi possent. Et initia quidem satis prosperè illis insidiatoribus cesserunt; fossa enim ad nouam portam, quà excubiæ negligentiùs agebantur superata, tribus locis scalas muro applicarant, eumq; transcendentes circiter trecenti in Ciuitatem penetrârunt. Sed priusquam portam vti instructi erant, admotis petardis ad intromittendum maiores copias aperuissent, cùm incauti per Ciuitatem sublato magno clamore captam esse ciuitatem vociferantur, alij tabernis mercatorum effringendis, prædisq; quærendis attendunt, exciti vigiles & Ciues, alij scalas admotas ne plures Sabaudici ascenderent deturbant, alij ad portam defendendam accurrunt, & consertis cum oppugnatoribus manibus, eos pauciores superant, frustra reliquis instructa acie in campo portæ nouæ adiacenti, vt aperiretur illa porta, expectantibus; ac omnes qui intrò venerant fuerunt occisi, paucis saltu ex muro delapsis; quinquaginta viui capti, statim suspendio fuerunt necati, è Ciuibus non pluribus quam duodecim desideratis. Graues deinde contra Sabaudum querelæ propterea fuerunt concitatæ, præsertim ab Heluetijs Geneuensiū colligatis, & à Rege Galliæ, quas ille placans excusabat tale consilium suū, quod diuersis iniurijs à Geneuensibus fuisset lacessitus, & quod timeret ne à Ladigerio eadem Ciuitas non dissimili actu opprimeretur.

Geneua Ciuitas.

Sabaudiæ Dux insidias struit Geneuēsibus.

Sabaudiæ Dux insidias struit Geneuēsibus.

Geneuenses profligant Sabaudicos insidiatores.

A. C. 1602.

Transiluaniam eousque pro libertatibus suis anhelantem, Cæsarianæ copiæ cum Georgio Basta ad obsequium Cæsaris cogere non cessabant, & pluribus cædibus afflictam cùm edomitam esse crederent, iterum nobiliores illius Prouinciæ recollectis animis & viribus, Batorei partes instaurare conabantur Bistriciæ congregati. Sed Georgius Basta cum expeditis legionibus eò properè aduolans, consilia ipsorum turbauit. Vt enim obsidione cinxerat, & oppugnare cœperat Ciuitatem illam, licet fortiores præsertim nobiles ad defensionem sese compararent; plebs tamen timidior, (maximè quòd Basta nisi spontè deditionem facerent, omnes in prædam militibus tradendos fore comminabatur) magis pro sua incolumitate solicita, importunis clamoribus & seditioni non dissimilibus effecit, vt pacifica deditio tractaretur. Batoreus quoq; quò sibi Bastam deuinciret, & ad meliores conditiones pacis flecteret,

Bistriciam in Transiluania oppugnant Cæsariani.

scripserat ad Magistratum, vt deditionem facerent, ac miserat ad Bastam nuncium, qui declararet, ipsum omnia sua permittere Cæsaris arbitrio. Vnde obsessi postquam aliquot diebus oppugnatores fortiter repressissent, accepta à Basta securitate de conseruandis libertatibus Ciuitatis & Prouinciæ, & de immunitate sua ac bonorum suorum, præsidium Cæsareũ susceperunt. Quæ tamen pacta, postquam nobiliores ex Ciuitate abierant, fuerunt violata à Vallonis & Germanis, qui crudeliùs omne virorum & fæminarum promiscuum vulgus spoliabant. Reliquæ etiam Ciuitates dedita Bistricia, in nomen Cæsaris concedebant, Batoreo ipsomet hortatore, qui dimissis paucis quas habebat copijs Geonstadium, æquam pacem vel inducias saltem, quibus durantibus Cæsarem adiret, à Basta obtinere nitebatur. Proceres nonnulli ad Moysen Siculorum Ducem secesserant, & misso ad Bastam nuncio, conditiones pacis cum Batoreo statuendas ita demum se recepturos significabant, si iuribus & libertatibus suis & Prouinciæ conuenirent. Quod ille conscio Batoreo, & ex composito fieri suspicatus, abruptis tractatibus & nullo dato responso, nisi vt Moyses exercitum dimitteret, & ita demum pacis conditiones peteret, ad eum opprimendum priusquam Tartarorum auxilijs quæ in proximo aduectabant augereretur iuit, eumq; consequutus propè Albam Iuliam, commisso prælio fugauit potiùs quàm profligauit, manipulis eius ex fæce diuersarum gentium collectis, nec Ordinem militarem tenere gnaris, statim per montana in fugam dilabentibus. Batoreus triduo post ipsemet in Castra Bastæ veniens, ab ijs quæ Moyses proprio arbitratu tentasset se purgauit, ac pollicitus se in potestate Imperatoris futurum, cum Basta Vissebur gum intrauit, indeq; Pragam iuit, intercessore summo Pontifice Romano reconciliationem cum Imperatore procuraturus, Basta interim reliquos qui resisterent in Transiluania debellante.

Transiluani noua auxilia comparant contra Imp.

Moysen Siculorum Ducem in Trãsil. Cæsariani profligant.

Bator Sigism. Pragam it ad Imper. deprecandum.

Ac meliore hoc anno Cæsariani in occupandis alienis, quàm in defendendis in Vngaria proprijs, fortuna sunt vsi. Rebus enim Transiluanicis nimium intenti, infirmiorem exercitum quàm Turcicæ potentiæ opponi posset, ab illa parte tenebant, & Turcæ hanc occasionẽ nacti, ad Albam Regalem, quam anno proximo amiserant, recuperandam omnem suum conatum conuerterunt, tanto maiori studio, quòd à Turcarum Imperatore interminatum, fuit supplicium mortis Serdari Bassæ, sub cuius præfectura ea capta fuerat, nisi eam recuperaret. Nec latebant Cæsarianos hostis consilia, & conductum fuisse ab eo ad eum vsum Budam ingentem bellicum apparatum, ac propterea tempestiuè Rusuurmius ac Golnitzius copiarum Cæsarianarum ductores, introduxerant in eam Ciuitatem commeatum curribus septingentis. Sed Turcis præter suum bellandi morem maturiùs, nempe initio mensis Augusti eam oppugnationem accellerantibus, illi ex longinquo pares periculo vires in tam angusto tempore conducere non poterant: imò non credebant Turcas tam tempestiuè adfuturos, & aliquem de eorum aduentu nunciantem, mortis supplicio punire voluerant, nisi alij atq; alij in horas ab illis

Turcæ cum magno apparatu bellico in Vng. veniunt.

ab illis partibus accurrentes illam famam diuulgatam confirmassent. Nona itaq; Augusti die Serdar Bassa exercitum septuaginta millium adductum Ciuitati circumfudit, etiam paludes eam ambientes complexus, & à duabus eius partibus, vna quà Budam, altera quà Iaurinum spectat, aggeribus & vineis excitatis, magno numero machinas bellicas disposuit, quibus continuo contra Ciuitatem iaculabatur, maiori vi contra propugnaculum suburbij Segetani conuersa, eò quòd illo expugnato, ad Ciuitatem & arcem oppugnandam aditus pateret facilior. In præsidio erant duo millia militum selectiorum, inter quos plurimi genere & virtute clariores, præter Oppidanos quingentos, cum Comite Isolano Italo Arcis Præfecto. Qui disposito ad defensionem illius propugnaculi Segetani peditatu Haiducorum Vngarico, ipse cum Germanicis peditibus, sæpiùs eòdem accurrens, primam oppugnationem reiecit. Sed post alterum diem cùm hostis fossas congestis virgultis repleßet, eis superatis excitata acerrima cominùs pugna, defensores victi propugnaculum deseruerunt, & ipse Isolanus dum succurrere laborantibus nititur, ægrè euasit. Neq; moratus hostis, machinas suas propiùs Ciuitatem conduci fecit, earumq; vi mænibus concussis vt inuadi possent, obsessos eruptionibus acritèr certantes, & sæpè vincẽtes, immissa oppugnatorum numerosiori manu intrò repulit. Cùmq; triduanas pro tractanda deditione inducias petentibus concessisset, & illi interim nouis operis retrò mænia diruta excitatis, ad defensionem se comparassent, deditionemq; denegarent, delusum se dolens, vehementiori impetu oppugnationi instabat, & labefactatis vi tormentorum propugnaculis, tanta pertinacia suos intrò penetrare cogebat, quod viginti quatuor irruptionibus cum immensa sua strage, & repletis cadauerum suorum congestu fossis repulsi, vsq; vigesima quinta longè maiori contentione, ab orto sole ad occasum continuata, periclitari debuerint, quo & obsessi fatigati iterum ad colloquium prouocârunt.

Albam Regalem Turcæ recuperant.

Et dum ad illud se componunt, Turcæ ab alia parte per muscosa (quà nuper Rusuurmius transierat) virgultis instrata transgresi, plenis agminibus in Ciuitatem irruerunt, totoq; exercitu subsequente, cùm nullus ampliùs tantæ multitudini resistere valeret, omnes præsidiarij illius loci & Oppidani quotquot arma ferre poterant, trucidabantur penultimo mensis Augusti die: Isolanus vtroq; pede saucius cum aliquot socijs captiuus Constantinopolim fuit amandatus; quem tamen inde anno vno elapso Legatus Gallicus liberauit. Capta autem hoc modo Alba Regali, Cæsariani Duces serò collectas copias ad ea confinia adduxerant, vt vlteriores hostis conatus obseruarent. Et cùm iste instauratis mæniũ Albæ ruinis, munitionibusq; reparatis Budam reuertisset, ipsi quoq; eum sequuti damna Albæ accepta ibi reparare volebant. Adulto iam autumno Budam oppugnare cæperant, non satis præuiso, quòd Arce situ & structura propugnaculorum tam munita, ac non solùm à præsidio valido, sed & à Serdare Bassa cum exercitu potenti custodita, non tam facilè potiri liceret. Vnde mox bruma pluuia vrgente inde recedere sunt coacti,

Budam oppugnant Cæsariani.

A. C. 1602.

Carolus Gonzaga Dux Niuernensis cæsus apud Budam.

coacti, frustra impenso graui labore, & plurimis fortissimis viris in excursionibus amissis, inter quos & Carolus Gonzaga Dux Niuernensis, qui eam expeditionem cum insigni Gallorum nobilium delectu sequebatur, ictus bombardæ iaculo interijt. Pestum tamen Oppidum in aduersa Budæ Danubij ripa à Turcis neglectum occupârunt, & præsidio imposito munierunt ad iterandam oppugnationem eiusdem Ciuitatis maximè opportunum, nisi postea in breui fuisset amissum, vt suo loco dicetur.

Pestum capiunt & muniunt Cæsariani

Annus Christi, 1603.

Comitia Poloniæ Cracouiæ 1603.

ANni Millesimi Sexcentesimi Tertij initia Rex Poloniæ Sigismundus destinauit Comitijs Regni Generalibus, quæ ad finem mensis Ianuarij Cracouię inchoata in maxima Procerum & Nobilium frequentia celebrabantur. Ac eorum primæ sessiones maximè personuerunt lætis trophæis Zamoyscij Cancellarij: in cuius encomia ob rem præclarè in Liuonia gestam, & recuperatam intra annum vnum de manu hostis propè totam eam Prouinciam, magnamque præterea Estoniæ partem capto Vaisensteino quæsitã, æquè Senatorius atq; Equestris Ordo effusus publico nomine gratias ei testabatur. Bernardus Máćieiowski Episcopus Cracouiẽsis perorauit nomine Senatorum, primus tunc in eo ordine, cùm Archiepiscopus Gnesnẽsis Karnkouius senio graui deficiens ad Comitia non venisset, nec Archiepiscopus Leop. senectute & ipse languens: pro Ordine autẽ Equestri eius tunc Marischall⁹ Felix Kryski vir ingenio festiuo, & oratione natiua excellẽs. Sed æmulos Zamoyscij bellica illa eius felicitas angebat: vnde iam ante cùm ille adhuc esset in Liuonia, Regis animum (præsertim Stephan⁹ Potocki Felini Præfectus) ab ipso alienare cœperant, ac magis im̃inentibus istis Comitijs, in quibus ne pro vacantibus dignitatibus apud Regẽ intercedere posset cautè prouiderant. Vacabat autem tunc à biennio dignitas Archimarischalli Regni dimissa à Nicolao Zebrzydowski ad Palatinatũ Crac. promoto, ad quam Zamoyscius Marcum Sobieski Palatinum Lublineñ. seu Nicolaum Wolski Marischallũ Aulæ Regiæ promoueri cupiebat. Illam igitur Rex, ne præsentis Zamoyscij aucti nouis meritis suffragia pro ea reijcere nõ posset, suasore Ioãne Tarnowski Episcopo Vladislauiẽse partium aduersarum antesignano, pridie aduẽtus ipsius, Marchioni Sigismundo Myszkowski contulerat, in tantum obnitente Petro Tylicki minore Cancellario partium Zamoyscianarum, quod vocatus à Rege ad tradendum illud officium (vt eius fuit muneris) valetudine infirma se excusarit; iterum tamen monitus quòd si non veniret, ipsemet Rex functionem illam renunciandi Marissalli obire vellet, vel inuitus adfuit, ac multa præfatus in laudem stirpis Miscouiorum, nomine Regis baculum insigne illius Magistratus Marchioni tradidit. Quo Zamoyscius Prosouiciæ intellecto ab Andrea Lipski Secretario Regio sibi obuiam

Zamoyscio publicè gratiæ aguntur pro recuperata Liuonia.

Zamoiscij simultatũ cum Sigism. Rege noua causa.

Myskouius renunciatur Marissallus Regni Polon.

A. C. 1603.

progresso, nil simulata indignatione, vsq; & reditum apparare cœperat. Alia quoq; simultatum causa intercessit, quòd cùm Rex viduus iterare vellet nuptias cum altera Austriaca sorore germana Reginæ defunctæ, nempè in gradu affinitatis primo legibus Christianis maximè vetito, Zamoyscius propositum huiusmodi mori castiori Polonico detestabile improbabat, & ipsius æmulis eum ad impediendum tale matrimonium & domi & foris, præsertim apud Summum Pontificem Romanum, multa moliri criminantibus, Rex facilè credens, auersum ab eo animum palàm præferebat. Ac aliqui dissensiones illas augeri cupientes, rumorem sparserant, quasi Regij ad eum (Regi tam aduersum) in Senatu, exemplo C. Iulij Cæsaris, opprimendum conspirassent. Vnde auctis diffidentijs, etiam partium studia in diuersa trahebantur, omni malo in iacturam Comitiorum redundante. Quamuis enim Zamoyscius offensam taciturnitate premeret, remissiùs tamen publica negotia tractabat, & discordiarum huiusmodi gnari, præsertim nouandarum rerum cupidi, quasi custode remoto, occasionem sibi ad turbandam Rempublicam oblatam rati, nonnisi querelis contra Ecclesiasticos, & dissensionibus Religionum Comitia ducebant, præcipuo Comitialium de continuando bello contra Suecos deliberationum capite neglecto. Summâ vi hæretici fœderationem suam lege publica stabiliri contendebant, & coniuncta sua causa cum sectatoribus Religionis Græcæ Schismaticæ, nulla negotia publica tractari permittebant, nisi priùs eorum controuersiæ sopirentur. Ac sæpè paruo respectu dignitatis Regiæ & authoritatis Senatus à Nuncijs Terrarum postulata & responsa in Senatu inferebantur. Quadam vice contra Ecclesiasticos & Religionem Romano Græcam Ioanni Swoszowski Scribæ tunc Terræ Leopoliensis (tamen meo cognato) coram Senatu acerbiùs in Ecclesiasticos inuehenti, cùm Albertus Báránowski Episcopus Płocensis nomine omnium Episcoporum respondens dixisset, degeneres esse præsentis sæculi in hac Repub. Ciues à maioribus suis, qui Religionem Catholicam & eius Sacerdotes summo honore coluerunt, abiens ille ad consessum Nunciorum, & iterum cum maiori eorum parte ad Senatum rediens, inter alia petulantiùs ad perorationem Baranouij replicata dicere non erubuit, ipsum potiùs esse degenerem, cùm nesciatur quo loco sit natus; omnib⁹ ad talem ipsius audaciam tacentibus: Nec Baranouius contumeliam illam vindicauit. Dux autem Ostrowski Alexander Palatinus Volhiniæ, ascendens in arcem, dum Palatij Regij portã catena protensa, ne rhedæ & Equites cortem interiorem eà ingredi possent, interclusam inuenisset, catenam rescindi iussit, cum toto equitatu suo quem numerosum ducebat in aream Palatij Regij inuectus: insequentique die eandem iterum distentam, iterum auelli fecit: Et alioquin Zamoyscio eòusq; infensior, tum demum ab arce rectà ad eum vltrò digressus, reconciliationem & amicitiam ipsius ambiuit. Atque talis erat facies eorum Comitiorum, quod vno qui authoritate inualuerat remittente, nullus è tam multis, qui potiores partes in Republica sibi vendicabant, & eò gratiam Regis vena-

Discordiæ Ciuiles Polonorum Comitia turbant.

Baranouio Episcopo Plocẽsi facta contumelia.

Ostrouia Dux insolẽtius agit cõtra Regem.

A. C. 1603. venabantur, reducere poterat ad concordiam diuisas in diuersa Comitiorum sententias; vt vel inde constaret, faciliùs esse carpere virtutem aliorum, quàm propria operari. Forenses tamen Comitiorum causæ diligentiùs tractabantur à Rege cum Senatu ipsis continuò præsidente. Et auditæ fuerunt plures Legationes exterorum Principum, ac Chami Tartarorum Tauricanorum donatiuum solitum petentis, pacemq; offerentis. Et postquam nullo profectu tempus Comitiorum effluxisset, vnicum remedium superfuit hæreticorum & Schismaticorum Græcorum, ac etiam Politico Catholicorum contra Ecclesiasticos præsumptis conatibus reprimendis, vt Comitia quæ alioquin nonnisi in illorum commodum coaluissent, irrita soluerentur.

Comitia Crac. irrita soluuntur.

Sicq; nullo publico negotio definito fuerunt finita illa Comitia, vna sola eaq; exigua collecta agraria concessa pro bello Liuonico, quæ vix emeritis iam militum stipendijs exoluendis sufficeret. Cura autem illius belli cum titulo & potestate Administratoris Liuoniæ Carolo Chodkiewicz fuit commissa Duci strenuo, cui & Zamoyscius inde discedens, copias suas consignârat.

Carolo Chodkiewicz Administratio Liuoniæ committitur.

Nec aliud singulare hoc anno in Polonia accidit, præter mortem Stanislai Karnkowski Archiepisc. Gnesnen. Primatis Regni, cum octuagesimum ætatis annum excessisset, vegeta vsq; in finem senectute. Aliquis adnotauit sub hæc tempora in Pictauis Galliæ inuentam fuisse puellam, quæ concepto edendi fastidio, absq; vllo cibo & potu integrum triennium vixit, cui naturæ commento magistratus & medici illius loci fidem adstruxerunt. Vnde non abs re erit, si nos quoq; obseruationibus medicis æquè vtilè memoremus, quod in matre istius Archiepiscopi Karnkouij accidisse ipsius medicus Ioannes Ocko, vir in ea arte solertissimus mihi & pluribus, qui simùl aderant narrauit, ipsi nonagenariæ dentes nouos creuisse, naturæ magis consentaneum, qua operante plura in ea ætate pueritiæ propria redire deprehenduntur, indeq, bis pueri senes esse dicuntur.

Karnkonius Archiep. Gnesnensis moritur.

Nonagenariæ dentes noui enati.

Belgium hoc anno nil remisit ex contentione pro obtinenda Ostenda: Hispanis enim eius oppugnationem ex secundo anno in tertium continuantibus, Hollandi non minori feruore defensionem sustinebant. Ac iam Archidux fauces illius portus, & omnes aditus ad obsessos concluserat nauali opere; sed vi æquoris relabentis omnia collidente, iterum peruia omnia subsidijs Hollandicis aduenientibus patuerunt, nisi quod eadem fluctuum vi labefactatis munitionibus obsessorum, vnum eorum propugnaculum Hispani occupauerant & ab altero ad os littoris penè interceptò, nonnisi post diuturniorem colluctationem virtute propugnatorum fuerunt reiecti. Vt autem firmiori prouisione intercluderent subsidia obsessis Hispani, euocauerunt Slusa Fridericum Spinola cum octo triremibus & duabus Liburnicis, vt eam maris oram obsideret. Quod vt cognouerunt Hollandi, ipsi quoque validiorem classem eò expedierant, ac ad Vielingam (tractu maris à nautis ita denominato) congressæ infestæ illæ vtrinq; classes, acerrimo & pluri-

Ostendæ obsidio continuatur.

pluribus horis dubio prælio decertârunt, donec numero Prætorianarum & peritia nautarum præualentibus Hollandicis, & Spinolinas ictibus pilarum tormentorum vrgentibus, ipse Spinola iaculo bombardæ percussus cum suis plurimis occubuit, plenamq; victoriam Hollandis concessit. Triremium quoque (quarum multæ ex illa pugna euaserunt Slusam laceræ) vsus eousq; Hollandis formidolosus, exinde vilior fuit, eisq; nauigatio Ostendam nauali apparatu præualentibus prohiberi non potuit. Hoc tamen Hispani ab oppugnatione Ostendana nil deterriti, insistentes operis circum eam excitandis, & nonnullis munitionibus Ciuitatis præsidio hostili excluso occupatis, eam prosequebâtur magna militariũ, & operariorũ multitudine in dies vtrinq; cadente, tanquam non bellum aliquot legittimum, sed laniena & macellum hominum ibi fuisset institutum. Obsessis omnia erant difficiliora; vndiq; enim illis Hispani ex munitionibus suis præaltis imminebant, vt intra mænia oppidi nullibi tutò consistere valerent, non solùm cum hoste, sed magis cum fluctibus marinis mænia eorum refluxu conquassantibus perpetuò colluctantes. Nec minora à frigoribus & cæli iniurijs tolerare isti cogebantur; deiectis enim omnibus penè ædibus, in tugurijs cespite contectis degere, ac proximè mænia sese subducere, atq; plerumq; sine lare & vesta manere, cibisq; crudis vel in longinquo coctis, nauibusq; allatis vesci cogebantur; trabes, tigni, longurij, pali, virgultorum fasces, magno labore nauibus allatæ, nunquam sufficere poterant ad reparãdos aggeres: qui vix refecti, iterum æstu maris redeunte hiscentes vitium faciebant, nouaq; reparatione indigebant. In tanta tamen rerum angustia obsessi biennio elapso, in annum tertium oppugnationem sustinere, & munitionibus aliquibus amissis, nouas erigere, hostiq; resistere non dubitârunt, in locum cæsorum, vel malo contagioso, quod grauiùs ibi serpebat, extinctorũ, alijs atq; alijs succedentibus, qui ex Hollandia Ostendam tanquã ad destinatam mortẽ se mitti, quantũuis non ignorarent, amplioris tamen mercedis cupiditate eò commeare non cessabant.

A. C. 1603.

Spinola Friderico nauali prælio victus ab Hollandis.

Ostendæ defensorum incommoda.

Nec deerant, qui ab Hispanis ad obsessos transfugiebant, licet illi omnium necessariorum copia abundarent, & ædes in castris innumeras haberent ad quæuis aeris incommoda fugienda. Vnum autem deteriorem rem Hispanorum reddebat, nempè æris penuria, ob quam sæpiùs miles imperia detrectauit, in seditiones vel secessiones diuisus: vt non tantùm Ostendana obsidio, sed & plura Belgij munitiora loca propterea periclitarentur. Cui malo vt tandem prouideretur, cæso nuper Friderico Spinola, eius Germanum Ambrosium Marchionem Venafri hominem opulentissimum Archidux Genua in Belgium aduocauit, eique cum titulo & potestate Præfecti exercitus Generalis obsidionem illam commisit. Is itaque imperio tali suscepto, exercituq; lustrato, gloriæ auidus meliori cura & arte omnem illam obsidionem ordinauit, cumprimis suppeditata mutuò in nomen & fidem Regis Hispaniæ de proprio peculio pecunia, ex qua militi stipendia stato tempore soluerentur, ac commeatus & omne instrumentum Castrense tempestiuè

Hispanis deficit æs Castrense.

Spinolæ Ambrosio cõmittitur obsidio Ostendæ.

A. C. 1603. prouideretur, fructu non inani, vt in subsequenti anno attingetur.

Interim Mauritius Comes vt Hispanorum circa Ostendam progressus interrumperet, copias Hollandicas ad tentãdam iterum oppugnationem Syluæ Ducis duxerat, Castrisq; positis 18. Augusti die Ciuitatem propè contra portam Vuchtensem vineas excitârat, ex quibus machinarum vi mænia & ædificia Ciuitatis vehementiùs concussit. Sed mox Archidux Comitem Fridericum Scheremberg cum exercitu eò misit, qui ab alia Ciuitatis parte castris suis munitis, conatus hostis obseruabat: nec aliquid singulare fuit ab alterutro ibi gestum, nisi quòd cùm Scherembergius ripam Diesæ fluminis munire volens, quà hosti commeatum intercluderet, eò selectiores militum legiones ductore Marchione *della Bella* misisset, eos Mauritiani coniũctis viribus cum seditiosis Archiducalibus, quos ad suas partes traxerant, plures numero agressi fugârunt tertia Septembris, cæso & ipso Marchione, cuius corpus stragulo inuolutũ Mauritius in Ciuitatem remitti fecit. Sub initium verò Octobris ipsemet Archidux ad Castra illa venit, Ciuitatemq; paulò post ingressus, obsessorum animos ad defensionem confirmauit. Et bruma ingruente, cùm Mauritius contra Ciuitatem à tanto præsidio custoditam parum se posse proficere videret, conuasatis omnibus suis impedimentis initio Nouembris ad propria recessit. Seditiosis etiam qui ad ipsum transierant stationem pro hybernis Grauiæ concessit, receptis ab eis obsidibus & fidelitatis sacramento.

Syluam Ducis iterum oppugnãt Hollandi frustra.

Albertus Archidux Syluã ducis intrauit

Hollandi obsidionem Syluæ ducis deserũt.

Gallia hoc anno alta pace quiescens, postquam acerbitates omnes belli Ciuilis præteriti obliuione ac Amnestia perpetua sepelisset, reliquam illius calamitosi temporis memoriam aboleuit, recepta in Regnũ Religione Societatis IESV, quam illa tempestate corruptæ, & in necem Regis armatæ studiosæ iuuẽtutis incerta coniectura exulare fecerat. Reginæ præcipuè fauore fuerunt restituti, cuius opera primum ad familiaritatem Regis admissi, sensim animo eius placato, repetere sua Collegia Rothomagi, Ambiani, & in alijs Galliæ locis sunt permissi, præterquam Parisijs, vbi domum tantum Professam & facultatem prædicandi verbi Dei in Templis insignioribus obtinuerunt.

Societ. IESV in Galliam restituitur.

Anglia autem luxit mortem Elisabethæ Reginæ suæ defunctæ, tertia mensis Aprilis huius anni, anno ætatis suæ septuagesimo primo: quorũ quadraginta quatuor regnans transegit non ingloria, & penè in finem vsq; sine vicissitudine fortunæ prosperioris. Fæmina animo seueriore quam ab isto sexu posset expectari, hocq; & subditis & hostibus fuit formidolosa. Sed Religioni Catholicæ iusto infensior, cuius cultores ne sibi insidias struerent, aut rebellionem concitarent, semper timens, seuerioribus supplicijs perpetuò affixit, & ex Anglia exterminari curabat, Pij Papæ. V. anathemate magis irritata, eoq; contempto, nihilominus nonnisi ipsam se agnosci pro sũmo capite Ecclesiæ Anglicæ iussit. Virginalem statum & habitum præseferebat: de quo tamen varij rumores spargebantur. Certum est Comitem Essexium apud eam in pretio fuisse: vnde etiam quæri solebat, quòd illum Iudices celeriùs damnassent. Et de-

Elisabeth Angliæ Regina moritur.

A. C. 1603. mum ad venationem egressa, arcem illam in qua ille captus fuerat præteriens, alto ducto suspirio, ingeminatoq; *ô Comes*; deliquio concidit, ex quo inualescente morbo in Castro Richmundi obijt intra paucos post dies. Successorem sibi in Regno designauerat (Abnepotem Margaritæ Henrici VIII. sororis, filium verò Scotæ Mariæ nuper capitis supplicium passæ) Iacobum VI. Scotiæ Regem codicillis obsignatis, quos Robertus Cecilia sibi ab ea viuente concreditos Proceribus in indictis Comitijs de successore deliberantibus vt præsentauit, concordibus suffragijs illum Regem acclamauerunt.

Iacobus VI. Rex Angliæ renunciatur.

Nuncius ad eum missus in Scotiam Edinburgum nocte intempesta veniens, quiescentem à somno excitari petijt, confestimq; admissus, ipsum Regem Angliæ salutauit. Inde proximo mense Maio Rex ipsemet Londinum venit, ac diadema Regni, iusiurandumq; fidelitatis à Proceribus solenni ritu ac superbo festiuitatis apparatu recepit vnà cum vxore Anna Danica tantæ dignitatis participe. Aliquantum autem turbauit illa Regni initia detecta mox in Regis nouelli necem coniuratio, orta ex innato Anglorum contra Scotos odio: istos enim Angli sibi comparari, vel in familiaritate Regis præferri ægrè ferebant. Sed vnius & alterius supplicio res fuit sopita: & facilè deinceps coâluerunt in vnum imperium vtriusq; gentis illius studia sub Rege in vtramq; æquabili, & in hæresim ibi receptam tenaciùs propenso. Circa quam vt sententiam suam palàm faceret, eius articulos mox typis exprimi & diuulgari iussit, & coacta Londini Synodo dogmata Puritanorum damnari, ac anathemate notari voluit: spe sua frustratis etiam Catholicis, qui eum matris suæ Mariæ Catholicæ crudelem necem vindicaturum, & Religioni Catholicæ benigniorem fore sperabant. Cùm enim libellum supplicem ipsi obtulissent pro libero auito vsu Religionis suæ, accepta seueriori repulsa, duriorem sunt experti.

Iacobus VI. Angliæ Rex cum Anna vxore coronatur.

Iacobus VI. Angliæ Rex à Catholica Religione alienus.

In Vngaria cùm tractatus pacis non successissent inde quòd Turca non nisi restituto sibi Strigonio in eam consentiret, Tartari Samariam vsq; excurrentes, rapinis & incendijs eam Prouinciam longè lateq; vastârũt. Cæsariani autem iterum Budæ ex oppugnatione tentârant, sed repulsi ab eius præsidiarijs, infecto negotio recedere sunt coacti: reiectis tamen ab obsidione Pestensi Turcis. Cùm etiam Cæsariani Canisiam, & Turcæ Strigonium excitato intrò per subornata mancipia incendio, ac Papam proditione obtinere voluissent, vtriq; irritum euentum sunt sortiti: nec quid memorabile ab alterutra parte fuit ibi gestum, præter leuiores excursiones, & pagorum populationes, inter quas Cæsariani Hatuanum à Turcis desertum occupârunt.

Tartari in Vngariã veniunt

Budam Cæsariani frustra tentant.

In Transiluania Georgius Basta Cæsarianorum Dux, cùm crederet fuisse iam debellatum, adhuc & hoc anno inuenit quem vinceret. Nam Moyses Siculorum Dux anno superiore ab ipso fugatus potiùs quàm victus, recollectis suis copijs, Visseburgum viginti dierum obsidione ad obsequiũ Batorei & suum coëgerat, & Claudiopolim ac plura viciniora loca in suam potestatem receperat auxilio Turcarum, qui hac occasione non

Moyses Siculorum Dux in Transyluania occiditur.

A. C. 1604. non pauca eius oræ oppida in suum ius vsurpârunt. Basta itaque congregatis copijs propè Coronostadium hostem excipiens, eum fudit, Moysis inter cæsorum cadauera reperti resectum à trunco caput, conto infigi & Coronostadij spectandum exponi fecit. Memoratur etiam hoc anno circa Varadinum terram graui motu concussam tremuisse, & mulierem grauidam eo tempore octo infantes vno partu effudisse; sed quid illud prænunciârit huc vsque non constat, nisi quis inde coniecturam traxerit proximiorum Transiluaniæ conuersionum, quibus Sigismundo Batoreo ex illo Principatu eiecto, & Moyse sublato, tot alij Duces sunt exorti, qui eundem Principat à Dominatû Austriacorum vindicârunt, vel solum pro ingenio cuiusq; portentosa huiusmodi succedentibus rerum euentibus accómodari possunt, non quod naturæ innumeros fætus concipientis errores ex subiecta materia fortuiti, cæco casu certum quid futurum possint designare. Plurima similia hoc sæculo à diuersis enumerata volens omitto, expertus longo vsu omnia illa vana & obseruatione indigna fuisse.

Fœtus octo infantum.

Annus Christi, 1604.

D exitum obsidionis Ostendanæ studijs omnium penè Christianorum Principum & populorum anxia expectatione suspensis, hic demum Annus Millesimus Sexcentesimus Quartus satisfecit, litemque diremit. Sed quemadmodum validior quisque morbus in corpore humano propiùs terminum mortis maiori vi insurgit, & natura omnes reliquas vires suas ad resistendum exerit, summâq; cunctatione contra extremum periculum colluctatur; ita & ad Ostendam Hispani pro expugnatione, & obsessi pro defensione istius Ciuitatis fatali iam termino belli illius imminente, omnibus simul ingeniorum & corporum viribus adnixi, pertinaciùs, & penè supra humanum decertârunt. Et pro Hispanis quidē Spinola minùs iam deocclu-dendo illo portu solicitus, in quo frustra toto triennio fuit laboratum, nónisi cuniculis perpetuò agendis attendebat, quibus deiectas obsessorum munitiones identidem occupabat, obsessis in locum amissarum alias atque alias immenso labore excitantibus, vt perditâ magna parte Ciuitatis, quasi alteram (quam nouam Troiam denominârant) erectis retrò vetera ab Hispanis capta, alijs propugnaculis constituerint, quam etiam vallo ac fossa profundiori, & aqua circumducere cæperant, pro suo receptu si ex Ciuitate veteri tota excluderentur. Hollandi verò vt laboribus ibi suis aliqua ratione subuenirent, Ducem Mauritium cum valido exercitu in Flandriam medio mense Maio, classe ingenti traiecerunt. Qui Slusam potiùs oppugnare quàm Ostendæ subuenire malens, (vt quòd Hispani vel Ostenda relicta illo vires conuertere, vel Slusa neglecta grauiori iactura damnum Ostendæ Hollandis compensare deberent)

Ostendæ obsidio laboriosa.

Ostendani expulsi è veteri Ciuitate nouā muniunt.

eò directo cursu, Casandam Insulam Slusæ imminentem appulit, ibiq; exposito exercitu, propugnacula Hispanicis præsidijs firmata vnū ab excubitoribus desertum, aliud vi occupauit, eaq; Insula munita, in aliam dictam Isendicam illatus, illius quoque præsidia magna celeritate expugnauit. Moxq; circum Slusam operis excitatis, omnes aditus inferendis eò subsidijs interclusit, obsessis ad tam insperatam obsidionem omnibus necessarijs, & præcipuè annona destitutis. Ac collegerat Albertus Archidux maxima festinatione pertractis in suum obsequium seditiosis decem millia militum, quorum opera (adiunctis aliquibus legionibus ex statione obsidionis Ostendanæ) Slusanos subleuaret, & Duces belli cum istis copijs progressi, cùm nullum transitum ad inferendū obsessis commeatum inuenirent, viam ferro sibi per castra hostis aperire tentârant, perrupta fortitèr vna hostilium castrorum parte, quam Frisij obseruabant: sed maiore copiarum numero ex alijs stationibus Mauritianis eò accurrente, sunt reiecti cum sua magna strage, in qua cecidit & Marchio Rentheus vir primarius. Obsessi itaq; rerum penuria omnium pressi, & auxilio desperato, 18. die mensis Augusti pacti incolumitatem corporum, & libertatem abducendi impedimenta sua, ac vt cum armis suis, tympanis, vexillisq; explicatis prodirent, tradiderunt Ciuitatem illam & Castellum Mauritio cum copioso apparatu bellico, & multa classe præsertim triremibus, quas Fridericus Spinola eò conduxerat. Ciuitati illi præerat tunc quidam Hispanus, Classi autē Aurelius Spinola: & nonnisi datâ cautione quod quidam Hollandici apud Archiducem captiui vicissim liberarentur, fuerunt dimissi: Ecclesiastici quoque cum omni supellectili sacra abire sunt permissi. Captam autem hoc modo Slusam Mauritius, maiori diligentia muniri curauit, & in eius præsidio Friderico Nassouio relicto (inciderat in morbum ipsemet, eòq; victoriā prosequi non poterat) Nec tanti duxit (præsertim iam benè compensatam habens illam iacturam) Ostendam, vt periclitanti cum summo discrimine & euentu nimium dubio subueniret; sed ipsimet Ostendani suæ defensioni nauiter incumbebant, Spinola sæpè quadraginta simul tormentis fulminante pro disturbandis eorum munitionibus, quarum identidem aliquas occupabat, sensimq; obsessos loco cedere, & dimidia Ciuitate exclusos, in reliqua nimis angustè consistere cogebat. Et demum ingenioso artificio cōstructas ex trabibus, superq; multa dolia colligatas rates terra protrusas, in canalē Ciuitatis nouum induxit, earumque beneficio ad propugnacula Ciuitatis eòusq; intacta transmisis cunicularijs magnam eorum partem euertit, moxq; immissa validiori oppugnatorum manu ad propugnaculum Santhilanum, à quo tota salus illius Ciuitatis pendebat, illud occupauit. Atq; exinde obsessi Ciuitatē retineri diutiùs non posse iudicantes, omnem supellectilem suam conuasarunt, ac vnà cum muliebri & imbelli turba, tormentisq; & peculio Castrensi nauibus impositam, in Zelandiam transmiserunt, sclopetis & & gladijs solum retentis, quibus quoad potuerunt hostem propulsarunt. Ad extremam autem necessitatem adducti, & præsertim insolita tempestatum

A. C. 1604. Mauritius Auranius Slusā oppugnat.

Slusam capiunt Hollandi.

A. C. 1604.

ſtatum vi fluctibus maris continuè efferueſcentibus, eorumque reliquam ſtationem inundantibus, vt vmbilicotenus in aquis hærentes pugnare debuerint, decima octaua Septembris die deditionem tractare cæperunt, dieq; vigeſima prima eiuſdem Menſis perfecerunt. Præfectum eius loci cum primarijs militiæ Ductoribus Spinola in Caſtris ſuis ſplendido conuiuio excepit, inſequentiq; die eos militesque ipſorum omnes cum armis ſuis, tympanis, vexilliſque extenſis, ac cum quatuor quæ retinuerant tormentis per media Hiſpanica Caſtra tria millia numero procedentes, Sluſam deduci iuſsit: ægroti verò ex vulneribus plurimi qui ibi remanſerant, nauigijs in Zelandiam fuerunt tranſlati.

Oſtendam deditione capit Spinola.

Atque ita finijt poſt triennium Menſe tertio illa inter multorum ſæculorum memoriam celebrior obſidio, ſuſcepta non pro Ciuitate alicuius Prouinciæ capite, vel maris domina; ſed pro oppido nõniſi ex clade ſua orbi cognito, & cuius incolarum victus & opes vili piſcatu, & remigio, ac paucis adiacentis terræ iugeribus conſtabat. Magis autem fortaſsis mirabitur poſteritas in illa obſidione cæſorum ſeu mortuorum hominum recenſionem quæ ſequitur. Ex parte Oſtendanorum Gubernatores illius Ciuitatis 13. Præfecti militiæ 29. Centuriones 563. Signiferi 322. Vicepræfecti 1192. Ordinum ductores 4911. Tribuni vigilum 9188. Milites gregarij 54683. Nautæ 811. mulieres & impuberes 1198. partim peſte ac morbis, & gladio maxima parte abſumpti, omnes in vniuerſum 72900. Ex parte autem Hiſpanorum Magiſtri equitum 7. Præfecti peditum 15. Magiſtri vigilum 29. Centuriones 565. Signiferi 322. Vicepræfecti 1116. Ordinum ductores 4911. Tribuni 9166. Decuriones 600. milites & cunicularij 54663. Summus Claſsis Præfectus 1. Nautæ 611. mulieres 140. omnes in ſumma 72144. præterquam quod cæſorum Hiſpanorum numerus hac recenſione nõniſi ad finem menſis Iulij iſtius anni fuit comprehenſus. Sumptus autem ibi impenſi, non tantum calculi ponendi modum omnem, ſed & fidem excedunt. Sed vel inde colligi poſſunt, quod fertur Hollandiæ ordines ſingulis Menſibus, vltra militum ſtipendia, centum aureorum numorum ibi communium millia in neceſſaria huius belli impendiſſe. Hiſpanis verò dubio procul illa victoria tanto maiori venit, & amiſsione Grauiæ, atq; Sluſæ commoditate portus inſtrumento claſsico, & habitatorum frequentia longè præſtantioris. Cùm Oſtenda capta magis ſepulchrum mortuorum præferret, horrens tota cadauerum ſemiſepultorum fætore intolerabili, quo correpti tanquam lue contagioſa plurimi interibant. Vnde Hiſpani ad eam incolendam non oberratos tantùm, ſed & criminoſos commeatu, gratijs, priuilegijs ſingularioribus inuitare debuerunt. Duncherchæ tamen ſecuritatem & celebritatem portus qua nunc eſt, illa acceſsio Oſtendæ comparauit, nec aliud ſingulare in Belgio tunc interuenit, præter quòd ſub finem anni Hiſpani, quo Hollandis tranſitum in Flandriam prohiberent, propugnaculum apud Iſendicam extruere cæperant: ſed repulſi à præſidiarijs Sluſenſibus, infectum opus illud intermiſerunt, moxque maiores copias Mauritius Princeps Sluſam contra talem eorum conatum ſummiſit.

Oſtendæ in oppugnatione cæſorum numerus.

Oſtendam ad habitandam mercede conducuntur multi.

A. C. 1604

Gallia confinis Belgio hoc etiam anno feriabatur: ſed reſtinctæ iam in Regem coniurationis ſcintillæ, iterum prorumpere videbantur. Vnde adductus in eius ſuſpicionem Comes Auerniæ, qui & cum Bironio in ea conſenſiſſe deprehenſus fuerat, cum nonnullis alijs captus iterum in dicenda cauſa ſua periclitari debuit.

Galli iterum conſpirãt contra Regem.

In Anglia autem poſtquam lues peſtifera hyemis frigoribus temperata ſæuire deſierat, Rex Londinum ſolenniori pompa reuerſus, munia Regni obibat, aſſumpto etiam titulo Capitis Eccleſiæ Anglicanæ, nec remiſſo odio in Anglia contra Catholicos introducto, quos hoſpitijs alicubi retineri vel recipi ſeuerioribus edictis prohibuit. Conuenerant ad ipſum ſalutandum multorum Principum Chriſtianorum Legati, ac ea occaſione inchoati cum Regina defuncta de pace ex parte Regis Hiſpaniæ ſermones fuerunt denuò aſſumpti.

Iacobi VI Ang Regis edicta contra Catholicos.

Nec multò poſt adueniente Londinum Ioanne Vallaſco Comeſtabili Caſtigliæ cum ſufficientibus ad hoc à Rege Hiſpaniæ mandatis, ac ex Belgio procuratoribus Archid. Alberti, cuius operâ illa pax tractabatur, firma pax à tot annis omnibus expetita æquis conditionibus còáluit, indignè ferentibus Hollandis, quòd in beneficio liberæ nauigationis illa pace Anglis in ditionibus Hiſpanicis conceſſæ non fuerint cõprehenſi, quaſi eos à ſocietate ſua Rex Angliæ excluſerit.

Iacobus VI. Rex Angl. pacem facit cum Hiſpano.

In Vngaria hoc anno Turcæ vel pacem qualem vellent conſtituere, vel armis quæ amiſerant repetere propoſuerunt. Veziro ipſo Magno illud bellum adminiſtrare iuſſo à nouo Achmet Sultano, qui patri Machometi ſub finẽ anni antecedentis defuncto in Imperio illo recens ſucceſſerat. Nec latebat Rudolphũ Imp. quòd Turca initia Imperij ſui (pro more gentis) glorioſo aliquo belli ſucceſſu conſecrare, ſibiq; æſtimationem apud ſuos comparare cupiens, præcipuum militiarum ſuarum robur, quò certior eſſet victoriæ, cum Veziro in Vngariam deſtinauerat: Vnde & ipſe Ratisbonæ Comitijs celebratis, auxilijſque ab Ordinibus Germaniæ conquiſitis, maiores copias quas hoſti opponeret, comparabat, & miſſo Romam Archiduce Maximiliano, à Summo Pontifice Clemente VIII. centum quinquaginta millia nummorum aureorum ibi communium ex decimis Eccleſiaſticis Italiæ collecta pro ſubſidio illius belli impetrauerat. Tranſiluanicæ quoq; res cùm in ſecuro conſiſtere viderentur, Georgium Baſta cum ſelectioribus legionibus inde in Vngariam, vt illi bello cum poteſtate Vicepræfecti generalis præeſſet tranſire, ac omnes arces finitimas, maximè Strigonium, quod Turcæ ſpectabant, introducto copioſo cõmeatu & apparatu bellico, muniri fecerat. Priuſquam autem Veſir Baſſa aduenifſet, Turcæ ad pacis tractationem Cæſarianos inuitabant; quam licet iſti nonniſi ad trahendum tempus donec copiæ omnes cum Veziro aduenirent, quæri exploratum haberent, ne tamen prorſus ab ea abhorrere viderentur, & vel ſaltem hoſtis propoſitum circa conditiones pacis explorarent, (Micháëli Althemio præcipuè negotium illius tractationis Cæſar commiſerat) ad colloquium cum ipſis apud Hatuanum conuenerant. Sed ex prima propoſitione apparuit

Turcæ expeditionem ſuſcipiunt in Vngariam.

Rudolp. II. Imp. cõquirit auxilia cõtra Turcas.

Pacis cum Turca tractatus Cæſarianorũ.

A. C. 1604.

ruit magis hoſtilis, quàm ad æquam pacem illorum inclinatus animus; Tributum enim ex veteribus cum Zelimo pactis ante hoc bellum quotannis à Cæſare ſolui conſuetum, & Strigonium ac Tranſiluaniam reſtitui ſibi volebant: quòd ſi iſta armis recuperarent, nullam deinceps tractationem pacis ſe admiſſuros minabantur. Et cùm Cæſariani inprimis vrgerent, vt caueretur Cæſari, pacta quæ ſtatuerent in futurum ſeruanda fore, cùm præterita Zelimi temerè ab ipſiſmet Turcis fuerint violata, ac enumerarent plura ab eis ſub iſto bello iniquè occupata, quæ ex vi pactorum Cæſari potiùs reſtituenda eſſent, Turcæ dato reſponſo, quòd nullas alias conditiones proponendas vel accipiendas in mandatis haberent, colloquium illud re infecta abruperunt. Cùmq; ad finem Baſſam Budenſem maiorem poteſtatem ad moderandum pacis conditiones habere inſinuaſſent, Althemius Cæſarem Gallum Peſtam ablegauit, vt ibi in vicinia cum Baſſa de iſtis ageret. Sed neque ibi æquiùs quid potuit impetrari.

Peſtam capiũt Turcæ.

Et interim Vezir Baſſa cum exercitu aduenicns, primùm Peſtam à Cæſarianis nec expectato periculo deſertam occupauit, ac inde mouens ad Strigonium oppugnandum, 18. Septemb. penes montem Carolinum caſtra poſuit. Nec poſt multos dies paci iterum tractandæ fruſtra impenſos, Caſtellum S. Thomæ propè vineas ac aggeres extruxit, vnde vi machinarum eius mænia quatiebat, continuata oppugnatione ad Octobrẽ, paruo profectu, præſidiarijs fortiter reſiſtentibus, & eruptionibus ex caſtris Baſtæ oppugnatores acritèr reprimentibus; in quibus tamen & ipſorum non pauci vnà cum Comite Caſimiro Hohenloh ceciderant. Vnde Baſſa iterum aſſumi tractatus pacis voluit; ſed neq; tunc certi aliquid ſtabilito, tredecima die Octobris obſidionem ſoluit, nec Cæſarianis, nec Turcis, prælio vniuerſali rem committere auſis. Budam tamen Baſſa reuertens, Hatuanum deſertum à Cæſarianis, impoſito ſuo præſidio muniuit, & emiſſa magna pabulatorum manu cum Tartaris, quos Chami Tartarici filius adduxerat, longè lateque omnem regionem circa Fillecum & Pallancam, igni & ferro deuaſtauit, magna populi Chriſtiani multitudine in ſeruitutem abducta. Dum autem Georgius Baſta circa Strigonium moratur, in Tranſiluania noui præteritis grauiores motus fuerunt excitati à Stephano Botſcai, & à Gaborio Bethlemo, qui quatuor millia Turcarum ad defendendam contra Cæſarianos Tranſiluaniam adduxerat. Et hunc quidem, vnaq; Turcas ab ipſo conductos Comes Dampier, quem Baſta abiens pro præſidio illius Regionis Lippæ reliquerat, ad Temeſam fluuium ex inopinato deprehenſum facilè tunc fugauit, verùm Botſcaij rebellio non ſolùm Tranſiluaniæ, ſed & Vngariæ inſigniorum Procerum conſilijs & conſenſu fabricata maioribus difficultatibus Cæſarem implicauit, eumq; à dominatu Tranſiluaniæ excluſit. Vngariæ quoq; Regni erga Cæſarem fides exinde nutare cæpit, eò faciliùs quòd iam à multo tempore omnes illos populos, cõmouiſſent acerbiores iniuriæ, quibus ſub ipſius imperio perpetuò exagitabãtur. Omnes enim meliores præfecturas, & dignitates æquè militares ac togatas Cæſar non

Strigonium Turcæ oppugnãt fruſtra.

Hatuanum Turcæ occupant.

Tranſiluani iterum deficiunt ab Imperatore.

Stephanus Botſcai contra Imp. rebellionem concitat.

Vngarorum defectionis ab Imp. cauſæ.

A. C. 1604.

ſar non indigenis Vngaris, vti ex vi iuriſiurandi ſui tenebatur, ſed externis Germanis conferebat. Nobiliores cum dote ampliori Virgines nonniſi ex voluntate Cæſaris nubere poterant, fauore Cæſaris in eis maritandis ad Germanos ſemper inclinante. Si aliquis ſplendidiora patrimonia poſsidebat, leui obiecto infidelitatis indicio, bonis ſuis mulctabatur, & eadem bona non Vngaris alijs fidelioribus, ſed Germanis tradebantur, vt in breui titulis dotalibus, & fiſci nomine Germani, Vngaris veteribus pulſis colonis, opimiora quæque in tota Vngaria prædia poſsiderent, & Vngari Magiſtratibus, & omni regiminis poteſtate exauthorati, quaſi in peregrino ſolo peregrinis dominis parere cogerentur. Tributa quoque non conſenſu Prouincialium, ſed prout Cæſarianis dominantibus libuiſſet, imponebantur, & miles Germanus odio in eam gentem innato, magis quàm Turca ſæuiebat. Communi autem huiuſmodi cauſæ propriam diſsidentes in Religione adiunxerant, eam occaſionem rebus nouandis, & aſſerendis libertatibus ſuis opportunam fore arbitrati. Et maximè commoti Comitiorum anno ſuperiore Poſonij celebratorum decreto, quo omnis in illo Regno hæreticarum ſectarum vſus prohibebatur, & ſectarum huiuſmodi aſſeclis pæna exilij fuerat interminata, contra illud obteſtationem interpoſitam facto Galſati Conuentu iterarant, poſtquam Comes Belgioioſa vice Georgij Baſtæ præfectus Cæſareus Caſſouiæ templa omnia ipſis ademerat, & exercitium quoduis, etiam priuatum ſuæ ſectæ cuiq; prohibuerat. Ac cum talibus querelis Vngari iuſta remedia in Aula Imperatoris ſæpiùs quæſijſſent, à miniſtris illius Aulæ omnibus Germanis, vel Germanis coniunctioribus reiecti, & ad Imperatorem nunquam admiſsi, nonniſi triſtem repulſam domum referebant.

Stephanus Botſcai venit ad Aulam Imperatoris.

Itaq; tantò magis exaſperatis ſub hoc tempus eorum omnium propterea animis, vt aliquod leuamen inueniretur, Stephanus iſte Botſcai de Kizmaria iuerat Pragam: ſed in ea Aula duos menſes commoratus, nunquam potuit obtinere, vt cum hiſce querelis ab ipſomet Imperatore audiretur. Imperator enim Rudolphus ſub illud tempus vergens in ſenectam, & perſuaſus à Tichobrache celebri tunc Mathematico, vt inſidias (propinquiorum) caueret, in dies magis moroſus erat, omnibus diffidens in penetralibus ſeceſsibus ſeſe continebat, & neq; in templum, neq; foras quòquàm prodibat, niſi quod deambulare ſolebat in porticibus interioribus, quas multimodas intra arcem Pragenſem fabricari fecerat cum feneſtris anguſtis & obliquis, vt proſpiciens videri, vel iaculo (quod ſemper timebat) peti non poſſet. Præſertim ad ſtabula equorum quibus vidẽdis impenſiùs oblectabatur, per angiportuum longos anfractus quotidie commeare ſolebat, & curioſiores eius videndi copiam nuſquam faciliùs habere poterant, niſi aſſumpto habitu Agazonum, quaſi curandis tunc illis equis aſsiſterent. In priuato miniſterio paucisſimis familiarioribus vtebatur, potiſsimumq́ue mechanicis, ac fæminis: Ac publicorum negotiorum curam omnem prorſus ſepoſuerat, rariori aditu pro eis tractandis, ad eum patente paucis miniſtris, quorum fauore ad ipſum nonnulli in grauioribus, præſertim Legati exter-

Rudolphus II. Imp. in ſenecta ſua ocio deditus.

A. C. 1604. Stephano Botscai Aulici Imperatoris occasionem dant rebellandi.

norum Principum quandoq; admittebantur, eorumq; arbitrio cuncta regiminis ratio constabat. Ac sub tali rerum statu Botscaius nullam proponendis Cæsari negotijs Vngaricis viam inueniens, etiam à Cancellario Cæsareo, quod ei seiugas suas præstantiores petenti denegasset inhumaniter habitus, Praga rebus infectis, Aulaq; insalutata abierat. Comes Belgioiosa quoq; Vicarius Bastæ in Transiluania cum ab eo mutuò magnam pecuniæ summam petijsset, nec obtinuisset, Castella eius spoliari à suis militibus permiserat.

Stephan. Botscai Belgioiosa Imp præfectũ profligat.

Vnde tantò magis ille irritatus, res nouare, & exercitu collecto ordines Transiluaniæ in suas partes non inuitos trahere cæpit. Auxilia quoq; à Turcis mox obtinuit, & viribus auctus aduentantem contra se Belgioiosam propè Varadinum donatiuis corrupto ipsius Vngarico peditatu, & ad suas partes in ipso initio pugnæ traducto profligauit, paucis eius militibus ex sex millibus Germanis ad syluam vicinam, & ipso Belgioiosa Varadinum fuga elapso, Petzius & Lippaius præfecti Cæsarianorum Vngarorum primarij saucij fuerunt ibi capti, & eorum castra cum tormentis omnibus prædæ victoris cesserunt. Ad famam autem tantæ victoriæ, certatim Proceres & Ciuitates Transiluaniæ Imperatorem deserebant: Cassouia quoq; Cæsaris præsidium eiecit admissis Botschaianis, qui ibi statim plurimos ne Cæsarianis fauerent suspectos, maiori parte Catholicos, trucidârunt. Atque ad initium mensis Nouembris Ordines Transiluaniæ, & plerię; ex Vngaria ibidem congregati vnanimi consensu Principem Transiluaniæ Botscaium nominârunt, iureiurando se inuicem obligantes, quòd cum ipso legittima patriæ, & Religionis libertatem defenderent. Quo audito Georgius Basta rebus apud Strigonium compositis, reditum in Transiluaniam maturauit, & Fillecum prætergressus, Cassouiam contendens, varia fortuna nunc victor, nunc victus à Botscaianis itinera illa obsidentibus, tandem sub finem Nouembris superatis difficilioribus trãsitibus ad S. Andream vicinum Cassouiæ oppidum peruenit, illudq; suo præsidio muniuit. Et cùm cætera propiora Castella præsidia ipsius admittere recusarent, nisi priùs Cassouiam recepisset, per literas promissa delictorum impunitate, & libertatũ amplificatione, Cassouienses ad deditionem solicitauit. Responso autem accepto, quòd nil fiderent ei qui multa ante Transiluanis promiserit, & pauca præstiterit, initio Decembris ad Ciuitatem castra admouit, intempestiuo iam autumni decedentis, & præter solitum pluuij tempore, vt facilè iudicari potuerit, nihil tunc operæ pretij perfici potuisse contra Ciuitatem omni bellico apparatu, fossis, vallo propugnaculis firmis, & præsidio sex millium armatorum instructam: vti & successit: Nam castra sua propè Ciuitatem vix dum posuerat, frequenti iaculorum imbre turbata, statim aliò transferre debuit, & eruptiones obsessorum ægrè sustinens, grauioresq; timens, noctis beneficio relictis multis impedimentis inde se subtraxit Epperiam versus, quam ab Oppidanis multis precibus & promissis impetrauerat. Ibi autem hybernans, maiora incommoda & damna tulit à Botscaianis, qui assiduè eius Castra impugnabant,

Steph. Botscai Princeps Trãsiluaniæ renunciatur.

Transiluani Georgiũ Bastã reuertentem non recipiũt.

Cassouiæ obsidionem deserit Georg. Basta.

A. C. 1604. Botscaini persequuntur Cæsarianos.

bant, & penè obsessa tenebant, vt nec ligna, ac alia à foris necessaria absq; quotidiano conflictu ad ea conduci potuerint.

Ac sub finem Decembris noctu irruentes Botscaiani, parum absfuit quin tota illa castra eius expugnarint cæsis tribus legionibus, quæ stationem Golnitzij obseruabant, vt & ipse Golnitzius periculum vix euaserit, ab accurrentibus reliquis Bastæ copijs hoste demum represso. Magnam etiam copiam pannorum laneorum, & pecuniam centum millium numorum argenteorum Imperialium, quæ Vienna ad Bastam pro exoluendis militi stipendijs conducebatur, Botscaiani interceperant: Et Arces plures trucidatis Germanis in eis præsidiarijs, & oppida montana, circa quæ sunt aurifodinæ, Superioris Vngariæ defectione incolarum occupabant: & quasi ad omnes Vngariæ Ciuitates proditoribus submissis, repentino excitato metu vel incendio Cæsarianos exturbabant, vt & Comorra ac Rabba assiduè clausa teneri, & ab huiusmodi insidijs diligentiùs custodiri debuerit. Atq; eò reciderant res Imperatoris Transiluanicæ, deteriores mox futuræ, vt annus insequens monstrabit.

Vngariæ Ciuitates multæ desciscunt ab Imp. ad Botscaium.

Et vt nostra potiùs curemus. Polonia hoc anno quiescebat, magis veterno quodam, vel vt mare, malacia, futurarum tempestatum prænuncia, dum nimirum præter bellum diuturnum Sueticum, etiam armorum Ciuilium commotionem, eiusq; pedisequam Moschicæ pacis violationem, (quæ plena funestarum calamitatum agmina in hoc Regnum induxit) præ foribus haberet, vt mox constabit. Enimverò res Sueticæ felicioribus Zamoyscij Cancellarij Anno Millesimo Sexcentesimo secundo in Liuonia successibus fuerant instauratæ: Suecorum qui palam Sigismundo Regi fauebant, vel taciti ferociam Caroli Ducis oderant animis ad nouas melioresque spes ita erectis. Sed Rege deinceps remissiùs agente, hoc anno recidiuo, & irreparabili casu planè corruerunt. Carolus enim interim resumptis viribus & spiritibus, reliquos addictiores ibi Regi, qui ex Polonia subsidia rectà per Liuoniam iam securam in Sueciam summittenda expectantes incauti sese prodiderant, artibus suis vsitatis subuertebat, & destitutos omni ope, solum vertere coëgit. Aliorum etiam studia beneficijs sibi deliniuit, & paucis qui latebant, nec hiscere quidem ampliùs audentibus, omnia prout liberet sibi successura fore non dubitans, Comitia Generalia Ordinibus Regni Sueciæ Stocholmiæ indixit. In quibus cum proposuisset, vt Sigismundo Rege præteritorum Comitiorum decretis Regno Sueciæ abdicato, de Rege nouo eligendo, sine quo vti corpus sine capite, Regnum tutò consistere non valeret, deliberarent, omnium acclamationibus Rex Sueciæ fuit salutatus: ac statim vti Regi, iusiurandum fidelitatis ipsi fuerat redditum, actu illo tali formula edicti publicato.

Carolus Suderm. in Suecia rebellionẽ promouet cõtra Sigism. Regem.

Carolus Suderm. Sueciæ Rex denunciatur.

Carolus Dei Gratia Electus Sueciæ Rex, & cum eo Ordines Regni militiaq; Iudices. Notum facimus vniuersis & singulis. Quòd quandoquidem legittimus & Naturalis Sueciæ Rex ad multiplicem Procerum petitionem non solum comparere & Regni administrationem suscipere recusarit, sed & hostem sese declarando, armis Patriam petere non dubitarit, iure eum quo hæredi-

Sueci excusãt suam rebellionem contra Sigism. Regẽ.

A.C. 1604.

hæreditario fruebatur spoliatum, idq; in Carolum Sudermaniæ Ducem eiusque hæredes masculos ea qua decet solennitate collatum voluerimus, tradita ei potestate secundum præscriptarum legum tenorem, Nobis & Vniuerso Regno imperandi & Regalibus Regni omnibus, vt legittimum Regem decet vtendi, fruendi, &c. Addita etiam fuerunt decreta de subsidijs ipsi dandis durante bello, & de exulibus, vt intrà certum tempus redirent, & Regem nouum sibi reconciliari curarent. Quæ statim typis excussa, ad exteros diuulgabantur, quò palàm fieret Sigismũdo Regi non solùm ius Regni illius abrogatum, sed & successionem illius in lineam masculam Caroli fuisse translatam, Sigismundo Rege fatali quadam cunctatione ad omnia hæc quiescente.

Sigism. Regis Poloniæ cunctatio in rebus Sueticis.

Poterat enim anno præterito victoriarum suarum cursum sequendo facili negotio copias in Filandiam ducere, & classe in Sueciam aliqua subsidia transferre, quod multi Suecorum partium eius studiosiores desiderabant. Sed dum ex proprio peculio impensas ad tale bellum subministrare recusaret, & Poloni Liuonia recuperata rem non suam agi arbitrati, (seu quòd plerìq; Proceres alieno essent à Rege animo) tributa pro Suetica rebellione compescenda denegarent, omnis occasio retinendi illius fugitiui Regni præterijt, longoq; ac difficili bello, quantumuis nolentem Poloniam illa cunctatio implicuit. Tunc verò in Liuonia publico Regni sumptu alebatur exiguus exercitus solum pro defensione illius prouinciæ, & cũ eo Carolus Chodkiewicz Suecos Vaisensteinum oppugnantes, insigni prælio vicit, ac Derpatum quòd eòusq; illi detinuerant recepit.

Carolus Chodkiewicz Suecos profligat.

Cæterùm intrà Regnum pacatiora videbantur esse omnia, Rege intento distribuendis dignitatibus & beneficijs, quæ sub illud tempus vacàrunt. Nempè postquam Ioannes Tarnowski transierat ad Archiepiscopatum Gnesnensem in locum Stanislai Karnkowski proximè defuncti, accepit successorem in Vladislauiensi Episcopatu Petrum Tylicki Minorem Cancellarium, & iste in Varmiensi Simonem Rudnicki Secretarium Maiorem Regni.

In Lituania quoque obierat Christophorus Radziuil Palatinus Vilnensis, cui in Palatinatu illo successit Nicolaus Radziuil (peregrinatione Hierosolymitana clarus) Palatinus Trocensis. Præfectura autem generalis exercitus Litu. cesserat Carolo Chodkiewicz Duci fortissimo. Ac sub finẽ eiusdem anni vix auspicatus Præsulatũ suum Ioannes Tarnowski nempè post ingressum suum Gnesnam solennem quarto Mense, viuere desijt, acerrimus partium Regiarum antesignanus, & eo in aucupanda gratia Regis felix. Sed omninò vsus probauit, Ciuium huiusmodi diuisiones Regis commodis nil vnquam profuisse, verùm inseruisse solis lucris ducum illarum partium, Rempublicam autem eòusq; distraxisse, quòd ista pro iuribus & libertatibus suis in tanta rerum perturbatione, Ciuiliumq; studiorum diuisione periclitantibus seruandis decertãs, sæpè vltimum discrimen subierit. Quod & paulòpost euenit ex nouis Nobilium in diuersas partes secessionibus, quarum initia hoc anno, vt atti-

Tarnouius Archiep. Gnesnen. moritur.

gimus,

A. C. 1604.

gimus, gliscere cæperant ex rumore sparso in vulgus, enato verò ex dictis eiusdem Tarnouij, qui factus Archiepiscopus Gnesnensis, aliquando hilarior & effusior in profitendo suo erga Regem studio gloriabatur, quòd esset coronaturus Regem in breui Vladislaũ eius filium tũc nouennem. Quòd cùm percrebuisset, turbari incipiebant omnes, & timore plures suspiciones suggerente, secretas machinationes quibus libertates Regni euerterentur, ac Dominatus absolutus in Regnum introduceretur, apparari querebantur. Vnde sub finem huius anni in Conuentibus Terrarum singularibus, qui generalem Conuentum in annum proximum indictum ex more recepto antecedebant, grauiores de hoc querelæ personabant: & simul veteres quoq; inducebantur, de pactis circa Regis Electionem & inaugurationem Conuentis, ac iureiurando ipsius stabilitis, nec eòusq; impletis. Magis autem augebat rumores istos perseuerans, nec quicquam cõtradicente maiori Senatus parte, Regis propositum de ducenda vxore Austriaca sorore germana Reginæ defunctæ. Vt enim obfirmata est istius gentis de Austriacis opinio, quasi in Regnis quantumuis liberis, cùm in eis posuere pedem, successiones suas perpetuare norint, plerìq; suspicabantur illo connubio vires & artes quæri, quibus Regnum hoc in titulos ipsorum hæreditarios transiret. Talibusq; & alijs inanioribus sumptis ex improuida iactatione affectatorum Regiorum coniecturis concitata populi studia, grauiùs Rempublicam concusserant, vt in consequentibus annis apparebit.

Poloni incipiunt commoueri contra Sig. Regem.

Sigism. III. Regis Poloniæ de ducenda secunda vxore propositũ.

Prudentiores tamen rerum non ignari, aliam causam illi matrimonio opponebant, nempe honestatem publicam, quam lex omnis in matrimoniorum contractibus præcaueri iubet, & affines in proximo gradu inuicem nubere vetat: & maximè mos gentis huius, quæ tenacior talis honestatis, copulas quasuis sanguine iunctorum etiam dispensatione Apostolica permissas execratur, infaustas semper experta. Quod Zamoyscius Cancellarius Clementi Papæ VIII. ne in dispensando tali matrimonio esset facilis, insinuauerat, deprecans, vt parceret (inquit) honestati Polonæ, quam auita gentis istius morum seueritas, etiam in gregibus equarum violari non permittit. Nec vano profectu ista scripserat Zamoyscius; nam Pontifex per celeriores veredarios vltrò citròq; missos explorato consilio ipsius, dum vixit dispensationem illam non dedit. Quid autem fuerit subsequutum, loco suo attingemus; nunc signasse suffecerit futurorum in Repub. dissidiorum in hoc anno exorta initia.

Poloni abhorrent à matrimonijs in gradu prohibito.

Hoc eodem anno Polonia diuturnioris belli Moschouitici concepit incitamentum: Demetrius enim quidam ex Moschouia veniens, & pluribus annis in Prouincijs Russiæ oberrans, in Aulis diuersorum ibi Principum habitu famulari, cum originis suæ ex Ducibus Moschouiæ, & seruatæ ab insidijs vitæ seriem diutiùs prædicasset, tandem narrationi suæ fidem & patrocinium causæ inuenit. Eam autem (veramnéan commentitiam hucusq; parum constat) tali relatione instruebat. Ioannes Basilius Dux Moschouiæ duos filios reliquisse dicebatur, Theodorum & Demetrium, quorum Theodorus primogenitus, & tunc iam adultus in

Demetrius fingit suum genus ex Ducibus Moscho.

illo

A. C. 1604.

illo Principatu Patri defuncto ſucceſſerat. Demetrius autem in vltima ſenecta illi ſuſceptus à Matre in propinquo quodam caſtro Vglecz dicto educabatur. Cùm itaq; Theodoro natura placido & valetudine infirma, ac propterea Imperij curas poſtponente, Boris Odonou Comeſtabilis ſeu magiſter equitum (ſtabuli præfectum vulgo illi dicunt) Moſchouiæ, cuius ſororem vxorem Theodorus habebat, fauore eiuſdem ſororis ſuæ apud illum ſummum rerum arbitrium obtineret, ineſcatus dominandi dulcedine, ad occupandum illud Imperium aſpirauit. Nec difficilis ad id patebat illi acceſſus, cum Theodorus ægritudinibus conſumptus, & procreandæ proli minùs habilis, in breui moriturus eſſet ſterilis, dummodo priùs infans tenellus Demetrius è vita tolleretur. Hunc itaq; Demetrium ſummiſsis ad Caſtrum in quo alebatur ſicarijs perſonatis, idem Boris necari iuſſerat: Sed mater Demetrij præmonita, alium ei coæuum in eius lecto ſuppoſuit, venientibuſq; ſicarijs occidendum permiſit, (verita nimirum & ipſa Boriſſij ſæuitiam) Demetrio clàm cum vno nutritio talis arcani conſcio ad tutiora dimiſſo. Et Boriſsius quidem patrato tali ſceleri ſpeciem obtendens, Demetrium illum fuiſſe peſte extinctum dicebat, ac matrem ipſius in Monaſterium detrūſam, vt hoc idem aſſeueraret ſeuerioribus minis obſtrinxerat, Demetrius verò (niſi tamen fabulam egerit) in Ruſsia Polonica educabatur.

Demetrij fictionis ſeries.

Non multòpoſt autem Theodorus deceſsit, & ſtirpe Ducali nulla alia ſuperſtite, (aderat Mikita Romanowicz remotior illius ſtirpis cognatus ſed ignauus) Boris Principatum ſine negotio obtinuit Optimatum ſuffragiis, quorum ſtudia viuente Theodoro ad hoc ex induſtria ſibi conciliauerat. Sed Demetrius vt adoleuerat, generis & viciſsitudinem fortunæ ſuæ ſeriem prodit: & ludibrio primùm re excepta, cum dicta ſignis & argumentis clarioribus comprobaret, pluribus perſuaſit, & præcipuè Georgio Mniſzek Palatino Sendomirienſi, vt patrocinium eius cauſæ ſuſceperit, facta pactione, quòd ille Imperium Moſchouiæ adeptus, filiam eius vxorem duceret, ac refunderet impenſas in talem expeditionem faciendas. Summa itaque celeritate Palatinus conſcripſit exercitum, & adſcito in ſocietatem ſuam Duce Conſtantino Wiśniowiecki, multiſq; alijs inſignioribus Ruſsiæ Proceribus, qui numeroſa militum agmina ſtipendijs proprijs ad hoc collegerant, ſub finem anni iſtius in Moſchouiam cum Demetrio illo intrauit, armis eum in Principatum paternum reſtituturus. Nec infelici ſucceſſu, ſi finis principio reſpondiſſet, vt paulòpoſt apparebit. Haud dubiè maxima rerum conuerſio in Imperio Moſchorum inde promanauit, & ſi verum illud, cometas magnas calamitates prænunciare, non alteri niſi Poloniæ & Moſchouiæ proximè ſubſequentia belli Ciuilis mala prædixit Cometes ille, qui anno antecedenti tertia die Octobris primùm in decimo ſeptimo Sagittarij gradu conſpectus, vſq; ad finem anni iſtius luxit, magnitudine & ſplendore Heſpero ſeu Veneris ſtellæ non diſsimilis, cùm & caudam nullam haberet Cometis alioquin vſitatam.

Georg. Mniſzek in Moſchouiam deducit Demetrium.

Cometes ab Octobri 1604. ad finē 1605.

Annus Chriſti, 1605.

VT autem Demetrius ſub finem anni præteriti traiecto apud Kijouiam Boriſthene confinia Moſchouiæ attigerat, non paucos Moſchorum in ſuas partes trahebat, & plura viciniora Oppida occupauerat. Et licet initio anni iſtius Milleſimi Sexcenteſimi Quinti iniquiorem fortunā fuerit expertus, nempè quòd exercitus Ducis Boriſsij Moſchouiticus apud Nowogrodek Seueriæ menſe Ianuario eius copias, necdum ad præuidendum & excipiendum periculum benè ordinatas diſsipauerat, paulòpoſt tamen ille recollectis animis ſuorum & viribus Boriſsianos repreſsit, & Putiwlum, Bielſcum inſigniora Moſchouiæ in illo tractu Oppida in ſuam poteſtatem redegit. Vnde Boris grauiùs illud periculum quàm ſperauerat ſibi imminere videns, ſexaginta millium exercitum ex Prouincialibus ſuis conſcripſit, eumq; menſe Aprili contra Demetrium conuertit. Miſerat etiam Legatum ad Regem Poloniæ Sigiſmundum, exprobrans fractam pacis ad 20. annos nuper ſtabilitæ fidem illo hoſtili Polonorū in Moſchouiā cum Demetrio (impoſtore addebat) ingreſſu; ſed reſponſum accepit, ea Rege & Republica inſcia agi, & à Demetrio Moſcho nato ac à Moſchis adiuto, tumultus ibi excitatos ad pactorum vincula nil pertinere. Nec multum obfuiſſet paci communi illa offenſa, niſi ſucceſsiſſet alia, ex eadē tamen enata, vt ſuo loco apparebit. Tunc autem accepto tali reſponſo Dux Moſchouiæ Boris Odonow, arma ad reprimendum Demetrium comparabat: & facilè oppreſſurus videbatur virium magnitudine, hominem non plùs quàm quinq; millium tumultuaria manu, nullis certis ſtipendijs ad fidelius obſequium, & ad ſubeundam militarem diſciplinam obligata ſtipatum, non pecunijs, non vllo apparatu, aut peculio bellico inſtructum, & rei militaris prorſus ignarum. Sed fortuna raró inconſtantiæ & temeritati nō ſociata, iuuit auſum Demetrij, quantumuis malè conſultum viciſsitudine ſubita, quæ illius ſæculi prudentiorum & celebriorum militiæ Ducum de iſto bello nullo conſilio, ordine præpoſtero, & per omnia temerè ſuſcepto, malè ominantiū ingenia fatigauit. Ecce enim occulto Dei iudicio, quo imperia ſtant & cadunt, Boris Dux menſis Aprilis die 13. dum Legationes Principum externorum publicè audit, repentino viſcerum cruciatu correptus, ore, naribus, auribus, multam ſanguinis copiam, & vnà animā profudit, illicoq; extinctus procubuit.

Moſchi plurimi deficiunt ad Demetriū.

Boris Moſch. Dux Legatum mittit ad Sigiſm. Regem Poloniæ.

Quo caſu tam horribili Moſchi Proceres, etiam coniunctiores iſti defuncto territi, animis conciderunt, & plures (vt eſt gens ſuperſtitioſior) iuſtitiam cauſæ Demetrij inde metientes, ad eum inclinare cæperunt. Reliquerat Boris filiolum infantem, penes quem eiuſq; matrem imperium manere optimates Moſchi voluerant, & exercitus collecti in eius fide perſiſtebant. Sed Demetrio maiori iam fiducia copias ſuas verſ

Boris Dux Moſchouiæ moritur.

Moschuam Imperij sedē promouente, postquam semel & iterum minus prospere (vt in perturbatis & diuisis animis euenire consueuit) contra eum pugnassent, vnà cum suo Præfecto Bogdano, in partes ipsius transierant, & Borissij vxor re desperata, filio filiæque suæ venenum propinauit, idemque ipsa sumens vnà interijt.

Borissij Ducis Moschouiæ vxor & filij veneno extincti.

Omni itaq; ope destituti Proceres Moschi, cùm nullum (vnoquoq; Procerum periculum subterfugiente) Ducem haberent quem sequerentur, nec tempus haberent ad recolligendas vires quas opponerent Demetrio, accessione copiarum Borissianārum & auxilijs nouis ex Polonia accurrentibus aucto, ei se submiserunt, ac vigesima die mensis Iunij huius anni in Regiam Moschouiæ introducto fidelitatem iurârunt, traditis ipsi ritu solenni Imperij insignijs. Visitauerat Demetrius altero post ingressum suum Moschuam die, Ioannis Basilij Ducis vxorem, matrē suam (vt asserebat) in Monasterio quodam degentem, quæ in præsentia Procerum, eum esse filium suum ex Basilio Duce agnouit, & indicia veritatis ostendit, ac omnem illius fabulæ seriem confirmauit. Sed tamen taciti Moschi eum esse impostorem iudicabant, inuestigato quasi esset Otropiei Boiari cuiusdam ab oppido *Gálicz* filius Hriszko denominat⁹: & presso consilio, iam inde tollendum decreuerant opportunitate quæsita, maximè ad submouendos ab eo primum Polonos, quorum validum robur pro custodia sui corporis in ipsa Vrbe Moschua retinuerat. Augebâtur autem in eū odia illi⁹ populi Religionis suæ tenacissimi, inde quod statim ritus eorum Græcos contemnere cæperat, Latini ritus illi genti nusquam visi, & ab auditu exosi, tractatione publicè introducta: coma etiam capitis, gestu, habituq; corporis cum eorum more non conueniebat, quòd ipsi reputant piaculi summi loco. Nec in moribus apparebat ingenuitas Principe tanto digna, minusq; grauitas, aut iudicium in dirigendo statu publico: mox enim Regno Sueciæ bellum denunciârat: contra Turcas & Tartaros sese arma sumpturū Regi Poloniæ scripserat, necdum sui status satis securus. Expedierat etiam confestim Legatos ad desponsandā sibi vxorē Palatini Sendomirien. Georgij Mniszek, cuius ope ad tantum fastigium ascenderat, filiam Marinam nomine, pretiosioribus gemmis & maximæ æstimationis monilibus depromptis ex veteri thesauro Ducum Moschouiæ, ac ad eius vsum in Poloniam transmissis. Hocq; magis Moschos offendit: sed ipsi Demetrio fortè profuit in eo, vt necem ei paratam conspiratores distulerint, donec cum sponsa supellex illa pretiosa integra, ducentis numorum aureorum communium millibus æstimata in Moschouiam rediret. Quod eius Legati dum essent in Polonia (nempè ita instructi & talium arcanorum conscij) priusquam ea munera sponsæ præsentassent, apud Palatinum sponsæ patrem solicitè præcauerant. Vna cum illis Legatis Demetrij ad sponsam, alia Legatio adfuit ad Sigismundū Poloniæ Regem: & Cracouiæ mense huius anni Nouembre, præsente Rege, & frequentia Procerum Poloniæ, qui ad nuptias Regias ad proximum Decembrem instructas confluxerant, sponsalia illa apparatu superbo fuerunt celebrata. Rex cum filio & sorore Principe Sueciæ adfuit conuiuio, & manu sua Legato Moscho tradidit sponsam; eam adhortatus, vt generis sui Poloni memoriam, & amorem retineret, ac fidem Catholicam in qua fuit educata tueretur. Reliqua scenæ istius in anno subsequenti attingentur.

Demetrius Dux Moschouiæ inauguratur.

Demetri⁹ pro impostore à Moschus habetur.

Demetrius incurrit odia Moschorum.

Demetrius mittit Legatos pro conducenda sibi spōsa.

Demetrij spōsaliorum celebritas.

A. C. 1605.

At in Polonia cum solutis irritis Comitijs anteactis, domi & foris neglecta, & tota penè deserta Respublica langueret, quo laboranti subueniretur.

Sigism. Rex Poloniæ Comitia celebrat Varsauiæ 1605.

Comitia Generalia Rex Sigismūdus ad finem Ianuarij istius anni 1605. Varsauiæ indixerat, ad quæ Senatores plurimi & omnium Ordinum primarij quiq; conuenerant quidem, sed simultatibus alij pro Rege, alij contra Regem ab inuicem diuisi, non absimili profectu & exitu, quàm præcedentia Cracouiæ absoluerunt: veteribus querelis noua adiuncta, quòd recens defuncta vidua Dzialinia Zamoyscij Cancellarij germana, Præfecturam Brodnicensem quasi legibus vetantibus, Rex sorori suæ Annæ Principi Sueciæ contulerat.

Pro dignitatibus quoq; tunc vacantibus candidatorum concertatio, studia partium non parum distrahebat, dum quisq; sibi coniunctiorem promoueri desiderat. Et Primatialis quidem post Ioannem Tarnowski Bernardo Macieiowski Cardinali Episcopo Cracouiensi, Secretaria verò Regni Maior Andreæ Opalinski, ac Referendaria Henrico Firley collata, omnium votis satisfecit, partium Ducibus æqualiter in istos propensis. Sed pro officio Minoris Cancellarij Regni, quòd Petrus Tylicki nuper ad Episcopatum Vladislauiensem promotus (cùm vtrumq; simul retinere lex vetaret) dimissurus erat, maiori contentione laborabatur. Laurentium enim Gembicki Episcopū Culmensem ordo ascensus ad altiorem gradum præcipuè spectabat, vt qui emeritus, eruditione & eloquentia cultiori, rerumq; vsu & ad obeundas istius officij functiones dexteritate, modestia quadam ac affabilitate temperata excelleret: & omninò alium nullum tali Magistratui æquè parem eo tempore reperiri potuisse communis opinio iudicabat. Sed ipsi obstabat, quòd minùs esset acceptus Regiarum partium asseclis, qui fauebant coniunctiori sibi Matthiæ Pstrokonski Episcopo Premislien. nempè affini & alumno illius Regalistæ Ioannis Tarnowski nuper defuncti, viro moribus quidem integro & probo, sed si Gembicio cōparetur, loquendi & scribendi facultate (quod munus illud maximè requirit) minus instructo, & Religioso magis otio, (eo fuerat in iuuentute initiatus) quàm negotio idoneo; iste tamen, cùm eò obligatior & obsequentior Regi futurus existimaretur, suffragia potiora obtinuit, renunciatusq; fuit in istis Comitijs Regni Vicecancellarius. Atq; talibus tractandis, & forensibus litibus agitandis trahebantur Comitia, grauioribus Reipublicæ negotijs prorsus derelictis, quæ Nuncij Equestris Ordinis in deliberationem suam admittere detrectabant, querelis & suspicionibus omnia permiscentes. Vt enim alias attigimus, sparsus fuit rumor in vulgus, quòd Rex filium suum Vladislaum designari sibi adhuc viuenti successorem in Regno, coronariq; vellet, & nouum connubium, ac nouam cum Austriacis societatem libertati istius Regni aduersam tractaret.

Polonorum offensæ cōtra Sigism. Regē.

A. C. 1605. Eo itaque metu commoti Nobiles in Conuentibus Terrarum singularibus interim celebratis, præsertim in Belzensi, Nuncijs suis dederant in mandatis, vt in his Comitijs noua lata lege securitati Reipublicæ ab huiusmodi affinitatibus Austriacorum caueretur, & prouideretur, ne Rege viuente alius Rex, præsertim Regis filius viuente Patre, designari vel coronari posset, cùm hoc modo gentis istius libertas eligendi sibi Regem periclitatura videretur. Cui propositioni in consessu Comitiali quantò maiori feruore Regalistæ obsistebant, tantò magis Nuncij in conceptis à principio diffidentijs confirmabantur, suspicionibusq; diuulgatis eò maior fides conciliabatur, quòd Rex consilium suum de nubendo, totis Comitijs (dum in pleno Senatu examinari potuisset) silentio premebat. Nec erat qui se medium interponeret ad illas concertationes dirimendas: Zamoyscius enim Cancellarius cuius authoritate potissimùm nitebatur ordo Nunciorum, cùm videret offensum esse sibi Regẽ, (in sua sententia publicè in Senatu conquerebatur, quòd suũ sincerum amorem, quo vno eodemq; Regem & Rempublicam simul, cùm hæc inquit, rectò iudicio ab inuicem seiungi non possint, diligebat, maleuoli criminationibus in malam partem retorquerent) negotiorum publicorum curam seposuerat, & ne semel quidem priuatum cum Rege, vt ante consueuerat, colloquium habuit. Cùmq; Nuncij pertinaciùs circa postulata sua persisterent, imò multò plura, nempè de conuentis in Coronatione Regis, ac circa educationẽ Principis Vladislai, qui tunc decimũ ætatis suæ annum complebat, definiri vellent, nec obtinerent, alia quoque quæ magis premebant Rempublicam tractari, concludiq; non permiserunt: vt de subsidijs ad bellum Sueticum promouendum subministrandis; confinijs contra incursiones Tartarorum melioribus præsidijs muniendis; conditionibus fiduciarijs Duci Prussiæ præscribendis; cui tamen curator alius Ioachimus Fridericus Elector Brandeburgicus à Rege fuit datus in locum Georgij Friderici olim à Rege Stephano eidem Duci curatoris assignati, ac interim defuncti. Finitis verò Comitijs postquam Zamoyscius Cancellarius, & alij non pauci Senatores discesserunt, proponi demum Rex fecerat in Senatu suum illud de iterando connubio desiderium, & varijs varia sentientibus, plurium sententiæ eò inclinabant, vt acciperet Electoris Saxoniæ filiam: quodsi mallet Austriacam, duceret potiùs Ferdinandi Archiducis filiam in gradu affinitatis remotiore, & lege minùs vetito, quæ Tyroli educabatur. Sed postquam Senatores omnes suas sententias dixerunt, nihilominus Rex suam voluntatem non declararat.

Clemẽs VIII. PP. moritur. Sub idem tempus die 3. Martij obierat Romæ Clemens Papa VIII. ætate annorum septuaginta, & insuper podagræ incommodis grauatus, cùm sedisset in Pontificatu annos tredecim, mensem vnum, dies tres. Meritò inter clariores rerum gestarum gloria Pontifices numerandus, propter multa præclarè in suo Pontificatu ordinata, & incorruptum iudicium quòd in moderanda Ecclesiæ Catholicæ Hierarchia, & cùm primis in deligendis ad dignitatem Cardinalitiam quibusque insignioris notæ viris

viris probauit. In eius locum Cardinalium Collegium suffecit Alexandrum Medicеum Cardinalem, qui die 2. Aprilis renunciatus Papa, nomen Leonis vndecimi assumpsit: sed & ipse annum ætatis septuagesimum egressus, ac languens, dum ineundi Pontificatus consuetam ad Ædem S. Ioannis Lateranensis pompam ducit, corpore defatigato maiori debilitate, & mox ægritudine (non sine suspicione veneni) concepta, vigesimo quinto post electionem suam die Aprilis 28. decessit, in eiusque locum concordibus Cardinalium suffragijs, die 16 Maij electus fuit Camillus Burghesius Senensis denominatus Paulus V.

A. C. 1605.

Leo XI. Papa creatur, & moritur post dies paucos.

Paulus V. PP. creatur 16. Maij. 1605.

Sed vt ad Polonica redeamus, quorum occasione hæc quoq; attigimus, vt ex insequentibus constabit, hoc anno tertia die mensis Iunij præcipuum gentis Polonæ columen Ioannem Zamoyski Archicancellarium, & Ducem exercitus Regni vis mortis extinxit, ætatis annum sexagesimum tertium paucos ante dies egressum; de cuius climate (clarioribus viris sæpè fatali) superato, congratulationes amicorum proximè receperat. Sed paulò post paralysi, vel alio occultioris morbi malo adeò repentè concidit, vt vix aliqua verba leniendis vxoris lamentis proferre potuerit. Prouidus tamen ad omnia, testamentum dum adhuc benè valeret ordinatissimum condiderat, & sine pomposo apparatu funus suum efferri, ac in templo primario Zamoscij suæ stirpis & cognominis hæreditario loco deponi iusserat: vir armis ac literis clarus, omniumq; virtutum numeris absolutus: vindex seuerus iuris morisq; patrij, & cui soli totum debet gens Polona, quicquid Regalis dignitatis apud eam habet stirps nunc Regia, quicquid ipsamet prisci decoris, quicquid libertatum retinet auitarum, quas vniuersas prorsus concidisse perpetuò, eandemq; cum Boëmis miserandæ seruitutis subijsse fortunã necessum fuisset, Maximiliano Austriaco eius opera non victo, & ad hoc Regnũ admisso. Aliquis dixerat de eo: *Sciet olim quem habuerit Ducem Polonia, similem quando sit habitura nesciet.* Sed non in Polonia tantum, verùm in tota Europa inter multa sæcula, pauci ei pares nominari possũt. Gestorum eius præcipua sparsim locis suis attigimus, & si quis volet singula singulariùs recensere, copiosã materiã ad implendum iustum volumen habebit. Sublato autẽ hoc modo Zamoyscio, istoq; obice nuptiarũ Regiarum cum Austriaca defunctæ Reginæ germana, & altero Clemente Papa VIII. in eis permittendis difficiliore amoto, alij plures Proceres eas improbantes palàm in hoc Regi contradicere non ausuri credebantur. Et totius Aulæ curis ac studijs ad eas perficiendas cõuersis, Andreas Opalinski Secretarius Regni maior Romam gratulatum nouo Põtifici Regis nomine, simulq; ad obtinendam dispensationis pro illo coniugio gratiam fuit amandatus. Sigismundus autem Myszkowski Marchio Archimarissalus Regni susceperat in se onus Legati ad Imperatorem Rudolphum pro petenda sponsa, & desponsanda Græcij, ac in Poloniam conducenda. Ad quod interim dum dispensatio Romæ expectabatur, apparatum & comitatum splendidiorem immenso sumptu, eoq; proprio conquirebat. Sed priusquam reliquam nuptialem illam pompam recenseamus, Martialia interponen-

Zamoyscius Cancellarius Pol. moritur.

Sigism. III. Rex Poloniæ mittit Romã pro dispensatione sui matrimonij.

Myskouius Marchio Legatus ad Rud. Imp. & adsponsam Regiam.

A. C. 1605. ponenda occurrunt. Diximus in Comitijs Regni proximis omnem securitatis confinium, præsertim Liuonicorum curam fuisse abiectam: Quo fretus Carolus Rex Sueciæ nouus, omnem Liuoniam in suam potestatem facilè redigi posse sperabat, & solito maiorem collectum exercitum Rigam versus traiecit initio mensis Augusti cum Mansfeldio Comite suarum copiarum Præfecto, qui Dinamuntum Rigæ proximam arcem maritimam à Białozor Vicepræfecto Lituaniæ Marischalli Dorostayski temerè desertam, statim occupauit. Ipse Carolus cum Duce Luneburgensi altero copiarum suarum Præfecto subsequens, apud Parnauiam littus tenuit, & coniunctis sibi alijs copijs quas ex Finlandia Andreas Linderson ducebat, ad Mansfeldium perrexit, eumq; assecutus vndecima Septembris lustrato & recollecto in vnum toto exercitu Rigam obsedit.

Sueci in Liuoniam exercitum ducunt.

Desperatæ penè res Liuonicæ tunc erant, cùm viribus hostis quatuordecim millibus armatorum constantibus, exiguum quod erat in Liuonia militare præsidium omnis humana ratio obijciendum dissuaderet. Dei tamen beneficio magnanimitas Ducis Caroli Chodkiewicz, qui tunc illi Prouinciæ cum exercitu & Imperio, tituloque Administratoris præerat, periculum illud prælio inter celebriora memorabili superauit. Circa Derpatum tunc degebat Chodkiewicz, quòd ad illas partes primos hostis impetus conuertendos fuisse speraret: sed audito primùm Mansfeldij aduentu, relictis Castris & impedimentis cum selectiori Equitatu duorum millium & quingentorum, ac peditibus propè mille, ac paucis expeditioribus tormentis, ad eum inueniendum properauit: cognitoque quòd & Carolus Suecus adueniens, Rigam obsedisset, ipse quoque vt ex propinquo Rigensium animos confirmaret, & hostis consilia obseruaret, donec maioribus ex Lituania copijs augeretur, ad Dunam fluuium propè Iskelium tribus à Riga milliaribus consedit, summi periculi aleam non iacturus, nisi cogeret necessitas, vel opportunitas inuitaret. Sed Carolus Suecus intellecta paucitate exercitus illius multitudine copiarum suarum ad spem victoriæ & Riga faciliùs potiundi si prælio vinceret erectus, dimissa obsidione Rigensi, die 27. Septembris Translationi Diui Stanislai sacro Kircholmum iuit, ibiq; Castra sua Castris Chodkiewicij opposuit. Nec multum vtrinq; morati acies instruxerunt, & protractis ad meridianam propè horam velitationibus, in quibus Poloni prosperioris certaminis omen referebant, Chodkiewicz explorato hostilis aciei ordine, admonuit suos, quòd ab vna flumine Duna, ab alijs partibus hostium armis cincti, nonisi à Diuina ope & fortitudine sua salutem expectare possent, quodque prælium ipsis vniuersale iam ineundum esset denunciauit. Et opportunè dum in procinctu starent directæ acies, Fridericus Curlandiæ Dux cum quingentis Equitibus Curlandis, in subsidium Polonis veniens, ac per Dunam fluuium contempto periculo nando celeriùs transitum quærens, adactis in flumen equis in vadum nulli ante nec peritissimis illorum locorum cognito fortuna futuræ victoriæ præsaga illatus, transijt incolumis, atque in fronte vnà cum Prætoria Chodkiewicij hastatorum cohorte constitit. Dextrum cornu Ioannes Sapiha

Rigam obsidet Suecus.

Chodkiewicz Rigæ in auxilium venit.

Suecus Riga relicta Chodkieuicium persequitur.

Curlandiæ Dux in auxilium Polonis venit.

Sapiha tenebat, læuum Thomas Dambrowa tàm arctè conglobati, vt cùm pauci essent numero, prospectu longè pauciores apparerent, consilio Ducis, quo hosti paucitatem illam contemnenti tanto magis securitatem augeret. Vnum grauiùs Chodkiewicio obstabat, quod hostilem aciem in collibus extensam equitatu inuadere commodú ipsi non esset. Vnde solertiori industria remedium tanto dispendio quæsiuit: Inter aciem vtramq; lata planicie campus patebat, eo itaq; vt ex collibus detraherentur Sueci, concitis equis de repentè specie fugientium turmas velitum obuerti mandauit, & hostis eos serio in fugam metu effusos velociùs aggrediendos esse iudicans, in plana descendit. Sed mox cõuersi illi, aciem suam ex condicto dilatarunt, ac explosis tormentis, primùm Prætoria hastatorum cohors, Ductore Vincentio Woyna, in phalangem peditum hostilem contis prælongis à fronte & sclopetis munitam, sed aliquantum incessu illo turbatam irruit. Dambrowa verò cum legione sua procurrens ad latus apertum dextræ alæ hostilis, vento sibi secundo à mari flante vsus, impetu vehementiore in Sueticas turmas inuectus, eas cædibus permiscebat. Sinistræ suæ alæ Equites Carolus Suecus direxerat, vt à tergo Polonos circumuenirent; sed & hos à Chodkiewicio instructus Ioannes Sapiha diligentiùs obseruans, aduenientes fortiter excepit, & insistens fugientibus, remotiora hostilia agmina inuasit. Atq; ita ab omni parte conflictu feruente, Sueci per tres horas multitudine præualentes pugnam sustinuerunt: sed Ordines turbatos dum redintegrare non valent, maiori confusione inter pugnandum implicati deficere cæperunt, victoria ad Polonos inclinante: qui in disiectas hostium caterúas vsq; ad vesperam sæuierunt. Nouem millia in loco conflictus occisorum Suecorum fuerunt numerata, præter eos qui in fuga à rusticis cæsi, vel ex vulneribus in conflictu acceptis perierunt. Ex primarijs autem Caroli Sueci Præfectus Fridericus Brusuicensis Dux, & alter Luneburgensis, ac Andreas Linderman, qui Primas Imperij militaris apud Carolum partes tenebat, occubuit. Mansfeldius accepto vulnere in fugam concessit, ac ipse Carolus saucius ope paucorum suorum familiarium ad naues ægrè euasit. Castra eius vniuersa prædæ victorũ cesserunt, cum Suecis captis viuis quingentis, signis militaribus sexaginta, & tormentis vndecim. Ex victoribus verò non plures quàm octuaginta fuerunt desiderati, vulnerati plures, & equi plurimi iaculis bombardarum prostrati. Lætus autem huius victoriæ nuncius Aulam Regiam ad instruendos maiori alacritate nuptiales apparatus excitauit. Et iam etiam dispensatio ad eas à Summo Pontifice Paulo V. allata fuerat, ac Archimarissallus Legatus pró petenda sponsa ad Rudolphum Imperatorem fuerat, vigesima sexta die Septembris cum splendido & numeroso Comitatu Pragam ingressus. Socium legationis (eius arbitrio hoc Rex permiserat) acceperat Martinum Szyskowski recens fauore suo ad Episcopatum Luceoriensem euectũ, nempè alumnum Patrui sui Petri Myszkowski Episcopi Cracouiensis, vt eum merito tali ad meliores gradus promoueret. Sequebantur etiam ipsum Ensifer Regni Bránicki, Niemoiewscij

A. C. 1605. Kirkolensis pugna Polonorum cum Suecis.

Chodkievicius memorabili prælio profligat Suecos.

Suecorum strages in prælio Kirkolensi

Myszkowski Marchio Legatus Reg. Poloniæ Pragam venit.

A. C. 1605.

iewscij duo, Felix Kryski, Maximilianus Przerembski Præfectus Petricouiensis, & pleriq; alij insigniores Nobiles, nouæ Reginæ gratiam tali officio demereri gestientes: Triginta octo seiugas, cisia totidem (quibus insidebant Aulici nobiliores) trahentes, antecedebant viginti equi præstantiores Turcici, phaleris auro & gemmis intextis fulgentes: & demum sequebatur Legatus cum suo Collega Episcopo duo soli vna Rhega vecti, altero verò curru vehebatur Cancellarius Boëmiæ Cæsaris nomine Legatum excipiens, totum agmen claudente magna Equitum caterua. Sed cùm ad salutandum Cæsarem irent, omnes, trecenti Equites, singuli vestitu & equorum ornatu elegantiore iucundum spectaculum præbuerunt. Et liberaliùs habiti Legati, votiq; compotes à Cæsare dimissi, principio Octobris Græcium Styriæ diuertentes, sponsalia ibi celebrarunt, Archimarissallo Sponsi personam in stipulatione sponsaliorum repræsentante. Turcicum præsidium Canisia tunc Græcium propè excurrens, illam festiuitatem nonnihil turbauerat: ea verò peracta, mater Sponsæ cum Maximiliano Sponsæ germano, ac Margarita eiusdē sorore, quæ nuper à Sigismundo Batoreo Principe Transiluaniæ repudiata fuerat, itineri ad deducendam Sponsam celeriùs se accinxit, & initio Decembris Cracouiam venit. Primumq; in suburbano Palatio Regio Łobzowo excepta, ibi duobus diebus quieti datis, quarta Decembris die, Regali magnificentia arcus triumphales exquisitis artificijs fabricatos, & emblematibus ornatos subiens, in Arcem Cracouiensem fuit introducta. Triginta turmæ Equitum à Proceribus diuersis exquisitiori ornatu instructæ, pompam illius ingressus antecedebant, ac totidem peditum signa, quibus insistentes duodecim tibicines Regios holloserico rubeo vestitos, Aulicorum insigniorum & Procerum longus ordo sequebatur, cum Marissallis tribus sceptra sua præferētibus, filio Regis & Archiduce ad eius dextram, & demum Rege ipso solo cum duodecim circum stipatoribus, ac totidem cursoribus holloserico rubeo vestitis equitante. Inde paruo interuallo præeuntibus alijs familiaribus ab obsequio Regio Aulicis, octiiugæ ex selectissimis equis phaleris holloserico rubeo, & vncinulis ex argento inaurato, loco ferri contextis ornatæ cum sessoribus, rubeo quoque holloserico vestitis, trahebant Rhedam exquisitioris operis & precij, cui insidebat Regina cum matre & sorore, cæteris Heroinis & Gynecæo cum alijs duodecim Rhedis agmē illud claudentibus. Spargebantur etiam in populum nummi argentei cum Symbolo *Regnorum securitas*, pari turturum apposito ab vna parte, & ab altera nominibus & insignijs gentilitijs Regis & Reginæ expressis. Sed tempus fuit aduersum, pluuium, omni transitu luto fœdo squallente, ac incondito quodam ordine, & intempestiuè omnis illa pompa ducebatur, in seram noctem cum fastidio spectatorum protracta, vt in turba populi voces, mala inde Reipublicæ ominantis audirentur. Quod verè euenit, statim ab illis nuptijs occasione discordiarum Ciuilium enata. Acciderat enim quòd domum in Arce Palatio Regio contiguam iuris quidem Regij, sed quam Cracouiensis Arcis Præfectus inhabitare ab antiquo

Sigismundo III. Regi Poloniæ desponsatur Constantia Austriaca.

Constantia Regina Cracouiam venit.

A. C. 1605.

tiquo solebat, & tunc Nicolaus Zebrzydowski Palatinus Cracouiensis eiusdem Arcis præfectus tenebat, pro recipiendis nuptialibus hospitib⁹ Rex occupari fecerat excluso Palatino. Quod iste adeò acerbè tulit, vt iniuriæ propriæ, etiam publicas toties in Comitijs agitatas, coniunxerit, omnibus Ordinibus Regni ad eas vindicandas concitatis, ex more gentis penè inueterato, quòd vix vnquam causam Reipub. contra Regem defendendam quis suscepit, nisi & propria offensa stimuletur.

Polonorum offensa contra Sigism. III. Regem in nuptijs Cōstātiæ enatæ.

In anno proximo ista constabunt. Altera fuit quòd Cardinalis Máćieiowski (eòusq; iste dilato aditu possessionis Gnesnensis Archiepiscopatus, Cracouiensem Episcopatum retinebat, vt fructus vtriusq; perciperet) Legatus à latere ad eas nuptias à Summo Pontifice Romano designatus, cùm post expeditum coronandi actum vmbella siue Baldachino adhuc eo die, quasi vltimo suæ Legationis duarum hebdomadarum spatio circumscriptæ, vti vellet, Rex tempus illud pridiè finitum fuisse persuasus, vmbellam deponi volebat; & cùm non deponeretur, missis ianitoribus suis eam deponi fecit, ingrediente iam templum Cardinale, qui eam contumeliam magis Dignitati Sedis Apostolicæ illatā dissimulare non valens, Missa sacra breui expedita, ex templo se proripuit, & eodem impetu Cracouia exiens, ad suburbanū suum Palatium *Pramnik* recessit. Iuerat statim ad eum leniendum Petrus Skárgá Concionator Regius ex Soc. Iesv, qui duriùs ab ipso exceptus nihil effecit. Et licet alijs alijsq; operantibus Cardinalis pressa ad tempus offensa videbatur tunc mitigatus, tamen despicatui fuisse habitos duos simul ex Senatoribus Regni primarijs, populus ægrè ferebat, hincq; sumpto argumento, varijs rumoribus, qui de nouis consilijs immutandæ Reipublicæ ferebantur, faciliùs fidem adhibuit, vt paulòpost attingemus. Malè ominantium quoq; voto respondit, quod sub hoc tempus Tartari in Volhiniam vsq; excurrentes, multam gentem agrestem in seruitutem abduxerunt, aliqua tamen pars prædæ eis redeuntibus fuit excussa.

Ritum sacrum Reginæ coronandæ Petrus Tylicki Episcopus Vladislauiensis (cui hoc absente Archiepiscopo Gnesnense incumbit) tractauit II. die Decembris anni istius in Pontificali Templo Arcis Cracouiensis, Cardinalis autem Macieiouius, cùm nondum adijsset possessionem Archiepiscopatus Gnesnensis, solùm desponsationis actum vti Legatus Summi Pontificis Romani expediuit.

Constantia Regina Coronatur Cracouiæ.

Et vt ad externa transeamus, proximior Polonię primum occurrit Vngaria hoc anno vndiq; miserè dilacerata. Vt enim Stephanus Botscaius Principatum Transiluaniæ inuaserat, omnia in deteriùs etiam in Vngaria partium Imperatoris declinabant, & Georgius Basta Præfectus ibi Cæsareus militaris, non iam pro Transiluania, sed magis pro superiore Vngaria conseruanda laborabat. Et quidem postquam Cassouiam amiserat, adhuc tamen nonnullas illius tractus Ciuitates, nempè Epperiam, Leutsiam, Bartfeldiam, & Zebenam, vtcunque retinuerat cautione præstita, quod ab eis propositos articulos de priuilegijs eorum conseruādis, tributis & militum hospitijs eis non grauandis, ac libertate Religionis

Rudolph. II. Imp. partes in Vngaria deficiunt.

A. C. 1605.

ipsis permittenda approbaturus esset Imperator. Sed reliqua loca ad obsequium Cæsaris eadem ratione reuocare contendens, cùm proclamari edictisq; diuulgatis omnibus significari fecisset, quod ad exemplũ Epperiensium, alijs quoque priuilegia confirmanda forent, nihil profecit, certatim̃ omnibus ad Botscaium deficientibus. Neque armis hostem multitudine copiarum præualentem reprimere valuit, quoquò se verteret succumbens. Nam & mense Februario Sagmaria à Botscaianis capta, cum Toccaio illi viciniori subuenire nititur, apud Bodacum desideratis pluribus ex suis pedem referre est coáctus. Villecum quoq; à Botscaianis non multò post ad deditionem fuit coáctum, & Vesprinenses vincto suo Cæsareo Præfecto, nullâ vi coácti ad Botscaium transierant. Nec minus negotij Bastæ dederunt ipsiusmet milites, qui seditione facta ob non soluta stipendia, eius currus diripuerunt, & Posonium abeuntes, suburbium Viennense ibi occupârunt, ferrum & ignem minitantes Ciuitati, nisi illis stipendia retenta numerarentur; ac ægrè postea fuerunt mitigati, accepta stipendiorum octo Mensium pro duodecim Mensibus solutione. Deniq; cùm vires Cæsarianis non suppeterent, & tractatu pacis cum Botscaio transigere voluissent, iste quoque non ex voto ipsis successit.

Georgij Bastæ Cæsarei Ducis milites tumultuantur.

Botscaius proponit conditiones pacis Imperatori.

Botscaius enim colloquio instituto, tales pacis conditiones proposuit, vt Transiluaniæ gubernatio penes ipsum esset: In Vngaria Generalis Præfectus nonnisi genere Vngarus constitueretur: Vallones & Galli ne militarent in Vngaria: Religionis vt esset liberum cuique suæ exercitium: Arcium præfecturæ nonnisi Vngaris cõmitterentur. Cæsar vt ipsemet Posonium veniret, & conditiones istas approbaret; Basta verò eas nimium duras esse iudicans, tractatũ illum re infecta intermisit.

Botscaius reiecto tractatu pacis contra Imp. Vngaros concitat.

Vnde Botscaius pace desperata, ad diem decimam septimam Aprilis Serentij Ordinibus Vngariæ Comitia indixerat, interminando pro hoste patriæ habendum fore vnumquemq; Nobilem, qui ad ea non veniret. Atque ibi fortioribus vinculis partes suas firmauit: & mox pecuniam in stipendia suorum militum contribuendam Ciuitatibus imperauit. Sub idem quoque tempus deprehenderat Botscaius insidias sibi instructas à Lippaio (ex partibus Cæsarianis istum Botscaius in conflictu cæperat, & in gratiam receptum copijs suis præfecerat) quem propterea capite mulctari fecit, eiusq; diues peculiũ fisco suo addixit. Turca verò mense Aprili misso ad eum Bassa quodam ad transigendum, quòd arces cis Tibiscum ad Turcas, vltra verò Tibiscum vt olim ad Ioannem II. Regem, ad Botscaium pertinere deberent, magna subsidia pecuniaria ei dederat; & intellecto quòd pacem cum Imperatore tractaret, per alium suum Nuncium ad eum destinatum, munera eximij pretij, ac equos præstantiores ipsi miserat, vnà cum Regia Corona Vngariæ capta circa cladem Varnensem Vladislai Regis, eum Regem Vngariæ nuncupando, quo sibi deuinctiorem redderet. Decem prætera millia Tartarorum ad eum destinârat, qui cum expeditioribus ipsius velitum turmis in Morauiam & Austriam eruptione facta, miserabili deuastatione eas Prouincias

Botscaio Turcæ auxilia dant.

Tartari à Botscaio conducti in Morauia & Austriam excurrunt.

cias

A. C. 1605.

cias afflixerunt, abducta multitudine innumera Christianorum in Turcicam seruitutem. Alia verò Tartarorum ala cum eisdem Botscaianis Canisiam versùs excurrens, longè lateque eam regionem populabatur. Turcæ quoq; ea occasione vsi, Visegrado mense Martio proditione Botscaianorum occupato, arcem eius diutiùs à præsidiarijs Imperatoris defensam, tandem ad deditionem coëgerunt. Ac paulòpost Nouigradiam quoq; commeatu destitutam cæperunt, & institutã validiorem ad Strigonium oppugnationem vrgentes, propugnaculum S. Thomæ summâ vi, licet non sine magna strage suorum, expugnarunt; occupatisque omnibus circum munitionibus sub finem Septembris etiam suburbium Strigonij (aquaticum dicunt) inferius cæperunt, omnibus præsidiarijs eius trucidatis. Cùmq; iam arci, disiecta cuniculis maiori mænium parte imminerent, milites præsidiarij Comitem Dampierum Præfectum suum tractare de deditione recusantem comprehensum in custodia tenentes, ipsimet tertia Octobris transegerunt, vt arce cesserint, pacti incolumitatem corporum, & vecturas quibus ægroti Comorrham deducerentur cum suis impedimentis; mille illorum egredientes sani sunt numerati, præter ægrotos: & commeatum non paucum, vnà cum septuaginta tormentis æneis Turcis reliquerunt. Vnde de propera deditione accusati, Posonij plures eorum pœnas dederunt, & ipse Dampier diutiùs propterea sub custodijs detentus, ægrè inobedientia militum excusatus euasit. Atque tanti constitit Imperatori Transiluania Batoreos eiecisse, eamq; sibi vendicare voluisse, quod eò cum potioribus viribus suis intentus, tot impensas, ac recuperatam Albam Regalem, tum Strigonium & intermedia plura insigniora castra iterum amisit, Transiluaniam autem nunquam obtinuit. Sub id enim tempus Botscaius possessionem ibi suam tantò meliùs firmauit, congregatisque Claudiopoli Transiluaniæ Ordinibus, iusiurandum fidelitatis ab eis recepit, & per Vngariam cum exercitu incedens, plures arces, & ex præcipuis Neoselium occupauit, ac Posonium manus eius vix effugit. Mense demum Decembre pacis tractatio fuit iterum inchoata, vnà & cum Turcis, ad quam Imperator Sigismundum Forgaz, Botscaius autem Illischium destinauerat, & cum eo Bassæ Budensis Nuncios. Ac faciliores iam Turcæ recuperato Strigonio, cuius restitutionem semper vrgebant, ad componendam pacem videbantur: sed Botscaius felicioribus suis progressionibus ad Vngariæ totius Regnum obtinendum erectus, omnem illam tractationem in longum protrahendo, nonnisi consilijs suis stabiliendis accommodauit.

Visegradum Turcæ capiũt.

Strigonium oppugnant Turcæ.

Strigonium deditur Turcis.

Botscaio Trãsiluani iurãt subiectionem.

Botscaius in Vngaria multa occupat.

Rudolph. II. Imp. tractat pacem cum Turcis & Botscaio.

Botscaius ad Regnum Vngariæ aspirat.

In Belgio hoc anno fortuna varia vicissitudine fluctuans, tandem ad Hispanos inclinauit. Primis diebus Maij Mauritius Comes Hollandicas copias Antuerpiam propè duxerat, vt ruptis aggeribus stagnorum, partim aqua, partim terra firma Ciuitatem illam obsideret. Sed Hispani tempestiuè de tali consilio ipsius admoniri, circa illum aggerem insidias disposuerant, & aduenientes cum Ernesto Nassouio ad disijciendum aggerem Hollandicos, primos è nauibus expositos trucidârunt, reliquos in fugam verterunt. Vnde Mauritius proditis consilijs suis, nil operæ

Hollandi ab obsidione Antuerpiæ reijciuntur.

pretij

A. C. 1605.

pretij se posse ibi perficere existimans, Bergosomam redijt, & in reditu propugnaculum Vou Hollandis ex Dorthemio in Zelandiam nauigantibus multum infestum cæpit.

Hollandi Vou capiunt.

Et cùm percrebuisset, quòd Spinola nuper ex Hispania redux, nouis honoribus Aurei velleris Burgundici, & titulo Præfecti Orientalis Frisiæ auctus Flandris instigantibus Slusam recuperare proposuisset, eò Mauritius primus cum suo exercitu transiuit.

Spinolæ expeditio ad Slusam recuperan. irrita.

Eodem verò subsequens ad diem sextã Iunij Spinola, nonnisi Castra sua Castris Hollandicis, quæ iam Mauritius benè munierat opposuit. Nec alter contra alterum maiorem vim exercere tentauit, præter leuiores vtrinq; excursiones, in quibus Mauritiani ferè semper vincebant. Interim classis Hollandica, intellecto quòd classis Hispanica octo præsidiariorum, & duarum minorum nauium viris militaribus exercitatissimis onerata cum Præfecto Petro de Sarmiento Vlissipona soluens medio mense Maio, in Flandriam aduentaret, ipsa adscitis pluribus suis præsidiarijs decem octo numero omnibus cum Præfecto Haultino obuiam illi processit,& propèDeuoram primum ex illisHispanicis duas naues,ac post triduum octo reliquas excipiens, alias in scopulos compulsas allisasque, alias ictibus bombardarum concussas aqua hausta naufragare fecit, & duas cæpit apparatu bellico onustas.

Hollandi classem Hispanicã profligant.

Spinola autem aduertens, quòd Mauritio propugnante nil contra Slusam vel Isendecam proficere posset, ad Rhenum & in Frisiam, vbi proditiones variæ pro Hispanis instructæ rei benè gerendæ opportunitatem expectabant, concessit, sub principium mensis Iulij exercitu Coloniam propè coacto.

Spinola versus Rhenum transit à Slusa.

Et primò Cæsarouerdam ditionis Coloniensis Oppidum Prodromi eius interceperant, quòd ipse adueniens imposito præsidio muniuit, ac inde in Frisiam pergens, octaua Augusti Allenseiljam ad deditionem còëgit,& vndecima eiusdem Mensis Lingam ad præparatam proditionem veniens, vix tentata oppugnatione, eius deditionem impetrauit, Præfecto illius loci inuito, qui tamen Agam Comitis postea veniens, pœnam capitis propterea retulit.

Spinola Lingam proditione capit.

Mauritius verò Princeps, relicto in Flandria circa Slusam Marchione Brandeburgico, cùm inde versus Frisiam triginta millium exercitum hosti opponendum traduxisset, magis à proditoribus sibi timens, quò se verteret nesciebat. Iam enim & Groningæ proditio fuit detecta, ac eius author Consul illius Ciuitatis cum duobus primarijs Ciuibus supplicio mortis fuit affectus.

Groningæ proditio detecta & puniti proditores.

Rinbercæ quoq; similes insidiæ fuerunt deprehensæ, sed tempestiuè sublatæ; imò & inter Assessores secretioris consilij Hollandici adfuisse aliquos qui Hispanis fauerent, & deliberata reuelarent, non obscurè apparebat, cùm & consilium aggrediendæ Antuerpiæ occultiùs habitum nuper celeriùs Hispanis patuisset.

Hispanorum fautores in Hollandico consilio deprehenduntur.

Itaque ille Dux palàm professus, quòd nihil contra hostem tentare vellet, nisi contra tales proditiones sibi prouideretur, & (quòd Anglis non ita pridem secesione facta auctionem stipendiorum exigentibus, totum eius exercitum concitârat) Menses stipendiorum soluendorum, qui in militia Hollandica sunt solito longiores, nempè dierum quadraginta,

Hollandi stipẽdia militaria soluunt in

A. C. 1605.

ginta, ad genuinum numerum triginta dierum reducerentur, in Castris se apud Dauentriam continebat: donec Ordines Hollandiæ summam omnem ducendi belli eius arbitrio, & quorum ipse fidem probatam haberet, consilio permiserunt, ac menses huiusmodi pro ea vice ad triginta quinque dies, dum in Castris miles moratur reduxerunt.

menses sex hebdomadarũ quadraginta.

Demumq; istis constitutis Dauentria mouit vlteriores conatus Spinolæ obseruans, eiusq;copias carpens: ex quibus propè Mulhemium ex improuiso superueniens, mille quingentos milites,vnà cum ComiteTheodoro Triultio, eorum Præfecto profligauit: in alio verò loco Thomas Filler ab eo ad impediendum hosti commeatum missus, aliquot cohortes Hispanicas, quas Marchio Haurius & Comes Solre ducebat,dissipauit. Dum tamen circa Geldriam astu intercipiendam frustra occupatur, Bucquoius Comes cum alia exercitus parte, cum qua eum Spinola ad custodiam transitus Rheni reliquerat, Vachtenduncum properè ducens, initio mensis Octobris alio deriuato eam alluente flumine,cuniculos agere cæpit, & operis nemine impediente, cùm præsidium eius loci exiguum excursionibus faciendis non sufficeret, propiùs munitiones arcis productis, vt semel & iterum irruptionem apparauit, obsessos ad deditionem compulit: eodemq; impetu Crocouiam oppidum ibi vicinum Mursensis Comitatus per deditionem occupauit initio mensis Nouembris.

Vachtenduncum Hispani capiunt.

Satis autem præstitisse visi Hispani tunc in hyberna recesserunt, & Spinola iterum in Hispaniam, noua mandata accepturus discessit. Iuerat etiam Teralius Comes cum collectis ex Antuerpiæ præsidijs vicinis quatuor circiter militum millibus ad intercipiendam Bergopsomam,& iam nocte intempesta petardarum beneficio vnam portam aperuerat, ac intrò cum magno militum numero penetrauerat, sed ocyùs accurrentes oppidani & præsidiarij eum excluserunt.

Bergopsonam insidijs Hispani tentant frustra.

Et cùm iterum illud idem artificium instruxisset, priori periculo præmoniti Bergosomenses,paratiores venientem maiori cum clade represserunt. Idemque obuenit apud Grauiam Sylueducensibus præsidiarijs, quorum astum rusticus ab eis malè tractatus præcurrens Grauiensibus reuelârat.

In Gallia hoc anno reliquiæ coniurationis Bironianæ, condemnato ad carcerem perpetuum Comite Aeruniæ & Comite Interaquensi sublatæ videbantur. Dux tamen Bullioneus in non purganda innocentia sua persistebat. At Religiosi Societatis Iesu ab exilio nuper reuocati, vt etiã Pyramis sceleris Kastelij in Regem commissi monimentum, in cuius inscriptione aliqua erant addita, quæ famam istius Religionis sugillabant, euerteretur, effecerunt opera Cottonij siue Gosippij eiusdem Religionis Sacerdotis, qui se in gratiam illius Regis penitius insinuarât.

Soc. IESV proscriptionis ex Gallia memoria aboletur.

In Anglia autem hoc anno conspiratio in Regem sceleratior fuit cõposita, authore Roberto Catesbij nobili Anglo, eòq; Regis armigero, adscitis in societatem doli Thoma Vintero, Thoma Percio, Ioanne Vrigt, & Guidone Fauke ex Belgio ad hoc accersito, qui Londini domum proximam Aulæ Regiæ Vestmonasterij, in qua Parlamentum seu consilium magnum congregari solebat conduxerant, & ex ea actis cuniculis subter

Angliæ Regi insidiæ struuntur.

subter

A. C. 1605.

subter æde Parlamenti, triginta sex vasa pulueris nitrati posuerant, vt coacto consilio, incensa materia, concussum ædificium, & Regem & Proceres qui adessent opprimeret. Fortè congregatio talis consilij, à mense Februario ad Octobrem, & inde ad quindecimam Nouembris fuit dilata, & interim numerus conspiratorum creuit, quorum vnus Comitem Mounteglium sibi deuinctiorem in illo consilio non postremum à tali periculo seruare volens, suppresso nomine traditis eius famulo literis, monuerat, vt illo die ad consilium non veniret. Quas literas sensu ambiguo perplexas, ille ad Secretarium Regis Comitem Salisburiensem eadē hora detulit, & coniectura insidiarum in loco consilij instructarum inde sumpta, Rex omnes angulos illi⁹ Aulæ scrutari iussit, fraudemq; cōperit: ac intercepto apud illud depositum nitrati pulueris Guidone Fauke, qui perficiendo facinori, fomite & instrumētis necessarijs instructus ad excitandum incendium attendebat, ex illo omnem coniurationis seriem, & socios cognouit. Quorum præcipui Catesbyus, & Percius, dum se capi non permittunt, à satellitibus Regijs sunt trucidati, alij verò proscripti, alij viui capti exquisita supplicia pertulerunt. Tres etiam Religiosos ex Societate Iesu illius criminis suspicio notauit, Ioannem Gerardum, Henricum Garnetum, & Osualdum Tesmendium, quorum medius Henricus Garnetus, plus viginti annis in Anglia degens, Prouincialis ac Summi Præsidis Religionis Catholicæ officium sustinuerat: & comprehensus quamuis in tormentis diffiteretur culpam, ac diceret detestari se tantum facinus, siq; sciuisset, prohibiturus illud fuisset, tamen eodem supplicio quo & coniuratores fuit consumptus, tractus equis ad locum supplicij, & ibi in quatuor partes dissectus: caput ad pontem conto infixum spectaculo populi fuit expositum. Aduenerat autem sub id tempus Londinum Legatus Regis Hispaniæ, qui gratulabatur Regi de coniuratione detecta, & excusabat, ne de suo Domino aliqua sinistra suspicio ex illa coniuratione conciperetur. Sed cùm pro Garneti liberatione intercederet, & etiam triginta millia nummorum aureorum pro eo redimendo offerret, magis irritauit Regem, & eius supplicij executionem accelerauit. Eodem tamen anno Rex Hispaniæ pacem cum isto Rege compositam, iureiurando solenni Madriti confirmauit, præsente Legato Anglico maximo festiuitatis Taurocertaminum, hastiludiorum, ac chorearum apparatu excepto.

Coniuratio in Regē Angliæ detecta & cōiuratores puniti.

Henricus Garnetus Soc. Iesu insimulatus coniurationis in Regē pœnas dat.

Hispaniæ Rex facit pacem cum Rege Angliæ Iacobo VI.

Hoc eodem anno Legatus Regis Persarum ad Imperatorem Rudolphum, & ad Regem Poloniæ aduenerat, societatem belli contra Turcam expetēs, & multa de victorijs proximè de isto hoste Regi suo partis prædicans. Sed vt vno verbo me à tali materia liberē, cuperem vt de istis aliquis Zonaras vel Procopi⁹, seu Asiatic⁹ de Asiaticis scriberet: Credi enim non potest, quin nobis aliquando imponant nostri narratores perpetuarum Persæ de Turca sine vicissitudine fortunæ victoriarum, quæ vtique si veræ essent, iam consumi Turcicum Imperium debuisset, & vter de duobus Machometanis vincat, Christianis parum conferre longa experientia comprobauit.

Persarum Regis Legatus in Europam venit ad Principes Christianos.

Sub finem autem anni huius in Italia grauiùs dissidium initia sumpsit à Venetis, qui potestatem Summi Pontificis Romani eousq; posthabuerunt, quòd assumptis armis ei palam resistere non dubitârunt. Tulerant illi varias leges, quibus libertates Ecclesiasticorum Pontificijs, Conciliorumq; decretis, & consensu vniuersi Christiani orbis approbatæ restringebantur: & tum recens promulgato edicto inhibuerant, ne cui in ditione ipsorum liceret Templum, Monasterium, aut aliquem sacrum locum sine consensu Senatus ædificare, fundare: & ne quis possessiones, fundos, domos, & quæuis bona stabilia in Ecclesias vel pias causas testamento vel titulo venditionis, donationis, aut aliquo alio transferre posset, sine licentia Senatus eiusdem, ac in personas Ecclesiasticas iurisdictionem sibi passim vsurpabant ipsorum Magistratus. Hæc itaq; molestiùs accipiens Summus Pontifex abrogari volebat, primùm Clemens VIII. qui lenioribus medijs in hoc vsus cùm nihil profecisset, successor eius Paulus V. seueriora adhibenda iudicauit. Tantò magis, quòd defuncto Clemente VIII. Dux & Senatus non solùm leges illas non aboleuerat, sed eas etiam ad omnes ditiones suas nouo publicato edicto extenderat, & quendam Scipionem Canonicum Vincentinum, ac Brandelinum Valdemarum Abbatem Monasterij de Neruosa ob nonnulla obiecta crimina capi, includiq; in suis publicis carceribus iusserat. Acciderat autem quòd dum iste Pontifex esset Cardinalis, negotia illa nomine Clementis VIII. tunc Pontificatum gerentis cum Oratore Veneto Romæ præsente tunc Leonardo Donato tractans, & Oratorem in eis conciliandis nimiū renitentem inueniens, indignatus dixerat: Si ego essem Summus Pontifex, non agerem tot verbis, sed Ducem & Senatum excommunicarem. Cui Orator respondit: & ego si Dux essem, excommunicationem non curarem. Nec multò post ille Pontifex Romanus, & iste Dux Venetiarum creatus, eisdem studijs in Magistratu quibus ante Magistratum pro illa causa certarunt: nam Paulus V. vt inijt Pontificatum, monuerat sub finem anni huius Grimanium tunc Ducem & Senatum de illis legibus abrogandis, & vinctis Sacerdotibus dimittendis, vel Apostolico Venetijs Nuncio tradendis: & cùm illi monita ista negligerent, eorum Oratori Romæ degenti, excommunicationem contra ipsos promulgandam prædixit. Cumq; nihilominus in proposito persisterent, Pontifex Ducem interim Donatum defuncto Grimanio suffectum, & Senatum anathemate, eorum autem ditionis Ciuitates & loca Interdicto Ecclesiastico seu prohibitione Sacrorum ligauit: Dux quoque propositi tenax vsque ad acerbiorem contentionem Pontifici restitit, vt in anno proximo attingemus.

A. C. 1605. Veneti Sum. Pont. Romano sese opponunt pro restringēdis libertatibus Cleri.

Venetorū leges diminuentes libertatem Cleri.

Veneti carcerant Canonicum Vincentiū & Neruosæ Abbatem.

Pauli V. PP. ante Pontificatū cum Oratore Veneto contentio.

Paulus Papa V. Venetos excommunicat.

Annus

Annus Christi, 1606.

NNVS Millesimus Sexcentesimus sextus, præcipuè Poloniæ Regno nefastus, illud Ciuili eòq; difficili bello afflixit. Et quidem istius iam in annis præteritis clara indicia apparebant, quæ suis locis adnotauimus, partim à publicis, partim à priuatis Procerum in Regem offensis profecta. Hoc autem anno demum ad maturitatem & vindictæ consensum producta, in apertas dissensiones eruperunt, concitato toto Equestri ordine ad *Rokoß*. Genuinum Etymon istius nominis vix dari potest, sed sonat terminum stato tempore controuertendi, & est Symbolum in ista gente vsitatum, quo vniuersi Nobiles genere ad consurgendum contra Regem & Senatum pro vindicandis libertatibus suis conuocantur. Formidolosum quondam Regibus, nam eò Nobiles etiam familiares Regis & Procerum heros suos tunc deserere, & in commune opem suam conferre obligabantur. Vsus tamen eius nunquam alius fuit, nisi cū occasione alicuius Conuentus publici, seu expeditionis bellicæ, ad Regem omnes nobiles congregarentur. Cuius vltimum exemplum præcesserat Sigismundi I. Regis tempore, in Anno 1537. cùm coacta totiùs Equestris Ordinis manu Moldauiam petens, Castra vltrà Leopolim propè Oppidum Gliniani posuisset; tunc enim acclamata hac tessera *Rokoß*, nobiles omnes Rege & Proceribus relictis inuicem coniuncti, seueriorem rationem administratæ Reipublicæ ab ipsis requirebant, ac Senatores quosdam malorum consiliorum authores, seu tali suspicione notatos tumultu populari penè oppresserat.

Poloni cōmotionem faciūt Rokoß. contra Regem Sigis.

Rokoß Poloniæ symbolum in vnum cōcurrendi.

Rokoß in Polonia primùm concitat 1537 apud Gliniani.

Aliud verò antiquius talis commotionis propè simile exemplum vulgò memoratur circa Annum Christi, 1380. cùm omnes Nobiles Regni à Raphaele Granouio (ex istius stirpe veniunt Sieniauij) incitati, huius Tesseræ *Rokoß* comminatione (seu iniecto metu nouandarum rerum, & grauioribus querelis, vt *Cromer. lib. 13.*) Regem Ludouicum adegerunt, vt ipsorum libertates, quas in Vngaria perpetuò degens, & per Administratores plerumq; extraneos Regnum administrans, Præfecturas Arcium Russiæ Vngaris committens, labefactare cæperat, confirmarit; & remisso tributo Rastrali, *Poralne* nuncupato, auxerit; alienigenas præsertim Vladislaum Oppolien. Ducē ab administratione Regni amouerit, ac in ea suffecerit Proceres Polonos Zauisium de Kurozwąki Episcopum Cracouien. Dobeslaum eius fratrem Castellanum Cracouien. ac Sendiuoiū de Subino Palatinum Calissiensem Præfectum Cracouiensem, abrogaritq; decretum suum de auellendis à Polonia, & adiungendis Vngariæ Regno Prouincijs Haliciæ & Sanociæ.

Istius autem secessionis *Rokoßianæ*, de qua loquimur, series fuit talis: Indixerat Rex Comitia Generalia Varsauiæ ad mensem Februarium, propter diuersas necessitates, quæ Rempublicam binis Comitijs præteritis solutis

solutis irritis neglectam, & nulla parte contra hostiles iniurias munitam premebant. In vno itaque Conuentuum Prouincialium qui in singulis Palatinatibus præcedere solent, nempè in Prosouicēsi Palatinatus Cracouiensis Nobiles congregati, omnia quæ Rempublicam & libertates Ordinis Equestris afficere videbantur, conscripserunt; vtque omninò corrigerentur, in Comitijs quæ imminebant procurandum statuerunt, non per Nuncios vt consueuerant, sed vt ipsimet omnes irent ad Comitia, negotiumq; promouerent, ac locum Varsauiæ vicinum suæ stationi ad hoc designârant Oppidum Stęzyca, vnde faciliùs ad Comitia commeare, & responsa recipere, de responsisq; consultare, & etiam alios in suam societatem trahere valerent. Inchoatis itaq; Comitijs Varsauiæ, illi quoque Stęzyciæ conuenerant, & inde omnia quibus grauari Rempublicam aiebant, miserant ad Comitia scripto conceptā per suos Legatos. Capita eorum præcipua erant: Quòd Rex pacta conuenta & iurata intra annos viginti à sua Electione præterlapsos adimplere ne quidem incæperat, quæ singula nominatim ab illis Legatis coram Rege in consessu Senatus legebantur expressa; Vxorem secundam dissentiente Senatu acceperat germanam defunctæ iterata affinitate cum Austriacis, quorum amicitia Ordinibus Regni semper fuerat suspecta: Aliquas Præfecturas arcium & possessionum Reipublicæ distribuerat personis quæ lege publica similia beneficia obtinere vetabantur; Ac nonnullas sub titulo Oeconomiarum contra iura Regni proprijs commodis adscripserat: Alienigenas plures in Aula tenebat.

A. C. 1605. Rokoß inchoandi modus.

Sigism. III. Regi Pol. proponunt suas querelas Rokosiani.

Addita etiam fuerunt complura in quibus Politici libertates Ecclesiasticorum restringi, & Hęretici ea occasione vsi, suis sectis maiores immunitates quærebant. Commouerant ista vniuersorum Comitiorum consessum, & studia Equestris Ordinis adeò distraxerant, vt iam inde appareret, multos ad eas partes secessuros fuisse.

Vnde Rex & Senatus expedierat Albertum Báránowski Episcopum Plocensem cum alijs duobus ex Senatu ad illam Congregationem Stęzyciam, qui suaderent vt ordinatim Comitiorum via, illa proposita tot offensarum capita promouerentur, ne Respublica diuideretur. Miserat etiam Rex priuatim Concionatorem suum Petrum Skárgá, vt Nicolaum Zebrzydowski Palatinum Cracouiensem illius secessionis præcipuum moderatorem (attigimus alijs locis alienati eius à Rege animi causas) mitigaret: sed publicam causam agi, eamq; in tot Comitijs præteritis introductam, ac oscitanter tractatam, ampliùs negligi non posse, nisi plena satisfactione componatur, æquè Zebrzydouius atque totus ille Conuentus respondebat. Comitiorum quoq; sententiæ malè cohærebant, plurimis, præsertim qui Regis gratiā tali occasione demereri cupiebant, postulata illorum dissidentium tortuosa interpretatione eleuantibus. Augebantur in dies & priuatorum mutua odia, quæ non minùs publica negotia turbârunt: præcipuè quod defuncto Palatino Vilnense Christophero Radziuilio Præfecturam Dudensem Rex Carolo Chodkiewicz contulerat, filio defuncti Palatini Ianusio Radziuil Pincerna

Sigism. III. Rex mittit Legatos Stęzyciā ad Rokoßianos.

Zebrzydouius præcipuus Rokosianorum.

A. C. 1606. Radziuil trāsit ad Rokosianos.

cerna Lithuaniæ præterito:quam ille repulsam molestiùs ferens, Lithuaniæ Nuncios penè omnes ad partes Stęzycianæ secessionis auocârat, & ipsemet medijs Comitijs abierat Stęzyciam. Acciderat etiam quod Archimarischallo Marchioni Myszkowski, ex officio suo turbas à Senatus consessu submouenti, famulus eiusdem Radziuili educta framea sese opposuerat,quem à stipatoribus armatis Archimarischalli comprehensum, & ad pœnam capitis damnatum vt liberaret Radziuil, tota Comitia commouit,vsq; dum veniam illi obtinuit intercedente Senatu : sed nihilominùs abierat Varsauia statim, & cum suis asseclis Palatini Cracouiēsis partibus exinde se coniunxit. Comitia autem cùm eorum tēpus inter contradictiones effluxisset, nullo postulatorū Equestris Ordinis & secessionis Stęzycianæ definito, nec aliquo negotio publico stabilito fuerunt soluta. Vnde maiores querelæ in populis excitabantur, quasi Rex ortam tempestatem sedare tēpestiuè negligeret, petitionesq; Stęzyciani Conuentus iustas postponeret : ac pro libertate patriæ solicitis, metus nouas suspiciones suggerebat, quasi Rex desiderijs Ordinum respondere non curaret,sed fretus affinitatum Austriacarum adminiculis, absolutè dominari vellet. Et cùm alij ob reuerentiam tantæ maiestatis ipsum Regem in istis incusare erubescerent, fidelioribus Regi Senatoribus & Consiliarijs quidquid offenderet imputabant, in crimen & pœnam vocantes omnes illos, qui gratia aut familiaritate aliqua apud eum præstarent.

Comitia Varsauiæ irrita 1606.

Minski Stanislaus Vicecācellarius Regni renunciatur.

Cæterùm in illis Comitijs Archicancellariatus Regni,qui defuncto Ioāne Zamoyscio vacârat,Minori Cancellario Matthiæ Pstrokonski Episcopo Præmisliensi fuit collatus : Cancellariatus autem Minor Stanislao Minski Palatino Lenciciensi, viro humanioribus literis singulariùs exculto, & cùmprimis animo & moribus suauissimis, vt Magistratum illum tanquam ipsi soli tunc debitum nullus inuiderit. Designauerat etiam Rex Cracouiensem Episcopatum Petro Tylicki, ægrè ferēte Cardinale Máciejowski, qui eum vnà cum Gnesnensi retinere desiderabat. Vladislauiensis cessit Alberto Báránowski, cui in Plocensi suffectus fuit Martinus Szyskowski pro nauata opera in adducenda Græcio Regina; isti autem in Luceoriensi successit Paulus Wolucki, relicto Camenecensi Andreæ Pruchnicki, Internuncij tunc Neapoli munus obeunti pro exigendis censibus in vectigali pascuorum Apuliæ, & Serici Safaraniq; Apprucij isti Regiæ stirpi obligatis ex hæreditate Bonæ Sfortiæ Sigismundi I. Regis Poloniæ vxoris.

Bona Regina ex Polonia rediјt in Italiam 1556. neglectis filiabus nubilibus.

Bonæ Sfortiæ hæreditas in Ducatu Barensi.

Poloniæ Rex cēsus percipit Neapoli ex hæred. Bonæ.

Illa enim An.Christi 1556. Rege filio ac filiabus duabus nubilibus neglectis, imò & omni mundo muliebri pretiosiore spoliatis,frustra reclamante Senatu Polono, in Italiam profecta, præter Ducatum Barensem & Rossanensem, quem post patrem Ioannem Galeacium Sfortia, & Isabellam Aragoniam matrem iure successionis naturalis possidebat, coēmerat ibi multa Castella, ac istos census pro quadringentis triginta millibus Ducatorum Neapolitanorum ; sed ex tam amplo opulentiq; peculio, ad hæredes ipsius nonnisi hi census (triginta octo millia octuaginta sex Ducati Neapolitani nunc soluuntur in annis singulis) peruenerunt, fraude

A. C. 1606.

fraude Ioannis Laurentij Papagoda,vnici illius Reginæ consiliorum sequestri, qui ea A. C. 1558. 17. Nouemb. moriente Barij , iam linguæ memoriæq; vsu destituta, subleuato ad nutum faciendum eius capite, conscribi fecit testamentum,& in eo legari Regi Hispaniæ Barium, Rossanūque, sibi castrum Capurci, ac multa alia magni pretij dona; hæredibus verò illius Reginæ pauca supellex,& census prædicti obtigerant.

Bonæ Reginæ testamentum falsum supponit Papagoda defunctæ. 1558.

Conuentus autē Stęzycen.vt vidit in Comitijs nihil se obtinuisse, literis ad omnes Prouincias Regni &Magni Ducat⁹ Lituaniæ datis,promulgauit rationes eorum,quæ & Stęzyciæ,& in Comitijs acta fuerant : & adiunctis querelis, quòd à Rege in Comitijs nihil obtinere potuerit, indixerat Conuentum Lublini ad mensem Maium proximum, in quo Ordo Equestris ex toto Regno conueniens, collatis consilijs remedia meliora vindicandis libertatibus suis prouideret. Nec multùm cunctati conuenerant eò stato tempore, non ex Equestri tantùm, sed & ex Senatorio Ordine frequentes, ac positis castris, seu statione Conuētus in prato infrà Lublinense suburbium *Słomidny Rynek* dictum , versùs villam lákubowice patente, consultationes agebant. Primus Palatinus Cracouiensis, nempè dignitatis Senatoriæ gradu omnes alios in illo Conuentu præcedens, sermone instituto obtestabatur, quod nihil aliud intenderet, nisi vt Rex pactis iureiurando suo firmatis staret, & Priuilegia ac leges Regni illibatas seruaret. Tunc recensuit omnia quæ Conuent⁹ Stęzyciensis in Comitijs Varsauiensibus requisierat, & quæ responsa acceperat : concludens frustra iam à Comitijs instaurationem Reipublicæ legibus eius violatis labefactatæ expectari, de eaq; actum esse, nisi seuriori compendio procuraretur. Alij liberiùs, nec conuitijs parcentes, in facta Regis & Senatorum qui Regi familiariores erant,inuehebantur.

Rokosiani inducunt alium Conuentum Lublini.

Rokosianorū consultationes Lublini.

Aderat ibidem &Stanislaus Zołkiewski Præfect⁹ exercitusRegni,& nō pauci alij partium Regiarum, qui ad media pacatiora illum Conuentum flectere nitebantur: Sed eorum consilia erant suspecta, eò quòd beneficijs recens acceptis Regi deuincti fuisse viderentur. Vnde præualuit sententia, vt *Rokoß* institueretur ad mensem Augustum proximum, ad quem promulgato nomine Conuentus illius edicto, omnes genere Nobiles apud Oppidum Pokrzywnicā conuenire, fide, honore, & bonorū omnium iactura obligabantur. Aliquis etiam industriolus,quo maiori suspicionum specie concitaret statum Equestrem, sparserat famam quod Palatinus Cracouiensis in Conuentu illo *Rokoß* Generali, reuelaturus esset *(Coś)* nempè *quiddam*, innuendo eum singularius quid Rempublicam afficiens ibi dicturum, ac certatim ex omnibus Prouincijs ad illum Pokriwnicensem Conuentum concurrebant Nobiles, vt illa arcana audirent, & simul opprimerent. Sed cōmentum hoc recidit in authorem : Palatinus enim nihil vsquam aliud in consessibus illis intulit, præter ea quæ à principio in publico scripto ad Comitia Varsauiēsia misso expresserat. Rex verò tunc morabatur Cracouiæ : & cùm vereretur ne à Conuentu illo Rokosiano nonnisi violenta omnia expectanda sibi essent, si consilia sua expedire permitteretur, eum exēplo Eugenij Papæ IV. qui

Rokosianis conuentus Pokrzywniciæ indicitur.

 Conci-

A. C. 1606.

Concilium Baſilienſe conuocato Ferrariam alio Concilio feliciter diſsipauerat, diſtrahendum decreuit, aliumque Conuentum Viſliciæ Ordinibus Regni indixit, admonito militiæ Præfecto Zolkieuio, plurimisque primarijs ſibi obſtrictioribus, vt ibidem cum numeroſis militarium turmis præſto adeſſent.

Sigiſm. III. Rex Wiſliciæ Cõuentum indicit.

Inchoato itaq; apud Pokriwniciam Rokoſsiano Conuentu, cùm eò ex omnibus Palatinatibus magno numero Nobiles, & præcipui Senatores non pauci conueniſſent, ac electo Mariſchallo totius Conuentus illius moderatore Ianuſsio Radziuil Pincerna Lituaniæ, deliberationes ſuas auſpicarentur; Rex ex ſuo Viſlicienſi Conuentu Staniſlaum Minski Vicecancellarium Regni ad eos miſit, monens vt à cætu illo præter ordinem collecto abſtinerent, & ſi quæ haberent requirenda à Rege, ad Conuentum Viſlicienſem ritè congregatum venirent, libereque referrent.

Minſki Vicecancellarius Legatus ad Rokoßianos à Rege.

Habebat & alia pacificationis media Vicecancellarius ille, ſed in medio ſuæ Legationis curſu, inopinata catharri fluxione vſum auditus planè amiſit, & negotiorũ illorum curam relinquere debuit ſuis Collegis, qui longioribus concertationibus magis Rokoſsianos exaſperarunt.

Minſki Vicecãcellarius repente ſurdus factus.

Hoc enim offenderat illos magis, quod legittima patriæ aſſerendarum libertatum *Rokoſſij* remedio, in dubium vocarentur, nihil ſaluum ex libertatibus Equeſtris Ordinis manſurũ aſſerentes, ſi iſte vnicus earum retinendarum neruus conuelleretur. Imò & in Conuentu Viſlicenſi congregati pro hac libertate pertinaciùs decertabant, ſed Regiarum partium promotores numero ſuffragiorum & armatorum præualuerant. Mariſchallus Equeſtris Ordinis in illo Conuentu Viſlicienſi erat Hieronymus Sieniáwski Pincerna Regni, nuper à Rege Præfectura Iauorouienſi honoratus, qui duo millia armatorum in ſuo Comitatu habebat, & omnibus accept⁹, multos in ſuam ſententiam trahebat.

Wiſlicienſis conuentus ad partes Regis inclinat.

Addictior partibus Regis fuit & Ioannes Potocki Præfectus Camenecenſis, vir acer, & rebus præclarè bello in Moldauia geſtis conſpicuus, qui vnà cum germanis ſuis Iacobo & Stephano Potocijs, præcipuum robur haſtatorum ducebat: iſti Rex ſub id tempus Præfecturam Rauenſem (vt eam vendiderit Staniſlao Wołucki) contulerat. Ex Proceribus quoq; potentior quiſque à Rege ſtabat, & ſi qui contradicere vellent, cùm viderent quod contra plures ac potentiores nil præualerent, ſententiam ſimulârunt. Aliqua etiam à Rokoſsianis propoſita ex pactis Conuentis, & de libera Regis Electione Rex in Comitijs proximis lege publica ſtabiliturum ſe promiſerat.

Atque ita Conuentu illo Viſlicienſi in partes Regis reducto, Rokoſsianus Conuentus diffluere cœpit, alijs ad Regem, pluribus domos proprias recedentibus.

Rokoßiani monentur vt ſoluant conuentum.

Continuabant tamen præcipui illius Conuentus præſides deliberationes ſuas, donec iterum per Caſtellanum Bidgoſtienſem Grzymultowski ad concordiam Conuentus Viſlicienſis inuitati, cùm nihilominus in propoſito ſuo perſiſterent, & alium Conuentum ad menſem Octobrem Sendomiriæ pro concludendis conſilijs Rokoſsianis indixiſſent, Rex publicato edicto, quòd pro ſeditioſis habendi eſſent, & armis comprimendi, niſi Conuentus intermitterent, armaque deponerent, ipſemet cum exercitu contra ipſos iuit, ac ſumma celeritate cedentes perſequens, ad Ianouum oppidum retardatos traiectu Viſtulæ offendit die quarta Octobris.

A. C. 1606.

Rokoßianos Rex cũ exercitu perſequitur.

Solus Staniſlaus Stádnicki cum quingentis ferè ſuis flumen tranſierat, Palatinus autem Cracouienſis & Ianuſsius Radziuil ab accurrente Staniſlao Golski Palatino Ruſsiæ cum mille Coſacorum manu, moxque alijs Regijs legionibus ſuccedentibus remorati, ſubſiſtere maluerunt potiùs, quam in tranſitu fluuij iniqua ſorte confligere, aciemque inſtruxerant non plus tribus millibus armatorum conſtantem: promptam tamen ad omne diſcrimen; niſi Dux Zbarawski Palatinus Braclauienſis, cum nonnullis primarijs è partibus Regijs, maximè quod plurimi Regij milites veterani rogabant, ne pugnare contra ciues & affines ſuos cogerentur, interceſſorem ſe exhibẽs, perſuaſiſſet Palatino Cracouienſi & Radziuilo, vt armis relictis ad Caſtra Regis tranſirent, ac negotia controuerſa pacatè cõponerent.

Rokoßiani recedentes apud Ianouum ſiſtuntur.

Fide itaque ſecuritatis accepta, conceſſerant illi à paucis familiarioribus ſuis comitati ad Regem.

Rokoßianorũ Duces ad Regem veniunt apud Ianouũ.

Turmæ autem eorum militares poſtquam tota nocte, vti & Regiæ inſtructa acie ſteterant, inſequenti manè tranmiſerant ad aduerſam Viſtulæ ripam, complures vexillis explicatis: complicare enim ea, licet nomine Regis monerentur, noluerunt. Ac duob⁹ diebus inſequentibus Senatorum qui cum Rege erant ordo, tractauit apud Regem reconciliationem Palatini, & Radziuili concluſione tali: Quòd omnia à Rokoſsianis & Ordinibus Regni contra Regem oppoſita in Comitijs Generalibus proximis definiri deberent.

Interim autem Palatinus cum Radziuilo ſcripto ſuo cauerunt, quòd milite dimiſſo, quiete Comitia proxima expectarent, nec Conuentus nobilium conuocarent. Alio quoque ſcripto Palatinus Cracouienſis requiſitus à Senatu, ſi quid aliud ſciret contra Regem, (vti vulgo iactabatur dicturus *Coś ſeu quiddam*) repetitis ſingularibus ſuis circa hoc declarationibus, primum Stezycienſi, poſtea Lublinenſi, ac nouiſsima Pokriunicienſi, illis contineri quicquid ſciret, nec plura ſe ſcire manifeſtauit, præter dicta ſupremi Mariſchalli & Stephani Kázimierski, ac Marciani Chelmski Aulicorum Regiorum, ex quibus iam introductæ ab ipſo Palatino ſuſpiciones de nouis conſilijs Regis confirmari videbantur.

Zebrzydouij Palat. Cracouien. declaratio in Senatu apud Ianou.

Atque ita rebus compoſitis Rex exercitu dimiſſo, Cracouiam redierat.

Et dum hæc in Polonia aguntur, in Moſcouiam deducta ſponſa Demetrij Moſchouiæ Ducis Marina filia Georgij Mniſek Palatini Sendomirienſis, Moſchuam illius Imperij ſedem die 26. Menſis Aprilis ſuperbo apparatu intrauit.

Demetrij Ducis ſponſa Marina Mniſkowna venit in Moſcuam.

Aderat cum ea Pater eius Palatinus, aderant & Legati Regis Nicolaus Oleśnicki Caſtellanus Malogoſtenſis, & Alexander Coruinus Gąśiowski Referendarius Lituaniæ. Dux quoq; Conſtantinus Wiśniowiecki, Matthias Niemoiewski, & plurimi ex Polonia, præſertim militares, qui omnes magnificè à Duce illo excepti 29. Aprilis die ſolennia nuptiarũ celebrarunt, epulis & ludis continuatis, ad diem ſedecimam Maij, cui vltimæ feſtiuitatis illius, proxima decima ſeptima ſponſis &

A. C. 1606.

ſis & hoſpitibus luctuoſa ſucceſsit. Attigimus autem alio loco, quòd Moſchi neceſsitate conſtricti Demetrium iſtum in ſuum Ducem recepe-rant, ad tempus opportunum diſsimulato, quòd eum fuiſſe ementitum Baſilij Ducis filium præſenſiſſent. Sed ille adeptus imperium, auxit ſibi ſubditorum odia, eò quòd nulla imperandi arte inſtructus, nempe inter viliores ſeruulos tota vita ſua conuerſatus, omnia regiminis munia ſine ratione, ſine dignitate obiret, ganeonum & ioculatorum familiaritati, conſilijſq;addictus. Inter quos etiam profuſa liberalitate inter conuiuia pretioſiorem ſupellectilem ex veteri theſauro Ducum diſtribuebat. Quod verò magis cōmouit illam gētem tenaciorem moris ſui patrij, quē vel minimum immutari ſummum piaculum reputat, omne penè Ducum Aulæ veteris inſtitutum, introducto in eam cultu & habitu externo in-uerterat, & Religionis Græcæ Schiſmaticæ innouandæ, ſeu Romano Catholicæ ſociandæ metum illis populis incuſſerat euidentioribus argu-mentis, quàm ratio Polytica in Dominatu necdum benè ſtabilito ſua-deret. Vnde quamuis à principio non paucos haberet, qui ab eius parti-bus ſtabant, vitijs tamen eius & iſti offenſi, cum cæteris facilè in ipſius perniciem conſpirarunt. Studio autem ad nuptialia feſta fraudem in-ſtructam occultarant, nimirum donec monilia pretij ex auro & marga-ritis ingentis de publico Ducum ærario deprompta, ſponſæq; dono (vt alias attigimus) miſſa, ex Polonia cum ſponſa redirent, & præſidium Po-lonorum quod Dux tenebat, feſtis & ludis ducendis intentum, incautum (nempe genus ad pericula ſemper nimis ſecurum) abſq; negotio oppri-merent. Quod omninò ipſis ex voto ſucceſsit: Vt enim Vaſil, Iuan, & Bogdan Suiſcij fratres, in quos materna ſtirps ſanguinem Ducum & ſuc-ceſsionem proximiorem ad Principatum deriuabat, coniurationem in illum Ducem nouum inſtruxerant, in diſsitis poſſeſsionibus ſuis collecta viginti armatorum millia diuerſis portis, quaſi diuerſi nobiliores ad ob-ſequium tam celebris nuptiarum actus venirent, in Vrbem introduxe-runt, & nocte ſubſequente diem ſedecimam Maij, qua ſplendidiori con-uiuio omnes Poloni à Duce excepti ſolito plus in ſeram noctem hilaritati indulſeranr, & proinde tanto grauiori ſomno torpebant, primò diluculo campanæ maioris ſonitu vt condixerant ſigno ſibi inuicem dato, omnes opportunos tranſitus Vrbis occuparunt, eodemq; momento diuerſi di-uerſa Polonorum hoſpitia, & Palatium Ducis inuaſerunt. Dux excitus inſolito campanæ ſono proſpexerat è feneſtra, & vt vidit tumultuantes armatorum turbas, veſtes aſſumere cæpit: ſed priuſquam veſtiri potuiſ-ſet, irruentes coniurati portam primam illius conclauis effregerunt, fa-cilè paucis cæſis excubitoribus, cùm reliqui adhuc in ſuis ſtationibus quieſcerent, & mox alias portas demolientes Ducem perſequebantur, qui ſemiueſtitus ad interiora palatij fugiens, cum vltrà non haberet quò ſe reciperet per feneſtram ſe demiſit, & quantumuis caſu illo colliſus vſq; & ſanguinem vomendo reptans, ad ſtationem ſtipatorum ſuorum, Moſchouiticorum, quæ in Arce erat peruenit. Multitudine autem con-iuratorum illò quoque accurrente, & atrociora quæq; ſtipatoribus, ni ille

Demetrij Moſchæ Ducis vitia & errores.

Moſchi cōtra Demetrium Ducem conſpirant.

Moſchi campanæ ſono cōuocantur contra Demetriū

Moſchi inuadūt Palatium Demetrij.

Demetrius Dux Moſchæ trucidatur.

A. C. 1605

ille dederetur cōminante, traditꝰ fuit, ac ſtatìm ab ipſis miſerabiliter tru-cidatus. Deinde fune per pudenda tranſmiſſo, in forum ignominiosè tra-ctum eius cadauer vt populi fuiſſe occiſum Ducem certo ſcirent, conſpi-cerentq; iacuit toto eo die ibi expoſitum, licet ob deformatam vulneribꝰ faciem dignoſci iam non potuerit, & demum in fruſta conciſum, igne fuit crematum. Per totam autem Vrbem immaniori trucidatione Mo-ſchi (vt eſt gens tantò crudelior quod natura timida) ſæuierunt in Polo-nos, præſertim militares, quos in hoſpitijs ſomno adhuc ſepultos aggre-dientes, primùm arma tradere iubebant, annunciantes ita iuſsiſſe Du-cem, quem illi cæſum iam fuiſſe ignorabant, & armis ablatis omni ami-ctu ad nudum ſpoliatos, ſecuribus conficiebant. Aliqui ſolertiores cùm tumultum audiſſent domibus ſuis obſeratis, arma ſumpſerant, ac ferè omnes tales periculum euaſerunt. Et Dux Wiśniowiecki ad quem plu-res Poloni ſeſe aggregarant, non paucos ex Moſchis vim ſibi admotis etiam tormentis bellicis intentantibus, occiderat. Legati Oleſnicij do-mus manſit illæſa: Palatinus quoq; Sendomirienſis cùm ſe ad defenſio-nem comparaſſet, omnes quos apud ſe habebat, incolumes ſeruauit. Se-dato tumultu, Vaſil ſeu Baſilius Suyski Dux fuit renunciatus, qui data ſe-curitate Legato Regio, & Palatino ac Duci Wiśniowiecki, eos intra ſepta ſtationis, quam quiſque eorum tenebat ſeſe continere iuſsit, additis cu-ſtodijs, quæ eos obſeruarent. Sponſam cæſi Demetrij reduci fecit ad Pa-trem Palatinum, ſed omni penè mundo muliebri pretioſiori ſpoliatam: gemmę autem & monilia aurea, quæ à Demetrio habuerat, ad theſaurum Ducalem referri curauit. Gynecæi Præfecta Tarłowa Caſtellana Sano-cenſis vulnus in capite acceperat, dum turbam à cubiculo Sponſæ arce-ret, leue tamen, ac ipſa quoq; cum omnibus Gynæcei cui præerat fæmi-nis ad Palatinum fuit deducta. Statim autem à tumultu inualuerat ru-mor Demetrium Ducem viuum effugiſſe, eiq; applauſu plurimorum ex-cepto, fidem addidit non multò poſt apparens Demetrius, ſiue ille, ſiue alius, qui probè mores ac perſonam ipſius finxit. Poloni quoque necis ſuorum vindicandæ auidi, mox ad eum magno numero confluxerunt, pro Demetrioq; vero & Duce Moſchouiæ ipſum agnouerunt, orditiq; ſunt Suiſcio Duci nouo fatalis belli telam, cuius ductus in annis ſubſe-quentibus attingetur.

Moſchi ſæuiūt in Polonos hoſpites.

Baſilius Swyſki nouus Dux Moſchouiæ.

Demetrij ſpōſa Marina reducitur ad Patrem.

Demetrium à cæde euaſiſſe fert rumor.

Demetrio nouo adhærent plurimi.

In Vngaria hoc anno cum res Imperatoris ad vltimum diſcrimen de-ueniſſent, non ſolùm Tranſiluania, ſed & Vngaria tota ſubiectionem ipſi detrectante, vnicum quod reſtabat remedium, nempe pacis tracta-tionem quæſierunt. Cuius anno præterito iacta quidem cum Botſcaio fuerunt fundamenta, ſed cùm deinceps Ordines Vngariæ eam impedi-rent, niſi ſimul & cum tota Vngaria pax inſtitueretur, hoc anno demùm ad eam perficiendam tam à Botſcaio, quàm ab Ordinibus Vngariæ dele-gati Viennæ conuenerunt: quorum primarij erant Illiaſchius, Stanislaus Turzo, Georgius Humanaius, & Sigiſmundus Forgatz. Et Botſcaius qui-dem iam penè vltimam vitæ ſuæ lineam ducebat, veneno infectus, ob quòd ſibi propinatum Cancellarium ſuum Cataium capitis ſupplicio pu-nierat,

Rudolph. II. Imp. tractat pacem cum Botſcaio & Vngaris.

Botſcaius veneno infectus à ſuo Cancellario:

A. C. 1606.

nierat, sed tamen de suis vsurpandæ Transiluaniæ rationibus nil remisit. Vnde cùm conditiones pacis decima quarta Septembr. à delegatis vtrisque fuissent stabilitæ, illa fuit prima, quòd Botscaius cum suis hæredibus masculis Transiluaniam cum Cassouia retineret, eam tamen esse partem Regni Vngariæ recognosceret. Cæteræ verò conditiones erant tales, Vngaris permittebatur vt Palatinum Vngariæ eligerent: Archidux verò Matthias non Administratoris, sed Proregis Vngariæ titulum gereret, & Corona cum insignijs Regni in potestate Cæsaris maneret. Exercitium Religionis, quam quisq; profiteri vellet, per totam Vngariam vt esset omnibus liberum: Episcopi autem & Ecclesiastici illi tantum qui essent genere Vngari nobiles, & possessiones ac fundos iuris nobilis suos proprios haberent, Consilijs publicis adesse, iureque suffragij in illis vti possent, non verò illi qui Episcopatus solos & sola Ecclesiastica bona vel titulos tenerent. Amnestia quoque damnorum vtrinque illatorum fuit sancita, & conditiones istas pacis etiam Ordines Boëmiæ, Morauiæ, Austriæ, iureiurando firmare, Principesq; Imperij ad eas subscribendas inuitari debebant. Conclusa autem tali cum Vngaris concordia, facilè & cum Turcis pax succesit, qui euentum istorum tractatuum expectabant, apparantes interim obsidionem Comorrhæ, vel Iaurini, nisi Botscaius conquieuisset. Ac primùm Althemius inducias ad vnum mensem, vt interim Vngarorum difficultates componerentur, à Veziro Budæ tũc commorante obtinuerat, & mense Nouembre, Strigonium cum Cæsare Gallo transiens, omne negotium pacis ad annos viginti duraturæ transegit; hac conditione quòd Turcæ Strigonium, & quæ interceperant, retinerent: Vacciam verò Cæsariani haberent. Cæsar vt centum millia nummorum aureorum honorarij nomine Imperatori Turcico mitteret, & singulis triennijs Legati vtrinq; ad firmandam pacem commearent. Atque ita Vngaria miserè tot diuturnis bellis, vndiq; dilaniata hoc anno respirare, exoptatamq; tranquillitatem postliminio reuocare cæperat. Sed ad finem Decembris Botscaio veneno extincto Cassouiæ absque prole mascula, Transiluania fuit iterum turbata. Nec profuit Cæsarianis ille dolus subministrati Botscaio veneni, Transiluani enim Claudiopoli congregati, Sigismundum Rakocium sibi Principem Trasiluaniæ mox elegerunt, vt in anno subsequenti dicetur.

Pacis cum Botscaio & Vngaris conditiones.

Pax cum Turcis in Vngaria stabilita.

Botscaius veneno extinguitur.

Rakocius eligitur Princeps Transiluaniæ.

In Belgio non iniquiorem fortunam Hispani hoc anno sunt experti; nam licet ad Slusam quam obseruato maris recessu & aditu arenis siccatis patente tentarant, magnam cladem retulerint mense Iunio; tamen Spinola conuerso versus Rhenum cursu, indeq; in Frisiam veniens, Grollium aggressus summâ vi, (non parcendo vitæ suorum) primùm munitiones eius exteriores post iteratam oppugnationem occupauit, & congesta humo fosis impletis ad vallum vsq; Ciuitatis perueniens, obsessos nono ab obsidione inchoata die, nempè quatuordecima Augusti ad deditionem coëgit, data præsidiarijs securitate vitæ, & asportandorum impedimentorum suorum facultate. Inde progressus Rinbercam decima septima Augusti cum Comite Bucquoio obsedit, ac principio difficul-

Grollam Spinola capit.

A. C. 1606.

tates maiores quàm sperarat in ea obsidione est expertus; obsessi enim erumpentes frequenter plurimos ex eius exercitu, præsertim in Castris Bucquoij trucidabant, & ipsum Spinolam penè cæperant, nisi inter multas suorum strages viam elabendi inuenisset. Ad propugnaculum quoque trans Rhenum situm, semel & iterum irruptione facta, cum morte suorum plusquam mille fuit reiectus, sed tertiùm repetita oppugnatione cùm exteriores munitiones occupasset, & Egmontius Præfectus illius præsidij occubuisset, obsessi abductis omnibus tormentis, & reliquo apparatu igne absumpto, ad aliam munitionem in Insula Rheni sitam concesserunt. Occupato verò illo propugnaculo Spinola ad alteram ripam ad Bucquoium transiuit, & coniunctis totius exercitus viribus maiori cura Ciuitatis oppugnationem vrgebat. Et cùm venisset Mauritius Comes cum Hollandicis copijs suppetias obsessis laturus, sed aditum ad Ciuitatem vndique firmo Castrorum Hispanicorum vallo circumdatam nullâ inueniret, nec hostem ad prælium euocare posset, ac inde recessisset, re infecta, præsidiarij post multos propugnationis labores cædesque Hispanis datas, secunda Octobris die destituti puluere sulphureo deditionem fecerunt, pacti duas naues pro auehendis infirmis & supellectili, & duo tormenta, quæ armati cum vexillis passis exeuntes secum abduxerunt. Interim recuperârat Mauritius Lochumum oppidum Grollæ vicinum, & ipsam Grollam obsederat: sed maturiore iam autumno pluuias frigidiores fundente, cùm diutiùs militem ibi in Castris continere non posset, re infecta recessit; ægrè reductis tormentis, cùm ferè vbique vsq; ad modulos rotarum luto immersis vehiculis, difficultèr traherentur. In mari benigniore fortuna Hollandi vsi hoc anno in Galicia oppidum Ponuedra & Vagona diripuerunt, & Classem Hispanicam decem octo præsidiariarũ nauium ad eos ex eo mari depellendos egressam profligarunt. Ex classe etiam eorum quæ ante biennium in Indiam Orientalem abierat, aliquæ naues varijs mercibus onustæ saluæ redierant, sub hoc tempus in Hollandiam, ac de expugnatis Lusitanorum propugnaculis vno in Insula Annabona, altero in Insula Tidorensi, narratione iucunda plebem Hollandicam permulserunt.

Rinbercã obsidet Spinola & capit.

Mauritius frustra conatur obsessis Rinbercæ.

Hollandi Galiciæ oppida diripiunt.

In Gallia Dux Bullioneus accusatus de cõiuratione Bironiana, cùm solùm per literas & amicos purgare se vellet, venire autem ipsemet ad Regẽ vocatus eòusq; detrectaret, Rex eam cunctationem suspectam habens, collecto exercitu primo vere anni huius Doncheriam transierat, vt inde vicinum paruo milliari Sedanum, illius Ducis sedem, ipsumque Ducem ibi degentem oppugnaret. Sed Dux vires suas impares esse tantæ potentiæ videns, summisione cum Rege agendum maluit, & opera Legatorũ Ducis Virtenbergici ac Hollandorum æquas conditiones recõciliationis à Rege obtinuit. Atque ita intra paucos dies compositus fuit ille motus, ad quem plurimi præsertim Religionis aduersæ, sibi illam fabam cudi opinantes, erectis animis pro resistendo vires comparabant.

Henricus IV. Rex Gall. Bullioneum Ducẽ persequitur.

Bullioneus Dux reconciliatur Regi Galliæ.

In Anglia nihil hoc anno singulariùs occurrit, præter supplicium Hẽrici Garnetti ex Societate Iesu, quòd hucusque dilatum, nec quicquam

Garnetus Soc. Iesu in Anglia

A. C. 1606.

Comite S. Georgij Legato Regis Hispani deprecante, & triginta millia nummorum aureorum Anglicorum pro eo redimendo offerente, mense Maio huius anni Londinum spectauit: nempe equis tractum Garnettum ad locum supplicij, & ibi (vt alijs euenit coniuratis) in quatuor partes dissectum, inq; varia vrbis compita corporis eius partibus expositis, caput conto ad pontum Londinensem infixum. Nec multò post alia coniuratio in illū Regem fuit detecta, & in ipsis initijs oppressa fortuna Regis, quam ille benigniorān similibus periculis sæpius experiebatur.

Supplicio afficitur.

Angliæ Regi insidiæ structæ deprehenduntur.

Romam hoc anno mense Ianuario inundauit Tyberis eluuione omnibus præteritorum sæculorum maiore. Audita fuerunt & tonitrua sub illud tempus, & Templum D. Petri, ac Templum Capitolinum Aræ cæli fulmine fuit tactum. Idem malum inundationum hoc eodem anno & mense Anglia quoque sensit, fluctibus maris in proximum continentem, maximè Somerseliæ Prouinciæ ad viginti in longum & quinq; in latum milliaria erumpentibus, & pagos, ædificiaq; obuia prosternentibus, cum quibus innumeri armentorum, ouiumq; greges, & hominū agrestium multitudo magna interijt. Eademque tempestas in mari quoque vicino versus Galliam & Belgium multas naues demersit.

Roma inundatio.

Inundationes in Anglia portentosæ.

Quod autem attigimus in anno præterito commotionem Venetorū contra Sedem Romanam Apostolicam exortam, ea hoc anno magis exarsit. Nam Summus Pontifex cùm leges Venetorum Ecclesiasticis libertatibus aduersas abrogari vellet, & illi ad eius postulata obduruissent, fulmine excommunicationis ad officium reducendos decreuit: quæ excommunicatio mensis Aprilis die decimaseptima, in hoc anno publicata, opinione plus obfirmatos eorum animos inuenit. Non solùm enim ei non detulerunt, verùm etiā eam nihil valere, neminemq; obligare declarauerunt, & publicato sexta die Maij per omnia loca ditionis suæ edicto seuerè prohibuerunt, ne quis illam seruaret, aut quæuis alia scripta Roma, & vndecunq; ab Ecclesiasticis, aut ad Ecclesiasticos trāsmissa reciperet. Subsequuta deinde fuerunt scriptorū iurgia molestiora, quibus Iurisdictio Sumi Pontificis in decreta singulariū Principum plenam potestatem in Prouincijs sibi subiectis obtinentium, quoad temporalia, & quoad statum Polyticum in dubium vocabatur, & ex defectu Iurisdictionis quoad ista ipsius censurarum robur eleuabatur. Et quidem ab Ecclesiasticis, eisque Italis, & maiori parte Religiosis, quorum præcipui erant Antonius Quirinus, Ioannes Marsilius Neapolitanus, Paulus Venetus ex Ordine Seruitarum, Fulgentius ex Ordine Sancti Francisci, & alij diuersi: ad quorum scripta cùm Cardinalis Bellarminus eruditè respondisset, & Cardinalis Baronius non minùs docta quàm pathetica parenæsi (edito hoc opusculo, & duodecimo vltimoq; Annalium suorū Tomo, obierat isto anno scriptor ille celeberrimus) omnes illorum scriptorū ac Venetorum rationes diluisset, cōtentionis huiusmodi æstus periculosiùs efferbuit, & contrascriptorum stylus, eòusq; acerbitatis processit, vt neq; à contumelijs contra tanta nomina cumulandis temperarit. Singula si recenseantur, innocuæ aures non possent non offendi: Vnde & suprema

Veneti excommunicantur à Summo Pont. Romano.

Veneti opponunt excommunicationi interdicta sua

Venetorum in causa pro & contra defensiones.

Baronius Cardin. Parenæsim scripsit ad Venetos, & obijt anno subsequenti 1607.

A. C. 1606.

suprema Apostolica potestas, ea scribi vel legi vetuit: & excedit rationem compendij istius nostri prolixior narratio eorum. Vnicum tamen monuerim Lectorem, vt maturiùs consideret Pontificis excommunicationem conuelli à defensoribus Venetorum, inde præcipuè quòd dicunt eam fuisse latam monitione & causæ cognitione non præmissa, cùm tamē omnes illæ controuersiæ priùs Romæ cum Legato Veneto sæpiùs fuerint disputatæ, & ei ipsemet Pontifex prædixerit, quòd excommunicationem ferre decreuisset, monueritq; de hoc Ducem ac Senatum per literas breues, ac per suum Venetijs residentem Nuncium: atq; integri decem menses (præter tempora Clementis Papæ VIII.) istius causæ cognitionibus, pænarum comminationibus, ac vltrò citròq; responsis dandis fuerunt insumpti, priusquam excommunicatio prodijsset. Schisma sanè perniciosum in Ecclesia Catholica excitasset talis dissensio, nisi tempestiuè fuisset sopita. Iam enim Ecclesiastici (præter viliores animo, qui exilij metu morigerari Venetis maluerunt) memores sui Sacerdotalis officij, & erga Summum Pontificem obseruantiæ tenaciores, imperium Venetorum detrectabant, clausa Templa tenebant, diuinis publicè peragendis abstinentes. Et cùm ad ea exercenda cogerentur, exulare maluerunt: idque integræ congregationes, vt Capucinorum & Societatis Iesu, quæ è cunctis Venetorum locis ad viciniora Pontificiæ ditionis & Mediolani oppida secesserant. Anglia verò & hæretici omnes læto applausu illud Schisma exoriens salutantes, omnem opem contra Pontificem Venetis promiserant, & Pontifex ad tuendam causam suam copias colligere cæperat, simulq; Rex Hispaniæ, qui Venetis denunciari fecerat, quòd Pontificem totis viribus & opibus suis defendere statuisset. Singuli quoque Principes Italiæ, alij contra Venetos, alij pro Venetis arma apparabant, & tota Italia Classicum canebat, nutriente maximè illum ignem oleo suffuso à Comite Fontano Mediolani tunc Gubernatore, qui arbitratus oblatam sibi fuisse hanc opportunam occasionem, qua Ciuitates meliores Venetorum suo Regi subiugaret, omnes quos poterat Principes contra eos (dicebat ille ad iuuandum Summum Pontificem) excitabat. Sed nimium comparandis apparatibus bellicis intentus, metum vicinis Principibus, imò & ipsi Pontifici iniecerat, vt magis essent soliciti, ne Hispanus Venetis in ordinem redactis, totius Italiæ imperium vsurparet. Atque hoc iuuit, vt pax celeriùs componeretur; Galliæ enim Rex, cuius potissimùm intererat, ne in Italia potentia Hispanorum maiora caperet incrementa, & ne postea bello aperto eorum conatus reprimere cogeretur, tractationem pacis introduxit. Et primò Dux Florentinus proponi fecerat talem concordiæ modum, vt Veneti quatuor Cardinales eligerent, quorū arbitrio in causa ista starent: quòd cùm illi nō probassent, sed solius Regis Galliæ iudicio se submitterēt, iste comiserat Cardinali Gioieusio, vt nomine suo negotium illud expediret.

Venetæ causæ defensionum fundamentum

Veneta ex ditione abeunt Ecclesiastici propter interdictum.

Fontanus Mediolani gubernator arma comparat cōtra Venetos.

Galliæ Rex tractat pacem inter Summ. Pont. & Venetos.

Et ne fastidium pariat lectori, si ista materia nunc finiente anno 1606. intermissa, in alio demum loco requiri deberet, eam cum Anno Christi Millesimo Sexcentesimo septimo, continuabimus.

Annus Chriſti, 1607.

MEnſe itaque Martio Anni iſtius 1607. Cardinalis Gioieuſius Venetias diuertens, ibique explorato quibus conditionibus pacis Dux & Senatus ille acquieſceret, Romam rectâ inde iuerat, & ad colloquium Pontificis admiſſus, eum faciliorem ad ignoſcendum, quàm ad vindicandum inuenit. Statim enim Cardinalibus Seraphino, Giurio, Delphino, & Perona (Galli omnes & Venetus vnus) pacificationis media examinanda permiſit, & poſt paucorum dierum deliberationes operante Cardinali Perona, conceptam ab illis Cardinalibus abrogandæ excommunicationis in Venetos latę formulam approbauit. Reuerſus itaq; Cardinalis Gioieuſius Venetias menſe Aprili, cùm exhibuiſſet in Collegio illius Senatus literas Summi Pontificis Breues vt vocant, pro ſtabilienda pace, eam perfecit tali ordine. Poſt præuia aliquot Senatuſconſulta illius Reipublicę, ad quæ Doctores & Theologi primarij fuerant accerſiti, ad Cardinalem Gioieuſium, qui in domo Legati Regis Galliæ ibi reſidentis ſubſiſtebat, adduxit Secretarius Ducis & Senatus illos duos Eccleſiaſticos carceratos, Scipionē Saracenum Canonicum Vincentinum, & Brandolinum Abbatem Neruoſiæ, & obteſtatus quod eos Summo Pontifici daret Dux & Senatus in gratiam Regis Galliæ, ſaluo iure ſuo quòd in puniendis Eccleſiaſticis obtinet, eos tradidit Cardinali, qui eoſdē acceptos, iterum cuſtodiæ tradi mandauit, vti Sūmi Pont. captiuos. Deinde Cardinalis veniens in conſeſſum Ducis & Senatus, excommunicationem & interdictum iam eſſe ſublatum à Summo Pontifice denunciauit, & viciſsim vt Dux & Senatus mandatum ſuū quod cenſuris Pontificijs oppoſuerat abrogaret, ſublatamq; eſſe à Summo Pontifice Excommunicationem & Interdictum omnibus ditionis ſuæ ſubditis ſignificaret, poſtulabat. Quod & obtinuit, totumq; negotium pacis ita ſtabiliuit, omni quæſtione de firmitate illarum legum in præiudiciū libertatis Eccleſiaſticæ promulgatarum ſuppreſſa, & etiam omiſſo alio ritu relaxandarum ſimilium Eccleſiaſticarum cenſurarum.

Ioieuſius Cardin. pacē Venetijs cum Sūmo Pont. concludit.

Nec Amneſtiam offenſarum vſquequaq; plenam conceſſerant Veneti, præſertim incolis ditionis ſuæ; nam licet Eccleſiaſtici, qui ſolùm verterant ad ſuas ſtationes redire fuerint permiſsi, vt redierant ſtatim Capucini, tamen qui audaciùs propugnando ius Pontificium, grauiùs offenderant, extorres manſerunt: vt Epiſcopus Patauinus, & Religioſi Societatis IESV, contra quos inſuper ſeueriora fuerunt ſancita Decreta, ne per ditiones Venetas commeare deberent. Quam proſcriptionem ignominiæ ſimilem nullæ Pontificis, Regum, Principumq; interceſsiones deprecari valuerunt. Alias quoque cauſas odorari poteſt ſagax lector, propter quas illa concordia plurimis diſplicuit: & magis gubernatori Mediolani Fontano, fruſtrato exinde offa, quàm ſpe deuorauerat pinguiori; ſed culpa maximè ſua, cùm inconſultè terruerit Pontificem, petens ab eo Ferrariam & Anconam pro conſtituendo ibi ad vſum belli illius (vt aiebat) armamentario, & cautione ne Pōtifex poſſet facere pacem ante quinquennium ſine conſenſu Regis Hiſpani, ſumptuſq; in idem bellū faciendos ipſi compenſaret.

Venetias redeunt Eccleſiaſtici.

Soc. Ieſu Religioſi redire Venetias prohibentur perpetuò.

A. C. 1607.

Non ſolùm autem Italiæ, ſed & Belgio hic annus in ſedandis bellicis motibus propitius affulſit. Et quidem annis duobus antecedentibus, & Rex Angliæ, & alij interceſſores diuerſi pro componenda ibi pace laborârunt, ſed remora illa vnica, quæ & Rudolphi Imperatoris pro ea perficienda conatus euerterat, nempè vt inprimis Hollandorum communitas pro libera Republica agnoſceretur, non ſolùm tractatus ipſos, ſed omne eorum initium diſtinebat.

Pax inter Hiſpanū & Hollandos tractatur.

Hoc anno itaque dubium illud ſublatum, facilem viam promouendo negotio aperuit. Primò autem miſerat Archidux Albertus Ioannem Geuart Turhautanum, qui Hollandos inuitaret ad pactionem, vel pacis diuturnæ, vel induciarum aliquarum: & cùm illi conſtanter renuerent, omnem tractatum cum Rege Hiſpaniarum vel Archiduce, quorum imperium excuſſerant, & Rempublicam liberam multo labore & ſanguiue ſibi comparauerant, ne nimirum ſemel partam libertatem in dubium vocarent, Archidux iterum cum pleniori mandato miſit Ioannē Naium Franciſcani Ordinis virum diſertum, qui ineunte Martio Agam Comitis veniens, ſpem Hollandis fecit, quòd ſi tractare pacem vellent, Rex Hiſpaniæ & Archidux tanquam cum liberis, & in quos nullum ius haberet ſe tractaturum declaraturus eſſet. Cùmq; illi ad hoc expreſſam cautionem requirerent, Naius Bruxellas reuerſus Archiduci perſuaſit, fruſtra cum iactura pacis illis negari, quòd re ipſa tenerent, & literas ipſi9 obtinuit, in quibus expreſſum fuit, quòd Archidux mandatū ipſi eiuſq; Collegis dederat, vt cum fœderatarum Prouinciarū Ordinibus tanquam liberis, & in quos nihil iuris quiſquam habeat, pacem vel inducias tractaret. Nihil minùs Hollandi quàm eòusq; condeſcenſurum Archiducem ſperârant, vt tamen literas eius manu cum illa declaratione ſubſcriptas receperant, ampliùs ſibi nil cunctandum rati, ad pacem quam tot bellis quæſierant, tractandam conſenſerunt. Primùmq; inducias octo Menſiū ſtabilierant, quæ à 4. die Maij inciperent, ac ſuper eis conſenſus à Rege Hiſpaniarum intra tres Menſes obtineretur, authographaq; induciarum huiuſmodi 24. Aprilis vtrinque commutarentur: durantibus autem iſtis inducijs, vt tractatio pacis firmioris menſe Septembri inciperet. Interim tamen Hollandi priuſquam ad tractationem induciarum conſenſiſſent, & dum adhuc dubitarent, an illam declarationē Archiducis Hiſpani ratam haberent, expedierant ſub finem Martij claſſem triginta nauium cum Architalaſſo Iacobo Hemskirchio ad decurrendū mare Hiſpanicum: qui cum à pyratis Anglis & Gallis accepiſſet, claſſem Hiſpanorum viginti nauium circa fretum Gaditanum cōmeantibus Hollandicis inſidiari, tranſgreſſus Promontorium S. Vincentij, propè Gades illam claſſem inuenit, cum eius Præfecto Ioanne Aluares Dauila, commiſſaq; pugna 26. Aprilis, acerrimè quatuor horis continuata claſſem il-

Naius Franciſcanus nomine Hiſp. Regis pacē cū Hollandis tractat.

Hollandos Hiſp. Rex agnoſcit eſſe Rempub. liberam.

A. C. 1607. Hollandica claſſis profligat Hiſpanicam.

ſem illam Hiſpanicam diſsipauit, ſeptem ex ea maioribus triremibus, &
alijs minoribus pluribus igne abſumptis, alijs demerſis, vt nonniſi binæ
triremes, & quinque aliæ naues Hiſpanæ ſaluæ euaſerint, & ipſe Præfectꝰ
claſsis Dauila cum tribus millibus militum exercitatiorũ perierit. Hol-
landicus quoque claſsis Præfectus Hemskirchius in primo conflictu ibi
occubuerat, ſed ſocij nil territi eius morte, & magis accenſi ad vindictã,
victoriam obtinuerunt, non plus centum deſideratis ex ſuis, & quinqua-
ginta vulneratis. Stabilitis autem inducijs Hollandi illam claſſem re-
uocârant: & ſub finem Iulij cùm allatus Regis Hiſpaniæ ſuper inducijs
conſenſus, pro quo impetrando ille idem Ioannes Naius Franciſcanus
in Hiſpaniã iuerat, votis eorum non reſponderet, (nempè illis verbis
conceptus, approbamus omnia quæ frater noſter Albertus in cauſa in-
duciarũ cum Ordinibus Hollandiæ tractaturus eſt, ratum habituri, quic-
quid in vita ſua cum eis egerit) iterum in ampliori formula procura-
tus, & menſe Octobre redditus, ipſos tandem placauit, & ad tractan-
dam pacem longiorem induxit, vt in ſubſequenti anno attingemus.

Poloniæ quoque hic annus in componendis domeſticis motibus fa-
talis fuit, licet iſti longè diuerſa ſorte, & nonniſi ſanguine Ciuili reſtin-
cti, demum conquieuerint. Videbatur autem anno præterito, apud
Ianouum omnis illa tempeſtas fuiſſe ſedata, remiſsis ad Comitia Regni
generalia omnibus quæſtionibus vtrinque controuerſis: ſed Nobilium
ordo malè conſultum fore libertatibus ſuis iudicauit, ſi authoritas con-
gregationis *Rokoßianæ*, nempè vniuerſalis Reipublicę Concilij, ſubijce-
retur cenſuræ Comitiorum, ad quæ Senatores & Nuncij tantum Terra-
rum, ijq; cum circumſcripta poteſtate conuenire ſolent. Nec vſque-
quaque confidebat iudicio Comitiorum, in quibus Rex præſideret, &
præſens faciliùs in ſuam ſententiam plures trahere, vel etiam deterrere
poſſet; ac propterea concordiæ Ianouienſi ſubſcribere noluit, ſed actis
Conuentibus in Kolo Sieradiæ, & vnuſquiſq; Palatinatꝰ in ſuo conſue-
to loco, Conuentũ generalem ad 28. Martij iſtius anni 1607. Andreiouię
celebrandum indixit. Quò ad diem præſtitutum Nobiles magno nu-
mero conuenerant, atq; vnà aderat Palatinus Cracouienſis, qui omnem
ſeriem rei geſtæ apud Ianouum priùs per literas ad omnes Prouinciarũ
Tribus perſcriptam, in eo Conuentu voce propria ſingulariùs expoſuit,
teſtatus ibi tranſacta pro ſua parte rata fore, ſi ea cõmuni conſenſu Or-
dines rata haberi vellent, ad quod vnicum determinandum eò conue-
niſſent. Quam propoſitionem conſeſſus ille maiori offenſarum exag-
geratione excepit: querebantur enim pleriq́ue, quòd artibus nouis Rex
còácto apud Viſliciam anticonuentu (vt aiebant) eorum vnicam reti-
nendarum patriæ libertatum anchoram abrumpere, & vi armiſq́; apud
Ianouum quod libuerat extorquere ſtuduiſſet, atque ita adempta Or-
dini Equeſtri poteſtate conuocandi *Rokoß*, abſolutè genti liberæ do-
minari vellet. Et pluribus ſimilibus odiorum & ſuſpicionum fomentis
cumulatis Conuentus ille incitatus, reiecta Ianouienſi concordia, vti
(aiebant) vi extorta, & cum ſolo Palatino Cracouienſi ac Pincerna Li-
tuaniæ

Poloni continuant ſeceſsionem contra Sigiſm. Regẽ.

Andreiouienſis conuentus Rokoßianus.

Zebrzydouij Palat. Cracouien. declaratio Andreiouiæ.

A. C. 1607

tuaniæ Radziuilo inita, Rocoſianum Concilium iam ante omnibus Or-
dinibus denunciatum continuandum, determinandumq́ue decreuit.
Cui ſiquidem Rex arma opponeret, armorum quoque præſidium proui-
dendum ordinauit, audaciore quoq; curam colligendi militis ſuſcipien-
te. Vnde Rex toto Regno rurſum turbatos Nobilium ordines nulla alia
ratione ad officium reduci poſſe videns, niſi cùm primis ſuæ & Comitio-
rum quæ celebranda erant ſecuritati proſpiceret, miſerat Hieronymum
Cielecki Secretarium ſuum ad Stanislaum Zolkiewski Præfectum exer-
citus, vt copias Quartianas denominatas promptas haberet, & cũ eis ad
condictum Comitiorum tempus adeſſet, vel magis vt confirmaretur
pro partibus Regijs; affinitate enim Palatino Cracouienſi coniunctus,
timendum erat, ne ad illius partes tranſiret, ſeu neutras teneret. Ac pro-
pterea in omnem caſum Rex intentus, Potocios, qui præcipuum robur
Equitum haſtatorum in illo exercitu ducebant, ſingulariùs ſibi obſtrin-
xerat, & Stephano Potocki cuſtodiam Arcis & Ciuitatis Cracouienſis
commiſerat. Alij quoque Regiarum partium multa militarium agmina
congregabant, & Lituanicæ copiæ cum Carolo Chodkiewicz earum Du-
ce fuerunt accerſitæ. Atque ita rebus conſtitutis, Rex ad Comitia quæ
in menſem Maium (tempus operæ militari commodum) indixerat, re-
licta Regina Cracouiæ, Varſauiam cum Aulico ſolo comitatu ſuo venit.
Moxq́; diuerſis itineribus ſubſequutæ militares legiones, Caſtris medio
milliari à Varſauia apud villam *Folwárki* poſitis conſederunt. Nec
minori cura Rokoſsiani vires ſuas inſtruxerant, & collecti propè Stęzy-
ciam ſtationem expediendis conſilijs ſuis fixerunt: vbi orſum querela-
rum contra Regem inſtitutarum retexentes, eas augebant nouis inuen-
torum recens (vt aiebant) ad euertendas libertates Nobilis Ordinis con-
ſiliorum ſuſpicionibus, & niſi plena ſatisfactione tollerentur, articulum
iuriſiurandi Regij de non præſtanda ipſi obedientia, cum ea quæ iurauit
non adimpleret, exequendum vrgebant. Quidam circumforaneorum
rumorum collector, ſcripſit cauſam illarum turbarum fuiſſe, quòd Po-
loni Concilium Tridentinum recipere recuſarent: nihil fallaciùs. nam
illud receptum fuit in Polonia altero poſtquam finierat anno in Syno-
do Petricouienſi opera Stanislai Hoſij Cardinalis, Epiſcopi Varmienſis.
Alteram idem cauſam recenſet Ieſuitas, quos inquit Status Equeſtris
pellendos Regno volebat: ſed neq; hoc veriſimile, niſi quòd iſtorum vt
& omnium aliorum Eccleſiaſticorum libertates Hæretici, & Polytici Ca-
tholici in aliquibus reſtringi volebant. Cauſæ autem veræ illorum mo-
tuum fuerant vt alias attigimus, pacta conuenta in Electione Regis, quæ
vt implerentur, Nobilis Ordo pertinaciùs inſtabat: tum & leges publicæ
in aliquibus violatæ, quarum obſeruantiam reſtitui optabat, idq́ue caſti-
gatis illis qui earum violatarum authores fuiſſent, pulſiſq́; externis qui
Regi familiariores, morem regiminis exoticum in Rempublicam indu-
cere videbantur. Ac præterea hæretici quoque hac occaſione (vt & in
alijs Regnis fecerunt tempore difficiliori ſemper) libertates ſibi proro-
gari petebant. Authenticis ſcriptis iſta omnia expreſſa circumfereban-
tur, &

Rokoßiani arma ſumunt contra Sigiſ. Regem.

Sigiſm. III. Rex Pol. arma comparat contra Rocoſianos.

Comitia Varſauiæ 1607.

Rocoßiani Stezyciæ iterum congregantur

Polonorum cauſæ querelarum contra Sigiſm. Regẽ.

 tur, & tabulis publicis singularum Prouinciarum fuerunt inscripta, vt facilè quis consequi posit omnium illarum propositionum capita præcipua ista fuisse; nec illud *Cos* artificiosè imputatum moderatoribus Rokosianis, vsquam in illis publicis scriptis apparuisse. Neq; hic Apologiam teximus, sed Lectorem præmonemus signari hic singulariora, & veriora, missis rumoribus, aut coniecturis pro animi cuiusq; in alterutrã partem affectu compositis, quorum dubia fides ex monumentis Actorum publicorum facilè conuincitur.

Longum autem esset recensere, quæ inter Conuentum illum Rokosianum & Comitiorum Regiorum consessus intercesserunt: sed pro more nostro rem ipsam solùm attingemus. Totum illud Comitiorum tempus insumptum fuit mittendis vltrò citròq; legationibus, & disputationibus trahendis, quib⁹ Comitia Regia Conuentum Rokosianum illegitimum & seditiosum esse arguebant, Rokosianis eius authoritatem præstare Comitiorũ consulto defendentibus; ac interim Comitiorũ Regiorum consessus, vt aliquid pro libertatibus cõmunibus instaurãdis præstitisse viderentur, nonnulla principaliora ex articulis à Rokosianis propositis, præsertim ea quæ legibus palàm contraria irrepserant, tollenda decreuerunt. Et correcta fuerunt aliqua nouis tunc legibus sancitis, vt sũt expressæ in publico Actorum Comitialium volumine: addita quoque fuerunt Regis promissa de implendis pactis conuentis in Electione Regia, nunquam tamen fuerunt impleta. Et cùm maximè commouisset Regem rumor diuulgatus, quasi aliqua consilia ad opprimendam Rempublicam agitarit, vt euidentiùs eum dilueret in consessu Senatus & Nunciorum Terrarum publico, patentibus etiam Curiæ portis, quo ex populo plures introuenirent ac audirent, ipsemet clarâ voce in eam sententiam perorauit. Iniuria sibi ab inimicis illam calumniam impingi, quasi aliqua in perniciem istius Reipublicæ & libertatum illius derogationem moliretur, cum nunquam nisi iuriiurando, & debito suo satisfacere, & libertates Ordinum magis augere quam minuere studuerit, eaq; voluntate se fore semper certò omnes scirent, ac alijs secus persuasis annunciarent, lachrymis obortis reliquum ipsi sermonem abrumpentibus. Actis etiam illorum Comitiorum declarationem talem inseri iussit, quòd Electio Regis genti isti, vti fuit ante, in futurum quoque æuiternis temporibus maneret libera: hocque & diplomate manu sua subscripto, & ad Archiuum Reipub. tradito cauit. Sed magis derogatum tunc fuit libertatibus istis lege lata, quæ articulum iurisiurandi Regij de non præstanda Regi obedientia, quando iuriiurando suo non satisfaceret, circuitu multiplicium monitionum ambiguo circumscribens, eneruauit, & penè abrogauit, vt ex eius contextu colligere licet.

Sigism. III. Regis Poloniæ publica declaratio.

Electionem Regis Poloniæ confirmat Sigism. Rex.

Postquam autem Rokosiani nullis medijs flecti poterant, vt acquiescerent in Decretis Comitiorum, istisq; finiendis dies præstitutus immineret, edictum Comitiale Rex promulgari fecit, quo illis mandabat, vt Cõuentum suum soluerẽt, ac arma deponentes, pacem publicam turbare desinerent. Designati quoque fuerunt ex Senatus consulto nonnulli, qui si ita res ferret, pacificationem cum eis tractarent. Atque ita Comitia finierant.

Rokosiani monentur à Rege vt arma deponant.

Ipsi verò contestati quòd à Rege officij sui debitum requisierint, nec obtinuerint, articulum eius iurisiurandi de non præstanda ipsi obedientia, si pactis in eo expressis non satisfaceret, in tali casu valere declarauerunt, literisque in publicum spargendis conceptam obnunciationem, quòd Sacramento obedientiæ ei præstito sint propterea soluti, manibus suis subscripserunt: à qua tamen subscriptione non pauci ipsorum se subtraxerant, & cùm altero die Castra mouissent, plurimi ad propria abierũt: Stanislaus quoque Stádnicki cum suo Comitatu quingentorum armatorum aleam Martis tentare nolens, eos deseruerat, & penè stipendiarij militares soli cum Zebrzydouio Palatino Cracouiensi, ac Radziuilo Pincerna Lituaniæ remanserant, omnesq; residui ad numerum paulò supra 4. millium fuerunt reducti. Ibant tamen audaciùs iter Regis Cracouiã petentis intercepturi. Statim enim finitis Comitijs Rex occasione ingentis incendij Varsauiæ fortuitò excitati, quòd magnam Ciuitatis partem absumpsit, nocte intempesta ex Arce (veritus in incendio hostium insidias) ad castra sua concesserat, & insequenti die conuasato omni suo apparatu, mouit versùs Cracouiam itinere Varcensi: quod ipsi præuenientes, vltra oppidum *Wárká* obsederant, Regemq; eâ pergentem, die 23. Iunij instructa acie expectabant. Ac persuasum habebant, quòd Rex prælio certare non vellet, sed per delegatos ad hoc ab Ordinibus in Comitijs præteritis concordiam aliquam tractaturus esset: & magis confidebant quòd milites Quartiani præcipuum exercitus Regij robur maiori parte Nobiles genere Ciues cum Ciuibus, & plurimis propinquitate sibi coniunctis pugnam recusaturi essent: vnde transitum Regijs copijs per fluuium *Wártá*, quem facilè impedire poterant, permiserunt. Nec vsquequaq; tunc sua spe frustrati sunt quoad Quartianos, nam vt aduersæ hinc inde acies constiterant, (præter quod pauci ex turmis leuioris armaturæ ad velitandum excurrebant) cataphracti nempè Quartiani immoti stabant, & ex eis Gabriel Leznicki ad illos procurrens, ne sibi timerent à Quartianis admonuit. Sed vtraq; acie ad castra reducta, cùm seueriùs propterea in Leznicium, & alios qui confligere detrectarent inquiri Rex iussisset, eum nonnisi prælium meditari, & Quartianos vel inuitos pugnaturos aduerterunt. Vnde ne imparibus viribus cum Regijs congredi cogerentur, verùm traherent tempus, quousq; Rex pacem tractaret, vel aduenirent ipsis subsidia quæ à diuersis (seu vt fama ferebat à Gabriele Batoreo Transiluaniæ Principe in locum Sigismundi Rákocij sub id tempus suffecto) prima vigilia insequentis noctis præmissis impedimentis, ordine seruato abierunt: idque gressu non ignauo: nam ea nocte licet breui (propè solstitium æstiuum) sex milliaria Polonica sunt emensi. Euitare tamen non potuerunt conflictum: nam Rex Quartianos exemplo Leznicij, quem concilium bellicum propter pridianum cum hoste colloquium, suspendij supplicio damnârat, territos, obsequentiores sibi fore iudicans, maioribus quàm sperari poterat itineribus

Rokosiani obedientiam Regi præstare nolunt.

Varsauiæ incendium ingens 1607.

Sigism. III. Rex mouet contra Rokosianos.

Sigism. III. Regis apud Vartam congressus cum Rokosianis.

Leznicius supplicio afficitur.

A. C. 1607. Sigism. III. Rex Rokossianos apud Guzowo profligat.

neribus insistendo illorum vestigijs processit, vtq; eos fuerat assecutus tertiò vltra Radomiam milliari Polonico apud Pagum *Guzowo* (fatali denominatione à tubere ex ictibus alicui incussis insignito loco) die 6. Iulij instructis Ordinibus consistentes, nullo oblato aut admisso colloquio, statim ad pugnam signa infesta promoueri iussit. Aciem non firmauerant illi suam auxilijs, & incômodo loco congressus electo, solem ventumque habebant aduersum, ac ex agri in quo stabant, recens arati gleba arida, arenosa, ad motum equorum ingens puluis surgens, omnem penè prospectum ipsis adimebat. Exceperunt tamen prælium fortiter, & ala eorum sinistra inuecta in Regiam dextram, cui Carolus Chodkiewicz militiæ Lituanicæ Præfectus præerat, eam dissipârat. Eleari quoq; corũ (sic dicti præstantiores Equites ex toto exercitu selecti ad audaciorem impressionem faciendam, pro tessera humeros rubris fascijs præcincti) vt irruerant in mediam aciem Regiam, eam totam peruaserunt, quo vniuersæ Regiorum turmæ turbari cœperunt, ac in Prætoria cohorte, quæ Regem custodiebat pluribus dilapsis, vix quinquaginta Equites remanserant, & accurrens Palatinus quidam (cuius nomini parco) suadebat vt Rex ad tutiora tempestiuè se reciperet: qui si ita fecisset, quasi concitatis ad fugam reliquis succubuisset prorsùs; sed percontatus, an suorum peditum phalanx, cui præerat Iacobus Potocki cessisset loco, & num bombardas explosisset? auditoque quòd firma adhuc cum bombardis non explosis staret, ipse quoque immotus mansit, Ordinesque retinuit. Ex Rokossianis verò cùm nulli alij ad continuandam inceptam pugnam subsequerentur, atque auxilia ad hoc disposita à loco destinato fatali quodam errore aliò deuiassent: imò Petrus Łáscz, qui sinistram alam Regiam oppugnanti Herburto cum sua legione auxilium ferre debuerat, iam iniens certamẽ (metuné Panico an dolo) repentè complosis manibus exclamans *Perijmus*, retrò signa sua conuertisset, illi quoq; qui primi satis strenuè pugnârunt, eodem impetu vsque ad extrema castrorum Regiorum eruperunt, ordinibusq; solutis, in diuersa sunt dispersi.

Et Palatinus Cracouiensis qui summum imperium apud ipsos tenebat, persuasus alios perijsse, alios cum Lascio vi reiectos, & in fugã compulsos fuisse, seq; solum nil ampliùs proficere posse, complicatis vexillis suis recessit; vel magis quod præ aëre nimium puluerulento, nec videri quibus esset subueniendũ, nec imperia dari, aut exaudiri poterant: vnde & Regij primùm postquam subsedit puluis recolligebantur, tumque demum neminem ex aduerso pugnantem videntes, in dispersos præsertim pedites, & in impedimenta (Equitibus Rokossianis ille puluis tempus ferè duarum horarum commodârat ad euadendum) sæuiebant. Omninò autem sola perseuerantia Regis illam victoriam cõparauit, miro Dei consilio, quòd Rokossianis in cursu ferociæ suæ confusis, & Regijs magis ad auertendos quàm inferendos ictus intentis, paucissimi occubuerunt, nec plures quàm triginta in ipsa acie vtrinq; occisi sunt inuenti: in fuga circa direptiones sarcinarum, pedites maximè circiter ducenti: ex insignioribus nullus, præter quod ex Regijs Alexander Kálinowski Præfe-

ctus

A. C. 1607.

ctus Braclauiensis hastâ grauiter fuit vulneratus. Erant qui putabant longiùs esse insequendos Rokossianos fugientes; sed Stanislaus Zołkiewski Præfectus militiæ suasit, vt parceretur Ciuili sanguini, dum in tuto iam Regis res esset, & quibusdam violentiora consilia vrgentibus, palàm restitit. Tamen Felicem Herburt, cui Regem offensiorem fuisse constabat, quidam in longinqua persecuti comprehenderant, & Procopiũ Pękosławski in domo propria, quam ibi in proximo habebat; propterea alij cautiùs se seruabant, ne in manus Regiorum venirent. Hieronymus quoque Rozrazewski Nouomieiscianus, cùm inter Regios aberrasset, agnitus à Comitatu Adami Czarnkowski Palatini Lenciciensis fuit detentus. Ex Regijs verò plurimi nec postremi nominis, altero demum die ex fuga reuertebantur ad Regem, & alij ad remotiora delati, Regem profligatum fuisse sparserant. Rectâ autem à loco prælij Rex Cracouiam versus contendit, ac inde demum exercitum dimisit; priùs tamen misso Stephano Potocki ad occupandam Lanscoronam Arcem naturâ loci & præsidio Palatini Cracouiensis munitam, quæ Cracouiæ quatuor milliaribus vicina, nouis ipsius molitionib⁹, & ex proximis Vngariæ confinijs conducendis copijs opportuna fuisset. At Palatinus Cracouiensis postquam tribus Mensibus partìm apud Bernardinos in Monasterio Opatouiensi, partìm apud Martinum Szczucki propè Opatouiam paucis conscijs latuerat, sub finem Septembris in villa *Riki* Stęzyciam propè cohortem suam Prætoriam recollectam lustrauit, ac alios Rokossianos manipulos palatìm vagantes conuocauit, quorum numero circiter duorum millium armatorum auctus, mense Octobre Varsauiam, ac inde Varkam transiens, vires & copias suas instaurabat, pluribus ad ipsum ad redintegrandum bellum illud Ciuile à vulnere magis recrudescens concurrentibus. Paulò post discessum Palatini Varsauia, conuenerant ibi Senatores primarij & Equestris Ordinis non pauci ex Comitijs anteactis ad componẽdas controuersias sæcularium cum Ecclesiasticis designati. Qui missa legatione eum ad tractandam cum Rege concordiam hortabantur, hocque idem flagitarunt à Rege molestiùs accipiente, quod Palatino licet victo, præsertim Ecclesiastici, nuper ab ipso Rege ad summas dignitates euecti, patrocinari non desisterent. Subinde tamen alijs atq; alijs Proceribus concordiam huiusmodi suadentibus, tandem Rex cessit, vt in proximo dicemus.

Felix Herburt captus.

Pękosłauius captus.

Zebrzydouius Palat. Crac. dispersas copias suas colligit.

Interim Felix Herburt cum Procopio Pękosłauio captiuus Cracouiam ductus ad pænam criminis læsæ Maiestatis vocabatur: Iamq; Rex eum capite mulctari iusserat, sed postea illi pepercit Sigismundo Marchione Myszkowski Archimarissallo Regni, penes quem est in Aula Regia ius gladij, studio exequi talem sententiam, quòusq; Rex placaretur differente, ne sibi imputaretur huiusmodi seueritas, eòque in se odia popularia cumularet, quæ eum maximè vti Regi proximum, seu magis ipsum Regem per eius latus petebant.

Herburt & Pękosławski periclitantur de vita.

Et dum Polonia talibus dissidijs Ciuilibus laborat, graue damnũ tulit à Carolo Sueco Rege in Liuonia, omni tunc præsidio militari ad Ciuile

bellum

A. C. 1607.

bellũ inde abducto nudata. Vaisteinũ illius Prouinciæ siue Estoniæ arcem, opere artis militaris, & situ loci circumquaq; paludibus muscosis latè patentibus, munitissimam, Ioannes Zamoyscius anno 1602. summâ vi cæperat, præsidiumq; ibi relictum assiduis excursionibus vicina hostis loca diuexabat. Ad eam itaq; Arcem recuperandã cum Caroli Sueci copiæ iuissent, Andreas Zborowski, cui Arcis illius custodiam Chodkieuicius tunc commiserat, iuuenis ingenio & animo acri, sed ad bellica pericula incautus, cum toto ferè ille præsidio trecentorum militum excurrerat, vt hostes distractis alicubi Ordinibus incedentes interciperet. Sed nimium longè ab Arce, nempe duo milliaria Polonica progressus, & itinera ipsorum minùs explorata habens, ab eis ex improuiso circumdatus, & vulnere accepto viuus cum pluribus suis captus, temerarij sui consilij pænas dedit. Eo verò sublato, ad arcem oppugnandam Sueci procedentes vt primum aduenerunt, vacuam defensoribus inuentam, deditione paucorum qui intrò manserant occuparunt, commeatu & apparatu bellico sufficienter instructam. Ibi enim Zamoyscius omne instrumentum bellicum Ticocino, Vilnaq; magna copia ad illam expeditionem conductum reliquerat, & Chodkieuicius ad diuturnam eius obsidionem, ac ad maiorem vim repulsandam necessaria prouiderat.

Vaisteinum Arx Estoniæ capitur à Suecis.

Aliam quoq; iacturam Polonia hoc anno sensit amisso Stanislao Minski minori Cancellario Regni, quem anno præterito fluxione catarrhi auditum amisisse diximus. Iuerat ille Neapolim ad Thermas Puteolanas, earumq; beneficio recnperarat sanitatem: sed mense Augusto, quo in Italia Solis ardores viatoribus exitiales esse solent, in Poloniam properans, ex æstu itineris nimio correptus febri ardentiori, Patauij obijt omnium dolore, cùm in omnes comis, æquè omnium studia sibi deuinxisset.

Minski Vicecancellarius Poloniæ, moritur.

Et quoniam nihil occurrit quod ex successibus aliarum Europæ Prouinciarum in hoc anno singularius adnotemus; Vngaria enim tunc nonnisi stabiliendæ conclusioni cum Turca pacis, & Gallia gratulationibus nouæ proli Regis masculæ vacabat, eo Polonicis gestis finito, insequentẽ Millesimum Sexcentesimum octauum eisdem quoq; inchoabimus.

Annus Christi, 1608.

ATtigimus autem paulò ante commotionem illam Rokosianam à prælio Guzouiensi, rediuiuam nouis incrementis & viribus succrescere cæpisse. Exemplo enim Herburti cum Pękoslauio detenti in captiuitate, & Palatini Cracouiensis spoliati possessione arcis & Præfecturæ Lanckoronæ, (licet ea non ad ipsum sed ad filium eius pertineret) omnes alij eiusdem factionis territi, ne eadem fortuna de vita & bonis suis periclitari cogerentur, non tàm causam Rokosianam quàm securitatem iam propriam armis tueri volebant. Quare Proceres

A. C. 1608.

Proceres Regni soliciti, ne iterato & grauiori Ciuili bello Respublica inuolueretur, Regem precibus & persuasionibus fatigare non cessabant, vt motus illos priusquam venia desperata inualescerent, pacata reconciliatione sopiret; tantò magis quòd Palatinus Cracouiensis suo & omniũ partium suarum nomine nil aliud requirebat, nisi vt saluo honore & securitate pristini sui status arma deponere valeret.

Sed Rex grauiùs offensus criminationibus quæ de illo è conuẽticulis Rokosianorum in vulgus sparsæ ferebantur, ne inultæ fidem apud credulos inuenirent, vel alios in posterum spes impunitatis ad conuitia similia temerè fingenda, diuulgandaq; prouocaret, eorum authores seueriori animaduersione castigari volebat: si modò de istis certi quid constaret inter multos Rokosianos, præsertim antesignanos negantes, qui nonnisi causam scripto conceptam, & in Acta publica relatam, vt immutari non posset, se tractasse affirmabant. Ac ea difficultate indagationis opposita, intercessores illi post multos labores obtinuerunt, vt Rex ad pacificationem consenserit, ad quam perficiendam vocatus Senatus mense Maio Cracouiæ conuenit. Eò itaque & Palatinus Cracouiensis à Stanislao Zolkiewski Præfecto militari Regni, concordiæ illius sequestro associatus, vtq; erat condictum rectâ in consessum Regis & Senatus introductus, Regem ipsum sedentem accedens voce summissa salutauit, offensamq; remitti sibi (aliquis irrisor festiuus subornârat puerulum vt in conferta turba Regi proximè adstantium sublatus sublimis in humeros perorante Palatino exclamarit alta voce *Aue Rabbi*, ocyusque se subtraxit) petijt: hocq; facto cùm locum in Senatu accepisset, Archiepiscopus Leopoliensis Zamosczki (tunc Princeps Senatus) Senatus nomine concordiam illam laudabat initio sumpto à verbis: *Hæc dies quam fecit Dominus*, Regi minus grato, quòd non humiliùs Palatinum tractasset, & solam tranquillitatem Reipub. hoc modo restitutam prædicasset. Nullæque reconciliationis conditiones sunt interpositæ, præter illam simplicem deprecationem; sed Amnestia præteritorum tàm Palatino, quàm alijs qui cum eo aduenerant, & omnibus alijs, qui postea eadem ratione Regem deprecarentur, fuit concessa: Et quidem ita, vt etiam stabilienda esset eadem Amnestia lege publica in proximis Generalibus Comitijs, in quibus & ea quæ in Rokosianis Conuentibus à Rege requirebantur Ordines examinarent, ac vniuersali consensu definirent, taliq; definitioni Rokosiani stare tenerentur. Præfectura quoque Lanckoronæ Palatino fuit restituta, cauto insuper quòd & alias Præfecturas tutò retineret, quamuis iustæ causæ subessent, propter quas, nempè ob non solutam ex eis iuxta præscriptum legum pensionem Reipub. (Quartam dictam) iure priuari illis potuisset.

Sigism. III. Rex Poloniæ reconciliatur Rokosianis.

Felix Herburt & Pękoslawski fuerunt quoq; dimissi ex custodijs, data spõsione quòd à Conuentibus publicis frequentandis abstinere, & intra domesticos suos parietes se continere deberent. Calumniæ autem in mores Regis iactatæ imputabantur Stanislao Stádnicki Lanczucensi *Diabolo* ob morum malitiam denominato, pro quo vt causam diceret, vel se pur-

Herburt & Pekoslauius liberi dimittuntur.

A. C. 1608. se purgaret, ad Comitia proxima Regni Generalia dies illi fuit dictus; vbi die adueniente verbis conceptis ex scripto ea quæ de Rege dixisse ferebatur in publico Comitiorum consessu inficiari, & Regem deprecari est coactus. Inter eundem Palatinum & Marchionem Sigismundum Myškowski Archimarissalum Regni intercesserant iurgia acerbiora, circa quæ conuitijs, vsque & scripto diuulgatis, impotentiùs mutuò certarunt; & ne nouarum turbarum ansa essent, conditum fuit, vt ea scripta quoq; lege publica abrogarentur in Comitijs proximis iuxta formulam abrogationis in illa Cracouiensi conuocatione probatam. Reliquum illius conuocationis progressum abrupit morbus Regis, quo grauiore nempe febri ardentiori pluribus diebus non sine periculo vitæ laborauit, tuncq; decumbens Archiepiscopatum Gnesnensem, qui nuper extincto Cracouiæ Cardinali Máciejowski vacabat, Alberto Báránowski detulit, in Vladislauiensi Episcopatu Matthiæ Pstrokonski Archicancellario successore ipsi designato.

Myškouij cum Zebrzydouio iurgia componuntur.

Máciejowski Cardin. moritur.

Liuonia hoc anno in præsentia Caroli Chodkiewic Præfecti militaris Lituaniæ tutior, Regis Sueci minas facilè contempsit. Isti enim venienti & Rigæ Ciuitati obsidionem ostentanti, magnam classis partem Chodkieuicius, pretio corruptis eius nautis quibusdam Anglicis, exussit, eumque cum reliquis nauibus in fugam compulit. Inde autem Parnauiam, vt eam Ciuitatem portu commodam, quam vnicam ex Liuonicis Ciuitatibus Suecus adhuc detinebat, recuperaret, iuit. Nec infelici euentu, vt enim oppugnationem ibi instituerat à Septemtrionali Ciuitatis parte, omnibus obsessis eò conuersis, summisso Vilhelmo Barberio Gallo cum Petarda ad meridianam portam, eam aperuit, intromissoq; milite, inopinatos propugnatores oppressit, ac Ciuitatem cæpit.

Parnauiam à Suecis capit Chodkieuicius.

In Moschouia post cæsum Demetrium Ducem, pluresq; Polonos eadem fraude circumuetos ac sublatos, & sponsam Demetrij vnà cum Palat. Sendom. Patre, Legatisq; Regijs à nouo Duce Basilio Suiski in captiuitate detentos, attigeramus rumorē percrebuisse, quòd ab illa cæde licet saucius viuus tamen euaserit Demetrius. Cui rumori apud credulos, fidem mox conciliauit è latibulis prodiēs Demetrius siue ille idem, siue quis alius nomine eius assumpto: ferebatur fuisse Haurilo Wieroukini Boiari Starodubensis, seu Hrysko Otropiei Galicensis filius. Sed quisquis ille fuerit, tanta industria simulatorem gessit, vt etiam familioribus Demetrij cæsi secretiorum conscijs non paucis imposuerit. Polonis autem se esse verum Demetrium tantò faciliùs persuasit, quòd isti motibus Ciuilibus domi compositis, agmina militaria stipendia mereri, ijsq; solis viuere adsueta, non haberent quò educerent, & iniuriam circa illam cædem Demetrij genti suæ illatam vindicandam cuperent. Vt primùm itaque Demetrius iste nouus apud Starodubenses & Putiulenses apparuerat, certatim ad eum ex Polonia & Lituania numerosæ militarium turmæ confluebant, cum quibus ille ad finem proximè anni elapsi Millesimi Sexcentesimi septimi apud Kozielsko octo millia Moschorum Suiscianorum profligauit, Præfectumque eorum Matthiam Misinoui cæpit, eòq; progressu

Demetrium ad nouum cōcurrunt Poloni.

Moschi profligantur à Polonis cum Demetrio nouo venientibus.

A. C. 1608. gressu felici, statim omnes Ciuitates Seueriæ in suum obsequium traxit. Initio autem istius Anni Millesimi Sexcentesimi octaui, Dux Roman Rozynski maiores copias ex Polonia cum Martino Walawski suo vicario ad eum miserat: necmultò post Dux Adam Wiśniowiecki, Samuel Tyskiewicz, Charlinski, Mieleško, & demum ipsemet Dux Roman Rozynski cum frequenti armatorum comitatu adfuerunt. Cosacorum quoque Zaporoscianorum & Dunensium octo circiter aduenerant eò millia, vt iam validus ex omnibus istis simul iunctis constaret exercitus, in quo summa imperij militaris delata fuit Duci Rozynski omnium consensu; & penè seditione, ac reditu in Poloniam comminato, nisi proscriberetur Miechowiczki, eò quod ex istius consilio Demetrius parum fideret Rozinio, eumq; leuiùs eòusq; tractasset. Suiscius quoque nouus Moschouiæ Dux, excitus tanto æmuli sui incremento, delectum in omnibus Moschouiæ Prouincijs indixerat, ex quo centum septuaginta millium tumultuariam magis quàm bello vtilem turbam congregatam cum germano fratre suo Demetrio Suiski obuiam hosti expediuit, & decima die mensis Maij apud Bolchow oppidum vtrinque exercitus illi congresi, primùm leuitèr velitando æquali Marte certàrunt: sed insequenti die prælio commisso, post breuem pugnam Moschi magis territi conspectu subsequentium curruum, & Castrensis Comitatus Polonici, in quo lixæ & calones maximo numero vexillis extensis speciem noui aduentantis exercitus præferebant, loco cedere, maioriq; impetu equitatu Polonico irruente Ordinibus turbari cæperunt, moxq; accepta clade magna dissipati, castra cum machinis bellicis, impedimentisq; omnibus prædæ victorum reliquerunt. Quinque millia Moschorum qui ex illo conflictu Bolchouiam confugerant, quarto post die oppido tradito, in nomen Demetrij iurarunt, eiusq; Castris se adiunxerunt: Caluga quoq; & singula obuia Oppida progredienti obsequium deferebant: Mosaiscum vi ad deditionem fuit coactum. Vnde nihil quòd amplius sibi obsisteret reperiens Demetrius, magnis itineribus inde recta ad sedem Imperij illius Moschuam contendit, spe plenus quod Moschi post Bolchouianam cladem consternati, facilè Suiscio relicto, in eius partes transirent. Et successisset hoc omninò, nisi illa quinque millia Moschorum à Bolchouiensi deditione ipsum sequuta, mutata fide Moschuam transfugientes, infirmiores quàm ferebat opinio vires Polonorum fuisse diuulgassent. Ex quo Moschi animis confirmati, Suiscio adhærere maluerunt, Polonisq; diutiùs, quodnam in prosequenda victoria tenere deberent consilium, fluctuantibus, & instabilibus castris circum Moschuam oberrantib9, tempus habuerunt instaurandi exercitum, cum quo itinera Seueriam versus intercluserant, Polonis vltra Moschuam progreßis, vt nullus ex Polonia ad illos pateret aditus, & plurimi ad eos ex Polonia cōmeantes, rei ignari interciperentur. Donec ipsi comperto suo errore, versus partem Australem ad aditum Vrbis Moschuæ ex Seueria castra sua reduxerunt, & cæsis Moschicis copijs, quæ ipsis transitum apud viam Tuerensem insedebant, in loco Tusin, confluentia fluuij Moschæ & Tusini cincto, stationem

Rozynski Dux exercitus Demetrij renunciatur.

Moschouiæ Ducis Suiscij expeditio cōtra Demetrium.

Moschorum clades apud Bolchow.

Demetrio deditionem faciunt oppida multa Moschæ.

Moschi cum Suiscio Duce vires reparant.

Demetrius cum Polonis Moscuam obsidet.

A. C. 1608. nem sibi tutam firmarunt, indeq; excursionibus crebris Moschos intra mœnia ciuitatis compulerunt.

Mense verò Iulio à Legatis Regijs & Palatino Sendomiriensi, apud Suiscium à cæde Demetrij detentis, Petrus Borkowski missus ad ipsos in castra, tractauit vt in Poloniam redirent, nec interrumperent compositionem pacis generalem, quam iam Legati isti constituissent: sed nihil obtinuit. Et interim Dux Rozynski præueniendum ratus Moschorum consilium, quorum septuaginta armatorum millia cum Duce Basilio Kniasio Masalski ad riuum Chodinka cōstiterant, vt quæsita opportunitate Polonos oppugnarent, summo silentio exercitum noctè è castris eduxit, & instructis Ordinibus, hostilia illa castra vna leuca Moschica inde dissita in aurora inuasit, editaq; ingenti strage, totum illum exercitum dissipauit; Ducem ipsum Masalski, & castra cum triginta machinis bellicis cæpit, cæsorum numerus erat 14000. inter quos plurimi nobiliores & patricij. Nec Polonis incruenta illa victoria cessit, nam dū in castris hostium diripiendis occupati, multi ex eis ordines deseruissent, recollecti Moschi ex fuga, & plures ex Vrbe Moschua excurrentes, prælium instaurarunt, illudq; à summo manè vltra meridiem protraxerunt, in quo cæsi plures ex Polonis partam victoriam penè amiserant, nisi ad extremum pro salute magis (cui fuga nulla profuisset) ferociùs pugnantes, ingruentem hostium multitudinem repressissent. Ac ab illa victoria plures Prouinciæ ad Demetrium accesserunt. In dies quoq; maiores ex Polonia copiæ ad ipsum conueniebant: Alexander Zborowski legionem mille quingentorum equitum, alteram non minorem Sapiha, Andreas Mlocki, Wilamowski, Bobowski, singuli numerosas veteranorum cohortes adduxerant; vt exinde Moschi desperarent viribus suis profligatis tàm fortem aduersarium posse debellari. Noua itaq; inierant consilia, & pacti cum Legatis Regijs, ac cum Palatino Sendomiriensi, quod reuersi in Poloniam efficerent, vt mandatis Regijs exercitus ille reuocaretur, & cogeretur ex Moschouia exire, eos vnà cum Marina Sponsa cæsi Demetrij dimiserunt. Sed Demetriani causæ sui Demetrij meliora inde adminicula cōparaturi, misso Alexandro Zborowski cum duobus equitum millibus, eos omnes à Moscua Vrbe ad quinquaginta milliaria, nempè Bialam vsque progressos, ex itinere ad castra sua retraxerunt; voti ab initio non satis compotes, cum sponsa & pater sponsæ, omnesq; illi Demetrium hunc longè diuersum esse à cæso Demetrio vero affirmarent, & Kniasius Masalski in prælio Chodinensi captus, clàm profugiens Moscuam, tota reductæ sponsæ, & dubiorum ipsi oppositorum serie Moschis narrata, nutantes ipsorum animos in fide Suiscij confirmauit. Tamen post varios vtrinque tractatus, & sponsa & sponsæ pater (ne in patriam inglorij redirent) simulare cum alijs maluerunt, & post dies decem sponsa quæ interim cum patre separatam stationem habuerat, ad stationem & cohabitationem Demetrij transiuit. Eique etiam pater Palatinus cum filio suo Stanislao adhæsit, data Legato Regio Nicolao Olesnicki Castellano Malogostensi potestate, vt in Poloniam rediret, cùm & eius Collega

Legati Regis Poloniæ conātur Polonos à Demetrio auocare frustra.

Demetrianorum Polonorum cum Moschis cōflictus apud Chodinka.

Moschi ex fuga recollecti Polonos cædunt.

Demetrij exercitus augetur.

Legati Regis Poloniæ dimittuntur à Suiscio Duce Moschorum.

Demetriani Poloni Legatos Regios à Moschis dimissos intercapiunt.

Demetrij cæsi sponsa cū suo patre Demetrium nouum non agnoscūt.

Demetrij cæsi sponsa nouo Demetrio copulatur.

A. C. 1608. Collega Alexander Coruinus Gąsiowski iam à Biała priusquam à Zborouio interciperetur diuerso itinere in Lituaniam abijsset. Atq; ita Demetriani fabulam quam inchoarant verisimiliori specie instructam, maiori applausu continuarunt. Castra sua ad longiorem vsum & hyemis imminentis incommoda munierunt, excitatis in eis Duci Demetrio, & plurimis alijs ædificijs, vt ciuitatem amplam præferrent. Prouinciæ quoque Moschouiæ omnes, præter Nowogrodek maius & Smolenscum ad eos transierant, & commeatum ipsis copiosum tota hyeme suppeditarūt. Nec aliud præsidij superfuerat Moschis Suyscianis, nisi vt à Rege Sueciæ tunc Carolo implorarent auxilia, quæ valida cum Duce strenuo Ponto del la Gardia cùm recepissēt, eorum opera Demetrianos tota subsequenti ætate distinuerunt. Prouinciæ quoque non paucæ grauioribus tributis ac iniurijs exacerbatæ, à Polonis paulò post defecerant, & discordiæ mutuæ eosdem non parùm turbarunt, penè quadam fatali vi (veluti imposturam Demetrij istius detestaretur) fortunæ ipsius cum iam iam ad culmen perueniret, obicem opponente.

In Polonia autem nonnulli Senatores suadebant Regi, vt ipse imperiū Moschorum tunc ita distractum inuaderet, quo honestiori occasione parta gloria, præteriti belli Ciuilis Polonici macula aboleretur, & Prouinciæ Poloniæ reliquis insolentium turmis, quę passim adhuc agricolarum & mercatorum commeantium facultatibus insidiantes vagabantur, purgari atq; liberari potuissent. Et licet maturiores pacta induciarum cum Moschis dudum stabilita, quorum tempus nondum præterierat, violari non debere, iudicarent; tamen vicit eorum sententia qui censebant, pactorum illorum vinculum in diuersa diuisis Moschorum populis seruire non posse, sed ad Demetriū qui magna parte Imperij Moschici iam potiretur referri debere, cumq; Rex ipsi suffragaturus duceret exercitus in Moschouiam, eum potiùs conseruationem pactorum adiuturum, quam eis contrauenturum. Cùm verò nisi Comitijs generalibus celebratis, & reliquis Rokossianis difficultatibus in eis sublatis, Rex eam expeditionem suscipere non posset, ad annum proximum fuit dilata, vt suo loco dicetur.

Discordiæ inter Rudolphum Imperatorem & fratrem eius Matthiam Archiducem hoc anno sunt exortæ à tali principio: Vngariæ & Austriæ vtriusq; Ordines, siue ita instructi, siue etiam pertæsi, quòd ad Imperatorem solitarium difficilis ipsis pateret pro expediendis negotijs suis accessus, tumultuari, & de constituendo sibi Rege murmurare cæperant. Itaque cùm Matthias Archidux coactis Posonij generalibus Comitijs, quibus Austriæ quoque vtriusq; Legati interfuerunt, ea quæ pacem illarum Prouinciarum concernerent tractanda nomine Imperatoris proposuisset, præcipuè vt pacificatio nuper Viennæ cum Legatis Botscaij inita approbaretur, ac ab omnibus Ordinibus Vngariæ & Austriæ obseruaretur, eò quòd in ea potissimum tranquillitas gentis illius consisteret, istis ex voto expeditis, in colloquijs eorundem Comitiorum introducebantur à diuersis querelæ contra ministros Imperatoris Aulæ, à quibus nunquam

Demetrio nouo Prouinciæ Moschæ tributa dant.

Moschi ex Suecia auxilia aduocant.

Moschi à Polonis vexati tributis deficiunt.

Sigismundus III. Rex inuitatur ad inuadendā Moschouiam.

Rudolphi II Imp. discordiæ initia & Matthiæ Archiducem.

A.C. 1608.

quam tempestiuè negotia gentis istius curarentur; Alij considerandum suadebant, quàm melius saluti earum Prouinciarum consultum esset, si Principem haberent, qui præsens necessitates eorum cognosceret, ac ingruentibus vndecunq; periculis præuidendis intentus, maturè subueniret. Nec multa cunctatione consenserunt illi populi omnes, vt Matthiam sibi Regem & Principem eligerent, coniunctaque manu Vngari cum Austriacis, mutuò sese fœdere obligarunt, vt nonnisi ipsius imperio parerent. Quòd molestiùs accipiens Rudolphus Imperator, (nimirum se viuentem exauthorari & à fratre supplantari) cùm nil simulato dolore, illam omnem Posoniensis Conuentus fabricationem irritam facere niteretur, Matthias milite mox magno numero conscripto, causam suam armis tueri volebat. Rudolphus quoq; tanto maiori inde indignatione & suspicione concepta, delectus militares in Prouincijs fieri, arcesque muniri iussit: & apertè classicum iam vtrinq; canebatur, vt fraterna illa odia nonnisi graui bello conciliari posse viderentur. Statim tamen Summus Pontifex medium se interposuit, & vnà Electores Imperij, quorum opera mitigatus Imperator, ius Regni Vngariæ Matthiæ concessit, vtque ad illud inauguraretur, coronam & insignia Regalia Vngarica, quæ apud se Pragæ tenebat, cum Cardinali Dittersteino, Posonium ad diem inaugurationi noui Regis præstitutum misit. Administrationem quoq; Austriæ vtriusque ipsi concessit, Tirolensi Comitatu sibi reseruato. Atque tali cinere operta tunc fuit illa fratrum discordia, quæ in breui post grauiùs exarsit, vt subsequentia docebunt.

Matthias Archidux Vngariæ Rex renũciatur.

Cõcordia inter Rudolph. Imperat. & Matthiam Archiducẽ tractatur.

Interim Rudolphus Comitia ordinum Germaniæ celebrauit Ratisbonæ, in quibus loco ipsius Ferdinandus Græciensis Archidux præsidebat.

In Belgio, postquam à Rege Hispaniarum securitas de rata habenda pace quæ ibi tractaretur allata fuit, licet in aliquibus punctis nõn satisfaceret Hollandis; tamen isti consenserunt, vt tractatio huiusmodi institueretur, atque ad eam Regis Galliæ, Angliæ, Daniæ (sine quorum arbitrio nihil se velle agere profitebantur) Legatos accersierunt. Mense itaque Februario Ambrosius Spinola cum alijs ab Alberto Archiduce deputatis Hagam Comitis transierat, à Mauritio, Guilhelmo, Henrico, Nassouijs, obuiam cum splendido Equitatu venientibus humanissimè ibi exceptus. Sed instituto colloquio, cum pacis conditiones examinarentur, plura in eis impedimenta hinc inde sunt deprehensa; & maximũ nauigationis Indicæ, quam Rex Hispaniæ prohibitam esse Hollandis volebat. Nec minores difficultates opponebantur de Religione, & commercijs mutuò in Europa exercendis: Tamen scripto concepta in istis dubijs moderatio transmissa fuit cum Ioanne Naio ad Regem Hispaniarum, si eam probaret: & expectatus ille (prorogatis de mense in mensem inducijs) demum mense Iulio redijt; non tamen attulit confirmationem Regis qualem Hollandi desiderabant. Vnde magis fluctuari, & diffidere isti de Regis animo, & etiam ea, quæ iam in fidem ab Archiduce interpositam concluserant, ambigua habere cæperunt; quo pacis firmæ conclusione prorsus desperata, cum Spinola saltem longarum induciarum tra-

Aga Comitis pax inter Hispanos & Hollandos tractatur.

A.C. 1608

ctationem institui curasset, ea quoq; abrupta rebus infectis cum suis Collegis mense Octobre Bruxellas redijt. Legati Regum nihilominus colloquia de huiusmodi inducijs longioribus continuarunt, præsertim Ioanninus supremi consilij in Gallia præses illius Regis Legatus, qui magis intermedias partes agens, Archiducemq; identidem conueniens difficiliora impedimenta superauerat, & eis sublatis reassumpta tractatio tandem anno insequenti finem optatum fuit sortita, vt illo loco attingemus.

In Anglia Rex rebellionem dudum in Hybernia grassantem hoc anno extirpauit; Tironius Comes eam excitauerat, & per multos annos strenuè promouerat: sed ministris Regijs maiori cura inuigilãtibus, in angustias redactus, fuga in Galliam & inde Romam euasit, salutique suæ consuluit. Reliquiæ quoq; illius rebellionis, cùm iterum attollerent caput, à Regijs copijs depressæ, in Prouincia illa tota conquieuerunt. Nec armis solùm, sed & scriptis Rex Angliæ illas coniurationes & defectiones persequebatur. Proposuerat ille formulam nouam iurisiurandi, quo subditos ad fidelitatem & obedientiam sibi præstandam fortiùs obstringeret, & eius defensionem sub nomine Gregorij Bachuelli conscriptam publicari fecerat. Sed illa magis detestationem potestatis sedis Romanæ, repudiationemq; Fidei Catholicæ continebat, & diuulgata in Prouincijs Catholicis, cùm omnium aures grauiùs offendisset, scriptis Cardinalis Bellarmini, & aliorum diuersorum fuit confutata. Vnde Rex ille à gladio ad stylum conuersus, ipsemet aliam eius defensionem cum titulo *Apologia pro iuramento fidelitatis.* scripsit, eamq; ad omnes Principes Christianos transmitti curauit, quasi eorum causa in ea ageretur, cùm potestatem Polyticam seu vt vulgò denominatur *in Temporalibus*, eis solis Pontifice Romano remoto asserat. Sed vbiq; ferè reiectus fuit ille liber, & iterum sub nomine Matthei Troti edito scripto, Cardinalis Bellarminus eius errores redarguit; moxq; aliorum quoque scriptorum respondentium turba Rex ille oppressus didicit, Regibus conuenire magis vincere armis, quàm scriptitandis libellis certare. Extant hæc vtrinq; scripta typis impressa, ad illa lectorem remittimus.

Angliæ Rex Hybernos ad obsequium suum reducit.

Bellarminus Card. refutat scripta Angliæ Regis.

In Italia hoc anno Paulus Papa V. Franciscam Pontianam Romanam Viduam vitæ innocentia & miraculis claram, in Sanctorum numerum retulit, die 29. Maij huius anni, solennia illa rituum Sacrorum populo Romano applausu, & magnifico apparatu celebrante. Nec multò ante venerat Romam ad Pontificem Legatus Regis Gongi ex Iaponibus ætatis annorum plusquam ducentorum, sed ex incommodis longioris itineris, in quo vnum annum ferè consumpserat, seu ex intemperie aëris insolita naturæ suæ, in morbum incidit, & priusquam salutasset Pontificem obijt, cuius funus pompa celebri elatum, in Basilica Sanctæ Mariæ Maioris fuit depositum.

Francisca Põtiana infertur in Sanctorum numerũ.

Iaponum Regis Legatus venit Romam.

Mense autem Octobre ipso die festo Sancti Lucæ Ferdinandus Magnus Dux Hetruriæ celebrauit Florentiæ festiuitatem nuptiarum filij sui Cosmi cum Magdalena filia Caroli Archiducis Austriæ Græciensis, sorore

Florentiæ Duci nubit Magdalena Austriaca.

A. C. 1609. Florentiæ Ducu nuptiarum celebritas.

rore Ferdinandi ac Maximiliani, qui eam conducebat Florentiam, & præter Archiducem aderant septem Cardinales in illis nuptijs, cum insignioribus quibusque Romanis, alijsque Italicis nobilibus. Nec defuit illi pompæ magnificentia apparatus, magis speciem luxuriantis Italiæ repræsentans.

Annus Christi, 1609.

ON multum autem illis nuptijs Ferdinandus Dux superuixit, sed quasi per eas tradito in filij manus imperio, ipse ineunte hoc anno Millesimo Sexcentesimo Nono, è viuis excessit. Princeps animo excelso, & omnibus polyticis artibus in tantum instructus, vt in multis sæculis vix æqualem habuerit. Et ille maximè Principatum Hetruriæ pro familiæ suæ successione secura stabiliuit. Eò præcipuè, quòd cùm ex pactis Caroli V. Imperatoris omnia præsidia locorum munitiorum Hetruriæ nonnisi ex Hispanis genere constare deberent, hoc subiectionis iugum eousq; à Mediceis toleratum, primus iste Ferdinandus feliciter excussit, sensim suffectis in locum singulorum Hispanorum decedentium Italis, astuq; cautè celato, donec Hispani omnes se inde exclusos fuisse mirarentur. Commouerat ea res grauiùs Hispaniæ Regem, qui seueriùs illud ius suum vindicaturus videbatur; sed Philippum secundum tunc senio deficientem, ac ad omnia languentem, Dux Ferdinandus misso Philippo Guiciardino Legato, varijs oppositis excusationibus distinuit, & mora longiori mitigato Hispanorum consiliariorum feruore, iuuenem quoque Philippum III. Regem facilè placauit. Ac demum ista noua affinitate cum Austriacis, omnem illam offensam aboleuit. Maritima tamen Tuschæ oræ propugnacula, vt Herculis portum, ac Orbitellum hucusque Hispani tenent, solo Liuorno in potestate Ducis relicto, quod idem Ferdinan. portu cōmodiori ibi constructo, aggeribus, operisque in mare productis munito, & Ciuitate ibi insigniori fundata nobilitauit, classeq; valida (pactis cum Hispanis prohibetur, ne plures quam quinque triremes armatas emittat in mare) comparata, ac ibidem collocata, in mari Tyrrheno pyratarum audaciam compresit, & littora Africana continuis excursionibus diuexans, Turcas ea parte in perpetuo metu continuit. Quinimò & remotiora Turcici Imperij loca, Clasis hæc Liuornea sæpiùs expugnauit, & proximè ante Ducis istius mortem ad Cyprum Insulam progressa, Famam Augustam eius Insulæ caput penè cæpisset, ni detectis maturiùs quæ præparatæ ad hoc fuerant, insidijs, Turcæ securitati suæ præcauissent. Iustis autem persolutis Duci Ferdinando, Ordines omnes Hetruriæ iusiurandum fidelitatis reddiderunt filio eius Cosmo annorum viginti, & tali oneri non satis maturo; vnde summa regiminis penes matrem eius Lotaringam multis annis permansit.

Ferdinā. Florentiæ Dux moritur.

Hispanica præsidia ex locis Ducum Flor. exclusa.

Liuornum à Ferdinando Florentiæ Ducè munitum.

Cosmo nouo Duci Florentini iurāt fidelitatem.

Nec aliud singulariùs hoc anno in Italia accidit, præter Legationem à Rege Persarum Xanabas, cum qua Romam Aligolisek Mordar venerat, & in publico concursu populi, per portam Populi à curialibus Pontificijs multo Romanorum equitatu præeunte introductus, Regio splendore à Pontifice fuit tractatus. Ad hoc profuit illa Legatio, quod per eam patuit tantò liberior transitus in Persidem Religiosis diuersis, qui eò ad disseminandam fidem Catholicam, à Pontifice Romano iterum cum hoc Legato fuerunt destinati.

A. C. 1609. Persarū Legatus Romam venit.

In Belgio hoc anno tandem per multos labores emollitis Martialibus animis pax desiderata coaluit ad annos duodecim, Antuerpiæ die decimaquarta Aprilis è sublimi Senatorij palatij pergula publicata per Secretarium ciuitatis Henricum Moy, assistentib⁹ ipsi delegatis partium. Triginta octo articulis illa fuit comprehensa, & typis diuulgata, cum conditione, quòd eam ratam habiturus esset Rex Hispaniæ, confirmaretq; intra tres menses, vti Albertus Archidux se procuraturum submiserat, & obtinuerat. Summa autem conditionum pacis ea fuit, quòd Rex Hispaniarum & Archidux Ordines Hollandiæ esse Rempublicam liberam agnouit, & quòd cum eis tanquam cum liberis, & in quos nullum ius haberet tractabat. De cætero vt remotis hostilibus studijs, quisq; quod eousq; possedit retineret, commercia vtrinque in omnibus locis cuiusq; partis, etiam in Indijs, dempta insolentia pyratica, exerceri possent. Aliqua etiam fuerunt addita de litibus forensibus, & persequendis hæreditatum ac successionum priuatorum iuribus. Ac magnis lætitiæ signis illa conclusio pacis fuit excepta, præsertim Antuerpiæ toto triduo collucebant ignes, & ludi festiui ad hoc instituti visebantur, licet in Hollandia plures è plebe, præsertim quibus tota victus ratio ex stipendijs militaribus constabat, vel qui præda pyratica viuere assueuerant, contra eam fremerent; & omninò isti omnem illam consensionem euertissent, ni authoritas Regum Galliæ, & Britanniæ, Legatorumq; ipsorum prudentia eos ad pacatiora consilia flexisset. Vnde nonnisi istis vniuersa illius conciliatæ pacis laus cessit. Atq; ita reconditi fuerunt ad tempus enses Belgici sanguine ciuico respersi.

Hispani cum Hollandū pacē faciunt ad annos 12.

Pacis inter Hispanos & Hollandos cōditiones.

Hollandica plebs execratur pacē cum Hispanis.

Sed in Germania hoc anno nouo bello occasionem dedit mors Ioannis Gulhelmi Iuliæ & Cliuiæ Ducis vigesima quinta Martij Dusseldorpij defuncti. Cùm enim nullam prolem reliquisset, diuersi qui connubia cum sobrinis & cognatis eius inierāt, tali cognationis iure successionem quoque hæreditariam in eius Principatu sibi vendicabant. Præsertim Elector Saxoniæ, ac Marchio Brandeburgicus, & Vilhelmus Volfgangus Comes Palatinus Neoburgicus. Imperator autem Rudolphus intermedius ad fæminarum successionem ius fiduciæ Imperialis deriuari nō posse arguens, commiserat Archiduci Leopoldo, vt omnē illam Ducis defuncti ditionem occuparet, & promulgato edicto competitores monuit, vt coram Tribunali suo rationes successionis quisque suæ deduceret, & hæreditatem adire, nisi ex sententia iudicij Imperialis non auderet. Grauiori itaque metu illi competitores perculsi, ne ipsis exclusis, ad Austriacos

Iuliacensis Dux vltimus moritur.

Iuliacensis hæreditatis cō petitores.

Rudolphus II. Imperator Iuliacensem ditionem cōmittit Leopoldo.

A. C. 1609.

Imperator eam hæreditatem traheret, querelas apud propinquos amicoſque ſuos circumferebant,& conquiſitis copijs, Iuliacum vi repetere ſtatuerant. Et tunc quidem cùm Archidux Leopoldus eas Prouincias occuparet, armis abſtinuerunt, ſinguli tamen hinc inde auxilia ſibi tempeſtiuè comparantes, totam ferè Germaniam ad arma concitarant, vſque & Galliam, vbi Rex ſub iſtis rumoribus menſe Iulio magna feſtinatione numeroſum colligebat exercitum, non ſine timore vicinorum, ne in quem alium moles illa belli recumberet; ſed ſubſequentia docebunt, quem exitum res illa Iuliacenſis habuerit.

Iuliacenſes hæredes arma ſibi & auxilia comparant.

Henricus IV. Rex Galliæ conſcribit exercitum.

In Vngaria autem initio huius anni Poſonij, permittente vt ſupra memorauimus Cæſare Rudolpho, Matthias Archidux eius germanus Regnum Vngariæ ſolenni inauguratione capeſsiuit, cum applauſu ſummo Vngarorum denominatus Matthias II. Rex Vngariæ, hocq; nomine inſignita numiſmata aurea & argentea tunc circa illam ſolennitatem in vulgus ſpargebantur. Non tamen ibi conquieuerunt fraterna odia; nam Matthias Vngariæ Regno minùs contentus, mox de Boëmiæ quoque & Imperij ſucceſsione ſibi caueri voluit, exorta ſuſpicione ne eam Imperator Archiduci Leopoldo, quem impenſiùs colere videbatur, deferret: armata manus eam litem diremit, vt ſuo loco dicemus.

Matthias Rex Vngariæ coronatur Poſonij.

Matthiæ Regis nouæ cauſæ odiorũ contra Rudolphum Imp.

Attigimus autem aliàs, quòd rerum omnium ſtatu in Moſchouia perturbato, Regi Poloniæ Sigiſmundo plures ſuadebant, vt ea occaſione vteretur, conuerſiſque eò militijs quæ poſt ſopitum recens domeſticum Rokoſsianum bellum ocioſæ vagabantur, ad minus Smolenſcij & Ducatus Seuerienſis, quem olim Moſchi à Lituania & Kiiouia auulſerant, recuperationem tentaret. Sed magis domeſticorum iurgiorum Rex pertæſus, & gloriæ auidus, eam expeditionem ſuſcipiendam decreuit, Comitiaque Generalia Varſauiæ ad menſem Ianuarium huius anni Ordinibus Regni indixit, in quibus reliqua ciuilium controuerſiarum dubia componeret, & abiens in Moſchouiam, quieta omnia domi relinqueret. Quod ipſi ex voto ſucceſsit, aduerſarijs quoque clementiam eius extollentibus, quos poſt ſimplicem deprecationem in gratiam recipiebat: Stanislao Stadnicki Lancucenſi excepto, qui priùſquam Regi reconciliaretur, publicè ex ſcripto verbis conceptis negare debuit, quæ de Rege temerè dixiſſe ferebatur, vt alias attigimus. Legem etiam Rex ſanciuit, quâ ius liberæ Electionis Regis Ordinibus Regni confirmauit, & aliam circa reſtitutionem Eſtoniæ, ac arcibus in confinijs Regni ſuo ſumpto ædificandis, tum & de claſſe maritima pro vſu Regni cõparanda; & de externis ad conſilia tàm publica quàm priuata non adhibendis, nec ad dignitates aut beneficia Regni promouendis. Aliquæ etiam leges fuerunt latæ circa priuatas querelas inter Ordinem Eccleſiaſticũ & Equeſtrem, & circa Ordinem iudiciorum. Et officium Archicancellarij relictum à Matthia Pſtrokonski ad Epiſcopatum Vladislauienſem promoto, contulerat Rex Laurentio Gembicki Epiſcopo Culmenſi, Vicecancellariatum autem poſt defunctum Stanislaum Minski, Felici Kryski, à quo Referendariam relictam obtinuit Ioannes Swiętosławski fauore Andreæ

Sigiſm. III. Regis Pol. in Moſchouiam expeditio.

Varſauiæ Comitia 1609.

Stadnicius verbis ſcripto conceptis inficiatur dicta in Regem Sigiſmundum.

Bobola

A. C. 1609.

Bobola Cameræ Regiæ Præfecti, moleſtiùs ferente repulſam Stanislao Zołkiewski militari Regni Præfecto, quod eius ſuffragium pro Nicolao Danielowicz poſt operam in bello ciuili præterito tàm fideliter (aiebat etiam contra conſcientiam) nauatam poſthaberetur. Quieuit tamen aliorum beneficiorum ſpe delinitus, & Comitia pacatè finierunt.

Sub eiſdem autem Comitijs Rex Sigiſmund⁹ Duci in Pruſsia Alberto Friderico ægro mente, poſtquã deceſſerat eius curator primus Georgius Fridericus, & alius Ioachimus Fridericus Elector Brandeburgicus, aſsignarat tertium curatorem Ioannem Sigiſmundum itidem Electorem Brandeburgicum. Hoc verò peracto, Cracouiã redijt, auctus filio die Lunę 21. Martij huius anni nato, cui nomen Ioannis Caſimiri dedit. Et vt primùm Regina ex doloribus illius partus conualuerat, Vilnam cum ea & liberis, ac toto comitatu aulico iuit, eòque copias omnes conuenire iuſsit. Menſe verò Auguſto luſtrato apud Orsã exercitu, qui ſex millibus haſtatorum, & decem octo leuioris armaturæ equitum millibus, quinq; verò millibus peditum cõſtabat, aduerſa littora Boriſthenis legẽs in Moſchouiã proceſsit. Perſuaſerat autẽ ei Leo Sapiha Cancellari⁹ Lituaniæ, quòd Smolenſcum, vt primùm illi oppugnatio oſtentaretur, deditionem eſſet facturum. Vnde Rex eò rectà contendens, apparatum bellicum, præſertim machinas maiores ad concutienda mænia idoneas, conduci non fecerat. Sed vt menſe Septembre eò propiùs acceſsit, denſioribus iaculis & excurſionibus Smolenſciani præſidij exceptus, ſenſit hoſtem nonniſi hoſtilia meditari. Michael Boriſsius Sein Palatinus præerat illi loco cum triginta millibus armatorum ex Boiaris eiuſdem Prouinciæ collectis, & præter eos in ciuitate cenſebantur quadraginta millia virorum, qui arma ferre poſſent, omnes bello, præſertim munitionum defenſioni idonei, vt eſt gens Moſcha etiam plebs vilior in pugnando pro vallo & foſſa ſummè induſtria. Aderat præterea in ciuitate peculij caſtrenſis, & commeatus immenſa copia, quo robore fretus Seinus, nullum colloquiũ de deditione à Cancellario Lituaniæ ſæpiùs euocatus admittere voluit, imò eruptionibus crebris Regios aſsiduè laceſsebat. Spes tamen erat quòd ciuitas muro quidem octo cubitis craſſo, eòq; à terra quindecim cubitis ſecto lapide, ac alijs viginti in altum cubitis coctis lateribus conſtructo, propugnaculiſq; opportunè circum diſpoſitis cincta, ſed nullo vallo, nullis foſsis à foris munita, vi machinarum demolitis mænijs expugnari, vel in tanto populo quantumuis copioſa annona in breui conſumi, deditioq; ab obſeſsis poſt paucos menſes neceſsitate extorqueri potuiſſet. Atq; tali conſilio obſidio inchoata, inter varias laborum viciſsitudines propè biennium durauit. Primùm autem tunc Rex, cùm vidiſſet obſtinatioribus animis reſiſtere velle obſeſſos, machinas Vilna & Ticocino adduci, inſtrumentumq; omne ad oppugnationem neceſſarium conquiri iuſſerat, & in iſtis conducendis reliquum tempus iſtius anni effluxit. Nec aliud notabile ibi interim ſucceſsit, præter quod exercitu circum diſpoſito, omnes ad illam ciuitatem tranſitus fuerunt interclusi, Rex ipſe in aditu ab itinere Orſenſi propè eius mænia caſtris poſitis, eiſq;

Caſimirus Sigiſm. III. Regis Pol. filius naſcitur die Lunæ 21. Martij 1609.

Sigiſmũd. III Rex Polon. in Moſchouiam tranſit.

Smolenſcum deditionẽ facere recuſat, & obſidetur.

Smolenſcij mæniũ ſtructura.

ad ri-

A. C. 1609.

ad ripas Boristhenis ab ea parte protensis constiterat, & à parte Orientali, vsque ad fluuij eiusdem alueum Kosaci stationem habebant. A Septemtrione autem vltrà Boristhenem montem Pokrouij occupauerat Ioannes Potocki Palatinus Braclauiensis cum sua legione hastatorum, qui intra paucos dies exsusto oppido in aduersa ciuitati Boristhenis ripa vsque & aquationem obsessis ademerat. Applicauerat etiam Bartholomæus Nouodworski Eques Melitensis stipatorum Regiorum Præfectus ad portam Michalouiensem Petardam, qua disiectis repagulis, aditum intrò ciuitatem aperuerat. Sed cum trecentis solis peditibus opus aggressus, dum alij ad hoc destinati oscitantèr subueniunt, à concurrentibus magnâ vi Moschis exclusus, re infecta retrocedere debuit: & hostis illo periculo præmonitus, portas omnes retrò eas excitatis intrà ciuitatem aggeribus, operisq; ita muniuit, vt ampliùs dolo simili tentari aut conuelli non possent.

Nouodworscius Eques Melitensis Petardã applicat ad portam Smolenscē. frustra.

Annus Christi, 1610.

Lteriorem illius obsidionis post Ostendanam nostro sæculo celebrioris progressũ, excepit Annus Millesimus Sexcentesimus Decimus. Et quidem ab ea Regẽ speciosiores occasiones ad Moschuã ipsam Imperij sedem auocabant: ibi enim Moschorum Suiscianorum vires quamuis auxilijs ex Suecia accersitis fulcirētur, crebriora cum Polonis Demetrianis prælia attriuerant, & isti in solo alieno, neglectu tamen summo, securitate nimia, ac propter multitudinem imperantium instabilibus semper cõsilijs rem gerentes, propriam etmole in ruinam trahebantur. Iamque in anno superiore 1609. ab eis desciuerant omnes penè ciuitates maiores, præter Seuerienses, irritatæ tributis, quæ immoderata ac intempestiuè seditio militaris extorto Ducis Demetrij consensu, in solutionem suorum stipendiorum colligi voluerat. Vnde tumultuantes locorum diuersorum populi, quæstores huiusmodi tributorum partim in vincula coniecerant, partim trucidarant: & Poloni rebellionem illam vindicaturi, in plures Prouincias dispartito exercitu, vires suas distraxerãt, vt in castris, quæ perpetuò circa Vrbem Moscuam hærebant, ad reprimendas excursiones Moschorum præsidium infirmiùs haberent. Ac exinde non rarò iniquiorem Martem experiebantur. Eorum præcipuus Dux Rozynski in quodam conflictu sagitta in latere dextro traiectus, longo tempore grauiter decubuit, & nunquam benè conualuit. Et mense Maio commissum prælium postquam diutiùs sustinuissent, ac victores ad castra redirent, nouis subsidijs aucti Moschi eos fatigatos, & confusis Ordinibus pugnam repetentes adorti fugarunt, captis plurimis, & cæsis multis, præsertim peditibus, qui quadringenti obseruabant vadum torrentis Chodinkà.

Moschorum, Suiscianorum, ac Polonorum, Demetrianorum rerum status.

Dimissa quoq; duo millia Equitũ cum Alexandro Zborowski obuiam copijs

A. C. 1610.

copijs Germanicis ex Suecia cum Ponto della Gardia ductore Skopin Suiski aduenientibus, eodem mense apud Torcicum feliciter vnam legionem illorum profligarunt, cæsis sexcentis Germanis; & postea coëuntem vniuersum Moschorum ad Germanos illos exercitum, ipsi quoque accersitis ex castris suis melioribus auxilijs, apud Tuerum triginta leucis à Moschua distantem mense Septembri prælio adorti, dissiparunt. Iamq; ibi debellatum fuisset, nisi media acies, quam ipsemet Alexander Zborowski ducebat cessisset loco: ala enim & dextra & sinistra superârat opposita sibi hostium agmina, & eos quoq; qui illam Zborowij aciem mediam insequebantur excepit, & toto campo fugauit; sed numero longè inferior, hostes recedentes longiùs insequi, ac pedites hostiles qui equitatu suo, vtrinque in pugnam effuso immoti steterant, aggredi non valuit. Cæsi fuerunt in illa pugna mille Germani equites ex parte Moschorum, & ex ipsis Moschis sex millia, ex Polonis non pluribus quàm quinquaginta desideratis. Et hæc quidem prospera reputabantur: sed vt diximus, inclinante Demetrij fortuna, lætioribus istis aduersa mox succedebant. Illa enim Zborouij media acies ex fuga ad victoriam vix quinta die reuocata, vt ignominiam suam nouo aliquo facinore edito aboleret, in eodem loco alium cum hoste congressum expectandum esse censebat, cæteris ad tutiora paululùm recedendum suadentibus, vbi maiora subsidia expectarent, & equos acquirerent, quorum plurimos in pugna proxima amiserant. Et ita diuisis studijs dum incautè, alij in campo ibi vicino, alij in ipso oppido Tuer degunt, à Moschis in aurora ex inopinato irruentibus penè fuerunt oppressi, nisi celeri fuga (cum ex somno ad pugnam in tanta perturbatione concurrere, ordinesque instruere non possent) alij per campestria ad castra ad Moscuam, alij in arcem Tuer præsidio Kosacorum munitam elapsi salutem seruassent, impedimentis omnibus & maiori parte equis amissis. Insuper illos qui in arcem Tuer confugerant, Moschi diutiùs oppugnarunt: sed tertiò cum maxima sua strage reiecti, veriti aduentantia obsessis auxilia recesserant, & inde Volgam progressi apud Colasinum iterum cum Polonis variante sorte decertarunt. Vtcunque autem nec dum desperata, dubia tamen iam æquè Moschorũ Suiscianorum ac Demetrianorum Polonorum fortuna, spem amplam Sigismundo Regi suggerebat, quod si relicto Smolensco rectà Moschuam ipsam petijsset, inter duos illos litigantes fractos, ipse potentior facilè rerum potiretur. Alij suadebant, vt si circa obsidionem Smolensci, persistendum esset, partes Demetrianorum Polonorum, ad quas inprimis distrahendas Rex propendebat, integræ relinquerentur: quin potiùs iuuarentur summissis auxilijs, ne eis debilitatis vel sublatis Suiscianæ confirmatæ, & Smolensco subuenirent, & Suiscio Imperium, vel Moschis ius eligendi sibi Ducem stabilirent. Quod planè euenit, omniumq; in annos plures subsequentium malorum causa fuit. Rex enim Polonos à Demetrio auocare non potuit, nisi multis præmijs & stipendijs ipsis concessis, quæ in breui in tantum excreuerant, vt in eis exoluendis militi per secessionem iusto plus repetenti, Respublica Polona in vltimum

Poloni apud Torcicum Moschos profligant.

Poloni apud Tuerum à Moschis fugantur.

Sigism. III. Rex Pol. opportunitatem occupãdi Moscham reijcit.

Demetrianarum virium Polonis distractio damnosa.

A. C. 1610.

vltimum penè discrimen adducta, nullo operæ pretio diu multumq; laborauerit. Demetrio quoque à Polonis relicto, omnes ciuitates & Prouinciæ quæ eum eòusq; sequebantur, Suiscio se coniunxerunt, coëuntesque hoc modo sopitis intestinis dissidijs & quasi bello ciuili restincto, in mutuam concordiam Moschi, domi securi externam vim vnanimes feliciùs represserunt, libertatemq; eligendi Ducem sibi seruarunt. Licet enim, vt mox apparebit, validus Suiscij exercitus ad subueniendum Smolensco tendens profligatus, & Suiscius ipse cum duobus fratribus captiuus in Poloniam fuisset abductus; Moschi tamen qui ante pro Demetrio variè distrahebantur, eo amoto coniunctis mutuè suis viribus ac studijs, pro non admittendo alio Principe, nisi eo quem ipsimet elegissent, constantissimè certarunt, & quantumuis per multas clades vicerunt. Et vt seriem ipsam rei gestæ prosequamur, postquam steterat sententia vt Poloni cum Demetrio militantes inde auocarentur, destinarat Rex ad illos Adamum Stádnicki Castellanum Præmisliensem, Christopherum Zbaraski Hipparchum seu Comestabilem Regni, Ludouicum Veiher, & Martinum Kazanowski, præmisso eòdē prænuncio Ioanne Łoioczowski Dobek; miserant & ipsi ad Regem Nicolaum Marchocki, Vrzescium, Dudzinski, & Slatkowski, qui petebant ne eorum conatus pro Demetrio suscepti impedirentur: sed toto negotio ad tractatus in castris Demetrianis ineundos reiecto, ibi demum coram delegatis vtrinq; longioribus disceptationibus certabatur. Militares enim omnes tenaciùs persistebant circa fœdus, quod recens ad primam aduentus Regis intra fines Moschouiæ famam, de non relinquendo Demetrio iureiurando interposito inierant: Non pauci ad Regem dimisso Demetrio transire volebant, dummodo stipendia emerita apud Demetrium Rex illis solueret. Verùm prudentiores censebant cum Demetrio perseuerandum, hostemq; distinendum, donec Smolensco expugnato Rex ipse Moschuam veniret; ita enim futurum iudicabant, vt totus exercitus ille cum ciuitatibus Demetrio eòusq; subiectis, quasi manu traditus in potestatem Regis veniret, qui alioquin dubijs adhuc omnium animis de Regis apud Smolenscum progressibus, & voluntate Reipublicæ ad exsoluenda quæ stipulabantur publico nomine stipendia, in diuersa studia distrahendus esset. Nec pauci præuidebant Demetrij damna ex dissipato eius exercitu, non alteri quàm Moschis Suiscianis commodum allatura, cùm obsidione Vrbis Moscuæ tam molesta eo ipso liberari deberent, & non tantum ciuitates & Prouinciæ Demetrianæ, sed & magna pars illius exercitus, præsertim Kosaci Dunenses ad eos essent transituri, ac non pauci mutuis dissidijs interituri. Quod euentus mox probauit.

Sigism. Rex mittit Legatos ad auocādos a Demetrio Polonos.

Rozynski Dux & Zborouius deserunt Demetrium.

Postquam enim Delegati Regij illius exercitus Ducem Romanum Rozynski & Alexandrum Zborowski, ac præcipuos militum Tribunos varijs promissis in partes Regis traxerunt, Demetrius re desperata clàm cum omnibus Boiaris Moschis qui ei adhærebant Calugam profugit: Sponsa eius Marina Mniszkowna in castris manserat, & multùm solicitata à delegatis Regijs (promittebant ei vsumfructum in vita sua Præfecturæ Sambo-

Demetrius profugit ex castris.

A. C. 1610.

Samboriensis) vt ad Regem concederet, Demetrium sequi maluit, virili habitu cum vna ancillula, & paucis Dunensibus Kosacis, primum ad oppidum Dimitrouo, deinde Calugam assumptis nonnullis Polonis equo vecta. Maior autem deinde castra Demetrianorum vniuersa turbauerat confusio, dum contenderent alij sequendum Demetrium, alij Regem, alij expectandum donec Rex super soluendis sibi stipendijs certi quid responderet. Audiebantur passim querelæ acerbiores contra Ducem Rozynski, quòd ipsius artificijs Demetrio in fugam compulso, exercitus totus tantorum laborum præmijs fraudaretur, & vsque ad tumultum res processit. Kosacos enim Dunenses ex castris prodeuntes Rozynski, quasi à secessione prohibiturus, instructâ equitum suorum legione inuasit, in quo conflictu duo millia virorum ciciderant, parsq; magna illorum Kosacorum Moschuam ad Suiscium, alij Calugam ad Demetrium euaserunt, pauciores cum Zaruczki suo Tribuno in castris manserunt. Et post dies paucos grauiorem seditionem Poloni Equites excitarunt explosis sclopetis in Rozinium, vt periculum vitę ægrè euaserit, secedentesq; extra castra, melior pars ipsorum cum Tyszkieuicio ad Demetrium abire decreuerat. Et licet tunc maturiorum cura mitigati illi motus aliquantum conquieuerint, non multò tamen post recrudescentibus iurgijs, cùm non esset tutum hostem propè ad omnes occasiones intentum inter perpetua dissidia sine vlla disciplina & obsequio militari hærere, vel exclusis seditiosis, paucos in castris excubare, omnes conspiratione factâ conclamarunt discessum, ac conuasatis præmissisq; impedimentis, initio mensis Martij anni istius castra sua, quæ ciuitatem amplam structuris ædificiorum repræsentabant, incenderunt: fide sibi mutuò data, quòd seruatis ordinibus omnes simul concordes Volokum vsq; progrederentur; ac inde demum in diuersa quo cuique libuit sunt diuisi. Sapiha cum suis Calugam ad Demetrium concesserat: cum Duce Rozinski & Alexandro Zborowski quatuor millia Equitū ac pauci Dunenses Kosaci in partes Regias transierant. Atq; ita robur illud quod Vrbem Moscuam, & totam Moschouiam plusquam biennio obsessam, oppressamq; tenuit, & in finem subiugare potuisset, concidit Regiorum consilio & damno, cùm hostem prostratum obsidione Moschuæ tàm graui soluta erigi, & bellum quod meliore compendio alieno periculo & impensa ducere expediebat, nullo fructu in proprias ceruices & sumptus assumere maluerunt.

Marina vxor ad Demetrium profugit.

Demetrij Castra tota turbantur.

Demetriani obsidionem Moschæ soluunt.

Nec dubiè Moschi Suisciani inde primùm attollere caput cœperunt: statim enim vt Demetrianos post aduentum in eorū Castra delegatorum Regiorum nutare & tumultuari intellexerant, Peraslauiā & Alexandriam (oppida cum territorijs amplis) exturbatis inde Demetrianis præsidijs recuperarunt, Sapiham ab obsidione Troiczæ recedere coëgerunt, & omnes ditiones circa Volgam in potestatem suam receperunt. Obsidione autem Moschicæ Vrbis soluta, tanquam post diuturnum carcerem libertate plena donati, viribus & animis assumptis, omnes Regiones Moschicas in suum obsequium traxerunt. Expedierantq; mox Voluiouium ad per-

Suiscius Dux Moschouiæ vires resumit.

A. C. 1610.

ad persequendum Ducem Rozinski, qui retinuerat *Wolok* oppidum, &
Osipoui Monaster, opportuna loca ad seruandos liberos transitus pro
reditu Moscuam, ac ipsemet ibi manserat cum mille quingentis equiti-
bus & quadringentis Dunensibus Cosacis, reliquo exercitu Viasmam
vsq; versus Castra Regia cum Alexandro Zborowski præmisso: Sed mor-
bo graui non multò post correptus ibidem obijt, & Voluiouius melio-
rem occasionem rei benè gerendæ nactus, Polonis morte eius inter se
diuisis, Volocum nemine resistente (cùm & Dunenses conspecta tantum
oppugnatione inde decessissent) recepit. Osipouij Præsidiarij diutiùs
ipsi restiterunt, & Gallos cum Tribuno Petro del la Ville recens ex Sue-
cia conductos, beneficio petardæ deiecta porta in arcem irruentes forti-
tèr reiecerunt. Sed penuria commeatus pressi & subsidijs desperatis,
cum armata manu transitum per insessa ab hoste circumquaq; itinera au-
daciùs, quàm consultiùs quærerent, pars cæsi, pars viui ab hoste capti, ex
mille quingentis vix trecenti salui euaserunt. Atq; ita Moschi Suisciani
illis expulsis omnem regionẽ vsq; ad Smolensciana territoria, vbi Regia
Castra stabant, obtinuerunt. Et maiora aggressi contempto Demetrio
circa Calugam cum paucis Sapihanis desidente, collectum triginta milliũ
exercitum, vnà cum Gallis mille & Germanis cum Ponto del la Gardia, ac
recens cum Eduardo Horn ex Suecia conductis sex circiter millibus ad
succurrendum Smolensco duxerunt. Dies fuit Dominicus mensis Iulij
octauus, quo Stanislaus Zolkiewski Dux exercitus Regni cum parte co-
piarum ex Castris Regijs Smolenscianis educta, istos propè Clusinum
oppidum primo diluculo assecutus, memorabili prælio superauit, cùm
ipse non plus quam octo millia pugnatorum haberet: peditatum enim
omnẽ cum Kosacis reliquerat circa Czárowe Zamiešćie ad intercluden-
dum ibi Voluiouium cum octo millibus veteranorum Suiscianorum præ-
cedentem. Non incruẽta tamen illa victoria Polonis cessit; nam primo
ab hastatorum congressu profligata ala sinistra Moschorum, quibus De-
metrius Suiski frater Ducis cum summo imperio præerat, in dextra ala
contra Germanicas legiones grauiùs laborarunt, maximè quod istæ con-
stiterant circa sepes quasdam quercinas, quas dum illi perfringere conã-
tur, Germani vsq; tertiò onerandi & explodendi sclopetos suos tempus
habuerunt, & plurimos ex aduerso irruentes confecerunt: donec equo-
rum impetu & plurimorum morte aperta via, ac à latere subuenientes
aliæ cohortes eodem illatæ hostilem equitatum cædibus permiscentes
in fugam compulerunt, quam ipsemet quoq; Pontus del la Gardia ad tres
leucas continuauit. Sed Poloni ab insequendo illo equitatu reuocati, vt
peditatum Germanicum ex pugna ad sua castra subductum oppugnarẽt,
dum acie instaurata ad confligendum procurrunt, Germani primum sin-
guli, tum bini, terniq; ad eos transibant, & demum omnes sublatis pileis
tractari deditionem petierunt, obsidibusque datis ex parte Polonorum
Adamo Zolkiewski agnato Ducis exercitus, & Petro Borkowski, nec
quicquam Ponto ex fuga reuerso obnitente, deditio fuit conclusa. In
Moschos autem qui dispersi iterum cõfidentes illo peditatu Germanico
recolli-

Rozynski Dux obijt.

Volocum Moschi recuperãt

Poloni Osipouij in præsidio relicti cæduntur.

Moschi in auxilium Smolensco veniũt.

Clusinẽse prelium Polonorũ cum Moschis.

Germani auxiliares Moschorum vincuntur à Polonis.

Germani auxiliares Moschorum deditionẽ faciunt.

A. C. 1610.

recolligebantur, effusa tota acies, magnam stragem edidit fugientibus
ad vesperam vsq; insistens. Castra quoq; & tormenta bellica, ac impe-
dimenta Moschorum omnia prædæ victorum cesserunt. Perijt in ea pu-
gna Stanislaus Bąk Lanckoronski Tribunus Equitum veteranus, An-
dreas Borkowski affinis meus, & plurimi minoris nominis fortiores.
Apud Czárowe Zamiešćie occubuerat Martinus Vehier, dum auidiùs
insequeretur Voluiouianos, qui etiam post conflictum Clusinensem de-
ditionem fecerunt. Zolkieuius autem victoriam prosequens, nil mora-
tus Moschuam versus contendit: quò interim Sapihani quoq; cum suo
Demetrio, cæsis Tartaris quos ipsis Suiscius opposuerat, & præsidio Sui-
sciano decem millium circa Borowsko oppresso, via Colomnensi perue-
nerant. Vnde Moschi post cladem Clusinensem assurgente insuper etiã
obsidione Demetriana, qua iam perfuncti fuisse videbantur, cum & au-
xilia Germanorum à foris accersita à se defecissent, & domi nulla facul-
tas reparandi vires superesset, in extremas redacti angustias tale consi-
lium sunt commenti. Basilio Suiski Duci suo exoso iam apud populum
ob infelices successus, Imperium abrogarunt: nempe vt post eum amo-
tum spe Polonis iniecta de eligendo in Ducem Moschouiæ Principe Po-
lono, eorundem opera Demetrium hæreditario successionis titulo illum
Principatum ambientem tollerent, & ius liberæ Electionis Ducis sibi
instaurarent in persona Poloni Principis, quem deinde metu præsenti li-
berati, & viribus aliquando confirmati, causis & artibus iam tunc
præmeditatis, hoc gradu excluderent, ac demum pro arbitrio Du-
cem sanguinis & moris sui natiui sibi eligerent. Quod ipsis ex voto
successit, cum Polonis nimium credulis, & ad futura incautis, quo
suo vitio isti iam ante Demetrianas partes debilitarant, & tunc errorem
errori cumulârunt. Nam Præfectus Polonici exercitus Stanislaus Zol-
kiewski, statìm vt Moschi Principem Vladislaum pro Duce Moschouiæ
recipere promiserant, subsidia ipsis contra Demetrium misit, & ipsemet
cum toto exercitu properè subsequens, à parte Occidentali Mosaiscum
spectante Moscuam Vrbem propè castra posuit. Et cùm ab aduersa Vrbis
parte Colomnensi Demetrius cum suis Sapihanis stationem sibi sumpsis-
set, ipse quoq; eò per Vrbem mediam cum exercitu instructo, Moschis
portas omnes aperientibus, transijt. Nec difficile Sapihanos Regni Po-
loniæ fide publica interposita, quod soluenda essent ipsis eousq; apud De-
metrium emerita stipendia (in quibus soluendis postea Respublica Po-
lona ingemuit) à Demetrio auocauit, & Demetrio fuga Calugam elapso,
omnes etiam alios eius socios in suas partes attraxit. Adhæserant enim
illi adhuc non pauci Boiari Moschi, & Zaruczki Dux strenuus Dunensi-
um Kosacorum: alioquin genere Polonus à Tarnopoli, ab infantia
apud Tartaros, & postea apud Dunenses in militia exercitatus. Isti
itaq; vna cum Principe Tartaro Kazimowski, relicto Demetrio, ad Zol-
kieuium transierant: & Moschi tradito in eius custodiam Basilio Suiski
Duce suo exauthorato cum Ioanne & Demetrio eius germanis, in no-
men Vladislai Principis Sigismundi Regis Poloniæ filij iurarunt. Zol-
kieuius

Zolkieuius à pugna Clusinensi Moscuã petit.

Demetriani iterum Moschos profligant.

Suiscio Moschi abrogant Imperium.

Zolkieuius fert subsidia Moschis cõtra Demetrianos.

Zolkieuius reliquos à Demetrio Polonos auocat.

Suiscius Dux Moschouiæ Zolkieuio deditur.

Moschi in nomen Principis Vladislai iurant.

A. C. 1610.

Zolkieuius iurat Moschuę de adducendo ipsis Duce Vladislao Principe.

kieuius quoque cum præcipuis Tribunis iurauit, quòd Vladislaus Princeps ad eos quamprimum veniret, ac iura libertatesq; eorum conseruaturus esset. Ad Regem autem Smolenscum tunc adhuc obsidentem expedierant Moschi Filaretum Fedorium Mikitowicz Metropolitā Rostouiensem,&Basilium Galiczyn,qui nomine omnium Ordinum Moschouiæ rogarent, vt Vladislaum Principem Moschuā quamprimùm adduci, eumq;Ducem Moschouiæ inaugurari permitteret. Sed iam inde apparebat eos longè diuersa meditari: Prælatum enim in illa Electione Patri filium Imperio immaturum, nempe annorum quindecim, idque conditionibus à quibus mens quæuis honesta abhorreret, præcipuè vt Religionem ritus Græci profiteri, eiusq; baptismo initiari deberet, palàm innuebant, eum eligi qui fraudi magis obnoxius faciliùs tolli posset, vel si Pater differret eum mittere donec adoleuerit, aut si vterq; in suscipiendis illis conditionibus hæsitaret, causa in alium transferendi suffragia prompta adesset. Nec ambigua talis consilij coniectura illa fuit, quòd Præsidiarij Smolensci deditionem in nomen Principis Vladislai tanta solennitate iurisiurandi Ducis Moschouiæ renunciati facere pertinaciùs recusabant, ea sola excusatione opposita,quòd ei nonnisi Moschuam aduenienti subijci vellent: Seu ista ac similia plura lubricæ gentis illius fidei argumenta Regi suggerebant Zolkieuij æmuli, qui gloriæ suæ detractum putantes, quicquid cederet alienæ, eius apud Moschuam acta perpetuò sugillabant, & abrogari volebant. Præsertim Potocij,primas partes in consilio militari apud Regem à bello Rokosiano consequuti, facilè ei persuaserunt, Moschos tot cladibus iam confectos,armis in finem posse subiugari, & gloriosius ipsi futurum, si victor genti illi iura daret, non electus in persona filij reciperet: Demum verò bello partum Imperium, ac aliqua certa pace securum, traderet filio tanto gratiori propterea futuro. Atq; hæc sententia præualuit,nempe nō concedendum Moschis eligentibus Principem Vladislaum,sed vi adhibita obsequium ipsis imperandum; quantumuis præmonerent maturiores,fidem Rege cōscio à Zolkieuio ipsis datam, & iureiurando firmatam violari non decere;bellum cum gente iuris & propositi sui tenace nonnisi anceps, difficilè & diuturnum fore; militem à Demetrio magno numero auocatum, promissa stipendia,quæ ex ærario Moschico à nouo Duce Vladislao Principe habuisset,repetiturum in Polonia,& Rempub. in tam immenso ære soluendo summas angustias passuram, vel illo soluto exhaustam, longiori bello trahendo non suffecturam. Dolosa quoque Moschorum ingenia magis iam fuisse nota, quàm vt caueri non possent, & Principi Moschuā ingresso, Imperijq; habenas adepto non defutura media quibus conditiones illas duriores sibi impositas faceret remitti, vel saltem differri, interim dum persoluerentur stipendia militibus, & contra maiores Moschorum fraudes, subsidia firmiora ex Polonia prouiderentur. Ad minus autem Rex ipse statim iuisset Moschuam,quod & à primo suo in Moschouiam ingressu consultissimè fecisset; ac dubio procul fluctuantes adhuc tunc Moschos omni robore militari destitutos non difficile subiugasset:

Moschi Legati pro conducendo Vladislao Principe mittuntur.

Moschorum dolus in eligēdo sibi Duce Principe Vladislao.

Smolenscum deditionē non facit in nomē renūciati Ducis Vladislai.

Potocij dissuadēt Sigis Regi ne Principem Vladislaum mittat Moschū.

Poloni damna multa referūt ob denegatum Moschu Vladislaum Principem.

A. C. 1610.

Sigism. Rex Pol. ad occupandam Moschuā, pro filio Vladislao dū ire renuit, eam amisit.

iugasset: Sed hoc quoque consilium fuit neglectum fatali quadam illius Imperij sorte: Nempè quod indecorum videretur deserere obsidionem Smolensci ab vno propè anno continuatam, & eò magis, quod sperare-tur feliciter expedienda fore proxima oppugnatione,ad quam iam omne instrumentum necessarium fuerat comparatum. Tali tamen spei non respondit euentus, nam dum Regij oscitantèr agunt, & postquam machinas propè murum Ciuitatis applicarant, nulla impressione facta vltra quindecim dies otiantur, obsessi interim à tergo illius loci ducta profundiore fossa vallum excitârunt,ac tum demum vibrari cæptæ machinæ licet iam magnam muri partem, ac duo proxima propugnacula deiecissét, irruptione tamen facta oppugnatores nil profecerunt, imò plurimi in illa fossa nouissimè ducta non præuisa præcipitati, nec pauciores à vallo nouo bombardarum iaculis petiti ac prostrati perierant. Sicque magna clade accepta retrocedere sunt coacti. Postea cuniculis agendis diutiùs certabatur, profectu nullo,sed cum iactura euidenti temporis, quòd vtiliùs summæ rei apud Moschuam impendi potuisset. Ibi enim (vt ad propositum redeamus) licet iam Moschi audirentur querulari de non seruatis pactis mutuò iuratis, & eorum Legatis apud Regem eòusq; detentis,in apertam tamen secessionem necdum proruperant,veriti potentiam Zolkieuij, in Vrbe Moschua cum exercitu excubantis. Et non minùs quod Demetrius Calugæ desidens Zarucio à Rege (indignabatur iste quòd ibi viliùs quàm sperârat habitus sit, & redierat ad Demetrium) ad se reuerso aliquantas vires assumpserat. Istum enim Moschi vti hostem domesticum, ac pro quo inuicem dissiderent, magis metuebant, & Polonos quorum ope ab ipso defenderentur, obseruabant,totamq; Vrbem vnâ cum Ducali palatio Krimgrod nuncupato eorum potestati permiserant, quamuis Zolkieuius diu multumq; restiterit priusquam legionibus stationes intra Ciuitatem disposuisset insidias metuens. Talis itaq; rerum apud Moschuam eòusq; fuit status, quod adhuc ad aliquam frugem reduci potuerit, dummodo Rex operam quam apud Smolenscum perdebat,illuc conuertisset. Sed turbata fuerunt ibi magis omnia non multò post discessum Zolkieuij,qui pertæsus quòd eius consilia apud Regem postponerentur, & à maleuolis carperentur, simulato quòd iret Vladislaum Principem adducturus, Moschua abierat Smolenscum, & inde in Poloniam. Et vt primùm apparuerat,quòd post colloquium ipsius Rex nihilominus persisteret in sententia de non mittendo in Moschouiam Principe Vladislao, ac insuper Suiscios captiuos,ac Legatos Filaretum & Galicinum in Poloniam sub custodijs amandasset, dignitates etiam & Magistratus Moschicos personis vilioribus distribueret, Moschi per omnes Prouincias summo animorum consensu defectionem apparare cæperunt. Adiuuit autem eorum conatus mors Demetrij, quem sub finem anni huius circa venationē occiderant Tartari custodes fideliores corporis ipsius, vlciscendo necem Czary Kazimowski Tartari nuper ab eo ob suspicionem proditionis trucidati. Eo enim cæso statim ipsis coniunxit Zarucius vires Demetrianas & Cosacos Dunenses, licet ipsemet

Oppugnatio Smolenscij inordinata.

Moscuæ Vrbis status dum expectat Vladislaum Principem.

Zolkieuius Moscua discedit in Poloniam.

Suiscius Dux exauthoratus & Legati Moschæ in Poloniam ablegātur.

Moschi deficiunt à Vladislao Principe.

A. C. 1610.

Demetrio filio ex Marina Mnißkowna adhærent aliqui Moschi.

met adhuc adhæreret filio Demetrij ex Marina Mniſzkowna ſuſcepto, ſeu ſuppoſititio, vt alij volebant, ipſa enim ſterilis fuiſſe narrabatur. Cætera iſtiùs tragediæ in anno ſubſequenti proſequemur, poſtquam ſingulariora quæ in alijs Chriſtiani orbis partibus hoc anno euenerunt breuitèr attigerimus.

Polonia Procerum viciſsitudines.

In Polonia enim nihil aliud occurrit præter mortem Matthiæ Pſtrokonski Epiſcopi Vladiſlauienſis, cui ſuffectus fuit Laurentius Gęmbicki Cancellarius Regni, & iſti in Culmenſi Konopácki Palatinus Chelmenſis, poſt amiſſam vxorem tunc viduus. Deceſſerat quoq; ſub finem anni Barbara Tarnowska Ioannis Zamoyski olim Cancellarij Regni relicta, fæmina generis claritate, marito victorijs & literis inclyto, filioq; ex eo genito Thoma ſpei maximæ feliciſsima: Præfectura Miedzyrzecenſis, quam illa obtinuerat viuens, delata fuit Zolkieuio exercitus Præfecto. Et vt tandem ad externa tranſeamus. Gallia præcipuè hunc annum agendis inaugurationis Reginæ ſuæ triũphalibus feſtis fauſtiſsimũ tranſigere volens, nefaſtum vidit, & funeſtum Regi ſuo Henrico IV. qui ad ſummum fortunæ faſtigium euectus, repentè decidit. Comp oſuerat ille ſumma felicitate & virtute ſua in Gallia belli ciuilis tempeſtates, & reſtituerat priſtinum nitorem ac armorum gloriam illi Regno: quin & vicinioribus populis tranquillitatem eius authoritas facilè perſuaſit. Ac maiora quædam animo ille voluens, conſcripſerat ſub hoc tempus validum exercitum, ſiue Mediolanum repetiturus, ſiue Iuliacenſem controuerſiam moderaturus, ſeu quòd ſpem conceperat conſequendi Rom. Imperium annis & morbis confecto iam & morti proximo Imperatore Rudolpho. Sed quicquid illud fuerit, magnum & arduum quid illum moliri apparebat, vel inde quòd tanquam ad dubios grauioris alicuius belli euentus, primùm filio & vxori omnia domi ſecura, & Regni ſucceſsionem certam prouidere conabatur. Atq; eo fine diem tredecimam

Galliæ Regina Henrici IV. Regis vxor coronatur.

Maij ritu ſolenni coronandæ Reginæ indixerat, quem actum poſtridie inunctio quoque primogeniti (Delphinum Galli vocant) ſubſequi debuiſſet, niſi tanta conſilia turbaſſet fortuna diu conſtans ſtare neſcia. Ecce enim poſtquam Gioieuſio Cardinale ſacra inaugurationis operante apud S. Dionyſium, die præſtituto Regina fuerat coronata, Rex Pariſios reuerſus dum inſequenti die per eam Vrbem rheda vehitur, à ſcelerato quodam nominari indigno, ictus cultro in ventre vulnus lethale accepit, & ſtatim animam exhalauit. Anguſtior tranſitus ad vicum obliquum non permittebat ſtipatores aſsiſtere rhedæ, & ea in obuerſando phaleris quadrigarum implicatis firmata, ſicarius in omnes occaſiones intentus, repentè inſiliens axi, toto niſu impegit cultrum in ventrem Regis; ſtatimq; comprehenſus, nec cruciatibus exquiſitioribus, nec blanditijs potuit induci, vt nominaret ſocium, vel conſcium criminis, ſed affirmabat inſtinctu proprio ſe concepiſſe illud facinus, & toto triennio procuratum, ſæpiùſq; irrito conatu tentatum, tunc tandem perfeciſſe: ſupplicij quoque acerbitatem, ne gemitu quidem deprecari viſus fuit ille nefarius. Vrbs autem tota caſu tanto concuſſa parum abfuit à tumultu,

Henricus IV. Rex Galliæ à ſicario occiditur.

Sicarius Henrici IV. Regis neminem conſcium ſceleris nominauit.

A. C. 1611.

multu, diuerſis in diuerſos, priùſquam certi quid ſcirent, cauſam necis Regis referentibus, & vindictam expoſcentibus. Sed tandem ſedato illo motu, omnes in luctum effuſi, pro pompoſo inaugurationis Regiæ apparatu, lugubrem commutarunt, nec vllum alium Regem magis Galli planxerunt.

Galliæ res vbique pacatæ poſt mortem Henrici IV.

Nulli quoq; in Prouincijs rerum nouatores apparuerunt; fortè quòd formidarent Regias illas in tanto numero copias, quaſi de induſtria ad talem caſum collectas. Et ſtatim congregati Proceres primogenitum defuncti ſeu Delphinum Regem Galliæ ſalutarunt, nuncupatum Ludouicum XIII. nouennem tunc, interim dum adoleret Reginæ eius matri vicaria adminiſtratione Regni commiſſa: quod voce præconis illicò fecerunt proclamari. Præſidia locorum duplicata fuerant, ac paulò poſt vt conſtitit ſecura vbique eſſe omnia, totus ille exercitus exauthoratus, parte in auxilium Brandeburgico Electori conceſsit Iuliacum, quò nos quoq; commodè tranſire poſſumus, poſtquam in Gallia adhuc vnicum in hoc anno geſtũ ſingulariùs adnotauerimus, nempè Ludouicum XIII. octaua die Octobris Rothomagi Regem Galliæ fuiſſe ſolenni ritu inunctum & coronatum.

Ludouicus XIII. Galliæ Rex renunciatur.

Ludouicus XIII. Galliæ Rex coronatur 8. Octobris. 1610.

Iuliaci autem, vt in anno præterito attigimus, Rudolphus Imperator Adminiſtrationem commiſerat Archiduci Leopoldo, qui inter hæredes competitores in Tribunali Cæſaris pendente pro eo Ducatu longa lite, longo tempore gauderet bolo tàm pingui, vel inter dubia litigantium iura, non dubiam ſpem in titulos ſuos ditionem illam transferendi teneret. Hæredes itaq; illi iniurioſum eſſe ſibi rati, quòd non cognita cauſa ab adeunda hæreditate arcerentur, imò excluderentur, poſtpoſito Cæſaris mandato, quo à vi abſtinere, ſed iure pro eadem hæreditate experiri iubebantur, in ſuffragium ſuum arma ſumpſerunt, præſertim proximiores in illa ſucceſsione, Princeps Neoburgicus, & Elector Brandeburgicus, qui partim ex Gallia, partim ex Germania contractis copijs, meliora ditionis illius loca occuparunt. Iuliacum Prouinciæ illius caput non tàm facilè obtineri poterat, eò quòd natura loci, ac vliginoſo circum ſolo, foſſiſq; & ſtructuris firmioribus munitum ab Archiduce Leopoldo impenſiori cura cuſtodiebatur. Sed hoc quoq; in poteſtatem Principum hæreditatem illam prætendentium mox conceſsit opera Mauritij Comitis Naſſouij, qui cum apparatu ingenti bellico & numeroſo veteranorum exercitu ex Hollandia adducto, ſub finem menſis Iulij huius anni obſidione ibi inſtituta, adituq; à duabus partibus per paludinoſa congeſtis virgultis inſtrata patefacto, ac propugnaculis exterioribus vi captis, ciuitatem illam ad deditionem coëgit. Arx aliquantum reſtitit, & demum poſt quatuor ſeptimanarum oppugnationem, cùm auxilia non haberet, menſe Septembre deditionem fecit. Atq; hoc peracto Mauritio victore ad propria reuerſo, duplicatum ibi præſidium Brandeburgici & Neoburgici manſit, indignante ob eiectum inde Leopoldum Imperatore Rudolpho, qui tamen præter quædam edicta, tunc contra iſtos Principes nil ſeueriùs decreuit: ſed tantùm inſtituto Coloniæ conuentu, ab Electore

Iuliaci hæredes armis ſuã hæreditatem repetunt.

Mauritius Naſſouius Iuliacum capit pro hæredibus

A. C. 1610. Treuirensi & Comite Hohensollerio, cum adiunctis Ludouico Hassiæ Landgrauio, Electore Moguntinense & Duce Brunsuicensi, controuersiã hanc hæreditatis Iuliacensis tractari ac componi voluit, irrito euentu ab initio Septembris ad Nouembrem vsq; protracto illo tractatu, cùm Principes possidentes requisiti, vt ante omnia arma deponerent, præsidia ex locis occupatis, Iuliaco præcipuè deducerent, & sequestres bonorum controuersorum aliquos non suspectos eligerent, in eorumq; manu bona ista reponerent, demumq; iudicato ac Cæsaris decreto starent, reiecta tali propositione insistere maluerint possessioni acquisitæ: nempè consisi patrocinijs Galliæ & Angliæ Regum, quorum Legati tanquam intercessores causæ ipsorum ad illos tractatus semper admittebantur: vel magis quòd Imperator molestijs domesticis implicitus, longinquiora curare non valeret. Recrudescebant enim in dies grauiùs contentiones Archiducis Matthiæ pro successione in Imperio & in Regno Bohemiæ, quã Archidux Leopoldus fauore ipsiusmet Imperatoris ambiens, exercitum occasione Iuliaci collectum, Passauium Bohemiæ vicinum traduxerat, non obscuro indicio consiliorum, quæ sub initium anni proximi in apertum eruperunt.

Iuliacensis causa controuersia tractatur frustra.

Rudol. Imp. cum Matthia Archid. odia recrudescunt.

Leopoldus Archid. cõscribit exercitum.

Romæ hoc anno prima Nouembris die festiuitati Omnium SS. dicata, Paulus PP. V. Beatum Carolum Borromæum Cardinalem & Archiepiscopum Mediolanensem in Sanctorum numerum retulit: cuius celebritatis pompã apud S. Petrum in Vaticano Mediolanẽses sumptu perquam magnifico instruxerant. Nec dubia ille vir Beatus perfectionis Diuorum honore dignæ testimonia æquè viuens ac moriens habuit, vt in diuulgato de eius vita libello videre licet.

Carolus Borromæus in numerum SS. refertur.

Sub finem eiusdem anni Hispani centum millibus ducatorum mercati à Rege Xequo Mauritano, celebre portu propugnaculum Moraci Larachium dictum, die Præsentationis B. M. V. ipsomet Xequo portas aperiente occuparunt. Pulsus ille fuit à Mulero Gidano suo fratre paterno Regno, quod vt vindicaret, auxilia ab Hispanis obtinuit, & pro mutuata ad hoc sibi pecunia, ipsis tradidit illud castrum, ex opposito Gadium ad columnas Herculeas mari imminens, natura loci inexpugnabile, & nauigatoribus Hispanis eòusq; infestum.

Larachium in Africa Hispani occupant.

Annus Christi, 1611.

Ed cum inchoatione Anni Christi Millesimi Sexcentesimi vndecimi, ad nostra redeamus. Sigismundus Rex Poloniæ oppugnationem Smolenscii, quam deserere indecorum videbatur, in istum annum continuauit, nõ inutili labore, vt paulò infra constabit. Nisi quòd maiora damna tulit, dum ibi occupatus, Moschis dedit tempus resumendi animos, & arma conquirendi, quibus impositum iam penè ceruicibus suis iugum excuterent. Ac eòusq; illi clàm consilia defectionis

Smolensci obsidio continuatur.

A. C. 1611. fectionis agitarant; ad principium autem istius anni Leponow apud Pereslauiam Rzezaniæ aliquanta manu militarium sub signa conuocata, palàm cæpit tumultuari, & Boiaros omnes ad arma sumenda concitare, dimissis per Prouincias Nuncijs ac literis, in quibus querebatur fractam à Polonis fidem, Principe Vladislao in Moschouiam non adducto: occupatã per dolum Vrbe Moschua, & Legatis Moscis vnà cum Suiscio Duce nuper exauthorato in Poloniam relegatis. Kosacos quoque Dunenses cum Zarúscio ad se attraxit, promisso quod pulsis Polonis filium Demetrij cæsi, cui illi adhærebant, Ducem Moschouiæ creari faceret. Et a iũ exercitum circa Nouogrodkum maius, Proszowecki colligebat, nemine tanta ausa, vti expediebat, in ipsis initijs opprimente, cùm Rex à Smolensco ne viribus distraheretur, nullas copias ad dissipandos illos cætus mittere vellet, & præsidiarij Moschuę numero interim multùm imminuti ad tutandã stationem suam vix sufficerent. Vnde turbatorum illorum Moscorũ cateruæ in dies crescebant, & populi ciuitatum, confisi tantis rebellionis viribus, vbiq; nouandis rebus studebant. Maximè autẽ Vrbis Moschuæ incolæ, quibus dudum ad talem perfidiam nonnisi Duces deerãt, ad famam aduentantis Leponoui, in necem Polonorum ibi præsidium tenentium conspirarunt, eò periculosiùs quòd istorum robur sex mille equitibus, & mille peditibus constãs, longè impar esset viribus multitudinis tàm ingentis. In Vrbe enim Moschua centum octuaginta millia domus tunc numerabantur, ad quas præter habitatores genuinos, plurimi à foris Moschi refugij specie, vel magis conspirationis conscij confluxerant. Hocq; veritus Alexander Coruinus Gąsiowski præsidij illius Polonici tunc Præfectus, licet præmoneretur à Boiaro sibi addictiori Solticho vt præueniret conspiratores priusquã armis instruerentur, præsertim lacessitus ab illis, die Dominico Palmarum ex suis aliquibus cæsis, maluit quiescere & dissimulare tunc, intentus solum muniendis contra grauiora pericula castellis Kitaigrod & Krimgrod, quæ intrà ciuitatem instar propugnaculorum fortissimorum continent tabernas mercatorũ opulentiorum, & palatium Ducis: immensa vniuersæ Vrbis spatia ambiente muro Albo denominato, cuius parietum, turriumq; ac portarum structura cuiusuis celebrioris Vrbis mænium magnificentiam æquaret. Sed tamen euitari non potuit, quin Moschi instructam habentes conspirationem, tertio die post Dominicam Palmarum signo dato sonitu per totam Vrbem campanarum arma sumpserint contra illos præsidiarios Polonos, qui fortitèr exceptum primum hostis impetum represserunt, strage plusquam sex millium Moschorum, & demum excitato pluribus locis incendio, quod intra paucas horas omnia tàm amplæ Vrbis ædificia (nempè lignea) & cum eis innumeram plebem absumpsit. Insequenti die etiam suburbium vltra fluuium Moschuam situm à Strzelcijs seu Sagittarijs habitatum exustum fuit iussu Gąsieuij, vt eà subsidijs Polonicis pateret aditus, quà prohibitus nuper Nicolaus Strusius sub ipso tumultu cum sua legione à Mosaisco aduolans opem ferre non poterat eis laborantibus. Et tunc quidem illi habitatores Moschi ferro & igne sic edomiti

Moschi ad defectionẽ perficiendam arma sumunt.

Moschæ Vrbis magnitudo.

Moschi oppugnant præsidiũ Polonorũ in Vrbe Moscha.

Moschi profligantur à Polonis in Vrbe Moscha.

A. C. 1611.

edomiti supplices veniam petebant, sed post paucos dies intra Festa Paschalia ad naturam redierunt, & omnes (pauci insigniores Boiari intra arces cum Polonis degentes, in eorum fide persistebant) coniunxerunt se Lepono, qui cum Zarucio & Prosouccio centum millium exercitum ducens, adiutus insuper à tanta conspiratorum manu, post paucas cum Polonis leuiores dimicationes, illius ciuitatis mænia seu muros albos occupauit, & Polonos arcem Krimgrod & Kitaigrod cum parte albi muri castellis illis proxima retinentes obsedit, vnico transitu circa fluuium Moschua ipsis remanente libero, quà commeatum & subsidia longo tempore recipiebant, & crebras excursiones in hostem emittebant fortunâ variante.

Moschi obsidet Polonos in Vrbe Moscha.

Interim verò Sigismundum Regem solicitum tenebat longior quàm sperarat obsidio Smolensci, & magis rei nummariæ defectus, ac stipendia militi toto illo tempore non soluta, propter quæ in exercitu illo secessio aliqua periculosior timebatur. Nec suppetebat alius modus quærendæ ad eum vsum pecuniæ, nisi apud Ordines Poloniæ in Comitijs Regni, quæ propterea ad mensem Septembrem proximum fuerant indicta. Eò itaq; Rex profecturus, ne quid intentatum ad frangendam pertinaciam obsessorum relinqueret, oppugnationem scalis admotis apparari iussit nocte diem tredecimam Iunij antecedente: Iacobus Potocki (post defunctum paucos ante dies Ioannem Potocki fratrem suum) Palatinus Braclauiensis, & tunc primus militiæ Præfectus à parte Orientali scalas suas applicauerat, Germani autem pedites Veieri ad turrim angularem castra Regia spectantem; & aurora illucescente ascenderant vtrique murum, sed intrò ciuitatem ob præcipitem locum cùm descendere non possent, ibidem ab accurrentibus defensoribus constricti, dubio nimium euentu pugnarunt, donec Bartholomæus Nouodworski stipatorum Regiorum Præfectus, ipsemet applicata subter canalem è ciuitate Boristhenem versus patentem petarda, triginta cubitis latè murum ea parte deiecit, & Dorostayski Marisalcus Lituaniæ cum Prætoria cohorte illà irrucns, forum ciuitatis occupauit. Perculsi enim tam inopinato casu defensores, arma & stationes suas statìm deseruerunt, & oppugnatoribus libero transitu iam vndiq; patente, nonnisi latibula quærebant, plurimiq; deductis vxoribus & supellectili pretiosa ad templũ vnicũ instar arcis ibi muro extructum, puluerem nitratum, qui ibi subtus in summa copia asseruabatur, Saguntina rabie succendi curarunt, & ruina templi obruti interierunt. Sehin Palatinus & Præfectus ciuitatis in propugnaculo quodam cum socijs quindecim sese continuit, & denunciari fecit, quòd potiùs pugnando mori vellet, quàm sese dederet, nisi alicui ex Ducibus primarijs: nimirum veritus ne milites exosi crudelitatem hominis, quàm in captiuos exercuerat, ipsum discerperent: vnde ipsimet demùm Iacobo Potocki accurrenti sese submisit. Atq; ita Rege ab aduersa Boristhenis ripa spectante, militaris fortitudo vi cæpit Smolenscum, desideratis ex Germanis peditibus octo tantùm; sed perijssent omnes in illo ascensu mænium nullo fructu, nisi tempestiuè beneficiũ Nouodworscij petardæ ipsis subuenisset.

Smolenscum oppugnatur à Polonis.

Nouoduorscij petarda deijcit murũ Smolensci.

Smolenscum captum vi aperta.

Smolensci defensorum obstinatio.

Sehin Palatinus Smolensci captus.

Occu-

A. C. 1611.

Occubuit quoque Stanislaus Gorecki Tribunus Equitum veteranus, dum fossam diruto vi machinarum muro oppositam superare conaretur. Nec multi ex hostibus quoque in illo conflictu ceciderunt, statìm enim proclamatum fuit, vt miles cædibus abstineret, præda contentus: ob quam etiam exorta rixa denunciari Rex fecit, vt singuli quicquid cæpissent, conferrent in commune, (Maydan vocant) ex æquo inter omnes diuidendum. Sed meliora ignis deuorauit fortuitò exorto incendio, quo & tecta omnium mænium conflagrarunt. Frumenti vis maxima ibi reperta fuit, vt non dubiè triennio adhuc obsidionem sustinere potuissent obsessi, cùm & omni instrumento bellico abundarẽt, præterquam quod plurimi eorum decesserant, partìm morbis, partìm pugnando, ex octuaginta millibus (comprehensa hoc numero plebe promiscua) ab incæpta obsidione vix octo mille relictis superstitibus. Sedato illo motu Rex triduo continuò conuiuiũ militibus exhibuit: & paucis diebus datis ordinãdo præsidio Ciuitatis illius captę, ac subsidio mittendo Moschuæ obsessæ, in Poloniam ad præstitutum Comitijs diem reditum maturauit, fato quodam erroribus errorem nouissimum cumulante, quo partum Polonis Imperium Moschouiæ è manibus elaberetur. Prudentiorum enim iudicio expediebat continuare victoriam, & à Smolensco capto, rectà Moschuam iuisse, vbi Moschi consternati clade Smolensci, & nec dum pro rebellione satis concordes, cum à parte Polonorum nobiliores adhuc starent, ad officium reuocari, vel saltim solui potuisset obsidio Vrbis Moschuę, qua in potestate Regis manente, omnia redintegrare non difficilè fuisset. Sed Rege in Poloniam reuerso, omnia in deterius ruere cernebantur: Moschi fideliores Regi desperare cæperunt, rebelles verò maiori audacia oppugnationi Arcis Moschuæ instabant, & eius præsidiarij Poloni, quò citiùs longioribus propugnationis laboribus liberarentur honestiori titulo ob non soluta sibi tanto tempore stipendia missionem flagitarunt.

Sigismun. Rex epulum militibus capto Smolensco exhibet.

Sigismun. III. Rex Pol. capto Smolẽsco. negligit continuare victoriam.

Moschicæ res post discessum Sigism. Regis ruunt in deterius.

Ac iam initio secessionis permittente Rege in solutionem huiusmodi stipendiorum, thesaurum Ducalem acceperant: sed quod æqua æstimatione pro vniuersis exercitus stipendijs exoluendis suffecisset, illi pro exigua sui debiti parte licebantur. Erat ibi statua Saluatoris ex auro solido magnitudine iustæ hominis staturæ, pondo trecentorum quinquaginta librarum auri, quam illi dissectam in partes rapuerunt: duodecim Apostolos eiusdem magnitudinis, & metalli Suiscius Dux necessitate belli pressus in nummos conflauerat. Erant & alia rarioris precij supellectilia, quibus tamen militaris auaritia expleri non valuit, licet ex tantis diuitiarum aceruis nonnisi sceptra, coronas, sellas, & insignia Ducum in illo gazophilacio reliquerit. Vtcunq; tamen præsidiarij illi Moscuæ tunc placati tanto auro sacro, aliquanto tempore strenuã & constantẽ operam in sustinẽda obsidione præstiterunt, assiduis excursionibus tam in aduersa Moschuæ ripa, quàm intra muros albos cum hoste certantes. In medio enim Ciuitatis exustæ, erat taberna publica, in qua in magna copia sal depositũ pro vsu cõmuni Ciuitatis asseruabatur, quod inde & obsessi & op-

Poloni milites ærarium Moschæ Ducũ expilant.

Moschæ Ducũ thesauri.

pugna-

A. C. 1611.

Gasouius Leponum Ducē Moschorum tollit.

pugnatores quotidie petentes, cruentos semper congressus agebant.
Leponoum quoq; insigni arte Gąsieuius trucidari fecerat, confictis literis, quibus ipse Leponow Prouincialibus mandasset, vt Kosacos Dunenses vbicunq; locorum inuenirentur tollerent, quæ literæ per subornatam personam cùm ad manus Sidori Ducis Kosacorum Dunensium venissent, concitatis iste in tumultum suis Kosacis, Leponoum occidit.
Et licet in istius locum statim Moschi Trubecium suffecerint, qui cautior contra similes Gąsiouij dolos, eius emissarios nouas conspirationes inter Dunenses seminantes comprehendi, & exquisitis cruciatibus necari curabat, nec multò post discessum à Smolensco Regium obsessos tantâ vi oppugnauit, vt omnem aditum muri albi, (cuius illi eòusq; quatuor portas retinuerant) & etiam transitum vltra fluuium Moschua ipsis ademerit: tamen postquam sex septimanis inclusi nulla ope humana liberari posse viderentur, manifesto diuino auxilio 15. Augusti (circa Sacra Festiuitatis Assumptionis Deiparæ Virginis Mariæ, Concionator prædixerat illis, vt à pluribus talis periculi conscijs audiui, quod eò die subleuandi essent à tàm graui obsidione, patrocinio eiusdem Gloriosæ Virginis) præter omnem suam spem obsidionem illam excusserunt.

Poloni Moschæ præsidiarij auxilia recipiunt & oppugnatores Moschos profligant.

Emiserant illi priusquam ab hoste fuissent in tantas angustias redacti, pabulatum ter mille & quingentos lixas ac seruulos, quibus cum commeatu reuersis, & tranare fluuium Moschuam inchoantibus, Moschi qui illum transitum obseruabant subitò timore perculsi, & nulla pugna tentata profugerunt, desertis Castellis quæ satis firma tenebant. Obsessi quoq; eruptione facta Moschos totis Castris, quasi validiora venissent ad arcem auxilia turbatos, ex proximis arci stationibus eiecerunt, ac partem albi muri cum quatuor portis quas ante habuerant, recuperarūt.

Legati ad Comitia à præsidio Moschæ.

Sed ab eo tempore nonnisi de profectione consilia agitarunt, & in Poloniam ad Comitia Legatos expedierant denunciatum, quod si Rex non mitteret in Moschouiam Principem Vladislaum, ipsi sua stipendia à Republica repetituri essent, & non amplius quàm ad diem sextam Ianuarij proximi Moschuæ defensionem sustinere vellent.

Præsidiarij Poloni Moschæ secessionem faciunt.

Polonorū Ducum militarium æmulationes Moschicas res euerterunt.

Nec minus attulit incommodi bello illi Moschouitico post discessum Regis in Poloniam discordia Ducum: præsertim quod Iacobus Potocki Palatinus Braclauiensis à Rege relictus Smolensci cum Imperio militari, molestè ferret Carolum Chodkiewicz Præfectum exercitus Lituaniæ ad propugnandam Moschuam fuisse accersitum, quasi ad consortium partæ gloriæ, ad quam iste eòusq; nil contulerat, & aliquali plausibili successu totam ad se traheret. Vnde etiam Tribunorum ac militum (prout quisq; in hunc vel alterum propendebat, & Potocijs fauebant plures) distracta studia, magnas sæpè rei benè gerendæ occasiones interuerterunt. Post illum conflictum diei Festi Virginis Assumptæ Moschos confusos totâ Vrbe pelli potuisse euidentiùs apparebat, sed vnus Tribunus militaris addictior Chodkiewicio, ne ea laus ipsi Chodkiewicio in proximo adfuturo præriperetur intercessit, & pugnam tunc disuasit. Chodkiewicio autem aduenienti, maleuoli sumptis leuibus argumentis à seueritate ipsius, odia acerbio-

A. C. 1611.

ra acerbiora apud præsidiarios Moschuæ conciliarunt, vt iudicia eius recusauerint, & obsequium ipsi denegarint. Nec quicquam contra hostem illo præsente tentarunt, imò accelerata conspiratione pro discessu, prodierant ex Arce Moschua, relictis ibi ad sextam Ianuarij è medio sui paucis defensoribus, quo respectu reliquum thesauri Ducalis fuit expilatum.

Poloni præsidiarij Moschæ discedunt.

Moschæ Ducū thesaurus reliquus diripitur à militibus.

Coronas Ducales Moschouiæ milites accipiunt.

Isti enim defensores vt intrò manerent, vltra stipendiū solitum, aliud murale denominatum, pro eo quod excubias pro muro equitibus non conuenientes agere deberent, sibi assignari postulârant, vtq; eius essent certi, pignoris loco acceperāt Coronas Ducum, vnam à Maximiliano Imperatore olim Duci Iuano datam, alterā à Demetrio cōparatam, vtraq; autem erat ex auro solido, gemīs & lapidibus preciosis ornata: Item sceptrum è cornu vnicornis integro in summitatibus auro & gemmis incluso: Cornua bina vnicornis integra, tertium dimidiatum: sellam pro equo Ducis auro & gemmis variegatam: duos pileos auro & lapidibus preciosis contextos, quibus Duces Moschouiæ coronari solebant: sceptrum & pomum aureum, vtrumque lapidibus rarioris precij insigne. Et quomodo postea à die sexta Ianuarij in Poloniam abierint in anno subsequenti dicetur.

Comitiorum Varsauiæ 1611 status.

In Comitijs autem huius anni Varsauiæ nonnisi gratulationes & applausus ob expugnatum Smolenscum audiebantur. Stanislaus quoq; Zolkiewski Præfectus Exercitus Regni memorabilem duxit triūphum; antecedente splendido & numeroso equitatu, sequebatur eum in curru sublimis Basilius Suiski nuper Dux Moschouiæ, & duo Suiscij eius germani captiui holoserico rubeo vestiti, quos ille ingressus Curiam vbi Rex cum Senatu & Ordinibus vniuersis consederat, præsentauit adhibita ex historijs in quibus erat versatissimus, ad venustatem & grauitatem instructa peroratione, qua aduersam fortunam captiuorum & maiestatem istius Reipublicæ ex debellato & victo tanto Duce raris antiquiori æuo visis exemplis comparauit. Ad Arcem Gostinensem fuerant amandati deinde isti Suiscij, & sub custodijs quidem, liberaliter tamen habiti, ac post annum vnum defuncto Basilio Duce, ac altero eius fratre, Iuan iunior obtinuit libertatem.

Suiscius Moschæ Dux captiuus publice in Comitijs præsentatur.

Zolkieuius in hystorijs exercitatissimus.

Suiscius in Arce Gostinensi sub custodijs detinetur.

In tantum autem corruperat illa publica lætitia iudicium Comitiorum, quòd in eorum consultationibus, ac si iam debellatum fuisset, nonnisi de retinenda Moschouia, & redigenda in Prouinciam tractabatur, nec vlla subijt mentio de periculis, quæ fædus illud militare erat allaturum Reipublicæ: nempè quòd omnes censerent, non obligari Rēpublicam ad soluenda stipendia militibus Demetrianis, quæ ipsa inscia promissa nōnnisi ex Moschicis tributis æquo iure ipsis essent repetenda. Vnde binæ tantum collectæ agrariæ pro necessitatibus illius belli fuerunt à Republica concessæ, ex quibus Rex centum millia aureorū nummorum seu florenorum in Polonia vsitatorum, quæ de proprio peculio apud Smolenscum erogauerat, inprimis detraxit, & Præfectus ærarij (Stanislaus Varszycki tunc fuit) in milites quidem, sed domum iam reuersos reliquum dispensauit, nulla parte illius pecuniæ publicæ in Moschouiam

schouiam

A. C. 1611.

Brãdeburgico Electori feudum Prussiæ confertur.

schouiam ad milites, qui sub signis & in fædere secessionis erant, missa: cùm tamē isti quantumuis exigua solutione à perficienda tunc secessione sua remorari potuissent. In ijsdem Comitijs Ioannes Sigismundus Marchio & Elector Brandeburgicus, fiduciariam successionem in Ducatu Prussiæ, sibi à Republica concedi petijt, post defunctum proximè Albertum Fridericum Anspachium Ducem, qui motus mente sub cura Georgij Friderici, ac isto defuncto sub Ioachimi Friderici, & deinde sub istius electoris, ipsius vice eam Prouinciam administrantis eòusq; vixit. Ac post varias consultationes, decreta ipsi fuit possessio illius Prouinciæ: verùm circumscripta diuersis legibus, quibus Reipublicæ ius & proprietas Dominatus in illa Prouincia stabiliretur; præsertim quòd iure successionis talis gaudere possent masculi filij legittimè nati solummodo Ducis istius Ioannis Sigismundi, & eius germani fratres Ioannes Georgius in Silesia Dux Iegendorfius, Ernestus & Christianus Vilhelmus Archiepiscopus Magdeburgi, filijq; eorum masculi ex legittimo matrimonio tantùm; eis verò deficientibus Prouincia illa ad Regnum Poloniæ rediret. In eadem circumscriptione iniunctum fuit Duci, vt tributum triginta millium florenorum ad ærarium Regni Poloniæ annuum solueret, & alia triginta florenorum millia, quotiescunq; in Comitijs Prouincijs Regni istius contributio agraria indiceretur. Addita quoq; fuerunt multa circa Iurisdictionem & iudicia Ducis in subditos illius Prouinciæ, & circa liberum recursum ad Regem appellantibus à Decretis eiusdem Ducis eiusq; Magistratus, quæ longiora sunt quàm vt hic singulariùs recenseri possint, & extant typis expressa, coniuncta volumini legum Regni istius. Solutis demum Comitijs Elector ille medio mense Nouembre venerat Varsauiam, & obuium habuit Regem in campo suburbano Ciuitatis via Zakrocimensi, quem primus ex equo descendens Elector postquam salutasset, & ad palatium deduxisset, ipse quoq; ad palatium Villæ Regiæ Iazdowo comitatus à Delegatis Regijs secessit, ac insequenti die insumpto moderandis conditionibus committendæ fiduciæ (seu feudi) huiusmodi, die tertio ad Regem super pegmate in area Bernardinorum ad hoc erecto habitu Regali considente venit, flexusq; genu vtroq; iusiurandum fidelitatis, vti cliens Regi præstitit, prælegente verba iurisiurandi Archicancellario Regni, qui tunc erat Laurentius Gembicki Episcopus Vladislauiensis, & Rege Vexillum cum insigni Regni Poloniæ Aquila alba, ac leges feudi conceptas scripto ipsi tradente. Episcopus autem Fulinatensis Simoneta, vti Nuncius Apostolicus denunciauit interpellationem summi Pontificis de Episcopatu Sambiensi & Pomesaniæ, ab illis Ducibus suppresso, & de iure quod Cruciferi Sedi Apostolicæ in illa Prouincia quæsierunt: atq; hæc in Polonia anno isto agebantur.

Brandeburgicus Elector iurat fidelitatem Regi Pol.

In cognata autem eius Bohemia, fraterna odia iterum recruduerant: cùm enim Matthias Archidux Regnum Vngariæ vi à Rudolpho Imperatore extorsisset, eoq; vt attigimus supra, non contentus, etiam Bohemiæ Regno inhiaret, Imperator eam iniuriam vindicaturus, Archiducem Leopoldum

poldum ipsi opponere volebat. Is itaq; milites à Iuliaco deductos, & eòusq; tali fine Passauij subsistere iussos, ac ad numerum quatuor milliū equitum, & nouē millium peditum auctos, initio huius anni in Boëmiam Romano Duce venire fecit, qui prædis & populationibus in obuia quæq; sæuientes, Buduitium oppidum insigne, summissis insidijs captum spoliârunt, & præsidio imposito ad longiorē præmeditatæ necessitatis vsum munierunt. Ac primò diuulgatū fuit quod isti milites quasi tumultuantes stipendia solùm emerita ab Imperatore repeterēt, sed cùm Pragæ appropinquarēt, longè diuersa parari apparuit: denunciari enim fecit Leopoldus, vt in tota Vrbe reciperentur, quodq; venirent non hostili animo, sed vt dignitatem Imperatoris defenderent. Boëmis autem præsertim quòd Matthiæ magis fauerent, ad arma cōclamantibus, illi ad vim conuersi, irruptionem in oppidum Pragæ paruum fecerunt, & trucidatis ferè quadringentis ex Ciuibus qui resistere voluerant, conflictum illum in duas horas (non sine cæde quoq; suorum) continuârunt, ac nonnullis ædibus direptione & incendio deformatis, reliquos habitatores subsidium à Ciuitate veteri (ponte interclusa) desperantes, & linteamina alba è fenestris in signum subiectionis explicantes, ad obsequium coëgerunt. Nec difficilè Curiam quoque pulsis custodijs occupârunt, & præsidiarios à Boëmis in Arce constitutos, vnà cum Felsio præfecto, ad suas partes transire fecerunt.

A. C. 1611.

Leopoldus Archid. in Boëmiam exercitum ducit.

Leopoldi milites vi Pragā paruam occupant.

His ex voto peractis, diē 16. Februarij Leopoldus tanquam delegatus Cæsaris in campo arci proximo totum illum exercitum lustrauit, & iureiurando in nomen Cæsaris ab eo recepto, stationes & machinas ad quatiendam Ciuitatem veterem disponi ac displodi iussit. Sed neque hoc modo illa ad officium reuocari potuit, magno numero Proceribus & Nobilioribus quibusq; ad eius defensionem concurrentibus, qui & fæcialem mandata Cæsaris adferentem admittere noluerunt; responso dato, quòd in fide Cæsaris permanerent, Leopoldo tamen & eius militi subijci nulla ratione vellent. Interim ad Matthiam miserant, vt subsidia vel aduentū maturaret, & Franciscum Tenagelium à Cæsare ad Electores & Principes Germaniæ pro conquirendis contra Matthiam auxilijs dimissum ex itinere retraxerant, pontem & ripas fluuij intermedij firmioribus excubijs munierunt, nè inde à Passauianis offenderentur obseruantes: donec Leopoldus videns quòd obstinationem eorum frangere non posset, & Matthiam cum decem octo armatorum millibus in proximo adesse audiret, nocte vndecimam Martij præcedente, milites illos Passauienses Buduitium dimisit, & ipse Praga discessit. Matthias verò 24. Martij die adueniens, summo applausu & superbo Boëmorum apparatu fuit introductus in Ciuitatem veterē, vbi post multas querelas, opera Henrici Iulij Ducis Brusuicensis reconciliatio inter ipsum & Cæsarem còaluit certis conditionibus, quarum capita præcipua erant; vt Rex Matthias ex vectigalibus Boëmiæ Cæsari quotannis vita eius durante trecenta millia nummorum aureorum solueret: Cæsar Præfecturas Bardouitiæ, Brandisiæ, Lisauiæ, & Petseuariæ vnà cum Arce Pragēsi

Leopoldi milites à Praga veteri reijciuntur.

Leopoldus cum suo milite Praga discedit.

Matthias veniens Pragam cum Imperatore transigit de Regno Boëmia.

A. C. 1611.

in vita retineret; Iurisdictionem Imperialem plenam haberet: Boëmiæ autem Regni & eius Prouinciarum administrationem cederet Matthiæ Regi: Consiliarij quoq; Cæsaris nonnulli interim sub custodijs detenti, fuerunt liberi dimissi, vnà cum Tenagelio, qui vsque & tormenta pertulit. Nec minus negotij in concilianda illa pace attulit concertatio super Priuilegijs & libertatibus Boëmorum, præsertim hæreticorum, quorum licentia & publicus hæresis vsus tunc maximè fuit stabilitus, literis vt vocant, *Maiestatis*, tali occasione à Rudolpho eis datis. Atque his omnibus sopitis, postquam Cæsar absoluerat Boëmos à iureiurando fidelitatis sibi debitæ, Matthias Rex iurauit se seruaturum eorum Priuilegia, nominatim Boëmiæ, Silesiæ, Lusatiæ, Morauiæ Ordinibus seruientia, & ritu Ecclesiæ Catholicæ solenni à Cardinali Dietrichsteino sacram vnctionem, omniaq; insignia Regalia, ac simul iusiurandum subiectionis Ordinum illius Regni recepit die vigesima tertia Maij, in Sacello D. Venceslai Basilicæ Pragensis Arcis.

Rudolph. II. Imp. absoluit Boëmos ab obedientia sibi debita.

Matthias coronatus Rex Boëmiæ 23. Maij, 1611.

Iuliacensis quoque controuersiæ hoc anno concordia fuit tentata, congregatis ad eam tractandam Iutroboci Lipsiam propè Electoribus Saxoniæ & Brandeburgi, ac multis Principibus illarum prosapiarum, vbi post longa colloquia in eo consenserunt, quòd Elector & Domus Saxonica quæ interim obtinuerat ab Imperatore diploma (seu notiori nomine Inuestituram) super illo Principatu, deberet cōiunctim cum Brandeburgico & Neoburgico Principe possidere eundem Principatum, numerata certa pecunia, simul atque ad eius possessionem admitteretur: Et intercederet apud Cæsarem pro reuocandis edictis contra illos Principes publicatis, quibus Diploma quoq; super illa successione à Cæsare si possent obtinere liceret: Quodque causa tota in iudicio Cæsaris cognoscenda & definienda esset, cum adiunctis ad concipiendam sententiam definitiuam duobus Principibus à partibus nominandis, & demum victor causæ rem obtineret: Neoburgicus tamen illam concordiam nunquam ratam habuit. Nec multòpost Elector Saxoniæ Christianus II. denominatus obijt subita Apoplexia correptus, cùm fatigatus, ac sudore madens ab hastiludio haustum frigidioris cereuisiæ auidiùs sumpsisset. In eius locum successit Ioānes Georgius frater ipsius germanus.

Iuliacēsis hæreditatis concordia tractatur Iutroboci.

Neoburgicus Princeps concordiam Iutrobocen. non suscipit.

Christianus II Elector Saxoniæ moritur.

In Comitijs autem Imperialibus Norimbergæ toto mense Octobre & Nouembre in magna frequentia Principū continuatis, nihil fuit conclusum, deliberatione super eligendo Romanorum Rege ad proximum Ver reiecta. Interim Matthias Rex initio Decembr. Viennæ Austriæ nuptias celebrauit cum Anna Archid. Ferdinandi Tirolensis filia, sicq; annū hunc totum lætus transegit, præter quod ex Vngaria non satis prospera audiuit. Gabriel enim Batori nouus Transiluaniæ Princeps vsus hac opportunitate, quòd Matthias Rex Boëmicis rebus distineretur, occupârat Hermestadium, & reliqua Transiluaniæ loca, pulsis Austriacis præsidijs.

Matthias Rex nuptias celebrat cū Anna Austriaca.

Gabor Betlem Transyluaniā occupat.

Hoc anno etiam bellum inter Daniæ Regem & Suecum initia sumpsit, inde quòd Suecus mare Balticum infestum teneret, & plures Danos nauigantes Rigam, in Curlandiam, in Prussiam, spoliasset, ac in Noruegia

Daniæ Rex Sueco Regi bellum infert 1611.

A. C. 1612.

uegia Daniæ propria diuersa Regalia, & titulum Nordlandiæ sibi vsurparet. Vnde Daniæ Rex postquam scriptis ad Ordines Sueciæ literis, præiudicia illa tolli, & damna illata sibi compensari postulasset, & ne responsum quidem obtinuisset, misso caduceatore bellum Regi Sueciæ denunciauit; nec expectato quid responderetur, (tardiùs enim responderat Suecus amicam compositionē offerens) primis diebus Maij Christianopoli mouens Calmariam contendit, & contra oppidum primò oppugnatione instituta, illud vi cæpit, trucidatis omnibus eius defensorib. sub finem mensis Maij. Arx diutiùs restitit, sed & istam profligata classe Suetica, quæ obsessis subsidium ferebat, & Suecis qui in proximo castra posuerant in fugam versis, ad deditionem tertia die mensis Augusti coëgit, ac Insulam Olandiam ac Borcholmiam, quæ arcis illius iurisdictionem sequi solet, in suam potestatem redegit. Nec multò post vltimis diebus Octobris Carolus Sueciæ Rex, confectus mærore ex infelici hoc suo successu obijt, & belli illius difficultates reliquit successori, de quo à principio Sueci multum dissentiebant, alijs ad Sigismundum Regem, alijs ad eius fratrem Ioannem ex alia matre Gunilla, alijs demum ad Gustauum Adolphum defuncti Caroli filium inclinantibus; sed tandem iste omnium suffragia & Regnum obtinuit.

Calmariā Daniæ Rex capit.

Carolus Rex Sueciæ moritur.

Gustauus Adolphus Rex Sueciæ renunciatur.

Annus Christi, 1612.

DIximus supra Polonos præsidiarios Arcis Vrbis Moschuæ condixisse secessionem ad sextam Ianuarij consequentis istius Anni Millesimi Sexcentesimi Duodecimi. Adueniente itaque illa die præstituta, cùm nec monitionibus Regis, nec precibus Præfectorum militarium à proposito suo auocari possent, discessum conclamârunt, & concilio facto elegerunt sibi Marischallum Iosephum Cicklinski, ac certos Consiliarios & Tribunos, quibus comiserunt Imperium militare: istisq; Ducibus rectà in Poloniam arce Moschuæ relicta abierunt. Septem millia Equites erant isti sponte propria vnius impostoris Demetrij auspicia sequuti, cum quo nullis stipendijs, vel saltem non Polonicis Moschouiam edomuerant, & in finem subiugare poterant; ab eo autem inconsultò ad partes Regias nullo operæprecio, (imò Moschorum commodo quorum vires ita fuerant redintegratæ) auocati, stipendia ingentis summæ à Republica Polona vsurpârunt, ne thesauro quidem Moschico Ducali tantæ æstimationis, quem vt aliàs memorauimus discerpserant, satiati.

Præsidiarij Moschæ facta secessione ex Moschouia discedunt.

In Poloniam autem ingressi, Leopoli Marischallo & Magistratui suo sede fixa, manipulatim in Palatinatibus minoris Poloniæ diuisi, omnes Præfecturas Regias occuparunt, & æquè istis atque Ecclesiasticorū possessionibus immoderata tributa imposuerunt, donec stipendia quæ prætendebant à Republica reciperent.

Moschicæ secessionis militum insolentia.

A. C. 1612.

Moscha in præsidio remansit Sapihana legio.

Sed ne Moschuam quam ipsi deseruerant nos quoque deseramus, ibi
manserat Demetrianorum vna legio Sapihana denominata. Pars quoq;
Smolenscianarū copiarū cum Stanislao & Predborio Koniecpolski eò
inerat: ac quò non cessaret Ducum æmulatio,(vnica ibi causa secessionū
militarium,& demum rei totius iacturâ) Iacobus Potocki Palatinus Bra-
clauien. laudem seruatæ arcis illius sibi ipsi non Chodkieuicio tribui cu-
piens, miserat eò Nicolaum Strusium suum sobrinum cum parte pedi-
tatus Smolensciani; isque toto tempore reliquo à discessu fœderatorum
pro præsidio ibi præfuit, studijs militum ita diuisis, vt non minus ad si-
multates mutuò exercendas, quàm ad hostem propulsandum essent in-
tenti. Vnde prouenit, quòd Moschis circumcirca arcem illam obsiden-
tibus, pro seruando angusto, qui adhuc patebat ad arcem iuxta fluuium
Moschuam transitu, & obsessi in recipiendis, & subsidiarij in ferendis
subsidijs oscitanter agebant, nec alter alteri subuenire opportunè cura-
bat, illudendo laboranti, vt gloriam sibi suamet virtute pararet. Non
multò post legio illa Demetrianorum Sapihana, quæ quatuor millibus
equitum constabat, ab huiusmodi turbatoribus concitata à Chodkieui-
cio desciuit, ac inito quoq; fœdere pro repetendis suis stipendijs in Po-
loniam secessit, moderatoremque talis fœderis seu Marischallum elege-
rat sibi Ioannem Zalinski, qui Brestiæ Lituaniæ cum adiunctis sibi con-
siliarijs confidens, longè lateq; circum in Palatinatibus vicinioribus Re-
gias & Ecclesiasticorum possessiones socijs fœderis eiusdem distribuit sta-
tionibus & tributis diuexandas, donec à Repub. stipendia ipsis solueren-
tur. Rex autem Sigismundus tum demum permotus querelis Ordinū,
quòd debitum stipendiorum tantæ multitudini soluendorum recideret
in Rempublicam, nonnisi propter denegatum Moschis Principem Vla-
dislaum, serum consilium de eo in Moschouiam deducendo suscepit, spe
non incerta quòd adhuc Moschi ad officiū reuocari potuissent, si modò
celeriùs egisset. Sed in cōquirendis copijs totum tempus rei gerēdæ op-
portunum effluxit. Fœderati equites, qui sperabantur sequuturi istum
Principē tantopere ante desideratum, inescati otio & affluentia suorum
statiuorū, loco moueri noluerunt. Peditatus verò Germanici legiones
duæ, quarum vnam Theodor9 Dinhoff Dux militaris veteranus, alteram
Visemberg ducebat, adulta iam æstate Vilnam aduenerant, eisq; demum
receptis, ac lustratis, Rex assumpto Principe Vladisl. mouēs, eas tardè in-
cedentes Orsæ iterum diutiùs expectauit. Smolenscum deinde mense
Octobre adueniens, maiorem remoram inuenit: Equitatus enim ibi sub-
sistens (in quo potissima spes erat) Regijs coniungi castris iussus, pertina-
ciùs recusabat, nisi pars stipendiorum emeritorum, vel donatiuum ali-
quod sibi numeraretur: quæ difficultas plurimum negotij attulit, cum
deesset & pecuniæ, & alius equitatus, præter vnam Prætoriam hastato-
rum, & paucas velitum cohortes, nec superari potuit, quantumuis Rex
(persuasus ab aliquibus quod eo modo flecterētur) conuocatos omnes
pro concione milites ipsemet allocutus, ad illam expeditionē inuitârit;
donec eo cum suo Comitatu iter Moschuam versus ingresso, à maturio-
ribus

Polonorū Ducum in seruanda Moscha dissensiones.

Sapihana legio secessione facta Moscham deserit.

Miles secessionis Moschicæ tributa gratia exigit.

Sigism. III. Rex Polon. cōsilium serum suscipit de mittendo Vladisl. Principe in Moschouiam.

Miles secessionis Moschicæ Regem comitari in Moschouiam recusat.

Smolenscum Rex Sigismundus venit.

Præsidium Smolensci Moschuā ire cum Rege detrectat

Sigismun. Rex milites Smolenscij ipsemet pro concione inuitat ad iter Moschicum.

A. C. 1612.

ribus admoniti, quòd euidentem turpitudinem non euitarent, si in tanta
necessitate desererent Dominum suum, resipuerunt. Non omnes tamen,
sed mille ducenti equites solum Ductore Adamo Zolkiewski (Iacob9 Po-
tocki Palatinus Braclauiensis, qui illi militiæ præerat, decumbebat ex
quartana) Viasmam concesserant, vbi Rex & eorum & Chodkieuicij ad-
uentum præstolaturus substiterat, medio itinere inter Moschuā & Smo-
lenscum. Acciderat autem quod ipso die discessus Regis è Smolensco,
catharacta pensilis Ducalis portæ, (seu ita denominatæ) quâ Rex erat
transiturus casu abrupta & delapsa portam obstruxerat, nec vlla vi dimo-
ueri poterat, vt Rex ad aliam portam deflectere debuerit: omine non
vano, quod introitus Ducales in Moschouia consequuturus non esset.

Omen sinistrū eūdi Moschuā Sigism. Regi.

Interim enim Moschi obsidioni Arcis Moschicæ instabant, tantò ma-
iori feruore, quòd Chodkieuicius post discessum legionis Sapihanæ viri-
bus diminutus, eorum conatibus reprimendis non sufficeret; præsertim
quòd peditatum nullum habebat ad oppugnandas munitiones, quas illi
ingenti opere extruxerant, & continuò in circuitum arcis promouebant.
Tota tamen æstate distinuit hostem, & obsessis necessaria suppeditauit;
& demum mense Septembre cum Moschi excitatis aggeribus & Castel-
lis ad ripas fluuij Moschua ex aduerso arcis omnem ad eam aditum inter-
clusissent, ac obsessi extrema rerum penuria laborarent, ille cum com-
meatu copioso aduenīēs, hostilem primo exercitum, qui campestria pro-
xima insederat dissipauit, deinde & transitum ad arcem vi aperuit. Ad
horam meridianam à summo mane durauit ille conflictus, & iam patente
libero ad arcem accessu, isti auxiliarij omnia in tuto esse arbitrati, tantis-
per donec reficerent obsonio vires consederant, introducturi mox qua-
dringentos currus intrò arcem cum commeatu: Pedites quoque quin-
genti, quos recens adduxerat Niewiarowski intrârant in arcem, cum
Moschi recollecti densis agminibus in currus illos irruerunt. Nec pote-
rant equites subuenire in loco ruderibus fossisq; toto impedito, & ripis
præaltis Moschuæ fluminis imminente, circa quas Moschi pedites omnes
statim vt accurrerant abditi, densum iaculorum imbrem emittebant.
Verùm Strusius præsidij arcis illius præfectus incusabatur, quòd tunc
(fortè inuidia gloriæ Chodkiewicij) excursionem non fecerit, cùm va-
luerit peditatu. Sed quisquis causa fuerit, illo casu concidit tam certa,
tanto sanguine, tot victorijs, totq; impensis parta Polonis spes potiundi
Moschouiæ imperio: priusquam enim Chodkiewicius alium comparas-
set cōmeatum, Moschi firmioribus propugnaculis aditus illi9 arcis omnes
obstruxerant, & obsessi consumptis in cibum non equis tantum, sed &
ijs à quibus natura abhorret, (neq; enim canibus, fellibus, ac humanis
carnibus pepercerunt, & quoduis corium minutim concisum ac elixum
manducarunt) fame constricti sub finem mensis Octobris deditionem
fecerunt, non arcis solùm, sed & personarum suarum. Statim enim in
custodias ad longinquiora Moschouiæ loca sunt omnes abducti, præter
Strusium, qui Moschuæ toto tempore captiuitatis suæ detinebatur. Via-
zmiæ Rex cum nuncium accepit, & deliberatione inita rediretné pro-

Moschi obsident Polonos in Arce Moschua.

Moschi profligantur à Polonis.

Moschi præripiunt cōmeatum Polonis.

Poloni Præsidiarij Arcis Moschuā deditionem faciunt.

gredi

A.C. 1612.

Sigism. Rex accepto Vjazmiæ deditia arce Moschua Nuncio progreditur versus Moschuam.

gredi maluit, vt Moschi de eligendo sibi Duce adhuc animis fluctuantes, ad recognoscendum Principem Vladislaum, vel ad tractatus aliquos pacis elicerentur. Ac Federouscum vsque peruenerat, legione equitum Smolenscianarum rectà Moschuam præmissa, qui sub ipsis Vrbis illius portis excursionibus excepti, ne ad colloquium quidem Moschos euocare potuerunt. Ad ipsum quoque Regem nullus Moschorum venit, imò clausis vbique oppidis hostilia præferentes, ex insidijs pabulatores Regios non leuitèr affligebant.

Moschi elici non possunt ad tractatus de recipiendo Vladislao Principe.

Quòd isti vlturi, Volocum oppidum oppugnarunt irrito euentu. Inter iniurias enim hyemis acerbioris cum sub dio in castris diutiùs consistere non possent, & pabula equorum deficerent, reditum maturare sunt coacti. Rex rectà Smolenscum, & inde in Poloniam reuertebatur itinere molestissimo (adfui præsens) propter alternas inter frigora intensissima pluuias, quibus glacies vliginosorum locorum & fluminum (ibi sunt frequentia) dissoluta, difficiles ac penè imperuios transitus viatoribus reddebat; planè præter solitum illius regionis vsum, quòd à medio Decembre ad medium Ianuarium Boristhenem fluuium bis gelu concretum, bis humidior tepidi aëris intemperies dissoluerat.

Volocum oppugnant Poloni irrito euẽtu.

Sigism. Rex redit ex Moschouia in Poloniam.

Atque hic fuit exitus expeditionis illius, & Electionis Principis Vladislai in Ducem Moschouiæ, ad quam euertendam vnus error non suffecisset, nisi tàm multiplices fuissent cumulati. Nec licuit deinceps tanta damna reparare, cùm Moschi statìm Michaelem Fedorowicz filium Metropolitæ Rostociensis, qui tunc adhuc sub custodia detinebatur Mariæburgæ, Ducem Moschouiæ concordibus votis elegerint, & vno ex diadematibus Ducalibus, quæ in illa direptione thesauri Ducalis Sapihanæ legioni sorte cesserant, ac penes quosdam ex illa legione in præsidio arcis Moschuæ vsque ad deditionem demoratos vinctosq; circa deditionem reperta fuerant, coronarint, pro eoq; constantissimè decertarint, vt locis suis apparebit.

Hyems solido tepidior in Moschouia.

Moschi eligũt sibi Regem Michael Fedori.

Demetrij quoque assectatores circa Calugam diuersantes, eadem hyeme oppresserant, corruptis pretio Dunensibus Kosacis, à quibus Marina Mniszkowna cum filio suo ex Demetrio suscepto tradita, aquis subter glaciem immersa, & Zarucki ipsius defensor palo infixus interijt.

Demetrij vxor Marina Mniszkowna suffocatur cum filio.

Dum autem ita Poloni hoc anno infelicitèr aliena quærunt, etiam propria in Moldauia amiserunt; tanto grauiori iactura, quod inde processit infinita series maiorum calamitatum, quæ Regnum hoc in annis consequentibus miserabilitèr afflixerunt, eiq; perpetuum timorem vltimi interitus adduxerunt, Tartaris tali occasione in Moldauia sede comparata. Cuius mali germina in dies & annos singulos acerbiora vidit nostra ætas: posteri iudicabunt an non sequenter longè deteriora.

Moldauiam amittunt Poloni.

Præsentia quod attinet, ante triennium decesserat Moldauiæ Princeps Hieremias Mohila, cuius filius natu maior Constantinus (ius hereditariæ successionis in illo Principatu habebat, prosapia vetus Ducalis, præsertim ista Mohiliana) successerat in illo Principatu, & Machmet Imperator tunc Turcarum, eam successionem confirmarat, hocq; præcauebant semper in pactis suis cum Turca Reges Poloniæ, & vsq; armis sæpiùs (vt olim expeditione Ioannis Tarnouij contra Petrum Palatinum,

A.C. 1612.

num, & alia Nicolai Sieniauij Palatini Russiæ, A.C. 1552. qua Alexandrum Moldauis Palatinum dedit, tum & A.C. 1572. Nicolai Mielecki, pro Bogdano restituendo ad illum Principatum. & altera A.C. 1595. Ioannis Zamoiscij Cicoriana, & A.C. 1600. Michaliana, ac Ioannis Potocij plurimis) vindicârunt, vt in ista Prouincia socia Regni Poloniæ, nempè cui à multis retrò sæculis socialem fidelitatem vti clientes Duces illi iurare solebant, nonnisi legittimi Ducalis sanguinis, natiuiq; Moldaui Polonis addicti præessent, statumq; tantum, illudq; moderatum tributum ad ærarium Ottomanicum penderent: ne nimirum istis exclusis, Turcæ præficerent ibi alienigenas fideliores sibi, & iniquiores Polonis, vel instituerent præsides Bassas sui generis, seu permitterent eò conduci colonias Tartarorum.

Is itaq; Constantinus ætate & consilio immaturus, in breui offenderat in multis vitio affinium, à quorum arbitrio summa regiminis totius Moldauiæ pendebat, & meliora emolumenta, imò vectigalia quoq; Turcæ destinata in eorum vsus deriuabantur. Vnde Turca cum vno & altero anno consuetum ab eo tributum non recepisset, & monitionibus nil proficeret, subornârat Stephanum Tomsa (incertum quo fuerit genere iste, nisi quòd inter Vngaros pedites Regios meruerit in Polonia) qui opera Tartarorum à Cantimiro Murza adductorum, Moldauiam inuasit, ipso Constantino Chocimum fuga ægrè elapso.

Moldauiam inuadit Tomsa.

Quam iniuriam Proceres Regni maturiores magis Rempublicam, quàm Constantinum afficere iudicantes, per Legationes & amicam compositionem vindicandam censebant, & si hoc non succederet, tum demum armis idq; nomine publico, & cum exercitu benè instructo, pro recuperanda Prouincia Reipublicæ socia certandum. Verùm Stephanus Potocki affinis Constantini, nempè cuius sororem germanam Mariam vxorem habebat, moræ impatiens, & elatus victorijs fratris sui Ioannis Potocki nuper Præfecti Camenecensis, qui multa bello in illa Prouincia præclarè gesserat, viribus proprijs pellere è Moldauia Tomsam constituit.

Potocij Stephani expeditio in Moldauiam.

Nec desistere voluit à proposito, licet monitus à Rege, sed conquisitis subsidijs à primarijs illorum confinium, ac collecta in fidem Constantini iusta militum manu, vnà cum ipso & eius fratre Alexandro intrauit in Moldauiam initio mensis Augusti istius anni sex millibus pugnatorum constabat ipsius exercitus, præter iuuenes nobiliores plurimos, qui exercitationis causa eius castra comitabantur: & par fuisset periculo, si modò nimius contemptus hostis peritiorum in arte militari Tribunorum consilia non turbasset. Inde enim euenit, quòd nulla lex militaris in incessu seruabatur, sine vllo ordine pabulatores in longinqua deflectentes ab hoste intercipiebantur: excubiæ raræ agebantur: excursores, ac exploratores nulli præmittebantur, & nulla prorsùs notitia quo loco hostis esset, quas copias duceret habebatur, donec transmisso fluuio Prut, Gerazus Ammiano Marcell. *lib.* 31. *Hist. fol.* 3. (alijs, & Cromero *lib.* 12. *Hierasus* dictus, fortè quòd regionem ex qua emanat inhabitabant Hieri populi Sarmatiæ olim finitimi, vbi nunc est Russiæ Pocutia montibus Transiluaniæ coniun-

Potocij Stephani claues in Moldauia.

A. C. 1612. coniuncta) apud confluentem Dziezam hostis ex inopinato aduolans
cum triginta millibus equitum Tartarorum, montes proximè imminen-
tes insedit, & nil moratus cum Potociani tum primum Ordines instrue-
rent, & locum commodum vbi aciem explicare possent non haberent,
(*Sasoui Rog* ille locus denominatur à multis cladibus Moldauorũ & Po-
lonorum præsertim Wiśniowiecij notus) irruens & à fronte, & ab vtro-
que latere, vt ne quidem expedire arma possent, eos conclusit, & etiam
à tergo ripis fluminum occupatis, omnes sine pugna & cæde in vincula
accepit, præter paucos qui inter confertas hostium turbas eruperunt, ex
quibus etiam in lubricis fluminum illorum nimium rapidorum alueis
alij absorpti, alij aquis superatis à Tartaris intercepti perierunt. Ipse Ste-
phanus Potocki refugerat inter currus Castrenses, sed agnitus perdu-
ctusq; ad Tomsam, paucos post Menses Constantinopolim fuit missus.
Constantinus inter viliores captiuos latens apud Tartaros, nec agnitus,
frigore & egestate cui non assueuerat interijt, eius frater Alexander te-
nerior annis & facie venustiori Gyneceo Turcæ adscriptus, ad Macho-
metismum transiuit. Alij Nobiliores graui lytro Tartaris persoluto li-
bertatem redemerunt. Aperta autem, quâ nunquam patuit via, per
Moldauiam ad interiora Poloniæ, statim Tartari ab illo conflictus loco
rectà in Podoliam excurrerunt, cædibus incendijs & rapinis longè lateq;
in obuia quæq; sæuientes. Nec erat qui obsisteret, Potocius enim omnes
ex illis partibus militares, & etiam præsidium Arcis Camenecensis secum
abduxerat. Stanislaus Golski Palatinus Russiæ collegerat quidem tu-
multuariè duo millia equitum, sed ipsos quoq; clade illa Potociana per-
culsos, meliori tempori seruare maluit. Nec multò post senectute &
morbo grauatus obierat, eiq; in Præfectura Barensi Stanislaus Zolkiew-
ski Palatinus tunc Kiiouiensis, & exercitus Regni Præfectus beneficio
Regis successit, dimissa Alexandro Zborowski Præfectura Miedzyre-
censi. Hoc anno quoque natus fuit Sigismundo Regi filius nominatus
Ioannes Albertus die 25. Maij hora antemeridiana.

Et vt externa quoq; attingamus, huius anni initio mense Ianuar. Imp.
Rudolphus II. obijt 60. ætatis suæ anno, Imperij 36. quos omnes exegit
in summa animi tranquillitate ac quiete, Praga, imò & ex palatio suo vix
vnquam se mouens, & bella quæ cum Turca habuit, per Legatos admi-
nistrans. Ad vltimum turbarunt eius otia odia fraterna, quæ & vitam
ipsi abruperunt: Rex Matthias cum vxore ad finem Ianuarij Vienna
Pragam adueniens, funus eius ad Templum Arcis Pragensis efferri fecit
ex palatio, pompa lugubri in aliud tempus dilata. Inquiri etiam fecit in
eius ministros familiariores, quorum Ruscius ærarij Præfectus, veritus
acerbiorum quæstionum cruciatus, laqueo sibi iniecto in carcere vitam
finiuit. Elector verò Saxoniæ & Palatinus Rheni (Bipontinus tunc vti
tutor Friderici Electoris impuberis) qui ex Bulla aurea Caroli IV. vices
Imperatoris vacante imperio sustinent, statim mortẽ Imperatoris omni-
bus Germaniæ Ordinibus denunciârunt, singulos ad pacem interim ser-
uandam adhortantes, quoad Imperator nouus eligeretur. Et vt in ante-

cedentibus

Potocio Steph. captiuus mittitur Constantinopolim.

Constantinus Mohila Palat. Moldauiæ interijt.

Tartari in Podoliã excurrunt.

Ioannes Albertus filius Sigism. Regi nascitur.

Rudolphus II. Imp. moritur.

Matthias Rex inquirit in ministros Rudol.

Electores denunciãt mortem Imp. in Germaniæ.

cedentibus Comitijs Norimbergæ condicta fuit dies vndecima Maij
pro eligendo Rege Romanorum Francofurti, eodem tempore præstitu-
to conuenientes Electores Francofurtum, Matthiam Regem, qui etiam
præsens ibi adfuit, Imperatorem Romanum salutarunt, eumque ritu so-
lenni decima quarta Iunij coronarunt, sacra Coronationis exequente
Archiepiscopo Moguntino. Vxor Imperatoris tertio post die fuit coro-
nata ritu persimili: cuius rationes cum sint iam à multis diuulgatæ, non
est quod hic recenseantur.

Pragam reuersus Imperator, mense Octobre Rudolphi Imperatoris
funus solenni apparatu efferri, ac in templo Cathedrali sepulchro inclu-
di fecit, ipsemet assistens illi celebritati, vna cum Archiduce Maximilia-
no fratre, & Ambrosio Spinola, qui tum Pragam venerat ex Italia, acci-
tus ab Hispanis nouum bellum in Germania apparantibus; cuius cau-
sam vt haberent, obtinuerant ab Imperatore, quod commiserit ipsis, siue
Administratori Belgij Alberto Archiduci executionem mandati pro de-
moliendo opere Mulchemiano prolati. Iuliacum enim possidentes
Principes oppidum ditionis Iuliacensis Mulchemium munierant instar
Ciuitatis contradicentibus Coloniensibus, qui post multas ea de re que-
relas agitatas impetrarunt, vt decreuerit Imperator, quod obstantibus
Coloniensis Ciuitatis priuilegijs, in loco illi tam vicino aliam Ciuitatem
fundari non liceret, & cùm nihilominùs Principes Iuliacenses in munien-
do Mulhemio persisterent, mandata cõtra ipsos pænaria nisi desisterent,
Imperator interposuerat, eorumq; executionẽ Hispanis commiserat, ac
etiã executionem alterius mandati prolati contra Aquisgranensem ciui-
tatẽ, vbi hæretici contra Catholicos pro asserendo sibi libero hæresis vsu,
quantumuis mandatis Imperatorijs prohiberentur, tumultuari non ces-
sabant: quid porrò successerit, paulò infra attingemus.

Gallia & Hispania hunc annum festiuis ludis ac spectaculis exegit,
propter initas mutuò connubiales affinitates. Hispani enim Regis fi-
liam Annam desponsauit tunc Galliæ Rex Ludouicus XIII. & vicissim
Hispani Regis primogenitus Philippus Elisabetham illius Regis ger-
manam.

Anglia quoq; hoc anno nuptialibus curis vacauit, filia vnica illius Re-
gis Iacobi VI. in matrimonium collocata Friderico Electori Palatino, qui
sub finem istius anni per Hollandiam in Angliam classe delatus, Londi-
ni sponsalia ista confirmauit. Sed in primo eò suo aduentu lugubrem illã
Aulam inuenit ex morte Henrici Valliæ Ducis Regis illius primogeniti,
interim veneno extincti. Vnde ad principium anni proximi pompa eius
nuptiarum fuit reiecta. Nec aliud ad præsens notabilius ex illis parti-
bus occurrit.

Attigimus alias à Daniæ Rege Suecis fuisse illatum bellum, quod ille
continuans, multa damna à Suecis in Noruegiam excurrentibus accepit,
& naues plures onerarias amisit; ipse autem Sueciam ingressus, Elsbur-
gum & Goltbergum oppida benè munita oppugnauit, & ad deditionem
coëgit: inde progressus Ienocopiam cinxit obsidione, quam tamen re in-

Vu fecta

A. C. 1612.

Matthias Imperator Rom. eligitur & coronatur. 14. Iunij. 1612.

Matthiæ Imp. vxor coronatur.

Rudolph. Imp. pompa funebris.

Mulhemium demoliendum committitur Spinolæ.

Aquisgrani tumultus.

Ludouic. XIII Galliæ Regi desponsatur Anna Hispana

Hispaniæ Regi desponsatur Elisabetha Galliæ Regis soror.

Friderico Electori Palat. desponsatur filia Regis Angliæ.

Henricus Angliæ primogenitus veneno extinctus.

Dani cũ Suecũ belli progressus.

A. C. 1612. fecta soluit, deficiente sibi commeatu, & tandem vtriq; bello isto fatigati, pacem tractarunt anno subsequenti. Ex Italia hoc anno nil singulare occurrit, præter coniurationem cõtra Ducem Parmensem ab eius subditis fabricatam, quam tempestiuè detectam, Dux ille benè vindicauit, aucto suo peculio propè quinquaginta millibus nummorum aureorum in annuis censibus ex possessionibus coniuratorum fisco suo applicatis, & insuper supplicio coniuratorum, quorum præcipui fuêre, Hieronymus de Sala Marchio, Horatius Simoneta Comes, Pius Torellius Comes, Alphonsus Sanvitalis Comes, Ioannes Baptista Massa Comes, ac minoris notæ plures, præsertim ministri istorum.

Parmenses contra suum Ducem coniurant.

Annus Christi, 1613.

Reuertens autem ab expeditione Moschica Rex Poloniæ Sigismundus, indixerat Comitia Generalia Ordinibus Regni ad mensem Februarium huius anni, Millesimi Sexcentesimi decimitertij Varsauiæ, quò emenso ducentorum viginti milliarium Polonicorum itinere, (tanta enim est à Smolensco Varsauiam distantia) veniens, præcipua deliberationum Comitialium capita proponi fecit, de procuranda solutione stipendiorum militi Moschico: & si impensæ pro bello contra Moschos prosequendo non suppeditarentur, adminus prouiderentur pro seruandis ibi arcibus quæsitis, præcipuè Smolensco, ac de vindicanda clade in Moldauia nuper accepta, ipsaq; Moldauia temerè à Tomsa vsurpata. Pro recuperatione Regni Sueciæ subsidium à Repub. tantis angustijs pressa sperari non poterat, insinuatum tamen fuit, vt admonerentur Ordines, quòd Moschua, vnde Rex in Sueciam diuertere proposuerat amissa, amitteretur quoq; tanta rei benegerendæ pro vindicando illo Regno occasio, & bellum quod inde Liuoniæ immineret, meliori compendio Moschicarum virium auerti potuisset. Quamuis autem tàm ardua negotia intentiorem curam requirerent, de recepto tamen more distrahendi priuatis Comitialia consilia studijs nil remittebatur. Laurentius Gembicki post adeptum à triennio Episcopatum Vladislauiensem eousq; lege vetante retinebat Archicancellariatum Regni, cuius dimissionem cum obseruantiores legum vrgerent, alij ad proxima Comitia differendam suadebant, ne nimirum offenderentur suffragatores, & præsertim Marchio Sigismundus Myszkowski Archimarschallus Regni, qui Henrico Firlei ex competitoribus potiori, nempè fauore Reginæ subnixo, maximè aduersabatur. Atque ista contentio maiorem Comitiorum partem extraxit, & tandem dimissum Archicancellariatum, Felix Kryski minor Cancellarius obtinuit, in minori autem Cancellariatu Firleius successit. Nec hic tamen quieuerunt Nuncij Terrarum (Marissalli inter eos munere Maximilianus Przerebski Præfe-

Sigismun. III Rex Pol reuersus ex Moschouia celebrat Varsauiæ Comitia 1613.

Kryscius Felix renunciatur Cancell. Regni Firleio defertur Vicecancell. Regni.

A. C. 1613. Præfectus Petricouiensis fungebatur) sed quasi tunc primum experrecti damna suscepti inconsultò contra Moschos belli, & magis auocati à Demetrio exercitus, ac in stipendia Reipublicæ adscripti, tantoque exinde onere Rempublicam grauatam esse sentientes, querelis omnia permiscebant. Parumq; abfuit quin Comitia abrumperentur rebus infectis, & nulla pecunia prouisa in solutionem illorum stipendiorum, vt quæ inscijs Ordinibus Regni promissa, suos authores non Rempublicam obligarent: Vicit tamen eorum sententia, qui domum non tunc dum incendio flagraret, sed eò prius restincto (tale argumentum Kryscius Archicancellarius opposuerat) verrendam esse ac ordinandam censebant: nempè intempestiuè inquiri causas mali, cùm iam militi rapinis Prouincias omnes diuexanti persuaderi non posset, vt stipendia sua non à Republica, sed à promissorum sponsoribus repeteret. Ac finientibus Comitijs, imposita fuit omnibus Prouincijs octupla collecta agraria, quæ suffectura videbatur soluendo illi debito. Sed insolentia militum variauit calculum, non contenti enim stipendijs consuetis, extraordinaria seorsùm pro excubijs muralibus, ad quæ eques (vt aiebant) non tenebatur, requirebant, ac præterea compensari sibi damna accepta (nempe equorum amissorum) volebant. Interim legiones quoq; Smolenscianæ secessionem maturarunt, & relicto Smolensco, in Poloniam progressæ, occuparunt Prouincias maioris Poloniæ & Prussiæ, electo sibi Marissallo Zbigneo Silnicki, qui Sedem sibi cum potioribus illius militiæ Præfectis Bidgostiæ fixerat. Et æquè isti vltra solita stipendia, donatiua exigebant, vniuersiq; illi exercitus debiti sui summam reducebant ad centies centena millia aureorum seu florenorum communium in Polonia, idq; in optimæ qualitatis moneta, cum duobus florenis, & decem communibus obolis seu grossis, vnus tunc aureus nummus Vngaricus, quadraginta autem obolis argenteis denarius (talerus dicitur) Imperialis constaret. Cui solutioni cùm rationes tributorum ex proximis Comitijs collectorum non responderent, alia Comitia extraordinaria ad finem mensis Nouembris eiusdem anni Varsauiæ Rex cum Ordinibus Regni celebrauit. In eisq; partim ex donatione Ecclesiasticorum & Præfectorum bonorum Regiorum, partim ex agraria collecta solito maiori, ac nouis tributorum nominibus tantæ necessitati prouisum fuit, cum admiratione omnium etiam externorum, qui iudicabant nulla ratione in Polonia conquiri potuisse tantam vim pecuniæ, in qua conferenda ditissima quæuis Regna laborarent, præsertim in tantis angustijs, cùm miles omnes Ciuitates & possessiones iuris Regij ac Ecclesiasticorum veluti bello captas teneret, & premeret ingentibus tributis, vt quæ extorta à singulis agricolis pauca iugera colentibus, quolibet trimestri excederent duodecim aureos seu florenos communes. Anno demum subsequenti conquieuit hoc malum, vt suo loco dicetur.

Poloni sero errores in bello Moschico commissos aduertunt.

Miles Moschicus non tantū stipendia sed & damna accepta repetit.

Smolenscum præsidiarij deserunt.

Stipendiorum Moschico militi debitorū summa.

Tributorum summa quæ militaris insolentia exigebat post bellum Moschicum.

Hoc autem anno nihil accidit aliud in Polonia memoria dignum, cùm Moldauica negotia domi rebus tantoperè turbatis curari non potuerint. Expeditus tamen fuit Samuel Targowski nuncius ad portam Ottomanicam,

Legatus mittitur ad Turcam pro rebus Moldauicis.

A. C. 1613.

cam, conquestum quòd Constantino Mohila legitimo Moldauiæ Principe pulso, contra pacta mutua Tomsa ibi præsideret. Liberatio Stephani Potocki, qui in turri nigra denominata, compedibus ferreis vinctus apud Constantinopolim tenebatur, priuatim tractari debuit, ne iste publico nomine inuasisse Moldauiam crederetur. Mense Aprili Gnesna tota cum Templo Cathedrali, & institis Mercatorum, qui eò ad nundinas magna frequentia confluxerant, incendio fortuitò conflagrauit: quod malum in Germania quoque Magdeburgam & Osnaburgam sub idem tempus afflixit. Aula verò Regia toto hoc anno congratulationibus festiuis vacauit, ob renunciatum primò sub Comitijs nouum Magistratum Cancellariæ, deinde mense Iulio collatam Referendariam Hieronymo Cielecki, & Secretariam maiorem præteritis pluribus maturioribus emeritis, iuueni Iacobo Zadzik impotenti fauore Andreæ Bobola Præfecti tunc Regij Cubiculi adiuto. Demum die septima Octobris ipsi Regi Sigismundo natus filius Carolus Ferdinandus ad faustos applausus omnium animos tantò magis excitauit.

Gnesna conflagrauit.

Carolus Ferdinandus filius Regi Sigism. nascitur 7. Octobris. 1613.

Apud exteros quoq; hoc anno Mars quieuit, nam & Dani cum Suecis initio huius anni bellum & controuersias mutuas sopierunt, ea conditione, vt Suecus Rex à titulo quem vsurparat in præiudicium Dani abstineret, ipsi Danus Colmariam cum Insula Olandia restitueret, Helspurgum verò interim retineret, donec certum pecuniæ debitum sibi solueretur à Sueco.

Danus cum Sueco pacem facit.

Imperator Matthias mense Martio Posonij Vngarica Comitia celebrauit, in quibus vxorem suam diademate Regio Vngariæ solemni ritu coronari fecit: cumq; rumor ferret Turcam stabilita cum Persianis pace, arma sua in Vngariam translaturum, munitioribus Vngariæ locis præsidia Germanica imposuit, frustra reclamantibus, & Priuilegia ac pacta recens ab ipso iurata opponentibus Vngaris. Mox etiam ad alia Comitia Ordinum Germaniæ Ratisbonam Imperator transiuit: vbi multis oneratus querelis contra iudicium suum Aulicum propositis, quod maiorem debito iurisdictionem sibi vsurparet, Cameralem autem deprimeret, subsidia contra Turcas Transiluaniam armis infestis interim petentes dubia obtinuit, & imperfectis alijs negotijs Comitia illa soluit. Editis quoque nouis mandatis, vt intermitterentur operæ Mulhemicæ munitionis, quæ contra edicta Imperialia continuabantur, seueriùs inhibuit. Palatinus autem Rheni Fridericus Elector celebratis in Anglia Londini anni huius principio nuptialibus festis, sponsam suam per Hollandiam Heidelbergam mense Iunio huius anni conduxit. Et non multòpost quoque Volfangus Vilhelmus Princeps Neoburgicus Palatinus, vxorē accepit Magdalenam Vilhelmi Ducis Bauariæ filiam Catholicam ipse hæreticus, non vana spe suæ conuersionis facta, vt in subsequentibus apparebit.

Matthiæ Imp. vxor coronatur Regina Vngariæ.

Matthias Imperator imponit præsidia Germanica arcibus Vngariæ inuitu Vngaris.

Ratisbonæ Comitia Germaniæ celebrat Matthias Imperator.

Frideric. Palat. Elector adducit ex Anglia in Germaniam suā sponsam.

Neoburgi Princeps Volfgangus accipit vxorem Vilhelmi Bauariæ Ducis filiam.

Batoreæ stirpi hic annus fatalis fuit, vt quæ sub hoc tempus & Principatu Transiluaniæ penitùs excidit, & tota ferè defecit. Mense Martio extinctus fuerat apoplexia Sigismundus Batoreus quondam Princeps Transil-

Batoreus Sigism. Transyluaniæ Princeps moritur Pragæ sub custodijs.

A. C. 1613.

Transiluaniæ varias fortunæ vicissitudines expertus. Allectus enim affinitate Austriacorum, cum eis propterea Transiluaniam inuitam tradere promisisset, illum errorem nec perficere nec corrigere vnquā potuit, & demum supplex Imperatori factus, cum in Arce Lobkowicij in Boëmia priuatam, eamq; quietam vitam ageret, ex nouis suspicionibus malæ fidei insimulatus apud Rudolphum Imperatorem, sub custodijs Pragæ miserè vitam finijt. Gabriel autem Batoreus, quem Transiluani libertatem suam auitam vindicantes, & iniquius reputantes, vt Austriacis solius Sigismundi Batorei arbitrio subijcerentur, (cæso Andrea Cardinale à satellite Rudolphi Michaele, & deinde Sigismundo Rakocio eo Principatu sponte cedente) Principem sibi suffecerant, mox odia Prouincialium, præsertim Nobiliorum impotenti Dominatu in se concitauit. Eorum verò exinde insidias, ac Turcarum vim euitans, cùm Cæsarianas copias in auxilium sibi accersisset, ab istismet trucidatus interijt, tali modo: Gabor Bethlem ab ipso proscriptus confugerat ad Imperatorem Turcarum, ibiq; degens & patrocinium sui aliorumq; Transiluanorum ab eodem Batoreo (vt affirmabat) oppressorum agens, vt erat vir ingenio acri, magnas amicitias apud Primores illius Aulæ sibi conciliârat, vt ei Principatum Transiluaniæ detulerint, pacto, quòd Lippam & Geneum ipsis redderet, & fidelior esset. Ac demandatum fuit hoc negotium Serdaro Bassæ seu Generali Duci exercitus Budensis, qui sub finem mensis Augusti totius anni cum decem millibus equitum, & aliquot millibus peditum, itinere in Transiluaniam instituto, à meridie portam ferream (vt vocant) transitum versus Deuam nimium angustum, & qui à paucissimis contra maiorem vim defendi posset, per subornatos à Bethlemo Transiluanos occupauit, viaq; Deuam versus patefacta, Leippam, & Geneum ad læuam linquens, Lugatium, quod in proximo obuium resistere voluerat expugnauit, eaq; exercitum intra Transiluaniam conduxit. Ab alia quoq; Transiluaniæ parte contermina Valachiæ Oglij Bassa cū tribus Ianizerorum millibus in tractum Bersacensem ac Cronostadiensem per aspera & inuia montium fugatis paucis Seclis qui ibi excubabant, penetrauit. Vnde Transiluani tam insperato periculo consternati, & alij iā ante à Batoreo animis alienatis ad nouas spes erecti, ad Bethlemū & ad Serdarē deficere cæperunt. Princeps verò Batoreꝰ collecta tumultuaria militum manu, cum eam viribus hostilibus imparem esse aduerteret, Varadinū concessit, vt ibi in loco munitiori subsistens, maiores copias colligeret, & auxilia à Cæsarianis expectaret. Nec turdârūt ista, sed feralia: eò enim Georgij Tursonis Palat. Vngariæ iussu à Forgatsio Cæsareæ in Vngaria militiæ Præfecto missus Nicolaus Abbasi Præfectus Tocaien. properè aduenіens, præsidium Cæsareum in arcem Varadiensem intromitti postulauit: Et cùm Batoreus renueret, hostilemq; magis Cæsareanorum animum odoratus, suasu Trasiluaniæ consiliariorum, quorum insigniores non pauci ipsi adhuc adhærebant, imò ipso quoque Bethlemo inuitante, potiùs reconciliationem cum Turcis tractare vellet, eum vigesima septima Octobris, quasi ad lustrandū exercitum euocatum Abbasius à suis

Batoreus Gabriel Transyluaniæ Princeps eligitur.

Gabor Betlem auxilia Turcæ adducit cōtra Batoreum

Transyluani à Batoreo deficiunt ad Betlemum.

Batoreo veniunt in auxiliū Cæsariani cōtra Betlemum

A. C. 1613.

Batoreus occiditur ab auxiliarijs suis.

à suis peditibus in insidijs collocatis, sclopetorum iaculis configi, & trucidari curauit. Nempè ratus quòd eo sublato Varadinum in partes Cæsaris transiret, eiusq; præsidium reciperet. Ea tamen spe frustratus fuit, offensis tam atroci scelere Varadinensibus, qui non multò post misso Andrea Gitio præfecto suo ad Gaborium Betlem, ei potiùs se dediderunt; cadauer Batorei plaustro inpositum & bobus Etsetum conductum, sine vllo honore humatum fuit. Omnes autem Transiluaniæ Proceres & Ciuitates Betlemo statim adhæserant, & Serdar Bassa datis literis ad Palatinum Vngariæ, quòd tantùm ad amouendum ex Transiluania Batoreum aduenerat, nec hostile quid Vngariæ adferret, Temesuariam exercitum suum reduxit, ibiq; hybernauit, obseruans quomodo Trãsiluani obsequentes essent Betlemo, præsertim in Comitijs quæ initio Nouembris Claudiopoli cum Ordinibus illius Prouinciæ celebrauit, ibiq; feliciter sopitis controuersijs sub Principatu Batorei excitatis, Principatum suum stabiliuit.

Varadinũ deditur Betlemo.

Betlem Gabor Princeps Transyluaniæ renunciatur.

In Italia autem hoc anno diuturnum bellum principium sumpsit à morte Ducis Mantuæ Francisci sine prole mascula defuncti, relicta vnica filia Maria ex Margarita filia Ducis Sabaudiæ genita. Cùm enim Ferdinandus Cardinalis frater germanus Francisci defuncti in illo Principatu successisset, filiamque eius vti tutor naturalis in sua cura retineret, Carolus Emanuel Sabaudiæ Dux, eam curam ad se Auum, & ad matrem pupillæ Margaritam, Turinum statim à morte mariti translatam, pertinere ratus, tanquam iniuriosè sibi præreptam, armis repetere decreuit. Et quo meliorẽ bellì causam haberet, adiunxit veteres querelas de Marchionatu Montisferrati à Carolo V. Imperatore Prosapię Gonzageæ adiudicato, cuius ipse Sabaudus hæreditariam successionem per longas Paleologæ genealogiæ ambages ad se trahebat. Mense itaq; Aprili anni huius cum valido exercitu Monsferratum hostiliter ingressus, Trinum, Albam, & alia plura Oppida, ad tam inopinatam vim minùs prouisa facilè cæpit, omnemq; eam regionem spoliauit, agricolis ingenti pecunia direptionem redimentibus. Mox tamen Mantuanus Dux collectis copijs, & alijs ex Gallia cum Duce Niuernensi agnato suo accersitis, conatus eius Nisam obsidentis repressit.

Mantuæ Dux Franciscus moritur.

Mantuæ Dux Ferdinandus.

Sabaudiæ Ducis dissidiorũ cum Mantuano causæ.

Sabaudiæ Dux in Monferratum infesta arma ducit.

Pontifex quoque Romanus, Veneti, & alij Italiæ Reguli patrocinium Mantuani susceperunt, denunciâruntq; Sabaudo, quòd si pacem Italiæ turbaret, & ablata Mantuano non restitueret, contra ipsum communia arma conuerterent. Statim etiam Rex Hispanus vti Mediolani Dominus, (cui ex mutuò Principũ Italiæ olim inito fœdere pacem Italiæ tueri incumbit) Gubernatorem suum Mediolani contra Sabaudum arma sumere iussit, & Regina Galliæ exercitum conscribi fecit, ducendum in ditiones Sabaudiæ, nisi ille Dux occupata in Monsferrato dimitteret, ac dubia controuersiarum suarum arbitrio amicorum Principum permitteret. Quod tandem ille precibus ita armatis tunc concessit, & confisus maximè Hispano Regi, quod vti affinis causę suę in tractanda cõcordia faueret, ac ante omnia pupillã suæ matri Margaritæ restitui faceret,

Sabaudia Dux Mantuano reddit loca intercepta.

relictis

A. C. 1614.

relictis locis quæ interceperat, exercitum suum ad propria reduxit. Sed tamen non multò post cum amica compositio ex animo ipsi non successisset, iras resumpsit, & tota istius belli moles in Hispanum recubuit, vt infra attingemus.

Annus Christi, 1614.

ANno Christi Millesimo Sexcentesimo Decimo quarto Polonia vacauit congregandis pro milite ingentis summæ pecunijs, ad quas cum tributa in Comitijs proximis imperata non sufficerent, quod desiderabatur, quæstores publici ex priuatorum peculio mutuò conquisierunt, & tandem Mense Iunio solutione cõpleta illas insolentium turmas dissipârunt. Ex eis plurimi ad latrocinia conuersi, sub signis magno numero cùm oberrarent, Stanislaus Koniecpolski cum præsidiarijs Russiæ Quartianis eorum Ducem Kárwácki circa Haliciam profligauit, ac captum cum aliquot primarijs socijs Leopoli palo infigi fecit. In Lituania quoque grassantem Czeladká Rex missa velitum suorum cohorte aulica, comprehendi, & Varsauiæ capite plecti iussit, atque ita latrocinia illa coërcita conquieuerunt. Confinia tamen Russiæ à Tartarorum incursionibus tota hac æstate infesta tenebantur, Tomsa nouo Moldauiæ Palatino hoc modo vires Polonorum distinẽte, ne in possessione Moldauiæ ab ipsis turbaretur. Nec quicquam æqui obtinere potuit Samuel Targowski Constantinopoli Legatus Regius, cui minitanti quod pax abrumpenda esset, nisi Tartari in officio continerentur, & Tomsa homine facinoroso & externo amoto, Palatinus in Moldauia natiuus ex stirpe illius gentis Ducali cõmendatus à Rege Poloniæ iuxta morem veterẽ, & pacta per Felicem Herburt Legatum Regium stabilita constitueretur, Turcæ ambigua responsa dabant, debilitatas à Moschico bello Polonorum vires minoris æstimantes, quam vt tunc talem iniuriam possent vindicare. Sed tamen ea non omninò inulta cessit: Kosaci enim Zaporouiani centum scaphis transgressi Pontum Euxinum sub id temp⁹, celebre Asiæ Septemtrionalis propugnaculum Synopen cæperunt, & ablata cuncta pretiosiore suppellectili, incolisq; eius omnibus internecione deletis vastârunt, cædibus & incendijs in illa maritima ora longè latèq; grassati. Atque eo transitu explorato, irruptionibus continuatis diutiùs Turcicas ditiones diuexârunt, vt subsequentia docebunt.

Miles fœderatus Moschicus in Polonia exauthoratur.

Militum seditiosorum manipuli dissipãtur.

Tartari incursionibus Russiã diuexant.

Cosaci Synopen expugnãt.

Mensis Nouembris die 4. Sigismundus Rex auctus fuit filio quarto ex Constantia Austriaca, cui nomen imposuit Alexandri. Nec aliud memorabile hic annus attulit Polonis post expeditionẽ Moschicam ægras vires domi continentibus. Moschis quoq; eneruatis diuturno illo bello, satis fuit reprimere impetum Gustaui Regis Sueciæ, qui spe sibi iniecta consequendi apud eos Principatus, cùm auxilia ipsis contra Polonos misisset, postea Michaele Fedorowicz ad illum Principatum euecto,

Alexander filius Sigism. Regi Pol nascitur 4. Nouembris 1614.

elusum

A. C. 1614.

eluſum ſe ſenſit. Eam itaq; iniuriam vindicaturus, mandauit Ponto della Gardia ſuo auxiliariarũ copiarum apud ipſos Præfecto, vt Caſtella omnia quæ ibi cuſtodiebat, in nomen Sueticum Moſchis excluſis retineret; & ipſemet Rex collecto maiori exercitu Moſchouiam ingreſſus, Pleſcouiam obſedit. Sed oppugnatione inſtituta ab obſeſsis fortitèr reiectus, & à ſuperueniente Moſchico exercitu non leui clade accepta retroceſsit. Et demum pacto quòd nonnulla ex occupatis caſtella, & certam pecuniam pro impenſis in auxilia eò ſummiſſa factis acciperet, amicitiam cum nouo Moſchorum Duce inſtaurauit.

Sueciæ Rex bellum infert Moſchis.

Sueciæ Rex pacem facit cum Moſchis.

Moſchi Legati ad Matthiã Imp.

Pro pace autem cum Polonis componenda Moſchi opem Matthiæ Imperatoris implorârunt, miſſa Legatione ſplendida, quam Imperator Lincij audiuit, & ſequeſtrum ſe offerens eorum cauſę in futuris anni proximi Polonorũ Comitijs tractãdæ, initio huius anni Legatos illos munificè habitos dimiſit Hollandiã verſus, quà iter mari ad portum Archangeli Moſchicum erant facturi. Et vt occaſione iſta ad res Imperij tranſeamus, præcipuè ibi pro Iuliacenſi hæreditate diſtrahenda Principes poſsidentes & viciniores nouis artibus certârunt, oborta ſuſpicione de Volfango Vilhelmo Neoburgico Principe poſt cõnubium cum filia Ducis Bauariæ & Religionem Romanã Catholicam per ipſum ſuſceptam, ne conſentiret Hiſpanis, qui omnes modos potiundi illa Prouincia Iuliacenſi quærebant. Hoc enim veriti Hollandiæ Ordines, vel fortè conſcio Electore Brandeburgico, qui in cauſa hac ſua ipſorum patrocinio nitebatur, ſummiſerunt Suigellium, vt munitiora illius Prouinciæ loca ſolertiori aliqua machinatione interciperet. Quod ipſe cùm Cliuiæ & Duſzeldorpij fruſtra tentaſſet, Iuliaci menſe Aprili huius anni, feliciter perfecit, corrupto Friderico Pithamio Arcis illius Præfecto, à quo velut hoſpes in tranſitu Iuliacum intromiſſus cum Hancroto & Bonno, oſtenſis literis Mauritij Principis ad quid venerant, præſidiarijs Brandeburgicis vt quieſcerent facilè perſuaſerunt: Neoburgicos verò qui reſiſtere voluerant, cæſis nonnullis oppreſſerunt: Ac mox vtriſque excluſis, acerſitum ex vicinioribus propugnaculis Hollandicis validum præſidium ibi collocârunt. Neoburgicus quoque hoc intellecto, Duſzeldorpio Præfectos Brandeburgicos qui ibi, vt in omnibus illarum ditionum locis ex concordia Tremonienſi & Hallenſi, tanquam ſimul poſsidentes degebant, ablegauit, eamq; Ciuitatem externo milite (interim dum introduceretur ille miles, conuocârat ad conuiuium primarios qui contradicebant ex illo Senatu) muniuit. Nec multò poſt Monhemio & melioribus in Bergenſi Ducatu oppidis præſidia propria impoſuit. Brandeburgico etiam ſua non negligente circa Cliuiam, quò à Duſzeldorpio omnia ſua impedimenta transferri fecerat.

Neoburgicus Princeps ad fidem Catholicam Rom. conuertitur.

Hollandi præſidio proprio muniũt Iuliacum.

Neoburgicus Princeps Duſſeldorpium occupat.

His autem exciti Hiſpani, conſilium inuadendi Iuliacenſes ditiones diu ante conceptum maturârunt, prætexentes exequutionẽ decreti Imperialis contra Aquiſgranum & Mulhemium, quam Archiduci Alberto ab Imperatore committi fecerant. Delegatus itaque exequutionis illius Ambroſius Spinola cum exercitu Hiſpanico ex Belgio mouens, menſe Iu-

Spinola Aquiſgranum ad officiũ reducit.

A. C. 1614.

lio Aquiſgranum venit, ac facili negotio, ad obſequium Imperatoris reuocauit illam Ciuitatem, quæ dimiſſo Brandeburgici (hoc ſponte receperat Ciuitas illa Ducum Iuliaci patrocinio vti ſolita) præſidio, Imperialis poteſtatis arbitrio ſeſe permiſit, ac exauthorato nouo ex hæreticis collecto Magiſtratu, veterem Catholicum, pro quo amoto, talis controuerſia fuerat exorta, in locum & dignitatem priſtinam reſtituit. Inde Spinola cõuerſus ad regionem Iuliacenſem, Duranum deditionẽ ſpontè offerens præſidio ſuo muniuit, & tertijs Caſtris Mulchelmio appropinquans, illud quoque nemine reſiſtente occupauit, immiſsisq; operarijs, quos magno numero Colonia aduocauerat, munitiones & ædificia oppidi illius demoliri ac ſolo æquari curauit. Atq; iſtis rigori decreti Imperialis ſatisfactum videbatur. Sed Spinola aliò exequutionem illam deriuans, etiam Duijsburgum, Orſauiam, Berchemium, Caſteram, Greuenbrucum, Iuliacenſis hæreditatis oppida, ad deditionem coëgit, præſidiaq; Hiſpanica in eis collocauit: & infra Rynbercam Rheno ponte inſtrato traijciens, exercitum cum multo apparatu bellico Veſaliam duxit. Et principio quidem Veſalienſes ad defenſionem neceſſaria comparare cæperant, ſed vt primùm vibratis machinis vna porta concuſſa decidit, & non paucos propugnatores oppreſsit, plebs imbellis edito magno eiulatu, Magiſtratum ad tractandã pacem flexit; mulieres quoq; cum liberis mænia complentes Spinolæ clementiam implorabant. Vnde colloquio inſtituto deditio concluſa fuit ijs conditionibus, quod Ciuitas mille præſidiarios Hiſpanicos reciperet, nec victum nec ſtipendia illis ſubminiſtratura: quod iſto præſidio liberaretur reſtituto Iuliaco ab Hollandis in ſtatum priſtinum: quòd Brandeburgico tali facto nil præiudicaretur, liceretq; ipſi abducere tormenta ſua quæ ibi habebat: & quòd nihil mutaretur tam in Politico quàm in Eccleſiaſtico Ciuitatis ſtatu. Interim Mauritius Naſſouius Hollandorum Dux cum copijs ſuis, quas dum Spinola decreto illo Imperiali exequendo inſiſteret, apud Caſtrum Senchianum detinuerat, cognito quid ille plus vltra quærebat, ipſe quoq; Emericum, Reeſam, nec quicquam opponentem, quod neutri parti adhæreret, per vim occupauit, ac Calcaram, Goccham, Genepum, aliaque plura Cliuiæ oppida ad ſuſcipiendum præſidia Hollandica coëgit.

Spinola in Iuliacenſi ditione multa loca occupat.

Mulhelmium demolitur Spinola.

Veſaliam introducit præſidium Hiſpanicum Spinola.

Mauritius Naſſouius Emericum, Reeſã occupat.

Hæcq; partitio hæreditatis Iuliacenſis tunc ſtetit, dum Hollandi Hiſpanos eam præripientes timent, & vulgus exiſtimat Hiſpanos Neoburgico, Hollandos Brandeburgico militare, neutro iſtorum fructum ex tanto patrocinio ſentiente, vt experimentum euidentiùs mox probauit. Cùm enim ſub finem anni ijdem Principes opera Legatorum Angliæ, Galliæ, Daniæ Regum & Electorũ Colonienſis, ac Palatini, atq; Ducis Virtembergenſis Xanti oppido Cliuiæ tractatu inſtituto, certa concordiæ capita conſcripſiſſent, nempè vt demolitis Iuliaci & Duſzeldorpij munitionibus, & præſidijs Veſalia aliſsq; locis abductis, iuxta Tremonianam & Hallenſem concordiã vterque Princeps coniunctìm ad deciſionem cauſæ illas Prouincias adminiſtraret, fructuſq; earum æqualiter parti-

Iuliacenſi de hæreditate concordia tractatur.

A. C. 1614.

participaret, Archidux Albertus eam concordiam ſibi quidem placere, pro parte tamen Hiſpaniæ Regis & Imperatoris ratam ſe habere, vel Veſalia præſidium deducere non poſſe reſpondit. Quinimò Spinola Veſaliæ præſidium ad tria millia armatorum auxit, Veſalienſibus (cùm opponerent deditionis conditionẽ de recipiendis mille præſidiarijs expreſſã) eluſis eò, quòd verborũ conditionis illius contextus maiorem præſidij numerum non excluderet. Vnde Hollandi quoq; cùm ad dimittendum Iuliacũ & demoliẽdas munitiones ibi excitatas omnia præparaſſent, in eo retinendo perſiſterunt, & æquè iſti, atq; Hiſpani propria cõpendia quærẽtes, nomine tantùm quiſq; clientis ſui in expugnãdis & vſurpandis illiꝰ hæreditatis oppidis abuti non ceſſarunt, vt in ſubſequentibus conſtabit.

Veſalæ præſidium Hiſpani augent.

Francofurti tumultus excitati ſedantur.

Francofurti ad Mœnum turbæ iam dudum contra Senatum à plebe excitatæ, hoc anno in Iudæos conuerſæ, eos miſerè afflictos, Vrbe eiecerunt. Tandem tamen delegatis Imperatoris adnitentibus, poſt longas controuerſias conquieuit ſeditio illa contra Iudæos incitata, & antiquus Magiſtratus in locum ſuum fuit reſtitutus, paucis ex populo tumultus authoribus comprehenſis, & in carcere delegatorũ ad pœnas edicti Imperialis reſeruatis. Imperator verò Lincij Comitia Prouinciarum ſui patrimonij ſub hoc tempus celebrauit, in quibus præcipuam deliberationem habuit, an induciæ cum Turca ad annos viginti initæ ſeruari deberent, poſtquam eas ipſemet Turca violaſſe videbatur, vſurpato ſibi Dominatu Tranſiluaniæ; quam nuper armis oppreſsam imperato maiori tributo, Gaborio Betleemo ſuo nomine adminiſtrandam tradiderat, ab eaque non paucas arces auellere, ac proprijs præſidijs munire ſtatuerat.

Mathias Imperator Comitia celebrat Lincij Prouinciarum hæreditarium.

Quòd priuſquam perficeretur, omninò impediri, & Tranſiluanis quorum adhuc non pauci patrocinium Imperatoris implorabant, ſubueniri maturèq; ius ad eam Prouinciam Regno Vngariæ vindicari expediebat. Sed Vngari experti quanti ipſis conſtaret fidem tali hoſti datam infringere, inducias illas ſeruandas cenſebant. Præſertim quòd conditionem illis appoſitã (vt Tranſiluania inſimul Regi Vngariæ & Turcæ iurata eſſet) Turca nunquam approbarit, & tranſacta cùm Sigiſmundo Batoreo ac Stephano Botzſcaio circa illam Prouinciã ſemper impugnârit: Vnde ille conditioni quam nunquã recepit contraueniſſe dici non poterat: magis autem quòd apparatus ad tantum bellum nullus in promptu haberetur, & nonniſi longo tempore conquiri deberet, cùm tamen Turca iam ſatis eſſet armis inſtructus, & accepto rupti fœderis reſponſo, quòd eius Legatus in eiſdem Comitijs præſens auidiùs expectabat, priùs Vngariam inuadere, quàm iuſtus exercitꝰ ipſi opponendus comparari potuiſſet. Placuit itaq; tunc pactis qualia Turca cõfirmarat acquieſcere, donec tempus opportunitatem meliorem reſarciendę iacturę Tranſiluaniæ præſentaret. Turcæ autem miniſtri, publicata pace cum Imperatore, omnes ſuas vires Temeſuariæ collectas ad proxima inde Tranſiluaniæ confinia conuerterunt, vt Lippam, Geneum, Aratum, Borenum vi occuparent, niſi ipſis à Gaborio Betleemo ſpontè traderentur. Quod præ-

Vngari non permittũt interrumpi pacem cũ Turca propter inuaſione Tranſyluania.

ſentien-

A. C. 1614.

ſentientes illorum oppidorum incolæ, Præfectos Gaborij eiecerant, & neceſſaria ad defenſionem ſummâ alacritate præparabant, confiſi auxilijs à Forgazio Vngariæ militari Præfecto Imperatoris iuſſu ſibi mittendis. Sed poſt expedita Lincij Comitia, ijs deſperatis, Gaborij qui contra eos ipſemet occaſione ſumpta ob Præfectos ſuos ab ipſis eiectos, quaſi contra rebelles arma ſumpſerat, arbitrio ſeſe permiſerunt.

Ille verò ſiue quia Turcis ita condixerat, ſiue quod Ordines Tranſiluaniæ Varadini ad Comitia ſub id tempus congregati idem cenſerent, Turcam non irritandũ eo tempore maximè, quo nulla alicundè ſubſidia ſperari poſſent, præſidia Turcica in ea loca introduci permiſit, promiſſo accepto quòd Giuaria, & Huſta à Turcis pridem occupata, viciſsim Tranſiluaniæ reſtitueretur.

Lippa, Geneũ Turcis traditur à Betlemo

In Gallia à cæde Regis Henrici IV. cum Regina mater pro filio impubere Ludouico Tredecimo Regnum adminiſtraret, varias inde offenſarum & odiorum cauſas Galli traxerunt, quæ eòuſq; gliſcentes, hoc anno in apertum eruperũt, occaſione accepta ex tractatu Reginæ cum Hiſpanis inito de dãda filia ſua Eliſabetha primogenita Regis Hiſpani primogenito filio Philippo in vxorem, & viciſsim filia illiꝰ Regis primogenita nomine Anna Maria accipienda in vxorẽ filio ſuo Regi Ludouico. Illum enim tractatum pernicioſum Regno Galliæ Proceres arbitrati, & magis quod ipſis inſcijs & inconſultis concluderetur indignati, ab Aula, Regina matre & Rege iuuene inſalutatis receſſerant: præſertim Princeps Condeus, Bullionius, Longauillus, Niuernenſis, qui ab initio anni huius militem, quò tutiores concepta ſua conſilia promouerent, conſcripſerant, diuulgatis per Prouincias ſub titulo Condæi literis, in quibꝰ omnes querelas ſuas congeſſerant. Præcipua autem fuit, quòd Regina in adminiſtrando Regno externorum, nempè Italorum & Hiſpanorum opera vteretur, ac meliores officiorum gradus ex illorũ arbitrio diſtribueret, vel illis ipſiſmet conferret; vt nuper Marchionem de Ancri ad officium Mariſchalli Regni euexerat, atque ab eius conſilio non in priuatis tantùm, ſed & in grauioribus publicis negotijs, omnes alios Aulæ Regię miniſtros pendere volebat, ne Parlamenti quidem authoritati parcendo. Quæ cùm euidentiora eſſent, quàm vt poſſent diſsimulari vel excuſari, omnium animos commouerant, & à Regina auerterant magis, poſtquã tanti Duces nouandis rebus claſsicum cecinerunt. Tempeſtiuè tamen ſcintilla iſta in ipſis initijs fuit reſtincta: cùm enim Principes illi menſe Aprili Soiſſonij ad conſultandum de huiuſmodi offenſis conueniſſent, Regina mater miſsis eò delegatis ſuis cum literis fidei, cauit, quòd Comitia Generalia ad menſem Auguſtum Senæ indicerentur, & in ijs quicquid ex tribus Regni Ordinibus deputandi pro inſtaurandis iuribus & libertatibus communibus ſtatuendum iudicauerint, Rex exequi, ac noxia quæ irrepſiſſe deprehenderentur abrogare vellet. Principi quoque Condeo & omnibus qui eum ſequebantur, Amneſtia admiſſorum plena fuit conceſſa, & nonnulli ex illis, dignitatibus & beneficijs aucti. Ac licet Comitia illa promiſſa celebrari non potuerint, multa tamen quæ offendere

Galli conſurgunt contra Reginam propter affinitates initas cum Hiſpanis.

Condæi Principis querelæ contra Reginam.

Galliæ Regina inducit Principes ad concordiam.

fendere

A. C. 1614. fendere videbantur, tunc Regina corrigi fecerat, nisi integrũ mansisset, quod maximè Gallos afficiebat, de ineunda Regia affinitate connubiali cum Rege Hispano, & de Ancreo, qui nihilominùs dignitatem Mariscalli ac regiminis potestatem retinuit. Vnde postea dissidium illud recruduerat, vt suo loco apparebit.

De rebus Italicis adnotauimus Anno superiori, quomodo Sabaudiæ Dux expugnata & ablata in Montferrato Duci Mantuæ restituerat, fretus quod ita pro obtinenda re controuersa conciliaret sibi fauorem Regis Hispani, verùm iste post longos & Summi Pontificis & Regis Galliæ per Legatos tractatus responderat restitutionem pupillæ, & cognitionẽ totius controuersiæ institui non posse, nisi Sabaudus filiam suam Margaritam Viduam Francisci Ducis Mantuæ Ferdinãdo Cardinali nouo Duci Mantuæ in matrimonium traderet, ac arma deponeret: de quo mandatis quoque Cæsareis ipsum admoneri procurauerat. Sabaudus itaque frustratum se videns, & quidem ab affini cuius suffragio confidebat, omnes iras, quas contra Mantuanũ conceperat, in Hispanos conuertit, & tanto maiorem apparatũ bellicum collegit, quod iam cùm potentiore decertare deberet. Mediolani quoque Hispani Regis Gubernator, magno numero copias & ex Hispania & ex Regno Neapolitano congregârat. Sed tamen vterque hoc anno dirimentibus congressum armorum Summi Pontificis & Galliæ Regis Legatis Vercellis ad hoc congregatis, intra tractatus pacis sese continuit, præter leues dimicationes circa munienda vtrinq; confinia, præsertim ad Borgetũ Vercellas propè, vbi Hispanos nouum propugnaculum excitantes Sabaudi impedire conabantur.

Sabaudiæ Duci conditiones pacificationis cum Mantuano datæ.

Sabaudiæ Dux contra Hispanos arma sumit.

Cùm autem tractatus Vercellenses non successissent, alios instaurârant in Ciuitate Astensi, sub finem anni ijdem Legati, Sauellus pro Summo Pontifice, & Marchio Rambolietus pro Rege Galliæ, ac conscripserant leges pacis tales.

Astensis tractatus pacis inter Sabaudum & Hispanos.

Quòd Sabaudus omnem militem dimitteret, præter ordinaria suorũ locorum præsidia, & Hispanus sponsore Sũmo Pontifice & Galliæ Rege caueret ipsi, & eius ditioni securitatem. Eius controuersiæ cum Mantuano per arbitros vtrinque eligendos intra sex Menses deciderentur: Mantuan⁹ Margaretæ viduæ filiæ Sabaudi Gazam pretiosam ac supellectilem omnem, & dotem, ac donationem propter nuptias redderet. Subditi vtrinq; qui aduersæ parti militauerint in gratiam sui quisq; Principis immunes redirent: damna damnis acceptis mutuò compensarentur; & loca intercepta Dominis proprijs restituerentur. Quas conditiones Sabaudus quidem ratas habuit, sed dum Hispani in eis suscipiendis deliberant, ipsismet instigantibus, iteratum decretum monitionis Princeps Castilonius Imperatoris nomine Sabaudo præsentauit, vt arma planè deponeret.

Sabaudiæ Dux monetur ab Imperatore vt arma deponat.

Annus

Annus Christi, 1615.

Nde maioribus difficultatibus subortis Annus insequens Millesimus, Sexcentesimus, decimus quintus, totum negotium magis turbatum excepit. Hispani enim meliorem causam nacti oppugnandi Sabaudum specie exequẽdi decreti Imperialis, omissa pacis compositione Astensi, bellum apparârunt, & congregatum apud Nonnam exercitum, mense Maio ad obsidendam Astim duxerunt. Nec minori feruore Sabaudus contra hostem cum copijs suis processit, ac post plures conflictiones Hispanos Asti imminentes excursionibus cruentis afflixit, demumque ad accipiendas conditiones pacis coëgit. Gubernator siquidem Mediolanensis, oppugnatione illa in alterum Mensem protracta, cùm in dies ex suis plures partim cæde, partim peste absumi, & esse difficiliorem quàm putarat illius Ciuitatis expugnationem videret, indecorum quoq; ac periculi plenum reputaret pedem inde referre, dum Sabaudus ad se insequendum esset promptus, formulam pacis primæ Astensi similem à Marchione Rambolieto pro Rege Galliæ, ac à Reinaldo Zeno, pro Republica Veneta Legatis conscriptam approbauit, eaq; seruata postquam Sabaudus mille pedites ex Ciuitate Astensi dimiserat, Gubernator cum suis Castris ad Crocebiancam recessit; cumque ille reliquum militem præter necessaria præsidia dimisisset, Gubernator quoque ad propria redijt, ac subsequenti tempore reliquæ conditiones vtrinq; adimpleri debuerant.

Hispani Asti oppugnant.

Hispani formulam pacis Astensis cum Sabaudo suscipiunt.

In Germania hoc anno cùm Hispani (ab hoc incipiendum quod maximè premebat Germanos) Principis Brandeburgici & Neoburgici concordiam Xantensem approbare nollent, imò Duisburgum & alia loca intercepta maioribus præsidijs munirent, Siburgum quoq; Abbate eius loci consentiente recens occupassent, Principes Germaniæ dissidentes in Religione suspicabantur eos à Catholicis subornatos, alia quoque in Germania Hæreticorum loca in suam potestatem redigere proposuisse. Cæsarem autem ad omnia conniuere, cuius nomen saltem executioni Aquisgranensi ac Mulhemiensi Hispani prætenderent, & longè alia peterent taliter palliati. Principes itaq; illi Religionis dissidentis mense Februario huius anni Norimbergæ per Legatos suos frequentem conuentum celebrarunt, in quo præsentibus etiam Legatis Galliæ, Angliæ, Daniæ Regum, & Ordinum Hollandiæ fœderatorum, consultarunt de remedijs contra talia pericula. Ac in eo consenserunt quòd Elector Saxoniæ nomine omnium supplicauit Imperatori, ne permitteret terminos commissæ à se potestatis pro executione Mulhemiana in tantum dilatari, vt vicinis sit grauis, & quandoq; Imperium Germaniæ transferat ad Hispanos. Ipsis autem Hispanis (cùm palàm culpa dari non posset, iussa Imperatoris ac Neoburgici Principis titulos ad omnia præferenti-

Hispanorum in Germania dilatatæ vires suspectæ.

Germaniæ Principes conqueruntur cõtra Hispanos apud Imperatorem.

bus) æquè personatos Antagonistas opponere placuit, quod eousque displicuerat. Molestè enim tulerant nonnulli, quod Hollandiæ Ordines quasi Brandeburgici causæ patrocinium gerentes rebus Imperij sese immiscuerant, ac arma sua in Iuliam introduxerant. Sed tunc maior potentiæ Hispanicæ metus, eas querelas sopiuit pluribus illorum confinium Iuliæ ac Vestphaliæ incolis sub Hollandorum tutelam spontè concedentibus. Mox enim Altena ac totus Comitatus Marchensis, & non multò post Herfordia cum Comitatu Rauenspurgensi eorum præsidia suscepit, verita ne ab Hispanis præoccuparetur. Quin imò & Brema, ac multæ Ansiaticæ Ciuitates hoc eodem timore perculsæ, societates cum ijsdem Hollandis inierunt, quamuis Imperatoris & Electoris Saxoniæ monitis ab huiusmodi consilio auocarentur.

Rauenspurg. Comitatum Hollandi occupant.

Ansiaticæ Ciuitates fædus ineunt cum Hollandis inuito Imperatore.

Hic idem annus in Germania Brunsuicensium cum Duce suo à multis annis vario forensi & Castrensi litigio agitatam controuersiam terminauit, post trium Mensium obsidionem strenuè toleratam ab illa Ciuitate, adiuta maximè ab Ansiaticis Ciuitatibus; quarum Legatis, & à parte Ducis Rege Daniæ ac Principibus Electoribus adnitentibus sub finem huius anni obsidione soluta, reconciliataq; fuit suo Duci, conditionum præcipua, vt Ciues Duci suo fidelitatem iuxta formulam Anno Christi Millesimo Quingentesimo Sexcentesimo nono conceptam iurarent, & Dux corũ Priuilegia cõfirmaret, ac manuteneret, aboletis vtrinq; actis omnibus tempore dissensionis in Aula & Camera Imperiali procuratis, cum Amnestia damnorum mutuò acceptorum. Aliqua autem difficiliora ad arbitros communes & iudicium ordinarium fuerunt reiecta. Vormatia quoq; sub id tempus concitata in tumultum Iudæos eiecit: sed paulò post eò adueniente delegato Electoris Palatini cum valida militarium manu, popularis ille furor conticuit, & iussu Imperatoris aliquibus ex populo tumultus autoribus comprehensis tranquillitas, & Iudæi Ciuitati fuerunt restituti.

Brusuicensis ciuitatis cum suo Duce controuersia sopiuntur.

Vormatia eijciuntur Iudæi.

Imperator autem Matthias Viennæ degens Turcicam Legationem audiuit, & pacta ex proximis Comitijs Lincientibus per delegatos iuxta concordiam apud Situatorocum 1606. factam vtrinq; conscripta, ad annos viginti roborauit. Exoratus quoq; à Turca pro Moschis, vt pacem inter eos Polonosq; vti iam promiserat componeret, miserat Erasmum Heidelium ad eam tractandam in Poloniam, vbi etiam omnium studia à bello illo deferbuerant. Nam licet Sigismundus Rex ius filij sui Vladislai ab illa gente in Ducem Moschouiæ electi vindicare cuperet, id tamen nonnisi per tractatus tentari tunc posse iudicabat, cum Poloni à bello præterito fessi, & magis à milite fæderato exhausti, nullam pecuniam ad sumptus bellicos contribuere vellent, & Comitia mense Februario anni huius Varsauiæ instituta irrita fecerint, ne tributis sanciendis consentirent.

Matthias Imperator Legatum in Poloniam mittit pro pace cum Moschis.

Comitia Poloniæ Varsauiæ irrita 1615.

Vnde solutis hoc modo Comitijs, recuperatio quoq; Sueciæ & Moldauiæ ac prouisio contra incursiones Tartarorum, aliaque plura quæ Rempublicam premebant, tunc fuerunt neglecta. Nec aliud vtiliùs in eis ste-

tit, præter quod secessionis militaris Moschicæ authores, nempè Christopherus Iaykowski, Valerianus Slawski, ac 30. alij eiusdem secessionis antesignani criminis perduellionis & infamiæ pæna fuerũt damnati & proscripti. Ac paulò post Ioannes Białoskurski præcipuus illius secessionis (licet tunc non militârit) impulsor ac machinator, eandẽ pænam infamiæ tulit. Eiusdem autẽ generis siue nominis alter Białoskurski puer à Tartaris captus, ibiq; educatus sub hoc tempus acerbiora odia contra Patriam exercuit incursionibus & populationibus crudelioribus cum Deuletgerei Galga, apud quem domi & militiæ præcipuas rerum gerendarum partes habebat, in Podoliam & Voliniã frequentatis; præsertim initio A. C. 1617. (hiems tunc solito rigidior flumina & paludes fecerat peruias) positis Castris apud Sulzincze, longè lateq; circa Miedziboß, Zinkowo, Satanowo, flãmis plurimas villas deuastauit, & captiuos eius regionis colonos magno numero abduxit, ex quibus multi in illa captiuitate præsertim paruuli & imbelles frigore interierunt.

A. C. 1615.

Milites fæderis Moschici proscripti.

Białoskurski Tartaris militat.

Tartari in Podoliã excurrunt 1617. in Febr.

Sed vt ad Legatũ Imperatoris pro pace cum Moschis tractanda destinatum redeamus, processerat ille Viasmã vsq; vnâ cum Delegatis Polonicis, vbi colloquio cum Moschis inchoato, cũ isti Smolenscũ & prouincias sibi ablatas ante omnia restitui, & titulũ Ducis Moschouiæ (quod præcipuè in conditionibus pacis disputari debuerat) non Vladislao Principi, sed Michaëli Fedorowicz dominanti iam in Moschouia Duci tribui vellent, hocq; pertinaciùs vrgerẽt, eos magis bellũ quàm pacem cogitare apparebat, præsertim quod Polonos imparatos viderent: vnde re infecta Legatus ille Imperatoris redierat. Nec aliud memorabile in Germania vel Polonia hoc anno gestũ occurrit; præter quod annus idem Sigismundo Myszkowski Marchioni de Mirow Regni Pol. supremo Marisallo fatalis fuit, viro magnanimitate, prudentia, & cum primis Ciuilioris vitæ studijs nulli secundo, non in Sarmatia tantùm, sed & apud exteros, præsertim Italos Principes, quorũ plurimos strictiori familiaritate sibi deuinxerat, à Vincentio Gonzaga Mantuæ Duce etiam in familiã Gonzagorũ recepto, & à Clemente Papa VIII. titulo Marchionis insignitus: Iuerat ille Patauiũ, vt valetudinẽ curaret, sed cùm Medici illi contra vim morbi occultiorem nil profecissent, Bachani in reditu obijt, & Crac. delatus, ibidem in Capella Templi Religiosorũ S. Dominici quam ipse Patruo suo Episc. olim Crac. & familiæ suæ sumptu magnifico cõstruxerat, honorem sepulturæ accepit, sũmo sui desiderio relicto, præsertim apud Regẽ, cuius gratiam singulariùs demeruerat. In Magistratu autem Marischallatus successerat illi Nicolaus Wolski, qui vicissim in Marischallatu minori Andream Przyemski successorem habuit.

Moschi Legatum Imp. re pacis infecta dimittunt.

Myßkouius Marßallus moritur Bachani.

In Gallia turbæ anno antecedenti ob affinitates matrimoniales à Rege Ludouico cum Hispanis initas, & propter impotentẽ Ancrei Marchionis dominatum exortæ, quæ vt diximus, aliquantũ conquieuerant, hoc anno grauiùs inualuerunt. Non solùm enim Principes & Nobiles persistebant in improbando & impediendio illo matrimonio, verùm & Parlamẽti Assessores, palã professi quod in illud consensuri nõ essent, nisi omnium Consiliariorũ Regni votis concordibus probaretur. Simulq; repræsentabãtur illapsi errores in regimine, quòd potissimũ ab arbitrio Ancrei pendebat, & Parlamentum publicato decreto congregari voluerat sub finem mensis Martij, omnium Procerum consilium, in quo de eis abrogandis vel corrigendis ageretur. Cùmq; Concilium

Parlamentũ Parisiense improbat matrimonium Regis sui cum Hispana.

A. C. 1615. Parlamentũ Pariſienſe exponit Regi querelas publicas.

lium illud conuocari non permitteret Ancreus, imò Aſſeſſores Parlamenti in ſuſpicionem conſpirationis contra Regẽ propterea vocaret, iſti oblato libello Regi expoſuerunt longo ordine ſingula, in quibus præſens adminiſtratio Regni à præſcripto legum & conſuetudinum antiquarũ diſcrepabat, ac proximum interitum portenderet Regno, niſi tempeſtiuè ad rectiorem tramitẽ reuocaretur. Præcipua autem erant, quòd Rex ipſemet non imperaret, nec ad regimen adhiberet Principes ſanguinis & Conſiliarios veteres, qui natura & commodo ſuo ad ſalutem Patriæ conſeruandam mouerentur, ſed permitteret poteſtatem Regiam alienigenis, ijſq; genere vilioribus, qui muneribus corrupti, externorum Principum rem magis, quam ſalutem publicam curarent; fædera & amicitias ab iſto Regno cum diuerſis Dynaſtijs antiquitus initas in eorum gratiam conuellerent, Magiſtratus, dignitates, ac officia venalia exponerent: Iudiciorum Ordinariorum & iuſtitiæ curſum varijs artibus impedirent; ærarium publicum expilarent in tantum, quòd cum ex cenſu annuo fiſci Regij vltra quotidianos Aulæ Regiæ ſumptus, duo milliones (vicies centena millia) nummorum auri in Gallia communium in annos ſingulos aſſeruari, iamq; inde ab initijs Regni iſtius Regis viginti milliones in depoſito inueniri potuiſſẽt, nihil tamen ſupereſſet: imò ex repertis poſt mortem Regis Henrici in Regio ærario quatuordecim millionibus nummorum aureorum vndecim milliones profuſi deeſſent.

Atq; alia plura his ſimilia nomine quidem Ancrei preſſo, ſed non obſcurè digito in eum intento, Regi tunc fuerunt inſinuata, quo ille excitus deliberaret maturiùs, priuſquam conſilia à priuatis fide dubia ſuggeſta & à fidelioribus ſuis non explorata probaret. Sed nihil hoc terruit educatores illos iuuenilis ætatis Regiæ, qui præueniẽdum rati priuſquam partes contradicentium maiores vires ſumerent, procurarunt, vt tantò maiori celeritate perficeretur contractus illius matrimonij. Ac Rex cum Regina matre, collecto ſplendido tàm Aulico quàm militari Comitatu, medio menſe Auguſto Lutetia Pyrenæum verſus ſunt progreſsi, & Regina Mater Rege ſubſiſtente in illa vicinia, ſola cum aliquibus Principibus Baionam vſq; iuit, indeque Sponſam Annam Mariam nomine ſuſceptam, Burdegalam conduxit, ac 18. die menſis Octobris nuptijs ibidem celebratis, Rex matrimonium cum ea confirmauit, & poſt paucos dies Eliſabetham ſororem ſuam deſponſatam filio Regis Hiſpaniæ Philippo, Baionam Guiſio Duci deducendam commiſit.

Galliæ Rex Burdegalis nuptias cum Hiſpana celebrat.

Hiſpaniæ Regi deducitur ſponſa ex Gallia.

InterimCondæus cum ſuis colligatis exercitum cõſcripſerat, quem ad obſidenda reuertẽtis Regis itinera diſponebat, & publicato ſcripto in quo omnẽ Ordinẽ tractatuum ſuorum cum Rege pro tollendis publicis querelis expreſſit, reliquos Principes & Parlamenta Galliæ, vt cauſæ ſuæ fauerent inuitabat. Vgonotos quoq; ſeu vt nominari malebãt Reformatos in Gallia, ſolicitauit, nec difficile ad ſuas partes traxit, cum iſti iã perſuaſum haberent ſuo maximè periculo illam amicitiã cum Hiſpanis coire. Imò quaſi Gallia cum Hiſpania in omnium hæreticorum interitum conſpiraret, ille metus etiam finitimos inuaſerat, magiſq; ſocios fæderatoſq; Galliæ, eoſq; pleroſq; Catholicos Hiſpanam potentiam ſuſpectam habentes, qui vnicum obicem Galliam Hiſpanis redigendæ in Monarchiam totius Europæ, tali connubio remoueri arbitrati, illud impugnantibus conſentiebant; vt iam inde appareret amicitiæ cum

Condæus Dux concitat Ordines Galliæ contra Regẽ.

A. C. 1615. Galliæ Regis cum Hiſpano affinitas vicinis ſuſpecta.

cum Hiſpanis vinculum illud infirmum futurum, quod iudicio tot populorum damnaretur. Sed tamẽ poſtquam Rex præuenerat, & conſilia impedientium interuerterat, iſti alijs remedijs cauſæ ſuæ proſpicere ſunt coacti. Maximè autem verebãtur arcanas illius connubij conditiones, & vti eouſq; regnante Regina Itala, penes Italos eius miniſtros rerum ſumma erat, ne Hiſpana quoq; regnante, Hiſpani clauum regiminis tenerent. Vnde volebãt vt pacta dotalia illius matrimonij in publico Parlamenti libro conſignarentur: Rex caueret quod nemini Hiſpano vel extero cuiquam dignitates aut officia Regni publica, vel etiam ipſius Reginæ priuata adminiſtranda committeret, & legem de hoc circa matrimonium Philippi II. Hiſpaniæ Regis cum Maria Valeſia latam innouaret, ac ſtabiliret. Item vt Rex fædera cum finitimis & remotioribus quibuſque tàm Regnis quàm communitatibus & Ciuitatibus à defuncto Rege inita confirmaret, & inuiolata ſeruaret: Parlamento Pariſienſi ſuper querelis ab eo propoſitis ſatisfaceret, eiuſq; authoritatem imminui ne permitteret: In authores cædis Henrici IV. Regis Patris ſui inquiri diligentiùs faceret, eam enim quorundam ſtudio procuratam fuiſſe, multus de hoc populi ſermo ſuſpicionẽ faciebat, licet ſicarius in tormentis neminem alium, præter ſeipſum eius conſcium vel ſocium nominarit: Concilium Tridentinum ne Rex in Regnum introduci permitteret. (quod tamen paulò ante plurimi Epiſcopi Pariſijs congregati in omnibus Regni partibus recipiendum decreuerant) Promiſſas in Nannetenſi Conuentu diſsidentibus in Religione immunitates, vt Rex manuteneret. Hiſq; plura ſimilia attexebant, confiſi Regem in eis concedendis pro conſequenda Regni pacificatione æquiorem futurum, poſtquam voti compos in conſumando matrimonio factus eſſet. Sed dum illi ita Gratianopoli ac Nimeti deliberant, copias Condæi in aliquibus locis milites Regij redeunti Regi viam aperiendo diſsiparant, ac menſe Decembre poſtquam ad S. Maxentium vtrique cruento admodum prælio conflixiſſent, inducias pro tractanda concordia ad Calendas Menſis Martij proximi fecerunt.

Galli quibus conditionibus caueri ſecuritati ſuæ volũt ab affinitate Hiſpana.

Condæi copiæ profligantur à Regijs.

Annus Chriſti 1616.

Tque ita inchoarunt Annum Milleſimum Sexcenteſimum decimum ſextum, tractatibus Lugduni ad hoc inſtitutis menſe Februario. Vbi plurimis hinc inde difficultatibus longiori diſceptatione ſubmotis, ad quædam poſtulata Condæi & eius Colligatorum Rex deſcendit, & nonnulla difficiliora per conſilium ſuum Aulicum intra trimeſtre reſolui iuſsit, initioq; Maij fecit publicari pacis formulam, qua præteritorum omnium iniuriarum ac damnorum, præſertim Fiſco Regio illatorum memoria obliuione deleta, omnes Principes illos eiſque coniunctos in gratiam recepit: Serionẽ an Ancreo ita ſimulante, ex ſubſequentibus conijcere licebit. Vt enim Rex medio menſe Maio nuptam ſuam Pariſios introduxerat, eamq; celebritatem in ſummo Principum & Nobilium concurſu peregerat, nouas ſuſpiciones Ancreo ſuggerente contra eoſdem Principes con-

Lugduni tractatur pax inter Regem & Fæderatos Galliæ.

A. C. 1616.

Condæus Dux traditur custodiæ Parisijs.

Galliæ Principes Soissoniũ confugiunt.

pes concepit, & Condæum, cum fide Lugduni data securus ad Aulam venisset, initio Septembris in custodiam ad Arcem Luparam abduci fecit. Quo territi alij Principes Soissonium profugerunt, eoq; omnibus alijs suis socijs cõuocatis, proposita facti ac violatæ publicæ fidei atrocitate persuaserunt, vt innouato fœdere ad defensionem mutuam arma iterum sumerẽt. Ac longè maiori animorum contentione militem conscribere auxilia conquirere, præsidijsq; munitiora Regni loca in suas partes firmare cæperunt, vt illa commotio omnibus præteritis periculosior Regi futura videretur. Nec iuuit quod Rex promulgato edicto causas comprehensi Condæi declarauerat; vicissim enim colligati scripto expressas secessionis suæ rationes diuulgarunt, & fractæ fidei ac contumeliæ Condæo illatæ acerbitatẽ exaggerantes, ad indignationem populos excitabant. Magis autem simultates & odia illa exarserant, cùm Rex suasu Ancrei ad seueriora remedia conuersus, contra Niuernensem Principem, nisi ad officium rediret criminis læsæ Maiestatis & proscriptionis pænam proclamari iusit, & non multò post Ducem quoque Bullioneum, Mænium, Vendomium, eorumq; socios eiusdem criminis reos denunciari fecit: inde enim vix aliqua amplius reconciliationis media requiri potuissent, præter vnicum quod in nece Ancrei anno proximo apparebit.

Niuernensis Dux proscribitur à Rege Galliæ.

In Germania sub hoc tempus quieta erant omnia, præter Hispanorum pro Neoburgico, Hollandorum verò pro Brandeburgico in Iuliacensi hæreditate distrahenda certamen. Cùm enim Hollandi nuper Comitatum Rauensburgensem obtinuissent, Hispani hoc anno Susatum & Lippiam in Vestphalia, ac Schernbocum Cliuiæ oppida, eòusque neutri parti addicta, Henrico Comite à Berchen Duce occupârunt.

Hispani in Iuliacensi ditione occupant multa.

Cæsar Matthias initio anni huius vxorem suam Reginam Bohemiæ renunciari & coronari fecit. Ferdinandus autem Archidux in suo Græciensi tractu noui belli initia sensit hoc anno: cùm enim lentiùs ageret in coërcẽdis Vschocis ex Croatici sinus anfractu excurrentibus, & continua pyratica mare Adriaticum infestum tenentibus, Veneti quod prece per multos annos repetita obtinere non potuerant, armis vindicandum decreuerunt; vel quod eam causam belli palàm præferrent, aliam autem agitarent arcano cõsilio, vti belli illius ductus suspicari permittit. Collectum enim exercitum, non quà Vschoci in Croatiæ parte Austriacis subiecta oppugnandi erant, sed contra Comitatum Goriciensem duxerunt, vbi de terminis ditionis Foro Iuliensis cum Goriciensi Austriaca vtrinq; non satis conueniebant, præsertim circa Gradiscam, qua ipsi potiri maximè cupierunt, eò tota belli mole conuersa. Sed maioribus animis, quàm viribus arteq; militari obsidionẽ ibi instituerant ineunte Martio anni istius. Nam vt ad Medeam castra posuerant, ab illa parte progressi, vineas & aggeres ad oppugnandum illud oppidum excitârunt, cùm ab altera parte fluuius Natison siue Lisoncius omnẽ commoditatem, commeatum, & militem recipiendi oppidanis præberet. Militem quoq; cùm inexercitatum haberent, nempe ex plebe propriæ tantum ditionis promiscua collectum, in promouenda illa oppugnatione & excipiendis obsessorum eruptionibus ferè semper succumbebant. Vnde propè

Matthiæ Imp. vxor coronatur Regina Boëmiæ.

Vschoci Croatici pyratæ.

Veneti inferũt bellũ Archid. Græciensi.

Veneti Gradiscam obsident.

A. C. 1616.

propè bis mille ex suis amissis priusquam finiret Martius, inde retrocedere debuerunt: firmatis tamen præsidio castellis vicinis, & propugnaculis excitatis, quibus commeatum Gradiscensibus adferri prohiberent. Ad Triestam quoq; classe aduecti, portum illum irrito conatu oppugnarunt: similiter & Goriciam, vbi Pompeius Iustinianus eorum præcipuus militiæ Præfectus, dum aduersum ciuitati montem incautè speculatur, iaculo bombardæ percussus occubuit. Lucinium tamen vicinum Goriciæ deditione occuparant, & Istriæ eorum Prætor Lindera intercepta, vicina loca Croatiæ excursione facta diripuerat, totoq; tempore ad finem anni huius in diuersis hostici locis diuersi militares ipsorum Præfecti nunc victi, nunc victores, prædis terra mariq; agendis vacarunt, bello hoc in annum subsequentem continuato: A quo auocari non potuerunt exhortatione Summi Pontificis Romani, nec minis Hispaniæ Regis, qui ad distrahendas ipsorum vires Mediolani validum exercitum conscriptum, contra Sabaudum nouum bellum, pro non impletis conditionibus concordiæ Astensis molientem, conuertere tunc fuit coactus.

Iustinianus militiæ Veneta Præfectus casus.

Veneti in Istria eruptiones faciunt.

Verùm omni bello horribilius monstrum protulit Illiricum hoc anno Marcum Antonium de Dominis Archiepiscopum Spalatanum siue Salonitanum, qui Societatis Iesu Religionem, & in ea prophanarum ac sacrarum literarum magisterium Veronæ, Brixiæ, Patauij multis annis professus, eoq; modo fama eruditionis sibi comparata, Archiepiscopatum illum Spalatanum, nempè summum in Dalmatia & Croatia dignitatis Ecclesiasticæ gradum assequutus, & eius munere diutiùs perfunctus, turpi apostasiâ totam Ecclesiam Catholicam contristauit. Nullo amico vel familiari conscio, abierat ille sub finem anni huius Spalato, simulans quòd iret Viennam suos amicos visitatum, sed relicta Vienna, rectà perrexit in Hollandiam, ibique Principi Mauritio rationibus itineris sui expositis, ac literis securitatis ab eo acceptis, transiuit naui in Angliam. Ac primo diuulgârat scripto discessus sui causas, præcipuè quòd à Curia Romana (vt aiebat) iniquiùs tractaretur: reuera autem fuit, quòd ipse sub tempus lati à Summo Pontifice Paulo V. in Venetos anathematis, Schismati illi Veneto fauit: & licet Summus Pontifex cum illo dissimularet, sibimet tamen ille malè conscius, semper quid aduersi à Romana Curia propterea timuit, auersùmque animum exinde ab ea gerens, tandem in apertum conuitiorum huiusmodi campum prorupit. Sed in Angliam delatus, quasi freno omnis timoris pudorisq; laxato alium libellum de discessu suo sparsit, manifestioribus Hæresijs plenum. Atque ibi pluribus annis degens, diuersa volumina edidit, in quibus Anglicanos & Caluinisticos errores asseruit, siue quod ita senserit, siue quod verò magis simile, hæretici tantum hæresiarcham nacti, hæreses suas nomini eius supposuerint. Resipuerat tamen postea & impunitate sibi pacta, Romam veniens, eidem Summo Pontifici Palinodiam suorum errorum typis impressam præsentauerat, vt suo loco attingemus.

M. Antonius de Dominis in Apostasiã prolabitur.

In Polonia cum anno præterito irritis factis Comitijs Ordines Regni nulla subsidia contra ingruentia Reipub. pericula prouidissent, hoc anno ista cumulata maiores vires sumpserunt. Nam iniuriam in Moldauia pulso à

Yy 2 Tomsa

A. C. 1616. Tomsa Constantino legittimo eius Principe, Turcisque ea Prouincia vsurpata acceptam, cum priuati tantum nempe Samuel Korecki & Michael Wisniowiecki, affines Ducis Mohilij nuper cæsi, idq; proprijs duntaxat, ac propterea debilioribus viribus persequuntur, (victores quidem propè quindecim prælijs Turcas cum Tomsa tota Moldauia eiecerant) sed tandem ab hostium (nouas identidem maioresq; semper copias in locum profligatarum ad prælia conducentium) multitudine superati defecerunt. Et Wisniowiecius quidem morbo decesserat, Korecki autem desertus à militibus ob non numerata stipendia, (vel satius quòd Stanislai Zolkiewski minis ac mandatis fuerint reuocati) cum nihilominus loco cedere turpe duceret, & à quingentis tantummodo Equitibus associatus pugnam cum Skinder Bassa commisisset, victus venit in potestatem hostis, Constantinopolimque fuit abductus. Qua victoria Turcæ elati, miserant Czausium ad Regem Varsauiam, renunciando fæderi pacis mutuo, nisi Polonica arma Moldauicis rebus sese immiscere desisterent. Et magis quòd recens Cosaci superato iterum mari Euxino siue nigro, Trapesuntum diripuerant, & Cicalam Bassa, Cicalæ Genuensis genere quondam celebris Ducis Turcici filium, cum sex triremibus & pluribus nauigijs minoribus classis Turcicæ, demersis tribus ipsius triremibus profligarant, Mercatorum quoq; naues plurimas diripuerant, & totũ illud mare infestum tenebant. Cumq; anno proximè præterlapso Skinder Bassa, transitum ipsis ad mare illud præclusurus apud fauces Boristhenis ab aduersa Oczakouiæ, paulò superiore ripa bina propugnacula, Aslan Horodek dicta excitasset, ipsi cæsis præsidiarijs ea diruerant, paulo post cùm in Tauricam irent conducti à Tartaro San-Gereio, vt eius fratrem Mechmet-Gerei à Turcis exautoratum ad illum Principatum restituerent. Nec aliud Turcis remedium superesse videbatur, nisi vt eos in proprijs sedibus immisso exercitu inquirerent, ac eradicarent, quo omnes Prouinciæ Russiæ (nempe promiscua Cosacorum vbique domicilia) periclitari debuissent. Ab altera quoq; parte Moschi cùm illa confinia ex præteritis Comitijs nullo præsidio militari firmata viderent, spreto pacis tractatu, quem Cæsaris Legatus introduxerat Smolenscum obsederant, & finitima Lituaniæ excursionibus vastabant. Difficilioris quoque belli cum Suecis omne Sigismundi ius in illo Regno Gustauo Adolpho Caroli Regis filio deferentibus, iam inde initia apparebant; portentosumq; inde breui exiturum belli Ducem prænunciabat mõstrum marinum ad finem anni præteriti Calmariæ captum sesqui vlnas longum, in cuius capite gladio pinna similis, in tergo autem tres hastarum cuspides, & ab ore bini dentes elephantini, ab vmbilico pes humanus prominebat, cum expresis in latere verbis: Væ, væ, væ homo.

Korecki Samuel in Moldauiam transit.

Wisniowiecki Dux in bello Moldauico moritur.

Korecki Samuel deseritur à militibus, & captus à Turcis.

Kosaci Trapesuntum diripiunt.

Kosaci propugnacula Turcarum apud Oczakouiam diruunt.

Moschi Smolenscum obsident.

Monstrum in Suecia repertum.

Tanta itaque cum Regno imminerent pericula, Rex Sigismundus non expectato vt ex lege debuit biennio, Comitia Generalia Ordinibus Regni indixerat Varsauiæ, ad finem mensis Aprilis, eaque ex voto absoluit, cùm nulla tunc beneficia vel officia vacarint, quibus vt solet, studia partium distracta turbarent negotia publica. Decretum autem fuerat in illis Comitijs, vt præsidia Russiæ augerentur, & ingruente à Turcis maiore vi, Rex omnes

Comitia Polon. Varsauiæ 1616.

A. C. 1616. omnes Nobiles sumere arma iuberet; prius tamen pax æqua cum ipsis tractaretur, dato negotio Stanislao Zolkiewski Præfecto Generali militiæ Regni, vt Cosacos ad officium reuocaret, & à Pyratica contineret: ne Turcæ ad eos coërcendos confinia Regni ingrediendi necessitatem haberent.

Legatus quoque ad Turcam Georgius Kochanski fuit destinatus pro instauranda pace, & excusanda in ditiones Turcicas excursione Cosacorum, vti facta ex occasione data à Tartaris irruptione in illorum domicilia; & magis pro restituenda in statum pristinum Moldauia, seu remouendo ad minus inde Tomsa, quem postquam victus captusque fuerat à Skinder Bassa Dux Korecki, restituerat Turca ad administrationem Prouinciæ illius: Et contra Moschos bellum apparari placuit, quod vt Princeps Vladislaus (indole excelsa, *curasq; animosq; viriles, Ætatem ante gerens*) ipsemet administraret, & ius in illo Principatu sibi quæsitum persequeretur, fuit concessum. Subsidia quoque Sigismundo Regi pro recuperando Regno Sueciæ fuerunt promissa. Ad hoc enim ille animum tunc magis quàm vnquam aliàs applicauerat, persuasus quòd dum Gustauus Rex adhuc esset ætate immaturus, facilè ab eius obsequio Sueci possent auocari.

Kochanski Legatus ad Turcam mittitur pro amouẽdo ex Moldauia Tomsa.

Sigism. Rex Pol. recuperare Sueciam decernit.

Nec vana erat talis coniectura, cùm iste studia popularia necdum sibi deuinxisset, & plures ibi adessent, qui illatas sibi à Carolo eius patre iniurias aliqua occasione vindicare cuperent: si modò Sigismundus Rex tali opportunitati rei benegerendæ consilia cautiora coniunxisset. Verùm omnia intempestiuè, præposterè, ac magis ad præmonendum hostem fiebant. Nihilque de istis cum Consiliarijs Polonis conferebat Rex, sed cum Suecis ac Germanis tantùm, qui pauci, illique rerum & præsertim belli ducendi expertes in eius Aula aderant. Michael Adolphus Comes ab Althein (qui etiam sub hoc tempus in instituendo nouo ad debellandos Turcas ordine militum speciosiùs quàm vtiliùs laborârat) præcipuus belli illius arbiter in se receperat, quòd viginti millia militum Germanorum conscriberet, & classe in Sueciam transportaret, qui tamen nullum experimentum comparandi exercitus, vel conquirendæ classis habebat. Et nihilominus expeditionis istius moderatores præsertim Franciscus Tenagel, (carcerem & tormenta à Matthia Imperatore propter arcana Rudolphi Imperatoris perpessus) quem Rex Sigismundus Cancellarium Sueciæ renunciârat, ac Gabriel Poze Suecus illo bellico apparatu ab Altheinio promisso freti, (quasi exercitus in procinctu haberetur) bellum in Suecia diuulgârunt, typo impresis Regijs edictis per Prouincias ibi sparsis, quibus populi illi contra Gustauum, vti illegitimum Regem concitarentur. Ac commouerat hoc non leuiter eam gentem, rationesque Gustaui turbasset grauiùs, si ibi adfuisset prætò robur aliquod militare, cuius præsidio partes Sigismundianæ fultæ succrescere potuissent. Sed cùm illæ copiæ & classes Altheinij nusquam apparerent, omnes earum partium veriti exemplum, quod ibi tempore Caroli Regis multos similibus Regis Sigismundi consilijs confisos, frustratosque perdiderat, sese à nouandis rebus continuerunt. Gustauus quoque tali prænuncio admonitus, tempus longum habuit, vt in singulis Prouincijs fideliores sibi Rectores instituerit, qui diligentiùs omnes

Sigismũ. Pol. Regis præparationes inordinatæ ad recuperandam Sueciam.

Gustauus Rex Sueciæ præ-

A. C. 1616.

monitus de Sigismun. Regis consiliis suas res stabilit.

omnes hostiles conatus obseruarent, & Patrem imitatus, præuenire periculum maluit, bellumque induxit in Liuoniam anno subsequente.

Zolkieuius cõtra Kosacos proficiscitur.

Præfectus autem exercitus Regni Stanislaus Zołkiewski, collectis præsidiarijs copijs Russiæ, adulta iam æstate castra posuerat ad Vsiczam fluuium, vbi cum Præfectis Turcicis stabilito, quòd contra Poloniæ ditiones hostile nil tentarent, dummodò Cosaci ab excursionibus in mare Euxinum prohiberentur, Pauloczam versùs mouit ad conueniendum Cosacos, qui ibi magno numero constiterant. Ac introducto tractatu per Delegatos à Rege ad hoc destinatos, certæ leges præscriptæ fuerunt, quibus illa militia regeretur, ac disciplina seruata, à damnis tam in Regno quàm in mari Turcico inferendis abstineret. Atq; istis expeditionibus impeditus hoc anno Sigismundus Rex, Moschouiticam quæ pro Principis Vladislai præsentia maiorem apparatum desiderabat, in annum subsequentem distulit. Ipse autem

Sigism. Pol. Regis cum Carolo Archiduce Czestochouiæ congresso.

Tartari vastant Podoliã & Voliniam.

mense Septembre Częstochouiæ vnà cum Regina Carolum Arhiducem Episcopũ Vratislauiensem Nissa eò delatum conuenit, Crepiciamq; deductum, post quinq; dierum colloquium dimisit. Et in reditu nuncium tristem accepit ex Podolia, vbi interim Cham Tartarorum Dziambegerei apud Felstinum castris positis, indeq; dimissis numerosis (adduxerat octuaginta millia Tartarorum) turmis suis, omnem illam regionem ac Volhiniam vicinam longè latèq; ferro, igni, prædisque agendis crudelius vastauit, ac ingentem gregum, armentorum, hominumq; præsertim agricolarum multitudinem captiuam in Moldauiam abduxit, nemine persequente, cùm ex Comitijs anteactis nulla præsidia aduersus tales hostis illius excursiones fuerint prouisa.

Gembicki in Archiep Gnesnen. succedit Baranouio.

Mense Octobre eiusdem anni obierat Albertus Baranowski septuagenarius Archiep. Gnesneñ. postquam Regem Czestochouia redeuntem Łowicij hospitio exceperat, ac liberalius tractarat: eiq; successit Laurentius Gembicki, dato loco in Vladislauiensi Episcopatu Paulo Wołucki, Vicecancellarius verò Henricus Fierley repulsam passus in istis maioribus, etiam Luceoriensem à Volucio relictum vt obtineret, dimittere debuit pinguiora seu propè æqualia censu Luceoriæ, quæ habuerat sacerdotia, sola Præpositura Plocensi cum Luceoriensi Episcopatu retenta.

Bobola moritur.

Sub finem autem eiusdem anni decesserat quoq; Cubiculi Regij Præfectus Andreas Bobola octuagenarius, homo rudis, morosus, promotus ad illud officium patrocinio Sacerdotum Societatis Iesu, quod illis in omnibus consentiret. Vnde vtriq; coniuncta opera in priuatis colloquijs, quæ ipsis semper patebant, solicitantes Regem adeò constrinxerant, vt omnia ipsorum consilijs ageret, & Aulicorum spes & curæ non nisi ab eorum fauore penderent: quin & in publicis negotijs isti suggerebant quid Rex decerneret, tanto maiori Reipub. periculo, quod ad huiusmodi familiaritatem Re-

Aulæ Regiæ facies.

gis assumebantur personæ (præsertim Confessor & Concionator) à scholis vel à Magisterio Nouitiorum Religiosorum, rerum & status Politiæ prorsus expertes: hæcq; causa vnica fuit errorum, non in domesticis solùm, sed & in publicis, vt Moschicis, Sueticis, Liuonicisq; Regis rationibus, & tamen penè sacrilegij crimẽ reputabatur, si quis eorum dicta factaue reprehendisset, & nemini qui non ipsis applauderet facilis ad dignitates aditus patebat.

Sed

A. C. 1617.

Sed remiserant aliquantum illud supercilium amisso isto Bobola, tanti artificij aptiori instrumento: nec alium Rex in illo officio (præstat hoc cæteris maioribus Magistratibus familiaritate Regis) surrogare voluit: & demum lege arctatus publica, quæ eiusmodi officia supprimi vetat, talem suffecit, qui senio & morbis confectus minus habilis illi muneri exercendo ad Aulam Regiam nunquam veniret.

Tamen istis ambiendis petendisque reliquum anni huius cessit: & mox vacârunt aliæ insuper dignitates, quæ omnes grauiùs distinuerunt studia candidatorum æquè militarium atque Ecclesiasticorum.

Annus Christi, 1617.

Kriscius Pol. Cancell. obijt.

INitio enim Anni Millesimi Sexcentesimi Decimi septimi, mense Februario post longos languores decesserat Felix Kryski Archicancellarius Regni, vir liberaliori ingenio & eloquentia ornatiori, quodque rariùs in tanto fastigio nemini iniurius. Et hic quidem Magistratus cum ex lege conferri non possit, nisi in Comitijs Generalibus Regni, idque de consilio Senatus, reseruatus fuit Comitijs proximis: verùm Episcopatus Cracouiensis post Petrum Tylicki mense Iulio defunctum, fuit delatus Martino Szyskowski, quem sequutus in Plocensi Henricus Fierley Vicecancellarius Regni, Luceoriensem reliquit Andreæ Lipski: quæ breuiter perstringimus, ne ambitu priuatorum chartas impleamus.

Szyßkouius Episc. Cracouiensis renunciatur.

Vladisl. Principis expeditio in Moschouiã.

Publica autem quod attinet, toto illo tempore apparatus militaris pro conducendo in Moschouiam Vladislao Principe conquirebatur. De Ducibus illius belli magis dissidebant sententiæ Consiliariorum; plures enim volebant, vt Stanislaus Zołkiewski Præfectus militaris Regni, qui ad recipiendum Principem eundem in Ducem Moschouiæ deuictos Moschos adegerat, ille idem ab eis datam ad hoc fidem repeteret. Sed iste magis veritus, ne iusiurandum à se tunc præstitum, posteaque violatum, Moschi sibi exprobrarent, vel etiam iniquum ratus, quòd consilium suum de dando Moschis isto Principe dum valere poterat abiectum, & demum post tantam vicissitudinem rerum, in incertum adductum probare deberet, eam Prouinciam constanter recusauit. Acciderat etiam interim, quòd cùm Cosaci spreto suo anno superiori cum Delegatis Regijs inito pacto, mare

Skinder Bassa cum exercitu venit ad cõfinia Podoliæ.

Euxinum infestum haberent, Turca misso Skinder Bassa cum exercitu valido, castella in confinijs illis sita, quæ esse domicilia Cosacorum reputabat (*Palanki* Turcis dicuntur) expugnari, ac deuastari iusserat. Ea itaque insuper speciosiori propria confinia à Turcis defendendi causa oblata Zołkieuio, eius loco Carolus Chodkiewicz Præfectus militiæ Lithuaniæ munus

Chodkieuicio demandatur munus ducẽdi in Moschouiam Principis Vladislai.

illud deducendi in Moschouiam Vladislaum Principem suscepit, cum adiunctis delegatis Andrea Lipski Episcopo Luceoriensi tunc renunciato, ac Leone Sapiha Cancellario Lituaniæ, & ex Ordine Equestri Iacobo Sobieski, Domino in Złoczow, ac quibusdam alijs, quorum consilijs ille Princeps siue de pace cum hoste tractandum, siue armis decernendum esset vteretur.

A. C. 1617. retur. Ac ſub finem Aprilis ipſemet Rex cum Regina & Aulico ſuo Comitatu frequenti vſque ad villam Wilczyská duodecim leucis Varſauia diſtantem, proceſſerat cum eodem Principe, ibique cum multis lachrymis (quaſi certò regnaturo in Moſchouia, nec in Poloniam viuente ſe reuerſuro vltimum vale diceret) dimiſerat abeuntem. Verùm iſtis votis fortuna non reſpondit, vt ſuo loco dicetur. Imò ſtatim increbreſcente de aduentu Skinder Baſſa rumore, pars copiarum in Moſchouiam deſtinatarum eò diuertere debuit, vt Principe propterea in Volhinia ſubſiſtere coacto, tempus opportunum ipſius expeditionis Moſchicæ effluxerit. Demùm enim re tranſacta cum Skinder Baſſa exercitus ille cum ſuo Tribuno veterano Martino Kázánowski conuerſus, verſus Moſchouiam proceſsit, & retardatus in itinere expugnatione Starodubi quod & cæpit, tardius ad Principem aduenit. Princeps tamen ad famam eius aduentus celerius in interiora Moſchouiæ penetrarat, & quantumuis conſternatos & imparatos Moſchos inuenerit, vt omni illa regione peruia vbiq; patente, ipſam Vrbem Moſchuā rectà petere potuiſſet, ingruentis tamen hyemis incommoda veritus, circa Viaſmam triginta ſex leucis Moſchicis ab Vrbe Moſchua diſtantem hyberna ſumpſit, vernum tempus bello ducendo commodiùs ibi præſtolaturus. Moſchi verò animos & vires interim aſſumpſerunt, ac paratiores toto anno inſequenti impetum Polonorum ſuſtinuerunt, vt ſuo loco dicetur.

Sigiſm. Rex Vladislaum Principem dimittit in Moſchouiam.

Vladisl. Princeps Viaſmæ hyberna ſumit.

Quod autem attigimus de aduentu cum Turcicis copijs Skinder Baſſa, ad confinia Poloniæ, Stanislaus Zolkiewski Præfectus militiæ Regni, collectis ſtipendiarijs copijs, & magno numero diuerſorum Procerum Ruſsiæ auxilijs, propè confluentem Tyram Morachuamque apud oppidum Buſſa caſtra poſuerat, quò Skinder Baſſa quoque ad diuerſam ripam Tyræ conduxerat Turcicum exercitum, Tartaricis, Tranſyluanicis à Betlem Gaborio adductis, tum & Moldauicis & Valachicis ſubſidijs auctum in immenſum.

Per aliquot itaque dies cùm Turcæ & Tartari vado ad ripam Polonicam tranſeuntes pugnam oſtentarent, Zolkieuius præter paucas præ caſtris excurſiones, in quibus æquali Marte certabatur, aleam prælij vniuerſalis experiri noluit, licet non parua victoriæ indicia haberet, offerentibus Tranſiluanis ac Moldauis defectionem à Turcis: vel ſaltem vinci non potuiſſet in caſtris vallo, foſſa, ac loci natura, apparatuq; bellico copioſo munitiſsimis ſeſe continens: tamen inſtituto colloquio, nullo ad hoc munitus Regis Reipublicæq; mandato ſeu conſenſu, conſcripſit conditiones pacis, quibus (ſeu interpretatione earum ſubdola) freti Turcæ, omnimodū Dominatum in Moldauia vſurpârunt, & eiecta inde ſtirpe Ducali vetuſta ex eo tempore primùm hominibus externis, iiſq; aliqua inſigni Chriſtianis illata clade ſibi commendatis, Principatum illum deferunt: imò venalem iam exponunt plus auri offerentibus, & qui non vt olim, moderatum tributum, ſed vniuerſos illius Prouinciæ cenſus ad ærarium Ottomanicum ſoluere, contra Chriſtianos Turcis militare, Tartaroſq; eam Prouinciam liberè peruagantes, occupantesué tolerare coguntur. Pepigerat autem tunc (ab hoc pendet ratio tantæ iacturæ) Zolkieuius inter alia quod ex Polonia (Duces genuini Moldauiæ ius hæreditariæ ſucceſsionis ſuæ in illo Principatu tueri ſolebant, focijs Polonorum

Zolkieuij cū Skinder Baſſa tractatus ad Buſſam.

norum auxilijs cuius rei extabat vetus exemplū, expeditio Ioannis Tarnouij contra Petrum Palatinum, & alia Nicolai Sieniauij pro Alexandro conſtituendo Palatino Moldauiæ, & Nicolai Mielecki pro reſtituendo Bogdano, tum recentior Zamoyſcij Cicoriana, & contra Tranſiluanum Rozwan, ac Michaelem Valachum, ac Ioannis Potocij, aliorumque diuerſæ, tunc verò hæredes Hieronymi Mohilij Ducis, ac Conſtantini eius filij cæſi nuper, ijs deſtituti per hanc pactionem Zolkieuij, quaſi cuſtode remoto, prorſus exciderunt ex illo Principatu non minori Polonorum damno quàm ſuo) nulli exercitus ac turmæ militares in Moldauiam conducendæ eſſent, quæ illam Prouinciam, aut Palatinum à Turca in ea inſtitutum turbarent. Arcem Chocim quæ pro eiſdem hæredibus Mohilianis adhuc ibi ſeruabatur, dimitti fecerat, & Nicolaum Iuonium Præfectum illius præſidij ab ipſis conſtitutum, capitis ſupplicio punierat innoxium, eò quod ad eius iuſſum ſtatim inde decedere recuſarat. Berſabeam quoq; & Raſcouiam Colonias Polonorum Procerum circa Tyram fluuium vnius diei itinere à Tehinia finitimo Turcico præſidio ſitas, quas receptacula Coſacorum fuiſſe, & fundum Turcicæ ditionis occupaſſe Skinder Baſſa arguebat, vaſtari permiſit, ratus (hoc excuſabat) quod tali modo Turcæ deuincti, pacem firmiorem cum Regno Poloniæ ſeruaturi, & Tartaros in officio ac intra fines Tauricæ continenturi eſſent. Sed vix ſolutis vtrinque caſtris inde receſſerat, Tartari Skinder Baſſa cōniuente, excurrentes viciniores Podoliæ terras ſpoliârant, magna multitudine plebis ruſticanę in ſeruitutem abducta, cùm omnes confiſi excubijs tàm numeroſi exercitus, relictis munitioribus ſuis refugijs ſecuriores in Campeſtribus degerent, & multò crudeliùs, idque impunè ijdem Tartari, anno inſequenti Volhiniam vaſtârunt, vt tunc attingemus.

A. C. 1617.

In Liuonia quoque hoc anno Polonis parùm proſperè ſucceſsit; Sueci enim exciti claſsico, quod Conſiliarij Suetici Regis Sigiſmundi, vt ſupra adnotauimus, verbis tantùm non armis inſtructi canebant, maluerunt præuenire, bellumq; in Liuonia potiùs quàm domi expectare. Et quidem tempus induciarum ab ipſis cum Repub. Polona, præcipuè pro Liuonia ſtabilitum, nec dum præterierat. Sed quod eis durantibus palàm aggredi iura gentium vetabant, dolo licere iudicârunt. Itaque nacti Georgium Farensbach Liuonem hominem manu & ingenio ad omne facinus promptum, eum induxerunt, vt præſidia Polonorum ex propugnaculis ac Ciuitatibus Liuoniæ eijceret, eiſq; Guſtauo Regi Sueciæ traditis, ab eo ſummam adminiſtrationem illius Prouinciæ obtineret.

Farensbach prodit Sueco Liuoniam.

Quod ille ſiue arte, (vt poſtea Poloniæ Regi reconciliatus aſſerebat) quò Guſtauum in Liuoniam euocaret & deciperet, ſiue quòd ſeriò à Polonis defeciſſet, acceptis à Guſtauo pro colligendo milite ſtipendijs, & aſſumptis auxiliaribus copijs ex Suecia ſummiſsis, ſumma audàcia perfecit: Tantò faciliùs quòd Prouincia illa freta inducijs, nihil à Suecis, multominus à concive ſuo hoſtile expectaret. Vnde pleræque Ciuitates eum venientē, vt amicum receperūt, & demum cùm præſidia Suetica apud ſe relinqui viderent, vt Parnauia, Dinamuntum, hoſtem agnoue-

 runt.

A. C. 1617.

runt. Riga Ciuitas cognita proditione celeriùs ad reſiſtendum neceſſaria comparauerat, ac oppugnantem Farensbachum propugnacula extra Ciuitatem ad tuendum illum portum extructa, fortiter reiecerat, & grauiora licet damna præſertim in ſuis prædijs ſuburbanis direptis ab ipſo perpeſſa, ad finem huius anni, & hyeme proxima imminentem aſsiduè mænibus Ciuitatis ſola ſuſtinuit: Cùm Chodkieuicius Gubernator Liuoniæ, qui ſubuenire ibi laborantibus debuerat abijſſet in Moſchouiam cum Principe Vladiſlao, & non niſi ſubſequente Vere alia ſubſidia Dux Chriſtopherus Rádziuil eò conduxiſſet.

Heilbrunæ Germaniæ diſſidentes fœdus ineunt.

Liga Catholica in Germania facta.

Sed externa videamus, in Germania hoc anno diſsidentes in Religione Heilbrunæ congregati fædus mutuæ defenſionis, quod à multis annis agitârant, arctioribus vinculis firmârunt. Nempè veriti LigamCatholicam paulò ante ſtabilitam, & cuius opera arma Hiſpanica in Iuliacenſes Terras ac in Veſtphaliam introducta, toti Germaniæ imminere credebantur. Nec acquieſcere voluerant, licet Imperator Matthias promitteret, quòd Catholici eſſent receſſuri à ſua Liga, dummodo ipſi quoque à tali fædere abſtinerent.

Matthias Imperator ſucceſſorem ſibi in Regno deſignat.

Cæterùm Imperator Pragæ tunc commorans, cùm nullam ſpem ſuſcipiendæ prolis haberet, de ſucceſſore ſibi deſignando conſilium ſuſcepit. Ac iure Auſtriacæ familiæ ſuccedere ipſi debuerant Albertus & Maximilianus Archiduces eius germani, ſed cùm iſti quoque ſteriles ſenuiſſent, alium in linea eiuſdem proſapiæ ſuæ proximum ad illam ſucceſsionem vocari permiſerunt, Hiſpano Rege quoq; tali compoſitioni ſubſcribente. A Boemia itaque auſpicaturus Cæſar, Comitia Ordinibus illius Regni ad menſem Iunium iſtius anni Pragæ indixerat, in quibus de eligendo in Regem Boëmiæ Ferdinando Archiduce Græcienſi deliberatione inſtituta, Boëmi murmurabant quidem taciti, quòd tali arte ius liberæ Electionis Regis ipſis præriperetur, ſed palàm contradicere non auſi, ſeu in aliud tempus conſilio aſſerendæ libertatis ſuæ dilato, permiſerunt vt Ferdinandus renunciaretur ac coronaretur Rex Boëmiæ, interpoſita cautione, ne hoc præiudicare deberet ipſorum iuri liberæ Electionis, quod ad petitionem Cæſaris ſponte ſua tunc feciſſent.

Ferdinandus renunciatur Rex Boëmiæ.

Cautum quoq; fuit, quòd ita demum in Regno ſuccederet Ferdinand⁹, ſi Matthias ſine prole maſcula decederet, quodque viuente Matthia præter titulum coronati Regis, nihil iuris ſibi in adminiſtratione illius Regni Ferdinandus vſurparet, alioquin Boëmi abſoluerentur à iureiurando fidelitatis ei præſtito, & nulllam ipſi obedientiam exhibere tenerentur: quodque circa inaugurationem ſuam Boëmiæ Ordinibus de eorum immunitatibus ſeruandis conſueta forma iuraret, & Matthia Cæſare defuncto non priùs adminiſtrationem Regni adiret, quàm diploma confirmationis eorum priuilegiorum ad Archiuū Regni Boëmiæ traderet.

Matthias Imperator Dreſdam ad Elect. Saxoniæ venit.

Coronatus autem Ferdinandus ſub initium Iulij, menſe Auguſto Dreſdam ad Electorem Saxoniæ cum Cæſare & Maximiliano Archiduce conceſſerat, iam inde ſibi ſuffragium ipſius pro ſucceſsione in Imperio aucupaturus. Venientibus, ad quatuor leucas Germanicas obuiam proceſſerat ille Elector cum ſplendido Equitatus comitatu

A. C. 1617.

mitatu, & tantis maieſtatibus magnificentia digna hoſpites illos octo diebus tractauit.

Veneti iterum Gradiſcam obſident.

Interim Præfecti militares Ferdinandi in ditione Græcienſi varia ſorte cum Venetis certârunt: iſti enim ex occaſione pyraticæ Vſchocorum vindicandæ anno præcedenti ſumpta arma, hoc anno maiori feruore inſtruxerant, & continuatis totâ hyeme in Carinthiam & Iſtriam excurſionibus, menſe Martio iteratâ obſidione propiùs excitatis nouis munitionibus circumſederant Gradiſcam, quæ maximè eorum confinijs Foroiulienſibus officere videbatur.

Naſſouius Comes Venetis conducit auxilia.

Quò ex Hollandia quoque conduxerant ſtipendiariam quatuor millium peditum legionem cum Comite Ioanne Erneſto Naſſouio, claſſe per tot marium diſcrimina circū ductam; neceſsitate adacti inde petere militem, quem ex vicinis circumquaque Auſtriacorum ditionibus colligere non permittebantur, & ex proprijs nonniſi inexercitatā bello turbam habebant. Iſta autem æſtate laborârunt maximè in intercludendo flumine Liſoncio ab obſeſsis firmioribus cuſtodijs munito, circa quas reijciendas non parū præſtiterūt cæſo Trautmanſdorfio præcipuo militiæ Ferdinandi ductore, & Hermenſtenio Gradiſcæ Præfecto.

Dampier Comes fert auxilium Gradiſcæ obſeſſæ.

Nunquam tamen intercluſerunt omnes ad eam Ciuitatē aditus, magis inertia rei militaris, cùm etiam inter eorum propugnacula latè paterent interualla, quà irrumpens Comes Dampier paucis illorum excubijs facilè pulſis, non ſemel obſeſſos annona ſubleuauit: & ad finem menſis Auguſti, cùm frequentiores excubiæ Venetæ tranſitus illos inſediſſent, Dampierici cæſis ferè trecentis ex eis, ac Horatio Puglione eorum Tribuno, viam ferro ſibi aperuerunt, commeatumq; copioſum in Ciuitatem introduxerunt:

Naſſouius Comes Vdenæ moritur.

Hollandiæ milites auxiliares à Venetis diffugiunt.

Hollandici quoque milites, præſertim Duce eorum Naſſouio Vdenæ febri interim maligna extincto, conqueſti de tenuiori ratione victus, & non ſolutis ſibi ea liberalitate quam ſperarant ſtipendijs, caſtra eorum deſerebant plurimi, pacto cum Auſtriacis libero ſibi per Germaniam in patriam reditu. Sicque illa obſidio paruo profectu trahebatur.

Vſchoci naues Venetas diripiunt.

Oſſuna Prorex Neapolis Venetas naues diripit.

Veneti inducias faciunt cum Ferdinando.

In mari verò maiora damna res Veneta tunc ſenſit, cùm præter Vſchocos, qui viginti mercatorum Venetorū naues ex Oriente commeantes ſpoliârant: etiam Dux Oſſuna Prorex Neapolis claſſem Neapolitanam (cum vexillis & inſignijs Ferdinandi) in mare Adriaticum expediuiſſet, à qua duas eorundem naues cum mercibus pretioſioribus captas, Neapolimq; conductas, prædæ militari addixit. Atque tali rerum viciſsitudine bellum illud ad menſem Nouembrem protractū, primò inducijs breuibus diremptum, deinde perpetua pace ineunte anno proximo ſopitum conquieuit.

Sabaudiæ Dux in Ducatum Mediolanenſem excurrit.

Cæterùm Sabaudus Hiſpanorum arma, quæ auertere à Venetis voluerat, in ſe conuerſa hoc anno ſenſit. Poſtquam enim acceptis auxiliaribus copijs à Ladigera Delphinat⁹ Gubernatore, qui ex pactis Aſtenſibus ipſi non expectato alio Regis Galliæ mandato, ſubuenire tenebatur, Hiſpanos priuſquàm iuſtum exercitum comparaſſent, apud Creuecoram profligaſſet, & ex locis in Pedemōte occupatis exturbaſſet, Montilianumq; expugnaſſet. Gubernator Mediolani Petrus de Toleto, irritatus

A. C. 1617.

tatus tali ipsius progressu, validiorem conscripsit exercitum, quem ipsemet ducens, cùm Sabaudos nusquam euocare posset ad pugnam, Vercellas sub finem mensis Maij obsedit. Ac exceptus quidem fuit ab excurrentibus Vercellanis cruento prælio, in quo plùs mille ab eius parte ceciderant: sed cùm à foris nemo impediret, nec Sabaudus cum exercitu vti expectabatur adesset, facilè aggeres & operas promouit proximè mænia Ciuitatis, eaque vibratis triginta sex machinis maioribus quassauit. Et licet inuadentes vallum Ciuitatis Hispanos obsessi, sæpiùs fortiter reiecissent, in quibus conflictibus etiam Ioannes Sultzensis Comes ex parte Hispanorum occubuerat; tamen deficiente puluere nitrato, ac iterum repulsis, qui à Duce Sabaudiæ summissi cum illo puluere nocte obscura fluminis alueo in Ciuitatē penetrare tentârant, desperato subsidio deditionem tractârunt.

Vercellas obsidet Mediolani gubernator.

Vercellæ deditionem faciunt Hispanis.

Post duorum Mensium obsidionem, ipso die S. Iacobi Apostoli Hispanis fausto, cum armis ac vexillis explicatis, duobusq; tormentis prodierāt illi ex Ciuitate, ad quatuor milliaria ab Hispanis deducti incolumes, ab incolis autem Vercellensibus extorto grandi lytro Toletanus illam Ciuitatem præsidio Hispanico muniuit, nec vltra contra Sabaudum processit. Verùm iste paulòpost receptis ex Heluetia & Gallia nouis auxilijs, in Mediolanensem ditionem excurrens, multa damna Hispanis dedit: Felicianum oppidum vi cæpit, & diripiendum militi suo concessit. Inde progressus Annonem Ciuitatem munitam ad deditionem coëgit, & præsidio proprio firmauit, agendisque prædis in illis confinijs sæuiit, donec opera Pontificij Legati Ludouisij inducię breues fuerunt stabilitę, & eis durantibus, tractatu pacis continuato in annum subsequentem, dum inter Venetos quoque & Regem Ferdinandum aliquid conuenisset, pax coāluit conditionibus compositionis Astensis, & restitutionis occupatorum vtrinq; locorum, quod in anno proximo successit.

Sabaudiæ Dux in Mediolanensi ditione Felicianū & alia oppida capit.

Ludouisius Legatus Pontif. Rom. inducias facit inter Sabaudum & Hispanos.

In Gallia anni istius principia nimium turbulenta fuerunt, postquam publicari iusserat Rex contra Principem Niuernensem decretum proscriptionis: & paulò post Principem Bullioneum, Mænium, aliosq; Principes sanguinis, & Pares Franciæ ad eandem pænam edicto publico vocârat. Omnes enim illi reconciliatione desperata, quam toties quæsitam nouæ subinde machinationes Ancrei dissoluerant, ad defensionem sese comparabant, & præcipui quiq; ad eorum partes transibant, communem causam reputantes, cùm leges ac libertates patriæ labefactatæ essent vindicandæ. Rex quoque magno numero militem conscribi, & alium ab Heluetijs & Hollandis conduci iusserat, magnamque partem copiarum statim destinarat ad obsidendum Soissonij Principes congregatos, & ad expugnandas Niuernensis aliorumq; Principum ditiones, vt prope diem tota Gallia acerbo belli Ciuilis incendio flagratura videretur. Nec suppetebat modus insinuandi Regi artes, quibus Ancreus maturiorum de componendo illo motu meliora consilia alia occultabat alia inuisa apud Regem Reginamq; matrem reddebat, quasi ab odiosis, & Regiam stirpem extingui cupientibus profecta, dummodo potentiā suam

Galli Principes cōtra Regem arma cōparant.

Galliæ Rex militem conscribit contra secessionem Principum.

Ancrei Marchionis apud Regem Galliæ potentia.

A. C. 1617.

suam stabiliret. Omnes enim aditus ad aures Regis & Reginæ matris (magicis aiunt præstigijs) ita occuparat, quòd criminis esset loco, si quis remotis arbitris Regem alloqueretur, & negotia quæuis ardua nonnisi ipso eiusq; vxore conscia à Rege Reginaq; cognoscebantur; sigillorumq; Regiorum Magistrum Vairium spectatæ probitatis & integritatis virum loco mouerat, sigillaq; in suam potestatem receperat, eò quod ipsum suspectum haberet. Sed tamen benignior Gallorum sors tanto malo remedium inuenit. Iuerat Ancreus in Normandiam, vbi tutiora pro necessitate refugia sibi parabat. Ea itaque opportunitate quidam maturiores Regem adeuntes, ipsi repræsentarunt causas præsentis in Regno dissidij, quibus sublatis facilè ad tranquillitatem & dignitatem pristinam reduceretur. Nimirum quod Ancreus homo externus contra leges publicas primas in Regno dignitates ac præfecturas obtineret, & maiores ambiret: summam administrationis Regni ipse haberet, & omnia prout libuerit ageret, titulo solo & nomine Regi relicto: ad dignitates & Magistratus personas viliores, & nonnisi affectatores suos promoueret, & dignioribus à Rege Henrico collatas non rarò abrogaret, abrogandasq; plurimas designaret: Principibus viris insidias strueret: Beneficia æquè prophana seu militaria, atq; Ecclesiastica Rege inconsulto distribueret, quò omnes felicitatem suam ab ipso pendere intelligant, illique adhæreant: ærarium Regium, ex quo ad vsus proprios quindecim milliones nummorum aureorum, seu propè viginti quinque millena millia nummorum aureorum leuasset, & diuersis asseclis suis diuersas summas pecuniæ publicæ assignasset, ab ipso planè exhauriri, & tributa diuersarum Prouinciarum integra, in illius eiusq; clientum ac ministrorum vsum deriuari. Quod autem magis premebat Gallos, euidentioribus argumentis probabatur, omnes regiminis publici rationes ex voto & consilio Hispanorum ab ipso dirigi, eoque Hollandis auxilia ex veteri conuentione dari solita, eius astutia, ærarij Regij inopiæ excusatione prætensa denegari, & præsidia in eorum gratiam sustentata abduci, vel hostium potestati permitti: externum militem magnis cateruis ab eo in Regnum conduci, eique subditos & beneficiarios Hispani Regis præfici, & ad præsens eius iussu in Belgio nouas copias Comitis Belgioiosæ Regis Hispaniæ stipendiarij opera conscribi, & in præsidijs Hispano confinibus ab eo occupatis, externos milites collocari, quò ipse à Gallis deficiens confugere, & Hispanorum ope securus viuere cogitaret. Clariùs quoque apparebat ab eo & eius vxore, Diuinos & Hariolos de vita Regis eiusque fratris consultos fuisse, & ne sterilitatis venena procurarent, vel alia veneficia Regiæ domui supposuerint, vel suppositurí sint verendum esse. Et demum illi ijdem relatores confirmabant, tantis malis nulla ratione alia obuiari posse, nisi vt Rex ipsemet gubernationem Regni assumeret, quo matre Regina priuatam vitam agente, Ancreus qui ipsius potestate niteretur, publica munia tractare desineret, & Principes timore tantorum periculorum leuati, secessione relicta ad obsequium Regis redirent. Fortè autem Rex ipse omnia ista iam ante præsenserat, & pertæsus custodiæ

Vairium sigillorum Regiorum Præfectū exauthorat Ancreus.

Ancreo absente Galli Regē de statu Regni instruunt.

A.C. 1617.

Galliæ Rex acquieſcit cõſilijs contra Ancreum ſibi datis.

diæ maternæ, ſub qua eòuſq; vixit, ad libertatem aſpirabat: vnde facilè talia ſuadentibus acquieuit. Sed veritus ne ſi Regina mater ab Aula priùs amouenda eſſet, Ancreus talia conſilia interuerteret, eum priùs coërcendum decreuit, ac Vitrio ſummo ſtipatorum ſuorum præfecto mandauit, vt eum comprehenderet, & ſub cuſtodijs retineret. Quod iſte exequi volens, vigeſima quarta menſis Aprilis die, illum ex Normandia reuertentem, ac palatium Regis ingreſſum arma deponere iubet, & reluctantem Regij ſatellites vno & altero bombardæ iaculo proſternunt, vt ſtatim animam exhalarit. Aliquantum tumultuari cæperant Reginæ matris Aulici ac ſatellites, ſed cùm Rex è feneſtra proſpectans ſcitu ſuo illud factum fuiſſe annunciaſſet, & quieſcere omnes iuſsiſſet, magis in lætitiam per totam Vrbem populus effuſus acclamationibus, viuat Rex, gratam omnibus obueniſſe cædem illam probauit: Quin etiam in cadauer occiſi ſæuijt, quòd poſtridiè è ſepulchro erutum per ciuitatem raptauit, & ad furcam à pedibus ſuſpendit, præciſiſq; naribus, auribus, manibus, atque pudendis deformatum, rogo impoſitum combuſsit: Vxor quoq; ipſius vnà cum Secretario Barbino in carcerem fuit abducta, bonis omnibus vtriuſq; coniugum in tabulas fiſci Regij relatis. Atq; talem finem habuit homo ille ad ſummum honorum & diuitiarum faſtigium euectus, dum alienigena inter natiuos nobiliores immoderatiùs effertur, & malis artibus petit altiora. Ac putaret aliquis eum inuidia potiùs fuiſſe oppreſſum; nempè non dicta cauſa damnatũ, niſi ſubſequens diſquiſitio in perſona vxoris facta, huiuſmodi dubia ſoluiſſet: data enim iſta ad quæſtiones, & acerbioribus tormentis dicere veritatem coacta, (& quidem coram legittimis ac fidei incorruptæ iudicibus) agnouit illa omnia quæ marito obijciebantur, ac vnà cum magicis characteribus libriſque apud ipſam & maritum deprehenſis, die octaua Iulij publicè capite truncata, ac igne cremata fuit. Regina autem mater glorioſè alioquin officio ſuo in adminiſtrando illo Regno tot annis perfuncta, ſexus imbecillitate in eo offendit, quod ipſa peregrina homini peregrino tàm ampli Regni difficilè regimen permiſerat, & errori errorem maiorem cumulando, genti gentem moribus prorsùs diſsimilem, & odio natura inſito aduerſam Hiſpanis Gallos (quaſi aqua igni poſſet commiſceri) ſociare voluit. Et quidem Reginæ iſtius commiſſa in Ancreo Galli diutiùs tolerauerant, ſed vt primum illa amicitias & fædera inire cæpit cum Hiſpanis, ipſi quoque ſimul & illis primis, & his nouiſsimis offenſis ſuis coaceruatis, in odia aperta erumpentes, totidem querelis implacabilib⁹ eam onerarunt, vt excidere ab adminiſtratione Regni debuerit. Statim enim poſt cædẽ Ancrei Rex annunciari ipſi fecit, quòd ita requirentibus Ordinibus Regni ipſemet munia Regia obire vellet: & poſt paucos dies conuocatis primarijs nobilitatis & Magiſtratibus Vrbis, illud propoſitum ſuum publicè declarauit, eius ſermonem excipiente Verduno Parlamenti, & Ceualiro Senatus præſide oratione diſerta, qua prudentiam ipſius in auertendo tunc bello Ciuili celebrauit. Bloeſam tali facta rerum conuerſione receſſerat Regina mater, cui valedicens Rex ſciſcitanti cauſas talium conſiliorum, oſculo dato

Ancreus Marchio iuſſu Regis Galliæ occiditur.

Ancrei cadauer ignominijs affectum.

Ancrei vxor capta.

Ancrei vxor fatetur præſtigijs magicis ſe & ſuũ maritum fuiſſe vſam.

Regina Galliæ offendit Gallos Hiſpanis ſociare volẽs.

Galliæ Regina relinquit Aulam Regiam.

A.C. 1617.

lo dato ſermonem abrupit, & plura dicere parantem reliquit, abeuntemque finito ocyùs prandio, è feneſtra cum Regina coniuge præter ſolitum hilarior ſpectauit. Inde autem manifeſtiùs apparuit illam fuiſſe cauſam præteritarum in illo Regno diſſenſionum, quòd poſt diuulgatam Ancrei mortem, & Reginæ ab Aula diſceſſum, ſtatim nullo tractatu recõciliationis præmiſſo, magno numero Principes & Nobiles ad obſequium Regis redierunt, & Mænius Dux claues Soiſſonij ad Regem cum ſubiectionis teſtificatione miſit, quas Rex laudata ipſius fidelitate eidem remiſit, & obſidionem illius Ciuitatis ſolui, militemq; ab offendendis Niuernenſis & Bullionei, aliorumque Principum poſſeſsionibus reuocari iuſsit. Literis quoq; ad Ciuitates & Prouincias miſsis publicari fecit, quòd omni præteritorum memoria abolita, Principes aduerſus quos edicta proſcriptionis nuper promulgata fuerunt, eorumq; partium aſſeclas in gratiam reciperet, & in gradum dignitatum & officiorum priſtinorum reſtitueret. Condæus ſolus ſub cuſtodia Boiſæ manſit. Atque ita vnius Ancrei mors ſaluauit innumeros homines, qui bello illo Ciuili perijſſent, & toti Regno Galliæ pacem comparauit.

Galliæ Principes redeunt ſpontè ad obſequiũ Regis.

Galliæ Rex condonat offenſam omnibus ſuis ſubditis.

Condæus Dux retinetur ſub cuſtodijs.

Eodem Anno in Prouincijs Hollandiæ ab Arminianis Schiſma excitatum in ſeditionem prorupit, quæ maxima confuſione illam Rempub. inuoluere cæperat, eamq; ad interitum propè conductura fuerat, niſi tempeſtiuè in ipſis initijs oppreſſa fuiſſet, vt in anno ſubſequenti attingemus.

In Germania autem Luterani anni ſæcularis, ſeu decurſi ſæculi à die vltima Octobris Anni 1517. quo Luterus inſtituta diſputatione publica Vittembergæ fundamenta ſuæ hæreſis iecerat, celebrarunt feſtiuitatem indictam ab Electore Saxoniæ Ioanne Georgio, qui etiam monetam auream tunc cudi fecit cum tali gnome: *Sæculum Luteranum.*

Luteraniſmi ſeculi decurſus celebratur

Annus Chriſti, 1618.

ANni Milleſimi Sexcenteſimi decimi octaui initio, in Polonia Rex Sigiſmundus Comitia Generalia Ordinibus Regni Varſauiam ad menſem Februarium indixerat, in quibus filio Vladiſlao Principi ad bellum Moſchicum & Liuoniæ contra proditionem Georgij Farensbach, Ruteniſque contra Tartaros ſubſidia prouideret. Serò enim in Moſchouiam, vt attigimus in anno præcedenti, Princeps ille veniens, nulla re memorabili geſta, Viaſmæ hybernans hærebat, & omnem pecuniam illi bello à Repub. deſtinatam, interim ſtipendia militaria paruo operæ pretio abſumpſerant, vt nulla ratione cæptum ſuum proſequi potuerit, niſi denuo ære Caſtrenſi ſubleuaretur. In Liuonia quoq; Sueci proditione Farensbachij Dinamuntum & Parnauam introducti, continuò Rigam excurſionibus laceſſebant, & quaſi obſeſſam tenebant. Ac magis affligebant Rempublicam, Staniſlai Zolkieuij Præfecti exercitus cum Skinder Baſſa ad Buſſam conuenta, quibus primæuum morem (cuius plu-

Comitia Pol. Varſauiæ 1618.

A. C. 1618.

ius plurima & antiqua & recentia habebātur exempla)de tuenda conser-
uandaq; armis Polonicis successione natiuorum Ducum Moldauiæ, g a-
ui iactura Regni, Ordinibus inscijs, nulla necessitate adactus conuulsit,
& tamen certitudinem nullā securitatis ab incursionibus Tartaricis ob-
tinuit, siquidem Tartari post illam tractationem, in Moldauia, quasi
Turcæ propria, sede sibi in campis Budziaki dictis, perpetua fixa assiduè
in proxima Poloniæ confinia excurrentes, prædas agere non cessabant.
Hæc itaque introducta agitabantur in Comitialibus deliberationibus
sed lentis nimis, potiorem curam re priuata sibi vendicante. Vacabat
autem tunc à morte Felicis Kryski officium Archicancellarij, & post de-
functum nuper Andream Bobola, Præfectura Cubiculi Regij; ac Henri-
cus Firley ad Episcopatum Plocensem promotus, ex lege tenebatur di-
mittere officium Vicecancellarij. In quibus dignitatibus aucupandis
distracta partium studia, suspensum Comitiorum exitum ad finem vsque
tenuerunt, ne quidem contentione abstinendo, priuatæ rei vt solet le-
ge publica obtenta, quæ Regem obligat, vt in ipso initio Comitiorum
distribuat officia omnia, & beneficia tunc vacantia. Ea enim lex vt ser-
uaretur, Nuncij Terrarum tanta obstinatione vrgebant, quod ne senten-
tias quidem Senatores dicere permiserunt, donec Comitijs iam medijs
Rex veritus ne eorum tempus reliquum inaniter efflueret, legi, non per-
tinaciæ ipsorum satisfecit. Georgius & Christopherus Duces Zbarascij
tunc Tribunitia inter Nuntios Terrarum potestate præualentes, illos
præcipuè motus ciebant, quo repulsam in petitione istarum dignitatum
acceptam vindicarent, vel Regem stringerent, vt eorum opera ad cohi-
bendam huiusmodi Nunciorum duritatem vteretur. At Rex magis inde
offensus, talem contumaciam vt retunderet, Stanislao Zolkiewski Præ-
fecto militiæ, à quo illi inueterato odio dissidebant, Archicancellaria-
tum contulit, præter spem omnium & ipsiusmet Zolkieuij votum, ni-
hil minus quam illum Magistratum in ætate septuagenaria, & professio-
ne militari ambientis. Hoc autem expedito, auditis Senatorum senten-
tijs, Nuncij Firleium Vicecancellarium contendentem retinere officium
suum ad alia Comitia, eò quod nondum plenè adijsset possessionem Epi-
scopatus Plocensis asperioribus quam sperârat acclamationibus vt di-
mitteret exagitarunt. Sed hoc quoq; Rex dimissum, contra opinionem
& expectationem omnium contulit Andreæ Lipski, homini duro, im-
potentia animi, importunitate & audacia incredibili, & nemini cum quo
aliquid negotij haberet non molesto, sed eo præcipuè commendato,
quòd esset versatior in legibus Magdeburgicis ac Polonicis, quibus
constant Aulæ Regiæ iudicia, & quod calleret linguam Germani-
cam, qua via aditu ad colloquium Reginæ quæsito, Regi reconci-
liatus, ad Aulam longo postliminio redierat, & mox ope Vicecan-
cellarij Firley per talem æmulum vexare volentis Hieronymum Cie-
lecki Referendarium Regni, Cancellarium Reginæ virum integerri-
mum, ab illo Cancellariatu propè extruserat; demum verò in peten-
do isto Vicecancellariatu, ab eius modestia (se non ambire dicentis)
crimi-

Zolkieuio defertur officiū Cancellarij.

A. C. 1618.

criminatione ducta quod contemneret, verè supplantauit, ministerio Germa-
narum fæminarum Reginæ familiariū; Ipsemet verò tunc cum Vladislao Prin-
cipe in Moschouia morabatur, & demū accepto nuncio de collato sibi Vice-
cancellariatu, aduolârat Varsauiā ad finem Comitiorum. Atq; tali fortitione
vnius & alterius officij territi Nuncij, tertiū nempe Præfecturam Cameræ Re-
giæ, ad quam Christopherus Zbáráwski maximè aspirabat, dari non vrgebāt:
fortè quòd præsenserant non ita vt optarent fore conferendā, vti postea Rex
præcauens similes molestias in alia Comitia, eam dederat Stanislao Wołucki
Castell. Rauēsi, nec Aulæ, nec alicui actioni humanæ ob paralysis morbū ido-
neo: Palatinat⁹ Kiiou: dimissus à Zolkieuio, cesserat Thomæ Zamoyski iuueni
annorum 23. Cæterùm, publica negotia in tanto strepitu priuatorum certa-
minum vix audiebantur: Taciti fremebant pleriq; contra pacta ad Bussam cū
Turcis conclusa, sed palàm nemo audebat conqueri, vel errorem accusare,
cùm nonnisi maleuolentiæ Zbarasciorum tribueretur, & offensam conciliaret
apud Regem, si quispiam argueret gesta Zolkieuij. Ipse quoq; Zolkieuius ma-
gnificis assiduè potentiam Turcarum extollebat elogijs, multisq; rationibus
suadebat, declinandum esse omnimodè bellū Turcicum, ac optimè collocari
omnem impensam qua illud redimeretur, vel saltem differretur, donec moles
tanti Imperij, cui euertendæ multorum simul Regnorum vires non sufficerēt,
pondere proprio, vel fatali casu aliquo corrueret. Hocq; cōsilio euitandi bel-
li cum illo hoste se circa res Moldauicas transegisse, nempè latrantis canis (ta-
li adagio vtebatur) porrecta offa os se obstruxisse excusabat. Euentus tamen
ipsiusmet Zolkieuij malo non multò post probauit, ex tali metu Polonorum,
Turcas maiorem audaciam sumpsisse, offaq; illa inescatos, & commoditate tā-
ta promouendi belli adiutos, totam Poloniam subiugare voluisse, vt suo loco
cōstabit. Sed in illis Comitijs opinio Zolkieuij oraculi instar habita præualuit,
& sub seuerioribus, nempè proscriptionis & publicationis bonorum pænis
Comitiali decreto prohibitum fuit, ne quispiam Regnicolarum pacta inita cū
Turcis violare, & arma signaq; infesta Moldauiæ inferre, vel eam inuadere
auderet. Vladislao Principi pro bello Moschouitico continuando vnam col-
lectam agrariam Ordines concesserant, & alteram pro necessitatibus Regni, si
quæ euenirent; præsertim pro defendendis confinijs contra Tartaros, vel in
Liuonia. Atq; ita fuerunt soluta illa Comitia querelis Nunciorum Terrarum
de malis quibus public⁹ status grauari videbatur sepositis ad alia proxima Co-
mitia. Interim Princeps Vladislaus in Moschouia ex hybernis collegerat suū
exercitum, & adulto vere mouens Moscuam Vrbem versus, obuia quæq; op-
pida intercepit Mosayscum Vrbi Moschuæ vicinum, & bello continuando
maximè opportunum cum Moschi diligentiùs custodirent, nonnisi diutur-
niori oppugnatione obtineri poterat: vnde Princeps ne ibi tempus vtiliùs ad
obsidendam ipsammet Vrbem Moschuam impendendum tereret, postquam
Bartholomæus Nowodworski Eques Melitēn. ducens cohortem prætoriam
contra Moscos inde excurrentes, in eo conflictu bōbardæ iaculo in brachio si-
nistro fuerat percussus, retrocedere fuerat coactus, recta ad Vrbē processit, &
vno ab ea milliari in Tusino vbi Demetriani quoq; stationē habuerant olim,
positis castris, ad Moschos misit caduceatorem aduentum suum annuncians,

Lipscius obtinet officium Vicecancellarij.

Vladislaus Princeps Moscuam versus progreditur.

A. C. 1618.

Moſchuã Vrbem obſidet Vladiſlaus Princeps.

ſubiectionemq; quam ſibi iureiurando ſoleñi deuouerant, requirens. Verùm cùm ſurdis auribus Legatio illa excepta fuiſſet, diſpoſito ad omnes in Vrbem tranſitus equitatu, eam tota æſtate obſidione preſsit & oppugnauit. Coſaci quoq; 20. mille Moſchouiam ingreſsi, per campeſtria quà Tartari eò irruptiones facere ſolent, Saczko & Ielsko inſignia oppida expugnarant, ac cædibus incendijſq; vaſtatis illis opimis Moſcouiæ regionibus ad caſtra Principis delati, inde paulò poſt verſus fluuium Ocza conuerſi longè lateq; illas regiones populabantur, & oppidum eius caput Caluba dictum ſolo æquarunt, trucidatis eius habitatoribus omnibus. Nil tamen his permoti Moſchi in pertinacia ſua perſiſtebant, aſſerentes ſe non obligari ampliùs iureiurando Vladiſlao Principi præſtito, quòd ille ipſemet irritũ fecerat, cùm præſtituto tempore Principatus iſtius poſſeſsionem adire, ac Electionis ſuæ cõditiones adimplere neglexerit. Nec aliud conſilium ſupererat, niſi vt armis bello longiori edomarentur, ad quod continuandum ſubſidia pecuniaria à Rep. Polona cõceſſa non ſuppetebant, ac nulla alia ſperari inde poterant, perturbato adhuc rerum ſtatu in Moldauia, vbi à Tartaris incurſionem in Ruſsiam apparari cõſtabat, atq; ad eam reprimendã omnes vires Regni conuerti oportebat. Tractatu itaq; cum Moſchis tranſigendum placuit, & ſi quidem illi nullum colloquium de recipiendo in Ducem ſuum Vladiſlao Principe habere volebant, de inducijs tantum ad aliquod tempus vt tractarent perſuaderi ſibi permiſerunt. Acciderat autem nimis intempeſtiuè, quòd inter tractandum, præſidiarij Moſchici erumpentes à Moſayſco, interceperant venientem ex Polonia tabellariũ cum literis, in quibus Andreas Lipski Vicecancell. ab Aula Regia ſcribens, delegatos ad illius belli conſilia à Rep. deſignatos monebat, vt (iminente à Tartaris periculo Reip.) quamuis iniquioribus conditionibus pacem ibi componerent. Iſtis verò Moſchi perlectis, inſolentiores facti, difficiliores pacis conditiones requirebant. Sed tandem induciæ ad annos 14. & 6. menſes fuerunt ſtabilitæ, ſub finẽ menſis Decemb. circa pagum Diuulino tali pacto: quòd captiui vtrinq; commutarentur, & Poloni omnia loca occupata in Moſchouia, nempè Ducatum Seuerieñ. Czernieiou: & Nowogrodieñ. retinerent: Viaſmã ſolam cũ ſuo territorio Moſchis reſtituerent. Hiſq; peractis Vladiſlaus Princeps in Poloniam redierat menſe Mart. A. C. 1619. ſubſequentis ſub tẽpus Comitiorum, in quibus æquè Rex Sigiſmund. atq; Ordines Regni illam pacem ingratam habuerunt, & Vicecancell. Andreas Lipski (licet eius literarum vt diximus impulſu factum fuerit) Leonem Sapiha Cancell. Lituaniæ, dum illorum tractatuũ & conſilij in Senatu coram omnibus Ordinibus Regni rationes redderet, aſperiori reprehenſione & reſponſo Regis nomine exceperit. Zolkieuius autem Præfect. exercitꝰ Regni, accepto nuncio de aduentu Tartarorũ, in confinio Moldauiæ Cameneciam propè in campis Orininenſibus conſtiterat; quò etiam inſigniores quiq; Regni Proceres cum magnis militaribus cateruis cõfluxerant, vt omnes illæ copiæ, 5. millium haſtatorum, 12. leuioris armaturæ equitum, & 6. milliũ peditum numerũ complerent. Apparatus quoq; inſtrumenti bellici copioſiſsimus aderat, & promptiſsimum omnibus ſtudiũ ad pugnandũ cum hoſte. Sed deerant potiora fatali quadam ſorte, vel propter laſſam inclinatamq; annoſi Ducis fortunã: latè per ſtationes diſperſi manipuli

CoſaciPuthiwlum expugnant.

Moſchorum reſponſum Principi Vladiſlao.

Vladiſlaus Princeps tractat pacem cũ Moſchis.

Moſchi literas ex Polonia ad Principem Vladiſlaum venientes intercipiunt.

Moſchis conceduntur induciæ ad annos 14.

Vladiſlaus Princeps ex Moſchouia redit.

Zolkieuius in cãpo Orinin. Tartaros expectat.

A. C. 1617.

in formam Caſtrorum munitorum colligi non poterant, ne fortè detrectarent imperium, præſertim Zbaraſciani, Sieniauiani, Kalinouij, eorumque aſſeclæ animis à Zolkieuio diſſociati. Conſilia bellica non conuocabantur, notitia de hoſte nulla habebatur, & ſi quid exploratores ſingularium Ducum adferebant, in dubio manebat, donec confirmaretur à Zolkieuij exploratore, qui tunc demum annunciauit aduentum hoſtis, cùm iam ab omnibus conſpiceretur. Sangerei Galga Principis Tartarici frater, & ex recepto apud Tartaros more ipſius Vicarius, copiarumq; ſummus Præfectus, triginta millia ſelectiorum Tartarorum adduxerat, cum quibus ex aduerſo aciei Polonicæ, quam tunc primum Zolkieuius tumultuariè inſtruxerat tranſiens, poſtquam Zolkieuium pugnam (præceperat iſte ſub pæna capitis ne vllus ex ſuis ad confligendũ prodiret) detrectare aduertit, in extremum exercitus illiꝰ agmen, vbi Thomas Zamoyski Palatinus Kiiouiæ cum proprio triũ milliũ comitatu ſeparatam ſtationẽ tenebat, impetũ fecit immoto ſtante Zolkieuio: præter quod exoratus ad vltimum grauiùs in pugnando laborantibus Zamoyſcianis, ne à multitudine hoſtium opprimerentur ſummiſerat quadringentos pedites ſclopetarios. Nec abeuntem hoſtem inſequi voluit, licet pleriq; ſuaderent mittendum expeditiorem relictis impedimentis equitatum, qui eius terga carperet, vel onuſtum ingenti præda pecudum, ac propè triginta millium hominum captiuorum, ex Volhinia (quò ſecurus penetrauerat) reuertentem, in tranſitu fluminum excuteret. Atque ita ſine exemplo ſpectante florentiſsimo, equis, armiſq; probè inſtructo, & ad pugnandum alacri exercitu, incendijs, rapiniſque Prouincias Regni hoſtis ille crudelitèr diuexauit, ac exinde maximè arma Polonica contemnere didicerat, vt infra ipſiuſmet Zolkieuij caſus docebit.

Zamoyſcij ſtationem oppugnãt Tartari.

Tartari in Volhiniam excurrunt.

In Moldauia tamen Tomſam incurſionum huiuſmodi authorem Turca ad poſtulationem Nuncij Regij Gregorij Kochanski, ab adminiſtratione illius Prouinciæ remouerat, eiquẽ ſuffecerat Gaſparum Gratiani, multis Legationibus pro illo Monarcha apud Romanorum Imperatorem felicitèr expeditis celebrem, externum quidem nec ex genere Ducum Moldauiæ, ſed tamen æquiorem Chriſtianis, cuius opera Tartari à diuexandis Poloniæ confinijs aliquantum conquieuerant.

Tomſam remouent Turcæ ex Moldauia.

Gratianus nouus Moldauiæ Palatinus renunciatur.

Cæterum Liuonia perduellione Georgij Farensbachij perturbata, hoc anno metum illum depoſuit. Farensbachius enim pacta impunitate commiſſorum, ſententiam mutauit, & Suecis deſertis, arces quas ipſis prodiderat in poteſtatem Regni Poloniæ reſtituit, præter Parnauiam, vbi Præfectus ab ipſo inſtitutus Suecis addictior cognito tali conſilio, eum venientem non admiſit, ac in fide Suecorum Ciuitatem illam retinuit. Nec caruit veri ſpecie ſparſus rumor de illa proditione, quaſi fuerit arte ad decipiendum Suecum Guſtauum conficta; (licet fraus redundarit Parnauia amiſſa in authorem) nam Farensbachius poſtea reuerſus ad Aulam Regiam Varſauiam, ſatis beneuolum Regem habuit, ſolo Michaele Bechano Sacerdote Societatis Ieſu Regio Confeſſore reconciliationis ipſius arbitro, imò & totius illius ſcenæ conſcio.

Liuonia liberatur à proditione Farensbachij.

Parnauiam proditã à Farensbachio retinent Sueci.

Farensbachiꝰ reconciliatur Regi.

A. C. 1618. *Elbingæ Templum primarium pro vsu Catholico destinatur.*

Hoc quoque anno Elbinga Ciuitas proscriptione Regia adacta Ecclesiam Parochialem ritui Catholico in manus Parochi Sigismundi Steison restituit. Sed alta mente reposita illa offensa, exinde à Rege & Regno Poloniæ alienatiori animo, & ad defectionem pronior esse cœpit. Et hæc strictim de nostris, externa strictiùs expediemus.

Matthias Imperator successorem sibi in Regno Vngariæ accipit.

Imperator Matthias postquam anno præterito fecerat eligi & coronari Regem Boëmiæ Ferdinandum Archiducem Austriæ patruelem suum, hoc anno successorem quoque sibi in Regno Vngariæ eundem designari voluit. Ad quod indictis Posonij Comitijs ad diem decimum nonum Maij, Vngariæ Ordines conditiones Regi eligendo proposuerunt, vt priuilegia eorum iuxta formulam in anno millesimo sexcentesimo octauo, & millesimo sexcentesimo nono, ab ipso Matthia tunc Rege electo iurata, iuraret & confirmaret: præiudicia quæ interim irrepserant, intra triennium tolleret, viuente Matthia Imperatore, solo titulo Regis coronati contentus, in administrationem Regni ne se ingereret, alioquin Ordines à iureiurando & fide ipsi præstita, eo ipso liberarentur. Talibus itaque conditionibus Ferdinandus acceptis & confirmatis, Rex Vngariæ renunciatus, ac die prima Iulij ritu solenni fuit coronatus. Postquam autem Austriaci titulos Vngariæ & Boëmiæ in personam Ferdinandi à Matthia Imperatore obtinuerant, etiam plenam illorum Regnorum administrationem ipso inuito vsurparunt, nec iniurijs exercendis (oderant illum à tempore quo Hollandis militauit, & propterea etiam à successione in istis Regnis post Rudolphum eum excludere voluerant) abstinuerunt: præsertim in eius ministros, quibus præsentibus in illa Aula rerum potiri non potuissent, vt erat Melchior Cleselius Episcopus Viẽnensis, Rom. Eccl. Cardinalis, vir ingenio prõptus & sagax, omniũq; Imperatoris æquè publicarum atque priuatarum rationum solertissimus moderator. Huncq; conatuum suorum præcipuum obicem vt ab Aula relegarent, Archidux Maximilianus, (istius iussu res fuit instructa) Rex Ferdinand. Carolus Archidux, & Legat⁹ Hispan⁹ in palatio Imperiali Viẽnæ 20. Iulij congregati, eum ad consilium mutuò habendum inuitarant, & cùm venisset, ad interiùs cubiculum, quasi colloquij semotis arbitris causa euocato, Sigismundus Breiner nunciauit vt rubeum Cardinalitium vestitum, ita iubente Domo Austriaca, deponeret, & nigro assumpto (qui in promptu aderat) captiuum se dederet; adfuit & Comes Dampier ac Colaltus, qui eum eductum ignominiosè per secretam palatij ianuam, carruca ad hoc præparata incluserunt, & equis ex industria in itinere dispositis, celeri cursu Tyrolum conduxerunt ad Archiducem Leopoldum, quem ille maximè offenderat in asserenda Matthiæ Imperatori post Imperatorem Rudolphũ successione. Et quomodo inde pope Summi Pontificis Romani post triennalem detentionem fuerit liberatus, suo loco dicetur. Aulici autẽ Imperatoris tunc omnes consternati tanto casu, ne mutire quidem vel Imperatori quæ gesta fuissent narrare audebant, singuli veriti ne eandem cum Cleselio fortunã subire cogerentur. Imò Imperator ipse cùm hoc demum ab ipsismet Archiducibus intellexisset, suspi-

Ferdinandus coronatur Rex Vngariæ.

Cleseliũ Cardin. Archiduces in custodiam tradunt.

A. C. 1618.

suspicatus ne sibi quoq; in custodiam esset concedendum, simulauit dolorem: sed exinde ex melancholia inualescente quo laborabat morbo, assiduè decumbebat in lecto, & identidẽ inter gemitus proclamabat, *reddite mihi Cleselium*. Imperatrix verò quæ istum patris habuerat loco, tanta afflictione mariti, & insperata rerum vicissitudine perculsa, ex animi anxietate infirmitatem concepit, ex eaque sub finem anni istius obijt. Atque hoc modo Archiduces Imperatore penè in ordinẽ redacto, summam rerum ad se traxerunt, vt ministri Cæsareæ Aulæ omnia nonnisi ex ipsorum arbitrio agerent, nomine solo Imperatoris ad edicta, decretaq; & mandata quæ publicabant prætenso. Non diu tamen Archidux Maximilianus ex tali victoria exultauit: nam mense proximo Nouembre, febri maligna correptus, (probabili argumento vltionis Diuinæ) intra paucos dies decessit anno ætatis sexagesimo. Nec Ferdinando satis prosperè noua illa publici regiminis ratio successit: Hæretici enim à tempore quo eos ex Styria eiecerat ipsi infensiores, vt primùm ab eius voluntate in Aula Imperatoris omnia pendere aduerterant, vbique turbari & nouandarum rerum consilia inire cœperunt. Præsertim in Boëmia tunc maximè inualuerũt suspiciones ab eius inauguratione exortæ, quasi abrogare vellet *Literas maiestatis*, illi Regno à Rudolpho Imperatore pro libero Religionis dissidentium vsu concessas. Et quoniam inde bellum non Boëmiæ solùm, sed toti Germaniæ tàm funestum & diuturnum initia sumpsit, paulò altiùs, sed tamen breuiter more nostro originem turbarum huiusmodi memorabimus.

Matthias Imperator & eius vxor casu Cleselij consternati.

Maximil. Archidux moritur.

Ferdinandus incurrit odia dissidentium & Boëmorũ.

Anno 1609. Imperator Rudolpus cùm iam à Matthia fratre suo dissentiret, & ne ad eum Boëmi deficerent timeret, quo eos nutantes & tumultuantes, præsertim *Dissidentes* de Religione in obsequio suo contineret, libertatem exercitij publici hæreseon, nempè Boëmicæ confessionis, seu sub vtraq; specie & Euangelicorum ipsis firmauit, dato diplomate, (*Literas maiestatis* vocant) in quo expressè in omnibus Regni illius locis liberum exercitium talis confessionis, & facultatem templa ritus illi⁹ ædificandi concessit: Consistorium inferiùs, & Academiam Pragæ eidẽ confessioni addixit: *Defensores* ad quos iniurias suas iudicandas & vindicandas deferret, vt sibi eligat, concessit. Literas quasuis in contrarium cousque editas abrogauit, ac in futurum contrarias isti priuilegio non dandas, & si quæ à se vel suis successoribus darentur, cassas, nullasque, nec recipiendas fore decreuit: nulliusque siue Ecclesiastici siue Politici status personæ contradictionem præmissis obesse posse voluit: Ac similes literas maiestatis, Augustanæ confessioni in Silesia eodem anno concessit. Matthias quoque Regnum illud Boëmiæ Anno 1611. adeptus, easdem *Literas maiestatis* & concordiam partium sub vna & sub vtraque specie, (vt vocantur) ac decreta Comitiorum super eodem Religionis vsu, iure patronatus, fructibus cuiusq; Ecclesiæ, sepulturis morientium, ac modo decidendi controuersias, si quæ propterea aliquando exorirentur initam, decretisq; Comitiorum istius gentis generalium roboratam confirmauit. Atque eo freti Dissidentes de Religione in ditionib⁹ Eccle-

Rudolph. Imp. maiestatis literas dat Boëmis.

Maiestatis literarum vis.

Matthias Imperator confirmat Boëmis maiestatis literas.

A. C. 1618.

Boëmicorum motuum initia.

Eccleſiaſticorum degentes, præſertim Clauſtrograbij oppido Archiepiſcopi Pragenſis, & Brunauiæ oppido Abbatis eius loci, templa confeſſionis ſuæ Boëmicæ, ſeu ſub vtraq; ſpecie ædificarũt, Archiepiſcopo Pragenſe & Abbate Brunauienſe illam ædificationem impugnantibus, & interpoſitis mandatis Regijs impedientibus, ex eo quòd tenor illarum *Literarum maieſtatis* nil diſponeret de libertate Religionum aduerſarum, & præſertim de templis ædificandis in poſſeſſionibus Romano Catholicorum Eccleſiaſticorum ſpeciatim. Vnde multæ difficultates graues circa interpretationem earundem *Literarũ maieſtatis* & concordiarũ inter illas partes initarum fuerunt excitatæ: nempè an illæ deberent extendi ad poſſeſſiones & ſubditos Eccleſiaſticorum, & an illarum executionem remorari poſſent mandata Regia, ac quiſnam controuerſias ſimiles iudicare poſſit. Ac tunc quidem valuit arbitrium *Defenſorum*, (vt vocabantur) qui conuocatis primarijs ordinum, cùm litigatores iuxta præſcriptum Comitiorum iudices pari numero ab vtrinq; ad controuerſiam illam decidendam eligere negligerent, ipſimet decreuerunt *Literas maieſtatis* ad ſubditos quoq; & poſſeſſiones Eccleſiaſticas extendi, ſumpto argumento ex verbis illarummet literarũ, vbi dicitur generaliter; *Omnibus ſub ſpecie vtraq; licere vbiq; & in omnibus Regni locis* (non expreſſo Eccleſiaſticis) *liberè ſuam confeſſionem exercere, & ſi quis Eccleſiaſticorum aut Politicorum hanc legem violaret, tanquam turbatorem pacis publicæ puniendum fore.* & ex alia earundem literarum clauſula tali: *quòd nulla contraria Regis ſeu Cæſaris mandata promulgari, recipi, vel rata haberi deberent*, deriuata probatione, reſponderunt licere Clauſtrograbienſibus & Brunauienſibus non obſtantibus mandatis Cæſaris, ſtructuras templorũ ſuorum inchoatas continuare ac perficere. Quod reſponſum in Comitijs quoque generalibus Pragæ in Anno 1615. celebratis, fuit approbatum.

Maieſtatis literarum interpretatio Boëmis aduerſa.

Sed paulòpoſt miniſtri Aulæ Cæſareæ reiecta tali *Defenſorũ* declaratione, *Literas* illas *maieſtatis* hæreticis ſubditis Eccleſiaſticorum minimè ſuffragari cenſuerunt, & Archiepiſcopo Pragenſi permiſerunt, vt templum Clauſtrograbij ab Huſsitis ſeu vtramque ſpeciem profitentibus extructum dirui, ſoloq; æquari curauerit: Abbas etiam Brunauienſes ſuos, vt claues Templi nouiſsimè fabricati apud Cancellariam Boëmicam deponerent, mandatis Cæſaris conſtrinxit; & cùm renuerent, eorum præcipuos in carcerem arcis Pragenſis detrudi fecit. Non minùs etiam commouerat *Diſſidentes* in Religione, quòd eis ad dignitates & Magiſtratus nullus aditus patebat, & eorum multi ab officijs quæ ante obtinuerant, amouebantur: Henrico Matthæo Comiti Turrenſi Burgrabiatus Carolſteinenſis fuit abrogatus: in nonnullis Parochijs paſtoribus ſub vtraq; vt vocantur ablegatis, alij ſub vna, ſeu Catholici ſubſtituebantur.

Boëmi ſupplicant Imperatori pro non conuellendis literis maieſtatis interpretatione.

Hiſq; & ſimilium metu incitati illi *Diſſidentes*, magno numero Pragæ in Collegio Carolino conuenerant, libellumq; ſupplicem inde ad Imperatorem expedierant, quo deprecabantur ne aduerſa interpretatione, & Decretis Aulæ Cæſareæ ipſorum priuilegijs & *Literis maieſtatis* vim inferri permitteret, vtque Brunauienſes eòuſq; in carcere detentos libertati reſtitui

iuberet.

A. C. 1618.

iuberet. Alium autem Conuentum ad 21. Maij indixerant, in quo reſponſum Imperatoris expectantes, cùm præter ſpem ſeueriùs accepiſſent (nempè quo arguebantur quod iniuſta peterent, & quòd Conuentus priuata authoritate agentes, præſertim eorum authores pœnas criminis læſæ maieſtatis incurriſſent, eaſque eſſent recepturi) ad tumultum ſunt conuerſi.

Boëmi incipiunt tumultuari.

Ac die Mercurij 23. menſis Maij cùm conſediſſent in Curia Arcis Pragenſis Conſiliarij & Miniſtri Cæſaris, ad eos illi armis & bombardis inſtructi, turmatìm ingreſsi, audito ſuper quærelis ſuis reſponſo minùs grato, in ipſoſmet Conſiliarios verbis iniurioſis inuehi cœperũt, quaſi eorum interpretatione ſubdola non Cæſaris voluntate *Literarum maieſtatis* genuinus ſenſus inuerteretur, & creſcente ex ſermonibus vltrò citròq; habitis iurgio, Vilhelmum Slauata, & Iaroſlaum Smiezáwski, ac Philippum Secretarium quos maximè ſuſpectos habebant, & qui audaciùs eorum rationes impugnabant (præſtabat cedere furori, vt fecit Burgrabius ſupremus ac Popelius & euaſit ſaluus) correptos, è feneſtra in hortum Arci contiguum præcipitârunt, more gentis in puniendis proditoribus libertatum patriarum recepto.

Boëmi è feneſtra deijciunt miniſtros Imperatoris

Et quidem præter colliſa aliquantum brachia & crura, delapſi iſti incolumes manſerunt, ſed autores illius tumultus commiſſo tam inexpiabili in Cæſarem delicto, omni cauſę ſuę defenſione in ſeditione repoſita, eam maiori conatu promouebant, & laxatis omnis obſequij habenis, Cæſareos Præfectos Arcis & Magiſtratus Ciuitatis Pragenſis, alios loco mouerũt, alios in ſuum nomen iurare fecerunt, *Ordinum titulo* ſeceſsioni ſuæ aſſumpto.

Boëmi Imper. Præfectos ab officijs remouent.

Mox etiam fœdus mutuò inierunt, quòd pro defenſione *Literarum maieſtatis* & libertatis Patriæ concordibus ſtudijs eſſent certaturi, & vitam facultateſque ſuas profuſuri: ad quod fœdus omnes quoque Ciuitates & Populos Regni illius traxerunt, & qui renuerent, aperta vi adegerunt.

Boëmi conſpirationem ineũt pro defenſione mutua.

Pilſna Ciuitas Catholicæ Religionis obſeruantior, eorum coniurationi ſubſcribere noluerat, ſed illi collecto exercitu Erneſto Comite Mansfeldio Duce, eam obſidione & oppugnatione acriori ad deditionẽ & ſocietatem ſuam coëgerunt.

Pilſnam capiunt Fœderati Boëmi.

Publicârant quoque Apologiam illius facti ſui, in qua conteſtati, quòd in fide & ſubiectione Regis ſui perſiſterent, violari ſibi *Literas maieſtatis* aduerſariorum ſuorum interpretatione praua querebantur.

Religioſi Soc. IESV pelluntur ex Boëmia.

Ac paulò poſt Religioſos Societatis IESV è toto Regno excedere iuſſerunt, quaſi illorum opera concordia inter Catholicos, & diuerſas Religiones Boëmiæ *Literis maieſtatis* ſtabilita rumperetur, vel magis quòd crederent Ferdinandũ ſeu Miniſtros Aulæ Imperatoris eorum ſuaſione militem externum cum Dampiero & Buquoio Comite in Boëmiam expediiſſe, & nihil remiſiſſe ex propoſito atrocioribus pœnis turbas illas vindicandi, penituſque abrogandi, (vt aiebant) Boëmorum libertates. Omnia enim edicta minis plena Imperatoris nomine contra ipſos publicabantur, & reſponſa ad eorum libellos ſupplices quibus bellum deprecabantur, duriores ſemper conditiones reconciliationis continebant. Nempè vt ante omnia arma deponerent, miles Cæſareus diſpoſitus in Prouincijs illis ſub ſignis maneret, & ſtipendia cum annona ab ipſis haberet,

A. C. 1618.

beret, ac tum demum cognitio fieret de delictis priuilegijsque ipsorum.
Simile responsum intercessori quoque causæ istius Electori Saxoniæ fuit
datum: nec leniùs impetrare potuerunt Ordines Germaniæ fæderati,
qui Rotenburgi ad Tobaram congregati pacem Religionis, si apud Boë-
mos rumperetur, in Germania quoque periclitaturam suspicantes, Im-
peratore . . missis literis exorabant, vt seueritati clementiam antepone-
ret, & remitteret, istam conditionem formidolosam Boëmis, qua iube-
bantur deponere arma ab armatis exercitibus Cæsareis obsessi, priusquã
de salute sua, & de conseruatione *literarũ maiestatis* essent certi. Cùm-
que ab alijs quoque diuersis magni nominis deprecatoribus (præsertim
pro Austriæ populis, qui idem malum in suas ceruices redundaturum vi-
debant) replicata eadẽ intercessione, in Aula Cæsarea obtineri nil posset.
Boëmi re desperata bellum apparârunt. Triginta viros elegerant, de-
nominatos *Directores*, qui plenum regiminis publici, & armorum tra-
ctandorum arbitrium obtinentes, in breui triginta millia armatorũ col-
legerunt, moxq; ad societatem belli Morauos quoque & Silesios, tan-
quam ad communem causam defensionis libertatis Religionis traxe-
runt, ac ex tam exigua scintilla ingens incendium erumpens, totam
Germaniam in multos annos peruasit, vt consequentia docebunt.

Germaniæ dissidentes in Religione pro Boëmis intercedunt apud Imperatorẽ.

Boëmi desperata reconciliatione Imp. arma sumunt.

Nec caruit præsagio bellum tam funestum: nam sub eius initium Co-
metes insolitæ magnitudinis apparuit, à die 9. Nouembr. istius Anni 1618.
in signo Scorpionis cauda porrecta versùs Orientem, inter spicam vir-
gineam & Arcturum, postea ad signum Libræ pergens, ab Eclyptica ad
Tropicum Cancri peruenit, ab Oriente versùs Septemtrionem cauda
distenta iuxta inferiorem Vrsæ maioris pedem.

Cometes à 9. Nouemb. 1618. visus.

Et quod Italiam quoq; præsertim Transpadanam in tantis malis non
fore periculo vacuam prænunciaret, in eius vestibulo Rhetia, imminens
Pioure vico mons, 25. Augusti inopinato motu conuulsus sub vesperam,
totum illum vicum repentè obruit, vt ne fastigigium vllum ædificiorum
appareret, & omnes eius habitatores circitèr mille quingenti tanta ruina
operti interierint, præter Franciscum quendam, qui extra Oppidum al-
latum pro cœna vinum ad cellam vinariam iuerat, & alium pue-
rum in horto, itidem extra Oppidum colligendis pomis intentum, ac
fratrem Præfecti qui peregrè abierat. Pridie illius diei cùm insolitus
fætor vicum eundem peruasisset, aliquis vilior ex plebe præcipuos ex
Magistratu monuerat, quòd exitium illis immineret, nisi mox inde exi-
rent, sed ludibrio habitus, ipse solus secessit, & periculum effugit. Con-
uocati autem postea magno numero fossores, vt locum repurgarent, vel
saltim cadauera, seu opes obrutorum eruerent, fætore tetro alij infecti,
alij etiam extincti, & reliqui territi spectro, quòd locum nunquam instau-
randum fore monebat, desistere debuerunt. Atque hoc eodem anno
inchoatæ fuerunt dissensiones inter istos Rhetos, consurgente populo
contra quosdam, qui authoritate apud eos præstantes, corrupti muneri-
bus diuersorum Principum, plus istorum commodis, quàm bono illarũ
cõmunitatum consulere videbantur; præsertim Zersetenses, & Vespra-
nenses

Pioure vicus in Rhetia monte collabente obruitur.

Pioure vicus mõte obrutus repurgari nõ potest.

Rheti tumultuari inuicem incipiunt.

A. C. 1618.

nenses aliqui propterea insimulati, pœnam capitis luerunt: mitigatusq;
tunc istorum supplicio ille populorum furor, nihilominus non multò
post vires resumpsit, ac totam illam gentem vicinioresq; populos cum
Mediolanensibus difficiliori bello implicuit, vt suo loco attingemus.

Cæterùm bellum quod ibi propè Sabaudus eòusq; ducebat cum Hi-
spanis, hoc anno conquieuit, & postquam ille ex formula pacificationis
restituerat occupata à se loca ditionis Mediolanensis, ei quoq; restitutæ
fuerunt Vercellæ 15. Mensis Iunij ab Hispanis.

Sabaudiæ Duci Vercellæ restituuntur.

In Hollandia, vt supra attigimus, Arminianæ sectæ occasione à mul-
tis inita consilia de immutando statu illius Reipub. hoc anno in apertum
prodierunt: nempè quod nonnulli pertæsi Dominatus Generalium or-
dinum, & Mauritij Auraniæ Principis, aliquas Prouincias quib⁹ ipsimet
singulares locorum ordines præessent, ab eorum obsequio auellere, &
Mauritium tollere decreuerant. Ad hoc perficiendum præsertim Vltra-
iectum, & Lugdunum Batauorum specie coërcendi populi pro Arminia-
na secta tumultuantis, militem collegerant *Expectantem*, denominatum,
quem in proprium nomen, nempè singularium suarum Ciuitatum Or-
dinum, iurare fecerant. Sed vt primùm Princeps Mauritius persensit
illorum consiliorum scopum, eo tantisper simulato, expeditionem su-
scepit, vt lustraret Ciuitates, & motus Arminianos componeret: Et
postquam Neomagum primo, ac Campidunum inuisit, Amsterlodamo
Arnhemium instituto itinere ex improuiso Vltraiectum, quasi ibi perno-
ctaturus (quantumuis dissuadente illius Ciuitatis Senatu, tumultumque
populi comminante) intrauit, ac nocte summo silentio locis ac portis Ci-
uitatis præcipuis occupatis, primoq; mane Equitum quoque turmis ali-
quot (sclopeti explosi signo dato) intrò accitis, Artfeldio militum Ciui-
tatis Tribuno imperauit, vt arma deponeret, nisi pugnare secum mallet.
Nec cunctatus iste licet à Senatu mandatum habuerit vt resisteret, iusso
paruit, & Princeps hoc modo Ciuitate in suam potestatẽ redacta, statìm
Senatores recensuit, & quosdam loco mouit, alios substituit, omnesque
admonuit vt quiescerent, ac Ordinibus Generalibus obsequerentur.
Hocq; audito Lugdunum quoq; militem dimisit, & alię omnes Ciuitates
ad officium redierunt. Excussis autem tali arte armis conspirationi illi
nouæ, instituta fuit inquisitio in eius autores, & capti præcipui Ioannes
Olde Barneueltius Aduocatus Hollandiæ, Hugo Grotius, Romboldus,
Hegenbertius, ac Ledenbergius Secretarius Vltraiecti. Et quo tolle-
retur vniuersa cõspiratio quæ sub nomine Arminiani dogmatis latebat,
nationis Synodum Dordraci Ordines Generales indixerunt, & celebra-
runt: cui finem & coniuratis illis captiuis supplicia dedit.

Arminiani in Hollandia res nouare volũt.

Vltraiectum in Hollandia & Lugdunum ad secessionem militem conscribunt.

Mauritius Princeps Vltraiecti & in alijs ciuitatibus Arminianos motus cõponit.

Barneueltius & alij conspirationis Arminianæ autores in Hollandia capti.

Synodum Dordraci instituunt Hollandi.

Annus

Annus Christi 1619.

Synodi Dordracensis frequentia.

SVbsequens Annus Millesimus Sexcentesimus Decimo-Nonus, tali ordine. Conuenerant ad eam Synodum ex Fœderatis Belgij Prouincijs Caluiniani seu Reformati, vel Contraremonstrantes Dogmatistæ propè septuaginta, & ex Ciuitatibus Germanię & Heluetiæ eiusdem sectæ Legati, inter quos adfuit quoq; à Rege Angliæ missus Archiepiscopus Laudanensis, professionis eiusdem Caluinianæ, Galliæ Rex exoratus ab Ordinibus Hollandiæ, vt mitteret, permitteretué venire volentes subditos suos, neminem misit, imò sub pœna capitis interdixit, ne quis è suis eò ire auderet. Ex altera autem parte nempè Arminianorum seu Remonstrantium, nonnisi quatuordecim personæ ex omnibus Belgij locis aduenerant. Inchoata itaq; Synodo, præsidente in ea Ioanne Begermano Pastore Leouardiensi, Arminiani primùm opposuerant, quòd se subijcere non tenerentur tali Synodo quæ libera censeri non posset, cùm in ea sui aduersarij præsiderent, ac simul Iudicis & Actoris partes agerent, nec impugnari sinerent rationes Caluinismo contrarias, sed pro arbitrio, potestate absoluta opinionem propriam assererent, eamq; credendam docendamq; iuberent. In quo non auditi, cum interpellatione opposita discessum pararent, interdicto detenti, subsistere debuerunt. Et continuatis ad initium mensis Maij sessionibus, illa Synodus plures conclusiones contra Arminiana dogmata sanciuit, eaque omnia damnauit, vnà cum quinque de prædestinatione articulis, (licet isti non multò antè iudicio Ordinum Generalium fuerint approbati) qui Caluinianæ doctrinæ repugnabant. Nec aliud fortius argumentũ Reformatis contra Arminianos suffragabatur, nisi quòd Reformatæ Religionis vinculo ab initio fœderis sui Prouinciæ illæ Belgij fuerunt colligatæ, & verendum esset ne eo disrupto, tota quoq; cõpages Reipub. illius dissolui & corruere deberet. Libertatem quoq; conscientiæ, defensores isti Caluinismi, præsertim Orator Angliæ Regis, in illis initijs cautam fuisse omnibus aiebant, non ad nouam Religionem introducendam, sed ad Reformatam tunc receptam asserendam & propugnandam, (sanè dignæ rationes propter quas retinenda fuisset illis populis Religio Catholica Romana in cuius cultu concordes plùs mille annis floruerunt) durante adhuc Synodo concionatores Arminiani omnes è suis cathedris fuerunt eiecti, & eorum loco Reformati substituti, non sine labore armatorum in compescenda plebe, præsertim Alcmariæ, Hornæ, Roterdami propterea tumultuante.

Arminiani synodum Dordracẽ. pro legittima non agnoscunt.

Synodus Dordracensis Arminianos damnat.

Caluinistarũ rationes in Synodo Dordracensi præualent.

Arminiani cõcionatores eijciuntur ex Hollandia.

Hollandiæ ciuitates tumultuantur propter eiectos Arminianos.

Ea verò finita, & in templo Cathedrali Dordraci eius decretis Latino idiomate in frequenti populi concursu publicatis, Ordines ijdem Hagæ Comitis congregati de Barneueltio eiusque socijs captiuis iudicium habuerunt, dici potest omnium quæ ibi præcesserant difficillimum, in quo succumbendum fuit, vni ex duobus, vel Mauritio Principi insimulato quòd Regnum affectaret, & libertatem conscientiæ restringeret, vel Barneueltio ad res nouandas Ciuitates incitanti, quorũ vter vinceret, (ferè exemplo Cæsaris cum Pompeio) summa rerum gerendarum authoritate in illa Republica potiretur, victus autem periret. Et vt simul adnotemus instabilis auræ popularis exemplum, apud illos populos Mauritio Principe ob paterna pręclara merita nullus fuit gratiosior; propter difficiliora bella felicissimè gesta, nullus gloriosior; erga neminem Ciuium propensio effusior, cùm triumphanti etiam nudas virgines publicitùs aliquando obtulerint; tunc tamen repentè conuerso ad commenta Barneueltii populi fauore, penè loco exciderat, nisi pro eo seruando grauiùs desudasset Rex Angliæ, & ipsemet Mauritius propria industria in herba (vt aiunt) oppressisset periculum, armis aduersæ parti celeriùs ademptis, ac Synodo nationis pro suo voto instructa, vt attigimus.

Barneueltius in iudicio causam dicere cogitur.

A. C. 1619.

Mauritius Princeps periclitatur de suo statu in Hollandia.

Ita enim demum præualuit, & Barneueltius confessus omnia quæ illi obijciebantur de initis consilijs pro mutando illius Reipub. statu, capitis supplicium subijt tredecima mensis Maij in area Arcis Hagensis spectãte populo, cùm annum iam septuagesimum tertium attigisset, summis Magistratibus in illa Republica perfunctus. Ledenbergius in carcere mortem sibi consciuerat, & cadauer ipsius in patibulo fuit suspensum. Hegenbertius verò & Grotius propinquorum intercessione vitam impetrârunt, bonisq; tantùm eorum fisco addictis, ad carcerem diuturnum fuerunt damnati. Non multòpost omnia publica officia in singulis Ciuitatibus illius Reipublicæ fuerunt mutata, & Arminianis vbiq; amotis, Reformati successerunt. Formulam etiam iurisiurandi Magistratibus à Barneueltio præscriptam abrogârunt Ordines, & nouam proposuerunt. Ac Hollandia quidem dissidia sua tam breui cõpendio sopiuit: sed Boëmorum motus cùm conquieturi sperarentur in proximo Conuentu Egeræ ad eos componendos ab Electore Saxoniæ Duce Bauariæ & alijs intercessoribus instituto, mortuo interim Matthia Cæsare 20. mensis Martij, ætatis suæ anno sexagesimo tertio, maiora incrementa cæperunt. Illo enim Conuentu Egerensi & cessatione armorum, quam iam Dux Saxoniæ promittebat intermissa, Imperiales Duces direptionibus Boëmiã vexabant, & quod magis offendit, Ferdinandus statim à morte Matthiæ Cæsaris, postquam (Archidux Albertus ius suum successionis in hæreditate Matthiæ Cæsaris, cùm iam iste morti proximus esset, cesserat Ferdinando) Austriam in nomen suum receperat, ad Vicarios & Consiliarios in Boëmia à defuncto Cæsare institutos literas misit, in quibus potestatem administrandi Regni, quam à defuncto Cæsare obtinuerant, ipsis prorogabat, donec aliud quid decreuerit. Hoc enim occasionem queritandi Boëmis dedit, quod non præstitis conditionibus circa suam inaugurationem promissis, administrare vellet Regnũ, & vehementiùs auxit opinionem apud illam gentẽ de se conceptam, quasi viuente adhuc Cæsare summam regiminis in illo Regno vsurpârit, ab eiusq; arbitrio omnia anteacta promanârint, cum illismet vestigijs insistendo, reiectos ab

Barneueltius condemnatur ad pœnam capitu.

Hollãdi omnibus magistratibus ciuitatũ nouã formulã iurisiurandi dant.

Matthias Imperator moritur 20. Martij 1619.

Albertus Archid. ius successionis suæ cedit Ferdinando.

Boëmicorum motuum inualescentium causa.

A. C. 1619.

Ordinibus Boëmiæ Præfectos, & consiliarios defuncti Cæsaris in integrum, & ad pristinas dignitates, nulla præmissa cognitione causæ restitueret, eòque ipso Ordinum Boëmiæ communem causam damnaret. Nec profuit quod ille postea publicârat Diploma, quo Priuilegia omnia illi Regno à suis antecessoribus data, ac decreta Comitiorum consuetudinesq; ibidem vsu receptas confirmabat; nam non solùm Boëmi, sed & adiunctæ Prouinciæ, vt Silesia, ac Lusatia, ad quas ipse Ferdinandus Otonem Melandrum cum similibus confirmationis literis miserat, eas repudiârunt, responderantque quòd in tam turbulento rerum statu cùm priuilegia eorum varijs interpretationibus conuellerentur, & excitato belli incendio, non verbis sed armis de illorum firmitudine disceptaretur, verba & promissa, ac nuda confirmationis priuilegiorum scripta, sibi non sufficerent, sed eorum re ipsa redintegrationem, & securitatis euidentiùs remedium requiri. Cùmque nihilominus Ferdinandus literis tantùm imperiosis ad obsequium suum Boëmos vocaret, nec vllam, nisi arma priùs deponerent, pacificationem cum ipsis tractare vellet, ac variæ exprobrationes violatæ fidei, & amissorum seu abrogandorum priuilegiorum, hostilisq; persecutionis comminationes eis denunciarentur, implacabilem eum sibi fore suspicati, omnem curam ad apparandam defensionem, & conquirenda sibi vicinorum auxilia conuerterunt. Ablegarant statim Comitem Turrensem in Morauiam, qui illam gentem ad fædus istud Boëmicum propendentē, sed ab Imperialibus eousq; occupatam induxit inopinato suo aduentu, Olomucensibus, & Brunæ in Conuentu Generali Ordinibus eius Prouinciæ armis circumdatis, ex quib⁹ Cardinalem Dieteristeinum, & Carolum à Zerotin partium Ferdinandi antesignanos sub custodiam accepit. Inde progressus, Austriam quoq; superiorem ad idem fædus pertraxit: & spe concepta quòd Viennæ non deessent, qui sibi aduenienti portas aperirent, eò cōtendit cum exercitu, suburbiumq; Linciense occupauit. Sed vt aduertit, quod *Dissidentes* in Religione vti condixerant, tumultum ibi excitare non possent, quò aliquam Portam ad se intromittendum interciperent, frequentibus Ferdinandi excubijs ad omnem eorum motum inuigilantibus, explosis aliquoties contra Arcem tormentis, ad fines Boëmiæ nemine insequente recessit. Ad Gaborium Bethlemum in Transiluaniam expediti etiam à *Directoribus* Boëmiæ Legati, ab illo Principe spe acquirendi tali occasione Vngariæ Regni ad nouandas res erecto, eoq; ad societatem belli illius propenso, prompta subsidia obtinuerunt, & ipsemet Bethlemus accitis copijs Turcicis, cum quadraginta millibus armatorum contra Ferdinandum mouens, primò Cassouiam cæpit, & mox omnes montanas Vngariæ Ciuitates in suam potestatem redegit.

Ferdinād. promittit quod cōfirmaturus esset Priuilegia Boëmorū.

Silesij repudiant literas cōfirmationis suorum priuilegiorum.

Turrensis Comes Morauos ad fædus Boëmicum reducit.

Dietterstein Cardin. captȝ à Turrēsi Comite.

Turrensis Comes Viennam cum exercitu venit.

Viennæ Ciues hæretici ægrè continentur à tumultu.

Betlem Transil. Princeps promittit Boëmis auxilia.

Sic autem instructis ad defensionem Boëmis, vltimum & vnicum medium cùm superesset, quo Ferdinandus ad tractandam concordiam induceretur, si nimirum arceretur ab Electione noui Imperatoris, donec Ordinibus illius Regni reconciliaretur, illud quoque non omittendum voluerunt. Itaq; postquam Elector Palatinus Rheni, & Saxoniæ Dux Vicariam Imperialem potestatem post defunctum Imperatorem Matthiam suscceperant, & Archiepiscopus Moguntinensis Cancellarius Imperij in Germania ac Elector ad Electionem noui Imperatoris pro die 20. mensis Iulij (nempè tribus Mensibus à die denunciationis exactis iuxta præscriptum Bullæ aureæ Caroli IV.) omnes alios Electores vocarat, addita cōminatione quod si quis per se vel per nuncium suum ad illum diem præstitutum non aduenerit, nihilominus alij Electores præsentes ad Electionem processuri essent, *Directores* Boëmiæ apud Electores, præsertim Moguntinum & Saxonicum missis literis opposuerunt, quod Ferdinandus vti Rex & Elector Boëmiæ ad Electionem Imperatoris vocandus non esset, cùm necdum possessionem re ipsa istius Regni obtinuerit, & eius receptio ac inauguratio conditionibus circumscripta, illis necdum adimpletis pro rata & firma haberi non posit. Cùmque nihil profecissent, fauore Electorum, præsertim Ecclesiasticorum pro causa Ferdinandi pugnante, Francofurtum ad Electionem tempore præstituto inchoatam Legatos miserant, qui loco sibi in Ciuitate denegato, Hanouiæ subsistentes, per libellum longa serie causas primum Moguntino, & postea toto Electorali collegio repræsentarunt, propter quas non Ferdinandus, sed Legatus Ordinum Boëmiæ locum Electoris Boëmiæ in illo consessu Electorali habere debuerit: vel saltim Electio Imperatoris tantisper differenda esset, donec controuersiæ inter ipsum & Ordines Boëmiæ exortæ decidere ntur. Præcipuam autem causam ad hoc dabant, quòd dignitas Electoralis non personæ, sed rei siue ditioni Electorali inhæreret, nemini q; competat, nisi illi qui re ipsa ditionem illam Electoralem possideret. Quod comprobabant Bullæ Aureæ *cap. 20.* istis verbis expressis: *Quod ius, vox, dignitas, & officium, aliaq; iura ad quemlibet eorundem Principatuum spectantia, non possint in alium cadere, præter illum qui Electoratum ipsum cum Terra Vassalagijs, & iurib⁹ vniuersis ad eam pertinentibus, possidere dignoscitur.* Et iterum paulò inferiùs: *Quod præter Principes Electorales nemo ali⁹ ad Electionē, aliosuè omnes actus pro Sacri Imperij honore vel opportunitate gerendos assumi vel admitti, vel etiā pro Principe Electore reputari debeat, quàm possessor cuiuslibet Principatus, nec vnū sine alio obtinēs, audiendus vel admittendus sit.* Hocq; idem confirmabant Decretis Imperialib. compluribus, in quibus omisso eo qui ius potiùs ad Electoratū habebat, possidenti Electoratus ditionē iura Electoralia deferebātur. Et adducebant in medium exempla, ex quibus proprietatē Electoralis dignitatis Ordinibus Boëmiæ seruire apparet: vt quod Rege Boëmiæ à Regno absente, nonnisi Pragæ residentibus eius vicarijs denuntiationes Electionis Imperialis insinuabantur; quodq; Rege eodem ætate immaturo, vsus & possessio dignitatis istius non ad agnatos proximiores iuxta morem aliorum Electoratuum, sed ad Ordines Boëmiæ deuoluta censeatur: quemadmodum vsu venit in Ludouici Regis pueritia, cuius tutoris naturalis Sigismundi Regis Poloniæ Legatis in Electione Caroli V. reiectis, Vladisla⁹ à Sternberg Legatus Procerū Boëmiæ ad consessum illum Electoralē fuerat admissus. Ac distinuit aliquantum talis concertatio Electionem illam

Betlem Cassouiam capit.

A. C. 1619.

Boëmi Ferdinand. non admitti ad Electionem Imp. procurant.

Francofurti indicitur Electio Imperatoris.

Electorum fauor inclinat ad Ferdinandum contra Boëmos.

Electorale ius non personæ sed conditioni inhæret.

Sigism. I. Regis Pol. tutoris Ludouici Regis Boëmiæ Legati ad Electionem Imp. non admissi.

A. C. 1619. illam, dubiosq; tenuit Electores seculares, an illam differrent, donec negotium huiusmodi Boëmicum transactum fuisset. Sed postea Saxone ad partes Ferdinandi transeunte, cæteri maiori parti suffragiorum cessere runt, ac die 18. mensis Augusti renunciarunt Ferdinandum Regem Romanorum, qui præstito iureiurando consueto, & allatis Aquisgrano & Norimberga Imperij insignijs, die 9. Septembris solenni ritu ad tantam dignitatem fuit coronatus. Vnde Boëmi spe reconciliationis illa via consequendæ frustrati, & insuper aucti timore, ne Ferdinandum propter ipsius Electionem Imperialem impeditam infensiorem haberent, explicuerunt consilia sua in talem casum præmeditata, de alio sibi Rege deligendo, cuius opera & opibus in tam periculosa status sui conuersione seruarentur. Ex industria illi sub hoc tempus collecti ad Comitia sua generalia Pragæ, vnà cum Morauiæ, Silesiæ, & Lusatiæ Legatis, præstolabantur exitum Electionis Francofurtensis, & vt primùm intellexerunt, electum fuisse Imperatorem Romanorum Ferdinandum, sub finem Augusti facta deliberatione, eum Regno Boëmiæ abdicarunt, & alium Regem eligendum decreuerunt. Cuius facti rationes longa Apologia edita tales dederunt; quòd nimirum non fuerit legittimè electus, cùm non eligi sed recipi voluerit: idq; non vocatis Proceribus omnibus, sed inuitatis tantum paucis, qui in Aula Cæsarea tunc fortuitò aderant, ijsq; minis ad consentiendum vt coronaretur adactis. Quod conditiones in sua inauguratione interpositas, nempe administratione Regni viuente Cæsare vsurpata per omnia violarit, & eis violatis Boëmos à iureiurando sibi præstito, apposita in eo tali clausula, hoc ipso solui voluerit. Quod cum Rege Hispano sanguinem Annæ Ludouici Regis sororis, ex qua Austriaci hæreditatem in isto Regno sibi deriuant, nulla ratione (nisi quod omnis Austriacorum sanguis mutuis connubijs sit iam commistus) attingente, transegerit de successione in isto Regno, si deficeret sua proles mascula, quo ius liberæ Electionis Ordinibus eiusdem Regni auferret, & iugo Hispanico gentem inuitam subijceret. Et quoniam Apologiæ vtrinque super istis extant typis diuulgatæ, ad eas lectorem remittimus. Vnicum tamen admonemus, quod omnis controuersiæ huiusmodi æquitas à iure Boëmorum liberæ Electionis Regis sui pendet, & in isto euertendo defensores Austriacorum fatigantur. Sed euidentiora in monumentis Boëmorum extant istius liberæ Electionis documenta, quàm vt sine temeritatis nota inficiari possint. *Ioannes Dubrauius lib. 9. Boemicæ Historiæ*, recenset plurimas de Regno illo lites inter filios & nepotes Vratislai exortas, fauore Procerum Boëmiæ terminatas, & responsum Boriuoij ad querelam fratris Vladislai tale, *quòd non à Fratre precibus, sed à Proceribus, Regnum impetrandum, Ordinumq; decreto opus esse si Regno potiri velit. & lib. 13. narrat*, quod cùm Vladislaus Rex Boëmiæ filio suo Vdalrico Regnum cedere vellet, Fridericus I. Imperator Barbarossa dictus respondit: *vt Rex Vladislaus vel ipse regnaret, vel permitteret vt Boëmi eligerent ipsi successorem. Cosmas item Pragensis historiæ Boëmicæ lib. 3.* hæc dicit: *Vdalricus* (fuit filius Conradi & iste Vratislai) *in Comitijs*

Ferdinandus eligitur Impe. 18. Augusti. 1619.

Boëmi Ferdinandũ Regno Boëmiæ abdicant.

Boëmorum Apologia.

Boëmi habent ius firmum liberæ Electionis Regis sui.

tijs Ratisbonæ petijt à Cæsare vt sibi ablatum, (nempè à Boriuoio fratre iuniore) Boëmiæ Principatum restitueret, Cæsar accepta pecunia, Vdalrico insignia Ducatus cum vexillo confert, Boëmis tamen ius eligendi Ducis non adimit. Et longa sæculorum serie tam iste, quàm ille Historicus enumerat Reges Boëmiæ, illorum Procerum arbitrio nunc viuentibus Regibus, nunc defunctis suffectos. Seruato quidem digno Regij sanguinis & paternorum meritorum respectu, sed ita vt nihil derogaret Electionis libertati, imò gentis erga Reges suos propensiora studia commendaret. Quemadmodum & Poloni gens Boëmis cognata licet habeant perfectã plenamq; eligendi sibi Regis libertatem, nunquam tamen superstitem Regij sanguinis stirpem, ne quidem fæmineam à successione Regni exclulerunt, ius liberæ Electionis suum in liberis suffragijs reponentes: in quibus tamen nonnunquam primigenijs, seu proximioribus minùs idoneis postpositis, remotiores ætate, vel sanguinis gradu, sed habiliores Regno personas stirpis Regiæ prætulerunt. Quod & Boëmis vsu venit, præcipuè verò in filiabus Venceslai Præmislai filij vltimi antiquorum Boëmiæ Regum stirpis masculæ. Henrico enim Carinthiæ Duce, cui maior natu filia Venceslai nupserat, quòd minùs placeret excluso, detulerunt Regnum Ioanni Lucemburgico, Henrici VII. Imperatoris filio collocata, ipsi in matrimonium Elisabetha secundo genita filia Venceslai. Nec desunt Boëmis diuersis extra ordinem delati Regni exempla, sanguinis Regij stirpe neglecta: præsertim cum Anno Christi 1420. post defunctum alterum Venceslaum Henrici Imperatoris filium omisso Sigismundo eius fratre germano (iste Sigismundus paulòpost factus fuerat Imperator) detulerant Regnum Vladislao Iagello, licet iste repudiata illorum Legatione, maluerit fauere illi eidem Sigismundo, vt meminit *Cromerus suæ historiæ lib. 18. propè finem*, & extant in Archiuo Regio Poloniæ exemplaria talis Legationis. Et iterum post Ladislaum Alberti II. Imperatoris posthumum, quando postposito Familiæ Austriacæ pacto de successione proximioris ex illa familia, in locum sine prole mascula decedentis Regis vel Ducis, (nempe Boëmis non consentientibus inito) elegerant sibi Regem Georgium Podiebrauium Boëmum, & post eum detulerant Regnum Vladislao Casimiri Regis Poloniæ filio, sobrino quidem Ladislai, nempè nato ex Elisabetha Alberti filia Ladislai sorore, sed si spectanda erat sanguinis ratio, potiori iure cessisset Regnum Vilhelmo Saxoniæ Duci, qui maiorem natu Ladislai sororem Annam vxorem duxerat. Ludouico demum filio Vladislai, apud Muchatium in prælio à Turcis sublato anno 1526. Boëmi spreta concordia eiusdem Vladislai cum Maximiliano I. Imperatore Viennæ super successione in eodem Regno ad casum mortis Ludouici pro Ferdinando stabilita, quæ ipsis non consentientibus facta præiudicare non poterat, Regem Poloniæ Sigismundum Boëmiæ Regem sibi designarant, vt extant designationis huiusmodi & Legationis ipsorum ad illum Regem in tali causa authographa in Archiuo Regni Poloniæ monuméta: Sed Sigismundus ætate grauatus, plus de Sigismundo Augusto vnico filio suo vix tunc quinquenni educando, quam

A. C. 1619.

A. C. 1618. quàm de quærendis nouis Regnis solicitus, dum nimium cunctatur, Ferdinandus I. adiutus viribus fratris Caroli V. tunc Imperatoris, Regnum illud armis occupauit. Hic autem cautiùs pressisset tantam turpitudinem defensor Laureatus, (suaderet iste Austriacis vt tollerent in Polonia quoque liberam Regum Electionem, si quando ibi ab incautis Polonis regnare permitterentur) quod refert Ferdinandum primo in sua inauguratione dedisse diploma Bòëmis, quo cauit libera eorum Electione se obtinuisse Regnum, postea autem cùm iam securus regnaret, eum diploma illud (quasi à se ignorante tunc ius suæ vxoris concessum) à Bòëmis repetijsse, & aliud restituisse, in quo dixit, Regnum hæreditate Annæ suæ vxoris sororis Ludouici se accepisse; cumq; illi deinde tali collusione offensi, lata lege ne hæreditarium ius in eo Regno cuiquam tribueretur præcauissent, Ferdinandum eos quasi tumultuantes, occasione belli Caroli V. contra Saxoniæ Electorem 1547. (nimium ignominiosis & iusto atrocioribus pœnis) compescuisse, & ius successionis familiæ suæ firmasse. Tacuisset (inquam) ad minus scriptor tam formidolosum violatæ fidei & ereptæ manifesta vi liberæ Electionis (dum quæritur & accipitur Regnum probatæ, postquam autem est quæsitum puerili prætensæ ignorantiæ argumento impugnatæ, ac expugnatæ) monumentum. Et tamen idem Ferdinandus, cùm postea vellet succedere in eodem Regno filium suum Maximilianum, petijt à Bòëmis, vt eum eligerent Regem, omissa mentione hæreditariæ successionis: idemq; fecit Maximilianus pro filio suo Rudoldolpho II. ac plurima habentur apud Boëmos munimenta literarum, quibus non solùm alij externi Principes, sed etiam Austriaci, idque post Austriacos vacante illo Regno, vt post Albertum Imperatorem, petebãt se eligi Reges, ac repulsãm sunt passi, nec vllam querelam de violato sibi hæreditariæ successionis iure fecerunt. Opponunt alij Boëmorum rationibus in hac materia diuersa decreta Imperatorum, & Bullæ aureæ Caroli IV. Anno Christi 1356. publicatæ super successione Electoratuum dispositionem, ac multa addunt de qualitatibus fiduciæ seu feudi Imperialis. Sed in Bulla illa aurea postquam Imperator firmauerat hæreditariam successionem aliorum Electoratuum, de Boëmiæ Regno addidit. *Saluis Priuilegijs, Iuribus, & consuetudinibus Regni nostri Boëmiæ super Electione Regis in casu vacationis per Regnicolas, qui ius habent eligendi Regem Boëmiæ facienda, iuxta continentiam eorundem Priuilegiorum, & obseruatam consuetudinem diuturnam, quæ decernimus nunc & perpetuis futuris temporibus, in omni suo tenore & forma indubiam tenere roboris firmitatem.* Et Fridericus II. Imperator literis suis publicis de Anno 1212. 1216. 1231. ius huiusmodi Electionis Regis liberæ Bòëmis confirmauit, additis in eis his verbis: *Volentes vt quicunq; à Boëmis in Regem electus fuerit, ad nos & successores nostros accedat Regalia debito modo accepturus.* Et si quæ in contrarium fortè promanarint Imperatoriæ sanctiones, non vocatis nec auditis Bòëmis, ius primæuum ipsorum tollere non possunt, nec aliquando eorum dispositionem Bòëmi admiserunt. Bòëmia quoque (vt Silesiam taceamus quæ longè post auulsa à Polonia, & spontè sua

Bulla Aurea cauet Boëmis liberam Electionem Regis.

A. C. 1619. sua coniuncta Bòëmiæ maiores retinet libertates) non potest dici verè feudum Imperiale vt alia feuda, cùm non sit ab Imperio profecta, nec vnquam fuit vectigalis Imperij, sed libera volens accessit ad societatem Imperij allecta consortio dignitatis Electoralis. Vnde ad indictiones & collectas Imperij nil confert: ad gratuita onera, vel defensionem publicam Imperij non obligatur: in serie circulorum seu Tribuum, in quas Imperium est partitum, non numeratur, nec comprehenditur; nullumque fœdus vnquam iniuit cum Ordinibus Germaniæ pro defensione mutua, seu manu tenendo communi statu. Ac potissimum Germaniæ Principes in Bòëmiam varijs occasionibus adsciti, illud Regnum, nonnisi vt eius successionem pro suis prosapijs stabilirent, seu ambitiosi in Ordinũ Bòëmiæ suffragijs legittimis iustam repulsam passi, per vim auxiliorum externorum ibi regnare volentes, ipsorummet Bòëmorum incuria seu imprudentia in clientelam Imperatorum & Imperij asseruerunt. Quæ paucis delibasse suffecerit, cùm longior disputatio Bòëmis iam subiugatis ac penè extirpatis prodesse non posit, & hoc tempore ius Regnorum in armis consistat. Iniusta tamen arma non rarò in authores recidunt, & horrendo quodam iudicio Dei, qui aliena euertunt iura, serò fortè, sed aliquando tandem propria quoq; perdunt: vt manifestiùs apparebit ad finem in hoc casu violatarum Bòëmiæ libertatum, à cuius incendio erumpens flamma belli, totam Germaniam iniuriæ huiusmodi consciam, ac omnes Austriacas ditiones, vsq; & Indianas corripuit, impleuitque tristioribus ærumnis, & qui iure belli (vti gloriantur) oppressam tenent Bòëmiam, eodem iure belli propria amittunt.

Bòëmia non obligatur ad collectas Imperij.

Ad propositũ vt redeamus repudiato Ferdinando Boëmi, paucis dieb⁹ elapsis, deliberationem de eligendo alio sibi Rege instituerunt, collatisq; calculis, Fridericum Electorẽ Palatinum Regem Boëmiæ renunciârunt, confidentes quòd eius potentia Angli soceri opibus, & consanguinitatibus tot Principum, maximeq; fœdere dissidentium Religionum Germaniæ fulta, ab Austriacorum vi defendi possent. Propendebant illi primùm ad Saxoniæ Electorẽ, sed metuebant, ne iste æquè ac Austriaci hereditariũ ius in hoc Regno, vel aliquibus ei adiunctis Prouincijs vsurparet. Daniæ Regem reseruabant vltimæ necessitati, magis inclinati ad Ducẽ Sabaudiæ, cui etiam Fridericus Palat. (vt compertum fuit ex Cancellaria Anhaltina) adhuc ante obitum Matthiæ Cæsaris, ad hoc & ad consequendũ Regnum Romanorum operam suam offerebat, dummodo vicissim ab ipso in occupanda Alsatia & Regno Vngariæ consequendo adiuuaretur. Sed cùm ille parum virium tanto negotio conferre posset, Fridericus proprijs impensis sibi ipsi potiùs quàm alteri quærere Regnum maluit. Nec à proposito abduci potuit suasionibus Maximiliani Bauariæ Ducis agnati sui: & initio Octobris Valdsachsij Legatione Boëmorum audita, priuilegijsque eorum & decretis vti petebant approbatis, vltima Octobris cum vxore & filijs Pragam intrauit: quartoq; post die corona Regia solenni ritu in summo Arcis Templo, præstito iureiurando super legibus Regni seruandis insignitus fuit, & deinde septima Nouembris Elisabetha vxor ipsius

Fridericus Elector Palatinus Rex Boëmiæ renunciatur.

Sabaudiæ Dux aspirat ad Regnum Boëmiæ.

Fridericus Elector Palat. coronatur Rex Boëmiæ.

A. C. 1619. ipsius Diadema Regium accepit ritu persimili, quem exequebantur Ministri sectæ Euangelicæ, templi illius Cathedralis Catholicis Sacerdotibus ad aliud templum migrare coactis; imò Rex iste nouus eiecerat paulò post ex illo templo imagines sacras, & omnem cultum Catholicum. Statim autem post peractam illam solennitatem *Directores* Boemici officijs suis renunciarunt, & plenum ius regiminis tam togati quàm militaris permiserunt Regi nouo: Qui præfectura generali exercitus Boémici Christiano Anhaltino Principi commissa, ipsemet non multò post iuit Norimbergam ad Conuentum fœderatorum dissidentium in Religione, vti supremus fœderis illius præses. Ac facilè traxit in societatem belli Boémici fœderatos illos, persuasos quòd ageretur causa libertatis Religionis, literis pro pace Religionis toti Imperio à Rudolpho Imperatore datis comprehensa, quæ si in Boémia Imperij membro violaretur, in omnibus Imperij partibus periclitatura videbatur: Quem metum augebant delectus militares in diuersis locis tunc à Liga Catholica instituti, & Conuentus eiusdem Ligæ Herbipoli eodem mense Nouembre celebratus. Maiori autem ausu vrgebat nutantes res Ferdinandi Gabor Bethlem Transiluaniæ Princeps: iste enim vti condixerat Boémis cum triginta millibus armatorum in Vngariam ingressus, omnia penè ibi munitiora præter Comorram & Iaurinum occupauit, & Posonij præsidio firmo relicto, Viennam circum exercitus suos Duce Budiano disposuit, cæso Buquoio, & à custodia Pontis Danubij, ac suburbij Neostadiensis intrò Ciuitatem compulso. Iamque conuocârat Comitia Procerum Vngariæ Posonium, in quibus finiente mense Septembre coronaretur Rex Vngariæ, nisi vis fortunæ Ferdinando propitioris consilia ipsius præter omnem spem turbasset. Sigismundus Rex Poloniæ qui impensiùs partibus Ferdinandi fauebat, eòusq; distinebatur contradictionibus Polonorum, ne arma pro eo iuuando sumeret, & non nisi Legationibus ad Boémos, Silesios, Vngarosq; missis, eos ad pacatiora consilia hortabatur nullo fructu. Sed sub hoc tempus cùm iam magis Ferdinandi status periclitari videretur, non ampliùs differenda ipsi auxilia ratus, octo millia equitum leuioris armaturæ expeditissimorum (denominabantur *Lissowczycy*, eò quòd cum Lisouio celeritate pugnandi claro in Moschouia militarunt) quasi ab Humanaio Procere primario in Vngaria Ferdinando fideliori conducerentur, ad confinia Vngariæ congregari iussit. Isti itaq; duce Ioanne Rogawski, cum Adamo Lipski Delegato Regio mense Septembre Carpato monte superato, Cassouiam propè progressi, apud Castrum Humeniam Stephanum Ragozium cum exercitu Gaborij ibi excubantem prælio commisso profligarunt, omnéq; circum vicinam Regionem illam cædibus complêrunt. Ac magis auxit cladem illam fama velociùs Posonium perlata: vnde plerique Proceres Vngari consternati, relictis Comitijs, & Electione noui Regis intermissa, singuli ad defendenda propria se subduxerunt, & Gabor Bethlem veritus ne exercitus ille Polonicus victoriam prosequens (vt rumor erat) rectà Posonium peteret, omnes copias ad se reuocauit à Vienna, quæ obsidionem

Fridericus factus Rex Boêmiæ eijcit è templo Pragensi clerum & imagines sacras.

Anhaltinus Princeps præficitur militiæ Friderici.

Betlem Vngariam occupat.

Betlem Comitia Vngarorũ celebrat Posonij.

Sigismun. III Rex Pol. Ferdinand. auxilia mittit.

Poloni Ragozium profligant.

Vngarorũ Comitia Posonij dissipãtur post cladem Rakocij.

Vienna obsidione Betlemi liberatur post cladem Ragozij.

nem illam suam vltra sex hebdomadas ob penuriam commeatus tolerare non potuisset. Atq; tali ope Regis Poloniæ Vienna tunc liberata, & Corona Vngariæ Ferdinando seruata fuit: nec aliam opportunitatem eam sumendi Gaborius deinceps habere potuit; quinimò exinde metuẽs huiusmodi irruptiones Polonorum in Vngariam, inducias cum Ferdinando tractauit, ac conclusit à fine anni huius ad mensem Octobrem anni proximi duraturas: pacto præcipuè quòd possideret interim omnia quæ in Vngaria occuparat, quodq; querelæ Ordinum Hungariæ in Comitijs Neosselij proximè celebrandis componerentur: & Poloni incursionibus Vngariam ne vexarent. Quibus inducijs durantibus Ferdinandus securus ab ea parte, tempus habuit colligendi à Summo Pontifice & Hispano Rege auxilia, comparandi vires, easq; totas non distractas conuertendi contra Boémos cum euidenti commodo suo, & maximo momento ad subsequentes victorias. Poloni autem licet statim ab illo conflictu ex Vngaria in Poloniam fuerint (Proceribus Poloniæ illam irruptionem in Vngariam damnantibus) reuocati, tamen non multò post alio itinere per fines Silesiæ in Morauiam indeq; Viennam transierant, optimamque operam toto illo bello nauarant Ferdinando, vt euentus docebunt.

In Gallia huius anni medio mense Februario Regina mater, quæ Blesæ domicilium à nece Marchionis Ancrei habebat, clàm inde Lochetum, & deinde Bruagium oppidum maritimum satis munitum concessit, ministerio Ducis Espernonij, cuius filius Archiepiscopus Tolossanus, cùm ex condicto nocte intempesta cum aliquot turmis equitum propè illam Arcem Blesæ accessisset, Reginam comitatam à duobus pedissequis suis Italis, & Comite Bremosio, ex Gynæceo per secretum ostium in hortum Arcis deductam, & inde per scalas ex funibus contextas in fossam ambientem Arcem demissam excepit, & quò proposuerat conduxit. Commouerat ea res grauiùs Regem, qui statim conscribi iusserat validũ exercitum, vt Espernonium aliosq; facti illius conscios bello persequeretur, sed in breui reconciliationem cum Regina matre fecit, data venia Espernonio & eius socijs, ac permisso quòd Regina in Aula ipsius, seu vbicunq; in Regno vellet degere posset. Hoc etiam anno idẽ Rex Galliæ sororem suam secundo genitam Victorio Principi Sabaudiæ Ducis primogenito Lugduni desponsauit. Mense autem Octobre Principem Condæum ex custodia tam diuturna liberauit, conductoq; ad Aulam, per Burranum causas detentionis exposuit, & in posterum vti cognatum in honore eum habendum fore promisit.

A. C. 1619.

Betlem facit inducias cum Ferdinando.

Ferdin. Imp. res nutantes iuuerunt induciæ cum Betlemo factæ.

Poloni ex Vngaria per Silesiam redeũt in auxilium Ferdinando.

Galliæ Regina euadit Blesis Bruagium.

Galliæ Rex reccõciliatur Reginæ matri.

Sabaudiæ Duci Victorio desponsatur soror Regis Galliæ.

Condæus Dux è custodia liber dimittitur.

Annus Christi, 1620.

ANNVS Christi Millesimus Sexcentesimus vigesimus maiores bellorum turbas sensit, & inprimis Boëmici, pro quo tota Europa Christiana concitata, pars Imperatori Ferdinando, pars Friderico Palatino Electori militauit. Et neq; Religio tam cruenta certamina vacua spectare potuit: sed ille Catholicam Romanam, iste hæreticam in suum subsidium armauit, persuasam quòd eius causam ageret, cum tamen nonnisi (vt Imperator in suis edictis firmitèr asseuerabat) de Regno Boëmiæ ageretur, ac demum de continenda potentia Austriaca, ne armis Hispanicis in Germania collocatis, absolutoque Dominatu vsurpato, hæreditariam successionem in Imperio sibi stabiliret, totamq; Europam Christianam in Monarchiam redigeret. Vt autem singulariùs ista attingamus, Ferdinandus potiori cura, nempè in consequendo Imperio perfunctus, & etiam Vngaricis motibus per inducias cum Gaborio vt diximus, ad tempus compositis, omnem suam solicitunem ad coërcendos Boëmos conuertit. Accersiuit statim maiora auxilia à Rege Hispano, qui ad initium anni huius summissis tribus millibus Hispanorum peditum Præfecto suo in Austria militari Balthasaro Maradas, aliarum copiarum delectus Neapoli, Mediolani, & in Flandria pro isto bello indixit. Summus etiam Pontifex Romanus Paulus V. in tota Hispania, Italia, Sicilia, Flandria, fructuum ex bonis Ecclesiasticis in annos singulos prouenientium decimam partem seponi, ac ingentem pecuniæ vim inde collectam, ad impensas eiusdem belli applicari fecit. Imò ex proprio quoq; Pontificio ærario viginti millia nummorum aureorum in Menses singulos contribuit pro Liga Catholica, quæ validum exercitum sibi comparauerat, eumq; in auxilium Imperatori miserat. Ac primum quidem cùm iste exercitus per Alsatiam à Fæderatis dissidentibus transitu prohiberetur, Liga nonnisi pro securitate propria, & non ad lacessendum aut lædendum quenquam eum collectum fuisse asseuerabat, sed postquam transitum illum impetrauerat, cum palàm ad partes Imperatoris destinauit sub regimine Ducis Bauariæ Maximiliani, qui tria millia Equitum, & quindecim millia peditum conscripserat quoq; in suis ditionibus pro iuuando Imperatore. Ex hæreticis autem Principibus Germaniæ solus Elector Saxoniæ, ne Palatinum auctum Boëmiæ Regno potentiorem videret, cum quo eòusq; æquali pariq; iure vixerat, seu quòd vereretur ne Duces Vinmarienses quādoq; ope ipsius auitū Electoratū Saxoniæ repeterent, Mulhusij Electoribus Ecclesiasticis congregatis se coniunxit, eorumque Decretis causam Boëmorum (nec dictam nec auditam) damnantibus subscripsit. At Palatini res statim ab initio languescebant: nam licet Rex Angliæ & Daniæ, ac omnes ferè dissidentes in Religione & Austriacorum æmuli ipsi fauerent, tamen dum in illis principijs oscitanter agunt,

Ferdin. Imp. præparationes ad bellum Boëmicum.

Hispanus Rex mittit auxilia Ferdinando.

Paulus V. PP. decimas indicit in auxiliū Imperatori.

Liga Catholica in Germania exercitum cōscribit.

Ligæ Catholicæ exercitus Bauariæ Duci committitur.

Saxoniæ Dux coniungitur partibus Imp.

Mulhusij Electores congregati damnant causam Boëmorum.

ter agunt, nullam vtilem operam eius rationibus præstiterunt hoc anno, vt solus cum Boëmis totam belli molem sustinere debuerit.

Fæderati enim Vlmæ congregati satis habuerunt tunc in eo consensisse cum Liga Catholica, quod (exclusis ab illa concordia Boëmis) in Imperio alter alterum non læderet. Ac cauerant quidem quod comprehenderetur vterque Palatinatus in illa concordia, sed Spinola hoc neglecto (festiuè Moguntinus Elector eum excusauit, quòd Austriaca Domus in Liga Catholica non esset, nec obligaretur ipsius pactione) ab Archiduce Alberto missus ex Belgio cum exercitu valido in Palatinatum, primo illius Oppidum insigne Crucenacum ad tam insperatam vim minùs prouisum post breuem oppugnationem ad deditionem coëgit, ibiq; sede belli sibi fixa, vltrà progrediens, Altzenam ac Oppenhemium, & demum alia plura eius regionis loca vi cæpit, eamq; partem Rheni cum vtraq; ripa in suam potestatem redegit, præsidijsq; muniuit: Fæderatorum copijs cum Duce Georgio Federico Marchione Badensi in proximo desidentibus, nec eius conatus impedientibus. Angliæ quoque Rex nimium cunctando, tum demum decreuit mittere ad talem necessitatem subsidia, cùm audisset de ista expeditione Spinolæ: Vnde illa conducta ab Henrico Nassouio intempestiuè, Palatinatum nil iuuerunt. Et Hollandorum Dux Mauritius Nassouius cum exercitu in Iuliacensi ditione degens, à longè Spinolæ progressus obseruabat, proprijsq; magis periculis seu commodis prospiciens, in Insula Rheni Komperuerth dicta inter Bonnam & Coloniam propugnaculum excitauit, ad ludibrium Ecclesiasticorum mitram Sacerdotalem denominatum. Similiter & alij earum partium colligati otiosi hærebant, fortè quod Palatini fortunæ non adeò fauerent, seu quod maiori eius necessitati auxilia sua reseruarent, sperarentq; adhuc negotium tractatione amica componi potuisse, cúm id Legatus Regis Galliæ, Angliæ, & Daniæ apud Imperatorē diligentiùs vrgeret. Palatinatus itaq; penè indefensus tunc manebat, & in Boëmiæ Regno Palatinus solis Boëmicis viribus rem gerebat, eisq; nimiū distractis, cum Silesij potissimū illius Regni robur in prohibendo Polonis ad Imperatorem transitu apud Viadrum seu Oderam fluuium continuò excubarent omnes: sed tamen non infelices tota æstate successus habuit. Principio anni transierat in Morauiam & Olomucium magnificè ingressus, iusiurandum fidelitatis ab Ordinibus Prouinciæ illius accepit, vicissimq; eorum Priuilegia confirmauit. Inde in Silesiam progressus, Vratislauiam tanto cum maiori splendore intrauit, Ioanne Christiano Duce Legnicense nomine omnium Ordinum Silesiæ eum salutante. Vbi postero die in Templo S. Elisabethæ Luterano omnes Principes & Nobiles Prouinciarum Silesiæ, insequenti verò die Troilus Decanus Ecclesiæ Cathedralis Vratislauiensis cum duobus Canonicis nomine Collegij sui, & deinde Ciues Vratislauienses ei iurārunt subiectionem. Reuersus autem Pragam filium recens sibi natum è fonte Baptismi leuari, Rupertumque nominari fecit, & Comitia celebrauit, in quibus fædus cum Gaborio Betlemo ac cū Ordinibus Vngariæ, præsente Emerico Turso Comite Falbano Legato Bethle-

A. C. 1620. Friderici Elect. Palat. initia rerum lāguent.

Fæderati Germaniæ cū Liga Cathol. cōuentionem faciunt.

Spinola in Palatinatum cū exercitu Hispanico venit.

Crucenacum capit Spinola.

Fæderati otiosi spectant in Palatin. progressus Spinolæ.

Angliæ Rex tardè auxilia mittit in Palatinatum.

Hollandi muniūt Insulam Rheni Komperuerth.

Friderici Palat. in Boëmia vires distractæ.

Fridericꝰ Palat. Olomucij recipit à Morauis iusiurandum.

Vratislauiæ Frid. Palatin. Silesij fidelitatem iurant.

Fridericꝰ Palat. cum Betlemo fædus confirmat.

A. C. 1620. Bethlemi, additis ei firmioribus securitatis conditionibus, & interposito iureiurando ratum fecit. Quo autem ius illius Regni in successione familiæ suæ retineret, in eisdem Comitijs filium suum primogenitum Fridericum Henricum sexennem, Regem Boëmiæ solenni ritu renunciari, coronariq; curauit. Arma quoq; non iniqua sorte sub illud temp⁹ tractauit, nam apud Gretseisteinum mense Februario Dux Cæsareus Bucquoius, commisso cum Boëmis prælio non paucos ex suis amisit, & propè Egenburgum ac Veissam mense Martio Princeps Anhaltinus Dux copiarum Palatini cùm Cæsarianos Duces Bucquoium & Dampirum simul congregatos inuenisset, leuioribus prælijs vno & altero die remoratos, tandem in insidias conduxit, ac inita pugna tormentis ab vno monte displosis, ordines eorũ turbauit, emissoq; equitatu cæsis plurimis, reliquos in fugam conuertit. Maior autem iaculorum vis ibi incubuerat in Polonos Cosacos, qui in omni conflictu, licet leuiorem armaturam gererent, sed quod eò expeditiores & audaciores essent, ad omne periculum ineundum, in prima acie collocabantur. Vnde Dux eorum Albertus Kleczkowski in fronte aciei tunc stans, pila tormenti percussus cum paucis ex suis occubuerat: reliqui tamen eius socij Ordines retinuerunt, & hostem in Cæsarianos dispersos sæuientem represserunt, Dampirumq; cum equo collapsum à nece seruarunt.

Frid. Palat. filius renunciatur Rex Boëmiæ.

Anhaltinus profligat Cæsareos.

Kleczkowski Polonorum ductor casus.

In Morauia quoq; Tifenbachius Dampiricos sexcentos Nikelsburgo eiecit; ac alibi Razium oppidum propè Cremsam à Boëmis fuit interceptum, Bucquoio, ac Maradasio diuersa oppida vicissim in Boëmia occupantibus, vt collato calculo, Mars vtrinque esset communis: præter excursiones Cosacorum Polonorum, qui frequentibus turmis per medias Silesiorum excubitorum stationes, (non rarò vt belli fert alea cum aliqua iactura) ad Imperatorem assiduè perrumpebant, & incredibili celeritate famam aduentus sui præuenientes, hostem incautum ad talem pugnandi modum sæpè oppresserunt; hocque superiores tunc fuisse, ac hosti formidolosiores Imperatorij videbantur. Quod autem attigimus de pacis tractatu, Rex Galliæ requisitus à Legato Imperatoris Furnstenbergio Comite pro auxilijs contra Boëmos, Boëmorum Legatis eadem implorantibus, cùm neutri deesse mallet, expedierat Ducẽ Angolismensem, qui non solùm in Germania, sed & apud Gaborium de medijs pacis ageret. Rex quoque Daniæ intercedebat pro tractanda cessatione armorum, & magis Rex Angliæ, cuius Legatus in Aula Imperatoris continuè degens, hoc idem solicitè procurabat. Sed Imperatorij nullum tractatum pacis admittendum iudicârunt, nisi priùs Palatinus Boëmiæ Regno se abdicaret, quantumuis iste & in responso ad literas Mulhusensis Conuentus Electoralis, & ad Electorẽ Saxoniæ, ac ad Ducem Bauariæ datis obtestaretur, se subire velle omne iudicium, dũmodo non à damnatione inciperet, & in eo Imperatorij non actoris simul & Iudicis officio fungerentur. Tantò minùs obtineri potuit vllus tractatus, cum initio æstatis Imperator viribus augeretur, & eius voluntatem de proscribẽdo Palatino, & Boëmis, Mulhusij congregati Electores approbassent. Elector Sa-

Polonorũ excursiones, damna dãt inimicis Imp.

Galliæ Rex legatum mittit ad tractandã pacem inter Imp. & Frideric. Palatinum.

Daniæ Rex inducias petit ab Imp. pro Frideric. Palatino.

Ferdinandus Imp. negat inducias Palat. nisi priùs renunciet Regno Boëmiæ.

A. C. 1620. ctor Saxoniæ aliquantum isti proscriptioni restitit, sed & iste amplioribus promissis per Carolum à Dona Imperatoris Legatum expugnatus, sententiam mutauit, & pacto quòd Lusatiam in præmium laboris, suarumq; impensarum compensationem haberet, etiam executionem mandatorum ac proscriptionis huiusmodi in se suscepit. Hispanos quoq; cum Archiduce Alberto, & Ducem Bauariæ proscriptio illa Palatini ad iuuandum Imperatorem erexit, cum illis inferiorem Palatinatum, isti interim in pignus superiorem Austriam, & bello finito superiorem Palatinatum addixisset, ac insuper eidem Bauaro dignitatis Electoralis consequendæ spes iniecta fuisset.

Electores Germaniæ Mulhusij consentiunt vt proscriberetur Palatinus.

Saxoniæ Electori committitur executio contra Boëmos.

Et is itaque vnà cum Alberto Archiduce arripuit lubens decreti Imperialis exequendi munus, seu honestiorem expeditionis bellicæ, ac hæreditarias Palatini ditiones occupandi causam, omniq; tractatuum mentione reiecta, Duces isti partium Imperialium ad oppugnandum à pluribus locis simul Palatinum expeditionem instituerunt. Mense Augusto Ambrosius Spinola, vt supra attigimus, ex Belgio in Palatinatum arma infesta conduxit; & eodem Mense Elector Saxoniæ, datis literis ad Boëmos & Lusatos quod Decretum Imperatoris exequi vellet, nisi sponte ad eius obsequium redirent; cùm illi monitionem hanc negligerent, in Lusatiam superiorem quindecim millia armatorũ cum magno apparatu bellico præmisit, & ipsemet subsequens, Budissinum illius Prouinciæ caput obsedit, magnaq; vi ad deditionem coëgit. Nec multò post penè totam Lusatiam inferiorem obtinuit, Silesijs qui cum Marchione Iagerndorfio ad eas partes defendendas fuerant destinati, in auertendis Polonorũ incursionibus occupatis. Duci Bauariæ summa rei obtigerat, vt nimirum fontem controuersiæ Boëmiam ipsam vnà cum Bucquoio & Maradas Cæsarianarum copiarum Præfectis peteret. Sed priusquam cum istis coniungi posset, ne tempus perderet, in Austriam superiorem initio eiusdem mensis Augusti, vnà cum Leopoldianis copijs mouit. Et primò Arcem Sternbergensem post leuem præsidiariorum propugnationem cæpit, deinde Freidstadio, Hageno, Elistemio præsidia à Boëmis imposita facilè eiecit, & Lincium à Prouincialibus derelictum intrauit, præsidioq; proprio muniuit, ac ad præstandum sibi fidelitatis iusiurandum eius Magistratum coëgit. Atque hæc ad securitatem illius Prouinciæ tunc sufficere reputans, comtempto Comite Turrensi ibi propè Neuhusium castra habente, ad Morauiæ & Boëmiæ confinia properauit.

Bauariæ Dux suscipit onus executionis Imp. contra Boëmos.

Saxoniæ Elector Budissinũ capit.

Bauariæ Dux in Austriam ducit exercitum.

Lincium occupat Bauariæ Dux.

Interim Imperator non minori studio laborabat, quomodo turbas Vngaricas sedaret, institutis ad eum finem Comitijs Neoselij Ordinibus Vngariæ, in quibus ipse quoque Gabor Bethlem comparuit. Aderat & Legatus Gallicus, ac Regis Poloniæ Nicolaus Firley Castellanus Woynicienſis, tum & Turcicus, Boëmicus, ac magna frequentia Procerum Vngarorum. Inter quos cùm præcipuum rerum arbitrium obtinerent Georgius Ragozi, ac Emericus Turso Gaborio addictiores, ac Religione hæretica coniuncti, eius partes fortissimè tuebãtur. Vnde pro commodo Imperatoris nihil ibi potuit æquum obtineri, ne induciç quidem

Vngari Neosolij Comitia celebrant.

Betlem vult eligi Rex Vngariæ.

A. C. 1620. quidem longiores, præter quod industria Legati Poloni Electio noui Regis Vngariæ, quam Legatus Turcicus vehementer vrgebat, & Vngari desiderabant, ad proxima Comitia Posonij celebranda fuerat reiecta.

Tirleius Legatus Reg. Pol. in Comitijs Vng. bonam operam nauat Imp.

Sicq; tunc elusa Electio illa Regis Vngariæ, nunquam ampliùs perfici potuit ob superuenientes belli inualescentis vicissitudines, quæ Comitia illa Posonij celebrari non permiserunt. Statim verò Gabor Bethlem expedierat octo millia Equitum in Boëmiā, & ipse Neoselio à Comitijs rectà Endeburgum transiuit, vt finitis inducijs ad finem proximi Septembris inde Austriacas Prouincias inuaderet. Quibus conatibus Imperator quoque obuiandum ratus, Viennam muniri iussit, & Dampirū Ducem belli pro Austria & Vngaria designauit, euētu ipsi Dampiro infelici: postquam enim apud Hundeshenium & Teccamburgum hostiles incursiones aliquantum, præsertim ope Polonorum Cosacorum represserat, elatus tali successu, Posoniū cum Corona Regali Vngariæ ibi asseruata, quod minùs sufficienti præsidio munitum fuisse Vngari quidam retulerant, intercipiendum decreuit, & secundo Danubio quadraginta nauib⁹ demisso peditatu cum apparatu bellico, nona Octobris eò aduenienss, Pontem Naualem disiecit, suburbiumq; Danubio ibi proximum cæpit. Sed dum ipsemet speculatur, quà ad Arcem oppugnandam tormenta applicaret, iaculo bombardæ à præsidiarijs percussus interijt. Eius cadauer ad Arcem raptum, & absciſſo capite ludibrio habitum, demum graui lytro redemptum, Viennæ in Monasterio Franciscanorum honorem militarem sepulturæ obtinuit. Præsidiarij autem Posonienses eruptione facta, etiam copias eius profligārant, insistentesq; fugientibus, Viennam propè alias turmas equitum & peditum Cæsarianorum ex inopinato in eo itinere deprehensas fuderunt, interfectis Præfectis eorum nominis non postremi.

Dampir Dux Cæsareg apud Posonium occiditur.

Vngari Posonio excurrentes Cæsarianos profligāt.

Sed vt ad Ducem Bauariæ redeamus, is rebus in superiori Austria ex voto compositis, omnes copias Imperiales ad finem Boemiæ contraxit: cum quibus Pragam Regni & negotij tanti caput peteret. Et cum simul incedere non possent propter itinerum angustias, easq; à Boëmis in syluis præsertim Hircinijs obsessas, & magis propter pabulum equorum, quod nōnisi ex longinquo prouideri debuit, per diuersa incedentes demum propè Pilsnam omnes conuenerunt, postquam vnusquisque Ducum illarum in suo transitu plura Oppida partim vi, partim deditione occupasset. Nec dubiam victoriam promittebat tam validus exercitus, in quo aderant Duces experti, milites stipendiarij omnes veterani, maiori parte pedites Hispani selectiores, vniuersè quinquaginta millia numero pedites & equites computati; cùm in Palatini exercitu nonnisi sex millia stipendiariorum exercitatiorum, quos Dux Vinmariensis ex Hollandia nuper conduxerat haberentur, & paucæ cohortes à Boemis ab initio tumultuum illorum collectæ, (Ernestus Mansfeldius Comes vltra Pilsnam, vt in Bauariam irrumperet, cum suis turmis substiterat) ac Vngarorum octo millia leuioris armaturæ. Cætera autem agmina Palatini ex delectu

Bauariæ Dux in Boemiam exercitum ducit.

A. C. 1620. delectu Boëmorum ac Morauorum Prouincialium constabant, vniuersis copijs triginta millia hominum non excedentibus. Et hi egestate rerū omnium pressi, cum decemocto Mensibus stipendia nulla receperint. Vnde etiam non adeò benè affecti Palatinō, præsertim Centuriones ac Ordinum Magistri maiori parte Pragæ morabātur, officijs suis neglectis.

Friderici Palatini vires infirmæ.

A principio tamen venientes Cæsarianos non segnitèr exceperunt, carpentes extrema castrorum, & interceptis plurimis, præsertim fæminis & ægrotis qui in Bauariam remittebantur, inter quos etiam fuit Aslangius ipsiusmet Ducis Bauariæ Consiliarius. Ac cùm Pilsnam primùm oppugnandam fore putassent, Rokisanum & inde Rakonicium castra sua promouerant, tam propè Cæsarea castra, vt contineri vtrinq; non possent à conflictu, qui deinde in iustum prælium processit, Marte vtrinq; æquali, cæsisq; in eo insignioribus è Cæsarianis Marco Philippo Fuggero, Aquauiua Neapolitano, ac Comite Bucquoio ictu sclopeti leuitèr vulnerato, & ex Boëmis Theodoro à Dona & Cratzio desiderato. Sed cùm intellexissent Boemi Ducem Bauariæ, nec de Pilsna oppugnanda cogitare, nec prælio generali ibi decertare velle, sed rectā Pragam iter dirigere, ipsi vt præuenirent eius conatus, primi sua castra Pragam versùs mouerunt, scienter satis & commodè, nempè vt præ mœnibus arcis, & paruæ partis Pragæ hostem exciperent, & si fortunam inuenirent aduersam, receptis intra munitiones suis copijs, vallo & propugnaculis ante ad talem casum tempestiuè excitatis defenderentur. Quid autem interuenerit illud tam salubre consilium, explicari non potest, nisi referatur ad Deum vnicum victoriarum auctorem, qui confundit sapientes quos vincendos decreuit, vt manifestiùs pugna ista edocuit. Quæ priusquam successisset, miserat Palatinus ad Ducem Bauariæ, colloquium cum ipso & tractatum pacis aliquem requirens, & explicationem verborum, quæ ipse Bauarus in vltimis suis mandatis ad Boemos datis apposuerat, *(ea de ipso Palatino neque dici neque accipi debere.)* Verùm Bauariæ Dux respondit, serò nimis colloquium peti, nec concedi posse, nisi priùs Palatinus Regno Boemiæ cessurum se promitteret: verborum autem illorum significationem talem esse dixit, quod cum in diplomate executionis à Cæsare sibi commissæ nulla mentio Palatini facta sit, se quoque nolle hanc executionem vltrà extendere. Desperato itaque omni tractatu die septima Nouembris primi Boemi peruenerunt ad campum Albo monti Arcis Pragensis itinere dimidiæ horæ vicino, & satis opportuno loco instruendæ aciei constiterunt. Nec multas post horas Bauarici quoq; (in transitu proximi fluenti limosi eos Boemi remorari potuissent) superuenerunt. Et quidem Bucquoio, qui æger ex vulnere nuper accepto lectica vehebatur, tardiùs cum extremo agmine succedente, ea die nihil fuit tentatum, verùm insequens octaua Nouēbris (Dominica fuit) litem illam diremit. A parte Cæsarianorum summus rerum moderator Bauariæ Dux, eiusq; Vicarius Comes Tillius, Bucquoius, Maradas Hispanorum Ductor, à parte autem Boëmorum Princeps senior Anhaltinus (Palatinus qui toto tempore eòusq; in castris fuerat, recesserat ad Pragensem

Cæsariani cū Palatinis in Boëmia congrediuntur æquali marte à principio.

Fuggerus & Aquauiua ex Cæsarianis cæsi.

Frid. Palatin: colloquium cū Bauariæ Duce frustra petit.

Prælium Pragense Cæsarianorum cum Boëmis.

A. C. 1620.

gensem Arcem) Comes Hohenloius, & Matthæus Turrensis acies instruxerunt, peritia summa quæ in ea arte desiderari potest, ac pari vtrinq; animorum alacritate, ab hora meridiana inierunt prælium, in quo iunior Anhaltinus cum iuniore Turrensi inuecti in Bucquoianos, illud latus penè dissipârât, cæso præcipuo eius Ductore Megauio, Rompheo, Prasingeo, & quatuor Vallonicis centurionibus, ac capto Breinero, cuius Legio pedestris cum Tiphenbachica iam deserere signa cœperat, cùm Poloni Cosaci à Maximiliano Litchtensteinio illius alæ præfecto confligere iussi, Vngarorum turmas inuaserunt, & à primo congressu statim in fugam effusis insistentes, Ordines Boëmorum ab illis fugientibus turbatos penitùs distraxerunt. Bucquoianis quoque laborantibus interim Tillius subuenerat, & instaurato prælio Anhaltinus Vinmariensis, & Turrensis iunior capti, penè omnes suos amiserũt: tota deinde acies Imperialis in cædes fluctuantiũ Boëmorum conuersa, multò plures in fuga quàm in pugna conficiebat, vt numerus ex eis occisorum ad sex millia ascenderit, cùm ex Imperialibus non plures trecentis ceciderint.

Poloni Vngaros persequẽtes aciem Boëmorum turbant.

Boëmi vincũtur à Cæsarianis.

Atque tunc primùm apparuit error neglecti primi consilij Boëmorum de non committenda summa rei vniuersali prælio, sed custodiendo vallo Ciuitatis, vel ad minus firmandis (vti poterant) castris, & parando periclitantibus in pugna recursũ circa mænia Vrbana, vbi cùm nulla præsidia constituta fuerint, vsq; & sub ipsis muris hortorum Arcis in tuto se iam esse putantes è pugna elapsi cędebãtur, & plurimi in fluuiũ Moldaua, pręsertim Vngari qui ea parte, cùm alium receptũ non inuenirent, in fugam eruperant impulsi, ibidem submersi perierunt. Imò & à pugna munitiones Ciuitatis paruæ (alioquin non adeò viles quin ad sustinendum primum impetum hostis sufficerent) occupasse, viresq; ex dispersis recollectis, & ex Ciuitate tam ampla alijs militibus adscitis, instaurasse non difficilè fuisset. Sed vt ab inito prælio præcipui Ductores senior Anhaltinus & Turreus senior ac Hohenloius ad Arcem concesserant, nullus adfuit qui inclinatam aciem restitueret, ita & de auertenda post cladem illam maiori rerum iactura, curam nemo gerebat, omnibus non tam metu periculi, quàm horrore quodam Panico, seu è cælo immisso perculsis. Quod in ipsis Boëmorum castris qui adfuerunt magis sunt experti; referebant enim in illis duabus horis ante pugnam quasi terra tremeret omnes trepidasse, & in feruore pugnæ postquam aliquãdiu feliciter pugnassent Boëmi, non viros tantùm sed & equos horrore quodam correptos tremuisse, fugamq; inde arripuisse. Tesseram militarem eo die Dux Bauariæ dederat *Sancta Maria*, cuius Virginis Beatæ effigiem signum ipsius Prætorium præferebat, ac prædixerat illi *Sacerdos Petrus Religionis Carmelitarũ Discalceatorum*, eam victoriã diuinitùs sibi (vt aiebat) reuelatam. Statim autem post pugnam, miserat Palatinus ad Ducem Bauariæ petens viginti quatuor horas induciarum. Sed cùm non impetrasset nisi octo horas, idq; tali cõditione vt abdicaret se titulo Regio, eodẽ vespere conuasatis quæ raptim de gaza sua auferri poterãt, ex Arce transijt ad Vrbem vete-

Boemorum error circa prælium Pragensæ.

Ostenta obseruata in castris Boëmicis ante pugnam.

Fridericus Palat. fugit Praga.

A. C. 1620.

terem, ibiq; pernoctauit. Et proximò manè cum vxore & filio recens nato, ac Gynæceo, comitatus à Principe Anhaltino seniore & Comite Turrensi nemine insequente abijt Vratislauiam. Nec plùs quàm vno die ibi moratus, dimissis literis ad fæderatos Germaniæ Principes, ad Ordines Morauiæ, ac ad Gaborium Transiluanum, in quibus rationes illius conflictus cum Cæsarianis, & discessus sui exposuit, Berlinum, quò ante duos Menses præmiserat filium suum Coronatum Regem Boëmiæ, ad affinem suum Electorem Brandeburgicum concessit. At Dux Bauariæ postridie manè Ciuitatem minorem & Arcem Pragensem nemine resistente intrauit, & iusiurandum fidelitatis in nomen Imperatoris ab illo Magistratu recepit. Ex veteri Ciuitate Ponte à minori Ciuitate interclusa, miserant Boëmi petentes tres dies ad deliberandum super deditione: sed cùm Dux Bauariæ respondisset, neq; tres horas se cõcessurum, deditionem fecerunt, accepta promissione quòd Priuilegia eorum conseruarentur, libertas Religionis ipsis permitteretur, & condonarentur commissa præterita: quæ an condonata fuerint annus proximus docebit. Certè à militum rapinis vt erat promissum, non fuerunt liberati, isti enim nulla seueritate Ducis Bauariæ cohiberi potuerunt à diripiendis & expilandis domibus opulentiorum, postquam noluerant satiari ingẽti præda in Arce & in castris Boëmorum reperta. Militaria signa centum, & tormenta bellica permulta cesserant Duci Bauariæ: Qui recepto à Boëmis iureiurando fidelitatis, redierat Monachium, & captæ Vrbis Pragæ curam commiserat Maximiliano Lichtensteino, ac Comiti Tillio, præceperatq; vt omnibus trium oppidorum Pragensium Ciuibus arma adimerentur, & munitiora quæq; Boëmiæ loca statim pro Imperatore recipiebantur, præter quod Pilsna & Taborum, manserunt in fide Palatini cura Mansfeldij, qui absens ab illo prælio Pragẽsi integras vires suas seruauerat, easq; ex dispersis Palatinalibus mox auxerat.

Bauariæ Dux Pragam occupat.

Pragam expilat totam miles Cæsarianus.

Bauariæ Dux Monachium reuertitur.

Mansfeldius Pilsnam & Taborum in Boëmia pro Palat. retinet

Quid porrò successerit, in anno proximo attingemus, expeditis quæ alibi quoque occurrerunt.

Ac in Gallia quidem nil adeò memorabile accidit, dubia enim quæ circa concordiam Angolesnensem Reginæ matris cum Rege moueri cæperant, & ad nouos tumultus multos excitârant, mox fuerunt sublata, additis illi cõcordiæ firmioribus cautionibus. Similiter & offensa quam Rex contra Vgonotos conceperat, & vindicare decreuerat intercedentibus Angliæ & Hollandiæ Legatis, placidè tunc conquieuit.

Galliæ Rex concordiam cum Reginæ matre firmat

Sed in Rhetia bellum, cuius præsagia in superioribus annis grauia pręcesserunt, in apertum hoc anno prorupit. Catholici enim à Reformatis varijs iniurijs irritati, cum eis potentioribus resistere non valerent, Hispanos Mediolano in auxilium suum aduocârant, qui post diuersos ad Vurmiam & Tiranium cum Bernatibus & Tigurienfibus conflictus, Vallem Tilinam dispositis in ea proprijs præsidijs suæ potestatis fecerunt. Communitates itaq; illarum Alpium veritæ ne si ibi Hispani pedem figerent, omni illi viciniæ sub iugum ipsorum concedendum esset, Lucernæ conuenientes, de eis inde exigendis variè consultârunt. Nec minùs Gallos-

Rheti Catholici Hispanos sibi in auxilium aduocant.

Vallem Tilinam Hispani præsidijs suis muniunt.

Galli & Veneti volũt restitui Vallem Tilinã in pristinum statũ.

A. C. 1620.

Gallos & Venetos solicitos tenebat, quòd trāsitu illo ab Hispanis impedito, in Italiam & ex Italia in Galliam Germaniamq; cōmeare non possent. Vnde æquè isti, vt illa Vallis Tilina in pristinam libertatem restitueretur, magna studiorum contentione procurabant, vt paulò inferiùs apparebit.

Baptista Pregati Venetiis strangulatur.

Sub ijsdem turbis Veneti arcana sua consilia Hispanis prodi aduertentes, solertiori cura literis interceptis, Baptistam Pregati Senatorē authorem talis sceleris inuenerunt: & necquicquam deprecantibus eius cognatis conuictum criminis, strangulari, ac à pedibus in loco suppliciorum publico suspendi fecerunt. Neapoli autem Hispani æmulationibus mutuis propè ad seditionem populum concitarant hoc anno. Cùm enim Rex Hispaniæ Duci Ossunæ Gyronio Viceregi (quinque annis gessit illud munus) Neapolitano, Magistratum illum abrogasset, iste petijt tantisper differri aduentum successoris sui, donec perficeret stratagemata quædam contra Turcas instructa, (vt erat vir ingenio acri, & totus ad audaciora facinora quibus inclaresceret intentus, ac ille ante biennium subornauerat proditionem Venetijs, quæ nisi fuisset ab vno è coniuratis detecta, exitiali periculo Ciuitatem illā inuoluisset) sed dum expectat ex Hispania super petitione sua responsum, Cardinalis Borgia designatus eius successor, metuens ne à tanto honore longiori mora excluderetur, Capua, vbi interim subsistebat, clàm nocte intempesta cum tribus vel quatuor ministris Neapolim venit, & receptus ad Arcem S. Elmi, ab eius præfecto sibi addictiori, summò manè explosis tormentis, signum dedit aduenisse nouum Viceregem. Nouitate itaque rei commotus populus, parum abfuit quin arma corripuerit, alijs Ossunam, alijs Borgiam Viceregem acclamantibus. Tandem verò Ossuna derelictum se videns ab Hispanorum Prætoria cohorte, quæ statim Borgiæ adhæserat, in Hispaniam abijt, ac ibi oneratus varijs suspicionibus, quasi Regnum affectauerit, sub custodijs mærore consumptus vitam finiuit.

Ossuna Dux Viceprex Neapolis dimittere non vult officium.

Borgia Card. clam intrat Neapolim cōtra Ossunam.

Neapoli populus ad tumultum commouetur.

Ossuna Dux Neapoli exclusus in Hispaniam abijt.

Tristiora prout euenerunt Polonis ad finem anni huius reseruauimus, eò acerbiora quòd inexpectata: nihil enim tam aduersi sperari in Polonia tunc poterat, cùm initio anni eiusdem Comitijs Varsauiæ celebratis, pax cum Moschis stabilita fuerit, & Turca post compositionem Skinder Bassæ cum Zolkieuio ad Bussam, nullam causam habuit violandi fædera ad longum tempus cum isto Regno inita. Sed qui bello Austriaco implicuerant Regem in summittendis Imperatori auxilijs Cosacorum, ijdē tempestatem tantam Regno isti acciuerunt.

Poloni dando auxilia Imperatori Turcam in se concitarunt.

Quæ tamen aliorum censuræ relinquimus, & periculo ducendæ coniecturæ audacioribus permisso, simplicem rei gestæ narrationem more nostro prosequemur. Angebat nimium Gaborium Betlemum Transiluaniȩ Principem, quòd propter irruptiones Polonorum in Vngariam, Morauiam, ac Boëmiam, suscepta sua contra Austriacos consilia tutò expedire non posset: & cùm nulla alia suppeteret ratio eos à tali instituto cohibendi, Turcam asiduè solicitabat, vt Poloni Regis vires distraheret, eumq; ad defendenda propria Cosacos reuocare cogeret. Miserat & ad Chamum Tartaricum magni pretij munera, vt eum ad inuadenda

Betlem concitat Turcam contra Polonos.

A. C. 1620.

& vastanda confinia Poloniæ commoueret, quorum omnium luculentiora documenta à Porta Ottomanica, & ex Taurica Chami Tartarici sede per Legatos & exploratores Regis deprehensa fuerunt. Et magis exacerbauerat eundem Gabor Betlem, quòd Gaspar Gratianus Palatinus Moldauiæ eius literas ad Turcam interceperat, & ad Regem Poloniæ transmiserat, in quibus ille pollicebatur Turcæ in breui expugnaturū se, & in eius potestatem traditurum Vieñam Austriæ. Literas istas Andreas Lipski Vicecancellarius Regni (propter Reginam cuius fauore succreuerat in Austriacos propensior) per Nuncium Regium Betlemo (vt exprobraret ipsi tales Christiano homine indignas actiones) nunciauerat venisse in manus Regis, etiam earum (nimium inconsultè) interceptionis authore diuulgato. Ille itaque iratus propterea Gratiano, & speciosam causam nactus, qua Turcis persuaderet, vt ad finitima Poloniæ mitterent exercitum, grauioribus querelis apud Portam illam excitatis, de proditis illis suis literis, tantum egit & effecit, quod fuit commissum Skinder Bassæ vt transiret in Moldauiam, & comprehenso seu pulso Gratiano, in eius locum Moldauiæ Palatinum Radulium constitueret, & hæc quidem fama expeditionis illius publicè sparsa fuerat: sed ex apparatu Skinder Bassæ maiora agitari apparuit. Conuocauerat enim ille omne robur Tartarorum, vnà cum ipsorum Chamo & Cantimiro Mursa bellatore famoso; collegerat veteranos Turcas Danubium accolentes, (Rumelienses vocantur) præter magnum numerum Valachorum & Transiluanorum, quos miserat Gabor, vt ille exercitus sexaginta millibus equitum, & mille Ianizeris peditibus constaret, nec solùm Gratiano opprimendo, sed & vicinis diuexandis suffecisset. Vnde Poloni præsertim Stanislaus Zolkiewski Præfectus copiarum Regni, cui præcipua illarum Regionum cura incumbebat, nil nisi hostile ab illa parte expectandum esse ratus, nec permittendum putans, vt Gratianus pro nauata fideliori Polonæ Reipub. opera pœnas daret, Moldauiæq; Principatu propterea excideret; collegit quoq; præsidiarias legiones, (Quartianæ denominantur) & inuitauit insigniores Russiæ Satrapas, qui mox cum magno armatorum numero ad eum confluxerant: non plures tamen erant omnes, nisi mille sexingenti hastati, ducēti Raitari, quater mille leuioris armaturæ Equites, & bis mille pedites, præter multitudinē promiscuā, quâ semper grauantur nimium castra Polonorum. Difficilior autem inciderat deliberatio suadentibus alijs, vt ipse Zolkieuius positis munitisq; Castris subsisteret in limite Poloniæ & Moldauiæ ad fluuium Tyram circa Arcem Chocimum, & nō objiceret ita potenti hosti manū tam exiguam, sed Cāpipræfecto militari Stanislao Koniecpolski, qui promptā suam operā ad hoc offerebat, dimisso cum parte exercitus expeditiore versus Teinam, ibi SkinderBassam à proposito distineri curaret. Sed vicit eorū sententia, qui censuerunt (Zolkieuius dicebat quòd mallet præsens spectare, quàm in lōginquo audire rumores) eundum in Moldauiā, & maturiùs subueniendum Gratiano Polonis adeò fideli, præueniendumq; hostem priusquam dissiparet Moldauos illi militantes, quorum congressu (ferebantur fuisse

Gratianus Palat. Moldauiæ intercipit literas Betlemi.

Gratianū ob interceptas literas Betlemi Turca pelli iubet ex Moldauia.

Skinder Bassæ expeditio in Moldauiā.

Zolkieuius cōparat exercitum in auxilium Gratiano.

A. C. 1620.

quindecies mille equites sed falsò) exercitus Polonicus augeretur. Hærebat etiam Zolkieuio in memoria exprobrata expeditio Orinienſis, tum & iactura in tractatu ad Bussam facta, quæ cumulatè resarcienda videbatur, si Polonorum auxilijs Gratianus Moldauiam retinuisset. Sed maximè vrgebant profectionē Consiliarij Regij Aulici, quib⁹ persuasum erat, quod Skinder Bassa sublato Gratiano, (præsertim si aduerteret fines Poloniæ contra suos conatus benè custodiri) Tartaros illos in Vngariā contra Imperatorem destinaturus esset: statimq; acceptis literis Zolkieuius ab Aula à Vicecancellario, vt iter maturaret, apud Sledziowka transmisso Tyra fluuio in Moldauiam castra mouit secunda die Septembris, dubiusque primùm in quo loco hostem quæreret, demum ab adueniente altero die Gratiano (cum sexcentis tantum Equitibus venerat Moldauis) persuasus vt apud Cicoram notitiam de eo expectaret, ibi duodecima Septembris castra posuit. Et neq; ibi vllum indicium per aliquot dies haberi potuit de hoste, negligentiùs agente Gratiano, qui eam curam in se susceperat, donec decima septima die Septembris trecentos circiter Tartaros aduenientes conspicati excubias Castrorum tenentes Cosaci Lisouiani, eos aggressi aliquorum capita abscissa in Castra attulerunt, nullum autem viuum cæperunt. Verùm Tartari non paucos pabulatores Polonicos oberrantes procul à suis Castris intercæperant, & ex ijs didicerant de paucitate Polonorum. Vnde insequenti manè Cantimir Mursa cum viginti millibus Tartarorum in conspectum Zolkieuij Castrorum appropinquauit, quem Skinder Bassa post paucas horas subsequutus, ibidem propè tentoria sua fixit: Polonis intra vallum sese continentibus, præter quod Cosacis Lisouianis ad excursiones dispositis, (cùm isti Tartaros loco mouissent, & à superueniente maiore eorum numero, iterum repulsi ad Castra retrocederent) in subsidium aliquæ cohortes emissæ, & vnà ipsimet Lisouiani ad pugnam iterum conuersi strenuè conflixerunt cum hoste, ad vesperā vsq; insistentes cedenti. Neq; tunc tamen ex hostib⁹ viuū vllum cæperunt, præter vnum Turcā Sedziacum Tehinensem, qui ex vulneribus in illo conflictu acceptis mox obijt. Nec aliunde quicquam certi de viribus hostis eòusq; constitit. Sed Zolkieuius eas non maiores fore reputabat quàm quæ cōspiciebantur, seu prælio meliùs explorandas decreuit. Ac die proxima decima nona Septemb. illucescēte, (ignarus quod ea nocte Sultan Galga Chami Tartarici frater cum triginta millibus Tartarorum selectiorum ad Castra Skinder Bassæ venerat) præ Castris aciem instruxit, muniuitq; dextrum & sinistrum cornu constituto vtrobiq; Castello (Tabor nostri dicunt) ex curribus iunctis arte militari constructo, vnde pedites tormentorū & bombardarum iaculis hostem propulsantes latera equitū pugnantium tuta seruarēt. Skinder Bassa quoq; ex aduerso aciem suam disposuerat, collocatis in ea Turcis solis & Transiluanis à Gabor Bethlem missis, ac Valachis, qui esse Tartari pridie visi putabantur. Verùm isti ac alij recentiùs conducti non prodierant in apertum, donec Poloni nullis alis & præsidijs contra vim insperatam constitutis, tota sua acie versus aciem illam inimicam conuersi, longiùs (neglecto Zolkieuij

Zolkieuius iussu Regis in Moldauiam transit.

Gratianus venit ad castra Zolkieuij.

Zolkieuius apud Cicorā Castra metat.

Tartari prius conspiciuntur ab excubijs Polonicis.

Skinder Bassa venit prope Castra Zolkieuij.

Zolkieuius ignorat vires hostis.

Zolkieuij prælium apud Cicora cū Skinder Bassa 19. Septēb. 1620.

A. C. 1620.

Zolkieuij Imperio) Castella promouerant, & ipsimet cum signis nimium procul processerant à vallo Castrorum, ex quo à tergo defendi debuissent. Demum itaq; prælio inchoato apparuerunt immensa Tartarorum agmina à latere dextro, quæ vndiq; summa celeritate diffusa, etiā à tergo copias Polonicas circumplecti nitebantur, & Poloni ad eam partem defendendam omnes turmas in præsidium aciei primæ collocatas, (cùm aliæ non adessent) obuertere sunt coacti. Pugnatum tamen fuit æquo Marte duabus horis, sed cùm prima illa acies subsidia nulla reciperet, & in vltima pugnantes (licet adiuti aliquantum à vallo remotiori Castrorum) vim multitudinis hostium sustinere non valerent, ad Castra seruatis Ordinibus per hostes medios perrumpentes recesserunt: Turcis insequi non ausis propter Castella recedentes Polonos propugnantia, quorum tamen vnum dexteræ partis adorti propè expugnarunt, cæsis eius præsidiarijs peditibus plusquam trecentis, & ablatis inde tormentis minoribus quatuor. Poloni verò à porta Castrorum conuersis signis, iterum in eos excurrerunt, & reliquias defensorum illius Castelli ab hoste eòusq; oppugnati ferè quinquaginta pedites saluârunt. Castellum autem sinistri lateris in quo erant pedites quadringenti mansit integrum. Sicq; ambigua fuit sors illius prælij, in quo mille ex hostibus ceciderunt, ex Polonis sexingenti, saucij plures: & euasissent isti victores, ni ignorantes hostis vires, aciem propiùs vallum Castrorum suorum continere, opportunioribusq; auxilijs munire neglexissēt. Nocte verò & die subsequente quieuerunt Turcæ ac Tartari. Sed Poloni instituto inter se cōsilio quid agerent, dissidere sententijs, & vigesima Septembris quæ fuit Dominica, sparso rumore quod Duces præcipui Castra essent deserturi, totis Castris turbari cæperunt. Sub vesperam enim eius diei cùm conuocasset Zolkieuius insigniores Præfectos militares, ac proposuisset, vt postridie prælium instauraretur, & errores illius primi corrigerentur, quod si non succederet, Castris (alias Taborem) vt de Castellis diximus instructis, redirent ad confinia Poloniæ, vbi refectis viribus, contra hostem salubriora remedia inuenirent: ad eam mentionem noui prælij infremuerunt plerique, præsertim Alexander Kalinowski Præfectus Camenecensis, Samuel Dux Korecki, Nicolaus Strus, qui propter veteres simultates Zolkieuio infensi, omnia cōsilia ipsius sugillantes, magis ad fugam, quàm ipsimet iam meditabantur, militias concitârunt: Ac ante primam vigiliam noctis, postquam Zolkieuius tesseram militarem dederat, & excubias disposuerat ad vallum nocturnas, cùm Præfectus Camenecensis Kalinouius & Dux Korecius, Strusius, eorumq; comitatus, ac etiam Gratianus è Castris excessissent, vniuersi credentes quòd Zolkieuius quoq; abiret, magno tumultu ad fugam componebantur. Quin & excubitores Castrorum stationes suas reliquissent, nisi Zolkieuius (faces accensas præferri sibi iusserat, vt inter tenebras videretur & agnosceretur) ipsemet accurrens, adesse se, & saluti omnium consulere, non discessum cogitare affirmasset; & inde obequitans Castra, ægrè tumultum sedauit, deterritis maximè plurimis à fuga, postquam viderant fugientium primos viam ingressos

Zolkieuij prælij cum Skinder Bassa dubius euentus.

Poloni in castris suis tumultuari incipiunt.

Secessio in castris Zolkieuij.

A. C. 1620. gressos præueniſſe periculum non euitaſſe. Cùm enim ſuperandus illis eſſet ſtatim relictis Caſtris fluuius Prut, (ſeu Hieraſſus non adeò profundus, ſed rapidos nimium fluctus voluens fundo aluei petroſi tam lubrico vt veſtigium figere non permittat) plurimi in eo cum Kalinouio Præfecto Camenecenſi demerſi perierunt, alij qui natando emerſerant, à Tartaris aduerſam ripam obſeruantibus necabantur; Gratianus euaſerat quidem cum ſuis Moldauis tranſituum gnaris, ſed ab ijſmet fuit occiſus: reliqui metu perculſi è medijs vndis madentes ad Caſtra redierant. Tumque demum conquieuit illa commotio, & pacatioribus animis conſultarunt Duces per aliquot dies, quomodo ſalui inde exirent. Prælium tentari iam non poterat propter diminutum exercitum cæde & fuga plurimorũ, (abierat enim in illo tumultu & Stephanus Chmielecki, cum quadringentis, & Ioannes Odrzywolski cum quingentis Coſacis per cãpeſtria inuento feliciori tranſitu) ac vulneratorũ in illo conflicto debilitate, inter quos & Ioannes Zolkiewski filius Ducis exercitus, ac Lucas Zolkiewski eiuſdem agnatus, & præter gregarios milites, non pauci ex inſignioribus Ordinũ Ductoribus ſaucij decumbebant. Nec minor ſtrages apparebat in equis, cùm & illi qui ſupererant ex defectu pabuli conciderent. Vnde & hærere diutiùs ibi difficile erat, cum & pro equis & pro militibus commeatus deeſſet, & in tam arcta obſidione, Tartarica colluie circumquaq; latè excubante, à foris conquiri, vel auxilia ex Polonia in tàm longinquo aduocari non poſſent. Neque enim modus tranſmittendi eò literas ſuppetebat: Vnde nec certi quidquam conſtabat in Polonia de tota illa expeditione, præter quòd vnica tantum ac ſerò nimis peruenerat epiſtola ad Regem, in qua Zolkieuius prælij illius rationes & temeritatem fugientium perſcripſerat. Hoſtis quoque nullam æquam tractationem admiſſurus videbatur, præſertim poſt tumultum illum fugientium è Caſtris nocturnum, ex quo iudicabat res manentium ibi fuiſſe deſperatas: ac ſtatim vigeſima ſecunda Septembris, adduxerat omnes ſuas phalanges in conſpectum Caſtrorum, oſtentando oppugnationem ni ſe dederent; idemque fecit vigeſima tertia Septembris: & vigeſima ſexta Septembris Galga ſeu Dux Tartaricus cum Vielis Murſa veniens propiùs caſtra Duci Korecki ad colloquium euocato, propoſuit ingens lytrum quo ſe redimerent; cumq; iſte faciliores conditiones offerret, ille proripiens ſe dixit ne alios tractatus, ſed vim frameæ ſuæ expectarent. Diſceſſum itaque Zolkieuius apparari iuſsit, in quo vnica ſpes ſalutis ſupererat: nempè vt armata manu, & Caſtris munitis (Tabor Polonis dicitur) per medios hoſtes tranſirent. Inſtruendis iſtis caſtris, (opera præcipuè Martini Kazanowski Tribuni militum veterani) totum triduum fuit datum, & die vigeſima nona Septembris ſub veſperam vallo qua educerentur diſiecto, tali ordine prodierunt. Ab vtroque latere currus in longum ad ſexingentos paſſus (ita caſtra extendebantur) diſpoſiti, & alter ad alterum quaſi concatenati, equis ſuum quemq; currum trahentibus incedebant: Frons etiam lata paſſus trecentos ex curribus iunctis tota conſtabat, ac extrema quoque Caſtrorum claudebant currus vna cum tormentorum

belli

Kalinouius in fluuio Prut demergitur.

Poloni qui castra deseruerant à Tartaris cæsi.

Gratianus à Moldauis occisus.

Chmielecius cum suo Equitatu castra deseruit.

Polonorũ angustiæ apud Cicoram.

Skinder Bassa ostentat oppugnationem castris Polonorum apud Cicoram.

Zolkieuij castrorum Ordo.

bellicorum apparatu, quæ impetus hoſtiles à tergo arcerent. In medio A. C. 1620. Caſtrorum conſiſtebant debiliores, ægroti, ac meliores equi cum impedimentis omnibus, & ponè latera curruum ab extra pedes ibant milites omnes, quiſq; ſub ſuo ſigno, diſtributi per Legiones, ſemper ad confligẽdum parati. Quod Tartari videntes ad prælium inſtrui aciem putabant: Sed cùm integra Caſtra progredi, nec excurrere quenquam ad velitandum, ſed tantũ caſtra ipſa propugnari vident ignari quid agerent, præſertim nocte iam imminente, nõniſi ſpeculatores, qui illud caſtrorũ iter obſeruarent, emiſerant: Ac ita nocte illa caſtra Polonica ad ſecundum milliare Moldauicum peruenerunt, nonnihil diſtracto curruum ordine in tranſitu cuiuſdam paludis, qui tamen Tartaris tùm reuerſis ad ſuam ſtationem & quietem, facilè fuit reſtitutus. Trigeſima Septembris Skinder Baſſa cum omnibus copijs ſuis ac Tartaricis conſequuti caſtra, ea impetu facto ab vtroq; latere ſunt adorti, ſed repulſi fortitèr à Polonis, amiſsis ſuis non paucis receſſerunt, & Caſtra ſub veſperam mota trium milliariũ Moldauicorum (ſunt longiora Germanicis) iter tota nocte confecerunt, à ſolis excubitoribus Tartaris laceſsita. Prima Octob. caſtra illa poſita circa quoddã ſtagnum, tota ea die & nocte proxima ſubſtiterant, eaq; tunc hoſtis ab aduerſa ripa ſtagni illius tormentorum iaculis, & ab altera parte incurſionibus grauitèr oppugnauit, ſed reiectus cæſis multis ex ſuis, cùm à meridie iterum aciem inſtruxiſſet ad oppugnationẽ, miſſo caduceatore à Zolkieuio poſtulauit, vt mitteret ad ſe interpretẽ linguę Turcicæ Drusbicium, quem miſſum detinuit. Secunda Octobris maiori impetu quam vnquam quindecies iterato, oppugnarunt Turcæ eadem caſtra, ſed tunc quoq; Poloni eos ferocientes repreſſerunt, ademptis ipſis duobus ſignis militaribus, & vno tormento, in tantum aucti animo, vt etiam longè à Caſtris Tartaros fugientes inſequerentur. Et eodem die à Solis occaſu iter continuarunt tota nocte ad alia tria milliaria. Tertia Octobris incedentes Poloni, circa quendam riuulum montoſis locis ab vtraq; parte muniti, furorem hoſtium à ſummis montium iacula mittentium facilè ſuperarunt, & effuſi curſu ad montes, ſignum vnum militare Tartaricum rapuerunt. Imminente nocte quà ituri erant, inſtruxerat hoſtis inſidias, ſed ijs quoq; eluſis, nocte totâ iuerunt, ac quarta Octobris circa fluuium quendam caſtra firmarunt. Vbi iterum oppugnatione à Skinder Baſſa imperata, cum Tartari periculum refugerent, Turcæ vt viderentur alacriores ad pugnam, ipſimet in latera caſtrorum irruerant, & ea in vno loco diſruperant, à defenſoribus tamen cæſo ex eis audaciori quoque, cum multo eiulatu fugam arripuerunt. Ac eodem veſpere mouentes Poloni proceſſerunt ad tria milliaria ripam eiuſdem fluuij tenentes, cùm alteram Turci tenerẽt, & aquationem illis prohiberent. Quinta die Octobr. cùm vias, quà pergendũ fuit, Tartari inſediſſent, tranſierũt tamen inter medias eorum ſtationes & ignes, Tartaris cedere coactis, & ad carpenda caſtrorum extrema conuerſis, quæ aliquantum diſtrahi cæperant pauore aurigarum, niſi Theophilus Szemberg in illa parte excubans obuiaſſet. Duobus milliaribus tunc ſuperatis, poſtquam paucas horas reficiendis equis

Eee conceſſe-

Zolkieuij castrorum iter.

Turcæ oppugnant castra Zolkieuij frustra.

A. C. 1620. concesserant, sexta Octobris pergebant vltrà, inter densas Tartarorum cateruas, & Turcas circumcirca infestos, pilasq; tormentorum, bombardarum, ac imbrem sagittarum contra illum Castrensem Comitatum iacientes: quin & herbas camporum, ac fœnum, stramina obuia quæque exurebant illi, vt pabulum subtraherent equis euntium, qui tali defectu maximè laborabant, eoque die propter crebros cum hoste conflictus nonnisi vnius milliaris iter fecerant. Dirigebant autem cursum ad ripam Tyræ fluuij limitem Poloniæ contra Mohilow, quò delati omne periculum euasissent, & peruenissent eò pauciorum dierum itinere, si rectum tenuissent, sed vliginosa, montosa, ac syluestria, per obliqua & longiora cum tanta castrorum mole declinare fuit necesse. Nihilominùs iam appropinquarant Mohilowo, ab eoq; tantum vno milliari aberant, illo vespere æternæ rerum causæ necessitate ad locum funesti casus sui compulsi. Nec suppetit alia tanti mali ratio, castra enim eorum constabant eodem ordine quo illam vim hostilem tanto tempore sustinuerunt, ac perpessi tot rerum discrimina, portum securum penè oculis suis iam spectantes, magis lætitiæ quàm formidinis occasionem habuerant, hostisque fessus paucis speculatoribus in proximo relictis, à labore ad quietem concesserat. Narranda verò est omnis euentus illius series, qua & vulgi opinio informabitur. Cùm defatigati sub vesperam illius diei parumpèr circa aquationem substitissent, nocte ingruente iter continuantes, offenderunt aream vicinā cum multis cumulis fœni ac segetum congestarū, quò plurimis conuersis ad tollendum pro equis pabulum, Principia castrorū progrediebātur, non expectato donec ab illa pabulatione recolligerentur dispersi, nec dato signo (vt oportebat) extremo agmini vt illud quoq; absque mora incederet, prout adsueuerat ire coniunctim. Vnde hæsit ibi extremum agmen auulsum, & confusio cum trepidatione magna ac fragore horribili, quasi Tartari adessent, & vltimum illud agmen inuasissent, exorta in lateribus, ad principia peruasit, statimque calones à curribus soluerunt equos ad fugam, vt compages illa castrorum duci non posset. Alia origo fuit istius perturbationis, quòd colluuies illa Castrensis lixarum adhuc apud Cicoram spoliando Gratiani aliorumq; fugitiuorum tabernacula, simul non paucorum militum, qui tunc erant in excubijs supellectili manus iniecerat, in quod cum ibi propter periculum maioris dissensionis inquiri non posset, Duces belli cum ventum fuisset ad Tyram fluuium aduertere, direptoresque illos excutere proposuerant, hocq; palàm (nimium improuidè) etiam illomet vespere minabantur. Illarum ergo rapinarum conscij comminatum iudicium expectare nolentes, Tyram iam propinquum primi transire arrepta fuga properarunt. Nec dubium quod ista & similis fæx apud illam aream primum tumultuari incæpit, siue insolentia, siue horrore aliquo, non ab hoste qui tunc aberat, sed fortuitò commota, & inter tenebras obscurioris (vt tunc erat) noctis, ac in tanto fremitu, exaudiri non poterant Imperia Ducum, nec valuit vllū consilium. Tartari etiam moniti de illa confusione ab excubitoribus suis, mox accurrentes, tanto maiori terrore omnia permiscue-

Zolkieuij castrorum incessum fortuitus tumultus turbat.

Zolkieuij castra dissipantur.

runt. Quod autem plures perdiderat, ab initio Duces belli statuerant, vt omnes stipendiarij quantūuis equites, pedes incederēt, (Cannensis pugnæ fato, in qua Consul Romanus descendere suos ex equis iussit, & Annibal dixit, quam vellem vinctos mihi traderet) eo quidem fine, ne præsidium fugæ habentes castra desererent; sed cùm iam fugam necessitas suadebat, agazones & seruuli equis illati effugerunt, heri verò istis destituti, cùm celeritatem Tartaricam cursu pedestri superare non valerent, alij ibidem cæsi perierunt, plures concesserūt in captiuitatem Tartaricam & Turcæ, paucisq; contigit per deuia ad Tyram conductis, natando euasisse. Samuel Korecki in ipso fugæ initio à Tartaris fuit cōprehensus: Zolkieuij iuuenes duo debiles ex vulneribus, ac Strusius, Balaban, cum vno pilento veherentur, ab aurigis vna cū equis quibus insidebant in fugam conuersis derelicti, cum illomet pilento ad Tartarorum Galgam fuerunt abducti. Hermanus Dinoff diutiùs fortissimè pugnādo ne caperetur, acceptis multis vulneribus ex eis obijt in loco pugnæ. Zolkieuius senex belli Dux postquam valedixerat filio, expiatus sacra confessione à Sacerdote Simone multa nocte oberrauit, & die lucescente vnius peditis captiui, fortè sui ad vltimum comitis, indicio fuit inuentus medio milliari Moldauico à litore Tyræ, & truncatus capite, quod Skinder Bassa hastæ infixum ante suum tentorium toto illo die ostentauit, & postea Constantinopolim misit, vbi etiam in loco publico suspensum multis diebus pependit. Alij retulerunt ipsum volentem, ne viuus in manᵒ hostis veniret, vel ne sibi superstiti ab æmulis illa clades exprobraretur, ab vno ex eiusmet Cosacis Barensibus fuisse occisum, sed aduersa vulnera quæ apparebant in manu qua frameā tenuit, capite & pectore, testabantur eum occubuisse pugnantem, ætatis suæ anno 73. Minor Præfectus militaris Stanislaus Koniecpolski post multos conflictus inciderat in manus Moldauorum, à quibus proditus Skinder Bassæ, Bialogrodumq; (ibidem Skinder Bassa veneno aiunt à Turcis ipsismet tantam victoriam ei inuidentibᵒ propinato infectus paulò post decessit) ac inde Constātinopolim fuit conductus, ac vnà cū Samuele Korecki, Luca Zolkiewski, ac Georgio Farensbach, ibi vinctus triennio mansit in Turri nigra. Tartari verò ob illo loco in Prouincias Poloniæ, præcipuè in Podoliam & Russiam irruptione facta, longè lateq; ferro & igne (nemine resistente cùm nullæ militares copiæ collectæ haberentur) obuia quæq; vastarunt, innumera plebe in captiuitatem abducta. Et neq; hic quieuit furor Barbaricus, sed Turca elatus illa victoria, totius Poloniæ subiugandæ spe concepta, bellū Polonis in annum proximum denunciauit. Pro quo Rex Sigismundus vt tempestiuè vires compararet, Comitia generalia Varsauiæ Ordinibus Regni ad initium Nouembris indixerat, in eisq; extraordinaria tributa in sumptus tanti belli fuerunt decreta, & apparatus ingens conquiri iussus, omnium studijs concordibusq; votis ad auertendum tam præsens excidium patriæ conuersis: licet non defuerint, qui Turcam annuo tributo placandum censebant, exemplo Imperatoris Ferdinandi, Maximiliani, Rudolphi, summamq; rei aleæ belli non esse committendam suadebant.

A. C. 1620.

Tartari maiorem partem Polonorū ex castru Zolkieuij in captiuitatem abducunt.

Korecki Samuel captus. Zolkieuij iuuenes capti.

Zolkieuiꝰ inuenitur occisus in littore Tyræ fluuij.

Zolkieuij caput defertur Constantinopolim.

Koniecpolscius Dux militiæ captus Moldauus.

Tartari excurrunt in Poloniam.

Turca bellum denunciat Polonis.

Comitia Pol. Varsau. 1620.

A. C. 1620.

Horret autem mens & trepidat manus ad annotandum detestabilem audaciam, quæ sub his Comitijs, plusquam clades illa Moldauica gentem Polonam afflixit. Hæc enim cùm ab initijs suis nulla magis virtute floruerit, nullaq; laude magis gloriari soleret, quàm fide erga suos Principes incorrupta, tunc inuentus est vnus sceleratus, qui primus fidem illam gentis violauit, si tamen genti imputari possit facinus expertis rationis, qui potiùs inter feras belluas esset censendus. Michaël Piekarski fuit genere nobilis, sed à natiuitate mente motus ac furiosus: vnde Rex cui hoc incumbit, dederat ipsi curatores eiusmet cognatos, qui patrimoniũ ipsius (nõ vile) gubernarent, ipsumq; alerent; & demum seria cognitione super ipsius amẽtia instituta, iudicij publici sententia fuit declaratũ quòd esset expers rationis. Hoc igitur vesanus ille iniuriam reputans, seu quòd audiisset fremitus populi (vt audiebantur passim) propter auxilia Austriacis missa, ac Turcam inde incitatum, in Regis persona vlcisci proposuerat à multo tempore, opportunitate rei gerendæ quæsita: & die 15. Nouembr. Dominica à poste templi, quem retrò ad hoc latuerat, exiliens in caput ingredientis Templum Regis, clauam mucrone eminente munitã (genus teli vsitatum est Polonis *Czekan* vulgariter dictũ) semel & iterum impegit; vnus ictus à capite fefellit, & inter scapulas deflectens, leue inflixit vulnus, alter verò maxillæ sinistræ supremam cutim abrasit, dicto citiùs, vt nullus expedientem manus aduerterit, illis qui præibant gressui continuando intentis, & Principe Vladislao qui subsequabatur, ad colloquentes conuerso. Conciderat autem Rex percussus in terram, & statim subleuatus ab Adamo Kalinski, recessit ad proximũ Sacellum, ibiq; obligata plaga, redijt ad Palatium. Princeps Vladislaus ad illum fragorem demùm conuersus, frameam in sicarium vibrauerat, & prohibito ne à quoquam (vt multi parabant) feriretur, captum ad quæstiones reseruari iussit. Sed neminem nefarius ille socium vel conscium tanti criminis inter acerbiora tormenta nominauit, & nonnisi manias narrabat, magis dolens manus suæ errorem. Ac sub finem Nouembris sententia Comitiorum damnatus, supplicium subijt tale. Curru ab Arce ad forum nouæ Ciuitatis vehebatur, & incundo ignitis forficibus laniatum, deinde manu dextra & digitis articulatim præcisis, equis in diuersum incitatis, à pedibus distractum carnifex flammis consumpsit, eiusq; cineres in profluentem Vistulam abiecit. Bona quoque ipsius fisco fuerunt applicata, ex quibus Kalinski qui Regem cadentem subleuârat, vnam villam obtinuit.

Sigismun. III Rex Pol. à sicario vulneratur.

Piekarski sicarius comprehenditur.

Piekarski sicarius supplicio afficitur.

Piekarscij sicarij bona fisco applicantur.

Sub finem Comitiorum officium Cancellarij vacans à morte Zolkieuij, delatum fuit Andreæ Lipski Minori Cancellario, in istiº verò locum Venceslaus Lesczynski succesit. De officio Præfecti armorum generalis quod etiam vacabat, Rex ambiguus exquisierat sententiam præcipuorum Senatorum, cuinam ex tribus, nempè num Christophero Zbárawski, vel Thomæ Zamoyski, seu Stanislao Lubomirski deferendum censerent. Sed iudicium illud Paridis omnes recusarunt, nempè ne quem in tam periculoso Regni statu offenderent, vel magis irritarent, præsertim Zbarascium, qui recens in officij Vicecancellarij, & ante in aliorum Magi-

Lesczynski renunciatur Vicecancell. Pol.

A. C. 1621.

strratuum petitione repulsam passus, vnà cum fratre suo Georgio Zbáráwski Castellano Cracouiensi tunc renunciato, contra Regem ex occasione summissorum Imperatori auxiliorum, ac exinde Turcici belli exorti, apud Equestrem Ordinem concionibus populariter incitatis, grauiorem indignationem commouebat. Vnde Rex quoq; ne odia sibi ipsi accerseret quæ alij subterfugiebant, longiori deliberatione competitorum illorum vota suspensa retinere maluit. Et non minus remorabatur in tali deliberatione Regem, quod bellum ita difficile Turcicum, Ducem veteranum & expertum requireret: nec alium quàm Carolum Chodkiewicz Palatinum Vilnensem, Lituaniæ militarem Præfectum, longo armorum vsu & multis præclarè partis victorijs probatũ, cui Præfectus militiæ Polonicæ, si fuisset renunciatus, vti gradu maior, administrationem belli illius non permisisset. Affines quoq; Stanislai Koniecpolski minoris Præfecti militaris inuigilabant, vt isti dum ex captiuitate Turcica rediret, Magistratus ille seruaretur. Atq; ita accumulatis suffragijs Chodkieuicio summum illius belli arbitrium fuit commissum.

Chodkieuicio Præfectura belli Turcici committitur.

Annus Christi, 1621.

INeunte autem Anno Christi Millesimo Sexcentesimo Vigesimo primo, tanto maiori cura Sigismundus Rex illam expeditionem apparari fecit, quod intellexerat Turcam intermissa iactura Babiloniæ, quam ipsi Persarum Rex anno proximè elapso ademerat, pacem cum illo hoste inijsse, & omnes Arabicas, Asiaticas, ac Europeas copias pœnis seuerioribus interpositis, vt primo vere ad fines Poloniæ conuenirent monuisse, ingentemq; bellicum apparatum aduersо Danubio ad ripas Moldauiæ comportandum curare. Persuasum enim iste habebat quod Polonorum viribus (nempè vtroque belli Duce cum flore militiæ à Skinder Bassa deleto) nimium attritis, omnes eas Prouincias obtinere posset, vsque ad mare Balticum, vnde circuiret totam Europam classe, Fæderatisq; Germaniæ contra Austriacos, vti assiduè petebant, coniunctus, ab illis partibus longè patenti lateri Germaniæ immineret. Neq; latebant illa Christiani nominis hostis consilia, Principes, & populos Christianos, qui propterea Polonorum res perditas esse palàm conclamabant: sed fortè vt Medici desperatis morbis nullam medicinam adhibendam censent, sic illi quamuis æquè de ipsorum cuiusq; salute ageretur, nil prorsus operæ vel auxilij in tam graui periculo laborantibus conferre voluerunt. Nec quicquam obtinuerunt Legati ex Polonia tunc missi ad omnes Principes Christianos implorando subsidia, ne quidem ab Austriacis à quibus certiora sperabantur; vt quorum causa præcipuè bellum illud conflatum fuisset, & quorum commodo gereretur. Angliæ Rex Iacobus VI. solus Legatum Regium Georgium Ossolinski cum aliqua spe auxiliorum si bellum durasset dimiserat.

Babiloniam Persiæ Rex Turcis accipit.

Turcæ apparatus bellici contra Polonos.

Christiani Principes nullum auxiliũ dant Polonis cõtra Turcas.

Georgius Ossolinski in Angliam Legatus mittitur.

Et interim Rex Sigismundus vana illa de externis auxilijs fiducia seposita, proprijs Regni sui facultatibus, omne instrumentum bellicũ magna co-

A. C. 1621. Sigismun. III Regis Pol. apparatus ad bellum Turcicum.

gna copia conquiri, & validum exercitum conscribi iusserat. Sexaginta millia armatorum congregari debebant, in quibus 14. hastatorum seu Vssarorum equitum millia essent, Catafractorũ Germanicorum quatuor millia, Cosacorum stipendiariorum 15. millia, & reliquum agmen cõstaret ex peditatu partim Polonico ac Vngarico, partim Germanico, sub Ducibus Ioanne Veier Culmeñ. Konarscio Malborieñ. Palatinis, Ernesto Dinoff, Gerardo Dinoff. Verùm in tam arcto tempore, tot hastati colligi nõ poterant, eò quòd nobiles plurimi mereri non possent, publica illorum Comitiorum lege impensis proprijs viritim singuli Patresfamilias vnà cum Rege, si maior vis hostis ingrueret, ad idem bellum venire obligati.

Peditatum Germanicũ non permisit Imperator colligi in suis ditionib⁹ ob tumultus Boëmicos, nec dum benè tunc sopitos, vnde nonnisi decem circiter millia ex Poloniæ Prouincijs Germanici idiomatis, vt ex Prussia, Pomerania, Liuonia habebantur conscripta. Et in vniuersum copiarum illarum numerus ad 35. millia armatorum fuit reductus, Cosacis Zaporouianis propè 30. mille exceptis. Istum itaq; exercitum Carolus Chodkiewicz militaris Præfectus Lithuaniæ, & illius belli Dux supremus, sub initium Mensis Augusti congregauit, & occupata Tyræ fluuij ripa ditionis Moldauicæ, apud Arcem Chocim (quò iam Stanislaus Lubomierski Pincerna Regni, cum sua Legione maturiùs præcesserat, & commeatum præparârat sibi copiosum qui postea vniuersis profuit) castra posuit, ipsa quoq; arce in potestatem suam accepta, tali consilio, vt intra vallum & fossam securus consistens, nonnisi nacta commoditate certus de victoria confligeret, vel hostem longiori munitorũ castrorum oppugnatione debilitatum cogeret ad æquiores pacis tractatus. Quod non infeliciter successisse monstrabit subsequens rei gestæ series talis: A die quindecima Augusti stationibus sumendis disponendisq; exercitus vacauit, 26. Augusti Delegati à Repub. ad consilia istius belli Zorawinski Castell. Belzensis, & Iacobus Sobieski iuerunt obuiam Principi Vladislao, vt iter accelераret, & venerat iste paulò post ad castra cum sedecim millibus armatorum selectiorum, 30. Augusti Præcursores Tartarorũ congressi cum cohorte leuioris armaturæ Piotrouij excubias ab ea parte tunc tenentis, eam in fugam compulerunt, & eodem impetu cælo nimium nebuloso delati ad stationem Cosacorum Lisouianorum post leuem conflictum cum altera turma Cosacorum, qui turbatis inopinato casu Lisouianis auxiliaturi ex castris accurrerant, tribus viuis ex istis interceptis, & aliquod ex suis amissis recesserunt. Primumque illud indicium fuit aduentantis hostis, quem Dux Chodkieuicius eo die sua castra propè accessurum arbitratus, exercitum totum in campo proximo instruxerat, locaq; insidijs opportuna munierat. Vltima Augusti Legio vna Cosacorum Zaporouianorum veniens, totum reliquum eorundem Cosacorum exercitum inter crebros cum hoste conflictus subsequi nunciauit. Apud Soroká enim transmisso Tyra per ditiones Moldauicas iter instituerant, & in medio suo cursu incidentes in Turcas, per media eorum agmina ægrè euaserunt ad castra Polonica 1. Septembris. Insequenti die dum ipsemet Chodkieuicius

Chodkieuicius ducit exercitum in Moldauiam contra Turcas.

Vladislaus Princeps venit ad castra sub Chocimũ.

Cosaci veniũt ad castra Chocimum.

A. C. 1621.

kieuicius Cosacos illos Zaporouianos lustrat, ac in stationibus disponit, nuncium accepit ab excubitoribus suis, Turcicas excubias iam apparere, & Turcicum robur in proximo adesse: statimque copijs omnibus ex castris prodire iussis, aciem instruxit, & à lateribus campi prælio committendo idonei inter virgulta præsidijs dispositis, ipse cũ Legione sua Prætoria frontem aciei tenens hostem expectauit, quem nõ multò post sub horã meridianam aduenientem excursionibus Cosacorum ad pugnam elicere, & in insidias inter virgulta collocatas trahere dum conatur, ille conspicato artificio, præliũ detrectauit, sed producta sua tormenta contra insidiarum propugnacula direxit, alijsq; contra Prætoriam Chodkieuicij phalangem explodendis vacauit, ac leuioribus dimicationibus cum excurrentibus Cosacis aliquot horis certauit.

Turcæ veniũt in conspectum castrorum Polonorum.

Tartari dextrum aciei Polonicæ cornu inuadere voluerant, sed & isti ab illis præsidijs inter virgulta latentibus interclusi, nil præstiterũt præter leuia certamina cum procurrentibus manipulis Cosacorum ad vesperam æquali Marte continuata. Duos Turcas tunc Chodkieuicius cæperat, ex quibus primùm resciuit ipsummet Osmanum Turcarum Imp. aduenisse, & in exercitu suo trecenta millia equitum, & duodecim millia Ianizerorum habere, præter Tartaros qui octuaginta mille numerabantur.

Osman Turcarum Imperator ipsemet venit ad bellũ cõtra Polonos.

Turcici exercitus numerus.

Tertia Septembris primò diluculo Turcæ illum montem in quo pridie cum Cosacis velitabantur occupârunt, ibidemq; defixis tentorijs, per immensa camporum adiacentium spatia sua statiua dilatârunt. Nec multùm morati, cùm Chodkieuicius eo die explorando consilia ipsorum intra vallum se contineret, Castra Cosacorum Zaporouianorum non benè tunc adhuc munitã oppugnârunt summa vi, quos tamen isti fortitèr represserunt, & accurrente ipsis in auxilium peditatu Polonico ac Germanico in fugam verterunt, cæsis plurimis, & aliquod insignioribus captis, qui retulerunt Turcam eo die noluisse cibum sumere, nisi priùs illa castra cæpisset.

Turcæ castra sua locãt propè stationem Polonorum.

Turcæ castra Cosacorũ oppugnãtes reijciuntur.

Quarta die Septembris maiori copiarum numero adducto, Turcæ castra Polonica ab omnibus partibus oppugnarunt, & vbique reiecti, sub vesperam omnes vires contra stationem Cosacorum Zaporouianorum conuerterunt, quam inuenerunt meliùs munitam nocte illa præcedente, & defensores sumptis ex antecedenti pugna maioribus animis, maxima strage in irruentibus hostibus edita, eos etiam excursione facta profligârunt, fugientes vsque intrò Castra ipsorum prosequuti, vbi & tentoria plura ablatã præda diripuerunt.

Turcæ castra Polonica oppugnãtes reijciuntur.

Quinta Septembris Chodkieuicius ratus, quòd Turcæ mallent collatis signis decernere, toto eo die præ Castris instructam aciem tenuit, quam nemine ad pugnam ab aduersa parte prodeunte, sub vesperam ad Castra reduxit. Postridie verò Turcæ crebrò excurrentes, proximè Polonica Castra speculabantur, quã ea faciliùs possent oppugnare, & à transfugis Vngaris cognito, quod statio peditatus adiacens foris vallo illorũ Castrorum, aggeres haberet humiles, vt paruo negotio superari possent, insequenti die septima Septembris ab hora meridiana ibi oppugnationẽ institue-

Chodkieuicius ad prælium Turcas elicere non potest.

A. C. 1621.

instituerunt. Nec vano successu, nam licet à defensoribus bombardarum iaculis prosternerentur non pauci, multitudine tamen nimia prævalentes, penetrârant in illam stationem cæsis plurimis defensoribus, & alijs eiectis; iamq; vallum quoq; Castrorum inuadere nitebantur, cùm Chodkieuici9 periculum conspicatus, per portã Lituanicam denominatã quatuor signa hastatorum (nempè proprium cum ducentis sexaginta, Castellani Polocen. Zieniowicij cum centũ sexaginta, Rudomini cum centenis, & Nicolai Sieniáwski cum ducentis equitibus) eduxit, & penè tumultuariè non expectatis alijs, quæ subsequi iusserat, ipsemet præcurrens in latus hostium dextrum, vbi potissimum habebant robur, irruere fecit, in quo conflictu illi amissis plurimis, & tota eorũ acie cædibus permista, illã oppugnationẽ, Ordinesq; suos deseruerũt. Occubuit in illa pugna Vfaim Bassa, & cum eo fortiores multi, quorum numerus cum promiscuo milite quatuor millibus computabatur. Ex Polonis non plures quàm viginti sunt desiderati, saucij erant plures, & Castellanus Polocensis Zieniowicz ex vulneribus tunc acceptis, post triduum obijt. Signifer Chodkiewicij Iankowski cum Kotowski suo socio, cùm effrenatũ equũ in receptu flectere non valeret, inter turmas hostium delatus, cæsusnè fuerit, an viuus captus, sciri non potuit, sed signum quod ferebat, interceptum, Turci in subsequentibus congressibus ostentârunt; hocque maximè afflixit Chodkieuicium, fatalemq; victoriarũ & fortitudinis ipsi9 terminum mox adfuturum præsignificauit. Debellatum autem fuisset propè illo vespere, si plura signa, vt ille Dux præceperat, ad pugnam venissent, vel ad minus paucis cum tanto hostium numero dimicantibus, saltim aliqui subuenissent, æmula alienæ gloriæ inuidia seposita.

Chodkeuicius Turcas profligat.

Zieniowicz Castell. Polocensis ex vulneribus moritur.

Chodkieuicij vexillum à Turcis captũ.

Chodkieuicius instructa acie expectat Turcas nec potest elicere ad pugnam.

Octaua Septembris quieti vtrinque data, nona eiusdem & decimã Chodkieuicius cum instructa acie in loco prælij antecedentis expectauit, & cùm preter pauca singularium hinc inde excurrentiũ certamina, Turcę in campum apertum prodire detrectarent, ille consilio militari facto, eorum Castra vndecima Septembris adoriri decreuit. Ad quod post secundam vigiliam noctis insequentis, totus exercitus ordinatus ex suis stationibus longè processerat, & iam præmissæ Cosacorum Zaporouianorum ac peditatus Polonici & Germanici turmæ, Castra illa hostilia attigerant secura nimium, sine vllis munitionibus vel excubijs, & planè tali dolo opportuna, sed repentè pluuia tempestate exorta, Cosaci illius operis antesignani sinistrè inde ominantes, receptum suaserunt rebus infectis. Turcæ verò à transfugis duobus Vngaris ex cohorte Moscinski de illo periculo postridie primùm admoniti, post hæc cautiores, excubias diligentiores habebant.

Polonorum irruptionem in castra Turcica pluuia impedit.

Turcæ admonentur de cõsilijs Pol. per Vngaros trãsfugas.

Tredecima & quatuordecimã Septembris Baptista Veuelli (Cretensis fuit) nomine Palatini Valachiæ Radulij seu potiùs à Veziro subordinatus, veniens ad Castra solicitauit, vt mitteretur aliquis ad Castra Turcica pro tractanda pace, ac destinatus eò fuit Iacobus Zielenski: nihil tamen remiserunt interim Turcæ de studio promouendi belli, & iuncto Ponte Tyra fluuio, ad aduersam ripam ditionis Polonæ partem exercitus tra-

Baptista Veuelli à Turca inuitat ad tractum pacis Polonos.

Zielenski mittitur ad castra Turcica pro tractanda pace.

A. C. 1621.

tus traiecerunt, vt inde quoque Polonica castra oppugnarent, pabulationeque prohiberent.

Quindecima verò Septembris, cùm recentes copias Kárákas Bassa ad Turcica castra adduxisset, & ipse in re militari probatus non ita difficilem expugnationem castrorum Polonicorum asseueraret, eam commiserat ipsi Turca. Ab hora itaque pomeridiana, descenderat acies Turcica in campum intermedium, & Kárákás Bassa per saltus virgultis consitos à transfugis Vngaris conductus, quà minimè sperabatur, præteruectus stationem Ioannis Veiheri Palatini Culmensis, ad latus Castrorum à porta Polonica protensum aggere exili cinctum cum Ianizeris peditib9 & equitatu expeditiore peruenit, indeque magna vi reijcere defensores contendebat: & cùm isti in sustinenda tanta hostiũ multitudine laborarent, nec iam iaciendis telis iaculisq; sufficerent, per illam eandẽ portam equitatus relictis equis pedes excurrens, & alij ab aggere saltu delapsi, oppugnatores inuaserunt: peditatus quoque Veiheri Germanicus, ab incauto hoste transeunte ad manum dextram neglectus, in eius latus bombardarum pilas direxit, & Cosaci qui ibi propè in pascuis equorum excubabant, accurrerunt ad tergum ipsius. Atque ita concitato à pluribus partibus acerrimo prælio, Turcæ cum multa sua strage fuerunt reiecti, & accepto cadauere Kárákás Bassæ in eodem conflictu cum fortioribus quibusque cæsi, fuga euaserunt ad aciem suam, quæ immota in suo ab initio tunc capto loco steterat, nec aliud subsidium dederat suis pugnantibus, præter quod eos fugientes recepit.

Turcæ oppugnãtes castra Polonica accipiunt cladem.

Karakas Bassa cæsus.

Poloni quoque ne cum illa acie viribus integra fatigati congrederentur, ab insequendo abstinuerunt: inde per aliquot subsequentes dies, hostis nihil tentauit. Sed Polonos magis affligebat quòd nullum commeatum à foris recipiebant, cùm Tartari longè latèq; vicinas Regiones Poloniæ excursionibus infestas, & Camenecium, vicinaque oppida, ex quibus necessaria ad castra suppeditari debuerant, quasi obsessa tenerent. Vnde nonnisi à peditibus per syluestria & montana deuia à Camenecio & oppido Czarnokozienice panes ac esculenta pauca ad castra adferebantur: & nonnunquam Cosaci Zaporouiani excurrebant pabulatum. Potus verò cùm nullus adduci posset, milites adsueti cereuisiæ vel vino, cùm aquam solam bibere cogerentur, dissenteriæ morbo inde concepto multi, præsertim Germani interibant. Imò alij quoq; commodiores, fortè ex intemperie aëris insoliti (vt est ille Moldauicus longè diuersus à Polonico) varios morbos plurimi contrahebant, & Princeps Vladislaus statim à suo in Castra aduentu valetudinem amisit, totoque eo tempore decubuit: ac ex eius Comitatu per vices continuò multi ægrotârunt. Et demum etiam Chodkiewicz Dux belli illius, siue mærore animi quod tyrones veteranus monitores haberet, siue labore fractus (erat sexagenarius) grauiorem infirmitatem contraxit, cum qua deductus ad Arcem Chocim, ibidem 24. Septembris decessit, vir magnanimus & vera Martis soboles, quo nullus Imperator militaris fortiùs vnquam pugnauit, nullus austeriùs seruauit disciplinam militarem. Eo

Polonica castra commeatu destituuntur.

Polonicis in castris morbi exoriuntur.

Vladislaus Princeps in castris morbo decumbit.

Chodkieuicius Dux belli Chocimi moritur.

A. C. 1621.

defuncto munus Præfecti militaris subiuit Stanislaus Lubomirski Pincerna Regni, qui etiam illo viuente in parte exercitus Polonica denominata, fungebatur Prætoria potestate: sed multi milites ad secessionem nimium propendebant mortuo Chodkiewicio, præsertim Lituanicæ cohortes, ac Cosaci Zaporouiani, nisi eos retinuisset Principis Vladislai authoritas. Et vt reliquas Castrorum illorum ærumnas recenseamus, præter annonę defectum, ad summam penuriam instrumenti bellici fuerant reducta: plumbum pro formandis pilis ac glandibus bombardarum deerat, & puluis nitratus defecerat, magis ministrorum publici ærarij incuria, qui vt lucra inde quærerent, pulueres illos corruptos humiditate, nulliusque vsui magno pretio cöémerant; (Nicolaus Dánielowicz officium Præfecti ærarij tunc gerebat, vir rectus, sed indulgentior in ministros suos.) Quod autem maximè succiderat neruum roboris Castrensis, deuentum ibi fuerat ad extremam inopiam pabuli equorum, qui propterea innumeri quotidie interibant, eorumq́; cadauera totis castris iacentia, (poterant facilè omnes sordes in Tyram præterlabentem deijci, & castra munda seruari) horribili fætore omnia replebãt, & penè

Equorum pestis à castris Chocimensib9 profecta.

aërem infecerant, ex quo contagiosus equis morbus exortus, per totam tunc serpsit Poloniam. Deliberatione itaq; instituta, varia remedia proponebantur; ac non pauci suadebant discessum, relictis Cosacis & peditibus ad custodiam castrorum; alij volebant, vt saltim Princeps Vladisla9 cùm primarijs viris abiret, priusquam maiore necessitate concluderetur. Sed vtraq; ista sentẽtia explosa, post tot partas de hoste victorias, eadem fortitudine perseuerandum in castris Princeps Vladisla9 decreuit. Interim etiã redierat Iacobus Zielinski ex castris Turcarum, qui mitti quidem ad se Legatos cum plena ad tractandam pacem potestatę volebant, omnem tamen curam eò conuerterant, vt armis decernerent, vel priusquam pax concluderetur, ignominiam in præteritis conflictibus acceptam, glorioso aliquo successu delerent. Vnde 25. Septembris instructis suis turmis oppugnationem iterum instituerunt ad latus castrorum inter portã

Turcæ iterum oppugnãt castra Pol. & cæduntur.

Lituanicam & Polonicam medium: vbi ab excurrentibus Cosacis Zaporouianis impulsi in propugnaculum quod ignorabant recens ibi ex cespitibus fuisse congestum, densis ex eo tormentorum bombardarumque emissis iaculis percussi plurimi perierunt, & reliqui retrocedere sunt coắcti. Et insequenti die tormentis grandioribus binis ad ripam Tyræ

Turcæ ab aduersa ripa Tyræ castra Pol. oppugnant.

Polonicis castris oppositam traductis, contra tabernacula Principis Vladislai fulminarunt: vbi nonnisi vnus ex Germanis excubitoribus fuit occisus. Inde etiam explosis tormentis alijs minoribus stationem Cosacorum Lisouianorum vsque ad vesperam oppugnarunt, nullo istorum damno. Ipse verò Osman Imperator Turcarum transierat Tyram cum po-

Osman Turcarum Imperator Cameneciam à Deo fuisse munitã audiens, dicit à Deo esse expugnandam.

tiori equitatus sui parte & Ianizeris, vt aliquam arcem vicinam interciperet, & vel ita expeditioni illi suæ nomen aliquod compararet. Et peruenerat Cameneciam vsq;, eamq́; à monte vicino prospectans, cùm munitiorem quàm sperarat videret, & vnus ex adstantibus interroganti à quo fuisset munita; à Deo munitã (loci natura mirabili) dixisset, respon-

disse

A. C. 1621.

disse fertur, itaque DEvs eam ipse expugnet. Inde conuertens, ca-

Osman Turcarum Imperator oppugnat Paniewce & reijcitur

strum Paniowce tormentis quati & oppugnari iussit: sed ibi quoq; vno & altero magistro tormentorum ab illa arce pilã bõbardæ percusso, cùm alij præstò non adessent, qui scirent illam artem, re infecta recessit. Nec aliud experimentũ fortunæ suæ sumere voluit, veritus (vt aiebat) suorum militum ignauiam, quam ipsis assiduè exprobrabat, & exinde odia sibi apud Ianizeros cõciliârat. Tartaris autem proposuerat 50. aureos nummos in singula capita Cosacorum quos adducerent: & penè quotidiè in resecandis magno numero agricolarum, sub nomine Cosacorum in-

Osmani Imp. Turcarum sæuitia in occidendũ aggressibus.

terceptorum ceruicibus spectaculum capiebat. (bis mille fuisse dicuntur illi miseri in ipsius conspectu iugulati) Et apud Chocimum quidem hæc agebantur: In Polonia autem Rex Sigismundus anxius de filio Vladislao Principe, & de toto illo exercitu, ne longiori obsidione fractus tandem succumberet, expeditionem Nobilium Regni publicam maturari iussit, cum qua ipse quoque in persona propria contra hostem illum moueret. Ad mensem Iulium decreto Comitiorum anteactorum ex-

Sigismun. III. Rex Pol. expeditionem facit contra Turcam.

peditio illa indicta fuerat: sed cùm alia Comitia breuiora præcedere debuerint, in quibus ordo & modus illam expeditionem exequendi præscriberetur; ista tardiùs, nempè cùm iam de aduentu ipsiusmet Turcæ, de quo plurimi eòusq́; addubitarant, constaret, mense Augusto Varsa-

Comitia Polon. Varsauiæ 1621.

uiæ sunt habita. Non intempestiuè tamen illis statim finitis Rex mouisset; sed persuasus à primarijs Senatoribus, vt priusquam abiret, inau-

Elector Brandeburgicus inauguratur Dux Prussiæ.

guraret nouum Ducem Prussiæ Georgium Guilhelmum Electorem Brãdeburgensem, post eius Patrem Ioannem Sigismundum paulò ante defunctum, (sperauerat Rex ab Electore magna pro illo bello subsidia, sed exigua obtinuit) aliam moram fecit, & demum 18. Septembris peracto ritu illo, receptoque ab Electore solenni fidelitatis iureiurando, 24. Septembris Varsauiâ discessit. Lentè etiam propter tarda venientium ex Palatinatibus suis Nobilium molimina progrediebatur, & medio demum mense Octobre Leopolim appropinquantem, noua consilia exceperunt, allato Nuncio de statu rerum ad Chocimum in castris. Ibi enim cùm in dies magis attenuarentur vires exercitus, cibariorum & apparatus bellici, maximèque equorum defectu, Consiliarij ex Comitijs ad illud bellum destinati, tractatum pacis quem Turcæ iterum misso Baptista Veuelli tantoperè expetebant, non intermittendum censuerunt, ac in

Iacobus Sobieski cum Zorawinski eunt ad Castra Turcica pro tractãda pace

fine Septembris primarij ex illis Stanislaus Zorawinski Castellanus Belzensis, & Iacobus Sobieski, pro illo tractatu ad castra Turcica (expedierat tractasse in loco liberiori) transierant. Nec tamen faciles pacis conditiones offerebant, magis trahentes tempus, donec ex Polonia aliquo commeatu & nouis copijs subleuarentur. Sed Turcæ ad vim con-

Turcæ Castra Polonorũ denuo oppugnãt & cum sua clade reijciuntur.

uersi, 4. Octobris triginta quinque tormenta per pontem vltra Tyram conducta, contra castra Cosacorum Lisouianorum direxerunt, & toto eo die summo feruore ea oppugnârunt, irrito tamen euentu. Sexta die Octobris eadem castra Lisouianorum, (Zaporouiani recesserant nuper à ripa fluuij propiùs vallum castrorum maiorum) & continenti inuaden-

A. C. 1621.

tes,& ab aduerso Tyræ littore ex omnibus illis tormentis iaculantes, maiori quàm vnquam contentione oppugnârunt, & non paucos conciderunt pilis bombardarum Ianizerarum, præsertim ex eis qui in auxilium ex castris maioribus per decliuè, (in editiore paulò stabant ista loco) & à Zaporouianis eò descendebant; verùm grauiori accepta iactura, retrocedere cogebantur, & etiam nocte proxima à Zaporouianis in eorum stationem pontem propè excurrentibus plurimi fuerunt necati, ipsomet Czerkas Bassa stationis præfecto fuga ægrè elapso. Septima Octobris tormentis vtrinq; explodendis certabatur. Octaua verò Octobris Præfectus exercitus Stanislaus Lubomirski eduxerat signa aliquot equitum per portam Lituanicam, vt tormenta maiora septem, quæ Turcæ contra stationem Germanorum & Cosacorum Zaporouianorum direxerant, interciperet;& cùm illi maturiùs sese inde vnà cum tormentis subduxissent, ad portam Polonicam contra quam illi acie instructa stantes, ad singularia certamina excurrebant, transiuit, eos tamen ad pugnam elicere non potuit: Iacobus Chryniecki in illis velitationib⁹ perierat pilo Arabico traiect⁹. Et hæc fiebāt inter tractatus,in quib⁹ Delegati illi in castris Turcicis comorantes,cùm neq; de Rege adueniente quicquam audirēt,nec auxilia vlla sperarent, & magis quòd vererentur ne bellum tam sumptuosum in plures annos duraret cum euidenti exitio Reipub. vix inchoato bello fatigatæ, 9. Octob.(eòusq; illi hæserūt in castris Turcicis, nec redire permittebantur ad propria, nisi finito tractatu) concluserunt pacē conditionibus pactorum antiquorum præsertim (nunquā potuit corrigi error pactionis Zolkieuij ad Bussam cum Skinder Bassa) Bussensium: præter quod additæ fuerant nonnullę cautiones de finibus limitibusq; vtrinq; non extendendis, ac contra pyratas Cosacos, & excursiones Tartarorum, vtque Legatus Polonus Constantinopoli apud portam Ottomanam perpetuò resideret. Paulò ante autem Iacobus Sobieski, relicto apud Turcas Castellano Belzensi,venerat ad sua castra,vt illa transacta conferret cum alijs Consiliarijs: & ipso iterum ad Turcas eodem vespere reuerso,tandem 9. Octobr. pax coaluit, & mox in vtrisq; castris fuit publicata, dieq; altero Turcæ relicto Polonis integro ponte in fluuio Tyra cōstructo,primi abierunt. Compertum autem fuit à tempore congressus cum Polonis ex eis & ferro & morbis sexaginta millia perijsse, & in reditu multò plures, cùm mox solutis castris imbribus & niuibus sæuiente autumno, plurimi in itinere afflicti,& amissis equis, pedibus per limosa longo interuallo loca incedentes, ad sum̄am miseriam reducti interierint, nec plures quàm tertia pars Constantinopolim sunt reuersi. Poloni quarto demum die post discessum Turcarū littori Moldauico valedixerunt,& ipsi numero nimium diminuti, aduersa valetudine plurimis,ferro vix quadringentis extinctis, pluribus fuga dilapsis, equorum innumera multitudo corruerat.

Cosaci in Castra Turcica noctu irruūt.

Pax cum Turcis concluditur apud Chocimum.

Turcæ primi solutis Castris abierunt à Chocimo.

Turcarum cæsorū apud Chocimū numerus.

Atque tali belli illius exitu intellecto Rex Sigismundus, licet offensiorem animum præseferret, quòd se non expectato nec consultò cum hoste transactum fuisset, corrigi tamen cùm amplius non posset, habito Leopoli Senatu qui aderat frequens, reditum Equestri Ordini denunciari fe-

Sigism. III. Rex Pol. agrè fert pacē inscio se factam cum Turca.

A. C. 1621.

ri fecit. Conueniret autem adnotare hic rationes istius expeditionis Nobiliū cum Rege, sed constare non poterant, cùm nonnisi Cracouiensis, Sendomiriēsis, Masouiæ, Lublinensis,ac Russici Palatinatus,ijq; confusis tunc adhuc ordinibus comparuissent. Palatinatus maioris Poloniæ adhuc circa Vistulam hærebant: Prussici non venerant, Lituanici verò manserant domi ad defensionem Liuoniæ, sed malè defenderunt.

Expeditionis nobilium Poloniæ publicæ ratio.

Vt enim ad Liuonica transeamus,Gustauus Rex Suecus ea opportunitate (nempè graui bello Turcico Polonis implicitis) vtendum ratus, cum viginti quatuor millium exercitu in Liuoniam veniens, initio mensis Septembris Rigam obsedit, & oppugnauit, summa celeritate propè eius vallum productis operis cuniculisq; actis.

Rigam obsidet Rex Suecus.

Ac principio strenuè resistebant Rigenses,sed stipēdiarios militiæ gnaros nonnisi trecentos habebant,confisi quòd Rex vti petierant, præsidiū suum eò esset missur⁹; istud verò cùm diutiùs frustra expectasset (quidam Liuones & quidam etiā Religiosi quorum honori parco, Riga ad Aulam Regiam scripserant, ea æstate ab hoste nihil ibi fuisse metuendum) aliunde cōquirendi militē tempus amiserunt. Ciues etiam ipsimet citò vigiliarū & laboris militaris pertæsi fuerunt, ac aliquo eorū circa mænium propugnationem læso, vel cæso, miserabiles tota Ciuitate mulierum eiulatus audiebantur, & lamentationes lugubres contra Magistratum,quòd ciues suos ferro perire sineret. Nec deerant qui occultè Sueco fauebant, & operam ipsi suam ad tradendam Ciuitatem promiserant; præsertim Rhamius, qui pro seditione in ea Ciuitate sæpiùs excitata decretis Regijs fuerat perstrictus: ac non pauci ibi alij, tàm ex Senatorijs, quàm ex plebeijs ad nouandas res iam dudum propendebant, exacerbati molestijs perpessis,in iurgijs & controuersijs forensibus continuò apud Regium iudicium cum Religiosis Societatis Iesu Collegij Rigensis agitandis, ex quibus eòusque impatientiæ processerant, vt Vlricus Syndicus illius Ciuitatis aliquando perorans coram Rege & frequenti Senatu, in quibusdam litibus contra illos Religiosos (propè ducentas tunc habebant, & penè totidem aliæ sub hoc belli tempus ab ijsdem Religiosis illatæ ipsis fuerant) prorumpere in ista verba ausus fuerit: *Verendum esse, ne ad desperationem talibus controuersijs Ciuitas adducatur.* Isti itaq; & eorum similes, cùm eòusq; odia illa cōcepta pressrint, veriti fideliorem Regi Poloniæ populum, & Consulem (Ioannem Ecchium tunc) qui ibi est perpetuus seu ad vitā cum potestate summa, sub illa demum obsidione Ciuitatis Suetica, populum indignantem ab obsequio Magistratus, & à fide Regis facilè auerterunt. Adminus enim sustinere potuisset obsidionem ad tertium vel quartum Mensem Ciuitas tam operoso ductu fossarum, & propugnaculorum artificiosa structura munita, ac instructa omni instrumento bellico, copiosoq; commeatu. Tantò magis quod obsessi scirent comparari, & mox adfutura fuisse auxilia: nam Dux Christopherus Radziuil, cui tunc illa cura incumbebat, collegerat statìm aliquantam manum, & in prospectu Ciuitatis in aduerso Dunæ littore excubabat, expectans quidem ex Prouincijs Lituaniæ (tardigradas) maiores copias, sed paratus etiam cum illis

Rigæ proditionem condixerat Rhamius Suecis.

Rigensiū defectionis causæ.

Radziwil Rigēsibus venit in auxilium.

A. C. 1621.

illis paucis quas ducebat ſubuenire in tali obſidione laborantibus, (præ-
ſertim nõ tàm arctè ab hoſte cinctis, quin pateret inferẽdis ſubſidijs aditꝰ)
ſi vel cõmeatu vel milite indigere ſe ſignificaſſent. Verùm illi nullo dato
ad eũ ſigno, quod diutiùs reſiſtere non poſſet, poſt iteratũ cum hoſte col-
loquiũ medio menſe Octob. Rhamio procurante deditionẽ fecerunt. A-
derat in Ciuitate Theodorus Dinoff Palatinus Vendenſis, ac Ioannes Got-
tardus Tiſſenhaus Caſtellanus Vendenſis, quibus libera migrandi quò
vellent facultas fuit permiſſa. Arx aliquantum reſtitit, ſed nullo vallo
munita è mænibus Ciuitatis facilè peti, concutique ac dirui potuiſſet.
Vnde eius Vicepræfectus obtenta ſecuritate abeundi cũ armis, & omni-
bus quæ ferre poſſet, in Lituaniam conceſsit. Nec multos poſt dies Ar-
cem Dynamuntum præſidio penè vacuam, omniaq; propugnacula por-
tus illius Rigenſis tam celebris Suecus obtinuit. Atque ita hoc anno
Poloni dum contra Chriſtiani nominis hoſtem cum ſummo ſuo diſcrimi-
ne decertabant, à Chriſtianiſmet maiora detrimenta acceperunt, ſine vl-
la denunciatione belli, quam hoſtis ex formula induciarum præmit-
tere tenebatur.

Riga deditionem facit Suecis. *Rigenſis Arx deditur Suecis.* *Dinamuntum vacuum præſidio occupat Suecus.* *Suecus ſine denunciatione bellum intulit Polonis cõtra pacta.*

Sed externa videamus. Annus iſte multis Principibus fatalis fuit, pri-
mùm Paulo V. Pontifici Romano, qui die Beatæ Agneti ſacro, cùm ex
more ſuo ædem eius Sanctæ viſitaſſet, paralyſis morbo (fortè quòd aër
ſolito frigidior detectum eius caput penetrârat) correptus, intra tridu-
um, nempè vigeſima quarta Ianuarij deceſsit, anno ætatis ſexageſimo
nono, cùm ſediſſet in Pontificatu annos quindecim, menſes octo, & dies
tres: cui concordi Cardinalium calculo ſuffectus fuit Cardinalis Ludoui-
ſius denominatus Gregorius XV. Bononienſis, ſeptuagenarius. Nec
multò poſt, nempe vltima menſis Martij, Rex quoq; Hiſpaniæ Philippus
III. febre interijt, relicto in ſucceſsionem ſuorum Regnorum filio primo-
genito annorum ſedecim Philippo IV. cui præ cæteris Germanicarum
rerum curam ſummè commendauit. Menſe autem Iulio Albertus Ar-
chidux Adminiſtrator Belgij, idem naturæ debitum perſoluit, & cum eo
defecit ſtirps maſcula Maximiliani II. Imperatoris, omni hæreditate ad
ipſius Patruelem Archiducis Caroli Græcienſis filiũ Ferdinandum II. Im-
peratorem tranſlata. Et demùm medio menſe Septembre, obijt Romæ
Robertus Cardinalis Bellarminus, eruditorum Theologorum huius ſæ-
culi facilè Princeps.

Gregorius XV PP. creatur. *Philippus III. Hiſpán. Rex moritur.* *Philippus IV. in Regnis Hiſpan. ſuccedit Patri.* *Albertus Archid. in Belgio moritur.* *Bellarminus Cardin. moritur.*

Cæterùm res Germanicæ initio huius anni poſt publicatam proſcri-
ptionem contra Fridericum Electorem Palatinum, ac contra Chriſtia-
num ſeniorem Anhaltinum, Ioannem Georgium Iagendorfenſem Mar-
chionem Brandeburgicum, Georgium Fridericum Hohenloium Co-
mitem, nimium exulceratæ, nonnihil ad tranquillitatem inclinare cæpe-
rant. Territi enim omnes fulminibus illis poteſtatis Imperialis, ac feli-
cioribus progreſsibus Spinolæ, qui totam iam Veterauiam in ſuam pote-
ſtatem redegerat, Haſsiæque imminebat, nec ſolum Palatini Electoris
proſcripti, ſed etiam aliorum Principum nullius culpæ in Cæſarem, mul-
toq; minus belli illius conſciorum arces expugnabat, quantumuis iniu-
ſtam

Fridericus Elector Palat. proſcriptus ab Imperat. cum aſſeclis.

A. C. 1621.

ſtam vim deprecari maluerunt. Et primus Haſsiæ Landgrauius Mauritius
cum Spinola tranſegit, quòd neq; Palatini, neq; Diſsidentium fæderatorũ
partes ſequi vellet, ſed quietus in ſuis ditionib. fidẽ Imperatori ſeruaret.
Eumq; Ciuitates Imperiales ſequutæ, fæderatorum ſocietati renunciarũt,
& non multò poſt omnes quoque fæderis illius aſſeclæ per Legatos ſuos
Fridericum Comitem Solmenſem, Beniamin Bunighauſen, Georgium
Zobelium, ac Doctorem Ioachimum Faber Imperatori ſe ſubmiſerunt;
ac interceſſore Electore Moguntinenſi, Darmſtadino Landgrauio cum
Spinola Moguntiæ initio Aprilis Conuentu facto, cui Fridericus Dux Vir-
tembergicus, & Ioachim Erneſtus Marchio Onoltzbacenſis pro fædera-
tis intererat, compoſuerunt, quòd fædus ſuum ſoluerent, nouumque in
fauorem Electoris Palatini, vel contra Imperatorem non inirent, & co-
pias ſuas à quarta Maij dimitterent; è conuerſo Spinola in terris illorum
aliorumque Principum nobilium Ordinum ſiue Catholici ſiue Euangeli-
ci ſint, tractatu illo comprehenſi, à quauis actione hoſtili abſtineret, ac
executionem ſibi cõmiſſam contra Electorem Palatinum ad Maium pro-
ximum prorogaret: quæ prorogatio iterum ad menſem Iulium fuit dilata.

Haſsiæ Landgrauius cum Spinola facit pacem. *Fæderati Germaniæ deſerto Palatino Cæſari reconciliantur.* *Friderico Palat. inducias breues concedit Spinola.*

Interim etiam Orator Regis Angliæ Digbius Viẽnæ degens vrgebat, vt
Elector Palatinus in gratiam Imperatoris, & in gradum ſuum priſtinum
reſtitueretur, vel ſaltem induciæ longiores ſtatuerentur, ſub quibus tra-
ctaretur pax generalis. Cui petitioni annuere tunc quidem videbatur
Imperator: nam licet reſtitutionem Palatini reijceret ad Comitia proxi-
ma Ratisbonenſia, accepta tamen cautione à Digbio, quòd loca adhuc in
nomen Palatini in Boëmia retẽta reſtituerentur, ac Iagendorfius & Manſ-
feldius cum ſuis militijs exauthorarentur, alijq; Palatini Duces arma de-
ponerent, cõſenſerat vt Dux Bauariæ & Belgij Gubernatrix defuncti Al-
berti Archid. coniunx inducias faceret, eò inſuper adiecto, quòd ſi eis du-
rantibus pacificatio plena nõ ſequeretur, tribus Menſibꝰ ante præmone-
ri deberet Rex Angliæ, priuſquam illi vlteriorem executionem cõtra Pa-
latinũ Cæſariani cõtinuarent. Sed maiora iam animis Conſiliarij Auſtriaci
conceperãt, non magis Germaniæ tranquillitatẽ, quàm ſecuritatem reti-
nendi in illa proſapia Imperij armis victoriã proſequendo comparandã
eſſe iudicantes; nempè vt ſublato Friderico Palat. cui & Religione alie-
no, & tam grauitèr læſo, quantumuis poſtea reconciliato, nunquam tutò
confidendum eſſet, in eius Electoratum ſubrogaretur Dux Bauariæ, quem
& ſanguinis & Religionis Catholicæ neceſsitudine, ac tanto beneficio
deuinctum obligatumq; Auſtriaci habituri eſſent; ſeu quòd & Hiſpani
& Bauariæ Dux tali pacto & mercede partiendi inter ſe Palatinatum Im-
peratori militarent, inducias illas promiſſas, quibus ſpes huiuſmodi euer-
terentur, & illi & iſte varijs ambagibus (cauſam præcipuam dabant quòd
exercitum magnis impenſis collegiſſent, victoriamq; in manibus habe-
rent, & reijciebant culpam in Mansfeldium arma non deponentem, qui
tamen tanti non erat vt adeò timeri deberet) oppoſitis impedierunt;
nullaq; facta mora, Dux Bauariæ mouens, ſuperiorem Palatinatum maio-
ri parte occupauit: Ambergæ ac alijs inſignioribus locis, propria præſi-
dia im-

Angliæ Regis Legatus procurat reconciliationẽ Palatino Viennæ. *Friderico Palat. induciarũ ſpes ab Imp. data euaneſcit.* *Bauariæ Dux Palatinatum ſuperiorem occupat.*

A. C. 1621.

Hiſpani inferiorem Palatinatum inuadunt.

dia impoſuit. Conſaluus Cordubenſis quoq; cui Spinola Bruxellas profectus curam exercitus Hiſpanici in Palatinatu commiſerat, inferiorem Palatinatum infeſtum habuit, ac montana omnia & Lytram cum pluribus vicinioribus locis, in ſuam poteſtatem redegit, demumq; Franchentalium primarium illius Regionis propugnaculum obſedit: Ac paulò poſt Tillius à Bauariæ Duce in auxilium Eccleſiaſticis tractus Rhenani miſſus, Heildelbergam petijt. Atque ita omnis illa ſpes tractandæ pacis euanuit, & ſerò nimis Angliæ ac Daniæ Rex, (qui exercitum iam conſcriptum pro Palatino ſpe illorum tractatuum dimiſerant) edocti, prece & lachrymis nihil ab Auſtriacis victoribus impetrari poſſe, demum poſtquàm hoſtis ſæpius iniecta ſpe pacificationis indefenſum Palatinatum totum intercæperat, arma ad eum vindicandum ſumpſerunt, eò inutiliùs quòd tardiùs, vt infrà patebit.

Angliæ & Daniæ Rex ſpe induciarum dimiſſũ exercitum ſerò recolligunt.

Hoc anno adhuc Mansfeldius (qui eòuſq; monitus à Digbio, ne procurationem induciarum turbaret, de loco ad locum commeans tempus trahebat, & Duci Bauariæ ex Palatinatu ſuperiori ſponte ceſſerat: imò & felices circa Boëmiam ſucceſſus Bauaricis ibi cum Iacobo Baurio Tribuno militum celebri fuſis, intermiſerat amiſſa etiam Pilſna per proditionem militum, dum Heilbronam ad Conuentum fœderatorum abijſſet) vbi de inducijs actum fuiſſe aduertit, reſumpto feruore Spirenſem Epiſcopatum ac aliorum viciniorum Eccleſiaſticorum poſſeſsiones ſæuis direptionibus vaſtauit, & nonnulla loca capta, præſidijs ſuis muniuit. Reſponſo dato Eccleſiaſticis vim deprecantibus, vt ſi pacem vellent, eam alijs darent, exercitum quem Fœderati diſsidentes dimiſerant, ipſi quoq; cũ Liga Catholica à Terris Palatini auocarent, & Eccleſiaſticarum rerum ſuarum curam gererent, non alienarum Politicarum, quæ ad ipſos nil pertinent. Iagendorfenſis verò accepta ab Electore Palatino (qui tunc Agam Comitis conceſſerat auctus Cuſtrini in itinere filio Mauritio denominato) commiſsione, ad arma denuo aſſumenda, coactis copijs Neutra & Glatſio Cæſarea præſidia eiecerat. Niſſam & alia oppida Vratiſlauienſis Epiſcopi Caroli Archiducis tunc ſpoliauit, eius vicarios vinctos abduxit, & plura loca Sileſiæ & Morauiæ non inuita deditione occupauit. Penè enim omnes illarum Prouinciarum populi ad partes Palatini iterum propendebãt, territi maximè ſumptis menſe Iunio huius anni de Pragenſibus ſupplicijs, non Chriſtiano ſolùm homini, ſed quantumuis barbaro (nolumus fœdare chartas noſtras innocuas deſcriptione tam feralis carnificinæ) ob immanem crudelitatem execrandis, ni maturè Imperator annunciaſſet omnibus deinceps condonationẽ commiſſorum, edicto tali publicato Olomuncij, ac Vratiſlauiæ, & inſuper Elector Saxoniæ fidem ſuam pro ſecuritate impunitatis & immunitatis huiuſmodi Sileſiæ toti interpoſuiſſet. Ab altera parte circa Veſtphaliam Chriſtianus Dux Bruſuicenſis Alberſtatenſis Epiſcopus menſe Octobre collecta tumultuaria militum manu pro defenſione Palatinatus in Moguntinenſi tractu Amænoburgum, cum Arce ſitu editioris rupis munita, cæpit. Inde Neoſtadium & circumuicina loca occupauit, & plura in direptionem militi ſuo conceſsit. Sicque ad finem anni huius

Mansfeldius ſpe induciarũ rei benegerẽdæ commoditates intermittit.

Mansfeldius Spirenſem Epiſcopatum inuadit.

Mansfeldij reſponſum ad querelas Eccleſiaſticorũ.

Iagendorfius pro Palat. in Sileſia multa occupat.

Niſſam ſpoliat Iagendorfius.

Pragenſes horrenda ſupplicia luunt.

Morauis & Sileſijs promittit impunitatem Imp.

Alberſtatenſis Dux pro Palat. exercitũ colligit, & Amænoburgum capit.

A. C. 1621.

huius Duces militares Palatini, incurſionibus varijs progreſſus maiores Cæſarianorum vtcunque diſtinuerunt, Cordubenſe quoq; ab obſidione Franchentalij recedere coacto, ſed damna inter ſpem induciarum accepta, nunquam repararunt.

Franchentalium ab obſidione Hiſpanorum liberatur.

Secùs autem euenit Cæſarianis in Vngaria, vbi æquè ac in Palatinatu tractatum pacis promiſſum reiecerant, vt armis potiùs Vngaros edomarent. Ac principio ſatis proſperam fortunam ſunt experti: Statim enim Georgius Setſchius, Palfius, Thomas Boſniacus impetratâ præteritorum venia, ad Imperatorem tranſierant cum plurimis nobilioribus Vngaris ſuis ſocijs. Et Comes Bucquoius Cæſarianorum Dux præcipuus, cum viginti quatuor millibus armatorum mouens, priuſquam Gabor Bethlem vires aliquas (dimiſerat exercitum ſpe tractatus pacis) recolligere potuiſſet, initio menſis Maij Poſonium nemine reſiſtente occupauit, arcemque eius poſt paucorum dierum oppugnationem, cum præſidiarij auxilia nulla ſperarent, & Germani ab Vngaris (illis periculum defenſionis ſubire detrectantibus) diſſentirent, data vtriſq; ſecuritate cum ſuis impedimentis abeundi, deditione obtinuit. Indeq; progrediens Sangeorgium, Moderam, & complura eius tractus loca vi cæpit: Tirnauiam, Nitriam, ac Schitnauiam ad deditionem coëgit. Sed mox ſorte conuerſa, circa Neoſelij oppugnationem, eum ſpeculantem cum paucis ſuis locum pro collocandis ad quatiendam Arcem tormentis, præſidiarij excurrentes trucidarunt, & exercitus ille Cæſareus, cum Ducem æquè peritum alium non haberet, ſubſidia verò Neoſelienſibus à Bethlemo cum Comite Turrenſi in proximo aduentarent, caſtris ac impedimentis maioribus, vnà cum quindecim tormentis æneis relictis, beneficio noctis fugienti ſimilis, & dimidio penè tam cædibus quàm morbis ac fuga plurimorum diminutus, Huttam verſus tranſijt. Bethlemus verò interim apud Epperiam collectis copijs, ſumma celeritate Tirnauiam petijt, & oppugnatione decem dierum magna parte eius loricarum deiecta, præſidiarios propè mille à Bucquoio relictos inde excedere coëgit, omniaq; alia oppida intercepta, intra paucos dies recuperauit: præter Poſonium quòd recenti & numeroſo præſidio firmatum diuturnioris obſidionis laborem requirebat. Parte autem equitum leuioris armaturæ cum Iagendorfio in Morauiam dimiſſa, eius opera oppidum Leipnicium & Helfenſtenium cæpit, & innumeros pagos in proſpectu Viennæ ferro & igni vaſtari fecit. Et ab altera parte Budianus, qui tota æſtate variante Marte cum Colalto Cæſariano Duce conflictatus, eiuſdem abeuntis in auxilium Poſonienſibus extrema agmina diſsiparat, curruſque pluſquam centum ipſius diripuerat, in Auſtriam excurrens, in obuia quæque cædibus, rapinis, ac incendijs ſæuijt, etiam propè Viennam vno milliari, vt vna nocte pluſquam viginti incendia villarum ab ipſo excitata ex Arce Viennenſi conſpicerentur. Quo permoti Cæſariani reſumptum poſtea Nikelsburgi tractatum pacis non ampliùs comperendinarunt. Et licet mors Emerici Turſo, non ſine ſuſpicione propinati veneni extincti eum iterum interruperat, tamen Staniſlai Turſo opera anni inſequentis initio coaluit. Interim Maradas

Vngaros ſpe pacis fruſtraſſe Cæſarianis malè ceſſit.

Bucquoius occupat Poſoniũ

Bucquoius Comes circa Neoſelium caſus.

Cæſariani caſtris relictũ à Neoſelij obſidione abeunt.

Betlem Gabor Cæſarianos proſequitur.

Betlem Gabor recipit loca à Cæſarianis intercepta.

Iagendorfius cum Betlemi copijs in Morauia graſſatur.

Budeanus pro Betlemo circa Viennam multa loca incendio vaſtat.

Cæſariani reaſſumptũ tractatum pacis cum Betlemo fideliùs exequuntur.

Emiricus Turſo non ſine ſuſpicione veneni moritur.

A. C. 1621.

Maradas Taborum longa obsidione ad deditionē coëgit.

amiſsis plurimis fortioribus viris in obſidione Taboræ in Boëmia integro anno continuatæ, eam tandem ad deditionem coëgit, cum obſeſsi nullum ſubſidium à Palatino expectare poſſent.

Hollandorum cum Hiſpanis induciæ finiūt.

In Belgio hoc Anno tempus duodecim annorum induciarum cum Hiſpanis 9. Aprilis finijt, nec potuit prorogari quamuis Archidux Albertus priuſquam obijſſet menſe Martio miſſo Petro Beccio Cancellario ſuo ad Ordines fœderatos Hollandiæ id expetierit, quin imò ille Legatus penè contumelijs à plebe in aliquibus quà tranſibat Ciuitatibus fuit exceptus. Hagam verò Comitis à Mauritio Ruſuicum vſque obuiam prodeunte honorificè deductus, reſpōſum accepit, priores inducias fideliùs ſeruandas fuiſſe, & propoſitionem, qua inſinuarat præcipuum illarum Prouinciarum commodum in eo conſiſtere, ſi ad ſtatū priſtinum, vnumque corpus ac vnum caput reducerentur, libertatem & conſtitutionem illius Reipublicæ euertere, & propterea in deliberationem Ordinum admitti non poſſe. Nil tamen hoſtile elapſis illis inducijs per aliquot Menſes fuit vtrinque tentatum, ſed æquè iſti ac illi muniendis confinium ſuorum propugnaculis, & comparando omni inſtrumento bellico vacarunt.

Hollandi prorogationē induciarum cū Hiſpanis renuunt.

Iuliacum obſident Hiſpani

Menſe demum Septembre Hiſpani, quos ad Palatinatum intentos hoc anno ad aliam impreſsionem grauiorem ſuas vires non diſtracturos Hollandi putarant, Iuliacum obſederunt; & demum Mauritius Comes Hollandorum quoque copias congregari fecit, quibus apud Emericum luſtratis, cum Iuliaci obſeſsis in auxilium iret, à Spinola, qui relicto Comite Henrico Bergenſi ad continuandam illam obſidionem, Veſſaliam vſq; cū exercitu proceſſerat, tranſitum ſibi interclusum ſenſit. Atq; ita hærere coactus, initio menſis Decembris exercitum in hyberna dimiſit, & obſeſſi Iuliacenſes ad extremam rerum neceſsitatem reducti, deſperatis ſubſidijs, deditionem paulò poſt tractarunt. Antuerpienſis autem Gubernator Inicus Borgia, ſuppeditantibus ad eam expeditionem Ordinibus Flandriæ omnem apparatum bellicum, Sluſam exercitum duxerat diuerſaſque operas ad oppugnandum illum portum, & prohibendum eò ex Selandia tranſitum excitarat, intercæpto vno propugnaculo à parte Occidentali Sluſenſibus, labore ad vltimum inutili.

Mauritio venienti in ſubſidium Iuliaco iter intercludit Spinola.

Sluſam obſident Hiſpani irrito euentu.

Vgonoti in Gallia nouos motus excitāt

In Gallia motus concitati ob inſtauratam Religionem Catholicam in Bearnenſi Prouincia anno præterito, qui conquieuiſſe videbantur, hoc anno recruduerunt. Vgonoti enim illam mutationem ægrè ferentes, eandemque alijs ſuis locis metuentes, cùm propterea Conuentus diuerſis locis agerent, mandata Regia nil curantes, Rex eos armis compeſcendos decreuit. Ac collecta viginti millium peditum, & Equitum ſex millium manu, in Bearnia primùm reliqua loca quæ nec dum tumultuari cæperant, proprijs præſidijs muniuit. Inde tranſiens Fanum Angeriaci, quæ Ciuitas inſolentiùs obſequium ipſi denegabat, à Duce de Subiſſe vno ex Vgonotis cuſtodita, corona cinxit, & excitatis operis oppugnari iuſsit. Nec ita tamen ad officium redire voluerunt obſeſsi, imò eruptione facta, tertiumque repetita fortitèr Regios reiecerant, in quibus conflictibus ex Regijs Comes Maureuortanus occubuerat, & ſauciati fuerunt ex præcipuis plurimi, nempè Crequius caſtrorum, Montignius cohortis Regiæ Prætoriæ Præfectus. Sed tandem viribus ſuis diffiſi deditionem fecerunt, impetrata venia commiſſorum & libertate Religionis: De cætero Regi plena in omnibus poteſtate ſalua. Plura deinde oppida, vt Pontacum, Begeratum, Fanum Fidei ſponte Regi ſe ſubmiſerunt. Cleracum aliquantum reſtitit, ex Regijs propè quadringentis cæſis, & totidem ex ſuis deſideratis, poſtea tamen ijs conditionibus quibus Angeriacum in poteſtatem Regis conceſsit. Montalbanum, cùm pertinaciùs reſiſteret, cæſis ex Regijs Gubernatore Carnutenſi & Comite Suſano, pluribuſque alijs inſignioribus, ac nonniſi diuturna oppugnatione edomari poſſet, peſtis etiam in caſtris Regijs vigeret, Legato Anglico deprecante, Rex obſidione tunc ſoluit.

Fanū Angeriaci Rex Gall. ad deditionē cogit.

A. C. 1621.

Regij inſignes cæſi apud Angeriacum.

Cleracum deditur Regi.

Montalbanū pertinaciùs reſiſtit Regi.

In Rhetia poſtquam vt ſupra attigimus Vallem Tellinam Hiſpani occuparant, populi inferioris, & ex parte ſuperioris Rhetiæ præſertim Engaddini partim Euangelici, partim Catholici ad vindicandam illam vallem conſpirarunt, & non minus ad puniendos ſocietatis initæ cum Hiſpanis authores, quorum anteſignanum Pompeium Planta in ipſius arce Riedberga inuaſerunt, ſub finem Februarij, ac obtruncarunt: ac poſtea Fortunatum Planta, Dominicum Ruderum, & plurimos illius fœderis cum Hiſpanis conſcios trucidarunt. Collecti autem maiori numero, oppida & pagos Catholicorum inuadebant, cædibuſq; & direptionibus ſæuientes, cogebant eorum incolas, vt fœderi illi Hiſpanico renunciarent, ac mutuam operam ad defenſionem communem iureiurando interpoſito obligarent. Nec paucos hoc modo ad partes ſuas reuocarunt: Cum reliquis verò qui armis à Mediolanenſi Gubernatore ſubminiſtratis adiuti, in ſua ſententia perſiſtebant, tota æſtate cruentis admodum dimicationibus certarunt, tanta odiorum obſtinatione, quòd in tractatibus multoties, opera Montholonij Regis Galliæ Legati repetitis, nullas rationes reconciliationis admittebant, niſi Vallis Tellina ab Hiſpanis in ſtatum priſtinum reſtitueretur.

Rheti vindicare volunt Vallem de manu Hiſpanorum.

Pompeium Planta occidunt Rheti.

Rheti conciues ſuos Hiſpanis fœderatos proſequuntur.

Annus Chriſti, 1622.

ATque tales concertationes continuabantur in Annum Chriſti, Milleſimum Sexcenteſimum vigeſimum ſecundum. Quo etiam magis magiſque inualuerunt: non ſolùm enim militares ſed inermis quoque plebs fuſtibus, teliſque à furore ſubminiſtratis instructa, Gruſckij, & Seuiſij, Schirſæ ex Hiſpanis eorumque fœderatis pluſquam quingentos interemit, & aduenientes Prætigauienſes ac Tigurini, Meifeldiam, Præfectum eius loci Ritnauerum, qui eos prælio iam accinctos Vaccimungos per ludibrium denominabat, cæſis & in aquas præcipitatis penè ſexcentis ex eius parte, profligarunt, ipſamque Meilfediam, ac pau-

Rheti Hiſpanica præſidia trucidant.

Meifeldiam & Curiā Rheti ad deditionem cogunt.

A.C. 1622.

ac paulò post mense Iunio Curiam, vi ad deditionem compulerunt. Tiscastam à sexcentis Hispanis custoditam pulso præsidio, ac alios transitus commodiores, præsertim Rithenauiam, Haldensteinium, & Furnstenauiam cum suis vectigalibus occuparunt; & in superiorem Rhetiam armis illatis, interceptos multos qui fæderi Hispanico subscripserant, nulla excusatione admissa crudelitèr occiderunt: Abbatem Dissentinum magna pecunia mulctarunt. Cùm autem Fæderati contra vim tantam à Gubernatore Mediolanensi maiora auxilia conquirerent, Rhetos quoque Rex Galliæ armis suis defendere constituit, vnaq; Veneti, cum plerisque Principibus Italiæ, qui illa Valle Tellina ab Hispanis interclusa, strangulari Italiam (eò quòd nullum pro auxilijs conquirendis in casu necessitatis transitum in Galliam & Germaniam liberum esset habitura) actumq; esse de communi eius libertate conclamabant: Ac nonnisi difficilè bellum, quod totam Hispaniam, Italiam, & Galliam peruaderet, inde expectabatur. Ad quod auertendum varij tractatus Lindauiæ, & in diuersis Rhetiæ, Heluetiæque locis, ac Madriti in Hispania sunt habiti, Summi Pontificis, Galliæ Regis, Venetorumque Legatis negotium pacis promouentibus. Quod donec perficeretur, interim Rex Hispaniæ illam Vallem Tellinam tradidit in depositum Summo Pontifici, ratus quòd hac ratione suspicionem affectati in ea Dominatus à se auerteret, & Pontifici pro officio suo Catholicæ Religionis libertatem, pro qua violata tales tumultus prouenisse videbantur, deposito durante ibi instauranti, Galliæ Rex iure obsistere non posset. Atque ita Summus Pontifex Gregorius decimus quintus, misso Horatio Ludouisio Duce Fiani fratre suo germano cum quatuor millibus armatorum, depositum huiusmodi susceperat, dimisisq; præsidijs Hispanicis, propria eò introduxerat, cautione data, quòd illud in pristinum statum ad condictum tempus restitueret. Vnde motus illi bellici aliquantum tunc conquieuerant, licet paulò post recruduerint, vt suo loco attingemus. Cæterùm Summus Pontifex hoc anno mense Maio in Sanctorum numerum retulit BB. Philippum Nerium Congregationis Clericorum, in qua & Baronius celebris nostri temporis Historiographus vixit, Ignatium Loyola Societatis Iesu Fundatorem, Franciscum Xauerium eiusdem Societatis Iesu, Isidorum Madritensem, & Teresiam Hispanam Ordinis Carmelitanorum Discalceatorum Matrem. Nec multò post creauit Cardinales octo, plerosq; Auditores Rotæ, & omnes emeritos, inter quos fuit Cosmus de Torres Nuntius Apostolicus tunc in Polonia, vir ingenio & magnarum rerum vsu præcipueque suauitate morum excellens. Idem Pontifex memoriam Beati Ioachim Patris Deiparæ Virginis Mariæ vigesima Martij celebrari iussit: Quæstionem diu agitatam, quòd eadem Beata Virgo Maria fuerit concepta absque peccato Originali definiuit, ac licentiam exemptorum Regularium, qua grauari nimium potestatem Episcoporum, Archiepiscopatum Bononiensem regendo compererat, in multis restrinxit.

Rheti in fæderatos Hispanis crudeliter sæuiunt.
Abbatem Dissentinũ Rheti magna pecunia mulctant.
Italia strangulari videtur dum Hispani occupãt Vallem Tellinam.
Tractatus pro pacificanda Rhetia instituti.
Vallem Tellinam Hispani in depositum tradunt Gregorio XV. PP.
Gregorius XV PP. accipit in suũ depositum Vallem Tellinam.
Gregorius XV PP. SS. numerum auget.
S. Ioachim memoriam celebrari iussit Greg. XV. PP.
Conceptionis B. M. V. quæstiones definiuit Gregorius XV. PP.
Greg. XV. PP. Religiosorũ licentiã coercet

In Sicilia verò hoc anno pestis grauius sæuijt, eaq; Philibertus Princeps Caroli Emanuelis Ducis Sabaudiæ filius ibi tunc Prorex interijt. Quòd

Philibertus Sabaudiæ Princeps peste extinctus in Sicilia.

A.C. 1622.

Quod autem adnotauimus supra in anno præterito Regem Hispaniæ Philippum III. decessisse, ei successerat filius ipsius primogenitus Philippus IV. dictus, nimium quidem iuuenis, nempè annorum sedecim, sed penè supra ætatem ad subeundas curas publicas Patre promptior. Statim post adeptum Regnum iura quoq; Principatus Mediolanensis, Finalis, & Senensis, confirmari sibi ab Imperatore fecerat: & ad corrigendos Aulæ suæ Regiæ errores conuersus, seueriùs in præcipuos Patris sui ministros aduertit; præsertim in Ducem de Lerma (vltimis diebus Philipp III. factum Cardinalem, quasi mala ista sua præsagierit, & contra ea tali clypeo præmuniri voluerit) & eius filios, quibus census ampliores à Rege Patre suo assignatos, & Magistratus abrogauit: Calderonem Secretarium eiusdem Ducis Lermensis, insimulatum de veneno Reginæ matri suæ propinato, (prunis in authepsa ardentibus aliquis thura venenata iniecerat, ex quorum odore interijt tunc illa Regina, moris Germanici tenacior, eoq; Hispanis inuisa) licet viuente Patre Rege fuerat absolutus, ad quæstiones reduci, & damnatũ, in foro publico capitis supplicio affici mandauit. Ducem quoque de Ossuna nuper Viceregem Neapolis, eò quòd Cardinali Borgiæ in illud munus succedenti, locum cedere noluerat, comprehensum ab Augustino Mexia in Castro Sancti Orcadis ad mortem vsque sub custodijs detinuit. Familiares verò suos euexit ad summas dignitates, præsertim Comitem de Oliuares, pueritiæ suæ non morosum custodem, inter Magnates (dicunt Grandes) Hispaniæ cooptauit, eiq; summum rerum arbitrium vnà cum suprema Præfectura Cubiculi sui permisit: Imò istius consilio omnis illa mutatio steterat. Aliud singulare in Hispanicis gestis hoc anno nil occurrit, præter memorata cum Rhetis litigia, & irritam obsidionem Bergæ ad Somam, quam Marchio Spinola à mense Iulio ad initium Octobris ingenti opera & impensa continuatam, amissis propè tribus millibus ex suis deserere fuit coactus. Slusam etiam cùm Inicus Borgia varijs eius munimentis interceptis, & pluribus circum excitatis constrinxisset, Hollandici ruptis aggeribus castra ipsius inundârunt, ac inde excluserunt.

Philip. IV. Rex Hisp. accipit Omagium ab Imperatore pro Mediolano & Siena.
Philip. IV. Rex Hisp. seueriùs aduertit in ministros sui patris.
Calderonius datur ad quæstiones ob datum venenum matris Regis Philippi.
Calderonius supplicio capitis publicè afficitur.
Ossunæ Dux ob non dimissum Neapol. officium custodiæ traditur ad mortem.
Comes Oliuares rerum potitur apud Philip. IV.
Spinola obsidet Bergam Somæ irrito euentu.
Hispani ab obsidione Slusæ reiecti.

In Gallia postquam Vgonoti Ciuitates, quas ab alijs Galliæ Regibus vadimonij & securitatis suæ causa obtinuerant, potestati Regis vti Legatus Anglicus promiserat, spontè permittere nollent, quin imò Angeriacum à Rege anno præterito captum restitui sibi peterent, Rex contra ipsos arma iterum sumpsit. Ac promittebat illis Rex omnem Religionis suæ libertatem, dummodò diplomatis & verbi sui Regij securitate, qua & Catholicorum libertas subsistit, contenti essent, & in Ciuitatibus Regijs dominatum sibi, aut armorum congregandorum licentiam non vsurparent, sed cum illi (vt aiebant non quod Regi subijci nollent; verùm vt ab hostibus suis tutiores essent) in proposito retinendi illas Ciuitates perseuerarent, vi inde eijciendos decreuit, & intra paucos Menses plurimas eorum Ciuitates & Arces, partim vi, partim deditione cæpit. Cleracum quod deditione facta tertiùm desciuerat, permissis habitatoribus exire quò vellent, incendio deleuit. Soubisij copias

Ludouic XIII Gall. Rex cõtra Vgonotos expeditionem facit.
Cleracum ob mutatam fidẽ incendio deletur.

A. C. 1622.

Rupellam obsidione cingi fecit Rex Gall.

Rupellæ classem Regij profligant.

pro Vgonotis collectas profligauit: Vendomio vt Montalbanum oppugnaret commisit, & ad obsidendã Rupellam terra Soisonium & Vitrium, mari verò NiuernensemDucem destinauit, vbi Rupellenses cum septuaginta nauibus egresi, post dubium aliquot horis continuatum conflictũ victi, totam illam penè suam classem, parte demersam, parte à Regijs captam amiserunt.

Rupellæ situs.

Portus est celebris Rupella ad Oceanum Gallicum, occasum versus in Santonibus sita, quam etiam Henricus Andegauensis Galliæ Regis tunc Caroli IX. frater A. C. 1572. nouem Mensibus obsedit ac oppugnauit, & amissis pluribus ex suis capere non potuit. Atq; hac vice quoque Rex Ludouicus parta illa victoria nauali, & vindicatis ibi plerisq; munitioribus locis, pacem Vgonotis annunciari fecit, persuasus iterum, quod armis depositis ad officium redirent: sed paucos post annos, eandem obsidionem iterare còactus, feliciùs expediuit, vt tunc dicemus.

Vgonotis pax conceditur à Rege.

Poloniæ milites Chocimenses secessionẽ faciunt.

In Polonia hoc anno nihil accidit memorabile: secessionem fecerant milites ob non soluta stipendia ab expeditione contra Turcam Chocimensi, sed mense Nouembre celebratis Rex Comitijs, contribui fecit ab Ordinibus pecuniam, & illa stipendia exsolui.

Lituani prorogandis cum Sueco inducijs tempus trahunt.

In Liuonia quoque Proceres Lituaniæ, qui illius Prouinciæ curam in se assumpserant, nonnisi prorogandis cum Gustauo Sueco tractatibus & inducijs toto hoc anno vacarunt. Ad Turcam verò ex pactis Chocimensibus, pro confirmando fædere ibi sancito, Legatus fuit destinatus Christopherus Dux de Zbaraz stabuli Regij præfect⁹ (seu Equitum Magister, Hypparchus, Marchion) vir acris ingenij, & quod illa legatio maximè requirebat, magnanimitate, opumque affluentia ad splendorem probè instructus.

Zbarawski Dux Legatus mittitur ad Turcam.

Turcicarum rerum conuersio.

Verùm interim dum ad illud iter se componit, casus successit Constantinopoli mæstus Turcis, at Christianis non inutilis; nempè indicium haud dubium inclinantis illius Imperij, postquam summum eius firmitatis arcanum cultus maiestatis Principis Diuinitatis instar, illibatus eousq;, cæpit violari, tali serie.

Osman Imperator Turcicus odium incurrit apud Ianizeros.

Ab expeditione contra Polonos Chocimensi, vt alio loco adnotauimus, Osmanus Imperator Turcicus inglorius, exercitu maiori parte amisso, reuerti còactus, omnẽ culpam in ignauiam militum suorum, præsertim Ianizerorum referebat, exindeque eis infensus, plurimos circa vini potum (nempè legibus Mahometicis vetitum) deprehensos, vti militiæ inutiles in dies strangulari curabat, & omnes tollendos, nouamq; militiam ex Arabibus, quorum in illo bello fortitudinem (agilitate & pilis vulgo *Dzida* iaciendis præstant) magis probauit, conscribendam decreuerat.

Osman Imp. Turcicus Ianizeris sublatis nouam militiam instituere vult.

In Syriam itaq; vbi tale propositum perficeret, simulata Religione visitandi sepulchum Machometi pseudoprophetæ, quod Mechæ in Arabia ad mare rubrum magna veneratione ab illa secta frequentatur, iter instituit, illudq; medio mense Maio Ianizeris, alijsque militaribus denunciari fecit.

Osmano Imp. Turcæ dissuadere non possunt iter in Syriam.

Vnde conturbati omnes, & veriti molestias difficilioris peregrinationis, quæ per loca inuia, arida, ac sæpè longis interuallis aqua & iumentorum pabulis carentia, nonnisi cum grauissimo labore (præsertim in tam numeroso

Comitatu)

A. C. 1622.

Comitatu) nec breuiori quàm quindecim Mensium spatio, vxoribus, domib⁹, liberis, in incerto Constãtinopoli relictis sustinendę essent, eam deprecari nitebantur, & per aliquod dies in Diuano (locus est in Palatio Imperatorio publici ad solemniores actus faciendos concurs⁹) conuenientes, Bassas & Magistratus præcipuos solicitârunt, vt Imperatorem à tali cõsilio auerterent.

Constantinopoli tumultus contra Osmã. Imperatorem.

Cùmque nihil proficerent, imò ille obfirmato animo pretiosiora quæque asportanda ad littus Asiaticum, quà proficiscendum fuit, efferri curaret, decima octaua Maij tumultuosiùs Palatio circumfusi, flagitârunt illam profectionem abrogari, & eius authores (quatuor Bassas nominabant primarios) ad puniendum sibi tradi. Et quidem eo die cùm inermes venissent, nil aliud tentârunt, præter quod per plateas & fora densis cateruis discurrentes, ad auertendum interitum sibi & toti Imperio Turcico ab Osmano (vt aiebant) paratum, sese mutuò exhortabantur. Sed postridie cum armis conuenientes, Palatium obsederunt, & expectato dum Muphti Sacrorum Machometicorum summus Antistes, ac Vezir Mere Visin Bassa super eorum petitione pridie exposita, responsum ab Imperatore peterent, vt primum isti ab ipsius colloquio prodeuntes, eum (dissuadentibus iter responderat indignat⁹, sic volo) in sententia persistere retulerant, cum magno furore in Palatium irruerunt: Eunuchos & familiariores Imperatorios plurimos necârunt, obuia quæque diripuerunt, ac ipso Osmano ad latibulum quoddam elapso, Mustafam eius patruum, qui post Achmetem aliquanto tempore regnauerat, è carcere in quo à principio istius tumultus ab Osmano inclusus detinebatur, extraxerunt, eumq; trementem Imperatorẽ salutârũt.

Mustafa Imp. Turcarum tumultuariè eligitur.

Hic Mustapha Achmetis Imperatoris Osmani Patris frater, ex more Domus Othomanicæ in vnico vniuersorũ hærede stirpẽ suam & Imperiũ integrum conseruare volentis, & propter stoliditatẽ suam omninò inhabilis Imperio ad mortem sæpiùs destinatus, siue præstigijs à matre sua (vt ferebatur) subministratis, siue alia aliqua ope illæsus semper euasit; quod Turcis in Religionem venit, vt eum fato ad Imperij firmamentum seruari crederent, & vita priuari piaculum reputarent. Vnde licet propter nimiam stupiditatem eum reiecerint à successione Imperij post mortem Achmetis, & Osmanum impuberem, Regnoq; immaturum ei prætulerint, ac deinde Osmano surrogatum, iterum ex eadem causa repudiarint, viuum tamen semper seruarunt, vt infra liquebit.

Osman. Imp. Turcæ trucidant.

Tunc autem die proxima vigesima Maij tumultuantes militares illi Osmanum comprehensum iussu Mustafæ noui Imperatoris ad carcerem Ediculæ (est carcer vetustus propè portam Andrinopolitanam) equo vili impositum, per Ciuitatem duxerunt, & metuentes ne seruatus viuus, vti Mustafa præceperat, recuperaret Imperium, eamque iniuriam vindicaret, frustra culpam in Consiliarios reijcientem, & dona ampla offerentem interemerunt. Cadauer eius sine vllo honore delatum ad templum nouum Diuano vicinum, ibidem in Imperatorio busto fuit reconditum. Neque hic tamen illa seditio conquieuit: nam Ianizeri magnis agminibus (ad minus viginti quatuor millia Ianizeri, & sex millia Spachij, seu equites in illa

Ciuitate

A. C. 1622.

Ianizeri ſæuiunt in cõſiliarios Oſmani

Ciuitate Conſtantinopoli, penes ſuum Imperatorem continuè morantur) per totam Ciuitatem diffuſi, Baſſas Oſmani conſiliorum authores inquirebant, ac alios trucidârunt, plurium fuga elapſorum ædes ac ſupellectilem omnem diripuerunt. Præfectum ſuum (Ianzar Aga vocatur) qui de Oſmano reſtituendo (priuſquam occubuiſſet) & honorarijs ab eo recipiendis in medium aliquid iniecerat, ſuſpectum exinde habentes occiderunt, multasq; inſolentias & mutuas cædes ad vigeſimã quartam Maij continuârunt, donec Imperator nouus duorum Menſium ſtipendium ipſis donauit, & eius mater congiarium amplum inter ipſos diſtribui fecit. Quater mille homines diuerſi ſtatus in illa turba perierunt: Chriſtiani, etiam Legati Principum Chriſtianorum, ac Iudæi mercatoresq; omnes, præmoniti à Præfecto Prætorij (Caimachan vocatur) interim clauſis ædibus ſeſe continentes euaſerunt periculum: ſed tanto terrore perculſi, quòd ad vigeſimam ſeptimam Maij nullus ex eis in publicum prodierit, niſi plenè motu illo ſedato.

Ianzerorum Aga occiditur in tumultu Conſtantinopolitano.

Coſtantinopoli tumultus octauo die ſedatur.

Zbarawſki Dux Legatus Conſtantinopolim venit.

Chriſtopherus verò Zbárâwski, à quo digreſsi ſumus, tali mutatione rerum Turcicarum intellecta, nihilominus cum ſua Legatione Conſtantinopolim perrexit, eamq; coram nouo Imperatore Muſtafa expediuit in anno ſubſequenti.

Victoria in bello ciuili Victoris dominatus.

Hoc anno narrandæ adhuc reſtant tricæ inextricabiles belli Germanici Ciuilis, in quali ſemper inſolentem eſſe victoriã, & non alium finem habere, niſi extremum malorum, victorisq; dominatum, vel hoc vnicum exemplum abundè confirmabit. Poſtquam enim Boëmiæ Regnum cum ſuis Prouincijs ad obſequium Ferdinandi Cæſaris redierat, & Boëmi acerbiores erroris ſui pœnas luerant, easq; nec Moraui (licet iſtis venia commiſſorum fuerit promiſſa) effugere poterant, Fridericus Palatinus quoque qui cauſam perduellioni naſcenti Boëmicæ nullam dedit, ſed vocatus & rogatus ne membrum illud Imperij ad Gaborium Bethlemum, & ad Vngaros aut Turcas auelleretur, ſuam operam interpoſuit, inſuper omnem ſubmiſsionem & ſatisfactionem offerret, Cæſarem iras depoſiturum, pacemq; & tranquillitatem Germaniæ daturum æquitatis ſtudioſiores omnes ſperabant. Tantò magis quòd Rex Angliæ pro genero, Daniæ Rex pro ſobrino, & Saxoniæ Elector pro tollendis diuturnioris belli occaſionibus intercederet, plurimiq; in Palatinatu & circa Rhenum Principes, Viduæ Electorales, Pupilli conſiliorum Friderici Palatini prorſus ignari, bonis tamen ſuis ab exercitu Cæſareo & Hiſpanico ſpoliati, & ad turpem egeſtatem reducti, pro innocentia ſua ſupplices deprecarentur. Verùm iacta iam tanti diſcriminis alea, Cæſariani propriæ pacis compendia quærebant, tutioreq; fore Familiæ Auſtriacæ perpetuò retinendi Imperij viam iudicabant, ſi eius in Germania æmuli ita edomarentur, vt quamuis vellent nocere non poſſent. Ac ſtatim à Pragenſi victoria ratum firmumq; ſtatuerant illi, Palatinum ne ampliùs timeri deberet, eiuſq; exemplum cæteros terreret, deijciendum eſſe omni gradu, hocq; arcanum diligentiùs occultatum, (ex literis Imperatoris interceptis, illud maturè deprehenderat Palatinus, & de eo Rex Angliæ initio huius

Germaniæ ſperata pax Boëmia recuperata euaneſcit.

Frid. Palat. interceſsiones Regum non iuuant.

Auſtriaci à Pragenſi prælio exautorãdum Palat. ſtatuerunt.

A. C. 1622.

huius anni apud Regem Hiſpaniæ quaſi illo ſolo contradicente eòuſq; ſuſpenſum teneretur querelam interpoſuerat) demum ad finem huius anni palàm factum, docuit telam ordiri victores, ſiue Regni in Germania perpetui, ſiue belli immortalis, vt tunc conſtabit. Priùs autem remouendæ erant difficultates quibus impediretur tale conſilium, præſertim motus Vngarici, ad quos componendos totis viribus conuerſis, Imperator initio huius anni pacem cum Bethlemo Nikelsburgi opera Staniſlai Turſo tractatam ſtabiliuit, conditionibus ipſi Bethlemo quaſcunque petere præſumpſit conceſsis, nempè vt ſeptem Præfecturas opulentiores cum ſuis Arcibus & emolumentis, & Caſſouiam in Vngaria; in Sileſia verò Principatum Opolienſem & Ratiborienſem cum titulo Principis Imperij dum viueret retineret: Quinquaginta millia nummorum Vngaricorum aureorum in annos ſingulos ab Imperatore pro ſtipendiarijs præſidiorum illarum arcium acciperet. Titulo verò Regis Vngariæ abſtineret, & redderet coronam Regiam Vngariæ (quam aſportauerat Poſonio, & apud ſe detinebat) pro Comitijs proximis Vngariæ, in quibus etiam querelas ſtatuũ Vngariæ componere Imperator teneretur.

Ferdinandus Imp. pacem facit cum Betlemo.

Betlemo Ducatus Opoliæ Ratiboriæ in Sileſia datur.

Indicta itaque fuerunt ad eum finem Comitia Ordinibus Vngariæ Endeburgi ad menſem Maium, quæ priuſquã aduenißent, Imperator tranſierat Oenipontum Tyrolis, vbi deſponſauit ſibi Leonoram Gonzageam Mantuæ Ducis ſororem, quam mox in illis Comitijs Vngaricis Reginam Vngariæ coronari fecit, ipſaq; Comitia ex voto abſoluit. Interim etiam vt partes Friderici Palatini ſpe reconciliationis diſtineret, miſerat Comitem Schuartzemburgicũ ad Angliæ Regem cum Legatione ſpecioſa, à quo Rex ille perſuaderi ſibi permiſit, negotium Palatini arbitra Gubernatrice Belgij amicè conficiendum forè, dummodo ille Mansfeldium & Alberſtadienſem exauthoraret, omnemq; exercitum ſuum dimitteret, quod Daniæ quoque Regis Legato dum ad Comitia Vngarica Endeburgam veniſſet, ab Imperatore reſponſum fuerat. Ac non contemnendos iſti Palatinales Duces progreſſus interim faciebant; Mansfeldius Hagenoam in Alſatia, & mox Maydeburgum Spirenſe cæperat; poſtea Friderico Palatino ipſo præſente, qui per Galliam mutato habitu cum paucis Comitibus eò tunc aduenerat, Tillium cum Bauarico exercitu apud Mingelſchemium menſe Aprili prælio fuderat, cæſis ex eo duobus millibus, & pluribus inſignioribus Præfectis, quatuor tormentis, ſigniſq; militaribus plurimis captis; deinde Ladeburgum obſedit, & vi apertâ expugnauit: Eppingam ac Sinshelmium recuperauit, præſidijs Hiſpanicis cæſis. Et Tillius quidem paulò poſt ſub finem Aprilis Marchionẽ Durlacenſem apud Vimpſenam profligârat, caſtris & vniuerſis eius impedimentis potitus, & menſe Iunio Alberſtadienſis copias apud Hæchſtiam in fugã verterat: ſed Mansfeldius nihil mutato fortunæ ſuæ curſu, ex pluribus in Palatinatu locis Hiſpanos eijciebat, ab obſidione Hagenoæ Archiducem Leopoldum recedere coëgerat, diſsipato primum eius equitatu obuiam ſibi miſſo, & magna parte illius exercitus in fuga trucidata, curribusq; plurimis cum inſtrumento bellico & impedimentis Caſtren-

Ferdin. Imp. deſponſatur Leonora Mantuana.

Ferdin. Imp. Legatum mittit in Angliã ad deſtinendũ Palat. ſpe reconciliationis

Frider. Palat. mutato habitu per Galliam in Palatinatũ venit.

Mansfeldius apud Mingelſchemiũ profligat Tillium.

Tillius Marchionem Durlacenſem profligat.

Leopoldũ Archid. Manſfeldius apud Hagenoam fugat.

A. C. 1622.

Castrensibus intercerptis Darmstadium cæperat, & deinde Andlauiâ Oberndemioq; occupato, tabernas Alsatiæ obsidione graui propè ad necessitatem deditionis redegerat. Tamen cùm Palatinus voluntati Regis Angliæ & Daniæ refragari non posset, postquam illi spe pacificationis ab Imperatore accepta ipsum seriò monuerant, vt arma deponeret, tredecima mensis Iulij Tabernarum obsidionē solui fecit, & Mansfeldium ac Alberstadensem cum vniuersa militia dimisit. Iam enim Comes Schuartzemburgicus ex Anglia redierat, rectà conuersus Bruxellas, eòq; venerat Anglicus Legatus Vestonus, tractatus pacis inchoaturus, quos culpa sua Palatinus remorari nolebat. Statimq; Mansfeldius cum Alberstadensi inter quotidianos cum Imperialibus, & Hispanicis conflictus ad fines Galliæ per Metensem Episcopatum transeūtes, penè cum viginti millibus armatorum, sparso rumore quòd Regi Galliæ militaturi irent, apud Sedanam obliquârunt cursum in Hollandiam per Brabantiam, vbi Gonzalum de Corduba cum viginti quinq; millium exercitu itinera ipsis intercludentē apud Falleijs oppidum, sub finem Augusti prælio commisso fuderunt: Et licet restitueret Cordubensis aciem suam inclinatam peditatus Hispanici opera, qui in illo conflictu firmus disperso equitatu stetit, tamen prohibere non poterat, quin illi transirent Bredam, extremaque solum eorum agmina carpens, aliqua signa & currus suos ablatos recuperârat.

In illo conflictu Alberstadiensis iaculo bombardæ in manu sinistra percussus, vulnere ex labore pugnæ inflammato, eam iterata sectione rescissam amisit, manifestèque pœnam tulit sacrilegij facti in Templo Paderbornensi expilato, vbi ex auro 80. pondo conflatum loci eius Patronum S. Liberium abstulit, & ex argento Monasterij Susati, alijsq; ædibus sacris rapto, monetam signari iussit, ab vna parte manu ex nube protensa gladio armata, ab altera inscriptione *Amicus Dei, inimicus Cleri*, omninòq; ad talem ictum illam manum extenderat. Ex insignioribus Hispanicis ceciderat in ea pugna Franciscus Gueuara, gregarij propè mille, pauciores ex Mansfeldicis. Cæterùm post illam Mansfeldij & Alberstadij missionem, res Palatini cùm subleuari debuissent, in peius ruerūt; etiam & tractatus pacis Bruxellis magis ad tempus trahendum institutus, perfici nō potuit, eò quod Belgij Gubernatrix, nō habebat ad decidendū illud negotiū, vel ad concedendas inducias plenam ab Imperatore potestatem; quod demum inchoatis tractatibus patuit. Et statim postquam à Palatinatu discesserat Mansfeldius & Alberstadiensis, quasi custodibus remotis Leopoldus Archidux ex superiori Alsatia adueniens Hagenoam recepit, & inde mouens, Spiram, ac plura viciniora Oppida occupauit: & alij Imperiales Duces, nemine iam propugnante Landauia, Vintsinga, Neostadio, quæ adhuc in nomen Palatini tenebantur, istius præsidia eicerunt. Tillius verò Heidelbergam, (ad Nicrum fluuium sita est illa Ciuitas Electorum Palatinorum sedes) medio mense Augusto obsidione cinxit, summaq; vi oppugnatam, sedecima Septembris (magis inertia defensorum) immisso per ruinas propugnaculorum deiectorum milite,

cæpit,

Fridericus Palat. spe reconciliationis progressus suos felices relinquit & exercitū dimittit.

Mansfeldius & Alberstadēsis dimissi à Palatino in Hollandiam transeunt.

Mansfeldius Hisp. apud Falerorum dissipat.

Alberstadiensis manum amittit.

Franciscus Gueuara cæsus in pugna cum Mansfeldio.

Friderici Palat. res postquā dimisit exercitum in peius ruunt.

Frider. Palat. promissum de tractanda pace nō tenetur.

Leopoldus Archid. postquā Pal. spe pacis dimiserat exercitum recuperat Hagenoam.

Cæsarei Duces postquā Palat. spe pacis dimiserat militem reliquū eius ditionis indefensum occupant.

Heidelbergā Tillius capit.

A. C. 1622.

cæpit, diripiendamq; permisit. Arx quoque paucos post dies deditionem fecit, pacta defensoribus, & magna parte Ciuibus, qui eò confugerant incolumitate. Supellex autem omnis Palatini & Bibliotheca instructissima Imperatori & Duci Bauariæ cessit. Nec moratus Tillius Manchemium (ad confluentem Nicri & Rheni situm, in cuius arce veteri Echelberg dicta, quōdam Ioannes Papa XXIII. à Concilio Constantiensi exauthoratus per triennium captiuus manserat) obsedit, magnaq; contentione oppugnatum & defensum, demumq; à præsidiarijs ad Arcem concedentibus incendio deformatum, sub finem Octobris vi obtinuit. Verius Anglus pro Palatino præerat illi loco, & satis strenuè rem gessit, sed multitudine hostium superante, etiam Arcem dedidit 2. die Nouembris, libertate & incolumitate tam corporum, quàm facultatum omnium plena, non sibi tantùm & militibus suis, sed omnibus qui cum ipso erant obtenta, & vt cum vexillis explicatis, bombardis, funiculisq; accensis, ac duobus tormentis minoribus præsidiarij exirent. Propugnaculum in Rheno infra Bonam ab Hollandis extructum dictum *Pfaffenmutz*, Princeps Neoburgicus cum Henrico Comite Bergensi interim quoque expugnârat, cum Iuliaco capto interclusi Hollandi ab illa regione, subsidia eò mittere non possent. Totoque Palatinatu in potestatem Imperatoris reducto, Franchentaliū solum Palatinales retinuerant, non ampliùs quàm ad annum proximum, vt tunc dicemus.

In Silesia quoque Glatzium Comes Turrensis iunior, quod fortitèr eousq; defenderat, & adhuc retinere poterat nisi Palatinus prohibuisset, acceptâ cum suis militibus securitate vitæ Carolo Archiduci Episcopo Vratislauiensi dimisit, & omnes copiæ quæ ibi cum Iagendorfio pro Palatino militârunt, postquam Imperator cum Gaborio Bethlem ac Vngaris pacem composuerat, partim in dispersionem vexillis laceratis, partim sub signa Imperialia transierunt.

Atque ita Imperator hostes suos spe reconciliationis ad arma deponenda inductos, facilè superauit, & ex omni parte Imperij exturbauit. Tuncq; demum Comitia Generalia Germaniæ sæpiùs dilata, pro abdicando Palatinali Electoratu Friderico ad finem anni huius celebranda indixit Ratisbonæ, quò ipsemet cum Imperatrice & Comitatu Aulico mense Nouembre transierat. Sed ex Electoribus nullus à principio adfuit: ac paulò post cùm nonnisi Ecclesiastici aduenissent, inuitandis & expectandis Saxonico & Brandeburgico Electoribus, reliquum anni huius tempus fuit concessum. Offenderat autem grauius Saxoniæ Electorem, & omnes Dissidentes in Religione, quòd Imperator abrogauerat Boëmis *Literas maiestatis*, ac Iurapatronatus, & iusserat expelli Praga, ac ex toto Boëmiæ Regno dogmatistas tam Euangelicos, quàm Luteranos, & aliarum Religionum aduersarū, eorumq; templa claudi fecerat.

Pro Augustana itaque secta seu Luteranis restituendis, scripserat Elector Saxoniæ ad Imperatorem, fidem appellando editorum literarumque ipsius diuersarum, in quibus profitebatur bellum illud pro recuperatione Prouinciarum suarum hæreditariarum, non pro tollendis *literis* maie-

Bibliotheca Heidelbergen. abducitur Monachium.

Manhemium obsidet Tillius.

Echelbergæ captiuus sedit Ioānes XXIII Papa.

Manhemium vi captum, & Arx per deditionem.

Hollandorum munitio in Rheni Insula Komperuert expugnatur.

Franhentaliū tantum retinet Palat. in sua ditione.

Turrensis Comes Glatzium dedit Carolo Archiduci.

Friderici Palat. copiæ in Silesia dispersæ factá pace cum Betlemo.

Ferdin. Imp. hostes suos spe pacis ad arma deponenda inductos facilè superauit.

Comitia German. Ratisbonæ indicit Imperator ad finē anni 1622.

Saxoniæ Elector offensus Imp. non venit ad Comitia.

Praga eiecti hæretici concionatores.

A. C. 1622.

maieſtatis, neq; in præiudicium Euangelicæ vel Luteranæ Religionis ſuſceptum fuiſſe. Ad quam querelam cum Imperator Boëmos propter rebellionem ſuam priuilegia omnia amiſiſſe, & ſi ex gratia ipſis reſtitueretur beneficium *Literarum maieſtatis*, eos ad ingenium & ad nouas turbas ciendas ſub earum tutela redire poſſe reſpondiſſet, omninóq; in ſententia ſua de eis non reſtituendis perſiſteret, illum eò magis indignatũ ad Comitia Ratisbonam venire noluiſſe multi opinabantur. Verùm præter hanc cauſam alia longè diuerſa cunctationis huiuſmodi apparebit ex progreſſu Comitiorum, quæ Imperator pertæſus moræ longioris, non expectatis illis Electoribus.

Frideric. Imperator reſpondet Boëmos priuilegia ſua amiſiſſe.

Annus Chriſti, 1623.

Ratisbonæ in Comitijs Imp. propoſitio.

DIE ſeptima Ianuarij Anni Milleſimi Sexcenteſimi Vigeſimi Tertij fecit inchoari, & proponi negotia, propter quæ Conuentum illum conuocârat. In primis longa ſerie narratis Friderici Palatini delictis, declarauit, quòd eum proſcripſerit, Electoratu priuauerit, eiuſq; Electoratum lege vt vocatur *Cõmiſſoria*, ad ſe deuolutũ ex plenitudine poteſtatis, tranſtulerit in Ducem Bauariæ Maximilianum, cuius fidelem operam toto illo bello fuit expertus. Addita quoque erant aliqua, ſuper quibus Imperator deliberationem, & conſilium illis conceſſus requirebat, nempè de iuuandis rebus Vngaricis: de modo reſtituendæ pacis Germaniæ, de inſtauranda authoritate iudiciorum Cameræ Imperialis, de Hollandis qui multa loca in Imperio occuparunt, de Monetarijs. Sed illud caput rei fuit, de exauthorando Friderico Palatino, contra quem cùm accuſationem & iudicium vel ſaltem ad ſpeciem inſtituendum, & cuinam Electoratus deferendus eſſet in illis Comitijs primùm dignoſcendum fuiſſe, omnes ſperaſſent, eum damnatum, Magiſtratu abdicatum, præteritisque omnibus qui ex lege vocabantur ad illum Magiſtratum, remotiorem gradu in ſerie gentis Palatinæ, victoris arbitrio ſolo fuiſſe euectum videntes, principia abſoluti Dominatus exhorruerunt.

Frid. Palat. de abdicando nullum iudicium Comitiorum præmiſſum.

Variabant etiam ſtudia Collegij Comitiorum, plures Imperatore ac Bauariæ Duce ad partes ſuas trahente: ſed tamen ſub finem Ianuarij, ab illo datum fuit reſponſum ad Cæſaream propoſitionem tali ſenſu: Quòd Palatinus promeruerit quidem tantas pœnas, ſed procedendi in hac cauſa modum illegitimum videri, in quo reus, nec citatus, nec auditus, ſine vlla iudiciali cognitione damnaretur: Cùm tamen etiam in minoribus cauſis, ſecundùm genuinas Imperij leges & pacta ab ipſomet Imperatore circa inaugurationem ſuam iurata, pares Curiæ & eiuſdem cum reo dignitatis, & conditionis perſonę, ad iudicium ſint adhibendæ in quouis delicto quantumuis manifeſto. Tranſlationem quoque Electoratus ad perſonam remotiorem omiſsis filijs, fratre, agnatis proximioribus, qui nihil peccarunt, quin imò Cæſari in hoc perturbato rerum ſtatu vtilem operam nauarunt, & ex præſcripto Bullæ aureæ ius quæſitum ſuper Electoratu habent, Legibus Imperij & omni æquitati ac conſuetudini in ſimilibus antiquitus receptæ aduerſari, alijſq; Electoribus ſæcularibus exẽplum hoc præiudicare, & ſucceſsionis Electoralis iura à fundamentis conuellere. Hæque & aliæ in iterato reſponſo (poſtquam ad primum Imperator immotus in propoſito perſiſtebat) grauiores rationes inducebantur: & demum inuocabatur clementia Imperatoris, ac pietas erga patriam, quæ perpetua Electorum ac Principum Imperij diffidentia, belloque perenni conflictatura eſſet, ſi in ea ſucceſsionis Electoralis confuſa veſtigia manerent, & Palatinus ope tot Regum & Principum affinium, amiſſa recuperare cogeretur. Sed fructu ad extremum inani hæc omnia agitabantur, cùm Imperator nullis ſuaſionibus & deprecationibus flecti vellet, vel non poſſet reſcindere ſua promiſſa, ſeu rationes præiudicatas ſtatus ſui conſeruandi, continendæq; in freno Germaniæ (*ragion di ſtato moderni dicunt*) ſanctioribus obligationibus, armis Hiſpanicis, diuerſisque recens (ſub hoc tempus nouum fædus fecerat Auſtriaca Domus, de conſilijs & opera mutua conferenda pro conſeruanda ſucceſſione ſuæ proſapiæ in ditionibus ſuis) initis fæderibus connexas. Atq; propterea Electores Saxoniæ & Brandeburgi etiam ad repetitã per Volfſangum à Verſzeuitz Cæſaris vocationem, pro Comitijs illis venire detrectarant, cauſis abſentiæ ſuæ perſcriptis, quòd illam damnationem Palatini, & Electoratus collocationem legibus, conſuetudinibus Imperij, æquitatiq; contrariã probare non poſſent, & timerent maiorem Imperatoris offenſam, ſi præſentes ipſius obfirmatæ voluntati cõtradicerent. Et paulò poſt ijdem Electores Anneberga datis ad Imper. literis, de violato iure Collegij Electoralis quæſti, omnia à ſuis Nuncijs contra illam tranſlationem Electoratus facta dictaque confirmârunt. Appoſuerant etiam ex illo Collegio Comitiali diſsidentes in Religione petitionem pro templis Auguſtanæ confeſsionis Pragenſibus occluſis, quorum cauſam, licet videretur Boëmorum propria, cùm omnium diſsidentium Germaniæ libertate indiſſolubili vinculo eſſe colligatam, & niſi reſtituerentur, ſolidam pacem in Imperio ſperari non poſſe aiebant. Sed æquè iſta atque illa prima pro Palatino reiecta, Imperator vigeſima quinta Februarij ſolenni ritu Ducem Bauariæ Maximilianum Electorem Archidapiferum Imperij renunciari fecit, per Vicecancellarium Germaniæ, qui diſertiori oratione declarauit, quòd iſti Cæſar dignitatem Electoralem, Friderico ob ſua delicta ademptam, cum iure ſeſsionis in Collegio Electorum & ſuffragij in eligendo Imperatore contulerit. Quâ renunciatione Dux per internuncios accepta, in Concilium veniens, genu flexus ad pedes Imperatoris, ab eo pileum & pallium Electorale accepit, & iuſiurandum conſuetum tactis Euangelijs præſtitit. Tres Electores Moguntinenſis, Colonienſis, & Treuirenſis, ac Epiſcopus Salſpurgenſis, Ratisbonenſiſq; aderant illi actui: Legatus Hiſpaniæ Regis adeſſe (acſi Rege ſuo inſcio illa fierent) recuſauit, & Legati Electoris Saxoniæ & Brandeburgici, ac Prin-

Electorũ Concilium reſpõdet ſine præuia cognitione iudiciali, Palat. abdicari, & in remotiorem Electoratum transferri non poſſe.

A. C. 1623.

Ferdin. Imp. non flectitur precibus Comitiorum vt ſeruet ordinẽ Bullæ Aureæ in abdicando Palatino.

Saxoniæ & Brandeburgi Elector non venit ad Comitia ne conſentiret inordinatæ abdicationi Palatini.

Diſſidentes in Religione intercedunt pro templis Pragenſibus reſerandis.

Bauariæ Dux renunciatur Elector Palatinus 25. Februarij. 1623.

A. C. 1623.

Frideric. Palat. agnatis saluū ius reseruatur in Electoratu.

Princeps Volffgangus Vilhelmus Neoburgicus Comes Palatinus, qui vti proximior agnatus Friderici, ac Catholicus, illum gradum appetebat. Et ne penitùs à sua spe iste excidisse, vel ne Angli ac Dani pro Friderico (spe adhuc aliqua eos distinuisse oportebat) intercessiones neglectæ fuisse viderentur, in vltima sua declaratione Imperator apponi iusserat, quòd filiorum, ac fratris Friderici, & Principis Neoburgici, aliorumque eius agnatorum ius ad Electoratum & ditiones Palatinatus, in Conuentu proximè ad hoc instituendo, amica compositione, vel si hæc non succederet, iudiciario processu, adhibito Electorali Collegio, ac alijs Iudicibus non suspectis intra certum tempus definiendum esset: Ac possessio Electoratus Duci Bauariæ data, illis præiudicare non deberet. Imò in diplomate isti super eodem Electoratu dato adderetur clausula, ac ipsemet Dux reciproca obligatione caueret. *Quòd si alicui ex proximioribus prædictis idem Electoratus adiudicaretur, illi ditio eiusdem Electoratus post obitum ipsius Ducis Bauariæ ab Imperatore consignanda esset.*

Bauaricæ stirpis ius ad Electoratum.

Prætendit autem Bauarica prosapia ius ad Electoratum etiam ex successione sua hæreditaria ab Ottone Duce Bauariæ, qui Anno Christi 1215. ducta vxore Agnete Henrici vltimi tunc Electoris Palatini vnica filia, cum ea Palatinatum & Electoratum illum obtinuit. Sed prout à prima institutione Electoratuū, nonnisi penes possessorem Palatinatus, si iste diuisim à Boiaria obtineretur, Electoratus ille erat, ita & post Ottonem Anno Christi 1295. cùm eius Nepotes filij Ludouici III. partirentur inter se hæreditatem paternam, primogenito Rudolpho I. cùm cessisset Palatinatus, cessit & Electoratus: Ludouico verò IV. cessit Boiaria. Et licet Ludouicus iste IV. factus Imperator spoliarit fratrem Rudolphum Palatinatu & Electoratu, eò quod ille circa Electionem Imperatoris fauerat Friderico III. Austriaco, & postmodum circa restitutionem filiorum eius Rudolphi II. & Ruperti in ditionem paternam, cauerit, vt istis commune esset ius Electorale cum filijs ipsius Ludouici IV. nempè Ludouico & Stephano, alternaq; suffragia darent isti in Electione Imperatoris, hancq; concordiam in Comitijs Francofurti Anno Christi 1339. confirmari curauerit, tamen Carolus IV. Imperator illam concordiam vti Constitutionibus Imperialibus antiquis contrariam, ac vi extortam, ex consilio Electorum Ordinumque Germaniæ Anno Christi 1353. rescidit, iusque Electorale Ruperto Palatino (eius frater maior natu Rudolphus II. interim obierat) soli integrum addixit; diplomaq; publicum super hoc in Comitijs Norimbergæ Anno Christi 1356. ab Electoribus approbari & subscribi fecit. Ab illoq; tempore, citra vllam controuersiā soli possessores Palatinat9 Rheni Electorali prærogatiua vtebantur. Neq; tamen ex ista neq; ex alia causa amicorū arbitrium seu iudicium illud ab Imperatore promissum, vnquā fuit habitū:

Francoualiū Rex Angliæ per modum depositi tradit Gubernatrici Belgij.

Et insuper cum pro parte Friderici quo Imperator placaretur, illudq; arbitrium seu iudiciū celeriùs perfici iuberet, Rex Angliæ Francoualium seu Franchentaliū præcipuum in Palatinatu (hoc vnicum ibi Palatinus adhuc retinebat) propugnaculum durantibus adhuc Comitijs Ratisbonæ Belgij Gubernatrici per modum depositi tradidisset, fide vtrinque interposita, vt

nisi

A. C. 1623.

nisi intra quindecim Menses tractatus huiusmodi pacis terminaretur, ista Franchentalium cum omni apparatu bellico Regi Angliæ redderet, elapso illo tempore præstituto, nec tractatus fuit completus, nec Franchentalium restitutum.

Tillius accipit mandata Imperatoris vt exercitum suppleat.

Sub finem verò Martij soluerat Comitia Imperator, ac paulò ante dimiserat Tillium cum mandato, vt exercitum augeret ad cohibendum Mansfeldium & Alberstadensem, qui ex Hollandia in Saxoniam inferiorem, & ille in Frisiam Orientalem concesserat, viresque restaurarat.

Lusatiam Imper. cōfert Saxon. Electori.

Ipse Imperator solutis Comitijs Pragam inuisit, ibique rebus constitutis & Saxoniæ Electore, collata ipsi Lusatia superiori & inferiori fiduciario iure, in amicitia confirmato, iterum Viennam mense Iunio transierat, propter nouos motus in Vngaria exortos, vbi Gabor Bethlem offensus, quòd quinguaginta millia nummorum aureorum annua ex pactis Nikelspurgensibus sibi promissa non soluerentur, & quædam conditiones non seruarentur, per Comitem Turrensem seniorem Legatum suum Constantinopoli à Turca maiora auxilia impetrauerat, illisq; acceptis, Budianus in Austriam inferiorem, ipse verò Bethlem in Morauiam irrumpens, mense Octobre plurima damna Cæsarianis dedit:

Betlem ob non seruatas conditiones ab Imperatore in Morauiam excurrit & Cæsarianos profligat.

Tifenbachicam legionem profligauit, plurimos ex ea cæpit, & vnā cum Vanglero Vicepræfecto Tifenbachij Tyrnauiam, quam etiam receperat, vinctos ablegauit: præsidiarios Morauiæ circa Brinam exustis ibi suburbijs fudit, & Comitem de Montenigro cum Cæsarianis copijs fuga ægrè ad Gedingum oppidum elapsum, ibidem obsidione graui ad vigesimam Nouembris pressit:

Betlem inducias facit cum Imperatore.

Demum verò Tursone Palatino Vngariæ procurante, inducias fecit, ad mensem Aprilem proximum.

Turcæ auxiliares Betlemi in reditu cæduntur.

Turcæ tamen ipsius auxiliares in reditu à Nouoselensibus, Comorensibus, Iaurinensibus Cæsarianis præsidijs multum incommodi acceperunt.

Germania verò conquietura videbatur, postquam totum Palatinatum Imperator obtinuerat, & Rex Angliæ tradita Franchoualia in depositum Gubernatricis Belgij, inducias ad Menses quindecim stabilierat, Fridericumq; Palatinum omni societati cum Mansfeldio & Alberstadensi, alijsq; renunciare fecerat, fretus maximè, quòd tota illa lis, si tractatus cum Gubernatrice non successissent, certè connubio (vnicum hoc supererat reconciliandi cum Austriacis Palatini medium) Caroli Valliæ Principis filij sui, cum Maria sorore Regis Hispaniæ sopiri deberet.

Germaniæ Principes Dissidētes in Relig. sibi timēt & fœdus ineunt pro mutua defensione.

Sed maiore metu suspicionibusq; inter Principes dissidentes in Religione ab illis Comitijs Ratisbonensibus subortis, bellum nouum concepit: Territi enim isti processu illo contra Fridericum Palatinum præter iuris Ordinem & inconsultò Collegio Electorali, mera victoris potestate facto, cum Imperator iam debellatis suis hostibus, nihilominus maiores copias colligeret, ac Liga Catholica, licet fœdus dissidentium iam esset solutum, arma retineret, ea contra se parari, & causa non dictà exequutionem pro restituendis Ecclesiarum bonis contra se instituendam forè opinabantur. Vnde statim Principes & Ciuitates inferioris Saxoniæ, vbi plurimi Episcopatus ac Ecclesiastici fundi à Principibus & Nobilibus, communitatibusq; Religionis aduersæ tenentur, inierant fœdus, & conscripserant militē

pro

A. C. 1623.

pro mutua defensione, eiq; præfecerant Christianum Ducem Brunsuicensem Alberstadensem Episcopum. Tillius itaq; ex Veterauia mouens per Hassiam, necquicquam transitum denegante Mauritio Landgrauio, eò contendit, scriptis literis ad Vlricum Ducem Brunsuicensem, quòd Alberstadensis occasionem sibi daret ingrediendi illas ditiones. Et tunc quidem Principes illius circuli non satis contra tantam vim instructi, persuaderi sibi permiserunt solum Alberstadensem quæri, eoq; amoto sese immunes fore. Ac propterea illum ablegarant postquam excusarunt, quòd nil hostile contra Cæsarem vel contra vicinos moliretur, verùm studio per ipsos auocatus à Mansfeldio, securitatis suæ personæ causa in castris se contineret, reconciliationem Cæsaris expectans. Et licet Tillius tali excusationi non acquiescens cum exercitu ad eorum fines appropinquaret; iamq; in Brunsuicensi Principatu Arcem Friendland, aliaque circa Volfenbutelam plura loca occupasset, tamen ipsi quieuerunt. Sed cùm iste cæso postea septima Augusti Alberstadensi in Vestphalia apud Lonerbruchum propè Monasterium, (abeuntem ex Imperio & pugnam detrectantè, cum transitum Knipausius eius Tribunus malè custodisset, improuisò consequutꝰ profligarat) Mansfeldio quoq; ex Phrisia Orientali excedere coacto, nulloq; iam qui Imperatori ibi resisteret apparēte, nihilominùs in Hassia militibus suis hyberna distribuisset, imposita Prouincialibus sustentandi alendiq; eos necessitate, nec loca in Brunsuicē. territorio occupata dimitteret, tantò magis in suspicione initio concepta confirmati, ad capessenda arma pro sua defensione mutuò conspirarunt; Ducemque armorum suorum elegerunt Regem Daniæ: Qui nil moratus illud onus suscepit, præsidia circa transitus Visurgi disposuit, velutique nouum bellum exorsus, acri contentione duxit, in subsequentibus annotandum. Interim opportunitate victricium vbiq; armorum Austriacorum vsus Princeps Neoburgicus, Lippiam hæreditatis Iuliacensis longa & difficili oppugnatione ad deditionem coëgit, totumq; Comitatum Rauensburgensem recepit: Et Cordubensis Essenum in Montensi Comitatu præsidium Hispanicum introduxit. Hollandi quoq; occasionem nacti, quod Embdana Ciuitas in Phrisia Orientali Tillium metuebat, suum præsidiū ibi vt susciperetur, non difficile impetrarunt, ac Legato Imperatoris Gramaio mense Octobre Hagam Comitis aducto, restitutionemq; illius, & aliarum Ciuitatum Imperialium requirenti responderunt, eas non vsurpari in præiudicium Imperij, sed custodiri ne inde sui fines ab hoste impugnentur. Addiderat idem Legatus de pensione annua Matthiæ Imperatori promissa ab illis Ordinibus soluenda, & præstandis auxilijs contra Turcam, ac offerebat intercessionem Imperatoris ad Regem Hispaniæ pro constituenda inter ipsos pace perpetua, sed & intercessione tali opus non esse, & auxilia contra Turcas æquè ac pensionem Matthiæ, quousq; tantum Gubernatoris apud ipsos munus gerebat, assignatam dari non posse replicarunt: vacuumq; dimiserant illum Legatum. Terra nullos alios apparatus bellicos fecerunt isti hoc anno, sed classem propè quadraginta nauium expedierant cum Architalasso Eremito, qui in Galitiam delatus,

Ciuita-

Tillius mouet exercitum in Saxoniam inferiorem.

Tillius profitetur quod tātum Alberstadensem persequi velit.

Tillius Alberstadensem profligat.

Tillius in Hassia hyberna sumit.

Saxonia inferior cùm Tillius cæso Alberstaden. nihilominus ibi exercitum teneret Regem Danum in auxilium vocat.

Neoburgicus Princeps Rauensburgum recipit.

Hollādi Embdam præsidiū suum introducunt.

Imperatoris Legato Hollandi dant responsum.

Hollandica classis in Galitia damna dat Hispanis.

A. C. 1623.

Ciuitatem Sancti Angeli inuasit & diripuit, & in Orientali India Lusitanorum classem dissipauit, multis nauibus demersis, & non paucis vnà cum Meccao ciuitate captis. Domi verò deprehenderant Arminianos toties castigatos nouas conspirationes in necem Mauritij Principis Auraici, & ad nouandam Rempublicam moliri, quorum authorem Slatium cum aliquot socijs Concionatoribus Arminianis Hagæ Comitis supplicio capitis affici fecerunt: duo Barneueltij filij olim Aduocati Hollandiæ cùm intellexissent illam coniurationem fuisse detectam, fuga elapsi crimen agnouerunt.

Quod autem attigimus supra de filio Regis Angliæ Principe Valliæ nuptias sororis Regis Hispaniæ ambiente, licet Senatꝰ in eo dissentiret, tamē cum Pater Rex ita vellet, cum paucis Comitibꝰ mutato habitu mari Caletum ille transiens, postea Parisios, indeq; Veredis, ac ad velociorē cursum dispositis equis in Hispaniā, Mantuam Carpenatorū seu Madritum medio mense Martio peruenit, spe plenꝰ, quòd præsens facilè restitutionē Palatini, & tractatum illius matrimonij perficeret. Declinaratq; recta ad domū Digbij Legati Anglici extraordinarij nocte intēpesta: vbi cum latere, & ab itinere aliquot diebꝰ quiescere proposuisset, die insequenti diuulgato rumore de suo aduentu, euitare non potuit, quin misso Marchione Buquingamio, præcipuo itineris sui præsultore ad Comitem Oliuarez, Regem Hispaniæ de aduentu suo certiorem faceret: ac Rex quoque eodem die cum Regina & duobus fratribus sub vesperam, quasi animi gratia per Ciuitatem curru iret, eum curru ex industria illa eadem via vectum offendit, & salutauit. Moxq; Rex deducta Regina ad Palatium, solus cum Comite Oliuarez ad hospitium Angli reuersus, obuiam eum iterum in medio itinere habuit, & postquam ambo desilientes ex curru mutuis amplexibus sese consalutarunt, Regium currum ascendentes, Anglo dextram licet renuerit tenente in campo quodam semihoræ spatio diuersos sermones inter se conferebant. Et demum elapsis aliquot diebus à monasterio S. Hieronymi, quasi tunc primum ingrediens Vrbem hospes iste, à Rege magnoque Hispanorum Procerum numero pompa solenni ad palatium Regium fuit deductus, ac Regio splendore habitus. Quid porrò intercesserit circa matrimonij tractatum, meliùs liquere potest ex relatione Buquingamij in reditu anno subsequenti (sed huic loco magis conuenit) apud Senatum Angliæ facta, in qua hæc narrabat ille.

De restitutione Palatinatus Hispanos nunquam seriò cogitasse, illudq; vanum fuisse, quod Gubernatrix Belgij Isabella in Bruxellensi tractatione Anglis Legatis affirmārat, habere se plenam potestatem conscribendi & dimittendi militem. His tamen eius verbis credidisse Regem Angliæ, vt Mansfeldium cum exercitu è Palatinatu reuocauerit: cùmq; idem Rex viceuersa de abducendo inde milite Hispano vrgeret Bruxellis, responsum fuisse, illud non esse in potestate Infantis, sed ab Hispaniæ Rege impetrari debere. Regem itaq; Anglum misisse tunc celeriter in Hispaniam Potterū, vt peteret clarum responsum à Rege Hispaniæ, & de matrimonio, & de restitutione Palatinatus, præstituto ipsi, ne vltra decem dies ibi hæreret. Et

Lusitana classis in India ab Hollandis profligata.

Arminiani iterū cōspirātes puniuntur

Barneueltij filij profugiunt ex Hollandia.

Valliæ Princeps filius Regis Angliæ in Hisp. iuit.

Hispaniæ Regis cum Valliæ Principe congressus.

Valliæ Principis Madritum solennis ingressus.

Valliæ Principis tractatus de matrimonio in Hispania series.

cùm

A. C. 1623.

cùm Digbius Legatus Anglicus iam ante propterea ad illam Aulam miſſus, cum in incerto diutiùs tenuiſſet, ipſummet Potterum ad Comitem Oliuarez acceſſiſſe, ab eoq; reſponſum tuliſſe, quòd negotium matrimonij & reſtitutionis Palatinatus dubium adhuc eſſet. Cum tali reſponſo cum Potterus in Angliam redire conſtituiſſet, Digbium eo tantiſper remorato, aliud reſponſum à Comite Oliuarez flagitantem, non aliud obtinuiſſe niſi quòd iſte indignatus Pottero de releuato reſponſo ipſi ſoli concredito, nullum aliud dari poſſe replicauit. Digbium nihilominus ſpe inani obtinendi vtrumq;, Regem Angliæ lactaſſe eòuſq; vt eum permouerit ad mittendum in Hiſpaniam filium ſuum, cuius aduentum inſperatum ibi fuiſſe, nihilq; permotos Hiſpanos Principis præſentia primum ante quartam hebdomadam ab eius aduentu de Matrimonio tractatum vllum inchoare noluiſſe, & demum planè denegaſſe Matrimonium, niſi Princeps Religionem mutaret. His auditis Princeps cùm reditum in Angliam pararet, Hiſpani quò eum adhuc retinerent, promiſerant ſuper illo Matrimonio, ad quod Eccleſiaſtici Hiſpaniæ conſentire nollent, niſi Princeps mutaret Religionem, a Summo Pontifice Romano diſpenſationem per Regem Hiſpanum obtinendam fore. Interea Digbium ſuaſiſſe Principi, vt Religionem mutaret, vel ſaltem hoc ſimularet: ſed Principem vtrumq; recuſaſſe, diſceſſumq; tantò magis maturaſſe. Demum cùm perſuaſus expectauit diſpenſationem, eam tandem allatam fuiſſe: ſed conditionibus (præſertim circa Catholicos in Anglia degentes) appoſitis adeò reſtrictam vt eam probare non potuerit, & omninò diſcedendum decreuerit. Aliud igitur medium Hiſpani propoſuerant, nempè vt Legati Hiſpani Regis tractarent in Anglia ſuper moderando diſpenſationis articulo. Recuſantes ſiue Romano Catholicos in Anglia degentes concernente: ſed illis Legatis ex Anglia reuerſis, rumorem fuiſſe ſparſum, exorituras ibi propterea ſeditiones, ad eaſq; compeſcendas Principi exercitum, & auxilia ſufficientia Hiſpanum Regem obtuliſſe. Deniq; Regem Hiſpanum aliam diſpenſationem liberaliorem Romæ procurare voluiſſe, in qua expectanda Principem longioris moræ incommoda veritum, diſceſſum inſtituiſſe, apud Digbium ſuper vtroq; negotio informatione ſufficienti relicta. Addiderat inſuper: *Quòd toto illo tempore nonniſi ſemel Principi Regiam Virginem illam, idq; verbis præſcriptis licuerit alloqui, quodq; in literis à Rege Hiſpaniæ in Angliam poſt Principis diſceſſum miſſis expreſſum apparebat, de reſtitutione Palatinatus cum ſolo Imperatore agendum eſſe.* Et hæc Buquingamius.

Valliæ Principi nonniſi ſemel licuit alloqui infantem Hiſp.

Et licet ex iſtis perſpicua ſit tota ab initio ad finem ſeries tractationis illius, quo tamen ſatisfiat lectori, nos quoque potiora quæ circa eam euenerunt attingemus. Quouſque Princeps Valliæ Madriti hæſit, negotio Palatinali ſuſpenſo, de nuptijs ſolis deliberationes habebantur, perſuaſis Hiſpanis potitum iſtis illum Principem poſtpoſiturum res Palatini, & Anglis arbitrantibus, quod ſponſalijs concluſis, Palatinales offenſæ perpetuorum vtrinque bellorum & diſsidiorum anſa in gratiam nouorum ſponſorum tollerentur.

Conditiones verò Matrimonij ex illis conſultationibus propoſitæ fuerant iſtæ præcipuè: *Vt Rex Hiſpanus à Summo Pontifice ſuper illo matrimonio*

A. C. 1622.

monio diſpenſationem obtineret: Matrimonium ritu Catholico in Hiſpania celebraretur, & in Anglia ſi qua eius feſtiuitas iteranda eſſet, ne quid ibi contrarium Religioni Catholicæ, vel quod Sponſam offenderet adhiberetur. Familiam omnem Regina Catholicam haberet, non ex ſubditis Regis Angliæ, ſed quam Rex Hiſpanus ordinaret, & in decedentium locum alios ſubſtitueret, illaq; Familia legibus Angliæ non ligaretur. Familia hæc fidelitatem Regi Angliæ iuraret, forma iuramenti approbanda à Sede Apoſtolica, vt nihil in ea inſeratur, quod conſcientiam Catholicam grauaret.

Valliæ Principi conditiones propoſitæ pro connubio cum Hiſpana.

Regina haberet in Palatio Sacellum amplum, & Templum Palatio viciniùs pro exercitio Religionis Catholicæ, cum numero Sacerdotum Catholicorum ſufficienti arbitrio ſuo.

Vt filij & filiæ ex hoc matrimonio procreandi à Matre educarentur, & ſuccederent in Regno quamuis pr ofiterentur Religionem Catholicam.

Hæcq; vtrinq; erant rata & confirmata à Rege Angliæ (nimium credulo) ſumma celebritate in præſentia duorum Legatorum Hiſpanorum & Gubernatricis Belgij. Ad dubia quoque poſt hæc à Rege Hiſpaniæ propoſita de ſecuritate adimplendarum iſtarum conditionum, & matrimonio hoc non reſcindendo, & de ætate filiorum ad quam manere deberent in poteſtate Matris, Rex Angliæ ſatisfecerat. Et pro danda diſpenſatione Romana Curia, vltrà libertatem Religionis ad perſonam Reginæ & Aulæ ſuæ ſatis firmatam primis illis conditionibus, volebat quidem in commodum Catholicorum per totam Angliam aliquid concedi, ſed ad vltimum acquieuiſſet ijſdem conditionibus, quibus ſororem Regis Galliæ paulò poſt eidem Principi Valliæ iungi permiſit: omninoque de pactis illius connubij inter partes conuenerat, niſi illa cõcepta de controuerſia Palatinali opinio vnam & alteram fefelliſſet. Quod demùm reuerſo in Patriam Valliæ Principe patuit, allatis Hiſpani Regis literis, quas relatio Buquingani nominat. Ex eis enim primum Angliæ Rex perſpecto quòd negotium reſtitutionis Palatinatus ad ambiguum Imperatoris arbitrium remittebatur, contractum illum Matrimonialem potiùs reijciendum, quàm Palatinum deſerendum decreuit, & Hiſpani affinitate Angli ſatiùs fruſtrari, quàm Palatinatus arcanique ſui de ſubiuganda Germania iacturam facere maluerunt, exindeq; tractatus illi intermiſsi, in anno conſequenti prorſus euanuerunt, acerbioribus odijs inter illos Principes propterea exortis, vt tunc dicemus. Menſe verò Septembre diſceſſerat Madrito Princeps Valliæ Regali magnificentia dignis muneribus acceptis, & datis in illa Aula Comitatus à Rege eiuſque fratribus Eſcurialem, & inde deductus à Cardinale Zapata, ac Comite de Monterei vſque ad portum Aſturiæ S. Andreæ, vbi claſſem Anglicam conſcendit, medioq; Octobre Londinum redijt. Sub illud autem tempus quo manſit Madriti, fortuitò eò Orator Regis Poloniæ Adamus Makowski functus officio Internuncij Regij Neapoli multis annis, aduenerat opportunè Hiſpanis, qui eum pro Principe Poloniæ Vladiſlao matrimonium cum eadem Hiſpana procurare iactabant, vt terrerent Anglos & ad ſuſcipiendas grauiores conditiones flecterent. Longè autem alia tractauit, & nihil obtinue-

Angliæ Rex confirmat conditiones datas filio ſuo pro matrimonio cum Hiſpana.

Palatinatus reſtitutio matrimonium Angli cum Hiſpana impediuit.

Valliæ Princeps Madrito reuertitur.

Makowſki Polon. Regij Legatus Madriti præter larga promiſſa nil obtinet.

A. C. 1623.

Makowski moritur in reditu ex Hispania.

obtinuerat, præter larga promissa, ac rediens in Gallia ad Aquas Sextias decesserat, ob euacuatum nimium sectione venæ sanguinem Hispano more, qui Septemtrionalium naturæ nunquam conducit.

Gregor. XV. PP. moritur.

Cleselius Cardin. liberatur ex captiuitate Austriaca.

Hoc anno Romæ obierat Gregorius Papa XV. octaua mensis Iulij, & non multum ante suam mortem è captiuitate Archiducum Austriæ liberauerat Cardinalem Melchiorem Cleselium, misso Auditore Rotæ Verospio, qui examine facto, eum iniustè fuisse detentum inuenit, & secum abduxit Romam, vbi in Castro Sancti Angeli per paucos dies subsistere iussum, postea Pontifex innocentem declarauit, & Collegium Cardinalium ad conclaue Electionis noui Pontificis eum admisit. Receperat etiam idem Pontifex à Duce Bauariæ Bibliothecam instructissimam ablatam Heidelberga, quam in Vaticano Bibliothecæ Pontificiæ adiungi fecit. Decima autem nona Iulij eiusdem anni Cardinales Romæ præsentes quinquaginta quinque Conclaue ingressi, initio studijs diuisi, diutiùs de eligendo Pontifice nouo deliberaturi videbantur, sed ex æstu nimio in angustioribus illius conclauis Vaticani cubiculis (vbi præsertim æstate aër est insalubris) nonnullis morbo correptis, & aliquibus extinctis, rem maturare coacti, die sexta Augusti Maffeum Barberinum Cardinalem ætatis annorum quinquaginta sex Pontificem Summum renunciarunt, qui ex more nomine mutato, Vrbanus VIII. vocari voluit.

Bibliotheca Heidelbergensis donatur à Duce Bauariæ Pont. Rom.

Vrbanus VIII PP. creatur 6. August. 1623.

Inuenerat autem ærarium Pontificale exhaustum, vnde restringere largitiones antecessoris, præsertim pro bello Germanico coactus, offenderat Austriacos. Grauatam etiam Apostolicam Sedem impensis (plusquam centum millium nummorum aureorum annuorum) pro præsidijs in Valle Tellina sustentandis, eo onere vt liberaret, ad reconciliandam pacem inter Regem Hispaniæ & Galliæ pro illa Valle dissidentes omnē curam suam conuertit: in proximis annis adnotabitur istius consilij exitus. Duci quoque Venetorum mense Augusto defuncto successit Franciscus Contarenus, & isto mox Decembre mense extincto, suffectus fuit Procurator S. Marci Ioannes Cornarus.

Venetiarum Dux moritur.

Sigismun. III. Polon. Rex in Prussiam trāsit.

In Polonia postquam Sigismundus Rex militarem à bello Turcico Chocimensi secessionem solutis stipendijs composuerat, pacata omnia in Regno habens ad visendas Prouincias ac Vrbes Prussiæ, & Maioris Poloniæ animi gratia iter suscepit. Sub finem itaq; Iulij nauibus conscensis, vnà cum Regina & filia quadrienni, & filio Vladislao Principe, ac numeroso Aulico Comitatu secundo flumine Vistula Plockam attigit: vbi magnificè ab Henrico Firley tunc Episcopo Plocensi exceptus, Toruniam perrexit; ac inde Mariæburgum transiens initio Iulij, Elbingam primùm ac deinde Gedanum visitauit, vtrobique Regio splendore tractatus: Gedani præcipuè, vbi ad alteram hebdomadam subsistenti, quotidie variati ludi delectabiles, ac conuiuia sumptuosa exhibebantur. Paulò ante autem fuerat in Aula Regis Comes Michaël Adolphus Altheim, quem transferendi in Sueciam belli pro illo Regno recuperando Archistrategum fuisse suprà attigimus, vnde percrebuerat, quòd eadem consilia tunc agitaret. Vnde de hoc Suecus Gustauus (aderant in Aula plures Ger-

Elbingæ Sigismun. Rex splendidè excipitur.

Gedani Sigismun. Rex cōmoratur.

A. C. 1623.

Gustauus Rex Suecus propè portum Gedanicum cum classe venit.

res Germani & Sueci eius exploratores) præmonitus, cùm insuper Regem Sigismundum transire Gedanum intellexisset, eum classem ibi apparaturum, translationisq; talis belli initia facturum credebat; & statim præsidijs firmioribus muniri curauerat maritimas suas Arces, nauibusq; triginta quinque (istis Suecia abundat) collectis, ipsemet sinum Balticum decurrens, propè portum Gedanensem appulerat, obseruaturus illius rumoris progressus. Sed præter opinionem suam pacata omnia reperit, & licet nō difficilè fuisset, eum insolescentem nimium (ad singulos tormentorum in honorem Regis, vel in introitu, vel sub conuiuijs in signum lætitiæ exoneratorum sonitus, ille quoque non minori fragore in anchoris stans respondebat) reijcere, ad quod aderant in illo portu nouem Prætoriæ Regiæ naues, & aliæ Ciuitatis ac mercatorum propè centenæ, operamq; suam ad hoc Ioannes Veier Palatinus Culmensis offerebat, tamen Rex Sigismundus stantibus inducijs ratus non lacessendum hostem, satis habuit quod Regni Senatores qui aderant miserint ad eum expostulantes de inducijs violatis. Præseferebat ille tunc quod ad tractandam pacem inclinaret, sed tam importunè, absq; præparatione cum hoste tam superbâ ostentatione tumente tractare, indignum videbatur. Nihilominus dissimulatum fuit, vt Gedanenses Ciues (ne Ciuitatis mercaturis nauibusq; eò cōmeantibus infestus esset) ei petenti nōnulla cibaria suppeditarint. Rex verò Sigismundus decima nona Iulij Dantisco relicto, per Pomeraniam conuersus Gnesnam, Maiorem Poloniam perlustrauit, & demum initio Septembris Varsauiam redijt.

Sigismun. III. Rex Pol. maiorem Poloniam inuisit.

Zbarawski Dux Legatus Constantinopolim venit.

Sub hoc tempus Dux Christopherus Zbárawski peruenerat Constantinopolim cum splendido Comitatu pro confirmādis pactis Chocimensibus, ac Legationem illam ex voto absoluit; præter quod à principio Methgiorgium Bassa Vesiratum tunc tenentem, infensiorem rebus Polonicis habuit, sed eò mox amoto, & Mere Vssin Bassa in eo officio surrogato, omnes difficultates superauit, ac pacta Chocimensia in nōnullis punctis correxit, illamq; conditionem de tenendo continuè Legato Regio in illa Aula aboleri fecit. In liberandis etiam è captiuitate Stanislao Koniecpolski, Luca Zolkiewski, ac Georgio Farensbach, multùm laboris subijt, & vltra dona munifica diuersis eius Aulæ ministris (vt sunt auarissimi & venales) distributa, lytrum octuaginta millium denariorum argenteorum seu talerorum Germanicorum pro ipsis persoluit. Et hoc quidem extorsit necessitas, cùm aliter liberari non possent isti captiui: sed splendor in Comitatu, (quadringentis personis constabat) & liberalitas profusa Legati, obfuit postea alijs Legatis, quos Turcæ minùs ad magnificentiam & largitiones instructos, pro Legatis agnoscere noluerunt, & contemptui habuerunt. Post eius discessum in fine huius anni pœnitentia ducti Turcæ de occiso Osmano, & magis quod Mustafæ eius successori mentis impoti Bassæ Syriæ & Ægypti parere recusarent, iterū conspiratione facta, citra tumultum tamen, Mustafa vitam priuatam agere iusso, Imperatorem nouum elegerunt Amuratem Osmani fratrem annorum quatuordecim: quem equo impositum ad templum siue Meczetum

Koniecpolski cum socijs liberatur e captiuitate Turcica.

Zbarascij Ducis splendor in Legatione Turcica.

Zbarascij Ducis profusio in Legatione obfuit alijs Legatis.

Turcæ deponūt Mustafam Imp. & sufficiūt Amuratē

A.C. 1623.

tum Sultani Ægypti denominatum vltra mœnia Ciuitatis duxerunt, ibique Muphti seu summus eorum Pontifex framea illum accinxit: ritus est inaugurationis apud ipsos Principum.

Turcis Imp. suum inaugurandi ritus.

Interim etiam captiuitatem suam apud Chamum Tartaricum redemerat Ioannes Zolkiewski filius Præfecti militaris nuper circa expeditionem Cicorensem cæsi, 40. millibus Talerorum, & Ianussius Tyszkiewicz, Nicolaus Potocki, Nicolaus Strussius, Balaban, alijque plurimi à clade Cicorensi in Tauricam à Tartaris abducti pro sua libertate plusquam centum millia talerorum Imperialium numerârunt. Martinus Kázánowski Tribunus celebris equitum tunc etiam captus à Tartaris, simulato quod esset vilioris conditionis, citiùs & faciliùs euaserat. Nec aliud singulare in Polonia hoc anno acciderat, præter quòd Tartari pactis recéns initis neglectis, à Sniatino in Russiam Leopolim vsque excurrentes, magnum numerum plebis rusticanæ & pecudum abegerant, omnemque illam Regionem incendijs vastârant, desidentibus in proximo cohortibus præsidiarijs Quartianis dictis, quarum etiam aliquas Ordinibus confusis occurrentes hostis fugârat.

Zolkievius iuuenis redimitur à captiuitate Tartarica.

Tartari in Po cucia excurrunt.

Annus Christi, 1624.

AD has incursiones inhibendas, & Liuoniam à Sueco vindicandam indixerat Rex Sigismund⁹ Varsauiæ Comitia generalia Ordinibus Regni ad mensem Martium Anni Millesimi Sexcentesimi Vigesimi Quarti; in quibus inchoatis nihil remissum fuit ex cunctatione solita & studijs partium, præsertim populárium, qui nacti nouas querelarum contra Regem occasiones, eis exaggerandis Comitiorum deliberationes grauiùs distrahebant. Nuper defuncto Simone Rudnicki Episcopo Varmiense, contulerat Rex illum Episcopatum filio suo Principi Ioanni Alberto, quod vetitū videbatur lege Regni, quæ à Senatorijs dignitatibus & Magistratibus ac Præfecturis publicis arcet personas sanguinis Principum: tantò magis ob ætatem immaturam muneri Senatorio inutiles. Regina quoque emerat Comitatum Zywiecensem (patet in longum ad decem, & in latum ad sex milliaria Germanica inter confinia Silesiæ & Vngariæ Morauiam attingens, situ ad oppugnandam Cracouiam octo milliaribus Germanicis inde distantem, & ad res nouandas, auulsionemq; à Polonia faciendam, ac exercitus ibi congregandos planè opportuno) à Nicolao Komorowski sexingentis millibus aureorum nummorum seu florenorum Polonicorum, aduersante consuetudine & legibus Regni, quæ prouida maiorum industria sancitæ cauerunt, ne Rex acquirendo fundos Ordini Nobilium addictos, potentiam suam augeret, Nobilium verò minueret. Vnde ne quidem deuoluta propter crimen læsæ maiestatis, seu quauis alia de causa ad fiscum Regium Nobilium seu militaria bona, Rex potest retinere pro vsu suo, sed

Comitia Pol. Varsau. 1624.

Varmien. Episcopatum filio Sigismun. Regis collatum Poloni ægrè ferunt.

Zyuiecen. Comitatum Constantia Regina emit.

Pol. Rex lege prohibetur emere possessiones in Regno.

A.C. 1624.

sed obligatur ea (arbitrio tamen suo) alicui ex illo statu tradere. Ac tantò diligentiùs prohibuerat sagax antiquitas, manutenendæ liberæ Electionis Regis studiosior, ne Principes eorumque filij Arces & loca in confinijs Regni munitiora possiderent, in quibus congregato milite externo, sub Interregno Regis noui Electionem turbarent, vel repulsam passi, ad vicinos, vt Silesij Duces olim, deficerent. Nec minus offenderat quòd Rex inconsultis Ordinib. bello Germanico se immisceret, & Cosacos in auxilium Imperatori mittere nō desineret, quo (prēter bellum difficile Turcicum nuper isti Regno propterea conflatum) & pacta vetusta ac vicinitatis cum illa gente iura violarentur, & Poloniæ ab illa parte confinia continuis depopulationibus paterent: De moneta demum adulterata tanto maiora lamenta audiebantur, quòd hoc malum singulos læderet. Pro his itaque abrogandis seu corrigendis moris patrij tenaciores æstuabant: sed ante omnia beneficia vacantia (lege ita disponente ne Candidatorum ambitu cursus Comitiorum distineretur) Nuncij Terrarum distribui vrgebant: præcipuè Cancellariatum Regni, quem Andreas Lipski ad Episcopatum Vladislauiensem post defunctum nuper Paulum Wołucki assumptus, quamuis ex lege dimittere obligaretur, adhuc ad Comitia proxima retinere nitebatur. Et demum propè finem Comitiorum Nuncij Terrarum hoc impetrato, ac Cancellaritu quidem Vicecācellario Venceslao Lesczynski, Vicecancellariatu autem Stanislao Lubienski Episcopo Luceoriensi collato, nihilominus alias suas propositiones summa contentione promouere non cessârunt, concertationibus huiusmodi ad finem Comitiorum continuatis, cùm Regiarum quoque partium rationes ex aduersò fortiùs propugnarentur. In priuatis etiam colloquijs Proceres, maximè Lituani Regi suadebant, vt cōsiderato quod populi totius Regni bellis præteritis exhausti, ad vocem tributi, sumptusq; bellicos subministrandos indurruerant, eoq; bellum Sueticum difficiliùs duci posset, potiùs honestis medijs cum illo hoste transigeret: ac proponebāt conditiones pacis non indecoras, quas fidissimi Gustaui Regis Sueci familiares suggesserant; nempè vt restituta Regno Pol. Liuonia, vniuersam Estoniam & Filandiā cum spe successionis in Regno Sueciæ, si Gustauus decederet sine prole mascula, vnus ex filijs Sigismundi Regis haberet: titulo quoq; Regis Sueciē Rex Sigismundus vteretur, dūmodo Gustauus cum eodem titulo Regio Regnum Sueticum securè teneret.

Principes sanguinis Regij in Polonia nō possunt tenere finitimas arces.

Poloni ægrè ferunt quod Rex dandis auxilijs immisceret se bello Germanico.

Lesczynski Cancellarius Regni renunciatur.

Sigismū. III. Rex Pol. admittere non vult conditiones pacis honestas cū Rege Suecia.

Sed nihil profecerunt, ex ijsq; luctationibus inter nonnullos Primarios Regemq; exorta diffidentia, omnium animi in promouendis Comitiorum consilijs languebant. Aliam præterea dissensionis materiam dederant literæ ex Polonia interceptæ & transmissæ à Gubernatrice Belgij, quibus Aurelianensi Duci Carolo Galliæ Regis Fratri spes succedendi in Regno Poloniæ post fata Sigismundi Regis inijciebatur, eorumq; conscium fuisse Ducem Christopherum Radziuil Præfectum minorem militarem Lituaniē Rex persuasum habebat. Nec dissimulata offensa, alienatiorem ab eo inde animum præferebat, denegato ipsi officio Præfecti maioris militaris Lituaniæ morte Caroli Chodkiewicz vacante; quod paulò

Literæ interceptæ de vocando ad Regnum Polon. Aurelianense Duce.

Sigismun. III Rex Pol. offensus Christophero Radziuilo.

A. C. 1624.

paulò post gliscentibus iisdem odijs dederat Leoni Sapiha Palatino Vilnensi octuagenario rei bellicæ æquè in virili, atq; in illa decrepita ætate experti. Verùm omnes istæ acerbitates in iacturam Liuoniæ, perniciemque Reipublicæ, & commodum hostis Sueci redundârunt, vt in consequentibus aduertere licebit. Et quidem quoad Liuoniam, statim ab istis Comitijs in quibus tanta diuisione voluntatum perturbatis subsidia pecuniaria pro illo bello Suetico obtineri non potuerunt, cum Sueco Rege induciæ fuerunt prorogatæ ad finem Martij anni proximi, eisq; prolatis (inuitus Rex cùm neruus pro bello ducendo denegaretur eas concesserat) illo hosti tempus & cômoditas data fuit, vt ex opibus ipsiusmet Liuoniæ vires suas auxerit, animosq; sumpserit ad bellum diuturnum. Negotio verò Zywiecensi ad alia Comitia reiecto, Varmiensis Episcopatus dubium ita fuit compositum, vt Rex diplomate suo cauerit, quòd Princeps Ioannes Albertus Episcopus cùm ad ætatem idoneam perueniret, Sacerdotio initiaretur, & iureiurando fidelitatem suam Reipublicæ obligaret, quando sessionis & sententiæ in Senatu dicendæ prærogatiua vti vellet. Pro non mittendis Imperatori auxilijs maiori contentione ad vltimum Comitiorum terminum (Rege nocte tota incomparabili æquabilitate ac tolerantia assidente) ad auroram insequentis diei protractum Regij laborârunt, sed contraria factione præualente, lex fuit sancita, quod omnes qui apud exteros, (presso honoris causa nomine Imperatoris) militarent, & intra præstitutum tempus militiæ illi non renunciarent, vel in posterum vltra limites Regni militaturi sub signis exirent, pro infamibus & perduellibus haberentur ac punirentur.

Sapihæ defertur Præfectura militaris Lituanica.

Inducias concedit Rex Sigismun. Sueco inuitus.

Sigismū. Rex cauet quòd eius filius Episc. Varmien. sacerdotio initiandus esset & iuraret fidem Reipub.

Sicque Comitia illa & Regi & Ordinibus fastidiosa nullo Reipublicæ fructu finierunt. Sub initium eorum obierat Laurentius Gembicki Archiep. Gnesnensis, cui successit Henricus Firley. Nec multò post decesserat etiam Ioañes Kuczborski Episc. Culmen. deditq; locum in Plocensi ad quem post Firleium fuerat designatus, Hieronymo Cielecki Referendario Regni, & in Culmensi Iacobo Zadzik Secret. Maiori Regni: Peculij verò sui prædiuitis, nempè quingentorū millium nummorum aureorū seu florenorum communium Polonicorum, cum omnium admiratione ex censu Ecclesiæ suæ, idq; intra decem solùm annos quibus illi Episcopatui præfuit collecti, cōstituerat hæredem Regem Sigism. præterito fratris sui germani filio, alijsq; agnatis; fortè quod crederet ex grata munificentia Regia eos maiora recepturos: ipsi lucra ista sua enarrent. Posnaniensis Episcopatus mortuo Andrea Opalinski sub finem anni præteriti, cesserat Ioanni Wężyk Episcopo Præmisliensi, mihi verò post istum Abbatia Claræ Tumbæ. Fatalis quoque hic annus fuit Ioanni Zolkiewski Cancellarij olim Magni & Præfecti militaris filio, qui ante paucos Menses è captiuitate Tartarica multo ære redemptus, reuersusq;, Varsauiæ febri maligna intra paucos dies interijt cælebs, amplissima hæreditate suæ germanæ relicta, & Regiæ dispositioni Præfecturis aliquot insignioribus. Mense autem Iunio Terras Russiæ grauiùs afflixit incursio Cantimiri Murza, qui cum triginta millibus Tartarorum ex Valachia veniens, à Sniati-

Gembicius Archiep. Gnesnē. moritur.

Kuczborscius Episcop. Culmensis hæredem facit Regem sui peculij.

Zolkieuius iuuenis moritur.

Tartari in Russiam excurrunt.

A. C. 1624.

Sniatinio summa celeritate Medicam peruenit, ibiq; castris positis, phalanges eius in omnes eius regionis partes longè lateq; procurrentes vltrà Iaroslauiam, Brozouiam, Crosnam, Rzesouiam, Sendiszouum, rapinis, incendijs, innumeros pagos vastârunt, magna plebis multitudine in captiuitatem abducta. Eousq; autem vices Præfecti militaris sustinuerat Stanislaus Lubomierski Pincerna Regni: recens verò reuersus ex captiuitate Turcica Stanislaus Koniecpolski Præfectus Minor militaris tunc assumpsit administratione officij sui: & cùm nō posset colligere copias præsidiarias Quartianas tam citò, vt hostem præueniret, ad reditum eius aliquanta manu congregata, propè Haliciā apud Martinouo transitus omnes insedit. Eâ itaque cùm Tartarus rediret, conspecta paucitate Polonorum (erant equites ter mille, pedites verò septingenti) prælium cum eis tentauit, sed primo conflictu reiectus statim in fugam concesit, præda omni hominum pecudumq; relicta.

Tartari profligātur apud Martinouo.

Eodem anno Princeps Vladislaus post longas Patris Sigismundi Regis deliberationes obtinuit, vt iret visitatum nationes exteras. Ac primùm consilio habito Nissæ apud Archiducē Carolum Episcopum tunc Vratislauiensem, Viennam transiens Imperatorem salutauit; ex composito ad villam Erbersdorf suburbanam prodierat Imperator, quò aduenientem Principem, Carolo Archiduce eum inter suum Comitatum incedentem ignotum cōmonstrante, agnouit, & cœna finita in suo curru Viennam duxit. Inde Princeps idem sub nomine Ducis Alberti Radziuil, quem suum Patronum fuisse Comitatus ille fingebat, cum viginti personis per Germaniam in Belgium iuit, & à præmonita ab Imperatore Gubernatrice Belgij summo honore exceptus, tractatusque, viso Bredanæ obsidionis exercitu ac apparatu, per Alsatiam Mediolanum peruenit, præcipuasq; Italiæ Vrbes visitauit, vbique præueniens famam aduentus sui, & nonnisi amicis insignioribus copia sui agnoscendi concessa.

Vladislaus Princeps extra Regnum proficiscitur.

Vladislaus Princeps Imperatorem Viennæ conuenit.

Romæ inchoationi Sacri Iubilæi adfuit, in Palatio Pontificio magno cum splendore tractatus. Iterum autem Neapoli rediens, quò liberiùs Romanas antiquitates viseret, noluit ad Palatium Pontificis diuerti, sed in Vrbe versùs portā Populi dictā in Palatio Caponum incognitus mansit: conscio tamen Summo Pontifice, quem iterum in discessu conuenit, ac demum insequente anno in Poloniam incolumis redijt. Archidux verò Carolus postquam vt diximus peregrinatum expedierat Principem Vladislaum, ipse quoque in Hispaniam omine infeliciori iter instituit, spe adipiscendi Regni Portugaliæ illectus; sed vt primùm Barcellonam attigit, mox (ex potu vini meracioris) languere cæpit, & Madritum conductus, summaq; cum lætitia ab illo Rege & eius fratribus Carolo, & Ferdinando exceptus, mense Nouembre 30. à suo eò aduentu die obijt, ideò quod Medici Hispani morbis septemtrionalium mederi nescientes, plùs iusto sanguinis sectione eius venæ emisissent. Priusquam iuisset in Hispaniā, adoptauerat sibi successorē seu coādiutorem Episcopatus Vratislauiensis Carolum Ferdinandum Poloniæ Principem, quam adoptionem Collegium illius Ecclesiæ Vratislauiensis eo defuncto ratam habere noluit,

Vladislaus Princeps Romam venit.

Carolus Archid. in Hispaniam abit.

Carolus Archid. moritur in Hispania ex nimia venæ sectione.

Kkk

A. C. 1624.

Cosaci Constantinopolim propè excurrentes prædã agunt.

Constantinopolis trepidatur ad aduentum Cosacorum.

noluit, & multo labore per Electionem nouam ille Episcopatus Principi eidem acquiri debuit in anno proximo. Mense verò Septembre anni huius Cosaci Zaporouienses ex Boristhene, centum Mioparonibus Pontum Euxinum mare nigrum vulgò dictum ingressi, vsque in prospectum Constantinopolis venerunt, & ibi propè vno milliari in littus descendentes, Oppidum insigne Iangikoie expilârunt, ac incendio immisso vastârunt. Tantus autem terror in ea Vrbe fuit, vt intra sex horas, quib⁹ tales hospites illi portui imminebant, nullæ vires vel ad defendenda littora, vel ad eos inuadendos expediri potuerint: demum verò aliquanta triremium classis egressa, spectauit tantum cum præda opima ipsos abeuntes, confligere non ausa.

Germaniæ Dissidentes in Religione timent reformationem.

Angliæ Rex fatetur se delusum fuisse spe reconciliationis amicæ Palatini cum Imperatore.

Angliæ Rex reijcit tractatum matrimonij cum Hispana.

Angliæ Rex pro recuperatione Palat. arma cõparat.

Angliæ Catholicis arma adimuntur.

Angliæ Rex tractat matrimoniũ suo filio cum sorore Regis Galliæ.

Reges & Principes diuersi ineunt fœdus contra Austriacos.

In Germania nouæ dissensionum materiæ, quam supra attigimus, nempè Dissidentium timori ne reformationis Religio apud ipsos institueretur, prior illa videlicet Palatini restitutio, à tot cladibus quasi rediuiua sese coniunxit, postquam vltima spes eius à matrimonio Principis Valliæ cum Hispano pendens, hoc abrupto concidit vniuersa. Rex enim Angliæ cum suo Parlamento audita relatione Marchionis Buquingami, quam supra adnotauim⁹, fassus est in publico consilij sui consessu, detentum se spe inani & circumuentum fuisse, quominus pro Palatino pridem arma sumpserit, & ne in posterum restaret, quòd suam ad eum iuuandum intentionem impediret, nihil ampliùs de matrimonio filij sui cum Hispanis fore tractandum, sed Palatinatum cuius restitutionem Hispani ambiguam fecerant, armis recuperandum, Hispanumque Regem pro hoste habendum decreuit. Ac statim sumptus pro tali bello, apparatusq; terra & mari necessarij à Parlamento fuerunt ordinati. Mansfeldius ex Hollandia, vbi dilapsis suis in Phrisia copijs aliquantum substiterat, per Galliam in Angliam veniens, noua mandata pro conscribendo milite accepit; nec multò post & Alberstadensis eò transiens illi Regi pro eodem bello operam suam obligauit. Catholicis omnibus in illo Regno arma fuerunt adempta, & Iesuitæ feuerioribus edictis inde migrare iussi. Tractatus quoque alterius Matrimonij fuit inchoatus, nempè cum sorore Regis Galliæ Henrica Maria, ac feliciùs successit in anno proximo, vt tunc apparebit. Atque tale classicum tunc insonuerunt Angli pro Germania: arma tamen non expedierunt hoc anno, durantibus inducijs cum Gubernatrice Belgij sancitis, dum ei Frankentalium traderetur; vel quod vincere victorias Austriacorũ non esset solius Angliæ opus, sed omnium qui ipsorum potentiæ incrementa formidarent. Vnde priùs varia consilia de coniungendis contra eos viribus agitabantur, fœdusq; fuit initum: in quo Angliæ, Daniæ Regi, Dissidentib⁹ Germaniæ, Hollandisq; consentientibus, Galliæ quoque Rex, Sabaudiæ Dux, & Veneti pro vindicanda Valle Tellina se coniunxerunt, ingentesq; delectus militares & præparationes ad hoc bellum in omnibus locis istis fiebant: præcipuè in inferiori Saxonia, ac in Dania, qui Rex tanti propositi summus arbiter designabatur. Circumferebatur passim fœderis illius formula, sed eam vti incertam omittimus, secretioremque

fuisse

A. C. 1624.

Austriaca Domus præparationes bellica contra Fœderatos Germaniæ.

Ferdin. Imp. iterum sibi reconciliat Betlemum.

fuisse censemus in re tam graui, ac inter Dynastas adeò excelsos, quàm vt in vulgus spargeretur. Nec deerant Austriaci quoque rebus suis: nam Rex Hispaniæ vt primùm de illo fœdere Nuncium accepit, tributa pecuniaria solitò maiora omnibus subditis suis imperauit, militesq; & in Hispania & in Italia magno numero conscribi iussit. Imperator verò ne haberet quò in talibus periculis circum Viennam remoraretur, iterum mense Maio, cum Gaborio Bethlem pacem tractauit. Persuasus iste erat quòd Imperator anno hoc pacata omnia habens in Germania, totas vires in Vngariam ad Transiluaniam inuadendam conuerteret, eòq; territus haud grauatìm veteres conditiones pacis tunc suscepit. Hac autem conclusa Imperator, hæreticis omnibus qui ad nouandas res omni oblatâ occasione propendere videbantur, exercitium Religionis suæ tam in Austria vtraq; quàm in Boëmia interdixit; quinimò ius Ciuitatis Pragæ, vbi tumultus periculosiùs concitarentur, talibus ademit, ibidemq; Templa Luterana & Caluiniana aliquandiu occlusa, alia Carmelitis Discalceatis, alia Societati IESV tradi fecit. Exercitus quoque qui in Sueuia, Hassia, & Saxonia inferiori erant, suppleri iussit, & quantumuis Principes inferioris Saxoniæ copias suas nonnisi pro defensione propria teneri, nec ab eis quicquam hostile timendum esse obtestarentur, militemque Tillij inde abduci peterent, ille tamen eum retineri, & loca transituum ad Visurgim opportuna muniri præcepit. Fridericum Altenburgicum, & Vilhelmum Vinmariensem Saxoniæ Duces, & Christianum Anhaltinum Principem seniorem in gratiam recepit. Quin & Electorem Saxoniæ propter Electoratum Palatinalem ad Ducem Bauariæ translatum malè contentum, placari curauit, vt in Conuentu Electorum ac Principum Germaniæ ad finem Iunij indicto Sleusingæ translationem illam Electoratus probauerit, & ad consessum Electoralem nouum illum Electorem admiserit, licet obtestatus fuerit quod per hoc oppositioni per suos Nuncios in Comitijs Ratisbonensibus contra eandem translationem Electoratus factę, aut iuribus familiæ Rhenensi Palatinę derogare non intendat. Moguntinus solus cum Saxone adfuit præsens illi Conuentui, alij Electores per Legatos, idemq; Moguntinus iusiurandum Electorale ab Electore eodem nouo recepit.

Ferdin. Imp. hæreticis ius ciuitatis Pragæ interdicit.

Pragæ hæreticorum templa clausa dantur Religiosis.

Tillius exercitum auget in Saxonia inferiori.

Anhaltinus Princeps reconciliatur cum Imper.

Saxoniæ Elector approbat translationẽ Electoratus ad Ducem Bauariæ.

Iuliacẽsi pro hæreditate concordiam Hispani non permittunt concludi.

Tentata etiam fuit concordia pro hæreditate Iuliacensi, ac conuenerat inter Electorem Brandeburgicum ac Neoburgicum Principem, vt iste Iuliacum cum Montensi Comitatu possideret, ille verò Cliuiam, Marcam, Rauensburgum, ac Reuensteinum: sed Hispanorum desiderabatur ad hoc assensus, qui nunquam potuit obtineri, licet ipsemet Neoburgicus pro eo petendo primùm in Hispaniam, deinde Bruxellas iuerit.

Bredam obsidet Spinola.

Quò autem distinerentur Hollandi, ne se imiscerent rebus Imperij, maiori vi domi oppugnandos Hispani decreuerunt. Et mense Iulio Spinola collectum viginti quatuor millium peditum, & sex millium equitum exercitum, cùm dubium esset quò duceret, sub finem Augusti tandem ad Bredam obsidendam conduxit, operisque excitatis, in breui totam eam Ciuitatem circumdedit, quamuis à præsidiarijs (præter Ciues erant

propè

A.C. 1624.

propè septem mille) eruptionibus quotidianis & tormentorum iaculis impediretur. Poterant Hollandi inferiùs Bredam fluminis Mercani munisse ripas, ne illum transitum hostis occludere potuisset: verùm initio contempserant periculum, eò quod fiderent excubanti ibi præsidio selectiorum militum numeroso, commeatu ad vnum annum sufficienti, & omni instrumento bellico instructo, ac crederent Hispanos hyeme superueniẽte ad hyberna recessuros, aut redigendos fore ad annonę pabulorumq; inopiam, intercluso ipsis itinere excursionibus à castris Henrici Nassouij & à Bergomsoma, seu auocari posse auersione belli aliqua, præsertim ad Antuerpiam, ad quam intercipiendã Mauritius Princeps stratagema instruxerat: sed talibus coniecturis euentus non respondit, vt in anno subsequenti videbimus.

Portũ Omnium SS. in Brasilia Hollandi capiunt.

In mari benigniorem fortunam hoc anno Hollandi habuerunt; nam & plures naues Hispanorum, mercibus magni pretij onustas intercæperunt, & ad sinum Omnium Sanctorum in Brasilia eorum classis viginti quinque nauium cum Præfecto Iacobo Vilhelmio mense Maio delata, portum illum vnà cum Ciuitate S. Seruatoris in suam potestatem redegit, magnamq; ibi vim auri argentiq; præsertim in templis acquisiuit, Gubernatoremq; loci illius captum cum Episcopo & Prouinciali Societatis IESV in Hollandiam abduxit.

Annum Iubilæi 1624. Romæ inchoat Vrbanus VIII. Papa.

Vladislaus Princeps assumit habitũ Canonici S. Petri, vt possit habere S. Veronicam in manibus.

Antonius de Dominis ab Apostasia cõuertitur.

Anton. de Dominis cadauer damnatũ crematur.

Romanus Pontifex ad annum sequentem Iubilæum sacrum Romæ celebrandum hoc anno indixerat, & pridie Natalis Christi descendens ad ostium Basilicæ S. Petri Portam Sanctam ritu solenni vsitato (quem alias descripsimus) aperuit, quam Cerimoniam Vladislaus Princeps Poloniæ præsens spectauit, & beneficium obtinuit à Summo Pontifice, vt in manus sumeret S. Veronicæ linteum sacrum, in quo Christi Domini crucem gestantis facies verberibus fædata ad viuum opere Diuino cernitur expressa. Cùm verò nulli liceat illud sacrum depositum attingere, nisi sit Canonicus illius Basilicæ S. Petri, debuit Princeps, vt olim Carolus V. Imperator, assumere titulum Canonici S. Petri, & vestiri Clericali habitu, ac ita demum sumere in manus illam effigiem. Paulò ante idem Pontifex Marcum Antonium de Dominis Archiepiscopum Spalatensem ab Apostasia, cura & persuasionibus Congregationis de propagãda fide, data securitate impunitatis ex Anglia reuocatum, in Castro S. Angeli includi fecerat, vbi cùm intra paucos dies, (fortè ex melancholia) morbo concepto interijsset, eius cadauer delatum ad Templum S. Mariæ supra Mineruam, sententia ex scripto prælecta damnatum vt hæreticum, deinde conductum ad campum Floræ igne publicè fuit combustum, ac cineres in Tyberim abiecti.

Vallis Tellinæ in pristinum restitutio tractatur.

Rheticis rebus finiemus hunc annum, & inchoabimus subsequentem. De istis solicitus Pontifex, vt occasiones belli inter magnos Reges Hispanum & Gallum tolleret, ac ærarium suum Pontificale leuaret onere alendi (Hispaniæ Rex illas impensas subministrare ex pacto debuerat, sed parum præstabat) in propugnaculis Vallis Tellinæ præsidia, diuersas pacis & restitutionis in pristinum statum illius Vallis formulas propo

suerat

A.C. 1624.

suerat, sed eas non probauerunt Rheti, præsertim Religionis aduersæ, qui liberiores esse volebant in gubernanda illa Valle, quam vti conditionibus illis à Pontifice latis circumscribebantur: vel quod ex illis Hispani aliquid iuris vetusti Mediolanensium Ducum ad eam Prouinciam vsurpaturi essent. Et vt hoc quoque breuitèr delibemus: Prouincia ista ab antiquo paruit Mediolani Præfectis, donec A.C. 1512. cum opera Heluetiorum & Rhetorum recuperasset à Gallis Mediolanum Sfortius Maximilianus Dux, nec haberet promptam pecuniam, quâ promissa stipendia solueret, illis præmij loco Comitatum Bellensem ac Præfecturas, Louersiam, Luggarasiam, Mendrisiam, Meinthaliam, istis verò Vallem Tellinam cum Comitatu Clauensi & Vormsensi iure perpetuo addixit.

Vallis Tellinæ olim pertinuit ad Mediolanum.

Vallis Tellinæ situs.

Sed Vallis propiùs attingit Mediolanenses Terras, totaq; propè lacum Comensem intercludit à Tyrolo & Heluetijs, quà solum patent illius transitus ex Italia in Germaniam, & per Heluetios Rhetosque in Galliam; Gallis verò Mediolanum & in Bergomascum tractum Dominatus Venetorum, vel etiam per Sabaudiam, si permitteret ille Dux Mediolanum, longoq; circuitu Italiæ ad Venetos ex Gallia penetrare liceret. Verebantur itaq; Rheti, ne tali iuri suo pactis nouis à Pontifice sancitis derogaretur, vel ne sub diuturniori Pontificio deposito Hispani erectis nouis propugnaculis (vti non multò ante Comes de Fontibus vnum denominatum Forte Fuentes construxerat) fortiùs ibi pedem figerent. Galli etiam & Veneti præuidebant, ne Mediolanum finibus suis, Valle illa intermedia subiugata, ad Tyrolum productis, commoditatem Austriacas sibi coniungendi vires, & excludendi statum Venetorum à commercio auxiliorum Helueticorum, Gallicorumq; haberet. Vnde vtriq; reiecto pacis tractatu, & deposito Pontificio posthabito, vel quod eius tempus iam præterierat, restitutioq; à Pontifice tam facile impetrari non posset, pro recuperanda illa Valle arma expedierunt, tanto silentio, vt Præfectus Hispanus Mediolani tum primum id aduerterit, cùm iam hostis difficiliores ad illam Vallem transitus superasset.

Galliæ Rex Vallem Tellinam ex deposito Pont. recuperat.

Tyranum in Valle Tellina Galli capiunt.

Marchioni de Coeuure Rex Galliæ eam curam commiserat, qui per Bernates cum sex millibus armatorum facto itinere, assumptis Rhetorum copijs, summa celeritate Staygenses angustias intercepit, ac muniuit; indeque progrediens, Mansfeldiam sub finem Nouembris, dein Curiam ac Prettingauiam ad deditionem coëgit, pluribus oppidis cum suo milite ad eius partes transeuntibus, & eorum populis sæuientibus in eos, quorum opera Hispani ibi fuerant recepti. Nec moratus Coeuurius, omnes aditus Tyrolis occupauit, & intrò Vallem Tellinam descendens, Tyranum obsidione cinxit, tormentisq; viginti quatuor à Venetis adductis pulsatum, post aliquot dies deditione cæpit. Arcem aliquandiu defendit Marchio de Bagni & Robustellius Pontificij Præfecti: sed cùm hyeme iam sæuiente auxilia sperare non possent, deditionem medio mense Decembre fecerunt. Inde Coeuurius transiens, Sonderfiam caput Regionis breui oppugnatione in suam potestatem redegit, Arcemq; eius paucis ex suis amissis vi expugnauit, præsidiarios tamen Italos in gratiam Pontificis liberos dimisit.

Annus

Annus Christi 1625.

Vormsam capiunt Galli in Valle Tellina.

Neunte autem Anno Christi, Millesimo Sexcentesimo vigesimo quinto, Vormsam eiusq; Arcem Comitatus Vormsensis præcipuum propugnaculum, quam propè Tyrolum in Germaniam commodior est transitus, admotis maioribus machinis oppugnauit. Ducenti sexaginta Pontificio Hispani milites in præsidio ibi erant, & fortitèr primos Gallorum impetus exceperant; sed & isti auxilijs desperatis deditionem fecerunt. Restabat Clauena, quam etiam (intermissis paucis diebus, dum itinera niuibus benigniore aëre solutis aperirentur) vi aggressus, triginta ex suis desideratis, pluribus autem ex Pontificio Hispanicis cæsis expugnauit, & præsidiarios Arcis ita constrinxit, vt desperata defensione mense Februario tradiderint Rhetorum perduelles, & pacta sibi incolumitate abierint. Sed Riua plus negotij fecit: sita enim ad ostium latus Comensis, à recipiendis subsidijs intercludi non potuit, & post diuturnos cum excurrentibus Presidiarijs sanguinolentos conflictus, Papenheimio cum duobus millibus Germanorum adueniente securior, hosti ad finem restitit. Volebant autem Hispani, vt Summus Pontifex illam iniuriam fidelis depositi, vti Ecclesiæ Romanæ propriam seueriùs vindicaret, vel Gallos quasi hæreticos in opprimendis Catholicis iuuarent, anathemate notaret: & cùm renueret, eum istis addictiorem talisque consilij recuperatæ Vallis conscium fuisse suspicabantur. Verùm prudens Pontifex extremis istis (nempè in causa prorsus rationem solam status *ragion di stato* dicunt concernente) remedijs sepositis, tutiora forè iudicauit, quòd Cardinalem Franciscum Barberinum fratris sui germani filium Legatum à latere mense Aprili ad Regem Galliæ misit, æquioremque compositionem de illa Valle in pristinum statum restituenda tractauit, non infelici exitu, vt suo loco dicetur.

Clauenam capiunt Galli.

Riuam obsident Galli irrito euentu.

Vrban. PP. cõniuere Gallis in occupanda Valle Tellina Hispani arbitrantur.

Barberinus Cardin. Legatus in Gall. mittitur pro pace Vallis Tellinæ.

Interim nouum bellum in Italia incepit: Genuenses obtinuerant ab Imperatore Zuccarellum, quòd Sabaudiæ Dux ad suam ditionem asserebat: & cùm rationibus nihil proficeret, ad vim conuersus, bellum Genuensibus indixit, collectoque exercitu & accersito Ladigerio cum subsidijs Gallicis ex Delphinatu, eorum territoria inuasit, Gauium ac plura illius viciniæ loca occupauit. Ad Otaglium verò duodecim milliaribus Italicis à Genua distans defendendum cum copiæ Genuensium processissent, commisso prælio ad septem horas continuato tandem succubuerunt: eorum Dux Ludouicus Guasco, & vnus ex Dorijs, ac propè triginta militares præfecti, & trecenti alij Genuenses fuerunt capti, quadringenti cæsi, ac Otaglium recepit Gallicum præsidium. Inde verò Sabaudus statim ipsam Vrbem Genuam petere decreuerat, & consternatam, nullaq; parte munitam (non difficiliùs quam olim Romam post pugnam Cannensem Annibal) inuadere potuisset. Sed Ladigerius Sauonam oppugna-

Sabaudiæ Dux Genuensibus bellum infert.

Genuenses apud Ottagiũ prælio vincũtur à Sabaudia Duce.

Sabaudus opportunitatem capiendæ Genuæ omittit.

A. C. 1625.

pugnare maluit, eoque suas copias diuertit inutili profectu. At Sabaudi soli tanto auso impares, tamen populabundi in illa regione grassabantur, iterumque Hieronymum Doriam cum copijs quas ducebat fuderunt, eumq; cum pluribus Nobilioribus Genuensibus cæperunt. Pieuium oppidum, & Zuccarellum occuparunt. Ad quos reprimendos Hispanus Mediolani Gubernator Dux Feriensis Genuensibus multas turmas Germanorum & Neapolitanorum militum in auxilium miserat, & ipse exercitu validiori collecto, ad ditiones Sabaudi expugnandas mouit, ibique Veruam oppidum ad ripam Padi fluuij loco opportuno situm obsedit. Et Genuenses quidem Sabaudo ad defensionem Veruæ conuerso respirarunt, Gauiumque & alia loca ammissa recuperarunt: Feriensis tamen ab obsessis Veruanis, noua identidem ex Crescentino ipsomet Sabaudo auxilia assiduè ipsis subministrante reiectus, multa accepta in reditu bellici apparatus iactura, illam obsidionem post alterum Mensem deseruit, satisq; habuit quòd bellum tunc à ceruicibus Genuensium auertit.

Genuẽses iterum profligãtur à Sabaudis.

Veruam obsident Hispani irritu euetu.

Nec multò post publicata fuit cessatio armorum inter illas partes, ac pro Valle Tellina in Hispania tractata: sicque hoc anno & ab obsidenda Riua fæderati Rheti, & Genuenses cum Sabaudo quieuerunt. In Gallia quoque cùm Vgonoti iterum cristas erigere & Regi recalcitrare voluissent, Rexque collecto exercitu Rupellam obsideri iussisset, motum illum Regis Britanniæ intercessio sedauit. Recens enim illis Regibus colligatis arctiori affinitatis & necessitudinis vinculo, ne colendæ huiusmodi amicitiæ ea pro Vgonotis dissensionum ansa obstaret, amputari debuit. Ac affinitas successit, sorore Regis Galliæ Henrica Maria, Carolo Valliæ Principi tunc iam Regi Angliæ (Iacobo Rege Angliæ eius Patre tredecima mensis Aprilis huius anni vita functo) in matrimonium tradita. Quod matrimonium statim à reditu ex Hispania illius Principis supra attigimus fuisse tractatum, & viuente Iacobo Rege sub finem anni præteriti eius conditiones pars vtraque stabilierat tales:

Induciæ pro bellis Italicis in Hispania tractantur.

Angliæ Principis cum sorore Regis Galliæ stabilitur matrimonium.

Iacobus VI. Angliæ Rex moritur 13. April. 1625.

Primò Rex Galliæ dispensationem super illo matrimonio à Summo Pontifice Romano intra tres Menses impetrabit & obtinebit.

Pactis Matrimonialibus vtrinq; approbatis, Rex Britanniæ viro Illustri quem ad hoc delegerit, mandatum plenum dabit, vt nomine Principis Valliæ matrimonium cum sorore Regis Galliæ contrahat, ritu in Ecclesia Catholica Romana vsitato.

Angliæ Principis cum Gallia matrimonij conditiones

In Anglia verò matrimonium confirmabitur eo modo, qui in Gallia in Henrici Regis defuncti cum Regina Margarita, & Principis Berrensis cum sorore eiusdem Regis matrimonio fuit seruatus.

Sponsalibus celebratis, Regia sponsa quamprimùm commodè poterit, in Angliam deducatur, Rege Galliæ Caletum vsq; sumptus omnes ad eius iter suppeditante: inde verò à Regis Britanniæ Legatis excipietur sumptibus ipsius, & in itinere ac postea ita tractabitur, vti conuenit Principi Regij sanguinis in Gallia natæ, & Britannicorum Regnorum hæredi desponsatæ.

Matrimonij istius solennitatibus in Gallia peractis, simul ac Regia sponsa in Angliam venerit, dies certus constituatur, quo Rex & filius eius Valliæ Prin-

A. C. 1625. Princeps, ac noua nupta in aliquo cænaculo pro dignitate talium personarum ornato conueniant, illicq́ pacta matrimonialia, quemadmodum literis consignata fuerunt cum potestate Legatis data totaq́ tractatione à principio facta, palàm recitabuntur, simulq́ à Rege & à Principe eius filio initum matrimonium coram ijs qui ipsorum nomine illud in Gallia contraxerunt, alijsque Regnorum Britannicorum Proceribus, qui tali actui intererunt denuò confirmabitur, ita tamen, vt nullæ Cerimoniæ Ecclesiasticæ adhibeantur.

Regiæ sponsæ liberum Romano Catholicæ Religionis exercitium, pro ipsa totoq́ eius Comitatu, ac liberis qui ex ipsius ministris nascentur concedetur.

Quod vt commodius fieri posset, illa in omnibus locis, Palatijs, domicilijs Regijs in toto Regno in quibus Rex commorabitur, sacellum in suum & suorum vsum habebit. Hæc Sacella instruentur & ornabuntur, vt decet ab illis quibus eorum cura & custodia ab ipsa Regia sponsa fuerit demandata.

In eis conciones Verbi Dei, Sacramentorum administratio, Missæ Sacræ, & alia officia Ecclesiastica publicè, ac libere absq́ vllo impedimento Romano Catholico more peragentur. Indulgentiæ, veniæ, à Pontifice Romano, & ritus Iubilæi accipientur, & obseruabuntur.

Locus aliquis Londini pro sepultura eorum, qui ex ipsius ministris illic morientur, & ad ritum Romanæ Ecclesiæ, circa eam peragendum (quod tamen absq́ strepitu & offensione fiet) designabitur, hocq́ cæmeterium claudetur, & custodietur ne polluatur.

Eidem sponsæ licebit penes se habere Episcopum tanquam primarium suum Eleemosinarium, cum plena Iurisdictione & authoritate in causis ad Religionem pertinentibus. Ille potestatem habebit in Ecclesiasticos Aulæ sponsæ secundum præscriptum Iuris Canonici animaduertendi. Tum si forte magistratus Politicus Ecclesiasticorum illorum aliquem propter aliquod delictum contra leges Regni commissum comprehendat, facta sufficienti inquisitione, eum cum causæ processu & tota informatione, testiumq́ depositione, ad eundem Episcopum mittet, vt ille de ipsius delicto cognoscat, & si graui aliqua pæna dignum esse accusatum iudicauerit, eum exauthoratum & Sacerdotio exutum puniendum Magistratui Politico reddat. In omnibus alijs delictis minoribus iste Episcopus potestatem habeat iudicium contra illos Ecclesiasticos, iuxta iuris Canonici statuta exercendi, eandemq́ potestatem habebit Vicarius ipsius, cui causarum huiusmodi cognitionem committet.

Eadem Sponsa apud se & in Aula sua habebit. 28. Sacerdotes siue Ecclesiasticos, quo numero etiam Eleemosinarij & Sacellani comprehendentur, qui in supradictis Sacellis Aulicis munus suum eo modo atq́ Ordine qui ipsis præscribetur peragent: & si inter ipsos aliqui sint Monachi, seu alicui Ordini Religioso adscripti, illi habitum sui Ordinis gerent.

Rex & Princeps magnæ Britanniæ iureiurando cauebit, quod sæpè dictam sponsam nulla ratione inducere conabitur, vt à Romana Catholica Religione desciscat, aut aliquid agat & suscipiat, quod illi aduersetur.

Aula Regiæ Sponsæ ita ordinabitur, sicut ipsius conditio & dignitas postulat cum sufficienti ministrorum ac domesticorum numero, atq́ eo splendore & magnificentia, quantam vnquam Princeps Valliæ habuit.

Omnes

Omnes Ministri atq́ Aulici quos secum in Angliam ducet, erunt Catholici & in Gallia nati, quos Rex Galliæ ipsemet eliget, & si vnus aut alter moriatur, aut ipsa Sponsa quosdam permutare, & eorum loco Anglos assumere volet, istud ipsi fas erit, modò id cum Regis magnæ Britanniæ consensu fiat. A. C. 1625.

Ipsius Ministri & Aulici cùm Regi & Principi Valliæ, tum ipsi Regiæ Spõsæ iusiurandum præstabunt hac formula: Ego N. iuro, ac promitto me præpotenti Domino Iacobo Regi Magnæ Britanniæ & Illustriss. D. Carolo Principi Valliæ, nec non Illustrissimæ D. Henricæ Mariæ Regis Galliæ sorori, Dominæ meæ clementissimæ, fidum & addictũ fore, fidemq́ ipsis datam firmiter, constãtèr atq́ inuiolatè seruaturum, ita vt si resciscam quenquã contra supradicti Regis, Principis, ac Dominæ vitam, honorem, dignitatẽ & existimationem, aut contra statũ & incolumitatem huius Regni aliquid moliri, illud absq́ mora Regi, Principi, ac Dominæ, aut quibus harum rerũ cura incũbet annunciaturus & patefacturus sim.

Eidem Sponsæ Regiæ dotis loco octingenta millia coronatorum, quorum singuli trium librarum communium in hoc Regno æstimationem æquent, numerabuntur à Rege Galliæ, dimidia pars pridie nuptiarum Londini celebrandarum, reliquum intra annum à prioris partis solutione inchoandum.

Si contingat vt Princeps Valliæ, ante suam coniugem absq́ liberis ex hoc matrimonio susceptis decedat, integra dos Viduæ restituetur, vt cùm ea agat quicquid sibi libebit, siue in Anglia maneat, siue in Galliam redeat, quo casu dotem illam secum auferre ipsi licebit.

Si verò liberi ex hoc matrimonio superstites erunt, Bes seu duæ partes dotis tantum ipsi restituentur, nec reliquam tertiam partem ipsa vnquam repetet, siue in Anglia maneat, siue in Galliam reuertatur, nihilominus fructum seu pensionem annuam huius tertiæ partis ad dies vitæ accipiet.

Liberi qui ex hoc matrimonio procreabuntur, apud Matrem manebunt, & ab ea educabuntur vsq́ ad annum ætatis decimum tertium.

Liberi ijdem ex hoc matrimonio procreati, post mortem Matris habebunt, & iure hæreditario consequentur bessem dotis Maternæ, quæ ipsis reddetur; nisi illa ad secundas nuptias trãseat, quo casu liberi postremi coniugij bessem restitutæ dotis æqualibus portionib9 cũ liberis prioris coniugij diuidẽt, & inter se partientur.

Si verò ipsa coniux ante Principem ex hac vita migret, nec vllos ex se hæredes relinquat, conuenit vt Princeps superstes dimidiam partem dotis retineat, sed si liberi supersint, integra dos ipsis maneat.

Illa vicissim loco donationis propter nuptias, accipiet 18. millia librarũ Anglicarum, quæ ad Gallicam monetam reductæ 60. millia coronatorum conficiunt.

Rex Magnæ Britanniæ in honorem & fauorem huius Matrimonij Sponsæ donat gemmas & monilia 50. millibus coronatorum æstimata, quæ iure proprietatis, sicut ea quæ iam ante habuit aut deinceps consequetur, possidebit & retinebit.

Ad necessariam sustentationem iam dictæ Sponsæ & ipsius Aulæ in casu eius viduitatis, assignabũtur certæ possessiones, eisq́ ac omnibus donationibus quæ ipsi concessæ fuerint, liberè fruetur, ita vt si Princeps è viuis excedat, siue liberi superstites essent siue non, ipsi liberum sit habitare vbicunq́ velit in Prouincia, arce, aut domo, quæ ipsi in hunc viduitatis casum assignata fuerit, quarũ vna & altera ita comparata erit, vt in ea cõmorari & sedem suam habere possit, atq́ etiã

LII ita

A. C. 1625.

ita ornabitur & inſtruetur, ſicut tantæ Principis dignitas & conditio requirit.

Ad hæc plenam poteſtatem habebit in illa Prouincia, quæ ipſi propter viduitatem attributa erit, ſiue Principatus aut Comitatus titulum gerat, beneficia & officia ijs quibus volet conferendi.

Liberum quoque erit ſæpè dictæ Sponſæ Regiæ ſiue hæredes habeat ſiue non in Galliam reuerti, & dotem ſibi redditam, ſua mobilia, monilia, gemmas & theſauros, ſecundum ſupra poſitos articulos ſecum aſportare, & Rex Magnæ Britanniæ tenebitur eam ſuis ſumptibus Caletum vſq; deducendam & comitandam curare, ſicut ipſius dignitas & conditio poſtulat.

Deniq; illa renunciabit omni iuri & actioni in Paternæ & Maternæ hæreditatis, atq; etiã lineæ collateralis ſucceſſione, quod attinet ad ditiones, dominia, & Prouincias quæ Regi Galliæ immediatè ſubiectæ erunt, aut etiã bona quæ iunioribus liberis priùs legata & reſeruata fuerũt, aut quocunq; alio nomine appellentur. Hæc pacta Matrimonialia & hic contractus in Acta Parlamenti Pariſień. referuntur, & in Anglia ab illius Regni Parlamento confirmabũtur, atq; etiã illius publicis tabulis & publicis Cõmentarijs Regni inſcribentur, quodq; Rex & Princeps promiſerint ſanctè ea obſeruare, nec vllũ eorũ articulũ aut clauſulã violare.

Poſtremo conuenit, vt qui ex duobus Regibus aliquid in ſe deſiderari patietur, quominus hoc matrimonium conſumetur, alteri ſummam 400. millium coronatorum in pænã mutatæ ſententiæ perſoluere teneatur. Actum & confirmatum Lutetiæ, per Commiſſarios Regũ Magnæ Britanniæ & Galliæ, 20. Nouẽb. A. 1624.

Galliæ Regũ ſoror ſponſa Angliæ Regis deducitur Lõdinum.

Hæc itaque pacta licet morte Regis Iacobi fuerint interrupta, tamen poſtea rata habuerunt Reges illi, & menſe Iunio iſtius anni ſponſa Boloniã deducta, inde claſſe tranſijt in Angliam cum Duce Cheureſio eiuſq; Coniuge, ac Villoclaro Secretario, Epiſcopo Mundenſi, & 20. circiter Sacerdotibus, ſplendidoq; Aulicorum Comitatu: vbi Calendis Iulij nuptiæ illæ Regiæ in magno Procerum Britannicorum concurſu fuerunt celebratæ. Coronato tamen Carolo Rege nouo Angliæ paucos poſt (nempe Calendis Februarij conſequentis) menſes, Regina non fuit coronata, eò quòd miniſterio hæretici Archiepiſcopi Cantuarienſis titulum & locum tenentis, idq; ritu Eccleſiæ Romanæ Catholicæ contrario coronari nollet. Cæterùm in Hiſpanos Rex ille Britãniæ, quod ſpe iniecta contrahendæ conſanguinitatis ſe eluſum fuiſſe, & Palatinum exulare ægrè ferret, hoſtilem animum palàm præferebat, commercia omnia in ſuis Regnis illis interdixit: & cum Palatinalibus inducijs elapſis, nulla ſpes reconciliationis Palatini appareret, ac inſuper Franchentalium Gubernatrix Belgij contra fidem datã non redderet, exercitum in Anglia conſcribendum, ducendumq; in Germaniam Mansfeldio commiſit. Claſſem etiam validam inſtrui fecerat, qua bellum in Hiſpaniam transferret, hoſtiſq; vires diſtraheret: non inconſultò ſi maturaſſet negotiũ: ſed tardiùs Pleymontho Claſſis illa ſoluens, adulti autumni ſæuis tempeſtatibus in mari diutiùs iactata, demùm ſub finem Nouembr. ad littora Luſitaniæ delata, magis præmonuit hoſtem vt ſibi caueret, quàm offendit: quin & tormenta aliquot, ac equos ducentos in littus expoſitos cum viris propè mille à præſidio eius loci ad talem caſum tempeſtiuè præuiſum benè inſtructo cæſis amiſit, laceraq; nimium in Angliam redijt. Nec aliud tentatum fuit

Carolus Rex Angliæ coronatur.

Regina Angliæ noluit coronari ab Hæretico.

Angliæ Rex cõmercia Hiſpanis in ſuis Regnis interdicit.

Franchentalium non redditur Anglo contra fidem datam.

Anglica claſſis ſerò expedita ad infeſtandam Hiſpaniam nil præſtitit.

A. C. 1625.

tum fuit hoc anno pro recuperando Palatinatu, præter præparationes magnas in Dania, & in inferiori Saxonia à Rege Daniæ inſtitutas, qui Sueciæ quoque Regem ad memoratum fædus adſciuerat, & in colligendo maiori numero milite, muniendiſq; circa Viſurgim locis opportunis, & excludendis inde Imperialibus ad finem eiuſdem anni variante Marte laborauit.

Daniæ Regis apparatus pro bello Germanico.

Imperator quoq; legiones ſuas omnes ex Haſſia & Veterauia, vnà cum nouo exercitu 24. millium peditum, & 6. millium equitum ab Alberto Valenſtein conſcripto eò conuertit; & quantumuis Principes illius Prouinciæ ex Conuentu ſuo Brunſuicenſi ſæpiùs repetita cum Tillio Legationum cõmutatione deprecarentur, ne in eorum ditionibus ſtatiua exercitus iſti haberent, vtq; loca ibi occupata relinquerent, tamen ille ſepoſitis huiuſmodi Legationum, & literarum vltrò citròq; miſſarum concertationibus, donec arma tam Principes illi, quàm Rex Daniæ deponerent, in Brunſuicenſi ditione ac circa Viſurgim hoſpitia ſuis militijs vi ſumpſit. Circa quæ leuiora prælia cõmittebantur aſſiduè vtrinq;, nunc iſtis, nunc illis munitiora illius oræ loca præoccupantibus, & in ſuam poteſtatem aſſerentibus. Et tali contentione auctis animis, ſub finem huius anni propè ad iuſtũ prælium res deuenit apud Hanoueram, vbi Obentrautium equitum Danicorum Magiſtrũ cum aliquot legionibus ſubſiſtentem, Tillius à Calenberga, quam paulò ante deditione cæperat, nocte itinere facto, ex inopinato aggreſſus profligauit, cæſis propè quingentis ex Danicis cum ipſomet Obentrautio, & Friderico Duce Saxoniæ Altemburgico ac Vicæpræfecto eorum capto. Daniæ verò Rex dum primo Haueliæ luſtraret exercitũ, ex equo à fragore ſclopeti exploſi territo & collapſo excuſſus, grauiter læſus fuerat, ab eoq; omine expeditio ipſius inchoata, minùs fortunatos habuit progreſſus & exitus. Tunc tamen recuperata valetudine, Verdam conceſſit, ibiq; conſiſtens in Epiſcopatu Oſnaburgenſi, Hildeſcheimenſi, & Monaſterienſi, plurimis oppidis circumuicinis præſidia impoſuerat. Tillius verò eo abeunte, Hameliam, & Vallenſteinius Halberſtadium, totumq; illum Epiſcopatũ occupârat, ac aliquot militares turmas Epiſcopi Magdeburgenſis tunc diſſipauit, & pontem in fluuio Albi Deſſauienſem excluſo Danico præſidio muniuit. Taliterq; alternante Martis alea annus iſte tranſijt, & inſequenti integrũ bellum tranſmiſit, cùm Conuentus illius Prouinciæ Ordinum Brunſuicenſis ad tanta ſua damna, & monitiones Imperatoris immotus, armis pacem Religionis & libertates ſuas tueri decreuiſſet, ac ſub finẽ anni maiores copias colligi curaſſet in Michelburgenſi Principatu, quò Mansfeldius quoq; cum 12. millibus pugnatorum ex Hollandia per Colonień. Bremenſeſq; ditiones peruenerat.

Vallenſtein conſcribit exercitũ contra Danum.

Bruſuicenſis Principum Conuentus auertere non poteſt Tillium ab irruptione.

Tillius Obentrautiũ apud Hanoueram profligat.

Daniæ Regi in procinctu belli Germanici omen minus fauſtum obuenit.

Vallenſteinus Alberſtadeum occupat.

Mansfeldius in Germaniã redit cum exercitu.

Imperator verò ſub hoc tempus Comitia Ordinum Vngariæ Oedenburgi celebrauit, & renunciari fecit Regem Vngariæ filium ſuum maiorem natu Ferdinandum III. denominatum, cuius coronandi feſtiuitas 8. Decembris ibidem fuit celebrata. Leopoldus autem Archidux Imperatoris frater, dimiſſo Epiſcopatu Paſſauienſi & Argentinenſi filio Imperatoris Leopoldo Vilhelmo, deſponſauerat ſibi vxorem Claudiam Ferdinandi olim Magni Ducis Hetruriæ filiam, Viduam Vrbini olim Ducis. Gabor etiam Bethlem Tranſiluaniæ Princeps finiente hoc anno contraxit matrimonium cum Ca-

Ferdin. III. filius Imp. renunciatur Rex Vngariæ.

Leopold. Archid. ducit vxorem Claudiam Mediceam.

A. C. 1625.

Betlem Gabor ducit vxorem Electorũ Brãdeburg. sororẽ

therina sorore Electoris Brandeburgici, cuius nuptijs Cassouiæ Regia magnificentia peractis adfuit Legatus Imperatoris, Hispani Regis, & Ducis Bauariæ, diuersorumq; Magnatum plurimi cum muneribus amplis, quæ sumptus nuptiales longè superabant. Istis tamen deuinciri ille non potuit, quin iterũ ad partes fæderis Germanici transierit, vt in consequentib⁹ attingemus.

Bredæ obsidionem continuat Spinola.

In Belgio Spinola Hispanicarum copiarum Dux obsidionem Bredæ in hunc annum continuauit, spe certa quod eam fame & rerum necessariarum inopia ad deditionem adigeret, postquam Hollandi ad eius castra oppugnanda, & commeatum ipsis adimendum omnibus viribus & consilijs suis conuersis, nil proficere poterant. Decumbebat quoq; Mauritius Princeps Auraniæ summus eorum Dux ex morbo sub expeditione ad initium istius obsidionis facta, concepto, illoq; languente, languebat ibi opus bellicum, ac eo defuncto 23. Aprilis Hagæ Comitis, nulla cura ferendarum Bredæ suppetiarum profuit; Vnde ijs initio mensis Iunij desperatis, ibi obsessi deditionem fecerunt.

Mauritius Auranus moritur 23. April. 1625.

Breda deditionem facit.

Portum Omnium SS. in Brasilia recuperant Hispani.

Nec benigniorem in Indijs fortunam Hollandi hoc anno habuerunt, Hispani enim primò verè ad recuperandum sinum omnium Sanctorum, & Ciuitatem seruatoris Classe 30. bellicarum nauium vecti, felici cursu sub finẽ mensis Aprilis eò appulerunt. Hollandica verò classis eodem in auxilium destinata aberrauit: vnde præsidiarij illius loci postquã diebus 15. oppugnationem fortitèr sustinuerant, & diutiùs sine spe auxiliorum resistere non vallerent, pacta sibi incolumitate, & aliquot nauibus pro discessu, Hispanis locum illum reddiderunt. In portum etiam Diuitẽ aliquot naues Hollandicæ inuectæ, & ab Hispanis circumclusæ, nonnisi duæ euaserunt: & aliæ triginta circa portum Mardianum Hispanicis insidiantes à tempestatibus disiectæ, pluribus demersis, aliquibus ab Hispanis captis paucæ in Angliã refugerunt.

Hollandica Classis iacturam patitur.

Melitensium classis à Turcis profligatur.

Huic cladi apponi potest damnum à Turcis datum hoc anno Melitensibus militibus in mari Mediterraneo, vbi cum classe Algeritana conflictu facto, quatuor triremes magnas amiserunt, earũ Architalasso & centum quadraginta equitibus, pluribusq; militibus stipendiarijs cæsis, duæ reliquæ triremes, nimium ab ictibus tormentorum labefactatæ ægrè effugerunt periculum. Qua necessitate constricta illa militia, nullam excursionem maritimã longo post tempore tentauit, donec integram nouam classem comparasset.

Comitia Pol. Varsau. 1625. Pestis ingens Varsauiæ grassatur.

In Polonia Rex Sigismundus ad initium huius anni instituerat Ordinibus Regni Comitia Varsauiæ, quæ pestis contagiosa anno præterito ex Vngaria allata, & propter hyemem solito tepidiorem, (pluuias ferebat continuas) nil ex suo feruore remittens, turbauit, vt Rex ne eius Aula commisceretur populo illa labe infecto, in Villa suburbana Iazdouo morari, & non nisi ad sessiones Comitiales in Ciuitatem venire debuerit. Præcipuum autem deliberationum Comitialium caput fuit de bello cum Suecis Liuonico, ad quod isti dum induciæ ad mensem Aprilem proximum stabilitæ finirent, maiores vires apparabant. Nec induci poterant ad prorogandas illas inducias in tractatu interim super hoc habito, nisi Rex Sigismundus eas longiores, nempè in multos annos esse vellet, vel Sueciæ Regno se abdicaret, pacemque faceret perennem.

Sueci inducias nõnnisi lõgiores volunt

Et maio

A. C. 1625.

Et maiores illi sumpserant animos, cùm inaudissent in Conuentibus Terrarum (qui antecedere solent Comitia Generalia) Poloniæ Ordines à bello abhorrere, suisq; Nuntijs ad ista Comitia mandata dedisse, vt nulla tributa pro impensis belli illius concederent: quibus Regem Sigismundum destitutum, etiam iniquiores conditiones pacis suscepturum Sueci sperabant. Nec eos fefellit coniectura quoad tributa, exigua enim fuerunt concessa, & quæ vix debito in præteritis expeditionibus contracto exoluendo sufficerẽt.

Sigismũ. III. Rex leges pacis à Suecis propositas respuit.

Sed tamen Rex leges pacis aut induciarum ab ipsis propositas non probauit, quamuis Proceres euidentioribus argumentis reliquæ Liuoniæ iacturam & maiora Reipub. incommoda inde nascitura demonstrarent. Præsertim ex eo quòd rationes administrandi istius belli malè cohærerent, cùm Dux Radziuil Præfectus minor militaris Lituaniæ offensus repulsa in petitione maioris Præfecturæ accepta, nullam ad illud operam conferret, & Leo Sapiha nouus Præfectus maior decrepitus tanto oneri impar, etiam subdelegatum sibi à Rege ad hoc munus Alexandrum Coruinum Gąsiewski Ducem veteranum & peritum reiecisset, filio suo Stanislao Sapiha Marischallo Lituaniæ iuueni & rei militaris ignaro summa rei militaris permissa. Ne nimirum (vt palàm aiebat) gloriam bellicam ab alienis suo nomini præripi permitteret, seu quòd in illa Præfectura filium potiùs quàm alium succedere voluerat. Hincq; promanârunt omnia subsequentia in illo bello Reipublicæ aduersa, quæ à prudentioribus tempestiuè præuisa, pace aliqua honesta cuitari potuissent.

Liuonici belli imperium bellicum apud Lituanos confusum magna damna attulit.

Carolus Pol. Princeps in consequendo Episc. Vratislauiensi laborat.

Quod autem attigimus suprà de Principe Poloniæ Carolo Ferdinando, à defuncto in Hispanijs Archiduce Carolo ad Episcopatum Vratislauiensem adoptato, cùm illud Collegium iure suo eligendi sibi Episcopum vti vellet, miserat Rex ad illam Electionem Vratislauiam Sigismundum Opácki Legatum suum, qui Electione instituta, maiores difficultates quàm sperârat, eidem Principi opponi sibi sensit, cùm & Legatus Imperatoris Annibal à Dona frigidè nimis negotium hoc promoueret, & ex illo Collegio plures illam dignitatem ambirent. Eoque res deuenerat, quòd post longas deliberationes ad alteram hebdomadam protractas consessus ille eligentium, renunciârat Legato Regio, Principem ea vice eligendum non esse. Sed fortuitò illo ipso die Princeps Vladislaus à sua peregrinatione rediens Nissam venerat, & quinque mille Cosacorum ex Polonia in Silesiam intrârant, quo audito præsides illius Collegij existimantes rem geri armis, quibus ipsi instructi non erant, & Imperatorem ad talia pro iure affinitatis conniuere, eodem vespere consilio facto Legatum monuerunt, vt aliud responsum tantispèr expectaret, & primò manè congregati in loco sessionis consueto, Principem Carolum Episcopum suum renunciârunt.

Vratislauiense Capitulum permouetur ad eligendum Episcopũ Carolum Principem Poloniæ.

Cracouiẽsem Academiam Religiosi Soc. Iesu oppugnant.

Eodem anno Academia Cracouiẽs. graue certamen habuit cum Religiosis Societat: Iesu, qui Antiacademiam seu aliam Academiam & Scholas instituti sui publicas, adiuti fauore Regio & Episcopi Crac. tunc Martini Szyskowski Cracouiæ aperuerant, ac vltimum Academiæ tam claræ & vetustæ (A. C. 1344. 17. Aug. fundatæ) excidium illud futurum erat, cùm discipuli nouarum rerum cupidi Gymnasia illius Academiæ veteris deserturi viderẽtur, &

Cracouiensis Academia fundata 1344.

A. C. 1625.

tur, & eius Doctores omni patrocinio destituti, (etiam Curiæ Romanæ mãdatis oppugnabantur) de conseruando statu suo desperarent. Tantò magis, quòd neque vis defuit armorum, quibus aliquot Studiosi Academiæ oppressi occubuerant, & plures sæpiùs ad carcerem Arcis Cracouiensis abducebantur, orta aliquali contentione cum Iesuiticis, à quorum partibus erat Præfectus Regius illius Arcis Gabriel Comes à Tarnow, & omnes eius ministri. Concordiam quæ obtrudebatur, aliqui volebant: sed quæ firmaret ius nouæ Scholæ Iesuitarum, Academiæ verò infringeret, iterumque infringi posse doceret, & noui nil præstaret Academicis. Vnde Academici senes cautiores litem apertam paci inutili & periculosæ prætulerunt, nec faciliùs Academiam cum Scholis Iesuiticis coire, quàm mare cœlo misceri posse iudicârunt. Sicque fortiora potiùs quàm pacatiora consilia sequuti, euaserunt tandem ex illo periculo auspicijs noui Regis Vladislai, postquam aliquot annis in forensi iurgio penè succubuerant, vt suo loco dicemus.

Iaroslauia nundinarum celebritas.

Hoc itidem anno obuenit calamitas conflagratæ Iaroslauiæ in Polonia medio mense Augusto. Ad diem B. Virginis Assumptæ frequentari ibi solent Nundinæ post Francofurtenses ad Mænum in tota Europa celebratissimæ, comportanturq; eò ex Italia, Germania, Dantisco, Torunia, Regiomonto, Vilna, omnibusq; Regni Poloniæ Ciuitatibus & Prouincijs, ac vicina Turcia, Vngaria, Moldauia vtraq; ingenti copia variæ merces. Fortuitum itaque exortum incendium (vt ibi sunt ædes ligneæ) intra vnius horæ spatium vniuersum illud Oppidum ita peruasit, vt omnes diuitias ibi tanto studio lucri, ac pretio plusquam decies mille millium (seu decem millionum) florenorum coaceruatas in cinerem redegerit. Hocq; indicium certum fuit in Prussiam mox translati belli Suetici, quod ærarium illud & penu locupletissimum totius Poloniæ, atque adeò totam Poloniam exhausit.

Iaroslauia cõflagrauit incendio graui.

Postquam enim vt attigimus ex Comitijs Regni præteritis exigua subsidia pro Liuonia defendenda decreta fuissent, & pacis conditiones à Suecis propositæ in dubio manerent, Gustauus Suecus opportunitatem totius illius Prouinciæ in potestatem suam asserendæ nactus, inducijs ineunte Aprili finitis, alias quæ traherent bellum non sopirent, tractare noluit, sed collecto exercitu arces in quibus præsidia Polonica ibi erant, expugnauit.

Sapiha Marisfallus Lituaniæ à Suecis profligatur.

Ac processerat illi obuiam Stanislaus Sapiha Marischallus Lituaniæ Præfecti magni militaris Lituaniæ filius, cum duobus equitum millibus, & mille peditibus, sed confusis Ordinibus incedens sine vlla de hoste notitia, repentè circumuentus vt aciem instruere non posset, ne tentato quidem prælio in fugam concessit: equites euaserunt, pedites penè omnes sunt capti, paucis qui resistere voluerant cæsis. Castra cum magno curruum numero, & tribus minoribus tormentis, victor Suecus obtinuit, illoq; præsidio vnico Liuoniæ tam facilè sublato, loca omnia quæ ibi adhuc à Polonis possidebãtur, ad deditionem coëgit, præsertim Arcem Kokonhausiam in littore Dunæ opere Teutonici Ordinis & situ loci munitissimam, aliaq; minoris nominis oppida. Derpatum aliquantum restitit, sed cùm auxilia sperare non posset, hoc quoq; deditionem fecit. Inde in Lituaniam erumpens Bierze Ducis Christopheri Radziuil in Samogitia Arcem benè munitam, sed ad tam insperatam vim milite non satis prouisam occupauit, & 60. tormenta ænea inde Rigam abduxit.

Kokonausia Arx à Suecis capta.

Derpatum Suecis deditũ Bierze Arx Radziuili capitur à Suecis

A. C. 1625.

Dineburgum præter totam Liuoniam occupant Sueci.

Dineburgum solum ex oppidis Liuoniæ Lituani retinuerunt, pro Bierzis verò instituto commutationis tractatu, Selburgũ Suecis tradiderunt. Atq; ita tota Liuonia præter Dineburgum in manus Sueci transijt. Qui tamen neq; his contentus, donec à Sigismundo Rege pro Regno Sueciæ conditiones pacis quas volebat obtineret, bellum apparauit continuandum omnium opinione contra Lituaniam, sed iam inde consilia de inuadenda Prussia susceperat, & de portu Pilauiensi cum Duce Prussiæ obtinendo, ac opera Fabiani de Dona cum Elbingensibus transigebat tanto silentio, vt Poloni tùm primùm id aduerterint, cùm iam & Pilauia & Elbinga hostem penè protensis manibus receperat, vt in anno proximo dicemus.

Suecus Rex cũ Duce Prussiæ & Elbingensibus de bello in Prussiam transferẽdo tractat.

Interim Polonis & Lituanis nihil minus quàm de periculo Prussiæ cogitantibus, pro vindicanda Liuonia Rex Sigismundus Comitia ad Ianuarium anni aduenientis indixerat Varsauiam, necdùm satis tutam à peste, quæ etiam Aulam Regiam infecerat, & penetrârat ad familiariores Regis, vt Rex cum Regina ac filijs Osieczkum cum pauco Comitatu recedere debuerit: & hic quoque vno ex Cubicularijs Reginæ Georgio Val Liuone peste extincto, ac duobus ianitoribus Cubiculi Regij eodem morbo correptis, circumque oppidum illud lue tali vires sumente, Ciemiernicum (erat hæreditarius locus Henrici Firley) transiuit, ibique ad finem anni huius hæsit, frigora hyemis operiens, quibus contagio illa purgaretur.

Sigismũ. III Regis Pol. aula peste inficitur.

Sigismũ. III. Rex Pol. Osieczkum & Ciemiernikum recedit propter pestem.

Cosaci in Turcicã eunt.

Sub idem tempus Cosaci euocati à Sangereio in Tauricam vt eius fratrẽ Mechmetgerei à Turcis exautoratum ad illum Principatum restituerent, totam eam Tartariam peruaserunt, & fusis partium aduersarum Tartaris, Capham in vltima illius Peninsulæ ora sitam oppugnârant, donec Mechmetgerei Turcæ fuit reconciliatus. Iterum verò paulò post in auxilium eiusdem Mechmetgerei eò profecti, comperto dolo quòd vnam eorum Phalangem cum Duce Doroszenko Tartari ipsius partium circumuenissent, eũ trucidarunt, & amissis illis paucis seruatis ordinibus, cum impedimentis Castrensibus inter crebros cum Tartaris conflictus ad propria euaserunt.

Tartarũ Principem Cosaci occidunt.

Koniecpolscij expeditio cõtra Cosacos.

Verùm Turca propterea querelas commouente, Koniecpolscius Palat. tunc Sendomiriæ, Præfectus militiæ Regni collecto exercitu & auxilijs Procerum finitimorum ad eos coërcendos iuit: & ad finem Octobris huius anni vltra *Crilow* consistentes (erant 30. millia armis benè instructi) postquam moniti vt deponerent arma, contumacitèr respondissent, prælio excepit, vbi aliquanta clade accepta, in aciem amplius euocari non potuerunt, in castris sese continentes, quæ ad loca siluestria versus lacum *Curucouo* dictum mox traduxerunt. Sed eò quoq; subsecutus Koniecpolscius, post sanguinolentas Castrorum eorum oppugnationes, in quibus plurimi peditũ præsertim Germanorum, tum & equi multi à iaculis bombardarum perierant, & nonnulli fortiores, inter quos & Thomas Zamoyscius Palat. tunc Kijouiæ, ac Martinus Kazanowski Castell. Haliciæ periclitati sunt, effecit, quod coram Regijs Delegatis Iacobo Sobieski Crasnostauiæ, ac Balabano Treboulę Præfectis iurarunt subiectionem, & quod abstinere deberent ab excursionibus in Turcicas ditiones, solis stipendijs quæ aliquãtum ipsis aucta fuerũt contenti.

Cosaci vincũtur apud Curicouo.

Annus

Annus Christi, 1626.

Comitia Polō. Varsau. 1626.

INeunte autem Anno, Millesimo Sexcentesimo Vigesimo Sexto, redierat Rex Varsauiam sub finem Ianuarij Comitijs exordiendis præstitutum, in quibus deliberatione de negotijs Reipublicæ introducta, Ordines de Liuonia amissa soliciti, ad eam recuperandam omnem curam conuerterant: non remiserunt quidem ex recepto trahendi Comitia more, publicis priuatas causas intermiscentes, & querelas de Comitatu Zyuiecensi à Regina empto, recens verò defuncta Regia sorore Anna, Præfectura Brodnicensi & Golubensi non requisito (vti necesse erat) Reipublicæ consensu ipsi Reginæ collata, tamen ad vltimum istis sepositis, sumptus pro illo bello Liuonico necessarios prouiderunt, Rege ad deprecationes Senatorum vt cessione iuris Regni Sueciæ in personam solam viuentis Gustaui, tam Nobilium Prouinciarum iacturam & bellum difficile diuturnumque redimeret, immoto persistente. Nempè quòd fideret victorijs Imperatoris, & promissis (quando finirent bella Germanica) auxilijs pro recuperando illo Regno.

Poloniæ Rex Præfecturas Iuris Regij non potest dare filijs vel vxori sine consensu Ordinū.

Paulò post finita illa Comitia, iterum Lituanicæ paucæ cohortes Alexandro Gąsiewski Ductore cum Sueticis numero præualentibus congressæ cladem acceperunt, cæsis propè ducentis ex Lituanis, vnde tantò maiori diligentia conuocabantur in Polonia milites, pedites præcipuè qui in Liuoniam properarent.

Sueci in Liuonia Alexandrū Gąsiewski fugant.

De irruptione hostis in Prussiam ne tunc quidem habebantur indicia, præter quòd adulto vere Gedanenses iniecerant aliquid suspicionis Regi, nunciato de apparatu hostis maritimo, solito maiori, & Legationibus ad illam Ciuitatem, vt neutras partes sequeretur, atque ab ipso offendendo abstineret, nisi vellet priuari commerciorum in Suecia libertate, & in mari naues suas periclitari. Hoc tamen ab illo tempore quo Rex fuerat Anno Christi Millesimo sexcentesimo vigesimo tertio, Gedani tractatum, eò pertinere credebatur, ne quid aduersi ex portu illo metuendum esset Suecis, & ne ibi classis Regia receptaculum haberet. Crescente verò rumore de illa classe Suetica, satis visum fuit, quòd Rex monuerit Ducem Prussiæ, vt diligentiores in Pilauico transitu, prout ex formula suæ fiduciæ tenetur, excubias, & quatuor naues milite & bellico apparatu instructas teneret.

Sueci consilia de transferē do in Prussiā bello non præspiciunt Poloni.

Delegatos etiam suos eò destinârat Rex, qui munitionem illam Pilauiæ & ordinem vigiliarum recognoscerent, ac Regentes illius Prussiæ dato responso affirmârunt, securitati Regni ab illa parte sufficienter esse prospectum. Omninòque tuta esse omnia ab illa ora maritima videbantur; cùm initio mensis Iulij Gustauus Rex ex Suecia cum triginta nauibus aduenlens, Pilauiam intrauit nemine resistente, & tormenta solo puluere nitrato sine pilis onerata, aduentante hoste planè lætitiæ causa explodi fecerat Præfectus eius loci, qui etiam conuiuio lauto tantum hospitem excepit. Præsidio ibi suo relicto, & Ducis Prussiæ dimisso, altera die Suecus lacum *Frisch Haff* denominatum, qui à mari Neringa insula separatur, & altero suo latere Episcopatum Varmiensem ac agros Elbigensium alluit, classem introduxit, medioq; lacu defixis anchoris explicauit; ipsemet verò ad castrum Ducis Prussiæ Brandeburgum nouū diuertens, à Borkio Præfecto loci, magnificis epulis honoratus, equos propè quingentos (cùm ex Suecia non plures quàm 30. conduxisset) tum & currus, ac omne instrumentum Castrense conquisiuit alacri ministerio Ducalium.

Prussiæ Ducalis Regentes asseuerant securitatē Regno à porta Pilauiensi.

Gustauus Suecus Rex Pilauiæ recipitur à Ducalibus sine vlla vi.

Suecus Rex acquirit equos in Prussia ministerio Ducalium.

Octauo Iulij ex Haffo ad littus Passeriæ fluuij militem exposuit, rectaq; Bransbergam conuersus, eam sine vllo negotio occupauit, Oppidanis tanto pauore inopinati casus correptis, vt consilium defensionis inire non potuerint.

Bransbergam capit Suecus.

Frauenberga Pontificalis Ecclesiæ Varmiensis sede, intra illud biduum ab aduentu hostilis classis Canonici in summa trepidatione, in qua nec obsequium subditorum ad subuectiones habere potuerant, paucam supellectilem sacram Ollenstenium abduxerant, relicto ad custodiam Templi Henrico Endenberg Canonico, cum ducentis ex delectu rusticano peditibus: Cui procurrenti versus Bransbergam, deditionemq; offerenti, dummodo Templo parceretur, ipsemet Gustauus Rex talem immunitatem promiserat. Sed cùm ventum fuit ad Arcem, nec quicquam Endēbergo fidem datam obtestante, & portam clausam tenente, donec sibi de securitate caueretur, irruens multitudo hostilis, & domos priuatas, & Ædem sacram, vsque & sepulchra, præsertim Simonis Rudnicki Episcopi diripuit, Sanctissimum Sacramentum Eucharistiæ ex pixide argentea super pauimento templi abiectum & dispersum ipsemet Gustau⁹ Rex spectauit, ac accersito Endenbergio illusit: supellex omnis Ecclesiæ, etiam tabulæ altarium cum picturis ad naues Sueticas asportabantur, quò & Endenbergius in custodiā transijt inuitus.

Varmienses Canonici in summa trepidatione Vallensteinū abducunt sacrā supellectilem.

Varmiensi tēplo Cathedrali immunitatem promissā violat Suecus.

Sueci etiam sepulchris in Varmiensi Ecclesia nō parcunt.

Suecus Rex irridet disiectam per pauimentum tēpli Sacram Eucharistiam

Endenberg Canonic. Varmiensis captiu⁹ ducitur ad naues Sueticas.

Inde postridie Gustau⁹ Elbingā perrexit ad destinatā proditionem, cuius plebs illius ciuitatis nescia ad defensionem omnia necessaria cōparauerat. Sed Consul cum paucis ex Senatu tanti arcani conscijs, ad Gustauum extra portam, quasi ad colloquium prodiens, nullo tractatu facto, & nequidem Ciuibus vel sibimetipsi securitate prouisa, eum in Ciuitatem introduxit: parumque abfuit à tumultu cùm Ciues armati excubantes ad portam, rei nouitate turbari, & Suecos ingredientes submouere cœpissent, nisi Magistratus præsens obstitisset: & ijsdem vestigijs Suecorum magnæ cateruæ intrò successerunt, qui vallum Ciuitatis statìm remotis inde custodijs Vrbanis in suam potestatem acceperunt, & Ciues omnes non secus atq; vi captos direptionem Ciuitatis ingenti lytro redimere coëgerunt.

Gustau⁹ Suecus munita Varmia Elbingam transit.

Elbinga à conscijs proditionū Consulibus traditur Sueco.

Nec alijs iniurijs abstinuerunt, impositis Ciuitati grauiorib⁹ tributis, & onere alendi militem, ac suppeditandi castris suis omnem apparatum bellicum: ibiq; primùm Gustauus iustas equitat⁹ legiones collegit, & stipendiarios exercitatiores Germanos, qui ex Ducali Prussia (Duce illo cōniuente dum sua signa relinquerent) certatìm ad ipsum concurrebant, (ex Suecia nonnisi sex mille pedites fossoribus potiùs quàm bellatorib⁹ similes adduxerat.)

Gustauus Suecus primum circa Elbingā iustum exercitum acquirit.

Eadem facilitate tertio post die cœpit Mariæburgum præsidio vacuum, præter quòd Albertus Pencławski cum ducentis peditibus in Liuoniam tendens,

Mariæburgā Sueco dedit Pecławski.

A. C. 1626.

tendens, audito periculo ad illam Arcem diuerterat: verùm rei militaris ignarus, licitumq; esse reputans stationem non sibi commissam deserere, satis habuit quòd cœnarit cum Gustauo, & cum sarcinis suis liberè abire potuerit: quęstore Regio Iacobo Sosnowski cũ peculio suo diuite, & multa Regia pecunia in manu hostis relicto, Elbingãq; vincto abducto. Tùm demum itaq; Polonis constitit consilium hostis de bello ex Liuonia in Prussiam transferendo, eademque fama attulit eum venisse, ac tot insignia loca cæpisse, vt nulla ratione primos illos impetus ipsius potuerint cohibere. Sed exciti demum tanto classico, summa festinatione ad signa concurrerũt. Legiones Quartianæ in vltimis confinijs Russię excubãtes, tam facilè adduci non potuerant, eis tamen subsequi iussis, ipsemet Rex Sigismũdꝰ Varsauia sub finem mensis Augusti, cum suis Aulicis & diuersorũ Procerum auxiliarijs cohortibꝰ mouit, & circa Toruniam exercitũ lustratum versùs Peplinũ, (octo equitũ & tria peditum millia in tam breui tempore confluxerant) quà hostis auctus equitatu ex Liuonia interim à Comite Turrensi per Ducalem Prussiam conducto, Dersauia & Meua intercepta, transitus Dantzicam intercludere volebat, magnis itineribus duxit. Nec segnior Suecus, Meuã quam peti arbitrabatur, cum suis copijs statim processit, ibiq; primùm venit in conspectũ exercitus Polonici, circa aggeres Vistulæ, & quercetum quoddã ibi proximum suis copijs dispositis. Signo pugnæ dato, cùm Poloni tota acie præsertim equitatus hastatorum, maiore hostilium agminum parte inter querceta consistente, confligere non possent, peditatu tantum & turmis equitum tribus emissis læuam eorum alam in aperto stantem, magna strage edita (ibi fortitèr pugnans occubuit Otto Dinoff Regis domesticus iuuenis egregius) vltra aggerem repulerunt, & in fugam iam conuersam facilè dissipassent: sed repente Marischallus Regni cuius muneris est, si non adsit Præfectus militum generalis eius functiones obire, (ignarus quid in conflictu ageretur) receptui canere iussit.

Sosnowski quæstor Regius Mariæburga Elbingam vinctus mittitur.

Poloni primũ resciunt de aduentu Sueci postquam cæpit tot loca in Prussia.

Sigismũ. III. Rex Pol. summa celeritate colligit exercitum & duxit cõtra Suecum in Prussiam.

Sueco Regi maiores copiæ ex Liuonia per Ducalem Prussiam adueniunt.

Sigism. III. Pol. Regis cõgressus primus cum Sueco apud Meuam.

Sueci igitur post hæc recollecti, Meuam firmius præsidium introduxerunt, & altero manè recesserunt Dirsauiam, vbi etiam nil memorabile accidit: Gustauus enim prælium detrectans, tractatum pacis institui petijt, & eo durante transmisit Vistulam, abductoq; toto exercitu in Insulam Mariæburgensem, nusquam pugnandi copiam fecit, ac tandem etiam pacis tractatum deseruit. Nec abundabant consilio Poloni, puluis nitratus in Meuensi conflictu eis defecerat, & tum primùm Dantisca adferri debuit. Duces periti deerant: & cum vni summam regiminis bellici Rex non commisisset, plures præesse & imperare volebant.

Suecus Rex subuenit Meuæ.

Suecus prælium detrectãdo ad tractatus pacis prouocat.

Medio demum Octobre aduenerat eòdem cum Legionibus veteranis Quartianis Præfectus militaris Stanislaꝰ Koniecpolski, cum iã hostis abijsset. Ibidem tamen castris positis, totâ hyeme Dirsauiam obsidione pressit, ac loca circum vicina ab excursionibus Suecorũ defendit. In Episcopatum Varmiẽ. Martinum Kázánowski veteranũ Tribunum cum vna legione destinârat, qui Gutstadio & Vormdito intra paucos dies Suecos eiecit.

Dirsauiã obsidet Koniecpolski.

Vormditum recuperat à Suecis Kazanowski.

Rex verò Sigismundus transierat Gedanum, vt illam Ciuitatem in sua fide

A. C. 1626.

fide confirmaret; ac rebus ibi ex voto dispositis, Toruniæ sub finem Nouẽbris Comitia cum Ordinibus Regni celebrauit, exitu felici, cum etiã illi qui pro Liuonia contra illum hostem defendenda subsidia denegabant, tali contentione eum in Prussiam malo Reipublicæ fuisse accersitum sentientes, lubentèr tributa tantis impendijs necessaria cõcesserint.

Comitia Pol. Toruniæ 1626

In prohibenda nauigatione è fluuio Niemen Regiomontum grauiùs decertabatur, cùm Lituani vnicam illam commoditatem conquirendæ pecuniæ adimi sibi ægrè ferrent, & Poloni iudicarent hostem constringi non posse, quousq; ab illa Ciuitate (Dux Prussiæ præseferebat quòd neutram partem sequeretur, sed Suecis fauebat palàm) cõmeatum & omne belli tam terrestris quàm maritimi instrumentum habere posset. Vnus autem ex Senatoribus grauioribus, isq; Magistratum Cancellariæ Regni gerens, iniecerat mentionem vt in tam periculoso statu suo Respub. Regi successorem Regni designaret, ac intendebat digitum in Casimirum Principem secundogenitum Regis: ad quam vocem exhorruerant omnes Ordines, & fremitu concitato, ad pœnas legum deposcere eius authorem volebant, ni difficilioris tẽporis rationes silentio potiùs tunc illam indignationem premere coëgissent. Cæterùm Archiepiscopo Gnesnẽsi Henrico Firley nuper defuncto, Rex suffecerat Ioannem Węzyk Episcopum Posnaniensem, isti vero in Posnaniensi Matthiam Lubienski Episcopum Chelmensem.

Polonis de successore Regi viuenti designando mentio ingrata.

Ioannes Węzyk Archiep. Gnesnen. in locum Firleij renunciatur.

Et cùm hoc modo iniquiorem fortunã belli in Prussia Poloni experirentur, in confinijs Russiæ de Tartaris celebrem victoriam reportârunt. Commiserat Præfectus militaris dum abiret in Prussiam vices suas in illis confinijs Stephano Chmielecki viro forti, qui cognito per exploratores de aduentu Maradin Sultan cum triginta millibus Tartarorum selectiorum mense Septembre, ipse quoque suas copias (nonnisi bis mille stipendiarij erant, auxiliares diuersorum Procerum mille, & sexies mille Cosaci Zaporouiani) collegit, ac summa celeritate contra hostem duxit. Apud fluuium Rosia propè Biała Czerkiew posuerat Tartarus castra sua, indeq; dimiserat expeditiores turmas suas prædatũ. Ibi itaq; securè subsistentem, ac contempta paucitate Polonorum, in aciem (alioquin fugiendo pugnare solitum) audaciùs prodeuntem, Chmielecius inuasit; & quamuis Tartari numero longè præstarent, & bombardarum vsum pluuia (ab eadem arcubꝰ suis madidis ac lubricis factis Tartari vti non poterant) Polonis ademissent, frameis tamen rem gerentes, hostem pertinaciùs pugnantem, post alterius horæ acerrimum dubiumque conflictum superârunt, quater mille Tartari in loco pugnæ manserunt cæsi, & in fuga plures circa transitus fluuium partim in aquis suffocati, partim à plebe rustica trucidati perierunt: viui mille ducenti capti, inter quos Ordinum Ductores quinquaginta Murzi vocantur, ipse Sultan fuga euasit. Singulæ deinde Turmæ Tartaricæ ad castra sua (insciæ quid ibi interim successerit) cum præda redeuntes profligabantur à victoribus, vt ex tanto numero vix sexta eorum pars effugerit. Ex Polonis nonnisi nouem fuerunt desiderati, & vulnerati quinquaginta.

Chmielecius Tartaros profligat.

A. C. 1626.

Valstenij cum Tederatis tractatus pacis ad trahendum tempus.

In Germania initio anni huius varij tractatus de pace sunt habiti, præsertim inter Valnstenium, Tilliumq; Duces Imperiales, ac Principes inferioris Saxoniæ, vbi plurimis vltro citròq; legationibus missis, eas rationes pacis isti proposuerant, vt Imperiales copię quamprimùm ex finibus ipsorum abducerentur, loca occupata relinquerentur libera, damna illata compensarentur; caueretur q; ipsis Religionis libertas, & Liga Catholica (diffidentiæ præsentis in Germania omnis fons aiebant) solueretur. Illi verò negârũt salua dignitate Imperatoria abduci inde posse exercitum suum, nisi priùs Principes ac vna Daniæ Rex arma deponerent: impensas belli Imperatori refunderẽt: Mansfeldio ac alijs Imperatoris hostibus subsidia & receptaculũ non darent: de cætero securi essent de gratia maiestatis suæ, qua in libertate Religionis Augustanæ conseruarentur. Hisque disputandis intercessore & arbitro Saxoniæ & Brandeburgi Electore, tota hyems cessit, profectu ad vltimum inani, cùm illi Principes nullis persuasionibus induci possent, vt primi arma deponerent: fortè quod non fiderent Valnsteinio ac Tillio: vel quia subscripserant fæderi Anglico, & iam præmeditatum habebant bellum etiam pro recuperando Palatinatu, vt euidentiùs colligi potest ex literis ad Electores Catholicos Dani Regis excusantis apparatus suos bellicos sensu tali:

Daniæ Regis de bello suscepto in Germania rationes.

Profitetur in primis arma sua non ad opprimendum vllum Principem aut Ordinem Romani Imperij, qui sit Religioni Catholicæ addictus, sed ad pacem recuperandam, & Germanicam Religionis libertatem tuendam spectare.

Deinde narrat omnem suam operam & intercessionem pro Comite Palatino apud Cæsarem interpositam effectu caruisse, tametsi Palatinum induxerit, vt Bohemiæ Regno renunciare, Cæsarem submiſsè deprecari vellet, dummodo suas ditiones hæreditarias, ac dignitatem Electoralẽ recuperare posset.

Interim exercitus Cæsareos retineri, Ordines quibus cum turbis Boemicis nihil negotij fuerit, præsertim Prouincias inferioris Saxoniæ, militum immissionibus, traductionibus, hospitijs, rapinis incendijs exhauriri. Ducem Luneburgicum aliquot auri miriadum, Brunsuicensem trecentorum millium Talerorum Imperialium damna accepisse. Itaque Ordines illius ditionis ad sui defensionem conuenisse, nec quidquam contra Imperij constitutiones machinatos esse. Præterita autem æstate aduersam partem rapinis, cædibus, & incendijs, ita omnia diuexasse, vt Turcæ & Tartari sæuire magis non potuerint. Tillium quoq; cum ipsi Legati & Consiliarij sui amicum tractatum proposuissent, & exercitum Regium honestis conditionibus retrocessurum obtulissent, superbè respondisse istud sibi minimè satisfacere, sed exercitum illum à Rege prorsus dimittendum esse, aut illum disturbandum fore. Nihilominus se Cæsari & Regi Hispaniæ animum suum pacificum denuò per literas testatum fecisse; ad quas cùm nullum responsum acceperit, se cõpulsum fuisse vt arctius fædus cum circulo inferioris Saxoniæ pro libertate Religionis & pace Reipublicæ Germaniæ iniret. Se autem nihil aliud cupere, quàm vt Cæsar & omnes Electores Principes, atq; Ordines vnius & alterius Religionis mutuam inter se pacem & amicitiam colant. Mansfeldij causa, non esse cur sinistrè aliquid suspicentur.

A. C. 1626.

Siue autem ex isto respectu, siue ex illo quòd Ducibus Imperialibus non nisi ad lucrandum tempus spem concordiæ ostentare solitis parum fiderent Principes illi, pacis tractatum sub initium Martij abruperunt, & armis assumptis Rex Danus Osnaburgensem & Monasterienſẽ Episcopatum occupauit. Christianus Halberstat. Dux Brunsuicensis in Hasię finibus, & circa Gottingam pluribus oppidis præsidia sua imposuit. Tillius etiam pro Cæsare plurima loca circa Fuldam & Veseram, & Vallenstenius reliquum Alberstatensem Episcopatum in suam potestatem redegit; & paulò post mense Aprili Mansfeldium à Ponte Dessauiense pręsidium Imperiale eijcere conantem profligauit, sex tormentis, & triginta septem militaribus signis impedimentisque omnibus captis, & toto eius peditatu parte cæso, parte in Sacramentum Cæsaris adacto. Equitatus euaserat cum Mansfeldio, qui recollectis suis manipulis, inde in Marchiam concessit, ibique conquisitis maioribus copijs, quo Cæsarianorum vires distraherentur, in Silesiam vnà cum Ernesto Duce Vinmariense sexdecim millia militum, & quindecim tormenta duxit, consilio non inutili; nam ita & Gabor Bethlemum iterum ad arma contra Cæsarem sumenda concitârat, & Valnstenium coëgerat, vt magnam exercitus Cæsarei partem cum Pechmano eò conuerterit, tantoque debiliorem Tillium Dano opposuerit. Nihilominus Tillius interim feliciter rem gessit: Mindam vi expugnauit, Veidenbrucum & Gottingam deditione cœpit; partem copiarum Danicarum apud Calenbergam misso cum triginta sex equitum turmis, & mille quingentis peditibus Comite Furstenbergio fudit, sexcentis ex eis cæsis, & quinque signis equitum captis, ex parte verò sua Ioanne Martino, Horiuio, Seurio Tribunis, ac circitèr sexaginta gregarijs militibus desideratis. Ipsemet verò Tillius decima Augusti die (quo etiam Electus fuerat Rex Romanorum Francofurti Ferdinandus II.) obtinuit victoriam apud Luthram penè omnibus alijs quæ præcesserant celebriorem. Northemio imminebat Tillius & suffecisse poterat Dano, quod ipsum ab obsidione illius oppidi recedere coëgerat: sed eum non satis tunc instructum ad pugnam, ac Gottingam quò transitus erat difficilior recedentem, dum auidiùs insequitur, in loca iniquiora ab exploratoribus malè cognita præcipitauit. Tillius itaque auctus interim quatuor legionibus peditum & turmis tribus equitum à Valnstenio sibi summissis, in tali opportunitate rei bene gerendæ conuerso cursu, Danos ex illis angustijs eluctari, iterumq; versus Volfenbutelam ad tutiora transire adnitentes, integro triduo velitando distinuit, vt subsistere & pugnandi copiam dare debuerint propè Luthram Ducis Brunsuicensis Arcem, vbi prælio commisso post acerrimum vtrinque conflictum, Danici succubuerunt. Cæsorum ibi in ipsa acie, præcipuè ex peditatu 5 millia numerabantur, cum aliquot Ordinum Ductoribus: capti plusquam bis mille, interquos insigniores Tribuni non pauci & Centuriones, Vicarij, Signiferi, propè centum. Occubuerat ibidem ex Danicis Philippus Fuchsius Dux belli veteranus, tanto maiori dispendio Dani, quòd parem alium tunc belli Ducem

Daniæ Rex Osnaburgum & Monasteriũ occupat.

Tillius circa Veseram pro Imp. multa loca munit.

Valnsteinus Mansfeldium profligat.

Mansfeldius recollectis viribus in Silesiam irruit.

Betlemus iterum contra Imperatorem arma sumit.

Tillius Mindã capit & Danicos fugat.

Daniæ Regem Tillius afficit clade magna apud Luthrã, 27. August. 1626.

Fuchsius celebris belli Dux occisus in prælio Luthren.

A. C. 1626.

non haberet, cùm & Christianus Alberstadensis paulò ante febri ardenti obijsset. Tormenta viginti duo æneæ cum insignijs Dani Regis, & in summa copia instrumentum bellicum, ac castra vniuersa cum impedimentis omnibus cesserunt in potestatem victorum, ac signa capta pedestria octuaginta, equestria sex. Rex ipse cum equitatu Volfenbuttelam concesśit, nec multum ibi morari ausus, Albim transijt. Mox verò aliquantum numerum copiarum suarum ex fuga conuocauit: & quo animos sui resumerent, circa Verdam ad Visurgim aliquos pagos vastauit, & inde progrediens, Hoyam Arcem obsedit, continuataq; in diem septimum acri oppugnatione cæpit. Niemburgum Episcopatus Bremensis, & Stoltsenauiam commeatu introducto subleuauit, & tandem in hyberna concesśit. Tillius verò prosequens victoriam Neostadium, Steinbrucum, Hanobriam, Verdam, & plura alia vicina ibi oppida ad recipiendum præsidium Cæsarianum coëgit, ac totum Comitatum Hoyensem, præter Arcem Hoyam, & Episcopatus Bremensis ditionem, præter Niemburgum occupauit. Volfenbuttela quæ tam facilè hyeme imminente oppugnari non poterat, in fide Dani mansit, pacto vt Tilliani Ciuitatem liberè ingredi, & vicisśim Ciues extra exire ac negotiari securè possent. Quanti autem æstimata fuerit clades illa Dani, & quam ab ea desperauerint de rebus suis omnes eius colligati, liquebit clariùs ex literis Ludouici Camerarij, Comitis Palatini ac fœderis istius sagacioris consiliarij, interceptis ab Apelmano Præfecto Clasśis Regis Poloniæ, cùm sub finem anni huius aliquas naues Sueticas propè portum Dantiscanum expugnasset. Longiores sunt literæ quam vt in isto compendio nostro extendi posśint, sed verba earum proposito nostro seruientia ponemus. Hagæ Comitis scribit 15. Septembris, 1626. ad aliquem Consiliarium Suecum.

Danis Rex recolligit ex fuga suos milites.

Tillius prosequitur victoriam, & multa loca ad ditionē cogit.

Apelman Præfectus clasśis Polonicæ, literas Camerarij intercipit.

Camerarij literæ interceptæ de clade Dani.

Legatus Gaborei hodie discedet in Angliam profecturus. Vltra Mensem detentus fuit, & tamen in re pecuniaria nil ab Hollandis obtinuit. Metus si ille acta rescindat, ne resiliat, quod si facit perijt Mansfeldius &c. Dani clades magna fuit, præcipitauit in loca iniquiora, & caruit exploratoribus. Res ab Imperialibus in magis extolletur vbique, maximè vt Gaboreum contineant in amicitia, & Mansfeldij res ad incertum redigant, Danus mea opinione nec citò se recolligere, nec diu consistere poterit. Ciuitates Hansiaticæ ex metu Iulij Tillij imperatis satisfacient, nisi viderint alijs vtriusq; maris maiorem curam fore. Postularet sanè necesśitas, vt Gustauus, Danus, Hollandi, Angli, alijq; quorum interest ea de re peculiares tempestiuè Conuentus agerent. Hocq; sæpius Camerarius Hollandis instillat, sed parum promouet. In Aula Friderici Comitis Palatini misera est facies rerum, & optimus noster Sternfelsius cogitat de discessu, sequentur exemplum alij: Sic Comes vacuæ dominabitur Aulæ, &c. Et in alijs literis inquit: *Dani clades quæ sanè ingens fuit, adeo DD. Ordines perculit, vt etiam in consilijs de suis rebus fluctuare incæperint. Volebat omninò Princeps aliquid magni adhuc tentare & de obsidenda Vesalia actum fuisse scio, sed infortunio Danico percepto, non audent experiri fortunam, quam sibi quoq; aduersam fore metuunt.*

Hæc ille, & verè diuinauit; nam vt iudicium ipsius de viribus Dani non fa-

A. C. 1626.

non facilè instaurandis, & non multùm duraturis anno proximo referremus, ea quæ de Gaboreo ac Mansfeldio prædixit actutum euenerunt. Et quidem Mansfeldius, vt alias diximus, à clade Dessauiensi in Silesiam conuersus, magnos progressus fecerat: fuderat apud Oppolium Cæsarianos, quorum Dux Annibal de Dona etiam vulnus acceperat in illo conflictu: occuparat nō in Silesia tantum, sed & in Morauia plura oppida, vt Kozle, Iagendorfium, Tesinam, Ratiboriam, Tropauiā, omnemque illam oram, quà liberum transitum ad fines Vngariæ sibi aperiret, in suam potestatem redegerat: & relicto Duce Vinmariensi cum Baudisio ac octo millibus militum pro custodia illorum locorum intercæptorum, in Vngariam transierat; vbi Cæsarianis in territorio Posoniensi magnam stragem intulit, integra eorum legione Vallonica cæsa; Gaboreus quoq; ad famam ipsius aduentus collecto numeroso exercitu, totam Vngariā ad nouandas res concitarat, ac commouerat Budensem Bassam, vt circa Neoselium & Strigonium castella quædam ad Imperatorem pertinentia expugnauerit, & Nouigradiam obsessam ad necesśitatem deditionis propè adegerit.

Mansfeldius apud Opoliam profligat Cæsarianos & multa loca capit.

Mansfeldius in Vngariam transiēs apud Posoniū profligat Cæsarianos.

Sed audita Dani clade, & intellecto quòd neq; ab Hollādis, neq; ab Anglo subsidia pecuniaria certò habere posset, indeq; timēs ne tota belli moles sibi soli incumberet, in castris circa Conuentzium pacē, cura Esterhasij Palatini Vngariæ, ad mensem Aprilem anni proximi composuit cum Valnstenio, qui eò cum copijs Imperatorijs aduenerat, & vinci poterat non prælio nec ferro, sed cunctatione & inedia, iniurijsq; humidioris tunc autumni, quibus iam eius copiæ adeò diminutæ fuerāt, vt ex viginti millibus ipsius equitum in Vngariam conductis, vix quatuor millia cum equis ad hyberna redierint. Atq; ita resiliēte Gaboreo à fœdere Anglico, Mansfeldius, vt Camerarius prædixerat, perijt. Et quidē in pactis illarum cum Cesarianis induciarū Gaboreus cauerat ei securitatem reditus ad propria, eiusq; focijs ac militibus, sed ipse cum qualiuis cautione non satis tutum sibi fore reputans per medios Cæsarianos redire, tormenta sua bellica & impedimenta militaria vendiderat Bassæ Budensi, ac per Turcicas ditiones impetrato transitu ad Venetos, cùm Dalmatiam attigisset, propè Zaram morbo ex itinere concepto interijt: Et Vinmariensis qui mansferat in Silesia, ac Cæsarianos excursionibus crebris fatigarat, Lisuitzium vi cæperat, iterato profligarat Annibalem de Dona capto ipsius Patrueli, tandem ipse quoque obijt non multò post, relicto Imperio militari penes Baudisium & Carpezanum, qui omnia illa loca in Silesia & Morauia capta in nomen Dani Regis manu forti retinuerunt ad æstatem proximam.

Betlem audita clade Dani iterum pacem facit cum Imperatore.

Valnsteniј copiæ in expeditionem contra Betlemum conscriptæ.

Mansfeldius resiliente Betlemo à fœdere Germanico perit.

Mansfeldius Bassæ Budensi vendit instrumentum bellicum.

Mansfeldius moritur.

Vinmariensis Dux in Silesia facto magno progressu moritur.

Baudisius loca in Silesia capta retinet in nomen Dani Regis.

Aliud bellū gesserunt hoc anno Imperiales in Austria superiori circa Onasum, vbi plebs rustica stipendijs militi Bauarico in Menses singulos contribuendis, hospitijsque præstandis nimium grauata, & indignè ferens, quòd mandatis Imperatoris & consilij Viennensis stringeretur ad eijciendos Dogmatistas suos hæreticos, sequendamq; fidem Catholicam Romanam, tumultuabatur. Octuaginta millia rusticorum ibi arma sumpserant, & occuparant Velsam, Ebersbergam, Steirum, Schatlusium, Valken-

Austriæ superioris rustica plebs arma sumit pro Religione.

A. C. 1626.

Valkenburgum, aliaq; oppida non pauca, ex quibus collecto magno apparatu bellico, castrisq; instructis, Comitem Hebersdorfium Gubernatorem Lintzij fugarant, & etiam Lintzium obsederant, acriterq; iterata irruptione oppugnarunt.

Rustici tumultuates ab obsidione Lintzij reijciuntur.

Nec poterant à tali pertinacia auocari tractatu pacificationis per Delegatos Cæsaris sæpiùs oblato, quinimò licet acceperint cladem magnam in oppugnatione Lintzij, ac à Lebelio Tribuno apud Onasum oppidum, amissis propè duobus millibus ex suis, vnà cum Duce suo Stephano Fadingero pila tormenti occiso, infesta tamen arma per illas Prouincias circumferebant, & multa oppida spoliabant. Legionem Ducis Alsatiæ ex Bauaria veniētem noui sui Antesignani Achatij Villingeri (calcearius fuit) opera, tum & alias copias Bauaricas cum Lindloio Tribuno circa montem Saccari profligarant.

Rustici tumultuantes prælio certare audent & vincunt.

Quinimò & prælio manum conserere ausi, propè Velsiam Imperiales legiones sub Breunero, Auenbergio, Lebellio, Schafenbergio militantes dissiparant, continuaruntque seditionem suam variante fortuna, & sæpiùs ad ipsorum partes inclinante toto hoc anno, vt cum maiori exercitu peritior belli Dux Pappenhemius contra ipsos fuerit aduocandus, qui sub finem huius anni circa Efferdingam, & iterum propè Gemundam diutiùs anceps, & difficilè certamen cum ipsis habuit, inde quòd circa syluas hærerent, ad easq; vi ingruente refugientes periculum euaderent, & non minùs quòd eorum plerique Magicis præstigijs muniti essent contra ictus bombardarum, ab eisq; securi (eorum Dux pilam tormenti pectore illæsus excepit, deinde verò sclopeti ictu prostratus occubuit) audaciùs pugnam inirent.

Pappenhemius post difficile certamen rusticos rebelles profligat.

Præstigijs muniti ab ictu tormenti illæsi euadunt.

Tandem tamen ipsemet Pappenhemius in acie obequitans milites ad fortitèr pugnandum excitando, & hic & ibi penè furentem illam colluuiem multo laborè superauit. Et cùm nihilominùs in armis præfractè persisterent, apud Reclapontem & iterum apud Volfekium, & demum Griesburgi plurimis trucidatis, (quindecim millia in omnibus illis conflictibus perierant) eos domuit.

Rustici Austriæ rebelles edomantur multis cladibus.

In Italia difficilioris belli inter Regem Hispaniæ & Galliæ pro Valle Tellina initia, Summus Pontifex Romanus misso Cardinali Francisco Barberino in Galliam, tollenda procurauit: & cùm ibi integra pacificatio non successisset, eundem Cardinalem hoc anno in Hispaniam ad eam perficiendam mandauerat.

Barberinus Card. Legatus in Hispaniam mittitur.

Sed priusquam iste Cardinalis Madritum venisset, Hispani conditiones pacis huiusmodi iam ante conscriptas approbarunt, & pacem concluserunt, eamq; publicarunt, vt in gratiam Regis Galliæ fuisse factam appareret, huncq; potius tali officio sibi deuincirent. Conditiones autem erant tales:

Hispanus Rex pacē pro Valle Tellina approbat in gratiā Regis Gall.

Pacis pro Valle Tellina cōditiones.

Vallis Tellina Summi Pontificis ministris restituatur, qui securitati Religionis Catholicæ in ea prouideant. Munitiones recens extructæ diruantur, & vterq; Rex liberum eà transitum habeat: Rheti tenebuntur eos Magistratus quos Vallis Tellinæ incolæ in Prouincia conseruatores sibi eligent, confirmare.

Comitatus Vormsianus & Clauenæ sub Valle Tellina comprehendantur, atq; inde vtriusq; partis præsidia abducantur.

Vallis

A. C. 1626.

Vallis Tellinæ incolæ tenebuntur Rhætis quotannis in recognitionem veteris clientelæ certam pecuniam pendere. Ambo Reges incolas in suam tutelam recipient, vt hæ conditiones obseruentur.

Et licet postea ipsimet Rhæti in recipiendis huiusmodi legibus pacis hæsitauerint, tamen cùm iam inter Hispanos & Gallos de eis seruandis conuenisset, illi quoque intra rixas verborum suas oppositiones continuerunt. Et ne alia in Italia belli Regibus istis ansa restaret, circa controuersiam quoque Ducis Sabaudiæ cum Genuensibus in illo tractatu Madriti hæc fuerunt decreta:

Delegati eligentur, qui controuersias inter Genuam & Ducem Sabaudiæ componant. Interea induciæ ad quadriennium seruentur, & si eo temporis spatio controuersiæ illæ componi nequeant, ambo Reges tantum vt intermedij se interponent.

Barberinus Card. in Hispania Regis filiā baptizat

Maria soror Regis Hispaniæ desponsatur Vngariæ Regi.

Sicque quieuerant aliquantum motus illi Italici, & Cardinalis Barberinus Regali splendore tractatus in Aula Hispanica, postquam illius Regis filiā paulò ante suum aduentum genitam è sacro fonte Baptismi leuauit, & sororem Regis eiusdem Mariam, in sua præsentia sponsam Imperatoris filij Ferdinandi Vngariæ Regis renunciatam salutauit, Romam redijt ad initium mensis Octobris.

Galliæ in Regem coniuratio detecta sopitur.

In Gallia hoc anno noua contra Regem conspiratio priusquam perficeretur, in lucem prodijt. Decreuerant coniurati Regem in venatione comprehendere, & in Monasterium detrudere vel tollere, eique sufficere fratrem iuniorem; sed re tempestiuè detecta, præcipui ex eis (viri primarij) fuerunt comprehensi, & etiam Regis frater sub custodijs aliquanto tempore debuit hærere: demumq; Comitis de Chales supplicium capitale temeritatem illam expiauit.

Subissius Dux pro Vgonotis in Anglia auxilia conquirit.

Angliæ Rex Reginæ ministros Catholicos relegat.

Cùm Anglis autem Galli hoc anno propè in apertum bellum proruperant, cùm & illi Gallicis, & isti Anglicis nauibus, in mari illo hostilitèr intercipiendis ac diripiendis instarent. Ducem Subissium ex Gallia profugum cum viginti nauibus, & pro Vgonotis Rupellanis contra Regem Galliæ auxilia conquirentem in suam clientelam Angli receperant: & gliscentibus exinde simultatibus, Angliæ Rex ferè omnes ministros Reginæ (trecentos circitèr) fæminas pariter ac viros Catholicos, distributis inter ipsos munusculis in Galliam remiserat, causa relegationis per Carletonem Nuntiū suum declarata, quasi illi præsertim Ecclesiastici, in rebus ad officium suum non pertinentibus se ingererent.

Angliæ Reginæ ministri Catholici restituuntur.

Angliæ Rex Vgonotis auxilia dare nō desistit.

Miserat itaque Rex Galliæ Legatum suum Bassompetra in Angliam, qui negotium quidem restitutionis ministrorum Reginæ Catholicorum ita composuit, vt duodecim tantum Sacerdotes, vnus Episcopus, duodecim Matronæ, vnus Cubicularius, Secretarius, Medicus, & tres præterea alij Ministri Catholici pro Reginæ obsequio ibi manerent, aliquam etiam restitutionem & commutationem intercæptarum nauium obtinuerat, sed patrocinium Subissio & Vgonotis Rex Angliæ cum præstare non desisteret, acerbiores posthac inimicitiæ inter vtrumq; Regnum exarserunt, vt suo loco patebit.

A. C. 1626.

Rhenum ad diuertendum Hiſpani nouũ alueum faciunt.

In Belgio Hiſpani menſe Septembre anni huius fodere cœperunt nouum alueum, quo Rhenum à Rinberca ad Geldriam & inde Venloam, ibique ad Moſam diuerterent, ac nauigationem Rheni Hollandis adimerent, infra Rinbercam initio ſumpto, vbi ipſemet Spinola principium fodiendi ſuis manibus fecit. Octo milliaribus Belgicis, nempè itinere totidem horarum ille alueus duci debuit 35. pedes latus, & 5. altus opera & impenſa incredibili, cùm ad reprimendos impedientes Hollandos propugnacula pluſquam viginti in illo tractu excitare fuerit neceſſe, & excubare cum exercitu armato, vt Hollandi quoque excubabant, ac cruentis pugnis ibi continuè certabatur, & ad extremum labor ille aliquot annorum manſit imperfectus. De reliquo nihil adeò memorabile ibi hoc anno ſucceſsit, quamuis vtrinq; ſtudia militaria non quieuerint: Sed & Spinola Sluſam, & Hollandi Oldenſeela diruta, Hulſtam irrito conatu tentarunt: Et cùm iſti duas cohortes Hiſpanas cum Fuggero militantes circa Veſaliam fugaſſent, pari ſorte Comes quoque Bergenſis apud illum nouum alueum, excubias ipſorum Comite Stirumio earum Duce capto, & Barone Botlitzio cæſo diſsipauit. In mari ſimiliter æquali Marte certârunt, & tam Hiſpani Hollandicas, quàm iſti Hiſpanicas naues plures mercibus magni pretij onuſtas cæperunt. In Guinea verò Hollandi à Mauris cladem acceperunt, dum ad Caſtellum Minæ, quod Luſitani ibi tenent, oppugnandum deſcendiſſent: oppreſsi enim ab inexpectata Maurorum multitudine perierunt quadringenti, vnà cum Frumio vno ex ſuis Præfectis, alter Præfectus Theodorus Lammius recollectis a conflictu ſocijs ſuis, integram Claſſem licet re infecta inde abduxit, & mercibus precij pluſquam mille librarum auri, eboriſque magna copia conquiſitas damnum compenſauit.

Hollandi noui aluei foſsionẽ impediunt.

Hollandi à Mauris cæſi in Guinea apud Minam.

Annus Chriſti 1627.

Poloni totâ hyeme in caſtris ſe continent & infeſtant Suecos.

DIximus ſupra Præfectum militarem Poloniæ Staniſlaum Koniecpolski in caſtris continuiſſe ſuum exercitum circa Derſauiam, vbi hæſit tota hyeme Anni Milleſimi Sexcenteſimi vigeſimi ſeptimi, & emiſsis continuè excurſionibus, Elbingam, Mariæburgamq; versùs, coarctauit Suecos, vt quaſi obſeſsi in ſuis præſidijs immoti hærerent, & magis ne poſſent ſubuenire Pucenſi portui, quem interim obſideri fecerat, commiſſa ea cura Tribuno militum Ioanni Lanckoronski Vexillifero Halicienſi, demumque redegerat præſidiarios eius Suecos ad neceſsitatem deditionis ſub finem menſis Martij, ademitq; eam opportunitatem hoſti, quâ ab vna, & ex Pilauienſi ſinu ab altera parte intermedium Gedanum occluſerat. Ad ſubueniendum autem ſuis in tanto periculo conſtitutis Guſtauus Rex, cùm ex Suecia hyberno tempore ſæuientibus procellis maris auxilia mittere non valeret, in Marchia Germanicæ Pomeraniæ exercitum quinque millium peditum, & trium millium equitum

Pucenſis Arcis præſidiũ Sueticum ad deditionem cogitur.

A. C. 1627.

equitum conſcribi fecerat, & conduci in Pruſsiam, à Tribunis Streffio & Taufelio. Quo cognito Koniecpolski, ſumma celeritate ad confinia Pomeraniæ duxit, eoſq; ſecuros & nihil adhuc hoſtile expectantes, Hamerſtini corona cinxit: Vnde illi conſtricti vt nec pugnam inire, nec fuga euadere poſsẽt; cùm iam equitatus Polonic⁹ in eos irrueret, ſublatis in haſtilib⁹ pileis deditionem fecerunt talem. Signa equeſtria 25. pedeſtria 30. & tympana ſua ad pedes victoris abiecerunt. Streffius & Taufelius captiui ſunt accepti, reliquis venia data redeundi in Germaniã, præſtito iureiurando, quòd intra annum contra Polonos non militarent, & maiori parte præſertim pedites, ſub ſigna Polonica conceſſerant. Hac parta victoria Poloni caſtris ſolutis, in diuerſa ſtatiua abierant ad reficiendas vires poſt hyberna inter acerbiores hyemis iniurias in tabernaculis vilioribus tranſacta, & maximè quod pabula equorum circa Derſauiam defeciſſent. Sed dum illi in ſtatiuis quieſcunt, Guſtauus Rex ex Suecia menſe Maio adueniens, bellum maiori feruore apparauit, parumque abfuit quin Gedanum in periculum adduxerit, niſi ipſius conatus turbaſſet caſus talis: Expugnare primùm voluerat ille propugnaculum quod Gedanenſes excitarant ex aduerſo munitionis à Suecis ad caput inferius Inſulæ Mariæburgẽſis locatæ, in qua oppugnatione Gedanenſi præſidio fortitèr rem gerente, ipſemet Guſtauus ab ictu ſclopeti vulnus circa ſinum accepit, plurimoſque ex ſuis amiſit. Interim verò Præfectus militaris Poloniæ, dum Guſtauus ex tali vulnere decumbebat, conuocârat ſuum exercitum, & Meua circumdata, præſidium Sueticum oppugnatione decem dierum inde eiecit: & cùm ille recuperata valetudine, iterum infra Derſauiam Gedanenſiũ ripis infeſtus imineret, illamq; munitionem circa quã vuln⁹ acceperat, ex inopinato accurrens, (Nicol. Potocki cũ auxilijs tardauerat) deditione obtinuiſſet, Polonicę quoq; copiæ à Meua infra Derſauiã tranſierunt, eũq; coëgerũt vt relicta oppugnatione aliorũ illius oræ locorum, vires omnes contraxerit Derſauiam, caſtris ſuis in proſpectu Polonicorum locatis: vbi præter excurſiones leuiores per dies multos nil notabile ſucceſsit, Duce Polonorum Koniecpolſcio expectante, donec maiores copiæ ad ſua caſtra confluerent, cùm nonniſi quatuor millia militum in eis euſque haberet, & peditatu (Meuæ reliquerat potiorem) penè careret, quo præcipuè ad inuadenda caſtra Suetica indigebat. Sub id etiam tempus aduenerant Legati Ordinum fœderatorum Hollandiæ ad Regem Sigiſmundũ Varſauiam, operam ſuam pro illo bello ſopiendo offerentes. Sed priùs ad Guſtauum Suecum diuerterant, & clara indicia dederant, quod ipſius rationibus magis fauerent. Nihilominus Rex annuit, vt tractatus pacis inſtitueretur in caſtris, quò ipſe quoq; in breui erat tranſiturus. Dum autem illi Legati huiuſmodi tractatum à Koniecpolſcio priuſquam Rex adueniret inchoari, vel arma tantiſpèr ſiſti vrgent, Suecus die Martis ſuas turmas equitum contra caſtra Polonica emiſit. Præter omnem ſpem illud Koniecpolſcio acciderat, vt qui adhuc ea hora conuiuantes apud ſe Legatos Hollandicos haberet: tamen relictis menſis tumultuariè conuocatas ſeptem equitum Vſſarorum, & octo Coſacorum cohortes ipſe quo-

Hamerſtini auxilia Sueco ex Germania venientia Koniecpolſcius ad deditionẽ cogit.

Koniecpolſcio post victoriam Amerſtinen. exercitum ad ſtatiua dimittit.

Guſtauus ex Suecia in Pruſsiam reuertitur.

Guſtauus Suecus vulneratur ictu bombardæ.

Meua eijcit Koniecpolſcio præſidiũ Sueticum.

Derſauiã propè Polonorum caſtra & Suetica conſiſtũt.

Hollandi Legati ad Sigiſmundum Regem veniunt pro pace tractanda cum Suecis.

A. C. 1627.

que eduxit tràns vadum paludis, quæ castra sua ab illa parte claudebat. Nec vltrà processit, hoste etiam firmo consistente, donec occidente sole cum dato receptui signo maior pars Polonorum iam ad sua castra cõcessisset, & iterũ ad locũ prælij redire facilè nequiret, nẽpè vado adeò stricto, vt nõnisi singulis equitib⁹ eũtibus pateret, Sueci ad pugnã signa sua cõuerterant, à 4. tantum Polonicis cohortibus hastatorũ, & duabus Cosacorũ excepti acerrimo cõflictu, in quo cadentibus vtrinq; plurimis, Koniecpolscius ipsemet inter cõfertos hostes pugnando illatus, periculũ ob lapsum equi ægrè euasit, & ingruẽte maiori vi, cùm Poloni ad vadũ paludis retrocederẽt, excurrentes è castris Butleri pedites iaculis bombardarũ reiecerunt hostẽ insequentem, deinde à latere dextro cum legione sua ex castris tardiùs longo paludis circuitu educta, accurrens Martin⁹ Kazanowski in subsidiũ laborantibus, propulsis Suecis instaurauerat præliũ, quòd tandẽ nox diremit: octuaginta ex Polonis ibi occubuerãt, ex Suecis penè totidẽ.

Polonorum cũ Suecis anceps cõflictus apud Dersauiam.

Et non diu isti lætati sunt illa victoria: Nono enim post hæc die cum Gustauus in illo præterito cõgressu Koniecpolscium (equus ex quo iste tunc pugnarat, profugerat ad Suecos) occubuisse, seu debiliores esse Polonorũ vires iudicans, ad eorum castra priusquam Sigismundi Regis aduentu maiores vires sumerẽt, oppugnanda venisset, pila è bõbarda à peditatu Ducis Korecki explosa, in pectore sub humero sinistro percussus, graue vulnus accepit, eiusq; copię pluribus ex suis amissis in fugã cõcedere sunt coactę.

Gustauus Suecus, op pugnãdo castra Polonica vulneratur, & in fugam vertitur.

Legati verò illi Hollandici sic abruptum de pace tractãda colloquium adueniente ad castra Rege Sigismundo mense Septemb. iterũ instaurarãt, & propè ad optatũ finem perduxerant adnitentibus Proceribus Poloniæ, Regemq; suum pro tranquillitate publica deprecantibus. Tantò magis quòd Gustauus omnium ablatorum restitutionem offerret, præter Rigam, quam ad plenam super iure successionis in Regno Sueciæ durantibus triginta annorum inducijs faciendam decisionem, retinere voluerat. Sed totum illud negotium penè maturum euertit noua Regi de recuperando Regno Sueciæ spes iniecta ab Austriacis, quorum intereat vt Gustauus bello Polonico distineretur, & à Germanicis rebus auerteretur. Ad finem enim tractatuum, cùm postridie pacis leges concludi & publicari debuissent, aduenerat cum Stanislao Makowski ab Hispano Rege missus Gabriel Roy, & paulò post eius collega Baro de Auchi, qui promisit quod intra duos Menses Regis Hispaniæ impensis, classis viginti quatuor nauium bellicarum in sinu Baltico comparanda esset, eique imponendi duodecem mille milites à Valnstenio iam ad hoc destinati, in Sueciam traijcere, ibique sedem belli figere deberent, ac impensis Regis Hispaniæ sustentari, donec bellum duraret: Ad quod ducenta millia talerorum Imperialium in collybis se habere prompta dicebat. Tam speciosis itaque promissis confisus Rex, inducijs pro Regno Sueciæ quòd viuens illis auxilijs recuperare maluisset, longioribus subscribere renuit, & rebus infectis Varsauiam redijt ad Comitia Regni, quæ pro mense Nouembre indixerat. Suecus verò abrupto hoc modo pacis tractatu, simulans quòd in hyberna abiret, summa festinatione diuertit Vormditum

Sigismũ. III. Rex Pol. venit ad castra ad Dirsauiam.

Pacis cũ Sueco conclusionem impedit Hispani Regis Nuncius.

Hispani Regis promissa de classe tenenda in mari Baltico cõtra Suecum.

Vormditum Suecus cogit ad deditionẽ.

A. C. 1627.

ditionis Varmiensis, quò Koniecpolski quoq; properauit quidem, sed cùm pontem in proximo non haberet vt traijceret Vistulam, & Grudentum vsq; exercitus ipsi circumducendus esset, tardiùs longinqua circuiens apud Oppidum Prauuti in itinere accepit nuncium de tradito Vormdito à Vladislao Lipnicki & Henrico Losuango, qui ibi erant cum ducentis equitibus & peditibus trecentis præsidiarij imperiti. Inde Gustauus Elbingam redierat, & post paucos dies in Sueciam. Quare Polonicus quoq; exercitus in diuersa statiua fuerat distributus.

Gustauus Suecus redit in Sueciam.

Cæterùm Varsauiæ in Comitijs nonnisi querelæ audiebantur veteribus circa statum publicum additę nouę de illo bello Prussico necdum confecto. Et magis quòd oscitanter nimium tractaretur, præsertim à Lituanis, qui cùm à parte sua armis in Liuoniam illatis vires hostis distrahere debuissent, eas prolongandis inducijs potiùs fouerunt, & tamen expenderant inutilitèr magnam vim pecuniæ publicæ, quàm ad iuuandum bellum Prussicum conferre præstitisset. Intermittere etiam nolebant commerciorum vsum, nec cessabant deuehere annonam ac omnis generis commeatum Regiomontum, vnde & classi & terrestribus copijs Sueticis necessaria suppeditabantur: Post longas demum concertationes, permiserant illi ferri legem, qua commercia illa fuerunt inhibita. In eisdem Comitijs officium Vicecancellarij à Stanislao Lubienski ad Episcopatum Płocensem post obitũ Hieronymi Cielecki euecto depositum, detulerat Rex Iacobo Zadzik Episcopo Culmensi, mihi verò paulò ante Comitia, Episcopatum Camenecensem die Diuisionis Apostolorum 15. Iulij Polonis festo & fausto, nempè quo memorabilem de Crucigeris Ordinis Teutonici in Prussia obtinuerunt victoriam apud Grunenualdum A. C. 1410. vbi centum quadraginta millium exercitũ collectum ex Germania, quæ tota tunc in perniciem Poloniæ cum Crucigeris conspirârat, profligârunt, cæso & supremo illius Ordinis Magistro.

Comitia Polõ. Varsau. 1627.

Lituani à Liuonia inducias faciendo cũ Sueco vires illius augent.

Lituanis commercia cum Regiomonto prohibentur.

Zadzik Episcopus Culmẽ. Vicecancellarius Regni designatur.

Comitijs expeditis Rex Sigismundus, maiori fiducia in Hispanicis auxilijs, & maritimo bello reposita, summâ diligentia apparari Gedani iusserat classem suam nouem nauium, quam illi ab Hispanis promissæ coniungeret. Et quidem Gabriel Roy, quem nominauimus, iuerat Rostochium ac Lubekam, vbi in nomen Imperatoris & Valnstenij classem huiusmodi compararet, re nummaria benè ad hoc instructus. Sed cùm primùm societas Ansiatica aduertit Austriacos eosque Hispanos cum classe sua Baltico mari incubare velle, ne vnam quidem scapham ipsi conducendam permisit, pręterieruntq; bis bini Menses ac postea & anni, Rex Sigismundus tamen promissam illam classem obtinere non potuit. Imò cùm postulasset (me ministro) vt saltem illa ducenta talerorum millia ad hoc à Rege Hispanico in collybis destinata suę potestati permitterẽtur, ex quib⁹ Gedani mercatorias naues tali vsui idoneas non difficilè cõquirere potuisset, neq; hoc persuaderi sibi (dicebat quod nihil haberet in mãdatis de tradẽda pecunia) permisit ille Delegatus Hispanicus Auchius, qui in Aula hac à suo aduẽtu perpetuò hærens, Regẽ à tractatu pacis cum Gustauo varijs insusurratis rationibus auertebat, & ingerebat nihilominùs spem

Hispani Regis Nuncius Gabriel Roy Rostochij naues cõductitias ad bellum habere non potest.

Hispani Regis Nuncius non cessat dissuadere pacem cũ Suecis spe auxiliorum.

A. C. 1627.

nùs spem certam illius Classis instruendæ, cùm Stralsuntum, Lubeca, Rostochium, omnesq; Ciuitates illius oræ maritimæ (ita aiebat) in breui in potestatem Imperatoris venirent. Deniq; solicitabat vt naues Regiæ Dantisco in nomen Imperatoris Rostochiũ ex ea ratione transirent, quòd ad tanta principia classis militaris aliæ naues cõducititiæ (solæ bellica pericula subire formidantes) faciliùs adsciri possent. Absit verbo inuidia, me præsente in Aula constantèr hoc ipsi negabatur: vix autem abieram mense Augusto anni proximi ad Episcopatum, effecit Auchius quod voluit, & euenerat vti præmonueram, quòd Danus ægrè ferens palàm contra se ex portu Polonico armatam classem prodire, Dantiscanis ad eosq; commeantibus, quos eousque ab iniurijs Suecorum defenderat, ab eo tempore multa damna dedit, & rationibus Regijs infensior fuit, omnesq; illæ naues Regiæ (cùm solæ potentiori classi & Danicæ & Sueticæ resistere non possent, & Cæsariani plures vnde aggregarent non inuenirent) partìm captæ ab hostibus Imperatoris, partìm demersæ cum centum viginti tormentis æneis, & copioso instrumento bellico, atq; nautico perierunt. Antequam tamen è portu Dantiscano abijssent, non leuem metum hostili classi inferebant, & sub finem anni huius insignem victoriam reportârunt. Vndecim enim Sueticæ naues cùm excubarent propè illum portũ, eum obsessum tenentes, Architalassus Regius Apelman mẽse Decembre, collocatis in subsidium nonnullis Dantiscanorum in proximo nauigijs armatis, classem istam Regiam contra eas eduxit, & tanta fortitudine oppugnauit, vt duas earum cæperit; vnaque demersa & Suetico Præfecto cæso, reliquæ laceræ Pilauiam fuga euaserant.

Apelman classis Polon. Præfectus classem Sueticã profligat.

Ad impensas autem classis istius Respublica Polona nil contribuebat: sed ex proprio Regis peculio, eius nautæ & milites ali debuerunt. Vnde deficientibus stipendijs, sæpiùs in portu otiosa delituit: alioquin maiora præstitisset, si Hispani saltem illud pecuniarium subsidium contulissent.

Terræ motus in Apulia horrendus.

Et vt externa quoq; attingamus. Hoc anno horrendus terræ motus in Italia Apuliam Regni Neapolitani Prouinciam concussit, præcesseratque eum anno præterito similis calamitas, qua in Calabria conuulsa Ciuitas Cantazara, Nicastrum, Miglianna, Gomfalcone, magnam iacturam ædificiorum ac simul hominum pecudumq; fecerunt. Sed superat præsens casus alios omnes præteritorum longo ordine sæculorum, vt non tam facilè comparationis exemplum inueniri posit. Ac incidit hic terræ motus in trigesimam diem mensis Iulij huius anni 1627. quem fide digni exploratoris verbis hîc signandum voluimus, ne immutata, genuinam eius relationem corrumpant.

Terræ motus in Apulia descriptio.

Dictus terræ motus hora decima sexta (nobis hora duodecima meridiana) incæpit, & licet quinq; horis durauerit, primus tamen eius impetus tantus fuit, vt bonam statim Apuliæ partem, in eaq; peculiariter Vrbem cui à S. Seuero nomen est deuastârit, magnumq; ædium, palatiorum, ac turrium numerum, ita vt ne quidem ipsarum vestigium appareat, nec locus à loco, platea à platea, aut domus à domo discernatur, pessumdederit. Atque in hac ruina omnes ferè incolæ qui tunc temporis in Vrbe erant extincti sunt, præter eos

qui

A. C. 1627.

qui foris circa cerealia morabantur, primo hoc terræ motus insultu nemini inducias aut fugiendi tempus largiente. Loci huius Episcopus vel in medio ruinæ (nescio an non mirificè, & non ex singulari Dei prouidentia) illæsus mansit, eo enim à prandio ob tuberculum in crure lecto parum incumbente, in momento cubiculi structura disrupta est, eiusq; tegumentum decidit, præterea & murus post eius accubitum magnum detrimentum accepit, ipso Episcopo nil aduersi in suo corpore passo, tametsi duo ex eius familia perierint.

Omnes etiam Moniales saluatæ sunt, præterquam quod vna sola spiritum efflârit, & quinque vulneratæ sint. Illæ, ne in grauiorem perniciem inciderent, à Vicario Episcopi in rus ductæ sunt, vbi ipsarum pastor erat, ibiq; postquam ad dies aliquot commoratæ essent, nesciæ quò se verterent, victus inopia conflictatæ, à quibusdam Luceriam (quæ Vrbs 12. milliaribus inde distans, necdum à terræ motu multum nocumenti senserat) inhabitantibus inuitatæ sunt. Episcopus à R. Pozzo Cathedræ istius thesaurario, mulieres ab alijs mulieribus certatim in ædes sunt susceptæ. Paucis tamen post diebus & istius loci incolæ omnes patriam fugere, ruriq; ob horribiles terræ motus, quibus de nouo vexabatur se concredere coâcti sunt.

Insuper in cœnobio Monachorum Cælestinorum duo vitam finiêre, multi mutilati, ac ipsorum Cænobium in nihilum est redactum. Patres Capucini omnes incolumes euasere, sed postquam in rus concesserant, Monasterium ipsorum pessum iuit. Hoc terræ motu non solùm Vrbs S. Seueri ruinam vidit, sed etiam tota Apulia inde percussa est, sicuti Oppidum quod Termini appellatur vltra medietatem destructum iacet. Sarra, Capriola prorsùs deleta est: Sancti Pauli pagus Albanensium, mons saxeus factus est.

Turris maior locus Principis S. Seueri tantum non omnimodo dirutus est.

Castelli noui eiusdem Principis vix tertia pars restat, vt cùm Princeps cum suis in eam Arcem quæ munitissima est, se contulisset, ipse quidẽ cum quibusdam in rus saluus euasit, alij autem ipsius ministri interiêre, alij mutilati sunt.

In Regnano vbi Iesuitæ habitant, maxima pars ædium cum interitu multorum corruit.

Dragonaria in eiusdem Principis territorio sita penitus euersa est.

Idem S. Liandri oppido, quod ad DD. à Calapressa spectat contigit.

In Abbatia Melanicana Patriarchæ de Sangro templum collapsum est, ita & illud quod in Ripa alta fuit, à voragine deuoratum fertur.

Procina cum habitantibus concidit.

Vrbes, Ascolum, Bouinum, Troia, Tranium, Andria, Foggia, Fortore, Campus marinus, Remitium, Histonium, Franca villa, Hortoria, Ansarium, Casininum, Teregnola, Canusium, locaque alia multa tam personarum quàm rerum iacturam haud leuem fecêre, ita vt oppida, pagi, castra numero 17. hominum verò vltra 1700. perierint. Extendit se hic terræ motus ad ducenta millia Italica.

Hac in ruina multa & notatu & admiratione digna acciderunt, quorum aliqua quæ in contentione minimè posita sunt enumerabo.

Procul à lacu Lesinensi, qui multas horas sine aqua fuit, pisces reperti sunt, vnde dictum fuit furorem terræ motus, fundum lacus bis eleuasse. Mons in tres partes à tribus voraginibus horrendis diuisus est.

Rosceti

A. C. 1627. *Rosceti terra ad duodecim milliaria aperta fuit.*

Multi putei etiam profundissimi non solum aquam, sed & terram eiecere.

In Vrbe S. Seueri inuentus fuit infantulus viuus mammis matris suæ adhærens, & lac exsugens.

Campana quædam supra infantem cadens, ipsum non solum non offendit, sed etiam ab omni malo defendit.

Repertum est inter rudera dolium, in quo mulier atque puer viuentes adhuc visi sunt.

Porro etiam scribunt Cheateæ, terræ motum integram siluam eradicasse.

Montes & lacus alicubi veteres perijsse, alicubi nouos apparere.

Hæc ille relator; verùm plura portentosa de illo laborantis naturæ hyatu circumferebantur, quibus nos compendij causa omissis, mox grauiorem totius Italiæ motum bellicum referemus, concitatum post extinctum fato 29. mensis Decebris Vincentium Mantuæ Ducem, cuius hæreditatem iure naturali Carolo Gonzaga Duci Niuerniæ in Gallia agnato defuncti proximo debitam, alij Gonzagani gradu sanguinis remotiores præripere voluerant, vt anno subsequenti apparebit.

Vincentius Mantuæ Dux moritur.

In Gallia cùm Vgonoti post iteratas sępiùs pacis compositiones quiescere nollent, & nouum fędus opera Ducis Subisij ad suam defensionem cum Angliæ Rege inijssent, Galliæ Rex eos armis ad officium reuocare decreuit, & maiori quàm vnquam apparatu bellico conquisito, ipsemet ad Rupellam eorum receptaculum præcipuum expugnandum iuit, vbi obsidione arctiori instituta, etiam fauces portus illius vastiores oportuit occlusisse, ingenti labore & impensa, nauib⁹ innumeris miro opere cōcatenatis, & nō paucis ibidē demersis. Cùmq; isti obsidioni nō parum negotij facesserent, auxilia ex Anglia à Buquingano & Subisio adducta, quæ Insulam S. Martini littoribus Rupellanis oppositam occupârant; & quod Roanus Dux, vt obsessis subueniret, vel adminus distraheret oppugnatorum conatus, magnas copias in Linguadoca collegerat, Rex ad vtrumq; intentus, alium exercitum cum quo Dux Condæus in Linguadoca excubaret, cōscribi iusserat; & ab alia parte armari fecerat quadraginta nauium classem, cum qua expeditus Dux Guisi⁹, propugnaculo Insulæ S. Martini, quod adhuc restiterat Anglis, introducta eò annona, & maiori militū prędio tēpestiuè subuenit: demum verò Gallis strenuè rem gerentibus, Angli desideratis ex suis propè duob⁹ millibus, & amissis tormētis quatuor, signis militaribus viginti, nauibus aliquot è tota illa Insula exclusi, in Angliā redire sunt coacti. Obsessi tamē Rupellenses istis nil territi, eruptionibus continuis cum oppugnatoribus certârunt, & quamuis multitudine Regiorum superante vbiq; succumberent, & tenerentur vndique circumsepti, vt nullum commeatum à foris recipere possent, tamen spe nouorum ex Anglia auxiliorum obsidionem pertinaciùs tolerârunt ad extremam deditionis necessitatem, quæ sub finem anni proximi successit.

Galliæ Regis contra Vgonotos expeditio.

Anglica classis auxilia ferens Rupellanis insulam S. Martini occupat.

Angli ex Insula S. Martini eijciuntur à Gallis.

Rupella pertinaciùs obsidionem tolerat.

Hollandi hoc anno cùm Hispanos post captam Bredam quiescere, nec copias ad subitam vim propulsandam paratas habere vident, celeriùs collecto exercitu, Grollam obsederant, & priusquam auxilia Hispanica cum

Grollam Hollandi capiunt.

A. C. 1627. Cum Comite Bergensi eò aduenissent, aggeribus & vineis circum excitatis Oppidum illud ita constrinxerunt, vt Comes nullum auxilium dare potuerit obsessis. Qui tamen fortiter resistebant: sed ad extremum postquam Hollandi actis cuniculis partem mænium deiecissent, & aditum ad irruendum in Ciuitatem patentem haberent, deditionem fecerunt.

Exorta tunc etiam fuit aliqua diffidentia inter Duces belli Hispanicos, & Spinola nonnihil odij ac inuidiæ à Bredana expeditione apud Hispanos incurrerat.

Spinola in Hispaniam proficiscitur.

Vnde vt specie honesta à munere suo remoueretur, anni huius mense Octobre post amissam Grollam euocatus fuerat in Hispaniam, nec ampliùs redijt in Belgium.

In Germania post profligatum Regem Daniæ apud Lutram, Cæsarianis victoriam prosequentibus nulla munitio resistere valuit, & intra paucos Menses tota inferior Saxonia eiectis vi aperta Danicis præsidijs, pręterquam Arenburga & Volfenbutela, in eorum potestatē concesserat. Principes quoque Brunsuicenses territi Palatini, & recenti Michelburgensium Ducum exemplo, quorum ditiones Imperator Valnstenio iure donationis contulerat, ne sibi quoq; eadem fortuna exilij & amissionis bonorum subeunda esset, palàm renunciârunt societati Danicæ, & ad obsequium Imperatoris redierunt.

Saxonia inferior subijcitur Imperatori.

Michelburgi Principatum Imp. confert Valnstenio.

Brusuicenses Principes reconciliantur Imperatori.

In Silesia verò & Morauia hærebant adhuc copiæ à Mansfeldio & Vinmariensi sub nomine Dani Regis introductæ, & Imperialibus tota hyeme eorum vicinas stationes excursionibus diuexando, aliquid damni dederant. Sed eò conuersus Valnstenius, primò vere postquam Tropauiam non sine magno oppugnationis labore cæpisset, & Kozle, vnius ex Oppidanis ductu per deuia & vliginosas Oderæ fluuij ripas transitu inuento, (munitum fuit illud Oppidum ad resistendum diutiùs omni maiori potentiæ, nisi tali proditioni patuisset) securis & nil ab ea parte metuentibus ibi præsidiarijs, intercæpisset, omnia alia in illis partibus occupata loca Danicos relinquere, indeq; migrare coëgit. Baudisius eorum Ductor præcipuus fuit, qui omnia itinera in Silesia à Valnstenio clausa sibi fuisse videns, per Poloniam Kościanensi tractu eruperat in Marchiā, plurimis Polonorum Nobilium domibus in itinere, ac Abbate Paradisiense Martino Lentowski diuiti peculio spoliatis. Post expulsos autem Danicos ex Silesia, reuersi iterum in Saxoniam Valnsteniani tanto maiori vi, reliqua loca inferioris Saxoniæ, quæ in nomen Dani Regis ahuc ibi retinebantur, expugnabant. Præsertim in Holsatia, vbi Marchionem Durlacensem cum copiis Danicis Comes Slichius Valnstenij Vicarius nō minori clade quam nuper apud Lutram profligâuit, cæsis bis mille equitibus, & sex mille peditibus, ac captis plusquàm quadraginta signis militaribus, & tormentis viginti cum copiosa supellectili Castrensi. Ipse Marchio vix cum Nellio suo pręfecto & paucis Tribunis fuga se saluauit. Post quam victoriam, Holsatia tota Imperiales sunt potiti, præter Glukstadium & Crempam, ac circa Bremam pauca oppida.

Valnstenius Tropauia & Kozlia eijcit Mansfeldianos.

Baudisius Kozlio relicto erumpit per Poloniam in Marchiam Brand.

Slichius Danicos in Holsatia profligat.

Interim

A. C. 1627.

Imperatrix coronatur Regina Boëmiæ.

Ferdin. III. filius Imper. renunciatur Rex Boëmiæ.

Interim Imperator Vienna Pragam transierat, & fecerat Imperatricem coronari Reginam Boëmiæ sub finem mensis Nouembris, simulq; renunciauit Regem Boëmiæ (nulla forma electionis seruata vt olim, sed absoluto iussu iuxta nouam pragmaticam perpetuæ hæreditatis) filium suum Ferdinandum, conditione adiecta, quòd viuente Patre non deberet vsurpare Rex nouus illius Regni administrationem. Sub id quoque tempus in fine Octobris & initio Nouēbris Conuentus Electoralis Mulhusij fuit celebratus, in quo Imperatoris Legati proposuerant ad deliberandum, quomodo pax vniuersalis Germaniæ restitueretur, debita pro bello præterito contracta soluerentur: & si pax componi non posset, sumptus prouiderentur pro vlteriori defensione Imperij. Electores Moguntinus & Saxoniæ soli præsentes ibi aderant, alij per Legatos: sed colloquio facto omnia illa negotia ad generalia Germaniæ Comitia reijciebantur, nec quidquam pro tranquillitate publica fuit definitum; quinimò nouas diffidentias cōmouerat ibi iniecta mentio ex Conuentu Ligæ Catholicæ Herbipoli nuper celebrato, de restituendis bonis Ecclesiarum Catholicarum, & reducenda pace Religionum ad concordiam Passauiensem A. C. 1552. & Augustanam A. C. 1555. Quòd tamen longioris belli causam futuram nemo tunc suspicabatur, præsertim quod arma Imperatoria vincere non cessarent, eisque nemo se oppositurus credebatur.

Mulhusij Conuentus Electorum Germaniæ ad quem refertur Pax Pragensis.

Germaniæ Principes nouam diffidentiam concipiunt ex mentione restitutionis Ecclesiarum.

Iterum enim paulò ante inceptum illum Conuentum decima octaua Octobris, Valnstenij vicarius Slichiꝰ reliquas Dani legiones, quæ propè Viburgum cum Conrado Nellio, Callenbergo, & Baudisio ex Silesia per Poloniam reuerso conuenerant, penitùs dissipauit, Nellio & Callenbergo cum viginti octo signis militaribus capto: Baudisius fuga euaserat. Tillius verò Nienburgum post longam obsidionem decima sexta Nouembris deditione obtinuit, ac inde Volfenbutelam (arx Guelphorum antiquis) translata obsidione, eius quoque præsidiarios omni spe auxiliorum destitutos ad deditionem coëgit. Et neque hic vincendi finem Cæsariani fecerunt, sed versùs Iuttiam Danici Regni ditionem progressi Valnsteniani, obuia quæque expugnârunt ad viginti quinque milliaria Germanica Regionis illius Danicæ oppidis & locis in suam potestatem redactis, vbi etiam hybernârunt.

Slichius iterū profligat Danicas copias.

Nieburgum Tillius ad deditionē cogit.

Iuttiam Daniæ ditionem Cæsariani inuadunt.

Annus Christi, 1628.

IN Annum autem Christi Millesimum Sexcentesimum Vigesimum Octauum, aliæ longè diuersæ belli illius ducendi rationes Cæsarianos exceperunt. Ad maritima enim delati, vbi sinus aquarum ad Insulas inuadendas traijciendi, & Ciuitatibus oppugnandis auxilia è mari intercludenda essent, sine classe valida rem gerere non potuerunt. Ad eam verò comparandam accinctis, plurimæ difficultates occurrebant. Miserat Imperator Comitem Szuartzenbergium ad Conuentum societatis Ansiaticæ Lubecæ sub hoc tempus celebratum, postulans vt operam suam societas illa conferret ad instruendam huiusmodi classem, quæ mercaturæ ipsius exercitio contra monopolia Anglica & vectigalium in transitu Hellesponti Danici *Zund* dicti iniurias vsui esse posset. Verùm responsum accepit, quòd Ciuitatibus non esset tutum suscipere bellum contra Principes maris illius Dominos, in quorũ locis commorari & negotiari consueuerunt. Imperiales etiam Ciuitates illius oræ maritimæ requisitæ vt præsidia Cæsarea reciperent, & classem in suis portubus pro Cæsare armari permitterent, omninò recusarunt, præter Vismariam & pauca loca vi occupata à Delegato Valnstenij Arnhemio. Aliæ verò potentiores Ciuitates contra talem iussum, etiam armis sese munierant, & Stralsunda vsq; obsidionem grauissimam propè anno integro propterea sustinuit, demumq; vicit, ipsimet Valnstenio, qui eam totis viribꝰ promouebat, magna clade illata: Deinde Insulā Denholmiam suis littoribus propinquam ab Arnhemio occupatam recuperauit auxilijs Dani & Sueci Regis, quæ Cæsariani classe destituti prohibere non valebant.

Cæsariani ad maritima delati classe carentes aduersam fortunā inuenerunt.

A. C. 1628.

Imperator petit classem ab Ansiaticis nec obtinet.

Germaniæ maritimæ ciuitates præsidia Imp. recipere nolunt.

Stralsundæ obsidionem Valnstenius accepta clade deserit.

Daniæ itaq; Rex, qui cōfirmato interim cum Anglo & Sueco ac Hollādis fœdere vires recollegerat, classeq; maximè valebat, tali occasione bellum instaurauit, infirmiorum apud maritima ex defectu classis Imperialium ex Femera Insula & Ecklenfurto præsidia eiecit; Volgasto & Vsedomia Insula intercepta, transitus à Stetino, ne commoditati illorum inseruirent, obsedit: & plurimas etiam naues quas circa Vismariam, ac à Rege Poloniæ mutuò conquisierant, varijs prælijs conquassauit. Quin & Tillius cum alio exercitu circa Holsatiam demorans, postquam initio mensis Maij istius anni præsidium Anglicum cum Præfecto Morgano Stada decedere coëgerat, inde progressus, Crempam, & Gluckstadium mari vicinum & opportunum recipiendis inde auxilijs, cùm ad ista arcenda classe careret, damni multum in longa & inani locorum illorum oppugnatione accepit. Profuit tamen Imperialibus penetrasse ad regiones illas mari confines, præsertim in Pomeraniam omnium rerum copia abundantem: Ibi enim eis in statiua diuisis, non solùm commeatum, sed & stipendia incolæ locorum subministrare inuiti debuerunt, quantumuis Boguslaus Dux Pomeraniæ, adiutus intercessione Electoris Saxoniæ deprecaretur Imperatorem, ne prẹter suum meritum, & contra immunitates sanctionesque antiquas Imperiales grauaretur; vel magis priuato Valnstenij commodo inseruiuit, introduxisse tantùm (quadraginta millium propè) exercitum in illas partes, nempè vt Principatum Michelburgensem siue Megapolitanum ac Saganensem, quem ipsi Imperator, abdicatis eo ob perduellionem veris Dominis, contulerat, occuparet possideretq; securè potentia tanta subnixus. Vnde ne sibi imputaretur si esset oneri Imperatoris ærario miles tanto numerò collectꝰ, non Imperatoris sumptibus forè alendum ille promiserat, alendumque curauerat (de suo aliturus putabatur) ex alieno, Prouincijs illis ad tributa

Daniæ Rex renouat fœdus cum Anglo & Sueco, & Cæsarianos à maritimis pellit.

Tillius cum classe careret à maritimis damna accipit.

Pomeraniam Cæsariani statiuis dinexāt.

Valnstenij inuentum perniciosum alēdi militem ex rapinis Prouinciarum.

A. C. 1628.

buta grauiora & soluenda eidem militi stipendia adactis, & pene in prædam concessis auaritiæ militari. Quid porrò successerit propter Principatum illum Megapolitanum hoc modo ad alium possessorem translatum, & ex isto nouo artificio militem sustentandi spolijs populorum, sequentia docebunt. Tunc expulso vltra maria hoste omnia licere, & esse in tuto videbantur: insuper & nouum bellum minus necessarium suscipere libuit contra Ducem Mantuæ Carolum Gonzaga Ducem Niuerniæ, qui Mantuæ & Montisferrati hæreditatem acquisierat tali iure.

Mantuani Ducatus successio ad Carolũ Niuernensem deuoluitur.

Franciscus Dux Mantuæ decesserat relicta vnica filia Maria, ex Margarita Sabauda, illi verò succedens frater germanus Ferdinand⁹, ac deinde Vincentius cùm nullam quoque prolem haberet, viuens ipsius filiam dederat in matrimoniũ Duci de Riual filio Coroli Gonzaga Ducis Niuerniæ in Gallia proximi sui agnati, eundemq; generũ suum ac gradu stirpis proximiorem declarauerat successorem hæreditatis Mantuanæ, vnà cum dicta filia Francisci ei desponsata Maria, ipsũq; Mantuę in spẽ successionis alebat: vnde eodem Vincentio Duce in breui post defuncto, Carolus Niuernensis hæreditatem illam & sibi vti agnato proximo, & filio propter vxorem filiam Francisci iure naturali debitam accepit, seu à viuente adhuc illo Duce Vincentio manu eidem filio suo traditam retinere continuauit, iureiurando fidelitatis à subditis in nomen suum recepto.

Carolo Niuernensi iurant fidelitatem Mantuani.

Ac statim initio suæ possessionis miserat ad Imperatorem Archiepiscopum Mantuanum petens, vt pro cliente ius fiduciarium Imperiale in illo Principatu recognoscente haberetur. Sed Hispani Gallicis affinitatibus & patrocinijs potentem Principem (vt erat Niuernensis) vicinum Mediolano habere nolentes, Principem de Guastalla remotiorem quidem gradu, sed ex eadem stirpe Gonzagea genitum præferri ei in illa hæreditate optabant: & effecerant vt Imperator ius ipsius in dubium vocauerit, Legatoq; illi audientiam petenti renunciari fecerit, quod vti Archiepiscopum negotia propria narraturum libentèr audiret, sed vti Legatum Ducis Niuernensis, quem pro Duce Mantuæ non agnosceret; admissurus non esset, nisi prius ille arreptam authoritate propria possessionem Feudi Imperialis dimitteret, & ius successionis si quod ibi prætendit, in iudicio suo probaret, pareretq; iudicato: nempe ea ratione qua Imp. Rudolphus II. Iuliacensem hæreditatem deponi apud se, iudicioq; per cohæredes vindicari voluerat. Verùm vt ibi formulam talem consequendæ hæreditatis Elector Brandeburgicus & Princeps Neoburgicus esse inusitatam in Imperio asserebant, & possesionem illius Principatus iure naturali, quo aliæ quoq; hæreditates sine præuio deposito more communi adeuntur, adepti retinuerunt, ita Niuernensis quoq; possessioni potiùs quàm actioni insistere maluit; tanto potiori iure quòd Iuliacensem hæreditatem plures Principes potentes (etiam Saxoniæ Elector) æquali titulo petebant, & ne pro ea certantes bellum Ciuile concitarent, remedio depositi præcauendum erat, Mantuam verò alteri quàm Niuernensi deberi liquidò constabat, eamq; iste non vi, sed per manus à viuente adhuc Vincentio Duce sibi traditam acceperat. Vel

Hispani fauẽt magis Gonzagæ Guastallano in successione Mantuana.

Niuernensis Legato denegat audientiã Imp. & iubet vt dimittat Mantuã insq; suum iure vindicet.

quic-

A. C. 1628.

quicquid fuerat de iustitia causæ, Niuernensem si sponte non cederet Mantua, Imperator armis amouendum decreuerat, vt mox dicemus.

Interim Pragæ demorans Imperator receperat Austriam superiorem, eòusq; nomine Hypotecæ subiectam Duci Bauariæ pro sumptibus belli, qui iam Electoratu & Palatinatu ipsi ab Imperatore addicto satis compensati videbantur.

Imp. recipit Austriam superiorem à Duce Bauariæ

Venerat etiã sub id tempus Pragã Ferdinand⁹ II. Magnus Dux Hetrurię, ac Imperator auunculus obuiã ipsi processerat vltra portam ad Montem Album, & magno honore habitũ, demum mense Maio dimiserat. Eo autem præsente Pragam adducta Sacra Ossa B. Norberti Magdeburgensis olim Archiepiscopi in Ordine quatuordecimi ab Altringero & Abbate Strochouiensi, summa veneratione ac solennitate ipsemet Imperator deponi fecit in Templo Cęnobij eiusdem Abbatis. Obierat iste Sanct⁹ Año Christi 1142. postquam cum Lothario Imperatore in Italiam profectus, Romæ Petri Leonis dicti Anacleti schisma contra Innocentium II. commotum vnà cum D. Bernardo sedauerat. Exuuiæ ipsius iacuerant Magdeburgæ in Cænobio S. Mariæ in vno lapide excauato depositæ, & alio plano lapide solido contectæ terra aggesta. Nec aliud inuentum fuit intrò præter ossa & crucem auream, ac annulum cum diamante non vilis pretij togæque carie consumptæ aliquas partes. In procinctu autem cùm iam esset Imperator rediturus Viennam, aduenerant literæ à Senatoribus Danicis, qui moniti à Duce Holsatiæ quòd pax tractari possit, eã tractari petierunt: designaueratq; ad hoc Imperator locũ Lubecæ: & inde maior spes tranquillitatis Germanię affulserat. Ne verò in Germania restaret turbarum incitamentũ hæresis, postquã restitutio Catholicæ Religionis feliciter successerat Viennæ in Austria, & Boëmia, eam Imperator in Silesia quoq; institui fecerat, & tantò maiori studio in Palatinatu Rheni, vbi in breui Heidelbergæ, Crucenaci, Germerschemij, Hagenoe reiectis hæresijs plurimi fidem Catholicam receperunt: Franchentalia multi migrarant aliò diuenditis suis possesionibus, cùm hoc liceret omnibus qui nollent conuerti ad Catholicismum. Itidem delegati Cæsarei pro instauranda Religione Catholica destinati, è Iuliacensi & Montensi regione ac Dortmunda, Cauffobero, Dogmatistas hæreticos eiecerunt, & Senatui Augustæ Vindelicorum persuaserunt, vt explicatione confessionis Augustanæ saniori, corrigerent errores ex Caluinismo deriuatos.

Florẽtiæ Dux iuuenis venit Pragam.

Norberti S. ossa Magdeburgo transferuntur Pragam.

Pacis tractatus cum Dano instituitur Lubecæ.

Catholicæ Religionis instauratio instituitur in Palatinatu.

Franchentalia multi abeunt propter reformationẽ Religionis.

Hæretici Dogmatistæ eijciuntur ex Iuliaco.

Augusta monetur vt verã Augustanam reiecto Caluinismo instauraret.

Aliud nil singulare occurrit ex rebus Germanicis huius anni, præter quòd Leopoldus Archidux filium sibi recens natum, denominatum Ferdinandum Carolum, fecerat leuari è sacro fonte Baptismi Oeniponti decima octaua Iunij à Magno Duce Hetruriæ, ab Aula Cæsarea sub id tempus illà reuertente: & Imperator celebratis Znaimæ Morauiæ Ordinum Comitijs, redierat Viennam initio Iulij. Studia verò Martialia interim ex Germania in Italiam transierant, vbi Præfectus Hispanicus Mediolani Gonzales Cordoua magnum apparatum bellicum colligebat contra nouum Mantuæ Ducem Niuernensem, & in societatem istius belli traxerat Ducem Sabaudiæ, ea occasione vindicare volentem veteres suas

Leopoldi Archid. filius primogenitus baptizatur.

Bellũ ex Germania in Italiam transfertur.

cum

A. C. 1628.

cum Mantuanis controuersias. Ac præmiserat Imperator ad Ducem Niuernensem Mantuam Delegatos suos Ioannem Comitem Nassouiæ, & Hermanum Questenburg, qui requisierunt vt Ducatus Mantuæ & Montisferrati traderetur in depositum Imperiale, donec iudicium decerneret, cuinam eius successio iure deberetur. Cùmque ille parere nollet, & iudicium ab executione inchoandum non esse, possessioneq; benè quæsita nisi post rem iudicatam cui stare vellet, se iure spoliari non posse responderet, Mediolanum reuersi illi Delegati, aliam monitionem ipsi per caduceatorem mense Maio insinuari curarunt, quòd nisi intra quindecim dies paruerit mandatis Imperatoris, proscriptio Imperialis contra ipsum promulganda esset. Et vt omnes subditi illorum locorum non alteri quam sibi Delegatis Imperatoris interim obedientiam præstarent, sub pænis cōtra perduelles legibus Imperialibus sancitis interdixerunt. Post hanc itaq; denunciationem cùm Niuernensis Dux ad Cæsarem meliùs informandum prouocasset, & quæsita non dimitteret, Præfectus Mediolani in Montferatensem ditionem exercitum duxit, ac interceptis aliquibus minoris nominis oppidis, Casale illius regionis caput obsedit, contra portum quà Mediolanum itur, aggeribus & operis ad prohibendas obsessorum eruptiones excitatis: Ab altera verò parte Dux Sabaudiæ Alba post triduanam oppugnationem intercepta, obsedit Trinum, & Niceam alius exercitus Mediolanensis cum Præfecto Serbelone. Sicque à multis simul partibus Niuernensis oppugnatus difficilem belli aleam subiuit: Tantò magis quòd ex Gallia subsidia promissa recipere non posset, eò quòd Sabaudiæ Dux omnes Alpium transitus munierat, vt apud vnum eorum à S. Petro denominatum Gallici militum Tribuni vi irrumpere contendentes, propè quingentis ex suis amissis retrocedere fuerint coacti. Vnde Trinum longa obsidione ad inopiam commeatus, & pulueris nitrati reductum deditionem fecit, & Niceæ præsidiarij post diuturnos conflictus, in quibus plurimi ex Hispanis occubuerant, & ipsemet Serbelonus ac alius Præfectus Genuensium copiarum Trottus vulnus acceperat, desperatis auxilijs Ciuitatem illam potestati Hispanorum cesserunt: similiter & Pondesturam ac Montecauallum auxilijs destitutum Sabaudus non paucis in vtraq; oppugnatione ex suis amissis cæpit. Casale tamen structuris munitionū & præsidio numerosiore, omniq; instrumento bellico meliùs prouisum tantā vim superauit, & eruptionibus frequentibus plurimum damni dedit Hispanis. Deniq; Padi exundantis aquæ oppugnatorum stationes adeò oppleuerant, vt & Insulam ex aduerso Ciuitatis cum magno obsessorum incommodo occupatam deserere, & ad postremùm cum totis castris ab obsidione illa recedere fuerint coacti, nisi quod in vicinorum collium munitionibus præsidia reliquerant, vt à longinquioribus excursionibus Casalenses, & à commeatu conquirendo prohiberent. Aliud etiam acciderat, quòd non leuiùs turbauit illam obsidionem Hispanorum: Dux Sabaudiæ quamuis inducias haberet cum Genuensibus, subornauerat Iulium Cæsarem Vacherum, vt cum alijs cōiuratis (erant quingenti) Ducem & Senatum Genuensem, quadam die pompam

Niuernensis Dux monetur vt tradat Mātuam in depositum Imperatori.

Niuernensis Dux Mantuā retinet & prouocat ad Imp. meliùs informandum.

Mediolani gubernator Mōtferratum arma conuertit.

Gallica subsidia intercluduntur Niuernensi.

Trinum deditur Sabaudiæ Duci.

Niceam capiunt Hispani.

Pondesturam capit Sabaudus.

Casalis obsidionem deserere cogūntur Hispani.

Sabaudiæ Dux instruit proditionem Genuæ.

A. C. 1628.

pompam Religiosam ex more per Ciuitatem ad Xenodochium maius ducentem opprimeret, ad quem tumultum ipse quoque Sabaudus cum exercitu ex castris tunc ad Trinum confidentibus aduolare, Genuamque hoc modo occupare statuerat. Sed dolum talem vnus coniuratorum Radinus pridie quàm perficeretur detexerat, ac Vacherus cum fratre, paucisq; suis socijs fuit captus, plures fuga euaserunt. Et quidem Dux Sabaudiæ excusabat factum, quasi ante initas inducias fuerit instructum, & nisi Vacherus cum suis dimitteretur liber, Genuensibus omnibus apud se captiuis laquei supplicium minitabatur. Verùm Senatus Genuensis hoc postposito, de eo & alijs authoribus illius conspirationis pænas sumpsit, & Gubernator Mediolani Corduba exinde omnia consilia Sabaudi suspecta, magisq; progressus illius in illo bello feliciores quàm suos inuisos habebat. Remissus tamen hoc modo tunc belli illius furor, in annum subsequentem maiores sumpsit vires, vt suo loco apparebit.

Genuæ proditio detegitur

Genuæ proditores supplicio mortis afficiuntur.

Hoc anno etiam Veneti intestinis odijs grauiùs laborarunt: Reginoldus Zeni Eques S. Marci vnus ex decem viris inuehebatur in Ducem Cornarum acerbiùs propter leges patrias ab eo non seruatas, præsertim in promotione filij sui ad Cardinalitiam dignitatem. Quod molestè ferens alter Ducis filius Georgius Cornari, subornârat sicarios, vt Zenum prodeūtem ex Curia Senatoria trucidarent: aberrarant tamen illi ictu, & non nisi leuia vulnera ipsi inflixerant. Sed atrocitas talis facinoris omnes commouit: & magis cum famulus saucij Zeni sublatam tunicam sanguine à plagis madentem per Vrbem circumferret, identidem clamitans, herum suum in defendendis patrijs legibus cæsum fuisse. Elapsis itaque fuga authoribus criminis, Zeni in Ducem culpam omnem conferebat, & instituta actione parum absuit, quin renouatum fuerit exemplum vetus Ducis Marini in Anno 1362. quondam ob affectatum absolutum in illa Repub. dominatum capite multati. Tandem verò cum Dux crimen se inscio commissum eiuraret, sicario eius filio pæna proscriptionis perpetuæ & priuationis bonorum fuit irrogata: Et propter alium filium Cardinalem creatum, cum Dux abdicare se Ducali Magistratu vellet, Respublica rei nouitatem & indignitatem exauthorandi Ducis abhorruit, accusationemque illam reiecit.

Cornarus Dux Venetiarum accusatur à Zeno.

Zeni à sicarijs Cornari vulneratur.

Venetiæ Dux Marinus capite multatus 1362.

Cornarus Dux ab accusatione Zeni absoluitur.

In Gallia obsidio Rupellæ continuabatur hoc quoque anno, summa animorum ac virium contentione: nempe quòd Vgonoti omnes spes suas in ea conseruanda reponerent, & Rex nisi ea capta à turbis domesticis vacare, ac obsequium subditorum habere non posset. Et Regij itaq; tota hyeme non cessarunt instare munitionibus terra mariq; ducendis, quibus obsessos magis coangustarent, & obsessi eruptionibus assiduè infesti Regijs imminebant. Maximo autem adiumento istis fuit æstus maris præter solitum tum efferuescentis, quo compage Regiarum nauium portum illum claudentium soluta, & etiam classe pro eius custodia excubante disiecta, decem naues cum commeatu obsessi ex Anglia conductas receperant. Indefessus tamen Regiorum feruor sumptu immenso, & artificio Pomponij Targoni Architecti ingenioso, iterum portum illum instrauit.

Rupellæ obsidionem Rex Galliæ continuat.

A. C. 1628.

ſtrauit nauibus ingenti multitudine colligatis,& alijs immerſis,vt veniens paulò poſt Anglica octuaginta nauium claſsis, ne tentare quidem illum tranſitum auſa fuerit, octo diebus ſtans in anchoris in proſpectu eiuſdem portus Rupellani.

Anglica claſſis non poteſt penetrare Rupellam.

Et quidem iſta iuuabatur intumeſcentibus cum plenilunio aquis, ac vento ſecundo, ſed cùm ante ingreſſum cum Regijs nauibus prius confligendum eſſet, deinde per ſinum demerſis tot nauibus obſtructum, quaſi inter ſcopulos via quærenda, demumq; pons naualis innumeris tormentis,& præſidio militari valido munitus perrumpi deberet, ac inſuper obſeſsi nil à ſe operæ in aperiendo iſto tranſitu ſperari poſſe ſignificaſſent, Architalaſſus Anglicus maluit ſeruare ſuam claſſem, quàm certo periculo nullo operæ pretio committere, req; infecta vela in Angliam conuertit. Spe quidem data obſeſsis, quod cum maiori apparatu in breui rediret, (vnde iſti deditionis tractatum ſub hoc tempus agitatum & penè concluſum reiecerant,ideò quod Rex Ducem Roanum in eo comprehendi noluerat) nunquam tamen redijt, & alij peritiores naualis militiæ Duces à Rege Angliæ ſummiſsi, nullam rationem inuenire potuerunt, qua in illum portum penetrarent. Confidebant adhuc obſeſsi progreſſu feliciore Ducis Roani in Linguadoca, vbi iſte apud Afriquen profligarat Ducem Condæum cum Regio exercitu, ſed aliæ diuerſæ copiæ Regiæ ita præoccuparant omnia itinera, vt nemini acceſſus ad Rupellam pateret.

Roanus Dux Condæum in Linguadoca profligat.

Et prorſus vana expectatione auxiliorum perdiderant illi etiam beneficium tractatus pacis, quem ſatis liberalem Rex ipſis offerebat, & poſtquam fuerant hoc modo vndiq; conſtricti, ne ad colloquium quidem eos admiſit, niſi vt abſoluto ipſius arbitrio vti perduelles victi ſe dederent. Hacq; lege deditionem fecerunt ad extremam rerum omnium neceſsitatem reducti ſub finem huius anni. Capta Ciuitate, Rex omnes Vgonotos à Magiſtratu remouit, & vſum cuiuſcunq; profeſsionis hæreticæ prohibuit incolis illius ciuitatis, ſola Catholica ibi Religione relicta.

Rupella deditionem facit.

Vgonoti omnes eijciuntur Rupella.

Hollandi hunc annum in obſeruandis ſolùm Hiſpanicis conatibus tràſegerunt, & deprehenſam proditionem Bergæ ad Somam coërcuerunt ſupplicio ſeueriori proditorum: Nouis quoq; foſsis ductis propè Steinbergam, præmunierunt tranſitus ad illam Ciuitatem. In mari autem multa damna dederunt Hiſpanis apud portum Coronæ, & apud Gades, pluribus eorum nauibus demerſis, ex claſſe nouem nauium veniente è Regno Peruano, quatuor argento puro onuſtas Duce Petro Heinio ceperunt, præda diuite inde acquiſita, quæ octuagies centum millibus nummorum aureorum ſeu florenorum ibi communium æſtimabatur: taliq; neruo inſtructi in annum ſubſequentem expeditionem bellicam ſolito maiorem apparari fecerunt.

Bergæ Somæ deprehenſa eſt caſtigata proditio.

Hollandiæ claſsis multa damna dat Hiſpanis.

Flotam intercipit.

In Polonia abruptum fuiſſe pacis cum Sueco tractatum alias attigimus: tota tamen hyeme nil memorabile vtrinq; ſucceſsit, exercitu Polonico in diuerſa hyberna diſperſo, eò quòd in Pruſsia æſtiua præterita expeditione, longè lateque agricolarum meſsibus in herba abſumptis, annona & equorum pabula haberi non poſſent. Quam ob cauſam adueniente quoque

A. C. 1628.

quoque Vere milites eò non properarunt, & Bidgoſtiæ congregati, etiam ſeceſsionem facere voluerant ob non numerata ſtipendia; ac nonniſi poſt multas difficultates compoſuerat illos motus Præfectus bellicus Staniſlaus Koniecpolski promiſſa ſolutione & auctione ſtipendiorum, & quòd annona ipſis eſſet ſuppeditanda à Miniſtris ærarij bellici. Demùm itaq; adulto Vere conuenerant ad caſtra, quæ infra Grudentum fuerunt poſita, cùm in ea parte & Guſtauus Rex Suecus propè Quidzinum ſuas copias contraxiſſet, ac aliquem propinquiorem locum, vel Toruniam petituras videretur.

Grudentum propè caſtra locat Koniecpolſcius.

Interim Rex Sigiſmundus Comitia cum Ordinibus Regni Varſauiæ celebrauit menſe Iulio, in quibus potiſsimum de neceſſario commeatu & pecunijs pro ſuſtentando milite conſultabatur. Sed ab eis contribuendis Nuntij Terrarum alieniores animos præferebant, niſi priùs meliores belli illius ducendi rationes inirentur. Audiebantur querimoniæ contra Lituanos, quòd nullam operam laboranti tunc Regno conferrent, nec abſtinerent à prohibitis commercijs maritimis, vnde hoſti maxima commoda proueniebant. Et magis contra Ducem Pruſsiæ Electorem Brandeburgicum, quòd ipſo conſcio bellum illud in Pruſsiam introductum, eiuſdem opibus conſilijſq; ac armis ſuſtentaretur. Omne enim vectigal Pilauienſe nauticum permiſerat ille Sueco, ac libertatem conquirendi ſumendiq; in ſuis ditionibus, quæcunq; vſui ſuo ſeruirent. Militem quoq; ibi hoſtis quando libuiſſet conſcribebat, armabat, receptum tutum habebat: imò & Ducis ipſiuſmet ſtipendiarij communes erant Suecis, & vbi venit occaſio illis coniuncti, mutua opera oppugnabant Polonos: nec raró etiam ſoli cùm inciderent in Polonos, ſi debiliores inueniſſent, hoſtilitèr eos tractabant vti Sueci, captoſq; remittebant ad præſidia Suecorum: ſi verò inferiores eſſent Polonis, vt periculum euaderent, pro Ducalibus ſe gerebant. Sed circa initia iſtorum Comitiorum clarior quàm vt ſimulari poſſet colluſio ibi fuerat deprehenſa.

Comitia Pol. in Iulio Varſauiæ. 1628.

Lituani nullã operam conferũt pro bello Pruſsico.

Poloni cõqueruntur contra Ducem Pruſsiæ de conducto in Pruſsiã Sueco.

Sæpiùs admonitus ille Dux officij ſui erga Regnum Poloniæ, bis mille pedites ne viderentur collecti pro Sueco, ad Caſtra Regia promiſerat mittendos, quibus Suecus inter ſuas ſtationes tranſeuntibus (planè ex condicto cùm alios circa Dzialdouiam ac Nidborcum tranſitus liberiores haberent) obuiam factus, vi ad ſpeciem oſtentata perſuaſit, vt in ſuam militiam tranſirent, Tribuni & Ductores ordinum cum tormentis quatuor quæ ducebant, redierant ad Ducem, ne ipſis conſentientibus illud eueniſſe crederetur. Ac plura ſimilis inter Suecum & Ducem Pruſsiæ conſenſionis argumenta in dies referebantur, ex quibus iudicabãt Ordines, non aliter bellũ contra illum externum hoſtẽ tutè promoueri poſſe, niſi iſte quoq; pro hoſte haberetur. Aderãt tamẽ non pauci illi Duci amicitijs vel Religionis cõſortio, ſeu largitionibꝰ deuincti, qui partes eius defendebant, nec aliud fuit contra ipſum concluſũ, præter quòd Rex Comitijs finitis per Henricũ Dinoff Secretariũ ſuum operam eius fideliorem requiſiuit. In eiſdem Comitijs cùm vacaret officium Cancellarij Regni poſt Venceſlaum Leſczynski proximè defunctum, ex more delatum fuit Vi-

Pruſsiæ Dux milites in auxilium Polonis deſtinatos Suecis prodit.

Sigiſmun. III Rex Poloniæ Legatum mittit ad Ducem Pruſsiæ requirendo fideliorem operam ab ipſo.

LeſczynſkiCãcell. Poloniæ moritur.

A. C. 1628. cecancellario Iacobo Zadzik Episcopo Culmensi; istius verò locus vacans, cùm omnium opinione deberetur Maximiliano Przerembski Castellano Sieradiensi, Referendario Regni, nempe officij gradu proximo, maturo, ac doctrina, rerumq; in Republica longo vsu conspicuo, eo excluso odijs Ecclesiasticorum, quos aliquando offenderat, Thomæ Zamoyski Kijouiensi Palatino obuenit. Sub finem tandem Comitiorum concesserant Nuntij Terrarum pro illo bello Prussico contributiones exiguas, idque inuiti, cùm mallent tractari pacem. Sed mentio istius erat ingrata quousq; hærebat in Aula Regia Baro Auchius minister Hispanicus, & prædicabat victorias Cæsaris, ac ingerebat spes feliciores comparandæ classis, belliq; transferendi in Daniam & Sueciam: hocque ille prætexens, obtinuerat paulò post, vt Rex classem suam nouem nauium ex portu Gedanensi abduci permiserit Vismariam pro vsu Imperatoris, magno incommodo Gedanensium, quibus ea classis præsidio fuerat, & emissa conciliarat grauiorem offensam Dani, contra quem ducebatur. Atque hæc agebantur in Aula Regia. In Castris autem Præfectus exercitus Koniecpolski non satis instructus ad offendendum, de sola defensione solicitus, obseruabat conatus hostis. Qui interim dum apud Quidzinum hæreret, partem copiarum suarum emiserat versus Gedanum, & initio Iulij à Neringa, portum illius Ciuitatis Motlaua dictum oppugnari fecit. Sed postquam aliquantum damni nauibus ibi subsistentibus dederant Sueci, densis tormentorum iaculis ex propugnaculis vicinioribus Ciuitatis explosis repressi, propè ducentis ex suis amissis abierunt. Apud Grudentum verò cùm exundantes aquæ Vistulæ, pontem Polonorum naualem abrupissent, Gustauus Rex Suecus ipsemet præsens in suis castris infra Pokriwniciam translatis mille pedites lintribus celeriùs ad ripam aduersam traiecit, & oppidum *Nowe* priusquam Poloni ponte destituti subuenissent intercæpit, cum commeatu & impedimentis Castrensibus, quæ ibi in magna copia fuerant deposita. Paucas tamen post hebdomadas adueniens Stephanus Moczarski cum suis Cosacis recuperauerat illum locum. Et neuter exercitus aliud singulare tentauit totâ æstate, donec sub finem Septembris Suecus mouens, magnis itineribus Brodniciam duodecim milliaribus Polonicis inde distantem contendit: quò Koniecpolscius quoq; tum primùm re cognita, exercitum duxit, præmisso cum expeditiori equitum manu Alberto Kozakowski, vt transitus difficiliores custodiret. Sed iste non seruatis Ordinibus incedens, (circa Radzinum vix viso hoste in fugam concesserat) nil præstitit, & hostis præueniens, Brodniciam quinta Octobris obtinuit, proditione præfecti illius præsidij della Montanie Galli. Hunc Koniecpolscius (aderat iam præstò cum auxilijs, & puluerес nitratos ad obsessos inferri fecerat) capite plecti iussit, & abeuntis Sueci postremum agmen trium millium equitum cum Baudisio Tribuno consequutus, apud Ostroda oppidum Ducalis Prussiæ sexto à Brodnicia milliari prælio commisso fudit, ipsumq; Baudisium saucium ac duodecim signa equestria cæpit, paucis Sueticis ex eo conflictu noctis beneficio elapsis.

Zamoiscius renunciatur Vicecancell. Poloniæ.

Sigismun. III Rex Pol. classem suam Imper. mittit Vismariam.

Gustauus Suecus reijcitur ab oppugnatione Gedani.

Nowe oppidū Sueci intercipiunt.

Moczarski recipit Nowe à Suecis.

Kozakowski fugatur à Suecis apud Radzinum.

Suecus Rex proditione Galli centurionis obtinet Brodniciam.

Baudisiū profligat & capit Koniecpolscius.

Annus

Annus Christi, 1629.

INtegrum itaque bellum illud mansit in Annum Millesimum Sexcentesimum vigesimum nonum, aucto insuper hoste accessione Brodniciæ, cuius recuperationem licet facilem futuram fuisse Poloni putarint, grauiùs tamen circa eam laborarunt. Reliquerat Koniecpolscius Præfectus militiæ in vicinia pro hybernis circumcirca totum penè exercitum, vt à longinquo commeatum prohiberent Suecis in illo præsidio cum Comite Turrensi iuniore excubantibus, hocque modo in multam hyememisti constricti, ne efferre quidem pedem ex illa Ciuitate ac arce potuerunt, & annona omni consumpta, propediem deditionem facere decreuerant. Demum tamen mense Februario fuerunt subleuati à Ioanne Vrangelio Elbingensi Suetico Præfecto cum clade obsidentium. Qui nimium securi periculum imminens non præuiderant, nec tempestiuè conuenerant milites maiori parte in diuersa signis relictis dilapsi. Nec erant plures quàm quater mille, cum Sueci essent decem mille: Et ex Tribunis Ordinumq; Ductoribus vix vnus atq; alter aderat præsens. Quodq; potissimum, deerant consilia, prohiberi debebat & facilè poterat hostis trāsitu fluuij Drwencza, à quo custodiendo peditatu Germanico Equitis Melitensis Iudicki temerè reuocato, & omnibus copijs ad proximum campum retrocedere iussis, ordines fuerūt turbati, hostiq; tempus datum vadum illius fluuij superandi, ac spatium explicandi aciem. Qua etiam vtrumq; suum latus Poloni circumdari permiserunt, & Ordines suos confusos restituere (vti veterani monebant) neglexerunt, quin & tormentis proprijs in illa perturbatione contra summet stationem conuersis, & subsidijs non dispositis, ac nulla seruata arte militari, sola quinque Hastatorum & quatuor Cosacorum signa prælium inierunt. Pugnarunt tamen acriter, & magnam stragem in Suecis ediderant, sed multitudine hostium superante, destituti auxilijs quæ vna cum Duce (Stanislaus Potocki Castellanus Camenecensis erat) integris manipulis, tormentorum & suorum & Sueticorum densa iacula declinando, statim ab initio prælij ad tutiora recesserant, illi quoq; qui pugnabant receptū quæsierunt, signis nihilominùs seruatis præter vnicum Præfecti militiæ Koniecpolscij Signifero eius cæso interceptū. Atque hæc fuit series illius prælij prope Oppidum Gorzno Episcopi Plocensis die Lunæ Februarij decima nona commissi, in quo ex illis equitibus qui pugnarunt insigniores Drozdowski signifer Koniecpolscij, & Chodakowski Vicepræfectus Kalinouij, Ioannes Bokiey Centurio vnius cohortis Cosacorum, alij verò minoris nominis nonnisi octuaginta ceciderunt, & ex hostibus multò plures vnà cum collega Vrangelij Maijero duabus lanceis transfixo. Pedites Germanici trecenti, & Vngarici ducenti nec euadere nec pugnare in illa perturbatione potuerunt, & omnes fuerunt partim cæsi, partim capti, vnà cum quatuor paruis tormentis.

Brodniciam obsidēs Poloni

Vrangelius apud Gorzno profligat Polonos.

Potocki Stanislaus in fugam concessit apud Gorzno.

Castra

A. C. 1629. Castra nulla erant, cùm impedimenta sua singulæ cohortes, procul in diuersis suis stationibus reliquissent, & circa Lubauiam, ac pridie circa Gorznam in itinere aliquos currus ipsorum Sueci diripuerant. Inde verò Vrangelius liberè Brodniciam peruenit, commeatumque sufficientem intulit. Et vtendum ratus victoria, qua iactabat vniuersum exercitũ illum & robur Polonicum concidisse, Toruniam petijt, spe concepta, quòd Ciuitate ad tantum periculum non prouisa, & recentèr ab illo certamine metu consternata facilè potiretur. Ac peruenerat ad mœnia & portam Ciuitatis, quam Ciues militiæ expertes penè deseruerant: tamen à Gerardo Dinoff Tribuno veterano fortuitò ibi tunc præsente ad fortitudinem erecti, tormentis maiori numero ad eam partem conductis & explosis, hostem reiecerunt, & ex illo equitatu Polonico à pugna Gorznensi disperso, apud Golubiam mille quingenti collecti, eum in regressu carpebant, vt vix tertiam partem è suo peditatu saluam Elbingam reduxerit. Opportunè autem sub hoc tempus Varsauiæ Comitia Regni generalia celebrabantur, Ordines enim in contribuendis pro illo bello pecunijs eousq; nimium remissi, tanta elatione hostis excitati, magna studiorum coniunctione, etiam extraordinaria plurima tributa decreuerũt: & tum primùm cõcessa fuit collecta Fumalis denominata dimidij floreni communis à singulis domibus tàm Ciuitatum, quàm pagorum & villarum, (Curijs nobilium & Ecclesiasticorum exceptis) quæ quadruplum vsitati tributi agrarij æquauit. Ac resistebat pertinacius Prouinciæ Russię, Kiiouiæ, Volhiniæ, Podolię, ne talis lex noua cõtra ipsos prçcipuè inuenta (inconsueto modo contribuendi ex agrorum æstimatione, defraudabant isti ærarium publicum, ferè decimã partem tantũ iusti census conferẽtes) cuderetur, sed industria Georgij Offolinski inter Nuntios Terrarum ingenio & eloquentia tunc præstantis, tum acclamationibus & concordia omnium victi, Reipublicæ necessitati tam vrgenti cesserunt. Post illam quoque cladem Gorznensem primum depositis suspicionibus, propter quas gens ista exercitus ex milite externo sub signis & Ductoribus externis (alioquin singulares milites quamuis aduenæ sub Imperio Ducum indigenarum hic mereri magno numero consueuerunt) introduci in Regnum à sæculis vetabat, placuit vt ab Imperatore copiæ auxiliares ad istud bellũ aduocarentur: nempè quòd imminente proximo belli gerẽdi verno tempore, in tam breui tempore domi solito maior, vti necessitas requirebat, militariũ manus congregari non posset, & apud Imperatorem propè iam (vti tunc apparebat) perfunctum suis periculis domesticis, in promptu multæ legiones haberentur feriatæ. Et statim Comitijs finitis Rex Sigismundus omni studio ad apparatus bellicos conquirendos conuersus miserat pro huiusmodi auxilijs ad Imperatorem, à quo destinatus Arnhemius (post obsidionem Stralsundæ irritam) cum quinq; millibus peditũ & duobus millibus equitum per Pomeraniam veniens, initio Maij apud Hamerstinum delegatis Regijs exercitum illum suum lustrandum permisit, ac inde ad stationem sibi designatam versùs Grudentum processit; quò Præfectus quoq; militiæ Polonæ Koniecpolski suas copias iusserat cõuenire.

Torunia ab oppugnatione reijcitur Vrangelius.

Vrangelius in reditu multos ex suis amittit.

Comitia Pol. Varsau. 1629.

Fumalis collecta primùm instituta in Polonia.

Poloni permittũt vt Rex aduocaret auxilia ex Germania contra Suecos.

Arnhemius ab Imp. cum auxilijs copijs missus lustrat exercitũ contra Delegatis Regni Pol.

Nec segnior Gustauus Rex Suecus tempestiuè ex Suecia traiecerat Elbingam, & recensitis apud Mariæburgum quinq; millibus equitum & peditum octo millibus, mense Iunio apud Quidzinum castra posuit. Ibi itaq; Koniecpolscius, licet tunc adhuc nonnisi mille trecentos sub octo signis equites hastatos, ac mille ducentos Cosacos sub nouem signis haberet, aleam belli experiri decreuit. Et vt hostem à munitionibus suis auocaret, ac in campestria eliceret, cum equitatu solo, relicto itinere Quidzinum rectà tendente, versus castra Arnhemij quasi Prabutum iturus deflexit, reque communicata Arnhemio, iterum retrò ad Lusnam conuersus, primo diluculo vigesima septima Iunij, transitus fluuij Lyba, quos hostis custodire solebat, apud molendinum Sadow, & supra Trciáná summa celeritate per Cosacos occupari fecit. Successitq; ei ex voto, nam Suecus hoc cognito Quidzino relicto, eò cum suis copijs processit, vt transitus illos defenderet, quos in potestate sua tenens iam Koniecpolski, aliquot præterea turmas Cosacorum emisit ad hostem velitando distinendum, donec suus equitatus omnis fluuium superauit. Ac Arnhemius quidem censebat expectandum peditatum suum duobus milliaribus inde subsistentem, verùm Koniecpolski in Equestri congressu omni fiducia reposita, aciem statim instruxit, in læua Equitibus hastatis, in dextra Cosacis, ac in medio auxiliarijs Cæsarianis cum Arnhemio collocatis, prælium q; inchoantibus Cosacis, ipsemet cum hastato equitatu in confertissima Suecorum agmina, vbi Gustauus propè sua tormenta stabat, magno impetu irruit, cuneumq; illum disiecit, ac tormenta occupauit. Inde tota Suetica acie in subsidium suis laborantibus effusa, & Polonos, præsertim iaculis bombardarum, equis plurimorum prostratis vrgente, Cæsariani prælium exceperunt, & vniuersè vtrinq; acerrimo conflictu inito, tandem Sueci terga verterunt, pluresq; in fuga occubuerunt, à Polonis Strazeuum vsque insequentibus cæsi.

Reuocauerat tamen ex fuga Gustauus maiorem partem sui equitatus, & resarcitam aciem reduxerat, prælium instauraturus, si fortè victores incauti ordines soluissent: sed inuenit benè paratos, eumque hoc conspecto retrocedere parantem, Koniecpolscius iterum pugnare coëgit, emisso omni equitatu Polonico, & aliquot Cæsarianorum turmis, qui collatis signis post breuem dimicationem Suecos represserunt, & aliæ Cosacorum turmæ tardiùs ad pugnam aduenientes in latus ipsorũ recedentium inuectæ, eorum manipulos omnes dissipârunt, plurimosq; trucidârunt, dispersis Stummum vsque ad vesperam insistentes. Cæsariani à persequendo abstinuerunt, propter itinera fossis frequentioribus impedita, & equos suos celeri cursui minùs adsuetos. Gustauus ipse maximum periculum tunc subijt, apprehensus primùm, balteo quo tenebatur super caput abiecto, & petaso à capite sibi detracto aufugit, & iterum cùm captus ad cædem à Polonis traheretur, à Germano quodam qui eum agnouerat dicente, quòd esset ex vilioribus Ringrauij famulis, liberatus, ac equo perniciori impositus Mariæburgum intempesta nocte euasit: Ringrauius iunior, & Comes de Maydeburg in isto conflictu ex parte Suetica

A. C. 1629. Gustauus Suecia Rex apud Quidzinum castra metat.

Koniecpolscius ad prælium elicit Suecum & vincit.

Prælium Polonorum cum Suecis apud Trciana.

Sueci profligantur à Polonis.

Gustauus Suecus Rex captus à Polonis nec agnitus elabitur.

A.C. 1627.

tica perierat, aliorum verò occiſotum latè per campos à Trzciáná Stu-
mum vſque patentes cadauera iacentia numerari non poterant: viui du-
centi, & inter eos pleriq; Ordinum Præfecti capti, vnà cum quindecim
ſignis equeſtribus, & tormentis decem ligneis, corio (artificio nouo) af-
fabrè compactis, vt facilè circumferri, & tamen decies ad minùs vibrari
poſsint. Ex Polonis inter paucos deſideratos perierat meus frater Ni-
colaus Piaſecki Signifer cohortis Kazanouij, & ex Cæſarianis vnus tan-
tùm Centurio grauiùs in capite fuit vulneratus, & pauci equites ſaucij.

Ringrauius iunior occiditur.

Suecorũ caſorum ingens numerus.

Tormentorũ bellicorũ nouum artificiũ.

Rex Sigiſmundus ſub id tempus Varſauia decima nona Iunij profe-
ctus, Bydgoſtiam veniens primum Nuncium de illa victoria accepit, &
feſtinauit ad caſtra, ſperans quod ſuo aduentu aucto exercitu, vltima ma-
nus bello illi imponenda eſſet. Nec caruiſſet optato ſucceſſu, niſi hunc
euertiſſent occultiores doli, quibus & Præfectus Koniecpolſcius circum-
uentus victoriam illam non proſequabatur. Mariæburga ſumma rei ſta-
tìm à pugna Trzcianenſi petenda erat, ſed Arnhemius cum ſuis Cæſaria-
nis maluit diuertere ad ripam Viſtulæ ex aduersò Albi montis (Inſulæ
Mariæburgenſis ſuperum caput, à quo Viſtula diuiſa vno alueo Gedanũ,
altero Elbingam decurrit) vt munitionem à Suecis ibi excitatam traiecto
flumine (vt aiebat) occuparet, & Koniecpolski tardiùs poſitis caſtris
propiùs Mariæburgum, atque carens peditatu illo Germanico, contra
muros & vallum illius oppidi proficere nil potuit, tempuſque datum ita
fuit hoſti, vt munitiones ibi ſuas ductis aggeribus operâ Colonorum Zu-
lauienſium magno numero eò conductorum firmârit, & nouas copias
comparârit, accitis ex Liuonia præſidijs, quæ interim cum Lituanis (iſtis
quoque conueniebat tunc diſtinuiſſe ab illa parte hoſtiles vires) factis
inducijs vacabant. Atque talis error totum rei bene gerendæ tempus
extraxit. Nam etiam præſente Rege in caſtris, Arnhemius cum ſuis apud
illam ripam hæſit, & monitus ne ibi impenſam perderet (conſumebat in
dies magnam vim pulueris nitrati, & pilarum, reſonando in aëra, nullo
damno Suecorum, & naues innumeras perdidit, quas contra omnem ra-
tionem obijcebat ictibus tormentorum Sueticorum ſub eorum mœnib⁹
Viſtulam ponte iungere inaniter contendens) militem ſuum ad caſtra
Regia progredi nolle prætendit, niſi ipſi ſtipendia ſoluerentur. His
quoq; numeratis, (Rex ſtatim fecerat ea dari ex priuato ſuo ærario) pa-
rere noluit, cùm Rex decreuiſſet diuidere copias tàm numeroſas, (erant
15. millia equitum, & viginti quatuor millia peditum) vt parte Elbin-
gam parte Pilauiam (oppoſuit ad hoc Arnhemius ſibi non eſſe com-
miſſum à Cæſare vt inuaderet ditiones Electoris) dimiſſæ commeatum
haberent copioſiorem, & à pluribus locis hoſtem oppugnarent. Ad
vltimum fuit deprehenſum à Trzcianenſi conflictu, Electoris Ducis in
Pruſsia Nuncium perpetuò ipſi Arnhemio adhæſiſſe, omniaque con-
ſilia Polonica inde Electori, & ita hoſti patuiſſe, (erat Electoris cliens
Arnhemius, in eiuſque ditione Electorali domicilium habebat) &
quoddam arcanum à Rege cum eo Præfecto militari Polonico ſolo
conſcio, vſq; & Principe Vladiſlao excluſo, tractatum, ab ipſo Electori re-
uelatum

Sigiſmundus III. Rex de victoria Trzcianenſi Bydgoſtiæ accipit nuncium.

Arnhemius montem Albũ oppugnandũ ſuſcipit vt tẽpus daret Sueco.

Arnhemij excuſatio ne tẽpus perderet apud Album montem & veniret ad caſtra Regũ.

Arnhemij fraus deprehenſa.

Arnhemius ablegatur ad Valnſtenium.

A. C. 1629.

uelatum fuiſſe, eoque opportunitatem quandam rei bene gerendæ efflu-
xiſſe. Actum demum Rex fraude comperta, miſſo celeriùs ad Valnſte-
nium Nuncio, effecerat, vt eum reuocauerit, eiuſq; loco ſubſtituerit A-
dolphum Ducem Holſteinenſem. Verùm ſerò nimium adultâ iam
æſtate, & cùm Rex languore ex diſſenteria concepto caſtra relinqueret.
Poſt diſceſſum autem Regis, Præfectus exercitus Koniecpolſcius Inſu-
lam Mariæburgenſem occupandam, Guſtauumq; hoc modo interclu-
dendum inſtituerat, ac infra Mariæburgam altero milliari munitionem
Sueticam ad ripam Nogati pro inhibendo in illam Inſulam tranſitu exci-
tatam, redegerat ſummâ vi in poteſtatem ſuam; eiuſq; cura ac cuſtodia
Cæſarianis commiſſa, aliquot Coſacorum turmas in Inſulam expedierat.
Sed priuſquàm maiores copias eò tranſmiſiſſet, inducias triginta dierum
pepigerant cum hoſte Delegati ex Comitijs Regni deputati pro tractan-
da pace, perſuaſi ab Electore Duce Pruſsiæ, quòd ipſius opera æquioribus
conditionibus illa tunc concludi poſſet. Alij quoq; grauiores caſus inci-
derant, qui curſum illius belli interrumpere tunc cogebant. Peſtis ſęua
ex Sueticis caſtris ad Cæſarianos, qui ibi liberiùs conuerſabantur, tranſ-
lata, tota Polonica caſtra inuaſerat, & multis ex ea in dies ſingulos mo-
rientibus, tantò plures inficiebantur, vt inſigniores qui numeroſam fa-
miliam alunt à tali malo tuti eſſe non poſſent; nullumq; remedium ſu-
pererat, niſi vt concurſus ille multitudinis quamprimùm ſolueretur.
Tantò magis quod præter metum contagionis, ex oppidis proximis pro-
polæ commeatum ad caſtra adferre non auderent. Vel etiam quòd iti-
nera vno milliari à caſtris propter latrocinia nõ eſſent ſecura, vnde exer-
citus ille magna annonæ & pabuli equorum inopia laborare cæperat, &
ad Suecos ex Cæſarianis non pauci propterea tranſibant. Imò iſti pro-
pugnaculum illud apud Nogatum interceptum, cùm iam Coſaci in inſu-
la, cæſo Vrangelio iuniore felices progreſſus haberent, temerè deſerue-
runt, non tam propter victus neceſsitatem, quàm ex ſimultatibus poſt
Arnhemium relegatum conceptis, propter quas nulla etiam fidelis ope-
ra ab illis amplius eſſet expectanda, eoſque quamprimùm, ne inanitèr
æs Caſtrenſe lucrarentur, dimitti conueniret. Tractatus itaque pacis
fuerat introductus: & licet Delegati Poloni non eam facilitatem quam
Elector promiſerat, in eo continuando inueniſſent, ac ſtatim ab initio
offenſi elatione Guſtaui, (fraus Arnhemij iſtam poſt tantam cladem ad
meliores ſpes erexerat) colloquium inchoatum abrumpere voluerint,
tamen adnitentibus Galliæ & Angliæ Regum Legatis continuabatur, ac
poſt longas diſceptationes induciæ ad annum Milleſimum ſexcenteſimũ
trigeſimum quartum, menſe Iunio illius anni terminandæ fuerunt ſtabi-
litæ. Talibus conditionibus præcipuis, quòd Brodnicia, Vormditum,
Melſacum, Stumum, Dirſauia reſtitueretur Polonis, Mariæburga tradere-
tur in depoſitum Electori Duci in Pruſsia, qui vtilitates annuas ex illa In-
ſula prouenientes in ærarium Regis Poloniæ inferret, & inducijs finitis,
niſi pax plena interim conſtitueretur, Arcem illam & Ciuitatem vnà cum
Dirſauia Suecus reciperet, ac loco pignoris interim haberet portum cum
Arce

Sigiſmun. III Rex Pol. incidit in morbũ & reliquit caſtra.

Coſaci in Inſula Mariaburgi irruunt

Vrangelius iunior in Inſula Mariaburgi à Coſacis cæſus.

Germani milites propter Arnhemium ablegatũ nullam operam vtilem Polonis præſtant.

Pax tractatur & concluditur cũ Suecis in Pruſsia ad annos 5.

A.C. 1629. Arce Memelense Ducatus Prussiæ, & Elbingam, Bransbergam, portumq; Pilauiensem, ac omnia quæ eòvsque in Liuonia occuparat, teneret: Rex & Ordines Regni Poloniæ conuentionem hanc confirmarent. Ad quod Comitia Varsauiæ mense Nouembre fuerunt celebrata in maxima perturbatione propter pestem ibi grassantem ex Castris Prussicis dilatatam, & quòd Rex talem pactionem reprobaret. Exoratus tamen à Senatu, vt bellum illud tam difficile ad feliciora Reipublicę tempora differret, eam suscepit, approbarique publico Ordinum decreto permisit. Atque ita ad tempus restinctum fuit belli illius Prussici incendium, ex quo subsequens pestis calamitas, non minùs afflixit Poloniam, latè per vicinas Prussicis Prouincias, præsertim Masouiæ & Maioris Poloniæ diffusa, innumeram populorum multitudinem crudeliter depascens, vt non rarò integri pagi atque villæ habitatoribus suis omnibus tali lue exstinctis, vacuę viserentur. Statim quoq; post Comitia metu pestis Aula tota dispersa, Rex cum Regina & filijs, ac paucissimis domesticis recesserat Osiecium.

Comitia Pol. Varsau. in Nouembre. 1629.

Pestis crudelior totam Poloniam peruadit.

Mense autem Octobre huius anni, memorabilem victoriam obtinuit de Tartaris, quorum sexaginta millia Duce Galga fratre Chami seu Principis Tartarici, ac Murza Cantimiro Russiam ingressi, dimissis prædatum suis turmis Socaliam vsq;, incendijs & rapinis illas partes fædarat. Eos verò reuertentes apud Monasterisca & Burstinowo Stephanus Chmielecius cum Cosacis profligauit; alios Stanislaus Lubomierski Palatinus Russiæ superueniens cum alijs copijs excepit & fudit, vt vix aliquis ex illis turmis quæ prædatum intrò Poloniam iuerant, (etiam Cantimiri Murzæ filius ibi occubuerat) euaserit: viui capti bis mille, inter quos fuit frater Chami seu Principis Tartarorum iunior. Alter frater illius Principis Galga, & Cantimirus vltra Tyram castra posuerant, & audito aduentu Chmielecij cum Cosacis, abierant non tentato prælio.

Tartari profligatur apud Burstinowo à Polonis.

Sub finem verò huius anni obierat Gabor Betlem Transiluaniæ Princeps, qui propria industria partum Imperium, virtute retinuit, & sine vicissitudine fortunæ solus sub hoc tempus cum Austriacis feliciter bellum gessit, eisque clades multas (cæso Dampiero & Buquoio Ducibus Cæsarianis) intulit. Ei successit in Principatu Transiluanię fauore Turcę & Procerum Transiluaniæ Georgius Rákocy, remota vidua Betlemi & eius fratre Isthuano Betlem posthabito.

Betlem Gabor moritur feliciter gestis bellis contra Austriacos clarus.

Georgius Rakocy renunciatur Princeps Transiluaniæ.

In Germania cùm Cæsariani pulsis toto Imperio suis hostibus securiores, seu classe destituti, circa maritima otiosi hærerent, partemq; copiarum suarum in Poloniam, partem in Italiam amandassent, Daniæ Rex recollectis suis, & misso Morgano in ditionem Holsatię ac Slesuicensem, plurimas ditiones eiectis præsidijs ipsorum recuperauit. Quod profuit ad tractatum pacis Lubecæ à Delegatis Cæsareis Danicisque tota hyeme inani labore continuatum, tandem æquis medijs terminandum: Hoc enim Cæsariani permoti, seu quod ad subleuandam Syluam Ducis ab Hollandis sub id tempus arctâ obsidione cinctã, & in Italiam contra Gallos Duci Mantuano auxiliũ ferentes, auocarentur, faciliores conditiones pacis, Dano proposuerãt. Et coaluerat illa pax sub finem Maij istius anni tali lege:

Daniæ Rex recollectis viribus suis ex Holsatia Cæsarianos eijcit.

Lubecæ pax tractatur inter Imp. & Danum.

Nempè

A.C. 1629.

Nempè vt amicitia inter Imperatorem & Danum Regem vetusta coleretur: Danus rerum Imperij nonnisi vti Dux Holsatiæ curam haberet, & in actionibus regiminis Imperatoris nil corrigeret: Episcopatus in Germania non occuparet. Speciali tamẽ diplomate postmodũ concesserat Imperator eius filio Friderico Episcopatũ Bremensem. *Insulas Femeram, Nordstrand, & alia loca intercepta legitimis Dominis restitueret; Vensliam, Stormariam, Holsatiam, Iuttiam, Ditmarsiam, Nesuicum & alias ditiones ac loca ab Imperialibus occupata integra reciperet, saluo Imperatori iure directi Dominatus super Holsatia, Stormaria, & Ditmarsia. Expensæ vtrinq; vt compensarentur, & captiui dimitterentur. Pactis istis à parte Imperatoris Rex Hispaniæ, Poloniæ, Administratrix Belgij cum tota Domo Austriaca, & Electoribus ac Principibus Ordinibusq; Imperij. A parte vero Dani Rex Galliæ, Angliæ, & Sueciæ, & Ordines Hollandiæ includerentur, si eis non contradicerent.*

Pacis cum Dano & Imp. conditiones.

Daniæ Regis filius retinet Bremensem Episcopatum.

Sed contradixerunt isti statim ob non restitutum Palatinum, & Michelburgenses, ac alios Principes, qua flama adhuc tunc neglecta paulò post tota Germania miserè conflagrauit. Auxerunt etiam mox dissidiorum in Germania materiam edicta Imperatoris seueriora, 6. Martij istius Anni C. 1629. promulgata, pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum, & Religione Catholica instauranda, dissidentiumq; Religionum pace ad concordiam Passauiensem A. C. 1555. & Augustanam 1555. tum & ad terminos confessionis Augustanæ 1530. reducenda, hoc anno diuulgata. Et simul insolens militis alendi introducta ratio, inuitis Prouinciarum populis eo onere contra præscriptum antiquarum sanctionum Imperialium grauatis, idq; nulla æquabili moderatione seruata, sed licentiæ militaris arbitrio, vt Ciuitates & Oppida quasi in prædã datę, à receptis hospitio, seu præsidij Imperatorij titulo militibus, stipendiorum nomine diriperentur, conniuentibus ad omnia eorum Præfectis. Isti enim non aliud responsum dabant ea de re conquerentibus, nisi quod *Imperator mallet suos subditos habere pauperes quàm rebelles.* Hæc itaque nouarum offensionum cumulata materia non solùm fouit, sed etiam accelerauit nouum belli Palatinalis incendiũ, à Magdeburgo Ciuitate celebri sumpto hoc eodem anno initio. Gustrouiæ (est primaria Ducum Michelburgensium sedes) desidebat tunc Valnstenius Dux Cæsareanæ militiæ, vt Dominatum suum in illo Principatu firmaret; & tenebat quadraginta millium exercitum circumcirca per Pomeraniam, Marchiam, Saxoniæq; partem dispositum, modum illum emungendi à Ciuitatibus stipendia non negligentem. Quo nomine Magdeburga quoque aliquoties magnam vim pecuniæ numerauerat, & tandem fatigata, cum tantis sumptibꝰ se sufficere non posse respondisset, eosq; præstare recusasset, Croatorum Legio cum Præfecto Bechero ad extorquendam huiusmodi solutionem missa, omnes transitꝰ ad Ciuitatẽ insedit, & multos currus ad mercatũ cò venientes diripuit: vicissimq; populus Ciuitatis arma pro defensione sua corripuit, eruptioneq; facta, naues aliquot cum commeatu pro vsu Valnstenij transeuntes in Albi fluuio intercepit, & ex vicinioribus stationibus,

Ferdinandus Imp. publicat edicta pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum.

Germaniæ Prouinciæ diripiuntur à milite Imper.

Imper. mallet habere suos subditos pauperes quam rebelles respondent querulantibus Cæsarianis.

Magdeburga motuum initia.

Magdeburgenses intercipiant naues Valnstenij.

Qqq ac ex

A. C. 1629.

ac ex pago ibi vicino Crocouia Cæſarianos inde Ciuitati infeſtos imminentes, cæſis propè centenis eiecit; ex eoque initio res in apertum bellum prorupit. Valnſtenius enim eò ſtatim plures legiones cum Tribuno Cronico direxerat, quæ Ciuitatem obſiderent, quantumuis Magiſtratus per Legatos Hamburgenſiũ & Lubecenſium excuſauerint illum populi errorem ſe inconſulto & inuito perpetratum, ac offerret multum auri vt pacem redimeret. Nec alia ratione placari ille voluit, niſi vt reciperet præſidium Cæſareum Ciuitas, à quo iſta direptionem timens, & magis ne exequi vellet mandata Imperatoris nuper edita pro reſtitutione Religionis Catholicæ ac bonorum Eccleſiaſticorum, extremam defenſionis fortunam maluit experiri, exindeq; à Cæſarianis continuò fuit oppugnata exitu triſti, vt ſuo loco apparebit. Paulò ante inchoatum hoc bellum mænia Ciuitatis illius ab vna parte centum vlnis in longum corruerant, vti & Bransbergæ in Epiſcopatu Varmienſi acciderat paucos ante Menſes, quam à Guſtauo Sueco caperetur. Non ſolùm autem Magdeburga, ſed & aliæ Ciuitates Imperiales ijſdem ex cauſis, nempè mutationis Religionis, & expilationis metu turbatæ, pro conſeruando ſuo ſtatu varia defenſionis remedia tunc quæſierunt: Hamburgenſes à Tillio, qui Stadæ cum ſuo exercitu ſubſiſtebat, requiſiti vt præſidium Cæſareum reciperent, omninò renuerunt, ac illo munitiones ad obſidendam eam Ciuitatem extruente, ipſi quoq; de milite ſufficiente ad reprimendam omnem vim ſibi proſpexerant: Stralſunda cum Sueco fœdere propterea ſtabilito, ipſius præſidium admiſerat, ac ad finem anni maiori numero ibi congregatę Sueticæ copiæ, Michelburgenſium, Magdeburgenſium, plurimorumq; aliorum illius oræ locorum patrocinium ſuſceperant, tota penè Germania ad earum ingreſſum applaudente, vt infra patebit.

Valnſtenius Magdeburgã obſidet.

Valnſtenius reconciliari nõ vult niſi Magdeburga recipiat præſidiũ Imper.

Magdeburgæ mænia ante inchoatum bellum corruunt.

Hamburgenſes à Tillio coguntur vt recipiant præſidium Imp. ſed nolunt.

Guſtauus Suecus Rex in auxiliũ Michelburgenſibus Tranſulto venit.

Quod autem attigimus de obſidione famoſa Syluæducis Ciuitatis in Zelandia, eam ab vltimo die Aprilis huius Anni Henricus Vilhelmus Auraniæ Princeps Hollandorum Dux inſtituit, conducto valido & numeroſo exercitu, qualem Hollandi vix aliquando habuerunt, & apparatu bellico ingenti. Maximè autem ibi induſtria militaris & artificia ingenioſa oppugnationis enituerunt, vt omnia planè & antiquioribus bellatoribus vſitata, & à modernis inuenta, hæc vnica obſidio in perfectione ſumma repræſentârit.

Syluæducis obſident Hollandi.

Intra decem ab aduentu ſuo dies, Dux ille Hollandicus totam Ciuitatem concluſerat, ab vna parte Erneſto Caſimiro, ab altera Guilhelmo Naſſouijs, & à Petleriano propugnaculo Brederodio collocato; caſtraq; ſua circumuallauit ducto aggere & foſſa 24. pedes lata, & 8. profunda, in quam etiã Domne fluuium à conſueto intrò Ciuitatẽ curſu auersũ deriuauit, ac ita ab extra ſecurus, pluteos & teſtudines (galeriæ nunc dicũtur) & inde cuniculos ad mænia Ciuitatis promouit, quibus obſeſſos non minori fortitudine & ſcientia militari reſiſtentes à propugnaculis extra Ciuitatem ſitis poſt ſanguinolentos plurimos vtrinq; congreſſus excluſit, & demum cuniculus ſubtèr vallum contiguum portæ Vuchtenſi ductus, magno

A. C. 1629.

magno fragore emergens, latum ingreſſum intrò Ciuitatem aperuerat. Vnde deſperata obſeſſi defenſione, vltimo die Auguſti deditionem fecerant. Secundò demùm obſidionis menſe Henricus à Berga cum viginti quinque millium exercitu venerat in auxilium Ciuitati, ſed munitiones Caſtrorum Hollandorum, tanto temporis interuallo operis continuatis firmatas, nulla parte perfringere valuit, & vnica ſubſidij ſpe in eorum viribus diſtrahendis auertendiſq; repoſita, in Velauiam conceſſerat, quò Cæſarea quoque auxilia cum Comite de monte Cuculi, paulò poſt aduenerant, grauem aliquam cladem illi ditioni hoſtili, Vltraiectũ & Amſterlodamum vſq; præſidijs vacuæ illaturi. Nec caruiſſent optato euentu, niſi fortuna hoc anno magis Hollandis fauiſſet: Emiſſæ ab iſtis aliquæ militares turmæ ad obſeruandos hoſtis progreſſus, ſummo ſilentio Veſaliam (cuius Gubernator nõniſi de ſecuritate itineris pro cõducendo comeatu ad caſtra Hiſpanica ſolicitus, eò bonã partem ſui præſidij amandauerat) in aurora aduolant decima nona Auguſti, & ſuperato propugnaculo quodã, necdùm perfecto, excubias trucidãt, apertiſq; portis ædes Gubernatoris illi⁹ ciuitatis ſtatim occupant, ipſum Gubernatorem capiunt; ac inde alia porta aperta Ciuitatem ingreſſi, eam totam in poteſtatem ſuam redigunt, cæſis propè centenis Hiſpanis, qui collecti reſiſtere voluerant, reliquis captis vnà cum magna copia apparatus bellici & annonæ. Ciues nullum damnum acceperunt, ſed Mercatorum Brabantinorum facultates in prædam victoribus ceſſerunt, in ſingula militum capita bis mille aureis nummis æſtimatam.

Syluæducũ deditionẽ facit Hollandis.

Henricus à Berga non poteſt ſubuenire Syluæducenſibus.

Henricus à Berga cũ Cæſarianis auxilijs in Velauiã tranſit.

Veſaliam Hollandi intercipiunt.

Hoc audito Bergenſis ac Montecuculli oppida quæ in Velauia interceperant, direpta priùs, deſeruerunt, veriti maximè ne amiſſo illo vnico loco vnde in neceſſitate ſubleuari potuiſſent, à ſuperueniente Erneſto Naſſouio ex caſtris à Syluaducis cum magno copiarum numero contra ſe dimiſſo, & à præſidijs Hollandicis vicinioribus circũuenirentur. Atq; ita Hollandi anno hoc acceſſione duarum potentium Ciuitatum rem ſuam auxerunt.

Henricus à Berga Velauiam deſerit poſt captam Veſaliam.

In Gallia Rupella à Rege capta, Vgonotorum res conciderant, & quamuis in Linguadoca non paucæ adhuc Ciuitates in eorum nomen tenerentur, tamen expugnato ſummâ vi Priuaſio, & ſolo æquatis à Montmoranzio Duce eius mænibus, primarijſque Ciuitatis in crucem actis, reliquæ Ciuitates territæ, ad obſequium Regis redierunt, venia commiſſorum impetrata; quam Dux quoque Roanus obtinuit, ita vt per triennium extra Regnum degeret. Atq; ita corruit ſocietas Vgonotorum, quæ in Gallia partìm minis, partìm precibus domicilio impetrato, etiam Dominatum Ciuitatum optimarum & totius Reipublicę Gallicæ adminiſtrandæ potiores partes ſibi vſurpârat, vt Reges illi nõniſi ipſius arbitrio, belli paciſq; conſilia agitare, arma ſumere & deponere, & quaſi in diuiſo Imperio precario regnare cogerentur. Ea verò ſublata, (planè Herculeus fuit ille labor) quantum acceſſerit potentiæ illorum Regum, conſequentium temporum ſeries docebit: nempè qui olim ſingulis bellis ſuſtinendis (niſi ita Vgonotis placuiſſet) ſufficere vix poterant, paulò poſt ſimul

Montmoranſius Priuaſij Vgonotũ mænia ſolo æquat

Vgonoti & Dux Roanus ad obſequium Regis redeũt.

Galliæ Regum potentia aucta Vgonotis ſublatis.

A. C. 1629.

simul per Germaniam, Burgundiam, Lotaryngiam, Artesiam, Italiam, Hispaniam, terra mariq; fortes victoresq; exercitus circumduxerunt.

Pax inter Gallos & Anglos instauratur.

Cum Angliæ Rege pax quoque facilè Vgonotorum rebellione sopita, redintegrata fuit Gallis, & vetera inter ista duo Regna fœdera restituta. Cæterùm cùm in Italiam anno præterito pro defendendo Mantuano Ducatu subsidia Gallica penetrare non potuerint, eò quòd transitus omnes Alpium Sabaudiæ Dux diligentiùs custodiret, hoc año primo vere ipsemet Rex Galliæ cum triginta milliũ exercitu eò adueniens, claustrorum illorum præcipuum Susam dictum, vi irrumpens occupauit, & toto exercitu suo in Sabaudiam introducto, in proximis cõmodioribus retinendo illi transitui locis, propria præsidia disposuit. Ad quam famam commota tota Italia, suspensis animis, magnam aliquam rerum vicissitudinem expectabat, propter veteres Gallorum cum Hispanis pro Mediolanensi Ducatu, & Regno Neapolitano controuersias. Magis autem Hispanicos Ministros inopinatus ille Gallorum aduentus terruerat, eò quod propugnacula propè omnia, tam circa Mediolanum, quàm Neapoli vacua præsidijs essent, & vires tunc excipiendo tantò periculo pares non haberent, nec satis fiderent populis Italiæ nouandarum rerum studio in Gallos propensis. In discrimen igitur armorum descendere minus tutum futurum sibi iudicantes, consilio Gallicum illum primum feruorem restrinxerunt.

Galliæ Rex Susam capit & ipsemet in Sabaudiam venit.

Italia tota ad aduentum Regis Galliæ commouetur.

Gallorum primum impetũ cõsilio restinguunt Hispani.

Iuerat Dux Sabaudiæ statim Susam, & inprimis causam propriam cum Mantuano potestati Regis permittens, operam suam ad componendum omne negotium quod eidem Mantuano cum Cæsare & Hispanis intercedebat obtulit, dummodo Rex vltrà non progrederetur, & Susæ rei ex vóto suo perficiendæ exitum expectaret. Ac effecit vt Rex ibi substiterit, & tractatu pacis introducto, cõditionibus satis æquabilibus acquieuerit. *Præcipuè vt Gubernator Mediolani, ab obsidione Casalis statim recederet, & loca in Montferato occupata dimitteret, Sabaudus retineret Trinum cum annuo censu inde proueniente quindecim millium nummorum aureorum. Cæsar intra Bimestre Diploma super Principatu Mantuano & Monteferrati Niuernensi daret; & Rex Hispaniæ intra idem tempus hæc omnia approbaret.*

Sabaudiæ Dux conuenit Regem Galliæ Susæ & permittit omnia eius potestati.

Verùm istam concordiam nonnisi ad lucrandum Hispanis tempus fuisse compositam, mox apparuit. Imperator enim conditionem illam de dando Niuernensi diplomate pro Mantuæ Ducatu se inconsulto (vti aiebat) susceptã, ratam habere noluit, indignum ducens vt armis ac arbitrio alieno ad deferendum alicui Imperialem ditionem cogeretur: & Rex Hispanus responderat, ita demum Mantuano se pacem daturum, si Galliæ Rex Sabaudo Susam restitueret, exercitum ex Italia abduceret: Mantuanus depositis armis sententiam Cæsaris in causa iuris successionis suæ Mantuanæ expectaret. Atque hoc modo tractatus illi ad remorandos Gallos arte instituti, euanuerant, & Hispanis ad præmunienda sua propugnacula, augendasq; copias tempus fuit datum. Soluerant tamen obsidionem Casalis statim, & ex Monteferrato excesserant. Hocque Rex Galliæ

Hispani Galliæ Regi cõditiones promissas nõ seruant, postquã primum eius impetum euaserunt.

A. C. 1629.

Galliæ sufficisse sibi tunc ratus, nouo præsidio cum commeatu Casalium introducto, ac circa Susam toto relicto exercitu, in Galliam redierat, alterius Mensis insuper inducijs factis, quibus durantibus Imperator, intercessorum, præsertim Summi Pontificis Romani cura, ad approbandum illum tractatum pacis induceretur. Sed istæ quoque induciæ magis conducendis in Italiam Austriacorum legionibus, quam paci conciliandæ seruierunt. Nam interim Comes Merode, Sultius, Altringer, Ossa, Galassius, Cæsariani Duces Lindauiæ lustrato triginta millium exercitu cum viginti tormentis & magno apparatu bellico, transitus Helueticarum & Rheticarum Alpium à nemine tunc custoditos intercæperunt, eisque munitis in Rhætiam penetrantes, initio mensis Iunij Curiæ, Gallico inde Legato eiecto, suum præsidium collocarunt. Hocque modo de libero maioribus ex Germania conducendis copijs transitu securi, per Mediolanensem ditionem in Mantuanum agrum rectà transierunt. Ab altera parte Hispani Neapoli numeroso milite adducto, & alio Mediolani conscripto vna cum Duce Sabaudiæ Padi ripas insederant, vt Galli licet in propinquo adessent circa Susam, Casalium tamen transitum nullum haberent. Ambrosium Spinola militia celebrem tunc Rex Hispanus ab Aula sua dimissum præfecerat Mediolano & Ducem illi bello, quod rescisso omni pacis tractatu proclamatum, maxima studiorum contentione (nempe quo summum in Italia rerum arbitrium Hispanis vindicaretur) promouebatur. Imperialibus enim Mantuanum territorium hostilitèr ingressis, Niuernensis Dux fortitèr se opposuit: & cum illi Carneto (Veneti defendendum susceperant) intercepto Mantuam appropinquassent, eos ipse ad finem huius anni continuis dimicationibus distinuit, ac demum & castra ipsorum demisso lacu inundauit. Sicq; illi propè quinque mille partim cæsis, partim aquis suffocatis ex suis amisis à Mantua tunc recesserant, & in Mutinensi, Regiensi, Placentino, ac Cremonensi tractu sumptis hybernis, non minùs quàm in hostico extorquendis stipendijs & commeatu populos diuexarunt.

Galliæ Rex abit ex Sabaudia prolongatis inducijs.

Imp. copiæ in Italiam veniunt.

Hispani Padi ripas insederant transitũ Casalium Gallis intercludendo.

Spinola designatur gubernator Mediolani & Dux belli ad Casalium.

Veneti amittunt Carnetum quod custodiendum susceperant.

Niuernensis Cæsarianos reijcit ab obsidione Mantuæ.

Annus Christi 1630.

N Annum autem subsequentem Millesimum Sexcentesimum trigesimum iterum Imperiales Duces ab vna parte contra Mantuam, ab altera Hispanici cum Spinola nouo Mediolani gubernatore ad expugnandũ Montferratum & Casalium arma conuerterunt. Ac illi quidem aucti nouis copijs ex Germania magno numero primo Vere conductis, postquam Venetorum copiarum Ducem (belli imperitum) apud Portum fugarant, Niuernensem intrò Mantuam compulerunt, & non multò post proditione Præfecti tunc illius Ciuitatis, quasi auxiliares à Venetis aduentantes in Ciuitatem admissi, eam cæperant, & spoliarant, Duxque Niuernensis pacta sibi Ferrariam transeundi securi-

Veneti auxiliares Mantuæ apud portum à Cæsarianis fusi.

Mantuam proditione gubernatoris Cæsariani capiunt.

A. C. 1629.

securitate, etiam Arcem ipsis dimiserat, eius verò filij Principis vxor salutem quæsierat fuga ad Monasterium Monialium deducta: postea tamē fuit permissa liberè citra iniuriam ad maritum abire. Hocque modo totum Mantuanum territorium deuenerat in Imperatoris potestatem. Sed Spinola circa Casalium difficiliorē fortunā est expertus; præsidium enim Gallicū eius loci, cui cum Imperio militari præerat Comes Torrasius obsidionem illam fortisimè tota æstate sustinuit, & eruptionibus continuis magna damna oppugnatoribus intulit, plurimis cæsis insignioribus, inter quos perierat Marchio Malaspina Præfectus Italici equitatus, & Octauius Sforza, ac ipsemet Spinola ex mærore concæperat morbum lethalem, & Hispani non pauci occubuerant: Gallicus etiam exercitus interim Pinarolum & Marchionatum Salutij, ac plura loca Sabaudiæ Ducis cæperat, vt haberet quo Niuernensis damna commutaret: & demum mense Augusto progrediens in auxilium Casaliensibus, apud Carignanum & Pondesturam prælio commisso Hispanos profligauit; Ponte tamen ab istis fugientibus disiecto, Padum vt Casalium perueniret superare non potuit, & priusquam transitum sibi comparasset, Legatus Summi Pontificis Iulius Massarinus tempus habuit ad pacificationem inchoandam, breuibus inducijs ab vtraq; parte impetratis conditione tali: *Nimirum vt Galli Casalij Citadellam retinerent, Hispanis verò* (ne nimirum isti iacturam existimationis suæ facerent si obsidionē nullo profectu soluissent) *Oppidum cederent possidendum ad quindecimam Octobris, ad quam si Gallis in præsidio illius Citadellæ manentibus subsidia venissent, iterum Hispani oppidum & Arcem ipsis restituerent, si verò non venirent etiam Citadellam totumq́ Casale Hispani obtinerent.* Ad speciem potiùs composuerat Massarinus concordiam huiusmodi, saltem vt arma sisteret, donec sanciretur ab Imperatore pax firma, quæ iam in Comitijs Germaniæ Ratisbonæ per Oratorem Galliæ Regis Carolum Brulardum, ac Frà Iosephum professionis Capucinorum tractabatur: Et iuxta eam introducti fuerant Hispani in oppidum & Arcem Casaliensem, Gallis Cittadellam retinentibus: & cùm terminus induciarū in proximo adesset, ac Galli suum exercitum apud Polangaram Pado traiecto ad subleuandum Casale adduxissent, reddiq; sibi ex pacto oppidum cum Arce ab Hispanis vellent, eò magis quòd Rex Galliæ pacis formulam Ratisbonensem non probaret, iterum idem Legatus Pontificius concursum armorum (habebant Hispani in promptu vires quibus potuissent prohibere inferri Casalium auxilia, licet vti condixerant Gallis Cittadelam tenentibus, oppidum arcemq; cessissent) alia ingeniosa pactionis regula diremit. *Nempè vt æquè Galli Citadela, atq́ Hispani oppido Arceq́ excederent, & filius Ducis Niuernensis secundo genitus Dux Vmenæ totum Casalium teneret iureiurando interposito, quòd eum locū in nomē Cæsaris custodiret, neminiq́ traderet, nisi ei cui Cæsar tradendum iuberet.* Dubia verò quæ supererant circa abducendum ex illis partibus militem, composuerant Delegati Gallici, & Sabaudiæ arbitro eodem Legato Pontificio & Marchione Sancrucio vices Gubernatoris Mediolani post Spinolam (quindecima Septembris propè Casalium in Castello

Niuernensis Dux Ferrariā deditā Mantua abit.

Spinola Casaliū obsidet.

Torrasius Hispanis apud Casalium cladem infert.

Octauij Sforza apud Casalium casus.

Pinarolum Galli capiunt.

Galli apud Pondesturam prælio Hisp. vincunt.

Massarinus Pont. Legatus facit conditiones induciarum circa Casalium.

Massarini Pont. Legati conditiones aliarum induciarum circa Casalium.

Spinola circa obsidionē Casalis moritur.

A. C. 1630.

Castello Scriuiæ defunctum) gerente. Atq; ita conquieuerat tunc furor ille armorum in Italia: Verùm pestis à Germanis introducta durauit ibi in longum tempus, & crudeliùs afflixit penè totam Italiam, præsertim Lombardiam, Venetias, Patauium, Parmam, Placentiam, multa parte Florentiam, Neapolim, in quibus locis maior pars plebis, & ex ditioribus numerus non exiguus tali labe interijt: sola ditio Ecclesiastica minùs eam calamitatem sensit, exquisitiori adhibita seueritate in non admittendis commercijs, & aduenis ex locis suspectis, nisi priùs quadraginta dierum spatio (experimentum pestis extinctę certissimum) sub aëre puro eos degentes, nullo morbo laborare appareret, & merces ventilarentur: literas papyraceas non recipere infectionem, nisi filum canapeum vel sericeum quo ligarentur, communis est opinio.

Italia graui peste à Germanico exercitu infecta.

Pestis extincta experimētum certum 40. dierum.

Literæ papyraceæ non inficiuntur peste

Quòd autem attigimus de formula tractationis Ratisbonensis super lite Mantuana illa fuit talis:

Ratisbonæ stabilitæ conditiones pacis pro Ducatu Mantuano.

Primo, vt Rex Galliæ Imperij statum nullo modo lacesseret, hostibus & rebellibus Imperij ac Domus Austriacæ auxilia non daret. Et viceuersa ab Imperatore nil simile contra ipsum tentaretur.

Sabaudiæ Duci propter ipsius prætensa iura, Trinum cum locis quorum census annuus 15000. *aureorum nummorum Italicorum æquaret cæderet. Lotaryngiæ Ducissæ causa ratione hæreditatis Mantuanæ amica conciliatione vel Cæsarea decisione, adhibita Electorum sententia intra semestre componeretur, & Carolus Gonzaga (Niuernensis Dux) omne quod ibi in eadem causa statutum esset, adimplere teneretur: (in minus Cæsareæ executioni, absq́ pacis huius præiudicio subiaceret.*

Duci Guastallensi ob eius prætensa iura in Mantuana successione annuì 6000. *aurei nummi, seu loca quorum census annuus hanc summam æquaret addiceretur.*

Carolus Dux Cæsarem deprecaretur. Hoc facto Imperator Pontifice & Rege Galliæ intercedentibus, ex gratia ipsi Diploma super ditionem Mantuæ & Montferrati intra sex septimanarum spacium daret & inde intra quindecim dies, loca occupata ipsi à Delegatis Imperatoris consignarentur. Ac Imperator ipsum contra hostes suos qui ei in hoc Principatu molestiam facerent tueretur.

Confirmatis vtrinq́ his articulis, & tribunis militaribus in Italia significatis, hostilia omnia intermitterentur. Et Imperator intra quindecim dies aut intra tempus ab vtraq́ parte interim in Italia constitutum, copias (in Mantua & Canneto præsidiarijs quantum opus esset relictis) ex Mantuana ditione abduceret. Idem Galliæ Rex (Pinaroli, Bricarasiæ, Susæ, Auiglianæ tantum suis præsidijs relictis,) faceret, & Dux Sabaudiæ milite suo è Montferrato educto, Trinum retineret.

Casale & alia in Montferrato loca Duci Carolo redderentur; si verò à Tribunis militaribus in Italia de munitionum demolitione ante tractatum horum subscriptionem aliquid conclusum esset, id ratum haberetur.

Hisq́ demum impletis, Imperator Mantuam & Cannetum Duci Carolo redderet. Similiter Rex Galliæ Pinarolum, Bricarasiam, Susam, & Auiglia-

A. C. 1630.

glianam Sabaudiæ Duci restitueret, munitionibus de nouo vtrobiq; extructis solo æquatis.

Imperator primo tempore transitus Vallis Tellinæ & Rhætiæ in pristinum statum restitueret hac lege, vt munitiones illarum Regionum ab alio occupari non debeant.

Pro maiori certitudine Pontifici vel magno Duci Hetruriæ seu alicui Principi Germaniæ Catholico ab vtraq; parte obsides sisterentur, ibiq; ad completum hunc tractatum morarentur: & si ab altera parte aliquid in eo violari contigerit, illius obsides alteri traderentur.

Hac concordia Veneti quoq; includerentur: ita tamen vt contra Imperatorem & Imperium Romanum nihil moliantur, & militem dimittant.

Alterius tractatus in Italia fortè interim initi contenta, præsenti confirmarentur.

Controuersiæ cum Rege Galliæ de Ciuitatibus & Episcopatibus, Mediomatricum Diuoduri seu Metense, ac Leucorum Tullo, tum Viroduno, Goritia Abbatia cum alijs locis occupatis, paci huic non præiudicarent, & in aliud tempus reijcerentur, abductis vtrinque copijs militaribus.

Cùm etiam Dux Lotaryngiæ durante hoc bello copias collegerit, hoc tractatu comprehenderetur. Iniuriæ omnes sub hoc bello hinc inde illatæ, obliuione delerentur, & occupata vtrinq; suis Dominis redderentur, ac captiui liberi dimitterentur.

Chierasci iterum tractatur pax pro Sabaudo & Mantuano.

Circa ista verò o rtis aliquibus dubijs, nempe quòd Rex Galliæ vellet exprimi quinam hostes Austriacorum essent intelligendi, & nollet diuidi hæreditatem Mantuanam in partes pro Duce Sabaudiæ & Guastallensi, Legatus Pontificis Massarinus effecit, vt nihilominus ab armis vtrinq; abstineretur, & Montferrati loca vtrinque abductis copijs libera relinquerentur, custodienda nobilibus illius status ad decisionem Cæsaream. Et paulò post ambarum partium & Principum arbitrorum Legati Chierasci in Pedemonto conuenientes, post longas controuersias illa dubia sopiuerunt, ac correctis nonnullis punctis vtriusq; propositionis, tandem pacem firmã concluserunt in anno proximo vt tũc adnotabim⁹.

Sabaudiæ Dux Emmanuel moritur.

Sub finem huius anni Emanuel Carolus Sabaudiæ Dux septuagenarius morte obita quieuit, in vita nunquam quietus, & nunc Hispani nunc Galli partes secutus, quo ipsum vel cupido bellorum, vel species commodi pertrahebat. Reliquitq; successorem in eo Principatu Victorium filium suum primogenitum.

Vrbini Dux moritur & ditionem suam relinquit Pontif. Romano.

Vrbini Ducis neptis Duci Florentiæ desponsata.

Decesserat & Vrbini Dux post expletum octuagesimum tertium ætatis suæ annum, vltimus ex Familia Rouere Sixti Papæ IV. à quo Principatus Vrbini in illam familiam introductus, iterum post mortem istius Ducis redijt ad Pontificatum Romanum. Peculij verò eius locupletissimi hæreditas cessit fœminæ Nepti illius ex filio vnico immaturè defuncto ex Claudia Medicea genitæ, quæ Florentiam conducta iuueni Magno Hetruriæ Duci Ferdinando desponsata fuit, ibique enutriebatur.

In Germania domesticũ bellum tot victorijs Cęsaris & pace cum Rege Daniæ facta penè oppresſũ, nouæ turbę ex Suecia vt dixim⁹, accitis armis instau-

A. C. 1630.

Gustauũ Sueciæ Regem venientem German. Ciuitates pro defensore suscipiũt

instaurarunt. Durauit enim in hunc annum tumultus Ciuitatis Magdeburgensis, & Sueciæ Regem Gustauum cum apparatu ingenti bellico aduenientem non ista tantum, sed plurimæ aliæ Pomeraniæ, & Marchiæ Ciuitates eodem quo & illa malo commotæ, vti defensorem suum lætæ susceperunt. Ac primum Stralsunda fœdus in defensionem suorum Priuilegiorum cum eo pepigerat: & inde tanquam è præcipua belli sede exercitus Sueticus in plures illarum Regionum partes dimissus, obuia quæq; non proxima tantum, sed & longinquiora summa celeritate & facilitate (cùm Ciuitates eum spontè admitterent) occupabat. Ex Rugia primùm Cæsarea præsidia eiecerat, & progressus ad portum Peinemundanum ac Volgastensem, eum nullo negotio in potestatem suam redegit. Moxq; aduersi fluuij Oderę littora legens Vsedoniã Insulam, Volliniã (Iulinum olim celebre emporiũ) ac paucos post dies Stetinum cæpit, Ducẽq; Pomeraniæ Boguslaum adegit, vt cum omnib⁹ suis Prouincijs in societatẽ eius cõcesserit. Ab altera quoq; Stralsundæ parte portũ Ribniciæ, Damgartensem, & in proximo Trubsessiũ intercæpit, Michelburgẽsemq; Principatũ intra paucos mẽses pulsis Valnstenianis præsidijs, ad obsequiũ Ducis naturalis reuocauit; præter Rostochium & Vismariam, Grifisualdam, ac pauca alia loca, quæ aliquantò diutiùs restiterunt. Tantus autem flammarum erumpentium impetus cùm à Ratisbonensibus Comitijs hoc anno, vt alias attigimus, celebratis cohiberi adhuc potuisset, veluti suffuso oleo magis impulsus, totam Germaniam corripuit. Quod priusquam referamus Comitiorum illorum Ratisbonensium seriem breuitèr perstringemus. Præcipuus fuit eorum scopus, vt filius Imperatoris Rex Vngariæ, in Regem Romanorum eligeretur: ad quod Electores animos applicare noluerunt, nisi priùs pax in Imperio componeretur, & onera quibus grauarentur status Germaniæ tollerentur: nempè vt sopiretur bellum Italicum, restitueretur Palatinus, alijq; Principes præsertim Michelburgenses, ac mandata Cæsarea pro restitutione Religionis Catholicæ ac bonorum Ecclesiasticorum, & cùm primis nouus modus introducendi in Prouincias militis, & extorquendi stipendia abrogaretur. Ad ista itaque omnibus deliberationibus illorum Comitiorum conuersis, bellum Italicum vt diximus, vtcunq; conquieuerat. Anglico verò Legato pro Palatino deprecanti, conditiones reconciliationis propositæ fuerant, vt Palatinus Cæsari se submitteret, veniamq; commissorum ab ipso peteret, Boëmiæ Regno pro se & suis posteris renunciaret, Electoratu se abdicaret, & à Societatibus fœderibusq; quibusuis abstineret.

Rugiam capit Suecus.

Pomeraniæ maritimæ apud Oderæ ostia Suecus capit.

Iulinum antiquis in Pomerania nunc Vollinia dicitur.

Pomeraniæ Dux Boguslaus conuenit cũ Sueco.

Michelburgẽsem ditionem capit Suecus pulsis Valnstenianis.

Comitia Ratisbonæ Imp. celebrat.

Electores nolunt eligere Regem Rom. nisi pax restitueretur Germaniæ.

Palatino conditiones propositæ pro reconciliatione Imper.

Angliæ Legatus cõditiones reconciliationis Palatini reijcit.

Cumque Legatus Anglus vrgeret, vt ille pro commodiori negotij totius tractatione à proscriptionis vinculis inprimis liberaretur, & declarari peteret, quidnam adimpletis dictis conditionibus de restitutione sui status ipsi sperandum esset, responsum accepit, tum demum postquam illas conditiones præstiterit, eum absoluendum fore à proscriptione, habiturumq; ab Imperatore ex ijs ditionibus Palatinatus, quas Administratrix Belgij tenet, prouisionem alimentorum quæ Principem decerent. Nec aliud impetrauit ille Legatus: & indignum ducens illam Palatini restitutio-

A. C. 1630. stitutionem tam angustis alimentorum cancellis constringi, eam repudiauit, req; infecta discessit. Multominus elici potuit restitutio Michelburgensis Principatus, in quo Valnstenius ius sibi iam quæsitum fuisse prætendebat. Imò sub hoc tempus passim per Imperium bona aliorum quoq; plurium qui contra Imperatorem militauerant, ab eius ad hoc De legatis fisco Imperiali applicabantur. Circa Decretum pro restitutione bonorum Ecclesiasticorum publicatum, Imperator immutare nil voluit, & Virtembergensi Duci conquerenti quòd octo millia armatorum pro executione illius Decreti in suas ditiones hostiliter tunc intrassent, responsum dedit, quòd inde discessuri non essent, nisi Dux illi Decreto paruerit. Priuato tantum nomine Catholici promiserant, quòd Francofurti in breui conuenire, ac amicè de tali controuersia tractare deberent. Contra nouum abusum imperandi Prouincijs & Ciuitatibus immensa tributa prout liberet militari auiditati, æquè Catholicorum atque Dissidentium grauiora lamenta audiebantur: Vnde eò magis permotus Imperator, talis instituti authorem Valnstenium, & in quem præcipuè querelæ illæ collineabant, (odijs Ducis Bauariæ maximè petebatur) generali militari Præfectura abdicauit. Cautum quoq; fuit Comitiali Decreto vt exercitus imminueretur: Legiones ad certum numerum reducerentur: nullum nouum bellum absq; Electorum consensu susciperetur; & tributa pro alendo milite nonnisi in Conuentibus Prouinciarum ad hoc celebrandis peterentur, ac decernerentur. Sed cùm Bauariæ Duci Præfecturam illam generalem militarem, pro fideliori talis decreti obseruatione committi Electores postularent, & Imperator renueret, maioris diffidentiæ ansam inde arripuerunt, & pacificatione vniuersali, quam à Comitijs illis expectabant desperata, omnes Germaniæ Ordines magis turbari cæperunt. Sub finem Comitiorum initio Nouembris coniugem suam Leonoram Gonzageam Mantuanam Imperator corona Imperiali coronari fecerat. Sicq; Comitijs solutis redierat Viennam, nullum periculum ab istis nouis simultatibus præuidens, præter bellum cum Sueco, quem reuocatis ex Italia copijs paruo negotio, vt nuper Danum superandum fore persuasum habebat. Verùm vt primum Elector Saxoniæ Lipsiam ad mensem Februarium anni proximi omnibus dissidentibus in Religione ad deliberandum de tollendis præiudicijs publicis Ratisbonæ propositis, Comitia indixerat, eo classico tota Germania ad nouandas res concitata, Imperatoris rationes difficiliores propterea paulò post futuras apparuit. Plurimi enim exinde ad fædera cum Sueco iungenda concurrebant, eoq; erectus ille, maiori fiducia in remotiores à Mari Baltico Germaniæ ditiones arma sua promouit, & sub finem anni huius Griffenagam, vbi bis mille quingenti præsidiarij Cæsariani erant, vi cæpit, vna cum Ferdinando Capua illius præsidij Præfecto, qui Stetinum abductus, ibidem ex vulneribus obijt. Gartzio quoq; Comitem Schauenburgicum cum præsidio excedere coegit: Colbergam quam solam in Pomerania Cæsariani retinebant, obsideri fecit, & intra paucos dies meliorem partem nouæ Marchiæ obtinuit, continuauitq; ex Cæsarianis tota hac hyeme victorias

Imp. fisco rebellium bona in multis locis applicantur.

Imp. nil immutari vult circa suum edictum de restitutione bonorum Ecclesiasticorum.

Valnstenio abrogatur Præfectura militaris.

Principes Germani nouas diffidentias concipiunt ex Comitijs Ratisbonen.

Leonora Gonzagea coronatur Imperatrix.

Elector Saxoniæ indicit Lipsiæ conuentū Dissidentibus.

Sueci Regis felices in Pomerania & Marchia progressus.

A. C. 1630. victorias, & auxit suas vires fæderatorum ad eum concurrentium numero in dies crescente, vt in anno subsequenti constabit.

Hispani hoc anno magnam iacturam fecerunt in America amisso ibi Ferambuco portu præcipuo, quem Hollandi Duce Vartemburgio ex inopinato aggressi, post breuem oppugnationem interceperunt, excitatisq; magna diligentiâ nouis operis munierunt, vt non tam facilè recuperari possit. Omnes etiam Prouinciæ illius incolas ad societatem suam attraxerunt, libertate ac securitate possidendi bona sua tanquam si essent indigenæ Hollandici ipsis stipulata, dummodo mutuas vires ad propulsandum Hispanos aduenientes conferrent. Pacem autem Hispanus Rex cum Rege Angliæ, eòusq; solicitè tractatam, tandem hoc anno conclusit, tali formula:

Vt hostilia vtrinq; intermitterentur: Commercia terra mariq; essent libera, & portuum vsus tàm Hispanis in Anglia, quàm Anglis in Hispania, etiam nauibus præsidiarijs aliqua tempestate iactatis, dummodo non plures quam septem vel octo simul accederent, & prius Magistratui loci cuiusq; sui aduentus causam significarent, Ac Angliæ Rex nihil quod ad Hollandos spectaret in suis nauibus in Hispaniam deferri permitteret.

Nuptialibus quoq; curis Hispani hoc anno vacarunt, sorore Regis Maria ad sponsum suum Vngariæ Regem expedita. Quæ Barcellona soluens, Neapolim primum concesserat, ac ibi aliquot Menses commorata, & ad iter terrestre longinquius instructa, Loretum rectà, Roma omissa perijt: vbi Regio splendore à Thadæo Barberino Nepote Summi Pontificis tractabatur, & acceptis honorarijs pretiosis à Pontifice & Cardinalibus insignioribus transmisis, sub finem anni Anconam iuit. Inde verò duodecim triremibus à Venetis subministr[illegible]is, Triestam traiecit, & excepta ibi ab Archiduce Leopoldo Viennamq; deducta, initio anni proximi, magnificentia tantis nominibus conuenienti, nuptias cum suo sponso celebrauit.

In Polonia hoc anno inducijs cum Sueco factis omnia erant tranquilla, præter quòd miles ob stipendia non soluta ad seditionem propendebat: quod præcauens Præfectus militaris Koniecpolski, interim donec pecuniæ ad hoc in Comitijs præteritis designatæ contribuerentur, cohortes singulatim in diuersa longinquiora statiua distribuerat.

Accidit autem cùm in tractu Kijouiensi (præcipua Cosacorum sede) aliquæ hospitia sumpsissent, quod Cosaci (Archimandrita Kijouiensi Schismatico eam suspicionem ipsis mouente) veriti ne ad ipsos extirpandos, seu in Ordinem reducendos totus exercitus ex Prussia conuerteretur, tumultum concitarunt. In quo Præfectum suum Hriczkonem à Rege constitutum motum illum sedare contendentem trucidarant, insimulatū quasi cum Regijs stipendiarijs in eorum perniciem consensisset. Aliquas etiam cohortes Regias in suis stationibus hybernantes inuaserunt, præsertim Lascij, Lanckoronij, Sladkouij, & plurimis ex eis cæsis, ac reliquis locum mutare coactis, omnia impedimenta ipsorum diripuerant. Neq; hic quieuerunt, sed conuenientibus ad eas partes iussu Koniecpolscij, ad cohiben-

Ferambucum in Americam Hollandi capiunt.

Angliæ Rex facit pacem cum Rege Hispaniæ.

Maria Hispana ad Sponsū Regem Vngar. proficiscitur.

Maria Sponsa Regis Vngar. venit Viennā.

Cosaci concitantur ad seditionem.

A. C. 1631.

cohibendam illam insolentiam, omnibus copijs Regijs, ipsi quoq; electo sibi nouo Duce Táras dicto, magno numero concurrerant, castraq; sua opposuerũt Koniecpolscio, qui traiecto apud Kijouiam Boristhene, circa Pereslauiam demum ipsos fuerat consequutus. Tandem tamẽ, post multos sanguinolentos conflictus, in quibus ex Regijs præter milites gregarios, Equites Nobiles plures quàm toto bello proximo Prusico (trecenti numerabãtur) ceciderant, & rari non amiserant meliores equos, misso ex castris suis (benè munita habebant) ad Koniecpolscium Nuncio, veniam erratorum petierunt, ac obtinuerunt tali lege, vt authores criminis ad Comitia proxima mitterent arbitrio Regis puniendos, Duci suo quem idem Koniecpolscius statim illis præfecerat, obedientes essent, & fidem atque subiectionem Regi iurarent. Atque ita inconditum illud militiæ vulgus ad obsequium redierat.

Cosaci post sanguinolentos conflictus redeunt ad officium.

Verùm stipendiarij Prusici hac occasione congregati colloquia miscendi de secessione facienda, ob non soluta ad tempus præstitutum stipendia commoditatem habuerunt, & vix finito cum Cosacis tractatu, indixerunt sibi Conuentum apud Gliniány, vbi societatem seu fæderationem inirent, non pro illis stipendijs tantum, sed & pro damnis ex iactura equorum in illo bello acceptis à Republica repetendis. Iamque elegerant sibi Marissalum Iarosium Wilinski, & alios Præsides talis societatis ad instar fæderis militaris belli Moschouitici, & Turcici Chocimensis, quòd vnà cum calamitatibus tunc Regno illatis veluti rediuiuis repræsentare decreuerant.

Miles à bello Prusico stipendia flagitat.

Sed hanc quoque commotionem, Sigismundi Regis publicæ salutis cura cohibuit: statim enim expeditis ad Conuentum illum Delegatis suis qui & prece & precio delinitis antesignanis, moram breuem pro ineundo debitorum calculo & pecunia numeranda impetrarent, ex peculio Reginæ proprio magnam pecuniæ summam depromi fecit, & aliam in fidem publicam à priuatis (etiam deposito Ducis Zaslauiensis in Prætorio Leopoliensi Delegati Regij manus iniecerãt) mutuari, hacq; publicæ pecuniæ adiuncta, debitum illud militare, rescissa damnorum quæ prætendebatur compensatione, præter spem omnium fuerat exsolutum. Satisfactionem tantum Cæsarianis Arnhemianis, quam Valnstenius importuniùs & penè exprobratorijs literis exigebat, tantisper donec ex proximis Comitijs prouideretur, opportuit differri, monito Valnstenio de auxilijs maioribus ex Polonia bello Cæsariano citra exprobrationem & mercedis duriorem repetitionem suppeditatis. Et quidem à Comitijs præteritis decreta tributa omnibus istis oneribus sufficere poterant, nisi sorices ærarij communis, neruum hunc Reipub. arroderent, inueterato rei priuatæ ex publico censu augendæ studio, quem errorem omnes in hac Republica palàm norunt, & in singulis Comitijs perpetuò deplorant, & nunquam corrigunt.

Militis Prusici secessio sedatur solutione stipendiorum.

Valnstenij exprobrationi respondetur Imp. maiora auxilia accepisse ex Polonia quàm præstitisse.

Aliquid periculi expectabatur hoc anno à Tartaris, qui cladem nuper apud Burstinowo acceptam vindicaturi ferebantur. Sed miserat Rex in Turciam Legatum Alexandrum Piaseczynski Præfectum Vlanouiensem, vt Turcam admoneret pactorum recèns initorum, quæ incursionibus

Piaseczynski Legatus ad Turcam mittitur.

A. C. 1631.

nibus Tartaricis violarentur. Ac obtinuerat ibi responsum quòd prohibendæ essent huiusmodi irruptiones Tartarorum, dummodo Cosaci quoque à pyratica in Euxino mari abstinerent. Legatus iste non parùm habuit negotij ab initio cum Turcis, qui ipsum non vt Legatum, sed vt Nuncium vulgarem seu tabellarium tractare voluerant, eò quòd non cum eo splendore vt Christopherus Zbáráwski paucos ante annos (prima hæc fuit Legatio post Zbarascianam) comparuisset. Et tunc primùm constitit quantum præiudicauerat illa Legatio Zbarasciana successoribus Legatis largitione profusa, qua inescati Turcæ Legatos minus liberales contemnerent.

Zbarascij profusio in Legatione Turcica obfuit Legatis minus profusis.

Clarioribus viris non paucis hic annus fatalis fuit. Nona Ianuarij obierat Eustachius Wolowicz Episcopus Vilnensis Lituanici nominis ob suauitatem morum singulare decus. Mense verò Februario Synanchia extinxit repentè Stephanum Chmielecki vix dum ad Palatinatum Kijouiensem euectum, bellatorem fortissimum, qui apud Bialaczerkiew, & iterum apud Burstinowo à longo sæculo non auditam cladem Tartaris intulit, & alibi sæpiùs, licet minori numero eos felicissimè profligauit, primusq; docuit gentem illam fugiendo pugnare adsuetam prælio posse superari, ac nullus hac ætate gloria militari æquè floruit, vel sui desiderium maius in vniuersali istius gentis opinione reliquit.

Wolowicz Episc. Vilnensis vir insignis obijt.

Chmielecius qui toties Tartaros prælio vicit moritur Synanchia.

Inuidiam tamen maiorem incurrit apud militares Optimates, qui virtutem suam bellicam æstimari volunt ex lauto mensarum in castris apparatu, & satellitio, quòd (non raró impensis miserorum agricolarum) circumducere solent numerosum, ignauiam verò suam excusant pernicitate Tartarorum, quam miles (inquiunt) grauioris armaturæ consequi non potest. Chmielecium secutus est mense Martio Nicolaus Wolski Marischallus Regni octuagenarius, viator etiam in extrema senecta perpetuus, & nullo non anno in Italia vel Germania peregrinus. Nec multò post mense Aprili decesserat Martinus Szyskowski Episcopus Cracouien. ætatis suæ septuagesimo sexto anno, vir ingenio sagacissimo, & quãuis vtraq; aure surdus, ad miraculum tamen nullus eo in publicis Regis & Reipublicæ negotijs curiosior, ac nullus solertior in curanda re priuata & propinquorum, vbiq; magnificentia & munificentia singulari seruata. Ei successit in Cracouiẽsi Episcopatu fauore Reginę Andreas Lipski, Episcopatu Vladislauien. Matthiæ Lubienski Episcopo Posnaniẽ. relicto.

Volscius Marissallus Pol. viator perpetuus moritur.

Andreas Lipski Martino Szyskowski in Episcopatu Cracouiensi sufficitur.

Pestis autem anno præterito ex bello Prusico allata, hoc anno acerbiùs in tota penè Polonia inualuit, propter quam & Comitia ad mensem Octobrem Varsauiam indicta, tranferri debuerunt ad initium anni proximi, & Rex cum Regina ac filijs ad locum tutiorem Ośieczkum secedere coactus, eò quoque eadem labe paulò post irrepente, Tykocinum transiuit, ibique mansit donec frigora hyemis gelidioris illam vim tabificam restinxerant.

Sigismun. Rex Polon. Tikocinum recedit propter pestẽ.

Annus Christi, 1631.

Comitia Polō. Varsaū. 1631.

AD finem itaq; mensis Ianuarij Anni Millesimi Sexcentesimi Trigesimi Primi, demum redierat Rex Varsauiam, morbo articulari identidem recurrente debilitat⁹. Eo tamen negotia publica nunquam intermittebat, & Comitijs Mense Februario inchoatis, quantumuis languens præsidebat continuè. In quibus præcipuè de eliberanda fide publica pro conquisitis pecunijs ad soluendum æs Castrense obligata, & de retentis Cæsariano militi stipendijs soluendis tractabatur. Ac concordibus Ordinum studijs, collecta Fumalis ad hoc fuit decreta. Querelas quoq; publicas in diuersis Comitijs anteactis agitatas & eousq; dilatas Rex sopiuit tali satisfactione. Diploma super libera genti isti Electione Regis Anno 1607. in Comitijs Rokosianis datum, quo palàm omnibus innotesceret in volumen legum publicarum inseri fecit, idque lege publica iterum approbauit. Legem sanciuit ne bona nobilium terrestria nuncupata, alius quam nobilis & æqualiter iuri & pænæ cum alijs nobilibus subiacens, (nempè qui non sit Regij sanguinis nomine isto honoris causa suppresso) emptionis, hypotheeæ seu alio quouis titulo acquirere posit, & Zyuiecensem Comitatum quem Regina emerat, cuiuis nobili redimere liceret: Interim autem illa possesio nonnisi per Præfectum nobilem ex gente Polona administranda esset. Pro Episcopatu verò Varmiensi (licet hæc quæstio sopita iam fuisse videbatur) aliã legem tulit, vt in posterum dignitates similes nõnisi Regnicolis nobilib⁹ æqualitate iuris & pœnæ Nobilis Ordinis gaudentibus cõferri deberent, & Diplomate suo ad Archiuum Regni tradito cauit, quod eius filius Ioañes Albertus Princeps Episc. Varmiẽ. Regno huic fidẽ suam cùm ad ætatem maturiorem & Sacerdotio idoneam perueniret iureiurando obligaturus esset. Compostitionem demum controuersiarum Ecclesiasticorum cum Ordine Equestri arbitri vtrinq; designati tractandam susceperant, & nonnulla pro conseruanda pace Dissidentibus in Religione, ac pro constitutione melioris monetæ fuerant decreta.

Sigismū. III. Rex Pol. iterū ratam facit libertatem Polon. Electionis Regis.

Sigismū. III. Rex Pol. cauet lege ne personæ sanguinis Regij bona iuris nobilis vel dignitatu Regni acquirant.

Atque ita Comitia placidè finita, tranquillitatem Regno restituerant. Sed mox succesit fatalis tempestas, quæ grauiùs Regiam Domum totumq; Regnum concussit. Regina Constantia in solemnitate SS. Corporis Christi fatigata circa Procesionem sacram, quam pedes Religionis causa vltrà mille passus feruente sole corpulentior comitabatur, concepit inflammationem, eamq; Medici imperiti balneo frigido magis auxerunt. Nec aduerterunt eius incrementa, donec repentè inter quietem nocturnã nulla famularum tanti discriminis conscia, Heroicam illã Principem extinxit. Decima die mensis Iulij primùm in aurora Vrsula Meierin fidissima eius alumna, dum explorat quomodo Hera dormiret, mortuam inuenit. Ac exprimi verbis non potest, quantum ea morte

Cōstãtia Poloniæ Regina moritur. 1631. x. Iulij.

A. C. 1631.

morte Sigismundus Rex fuit consternatus, alioquin in aduersis immotus, & sibi semper constans. Imò Regnicolas quoq; vniuersos non minùs ille casus contristauit: licet enim nõnulli offenderentur, quòd defuncta ista Regina res Austriacas curauerit impensiùs, inde sperans atq; parans ad futuras rerum in Polonia vicissitudines filijs suis præsidia, omnes tamen condolebant Regis ætati prouectæ, & afflictæ valetudini, quam sola illi Reginæ viuentis diligentia subleuabat. Pompa funebri ad tempus commodum dilata, eius corpus depositum fuit in Arce Varsauiensi inclusum Sarcophago, cui lamina argentea affixa hanc inscriptionem præferebat.

Epitaphium Constãtiæ Reginæ Poloniæ.

D. O. M.

C O N S T A N T I A

Ferdinandi Primi Imperatoris Optimi

N E P T I S,

Caroli Archiducis Austriæ & Mariæ Ducis Boiorum

F I L I A,

Ferdinandi Secundi Cæsaris semper Augusti

S O R O R

Serensßimi ac Potentissimi Poloniæ & Sueciæ Regis

SIGISMVNDI TERTII CONIVNX.

Mortalitatis suæ exuuias ad DEI supremi Iudicis aduentum hic deposuit, Ioannem Casimirum, Ioannem Albertum, Carolum Ferdinandum, Alexandrum Carolum, Annam Catharinam lectissimos terris Principes fæcunda boni publici

MATER reliquit.

Cælo autem fæcunditatis suæ partem filium & filiam infantes consecrauit.

Multis illa decora, quà Prosapiæ, quà generis, quà propinquitate, quà affinitatis nominibus.

Sed eminentissima ob incredibilem erga superos Diuosq; obseruantiam inopino mortis casu

Regina Regnum

Coniunx Regem

Mater Principes

Totam Christianitatem Pijssima Princeps in mærorem traxit.

Varsauiæ x. Iulij, Anno Reparatæ salutis M. DC. XXXI.

Ætatis XLIV. Coniugij XXVI.

Reginæ

A. C. 1631.

Reginæ obitus multis primi ordinis viris fatalem diem indixiſſe videbatur. Non pauci enim ſub hoc tempus Senatores primarij vitam deſeruerunt. Ex præcipuis paucos poſt dies morte repentina inter quietem nocturnam deceſſerat (iniquior illi Reginæ & Auſtriacis) Ianuſsius Dux Zbáráwski Caſtellanus Cracouienſis vltimus Zbaraſciorum nulla prole relicta: nam licet incontinentiùs vixerit, ab vxore tamen ſibi ſortienda adeò abhorruit, vt etiam plurimos nobiliores familiares ſibi à propoſito coniugialis vitæ auerterit, & fratrem ſuum iuniorem Chriſtopherum vxorem ducere non permiſerit, orbumque fleuerit defunctum, hæreditate ampliſsima ad ſobrinos tranſmiſſa. Menſe verò Septembre Andreas Lipski Epiſcopus Cracouienſis, idem naturæ debitum perſoluit: vir in legibus Polonicis exercitatiſsimus, & dicendi facultate audaciùs promptus, vehemens, ſed moribus æquò durioribus tam in æquales quá in domeſticos, magiſq; in propinquos, quibus ex ingenti peculio (noningenta Polonica aureorum ſeu florenorum millia numeratæ pecuniæ præter ſupellectilem pretioſam, & tot horrea plena reliquit) quod exactiori rei familiaris cura corraſerat, vix ſeſquiunciam aſsignauit. Monimentum tamen ſibi ſuiſque inſigne fecit Collegium Sacerdotum & Præpoſituram in Chotecz, in quo Præpoſitus ex eius genere perpetuò ſuccederet; ac donauit decem millia florenorum, de quorum cenſu annuo Epiſcopi Camenecenſis cura aliqui captiui ex ſeruitute Tartarica redimerentur. Aliorum verò tunc mortuorum nomina longum eſſet recenſere, & luctum quo eo tempore Aula ſquallebat: ſuffecerit adnotaſſe, quòd torpebant tunc omnia negotia publica, Rege inter gemitus continuos vix ſui compote, & ex infirmitate corporis ſolita, taliq́ue mærore aucta plerumq; decumbente. Delegati tamen ex Comitijs tractârunt Poſnaniæ cum Cæſarianis, qui nuper cum Arnhemio in Pruſsia iſti Reipublicæ militârunt, de ſtipendijs debitis ipſis ſoluendis, & poſt longas controuerſias quingenta millia aureorum ſeu florenorum ipſis numerârunt.

Zbaraſciorũ vltimus Caſtell. Cracouienſis moritur.

Lipſcij Epiſc. Cracouien. defuncti ingens peculiũ.

Sigiſm. III. Rex Pol. mærore ex morte Reginæ & morbo conſumitur.

Cæſarianis auxiliaribus in Pruſſia ſtipendia ſoluũtur.

In Gallia ſub initium Anni huius nouæ conſpirationes de Rege exauthorando, ac in Monaſterio includendo fuerant detectæ, quibus deprehenſis Regis frater earum conſcius Aureliam primùm, & ibi non ſatis rebus ſuis fidens, poſtea Nantium ad Ducem Lotaryngiæ conceſſerat. Regina verò mater ſumma tanti arcani arbitra ſubſiſtere fuit iuſſa Campiegni, cum facultate tamen liberè prodeundi in publicum quò vellet, aſsiſtente ſibi præſidio Regio, dummodo non veniret ad Aulam Regiam niſi vocata. Procerum multi talis criminis ſocij fugam arripuerant, alij in cuſtodiam fuerunt abducti, plurimi ab officijs remoti, & Præfecti diuerſarum Ciuitatum in locum conſtitutorum à Duce Aurelianenſi, noui ſuffecti, ſicque diſsipatæ conticuerant illæ technæ. Reginæ quoque matris & fratris Regij cum Rege reconciliatio ab eo ſolo pendebat, vt eorum aſſeclæ damnati ex illa cauſa ad pœnas læſæ maieſtatis, à Parlamento Pariſienſi abſoluerentur, & rem promouente Duce Lotaryngiæ, in breui feliciter ſucceſſura expectabatur. Sed vix audita præ-

Galliæ Rex conſpirationẽ in ſe factam deprehendit.

Aurelianenſis Dux in Lotaryngiã profugit.

teritis

A. C. 1631.

teritis ſæculis metamorphoſis interuenit, quæ domum illam Regiam magis conturbauit: Regina mater nihilò placatior, imò maioribus iris ex illa detentione conceptis, locum eis exercendis aptiorem quæſiuit, & ex oppido Campiegienſi clàm cuſtodes à Rege ordinatos, ſiue quòd illi tantæ maieſtati manus inijcere non auderent, in Hannoniam ditionem Flandriæ Hiſpanicam tranſijt, excepta ibi in primo limine à Marchione de Aytona, & mox ab Adminiſtratrice Belgij, quæ certior de hoc facta Regio cultu Bruxellas eam conduci curauit.

Galliæ Regina profugit in Belgium.

Galliæ Regina Bruxellis excipitur ſplendidè.

Atque eò etiam frater Regis Dux Aurelianenſis non multò poſt venerat, ibique longum tempus degens, varia conſilia contra fratrem Regem agitauit, vt ſingula locis ſuis adnotabim⁹. Licet autẽ Hiſpani propter aduentum in Belgium talium hoſpitum incurſionem Gallorum in Arteſiam timerent, & ad illa confinia cuſtodienda maiorem partem militiarum conuertiſſent, tamen & contra Hollandos numeroſum exercitum congregarant, qui Duce Ioanne Naſſouio, Hollandorum Ducem Henricum Auranium in Frandriam cum viginti quinque armatorum millibus Hollandicis ingreſſum, & Brugas oppugnare volentem, re infecta retrocedere coëgit.

Aurelianenſis Dux venit in Belgium ad matrem.

Henric9 Auranius in Flandriam ducens re infecta recedere cogitur

Inde verò Antuerpiam conuerſus, ſub Imperio Marchionis Sancrucis ſummi tunc ibi militaris Hiſpanici Præfecti, contra alias molitiones Hollandorum tota æſtate diligentiùs excubauit. Inſtruxerat etiam Antuerpię magnum numerum nauium, quibus cum multis militaribus inſignioribus Tribunis impoſitus, verſus Bergomſonam curſum direxit, vt ibi aliquod propugnaculum Hollandicum interciperet. Sed triſtem expeditio illa exitum habuit, ſoluens enim Antuerpia claſsis iſta, primùm à Præſidio Lilloo, denſis tormentorum iaculis excepta, multum damni accepit, & Safftinga progrediens ad locum deſtinatum, cùm Hollandi re prçuisâ dolia alueorum indicia è locis ſuis extracta in deuijs poſuiſsẽt, in arenoſa deflexit, ac priuſquàm maris refluentis æſtu aquæ intumuiſſent, ab Hollandis ad hoc intentis ab omni parte accurrentibus circumuenta, tota perijt, ſolus Naſſouius cum Ballanzenio & paucis comitibus opera cuiuſdam ruſtici alueorum gnari effugerat. Cæteri omnes partim cæſi, partim aquis immerſi, plures viui in poteſtatem victorum venerunt, ac vnà naues bellicæ mediocres quinquaginta, pontones decem grandiores, & plurima nauigia minora cum tormentis æneis centum quadraginta, ac apparatu copioſo. Captiui præcipui fuerunt Dux Borneuillius, Princeps de Chymay, Comes Hockſtratenſis Dulhenius Vicarius Naſſouij, & alij Militares Præfecti non pauci. Nautæ plures quàm bis mille, inter quos reperti transfugæ ab Hollandis, grauiores pœnas ſubierunt. Hiſpani verò arrepta ea cauſa contra Sancrucium, quem ſibi in illa Præfectura prælatum fuiſſe ægrè ferebant, eum Magiſtratu abdicarant, & in Hiſpaniam tranſire fecerant, vt ibi facti huiuſmodi redderet rationem. Atque hæc ſingulariora ex geſtis illarum Regionum excerpſiſſe ſufficiat hoc anno.

Hollandi claſſem Hiſpanorum Bergõſonam tendentem, in arenoſa impellunt & diſsipant.

In Imperio memorabilia plura hoc anno euenerunt: & inprimis Ita-

lica

A. C. 1631.

Imp. ſubſcribit condionibus pacis Chieraſci conſcriptis pro Mantua, Sabaudia, & Rhætia.

lica pax occurrit, cuius conditiones Chieraſci tota hyeme diſputatas, tandem Imperator approbauit ex formula priore quibuſdam correctis, & alijs adiectis tali forma.

Inueſtitura Duci Carolo iuxta priorem tranſactionem daretur. Militum Cæſareorum & Hiſpanicorum ſex mille pedites, & mille equites ante decurſum menſis Iulij ex Italia abirent. Pro locis verò adhuc retentis mille trecenti pedites, & centum equites, relinqui poſſent.

Quò certior ſit locorum tàm in Rhætia quàm in Sabaudia & Mantua reſtitutio, obſides Gallaſius ex parte Imperatoris Pontifici Romano, & Torraſius ex parte Regis Galliæ Duci Sabaudo traderentur ante vigeſimam Auguſti: munitiones vtrinq; in locis occupatis nouæ demolienda eſſent ad ſextam & decimam, ad vltimum vigeſima Auguſti, & ſimul loca illa occupata reſtituerentur, vel etiam reſtitutio hæc diuerſo tempore fieret: nempè vt Galli Bricaraſiam, tranſitus autem Rhætiæ à parte Imperatoris die vigeſima Auguſti: & iterum Suſa & Anegliana illinc, Portum verò & Carnetum isthinc vigeſima ſexta eiuſdem Menſis; & tandem Pinarola ab vno & Mantuo ab altero in ſtatum priſtinum reſtituerentur.

Rhæti Mantuæ præſidiarijs Cæſarianis qui vltimò ex Italia excederent, concederent tranſitum abſq; ſumptibus, dummodo nonniſi trinæ cohortes ſimul incedentes tranſirent.

Captiui vtrinq; vltima die Iunij liberè dimitterentur.

Ac alia quæ Chieraſci fuerant concordata Gallaſius adimpleret, iuxta facultatem ſibi datam à Duce Feriæ Gubernatore Mediolanenſi.

Carolum Niuernenſem inueſtit Imp. ad Ducatũ Mantuanum.

Is enim ſucceſſerat in illo regimine poſt diſceſſum in Belgium Marchionis S. Crucis. Atq; omnia iſta tempore præſtituto, fidelitèr vtræq; partes impleuerant, & Carolus Niuernenſis Dux nouus Mantuæ iuerat Viennam, ibiq; Diploma pro Principatu Mantuano & Montferratenſi obtinuerat ab Imperatore. Tamen Galli poſtquam reſtituta Mantua & Rhęticis locis ab Imperialib⁹, ipſi quoq; ex vi pactorũ reſtituerãt Pinarolũ & Suſam, eoſdem tranſitus Rhæticos relictos, præſertim Staigam poſt breue interuallum (eo quòd Dux Ferienſis legiones Germanicas non dimitteret, ac iterum Rhætis immineret) tum & omnia loca in Sabaudia dimiſſa iterum occupârant certis conditionibus Duce Sabaudiæ iuuene (Emmanuel ſenex interim obierat) conniuente, ſeu quod ipſorum opera veteres cum Genuenſibus pro Zucharello cõtrouerſias vindicare vellet.

Galli poſtquã reſtituerant per pacta quæ poßidebant, iterum occupant Suſam & Pinærolũ.

Illi verò magis hoc ſpectabant, vt ita Hiſpanos metu belli alicuius in Italia noui ſuſpenſos, à cura Germanicarum & Belgicarum rerum, ac à iuuando Ducis Aurelianenſis propoſito diſtinerent. Sed qualicunq; modo, tunc Mars ex Italia pulſus, omnem ſuum furorem conuertit in Germaniam, vbi Guſtauus Rex Suecus in dies maiora incrementa ſumebat, tota hyeme nil intermiſſo bellico opere, quo reliqua loca in Megapolitano ſeu Michelburgenſi Principatu expugnabat, vt Melchinũ, Demminum, Lotium, nec multò poſt Griſsualdam vi cæpit. Colberga quoque poſtquam obſidionem quinq; menſium ſuſtinuiſſet, deſtituta commeatu, & quod in vltimis finibus Pomeraniæ maritimis ſita, nullum ſubſidium

Guſtauus Suecus reliqua loca Michelburgi & Pomeraniæ capit.

A. C. 1631.

Colberga deditionem facit Suecis.

ſidium Cæſarianum ſperare poſſet, initio Martij huius anni, eidem Guſtauo deditionem fecit, omneſq; illæ cis marinæ Prouinciæ Pomeranica, Michelburgenſis, Marchia noua pro eius exercitu alendo (perſuaſum habuerunt quòd non vt hoſtis, ſed vti eorum defenſor adueniſſet) pecuniam & neceſſariam annonam conferebant, vectigalibus etiam præcipuis ad ipſius vſum conuerſis. His acceſſerunt auxilia diuerſorum Principum; Galliæ Regis inprimis, qui fædus ad hoc conſilijs ſuis ſanciuit, opibuſque ſuſtentauit; vt melius liquebit ex regulis eiuſdem fæderis, quas Legati Gallię cum Sueticis conſiliarijs Beroualdi in noua Marchia, multis difficultatibus ſuperatis menſe Martio huius anni conſcripſerunt tali ſenſu.

Galliæ Rex cõciliat fædus pro reſtitutione Germ. in priſtinum ſtatum.

Sit fædus inter Galliæ & Sueciæ Reges pro defenſione ſuorum communium amicorum, ſecuritate etiam maris Baltici & Oceani, libertate commerciorum, nec non reſtitutione oppreſſorum Imperij Rom. Ordinum, & vt propugnacula quæ exſtructa ſunt in portubus & littoribus alterutrius maris Germanici, & Baltici, vel in Rhætia demoliantur, ac in eum ſtatum reducantur: in quo proximè ante hoc bellum Germanicum fuerunt.

Et quoniam aduerſa pars à iuſta illatarum iniuriarum reparatione in hunc vſq; diem ſit aliena, factaſq; hactenus circa iſta interceſſiones reiecerit, idcircò communium amicorum ſalus armata manu vindicetur, ac in eum finem Rex Sueciæ triginta millia peditum, & ſex millia equitum ſuo ſumptu in Germania habebit.

Rex Galliæ quadringenta millia talerorum Imperialium quotannis cõtribuito, eiuſdem ſummæ mediam partem 15. Maij, alteram 15. Nouembris Pariſijs, vel Amſtelodami in Batauia, prout Regi Sueciæ commodius acciderit, eius miniſtris ad hoc deputatis numerabit.

Conſcriptio militum & nautarum, exportatio nauium ac rerum bellicarum in mutuis territorijs liberæ ſunto, hoſtibus denegentur.

Si Deo placuerit felices Regi progreſſus concedere, in negotio Religionis non aliter ſe geret in locis occupatis, quàm ſecundum leges Imperij, & in locis in quibus exercitium Catholicæ Religionis Romanæ reperiretur, id integrum maneat.

Ad hoc fædus quicunq; alij Principes vel ſtatus ſiue in Germania, ſiue extra eam accedere voluerint admittantur, idq; debitè caueatur, vt qui admiſſi fuerint nec clàm nec palàm ſuo vel alieno nomine aduerſæ parti faueant, aut Regibus præfatis, vel communi cauſæ noceant, quin potius ſinguli ad hoc bellum ſumptus contribuant, quantos cuiuſq; vires permiſerint, & rationes requirunt, ſeu quod peculiari conuentione paciſcetur.

Cum Duce Bauariæ & Liga Catholica in Imperio Romano amicitia ſeruetur, vel ſaltem neutrarum partium eſſe permittantur, ſi illi reciprocum præſtiterint.

Quod ſi per Dei gratiam occaſio tractandæ pacis ſe offerat, ex communi Fæderatorum conſilio tractetur, nec vllus Fæderatorum ſine altero quid ſtatuito pacemuè inito.

Hoc Fædus quinque annos durato, à data nimirum præſenti ad primam

diem

A. C. 1631.

diem Martij anni 1636. intra quod tempus niſi pax ſecura obtineatur, ex communi rurſus Fœderatorum conſilio prorogetur.

Angliæ Regis Legatus deprecatur Imper. pro Palatino nec aliud reſponsũ niſi quod & Ratisbonæ obtinet.

Ad hoc itaq; fœdus plurimi concurrentes, magna ſubſidia Sueco ſubminiſtrabant, & Rex Angliæ, poſtquam miſſo iterum Viennã Legato ſuo Roberto Auſtratero in negotio reſtituendi Palatinatus aliud reſponſum non obtinuit, niſi quod Ratisbonæ acceperat, nempè vt primum Palatinus deprecaretur Imperatorem, & demum aliquam ditionis Palatinalis partem quæ eſſet in poteſtate Gubernatricis Belgicæ pro ſuis alimentis expectaret, collectos in Anglia milites cum Marchione Hamelthonio ad hoc bellum tranſmiſit: mari vecti iſti Stralſundam appulerant, & inde ad caſtra Suetica per Marchiam nouam tranſierunt.

Angliæ Rex ſubſidia Sueco Regi mittit.

Multò autem plùs auxit animos vireſq; Sueco Lipſienſis Conuentus, in quo Diſsidentes in Religione conuocati ab Electore Saxoniæ, poſt multas querelas contra executionem pro reſtitutione bonorum Eccleſiaſticorum ab Imperatore nuper inſtitutam, & inſolentias militum, vi tributa ingentia in diuerſorum Principum ditionibus extorquentium, hoſpitiaq; ſumentium, Decretum fecerant initio Aprilis, quòd amicè de reſtitutione bonorum illorum tractare vellent, loco & tempore à Catholicis ad hoc deſignando. Executionem autem decreti Imperialis vti in dubio præſcriptionis concordiæ Paſſauienſis A.C. 1552. in Comitijs Auguſtæ 1555. declaratæ, & approbatæ, (hac nõniſi Eccleſias directè Imperio Imperatoriq; ſubiectas comprehendi volebant Diſsidentes, non autem eas quæ in ditionibus ſingularium Principum ſeu Magiſtratuum cõſiſterent, & iſtis interiectis quaſi intermedijs patronis ſuis ad Imperiũ demum pertinerent) niſi cognitione Comitiali & interpretatione eiuſdem concordiæ præmiſſa non admitterent: Iniurias milites Cæſarei & Ligæ Catholicæ ne amplius cuipiam facerent, alioquin Electoribus & Principibus liceret ſubditos ſuos ab eis ſecundùm conſtitutiones Imperij defendere, ad quod militem ſinguli in ſuis locis conſcriberent, & alter alteri iuxta condictum in Receſſu Comitiali A. C. 1555. in neceſsitate ſubueniret, & tamen in fide Imperatoris ſe perſeuerare obteſtabantur. Expreſsè quoque in literis ab illo Conuentu ab Imperatorem & Ligam Catholicam datis, addita fuit obteſtatio, quòd extremum illud pro reſtitutione bonorum Eccleſiaſticorum executionis remedium, niſi amica compoſitione ſopiretur, ac militares licentiæ refrenarentur, interitum Imperio adducturum eſſet, & accidere poſſet vt tandem Principes exteri ſe tali negotio immiſcerent: nempè & propria arma inſtruenda & externa (non obſcurè digitum intendebant in Guſtauum Suecum in Germania iam præſentem) aduocanda ſtatuerant, quibus copias Imperatoris vnà cum executionis Eccleſiaſticæ rigore è ſuis finibus exterminarent.

Lipſienſi Principum Diſsidentium Conuentus 1631. decreta.

Lipſienſes fœderati arma ſumunt.

Nec abduci potuerunt à tali propoſito dehortationibus Imperatoris ſatisfactionem æquam offerentis, vel deterreri exemplo inferioris Saxoniæ, quæ ex eiſdem cauſis ſumptis armis, vnà cum Rege Dano ſuccubuerat, ſed certatim omnes æquè Principes atq; Ciuitates militem ſtatim à Conuentu illo ſoluto conſcribebant, & demum Sueco ſe coniunxerant

A. C. 1631.

in vlteriori tantæ ſeceſsionis continuatione, & feliciori ipſius ab initio progreſſu.

Tillius in nouam Marchiam tranſit.

Brandeburgum nouum Tillius capit.

Ad quem vt reuertamur, mouerat exercitum Tillius, relicto apud Magdeburgum Pappenhemio in nouam Marchiam, vt Suecum tempeſtiuè priuſquam tali fœderi coniugeretur reprimeret, & eiecerat præſidium ipſius ex Arce Feldsbergenſi, Brandeburgumq; nouum die nona Martij aperta vi cæperat, cæſis omnibus præſidiarijs Suecis, ac Tribuno Linphuſio, & præcipuis Ordinum ductoribus viuis ibi captis vnà cum ſignis militaribus nouem, & multo bellico inſtrumento. Sed cùm inter paludinoſa glacie iam liqueſcente vlteriùs progredi non poſſet, vel diutius donec aquæ ex niuibus ſolutis intumeſcentes decreſcerent otiosè ibi hærendum ipſi eſſet, pluris æſtimauit vt Magdeburgum rediret, oppugnationemq; illam vrgeret. Cuius exitus ex ſubſequenti cuiuſdam teſtis oculati relatione melius patebit. *Eo die* (octauo Maij dicit ille) *ſub meridiem tubicinem Comes Tillius in Vrbem ablegauit, vt aliqui ex Ciuitate ad tractandam pacem venirent, æqua media proponenda fore innuens. His motus Adminiſtrator & Senatus, quoſdam ad audiendas illas conditiones amandare decreuerant. Interea Pappenhemius ex noua Vrbe propè Albim, vbi foſſa aquis carebat irruptionem tentauit, ſed ab erumpentibus Magdeburgenſibus fuit reiectus. Poſtquam verò decretum eſſet, vt poſtero die Tillij tubicen cum non iniqua declaratione dimitteretur, nihilominus Falckembergius cum cæteris præfectis quod ex crebra copiarum hinc inde traductione moliri aliquid Cæſarianos ſuſpicarentur, in vallo omnem noctem conſumpſerunt. Illuceſcente autem die cum nil amplius periculi timendum ſibi arbitrarentur, vtq; pars altera Ciuium & militum domum abirent conceſſiſſent, & officia gerentes quoq; quos ordo excubandi non tangebat, ad quietem ſe compoſuiſſent, Falckenbergio interim in Curiam ad amandandum tubicinem ſe conferente, Pappenhemius circa horam ſeptimam, cum exercitui Teſſeram propoſuiſſet* Ieſus Maria *cum candido circum brachium ligamento, irruptionem, ad quam etiam equites equis deſcendere iuſſerat, tanto feruore tentauit, vt in verticem valli ſtatim penetrarit. Tamen Falckenbergio è Curia aduolante, cum inſigni iactura retrocedere eſt coactus. Poſtquam autem portæ Cæſariani inſultarent, & Falckenbergius illis ſeſe opponens pilæ bombardæ traiectus fuiſſet, militibus quoq; & Ciuibus puluis nitratus ob crebras exploſiones deficeret, coorientem inde confuſionem Cæſariani obſeruantes, reliquis vt ſimul ab alijs partibus oppugnationem tentarent, ſigna dedere. Qui quidem facilè in duobus locis id facientes, vallo ibi præſidijs ob rumorem de Vrbe iam capta nudato, poſt ſexaginta ſaltem virorum cædem propoſitum aſſequebantur. Inde Ciues in Vrbem reiecti, licet in locis quibuſdam Cæſarianis ſe magna virtute opponerent, ita vt eos iterum ad Vrbem nouam retrocedere coëgerint, tandem tamen ſuperuenientibus pluribus copijs, numero ſuperati & tormentis etiam à vallo in Vrbem directis petiti, ad ædes ſuas refugiebant, alij cadebant pugnando. Quidam in vallo vitam deprecabantur à militibus, quod tamen non ab omnibus potuit obtineri. Vallones enim nemini ferè parcentes, nulla ſexus aut ætatis habita ratione*

Magdeburgæ calamitoſa expugnatio.

A. C. 1631.

in obuios quosq; sæuiebant. Reseratis interim portis postquam Equitatus cum Croatis introijsset, maiores cædes edebantur. Hoc miserando Vrbis statu, flammæ (incertum an ab oppugnatoribus, an à Ciuibus desperantibus iniectæ) diuersis locis erumpebant, quæ exiguo temporis spatio tanta incrementa sumpserunt, vt milites à direptionibus per eas auocati, Vrbe præter aliquas legiones ad custodiendum vallum destinatas, iterum excedere cogerentur. Administrator acceptis in crure & capite vulneribus, captus in Pappenhemij Castra fuit abductus, & vnà Amsterrodius, Vslerus, Boius cum alijs Præfectis. Illi etiam qui in Albi Insulam inter pontem sitam custodiebant, licet initio Cæsarianos oppugnationem aggredientes fortitèr non paucis cæsis exceperint, tamen Vrbe capta, postquam sibi de salute cautum fuisset loco cesserunt. Incendia accedente ex improuiso venti vehementia tanto impetu obuia quæq; corripuere, vt intra ante decimam meridianam & decimam nocturnam vniuersam Vrbem cum maioribus sex insignis structuræ templis in cineres redegerint: exceptis saltem 139. ædibus, quarum pleræq; sunt sitæ in littore piscatorum, paucæ autem ad templum primarium, quod solum cum S. Mariæ templo à Monachis & militibus ægrè seruato illæsum permansit. Hæc ille.

Atque talem vastitatem pertulit illa Ciuitas, gloriari solita originis antiquitate, & integritate Virginali, quæ tunc adeò fuit vitiata ferro, igne, & direptione quadriduana, vt nihil saluum in ea remanserit, & cælorum flammis absumptorum, inter minas & latebras suffocatorum sciri non potuerat numerus. Sola cadauera in profluentem Albim deiecta, sexies mille numerabantur, & ex Ciuibus nonnisi quadringenti viui euaserunt.

Francofurtũ ad Oderam Suecus Rex capit & incendio deformat.

Propè similem sortem Francofurtum quoq; ad Oderam tunc subijt. Suecus enim postquam Tillius ex noua Marchia abierat, locis ibi quæ ille occuparat recuperatis, reliqua Marchiæ circa Oderam oppida expugnauit, & Francofurtum quòd Comes Schauenbergius, Tifenbachius ac Monte Cuculi cum septem millibus Cæsarianorum custodiebant, ineunte Aprili adueniens, summâ vi oppugnauit: post acriores verò quatuor dierum continuos conflictus partim vallo pulsis Cæsarianis superato, partim machinis pyrobolaribus (petardæ vulgò appellantur) porta Gubenensi prostrata, in illam Ciuitatem irrupit, omnesq; ibi Cæsarianos pedites concidit, equitibus solis cum suis Ducibus fuga versus Glogouiam elapsis. Incendium quoq; nocte insequenti fortuitò obortum, illis oppidanis terrorem auxerat, sed nonnisi viginti domus absumpsit, & à direptione suos cohiberi iusserat Rex Suecus; qui ibi præsidio relicto, Lans-

Landsbergã capit Suecus.

bergam petijt, & illud quoq; oppidum vno & altero conflictu Cæsarianis cum Cratzio Tribuno, à mænium custodia repulsis, deditione cæpit. Crossnam etiam ad Oderam Silesiæ oppidum probè munitum eius præsidiarij Francofurto erumpentes interceperant, & ipsemet cum meliori parte copiarum Albim versus mouens, munitiora quæq; in illo itinere loca in suam potestatem redegit; Spindauiam, Berlinum propè, vbi Ele-

Spindauiam Elector Brandeburg. tradit Sueco.

ctorem Brandeburgicum visitarat, simulata oppugnatione, & comminatione, quòd eam nisi sponte dimisso Electorali præsidio sibi dederetur, vi caperet,

A. C. 1631.

caperet, illo conniuente obtinuit. Inde summa celeritate mouens, Brandeburgo veteri præsidium proprium imposuit, & circa Rattenauiam castris collocatis non multò post traiecto Albi Tangermundam, moxque Hauelbergã cæsis Cæsarianis qui illa loca defendebant occupauit. Tunc

Gustauus Suecus auget suas copias & castra ponit apud Albim ad Verdam.

flumine illo in duobus locis ponte instrato, partem exercitus qui asiduè augebatur, Verdam conduxit, ibiq; alia castra posuit; ac validissimis propugnaculis cõtra omnem maiorem hostilem impetum muniuit, omnem latè circum regionem excursionibus infestam reddens. Nec vsquam Cæsariani iustum exercitum opposuerunt, quo in illis principijs conatus ipsi reprimeretur, sed binas tantum seu ternas legiones contra eum submittebat aliquando Tillius, quæ eò faciliùs vincebantur. Ipse autem Tillius

Tillius à Magdeburgo in Saxoniam copias ducit.

post captum Magdeburgum in Vinmariensi, Coburgensi, Altenburgensi, Allensleibiæ ditionibus, & demum in Hassia copias suas distribuerat,

Tillius dum prius vult edomare fœdus Lipsiense Sueci vires auget

vt ibi dissiparet fæderis Lipsiensis militares delectus, à quibus maius periculum rebus Imperatoris imminere, & eis tempestiuè oppressis hostis iste externus ex Germania non difficiliùs quàm Rex Danus nuper expelli posse videbatur. Vnde eodem fine & alius exercitus Cæsareus vi-

Imperatoris copiæ ex Italia redeuntes ducuntur cõtra Socios fæderis Lipsiensis.

ginti millium armatorum ex Italia post pacem ibi cum Duce Mantuano conclusam reuersus, in Alsatia, Sueuia, & Franconia cum Comite Furstenbergio Præfecto mansit. Vbi primùm Memminga obsidione cincta

Memmingam Furstenbergio fæderi Lipsiensi renunciare cogit,

eam ad renunciandum fæderi Lipsiensi, & suscipiendum præsidium Cæsareum, alendumq; sumptibus proprijs coëgit, ac 50000. talerorum Imperialium loco pænæ ab ea extorsit. Similiter & Campidonum, ad exem-

Campidonum præsidiũ Cæsareum suscipit.

plum Memingensium præsidium sexcentorum Cæsareorum militum suscepit, & 80000. talerorum lytro direptionem redemit. Inde in Principatum Vuirtenbergicum, vbi pro eodem fædere Lipsiensi sedecim millia armatorum colligebantur, Furstenbergius transiuit, & Administratorem illius ditionis Lipsiensi decreto renunciare fecit, eumq; obligauit, quòd in fide Cæsaris permaneret, ac suo exercitu dimisso, certo numero Cæsarianorum militum in sua ditione hospitia & alimenta assignaret. Vlmen-

Vurtenbergica ditio cogitur renunciare fæderi Lipsiensi.

ses quoq;, ac circulum Franconiæ ad abnegandum Lipsiense fædus, & suscipienda alendaq; præsidia Cæsarea adegit: totamque æstatem exercitus Cæsarei in diuersas partes dispersi, circa cohibendum fędus illud Lipsiense consumpserunt exiguo fructu. Nam nihilominus pleræq; Prouinciæ & Ciuitates in illo fędere persistebant, ac Conuentus Hamburgi ac Dræsnæ celebrarunt, in quibus de eo promouendo consultarunt, strictioribusq;

Francofurti cõuentus Dissidentium cũ Liga Catholica.

vinculis se inuicem colligarunt ad mutuam defensionem. Et licet Catholica Liga in Duncelspiel congregata, pro tractanda plena concordia Conuentum Francofurti instituisset ad initium Augusti, tamen illius fæderis Dissidentium socij omnes, totis viribus apparatum bellicum (eò quòd Catholici quoq; in illo suo Conuentu Duncelspilensi suis copijs supplementa conscribi decreuissent) cõquirere non desistebant. Ac Francofurti Conuentu illo re infecta soluto, ideo quod Delegati Cæsaris media pacis nonnisi consentanea edictis Imperialibus pro executione restitutionis bonorum Ecclesiarum sexta Martij 1629. promulgatis, proponi vellent, &

A. C. 1631.

lent, & Catholici pactioni Passauiensi Anno Christi 1552. & Augustanæ 1555. insisterent, eius sensum clarum (Disidentes prouocabant ad interpretationem Passauiensis concordiæ, cuius verborum contextum perplexum esse dicebant, præsertim quoad bona Ecclesiarum Catholicarum non directę subiectarum Imperatori, sed in ditionibus Principum, seu sub iure patrocinij Dominorum loci cuiusque consistentium post illam concordiam Catholicis adempta) dubia interpretatione corrumpi non permittentes, maiores diffidentiæ vtrinq; exarserunt, & fœderati spe amicæ compositionis desperata arma iam instructa habentes, palàm de accersendo ad suas partes Sueco deliberationes agitabant. Tillius verò ceptũ de eis in ordinem redigendis consilium priusquam Sueco coniungerentur, tanto maiori fauore perficiendum decreuit, & in Saxoniam, vbi præcipuum illius fœderis robur erat, vnà cum Furstenbergio ex Sueuia accersito signa conuertit. Primum autem nomine Cæsaris per Nuncios suos requisierat ab Electore Saxoniæ, vt renunciaret illi fœderi, exauthoraret suum militem, & Cæsareo assignaret hospitia in suis ditionibus, ac commeatum suppeditaret, nisi mallet pro hoste haberi. Et cùm iste respondisset, se in fide & obedientia Cæsari sæpiùs probata permanere, & à se plura quàm Constitutiones Imperij iureiurando Cæsaris firmatæ requirant exigi non posse, imò gratiam ac remunerationẽ pro tam amplis erga Cæsarem meritis sibi deberi, ille postposita tali obtestatione, in Saxonia suis copijs progredi iussis, Merseburgum, Veisentelsium, Friburgum, ac plura illius tractus oppida, licet spontè deditionem fecerint, diripi à militibus, & incendio vastari permisit. Naumburgo, Pegauiæ præsidia sua imposuit, à Lipsiensibus postulauit vt commeatum sibi præstarent; quem postquam in magna copia accepisset, imperauit, vt præsidium Cæsareum in Ciuitatem admitterent, alioquin eandem fortunam quàm nuper Magdeburgenses senserant, experturi essent: tandemq; cùm omnia ad expugnandam illam Ciuitatem præparasset, reluctantes Ciues, verùm exemplo tàm formidoloso perculsos coëgit, vt initio Septembris Electorale præsidium dimiserint, & Cæsareum receperint. Sed hoc magis accelerauit periculum, quod Tillius præuenire voluerat, dubiosque adhuc fœderatos impulit, vt societatis cum Sueco conciliationem maturarint. Elector enim Saxoniæ reliquæ ditioni suæ idem quod iam Lipsiæ euenerat metuens, consilium quod diutiùs aspernabatur de coniungendis pro defensione sua cum illo Rege armis suscepit, & vna cum Electore Brandeburgico cum Diebenæ (apud Vittembergam Rex Suecus transmisso Albi eò transierat) conueniens, prima Septembris huius Anni Ch. 1631. conditiones mutui fœderis cum ipso stabiliuit. Moxq; euentus docuit quantum attulerit dispendij, irritasse fœderatos Lipsienses, & non priùs repressisse externum illum hostem, cum quo potentiæ domesticæ istorum, tantum virium accessit, quod statim coniuncti hoc modo exercitus Suetici, & fœderati, Cæsarianis quibus singuli fuissent impares, potentia longè præstiterunt. Primum in prælio septima Septembris die à Lipsia vno milliari, inter pagos Breitenfeldium ac Podeluisium commisso, in quo

Francofurti à Conuentu maiores diffidentia exortæ.

Tillius persequitur fœderatos Lipsienses priusquam Sueco coniungerentur.

Tillius requirit vt Sax. Elector renunciaret fœderi Lipsien. nisi vellet haberi pro hoste.

Saxon. Elect. responsum Tillio.

Tillius in ditionem Elect. Saxon. ducit exercitum.

Lipsia suscipit præsidiũ Tillij.

Tillius volens præuenire periculum coniunctionis cũ Sueco Elect. Saxon. accelerauit.

Saxon. Brandeburg. Electorum congressus cum Sueco Diebenæ.

Saxon. Elect. init fœdus cũ Rege Sueco.

Lipsiẽse prælium Tillij cũ Sueco Rege 7. Septemb 1631

A. C. 1631.

quo post acerrimum vtrinq; certamen quinq; horis continuatum, Tillius succubuit. Nec dubiè ab ipso principio pugnæ victoria ad Suecũ inclinabat, cornu enim sinistrum Tillij ventum tunc ab Occidente flantẽ præripere volens, longiùs à corpore exercit⁹ processerat, & exceptum à Sueticis peditibus equitatui immistis, (tali arte pugnabãt illi) totum turbatum nullã vtilem operã præstitit. Tillius verò cùm ipsemet à frõte selectiores turmas contra infirmiorẽ aciem hostilẽ, in qua Saxonicæ legiones stabãt, conuertisset, dissiparat quidem illam, sed dum ibi sui debellatũ putantes, alij fugientes Saxonicos insequuntur, alij occupant tormenta, alij currus diripiunt, distractis ita Ordinibus, impetũ mox superuenientium fortiorũ subsidiorum Sueticorum sustinere non valuit. Dextræ alæ Tillianæ legiones pedestres, quę ex veteranis cõstabant, ab ipsomet Gustauo Rege Sueco impugnatæ diutiùs restiterunt; verùm istæ quoq; cùm nulla subsidia haberent, fuerunt profligatæ paucis fuga elapsis. Cæsi ibi feruntur ex Cæsarianis nouem mille, ex Saxonicis bis mille, ex Sueticis septingenti, & pręcipui ex istis Ordinum Ductores Teufel (nuper ex captiuitate Polonica dimissus) Hallius, Callebach, Coruillus, Bantuffius: ex Cæsarianis verò Adolphus Dux Holsatię Otto Baro à Scheumberg, Ottmar ab Eruite, Bongardus Grotte perierunt, plures viui capti, vnà cum centum signis militaribus & viginti quatuor maioribus tormentis bellicis æneis, ac omnia impedimenta & apparatus Castrensis prædæ victorum cesserunt. Tillius duo vulnera accepit in brachio, quo ictus à suo capite auertebat, & ereptus è pugna Halam euasit, moxq; lectica se portari fecit Halberstadium, indeq; Alefeldium Visurgim versus, reliquias exercitus sui ex fuga colligendo. Suecus autem Rex illam victoriam prosequens, relicto apud Lipsiam Electore Saxoniæ, cui præsidium eius loci Cæsarianum postridie deditionem fecerat, Merseburgum duxit, ibiq; Cæsarianos propè quinque mille ex fuga congregatos iterum profligauit.

Inde progrediens, Halam vndecima Septembris, & sequenti die arcem Mauritij ad deditionem coëgit plurimis Cæsarianorum sub ipsius signa concedentibus, vt intra paucos dies ad sexaginta millia armatorum exercitus eius excreuerit. Nec multùm moratus sortitione facta, vt Elector Saxoniæ cum suo exercitu in Regno Boëmiæ sedem belli figeret, Cæsariq; ea parte restaurandi vires commoditatem adimeret, ipse Erfordiam iuit, eaq; Ciuitate in potestatem suam decima octaua Septembris redacta, summâ celeritate per syluam Thuringicam, in Franconiam penetrauit, obuia quæq; latè incedentibus suis legionibus complectens, Herbipolim vsq;, quę statim impetrata libertate exercitij Catholicæ Religionis, & soluto direptionis lytro deditionẽ fecit. Arx eius cùm aliquantum restitisset spe subsidiorum à Tillio sibi mittendorum, (in Hassia aduentu Altringeri & Fugeri cum copijs Bauaricis, viginti quatuor millia armatorum interim congregarat) eis frustra expectatis vi fuit expugnata. Hoc territi Bambergenses, & Collegium illius Ecclesiæ Pontificialis, soluto lytro graui, & tributis in Menses singulos promissis, hostilia redemerunt. Norimbergenses similiter, & tota Franconia intra vnum Mensem Suetica præsidia

Tillius profligatur apud Lipsiam.

Prælio in Lipsiensi cæsorũ numerus.

Tillius accepto vulnere è pugna euasit.

Lipsia eijcitur præsidiũ Imperatoris.

Saxõ. Elector sortitione cedit Boëmia oppugnanda.

Suecus Rex Erfordiam capit.

Suecus Rex in Franconiam transiens Herbipolim capit.

Bamberga redimit direptionem.

Norimberga præsidiũ Sueticum suscipit.

A. C. 1631.

præsidia suscepit. Nec mora, Rex Sueciæ relicto Gustauo Horn pro defendenda illa Prouincia, ipsemet Hannouiam, quam interim eius excursores interceperant contendit, & Mæni ripis insistens, plurima eius oræ oppida, partim deserta à præsidijs Ligæ Catholicæ, partim oppugnatione ostentata intercepit. Francofurtensibus quoque ad tam insperatam vim minus paratis subiectionem facilè persuasit tali lege, vt ipsi fidelitatem iurarint, & in ea Ciuitate Suecis commorari liceret, præsidiumque Sueticum Sachsenhusij reciperetur. Paucis autem diebus circa tractatus cum Langrauijs Hassiæ & Comitib⁹ Veterauiæ de ratione belli continuandi Francofurti insumptis, Moguntiam iter instituit, & cùm transitus Rheni Hispani insedissent, apud Gernshemium eorum custodijs fusis, ac Oppenhemio quoq; eiectis, plura oppida Palatinatus cæpit, viaq; sibi ferro aperta Moguntiam peruenit. Duo millia Hispanorum Elector ille (ipsemet è periculo se subripiens, Coloniam concesserat) pro præsidio eius loci reliquerat, qui initio fortitèr resistebant; verùm cùm hostis omnes aditus ad Ciuitatem interclusisset, & vineis propiùs actis, eius mænibus immineret, obtenta abeundi cum suis armis & impedimentis securitate, deditionem fecerunt tredecima Decembris. Ciues verò octuaginta millibus talerorum Imperialiũ redemerunt direptionem, & octuaginta tormenta bellica ęnea cũ centũ viginti cadis pulueris nitrati, ac magna copia omnis instrumenti Castrensis ibidẽ inuenta cesserunt victori. Nec minorem felicitatem experiebantur Regis illius Legati in occupandis alijs locis Germaniæ: Bernardus Dux Vinmariensis in Palatinatu Rheni Menhemium interceperat, alij Duces ipsius Heilbronam pulso præsidio Lotaryngico, & plura oppida vicina, Vilhelmus Hassiæ Landgrauius Mindam, Amenoburgum, & diuersa oppida ad Visurgim, ac penè totum Episcopatum Padeborensem, Bannerus Alberstadium, Magdeburgum, alij Rostochiũ, & Vismariam, & reliquas Michelburgensium Ducum ditiones; Vormatiam quoq;, Spiram præsidia Lotaryngica paulò post Suecis reliquerunt: & maiori parte milites oppidorum seu Arcium Cæsarianarum custodes deditione facta, concedebant ad partes Sueci, vt in dies numerus eius exercitus cresceret, & quocunq; arma ipsius progrederentur, nonnisi victricia redirent. Elector quoq; Saxoniæ in Boëmiam mouens Pragam, Egeram, & plura insigniora oppida pulsis Cæsarianis, & ad Limburgum profligatis occupauit, ac Lusatiam recuperauit. Et priusquam vlteriores belli istius progressus recenseamus, memorabile quòd in Italia sub finem anni huius euenit, attingemus.

Francofurtũ ad Manum deditur Sueco.

Hispanos apud Gernschemium Suecus profligat.

Moguntiam ad deditionẽ cogit Suecus.

Sueci Regis Duces militares felices vbiq; progressus faciunt.

Imp. milites transeunt sub signa Sueci.

Saxō. Elector Pragam, Egeram capit.

Die quinta Decembris, Mons Vesuuius Neapoli vicinus horrendum incendium concepit, à quo concussa circumiacens terra, & Oppida præsertim Ciuitas Neapolitana adeò tremuit, vt nullum ædificium aliquam ruinam exinde non senserit. Mons autem ille primùm visus est euomuisse atras nubes, quæ totum aërem obtenebrarunt: deinde inter erumpentes immensos flammarum globos, tonitrua & fulgura formidolosa planè ruituri mundi speciem præferentia, audiebantur. Septima verò Decembris, flamma quæ illum montem pluribus locis perforauerat, instar torrentis ad radices montis procurrens, innumeros homines & pecudes rapuit, ac domicilia obuia quæq; combussit, & alia parte in mare influens, illud commotum insolita tempestate defluere fecit, vt per aliquot horas naues Neapoli in sicco hærerent. Lapides ingentis magnitudinis è faucibus montis eiecti, multos qui tempestiuè fuga sibi non prospexerant interemerunt, & cinis decidens instar niuis, vno palmo in terra altus tetro fætore omnia compleuerat. Nonoq; demum Decembris die incendium illud totum euanuit.

Vesuuij montis apud Neapolim incendium.

A. C. 1631.

Eodem Anno sub finem Octobris obierat Passauiæ Magdalena vxor Ducis Magni Hetruriæ Cosmi, Ferdinandi II. Imperatoris soror. Offenderat illa Florentinos, eò quòd ærarium ibi Ducale exhausisset in mittendis Imperatori subsidijs, & euitans inde enata in se odia, transferre voluerat domicilium suum in Austriam; sed priusquam salutasset Imperatorem, in itinere repentina morte interijt.

Florentiæ Ducis Cosmi vxor offendit Florentinos exhausto ærario Ducis pro Imperatore.

Annus Christi 1632.

VT autem belli Suecogermanici in Annum Christi Millesimum Sexcentesimum trigesimum secundum continuati seriem prosequamur, Suecus Rex postquam Moguntiam cæperat, eamq; nouis munitionibus firmarat, extructo ad Rheni & Mæni confluentem propugnaculo, omnem circum Regionem illam & Palatinatum, in suam potestatem redigebat. Crucenacum cùm Hispani fortiùs defenderent, tandem vi expugnauit, ibiq; Arcem quæ amisso oppido resistere diutiùs non poterat, deditione obtinuit. In Alsatiã quoq; eius copię profectæ, apud Argentinam transmisso Rheno, multa damna ditionib⁹ ibi Austriacis dederunt. Cùm verò Tillius recollectis viribus in Franconiã mouens, recæpisset Bambergam, & mox ad famam aduentantis contra se Suetici exercitus ex Palatinatũ superiori, ea relicta versus Bauariam recederet, Rex Suecus conuocatis ad se ad duodecimam Martij huius anni, Hornij & Banneri legionibus, eum persequi decreuit, eiusq; insistens vestigijs ad Verdam Danubij delatus, eam primùm, quò transitum Danubij liberum haberet, oppugnari fecit sub finem Martij. Ad defendendum illum locum reliquerat Tillius præsidium quingentorum equitum, & mille ducentorum peditum, præter magnum numerum selectorum agricolarum cum Rudolpho Duce Saxolauenburgico, quem Sueci è munitionibus in monte oppido adiacenti extructis, iaculis bombardarum crebris petentes intra oppidum, mox compulerant, deinde per aliquot dies oppugnatione summâ vi continuata adegerunt, vt desperata defensione & subsidijs, cum equitatu beneficio noctis per pontẽ Danubium superarit: pedites vero proximo diluculo idem remediũ salutis quærentes, plures à Suecis in fuga sunt cęsi. Rex Suec⁹ pręsidio ibi firmo relicto, & ponte (iaculis in fugientes Tillianos explosis fuerat debilitatus) reparato, ma-

Crucenacum deditur Sueco Regi.

Suecus Rex persequitur Tillium in Bauariam.

Donauerda potitur Rex Suecus.

Ttt 2 gna

A. C. 1632.

gna festinatione ad insequendum Tillium Danubium transijt: comperto q; quòd vnà cum Duce Bauariæ ad Raynam castra posuisset, ipse quoq; vno inde milliari Northemij consedit. Hinc verò cùm ad Licum fluuium venisset, & Bauarici aduersam tenentes ripam ipsi transitum impedirent, eminùs iaculis tormentorum vtrinq; fuit certatum, & quinta Aprilis Bauari maiori vi operas Suecorum ad coniungendum pontem, ac propugnaculo ad instar dimidiatæ lunæ in altero littore firmandum, beneficio tenebrarum noctis, & aëris nubilosi properè excitatas, disijcere contendentes, magna accepta clade fuerunt reiecti. Tillius in femore à pila tormenti sauciatus, ex eo vulnere Ingolstadij obijt vltima Aprilis, & alter Dux belli Bauaricus Altinger graue vulnus in capite accepit, alij circiter mille, inter quos plurimi Ordinum ductores occubuerunt, ex Sueticis nonnisi viginti desideratis. Bauariæ Dux cùm videret hostiles copias ad inuadenda castra sua per pontem illum traduci, præmissis celeritèr impedimentis Ingolstadium abijt. Rex autem Suecus Raynæ præsidio relicto, statim altero die versus Augustam Vindelicorum exercitum duxit, & Lichusij subsistens, cum Ciuibus tractauit (interim Bauariæ Dux habuit tempus vt Ratisbonam quæ iam de recipiendo Sueco tractabat præuenerit, suoque præsidio munierit) vt non expectata oppugnatione, Bauaricum præsidium dimiserint. Ipsemet verò quatuordecima Aprilis, vnà cum Friderico Palatino Boëmiæ Rege, qui interim Haga Comitis ad eius castra venerat, pompa celebri Ciuitatem ingressus, Sacramentum fidelitatis à Ciuibus recæpit, Catholicos Magistratu mouit, totam Ciuitatem arbitratu suo ordinauit, muniuitq; præsidio suo trium legionum peditum, & vnius equitum. Nec multùm ibi moratus, tam ampla sibi porta patente ad occupandam totam Bauariam, diuersas legiones in diuersa eius loca dimisit, & ipsemet cum robore præcipuo Ingolstadium obsederat. Sed cùm videret eam Ciuitatem contra diuturniorem oppugnationem optimè esse instructam, & non tantum momenti importare, vt circa eam longioris temporis iactura facienda esset, in meditullium Bauariæ Landshutam concessit, omniq; illi Regioni, ac Episcopatus Frisingensis ditioni tributa imperauit. Ac Monachium conuersus, illud quoque septima Maij deditione obtinuit, ac à Ciuibus illis ducenta millia talerorum Imperialium lytri loco accepit, & armamentarium omne, in quo præcipuè tormenta ænea bellica centum quadraginta numerabantur Augustam transferri iussit: Deinde Memmingam occupauit, præsidioq; suo muniuit.

Tillius pila tormenti vulneratus moritur Ingolstadij.

Bauariæ Dux profligatur à Rege Sueco.

Augusta Vindelicorum deditur Sueco Regi.

Frideric. Palat. venit Aga Comitis ad castra Sueci Regis.

Ingolstadium Suecus Rex oppugnat irrito euentu.

Monachium Suecus Rex capit ac graui ære multat.

Alij verò Duces ipsius Landsbergam, Fussenam, Mundelhemium totamq; illam Prouinciam Lindauiam vsque, alij Lichtenauiam, Pappenhemium, omniaq; loca circum Licum; alij circa Danubium infra Vlmam iacentia Oppida Donauerdam vsq; subegerant. Ecclesiastici verò, præsertim Electores, in tanta rerum perturbatione Coloniam confugerant, & implorabant patrocinium Regis Galliæ, eoque sequestro vt neutrarum partium esse permitterentur tractarunt Berualdij cum Delegatis Sueticis: Sed magis ad lucrandum tempus, donec Imperiales partes vires resume-

Electores Ecclesiastici neutralitatem tractant cum Sueco.

A. C. 1632.

resumerent; præter Treuerensem qui illius Regis tutelæ suas ditiones commiserat, cùm istæ viciniores Galliæ, & à subsidijs Imperialibus remotiores, nullo alio remedio à tam repentina vi hostili seruari potuissent, circumstrepentibus vndiq; victricibus armis Sueticis: Quæ in alia quoq; parte Germaniæ Pappenhemium à Stada & à tractu Bremensi discedere, ac Varburgum cum pluribus ad Visurgim Oppidis deserere coëgerant, & quoquò se verterent, Cæsarianos consistere non sinebant. Atq; ita bellum illud à fædere Lipsiensi intempestiuè damnato incitatum, impetu sumpto ex prælio apud Lipsiam Tilliano, in tam breui tempore (quod alicui ociosè tantam terrarum intercapidinem peragranti vix suffecisset) totam Germaniam peruasit, & Sueco Regi parere fecit: Omninoq; ille totum negotium eòusque confecisset, nisi ipsi meliora (fatali Domus Austriacæ sorte) consilia defuissent. Et quidem statim à principio bellum illud offenderat in eo, quòd olim Annibalem post pugnam Cannensem vti victoria nescisse probauit. Rex enim Suecus fulmen istius belli post pugnam Lipsiensem omne suum robur (vt succideret inprimis neruos Ligæ Catholicæ) conuerterat contra Germaniam, quam (præter Bauariam & paucos Episcopatus) à quocunque diuexari Austriacis fortè magis expediret, eaq; ab aliquo hoste occupata, ipsorum viribus in reliquo integris, quandoq; liberari posset. Caput verò rei Vienna & hæreditariæ Prouinciæ Austriacæ, à quibus plena victoria pendebat, & quæ faciliùs obtineri poterant, ac si de industria cladis Lipsianæ damnis reparandis seruarentur, illæsæ manserunt. Seu quòd illa belli pars cesserat Electori Saxoniæ, cuius Ministri satis præstitisse rati, quòd Pragam ac pauca in Silesia & Boëmia oppida intercæpissent, vltrà, (fortè quòd essent viribus debiliores) non processerunt. Sperarat etiam Suecus, quòd nouus Princeps Transiluaniæ Ragocius aliquas turbas in Vngaria, & circa Viennam (vti eum per suos Nuncios solicitabat) commoturus esset; sed ille recens Principatum adeptus, (præsertim cùm domi haberet grauem æmulam Gabori Bethlemi viduam, & fratrem eiusdem Isthuanum Bethlemum rebus nouandis idoneum) maluit Imperio suo stabiliendo inuigilare, quàm alienis difficultatibus immisceri. Sed quicquid sit de consilijs fæderatorum, Imperator hoc modo circa Viennam securus, tempus recolligendi vires habuit; ad quod certatim non solùm Rex Hispanus ac Romanus Pontifex, sed alij quoq; Principes ipsius subditi opulentiores, magnam pecuniæ vim conferebant. Summum autem imperium bellicum commiserat Imperator Valnstenio Principi Fridlandiæ, quod ipse memor iniuriæ in abrogato sibi nuper eodem officio illatæ recusauit primùm, præter curam conscribendi exercitus: demum tamen illud suscepit, speciosioribus promissis ac conditionibus illectus, quarum præcipuæ erant.

Treuerensis Elector patrocinio Regis Galliæ se submittit.

Sueci progressibus consilia bona desunt.

Ragocius Transil. Princeps non vult immisceri bello Germanico.

Imp. circum Viennam securus, tempus habuit instaurandi vires.

Valnstenius recusat munus Præfecti militaris.

Vt ipse Fridlandinus non solùm Imperatoris sed & Regis Hispaniæ ac totius Domus Austriacæ supremus belli Dux esset, cum potestate plena, & nec Imperator, nec Rex Vngariæ ad exercitum veniret, quo Dux solus in exercitu obsequium promptius haberet. Ius ipsius in Ducatum Megapolitanum circa tracta-

Valnstenio speciosa promittuntur vt suscipiat Præfecturam militarem.

A. C. 1632.

*tractatum pacis generalis firmaretur. De expensis & remuneratione in hæ-
reditaria aliqua Austriacæ Domus Prouincia ipsi caueretur: & ex Pro-
uincijs Imperij occupandis, aliqua insignior honorarij loco ipsi cederet.
Iudicium de bonis post rebelles fisco applicandis penes ipsum esset, & non
nisi ipsius arbitrio in bene meritos eadem bona distribuerentur. Sum-
ptus belli tempestiuè subministrarentur, & receptacula militi etiam in di-
tionibus Imperatoris hæreditarijs ad mandatum ipsius paterent.*

Valnstenius Znaymæ conscribit exercitum.

Istis itaq; constitutis Valnstenius Znaymæ in Morauia statiua pro col-
ligendo exercitu & bellico apparatu conquirendo sumpserat, & trans-
actâ hyeme, primo vere mouens in Boëmiam cum quinquaginta millib.
armatorum, obuia quæq; in potestatem suam redegit. Pragam vt ad-
uenerat, mæniaque Ciuitatis minoris à monte albo admotis machinis
bellicis viginti quatere cæperat, ineunte Maio Saxonici defensione de-
speratâ, deditionem fecerunt, totamq; Boëmiam statim deseruerunt,
præter Egram, quam etiam vix inchoata oppugnatione, Holkio Valn-
stenij Legato cesserunt. Nec vsquam Elector Saxoniæ laborantibus
suis subuenire potuit, intentus magis ad pacis tractatus, quos Valnste-
nius ad lucrandum tempus nouis identidem conditionibus propositis
de industria trahebat, & demum inducias ad duos Menses fecerat, quo
securior ab ista parte, omnes vires contra Suecum Regem conuerteret.
Vnde rebus in Boëmia tali modo stabilitis, primis diebus Iunij apud
Egram coniunctus Duci Bauariæ, Sultzbachum transiuit, ibiq; subsistens
toto Iunio, progressus hostis obseruauit.

Valnstenius Pragam recuperat de manu Saxonis.

Saxon. Elect. tractatibus pacis distinet Valnstenius.

Bauariæ Dux Valnstenio coniungitur apud Egram.

Cùm verò Rex Suec⁹ hoc intellecto, veritus ne Palatinat⁹ superior pe-
teretur, Augustã ac loca in Bauaria intercepta reliquisset, Gustauo Horn
cum parte exercitus custodienda, & ipse cum reliquis copijs Norimber-
gam, ad intercipiendum alicubi hostem transisset: Valnstenius quoque
ac Bauariæ Dux initio Iulij eò contendit, ac apud Steinum transmisso
Rednitio fluuio, in proximo ex aduerso illius Vrbis castra posuit: vbi
toto mense Iulio nil memorabile vtrinquè successit, præter excursiones
Marte æquali hinc inde commissas, maximè circa præripiendum alter
alteri commeatum, quem Frindlandinus, cum Equitatu, præsertim Po-
lonorum ac Croatorum leuis armaturæ præualeret, copiosiorẽ habuit.
Medio etiam mense Augusto, cùm Regi Sueco Bernardus Dux Vinma-
riensis, ac Bannerus numerosiores copias ex præsidijs Franconiæ, & cir-
ca Rhenum collectas adduxisset, vt propè sexaginta millia armatorum in
eius exercitu numerarentur, oppugnauit quidem ille castra Cęsariana, sed
munitiora situ loci editioris dumetis obsiti inuenit, Valnsteniumq; pri-
mos illos impetus cunctando frangere volentem, seu æquiorem ad pu-
gnam (ne vnius eiusque difficilis prælij aleæ summam rei permitteret)
commoditatem expectantem, (nempè quòd Suecus numero virorum ac
equorum recens sibi conductorum præstaret, Cæsarianos autem lõgior
in castris statio, defectusq; pabuli debilitasset, seu quòd Valnstenius Du-
cem Bauariæ, cum quo alternis hebdomadis per vices imperium bellicũ
exercebat, consortem alicuius victoriæ habere nollet) ad prælium eli-
cere

Norimbergã propè consistunt Suecus Rex & Cæsariani Duces.

Suecus Rex elicere non potest ad præliũ Cæsarianos.

A. C. 1632.

cere non potuit, præter quòd paucæ illius cohortes sub finem Augusti
tota die excurrebant ad velitandum, & sub vesperam eius diei insisten-
tes Sueticis, cùm longiùs à suis castris recessissent, coactæ inierunt ini-
quiori Marte prælium, quod tandem nox diremit, desideratis in eo ex
parte Cæsarianorum propè mille, inter quos fuerunt non pauci Ordinũ
ductores, & ex insignioribus Tribunis Maria Caraffa, Coronomontanus,
ac Iacobus Fuggerus, ex parte Sueticorum propè sexcenti cum suis Pre-
fectis occubuerant, & captiui vtrinque æquali numero multi facti. Ad
extremum ambo illi exercitus, nullo alio insigniori certamine tentato,
(præter spem cùm omnes suspensis animis, à [illegible] eorum congressu sũmæ
rei discrimen expectarint) in diuersa recesserunt. Primumq; Rex Sue-
cus, vt Norimbergæ præsidio octo millium armatorum grauatæ parce-
ret, ac suos copiosiore commeatu reficeret, solutis quæ apud Furthum
tenebat castris, Neostadium ad Aischam abierat, & quarto post die 22.
Septembris Valnstenius Forchemium concessit, Lauffa & plurimis in
proximo Norimbergensibus pagis crudeliùs expilatis. Nec ampliùs
isto anno infestæ illæ acies vspiam congressurę videbantur, autumno iam
ingruente, & præsertim quòd fuerint dispertitæ in longinqua. Valnste-
nius magnam partem copiarum suarum dimiserat cum supremo vigilia-
rum Præfecto Galasio ac Holkio versus Boëmiam & Saxoniam, & Dux
Bauariæ apud Coburgum, cuius oppido capto arcem Frindlandinus ir-
rito conatu oppugnabat, plures legiones suas separauerat à Cæsarianis
Ratisbonam itinere suo conuerso. Rex verò Suecus Ducem Vinmarien-
sem cum decem millibus Kizingam, aliosq; Duces aliò ablegauerat, &
ipsemet iuerat in Bauariam, vt recuperaret Rainam, quam interim Baua-
rici intercæperant. Verùm fatalis necessitas, mox vtrumque in vnum
locum pugnamq; compulit: vt enim Valnstenius videns quòd apud Co-
burgum, & illius tractus loca à præsidijs Sueticis benè custodita, parum
proficere posset, omnes copias apud Veidam conuenire iusserat, easque
conduxerat in Saxoniam præsidijs penè vacuam, Suecus Rex statim Au-
gusta, Rayna, Donauerda totoq; illo continenti, vt commeantibus hinc
inde suis securus pateret, præsidijs firmioribus munito, Norimbergam
redijt, & summâ festinatione vtendum ratus, ne sibi ac auxilijs suis ex
Suecia & Pomerania venientibus transitus Albis, si occuparetur ab hoste
Saxonia intercluderetur, & Elector Saxonię constrictus obsidione Dres-
dæ ad partes Imperatoris recederet, eò properauit, magnisq; itineribus,
ijs tantum copijs quas præstò habebat, accito solo ad se Bernardo Vin-
mariensi Duce per syluam Turingicam Erfordiam conductis, (in illa Ci-
uitate hærebat Regina eius vxor) ibique ineunte Nouembre lustratis,
mouit versus Lipsiam. Hanc enim Valnstenius interim ad deditionẽ coë-
gerat, & eius Præfecti Gallasius, ac Holkius plura ibi oppida Electoralia
vi occupauerant, grauissimo lytro à Friberga pro redimenda direptione
Ciuitatis, & sepulchri Electoralis ibi siti accepto, totamque illam oram
Dresdam vsque subegerant, nemine penè obsistente; cùm Electorales
copiæ in longinquo Silesiæ circa Glogouiam (feliciores ibi successus ha-
bebant)

Cæsarianorũ cum Sueticis conflictus præ castris.

Suecus Rex Norimbergæ relicto præsidio castra soluit.

Valnstenius à Norimberga solutis castris discedit.

Bauariæ Dux relinquit Valnstenium & Ratisbonã abit.

Valnstenius Coburga relicta in Saxoniam abit.

Suecus Rex prosequitur Valnstenium in Saxoniam.

Lipsiã Valnstenius cogit ad deditionẽ.

A. C. 1632.

bebant) cum Arnhemio abessent, & viribus longè impares essent Cæsarianis.

Naumburgũ Suecus Rex capit & munit.

Vnde isti ipsam quoq; Dresdam Electoris sedem facilè obtinuissent, nisi celeriùs subuenisset Rex Suecus. Qui primo aduentu pulsis Cæsarianis Naumburgum cæpit, ibique decima Nouembris castra sua posuit, & per exploratores comperto, quòd Valnstenius Lipsia relicta ad duo milliaria Vensenfelsium, ac inde obuiam sibi veniret, ipse quoq; quarta decima Nouembris, necdum finitis apud Naumburgum castrorum suorum munitionibus, processit ad pagum Chursitz quindecima die Nouembris stylo nouo, & instructa acie hostilibus agminibus se conspiciendum præbuit. Substiterat autem Valnstenius apud Lutzenam, vt ibi Pappenhemium à Mersburgo cum selectiori equitatu accersitum expectaret: sed Rex Suecus de hoc per exploratores admonitus, vt præueniret aduentum Pappenhemij, primo diluculo insequentis diei in aciem prodijt, & tantisper expectato donec nebulosum aërem sol oriens discussisset, pugnam inchoauit.

Gustaui Sueci Regis apud Lutzenam cũ Valnstenio prælium.

Huius itaque initio potissimum robur Sueticum dum ad congressum fossas binas quas Valnstenius, vt loco loricæ aciei suæ essent, beneficio noctis prædecentis duci, ac sclopetarijs compleri fecerat, præter spem superare cogeretur, magnam cladem accepit, demumq; post longam luctam vi (seu studio vt ibi intercluderetur permittentibus Cæsarianis) perrumpens, acerrimo conflictu inito, profligârat quidem frontem hostilem, verùm cùm subsidia recipere & pugnando defatigatum propter illas fossas retrocedere difficilè posset, ab accurrentibus maiori numero Cæsarianorum auxilijs reiectum concidit, eius tota ferè Prætoria Finorum flaua dicta, & cærulea Vinchelij legione cæsa: ibidemq; ipsemet quoque Rex Suecus duobus lethalibus vulneribus (incertum à quo, seu à tali qui ibidẽ simul perierat, aut à familiariori suo cui de hoc gloriari non licuit) pugnando acceptis occubuit.

Gustauus Rex Suecus occis⁹.

Franciscus Albert⁹ Dux Saxoniæ Laoburgic⁹, qui paulò ante à Cæsarianis partibus ad eum defecerat, indiuidu⁹ ipsius comes in isto prælio illæsus, mãsit, idemq; primus Valnstenio (isti fuit familiarior, & priusquam transisset ad Suecũ, & post illam pugnam) de cæde eius nunciarat; & inter cadauera cæsorum non agnitum, cùm lixæ spoliassent, ac diuersi diuersa ex eius armis & vestibus circumferrent, hora antemeridiana increbuerat rumor de morte ipsius.

Bernard. Vinmarien. Dux continuat pugna cæso Rege Sueco.

Nil tamen propterea fuit remissum ex feruore dimicandi, & Bernardo Duce Vinmariense à sinistris, quà nullæ erant fossæ, in dextram hostilem alam irruente, dextra quoq; Suetica vires resumpsit, fortuitoq; curruum nitrato puluere onustorum propè molas versatiles incendio turbatis Cæsarianorum ordinibus, tota istorum acies inclinare cæpit, plurimis ex ea in fugam dilabentibus. Demum verò Pappenhemius cum suo Equitatu seriùs à Mersburgo adueniens, non paucis ex fuga reuocatis prælium instaurauerat, quod isto quoq; pila tormenti mox percusso, & saucio (in itinere priusquàm Lipsiam peruenisset obijt ex illo vulnere) è pugna elato, ad noctem durauit.

Pappenhemi⁹ in pugna Lutzinẽsi perijt.

Et ita Mars dubius perpetuò inquirendum reliquit, Suecisné tum cesserit victoria, qui locum certaminis, (primi Cæsariani aciem deseruerant) ac tormenta bellica, impedimentaq; hostis obtinuerunt, & pauciores (nempè cæsi Sueci ter mille, & Cæsariani sex mille, inter quos Ordinum ductores plurimi & pauci euaserunt non saucij) perierunt, sed amiserunt Regem: vti futura belli istius series docebit, quisnã exinde maiora damna, ac victoriæ symbola tulerit.

A. C. 1632.

Lutzinensi in pugna cæsorũ à parte Cæsarianorũ maior numerus.

Tunc autem Viennæ, & in omnibus partium Austriacarum locis, ac si Rege illo sublato iam fuisset debellatum, speciosiores triumphi agebantur. Sueci verò dissipatis tunc copijs Cæsarianis, intercæpta ab istis in Saxonia loca, recuperabant. Lipsiam (quò Valnstenius statim à pugna nocte intempesta cum paucis Comitibus confugerat, & timens ne ibi obsideretur, postridie exiguis lacerisq; exercitus sui reliquijs recollectis abierat in Boëmiam) tertio post die pulso Cæsariano præsidio, & mox Chemnitziam, Zwikauiam, & Altenburgum recæperunt.

Lipsiam Suetici recipiunt pulsis Cæsarianis.

Valnstenius in Boëmiam lacerum reducit exercitum.

Quin imò in omni ferè parte viribus superiores, Cæsarianos vincebant. In Alsatia Gustauus Horn Benfeldiam, Selestadium, Molshemium, Colmariam, Hagenoam, ac plura illius oræ Oppida vi ad deditionem sub hoc tempus coëgit, & aliæ Sueticæ copiæ cum Bannero & Christiano Comite Palatino in Bauaria ac Sueuia, è multis locis præsidia Cæsarea eiecerunt, aliæ Hispanos Franchentalio Palatinatus Rheni oppido munitissimo, sub finem Nouembris excedere fecerunt, & Heildelbergam graui obsidione premebant.

Suetici Duces cæso suo Rege nil remittunt ex cura belli Germanici.

Franchentalio Sueci eijciunt Hispanũ præsidium.

Coloniensem quoque ditionem, quæ indifferentium partiũ conditiones acceptas, erecto nouo propugnaculo Tuitij, reijciebat, Baudisius incursionibus diuexauit, & Laritium, Andernachium, ac in Montensi Comitatu Siburgam cum pluribus ibidem vicinis oppidis vi cæpit, Tuitiumq; expugnauit, vt Elector Coloniensis aliquot Hispanorum millia à Gubernatrice Belgij pro defensione suæ ditionis recipere debuerit.

Tuitium Coloniensium propugnaculum Baudisius expugnat.

Dux Vinmariensis cum suis copijs à Lutzinensi conflictu in Franconiam reuersus, iterum Bambergam & Cronachium ad suum obsequium reuocarat.

Bambergam recipit Vinmariẽsis Dux.

Kniphusius cum parte copiarum ad retinendos transitus Visurgis destinatus, vnà cum Georgio Duce Luneburgensi circa Rintelam & Hameliam Cæsarianis multa damna dederunt: & Saxonicæ copiæ quæ post pugnam Lutzinensem tertio demum die ad Grimmam Sueticis sese coniuncturæ aduenerant, iterum cum Arnhemio suo Duce redeuntes in Lusatiam & Silesiam, omnem illam regionem (Vratislauienses ad speciem indifferentes, conniuebant vt ijdem Saxonici occuparint & spoliarint Cathedralem Ecclesiam, & omnia templa Insulæ S. Ioannis, ibique stationem sibi contra Cæsarianos munierint) præter Nissam obtinuerunt, donec Frindlandinus nouo conscripto milite, vires suas instaurauit in annum subsequentem, vt tunc attingemus.

Vratislauiensem Insulam Episcopalem deuastant Saxonici.

Sub hoc temp⁹ paucos post dies à nece Sueci Regis Fridericus Elector Palatinus tantæ scenæ instructor obierat Moguntiæ sub finem Nouembris, cuius loco Ludouicus Philippus Comes Palatinus eius frater Administrationem Palatinatus pro ipsius filijs suscepit: Leopoldus etiam Archidux decesserat Tyroli mense Septembre, relictis duobus filijs masculis ex Claudia Medicea.

Frideric. Palatin. Elector moritur.

Leopoldus Archidux moritur.

A.C. 1632.

Carolus Regis Hispan. germanus moritur.

In Hispania verò sub idem tempus idem naturæ debitum soluerat Princeps Hispaniæ Carolus, iuuenis animo acri, & Imperio pari, ac propterea Regi fratri suspectus. Vnde ad omnes eius gestus diligentiores custodiæ adhibebantur, & rumor ferebat, veneno fuisse extinctum, potiùs morbo venereo.

Hollandi ea opportunitate, quòd Hispani in mittendis Imperatori & pro retinendo Palatinatu inferiori auxilijs, distrahebantur, rem suam curare non neglexerunt. Et quo eas partes quas aggrediendas decreuerant imparatiores inuenirent, propè Caletum permittente Rege Galliæ, militem conscribebant, vt nonnisi Grauelingam seu illi oræ vicinius aliquod propugnaculum petituri viderentur.

Hollādi Venloam deditione capiunt.

Vnde Hispani omne suum robur militare eò conduxerant, quamuis Henricus Montensis Comes Præfectus Geldriæ monuerit, vt ab ista potiùs parte periculum præcauerent, vti euenit. Illi enim magnâ celeritate conuersis copijs suis ad Neomagum, eas ibi lustratas Venloam duxerūt, eamque deditione cæperunt, post breuem oppugnationem: ac paulò post Rurhemundā apud quam Casimirus Nassouius, dum propiùs mœnia Oppidi locum vineis erigendis designat, ictu bombardæ percussus occubuit. Alia quoque vicina ibidem Oppida facili negotio Hollandi occupabant, cùm Comes Montensis non habens exercitum quem hosti opponeret, inde abijsset, & alia subsidia in tam breui tempore ex Flandria eò conuenire non possent. Omnem verò culpam Hispani in Montensem Comitem reijciebant, & contentionibus hinc inde, ac simultatibus grauioribus exortis, iste metuens ne eis (vti multis alijs ibidem obuenerat) opprimeretur, defecerat ad Hollandos. At Princeps Henricus Auraicus Hollandorum Dux tanto maiori rei benè gerendæ fiducia, quòd alios quoq; Belgas ad defectionem propendere speraret, versus Brabantiam cum omni exercitu processit, ac initio mensis Iunij Traiectum ad Mosam obsedit.

Henricus Comes Metensis odijs Hispanorum exagitatus deficit ad Hollandos.

Traiectum ad Mosam obsident Hollandi.

Nec potuerunt Hispani subuenire obsessis, prius quàm ille totam Ciuitatē aggeribus & propugnaculis circumdedisset. Eas autem operas post quam perfecerat, & vndique circumcluserat Ciuitatem, vt ad eam nusquam pateret aditus, ipsi cum Gonzalo de Cordoua suo Duce eò conducti potiùs spectârunt quàm impedierunt oppugnationem, nulla impressione facta contra castra Hollandica, præter quod sub initiū mensis Augusti cum parte Cæsarianarum copiarum à Visurgi ex Saxonia inferiore per Vestphaliam magnis emensis itineribus Pappenhemius adueniens, contra stationem Vilhelmi Nassouij irruptionem fecerat: & cùm Hispani sub idem tempus, vti condictum erat (fortè quòd cum Pappenhemio Cordoua non benè consentiret, & gloriam illam ipsi inuideret) ab altera parte assalire hostem neglexisēt, ille cum magna clade suorum reiectus, iterum in Germaniam redierat ad Lutzinensem pugnā, ibiq; (vt attigimus supra) perierat. Præsidiarij tamē illius Ciuitatis, qui erāt duo millia quingenti prȩter Oppidanos, eruptionibus cōtinuis, & cruentis sępiùs vtrinq; pugnis, diutiùs distinuerint conatus Auranij: demum verò cum iste

Pappenhemio subuenire non potest Traiecto.

A.C. 1632.

iste ingenti labore vineas propius vallum Ciuitatis perduxisset, ac pontē expugnatorium, pluteosque apud portam Vimeringensem, deiectis defensorū munitionibus, instruxisset, iamq; per cuniculos intrallet subtus mœnia Ciuitatis, illi subsidijs desperatis deditionem fecerunt, conditionibus satis honestis: Hollandi enim præter morem suum omnibus incolis Ciuitatis liberum vsum Religionis Catholicæ permiserunt: Magistratus mutârunt quidem, sed loco amotorum subrogarunt Catholicos, Clero & locis pijs Catholicis omnes libertates & Priuilegia, tum & Leodiensi Episcopo Domino illius territorij, iura sua vti sub Rege Hispano erant, seruanda fore cauerunt, templaq; omnia reliquerunt Catholicorū potestati, duobus tantū pro vsu Religionis suæ diuersæ assignatis. Nimirum vt hoc exemplo aliæ Ciuitates Belgij, quæ tunc cōcitatæ defectione Comitis Bergensis nutare videbantur, (præsertim Leodium) ad eorum societatem allicerentur.

Traiectum ad Mossam deditionem facit Hollandis.

Hollandi permittunt liberū vsum Religionis Catholicæ Traiecti.

Inde Hollandici Lemburgum ac multa Oppida vicina in potestatem suam redegerunt, & reuertens in Hollandiam Vilhelmus Nassouius, Orsoiam ad Rhenum intercepit, Rinberchæ obsidione in annum subsequentem dilata.

In Gallia fraterna Regiæ Domus odia, quæ ad aliquam concordiam reduci potuisse alias attigimus, hoc anno in apertum bellum proruperūt. Aurelianensis enim Dux frater Regis Galliæ cùm matrem sequutus in Belgium sub Hispanorum patrocinium concessisset, audaciora consilia nempè vt fratrem Regem vi aperta aggrederetur, ibi concæpit. Ad quod Rex Galliæ intentus, copias suas quas in Alsatiam in auxilium fœderatis Germaniæ destinauerat, contra Lotaryngiæ Ducem, qui Aurelianensis Ducis partes fouere videbatur, conuerti iussit, & intra paucos dies illum Ducem adegit, vt prȩsidia Gallica receperit Clermontij, Asterisæ, ac exauthorato suo milite cauerit, quòd contra eundem Regem nil hostile moliri vellet. Contra Aurelianensem autem qui in Galliam transierat cum exercitu in Belgio cōquisito, & in Linguadocensi totaq; Narbonensi regione, pertracto in suas partes Duce Montmorantio illius Prouinciæ Præfecto, sedem belli instituerat, expeditus à Rege Marischal della Forze, illius copias conductas à Dilbeuffio dissipauit, & alias in quibus ipsemet Aurelianensis cum Montmorantio præerat, propè castellum de Ari prælio commisso Marischal-Schembergius profligauit, Montmorantiumq; cæpit.

Aurelianensis Dux contra fratrem Galliæ Regem arma sumit.

Galliæ Regis copiæ in Lotaryngiam ducuntur.

Aurelianensis copiæ profligantur.

Mōtmorantius partium Aurelianēsis captus.

Atque tota Gallia, quæ specioso cōmento (quasi non Regia persona sed Cardinalis Richelius consiliorum ipsius arbiter ab Aurelianensi peteretur) ad nouandas res tunc erecta, post vnicū illud præliū conquieuit; & magis ab exemplo Ducis Montmorantij, qui à Parlamento Tolossano criminis læsę Maiestatis propterea damnatus, sub finem Octobris ibidem Tolossæ in ipso virilis ætatis flore, nempè anno ætatis trigesimo quinto, capitis supplicio interijt, plurimiq; nobiliores eius socij eandem pœnam subierunt. Aurelianensis verò cum in potestatem Regis post illum conflictum venisset, & subscripsisset conditiones reconciliationis, siue offensus

Mōtmorantius Dux capite plectitur.

Vuu 2

A. C. 1632.

Aurelianensis Dux elusis custodijs iterum in Belgium transit.

sensus inexpectato Montmorantij casu, siue quòd non satis fideret Regi, elusis Custodijs iterum in Belgium euaserat, ibiq; cum matre Regina degens ad multum tempus, fraternis odijs nutriendis indulsit. Cæterùm Rex Galliæ nil remisit propterea ex cura rerum Germanicarum, & expedierat cum valido exercitu Marischallum Desiati in Alsatiam, ac in Electoratum Treuerensem, in quo licet neutrarum partium esset (nimirum vt ita seruaretur ab incomodis istius belli) Hispani hoc postposito, plura loca præsidijs suis muniebant. Vnde Galli quoque eò conuersis armis, suis diuersa certamina circa præoccupandos seruandosq; Mosellæ transitus cum eis comiserunt, & non paucis ditionis illius locis propria præsidia imposuerunt.

Galliæ Regis copiæ in Germaniam trāsfunt.

Galliæ Rex Casalium & Pinarolum nouis præsidijs firmat.

In Italia quoque Casalium Montisferrati præsidia militaria numerosiora introduci, ac circa Pinarolum in Sabaudia plures munitiones excitari curabat ille Rex, quo Hispanorum consilia atq; vires, noui alicuius ibi instaurandi belli suspicionibus, à Germanico bello distraherentur. Aliud verò ex rebus Italicis hoc anno adnotandum nil occurrit, præter concertationes studioru pro Hispanis contra Gallos, & pro Gallis contra Hispanos contendentium, alijs Hispano, alijs Gallo iustiores belli causas tribuentibus.

Roma Card. Hispano Regi addicti, Pontificem pro auxilijs ei dādis importunius solicitāt.

Quòd malum etiam Romanam Curiam eòusque inuaserat, vt Purpurati Patres partium Hispanicarum propè nouum schisma excitarint, dum Sūmum Pontificem virum animo cauto, nec ad rumores flecti facili, media consistentem via, ad damnandum Gallum, & pro auxilijs Hispanicis, ærarium Ecclesiæ totū (miserat interim Imperatori ducenta millia nummorum aureorum) euacuandum pertrahere conantur. Scripto enim obnunciationem conceptam, quasi ipsi Pontifici imputandum foret, si quid detrimenti ex illo bello fides Catholica acciperet, in publico Consistorio Cardinales Borgia, Vbaldinus præsentarant, & in vulgus sparserant. Pontifex tamen illam audaciam (quamuis multi suaserint renouandum in ea seueritatis Vrbani VI. exemplum) moderatius tulit post breuem indignationem, relicta authoribus pæna erroris angore cuiusq; conscientiæ, ex quo Cardinalis Ludouisius intra paucos post Menses & Vbaldinus vix altero anno inter solicitas deprecationes cōpleto obierat.

Vrbani VIII. PP. æquanimitas insignis

Comitia Polō. Varsau. 1632.

In Polonia hoc anno Rex Sigismundus post mortem Reginæ vxoris inter gemitus lugubres, etiā morbo articulari conflictatus, cum ope cauteriorum à quibus eòusq; abhorruerat aliquantum conualuisset, ne malum idē recurrens consilium ordinandę rei suæ priuatæ turbaret, Comitia generalia Ordinibus Regni ad mensem Martium Varsauiæ indixit. In quibus potissimum de asignādo à Repub. pro alimentis filiorum Regiorum ex secunda vxore cēsu decenti tractari fecit, ac obtinuit vt possessiones ac Præfecturæ Reginæ defunctæ tā in Polonia quàm in Lituania dotales inter illos diuiderentur, eorumq; vsui seruirent, sed aliquo ipsorū ē vita decedente, eædem Præfecturæ iterum inter Nobiles indigenas Regni distribuerentur. Permissum quoq; fuit vt Principē Ioannem Albertum Episcopum Varmieñ. in Episcopatu Cracouieñ. (nam neq; talia beneficia inscia Repub.

Sigismū. III. Regis Pol. filijs prouisio à Republica datur.

Ioannes Albertus Polon. Princeps, renunciatur Episcopus Cracouiensis.

A. C. 1632.

Sigismū. III. Rex Pol. resignat Reip. ius signandæ monetæ.

Repub. conferre potest Rex filijs suis) Andreæ Lipski nuper defuncto sufficeret. Et vicissim Principes donationes propter nuptias Reginæ defūctę factas Reipub. condonarant, ac Rex gratificaturus Ordinibus renunciarat iuri eòusq; Regali signandæ monetæ, quo sincerior in posterum nullo inde captato lucro cuderetur.

Moneta Polō: sub Sigism. Rege adulteratur.

Nimium enim deprauarant monetam Monetales Regij enormia lucra ex ea detrahentes, & in tantum arte tali expilarant Rempublicam, quòd cùm initio istius Regis numi constarent ex argento iustæ probitatis, postea veteribus in nouos recusis, & in dies vilioribus diuulgatis, ad extremum nonnisi ænei, seu ex ære maiori parte, ac exiguo immisto argento confusi in toto Regno numerarentur. Voluerat etiam tum Rex de designando sibi successore explorare Ordinum Regni voluntates: sed istis pro libertate Electionis Regis conseruanda anxijs, & ad omnes cautiones circumspectis, nihil non dubium in huiusmodi materia proponi potuit. Nempè quòd hæreret præ oculis formidolosum exemplum Regni Boëmię, ad quod liberum per Electionem liberam accersiti Austriaci, vt ibi pedem fixerunt, nunquā licuit Boëmis eam libertatē exercere, cùm regnans alter alteri, viuens viuenti, ex arbitrio suo successionē Regni traderet, & illi priuati occasione Sedis Regię vacationis, quę est vnica & certissima instaurandarū libertatum cuiusq; gentis ratio, tandem in miseram seruitutē regnantium subinde hęreditarium titulū vsurpantium concessērunt, similiq; artificio Vngari quoq; irretiti tenentur. Imò & Imperiū Romanum eodē modo dum Imper. viuens successorē sibi Regem Romanū designat, in eadem familia continuatū, iam penè pro hęreditario habetur.

Poloni in designando Regi viuenti successore, exemplo Imp. Boëmiæ & Vngariæ terrentur.

Non multùm autem durauit Sigismundi Regis sarta valetudo, nam altero Mense post finita Comitia, dum pompam funebrem Reginæ defunctæ apparat, & ad eam expediendam Cracouiam transire disponit, experturus pro tali itinere vires suas ad villam Opacza duobus milliaribus Varsauia distantem hilaris profectus, concæpit grauem catarrhum, quo natura iam ad resistendum debili oppressus, decima post die vltima Aprilis decessit, anno ætatis suæ sexagesimo sexto, Regni quadragesimo quinto. Princeps omnibus pietatis & regnandi virtutibus consumatus, vultu Maiestate pleno, & toto habitu corporis venerando, tamq; in aduersis quàm in prosperis sibi semper similis, amans recti, maximeq; cultus Diuini, propositi tenax; nisi hoc ipsi magna rerum iactura sæpè constitisset. Aderant decumbenti filij ex secunda vxore Constantia, Casimirus, Ioannes Albertus, Carolus, Alexander, ac filia Catharina. Vladislaus primogenitus ex prima vxore Anna germana secundæ cum foris degeret, ac tam cito adsciri non posset, vix spirantem inuenit, eius tamen manu impositam capiti suo Coronam Regni Sueciæ accepit. Atque tot filiorum manibus elatum & stipatum funus, in habitu Regali publico conspectui expositum iacuit in palatio ad quartum diem, & demum inclusum loculo, ac appositum busto Reginæ defunctæ, asseruabatur ad iusta exequiarū, postquam eligeretur Rex nouᵘ celebrāda: mos enim est isti genti, non humare defunctū Regem, nisi alio electo, proximo post funᵘ die coronando.

Sigismū. III. Rex Pol. moritur vlt. Aprilis. 1632.

Poloni nō humant defunctum Regem nisi prius eligant alium.

A. C. 1632.

Statim autem accurrit Varſauiam Ioannes Węzyk Archiepiſcopus Gneſnenſis, cui incumbit ſubire vices dirigendorum conſiliorum publicorum deficiente Rege, & ſacris expiatis pro anima defuncti, cum Senatoribus qui in Aula aderant, ſeu ex vicinia ad tam triſtem famam confluxerant, deliberatione inſtituta de prouidenda ſecuritate Interregni, publicari fecit ſub nominis ſui titulo edictum, quo Regis mortem omnibus Ordinibus Regni denunciauit: & hoc propter ſubſellia Iudicum Terrarum, iſti enim iuſtitium non indicunt ex rumore ſolo de morte Principis, ſed demum accepta Primatis Regni denunciatione. Imò Tribunal Iudicum Generale Regni, quòd tùm Lublini conſiſtebat, & viginti quatuor milliaribus Varſauia diſtans, altero die de morte Regis certam notitiam habuerat, etiam in carceres detrudi fecit annunciatores priuatos talis mortis, ac iudicia ſua continuauit ad octauum poſt diem, donec accepit ſignificatorias Archiepiſcopi. Eodem edicto Archiepiſcopus præfinierat diem tertium Iunij Conuentibus agendis in ſingulis terris, & vigeſimum ſeptimum eiuſdem Menſis, quo Nuncij ex illis ſingularibus Conuentibus deſtinati, Varſauiæ congregarentur, ibiq; de loco & die Electionis noui Regis deſignando deliberarent, ac prouiderent interim ſecuritatem ab hoſte externo confinijs Regni, tum & modum conſeruandæ domi pacis publicæ, normamque ſeruandæ in conſilijs publicis concordiæ præſcriberent. Inuaſerat autem omnes ingens timor, & opinabantur maturiores quiq; turbulentiſsimum futurum fuiſſe illud Interregnum, inde quòd iuxta veterem querelam, anterioribus ſæculis ſuccedere ſemper ſolerent deteriora, & poſt præcedentia Interregna tam grauibus diſsidiorum fluctibus agitata, tantò turbulentius futurum iſtud ſperabatur, quòd ſub eo non tam occulti diſcordiarum Ciuilium ſtimuli inuenirentur, & nouandarum rerum occaſio adeſſet adeò ſpecioſa. Et cùm primis à parte Guſtaui Sueci Regis, qui inter felicitates tot victoriarum in Germania partarum fortunam ad omnia auſa ſua obſequentem habere, & Poloniam ſi tum inuaſiſſet, maiorem applaudentium ſuis conatibus, quàm reſiſtentium in ea numerum reperturus fuiſſe credebatur. Sed vt vel exinde tantum conſtet, Deum ſolum dare Regna & ſeruare, vana fuerunt indicia huiuſmodi, nam & tranquillitatem intus & foris totum iſtud Regnũ eo tempore talem ſenſit, quã meliorem ſub pacatiſsimo Rege deſiderare non poſſet, & Guſtauus nulla affectati iſtius Regni prodidit indicia. Incertum an quòd diſtineretur rebus Germanicis, ſeu verò proximiùs, quòd in hac gente cauſæ ſuæ fautores quos ſperarat nuſquam vidit. Imò palàm apparebat eam tum mentem omnibus Polonis vnam fuiſſe, vt à nullo magis nomine quam à Guſtauiano in eligendo Rege abhorrerent, cùm in pleriſq; maioris Poloniæ Conuentibus (nempè vbi ſunt frequentiores & propterea Guſtauo ſperabantur fore addictiores hæretici) publicæ acclamationes audirentur, hoſtem patriæ futurum qui Guſtauum Regem Poloniæ nominaret; & in Conuentu Sadcenſi Palatinatus Sieradienſis, cùm Palatinus illius loci Ioannes Baranowski (ab Electore Brandeburgico Duce Pruſsiæ, cuius ſororis Viduæ Gaborij Bethlem Tranſiluaniæ

Archiepiſcopꝰ Gneſnen. denunciat obitũ Regis.

Iudicia Regni Pol. non vacãt niſi poſt denũciationẽ Primatis de morte Regis.

Poloniæ Ordines conuocantur Varſauiam ad indicendam Electionem Regis.

Interregnum poſt Sigiſmũ. III fuit pacatiſsimum.

Guſtauũ Suecum qui nominaret Pol. Regem hoſtis patriæ habetur.

A. C. 1632.

uaniæ Principis nuptias ambiebat forte ſubornatus) in dicenda ſententia tentaſſet explorare de hoc animos Nobilium, introducto ſermone de libertate Regem externum eligendi, aſperiori reſponſo & fremitu vniuerſorum exceptus, & propè manibus petitus fuit, niſi properè ex illo conſeſſu erupiſſet.

Adueniente conuocationis generalis die; Archiepiſcopus Gneſnenſis Regni Primas pro more ſolenni ſacrificio pro inuocatione gratiæ S. Spiritus in Templo S. Ioannis Varſauiæ celebrato, Senatum habuit in Arce Regia loco Comitiorum Generalium conſueto, in quo primùm Mariſſali ſupremi edictorum circa ſeruandum in eo Conuentu pacificæ conuerſationis ordinem articuli fuerunt examinati ac approbati. Nuncij quoq; Terrarum in ſuo conclaui ſolito eodem die de eligendo ſibi Mariſſallo deliberarunt, & cùm ea vice perueniſſet ordo ad Lituanos, vt ex ea gente eligeretur Mariſſalus, ſuffragijs collatis elegerunt Ducem Chriſtopherũ Radziuil Præfectum militarem Lituaniæ, Religionis quidem aduerſæ, & à cuius authoritate omnes diſsidentes in Religione pendebant, ſed tali functioni eò aptiorem, quod pro comparanda ſibi maiori exiſtimatione ac gloria, in promouendis Religionum partibus de ſuo feruore remiſſurus, reliquoſq; diſsidentes ad communem concordiam tracturus ſperaretur: vti & ſucceſsit, licet ab initio facto illa Religionum aduerſarum acriores contentiones excitarit. Sed vt ordine ſingulariora illius Conuocationis acta attingamus, inſequenti poſt electum Ordinis Equeſtris Mariſſalum die, Senatores præſentibus in eodem conſeſſu omnibus Terrarum Nuncijs ſententias dixerunt, & in primis Archiepiſcopus Gneſnenſis oratione graui ac pathetica Ordines ad concordiam in expediendis eiuſdem Conuocationis conſilijs hortabatur.

Hæc verò in eo conſiſtebant, vt durante Interregno prouideretur domi & foris ſecuritas publica, & aſsignaretur locus ac tempus quo omnes Nobiles (ſinguli nobiles genere æquè Senatores ſeu Magiſtratus officiaue gerentes, ac priuatam ducentes vitam, qui volunt venire ad Electionem, & vti iſto ſuo iure, habent ius dandi ſuffragium in eligendo Rege) ad ferenda ſuffragia pro eligendo nouo Rege conuenirent. Nec poterat quicquam in illo congreſſu de alijs negotijs quantumuis vniuerſam Rempublicam concernentibus decerni, præter quod conuenerat inter Ordines, vt præparationis nomine pro Conuentu Generali Electionis futuro, omnia quæ afficerent Rempublicam, tunc examinarentur, eorumq; remedia ſcripto concepta, mitterentur ad ſingulos Terrarum Conuentus, & demum ſi ibi placerent, reciperentur ab vniuerſis in proximo Electionis Conuentu. Vnde ad hæc, dum propriæ iſtius Conuocationis deliberationes trahuntur, connotanda tam ex Senatorio quàm ex Equeſtri ordine, certo numero vſu rerum præſtantiores fuerunt deſtinati, qui ſeorſum à multitudine continuatis ſuis ſeſsionibus, conſilijſq; mutuò collatis, plurimas legum nouellarum formulas conſcripſerant. Alij etiam inſtituto cum Pontificibus colloquio, laborarunt circa inuenienda media, quibus querimoniæ Equeſtrium contra Sacerdotalem Ordinem à multo tempore opponi ſolitæ,

Polon. Conuentus Varſauiæ pro indicanda Electione Regis ſeries.

Radziuil Chriſtoph. eligitur Mariſchallus Nunciorum.

Polonus quilibet nobilis habet ius ſuffragij in eligendo Rege.

Conuentus ille nihil decernit ſed tãtum examinari permittit cauſas publicas.

A. C. 1632.

litæ, nec vnquam sopitæ componerentur. Præcipuè quòd fundos Eque-
stri Ordini addictos, ac muneri gerendæ militiæ obnoxios coëmerent
pro Ecclesijs, decimarum exactione & litibus pro eis in foro contentioso
introductis Nobiles nimium grauarent, scripturas suas priuatas seu Li-
bros Beneficiorum & Retaxationum nũcupatos in iudicijs pro legitimis
documentis, causæq; controuersæ probationibus haberi vellent: Causas
in eorum iudicijs cum Nobilibus vertentes ad Curiam Romanam per ap-
pellationes deuolui, & ita eis protrahendis litigantes sumptibus nimium
grauari permitterent. Sed Episcopis iura sua feruenter propugnantibus,
& multa ad Sedem Apostolicā, ac alia ad Congregationem seu Synodum
Ecclesiastici Ordinis in Polonia vniuersi, qui prærogatiuas longo vsu sibi
quęsitas se inscio imminui ægrè sentiret reijcientibus, omnia ad Conuen-
tũ Electionis indefinita manserunt. Sola controuersia cum Dissidentibus
in Religione differri non potuit, vt qui potissimas securitatis suæ ratio-
nes ab edictis pacis Interregnorum præteritorum ducentes, in præsen-
tis quoq; Interregni edicto pacis (*Kaptur* dicitur seu velum capitis lugu-
bre vulgo vsitatum) eam sibi caueri postulabant. Et quidem non con-
tenti veteri forma verborum sub Interregno post Augustum Regem, &
postea post Henricum Gallum, demumq; post Stephanum in similibus
edictis vsitata. *Pacem inter Dissidentes de Religione tuebimur*, insuper
expressè in omnibus Ciuitatibus Regni, æquè Nobilibus atq; plebeijs
publicum vsum hæreseon quarumcunque (nullam excludere volebant)
concedi, Principum mandata, ac Iudicum decreta, actaque publica
tali exercitio contraria rescindi, pænas seueriores contra violatores eo-
rum libertatis interponi, ad magistratus in Ciuitatibus Regijs æquè Hæ-
reticos atq; Catholicos assumi, in Aula Regia certa officia, quæ nonnisi
aliquis ex Religione ipsorum habere posset institui, eaq; omnia (in eo-
rum libello tunc publicè præsentato viginti articulis comprehensa) circa
inaugurationem noui Regis lege publica stabiliri volebant, non parcen-
tes & minis, quæ sub hoc tempus, Dissidentium in Germania fædere, ac
Gustauo Rege Sueco propè fines Poloniæ in Pomerania, Marchia, Sile-
sia, victrices exercitus tenente, tuto contemni non posse videbantur.
Mox tamen de illo feruore suo remiserunt, cum opera Episcoporum
omnibus Senatoribus ac Nuncijs tam Catholicis quàm hæreticis in Au-
la Archiepiscopi ad talem causam, vti communem, consilio communi
tractandam congregatis, audita eorum propositione, Catholici vno ore
conclamassent, se nulla ratione permissuros dilatari licentiam hæreseon
in præiudicium auitæ in hoc Regno Religionis Catholicæ. Explosæque
statim fuerunt cunctæ illæ nouitates, & negotium datum certis personis
ex vtroq; ordine designatis, vt nonnisi exercitij Religionum in cuiusque
Nobilis propria sede securitatem, eorumq; personarum à pænis quibus-
uis propterea legibus Regni antiquis sancitis immunitatem, concernentia
examinarent, referrentq; in communi omnium Ordinum congressu circa
conscriptionem edicti pacis Interregni approbanda. Ad similem cogni-
tionem remissa quoq; fuit Græcæ Religionis controuersia, eò difficilior
quòd

Dissidentes in Religione cõtrouersiam suam volunt decidi.

Dissidentibus in Religione opponunt se non solùm Ecclesiastici, sed omnes Catholici militares.

A. C. 1632.

quòd populi Russiæ Græcoschismatici ab initio cum suo schismate ad
Rempublicam accedentes, de more ac priuilegijs suis sartis integrisque
seruandis à Republica caueri fecerant, ac cum multis querelis obtesta-
bantur, quòd violarentur etiam iura gentium, si publica fides sibi data
vnà cum possessione tam antiqua ab aduersarijs (vnitis Romanis denomi-
natis) recens in hoc Regnum introductis turbaretur. E contra pro vni-
tis militabant iustiores causæ, vt qui Ecclesiæ Romanæ reconciliati, rem
Catholicam in sua gente promouerent, eamq; Patriarchæ Constantino-
politano subiectam, & propterea Turcarum dolis, cum periculo totius
Regni obnoxiam, reuocarent ad societatem Romano Catholicorum verè
Christianam. Propter quòd iam à tẽporibus Regis Vladislai Iagellonis
vnitas huiusmodi tractari cœperat, eiq; ille idem Rex, ac deinde eius filius
Rex Casimirus exoratus à filio suo S. Casimiro decretis suis omnes Eccle-
sias in Lituania & Russia Græcoschismaticas, vnà cum suis Episcopijs addi-
xerat, licet talia decreta obsistentibus Russis Schismaticis, vetustosq; ritus
Religionis suos retinere contendentibus, vsque ad Sigismundum III. Re-
gem non fuerint in vsu.

Russiæ Religionu Græca antiqua iura.

Dum autem ista in separatis Conuenticulis agitarentur, Senatus Lega-
tiones diuersorum Principum externorum audiuit. Et inprimis Ele-
ctoris Brandeburgici Ducis Prussiæ Regni Poloniæ vectigalis, qui expo-
stulabat quòd ad eum Conuentum non fuerit vocatus, cùm tamen ad
consilia Regni, vti membrum & Ciuis Reipublicæ istius pertineret: hoc-
que ipsum in diplomate à Sigismundo Rege primo Ducibus in Prussia an-
tecessoribus suis concesso sit expressum. Vnde petebat vt huiusmodi iu-
ris ipsius ratio haberetur, & ad minus ad Electionem proximam Regis vo-
caretur, locusq; ipsi assignaretur in Senatu. Conditiones quoq; Fiduciæ
suæ (vt aiebat) grauiores sibi impositas, in quibusdam punctis volebat à
Republica moderari, tum & lites componi ratione confinium à Præfe-
ctura Drahimensi cum Pomerania Ducali exortas. Deinde offerebat
Reipub. operam suam pro tractanda pace cum Gustauo Rege Sueco.
Eandem Legationem ijdem Legati exposuerunt apud Nuntios Terrarum
seorsim considentes, & vtrobiq; retulerunt responsum, quòd dubium il-
lud, num Dux Prussiæ interesse possit consilijs Reipub. iam ante in Con-
uentibus Interregnorum præteritorum motum, nec vnquam definitum
non possit dissolui, nisi in plena Republica, nempè præsente Rege Rei-
publicæ capite: & tum demum cùm nouus Rex inauguratus fuerit, decla-
rationem huiusmodi dubij requirendam forè, interim verò insistendum
esse consuetudini vsitatæ. Rationes etiam Fiduciæ suæ nonnisi auditis
illius Prouinciæ Ordinibus, idq; coram Rege nouo cognosci posse. Pro
differentijs terminorum Pomeraniæ discernendis & renouandis, simili-
ter à Rege nouo designandos fore Iudices. Pro officio ad tractandam
pacem cum Sueco Rege promisso, quo Respublica tempore opportuno
lubens vti vellet, gratiæ actæ. Alia Legatio à Duce Curlandiæ Friderico
apud vtrumq; Ordinem exposuit petitionem pro restitutione in gradum
pristinum ipsius fratris germani Vilhelmi, qui ob necem Magni Noldæ
Nitauiæ

Prussiæ Ducis Legatio ad Ordines Regni.

Dux Prussiæ an habeat locũ in consilijs Regni nondũ est definitum.

Curlandiæ Dux Vilhelmus exauthoratur propter necem Noldij.

A. C. 1632.

Nitauiæ, Anno Millesimo Sexcentesimo tredecimo (fretus iste Aulæ Regiæ fauoribus, molestior fuit Duci, ac Nobiles Curlandicos, ipse quoque Curlandus ab eius obsequio liberiùs diuertebat) perempti à Ducis stipatoribus, sorte sua in Ducatu Curlandiæ abdicatus, & proscriptus fuerat decreto Regio. Quod delictum cum Ducis illius misero decem octo annorum exilio satis expiatum fuisse appareret, & magis in gratiam eius fratris Friderici Ducis, qui fidelem operam in bello Liuonico sæpiùs nauarat Reipublicæ, facilè consenserunt Ordines, vt spem restitutionis certam circa inaugurationem noui Regis decernendæ ipsi fecerint.

Curlādiæ Duci promittitur restitutio.

Adfuit Legatio & ex castris militum Quartianorum, qui Nuncios suos ad danda suffragia in Electione Regis admitti petebant, & præcaueri, vt Rex nouus dignam meritorum ipsorum rationem haberet. Ac obtinuerunt ab vtroq; Ordine responsum, quòd milites stipendia Reipub. merentes functionem suam nauitèr obire, sub signis stare, Præfectoq; militari suo obsequi debeant, haud dubiam mercedem & remunerationem laborum suorum recepturi. In quantum autem Nobilitatis suæ quisque prærogatiua ferendi suffragij in Electione Regis gaudere velit, non ex castris, nec in militari censu, sed à tali authoramento solutus, si veniret ex tribu & Palatinatu suo ad Electionem, id consequi posset. Ferè simili quoque Legatione Cosacorum Zaporouianorum communitas Ordinem vtrumq; interpellauit, ac præterea Religionis Græcæ Schismaticæ immunitates saluas conseruari petijt. Sed quò ad suffragia in Electione Regis danda, seuerius (vt decebat) responsum audiuit, nempè quòd Cosaci ex plebe collecti nullas partes habeant in consilijs publicis, neq; in Electione Regis, quæ soli Senatui ac Ordini Nobilium conuenirent: Merita autem ipsorum ac Religionis Græcæ rationes curæ Ordinibus futuras, dummodo ipsi in fide Reipublicæ & obsequio Præfecti militiæ generalis persisterent.

Militibus dum stipendia Reipub. merētur, negatur ius suffragij in Electione Regis.

Cosaci petunt ius suffragij in Electione, sed reijciuntur cū seueriori responso.

Deliberabatur quoq; in eisdem sessionibus circa necessitates defensionis confinium Regni ab incursionibus Tartarorum, eæq; cōmendabantur militari Præfecto Stanislao Koniecpolski Palatino tunc Sendomiriensi, qui trifariam disposito exercitu, vna parte apud Skálá Podoliæ, Lucam Zolkiewski altera circa Vinniciam & Braclauiam, Nicolaum Potocki, & circa vltima Campestria Cosacos Zaporouianos stipendiarios excubare fecit; ac sub tali prouisione nulla damna hostis ille Prouincijs Regni hoc anno intulit.

Inter alias deliberationes, hæc quoq; in Senatu introducta fuit, quòd cùm Rex defunctus filio suo Ioanni Alberto Episcopatum Cracouień. vacantem post Andream Lipski assentientibus Ordinibus Regni contulisset, & inopinata morte præuentus non subscripsisset literas ad Cathedrale Collegium Cracouiense, & ad Summum Pontificem Romanum in similibus negotijs necessarias, num vacante Sede Regia Senatus supplere, talesq; literas dare posit; ac post multas ratiocinationes, stetit concors sententia quod posit. Atque ex tali Senatusconsulto Primas Regni illas literas scripsit, eisque paruit Collegium Cathedrale Cracouiense, & suam Electio-

Cracouiensis Episcopatus dati à Rege defuncto expeditione pro obtinenda sub Interregno Senatus dat literas necessarias.

A. C. 1632.

Electionem de more pro persona eiusdem Principis expediuit. Nempè quia cōstabat iam collatam fuisse Principi à demortuo Rege talem dignitatē, hocq; à Rege nouo ratū habendum, manutenendūq; fore nemo ambigebat. Alioquin vacantia beneficia tempore Interregni distribui à Senatu aut à Republica nō posse peritiores solidioribus argumentis demōstrabant, & adducebant exemplum Interregni post Regem Stephanum, sub quo cùm Episcopatus Luceoriensis vacasset, eum Senatus ac Ordines Bernardo Macieiowski non contulerunt, sed à Rege electo Sigismundo conferri petierunt, electionis pactis intercessione huiusmodi sua apposita. Demum verò præfinito terminandæ illius Conuocationis tempore aduemiente, Senatores & Nuncij Terrarum omnes simul congregati, exemplar edicti pacis Interregni à Marissallo Nunciorum conscriptum, ac omnia quę eòusq; in diuersis consultationibus fuerūt agitata examinarunt: vbi iterum circa edicti illius articulum de dissidentibus in Religione acrior contentio exarsit. Cùm enim aliquis Catholicorum dixisset hæreticis ea quæ legebantur non tàm concedi quàm dissimulari, ac veluti per transennam strictìm, oculisq; conniuentibus spectari, Dux Radziuil Marischallus Nunciorum (medius inter Marischallos Senatorios subsellio humiliori velut Tribunitio, vt Claudius Cæsar inter duos Consules, apud Suetonium consederat) vehementiori Epilogo (vt erat disertus & popularis) arguebat, tali ratione dissidentibus nihil certum sincerumque, sed omnia suspecta & personata relinqui, cùm tamen eiusdem Reipublicæ Ciues, æquali cum Catholicis Conciuibus suis iure in omnibus libertatum Nobilium titulis censeri æstimariq; deberent. Ad talem itaq; expostulationem plurimi Catholici certatìm, alius alio grauiùs, ac ornatiùs pro causa Catholicæ Religionis respondebant, cùm primis Thomas Zamoyski Cancellarius Minor Regni, cuius orationis disertæ argumenta neruosa concludebant: aduenam & peregrinam hæresim Fidei Catholicæ venerandæ Matrifamilias Reipublicæ istius, quam ipsa fæcundo partu genuit, sinu fouit, & ad tantam rerum gloriam enutriuit, sine graui iniuria æquari aut comparari non posse. Succamerarius verò Leopoliensis Alexander Trzebinski (& iste arte dicendi ac humanioribus studijs non vulgaritèr excultus) sermoni eius petita à Marischalis venia dicendi, subiunxit à Catholicis nil vnquam personatum aut fucatum quid Conciuibus suis, quantumuis Religione diuersis exhibitum fuisse, imò eos fraternè, & pari cum cæteris honore tractari cùm liberè omnibus prærogatiuis Nobilitatis vti permittantur, ad affinitates & commercia Ciuilia admittantur, nec excludantur à Dignitatibus, Magistratibus, officijs, consilijs, beneficijsq; Reipub. participandis. Cæterùm eorum hæresim dissimulari potiùs ob bonum pacis non probari, cùm errorum Magistra à rectè sentientibus de fide Catholica probari non posset, nec vllo æqualitatis gradu Catholicæ Fidei tam grandæuæ Matrifamilias, ac almæ parenti altriciq; felicissimæ huius Regni sociari valeat, ab Apostata ignobili recens inuenta, turbarumq; ac discordiarum Ciuilium seminatrix hæresis, à qua ipsi dissidentes hæretici nuncupantur, nec aliter quàm hæretici possunt voci-

Interregni tēpore vacantes dignitates Respub. distribuere non potest.

Dissidentium in Religione cōcertationes circa edictum pacis Interregni.

Catholica Religio est materfamilias in Regno Polon.

A.C. 1632.

vocitari. Commouebantur illi ad talem vocem, *(quod non possint appellari nisi hæretici)* sed inter hæsitandum quid responderent, aliam quæstionem inchoarant. Et cùm præcipuè quererentur de conditione *(excepta confœderatione)* in subscriptionibus edicti pacis Interregni ab Ecclesiasticis, ac non paucis Equestribus Catholicis adhibita, concessum fuit, vt omissa illa exceptione, subscriberent Catholici adiuncto *(saluis Iuribus Ecclesiæ Catholicæ Romanæ)* atq; ita acquieuerunt, reliquis suis ac Religionis Græcæ querimonijs reiectis ad proximum Electionis Regis Conuentum. Hinc quiq; Nuncij suorum Conuentuum Municipalium plebiscita petebant approbari: singuli enim Palatinatus & Terræ conscribi fecerant militem ad fortuitos sub tale tempus casus, & indixerant collectas agrarias in stipendia ipsi soluenda, ac ordinarant multa pro diuersitate necessitatum cuiusq; loci circa seruandam concordiam mutuam, & punienda quæ interim committerentur delicta. Hæc verò cùm rata non sint, nisi confirmentur in Generali Conuentione, ne fortè in illis subrepat aliquid Legibus publicis minus consonum, seu alicui qui in Conuentibus Municipalibus potentiorum factioni resistere nõ poterat inferens præiudicium, varijs contradictionibus in illo consessu excipiebantur: præsertìm Decreta Palatinatus Cracouiensis in Conuentu Prosouiensi sancita, vbi æmuli Zamoyscij Vicecancellarij Regni Arcis Cracouiensis Præfecti eius Iurisdictionem in multis imminui voluerant, & stipendia illius Arcis præsidio ex pecunia publica dari vetabant, cùm tamen Palatino Cracouiensi, qui ipsis erat acceptior pro custodia Ciuitatis Cracouiæ ea concessissent. Post longas tamen altercationes, omnium Prouinciarum rogationes huiusmodi paucis ad regulam communium legum reductis, fuerunt publica authoritate roboratæ.

Prouinciarũ singularium scita rata non sunt nisi probentur in Cõuentu Generali.

Venerat etiam in disceptationem, num impensæ pro alendis Principũ familijs interim dum funeribus Regijs donec iusta referant assistunt, ex ærario publico essent subministrandæ: ad eas enim cùm Senatus censeret obligari ærarium publicum exemplo priuatorum, quorum familiæ aluntur liberalitèr, quousq; Patremfamilias defunctum humauerint, Nuncij Terrarum reclamabant, nisi prius super hoc dubio omnes Ordines in Conuentibus Terrarum singularibus consulerentur: tandem tamen consenserunt, vt illas impensas suppeditaret Præfectus ærarij Regni ad proximum Electionis Conuentum, dummodo ad nullam aliam occasionem inscijs Ordinibus publicam pecuniam dispensaret.

Regis defuncti familias ali debere publici ærarij impensis censuerunt Ordines.

Nec minor fuit contentio de potestate Marischallatus sub futura Electione Regis: vt enim officium illud iudicare solet crimina omnia quæ in Aula Regis, ac in Conuentibus generalibus, tum & sub tempus Electionis Regis patrarentur, Equestris Ordo vrgebat, vt nonnisi cum adiunctis ex Senatorio & Equestri Ordine, ac iureiurando super rectè iudicando de nouo præstito Marischalli iudicia huiusmodi durante Electionis Conuentu exercerent. Sed iniquum videbatur tanti magistratus iura eòusq; inuiolata labefactare, & multò duriùs vocare in dubium eius fidẽ, quam ineundo officium suum quilibet Marischallus iurare consueuit. Vicit tamen

Marischalli Iurisdictio sub Interregno circumscribitur.

A.C. 1632.

tamen ea sententia, vt Marisallus iudicia sub Electione proxima tracturus iterum iuraret, ac initio Electionis ad exercenda simul cum Marischallis eadem iudicia certo numero Senatores & Equestres delegarentur.

Designati quoq; fuerunt ex vtroque Ordine, quos Primas (prẹter morem vetustum, quem olim infringere volentes Stanislaus Karnkowski tunc Primas, sub discessu Regis Sigismundi in Sueciam vsq; contumelijs à proposito deterruerat, & responso dato quòd non indigeret adiutoribꝰ non permisit adiungi sibi Consiliarios, sed ex officio suo cõmunicabat negotia publica alijs Senatoribus) ad consilia in Legationibus externorum Principum, & necessitatibus occurrentibus publicis tractandis adhiberet.

Archiep. Gnesnen. Primati adduntur Cõsiliarij pro negotijs Interregni.

Ad extremum placuit Electionis Regis præfinire tempus sex hebdomadarum à die 27. mensis Septembris proximi inchoandarum. Et dato negotio Præfectis ærarij publici, ac Præfecto Regio Varsauiensi, vt propè Varsauiam in campo patenti circa villas Wola & Powąski locum congregandis ad eum actum Ordinibus deligerent, munirentque, Conuocatio illa fuit dimissa, in summa omnium concordia.

Electio Regis indicitur pro 27. Septemb.

Post paucos verò exinde dies, denuò in singulis Terris Conuentus habebantur, in quibus referebant Nuncij præteritæ Conuocationis gesta, & iuxta cuiusq; loci consulta ibi approbata, eligebantur Iudices, qui durante Interregno causas securitatem publicam, & priuatorum attinentes cognoscerent, delinquentesque seueriùs punirent; designabantur ibidem quæstores pro colligendis & dispensandis pecunijs publicis, tunc pro defensione cuiusq; Regionis concessis: simulq; instituebantur Tribuni, qui militi ad hoc delecto præessent, ac ad fortuita quæq; pericula inuigilarent. Atq; tali prouisione continebantur in officio non pauci turbulentiores, qui sub illud tempus suas veteres inimicitias vindicare voluerant, erantq; omnibus æquè Nobilibus atq; plebeijs, præcipuèq; mercatoribus liberè negotia sua ac nundinas de more celebrantibus, tranquilla securaq; vbique omnia. Præter quod Iudices illi Terrarum potestatem iusto maiorem, & propè Decemuiralem siue Dictatoriam sibi vsurparant. Vnde oppressi non pauci suspirabant ordinaria sub Regibus iudicia, & admonebant, vt in futuris interregnis talium Iudicum Iurisdictionem angustioribus terminis Ordines Regni circumscribi procurent. Milites etiam illi Prouinciales, possessiones Ecclesiasticorum ac Regias non minùs quàm sub aliquo graui bello diuexarunt, conniuentibus potentioribus, qui ex suis pedisequis illos manipulos collegerãt, eosque vt in comparando sibi populari applausu obsequentiores haberent, hac liberaliore ex alieno impendio offa saginari permittebant.

Iudices eligũtur in singulis Prouincijs.

Interregni Iudices Dictatoriam potestatem sibi arrogant.

Interregni miles insolescit.

Tempore autem Electionis adueniente, concurrerant frequentes Nobiles Varsauiam: & ipso exordij eius die, audito solenni Missæ sacrificio ab Archiepiscopo Gnesnensi, pro impetrando auxilio S. Spiritus in Templo maiori Varsauiensi celebrato, processerunt omnes ad locum in campo proximo circa villam Wola & Powąski vallo & fossa castrorum more circumductũ, vbi vna tantum porticus excelsa extabat, solo tabulato

Comitia Pol. Electionis Regis inchoãtur

A.C. 1632.

lato columnis ligneis fulnixo constans, à lateribus pro repellendis ventorum iniurijs cortinis lineis circumplicata; & pauca militaria tabernacula carbaleis operis Persici velis intenta.

Comitiorum Electionis ordo idem qui & Comitiorũ Ordinariorũ.

Ordo rerum in principio idem fuit qui & Comitiorum ordinariorum Generalium; postquam enim tota Concio consederat, Equestris Ordo ad eligendum sibi Marischallũ primùm processit, & post aliquot dierũ inter plures competitores contentionem, renunciauit Marischallum Iacobum Sobieski Inciforem Regni (officium est ministri mensæ Regiæ non postremum) gnarum Politiæ, ac eloquio ornatiori promptum, & moribus sedatis, eòq; acceptiorem vniuersis. Ac deinde conscriptæ leges pacis seruandæ sub illo Electionis Conuentu, non vt in Comitijs Ordinarijs à Senatu solo, sed ab Ordinibus omnibus fuerunt approbatæ; & deputati ex vtroq; Ordine, qui cum Marischallis Regni & Magni Ducatus Lituaniæ causas violatarum huiusmodi legum cognoscerent, iurarunt vnà cum Marischallis eadem iudicia tractaturis de rectè iudicando.

Sobieski Marschallus Nunciorum renũciatur.

His expeditis, Senatores dixerunt sententias suas Ordine Equestri præsente, qui præseferebat, quòd ibidem vellet suas quoque sententias audiri, sessionesq; simul cũ Senatu cõtinuare, ne diuideretur Respublica. Sed plerisq; assuetis Tribunitia in populo potestate gratiã Regis ac insigniorum Procerum fauorem demereri, hacque via commoda propria augere, cùm istæ artes præsente Senatu succedere vix possent, ordinariorum Comitiorum morem seorsùm à Senatu consultandi, sequi magis placuit, & proximè illã Aulam Senatoriam intra eundem castrorum circuitũ, Corona sub dio consederant, vbi post breue colloquium, omnes in eo consenserunt, ne quicquam de Electione noui Regis, vel conditionibus ipsi proponendis tractaretur, nisi prius certi quid statueretur de reducendo ad meliorem ordinem legum publicarum, totiusque regiminis statu, & tollendis toties repetitis Equestrium contra Ecclesiasticos querelis. Ac primò Dissidentes in Religione suas introduxerunt, auctas contradictione Episcopi Luceoriensis Achatij Grochowski, quam contra transacta in præterita Conuocatione circa pacem Religionum interposuerat, eamque fecerat in Actis publicis conscribi. Vnde illi veriti ne oppositionibus huiusmodi eluderentur, meliores cautiones securitati suæ præstari requirebant. Sed non minori studio Catholici æquè Ecclesiastici atque Equestres retundebant illorum conatus, & ad quindecimam diem tali disceptatione protracta, cùm nullis alijs deliberationibus locum darent, comminationesq; iactarent, Catholici ferre non valentes tantam contumaciam, responderunt hæresim aduenam precario degentem in hoc Regno à legitimis rerum Dominis possessoribusq; antiquis extorquere nil posse, sed quicquid vel minimum ipsi conceditur à spontè offerentibus grato animo accipere debere: quod si vim præferret, certò sciret Reipub. ad vindicandas leges Patrias Religionemq; auitam conseruandã animos ac vires non defuturas. Nec pauci suadebant ea quoq; quæ eòusq; concessa erant subtrahenda, nihilq; ipsis penitùs concedendum, sed armis ad officium reducendos: iamq; potentiores de coniungendis

Electionem Regis Ordines tractari nolunt, nisi prius super eis quæ grauant Rempublicam decernatur.

Dißidentes in Religione iterum cautiones maiores suæ libertati requirunt.

contra

A.C. 1632.

contra eos turmis suis militaribus (habuissent iustum exercitũ ferè quindecim millium armatorum, cùm aduersæ partis cum Duce Radziuilo Præfecto militiæ Lituaniæ, & Raphaële Lesczynski Palatino Belsensi præcipuis eius antesignanis comitatus vix quinque millibus constaret) consilia agitare cæperant; sed maturiores, præsertim Ecclesiastici, veriti ne sumptis armis Conuentus Electionis Regis distraheretur, & alijs ad vnam, alijs ad alteram, fortèq; pluribus turbulentis, ac æquitatem causę vtilitate propria metiri solitis ad iniustiorem partem concedentibus, bellum Ciuile concitaretur diuturnum, illas controuersias pacatioribus medijs conciliabant. Princeps quoq; Vladislaus (venerat paulò post inchoatum Conuentum Varsauiam, ægrè id ferentibus Ordinibus, licet primarij quiq; venienti obuiam processerint: vnde legem postea fecerunt, ne vllus Principum Candidatorum Regiorum, præsens adesset in Electionis loco) authoritatem suam interposuit, vt post longas ambages formulam securitatis Religionũ in Conuocatione antecedenti conscriptã omnes approbarint, eo solo adiuncto, quòd illi nullæ cuiuspiã oppositiones præiudicare vnquam deberent. Dissensiones etiam Religionis Græcæ idem Princeps Vladislaus tali prouisione diremerat, vt Romanogræci in certis locis Episcopi instituerentur, in alijs verò veteres Orientales Schismatici. Eodem Principe sequestro fuerunt sedatæ discordię (quæ etiam plurimùm retardabant negotia publica) inter Iudices Interregni Palatinatus Cracouiensis, & Zamoyscium Vicecancellarium Præfectum tunc Arcis Cracouiensis exortæ à tali Principio. Iudicibus illis ad exercenda iudicia sua assignatus fuerat locus in Arce Cracouiensi, studio æmulorum Zamoyscij, vt nimirum hæc suprema decemuiralis potestas Magistratum ipsius Castrensem redigeret in ordinem, & sibi ipsi custodiam Arcis arrogaret.

Dißidentes propè ad arma sumenda concitant Catholicos.

Vladislai Principis Cãdidati ad Regnũ agrè ferunt aduentũ Varsauiam, Ordines.

Dißidentium in Religione controuersia sopitur.

Rußiæ Religionis Græcæ controuersiæ componuntur

Zamoiscius Vicecancell. Arcem Crac. ad arbitrium Palatinatus Crac. solius patere non permisit.

Sed Zamoyscius tempestiuè explorato tali consilio, permittere noluit vt Arx in qua insignia Regni deposita custodiuntur, sub tẽpus Interregni aduersis casibus obnoxium, populis passim ad iudicia commeantibus pateret. Nempè quam fidei suę concreditã, & vniuersæ Reipub. cõmunem, quando vni Palatinatui liberet, periculis exponere non teneretur, tantò magis quòd de consuetudine antiqua clausã hanc Arcem sub Interregno tenendi constaret. Et cùm nihilominùs Iudices illi arcem ad celebrãda ibi iudicia sua intrare vellent, Vicarius Zamoyscij alios qui præuenerant exclusit, alios ingressu prohibuit. Illi verò eundem Vicarium cum ipsius Collegis ad suum Tribunal, quod postea in Prætorio Ciuitatis Cracouiæ constituerant, vocârunt, ac criminis violati edicti pacis publicæ accusatum, cùm iudicio se non sisteret, tanquam contumacem pœna infamiæ damnârunt. Eam itaq; controuersiam post longas partium, earumq; adstipulatorũ concertationes, authoritas Vladislai Principis ita composuerat, vt decreta illa contra Zamoyscij Vicarios lata, lege publica in Comitijs generalibus proximis abrogarentur.

Cracouiensis Arx sub Interregno ad arbitrium solius Palat. Cracou. non pendet.

Postquam autem Ordines à difficultatibus istis fuerunt liberati, assumpserant tractanda reliqua, quæ non minùs afficiebant Rempubl. & prius

A. C. 1632.

prius quàm eligeretur Rex expediri debebant. Præſertim compoſitio inter ſtatum Equeſtrem & Eccleſiaſticum; Correctio legum; reſtitutio monetæ ad meliorem qualitatem: tum & iuſtitiæ in diſtribuendis à Rege beneficijs muneribuſque publicis ſeruandæ circumſcriptio. Ad quæ ſingula determinanda certo numero perſonæ tam ex Senatorio quàm ex Equeſtri Ordine deſignatæ, ſeorſum in tentorijs proximè Aulam Senatoriam diſtentis, ſeſſiones ac deliberationes ſuas continuârunt propè ad finem Electionis exiguo fructu. Et quidem Eccleſiaſtici, ea quæ ab ipſis ſuper reſtringendis Cleri ac Eccleſiarum libertatibꝰ deſiderabantur, ad ſedem Apoſtolicam à qua toti dependerent, remiſerant: ita vt nouus Rex apud illam ſedem Equeſtris ordinis poſtulata huiuſmodi promoueret, & quicquid ibi ſtatueretur, id ratum firmumq; eſſet. Tempus etiam præſcriptionum in cauſis fundi Eccleſiæ, annorum ſexaginta præfinierant. Atque tali ratione mitigarant tum aliquantum acerbitatem liuoris faſtidioſorum.

Eccleſiaſtici ſatisfaciunt querelis Equeſtrium.

Monetæ Regni reſtitutionis rationes difficiles.

Verùm de monetis Regni ad iuſtum pretium reducendis, nullus potuit inueniri modus durantibus bellis, & quouſque vicini circumquaq; viles diſpenſarent. Futurum enim prudentiores iudicabant, quod miles ſtipendia ſua trimeſtria, quadraginta florenis pro Vſſaris ſeu Equitibus grauis armaturę, & triginta florenis pro Coſacis ſeu velitibus lege circũſcripta imminui non permitteret, & hæc in eodem numero moneta noua meliori computata, duplo plus geminataq; creſcerent.

Vicini quoque monetam Regni, quando melior cuderetur, facilè è Regno efferent, & ſuam vilem Regnicolis obtrudere non ceſſarent. Tùm quòd ſtipulationes omnes emptionum, hypothecarum, donationum in ratione præſentis vilis monetæ conſiſterent, & moroſi creditores numerum debiti ſibi in eis nominatũ repeterent in moneta, quæ ſub tempus ſolutionis in vſu eſſet quantumuis meliori, vel inextricabiles propterea lites excitarent. Feliciori itaque tempori quæſtione hac reſeruata, lege tantum publica cauendum cenſuerant ordines, vt ius ſignandæ pecuniæ penes Rempublicam maneret, & nonniſi ex communi conſenſu Comitia futura eius in meliori qualitate reſtituendæ rationes præſcriberent.

Polonæ leges maximæ ad conſeruandã æqualitatem mutuam nobilium comparatæ.

Non minus exoptabant omnes populi, vt Legum publicarum formula corrigeretur. Licet enim iſtæ habeantur optimæ, & ſumma quadam iuſtitiæ æquitatiſq; temperatione moderatæ, maximèque ad conſeruandam ſtatus Nobilis æqualitatem comparatæ, tamen quod nunquam fuerunt (vt in Ditionibus alijs) vnius alicuius Principis ſeu Legiſlatoris cura, ſub certa vniuerſalium ſanctionum regula traditæ, ſed nunc vna, nunc altera inter longiſsima temporum interualla à diuerſis Principibus, & quàm plurimum in caſtris, dici poteſt tumultuariè inter armorum ſtrepitum rogatæ, à diuerſiſq; ſcriptoribus diuerſè conſcriptæ, non paucæ in eis ad perfectam iudiciorum inſtructionem deſiderantur, quodque deeſt ex Legibus exoticis ſuppleri non permittitur. Quæſtus ingens prouenit inde cauſidicis, cùm non rarò repræſentent illum Iuriſ-

Poloniæ leges ex exoticis ſuppleri non poſſunt.

A. C. 1632.

conſultum Bizantinum, qui interrogatus in quadam cauſa, qualis lex eſſet Bizantinis? reſpondit qualem ego volo: nempè genus hoc hominũ ſerendis tantùm protelandiſq; litibus induſtrium, non ſolùm ea quę ſunt legibus præclarè conſtituta, ſæpè turpis lucri gratia corrumpit, & deprauat; verùm multò magis vbi lex deficit, opinionibus quiſq; proprijs Iudicum ſubſellia vſque eò circumagit, vt qui verboſior, ille arbitrio ſuo cauſæ nouæ legem nouam affingere ſoleat. Tanto malo itaque remedia ſeſſio ad hoc ab Ordinibus deſignata vt inueniret, diutiùs laborauit: ſed nihil præſtitit, maiorem animorum tranquillitatem maturitatemq; ſententiarum tam arduo negotio requirente. Ad vltimum placuerat reſciſſo vſitato longo circuitu, agitandis terminandiſque Iudicialibus controuerſijs ſaltem pauciores gradus aſsignare, & præfinire normam celerioris executionis rei iudicatæ. Durior enim eſt hic conditio litigantium, cùm bona ſua per multiplices proceſſus, prouocationeſq; ad diuerſa, eaque longinqua ſubſellia iudicio perſequi coguntur, & demum poſtquam litem obtinuerint, maiores difficultates experiuntur in conſequenda executione ſententiæ, ideò quod iure victi, ac propterea proſcripti, iſtam pœnam (nempè ſummum iuſtitię rigorem) paruipendant, & locorum Regij Præfecti, quibus hoc incumbit in eos non aduertunt. Sed neq; hoc ſucceſsit, plura enim in illa ſeſſione circa hęc vtilia cõcluſa, deinde in communi Ordinum conſeſſu in dubium vocabantur, obſtrepentibus ad ſingula ijs præcipuè, quibus ea parabantur; vt oberratis, trahendiſq; litibus adſuetis, & etiam Præfectis Regijs Iuriſdictionem in ſuis territorijs habentibus; nempè quibus grauiores pœnæ lege noua imponendæ erant, ſi officij ſui debitum in exequenda re iudicata, corripiendiſq; proſcriptis negligentiùs implerent.

Comitia Electionis in corrigendũ legibus nil præſtiterunt.

Simili temporis & operæ iactura fatigarunt ingenia ſua alij, quibus commiſſa fuerat conſultatio de poſſeſsionibus Regalibus nõniſi in benè meritos diſtribuendis. Nulla enim acutiſsimi cuiuſuis ingenij ſagacitas, aut definitionum ſubtilitas exprimere ſufficeret tam infinitã rerum, temporum, perſonarũ quoq; & meritorum, præmiorumq; diuerſitatem, niſi ſinguli dum promerentur, ab ipſo diſtributore animi ęquabilis dignoſcãtur ac diiudicētur: ſeu cēſeantur veteri more, ex quo niſi quis fuiſſet Legatione aliqua ad exteros Principes Regis aut Reipub. cauſa inſignitèr perfunctus, vel emeritus miles, damnũúe in bello paſſus, aut Magiſtratus ſeu Miniſter Aulę Regię, remuneratione à Rege petere erubeſcebat, cùm hoc ſęculo omnes paſsim, ac plerũq; ſeditioſiores in populo, maledicta in Conuentibus ſpargere publicaq; negotia turbare gnari, & quorum fama militiæ magis ex rapinis quàm ex fortitudine innotuit, remunerationes huiuſmodi ſibi præ cæteris deberi cõtentioſè aſſeuerent. Nõnulla tamen Deliberatores & iſti & alij contexuerant, quę in Generali conſeſſu relata, paucis ſuſceptis maiori parte ſunt reſciſſa, vt ſuo loco attingemus.

Beneficiorum diſtribuendorum modus præſcribi non poteſt niſi diſtribuentis æquanimitate.

Dum autem hæc in illis ſeſsionibus agerentur, vniuerſalis Ordinum conſeſſus audiendis Principum diuerſorum Legationibus vacauit, Senatoribus, Equeſtriq; Ordine (ducto vaſtiori circulo ſub dio vbi Equeſtres

A.C. 1632.

Vladislai Principis Fratres & Legati veniunt in consessum Ordinum.

soli eousq; substiterant) insimul congregatis. Ac cùm prima à Principe Vladislao venerant Principes, Casimirus, Ioannes Albertus, Carolus, Alexander, vnaq; Legati Henricus Firley Episcopus Præmisliensis, Georgius Ossolinski Præfectus ærarij Minor, Sigismundus Kázánowski, quos Episcopus Vladislauiensis Matthias Lubienski nomine Senatus, & omniū Procerum turmæ militares honoris ac officij causa ab Arce ad Comitia deduxerunt: Appropinquantibus assurrexit Archiepiscopus Gnesnensis cum Senatu vniuerso, & ad calcem Coronæ (vbi Marischalli præsident, ac ingressus intrò patet) exceptos, conduxit ad sellas in capite coronæ sellarum Senatoriarum (retrò istas assistebant Equestres, alij pedes, alij humilioribus scabellis subnixi) præparatas, ponè læuam sellæ Archiepiscopalis: Legati verò consederant inter sedes Marischallorum in consueto Legatorum quorumcunque loco. Hinc silentio facto, Princeps Casimirus modestissimè lingua Polonica est præfatus, inquiens:

Casimirus Princeps petit eligi Vladislaum Principem Polon. Regem.

Ego ac Fratres mei in sinu istius Reipublicæ cõmunis vobiscum parentis nati, enutriti, eidem Almæ nostræ Matri nõnisi felicissima quæq; precamur, & pro salute ipsius vitam nostram deuouemus: Fratrem quoq; nostrum Serenissimum Principẽ Vladislaum eodem animo in hanc Republicã semper fuisse, talisq; propensionis sua experimenta clara iam dedisse nemo inficiabitur: atq; ideò eum quem commoda & incrementa eiusdem Reipublicæ probè curaturum certò scimus, ad Regni istius fastigium promoueri desideramus, hocque ab omnibus vobis Ordinibus expetimus, quibus pro singulari eiusdem Serenissimi Fratris nostri in singulos vestrum grata beneficaq; voluntate vadesq; obsidesq; nosmetipsos offerimus. Tum eius sermonem excipiens Episcopus Præmilliensis, disertiori oratione exposuit: *Quòd quantumuis isti clarissimæ liberæq; genti Reges non dominentur sed præsint, nec nascantur, sed per libera Ordinum suffragia eligantur, innatam tamen ei fuisse semper talem erga Regium sanguinem obseruantiam, vt nunquam prolem superstitem Regiam in eligendo nouo Regẽ prætererit, imò eam semper omnibus alijs competitoribus prætulerit; hocq; longa exemplorum inductione illustrauit.* Deinde merita & gratam memoriam Domus Iagelloniæ, ex qua per lineam maternam isti Principes descendunt, enumerauit; & recentiora Sigismundi III. Regis Patris eorundem Principum erga hanc Rempublicam amoris insignia, fractamq; ac consumatam in eius curis valetudinem, morte ad extremum extinctam repræsentauit: Ipsiusmet quoque Vladislai Principis laudes; recuperatam per ipsum à Moschis Seueriam, & repressum ad Chocimum Osmanum Imperatorem Turcarum, atq; ita gloriosè deposita eius ineuntis adolescentiæ tyrocinia memorauit. Ac demum subiunxit, Principis istius magnanimitatem liberali moderatione temperatam esse, nec eum ex ambitione aliqua Regnum affectare, sed quod ingenita ipsius virtus, paternis præclarè gestis incitata, iugique bellicarum rerum studio à primo iuuentutis flore exercitata, labores subterfugere nesciat, quin imò ardua quæque subire cupiat, ac Deo adiuuante confidat vtilem operam isti Reipublicæ se nauare posse. Archiepiscopus itaq; Gnesnensis ad vtramq; perorationem nomine Senatus respondit:

Firleius Episcopus Præmisliensis recenset merita Vladislai Principis.

Ordinem

A.C. 1632.

Archiep. Gnesnen. respondet ex consilio publico dādum fore responsum super Electione Regis.

Ordinem istum Regis Sigismundi III. inclytæ memoriæ gloriosa facinora toto orbe celeberrima, atq; notissima, & cum primis Serenissimi Principis Vladislai in hanc Rempublicam insignia merita diffiteri non posse: patrium quoq; morem colendi Regiam progeniem non ignorare, eumq; sequi velle, tantò magis quòd parentum virtutes in filijs agnoscat, speretq; istos vestigia illorum imitaturos. Cæterùm cùm præscriptus legibus huius Regni Electionis Regis modus exposcat, vt nonnisi collatis suffragijs vnanimi consensu de sufficiendo Rege Ordines decernant, ista necessario præcedere debere: In eis tamen dignitatis Serenissimi Vladislai Principis, intercessionisq; Serenissimorum Principum æquam rationem habendam fore. Deinde Marischallus Equestris Ordinis (iste licet simul cum Senatu Legationes audiret, separatim tamen suam sententiam nonnisi per Marischallum proprium renunciari volebat) simile responsum dedit, & omnibus consurgentibus ad reducendos Principes, consessus illo die fuit solutus.

Marischallus Equestris ordinis seorsum respondet Legatis nomine Nunciorum.

Postridie ad Ordines eodem modo simul considentes, veniens Honoratus Vicecomes Nuncius Sedis Apostolicæ, ac ad læuam Archiepiscopi Gnesnensis capto loco, Legationem ab Vrbano VIII. Papa Romano exposuit oratione languida & verbosa nimium, eòq; ingrata, in qua postquam nonnulla præconia nominis Poloni recensuerat, hortabatur Ordines ad placatiora in rebus Ecclesiasticis consilia, vtque eligerent sibi Regem Principem Vladislaum. Ac tulit responsum ab Archiepiscopo Gnesnensi (Cancellarij & alij Magistratus, quorum officij est reddere responsa Legatis nomine Regnantis Regis, eo defuncto non exercent functiones suas, sed Archiepiscopus Gnesnensis) acceptissimam esse omnibus Summi Pontificis paternam de Regno hoc solicitudinem, monitionesq; salutares. Deliberationes verò publicas, eamq; præcipuè, quę Regis nominationem concernit, in hac Republica nõnisi exploratis singulorum voluntatibus expediri solere. Curaturos tamen Ordines, vt Regem eligant qui Apostolicę Sedi placeat, Catholicam Religionem defendat, quemq; Christiani populi hostis timeat, orbis admiretur.

Summi Pont. Legatus intercedit pro Electione Regis & pro Clero.

Archiep. Gnesnen. respondet in eligendo Rege Religionis Rom. rationem habendam fore.

Eodemq; verborum sensu Marischallus quoq; Equestris Ordinis respondit sermone ita compto, vt omnibus præsertim externis, admirationi esset, quod homo militaris nil præmeditatus tam prõptam & cultam eloquentiam Latinam haberet.

Deinde audiendi erant Legati Imperatoris, & Regis Sueciæ Gustaui, & cùm prior venisset Sueticus, ac Imperatorius tardiùs superueniens, tum primùm petijsset audientiam cùm iam proximus dies audiendo Suetico fuisset datus, graue dubium occurrebat, quomodo prior Imperatorius, vti decebat, admittendus esset, cùm Suecus iam præmonitus de audientia citrà iniuriam ad aliam diem reijci, vel vterq; eodem die excipi non posset. Sed opportunè accidit, quòd Suecus eo die morbo podagræ correptus, ipsemet rogauit vt prorogaretur sibi tempus: atque ita illo die Legatus Cęsaris conductus ad consessum Ordinum, accepto loco inter sediculas Marischallorum, Latinâ lingua cõmemorauit Austriacæ Domus cum Regibus Poloniæ veteres coniunctiones, ac affinitates, earumque

Sueci Regis Legato in admittendo difficultas exorta.

Imper. Legatus intercedit pro Electione Vladislai Principis.

A. C. 1632.

rumque emolumenta, quibus adductus Imperator, Ferdinandus II. Legationis officio Electioni præſenti aſsiſtere, Principemq; Vladiſlaum arctiori ſanguinis vinculo ſibi coniunctum Ordinibus Regem eligendum commendare voluerit.

Imperatori reſponſo addi eius interceſſionem rationem habendã fore Ordines non permiſerunt.

Ac iſti quoque Archiep. & poſtea Mariſchallus Equeſtris Ordinis reſpondit, quod recordationem talium neceſsitudinum, humaniſsmamq; Cæſareæ maieſtatis erga hoc Regnum voluntatem Ordines gratiſsimam habeant, vberiusq; reſponſum actu determinato ipſi ſint daturi. Aliquis ſublata voce (ſubornatus à quodam partium Auſtriacarum Procere) monuerat, vt adderetur in reſponſo, circa Electionem Regiam, poſtulationis Cæſareæ dignum reſpectum habendum fore, ſed reclamatio vniuerſorum eius artificium improbauit.

Sueci Regis Legatus auditur in conſeſſu Ordinum.

Perendie verò Suetica Legatio fuit audita, cum qua adfuit (Legatus ipſemet Steno Bielche necdùm conualuerat) Vlricus quondam Sindicus Rigenſis cum alio Collega Oratore, qui in eodem loco quo & Legatus Cæſaris conſidens, cùm literas fidei primùm, vt moris eſt, exhibuiſſet, in earum titulo ad Ordines additum verbum (*reſpectu*) amicis, eſſe ſuſpectam Regis Sueci amicitiam arguebat, & nonnihil animos Ordinum commouerat: tamen re perpenſa, maturiores ſtultum faſtum contemnendum iudicârunt, & Orator ille repetitis longo temporum ordine principijs cultæ Polonis cum Suecis amicitię, eandem fato malo interruptam, cùm iam inquit obicem ſors remouerit (Sigiſmundum Regem innuebat, ne verbo tamen eum læſit aut nominauit) facilè recõciliari poſſe, Suecorumq; ſtudium ad hoc non defore aſſerebant. Iteratiſque Orationis ſuæ argumentis perſuadere conabatur, vt Ordines dum ſui iuris eſſent, & priuſquàm Regem eligerent, ea omnia quæ reconciliationem huiuſmodi, pacemq; tractandam impedirent tollere ſtuderent: Nempè vt non eligerent Regem ex Regis Sigiſmundi filijs, niſi priùs iſti renunciarent hæreditati Regni Sueciæ, quod vnicum pro renouanda cum Regno Poloniæ pace perpetua Suecus Rex expoſcebat. Reſponditque ei Archiepiſcopus ac Mariſchallus Equeſtris, Rempublicam à pace iuſta & honeſta non abhorrere, & circa Electionẽ Regis ea quæ è Republica futura eſſent, curare velle.

Legati ſub Electione Regis non admittũtur intrà Ciuitatem.

Vterq; autem Legatus in villis diuerſis circà villam Wola hoſpitium ſumpſerat, veteri conſuetudine præcauente, ne externis Legatis diuerſoria ſub tale tempus concedantur in Ciuitate ſeu Electionis loco, vnde facilè arcana Reipublicæ penetrare, vel electionis curſum interpellare valerent. Præbebantur tamen ipſis ex publico nõ pauca in cibarijs honoraria, & identidem Legato Cæſareo, nunc ab vno nunc ab altero Procerum exhibebantur in Ciuitate lautiſsima conuiuia; fuitq; iſte permiſſus poſt paucos dies quibus hæſit foris, tranſire ad ſuburbanum palatium Regium Iazdouiam; Suecus ſemel tantùm apud Palatinum Vilnenſem cœnauit, manſitq; ad finem in villa Macioris.

Imp. Legato exhibentur lauta cõuiuia.

Ducis Pruſsiæ Legati coram Senatu exponunt Legationem.

Alij Legati minorum Principum, nempè Fiduciariorum Regni, degebant in Ciuitate; & cùm ipſorum audientiæ non deberetur æqualis honor pleni conſeſſus Reipublicæ, audiebantur in ſeparatis congreſ-

ſibus

A. C. 1632.

ſibus Senatus ac Equeſtris Ordinis. Nec eſt quod ſingulare de illis adnotemus: Electoris enim Ducis in Pruſsia eadem fuit poſtulatio, quæ & in Conuentu Conuocationis antecedenti, nempè vt vocaretur ad ſimiles Conuentus, & locum haberet in Senatu, oneribuſq; Fiduciæ ſuæ grauioribus leuaretur: & ex illiſmet cauſis fuit reiecta ad Comitia proxima, in quibus Rex nouus præſideret. Curlandicis quoq; ſpes fuit facta reſtitutionis in gradum priſtinum Ducis Vilhelmi proſcripti: ſed ad Equeſtrem Ordinem cum ſua Legatione tranſeuntibus Pruſsicis, iam ipſum circulum illius conſeſſus introeuntibus accidit, quod diuerſi Equeſtres (præſertim Martino Tulibowski Iudice Breſtenſi infenſiore illi Duci alios concitante) acclamationibus vrgebant denegandam audientiam Legatis Ducis, qui iure ambiguo ob contradictiones interpoſitas Pruſsiam obtineret, & qui conſcius conſiliorum Guſtaui Regis Sueci, eundem in Pruſsiam adduxerit, armis, pecunijs, cõmeatuq; iuuerit. Vnde Legati retrocedere coacti, multas querelas de læſa tanto contẽptu, dignitate Ducis apud Proceres circumferebant, ac plures Senatores non ſolũ coniunctiores eidẽ Duci, ſed maturiores quiq; factum illud improbabant. Tamen non vltrà verba res proceſsit, excuſante Mariſchallo Equeſtri, & cauſam reijciente in aduentum intempeſtiuũ Legatorum antequam accirentur, & priuſquam cõmotio illa ſedari potuiſſet.

Ducis Pruſsiæ Legatis exprobratur cõſenſus cũ Sueco Rege in cõſeſſu Nunciorum.

Dantiſcæ Ciuitatis Legatis fuit conceſſum, vt æquè ac Ciuitatis Cracouiæ, Vilnæ, Legati ius ſuffragij in Electione Regis haberent.

Dantiſcæ Ciuitatis conceditur ſuffragium in eligendo Rege æquè vt Cracouiæ ac Vilnæ.

Cumque iam pauci Comitiorum dies ſupereſſent, viritimq; ſententijs de modo Electionis concludendæ exquirendis non ſufficerent, deputauit Senatus è medio ſui Minoris Poloniæ tres, Palatinum Cracouienſem Andream Tęczynski, Palatinum Sendomirienſem Staniſlaum Koniecpolski, ac Thomam Zamoyski Vicecancellarium Regni: Maioris Poloniæ tres, Iacobum Zadzik Epiſcopum Culmenſem, Cancellarium Regni, Iacobum Sczawinski Palatinũ Breſtenſem, Andreã Opalinski Mariſchallũ Regni: Lituaniæ alios tres, Palatinum Vilnenſem Leonem Sapiha, Abraham Woina Epiſcopum Vilnenſem, ac Cancellariũ Lituaniæ Albertum Ducẽ Radziuil, qui vnà cum deſignatis ad hoc idem ex Ordine Equeſtri conſcriberent conditiones eligendo Regi proponendas, eaſq; cum Legatis Vladiſlai Principis conferrent.

Eligendo Regi conditiones proponendæ diſputantur per Delegatos vtrinq;.

Interim verò omnes Ordines iterũ ſimul in vno circulo conuenientes, omnia illa quæ ſeſsiones ſingulares cenſuerant, examinarunt: Sed vt alias attigimus, paucis receptis, plura vtilia contradictionibus explodebantur, ſtudijſq; partium in diuerſa diuiſis, tempus inanitèr trahebatur ad vltimã vſq; Comitiorum diem. Qua adueniente, alia incidit difficultas, ea enim dies licet eſſet deponendorum ſuffragiorũ propria, nec differri poſſet ſine euidenti ſummæ rei periculo, multoq; minus in tam anguſto tempore, tam confuſa negotiorũ publicorũ varietas dignoſci valeret: nihilominus iſta ante omnia terminari Ordo Equeſtris contentiùs poſtulabat. Sed aliquibus in hoc, vt prenſarent quoſq; inſigniores magiſq; populares ſubornatis, Senatoribuſq; præcipuis adnitentibus, admiſerat temperamentũ tale, quòd illo quidẽ die darentur ſuffragia, ſed non publicarentur, nec Rex nomina-

retur:

A. C. 1632. retur: finis verò Comitiorũ proferretur ad tres dies, intra quos omnia cõtrouersa deciderentur, pacta conuentaq; cum Rege nominando stabilirentur, firmarenturq; iureiurando ipsius Legatorum, & tum demum Ordinibus satisfactione in suis desiderijs necessitatibusq; publicis accepta iubentibus, Archiepiscopus ex suffragijs isto die collatis Regem nominaret ac renunciaret. Hoc concluso fideque inuicem data præcauto, omnes in genua procumbentes, Archiepiscopo præcinente Hymnum *Veni Creator Spiritus* dixerunt, eoq; finito totus consessus est diuisus in Palatinatus, singulis tam Senatoribus quàm Equestribus ad proprios Palatinatus secedentibus. Solus Archiepiscopus Gnesnensis non se mouit loco, eò quod isti competat in conclusione demum omnium suffragiorum, explicare sententiam suam, simulq; nominare Regem: & vt retineret stationem circuli, quo dissoluto, permixta multitudo, difficiliùs (istud euenisset certò nisi tali consilio fuisset prouisum) ad ordinatum consessum reuocari potuisset. Nec multùm morati Ordines diuisi hoc modo, suffragia sua enunciabant, primo Senatore cuiusq; Palatinatus rogante, eaq; excipiente, vnanimiq; voce VLADISLAVM Principem Poloniæ Regem nominabant. Nullumq; vestigium apparuit contrariarum voluntatum, (conduxerant plurimi turmas militares nomine suppresso, Principis stipendijs, & ex secretiori instructione Valnstenius, quantumuis maioribus copijs tunc in Germania contra Suecum Regem indigeret, tamen expeditiores legiones cum Tribuno solertiori Schafgotzio disposuerat in Silesia circa confinia Poloniæ, vt exitum istius Electionis obseruarent) cùm tamen viuente Rege Sigismundo Patre non pauci auersos ab eo animos præferrent. Præsertim superstite adhuc Regina Cõstantia eius Matertera ac nouerca, quæ cùm impensiùs fauorẽ Procerum captaret, Casimiro primogenito suo successionem Regni comparare credebatur. Huiusq; rei non obscura apparuerant argumenta in Comitijs Anni 1626. Torunientibus, vbi vnus ex Episcopis, isq; Vicecancellari⁹ proposuerat vocandũ ad spem istius successionis Casimirum Principem: & licet tũc indignè id audierint Ordines, nempè quòd præcipuus legũ custos, legem tam claram de non nouanda quæstione circa successionem Regni Rege viuente temerandam tentaret, tamen exinde fuit opinio, quasi Reginæ successionem huiusmodi isti suo filio procuraret, eaque suggerente, Episcopus ille causam hanc promoueret. Atque ex tali suspitione ortus rumor, etiam existimationem totius Cleri perstrinxit, vt vulgò iactaretur eum aduersari Principi Vladislao. Auxerat autem famam hanc, quod iste Princeps propter valetudinem (morbo Comitiali fuit aliquando obnoxius) ex consilio Medicorum diutiùs solebat decumbere in lecto, & nunquam ieiunus vestiri, aut in publicum prodire. Vnde sacrificia Missarum Catholicarum publica frequentare non poterat, vt proinde remissior in colenda Religione Catholica, eoq; minus acceptus esse videretur Ecclesiasticis, quos maleuoli commento tam inani in diffidentiam apud eundem Principem adducere contendebant. Sed nihil minùs quàm alienationem ab illo Principe Ecclesiastici cogitarant, cùm causæ non ignari, eius

Suffragiorũ pro Rege eligendo ferendorum ordo.

Nobiles singuli in Palatinatibus suis dant suffragia pro Rege eligendo.

Militares turmæ aderant pro Candidato in Comitijs Electionis.

Valnstenijs in confinijs tenet exercitus, obseruat progressum Elect. Reg.

Vladislao Principi nullæ circa Electionem contradictiones opponuntur.

Ecclesiasticos non fauisse Vladislao Principi vanus rumor.

ri, eius constantem in Religione Catholica voluntatem probè scirent, & nulli magis quàm isti etiam viuente Sigismundo Patre eius partes tutati sunt, ipsiusq; Electionem promouerunt.

A. C. 1632.

Collectis autem in Palatinatibus sententiarum calculis, quarum autographa manibus Senatorum, & Nobilium cuiusq; Palatinatus subscripta MariscHallo Ordinis Equestris consignabantur, omnes ad vnum consessum redierunt, vt singularia Palatinatuum suffragia in commune simul conferrent. Primusq; Archiepiscopus commemorauit fidem mutuò ab initio interpositam de non nominando Rege licet suffragia intercesserint, nisi sublatis prius differentijs, quæ supererant inter Ordinem vtrumque omnes consentirent eũ nominandum. Obtestabaturq; quod suffragium suum in quo conclusio rei nominatioq; consisteret, tunc dicere non vellet, sed priùs aliorum enunciationes esset auditurus. Eum verò sequuti Episcopi, alijque Senatores singuli, VLADISLAVM Principem cum breui enumeratione laudum ipsius Regem nominabant, & deinde Palatinatus, Ordine quo distincti sunt, suffragia sua reddebant, eisq; finitis iterum Archiepiscopus declarauit, Regem nonnisi in determinatione Comitiorum de voluntate omnium statuum nominandum fore. Quod demum triduo illo elapso, post protracta ad alios duos dies Comitia tredecima mensis Nouembris (Sabbatho) successit. Hac enim primùm, idq; sub vesperam, postquam Dissidentium in Religione & Equestris Ordinis contra Ecclesiasticos querimonijs fuerat satisfactum, ac ad leges quasdam statum vniuersi Regni concernentes, conditionesq; pactorum cum nouo Rege initorum (habentur in volumine legum publicarum) omnes consensissent, Archiepiscopus interrogauit, placeretne iam nominare Regem, factisq; acclamationibus faustis, Principes iuniores fratres cum Legatis VLADISLAI Principis venerunt in medium Ordinum, ac Legati soli genibus flexis iusiurandum super pactis à Rege nominando VLADISLAO Principe obseruandis ipsius nomine præstiterunt verbis conceptis, quæ Cancellarij Poloniæ & Lituaniæ prælegebant. Tum Archiepiscopus nominauit Regem, vsus præfatione talis argumenti: *Quod etiam Prophetis adeò formidolosum fuit, cùm iuberentur iussa Diuina populis annunciare, vt subterfugerint tantam functionem, alij migrantes in longinqua à facie Domini, alij excusantes suam imbecillitatem, linguamq; balbutientem, A A Domine puer sum & nescio loqui*: tanto magis se longè infirmiorem, fragilitatisq; suæ conscium trepidare, cum pronunciare debeat hoc Dei decretum, quo ante sæcula Rex præsens isti genti est designatus. Omninò enim (inquit) solius Dei, per quem Reges regnant opus est censendum, cùm tanta animorum ingentis populorum multitudinis varietas, in vnam voluntatem eligendi sibi Regem coierit, hocque non tanquam consensum humanarum mentium, sed vti oraculum Diuinâ virtute præsenti Congregationi afflatum, sibi sit pronunciandum. Sed quoniam ex officio suo ad hoc obligaretur, non merito suo se metiens, verùm obtemperans instinctui Dei, qui infirma mundi eligit quo fortia confundat, & humiliores sæpiùs magnorum arcanorum suorum Ministros

Senatores in suo consessu enunciant suffragia pro Electione Regis

Renunciatio Regis differtur donec publica negotia desiniantur.

Archiep. Gnesnen. nominat Regem Vladislaum IV.

A. C. 1632.

ſtros adhibet, auxilioq; ſuo confirmat: eo adiuuante in eiuſque nomine (inquit) *Nomino Regem Poloniæ, & Magnum Ducem Lithuaniæ* VLADISLAVM *Principem Sueciæ Regem, Sigiſmundi III. Poloniæ Regis recens defuncti filium primogenitum: precorq; cæleſtem Regem, vt hunc quem à ſæculis Regem genti iſti prouidit, gratia ſua in tanto munere ſuſtinendo adiuuet, hancq; Electionem iſti Reipublicæ fauſtam fortunatamque, & cumprimis Religioni Catholicæ ſalutarem eſſe velit.*

Mariſchalli denunciant nominatum fuiſſe Regem omnium conſenſu Vladiſlaum.

Ad vltimum Mariſchallos compellans monuit, vt nominationem hanc ex officio ſuo publicarent; qui confeſtim aſſurexerunt ſimul omnes in loco ſeſſionis ſuæ, & Mariſchallus Regni Maior omnium nomine altiori voce promulgauit. *Regem* VLADISLAVM *Electum concordibus ſententijs & ab Archiepiſcopo Gneſnenſi Regni Primate nominatum eſſe, ipſumque pro Rege vero legittimèq; Electo ac nominato ab omnibus recognoſci debere.* Hocque dicto, Archiepiſcopus Hymnum gratiarum recitauit, toto illo cætu hilari cantu proſequente, tormentorumq; ac bombardarum tonitruis vndequaq; reſonantibus. Totum enim vallum Ciuitatis, ac campos latè circumiacentes oppleuerant agmina militaria, edendiſq; talibus lætitiæ ſignis in profundam noctem læta vacarunt.

Vladislaus Rex recipit decretum Electionis ſuæ ab Archiep. & iurat.

Inſequenti die qui fuit Dominicus 14. Nouembris, Electus Rex ad templum primarium S. Ioannis Baptiſtæ Varſauiæ, cum frequenti Senatorum Nobiliumq; Comitatu deſcendit, peractoque ab Archiepiſcopo ſolenni ſacrificio, acceſsit ad Altare maius: vbi cùm Georgius Oſſolinski Præfectus Theſauri minor, commiſſam ſibi gratiarum actionem pro Rege electo perorare vellet, & Cancellarij Regni functionem hanc muneris ſui propriam concedere ipſi nollent, lis illa fuit compoſita tali modo, vt ille ante inchoatum actum tradendi decreti Electionis, vti priuati adhuc Principis priuatus miniſter, ſermonem ſuum expedierit. Rex vero Electus genibus nixus, iuſiurandum ea forma qua illud Legati ipſius in conſeſſu Comitiorum præſtiterant, Cancellarijs Regni & Lituaniæ præloquentibus, clara voce enunciauit.

Archiep. Gneſnen. obteſtatur cõtra clauſulã iuramẽti Regij de Diſsidentibus nil præiudicare Catholicæ Religioni.

Et cùm iterum aſſurrexiſſet, Archiepiſcopus primò obnunciabat quòd Iuribus Religionis Catholicæ nulla ratione iureiurando tali derogaretur, præſertim articulo eius (*Pacem inter Diſſidentes de Religione ſeruabo*) viciſsimq; opponente Raphaele Leſczynski Palatino Belzenſe nomine Diſſidentium, ne iura ipſorum in dubium vocarentur, reſpondit ſe ſcire quòd pax hæreticis indulgeretur, ſed de iure legeq; publica qua confirmaretur neſcire: Eoq; dicto Regem Electum affatus admonuit, quod eam ob cauſam ei ad Altare Dei ſtanti Regnum traderetur, vt ſciat Regnum Catholicum à Religione Catholica ſibi deferri, hocq; ipſo ad eius defenſionem ſe obligari: Simulq; tradidit ipſi decretum Electionis in charta pargamenea conſcriptum, omnium Procerum nobiliumque qui Electioni aderant præcipuorum ſubſcriptionibus & ſigillis munitum. Mariſchalli autem obuerſi à ſummis gradibus adyti templi ad populum, indicto ſilentio, renunciarunt Decretum Electionis Regi legitimè electo nominatoque fuiſſe traditum, & Archiepiſcopo præcinente Hymnum

A. C. 1632.

Mariſchalli ante Regem nondum coronatũ, ſceptra demiſſa tenẽt.

Te Deum laudamus vniuerſi adſtantes ſono confuſo cantarunt, fruſtra arte meliori cantare contendente choro Regio Muſicorum. Redeuntem è Templo Regem proximè antecedentes de more Mariſchalli ſceptra officij ſui demiſſa tenebant, non ſubleuabant, eò quod priuſquam Rex coronaretur, ſceptriq; inſigne ſolenniter acceperit, ipſi à Mariſchallis ſceptra præferri mos antiquus vetaret. Tandemq; poſtridie Senatus in Palatio Regio congregatus, Legatis externorum Principum reſponſa dedit, & ſubſcripſit Acta Electionis, in quibus Conuentus Terrarum ſingulares ad decimam quintam Decembris, & Comitia coronandi Regis ad trigeſimam Ianuarij proximi indicebantur.

Coronãdo Regi dies præſtituitur 30. Ianuarij.

Electus Rex non poteſt diſtribuere beneficia, nec vti ſigillo Regio.

Illud quoq; erit obſeruatione non indignum, quòd Rex Electus ad iſtos Conuentus Terrarum ſingulares non miſerat, vt ſolet Rex regnans inſtructiones aut Nuncios ſuos, (præter literas priuatas in negotijs fratrum ſuorum iuniorum ac põpæ funebris Patris ſui) eò quod Electus Rex non poteſt exercere functiones Regias antequam coronetur. Nec diſtribuit beneficia aut officia, niſi aliqua in futurum promittat, vt iſte liberaliter plurima plurimis promiſerat. Vnde & Cancellarij nil ſigillant, & demum poſtquam ſigilla Regis defuncti circa eius funeris celebritatem confregerint, à coronato Rege nouo, noua accipiunt. Literæ autẽ ab Electo Rege præſertim officioſæ ad Principes exteros, interim ſcribuntur cum titulo Rex electus, ac ſigillo quo ille vtebatur ante Electionem ſuam ſignantur.

Annus Chriſti, 1633.

Sigiſmũ. III. Regũ Pol. funus adducitur Cracouiam.

NNI Chriſti, Milleſimi Sexcenteſimi trigeſimi tertij Ianuario menſe, Rex Electus febri detentus Varſauiæ, cùm ad præfinitum Comitiorum tempus Cracouiam tranſire non poſſet, præmiſerat ſolum funera Patris Regis Sigiſmundi & Reginæ, quæ comitantibus iunioribus Principibus Cracouiam conducta ad ſuburbanum Palatium Regium Łobzouiam diuerterunt, inde ad pompam funebrem conducenda. Et die Coronationi, ac ſubſequenti Comitijs inchoandis præſtituto adueniente, licet non pauci dubitarint, poſſentné abſente, & necdum coronato Rege haberi Comitia, tamen Archiepiſcopus Gneſnenſis ne dilaberentur Senatores, ac Nuncij Terrarum, qui frequentes conuenerant, ſolenne ſacrificium pro eis inchoandis celebrauit in Templo Pontificali Cracouienſi, ac inde ad Curiam Arcis Senatoriam tranſiẽs, cum Senatoribus & Nuncijs colloquio facto, examinandis ac definiendis illis negotijs quæ circa Electionis Actum imperfecta manſerant, trahere tempus illud placuit, æquè in Senatorio ordine atq; in Equeſtri, apud quẽ ex more vetuſto, vt ille qui Mariſſalli munere in proximis Comitijs functus fuiſſet, in ſubſequentibus quoq; Comitijs, donec nouus Mariſſallus eligeretur, idem præſideret, Iacobus Sobieski Inciſor Regni, qui in Electione proxima officium Mariſalli geſsit, hæc quoq; initia dirigebat. Iamq; ſeſsiones ſuas inchoarant, cùm ſuperuenientes diuerſi prodromi annun-

Comitia Cracouiæ ad coronãdum Regem inchoantur, licet Rex nondum aduenerat.

A. C. 1633.

Vladislaus Rex venit Cracouiam salutatur.

ciarunt, Regem haud dubiè intra triduum affuturum: vnde omnes intermisso conuentu, ei obuiam properarunt. Veneratque Rex die B. Mariæ Virgini dicato 2. Februarij, à villa *Promnik*, vbi pernoctârat in prædio Celarij, & cum splendido militarium turmarum apparatu, ac magno Senatorũ Procerumq; numero progrediens, in campo ibi proximo Magistratuum Suburbanorum Casimiriæ & Clepardiæ, ac propè Templum Diuo Floriano sacrum, Academiæ Cracouieñ. salutationem audiuit; Portam Ciuitatis primam Florianeam dictam subeunti, Magistratus Vrbis Cracouiæ claues ciuitatis præsentauit; & postquam inter festiuos tubarum & tympanorum clangores, tormentorumq; ac bombardarum sonitus arcus triumphales in introitu & exitu fori magni Ciuitatis affabrè constructos, emblematisq; exquisitioribus ornatos subierat, atq; ad Arcem ascenderat, Thomas Zamoyski Vicecancell. Regni, tunc eius Arcis Præfectus, (istius cohortes pedites dispositæ in vallo summo Arcis, tenebant passum vexillum Prætoriũ litera M. insignitum Maximiliani Archiducis Austriæ apud Byczina à patre eius capti) claues quoq; Arcis ipsi tradidit, ornata oratione laubibus eius memoratis. Inde verò Basilicam proximam Pontificalem introeuntem, apud Aram Diui Stanislai Regni Patroni, Collegium illius Ecclesiæ gratulatione, Petro Gembicki Decano tunc eiusdem Basilicæ perorante excepit, Hymnumq; Ambrosianum pro gratiarum actione Deo cantari fecit. Altero die quieti dato & præparationi funebri, quartus Februarij inciderat in feriam 6. cessit iustis exsoluendis Regi Sigismundo III. & Reginæ Constãtiæ Austriacæ eius vxori. Et quidem oportuisset seruare consuetudinem veteri vsu receptam, vt primùm coronaretur Rex, sed ne funestum illud spectaculum interrumperet postmodum negotia Comitialia potius præmittendum fuit. Funera itaq; illa Regia ex Palatio Łobsouiensi in Suburbium Clepardiense translata, postquam in hortis Montelupianis celebritatem hanc expectârant, inde processit pompa lugubris, præeuntibus longo ordine Monachorum, Sacerdotumq; agminibus; ipsa feretra auro textis peristromatis, coronisq;, sceptris, ac alijs insignijs Regijs superpositis operta, antecedebant Episcopi, Vladislauiensis, Posnaniensis, Plocensis, Præmisliensis, Culmeñ. Chelmeñ. Kijouieñ. Cameneceñ. vnà cum Archiepiscopo Gnesnensi, & Nuncio Apostolico agmen claudentibus: Aderant & Episcopi Græci ex Russia Ecclesiæ Romanæ sociati, quos Collegium Basilicæ Cracouiensis Pontificalis, vsq; Nuncio Apostolico deprecãte ægrè permisit Episcopis Regni Senatoribus in incessu proximè coniungi, eum locum non alteri nisi sibi deberi contentiùs affirmans. Abbatibus verò nulla ratione concedere voluit, vt primo loco incederent, sed permisti Ordini Collegiali, vel prout quisq; haberet locum in illo Collegio, vt Tinecensis, Claræ Tumbæ Abbates habent, ac Præpositus Miechouiensis. Retrò feretra sequebantur Principes filij Regij cum turba Senatorum ac Nobilium, & à lateribus stipatores Regij obuersis sarisis, ac Equites vexilla omnium Prouinciarũ ferentes, in quibus Regni singularumq; eius Dynastiarum insignia opere phrygio artificiosè intexta cernebantur. Rex cũ Reginula sorore sua operiebatur in domo Ioannis Foxij Archidiaconi Cracouien-

Maximilian. Archid. signa capta eriguntur.

Sigismũ. III. Regis funus.

Græcis negatur præcedentia à Capit. Cracou.

A. C. 1633.

couiensis, ibiq; demùm coniunxit se huic comitatui, & ad finem parentalibus sacris interfuit, in magno Procerum, Nobilium, Legatorumq; Principum externorum concursu.

His ita peractis postridie Rex Religionis cerimoniam (omnibus Regibus priusquam coronantur vsitatam) vt conficeret, Rheda vectus ad locum Martyrij S. Stanislai in Rupella, vulgari nomine *Skałká* dictum, (vbi nimirum ille Sanctus dum sacra perageret, à Rege Boleslao Audace Casimiri ex Monasterio Cluniacensi ad Regnum assumpti filio A. C. 1079. 8. Idus Maij fuit occisus) inde pedes ad aliam Ædem eiusdem Sancti in Arce Regia sitam iuit, ibiq; in crastino eiusdem diei summo manè apud Sepulchrum illius Sancti præsente Nuncio Apostolico, ex manibus Archiepisc. Gnesnensis sacram Eucharistiam sumpsit. Proxima verò deinde die 6. Februarij (Dominica) in illa eadem Pontificali Basilica peragebatur ritus Coronandi Regis consuetus, ex præscripto libri Põtificalis Romani. Nec circa eum aliud singulare accidit, præter quòd cùm ad Archiepiscopum Gnesneñ. tractare Diuina pertineret, Gnesnensis Ecclesiæ Canonici præferri se Cracouiensibus in eo volebant, vt assisterent ad talem functionem suo Archiepiscopo, ne ab eo vti membra à suo capite diuellerentur: Cracouienses verò in propria Ecclesia non alteri quàm sibi primas partes deberi, omnemq; tractationem Diuinorum nemini alteri incumbere asserebant. Neq; constabat de consuetudine in istis ab antiquo (annis 45. præcesserat alia similis Cerimonia) obseruata, aliterq; non potuit dirimi tunc illa lis, nisi vt permisti (plures eorum habebant dignitates in vtraq; Ecclesia) ministrarent Archiepiscopo, iure cuiusq; saluo, & iudicis definitioni reseruato. Dissidentes quoq; in Religione commouerat, quòd Archiepisc. stantẽ iam ad altare Regem initiaturus monuerat, solam Catholicam Romanam fidem Regia in Polonia sceptra tenere, eaq; Regibus dare & propterea Reges ad altare Catholicum sacro oleo perungi, vt memores accepti ibi muneris & honoris fidem Catholicã defendere & propagare debeant: Insuper obtestabatur, quòd ea quæ sub Interregno & circa Electionem Regiã hæreticis pro bono pacis concessa fuissent, vim legis perpetuæ habere non possint: illi verò hoc audito opposuerant suas querelas, quas continuatione sacrorum interruptas, postea in consessu Nunciorum Terrarum iterarunt. Postquam fuit coronatus Rex, altero die iurarunt ipsi fidelitatem inprimis Archiep. Gnesnensis, dein Senatores qui aderant. Circa quod mouebatur etiam quæstio, quali formula illi qui semel iurarunt Regi & Reipub. iterum deberent iurare, ne videretur in dubium vocari primum eorũ iusiurandum. Nec apparebant vestigia tantæ rei ex anterioribus Interregnis: verùm considerata formula iusiurandi huiusmodi, illa verba quibus regnanti Regi nomine expresso fides obligatur, ad singularẽ Regis cuiusq; personam referri, istisq; sublatis, in nomen alterius succedentis ea sola repetenda esse nemo ambigebat. Iurârant itaq; omnes omissis ex communi formula verbis, quæ Reipub. & muneris Senatorij rectè administrandi fidem sonabant, eisq; duntaxat expressis, quæ personam Regis nouiter Regnum capessentis spectarent. Qua norma & Magistratus Iudicesq; omniũ

Vladislaus Rex antequã coronetur, visitat ex more locũ martyrij S. Stanislai.

Vladislaus Rex Sacram Eucharistiam sumit apud sepulchrum S. Stanislai.

Vladislaus Rex coronatur 16. Febr. 1633.

Gnesnen. cum Cracouien. Capit. de loco controuersia iudicio legittimo reseruatur.

Dissidentes in Religione querelas suas iterant & quiescunt moniti.

Vladislao Regi iurant Senatores & Magistratus fidelitatem.

Iusiurãdi nouo Regi formula disputatur.

A. C. 1633.

Regis fratres Principes iurant fidelitatem Reipub. quandiu possidebunt beneficia in Regno.

Terrarum priusquam Iudicia sua finitis Comitijs exercerent, iurarunt. Ac deinde Principes quoq; Regis fratres, (diligentiùs hoc requirebant Ordines) sed alijs conceptis verbis, nempè quod fideles essent Regi & Reipub. quamdiu possessiones seu beneficia aliqua in hoc Regno retinerent. Sol⁹ Princeps Carolus Ferdinandus Episcop. Vratislauiensis liber fuit à tali sponsione, eò quod nil tũ obtineret in Regno, vnde Regi & Reip. obligaretur.

Cracouiæ Magistratus iurat fidelitatem Regi.

Illo eodem post susceptam Coronã postero die, Rex ad forum Ciuitatis Crac. descendit, & in theatro ante palatiũ Prætoriũ contra plateam *Brácka* extructo, superboq; apparatu ornato cõsistens, subiectionis iusiurandum, ac simul honoraria munifica à Consulibus & Senatu Ciuitatis accepit. Ibidéq; creauit Equites aliquot auratos, inter quoscùm plures admitterentur plebeij, ac militiæ ignari, nobiles genere eum honorem vilem habuerunt.

Vladislaus Rex creat Equites.

Comitiorum Cracou. 1633. series.

Interim Nunciorum Ordo elegerat sibi Marisallum Nicolaum Comitem de Ostrorog, ac agebantur Comitia more consueto. Ac in principio distinebantur querimonijs Dissidentium in Religione, præcipuè de obtestatione Archiepiscopi in coronando Rege, & de formula iusiurandi Regij, quasi immutata verbis *fidem Catholicam*, addito *Romanam*, cùm tamen verbum illud intelligentiam sententiæ non mutaret, Catholico nomine nonnisi Romanam Ecclesiam communi intelligendi vsu designante. Vnde cùm diutiùs tam inanitèr contenderent, asperiori reprehensione, quòd dubia, in re nil dubia quærerent, minasque iactarent, reprimi debuerunt. Et inter illas concertationes in ea verba Ioannes Zebrzydowski Ensifer Regni proruperat, quousque Dissidentes de Religione intra limites Ciuilis concordiæ pacati viuerent, tolerandos fuisse, at vbi tam apertè abuterentur patientia Reipublicæ, seueriori animaduersione coërcendos esse. Quieueruntq; illi exinde, præter Græcos Schismaticos, qui circa Religionem suam transactorum in Conuentu Electionis diuersas conditiones ampliari, & ne defectu consensus Sedis Apostolicæ Romanæ ad quem eorum aduersarij dicti *Vniti* rationes suas omnes referebant, in dubium aliquando vocarentur, firmioribus cautionibus prouideri volebant, nec cessarũt solicitare Ordines, donec obtinuerunt diploma, in quo Rex promisit eorũ omnia postulata, iuxta partitionem Episcopatuũ Græci ritus in illo Conuentu Electionis factã, in Comitijs proximis generalibus determinanda, consensumq; Sedis Rom. ad hoc interim obtinendum fore.

Dissidentium in Religione contentiones sedantur.

Russiæ Græci ritus datur cautio de seruandis ipsis promissis libertatibus.

Constitutiones de Repub. distribuuntur diuersis Senatoribus examinandæ.

Alijs verò negotijs singulatim in communi Ordinũ consessu dignoscendis cùm tempus non suppeteret, eorum cura in diuersos ex Senatu & Ordine Equestri selectos fuit distributa: nẽpè vt alij controuersias status Equestris cum Ecclesiasticis tractarent; alij de moneta meliori restituenda deliberarent; alij rationes ærarij publici excuterent; alij Academiæ Cracou: cum Religiosis Societ: IESV (isti priuilegij à Regibus & Republica illi Academiæ dati interpretationem, quæ à Republica petenda erat, in Romana Curia sophisticã emendicarant, ex qua Cracouiæ nouas suas scholas Academicis æmulas erigere nitebantur, sed Comitia ea reiecta declarârunt, ius tenendi scholas publicas soli Academiæ *priuatiuè quoad alios.* seruire) causam componerent; alij bello Moschico & confinijs contra Tartaros muniendis necessaria prouiderent.

A. C. 1633.

Rex ipse cum Senatu, quamuis viribus adhuc infirmis & tali labori nõ assuetis, iudicia nauitèr exercebat, sessionibus ad seram vesperã sæpè protractis. Licet autem huiusmodi publici actus pristinã Reipub. faciem præferrent, longè tamen ista imutata apparebat; Regis defuncti maiestas ac grauior in rebus gerẽdis modus desiderabatur vbiq;. Et cùm Rex valetudinis causa ex præscripto Medicorũ ieiunus lecto leuari ac vestiri nõ soleret, eoq; in publicum tardiùs prodiret, Missæ Catholicæ publicũ sacrificiũ, cui Rex defunct⁹ religiosè quotidie stata matutina hora publicè, & dieb⁹ Festis in Tẽplo celebri assistere consueuerat, ab Aula exulare cæpit. Accessus ad colloquiũ Regis difficilior patebat: cùmq; in lecto cubans familiariores tantum admitteret, pleraq; negotia etiã grauiora per eos tractari oportebat; illi verò via cõmuni ad aures Regias interclũsa, summã rerum hoc modo ad se suumq; quæstum trahebãt.

Reipub. facies ab initijs Vladislai IV. immutata.

Vladislaus IV. Rex liberalis in promissis.

Et quod maximè animos hominum offendit, cùm Rex natura munificus alicui beneficium petẽti promisisset, illi si istud priùs alijs pretio pacti erant, secretis criminationibus & exquisitioribus artibus Regis animum expugnabant, vt sæpè promissum mutato consilio alteri, & quandoque idem pluribus conferret: vulgus verò causæ ignarum nonnisi Regi imputabat, & dicterijs carpebat incertitudinem pollicitorum. Nihilominùs istis quantumuis haberentur incerta, non pauci corrupti Rempublicam deserebant, eòq; nonnulla quæ ad pacta Electionis pertinebant Reipublicæ vtilia, tunc fuerunt intermissa, populariori quoq; ne spe gratiæ sibi iniecta excideret, ab eis quæ displicerent Regi promouendis declinante.

Prussiæ Dux per Legatum præstat Iusiurandum nouo Regi exemplo nouo.

Tali rerum statu Elector quoq; Brandeburgicus Dux Prussiæ adiutus, obtinuerat quod petebat, (illæ quæstiones quas mouerat in Conuentib⁹ Interregni de loco habendo in Senatu, & in Electione Regis, silentio fuerunt præteritæ) vt iusiurandum fidelitatis pro Ducatu Prussiæ redderet Regi per Procuratorem suum. Licet enim Senatus concordibus sententijs censuisset illud iusiurandum teneri Ducem præsentem ipsummet præstare, maximè vt fidẽ suam Reipublicæ in bello Suetico non satis probatam confirmaret, nec introduceret exemplum nouum, talem obligationem quam eius maiores ipsimet præsentes semper implebant, per procuratorem adimplendi; tamen cùm ille priuatis delinitionibus fauorem Regis sibi deuinxisset, primarij Senatores quorũ intereat, non contradixerunt, vt finitis Comitijs illud iusiurandum Rex ab eius Legato receperit: Pomeraniæ quoq; Dux idem iusiurandum reddiderat post Comitia per procuratorem suum, sed in diplomate fiduciario istius ita cautum fuerat, quòd per procuratorem iurare posset.

Pomeraniæ Dux per Legatum iurat fidelitatem Regi.

Ioan. Alberto Principi Pol. defertur Dignitas Cardinalitia.

Sub tempus Comitiorum attulerat à Sũmo Pontifice Bentiuoli⁹ Pileũ Cardinalitium, Principi Ioanni Alberto: qui etiam tum primùm obtinuerat plenũ assensum Ordinum (circũscriptum conditionibus durioribus & cautione, ne filij Regis obtinerent in posterũ dignitates Senatorias) super Episcopatu Cracou: sibi collato, & inita possessione Episcopatus vsitato Episcopis ritu, intra paucos post dies, aliam pompam duxit pro recipiendo illo insigni Dignitatis Cardinalitiæ apud Altare maius Basilicæ Arcis Cracouiensis.

A. C. 1633.

Hiſpani Regis Legatus venit Cracouiã cum officio congratulationis.

Eodem tempore aduenerat Cracouiam Regis Hiſpaniæ Legatus, qui ſolummodò officia congratulationis tractauit, nec vllam publicam audientiam habuit. Nuncius etiam Imperatoris priuatim tantùm auditus, nonniſi ſalutationes tractauit, & exquirebat, ſi quo modo ex Polonia res Domus Auſtriacæ iuuari poſſent. Sed cùm bellum Moſchouiticum premeret, & ſtatus Regni Sueciæ à morte Guſtaui Regis apud Lutzenam cæſi turbatus ad nouas ſpes animum Regis erigeret, illò omnibus conſilijs viribuſq; conuerſis, nil interim pro Imperatore præter vota fauſta præſtari potuit.

Imp. Legatus priuatim expedit ſuam Legationem.

Petrus Gembicki Legatꝰ ad Imp à Rege Vladislao.

Expedierat tamen Rex finitis Comitijs Petrum Gembicki renunciatum interim Secretarium Maiorem Regni ad Imperatorem, offerens ſe ſequeſtrum (ingrata fuit pacis mentio bellum præiudicatum contentiùs apparantibus) ad tractandam pacem Imperij. Ipſe verò Varſauiam rediens, inſtrumentum omne Caſtrenſe pro bello contra Moſchos, qui necdum finitis inducijs, vel quod eas morte Sigiſmundi Regis finiſſe iudicarent, Smolenſcum obſidione cinxerant, & excurſionibus confinia Lituaniæ, immaniùs populabantur, conquiri iuſsit. Ac menſe Maio Vilnam veniens, poſt paucam ibi moram, dum exercitus Orſam conueniſſet, initio Septembris Smolenſcum verſus conceſsit, vbi iam Moſchi Duce Michaële Boriſzewicz Sehin, & Simone Waſilewicz Prozorowski illam Ciuitatem coanguſtarant, circumquaq; excitatis caſtellis, vineiſque ductis, vt nullus ad eam pateret aditus. Muri quoque magnam partem cum duobus propugnaculis propè portam Michalouienſem cuniculis actis, & machinarum ingentium vi (Amſtelrodamo ex Hollandia conduxerant Moſchi tormenta, octuaginta pondo pyrobolarium pilarum capacia) Sehinus cum Germanico peditatu oppugnatione inde inſtituta deiecerat. Et licet obſeſsi non ſegniùs defenſionem promouendo, irruptiones hoſtis ſæpiùs repreſsiſſent, nouumq; vallum retrò munitiones veteres à vi machinarum cuniculorumque collapſas (Staniſlaus Woiewodzki vir ſtrenuus præerat tunc illi Ciuitati, & ſumma induſtria arteque, Polonis prælio pugnare adſuetis penè ignota eòuſq; omnibus oppugnatorum conatibus obuiabat) excitaſſent, tamen ab iſtis longa (octo Menſium) obſidione, ac crebris cum hoſte conflictibus numero imminutis, & ad extremam commeatus nitratiq; pulueris inopiam reductis, obſidio illa diutiùs tolerari non potuiſſet. Vnde Rex accelerandum ratus priuſquam ad deditionem cogerentur, præmiſerat eò Ducem Chriſtopherum Radziuil militiæ Lituanicæ Præfectum, qui varijs excurſionibus hoſtem interim diſtinuit. Et cùm Rex adueniens iam in monte Pokrowij dicto in proſpectu Ciuitatis ab aduerſa Boriſthenis fluuij ripa, caſtra ſua fixiſſet, ab ea parte munitiones hoſtiles Radziuilius inuaſit, feliciterque expugnauit, vt via illa patefacta, altero die Rex in Ciuitatem intrauerit. In eam verò nouo præſidio introducto, cùm nihilominus hoſtis alias circum Ciuitatem ſtationes & munitiones ſuas retineret, eas expugnari iuſsit: præcipuumque erat ab ea parte fluminis propugnaculum Kniazij Prozorowski, quò conuerſus Martinus Kázánowski Palatinus Podoliæ Præfectus

Moſchi non expectato fine induciarum, confinia Lituaniæ inuadunt.

Moſchi ſūmâ vi oppugnant Smolenſcum.

Vladiſlaꝰ IV. in auxilium venit Smolēſco.

Radziuil Palat. Vilnen. primus diſrumpit Moſchorũ munitiones circa Smolenſcum.

Minor

A. C. 1633.

Minor copiarum Polonicarum cùm Equites contra hoſtem in vallo & foſſa conſiſtentem emiſiſſet, propè trecentis amiſsis (reijciebat culpam in ſubſidia quæ vti diſpoſuerat tempeſtiuè ſubuenire laborantibus neglexerant) retrocedere fuit coactus.

Kazanouium Palat. Podoliæ reijciunt Moſchi à ſua munitione.

Interim Dux Radziuil alia propugnacula proxima mænibus Ciuitatis ad ripam Boriſthenis hoſti ademit, ac illud quod Kazanouius oppugnarat nuper, Prozorouiꝰ priuſquam alijs intermedijs captis intercluderetur à tranſitu ad Sehini Caſtra, nocte S. Michaëlis Archangeli diem feſtum antecedente deſeruit, Sehinoq; ſe coniunxit. Qui etiam poſt paucos dies, cùm videret Regem Boriſthene traiecto, omnem exercitum contra ſuas ſtationes cōducere, relictis tormētis maioribꝰ, cũ copioſo apparatu bellico ſub mænibus Ciuitatis, ad Caſtra ſua vno milliari inde diſsita, quæ ad talem caſum ac pro reponendo commeatu prouidè munierat, receſsit. Sed eò quoque Rex, relicto Alexandro Coruino Gąśiowski Palat. Smolenſcenſi pro cuſtodia Smolenſci, ſtatim mouit vt hoſtem adigeret ad confligendum prælio, vel ibi hærentem obſideret, ac ad extremam commeatus penuriam reduceret, vti ſucceſsit.

Prozorouius deſerit ſuam munitionem, & ad caſtra Sehini tranſit.

Sehinus Moſchorum Ductor à mænibus Smolenſci recedit ad ſua caſtra.

Vladiſlaꝰ IV. Rex caſtra Sehini obſidet.

Ille enim confiſus multitudini copiarum ſuarum, nempè quòd haberet triginta millia Equitum Moſchorum, decem millia Coſacorum Dunenſium peditum, ac ſex millia ſtipendiariorum Germanorum cum Duce veterano Alexandro Leſſelio Anglo, initio cum adhuc poterat, ad remotiora tutioraque Moſchouiæ loca recedere neglexit, ac in illis ſuis Caſtris ſubſiſtere maluit, vt ibi rei benè gerendæ ſeu pugnæ commoditatem quæreret; (ſub finem Octobris collatis ſignis conflixerat cum Regijs Marte non iniquo) vel quod potiſsimùm ſpectabat, vt Poloni pertæſi longiorum in campeſtribus ſtationibus laborum, frigorumque hyemis ingruentis, ac conſtricti defectu pabulorum equorum, in hyberna recederent, ipſe vero receptis inſuper nouis quæ expectabat à Moſchua ſubſidijs, obſidionem Smolenſci tanto maiori feruore inſtauraret. Nec vnquam ſperarat ſibi ſuoque Equitatui tam potenti à manu dimidio minore circumcludendos fore omnes Boriſthenis ripæ quam tenebat, tam latè patentes tranſitus, nihilq; minus expectabat, quàm quod Poloni integris quinque Menſibus inter ſæuas hyemis in illa regione aſperioris tempeſtates, nunquam intermiſerint operas impugnationis Caſtrorum ipſius, præſertim circa lignationes, quas per multos cruentos conflictus, eis penitùs ademerant. Et quidem ipſimet quoque in ſumma penuria rei frumentariæ conſtituti, propter quam (à primo aduentu repererant in illo tractu magnam copiam paſtionis equorum, omniumque cibariorum, ſed inſolens caſtra ſequentium turba, quæ in annos ſuffeciſſent, intra paucos dies abſumpſit, ac non pauca præſertim pecora abduxit in Lituaniam) dilabebantur plurimi, & equi maiori parte interierant: Nihilominus maioribus animis quàm viribus premere hoſtem non ceſſarunt. Rex quoque Vladiſlaus vbique præſens (morabatur in caſa ligneola anguſta, milites verò in tuguriolis vilibus, & plerumque ſub dio gelido in excubijs agendis) omnia penè militaria munia ipſemet obibat; ac non rarò

Poloni tota hyeme caſtra Moſchorum oppugnant.

Polonicus exercitus patitur commeatus penuriã.

Vladiſlaꝰ IV. Rex munia militaria ipſemet obit.

luſtrabat

A. C. 1633.

Iustrabat vigilias nocturnas, quas hostis aliquoties sūmisso peditatu selectiori Germanico fallere tentârat. Miserat etiam Kazanouium Palatinum Podoliæ Præfectum militarem, obuiam copijs in auxilium obsesso Sehino à Moschua Vrbe venientibus, quas ille vltrà Drohobusiū, priusquā congregarentur manipulatìm adhuc incedētes in locis diuersis ex inopinato præuentas facilè dispersit. Hocque intellecto Sehinus, cùm iam ad tantas angustias redactus esset, vt ne pedem quidem alicui ex ipsius Castris efferre liceret, ac in sextum obsidionis Mensem tantæ multitudini exiguus commeatus superesset, adnitentibus maximè stipendiarijs Germanicis, qui sine lare & foco continua dimicationum pericula subire, & inedia (Moschis faciliora toleratu illa incommoda erant, aëri natiuo, & pauco legumine eòque crudo vesci adsuetis) consumi cogerentur, deditionem tractauit ineunte mense Martio Anni proximi, eamque fecit, vt tunc adnotabimus.

Kazanouius Palat. Podol. auxilia Moschica dißipat

Sehinus cum suis Moschis deditionem facit Regi Vladislao.

Dum autem Rex Vladislaus hoc modo Moschos persequitur, isti miserant Legatos Constantinopolim ad Turcam pro auxilijs impetrandis, quæ ipse speciosis inductus promissis, nempè vt omnes impensas belli Moschi suppeditarent, & certas Prouincias Tartaricas circa mare Caspium controuersas sibi cederent, liberalitèr promisit. Et quantumuis recens à Chocimensi expeditione pacis diuturnæ cum Regno Poloniæ fædus iureiurando interposito firmasset, eo tamen neglecto (omnia fædera vtilitati propriæ duntaxat accommodat) Abazi Bassæ commisit, vt collectis Tartaris, ac Turcis Danubium infrà Budam accolentibus, Palatinisque Moldauiæ vtriusque adscitis, in Poloniam moueret, quò Rex Vladislaus à bello Moschico auerteretur, aut viribus distractꝰ, maiores ibi progressꝰ non faceret. Nec multum moratus ille Bassa, vltimis diebus Iunij primùm Tartaros præmisit, qui Tyra fluuio infra Chocimum apud Villam Rinczug transmisso, tantâ celeritate omnem circa Cameneciam ad sex milliaria patentem oram percurrerunt, populationibusq; vastarunt, vt famam aduentus sui præuenerint, eodemque die cum præda in Moldauiam recesserant. Mox tamen Præfectus militiæ Regni Stanislaus Koniecpolski (paulò ante fuerat renunciatus Castellanus Cracouiensis) Bario vbi tunc morabatur accurrens, cùm fuga iam eos fuisse elapsos aduertisset, insequendos decreuit, & assumptis bis mille quingentis equitibus Quartianis in Moldauiam irruens in loco Sasowyrog penè media Moldauia eos securos deprehendit die 4. Iulij, ac vix commissa pugna in fugā conuersos dispersit, & omnem prædam recepit, paucis cæsis & quinque insignioribus, inter quos erat gener Cantimiri Murza captis; oppressissetque vniuersos, ni vnus Moldauus ex eiusmet Præfecti generalis famulatu, quasi exploratum, vt erat eius officij, excurrens, eos equis pascendis intentos admonuisset periculi impēdentis. Vt verò increbuit quòd Abazi Bassa transmitteret Danubium cum numerosis copijs, ac multo apparatu bellico, Koniecpolsciꝰ Præfectus militaris cum nō haberet exercitum iustum quem tali hosti opponeret, nec alium militem in tam arcto tempore inconsultò Rege ac Senatu conscribere posset, insigniores quosque Proceres

Moschi à Turcis petunt auxilia contra Polonos.

Abazi Bassa à Turca mittitur cū exercitu in Poloniā ad auertendū bellum à Moschis.

Tartari populantur Podoliam.

Koniecpolscius insequitur Tartaros in Moldauiā & pradā excutit.

A. C. 1633.

ceres ac Cosacos ad sua Castra inuitauit, & comperto quòd Turcæ iam in proximo adessent, Cameneciamq; rectà peterent, ipse quoq; in monte illi Ciuitati, quà Tyram ac Chocimum spectat, imminente consedit, vallo & fossa circumdatis, munitisque suis Castris, ex quibus maiorem vim propulsaret, nec committeret summam rei vni prælio, in quo hostis numero copiarum (triginta millia Turcarum & quindecim Tartarorum millia erant, & decem millia ex Moldauis Valachisque collecta: Poloni verò nonnisi ter mille stipendiarij Quartiani, ac auxiliares diuersorum Procerum selectiores octies mille circiter, præter innumeram turbam agendis rapinis habiliorem) longè præstaret.

Koniecpolsciꝰ castra ponit apud Camenecum.

Venerat itaq; Abazi Bassa die Sabbati vigesima secunda Octobris in prospectum aciei Polonicæ præ castris instructæ, & fuit primum exceptus densis iaculis tormentorum ex insidijs in proximo ad hoc arte, vt dignosci non possent, inter fossas congestosq; cespites instructis. Cumq; ad eas exturbandas viamq; sibi ad Polonicam aciem aperiendam præcipuum suum robur ille conuertisset, maiori clade accepta, quingentisq; ex suis desideratis, obuertit signa versùs riuulum Mukša, & inde quà nullæ impediebant insidiæ descendens, ad aciem Polonicam peruenit, eiq; suam opposuit in dextro cornu Tartaris, in sinistro Valachis, Moldauisq;: Turcis verò in fronte vbi ipsemet præerat collocatis. Hinc dato aliquanto excursionibus spatio vt Polonos ad pugnam eliceret, cùm isti sub signis præter paucos ad singularia certamina procurrentes, immoti starent, Tartaros ad læuam, & Moldauos in dextram eorum alam irruere iussit, ipsemet frontem inuasurus, si illis prosperè successisset. Et quidem Tartari perruperant destinatam sibi partem, quam Maximilianus Brzozowski Vicariꝰ Palatini Russiæ malè custodierat, ni accurrens Christopherus Wichrowski, & mox auxiliares aliæ cohortes, impetum eorum repressissent, iaculaq; bombardarum à vallo Castrorum emissa fugientes longiùs abegissent. At Moldaui Valachiq; à Turcis qui illis instabant, renitentesq; frameis vibratis ad pugnandum impellebant contra stationem Ducis Ianussij Wiśniowiecki adducti, vix tentato conflictu, (studio Christiani cum Christianis pro Ethnicis pugnare nolentes) terga verterunt. Vnde Bassa extremā Martis aleā experiri metuens, receptui cani fecit, & concito gressu, in seram noctem iter trium milliariū continuauit, vsq; dum ad sua Castra in aduerso Tyræ fluuij Moldauico littore ex opposito villæ *Rinczug* subsistentia euasisset. Nec redijt ampliùs; sed postquam pagum *Studzienica* in ripa Tyræ non procul à suis Castris situm, defensūq; à sola rusticana plebe bōbardis & nitrato puluere minùs instructa, integro triduo oppugnasset, & demum amissis ex suis propè mille incēdio vastasset, ad Danubium redijt, ibiq; exercitū dimisit. Polonicū quoq; exercitum in Castris suis apud Cameneciā Præfectus Koniecpolscius continuit, ac ab insequendo hoste destitit, ne sibi imputaretur, si quid aduersi, vt fert belli fortuna, inde successisset, & quod Proceres nonnulli qui ibidem aderant, illam violati à Bassa fæderis, irruptione cum infestis signis in Regnū iniuriam, tantispèr dissimulandam, seu Legatione priùs expostulationeq;

Abasi Bassa profligatur.

Tartari irruunt in aciē Polonicam & agrè reijciuntur.

Moldaui & Valachi detrectant pugnam cum Christianis.

Abasi Bassa recedit in Moldauiam.

Studzienica oppugnatur à Bassa & vastatur.

A. C. 1633.

Koniecpolscius ab insequendo Bassa distinetur obseruatione pactorum.

apud Turcam vindicandam, nec statim in apertum bellum contra potentiorem hostem in tam difficili cum Moschis ac Sueco decertantis Reipublicæ tempore prorumpendum esse censerent. Atque tali consilio paulò post missus fuerat à Rege Constantinopolim Alexander Trzebinski Succamerarius (Prætor finium Regundorum) Leopoliensis, cuius Legationis exitus in Anno proximo apparebit.

Trzebinski Legatus ad Turcam mittitur.

Et vt ad Germanica tam longo internallo intermissa redeamus, ibi post pugnam Lutzinensem cuius supra mentionem fecimus, licet pax aliqua vel armorum cessatio (vt grauiora prælia consequi solet) speraretur, nil tamen ex solito feruore studia Martialia remiserunt. Fæderati enim societatem suam, quę post cæsum tunc Gustauum Regem Suecum omne præsidium stabilitatis suæ amisisse videbatur, nouis vinculis colligarunt acto Conuentu Heilbronæ in mense Martio huius Anni, & altero Francofurti ad Mænum in Iunio, vbi partes istius fæderis quas ille Rex habuerat, Ordines Regni Sueciæ cum sua Regina (Christinam vnicā filiam Gustaui Regis ad Lutzenā occisi interim Regis illius vnicam hæredem Reginā Sueciæ renunciârant, Stocholmię Comitijs celebratis, eiq; obedientiā iurârunt) assumpserant, ac vnanimi consensu colligati illi omnes decreuerunt persistere in incæpto, donec libertates Germaniæ, & pax æquè Religionis atque Politiæ restitueretur, Sueticumq; Regnum pro opera ad hoc bellum collata compensationem referret. Summa verò consiliorum huiusmodi rectio Alexio Oxensternio Sueciæ Cancellario fuit commissa, & Imperium illius fæderis militare remansit penes Duces viuente Rege Gustauo institutos, præcipuè penes Bernardum Vinmariensem, Gustauum Horn, & Ioannem Bannerum, qui Legiones suas (remanserant etiam Sueticæ omnes ad vsum belli in Germania, præter paucas cohortes funeri cæsi Regis eiusq; Reginæ viduæ conducendæ in Sueciā destinatas) mox nouo delectu auxerunt, & distributi per totam Germaniam, solertiori cura belli illius rationes promouebant.

Fæderati Germaniæ cæso Sueco, nouum fædus ineunt Heilbronæ.

Christina Gustaui filia, Regina Sueciæ renunciatur.

Alexius Oxenstern. summæ consiliorum belli Germaniæ præficitur.

Fæderis Germaniæ Duces nouos delectus militum faciunt.

Cæsarianas quoq; copias in Lutzinensi conflictu multum imminutas, Valnstenius Frindlandinus Princeps Pragæ totā hyeme degens (viginti insigniores ex Ordinum Ductoribus qui initium fugæ apud Lutzenam fecerant, in theatro publico capite truncari, ac alios infami patibulo affigi ibi iusserat in terrorem futurorum) suppleuit, ac in Silesiam, vbi pręcipuum robur fæderatorū Electori Saxonico & Brandeburgico coniunctorum aderat, ineunte verę conduxit.

Valnstenius supplicium sumit de militibus qui in pugna Lutzinēsi malè rem gesserant.

Et Liga Catholica ac Dux Bauariæ alijq; istarum partium socij, magnos in locis singuli suis apparatus bellicos cōgregabant. Vnde vniuersa Germania exercitibus vndiq; plena, non vnū, sed quot Prouincias, tot penè bella tristia, armorumq; sæuos concursus, ac Ciuitatum expugnationes, direptiones, agrorum populationes, hoc quoq; anno sensit, Marte fæderatis plerumque æquiore. Mense verò Maio Heildebergam vi recuperârunt ijdem Fæderati, & ex toto Palatinatu inferiori præsidia Hispanica ac Bauarica eiecerunt Duce Christiano Comite Palatino. Inde in Palatinatum superiorem armis conuersis, Neomarcam, ac plura loca vicina inter-

Ligæ Catholicæ Duces supplent suas copias.

Heildelbergā recuperant Fæderati.

Philippi castrum Sueci capiunt.

A. C. 1633.

interceperant, & demum Castrum Philippi (Vdenhemium ante vocatū) Hispanico præsidio munitum, post biennalem ferè obsidionem ad extremam deditionis necessitatē redegerunt finiente hoc Anno, quod deinde post paucos Menses Gallis cesserunt. Circa Augustam Vindelicorum Bauariæ Ducis copiæ recuperârant Aicham, Lansbergam, & aliqua opportuna ad constringēdam illam Ciuitatem loca. Sed adueniens mense Martio Bernardus Dux Vinmariensis cum Gustauo Horn, eas facilè inde reiecit, Ciuitatemq; illam contra maiorem vim probè muniuit. In Sueuiam verò & Alsatiam, omnes ferè Duces istius fæderis exercitibus suis conductis, maiora damna Cæsarianis dederunt; circa Memmingam & Campidonam, quam interim Bauarici interceperant, omnia infesta tenebat Nicolaus Bellonius Sueticus Tribunus. In Marchia Badensi Otto Ludouicus Comes Rhenanus Cæsarianis pulsis, Rotellam, Budeuillam, & alia meliora loca recepit, & inde mouens, syluestria quoq; eius ditionis Oppida, prælio ibi profligatis Cæsarianis in suam potestatem mense Iulio redegit. Alius Comes Rhenanus Ioannes Philippus Brisaccum obsedit, & graui oppugnatione diutius afflixit. Vlingam obsidens Dux Virtenbergicus, venientes in subsidium obsessis mense Augusto Cæsarianos profligauit, & alios apud Aicham Marchio Durlacensis. Hagenoam obsederat Christianus Comes Palatinus; & cùm Dux Lotaringiæ eius conatus interrupturus à Tabernis Alsaticis, vbi castra habuerat mouens, in proximo Pfafenhouium obsedisset, ille præsidijs in munitionibus obsidionis Hagenianæ relictis, contra ipsum cum selectioribus copijs processit, commissoq; prælio mense Augusto in agro Pfafenhouiensi, post diuturnum difficileq; certamen Lotaringicos dissipauit, plurimis ex eis etiā ab excurrente Pfafenhouiano præsidio cæsis, tormentisq; & impedimentis eorum maiori parte interceptis. Gustauus Hornius cum suis legionibus Constantiam vsq; ad Podemicum seu Acronium lacum sitam processerat, eamq; obsidione & oppugnatione diuturna ad extremā propè (Heluetijs reclamantibus, ne eorum viciniores agri hospitijs militum grauarentur, ac Legato Gallico Roano Duce pro eis neutris partibus immiscere se volentibus intercedente, obsidionem illam soluerat Hornius) necessitatem reduxerat, in omnibusq; partibus illarum regionum ijdem fæderati diffusi, ferè vbiq; vincebant. Et cùm mense Septembre Dux de Feria à Mediolano cum Hispanicis copijs partes Cæsarianas adiuturus aduenisset, Altringio Bauaricarum copiarum Duci coniunctus in Sueuia, Bibraccum pulso præsidio Suetico cæperat: Brisacum obsidione liberauerat; Mox tamen ad famā ipsius aduentus congregatæ maiori numero Fæderatorum copiæ, eum contendentem ad ferenda auxilia Castro Philippi represserant, ac ita constrinxerant, vt nullibi copiam pugnæ dare valuerit: demumque ad penuriam commeatus adductus, vrgentibus insuper autumni frigidioris imbribus, ex quibus ipsius milites maiori parte Itali & Hispani talibus incommodis non adsueti plurimi peribant, relictis præsidijs in occupatis Alsatiæ & Sueuiæ locis, in Bauariam secessit, ibique disposito circa Isaram ad hyberna milite, sub finem anni ipsemet obijt.

Fæderatorum Germaniæ felices in Sueuia progressus.

Brissaccū obsidet Comes Rhenanus pro Fæderatis.

Lotaringiæ Ducis copiæ apud Pfafenhouium profligantur à Fæderatis Germaniæ.

Constantiam obsidet Horn pro Fæderatis.

Feriæ Dux Mediolano cū Hispanicis copijs venit in Germaniam.

Feriæ Dux copijs suis in Bauaria hyberna sumit.

Feriæ Dux moritur.

A. C. 1633.

obijt. In Vestphalia & circa Vesirim quoq; infesta Fæderatorum arma circumferebantur: Georgius Dux Luneburgensis cum valido exercitu Hameliam obsederat, eamq; Ligæ Catholicæ copijs cum Ducibus Comite Gronsfeldio & Bonninghusio apud Altendorpium initio Iulij sanguinolento prælio (quinq; millia ex Ligisticis ibi ceciderant) cæsis, ad deditionem coëgerat. Cum alijs verò Legionibus Kniphusius Osenburgam post longam oppugnationem cæpit, & totum illum Episcopatum occupauit, eiq; Gustauum, Gustaui Regis Sueci cæsi filium nothum præfecit. Hassiæ Landgrauius Vilhelmus Padeborensem ac Monasteriensem Episcopatum, ac in breui post, Salinas Vestphalicas, Lippadium, Amenoburgum pulsis Ligæ Catholicæ præsidijs in potestatẽ suam redegit, & circa Coloniam pro munitione Tuitij cum Baudisio Ligæ Catholicæ Duces totâ hac æstate variante fortuna certârunt. Atque ita per totam Germaniam bellum feruebat.

Ligistici cæsi apud Altendorpium.

Osenburgam capiunt Sueci

Landgrauius Hassiæ Vilhelm.9 Padeborn. Monasterio Amenoburgo eycit Ligæ præsidia.

Et licet Fæderatorum partes penè vbique præualerent, nulla tamen mentio tractandæ pacis à Cæsarianis audiebatur, præter quod Valnstenius Fridlandinus Princeps in Silesia hærens, cum tentata expugnatione diuersorum locorum à Fæderatis occupatorum, præsertim Suidnicij nil proficeret, & propè Munsterbergam inuenisset Electoris Saxoniæ ac Brandeburgici Suecorumque exercitus congregatos præter spem suam potentiores, vt potiùs fallendo tempus consilia ipsorum distineret, simulauit tractatus pacis, sub quibus (vt hoc quoque adnotemus) venerat ad ipsius castra Vlricus Holsatiæ Dux, filius secundogenitus Regis Daniæ, fretus fide securitatis sibi data, & deinde euocatus ad colloquium ab Octauio Piccolominio Equite Melitensi Tribuno militari Cæsariano Italo, ex insidijs ab eodẽ instructis, iaculo bombardæ fuit occisus. Conditionibus autem pacis in illo tractatu nunc istis, nunc alijs dandis, ambiguis explicandis, & inducijs de Mense in Mensem consultò prolongãdis, postquam Valnstenius extraxerat tempus totius æstatis, vires quoq; hostiles feliciter distraxit; Holchio quem in finibus Boëmiæ circa Egeram cum aliquot Legionibus reliquerat contra Lipsiam, & Galasio à Litomeritia in alteram partem Saxoniæ mouere iusso, ac suomet toto exercitu eodem conuerso, vt Arnhemius Electoralium militiarum Dux, cò præcipuum suum robur, relicto ad Stenauiam pro defensione Silesiæ ac transituum Oderæ fluuij cum octo millibus armatorũ Comite sene Turrense, & Tubaldio, summâ celeritate conuerterit. Et tum demum ipsemet Valnstenius mutato cursu è medio itinere festinantèr in Silesiam redijt mense Octobre, præsidiumq; ibi hostile ad Stenauiam desidens, quod nihil minùs quàm ipsummet Valnstenium eò tunc rediturum expectabat, & solum Schaffgotzium qui ibi remanserat adesse existimabat, oppressit, ita quòd constricti ab vna parte à Schafgotzio, ab altera à Valnstenianis Suetici, ne pugnare quidem potuerint, sed traditis vexillis, ac tympanis, tormentisq; omnibus, in militiam Cæsarianã transire fuerint coacti. Solusq; Comes Turrensis, ac Tubaldius cum paucis suis Ordinũ Ductorib⁹ ex pacto deditionis obtinuerãt abeundi quò vellent libertatẽ.

Valnstenius Suidnicium oppugnat irrito euentu.

Vlric9 Daniæ Regis filius fraude Piccolomini caditur.

Valnstenius simulat tractatum pacis ad lucrandum tempus.

Valnstenius distrahit vires hostiu.

Valnstenius apud Stenauiã fæderatos oppressit, & Duces capit.

Sublato

A. C. 1633.

Sublato verò hoc modo isto hostili præsidio Valnstenius, facilè obtia quæq; Regionis illius oppida occupabat: Gorlitium, Golbergum vi expugnauit, Legnitiam, Glogouiam maiorem recepit, deinde versus Marchiam progrediens Lansbergam, Francofurtum ad Oderam à diffugientibus ad famam sui aduentus præsidiarijs Sueticis derelictam cæpit. Sed dum iam Pomeraniæ & Michelburgensi ditioni immineret, aliæ ipsũ curæ exceperunt: Interim enim postquam Fæderatorum copiæ Ducem de Feria ac Altringium Bauaricum militiæ Ductorem, recedentem ex Alsatia ac Sueuia in Bauariam persequentes, nullibi ad prælium elicere potuerunt, Bernardus Dux Vinmariensis ab eis segregatus, Donauerdam cõcesserat, ibique aduocatis ex Franconia maioribus copijs, præter omnem expectationem (Ingolstadium videbatur potiùs petiturus) insistens vtrique Danubij ripæ celerrimè Ratisbonam contendit, inchoataq; ad finem Octobris oppugnatione ab eo continenti, quà Bauariam spectat ad portam Preprunensem, exteriora eius propugnacula intra paucos dies occupauit, deiectoque machinarum vi magno spatio mænium, medio mense Nouembre Bauaricum præsidium, quod erat intrò duorum millium peditum, & quingentorum equitum ad deditionem coëgit. Nec post multos dies secundo Danubio progrediẽs Straubingã, & Dechendorfium intercepit, in Austriam superiorem circa Onasum plebis ibi à multo tempore propter Religionem tumultuantis defectionem adiuturus, transitum quærens. Eò itaq; Valnstenius auocatus, tempus dedit Saxonicis & Sueticis in Silesia ac Marchia, vt vires recollegerint, ac Schafgotzium ibi cum parte exercitus relictum ab oppugnatione Briegæ, Insulæ Sancti Ioannis Vratislauiæ, ac Opoliæ reiecerint, securèque hybernarint. Proximus autem Annus alias rationes ducendi istius belli spectauit, quibus tantisper sepositis, Gallica ac Belgica huius anni paucis perstringamus.

Valnstenius Silesiæ loca potiora & Francofurtũ ad Oderam recuperat.

Ratisbonam oppugnat & capit Dux Vinmariensis.

Valnstenius auocatur è Silesia Ratisbonam.

In Gallia cùm Dux Aurelianensis, vt supra attigimus, iterum post supplicium Momorantij in Belgium abijsset, nouis ibi consilijs susceptis, maiores offensas apud Regem fratrem, & sibi & suis fautoribus conciliauit: præsertim Duci Lotaringiæ, cuius sororem Mariam vxorem duxerat Rege fratre inconsulto. Vnde iste indignatus, matrimonium huiusmodi fecit à Parlamento Parisiensi declarari irritum ex Lege illi⁹ Regni, quę vetat filios Regum accipere vxores sine consensu summi consilij, ac filios ex tali matrimonio natos à successione Regni reijcit. Et cumulatis contra Lotaringum odiorum causis, inde quod exercitum numerosum collegerat, (iste in Alsatiam contra Sueticos & Fæderatos Germaniæ iuerat, & suspicionem mouebat, ne ibi re benè gesta vnà cum Austriacis armis, partibus Ducis Aurelianensis promouendis inseruiret) eum Rex suum esse hostem denunciauit, ac ditionibus quas iure fiduciario à Regno Galliæ possidebat, publico Parlamenti decreto abdicauit. In ipsius quoque Prouincias hæreditarias misso Marischallo della Forze cum valido exercitu, plura oppida munitiora ac primariam illius ditionis Ciuitatem Nancium, post longam obsidionem deditione cæpit: vbi noua quoque nupta Aurelianensis Ducis penè inciderat in manus Regiorum, nisi tempestiuè admonita-

Aurelianensis Dux ducit vxorem Lotaringiæ Ducis sororem.

Galliæ Rex irritum facit matrimoniũ fratris sui.

Galliæ Rex Lotaryngiæ Ducem hostẽ suũ nunciat.

Nancium Lotaryngiæ capit Galliæ Rex

A. C. 1633.

nita, initio illius obsidionis in Belgium ad Reginam sponsi sui Matrem transisset. Nec potuit Cardinalis Lotaringiæ frater Ducis identidem commeans Parisios reconciliationem procurando, placare iras Regis, quin concitatæ maiora damna illi Duci intulerint in annis proximis, vt suis locis attingemus.

Tunc autem Gallici illi Duces capto Nancio, iterum in Electoratum Treuerensem transierant, vbi diuersos cum Hispanis custodientibus transitus Mosellæ sanguinolentos conflictus variante Marte committebant ad finem huius Anni.

In Belgio verò Hollandi victoriam qua anno præterito Venloa ac Traiecto ad Mosam, multisq; illius oræ Oppidis captis res suas auxerunt prosequentes, hoc anno Rheinbercam, quæ maximæ commodis ipsorum & nauigationi liberæ Rheni obstabat, expugnandam decreuerunt. Hocq; ex voto ipsis successit in perturbato tunc Belgij Hispanici statu, & toto ipsius regiminis ordine malè cohærente post defectionem Henrici Comitis Bergensis propter quam Hispani Comitem Hermanum ipsius fratrem bonis omnibus spoliarant, eumque in carcerem detruserant, & insigniores quosque meliorisq; notæ Belgas suspectos habebant: ac Ducem Ariscotensem, qui Gubernatricem Belgij monuerat de modis auertendæ maioris defectionis, capta inde coniectura quasi conscius esset alicuius conspirationis, & sciret eius arcana, contra quæ remedia suggerebat, expedierant in Hispaniam specie Legationis pro obtinenda declaratione super propositis conditionibus pacis ab Hollandis, & cum spe recipiendorum pro tali opera præmiorum. Sed ille detentus ibi sub custodijs, miserè contabuit vt suo loco dicetur. Hollandorum autem Dux Henricus Auraicus Princeps, vt obsederat Rheinbercam ineunte Maio, intra paucos dies munitionibus circùm excitatis, eam vndiq; constrinxit, & eiectis vi Hispanis è propugnaculis exterioribus, vineisq; ad fossas Ciuitatis productis ac cuniculis actis, nullo à foris auxilio Hispanorum impediente, necdùm finito vno ab inchoata oppugnatione Mense ad deditionem coëgit, data securitate abeundi Namurcum præsidiarijs, qui ibi erant mille sexcenti pedites, ac ducenti equites. Demum verò Hispanicæ militiæ Duces damna sua vindicaturi, instrato pontibus fluuio Mosa, Insulam S. Stephani occuparant, vt munitionibus ibi extructis, Traiecti obsidionem appararent. Verùm nil aliud tentarunt, cùm Auraicus quoq; eò statim aduenisset, castraque sua castris ipsorum opposuisset. Et iste quidem introducto recenti præsidio in illam Ciuitatem, ac Ruremundam, & in alia vicina oppida, illi verò in eadem Insula S. Stephani nouis suis propugnaculis benè firmatis, in hyberna recesserant. Obierat etiam sub id tempus Bruxellis initio Decembris Isabella Regia filia Hispana Gubernatrix Belgij Anno ætatis suæ sexagesimo octauo olim Alberto Archiduci Austriæ nupta. Post cuius discessum Franciscus Mencada, Marchio de Aitona, & Marchio Fuentinus, Carolus de columba pro Rege Hispaniæ administrarunt Belgium, donec veniret Ferdinandus Cardinalis illius Regis frater, qui ad hoc iam ante destinatus, Barcellonæ tota hac æstate

Belgæ multi incidunt in suspicionem cōiurationis.

Ariscoti Dux relegatur in Hispaniam.

Rheinbercam capiunt Hollandi.

Hispani Insulam S. Stephani propè Traiectū occupant.

Isabella Gubernatrix Belgij moritur.

Hispaniæ Princeps Card. Regis frater destinatur Administrator Belgij.

A. C. 1633.

æstate hærebat, donec conquisisset apparatum bellicum, cum quo veniens in Germaniam, & Belgio, & rebus Imperatoris subueniret.

Annus Christi 1634.

Stas enim (vt eas cum Anno Christi Millesimo Sexcentesimo trigesimo quarto prosequamur) post captam Ratisbonam, cùm iam hostis proximè immineret Austriæ, difficiliores fuisse apparebat. Ac magis vacillabant propter dissensiones Aulæ illius consiliariorum & militarium Ducum, ex quibus enatæ molestiores diffidentiæ, Valnstenium ac præcipuos Tribunos ipsi addictiores in suspicionem initæ contra Imperatorem conspirationis, demumq; in trucidationem immanem innoxios traxerunt, Stratego technarum illarum & scenæ feralis Octauio Picollominio Equite Melitense Italo. Et quidem à multo tempore incurrerat Valnstenius odia Cæsareorum Aulicorum, præsertim Hispanorum, quorum ipse consilia de alendo diuturno in Germania bello, palam carpere solebat. Sed post pugnam Lutzinensem, cæsumq; in ea Gustauum Suecum Regem grauiùs offendit, cùm elatus fiducia tanti meriti, multa circa illius belli administrationem ex propria sententia liberiùs ageret, pacem authoritate sua præsumpta (circa tractatum pacis cum Electore Saxoniæ dixisse fertur, etiam inuitum Imperatorem ad suscipiendam pacem se coacturum) in Imperio componendam fore præferret; mandata Imperatoris (dicebat ab ignaro rerum Imperatore data fuisse) exequi non curaret. Præcipuos militum obsequio suo largitionibus profusis manciparet. Maleuoli autem in deteriùs ista omnia attolebant, ipsiusque potentiam, nisi tempestiuè imminueretur, quandoq; Domui Austriacæ damnosam fore criminationibus artificiosis comprobantes, tandem Imperatori persuaserunt; vt de eo exauthorando, ac alio Duce militijs suis præficiendo cæperit cogitare.

Quod ille vt resciuit, spontè cedere Magistratu, nec dedecus repudiationis expectare decreuit: ac conuocatis Tribunis militum Pilsnæ ad diē vigesimam Ianuarij istius Anni denunciauit, quòd fractus laboribus bellicis (plerumque à prælio Lutzinensi decumbebat in lecto ex podagra) ac pertæsus difficiliorum rationum ærarij Imperialis, ex quo nunquam tempestiuè stipendia impensæq; belli necessariæ subministrarentur, officium illud amplius exercere non valeret, illudque deponeret. Verùm ita potiùs accersiuit quàm euitauit fatale suum malum, fauore militari (alioquin Ducibus suis semper vtili) in maiores calumniatorum suspiciones præcipitatus. Cùm enim Tribuni qui aderant concitato clamore respondissent, quòd nullum alium Ducem vellent sequi, eumq; obtestarentur, vt ad minùs tantisper illis præesset, donec reciperent emerita stipendia, quorum solutio mutatione huiusmodi Magistratus bellici interuerti posset, ac insuper conscripsissent formulam fæderis quod alium Ducem se-

Valnstenius incidit in suspicionē apud Imperatorem

Valnstenij à victoria Lutzinensi nimia fiducia.

Valnstenius denunciat militijs quòd Præfecturam militarē deponet.

Militū studia Valsteniū præcipitant.

A. C. 1634.

cem sequi nollent, nisi reciperent prius emerita sub Valnstenio sua stipendia, Corycæi qui ibi subauscultabant, inde sumpta coniectura, diuulgarunt exercitum conspirasse vt adhæreret Valnstenio, quamuis ei abrogaret Magistratum bellicum Imperator, speciosioribusque rei exaggerationibus (aiebant Valnstenium obstrinxisse sibi fidem & operam militũ ad opprimendum Imperatorem Domumq; Austriacam, & inire societatem cum Fæderatis Germaniæ, quorum ope in vsurpando Regno Boëmiæ iuuaretur) in Aula Cæsarea tali commento fidem conciliârunt: præcipuè ille Octauius Piccolomini Hispanicus explorator, qui statim Viennam per compendia viarum profectus, nocte intempesta impetrato per secretam ianuam ingressu, rectà ad Legatum ibi Hispanum Comitem Ognati diuertit, eademq; hora ab ipso ad Imperatorem è somno studiosè ad tantam nouitatem excitatum deductus, affirmauit Valnstenium coniurasse cum exercitu in necem Imperatoris, & legiones ab ipso ex industria specie hybernorum circum Viennam dispositas in procinctu esse, vt irruant in Ciuitatem, Imperialemque domum opprimant, ad signum dandum tumultu vel incendio excitato, ab ijs qui iam intrò ad hoc ex ipsius emissarijs magno numero ibi adessent. Vnde summo manè in omnibus Ciuitatis angulis perquirebantur Valnsteniani, & deprehensi (necessariorum coëmendorum causa commeabant eò quotidie non pauci) inscij prorsùs vllius conspirationis, trahebantur ad carceres, ac ad quęstiones seueriores.

Viēnæ inquiruntur Valnsteniani milites.

Piccolominio committitur cura opprimendi Valnstenium.

Piccolominius verò ad ipsummet Valnstenium qui in iudicium ad talem accusationem vocari, vel apertâ vi coërceri non posse videbatur, dolo tollendum fuit destinatus; & acceptis mandatis Imperatoris ad Tribunos militares ne ampliùs parerent Valnstenio, summâ festinatione in Boëmiam reuersus, amplioribus præmijs ac promissis corrupit eius Prætoriæ Legionis Centuriones, excubiarumq; Præfectos Irlandos, & Scotos omnes, (istis fidebat Valnstenius) præsertìm Ioannem Gordon, Valterum, Lesel, Buthlerũ, vt isti quindecima die Februarij Egeræ, primùm vocatos ad cænam Kinschium, ac Tirskam Comites, Neumanum Equitum Magistrum, Illonium, in Arce inter mensas, immissis ex inopinato satellitibus trucidârint, & inde in oppidum ad hospitium ipsiusmet Valnstenij conuersi, eum in cubiculo proprio nihil aduersi suspicantem, & ad quietem nocte iam intempesta sese componentem occiderint. In alijs quoque Ciuitatibus præcipuè Pragæ, Pilsnæ, eiusdem Ducis coniunctiores (Bòëmi maximè & Silesij) fortiores quiq; Ordinum Ductores ac Tribuni militum, indicta causa sub idem tempus necabantur: alij vincti conducebantur Viennam. Inter quos fuit Franciscus Albertus Dux Saxoniæ Lauenburgius, ac Comes Schafgotz Silesius. Et licet ex tot captiuis per exquisitiores quæstiones nullum indicium elici potuerit de aliqua coniuratione, cæsorum tamen illorum ac Schafgotzij paulò post ex ista causa capite truncati bona fisco Cæsareo fuerunt applicata, ac in magna parte Piccolominio eiusq; adiutoribus in remunerationem talis facinoris cesserunt. Sublato autem Valnstenio, Imperium vniuersum militare Fer-

Valnstenius trucidatur.

Valnstenij asseclæ trucidantur.

Cõspirationis Valnstenianæ nullum indicium elici potest.

Schafgotz capitis supplicium subit.

A. C. 1634.

dinandus Rex Vngariæ assumpsit, illudq; ipsemet in exercitu præsens administrauit, tanto maiori felicitate, quòd instructus ingenti omnis generis apparatu bellico, ac exercitu sexaginta millium ex veteranis non Germanis tantùm ac Italis, sed etiam Hispanis exercitatissimis à Cardinale Hispaniæ Regis fratre adductis collecto, inuenerat hostem viribus nimiũ distractum; vt qui per totam Germaniam ad occupanda, præsidijsq; proprijs munienda tam multa insigniora Oppida, distribuerat suas copias.

Ferdinandus Rex Vngar. Imperiũ militare ipsemet administrat.

Fœderatorum Germ. vires nimium distracta excipiendo maiori periculo, impares factæ.

Vnde ad certamen in quo de summa rei agebatur, cùm iste viribus infirmior venisset, facilè succubuit, prælioq; victus, etiam omnia ferè loca illa in diuersis Germaniæ partibus intercepta amisit. Ac primùm Ratisbonam Rex Vngariæ obsederat, collocatisque suis Castris ex aduerso pontis Danubij, Duce verò Bauariæ propè mænia eiusdem Ciuitatis à continente quà Bauariam spectat, eam ab omni parte summâ vi oppugnari fecit à medio mense Maio, tandemq; sub finem mensis Iulij ad deditionem coëgit, post acerrimos ancipitesq; conflictus cum obsessis, qui quater mille à Duce Vinmariensi Bernardo ibi relicti, continuis eruptionibus plurimùm damni intulerunt oppugnatoribus, propè sex millibus ex eis cæsis, demumq; puluere nitrato ac cõmeatu destituti, & auxilijs quæ Dux Vinmariensis nimium lentè comparabat desperatis, colloquium die vigesima quinta Iulij petierunt, obtinueruntque à Rege Ferdinando vt liberi, armati cum sex tormentis, vexillis passis, cumq; omnibus suis impedimentis abirent, ac securi Norimbergam versus deducerentur: Ciues verò vt Priuilegia & immunitates suas pristinas retinerent, præsidiũq; nonnisi Cęsareum Austriacũ reciperent. Capta Ratisbona Rex Ferdinandus cum sua vxore Maria ad excipiendũ Cardinalem Hispaniarum Principem Passauium diuerterat, eius verò exercitus Duces nil feriati à Ratisbona mouerunt, aduersiq; Danubij ripis insistentes, vt peruenerũt Donauerdam, eam post paucorum dierum oppugnationem à Præfecto Suetico deditione obtinuerunt. Inde diuisi alij in Sueuia, alij in Bauaria, alij versus Norimbergensem tractũ, varia oppida à pręsidijs hostilibus custodita intercipiebant, nemine resistente. Et quidem Fæderati damna ista sua facilè compensassent, præsertim quod viceuersa copiæ Electoris Saxoniæ vnà cum Sueticis Banneri interim in Lusatia & Silesia Budissinũ, Gorlitium, Francofurtum ad Oderam, Zittauiam, Glogouiam maiorem, Crossenam vi cæperant, ac alia plura loca in dies occupabãt; apud Legnitium mense Maio Cæsarianos cum Duce Coloredo collatis signis profligârũt, cæsis ex eis quatuor millibus, & sexaginta vexillis captis cum omni apparatu bellico: ac in Boëmia Mielnicio, Linburga, multisq; alijs Oppidis occupatis, Pragam arctè obsederant: & in Alsatia Ioãnes Philippus Comes Rhenanus, capta mense Iulio Rheinfeldia, in Vestphalia verò Georgius Dux Luneburgensis Luna, Hassiaci cum Sueticis Hammio, ac post vnius ferè anni obsidionem Hildesia mense Augusto ad deditionem còacta, magnos progressus faciebant, vel saltìm euitassent seu distulissent pericula grauiora cunctatione vnius vel alterius Mensis, nempè proximè imminente autumno, pro quo Princeps Hispaniarum Cardinalis cum

Ratisbonam obsidet Rex Vngariæ.

Ratisbona deditionẽ facit.

Ratisbonenses iurãt non tantùm Imperatori sed Domui Austriacæ.

Hisp. Princeps Card. sororem suam Vngariæ Reginam visitat Passauiæ.

Donauerda Sueticum præsidium pellunt Cæsariani.

Cæsariani obuia quæq; capiunt circa Sueuiam.

Fæderatorum felices progressus in Silesia.

Hildesia post vnius anni obsidionem deditur Sueticis.

A. C. 1634.

potiore robore militiarum, relictis Imperialibus in Flandriam tranſiturus erat, & primus ille impetus vniuerſæ potentiæ Auſtriacæ tanta cura in vnum contractæ in expugnandis paucis tunc circa Danubium Sueuiamque oppidis retundi, hybernumq; ſubſequens tempus iuſtum exercitum tantis viribus opponendum colligendi commoditatem præſtare potuiſſet. Hocq; prouidens Bernardus Dux Vinmarienſis, copias ſuas quas cum Guſtauo Horn coniunxerat & conduxerat in Bauariam, pluribusq; locis ibi intercæptis, Altringium cum Ligiſticis legionibus apud Landſchuttam profligârat, accepto de Ratisbona ad quam ſubleuandam ibat dedita Nuncio, iterum diuiſerat retraxeratque vltrà Bauariam, vt à longè tantùm obſeruaret conatus hoſtis, nec ſummam rei dubio Marti committeret. Sed iſtud ac omne penè conſilium ipſius fatalis quædam ſors vſque adeò ſubuertit, quòd Legiones illas ſuas & Hornianas dimiſſas, nullo operæpretio (nempè pro liberanda ab obſidione Nordlinga cuius iactura facilior fuiſſet) non tantùm reuocauit ex lõginquo ad confligendum cum Cæſarianis, verùm etiam incautè (alioquin experientiſſimus bellator) præcipitauit in anguſtias minùs exploratas, vbi nec pugnare nec pedem referre licebat.

Altringius apud Lãdſchuttam cæſus à Sueticis.

Vinmarienſis Dux accepto Nuncio de capta Ratisbona à longè obſeruat hoſtem.

Vinmarienſis Dux præcipitat in anguſtias apud Nordlingam.

Quinta die Septẽbris ille Dux vnà cùm Hornio (habebant ſex millia equitum, & 15. millia peditum) venerant in conſpectum Cæſarianorum, quorum numerus 40. millibus armatorum conſtabat, & prælio cõmiſſo circa cõuallem Gopingenſem medio milliari à Nordlinga diſtantem, eos profligârunt magna ſtrage edita, præſertim in Legionibus Italicis, quarũ præcipui Tribuni Octauius Aldobrandinus Magnus Prior Romanus militiæ Melitenſis, ac Siluius Piccolominus Senenſis ibidẽ occubuerant.

Octauius Aldobrandinus cæſus.

Victoriam verò illam ſole occidente interruptam, (poſtquam eam noctem inſomnes inſtructa acie in eadẽ conualle ſtando exegerãt) proximo diluculo proſequendo, cùm ad expugnandas munitiones Caſtrorum hoſtiles per vias difficiles intra conualles immiſiſſent peditatus ſuos, omnes iſtos Cæſariani nouis auxilijs ea nocte è caſtris Hiſpanorum acceſſitis aucti, ab vtroque latere medios ita incluſerunt, vt aciem inſtruere, vel alter alteri ſubuenire non potuerit, & ſinguli, ſeu manipulatìm ægrè pugnantes, vi multitudinis oppugnatorum ſuperati, cum paucis locus fugæ eſſet, cæſi perierunt: alij ſub ſigna Imperialia tranſierunt, paucis per ſyluas fuga elapſis. Guſtauus Horn, Craitzius, Schafelt præcipui Præfecti militares ſunt capti, & alij inſigniores Ordinum Ductores occiſi: Equitatus propè omnis cum Duce Vinmarienſi Bernardo euaſit cũ equis ſolis quibus inſidebat, impedimenta verò & omnis apparatus Caſtrenſis prædæ victorum ceſſit, ac Nordlinga auxilijs deſperatis, poſtridie deditionem fecit. Quinimò omnes pene Ciuitates Germaniæ exindè nutare, & partes Fæderatorum deſerere cæperunt. Heidelbergam Ioannes Vert paulò poſt paruo labore pulſo Suetico præſidio recuperârat: Herbipolim alij Duces Cæſariani menſe Nouembre vi cæperant; & cùm Arx illius loci aliquandiu à præſidio Suetico defenſa fuiſſet, hanc quoque initio ſubſequentis Anni ad deditionem coëgerunt. Totaque Franconia, Sueuia,

Vinmarienſis Dux & Horn profligantur à Cæſarianis.

Guſtauus Horn captus in prælio Nordlingenſi.

Vinmarienſis Dux cum ſolo equitatu euadit à pugna Nordlingenſi.

Nordlinga deditionem facit.

Germaniæ Ciuitates à pugna Nordlingenſi deficiũt à Fæderatis ad Imperatorem.

A. C. 1634.

Sueuia, & Palatinalis ditio præter pauca loca Gallijs viciniora, ſeu præſidijs Gallicis munita intra breue tempus ad obſequium Cæſaris redierat, Elector Saxoniæ ſtatìm vt intellexerat de illo conflictu Nordlingenſi, relicta obſidione Pragæ, ex Boëmia abduxit ſuos exercitus, & tractatum pacis, quem hactenus Legati Cæſaris cum ipſius Conſiliarijs Lutomiritij lentis colloquijs traxerãt, (nempè veritus ne tota belli moles cum pœnis læſæ Maieſtatis in ſuum caput recideret) feruentiùs promoueri curauit.

Saxon. Elect. poſt pugnam Nordlingẽſem reliquit obſidionem Pragæ & tractat pacem.

Tandemque Pragæ anno ſubſequente pacem concluſit non pro ſua parte tantùm, ſed pro tota Germania, idque conditionibus durioribus Ordini Fæderatorũ, quorum cauſæ Religionis nonniſi induciæ ad annos quadraginta fuerunt ibi conceſſæ, & reſciſſa omnis ſpes reſtitutionis in gradum priſtinum Palatinorum, præſertim quoad ditiones Electorales ipſumq; Electoratum, eius ſucceſſione hæreditaria ad lineam Bauaricam Vilhelmianam tranſlata, ac plerisq; fæderis ſocijs, quos ipſemet Saxoniæ Elector in Lipſienſi, A.C.1631. Conuentu ad arma cõtra Imperatorem ſumenda concitârat, ab illa Amneſtia excluſis, Boëmiaq; perpetuæ Auſtriacorum hæreditati addicta; Tum & Electione futura Regis Romanorum ſtabilita: prorſusque adoleuit ſub ſpecie illius pacis Pragenſis lex Maieſtatis Monarchiæ in Germania, vt ſingulariùs attingemus ſuo loco.

Pragæ tractatur pax pro tota Germania.

Pragenſis pacis ſub ſpecie adoleuit lex Monarchiæ Auſtriacæ in Germania.

Atq; tanti fuit clades illa Nordlingenſis, quòd in ea omnem fructum victoriarum eòusq; partarum, totumque robur ſuum Fæderati perdiderunt, vt exinde nonniſi Regis Galliæ facultatibus armisq; fulciri, ac quaſi nouam belli telam pro ſua defenſione ordiri debuerint annis proximè ſubſequentibus. Conuocârat tamen interim Oxenſtern Cancellarius Sueciæ ſocios ſuos Francofurtum menſe Septembre, & cum eis conſultauit de modo inſtaurandi exercitum, & continuandi hoc bellum, conſcripſeratq; octo millia militum ex profugis ab illa clade Nordlingenſi collectorũ, quos pro præſidio illius viciniæ in locis opportunis diſpoſuit.

Quod autem diximus de Principe Hiſpaniarum Cardinali in Germaniam conducto, is poſt pugnam Nordlingenſem, relicto Rege Vngariæ, Rhenum Bonnæ tranſmiſit, indeq; rectà Bruxellas iuit, ſpe plenus, quòd recenti, eoq; exercitato milite, ac apparatu pecuniario quem conduxerat copioſum, in breui eſſet reparaturus damna ſub illud tempus in ea Prouincia accepta. Traiectum enim ibi amiſſum, ſæpiùs etiam hoc anno repetita expeditione, nunquam recuperari potuit, & menſe Iulio eiuſdem Anni cùm Ioannes Naſſouius Geldriæ Præfectus celeriùs expeditiorem exercitum Hiſpanicum ad recipiendam inopinata irruptione Rhinbergam duxiſſet, amiſſis ex ſuis plurimis, qui iam foſſis penetratis vallum illius Oppidi aſcenderant, retrocedere re infecta fuit coactus. Ac omnia ibi languebant animis omnium, præſertim Nobiliorum in illa Prouincia metu & diffidentia conſternatis, poſtquã in Aula Hiſpanica Ducẽ Ariſcotanum cuſtodiæ traditum intellexerant, & in Belgio Marchio Aitonæ qui tunc ibi Gubernatoris vices ſuſtinebat, Ducem Barneuillum & Principem Barbonſonium capi detineriq; in Arce Antuerpienſi fecerat, ac Principem Eſpinoium cum Comite Henninio, niſi ocyus fuga in Galliam

Hiſp. Princeps Card. poſt pugnã Nordlin. it in Belgium.

Hiſpani à recuperatione Rhinbergæ reijciuntur.

Ariſcoti Dux in Hiſpania cuſtodia traditur.

Belgæ diuerſi ob ſuſpicionẽ coniurationis capti.

A. C. 1634.

liam euasissent, comprehendi iusserat, idq; ex leui conspirationis coniectura ab ipsiusmet Ducis Ariscotani officiosiore obsequio deducta, vt alio loco attigimus. Quare cæteri quoque Belgæ, præsertim insigniores quantumuis sibi benè conscij inter tantas suspicionum latebras nihil securum sibi restare querebantur, donec Rex Hispaniç publico promulgato edicto declarauit, quòd omnes Prouinciarum Belgicarum incolas pro fidelibus subditis haberet, illisq; qui hactenus in fide nutassent omnia condonaret, præter eos, qui iam ex tali causa ad carcerem condemnati essent, seu fugam arripuissent. Princeps itaq; Cardinalis veniens in Belgium, talem rerum statum ibi inuenit: Ac cumprimis Belgarum animis ad meliorem spem erectis, omnem curam ad Hollandos victorijs annorum præteritorum exultantes, reprimendos conuertit. Nec defuit illis primis ipsius auspicijs blandior fortuna, statim enim excursiones eorum in Brabantia ac Geldria Equitatu quo præualebat cohibuit, & non multò post præsidiarij Geldrenses propugnaculum Senchianum, quod multis ab omni parte Ciuitatum Castellorumque præsidijs excubantibus securum negligentiùs custodiebatur, intempesta nocte superato scaphis Rheno, transituque intrò illam munitionem exploratorum industria elusis custodijs reperto, intercæperant. Quod Hollandos summopere turbauit, cùm exinde Hispani Rhenum inter Vesaliam aliaq; Cliuiæ oppida à Neomago Hollandiaq; interclusum, adempta vtrobiq; commercijs & auxilijs mutuò summitendis cōmoditate medium tenerent, moxque Cliuiam ac propinquum Neomago territorium suo iuri censuiq; vendicarint. Vnde illi vniuersas vires suas derelictis alijs rei bene gerendç occasionibus, eò conuertere cogebantur, & propè biennio integro in recuperando isto loco grauissimè laborarunt, vt infra constabit. Daniæ autem Rex hoc anno propagandæ stirpis suæ curis vacauit, ac filio suo primogenito Christierno Quinto denominato, Magdalenam Sibilam Electoris Saxoniæ filiam desponsari copularique fecit.

Belgæ cōsternati ad suspiciones occultas Hispanorū.

Senchianum propugnaculum intercipiunt Hispani.

Quibus nuptijs initio mensis Octobris istius Anni Coppenhagæ Daniæ Metropoli celebratis, non defuit Regiæ magnificentiæ conueniens apparatus, & splendor Legationum, præsertim ab Hispaniæ, Galliæ, Angliæ, Poloniæ, Seciæ Regibus cum honorarijs pretiosis missarum.

Ex Gallicis vnicum attingemus de Carolo Duce Lotaringiæ, qui dum obfirmato animo Hispanicis, ac Ducis Aureliensis partibus adhæreret, reliquum ditionis suæ hoc anno amisit. Cùm enim post captum nuper Nancium, in Italiam Mediolanum ad Cardinalem Principem Hispaniarum initio huius anni, & deinde ad Imperatorem, ac Bauariæ Ducem pro auxilijs conquirendis abijsset, Rex Galliæ veritus ne Hispanica præsidia in reliquas illius ditionis Arces introducerentur, indeq; confinijs Gallicis infesta essent, præuenire maluit, & misso exercitu cum Marischallo della Forze, præcipuum illius oræ propugnaculum la Motte vi cæpit, omnesq; eius viciniæ Arces ac subditos Ducis illius, cùm amplius resistere non valerent in suam potestatem redegit, ac in nomen suum Regumque Galliæ iurare fecit. Occupata autem hoc modo Lotaringia, exercitus Gallici tanquam

Lotaringiæ Dux in Italiā it pro conquirendis auxilijs.

Lotaring. ditionem reliquam occupat Rex Galliæ.

A. C. 1634.

tanquam è sede belli inde in Germaniam eò liberiùs expeditiusq; progrediebantur, ac plura loca circa Mosellam versus Rhenum, vsq; & Confluentiam ac Hermansteinium intercæperant, munierantq; proprijs præsidijs ad diuturniorē belli ductum, seu vt liberarent seruarentq; à Suetica vi illam ditionem Electoris Treuerensis, qui se propterea patrocinio Regis Galliæ commiserat. Demùm verò sub finem huius anni, etiam Philippi Castrum occuparunt, pactione facta cum Suecis, qui illud nuper post longam obsidionem deditione cæperant, & post cladem Nordlingensem viribus imminuti retinere diutiùs vix poterant. Reconciliatus quoq; sub id tempus fuerat ille Rex opera Pilaurentij Duci Aureliæ fratri suo, qui mense Octobre istius anni redierat ex Belgio in Galliam, exceptusq; fuit benignè à Rege in oppido S. Germani tunc degente. Et tamen paulò post, eiusdem Ducis cum Lotaringa Matrimonium initum, facto consilio, Parisienses Theologi irritum fecerunt.

Philippi castrum Gallico præsidio munitur.

Et quia inter alia argumenta iustitiæ belli ab Imperatore Regi Galliæ post talem irruptionem in viscera Germaniæ hostilem denunciati, hæc quoque ob Lotaringiam ab isto vsurpatam querela sumetur, non oberit hic adnotare, quod Lotaringia (Austrasia olim nominata) ab origine pertinebat ad Galliam, eratque in sorte patrimonij stirpis Regiæ Gallicæ. Et demum Anno Christi 980. Lotharius Rex Galliæ dederat eam filio Imperatoris Ottonis II. iure clientelæ seu fiduciæ, ita vt sub fide Regum Galliæ persisteret. Sensim verò Duces illius, licet Imperio Germaniæ, à quo non dependebant, subiectionem nullam præstarent, tamen confisi tanto patrocinio, seu rerum Gallicarum nonnunquam turbis domesticis debilitatarum vicissitudine vsi, etiam Regibus Galliæ obsequium subtrahebant. Aut cùm rariùs adeò ardua seueriùs requirendæ fidelitatis inde debitæ necessitas occurreret, Galli Reges ista dissimulabant: Imò nunc officijs, nunc affinitatibus deliniti, Duces illos quos nunquam discidium, aut hostilia Gallijs meditaturos suspicabantur, alijs insuper in Gallico territorio possessionibus cumulabant, eorumq; agnatis, vt sunt Duces Guisij, amplas dignitates in Regno suo deferebant, tanquam Regni eiusdem natiuis. Verùm causa belli meliùs æstimatur ex iniuria illata, quam si vni Principi non de subdito tantum suo, sed & de externo quouis, potestate ac dominandi iure sibi æquali vindicare licet, alteri nescio (vt fatear ingenuè) qua ratione non liceat? Hocque Parergon cùm potiùs subsequentibus inter illos Principes concertationibus inseruiat, eo nunc relicto ad nostra domestica stylum conuertamus.

Lotaringia ab antiquo pertinebat ad Galliam.

Guisij Ducum stirps è familia Lotaringica.

In Polonia itaque Vladislaus Rex bellum contra Moschos susceptum in hunc annum feliciter continuabat: & quantumuis præstaret hostis numero copiarum, ac commoditate ad sustinendam hyemis sæuitiam, in castris omni commeatu, ædificijsq; ligneis plurimis probè instructis consistens, Rex tamen cum suo exercitu inter asperrimas cæli iniurias in oppugnatione ipsius, toto mense Ianuario & Februario nil feruoris remittens, tandem redactum ad extremam necessitatem coëgit ad huiusmodi deditionem, vt pacta sibi ac suis incolumitate, libertateque abeundi quò vellet.

A. C. 1634.

vellet, initio mensis Martij istius anni vniuersum apparatum bellicum ac impedimenta, præter ea quæ singuli milites sua propria ferre poterant, potestati Regiæ tradiderit. Sed vt supra diximus, Turca interim solicitatus à Moschicis Legatis ad hoc Constantinopoli desidentibus, diligentiùs contra Polonos bellum apparabat, & toto hyberno tempore in omnibus infra Budam circa Danubium ditionibus suis militum delectus instituebat, quos primo Vere in Poloniam mitteret. Ac magis Abazy Bassa vrgebat illam expeditionem, vt ea anni antecedentis damna compensaret, vel saltim obtegeret, vti etiam varijs artibus præcauerat, ne eòusque Turca cladem tunc ipsi illatam sciuerit; imò crediderit optimè rem gestam fuisse, ob vastatum vicum Studzienica, quem ille (miserat inde Abazy plures captiuos, & vnam formosam puellam Præfecti militaris Generalis Poloniæ filiam fuisse affirmans, cùm tamen iste nullam vnquam filiam habuerit) amplam, potentéq; Ciuitatem fuisse aiebat. Vnde & Legatũ Regis Poloniæ Alexandrum Trzebinski, de quo supra meminimus, postquam transmisso Danubio peruenerat Prouadiam, (est oppidum Bulgariæ medio itinere inter Andrinopolim & Danubiũ consistens) idem Bassa detinuerat, & seuerioribus minis adigere conabatur, vt Legationẽ suam corã ipso exponeret, responsumq; ibidẽ expectaret: ne nimirum veniens Constantinopolim gesta ipsi palàm faceret, & duriori vt habebat in mãdatis, exprobratione violatorũ pactorum Imperatorem ab inferendo tali bello auerteret. Cùm verò Legatus spreta barbari insolentia, Legationem sibi ad Imperatorem Turcarum commissam non coram altero, quàm coram ipsomet Imperatore se peracturum constantèr asseueraret, & per emissarios solertiores querelam de sua illa detentione apud Turcam interposuisset, obtinuissetq; securitatẽ veniendi Constantinopolim; tamen Bassa Abazy eò quoq; statim accurrens, ita Imperatoris animũ præmunierat, vt Legato consueta honoraria denegarit, eumque ægrè, & nonnisi semel tantum ad audientiam suam admiserit, dimiseritq; (prætexebat offensam ex pyratica Cosacorum in mari Euxino) cum denunciatione belli, persuasus quòd Poloni bello Moschico impliciti faciliùs deuinci, ignominiæq; in bello sub Chocimo ab ipsis Osmano Imperatori illatæ vindicari possent; & si illi Moschos subiugarent, aucti tanta potentia, Turcicæ Monarchiæ quandoq; formidolosi essent futuri. Promissa quoque Moschorum liberaliora, incitabant ipsum vt bellum tale statim proclamari iusserit, apparatumq; ingentem bellicum ad littus Danubij Moldauicum comportari. Et non multò post transierat Andrinopolim, vt inde ipsemet necessaria tanto molimini tempestiuè prouideret. Interim Rex Vladislaus post exutos castris propè Smolenscum Moschos, paucis diebus præparandis itineri necessarijs insumptis, prosequendo victoriam, versus Moschuam caput illius Imperij, signa promoueri mandauit. Et quidem eò pergere decreuerat rectâ, quà Drohobusij, Viasmæ aliorumq; obuiorum oppidorum infirmiora pręsidia ad deditionem faciendam propendebant, facilisq; transitus patebat ad ipsam vsq; Vrbẽ Moschuam: at mutato consilio deflectens Bialam, plus negotij in prosequendo illo itinere inuenit.

Turca expeditionem apparat in Poloniam pro iuuandis Moschis.

Trzebinski Legatus Prouadia ab Abazi Bassa detinetur.

Trzebinski Legatus dimittitur à Turca cum denunciatione belli.

Vladislaus IV. Rex Pol. Se hinc exturbato Moscuam contendit.

Bialam oppugnant Poloni irrito euentu.

Moschi

A. C. 1634.

Moschi enim Arcem illam custodientes, editi loci situ munitiore confisi, deditionẽ facere recusarunt, & postquam vnam & alteram irruptionem, cæsis non paucis ex oppugnatoribus reiecerant, animos & tempus addiderunt longinquioribus castellis, vt se ad defensionem compararent, & ipsimet audaciam sumpserunt ad sustinendam longiorem oppugnationem, quam deserere Polonis indecorum, & continuare cum temporis iactura, præsertim in ancipiti pacis cum Turca Sueticarumq; induciarum statu, maximè periculosum fuisset. In dies enim afferebantur Nuncij de præparationibus Turcarum ad bellum Polonicum, & sub id tempus primum aduenerat eò notitia de Legato Regio ab ipsis inhumanius à Bassa Abazy ipsoque Turca habito, cumque denunciatione belli dimisso, ac Suecos relicta rerum Germanicarum cura, omnes vires suas, cum in breui finirent induciæ, in Prussiam conuersuros. Quodque potissimum, miles importunè repetebat sua stipendia, ad quæ soluenda, & ad nouum contra Turcas conscribendum exercitum, Prussiamque contra Suecos tempestiuè præsidijs firmandam, ingens requirebatur pecunia, eaque alitèr haberi non poterat, nisi in Poloniam ad celebranda Comitia Rex rediret, discessu autem suo administrationem illius expeditionis Ducibus militiarum non satis inter se consentientibus relinquens, certum ibi partarum victoriarum suarum eòusq; fructum, nimis dubium fecisset. Quare placuit vti compendio, nec aspernari tractationem pacis, quam Moschi per Legatos suos continuè propè castra Regia desidentes (sæpè cum lachrymis deprecabãtur vt parceretur sanguini Christiano, cùm quotidie à militibus Polonis Regionem illam longè lateq; populantibus, nõ solùm ex plebe, sed etiã ex Nobilioribus illius gentis innumeri, & non raró cuncti simul oppidorum incolæ necarentur) summissiùs quàm vnquam alias petebant, nempè destituti omni ope, nullibique exercitum iustum habentes, præter pauca in oppidis suis præsidia, cum quibus periculum aliquandiu differre non euitare valebant, & priùsquam à Turcis iuuarentur, extrema experiri, ac de summa rei cum Polonis decernere debuissent.

Moschi petunt institui tractatum pacis.

Instituto itaque apud Viasmam colloquio, Delegati vtrinque post longas difficilesque concertationes, formulam pacis talem composuerunt.

Pacis cum Moschis conditiones.

Vt abolita bellorum, damnorum, iniuriarum mutuò illatarum memoria, Pax & amicitia inter gentem Polonam Lituanicamq; & Moschos coleretur.

Rex Poloniæ iure ad Principatum Moschouiæ per Electionem Procerum Moschouiæ liberam sibi delatum, quæsito, se abdicaret, Moschosq; à præstito sibi subiectionis fidelitatisq; Sacramento absolueret. Titulo Ducis Moschouiæ ampliùs non vteretur, sed istum titulum Michaeli Fedorouicz Filareto Duci tunc dominanti daret, eumq; pro vero Duce Moschouiæ agnosceret.

Authographum diploma Electionis suæ à Proceribus Moschouiæ subscriptum, sigillisq; eorum obsignatum cum alijs scripturis illam Electionem concernentibus, eidem Michaeli Fedorouicz circa confirmationem istius pacis restitueret. Vicissim Dux Moschouiæ renunciaret Regno Poloniæ Prouinciam Czerniechouiensem cum territorijs Oppidisq; Czerniechow, Siewior,

Nowogro-

A. C. 1634.

Nouogrodek, & Ducatui Lituaniæ Smolenscensem Prouinciam cum Ciuitate Smolensco, territorijsq; ac arcibus Drohobuz, Biala, Roslauia, Starodub, Trapiesko, Poczopow, Neuela, Siebiescza, Krasnybrod, Morosklończa, Popowagora, cumq; omni instrumēto bellico quod in Arcibus istis tunc inueniretur, ac cum incolis subditisq; eorundem locorum, ita vt inde nemo habitatorum aliò commigrare posset præter milites, mercatores & Ecclesiasticos, quibus liberum esset mutare locum si vellent. Quodq; Dux Moschouiæ non vteretur titulo Ducis Smolenscensis & Czerniechouiensis: & alium suum titulum quo nuncupatur Dux Russiarum, non extenderet ad Russias subiectas Regno Poloniæ, vti neq; Rex Poloniæ ad illas quæ Moschouiæ sunt propriæ.

In Liuoniam quoque, Estoniam, Curlandiam, Moschouiæ Dux nullum ius prætenderet, eademq; pace eas Prouincias comprehensas haberet, nec bello lacesseret, alijsq; qui hoc tentarent per suas ditiones transitum prohiberet; & viceuersa Rex Poloniæ Moschicas Prouincias Estoniæ conterminas, Plescouiam Neogardiam, Ebocum, non vsurparet nec offenderet, alijsq; hostile quid illi Regioni inferre volentibus obsisteret. Ad consignandos Czerniechouiensis & Smolenscensis Prouinciarum, earumq; territoriorum versus Moschicas ditiones protensorum terminos, Delegati vtrinq; certo loco & tempore conuenirent, ac iureiurando interposito, quòd fideliter officium sibi commissum completuri sint, quicquid ex vsu longæuo, testimonijs senum peritorum singularum Regionum, monumentisq; antiquis de huiusmodi terminis constiterit, statuerent, & locorum incolis perpetuò custodiendum, inuiolatèq; seruandum seuerè præciperent.

Regis Poloniæ hostes Dux Moschouiæ nec commeatu, nec milite, nec transitu per suas ditiones iuuaret, hocque idem Rex Poloniæ contra hostes Ducis Moschouiæ obseruaret.

Mercatoribus vtriusq; gentis commerciorum vsus vbiq; liber esset, excepta apud Polonos Cracouia ac Vilna, & apud Moschos ciuitate Moscua Ducis illius sede.

Finitimi Prouinciarum aut arcium Præfecti, læsis iustitiam administrare tenerentur, & si quid grauius interuenerit, Iudices ab vtraq; parte eligi, quodque iustum fuerit decernere debeant.

Captiui vtrinque intra semestre liberi absque lytro dimittantur.

Militiæ Polonicæ & Litu. ex Moschouia quàmprimùm educantur, ita vt non offendant incolas Moschos transeūdo, dūmodo à Moschis non irritarentur.

Legati vtrinque cùm mittendi erunt, nonnisi cum certo personarum numero venirent, nec vltrà duos menses detineantur.

Vt conditiones istas pacis Rex Poloniæ Varsauiæ, præsente Legato Moschico, & Moschouiæ Dux Moscuæ, præsentibus Legatis Polonis & Lituanis, iureiurando solenni confirmaret, earumque exemplaria subscriptionibus manuū & sigillis vtriusque Principis munirentur, ac ad Principes vicinos æquè Christianos atq; Ethnicos mitterentur.

Certam quoq; pecuniæ summam pro impensis belli Regi Poloniæ Moschus circa conclusionem pactorum huiusmodi soluerat, ac præterea, vltrò magni precij plurimas pelles zebellinas donarat.

Atque

A. C. 1634.

Atque ita Rex Vladislaus bellum illud difficillimum compendiò forti confecit, Prouinciasq; amplissimas (vt quæ ad centum milliaria Germanica longè, ac ad quadraginta latè patent) à ducentis annis à Polonia Lituaniaq; auulsas, & penè iam perditas ac desperatas, gloriosè recuperauit. Fama quoque belli Turcici euanuerat, cùm primùm pacificatio illa Moschica fuit diuulgata. Cùm enim Moschi rebus suis ita compositis, Turcicū Legatum, qui toto eo tempore pacem cum Polonis dissuadens, promissamq; pro auxilijs à suo Imperatore paratis mercedē repetens Moscuæ hæsit, vacuū dimisissent; Turca illusionē talem ægrè ferens, pacemq; cum Polonis temerè à se fractam fuisse dolens, ad eam reconciliandam destinarat Seinum Aga ad Regem Vladislaum, qui tunc reuersus ex Moschouia, Comitia ad mensem Iulium indicta, Ordinibus Regni Varsauiæ celebrabat. Excusando autem Turcicus ille Nuncius violationem pactorum, omnem culpam in Bassam Abazy reijciebat, eumq; debitas propterea pœnas luiturum promittebat, dummodò reuocarentur exercitus Regij, qui iam in procinctu stabant in confinijs Moldauiæ magno numero congregati, ac in dies augebantur, conuersis eò ex Moschouia vniuersis copijs, multoq; bellico apparatu.

Seueria Moschis adempta ampla Prouincia.

Turcæ Legatum Moschi vacuum dimittunt facta cum Polonis pace.

Turca mittit Sebin Aga ad Regem Polō pro reconcilianda pace.

Verùm Rex hosti illi rarò non fallaci minus fidendum ratus, & magis cupiens, ne iniuria tàm petulantèr ab eo rupti nuper fœderis inulta maneret, præsertim si fortè apertis tam iusta belli causa in hosticum vijs, occasio rei bene gerendæ daretur, (redierat interim Constantinopoli Legatus Regius Alexander Trzebinski, & in consessu Comitiorum publico, repræsentauit seriem Legationis suæ, Turcæq; nimium offensi propensionem ad bellum gerendum) arma tanto maiori diligentia apparari iussit, & responso Schino Aga dato, quòd meliores cautiones seruandæ in futurum mutuæ amicitiæ à Turca requireret, demumque diligentiùs negotio perspecto, super hoc decernere vellet, solutis Comitijs (in quibus nonnisi de conquirenda in stipendia militum pecunia, muniendisq; Prussiæ contra Suecos Arcibus agebatur) ipsemet in Podoliam ad castra iter instituit. Interim verò ad Præfectum exercitus Stanislaum Koniecpolski apud Cameneciam castra habentem, assiduè à Vezyro Murtazy Bassa de resarcienda pace Nuncij ac literæ commeabant; cumque ille ac vnà Delegati ad hoc ex Comitijs Regni consiliarij bellici (aderant ibi & Proceres pleriq; cum numerosis militaribus turmis ad famam tanti belli congregati) constantèr reijcerent excusationes omnes læsæ pacis, nisi seueriùs in authorem animaduerteretur: Murtazy effecit apud suū Imperatorem, vt Bassam Abazy (vir fuit bellicosus, ac multis prælijs contra Persas feliciter gestis clarus) cui error huiusmodi imputabatur, fecerit strangulari, hocque præstito, omne suum pro læsa pace satisfactionis debitum adimpleuisse videbatur. Vires etiam Polonici illius exercitus, non tam ad offendendum, quàm ad repellendum hostem erant comparatæ: potissimum eius robur stipendiarij milites erant pauci, & alij ex Moschouia tardiùs aduentantes trahebant manipulos laceros, viris, equis, armisq; maiori parte imminutos. Voluntarij militares plurimi quidem aderant,

Trzebinski Legationis suæ Turcicæ rationem reddit in Comitijs Varsauiæ.

Vladislaus IV Rex responsū dat Nuncio Turcico Sebino Aga.

Vladislaus Rex it ad castra contra Turcam.

Murtazy Bassa vrget vt instauraret pacem Poloni cū Turca.

Abazy Bassa strangulatur ob violatam pacem cum Polonis.

A. C. 1634.

sed ad militarem disciplinam imperiaque Ducis cùm essent minus obligati, non adeò vtilem operam promittebant. Insuper turba immensa (perpetuum malum castrorum Polonicorum, in quibus si sint decem millia bellatorum, ad minùs quinquaginta millia calonum, totidemque equorum superuacaneorum possunt numerari: honestas tamen in eis est maior quàm in cæteris Christianorum castris, quia nulla scorta circumducunt) Castra sequentium, frugesq; circum latè miserorum agricolarum absque vlla lege consumentium, Ordinem vniuersum confundente.

Polonicorum castrorũ malum perpetuũ turba sequentium castra.

Ex quo circa compotationes, assiduè cædes, ac incendia in Castris frequentiùs excitabantur, & consiliarij bellici, licet à principio expedijsset ducere in hosticum, suaserunt continendam illam multitudinem in solo proprio: Tantoque faciliùs diuulgata illa summissione Turcæ, belliquę (castigato Bassa Abazy) ansa sublata, pacem stabilierunt cum Sehino Aga, qui iterum à Turca missus ad eam perficiendam in castra Polonica venerat.

Poloni instaurant pacem cum Turca.

Obierat in illa expeditione Stanislaus Comes de Tęczyn prosapiæ Tęnczynianæ omnium Nobiliorum in hoc Regno vetustissimæ vltimus hæres; tamen supersunt adhuc alij rami è communi eiusdem generis (insigne gerit Topor, nempè Asciam, seu latam securim pergrandem) stirpe enati.

Tęnczynianæ vltimus hæres stirpis moritur.

Rex Vladislaus quoque accepto Nuncio Leopoli de illa pace conclusa, (propensior ad bellum gerendum cum Turcis ægrè tulit eam pacificationem) vt redierat Varsauiam, sub finem Nouembris amisit fratrem germanum ex nouerca ac matertera sua Constantia Austriaca natu minimum Alexandrum, vix dum vigesimum primum ætatis annum inchoantem, in quo præ cæteris fratribus, summa heroicarum virtutum specimina emicabant.

Vladislaus IV. Rex de facta pace cũ Turcis accepto Nuncio Leopoli reuertitur.

Alexander Poloniæ Princeps moritur.

Nec multò post trigesima Decembris die, excesserat è viuis Patauij in Italia eiusdem Regis alter frater Ioannes Albertus Cardinalis Episcopus Cracouiensis, anno ætatis suæ vigesimo tertio. Animi causa iuerat ille in Italiam mutato habitu, & fixo Patauij hospitio, inde excurrebat ad visendum diuersas Italiæ Ciuitates; morbo verò intra paucos Menses ibidem concæpto interijt, magno cum dolore Regis, & maiori Procerum prudentiorum, qui talem æquè istius, atque Alexandri Principis (hic quoque paulò ante mortem excurrerat in Italiam viditque Summum Pontificem, Romam, Neapolim, Florentiam, Mediolanum, Venetias, vbique summo honore exceptus) peregrinationem Principibus maioris nominis, præcipuè Regum filijs indignam improbabant.

Ioannes Albertus Cardin. Pol. Princeps moritur Patauij.

Peregrinatio filijs Regum indecora & periculosa.

Funera illorum Principum deportata Cracouiam, in templo Arcis Pontificali cultu Regio fuerunt humata. Episcopatum verò Cracouiensem obtinuerat Iacobus Zadzik Cancellarius Regni, Culmensi relicto Ioanni Lipski Referendario Regni.

Zadzik Episcopus Cracouien. renunciatur.

Annus

Annus Christi, 1635.

NEC minores curæ Regem Vladislaum exceperunt in Anno Christi Millesimo Sexcentesimo trigesimo quinto, orbatus enim duobus fratribus, & reliquos nempè Casimirum à morbo debilem tunc ac infirmum, Carolum Ferdinandum verò sacris destinatum habens, domum suam ita inclinatam celeriori stabilimine connubij indigere aduertit. Sed quam duceret vxorem (præsertim cùm accipienda esset, non ea quæ placeret, sed quam censeret Senatus) inter multiplices propositiones ambiguus, animo fluctuabat.

Vladislaus Rex deliberat de vxore ducenda.

De bello quoque Suetico dum finirent ad finem mensis Iunij istius anni induciæ solicitus, tempestiuè apparatum Castrensem conquiri volebat, & æquè de isto, atque de rationibus propositi sui nuptialis, ac de nonnullis alijs statum Reipub. tunc afficientibus consultaturus, Comitia generalia Ordinibus Regni ad mensem Februariũ Varsauiæ indixit.

Polonorum Comitia.

In eis verò, priuatis negotijs Regijs ac publicis grauioribus ex more (inueterata corruptela) sepositis, querelas suas Nuncij Terrarum primum examinandas introduxerant, maximè contra Ecclesiasticos, quorum certas immunitates, cùm Summus Pontifex Rom. tunc Vrbanus VIII. operante Duce Georgio Ossolinski Legatione splendida apud eum nuper nomine eiusdem Regis perfuncto, aliquantum restringendas permisisset, illi liberaliori concessionis Apostolicæ interpretatione, penè totas conuellere nitebantur: quodque Pontifex rescripserat, vt tantum Monachorum & Communitatum Religiosorum loca prohiberi possent, ne emerent seu acquirerent vllo quouis titulo fundos possessionesq; (Terrestria bona vulgò denominantur) Equestri Ordini adscriptos, ipsi inhibitione huiusmodi vniuersum statum Ecclesiasticorum, ac Pontificalium Cathedrarum Collegia obligari volebant.

Ossolinski Legatione ad Vrb. VIII. PP. perfunctus.

Vrb. VIII. PP. libertates Cleri Polon. restrinxit.

Similiter & compositionem, quæ ex consulto Summi Pontificis de moderando precio Decimarum Messis controuersarum tantum, & nonnisi circa fundos Nobiliũ cum Ecclesiasticis facienda erat, illi etiam pro decimis vsu longæuo, decretisq; Iudicum legittimorum, seu Regia donatione (quoad possessiones Iuris Regij) firmatis, eam requirebant.

Poloniæ Ordines libertates Cleri magis coarctant.

De rescindendis quoque appellationibus ad Romanam Curiam in causis iniuriarum pænarijs, personam status Sacerdotalis afficientibus, (causæ fundi cum Ecclesiasticis expediuntur in Tribunali Regni) variæ quæstiones mouebantur. Tamen post multum sermonem tam istæ, quàm de Decimis Messium contentiones nonnisi æquabili, responsisque Summi Pontificis congruente lege fuerunt circumscriptæ; nempè vt illæ apud Iudices Ecclesiasticos (Iudices sæculares istius gentis nullam vnquam potestatem temporalem vt dicitur, præterquam in causis fundi vsurparunt in personas Sacerdotales) in Regno consistentes terminarentur: pro decimis verò, quæ eousque non consueuerant dari in manipulis, solueretur precium

Poloniæ Iudices sæculares in personas Cleri nullam potestatem habent.

Poloniæ Cleri cum Laicis litigantium forum.

A. C. 1635.

Poloniæ Ordines prohibent ne fundi terrarum vendantur pro Ecclesiis.

ab Episcopo cuiusque loci moderatè æstimandum. Sed de fundis hæreditarijs Nobilium non permittendis addici iuri Ecclesiastico, contentiùs certabatur: & cùm fortiùs adnitentibus Nuncijs Terrarum Ecclesiastici resistere non valerent, lex fuit sancita, ne præsides subselliorum Iudiciariorum, ac custodes tabulariorum publicorum Equestrium, venditiones donationesque bonorum huiusmodi in Actis suis (alibi quàm in istis bonorum istorum traditio consignata esset irrita) in rem Ecclesiarum inscribi permitterent, præter paucos casus ibidem expressos, ac præter obligationes census annui, quæ etiam difficilioribus conditionibus sunt restrictæ. Atque istis expediendis, & sanciendis alijs paucis legibus publicis, collectisque agrarijs pro bello Prussico indicendis, vix suffecit Comitiorum tempus. Eis verò demum finitis in frequenti satis (licet iam Archiepiscopus Gnesnensis, & nonnulli Senatores abijssent) consessu Senatus, instituta fuit deliberatio de Regis proposito accipiendi vxorem filiam Friderici Comitis Palatini Rheni Electoris Imperij nuper exauthorati, ad quam ille maximè applicarat animum, & penè obligarat fidem suam de ea desponsanda, petitis receptisq; per secretiores paranymphos, præsertim Regis Angliæ puellæ illius auunculi promissis. Rogati itaque Senatores sententias, aliqui censebant in Regno Catholico Regis Catholici thoro sociari non posse hæreticam, vt erat illa Virgo: Alij verò iudicabant insistendum consuetudini vsu receptæ, recurrendi in similibus dubijs ad Summum Pontificem Romanum, qui potest & solet permittere personam Catholicam hæreticæ copulari, exigente vtilitate Regnorum publica, (Rex Angliæ promittebat auxilia pro recuperatione Sueciæ) dummodo non desit spes conuersionis hæreticæ ad fidem Catholicam, & absit periculum ne Catholica peruertatur; ad quod adducebant diuersa & noua & vetera exépla, pręsertim Catherinę Valesiæ Henrico Borbonio Regi tunc Nauarræ, & Magdalenę filię Vilhelmi Ducis Bauariæ Volfango Vilhelmo Principi Neoburgico, recentiusq; Mariæ sororis Galliæ Regis Carolo Anglię Regi desponsatę, tum & domesticū olim Alexandri Regis, cui nupserat Ducis Moschouię filia Helena Gręcoschismatica: ac suadebāt indulgendum esse aliquid in deligenda vxore propensioni honesti amoris, quàm violenta aut seueriori censura coarctasse, etiam patribus in filijs plerumque infeliciter successit; Dynastas verò ac Dynastias non rarò inter se commisit, funestisque turbis implicuit, nec paucas perdidit Regiarum clariorumq; Prosapiarum stirpes; (propter hanc sententiam ego vapulaui sermonibus obloquutorum) Ad extrēmum in eo omnes consenserunt, vt Rex miserit Ioannem Zawadzki Præfectum Swiecensem in Angliam, & Agam Comitis in Hollandiam, vbi illa Virgo cum matre Palatina Vidua degebat, ad explorandam ipsius voluntatem de suscipienda fide Catholica Romana, qua cognita, Rex cum Senatu decerneret, quamnam sententiam sequeretur.

Vladislaus Rex consulit Senatum de ducenda vxore filia Palatini Rheni.

Catholicus quando poßit ducere vxorē hæreticam.

Vxore in ducenda indulgendum propensioni amoris honesti.

Zawadzki Legatus in Angliam mittitur.

Finitis autem Comitijs, magna festinatione in omnibus Prouincijs Regni miles conscribebatur, & conquirebantur apparatus bellici, conducebanturq; in Prussiam: quò Rex Vladislaus quoque Varsauia medio men-

Vladislaus Rex apparatur ad bellum in Prussiam contra Suecos.

A. C. 1635.

dio mense Iunio transiuit, & Toruniæ commoratus, donec Aulicæ suæ cohortes confluxissent, eis collectis lustratisque, finito induciarum cum Suecis tempore, ad castra quæ propè Quidzinum Stanisla⁹ Koniecpolski Præfectus militaris locauerat, cum magno Procerum Comitatu aduenit. Sueci etiam Mariæburgam, Dirsauiam, à Duce Prussiæ sequestro ex pacto induciarum præteritarum sibi redditam, nouis præsidijs muniebant, summoq; feruore vtrinque bellum apparabatur. Sed statim Legati diuersorum Principum, præsertim Claudius Memmius de Auo Galliæ Regis, ac Duglaius Comes Angliæ Regis Legatus, tum & Hollandorum Ducisq; Prussiæ Oratores intercesserunt vt arma cohiberētur ad paucos dies, quibus durantibus, maximè connitentibus Proceribus Polonis effecerunt, vt Rex licet magis propenderet ad bellum (Cæsaris Legatus importunè suadebat bellū, quo Sueci à rebus Germanicis reuocarentur) permiserit haberi colloquium de pace. Ad hoc itaq; inducijs breuibus proclamatis, Delegati ex Comitijs Regni Poloniæ, quorū Princeps fuit Iacobus Zadzik Archicancellarius Regni Poloniæ designatus Episcopus Cracouiensis, & ex parte Suecorum Petrus Bielche, Ioannes Vrangel Pręfectus militiæ Sueticæ, Oxensterna iunior & Vdenhofius, conuenientes Stumdorfij, post longas easque molestiores de prærogatiuis ac titulis sui cuiusq; Regis, tum & de literis fidei ac mandati disceptationes, tandem pacem tractarunt. Et quidem propositum omnibus erat vniuersas inter hæc Regna controuersias sopire, solidamq; in perpetuum pacem stabilire: Sed cùm Rex Vladislaus cum suis germanis fratribus, vti Sueci requirebant titulo Regis Sueciæ & iure hæreditariæ successionis in Regno Sueciæ sese abdicare (licet hoc circa suam inaugurationem Polonis syngrapha secretiori cauerat) omninò nollet, nonnisi induciæ ad annos viginti sex, nempè ad vndecimam mensis Iulij diem A. C. 1661. fuerunt stabilitæ, conditionibus istis præcipuè.

Galliæ Regis Legatus inducias obtinet pro tractanda pace cum Suecis.

Ferd. II. Imper. Legatus dissuadet pacē cum Suecis.

Delegati ad pacem tractādam inter Polonos & Suecos.

Vladislaus Rex iuri suo ad Regnum Sueciæ renūciare nō vult.

Quod Rex Vladislaus ac eius successores Reges Poloniæ, totumq; Regnum Poloniæ, & Magnus Ducatus Lituaniæ cum Prouincijs, Principibusq; sibi subiectis nil hostile moliri debeant durantibus istis inducijs contra Christinam Reginam Regnumq; Sueciæ, & eius Prouincias ac Ciuitates, & nulla classe armata vsuri, neque eam alijs quibuscunque subministraturi sint contra illud Regnum. Atque Ordines Regni Poloniæ & Magni Ducatus Lituaniæ fideiuberent, neq; ipsummet Regem Vladislaum, neq; ipsius germanos fratres violaturos easdem inducias, & Dux Prussiæ atq; Curlandiæ, Ciuitasque Gedanensis, præcauere teneantur, ne ex ipsorum portubus vlla classis prodeat in damnum Regni Sueciæ. Quod vicissim Regina & Regnum Sueciæ nil hostile terra marique contra Regnum Poloniæ, magnum Ducatum Lituaniæ, eisque subiectas ditiones tentatura sit, durantibus eisdem inducijs.

Pacis Polonorum cum Suecis cōditiones.

Quod Elbingam, Mariæburgum, Dirsauiam, Bransbergam, Pilauiam, omniaque loca occupata in Prussia post confirmationem horum pactorum Regina Sueciæ restituat Regno Poloniæ, & circa restitutionem omnis supellex Templorum Catholicorum, ac tormenta, omneque instrumentum bellicum quod

A. C. 1635.

quod tempore occupationis alicubi fuit, & circa restitutionem inuenietur, similiter & Actorum publicorum Archiuia in locis suis relinquenda sint.

In Liuonia autem quicquid vtraque pars sub inducijs præteritis possedit, id sub istis quoque inducijs possideat.

Quòd Rex Poloniæ condonaret omnes offensas illis qui secuti fuerunt partes Sueticas, actionesque iuridiciales contra eos propterea fortè institutæ aboleantur. Et Ciuitas Elbingensis retineat saluas suas immunitates, & priuilegia antiqua, (reiectis illis quas fortè obtinuit à Gustauo Rege Sueciæ) ac ius libertatis religionis Euangelicæ, relicto tamen Templo maiori seu Parochiali pro vsu religionis Catholicæ, & præstito iureiurando fidelitatis Regi Regnoque Poloniæ.

Si quispiam ex Ciuitatibus seu locis restitutis aliò migrare, & bona sua diuendere velit, id ei sit liberum triennio durante.

Exules Sueci in patriam redire possint, à Regina Sueciæ literis securitatis impetratis. Durãtibus istis inducijs agi debeat de pace perpetua, & si semel & iterum nõ successerit talis tractatus, nihilominus induciæ eædem integræ maneant & seruentur. Commercia mutua inter Ciuitates populosq́ istorum Regnorum sint libera, ac etiam nauigatio Fluuij Duna ad portum Rigensem secura præstetur, tum & vectigalium ibidem exigendorum modus qui fuit ante hoc bellum retineatur.

Pro iniurijs circa confinia inter populos istorum Regnorum obuenientibus vtrinq́ deligantur Iudices, qui eas dirimant.

Pacta hæc decreto Comitiorum Generalium Regni Poloniæ confirmentur. ac à Rege Vladislao, & Christina Regina, Administratoribusque Regni Sueciæ subscribantur, ac eorum exemplaria prototypa cuique partium consignentur. Actum Stumdorffij, die 12. mensis Septembris A. C. 1635.

Liuoniæ restitutio ad alios tractatus reiecta.

Prussiæ loca intercæpta à Suecis restituuntur Polonis.

Poloniæ Ordines approbant factas inducias cum Suecis.

Zamoyscius renunciatur Archicancellarius Regni.

Atque ita restitutionis Liuoniæ, ac vsus tituli Regis Sueciæ, successionisque hæreditariæ in Regno Sueciæ negotio ad aliam tractationem seposito, restituta Elbinga, locisque Prussiæ in statum pristinum, coaluit tunc pax inter Polonos & Suecos, ac ad eam publica authoritate comprobandam indixerat Rex Vladislaus duarum hebdomadarum Comitia Varsauiæ ad diem 21. Nouembris istius A. C. 1635. In quibus citra vllam controuersiam pacta hæc cum Suecis Ordines Regni Poloniæ rata habuerunt, ac lege publica firmârunt: vicissimq; Sueci bona fide præstiterunt quæ pepigerant, & pacificatio huiusmodi integrè ante finem huiꝰ anni fuerat completa. In istis Comitijs Archicancellariatum dimissum à Iacobo Zadzik facto Episcopo Cracouiense, contulerat Rex Thomæ Zamoyski, ab isto verò dimissum Minorem Cancellariatum Petro Gembicki Secretario Maiori, qui finitis Comitijs obtinuerat quoque Episcopatum Præmisliensem, relictum ab Andrea Soldrski promoto ad Posnaniensem in locum Henrici Firley tunc defuncti.

Vladislaus Rex consulit iterum Senatum de ducenda vxore.

In ijsdẽ Comitijs, Rex Vladislaꝰ iterum proponi fecerat in Senatu deliberandũ de suo Matrimonio, quod cum aliqua (nõ nominabat quam cuperet) ex indigenis Regni istiꝰ, si cum filia Palatini Rheni non succederet, se contrahere velle significabat; seu quia re ipsa ita sentiret, siue quod verisimilius

A. C. 1635.

verisimilius, vt inter tenaciores æqualitatis mutuæ, ne prærogatiua affinitatis Regalis alter præstaret, metu incusso, omnes ad praeferendam natiuæ externam Palatinam impelleret.

Palatini Rheni filiæ aduersantur multi ne sit vxor Regis.

Verùm collatis sententijs apparuit æquè ab ista atq; ab illa studia Procerum esse longè aliena: Palatinæ enim multò plures quàm in Comitijs præteritis aduersabantur, & difficiliora impedimenta accumulabant nõ Religionis (spe conuersionis non contenti, requirebant vt re prius vera profiteretur fidem Catholicam Romanam) diuersæ tantùm, sed etiam amicitiarum societatumque transmarinarum, quæ cum vicinis Regnum Poloniæ committere, parùm autem in periculis iuuare valerent.

Vladislao Regi multi suadent vt ducat vxorem natiuam.

Natiuæ autem potentiores reclamabant, cùm vnusquisque timet seu inuidet ne felicitas nuptiarum Regiarum æmulo suo obtingat, eiusq; facultates tam sublimis propinquitatis accessione præ cæteris augeantur. Alij tamen indignum censebant, si tam excelsa Regij thalami decora tantis laboribus, tam copioso profuso sanguine, totque gloriosis victorijs Polonis comparata, exclusis istorum natis, tradantur alienigenis, & fortè nomini Polono iniquioribus. Ac adducebant in exemplum affinitates stirpis Regiæ cum Proceribus Polonis initas, vt cum Elisabetha Pilecia Vincentij Granouij vidua A. C. 1416. & Sophia Andreæ Ducis Kijouiensis ex sorore Vitoudi filia A. C. 1422. Matrimonium Regis Vladislai Iagello, ac aliud Regis Augusti cum Barbara Radziuiliana, tum & Batoriæ Griselidæ à Stephano Rege datæ in coniugium Ioanni Zamoyski, quæ dempta inuidentia genti isti innata, nullum præiudicium cuipiam, nullumq; incommodum Reipublicæ attulerant. Nec surdis auribus ista accipiebantur, nisi Austriacis addictiores omnia perturbassent; tantùm enim illi egerant, quòd alienârant prorsus non solùm à Palatina, sed etiã à natiua animum Regis sub Comitijs hisce, & assiduissimè insusurrantes secretò nunc has, nunc alias causas, à quouis nubendi proposito eum diuertebant, donec ad Austriacam (quam eòusq; auersari videbatur) ducendam vxorem inclinaret, vt suo loco dicetur.

Austriacorum fautores consilia Vladislai Regis de ducẽda vxo. alia quam Austriaca turbant.

Nihil autem aliud in istis Comitijs euenit singulariùs, præter quod collectæ agrariæ ac fumales pro exoluendis militi stipendijs fuerant decretæ. Et hoc expedito Rex cum Aulico suo Comitatu redierat in Prussiam, receperatq; ibi iusiurandum fidelitatis ab Elbinga & alijs Ciuitatibus à Suecis recuperatis; indeq; concesserat in Lituaniam feriaturus ab impensis profusioribus, ad quas totum ærarium suum exhauserat, succideratq; eius neruos, ac insuper debita contraxerat immensa. Sed vt ad externa transeamus.

Vladislaus Rex recipit Elbingam.

Ferd. II. Imper. recuperat Germaniã à pugna Nordlingensi.

Augusta Vindelicorum redijt ad obsequium Imper.

In Germania à pugna Nordlingensi magna rerum vicissitudo est subsecuta, plerq; enim Ciuitates illa clade prorsùs obrutas desperatasq; esse Fæderatorum vires existimantes, eos passim deserebant. Bellica quoq; fortuna Cæsarianos propitia concomitabatur, & quoquò se vertebant, penè vbiq; victoriam reportabant. Augustam Vindelicorum longa obsidione ad extremam commeatus inopiam redactam, sub finem Martij istius Anni recuperârunt, data securitate præsidio Suetico, quòd mille

ducentis

A. C. 1635.

ducentis viris constabat, abeundi Norimbergam. Capta autem Ciuitate, Magistratus AugustoLuteranus in custodijs fuit detentus, donec nonaginta millia numorum argenteorum Imperialium multæ loco persoluit. Tormenta quoq; egregij operis duodecim, quæ Monachio Rex Suecus abduxerat, iterum Monachium Dux Bauariæ reduci fecit. Nec multò post Coburgum Domus Saxonicæ munitissimum Oppidum ad deditionem coëgerunt. Dolus quoque ipsis satis fauit, nam initio eiusdem Anni Philippi castrum, quòd Galli à Suecis per pactionem acceptũ malè custodiebant, Gaspar Bambergerus Tribunus militum Cæsareus, immissis in habitu rusticano intrò quinquaginta selectioribus ex suis militibus, & signo ab eis accepto, nocte intempesta vallo fossisq; superatis inuasit, præsidiarios Gallosq; partìm trucidari, partìm captiuos Heilbronam conduci fecit.

Augustæ magistratus Luteranus pœnas luit.

Coburgam recuperant Cæsariani.

Philippi castrum recuperant astu.

Et mox Spiram ad obsequium Cæsaris reuocauit: licet istam Galli & Sueci cõiuncta manu, obsidione quindecim dierum acri, iterum tunc recuperarant, eamque pulsis Cæsarianis, proprio præsidio munierant. Simili astu, licet ex causa longè diuersa, Hispani ex præsidijs Lucemburgensibus collectis tribus millibus militum veteranorum, eisque à Thienuille secundis aquis Mosellæ Treuerim nocte sub finem mensis Martij huius Anni deuectis, Ciuitatis illius nil hostile expectantis inde, (nempè à Catholicis & potiùs ad defensionem ipsius, ex pacto veteri Ducum Lucemburgensium obligatis) portas exostris siue machina pyrobolari Petarda vulgò dicta effregerunt, Ciuitatemq; in suam potestatem redegerunt, cæsis propè ducentis præsidiarijs, quos ex Gallis ille Elector conscripserat; quin & ipsummet Electorem captiuum fecerunt, abduxeruntque Bruxellas; demumq; ad Imperatorem ad diuturniorem detentionem amandarunt sub custodijs, oneratum suspicionibus quasi Gallis consentiret; cùm tamen ille Gallicum præsidiũ accersierit nonnisi contra vim Suecorum, quam sub præsidijs Hispanicis seu Cæsareis (vt euenit alijs Episcopis locisq; Germaniæ, prǽsertim Moguntino, & Philippi castro) euitare nequiuisset. Adeò non licuit tunc vti prouido cõsilio, vt quis saluaret se in illa tempestate ab hoste externo, nisi ab amicis maiori calamitate obrui voluisset. Cæterùm in tanto armorum strepitu, tractationis quoque pacis mentio audiebatur, qua nihil optabiliùs nihilque conuenientiùs ad restituendam tranquillitatem totius Germaniæ obuenisset, si ea legittimè, & vti vniuersos belli illiꝰ socios concernebat, ita cum vniuersis instituta, æquabilique controuersiarum mutuarum moderatione ponderata fuisset. Sed magis libuit vti compendio, & omissis omnibus alijs, tractare pacem tantum cum Electore Saxoniæ, cuius solius potentia rationibus Domus Austriacæ, magis obsistere, & eius authoritate reliqui omnes ad pacifica consilia flecti, aut armis coniunctis compelli, seu etiam contemni posse videbantur.

Spiram iterũ capiunt Galli.

Treueren. Elector captus ab Hispanis.

Pax Germaniæ tractatur cum Electore Saxoniæ.

Conuenerant itaque primùm Lutomeritij ac Pirnæ, deinde initio istiꝰ Anni 1635. Pragæ Delegati Cæsarei & Saxonici, ac post multimodas disceptationes, tandem die 30. Maij eiusdem Anni conscripserunt condi-

tiones

A. C. 1635.

tiones pacis Germaniæ, seu veriùs quoddã fædus Imperatoris cum Electore Saxoniæ, qui tali conditione paciscebatur pro reliquis Germaniæ Ordinibus, si eidem fæderi subscriberent, vt apparet expressum in eius exemplari Typis Germanica lingua diuulgato: cuius articulorum singulariorum sensum genuinum summatìm breuitati consulendo, & quod non habetur ratum, nec sit duraturum hic referre sufficiet, vt sequitur:

Pacis Pragæ conclusæ conditiones.

Ecclesias seu bona Ecclesiarum Catholicarum mediatarum vt vocantur, (supra alio loco diximus mediatas Ecclesias dici, quæ sub ditione alicuius singularis Domini existentes, demum hoc intermedio pertinent ad Imperium, immediatas verò quæ directè sine iure Patroni aut patrocinio alicuiꝰ singularis Principis seu Dominatus, Imperatori & Imperio subsunt) *quæ Dissidentes in Religione ante concordiam Passauiensem A. C. 1552. occuparunt, eadem vti possident, ita possiderent virtute illius concordiæ, quæ de talibus solummodo Ecclesijs & bonis est intelligenda.*

Ecclesiæ verò seu bona Ecclesiarum immediatarum, quæ siue ante siue post Passauiensem illam concordiam, & etiam mediata, quæ post eandem concordiam vsurparunt Dissidentes, eadem vti possederunt ad diem. 12. Nouembris A. C. 1627. ita præsentis pacis vigore ad annos subsequentes quadraginta possiderent ijdem Dissidentes, & interim à 12. Nouembris prædicta, si quid ex huiusmodi bonis fuerit per Catholicos ablatum, ipsis restituatur, exceptis illis bonis, pro quibus ante eandem 12. Nouembris 1627. lis mota, & in Iudicio Cameræ Imperialis Spiræ introducta fuisset. Similiter & Catholici quæ ad 12. Nouembris 1627. habuerunt, quietè retineant, & si quid ablatum eis fuerit, integrè restituatur.

Politicus status etiam Electionum, postulationum, mensium Papalium, in ejsdem Ecclesijs seu bonis, idem qui fuit ad 12. Nouembris 1627. vtrinque seruetur, & vsus sessionis ac dandi sententiam, ratione earundem Ecclesiarum, in Conuentibus Prouincialibus continuetur.

In Conuentibus verò Imperialibus hæc sessio interim intermittatur.

Vsus Religionis vtrinque liber sit, & si Catholicis in vsu Religionis Catholicæ seu bonorum, aut viceuersa Dissidentibus aliquid prǽiudicij fieret, id via communi apud iudicium Imperatoris Aulicum, vel in Camera Imperiali Spirensi iure vindicetur.

Durantibus istis quadraginta annis, priusquam elabatur decennium, instituatur per Delegatos vtrinque tractatus de pace vniuersali ac perpetua, statuq; earundem Ecclesiarum; quæ si perfici non poterit, tota controuersia hæc remaneat in eo gradu, in quo fuit ad 12. Nouembris 1627. cum integro Imperatoris iure moderandi eandem controversiam.

Magdeburgensem Archidiœcesim Augustus Electoris Saxoniæ filius teneat, & Christiano Vilhelmo Marchioni Brandeburgico annua duodecim millia nummorum argenteorum Imperialium dum viuit soluat.

Quatuor Præfecturas eiusdem Archidiœcesis Querfurtum, Guttherboth, Dama, & Borcha, iure fiduciæ seu feudi Elector Saxoniæ perpetuò possideat.

Leopoldus Vilhelmus Archidux filius Imperatoris Episcopatum Alberstadensem teneat.

Donauerdam Dux Bauariæ liberam Imperio relinquat, quando ipsi impensæ bellicæ restituentur.

Ciuitates Imperij quæ interim cum Imperatore seu eius Ducibus belli, pacta aliqua inierint, eisdem gaudeant, alioquin pacis istius beneficio vtantur. Sed Boëmiæ Regnum uti et aliæ hæreditariæ ditiones Domus Austriacæ ab ea exclusæ censeantur. Silesiæ tamen peculiare responsum ab Imperatore super hoc dabitur, & Lusatia in pactis seorsim ab Imperatore cum Electore Saxoniæ factis, contineatur.

De reformanda Camera Imperiali eiusq; visitationibus, Reuisionibus, & instituendis in ea assessoribus Catholicis & Religionis Dissidentium personis in pari numero, (inter multa verba hoc vnicum cõcluditur) *in Conuentu generali vtriusqne status Germaniæ agetur, interim seruetur norma eadem Iudicia Cameræ Imperialis exercendi vsitata.*

Similiter & de Iudicij Aulici Imperatoris potestate circumscribenda in Comitijs generalibus agetur: Interim procuratores & Agentes Principum in Aula Imperatoris degentes ratione diuersæ suæ Religionis nulla molestia afficiantur, nec vllam causam introductam in Iudicio Cameræ Imperialis ad suum Iudicium Aulicum aduocabit Imperator.

Iudicium Imperatoris de damnatione abdicationeq; Friderici Palatini Rheni, & translatione eius Electoratus ad lineam Vilhelmianam Ducis Bauariæ, rata firmaque sit; viduæ tamen eiusdem Friderici dos, de qua constabit restituetur, & filijs ipsius si humilitèr deprecati fuerint Imperatorem, pro alimentis aliqua portio ditionis Palatinalis concedetur.

Principum Brusuicensium & Luneburgensium hæredes, Iulij Tillij successoribus, quadraginta millia nummorũ argenteorum seu talerorum Imperialium intra octo annos soluant, atq; ita si isti paci subscripserint, Volfenbutela & Nienberga ipsis restituatur.

Duci Megapolitano si eandem pacem approbauerit ignoscit Imperator, eumq; in pristinum statum suum restituet.

Elector Brandeburgicus si hanc pacem ratam habuerit, Pomeraniam iure fiduciario obtinebit.

Pacta ista nil derogare debeant alijs pactis cum Rege Daniæ ab Imperatore nuper initis.

Restituantur omnia Oppida, Arces, loca per fæderatos Augustanæ cõfessionis huic paci assentientes, personis Imperialium partium ad aduentum in Germaniam Gustaui Sueci Regis ablata, etiam Duci Lotaryngiæ, citra cõpensationem tamen fructuũ perceptorum & damnorum illatorum. Et si quæ loca in manibus Regis Galliæ vel Suecorum adhuc fuerint, ad ea recuperanda, suisq; Dominis legittimis restituenda, omnes qui hac pace gaudere voluerint, suas vires & auxilia conferre tenebuntur. Viceuersa quæcunque per Duces personasq; partium Imperatoris ablata fuerint fæderatis, eisdem restituantur.

Bonorum tamen Ecclesiasticorum restitutio alteri articulo istius pacis supra posito, dispositioni relinquatur.

Philippi Castrum remaneat in potestate Imperatoris pro vsu Imperij.

Captiui vtrinque partium quæ huic paci subscripserint, intra vnum Mensem liberi dimittantur.

Omnibus qui hanc pacem receperint, intra decem ab eius publicatione dies quarumcunque offensarum præteritarum conceditur Amnestia. A qua tamen res Palatinæ & Boëmicæ sint exclusæ, ac quædam personæ in secretioribus literis Imperatoris Electori Saxoniæ nominatæ.

Vt pax ista perficiatur & conseruetur, Imperator retinebit exercitum, & Elector Saxoniæ, ac omnes alij Principes suas copias tenebuntur isti exercitui coniungere vt sit vnus exercitus, qui vocetur exercitus Imperatoris & Imperij Romani, cuius tamen pars committetur curæ Electoris Saxoniæ, reliquo autem præerit filius Imperatoris Rex Vngariæ: conuertendus autem erit contra eos, qui huic paci contradicere, vel ablata suis Dominis restituere, nouasq; turbas in Imperio ciere voluerint.

Exercitus istius Præfecti & personæ omnes vltra consuetum Sacramentum militare, singulare iusiurandũ fidelitatis præstare Imperatori tenebũtur.

Militares leges secundum consuetudinem Imperij conscribentur, vt obseruetur disciplina militaris, & in collectis, hospitijs, hybernisq; distribuendis seruetur æqualitatis ratio, ad quod inuigilabũt Delegati ab Imperatore dandi.

Imperator indicet Comitia generalia, in quibus singula quæ concernunt rectam administrationem belli prouidebuntur: Et in posterum nullus Regnicolarum collectas pro militaribus stipendijs tribuere tenebitur, nisi quæ fuerint communi omnium Ordinum Imperij consensu concessæ.

Post conclusionem & publicationem istius pacis omnia fædera, societates, earumq; iusiurandum sint abolita. Et Imperator cum vicinis Dynastis, qui nil hostile contra Imperium tentarunt, pacem & amicitiam colet, ac singulos Principes & status Germaniæ amore & beneuolentia complectetur. Omnesque tàm Catholici quàm Dissidentes in Religione tenebuntur hanc pacem seruare, & Imperatorem in ea manutenenda iuuare; alioquin si quis eidem paci contradicere, & ad eam impugnandam arma sumere præsumpserit, seu à suo incepto desistere noluerit monitus, seuerè iuxta Constitutiones Imperij puniatur.

Aliorum negotiorum dubiorum quæ hic non sunt definita, petatur declaratio ex Constitutionibus & consuetudinibus Imperij, quæ si præsenti paci contrariæ fuerint in aliquo puncto, ei tamen neq; per modum declarationis aut exceptionis limitationisue, neq; alia quacunque ratione obstare debent.

Ad extremum tàm Imperator quàm Elector Saxoniæ præcauebunt, ne vllæ cum quopiam similes concordiæ in posterum tractentur, nisi in Comitijs Imperij, quod verò hæc facta sit, vrgens extorsit necessitas. Istius pacis vnum exemplar Imperatori, alterum Electori Moguntino, tertium Electori Saxoniæ dabitur. Actum Pragæ, die 30. Maij A. C. 1635.

Pacis conditiones peculiares Saxoniæ Electoris.

Aliorum singularium Imperatoris seu Domus Austriacæ cum Electore Saxoniæ pactorũ tunc conuentorum in præmissis fit mentio, & in eis perhibetur fuisse stabilita Electio Regis Romanorum filij Imperatoris, ac adoptio istarum Familiarum ad mutuam in hæreditatibus suis successionem: sed quicquid sit de istis, haud dubiè ibi non desunt arctiora vincula, quibus Austriacæ Domui Elector Saxoniæ cum sua prosapia perpetuò obligatur.

A. C. 1635.

Pax Pragenſis magis concitauit diffidentiam Germanorum.

Iſta autem pacificatio Pragenſis, magis concitauit incendium in Germania bellicum quàm reſtrinxit: exhorruerunt enim omnes ad tantam nouitatem, quòd contra morem receptum patrium, ſine Comitijs Generalibus, vel aliquo Conuentu Germaniæ Ordinum legittimo, vnus ſolus Elector Saxoniæ pro omnibus talia præſumpſerit, in quibus cumprimis beneficium Paſſauienſis concordiæ eius interpretatione Diſſidentibus in Religione prorſus adimitur, & nonniſi breues annorum quadraginta induciæ conceduntur: Imperatori ſtabilitur poteſtas Monarchica vſurpata in abdicando Friderico Palatino, & transferendo eius Electoratu ad Duces Bauariæ, cauſa eius non cognita, nec ſeruata vlla iudicij norma in Conſtitutionibus Imperialibus ad hoc præſcripta; ac in mancipanda libera Boëmia contra omne fas in ius ſuum hæreditarium: plurimi innoxij bonis ſuis ſpoliati, ab omni reſtitutionis & Amneſtiæ ſpe excluduntur, ac in deſperationem adducuntur; Dynaſtis nominis magni externis, qui toties pro componendis hiſce Germaniæ motibus, authoritatem ſuam grauiſſimè interpoſuerunt, opes ſuas ingentes, vitam vireſq; exercituum immenſorum pro conſeruanda libertate Germaniæ auita inuitati, ſuppliciterque (etiam ab ipſomet Electore Saxoniæ) exorati expoſuerunt, bellũ indicitur, milites conſcribuntur, armantur, tributa pro eorum ſtipendijs imperantur, hoſpitia, hyberna aſſignantur, vt ibi non tam pax dari, quàm claſſicũ longè grauioris belli cani videatur. Conſuli poteſt de his *Iuſtus Aſterius in ſuo libro de hac pace Pariſijs Typis impreſſo.* Sed tamen pleræque Ciuitates Imperiales huiuſmodi pacificationem Pragenſem ſuſceperunt, ſufficere ſibi ratæ, ſi eius præſidio à preſenti calamitate ſeruarentur, nepotibus autem integram relinquerent curam propugnandarum ſuarũ immunitatum, ſi poſt quadraginta induciarum annos maiori neceſſitate vrgebuntur. Ac tantò plures ad obſequium Cæſaris redibant, cùm filius Imperatoris Rex Vngariæ cum fortiori exercitu ex Vngaris & Croatis aucto, in Germaniam veniret: Norimberga ſtatim duos ex ſuo Senatu obuiam ipſi miſit ſubiectionem offerendo, ac pacem illam Pragenſem recipiendo.

Pax Pragenſis dat breues inducias Fæderatis & Imperatori perpetuam Monarchiam.

Ferdin. III. Rex Vngariæ in Germaniã vadit cum exercitu nouo.

Norimberga reconciliatur Cæſari.

Simili ratione & Vlma miſſis ſuis Nuncijs ad eundem Regem Vngariæ, reconciliationem obtinuit, ac Bernardi Ducis Vinmarienſis præſidium, quod eòuſq; excurſionibus ex ea Ciuitate ſuis multum negotij Cæſarianis faceſſebat, dimiſit. Eadem pace illectæ aliæ quoque Ciuitates, quæ diligentiùs cuſtodiebantur à præſidijs Sueticis, in iſtis eijciendis plurimum Cæſarianos Duces iuuerunt. Vormatia ad aduentũ Comitis Matthiæ Galaſſij cum copijs, tumultuari cæpit contra præſidiarios ſuos Sueticos, eoſq; coëgit, vt accepta ſecuritate abeundi reliquerint initio Iulij illam Ciuitatem liberam Imperialium poteſtati. Francofurtenſes ad Mænum acceptis literis Electoris Saxoniæ inuitantis ad amplectendam illam pacem, ſtatim effecerunt, vt Ioannes Vicethumius Præfectus præſidij illius loci Suetici, exceſſerit è Ciuitate: & licet iſte mutato conſilio Suburbium in aduerſa Mæni ripa Saxenhuſium dictum occupârit, & excitatis propugnaculis munierit, tamen ipſi accerſitis cum Vilhelmo Lamboio auxilijs Cæſarianis, eum fortitèr diuturna licet oppugnatione ab vltimis diebus Iulij ad vigeſimam Auguſti protracta, inde quoq; exturbarunt.

Vlma redit ad obſequium Cæſaris.

Vormatia eijcit Sueticum præſidium.

Francofurtũ ad Mænũ eijcit præſidium Sueticum.

A. C. 1635.

Peſtis ingens in Germania etiam Aulam Vngariæ Regis turbat.

Cæterùm Regis Vngariæ caſtra quæ circa Heilbronam collocata hærebant, peſtis contagioſa multùm turbauit, vt primarij militares Præfecti & Aulici, etiam familiariores Regis in diuerſa loca, ne tanto plures lues illa corriperet, dimitti diuidique debuerint. Vnde ille Rex nulla alia re præclarè ibi geſta, menſe Octobre redierat cum pauco Comitatu Viennam: vbi interim quindecima Iulij, deſponſari fecerat Imperator Ferdinandus filiam ſuam natu maiorẽ Mariam Maximiliano Bauariæ Electori & Duci, ac totum eum menſem in apparandis nuptialibus epulis, ludis, venationibus, ſpectaculis inſumpſit. Duces verò eius bellici alij Tabernas in Alſatia, & Franchentalium in Palatinatu recuperârunt, alij Sueticos præſidiarios circa Moguntiam ita conſtrinxerunt, vt propugnaculum denominatum Guſtauianum quod apud confluentem Mænum & Rhenum Guſtauus Rex extruxerat deſeruerint, & Moguntiam ipſam poſt longam obſidionem, quam Bernardus Dux Vinmarienſis ſubminiſtrato ſæpiùs obſeſſis commeatu ac auxilijs, multum diſtinuerat, ſub finem menſis Decembris iſtius Anni ad deditionem coëgerant. Iſtis verò Regionibus ab hoſte liberatis, Cæſariani in Veſtphaliam & Saxoniam diffuſi, ibi quoque ex multis locis & ex Monaſterienſi Epiſcopatu præſidia hoſtilia eiecerunt. Ab alia parte Hiſpani vt Gallicas vires diſtraherent, claſſem potentem in mari Tyrrheno inſtruxerant, cum qua Marchio Sancrucius Neapoli ſoluens, primò & iterum naufragium paſſus, quinq; millia militum, & ſeptem triremes amiſerat, reliquaſq; laceras Neapolim reduxerat: ſed tertiò repetito curſu, felicitèr peruenit ad Inſulas S. Margaritæ & S. Honorati, Marſiliæ vicinas Galliſq; ad tam inſperatã incurſionem minus præparatis inde eiectis, eas proprijs preſidijs muniuit, ac principium fecit rumpẽdi vetuſti fæderis quo Hiſpaniæ & Galliæ Regna colligata ab inuadendis ſuis confinijs inuicem abſtinebant, licet interdum pro ſocijs, mutuas armorum æmulationes bellaq; cõtentioſa duxerint. Quale ſub hoc tempus feruebat quoq; in Italia, vbi Sabaudiæ Dux cum Parmenſi Duce cõiunctis armis, Gallicisq; auxilijs accerſitis, Hiſpanos ex Mediolanẽſi Ducatu territoria ſua militũ hoſpitijs diuexantes vt reprimerent, Valentiam obſederant: demum tamẽ per diuturnos ſanguinolentoſq; conflictus, ſub finẽ Septemb. à Marchione Celada, Carolo Columna, & Philippo Spinola Hiſpanicis Ducibus ſuperati, eam obſidionẽ irrito euentu deſeruerunt.

Bauariæ Dux Elector ducit vxorem filiã Imper.

Tabernas Alſatias recuperant Cæſariani.

Franchentalium recuperant Cæſariani.

Moguntiam obſidione lõga edomant Cæſariani.

Sancrucius cũ claſſe Hiſpanica inuadit Inſulas Marſiliæ.

Pacis Hiſpaniæ cum Galli rapta initia.

Valentiã obſident Galli.

Annus Chriſti 1636.

Adem felicitate Marteque propitio vſæ ſunt partes Imperatoris conſequenti Anno Milleſimo Sexcenteſimo Trigeſimo Sexto, licet enim Fæderati tota hac hyeme inſtauratis aliquantum ſuis viribus, multum negotii in plериſque locis faceſſerint Cæſarianis, tamen iſti poſt breuem colluctationem, plerumque victoriam obtine-

bant,

A. C. 1636.

bant, & facta comparatione superiores erant. Confluentiã mense April Galliæ præsidiarij, videntes se vndique circumdari, & ab auxilijs excludi, sponte deseruerunt: & Hermensteinij obsidione Cæsarianorum coangustati, diutiùs quidem fortitèr restiterunt, sed tandem eum quoque locum non multò post coacti sunt tradere in manus Electoris Coloniensis, cum pacto vt eum Electori Treuerensi restitueret. Elector Saxoniæ Magdeburgam post longam obsidionem & acerrimam oppugnationem, tandem mense Iulio deditione obtinuit, & inde cõiunctæ cum Cæsarianis eius copiæ in Marchiam Brandeburgensem, ac in Pomeraniam inferiorem transeuntes, Hauelberga, Gartzio, Ratenauia, Brandeburgo veteri, Stargardia, pluribusq; munitioribus oppidis illarum Prouinciarum hostilia præsidia exturbarunt, totaq; Germania in Cæsaris potestatem redacta fuit, pręter Alsatiam vbi Marischallus *della Forze* cum Gallico exercitu mense Martio Coloredum Tribunum Cæsareum circa Rauonam prælio acri commisso profligarat, ipsum Coloredum cum quadraginta Ductoribus Ordinum, & duodecim militaribus signis cæpit, reliquamq; multitudinem partim internecione deleuit, partim dissipauit.

Hermensteinium deditur Electori Coloniensi.

Magdeburgũ deditur Electori Saxoniæ.

Germania tota penè redit ad obsequium Cæsaris.

Galli profligant Coloredum & capiunt.

Nec multò post Bernardus Dux Vinmariensis Tabernas Alsatiæ, quas nuper Cæsariani recuperarant, iterum obsidione cinxit, & oppugnatione vehementi diutiùs continuata, mense Iulio ad deditionem coëgit, & deinde Blamontum, ac Ramberuillam insignia in finibus Burgundiæ & Lotaringiæ oppida vi cæpit. Quæ tamen iactura leuior fuisset, & facilè compensari potuisset, postquam ex visceribus Germaniæ hostis expulsus, in extremis tantum eius confinijs ægrè subsistebat, dumodo victoria illa (natura semper ista est insolens) ad componendam aliquam pacem honestam, & non ad serenda concitandaq; noua bella vti placuisset. Sed statim Administrator Belgij Princeps Hispaniarum Cardinalis denunciârat bellum Regi Galliæ, & simile edictum denunciationis promulgari fecerat Brisaci Ferdinandus Rex Vngariæ nomine Domus Austriacæ. Imperator verò accito ex Polonia equitatu leuioris armaturæ sex millium post pacem in Prussia cum Suecis conclusam exauthoratorum, cum Duce Paulo Noskowski Præfecto Łomzensi, ac Ioanne Gromadzki, eos ad incursiones in Gallia faciendas expediuit. Qui velociori cursu (vt omnem Nuncium de se præuenerint) in Picardiam delati, circa Monstruelá in obuia quæq; internecionibus flammis prædisq; agendis sæuierunt, & circa Verdunum vigesima Maij Comitis Soissonij Legionem obuiam sibi factam profligârunt. Sub finem tamen eiusdem Mensis maturarant reditum in Poloniam, eò quod stipendia promissa ab Imperatore ipsis non soluerentur, & quia seuerioribus comminationibus reuocabantur à Proceribus Poloniæ, qui talem ipsorum expeditionem contra Gallos Regno Poloniæ veteri amicitiæ vinculo coniunctos, temerè susceptam seueriùs improbabant.

Tabernas Alsatiæ iterum capit Dux Vinmarien.

Hispani ex Flandria bellum Gallis denunciant.

Austriaca Domus bellum Gallis denunciat.

Polonos Cosacos Imper. conducit & immittit in Galliam.

Poloni à parte Imper. circa Verdunum hostiliter grassantur.

Poloni reuocatur ex seruitio Imper.

Ab alia verò parte Administrator Belgij post illam denunciationem belli Galliæ Regi factam, expedierat in territoria Gallica suos exercitus, qui ibi Ciapellam, Corbium, Castelletum paruo negotio, incusso metu præsidi-

Hispani ex Belgio excurrunt in Galliam.

A. C. 1636.

præsidiis Gallicis ad tam inopinatam impressionem minùs paratis occupârunt: ac Dorlantium licet irrito euentu, oppugnârunt. Galli quoq; in Burgundiã Austriacis subditã irruerunt, & Dolam eius Prouinciæ Metropolim Duce Condæo Principe obsederãt, oppugnaruntq; diutiùs, donec à Carolo Lotaringiæ Duce cum Hispanicis subsidijs aduueniente sunt repulsi. Atq; ita bello Germanico, quod præstabat finiri priùs, & post tantas victorias facilè sopiri poterat, aliud bellũ importuna illa denunciatione est additũ, tantò difficiliùs & crudeliùs, quod Galli, qui eòusq; pro defendendis iuuandisq; suis sociis auxilia nonnunquam languida subministrabant, exinde proprium defensiuum bellum gerere coacti, omnes suas ad illud vires exercerunt, maiorique contentione pro suis iniuriis finibusq; vindicandis certârunt, vt subsequentia tempora docebunt.

Hispani Belgici capiunt multa oppida in Picardia.

Galli obsident Dolã in Burgundiæ comitatu.

Imperator verò interim felicioribus illis armorum suorum successibus vti maluit ad leuandum animum suum cura, qua maximè solicitabatur de filio suo Ferdinando Vngariæ Rege ad Imperialem dignitatem inaugurando; ac indixerat propterea Comitia Ordinibus Germaniæ Ratisbonæ, quò medio mense Augusto ipsemet venerat, expectauitq; tantisper donec eòdẽ venerant Electores quoq; Moguntinus & Coloniensis ac Bauaricus: Saxoniæ autem & Brandeburgi Legati tantum comparuerant. Quibus præsentibus medio mense Septembre proposita fuerunt capita deliberationum Comitialium: Præcipuum de eligendo Rege Romanorum, & de perficienda Germaniæ pace: hæcque in sessionibus publicis tractabantur, sed remissè nimium, & nemo audebat palàm contradicere Imperatoris voluntati, cùm appareret Electores Catholicos ad omnia ipsi conniuere. Elector verò Saxoniæ ista omnia condixerat circa tractationem pacis Pragensis, ex eiusque conditionibus iam Lusatiam quoque ab Imperatore solenni ritu mense Aprili sibi traditam receperat: Ac Elector Brandeburgi magis prospiciebat securitati successionis suæ hæreditariæ in Prouincia Pomeraniæ, cuius Dux Boguslaus (vltimus ex prosapia Regũ Poloniæ) decrepitus, morbo lethali tunc decumbebat, & paulò post mense Martio obierat: ne nimirum in ea adeunda præpediretur, si forte contradictione sua offendisset apud Imperatorem. Mussitabant tamen plerique; ac querebantur taciti, quòd præter morem antiquum, non in pleno Electorum numero, iuxta præscriptum Bullæ Aureæ, imò quasi studiosè excluso, ac sub custodijs retento, priusq; damnato quàm iudicato Electore Treuerensi, eligeretur Rex Romanorum, apparebantque exempla vetera, in quibus præsertim Regis Romanorum (in Imperatoris Electione sufficit quòd maior pars Electorum consentiat) spreto quòd vnus aliquis Elector abfuisset seu dissensisset, Electio facta irrita habebatur; præsertim Conradi III. inauguratio Anno Christi 1139. Confluentiæ inconsultis omnibus Principibus celebrata, & propterea impugnata: & Philippi Sueui, qui Electus Rex Romanorum à suis fautoribus, absentibus & contemptis alijs Electorale ius habentibus, abdicatus fuit ea dignitate Anno Christi 1198. ab Innocentio III. Papa Rom. Tum & Maximiliani I. ad cuius Electionem A.C. 1486. institutam cùm Vladislaus Rex

Comitia Germaniæ indicit Imper. Ratisbonæ.

Comitiorum Ratisb. deliberationes.

Boguslaus Dux Pomeraniæ moritur.

Treuerense Electore carcerato Electio Regis Rom. dubia.

A.C. 1636.

Rex Boëmiæ non fuisset vocatus, eam tamdiu oppugnauit, donec placatus cautione Comitiorum A.C. 1489. Francofurti celebratorum, eam ratam habuit: Ac etiam Ferdinandi I. Regis Romanorum, A.C. 1531. Coloniæ renunciati absente Ioanne Friderico Electore Saxoniæ, qui eum ob hanc causam diutiùs pro Rege Romanorum agnoscere noluit, donec A.C. 1544. in Comitijs Spiræ allect⁹ spe successionis in Ducatu Cliuen. sibi tunc à Carolo III. Imper. stabilitæ, illam renunciationem Regis Romanorum confirmarat. Hocque præcauendo à principio Comitiorum voluerat Imperator, vt Elector ille Treuerensis iudicaretur & exauthoraretur, quò alius ipsi interim sufficeretur, adesseque posset Electioni Regis Romanorum in eisdem Comitijs. Verùm Electores tàm difficilem Censoriam potestatem assumere recusabant; præsertim contra Electorem Ecclesiasticum, cuius personam primùm apud Summum Pontificem Romanũ accusari, eiusq; mandato capi iudicariq; decuisset. Nec satis iusta ipsius abdicationis Electoratu causa esse videbatur ea, quod Hispanis non esset strictiùs colligatus, vel quòd in illa perturbatione totius Germaniæ sub aduentu Regis Sueci in præsidio suorum locorum potiùs Gallos habebat, à quibus defendi poterat quam Hispanos, qui alia quoque loca, præsertim Moguntiam seruare non potuerunt, imò ei periculum accersierunt. Dubiumq; erat cui magis fidendum esset in rationibus Imperij, Gallisné qui eius libertatem in pristinum statum restitui vellent, an talibus qui illud in hæreditariam successionem mancipare contendunt? Atque ita omissa tam perplexa ambiguaq; disquisitione, quantumuis absente illo Electore libuit Electionem Regis Romanorum celebrasse medio mense Decembre, in qua ritu consueto renunciatus Rex Romanorum Ferdinandus III. filius Imperatoris Ferdinandi secundi, insignia & Coronam Imperij vigesima prima Decembris accepit, sacra tantæ inaugurationis operante Archiepiscopo Moguntino. Nec multò post eius quoque vxor (ne alio loco ista iterare cogamur) Imperatricis titulos vnctionemque solennem obtinuit mense Ianuario Anni subsequentis.

Treuerensem Electorem nolunt iudicare alij Electores sine Papa.

Ferdin. III. eligitur Rex Rom & coronatur 21 Decembris.

Ferdin. III. vxor Imperatrix coronatur.

Nihilq; aliud in illis Comitijs fuit conclusum, quamuis etiam externorum Principum Legati, inter quos eminebat Dux Georgius Ossolinski Palatinus Sendomiriensis (nuper sponte sua idem Ferdinandus Imperator contulerat ipsi dignitatem & titulum Principis Imperij Romani) à Rege Poloniæ missus, diligentiùs vrgerent, vt solidum quid pro auertendis diuturnioribus in Germania motibus statueretur. Imperator enim præferebat tranquillitati Germaniæ abundè prouisum fuisse pace Pragensi, illiusque formulam ab omnibus probari seruarique volebat, ac nonnisi collectas pecuniarias pro bello contra externos hostes, nempè Gallos & Suecos promouendo ab Ordinibus Germaniæ decerni postulabat. Concesserat tamen iam ante inchoata ista Comitia ad multiplices Summi Pontificis Vrbani VIII. persuasiones, vt haberetur vniuersalis cum omnibus Principibus Christianis pacis tractatio Coloniæ Agrippinæ, ad quam Summus Pontifex miserat Cardinalem Ginettum, & Imperator destinarat Episcopum Herbipolensem Ernestum Fruberum, & Ferdinandum Curtzium,

Ossolinski Legatione fungitur in Comit. Ratisb.

Ossolinski creatur Princeps Imperij.

Coloniæ Agrip. instituitur Conuentus ad tractãdam pacem.

A.C. 1636.

Curtzium, Hispaniæ verò Rex Ducem de Alcala, & Rex Galliæ Marissallum de Pieze, Poloniç autem Rex Gasparum Dinoff Palatinum Sieradiæ, Iacobum Sobieski Palatinum Belzensem, adiuncto ipsis Secretario talis Legationis Iacobo Maximiliano Fredro, Succamerario Premisliense.

Eodem Anno initio Octobris Maximiliano Electori Duci Bauariæ, natus fuit filius Ferdinandus Maria denominatus, seni annorum plusquam sexaginta.

In Italia postquam Hispani liberauerant ab obsidione Gallorum Valentiam, totas suas vires conuerterant in ditiones Ducis Parmensis, quò cùm Gallica auxilia interclusa Pado ac ditionibus Genuensium penetrare non possent, illi Parmensia præsidia ibi excubantia nimium infirma nullo negotio superabant. Rottofredum cæsis ferè sexingentis Parmensibus qui resistere voluerant, cæperant, & mox Fiorensolam, Busettum, Campum Remotum, Monticellam, Riualtam, aliaque vicina loca deditione occuparunt, ac ad redimendas ingenti lytro direptiones coëgerunt. Moxque Placentiam vbi Dux ipsemet cum vxore degebat obsederant, ac occupata propè confluentem Trebiam Padi Insula, indeque tormenta in Arcem illius Ciuitatis directa explodentes, ad extremas angustias illum Ducem redegerant, vt ægrè obtinuerit breues inducias, quibus durantibus, dimisso statim præsidio Gallico quòd Placentiæ habebat, Regi Hispano fuit reconciliatus, sequestro Duce Florentiæ, cuius sororem ex Magdalena Austriaca natam vxorem habebat.

Hispani Ducatum Parmensem hostiliter inuadunt.

Placentiam obsident Hispani.

Parmensis Dux reconciliatur Hispanis.

In Belgio hoc Anno nil incidit memoratu dignum, præter quòd Leodium Eburonum auaritia militaris calamitatibus minus expectatis inuoluit. Cùm enim illa Ciuitas Ioanni Verth Præfecto Bauaricarum copiarum, multam pecuniam & annonam iteratis multoties vicibus soluisset, & demum fatigata plebs Vrbana tàm frequentibus grauibusque expensis tumultuari cæpisset, Verthius pagos suburbanos plures hostilitèr inuadebat ac vastabat, ac quasi obsessam Ciuitatem tenebat. Cumque ista vim vi repelleret, insimulatus fuit defectionis ad Gallos eius Magistratus, præcipuè Consul Ruellius, quem vnus ex Cæsarianis Comes Versusius inuitatum ad Cænam crudelitèr mactari fecit. Hocque plebs Ciuitatis illius commota, facto tumultu eundem Versusium comprehensum cum suis asseclis trucidauit, & longo tempore in inquirendis alijs authoribus cædis illius Consulis, turbisq; ciendis perseuerauit, donec Cardinalis Administrator Belgij necem Versusio illatam probauit, ac alios si qui homicidij in illo Consule perpetrati inuenirentur rei, puniendos fore promisit.

Leodium in Belgio calamitates patitur à milite Cæsariano.

Leodiensis Consul Ruellius cæsus.

Versusius author cædis Ruellij trucidatur.

Hollandi verò toto hoc tempore ex quo Senchianum propugnaculum Hispani astu surripuerant, omnes suas vires in eo recuperando impliduerunt, vt nullam aliam impressionem, nisi eo recuperato tentare potuerint, cùm potiùs alicuius Prouinciæ iacturam pati, quam ibi hostem vicino Neomago ac Frisijs semper imminentem timere, rationibus ipsorum expedierit. Post diuturnos itaque sanguinolentosque conflictus, difficillimamq; oppugnationem, tandem constrinxerant præsidium illius loci Hispanicum, vt initio mensis Maij istius anni deditionem fecerit, pro-

Senchianum propugnaculum recuperant Hollandi.

A. C. 1636.

pugnaculumque illud cum omni apparatu bellico eorum potestati reddiderit. Cliuiam tamen eâ occasione intercepti Senchiani propugnaculi occupatam ac munitam Hispani retinuerunt.

Ragociū Principem Transyluaniæ infestat Gaborius.

Sub idem tempus grauis commotio rerum expectabatur in Vngaria ex dissensionibus inter Istuanum Bethlem, Gaboris Bethlem nuper Principis Transiluaniæ fratrem germanum, & Ragocium Transiluaniæ Principem exortis; quæ tamen amicorum vtrinq; cura fuerunt sopitæ, tanto faciliùs quòd Bethlemus non posset habere auxilia à Turcis bello Persico impeditis. Tunc enim susceperat celebrem expeditionem contra Persas Amurathes Turcarum Imperator, & ipsemet ad eam iuerat cum trecentorum millium exercitu ex Europa, Asia, Syria, Arabiaque collecto, ac cùm peruenisset ad minorem Armeniam, vbi inter istos Monarchas pro finibus hostilitèr certatur, facile fugauit numero longè inferiorem Persicum exercitum, eoque pulso recepit Rouanum Ciuitatem propé Mare Caspium sitam cùm oppidis & Prouincijs ei subiectis. Sed vt primum redierat Constantinopolim, iterum Persa occuparat illa loca: vnde Turca statim iteratam contra illum suum hostem expeditionem apparabat.

Amurat. Turcarum Imper. it contra Persam.

Rouanum recuperat Turca à Persis.

Polonica autem quod attinet toto hoc Anno Vladislaus Rex quieti & venationibus vacauit in Lithuania, quò asiduè commeabant ad eum diuersi Imperatoris Ferdinandi II. Ministri, & præsertim quidam Sacerdos Magnus denominatus ex Ordine Capucinorum, solicitando, vt ipsius filiam duceret vxorem: tantumq; egit ille Monachus, ac suasionibus speciosisq; promissis effecit, vt Rex Vladislaus ne tam blanda delinimenta prorsus aspernari videretur, seu quò affinitatem tantam non repulsa manifesta reijceret, verùm aliquo excusationis honestæ titulo effugeret, proposuerit difficiliores conditiones, quas Imperatorem nulla ratione probaturum, suscepturumque iudicabat: præcipuè vt Ducatum Opoliæ & Ratiboriæ in Silesia, seu aliquam Prouinciam hæreditario iure suis filijs ex isto matrimonio nascituris addiceret: dotem Annæ Reginæ suæ Matris, ac alteram Reginæ Constantiæ eòusque non solutam, vna cum dote sponsæ suæ futuræ numerari, necnon mutuatam ipsi à Rege Sigismundo Reginaque Constantia pecuniam statim solui faceret. Quas tamen conditiones, aliasque non minùs ingratas cùm Imperator sine cunctatione vlla (dummodo Rex ad perficiendum tale matrimonium alliceretur, eo verò stabilito promissam satisfactionem, nouum aliquod excusaret dubium, vt postmodum euenit) ratas habuisset, earumque syngrapham manu ipsius subscriptam Monachus ille exhibuisset Regi, iste nil ampliùs opponere potuit, sed ad Comitia Regni Generalia tantæ deliberationis conclusionem reiecit.

Vladislaus Rex conditiones proponit de ducenda vxore Austriaca.

Annus

Annus Christi, 1637.

INdixerat itaq; Rex Vladislaus Comitia Varsauiæ Ordinibus Regni ad mēsem Martium, A.C. Millesimo Sexcentesimo trigesimo septimo, & interim præseferebat, quòd ab Austriaca ducenda vxore alienus esset, & si filiam Palatini Ordines Regni prorsus reijciendā esse censerent, potiùs Mantuani Ducis filiam Niuernensis Ducatus in Gallia hæredem ducere vellet: ac ad Ioann. Záwádzki, quem pro exploranda filiæ Palat. Rheni ad amplectendā fidem Catholicam animi propensione miserat, scribi fecit vt in Galliam diuerteret, ibiq; istam Niuernensem Principem videret, siue quòd re ipsa ita sentiret, siue vt simularet suum propositum, suspensosque Polonos teneret, ne commouerentur (vt semper consueuerunt) tali cum Austriacis affinitate, & in Conuentibus singularum Prouinciarum suspiciones de ea concitarent, venirentq; ad Comitia generalia ad contradictiones parati. Imò etiam in Comitiali Senatus consessu hoc iuuit, vt Senatores in suis sententijs non multùm laborarint in suadendo hancné an aliam Rex acciperet thori consortem, præter filiam Palatini Rheni, de qua omnis mentio fuit prorsus explosa: postquam Ioannes Záwádzki redierat ex sua Legatione, & retulerat de obfirmata illius Virginis contra fidem Catholicam Romanam voluntate, simulque allata effigie Ducissæ Niuernensis speciem eximiæ venustatis Virginalis præferente, plurima de ipsius heroica Principe dignis dotibus prædicaret. Cùm enim istius formam Rex coram suis familiaribus sæpiùs laudaret, plerique opinabantur ad eam ipsum propendere, nolebantq; frustra obloqui alteri, quam credebant à Rege volente postponendam fore. Alioquin obuersabantur ante oculos formidolosa exēpla Vngariæ & Boëmiæ liberrimorum Regnorum, aliarumque insignium Prouinciarum ab Austriacis similibus affinitatibus in seruitutem hæreditariā compulsarum, propter quæ Poloni præsertim magis soliciti de salute Patriæ, semper ipsorum consanguinitates euitandas esse censebant. Vnde recenter Anno Christi 1592. Sigismundum III. Regem, vt vel vi à matrimonrio cum Anna Austriaca auocarent, (vnus ex Pontificibus impudenter dixerat eum consentiente Repub. vtramq; Austriacam sibi copulasse) Conuentum Andreouiæ celebrarāt, & cùm præuenti Regis in perficiendis tūc illis nuptijs celeritate, nihil effecisēt, in proximis tum Comitijs generalibus Regni inquisitionem seueriorem instituerunt, in qua Rex ille pactorum cum Austriacis propterea initorum strictam cogebatur reddere rationem, & non nisi post ambiguas de retinendo suo statu concertationes, reconciliatus fuit Regni Ordinibus. Contra secundam verò eiusdem Regis cum Constantia itidem Austriaca coniunctionem, non tantùm ob suspectam tam arctam amicitiam Austriacam, sed etiam quòd gens Polona natura incestas nuptias auersaretur (ex Pontificibus primarius dixerat ex

Vladislaus Rex indicit Comitia Ord. Regni Polon. 1637.

Vladislai Regiū propositū de ducenda vxore Niuernensi Ducissa.

Poloni prorsus obsistūt ne hæreticam Rex ducat vxorem.

Vladislaus Rex celat suū consilium de ducenda Austriaca.

Poloni semper Austriacas affinitates euitarunt.

A. C. 1637.

rat ex veteri Iudaica lege cum cognatis à latere inuicem coniunctis
non fuisse prohibitas nuptias; easque succedere feliciter Austriacis:
sed si Iudaismo insistamus, deueniendum erit ad absurda multarum Po-

Austriacorum incrementa ex nuptijs legittimis non ex dispensatis.

lygamiæ vxorum, simulque ancillarum, & Austriacorum incrementa pro-
uenerunt ex nuptijs legittimis, propter incestas autem defectiones Pro-
uinciarum bellaque difficilia) interpellarunt Summum Pontificem Ro-
manum tunc Clementem VIII. vt noluerit eas permittere. Præcesserant
obnuntiationes (initium Rokosij) Conuentus Belzensis, propter quas in
Comitijs A. C. 1605. Rex noluit introducere istam quæstionem in delibe-
rationem Senatus, nisi solutis Comitijs, postquam potior Senatorum pars
cum Zamoyscio Cancellario abierat. Successit deinde propter eas gra-
uissima Reipublicæ istius commotio *Rokoß* dicta. Ac postmodum intra

Poloniæ calamitates à nuptijs Regū dispensatis.

paucos Reginæ illius annos inuaserunt hoc Regnum calamitates plures,
quàm in mille annis possent numerari: vt secessio militaris à bello Mo-
schico, clades Stephani Potocki in Moldauia cum iactura Moldauiæ, cla-
des Cicoriensis Zolkieuij in eadem Moldauia, tum expeditio contra Tur-
cam Osmanum Chocimensis, & post eam militares rapinæ, damna Liuo-
niæ, Prussiæ, fames, pestes crudeliores, vt non vanè populi voces in pri-
mo aduentu eiusdem Constantiæ Reginæ Cracouiam, infaustas huius-
modi nuptias futuras fuisse præsagierint. Atq; talia silentio prateriebātur,
dum vnusquisque putaret Regis studium ad Niuernensem inclinare. Ac
licet Pontifices in suis sententijs (fortè quòd iam mentem Regis persen-
sissent) nonnisi Austriacam laudibus celebrarint, maior tamen pars Se-
natus applaudebat rumori de adamata Niuernensi, & permittebat Ele-
ctionem arbitrio Regis, qui tunc auditis Senatorum sententijs, super eis
se deliberaturum respondit. Finitis verò Comitijs statim designauerat

Vladislaus Rex mittit Legatos ad conducendam Sponsam Viennam.

Legatos ad accipiendam conducendamque Austriacam: ac præmiserat
Maximilianum Przerebski Castellanum Sieradiensem Viennam, vt pri-
mò requireret ab Imperatore cautionem pro adimplendis pactis talis ma-
trimonij ab Imperatore defuncto (obierat interim Ferdin. II. Imp.) per
Monachū Magnum stabilitis: sed ille post breue de istis colloquium, cùm
Imper. pacta Patris sui se rata habere nō posse respōdisset, vlteriori de eius

Legati Regis Vladislai Viennam veniūt cum Comitatu splendido.

disceptatione Legatis Regijs qui Viennam paulò post venturi erant, reli-
cta, (fortè quòd ita instructus fuisset) sponsaliorum nomine Regis cum
sponsa Regia stipulationem fecit, vt Legati (præcipui erant Ioannes Lip-
ski Episcopus Culmen. Dux Georgius Ossolinski Palatinus Sendomirien-
sis, Gaspar Dinoff Palatinus Sieradiensis, eosq; post triduum subsequu-

Ferdin. III. cōditiones dotales à Rege Vladislao datas irritas facit.

tus est Princeps Casimirus Regis germanus) Viennam venientes cum
Comitatu insignium Procerum Polonorum splendido, apparatuq; ambi-
tioso, nil amplius haberent quid agerent, nisi vt agnoscerent, salutarent-
que Regis sui sponsam. Sed Imperator dato responso, quòd prohibere-

Poloniæ Reginæ dotis nomine obligatur Vittengauia.

tur Austriacæ familiæ fædere Prouincias eius hæreditarias alienare, ne
videretur prorsus frustrasse spem Regis, tanta illa, totque dotum ac de-
bitorum nomina, vnica eaque nimium tenui obligatione conclusit, ac pro
eis vsum fructum possessionis Vittengauiensis in funesta illa confusione

rerum

A. C. 1637.

rerum Boëmicarum post Rosenbergium Nobilem Boëmum fisco Au-
striaco applicatæ (Viennæ vicinæ ne alia possesio Poloniæ confinis, eius
iuri adscribi videretur) Regi Reginæque addixit. Dum autem hæc age-

Rey Andreas Legat9 in Angliam.

rentur Viennæ, Rex Vladislaus expedierat ad Regem Angliæ, Andream
Rey Præfectum Libusensem, qui mutationem illam consilij Regij de filia
Palatini Rheni excusaret, eò quòd isti vti à fide Catholica multum alienæ
Senatus Regni Poloniæ totus Catholicus contradiceret, & Rex lege pu-
blica teneatur, ne accipiat vxorem nisi consentiente Senatu. Quod ni-

Angliæ Rex inuigne suscipit Legatum Regis Vladislai.

mium ægrè ferens Rex ille, venientem Legatum hunc Londinum diutiùs
ad audientiam suam admittere noluit, illique persuaderi curabat, vt tan-
tisper expectaret, donec Regem suum (quasi adhuc flecti posset) per li-
teras consuleret. Sed cùm Legatus (vt erat vir solers & arcanorum Re-
giorum conscius) mandata sibi data de expedienda ocyus Legatione se
preterire non posse, semel & iterum respondisset, vrgeretq; potiùs missio-

Angliæ Rex ægrè fert repulsam filiæ Palatini.

nem, tandem eum audiuit indignabundus, minimeq; simulans offensam,
æquè ex repulsa filiæ Palatini, atq; propter colligationem arctiorem Po-
lonorum cum Domo Austriaca, quam etiam omnes fæderis Germaniæ
socij suspectam habuerunt.

Sub idem tempus in Prussia cùm Rex Vladislaus in littore Pucensi Ci-

Vladisl. Rex classem comparat ad custodiam maris Baltici.

uitatem portumque de suo nomine vocatum *Vladislauia* fundari curasset,
comparassetque classem, quæ contra hostiles ex illo mari excursiones ex-
cubaret, pro ea alenda iure suo Regio moreq; in omnibus alijs Regnis Dy-
nastijsque vsitato, moderatum quoddam tributum ab aduenis mercatori-
bus ad littora Regni sui, præcipuè Dantiscam commeantibus exigi volue-
rat. Cuius instituti præcesserat exemplum sub Sigismundo Augusto Re-
ge Poloniæ: hocq; Nobilium Prouinciarum Prussiæ (imò & Ciuitatum

Gedanenses obsistunt Regis proposito de tenenda classe

præter Gedanum) Ordines summoperè expetebant. Gedanenses verò
ad omnes occasiones contradictionibus dilatandi suas libertates intenti,
& præsertim Magistratus in illa Ciuitate gerentes, ad quos opimiora lucra
ex istis tributis maritimis deriuantur, statim querelas molestiores conci-
tarunt, quòd ista priuilegijs ipsorum aduersarentur: Nec aliam defen-

Gedanensium frigidæ defensiones.

sionem causæ suæ adducebant, præter quòd Casimirus Rex Poloniæ in
Anno Christi 1472. cùm illam Ciuitatem eiectis Ordinis Teutonici Ma-
gistris pro Repub. Polona recepisset, Magistratui custodiam Maris com-
miserat. Sed qui custodiam maris alteri commisit, dominatum eius ha-

Poloniæ Reges semper habuerūt Dominium maris Baltici ex suis littoribus.

bere debuit, illumque potiùs stabilire quàm alienare censendus est, cum
subditis suis fideliter custodiendum commisit. Et cùm idem Rex conce-
dit vt Magistratus pro vsu Ciuitatis certum genus tributi *Zulag* dictum,
exigere posit à suis Ciuibus iure Regio, vtique non priuato iure suo pro-
prio, neque omnia quæ libuerit tributa Magistratui exigenda concessit;
& commodans Dominus ministro potestatis suæ partem, ea tota seipsum

Poloniæ Reges statuebāt tributa maritima.

non exuit. Hacq; potestate postmodum Sigismun. Primus Rex in eadem
Ciuitate aliud tributum Maritimum *Phfalgeldt* dictum constituit, illud-
que Augustus Rex, ac iterum Stephanus Rex citrà omnem querelam au-
xit; nec dum tamen vniuersam potestatem illam euanuisse æstimandum

Eeee 3 est,

A. C. 1637.

est, præsertim ita volentibus Prusiæ Ordinibus, & eò magis pro aduenis, quos immunitas Gedanensi Ciuitati data immunes non facit. Quæ paucis hic signasse sufficiat, cùm ad annos proximè subsequentes pertineant longiora circa hæc iurgia enata in consequenti Anno Christi 1638.

Cosacos tollere volunt Proceres Poloni.

Hoc eodem Anno licet fortuna exituq; tristiori Cosaci pro retinendis libertatibus suis laborarunt: Cùm enim diuersi Proceres Regni Poloniæ in ditionibus Kijouiensibus Cosacorũ præcipuis sedibus multas possessiones partim emptione, partim liberalitate Regis acquisiuissent, census earum vt augerent, licentiam Cosacorum quæ tali ipsorum proposito obstare videbatur, refrenari oportere apud Regem Senatumq; prædicabant. Itaque Summus Præfectus militaris Stanislaus Koniecpolski Castellanus Cracouiensis impensis publicis propugnaculum Hudak denominatum apud confluentem Samaræ ac Boristhenis loco ad eos coërcendos maximè opportuno extrui munirique fecit: & ne impediretur tale opus à Cosacis, (ab initio isti oppresserunt ibi præsidium ducentorum Germanorum peditum Regiorum cum suo Præfecto Mariano, omnesque opera diruerunt) eò maximam copiarum partem ad hyberna transire fecit. Cùmque ad istarum aduentum Cosaci vires quoque suas colligere cæpissent, & Duce suo Sáwá Konowicz eiusque consiliario Theodoro Onuskieuicio sibi suspecto in tumultu apud oppidum Borowica occiso, quibusdam factiosis, quo à proditoribus essent tutiores, Magistratus abrogassent, ille tanto citiùs contra ipsos promoueri iussit, negotio dato Nicolao Potocki Minori militari Præfecto Palatino Braclauiensi, vt quamprimùm eos antequam plures congregarentur adoriretur. Qui celeritate vsus, dum adhuc ipsi de nouis Magistratibus sibi sufficiendis dissentirent, & tumultuariè quendam Paulucum Ducem inexpertum pro illa expeditione sibi elegissent, vltra Corsunium in campis inter oppida Mosni & Kumeychi conuenientes deprehendit, & priusquam cursus præ castris (Thabor vocant) loco munitionis iunxissent, pedestres eorum (equites paucos eosque viles habebant) phalanges, dum earum præcipuum robur cum peditatu Regio acri congressu decertaret, cohortesque Germanicas (cæso Præfecto eorum Morello Gallo) & ipsiusmet Potocij Prætoriam Vngaricam iam profligasset, immisso quo præualebat equitatu facilè dissipauit. Cùmque à pugna Borouitiam recessissent, eos ibi obsedit, commeatuque ad obsidionem longiorem sustinendam destitutos coëgit, vt Ducem suum Paulucum cum alijs quatuor Antesignanis, captiuum ipsi tradiderint, fide accepta à sequestro talis deditionis Adamo Kisiel Succamerario Czerniechouiensi, quòd istis captiuis omnis culpa à Rege condonaretur. Sed nil profuit illa fides, vt in Comitijs Regni proximis Anno Christi 1638. videbimus.

Hudak. Arx construitur ad comprimendos Cosacos.

Cosaci præsidium Hudaci & Ducem suũ sibi suspectum trucidant.

Potocius Præfectus militaris profligat Cosacos apud Kumeychi.

Paulucus Cosacorum Dux deditione captus.

Tanas Arcem Cosaci Moschi capiunt.

Tanais fluuij situs.

Initio eiusdem Anni 1637. Cosaci Moscouiæ *Tanas* Arcem vulgò *Azak* seu Ozow dictam, apud ostium fluuij Tanais in paludem Mæotim, ac inde in pontum Euxinum defluentis sitam, expugnârant, præsidiumque Turcicum ibi excubans trucidarant. Quod Turca acerbiùs tulit, cùm ea Arx fines Imperij sui terminaret, eos custodiret, & Tartaros Tauricanos & Pe-

A. C. 1637.

tiercios in officio contineret, cohiberetq; Moscorum Cosacorum excursiones in illud mare. Vnde ad eam recuperandam statim iusserat exercitum classemq; comparari; sed has eius curas turbârunt motus Tartarorum Tauricanorum exorti mense Aprili huius Anni ex tali causa.

Cãtimir Murza cum suis Tartaris sedẽ sibi capit in Budziaki.

Cantimir Murza bellator famosus, eòque semper inuisus Sultanis seu Principibus illius gentis, ne istis subesset, transtulerat suum domicilium in campos *Budziaki* vocitatos propè Bialogrodum, (Moncastrum Cromero) Tehiniam, Kiliam, seu Achiliam, ac Moldauiæ Terras, sitos.

Quò sensim alij quoq; Tartarici Duces Arak Murza, Salamas Murza, ac fortiores quiq; qui cum ipso militare consueuerant, cum suis familijs commigrarunt, & in diem numerosa Tartarorum agmina ex Taurica in plerisq; locis arida, & pro tanto populo (multiplicati sunt nimium) angusta, ad spatiosa fertilissimaq; illa Moldauiæ latifundia transibant, assiduèq; colonias suas finesq; illorum camporum, protrudendo ab eis veteres habitatores Moldauos, dilatabant in tantum, quòd verendum fuisset ne totam Moldauiam si ibi diutiùs firmiusq; substitissent occuparent.

Poloniæ Regni cum Turcis pacta cauent ne Tartari habitent in cãpis Budziaki.

Ac licet Reges Poloniæ in pactis cum Turca suis hoc præcauerint, ne in illis campis *Budziaki* Tartari habitarent, (cum inde facilè in proxima Poloniæ territoria excurrere, suiq; aduentus omnem famam præuenire possent) ac Legati Regij Constantinopoli assiduè vrgerent, vt istæ nouæ coloniæ inde pellerentur, tamen Turca sine suo consensu ea fieri affirmans, ad omnia conniuebat: nempè quod ibi degentes Tartaros dum nõ dependerent ab Imperio sui Chami, obsequentiores & expeditiores haberet ad irruptiones in Vngariam, Transiluaniam, Poloniam, faciendas.

Tartarorum Cham mouet contra Cantimirum eumq́ profligat.

Cham itaque hoc modo potentiam suam imminui, suasq; Terras Tauricanas habitatoribus destitui ægrè ferens, collectis copijs, contra Cantimirum ad eos campos contendit, occurrentesque sibi Cantimirianas turmas (erant 20. millia equitum) profligauit, septem millibus ex eis cæsis, & Cantimirum qui ab eo conflictu transmisso apud Kiliam (Achillea Cromero) Danubio secesserat, ad campos (ibi quoque Tartari sumpserunt sibi sedem à cæde Varnensi Vladislai Regis) Dobrucenses persequebatur: donec Turcarum Imperator Amurates vt sedaret tantam tempestatem, simulata tantisper contra Chamum offensa, Cantimirum ad se vocatum (cui succensebat ideò quod nuper iussus ad bellum Persicum cum suis Tartaris ire recusarat) strangulari iussit: hocque Chamo per suum Causium nunciari iussit, & vt Tartaros suos reuocaret in Tauricam permisit. Atq; ita Cham re ex voto suo vti credebat gesta, redierat in Tauricã, eòq; omnem plebem Tartaricam ex illis campis *Budziaki* remeare coëgerat, relictis paucorum circa Bialogrodiam Pagorum veteribus incolis. Præcipui tamen Murzæ (isti sunt Duces bellici seu Nobiliores in illa gẽte) socij Cantimiri, cùm & Turcis qui Cantimirum deceperant blandis promissis non fiderent, & Chamum sibi offensum timerent, confugerant ad Præfectum supremum militiæ, aliosq; Proceres Poloniæ illorum confinium custodes, offerendo defectionem à Chamo & à Turcis, & subiectionem Regno Poloniæ, dũmodo ipsis sedes aliqua assignaretur, seu si persisterent

Tartari Dobrucenses à clade Varnẽsi Vladislai Regis.

Cantimir Murzã facit strangulari Turca.

Tartarorum Cham reducit Tartaros in Tauricam ex campis Budziaki.

Tartari deficere voluntã suo Chamo & Turca ad Polonos.

A. C. 1637.

ſterent incolere illos campos *Budziaki*, cõtra Turcas Chamumq́; auxilia eis darentur. Quæ petitio in alia ordinatiori Reipub. non ingrata fuiſſet, & attuliſſet commoda ingentia, ſed hic oſcitantia ſemper conſilia, tunc vſque obtorpuerant.

Turcarũ ars in puniendis Tartaris ſeditioſis.

Et non multò Baſſa Siliſtriæ veniens Białogrodum, illis Murſis permiſit vt remanerent in illis campis, dummodo quieti viuerent; & cùm iam ſecuri eſſent, tredecim ex ipſis inſigniores vna nocte necari curauit; Chamo quoque illi Turca mox Principatum abrogârat, & in eius locum ſubrogârat Sultanum Sangerei, filium Caſigeri quondam Principis Tartarorum viri bellicoſi, qui in Vngaria in obſidione Iaurini & Agriæ multa damna Chriſtianis intulerat.

Caſimirus Poloniæ Princeps conducit Viennã Sponſam Regi fratri.

Cecilia Regina Poloniæ coronatur.

Nunc vt ad Sponſam Regis Vladiſlai redeamus, eam Princeps Caſimirus cum Legatis Regijs Vienna Auſtriæ ſub finem menſis Auguſti ab Imperatore dimiſſam, aſſociatam à vidua Claudia Medicea Leopoldi Archiducis olim vxore, rectà Varſauiam menſe Septembre conduxit, ibiq́; ab Archiepiſcopo Gneſnenſe Ioanne Węzyk ſolenni ritu deſpõſata Regi, coronataq́; fuit inſignijs Regijs, quæ Præfectus ærarij Cracouia (non ſine querelis Ordinum Regni, quod alibi quàm Cracouiæ Regina coronaretur) adferri curârat. Nec magna celebritate illæ nuptiæ peragebantur, deerat pompa alijs Regibus vſitata, Senatoresq́; aderant pauci. Munera tamen eximij pretij nouæ Reginę plurima miſerant Proceres ferè omnes, ac Ciuitates, Societatesq́; inſigniores.

Statim autem Rex Vladiſlaus indixerat Comitia Generalia Ordinibus Regni Varſauiæ ad finem menſis Martij Anni ſubſequentis 1638. in quibus potiſſimum de donatione propter nuptias nouæ Reginæ à Republ. facienda tractaretur. Ad quæ priuſquam tranſeamus memoranda ſunt externa.

Ferd. II. Imperator moritur 15. Febr. 1637.

Et primùm Germanica vti viciniora, in quibus præcipuum primùm occurrit mors Ferdinandi II. Imperatoris, qui poſtquam effecerat in Comitijs Ratisbonenſibus, vt filius eius Ferdinandus III. eligeretur, coronareturq́; Romanorum Rex, & eius vxor eadem Imperatoria Corona initio menſis Ianuarij iſtius A.C. 1637. inſigniretur, Viennam redijt; ibiq́ue longo ſtomachi (prouocatione quotidianæ, vt ab obeſitate alleuiaretur vomitionis debilitati) vitio conſumptus, die 15. menſis Februarij (quo Valnſtenium Egeræ ante triennium mactari fecerat) placidè animam exhalauit: Princeps moribus manſuetis, Religioſoq́; magis otio natus, & nunquam ad aliquam expeditionem bellicam, niſi ſemel ad infauſtam recuperationem Caniſiæ ipſemet iuit, ſed per miniſtros arma ſemper tractauit; nullus tamen dici poſſet illo fortunacior in bellis gerendis, ſi ea finire voluiſſet: ſed dum vno alteroq́; necdum finito, (inexorabilis in reſtituendo Palatinatu infiniti belli perpetua anſa) alia inſuper prouocat, omnia tot victoriarum ſuarum emolumenta amiſit, poſteriſque ſuis grauiora bella, & non eandem felicitatem relinquens, eorum rem in difficillimum periculorum longorum diſcrimen adduxit. Ab eius enim morte fortuna Auſtriaca nutare incæpit, ſub pondere grauiorum periculorum

Ferd. II. Imp. felicitas in bellis.

lorum

A. C. 1637.

Galli maiori conatu bellum contra Auſtriacos promouent.

lorum paulò poſt enatorum, præſertim ab illa denunciatione belli Gallis, qui molem omnem potentiæ Auſtriacorum in ſe vndiq́; conuerti videntes, ad eam auertendam pluribus eorum ditionum partibus infeſta arma intulerunt, & in Germaniam maiora auxilia miſerunt. Hiſque ſubnixi Sueci, cum iam Garzium, Lansbergam, Vſedomiam, Voliniam, Volgaſtum, Damnitium, omniaque in Marchia & Pomerania loca meliora ſub iſtud tempus amiſiſſent, & nonniſi Stetinum paucaq́; maritima præſidia (vanum eſt ſingula recenſere cùm ſæpiùs nunc ab iſto, nunc ab alio fuerint quæſita & amiſſa) manu lubrica retinerent, mox recuperârunt, ac in Saxoniam Boëmiamq́; reuerſi, totam Germaniam ad inſtaurandam fæderis ſui potentiam animârunt. Bernardus quoq́; Dux Vinmarienſis, ſubſidijs à Rege Galliæ maioribus acceptis in Alſatia Molbergam, Endingam, multaq́; loca circa Kencingam cæpit: in Burgundia captis aliquot Oppidis, Prouinciales Lotaringicasq́; copias circa Veſuntiũ menſe Iunio profligauit: inde ad Rhenum progrediens circa vicum Rhenouienſem caſtris poſitis, Verthio Bauaricarum copiarum Duci Cæſarianisq́; multum negotij faceſsijt. Galli verò interim Inſulas S. Margarethæ & S. Honorati Marſiliæ littoribus vicinas, ſimiliter & Capellam, Corbiam, Caſtelletum, aliaq́; Picardiæ oppida Hiſpanicis præſidijs inde eiectis recuperârunt. Et in Burgundiæ Comitatu Dux Longauillanus oppidum S. Amour, eiuſq́; Arcem acri oppugnatione cum diuerſis vicinis Caſtellis in ſuam poteſtatem redegit: Demumq́; menſe Septembre Blacteranum quoque cum Arce vi cæpit. Alius verò exercitus Gallorum cum Mariſſallo Caſtilonio in Ducatu Lucemburgenſi Dunuillerium inſigne Oppidum poſt longam oppugnationem occupauit: tertiuſque eorum exercitus cum Cardinali Valetta & Mariſſallo de Forze ac Duce Candalano multa damna Hiſpanis dedit, Chimaco & diuerſis circa Aueſnas in Hannonia oppidis expugnatis, cæſisq́; ex Cardinalis Hiſpani Gubernatoris Belgij circa Maubegam ineunte Octobre exercitu plurimis, impedimentiſque cum apparatu Caſtrenſi ablatis. Cùmq́; Hiſpani illas denunciationes belli ratas habentes, ipſi quoque ſuperatis montibus Pyrenæis in agros Galliæ Narbonenſis conduxiſſent numeroſos exercitus, ibiq́; Leucatam oppugnarent ſub finem Septembris huius Anni, totumque illud Territorium Narbonæ vicinum populationibus diuexarent, Galli ad inſperatam illam irruptionem non prouiſi, tumultuariè tamen ex Prouincialibus Nobilibus illius viciniæ fortem pugnatorum manum Ducis Hallerini, & Archiepiſcopi Burdegalenſis opera collegerunt, qua non tantùm oppidum illud Leucatenſe ab obſidione liberarunt, ſed etiam caſtris exuerunt Hiſpanos, omneq́; inſtrumentum bellicum cum impedimentis eis ademerunt, propè quatuor millibus ex eis cæſis, alijſq́; viuis captis, vt paucisſimi fuga ad montes Pyrenæos elapſi, ex illa expeditione euaſerint. Hæcq́; commotio à parte Hiſpanorum facta, quaſi noui belli initium inter iſtas gentes fecit, vt in conſequentib9 annis conſtabit.

Sueci auxilijs Gallicis reſtaurant ſuas vires.

Bernardus Dux Vinmarienſis in Alſatia & Burgundia multa loca capit.

Galli recuperant Inſulas Marſiliæ.

S. Amour in Burgũdiæ Comitatu Galli capiunt.

Galli circa Aueſnas hoſtiliter graſſantur, ac Hiſpanos profligat.

Leucatam in Gallia Hiſpani obſident.

Leucatã Galli liberant cæduntq́; Hiſpanos.

In Italia quoque Gallica præſidia Montisferrati & Pedemontana fuerunt aucta, & cum illis Criquius Mariſſallus Martinum Aragonium cum

Galli in Montisferrato Hiſpanos profligant.

A. C. 1637.

Sabaudiæ Dux Victorius moritur.

Mediolanensibus militijs Cunicam Oppidum à Gallis occupatum oppugnare volentem, sub finem Septembris huius Anni profligauit, duobus millibus ex eius exercitu cæsis, plurimisque viuis vnà cum quindecim signis militaribus captis. Auxit autem materiam istius belli Italici, mors Victorij Allobrogum Ducis medio mense Octobre defuncti, relictis duobus filijs masculis immaturis, vno annorum sex, altero annorum quatuor, quibus testamento dedit tutorem vxorem suam Regis Galliæ sororem germanam, fratres autem suos Principem Thomam, & Mauritium Cardinalem ab hac tutoria exclusit. At quanta bella ex tali causa promanarint, subsequentium temporum series docebit. Paulò ante mortem istius Principis mense Septembre, decesserat etiam Carolus Dux Mantuæ & Niuernensis, relicto vnico ex filio suo Nepote octenni, cuius hæreditatis administrationem fæminea quoque potestas, nimirum Mater tam teneri Principis obtinuit, sub tutela Imperatricis Leoneræ Ferdinandi II. Imp. vidua, tum & Regis Galliæ, & Reipub. Venetæ testamento Ducis defuncti eidem pupillo & viduæ præscripta.

Mantuæ Dux Carolus moritur.

Bredam obsident Hollandi.

Hoc eodem Anno Hollandi postquam recuperarunt propugnaculum Senchianum è manibus Hispanicis, collecto exercitu Bredam Brabantiæ, quam ante duodecim annos amiserant, obsederunt medio mense Iunio, ductisq; circum fossis, operis ac aggeribus eam ita concluserunt, vt veniens Administrator Belgij Cardinalis cum numerosis suis copijs, nulla ratione potuerit subuenire obsessis: sed vt auocaret ad defendenda propria hostes, aut damna sua aliunde compensaret, Venloam obsedit: statimq; ab initio inchoatæ oppugnationis populus illius Ciuitatis tumultuari cæpit, vt Præfectus ibi militaris Brederodius de deditione tractare fuerit coactus, eamque conclusit sub finem Augusti, accepta securitate abeundi cum suis militibus noningentis Grauium. Similemque deditionem paulò post medio mense Septembre fecit præsidium Hollandicum Ruremundæ.

Venloam Hispani deditione capiunt.

Ruremunda deditur Hispanis.

Cæterùm Auraniæ Princeps Henricus Hollandorum Dux, obsidionem Bredæ nihilominus strenuè continuauit, & vi summa expugnatis propugnaculis exterioribus, inter sanguinolentos conflictus cum erumpentibus obsessis frequenter commissis, mortemq; ab vtraq; parte fortiorum quorumq; militum, vineis & alueis actis, eisq; aqua fossarum Ciuitatem cingentium demissa, & cuniculis subter mænia productis, tandem medio mense Octobre effecit, vt propugnatores desperatis auxilijs & defensione, deditionem tractarint, conditionibus tamen honestis: inter quas præcipuæ erant, quòd oppidanis æquè Romano Catholicis atque Reformatis priuilegia immunitatesq; à tributis dandis, militibusq; hospitio recipiendis seu alendis veteres, ac quibus gaudebant ante Anno C. 1590. 1625. dum adhuc essent in potestate Ordinum Hollandiæ, integrè conseruarentur: singulisq; qui vellent intra quadriennium, venditis suis bonis, aliò liceret commigrare, vel etiam iterum reuerti. Militibus verò præsidiarijs permissum fuit (erant mille octingenti superstites sani præter ægrotos) cum suis impedimentis, armisq; ac vexillis passis, tympanisq; sonan-

Bredam capiunt Hollandi.

tibus Mechliniam transire, ægris verò tam diu donec conualescerent Bredæ subsistere.

A. C. 1637

Paulò post tamen sub finem mensis Nouembris illa Romano Catholicis promissa securitas ex leui suspicione, quòd nocte ianuis obseratis Festiuitatem S. Catherinæ magno numero congregati celebrarent, fuerat violata, solennitatesq; huiusmodi sacrorum prohibitæ, & eorum plerique ex Ciuitate sunt expulsi.

Bredæ promissa Catholicis securitas violatur.

Nec dispari fortunę fauore vsi sunt Hollandi in mari quoq; hoc anno, nam eorum classiarij ex mari Athlantico profecti versus Indias Orientales, superato capite viridi cùm tenuissent littus Guineæ, (est alia Guinea noua dicta sub Polo Antarctico, nec dum satis explorata) quæ est obuersa tergo Africæ, præsertim Libiæ interiori ad meridiem, abundatq; præcipuæ elephantorum, eboris, aurique, tum & orizæ, hordei, ouium, auiū, piscium copia, Propugnaculum ibi Hispanorum *Mina* vocitatum terra mariq; obsederunt, primoq; cum Nigretis (ita vocantur populi Regionis illius à fluuio Nigrite, arenas nigras voluente, qui eam prætei labitur, Nilo magnitudinis eluuione, pisciumq; genere similis, in Æthyopicumque mare exoneratur, & quòd sint nigerrimi) occurrentibus ad littora, acerrimè conflixerunt, eosq; ægrè ac amissis propè quadraginta ex suis ad syluestria abegerunt. Deinde triduo continuata oppugnatione, illius propugnaculi præsidiarios Hispanos (erant ducenti) ad deditionem coëgerunt, data ipsis fide, vt securi ad Insulam S. Thomæ præsidijs Hispanicis munitam, nauigijs transportarentur, relicto omni apparatu bellico qui ibi habebatur copioso.

Minam Guineæ propugnaculum capiunt Hollandi.

Atque ita Hollandi acquisierunt vsum commerciorum totius illius Regionis, occupato eius littore, quod vniuersum hoc vnico propugnaculo Hispani ab A. C. 1520. in sua potestate continuerunt.

Annus Christi 1638.

Erùm Annus Christi, Millesimus Sexcentesimus Trigesimus Octauus, ijsdem Hollãdis minus felicitèr successit: cùm enim initio mensis Iunij ad Calloum propugnaculum Flandriæ in aduersa Antuerpiæ ripa consistens, summo silentio venientes, illud nonnisi à quadraginta militibus custoditū facilè intercæpissent, priusquam operas ad persistendum ibi necessarias extruere potuerunt, ab Hispanis, Flandrisq; Antuerpia, Mechlinia, alijsque vicinioribus locis magna multitudine celeritateq; concurrentibus fuerunt oppresi, cæsi mille ducenti vnà cum filio Vilhelmi Nassouij (patruelis Henrici) isti⁹ expeditionis Duce, capti plusquã bis mille, & in aquis vicini ibi lacus plurimi demersi, vt è sex millibus peditum, & ducentis Equitibus, vix tertia pars euaserit salua, impedimentis omnibus cum octuaginta nauigijs in potestate Hispanorum relictis. Ex Hispanicis tamen non pauci quoque Ordinum

Hollãdi apud Calloum cladem accipiũt.

 Ducto-

A. C. 1637.

Ductores, vnà cum sexcentis gregarijs militibus ibidem perierant.

Hispani Hollandicos circa Voum inuadunt.

Geldriã Hollandi irrito euentu obsident.

Sub finem autem mensis Iulij Hispani vlturi illam irruptionem, propè mille ducenti Antuerpia nocte emissi Bergopsomam cùm iuissent, in stationem equitatus Hollandici propè propugnaculum Vou incidentes, plusquàm mille equos ipsis ademerunt, nec paucis cæsis, aliquot Ordinum ductores captiuos abduxerũt, desideratis tamen ex suis propè quadringentis. Et demum Hollandi in fine Augusti, cum obsidione Geldriam Ciuitatem cinxissent, eam quoque irritam deserere sunt coacti: ab obsessis enim demisso lacu, aquisq; inde latè circumstagnãtibus præpediti, quominus castra sua vndique probè munire possent, ad aduentum Lamboy cum exercitu in auxilium obsessis, non tentato prælio inde recesserunt, aliquot tormentis quæ in itinere nimium limoso hæserant, hosti relictis: nihilq; aliud hoc anno insigne egerunt.

Hollandi Dunchercanas naues expugnãt.

Verùm subsequenti Anno C. 1639. sub finem mensis Februarij eorum Nauarchi classem Dunchercanam profligârunt, captis ex ea duabus nauibus, ac tribus in arenosa compulsis, ibique demersis, alijsque tormentorum ictibus multum laceratis, & ex clasiarijs propè mille cæsis.

Et iterum ijdẽ Hollandici memorabilem (similẽ prorsus illi quàm olim A.C.1588. habuerunt Angli cum classe Hispani Regis Philippi II. apud Caletum) commiserunt pugnam cum alia triginta sex maioribus bellicis, & viginti quinque minoribus nauibus constãte classe Dunchercam ex Hispania contendente; quam primò sub finem Septembris, per biduanum propè Doueram conflictum ad littora Angliæ compulerunt.

Hollandorum cum Hispanis pugna naualis celebris

Cumq; tunc capta vna hostili naui, & in suis nauigijs passo damno aliquo, deficiente puluere nitrato Caletum recessissent, accitis deinde maiori numero suis socijs, nauibusque re tormentaria meliùs instructis, eam circa portum Angliæ Dynesium hærentem tanto feruore circa finem Octobris oppugnarunt, vt nonnisi septem naues cum Prætoria, ac Architalasso Antonio de Oquenda perforatæ Dunchercam, ac aliæ decem ad portus Anglicos euaserint: vndecim magnæ naues, & minores aliquot cum mille quingentis militibus, nauclerisque captiuæ Amstelrodamum sunt conductæ, reliquæ verò partim exustæ, partim demersæ vna cum plurimis nobilioribus Hispanis perierunt. Sed latiùs ista recensere pertinebit ad annorum consequentium scriptores, ijdemque reuelare poterunt arcanum emissionis, susceptæq; expeditionis illius classis, (Flandria ea tunc non indigebat) siue pro inuadenda Elspurga propugnaculo Sueciæ, mare Germanicum custodiente, ad auertendum eò bellum ex Germania, siue ad iuuandum Danum contra Hollandos, quibus multæ cum illo Rege fuerunt tunc contentiones de tributo nouo mercatoribus angustias Zunt Danicas transeuntibus imposito.

Polonorũ Comitia Varsauiæ 1638.

In Comitijs verò Generalibus Ordinum Regni Poloniæ sub finem Martij istius Anni Christi 1638. inchoatis, potissimum (alia habentur in volumine legum publico) de donatione propter nuptias Reginæ nouæ facienda agebatur, quod negotium variæ perplexitates de Præfecturis Regiorum bonorum in vsumfructum eidem Reginæ dandis, diu multũq; remo-

A. C. 1638

remorabantur, & Comitiorum tempus præscriptum sex hebdomadarum, traxerunt vltrà ad decem dies; obseruantiores enim legum publicarum volebant, vt non aliæ, nec cum maiori censu Præfecturæ isti donationi addicerentur, nisi eæ quas iam pro similibus donationibus Respublica destinarat, & in quibus nihil hæreditarij iuris vsurpari valeret. Vicit tamen omnem difficultatem sedulitas Regiorum, qui tali occasione Reginæ gratiam sibi conciliantes, præsertim postquam pleriq; Nunciorum pertæsi solito longioris moræ, non expectato fine ad propria abierant, liberaliorem donationis istius legem conscribi curarunt: cum cautione tamen quòd nonnisi in vita sua, & quousque degeret in Polonia Regina, ea gauderet. In ejsdem Comitijs de tributo maritimo apud portum Gedanensem instituendo disceptabatur, concordiq; voluntate omnes Ordines, etiam Prouinciarum Prussiæ statibus consentientibus decreuerunt, vt institueretur exigente Reipub. necessitate, in qua alia quoque Regna tali subsidio atq; prærogatiua liberè vtuntur: Ac delegarunt ad illud æstimandum ordinandumq; tàm ex Senatu quàm ex Equestri statu viros primarios. Quod Gedanenses impotentiùs accipientes, plebem Vrbanam (planè inuitam, & quæ palàm obtestabatur quòd Regis mandatis parere mallet) ad tumultuandum pro defensione (vt aiebant) iurium suorum concitabant, militem externum statìm conduxerunt, vana ostentatione, cùm à parte Regia nulla vis pararetur, nullus prorsùs exercitus conscriberetur, adessentq; remedia quibus Rex absque armorum strepitu ius suum tàm perspicuum retineret.

Poloniæ Reginæ donatio propter nuptias facta.

Poloniæ Ordines cõstituunt tributum maritimum apud Gedanũ.

Gedanenses tumultuantur propter nouũ tributum.

Hinc deinde sumpto argumento, studiosiores partium stylo certarunt; diuersæq; disputationes circa ista scriptis & typis diuulgabantur: sed à partibus Regijs eruditiores, elegantiores, solertioresque, præsertim Danielis Crusij, cui defensores Gedanensium non respondisse, sed veluti anseres rauci, canoro olori obstrepuisse videbantur: Et insuper nimium denudarunt heros suos, propalàm factis ipsorum arcanis, quæ clarè testantur eos quicquid habent libertatum, nonnisi à Regibus Poloniæ obtinuisse, & quod non obtinuerunt, temerè vsurpare certè non posse. Verùm singularius ista discutere, & quomodo largitionibus sopita conquieuerunt recensere, proximi temporis scriptoribus incumbet.

Gedanenses nonnisi à Regibus Poloniæ habent libertates.

Ac horum quidem causæ nusquam defuerunt fautores, sed Cosacis nemo opitulari voluit, & Paulucus eorum Dux vnà cum socijs, de quibus supra diximus, nec quicquam fidem sibi ab Adamo Kisiel Succamerario Cierniechouiensi salutis datam implorando, sub eijsdem Comitijs capitis supplicium tulit, & omnes immunitates vnà cum oppido Techtimirow isti societati à Regibus Poloniæ concessæ, abrogatæ fuerunt, negotio dato Præfectis bellicis vt aliam expeditionem contra ipsos susciperẽt, reliquisque qui tali Comitiorum decreto resisterent extirpatis nouam normam militiæ Cosacæ ordinarent. Vnde ipsi maiori cura in Anno isto securitati suæ prouiderunt: & cùm ille idem Præfectus militaris Nicolaus Potocki contra ipsos mouisset, ipsi quoque post magnas clades Duce Ostrazino & Skidano apud oppidum Holtew & Lubnia Stanislao Potocki Du-

Cosacorum Dux Paulucus capite plectitur.

Cosacos ad tollendos expeditio decernitur.

cki Du-

A. C. 1638.

cki Ductori tunc partis Regij exercitus illatas, vltrà Boristhenem iuxta fluuium Starcza, assumpto sibi alio Duce Demetrio Tymosewic Hunia denominato, castra posuerunt, eaque vallo fossaq; ac curribus circum dispositis ita munierunt, quòd toto mense Iulio & Augusto oppugnati, omnes insultus oppugnatorum represserunt,& excursionibus suis multa damna illis dederunt, pedites Germanos, qui ipsorum castris proximè imminebant,facta in eorum stationem irruptione, tormentisq; inde ablatis ferè omnes trucidarunt,ex Equitatu hastato seu Vsarorum Polonico, qui iussus(nimium incautè)à Præfecto militiæ,in eorū castra benè munita irruere conabatur, fortiorem quemq; bombardarū iaculis prostrauerūt, vt plures ibi nobiles veteraniq; milites quàm in toto bello nuper Prussico perierint. Nec ad vllos tractatus deditionis elici potuerunt,nullumq; ex suis Antesignanis dedere voluerunt,propter fidē Pauluco non seruatā. Tandē tamen cum Præfectus militiæ,in proximis Comitijs restituēdas illis fore suas pristinas libertates spopondisset,promiserunt quòd interim Duci à Rege sibi dando parere, militiamq; suam nonnisi arbitrio illius, ac in numero sex millium à Republica dudum præscripto exercere vellent. Sed neq; tunc ipsis promissa seruabantur,nam cum accepta itineris securitate, solutis castris manipulatim ad propria (præcipuum eorum robur propè duodecim millium cum Filonino & Ostrazino Tribunis secesserat inde in Moschouiam,& aliqui ad Tartaros) dilaberentur,plurimi eorum à milite Regio trucidabantur, & Priuilegia ipsorum in ambiguis Comitiorum deliberationibus manserunt; quodq; magis Dux illis à Rege nunc vnus,nunc alter datus, nil præclari (vt eorum genuini olim Duces) bello gessit,ac potiùs spectauit,quàm auertit sæpiùs incursiones Tartaricas Cosacis illudentibus nouitati consiliorum ipsius; præsertim cum A.C.1640. mense Februar. Tartari excurrentes,omne territoriū Peresslauiæ,Corsuni, ac ditiones Visniouiecij præsidio Cosacorum post illud bellum destitutas deuastarunt, & Koniecpolscius Dux cum militijs stipendiarijs eò accurrens non potuit assequi eos abeuntes cum triginta millibus captiuis ac prēda ingenti. Nullumq; penitùs operę preciū prouenit ex illa metamorphosi, præter lucra priuatorum & damna Reipub. ingentia, maioraq; videbit ætas futura, cum loco præsidij Cosacorum vigilis ac gratuiti, pro custodia propugnaculi Hudaci,& contra Tartaros alere tenebitur tardigradum stipendiarium,quod ipsi multis tributis agrarijs constabit.

Cosaci multa damna dant Regijs copijs.

Cosaci accepta securitate restitutionis suorum priuilegiorum obsequiū promittunt.

Paulò ante hæc Comitia obierat Thomas Zamoyski Supremus Regni Cancellarius,die 5.mensis Ianuarij ætatis annorum quadradinta quatuor, quem Magistratum capessente de more Petro Gembicki Vicecancellario Regni, istius officium contulit Rex Duci Georgio Ossolinski Palatino tunc Sendomiriensi,viro excelsi animi ac ingenij,& quantum uis sublimis fastigij honore digno. Nec multò post eadem Comitia Ioannes Węzyk Archiepiscopus Gnesnensis sexagesimo tertio ætatis suę anno decesserat, inter spem & expectationem dignitatis Cardinalitiæ ab Vrbano VIII.PP. sibi promissæ,in cuius locum fauore Reginæ successit Ioannes Lipski Episcopus Culmensis, frugalior, quo cæteræ virtutes in tali dignitate popularitatis

Zamoyscius Cancellarius obijt.

Ossolinio datur officium Vicecācellarij.

Ioannes Wezyk Primas Reg. moritur.

Lipski obtinet Archiepiscop. Gnesnensem.

A. C. 1638.

laritatis hospitalitatisq; perpetua officina, facilè obscurantur. Nec multò post nempè A.C.1641. vndecima Maij dolore viscerum extinctus,dedit locum in eadem Sede Primatiali Matthiæ Lubienski Episcopo Vladislauiensi septuagenario. Isti verò in Vladislauiensi suffectus fuit Nicolaus Albertus Gniewosz de Olexow,legationibus ad Imperatorem Ferdinandum II. & ad Ludouicum XIII.Galliæ Regem, tum & munere Secretarij Magni ac Cancellarij Reginæ egregiè perfunctus.

Lubiēski succedit in Archiepiscopatū Gnesnensem.

Dum autem in Polonia hæc aguntur, Casimirus Princeps Regis germanus animi causa iuerat Genuam, indeq; transfretabat in Hispaniam, vt eam viseret: sed cùm Marsiliam prætemauigaret, descendissetq; in illud littus Gallicum ad refocillandum à tædio ex æstu marino debilitatas vires tali labori non assuetas, à Præfecto Arcis ibi maritimæ dictæ *Torr de Boch*, cum suo Comitatu fuit detentus, abductusq; ad Arcem Chalon, & deinde Citeronem,ibi sub custodijs(& quidem strictis quibus ipsemet stipendia soluere cogebatur) propè biennio hæsit. Nec potuit inde liberari intercesione Summi Pontificis Romani, neq; deprecatorijs (Galli obijciebant quòd militauerit Imperatori in Germania cōtra Regem Galliæ, & irruptionem Polonorum in Picardiam nuper factam) literis Regis Vladislai, donec missus eò Legatus Christopherus Gąsiowski Palatinus Smolenscі, facta cautione nomine Regio & Ordinum Regni Poloniæ, quòd ea iniuria,non esset vlla occasione vindicanda,eum demum in A.C. 1640. reduxit in Poloniam. Nec multò post A.C. 1643. sub finem Septembris Loretum, & inde Romam veniens idem Princeps Casimirus, concepta ab illa captiuitate melancholia, secesserat ad agendam vitam monasticam in Religione Societatis Iesu,& (in quo maximè offendit) Rege fratre inconsulto; sicq; probauit euentus peregrinationes huiusmodi, Regum filijs non conuenire.

Casimirus Princeps Poloniæ Galliæ detentus sub custodijs.

Casimirus Princeps Poloniæ liberatur ex custodijs Gallicis.

Rex autem Vladislaus expeditis Comitijs cùm assiduè conflictaretur cum morbis calculi, podagræ, debilitatisque ventriculi,persuasus à Medicis excurrerat ad Termas Badenses vltrà Viennam propè Neostadium,associatus à Regina,Reginula sua sorore,& selectiorum familiarium suorū Comitatu,in quo tamen aderant nonnulli Senatores primarij cum vxoribus: valetudinemq; ibi(siue beneficio illarum aquarum, siue quòd tantisper vsus fuisset moderatiori victu, & abstinuisset à nocuis) recuperarat. Et in reditu Imperatorem (qui interim Pragæ cum Electore Saxoniæ de rebus Imperij consilia agitauit) Nikelsburgi in Morauia habuit obuium,biduoq; colloquijs,cōuiuijs,laxamentisq; ibi insumptis, (magnificentiam epularum toto eo tempore tanto hospiti eiusq; Comitatui ab Imperatore exhibitarum,profusioremq; in remunerandis ministris Imperatorijs Regiam munificentiam, cuius æstimatio triplo impensas illas Imperatoris superauit, alij describent) mense Octobre redierat Varsauiam.

Vladislaus Rex it ad Termas Badenses.

Vlad. Rex fit obuius Ferdināndo III. Imperatori.

Nec multò post cōcesserat in Lituaniam totoq; subsequenti A.C.1639. ibi mansit,nihilq; aliud notatu dignū tunc egit, præter quod Vilnæ solenni ritu tradiderat successionem fiduciariam Prouinciæ Curlandiæ (multæ querelæ audiebantur in proximis Comitijs, propterea quòd non in Comitijs

Curlandiæ feudum datur Ketlero Vilnæ à Vladislao Rege 1369.

A. C. 1638.

mitijs Regni, nec præuio decreto Ordinum, illa fiducia fuerit tradita) Vilhelmi Ketleri Ducis olim Curlandiæ filio.

Vladislao Regi naſcitur filius 1. Aprilis Anno 1640.

Vladislai Regis vxor moritur 1644.

Idem Rex Vladiſlaꝰ poſt diuturnũ ſterilitatis metum tandẽ ad meliores ſpes fuit erectus conceptu Reginæ, ex quo in ſubſequẽti A.C.1640. ſuſcepit filium prima Aprilis die Dominico Palmarum in aurora in lucem editum, Sigiſmundum Caſimirum denominatum. Secundo verò partu eadem Regina ediderat fæminam A. C. 1643. menſe Ianuario poſt paucos dies extinctam: & demum A. C. 1644. Vilnæ circa tertium partum abortiuum obierat 24. Martij, cum omnium opinione Regi marito ſuperſtes futura fuiſſe crederetur. Tuncq; primùm Vladiſlaus Rex vberioribus lachrymis ac lugubri habitu probauit ſuum teneriorẽ in eam amorem, ac apparatu ſumptuoſo eius funus conduxit Cracouiam, condiq; fecerat in Pontificali Arcis illius Templo. Et cùm ad illam pompam funebrem plurimi, ijque primarij Senatores conueniſſent, inſtituto conſilio rogauit eorum ſententias, ſi qua ratione iuuare poſſet Ferdinandum III. Imperatorem contra molitiones Georgij Ragocij Tranſiluaniæ Principis, qui ſub hoc tempus ſumptis armis, Caſſouiam & diuerſa alia munitiora Regij iuris in Vngaria loca in nomen ſuum occupabat, pleriſq; Proceribus ab obſequio Imperatoris ad eius partes concedentibus, prætexta cauſa quaſi eorũ libertates violarẽtur, tantò magis ſi Imperator, vti decreuerat, filium ſuum primogenitum Ferdinandum IV. faceret inaugurari in Regem Vngariæ, quaſi hęreditariæ ſucceſsionis iure, neglecta prętogatiua liberæ electionis, nec expectato concordi Ordinum illius gẽtis conſenſu.

Vlad. Rex tractat de iuuando Imperatore in Vngaria.

Ac pleriq; Senatores vt Regis propenſioni obſecundarent, dicebant illam tempeſtatem poſſe confinijs Poloniæ, præſertim Cracouiæ adferre periculum, & ad eam comprimendam vti contra comunem hoſtem cum Imperatore coniungenda eſſe arma: ſed vicit ſententia aliorum qui ſuaſerũt, ne Reſpub. dum non laceſsitur, implicaretur bello alieno, exemplo maiorũ, qui à ſeculo pluſquàm centum annorũ, licet viderint varias bellorum viciſsitudines in illo Regno, eis tamen ſeſe immiſcere noluerunt; tantò magis cùm eſſent Ciuilia, ſiquidem in pactis iſtorum Regnorũ mutuis expreſsè cauetur, ne vnũ in alterius facta ſeſe ingerat non vocatum. Vnde Rex deſtiterat à propoſito colligendi militem, qui magno numero pro iuuando in Vngaria Imperatore congregari cæperat, & iam aliquæ turmæ eò præceſſerant: ſed miſſo Staniſlao Skarƀewski Secretario ſuo ad Ragocium, ac inde ad Eſterhaſium Palatinum Vngariæ, demumq; ad Imperatorem Viennam, cum eis egit, vt ſepoſitis armis querelas ſuas & Ordinum Vngarię pacifica tractatione (vel ſe ſequeſtro) dirimi ſinerẽt: repetitaq; Legatione ad Ragocium per Chriſtopherum Miroƀewski Secretariũ ſuum, hoc idẽ diligentiùs vrgendo penè effecerat, niſi Conſiliarij Imperatoris tunc iudicaſſent rem indignam fore ſi Imperator cum ſuis ſubditis pacem tractaret. Atq; cum tali reſponſo Ragocij quoq; ac Procerũ Ciuitatumq; Vngariæ Legatos dimiſerat, & commoratus Cracouiæ, auditaque ibidem Legatione Ducis Moſchouiæ ſuper dubijs confinium Seueriæ componendis, ad finem menſis Auguſti redierat Varſauiam.

Moſci Legati pro confinijs Seueriæ.

Eodem

A. C. 1638.

Koniecpolſcius profligat Tartaros.

Eodem autem anno ſub finem Ianuarij Staniſlaus Koniecpolski ſummus Dux militaris obtinuerat inſignem victoriam de Tartaris, qui rati quod hyberno tẽpore in illis confinijs excubiæ non haberentur, & exercitus ad ſtatiua longinquiora inde dimiſſus, tàm facilè reuocari nõ poſſet prężter ſuum morem mẽſe Ianuario, quo frigoribus aſperioribus in illa regione ſæuire ſolet hyems, prodierant triginta mille equites ſelectiores in cãpos Oczakouienſes, vt inde in ditiones Polonicas prædatũ excurrerent.

Quo Koniecpolſcius per exploratores cognito, magna feſtinatione cohortes omnes, quarum non paucæ in remotioribus locis hybernabãt, conuenire iuſsit Vinniciam: acceptaq; de hoſtis aduentu certiori notitia ex relatione vnius Tartari à Staniſlao Szemberg Centurione Equitum exploratum emiſſo capti, inſtructa acie atq; munitis caſtris Ductilibus (Tabor vulgò dicitur) verſus Ochnatow proceſsit. Vbi commiſſo prælio Tartari tum primùm videntes adeſſe, præterquam ſperârant fortiorem exercitum, & alterum cum Duce Ieremia Viſniouiecio in proximo aduentare, ſtatìm à primo conflictu in quo ex eis quingenti ceciderant, laxatis habenis retroceſſerunt; ſed in fuga plurimi & ab exercitu ſubſequente, & ab excurrentibus à diuerſis illius regionis Oppidanis necati, alij viui capti ſunt, & in tranſitu fluuij *Sina Wodá* dicti, nimium etiam media hyeme limoſi, à Petro Łáſcz propè mille, ac demum in campis Oczakouienſibus vbi quaſi in ſecuro loco iam quieſcebant; à Coſacis Zaporouienſibus multò plures conciſi perierant.

Vladislao Regi donatiuum à Polonis datũ.

De cætero pax cum Turcis commutatione Legationum frequẽti conſeruabatur ſub hoc tempus, tranquillaq; erant in Polonia omnia, Ordinũ ſtudijs conuerſis ad tractanda ciuilitèr Ciuilia negotia, & Comitia publica, in quibus etiam (præſertim A.C.1643. menſe Febr. celebratis Varſauiæ) poſt multos timores, ne rei nouitas libertatibus gentis derogaret, pro ſoluendis Regis debitis priuatis, liberaliora tributa publica fuerunt decreta.

In ijſdem Comitijs, cùm Petrus Gębicki ad Epiſcopatum Cracouieñ. poſt defunctũ proximè in A.C. 1642. ſub finẽ Martij Bozecini Iacobũ Zádzik euectꝰ, depoſuiſſet Magiſtratũ Magni Cancellarij, in eo ſucceſsit Dux Georgius Oſſolinski Minori Cancellariatu relicto Alexandro Trzebinski, qui mox docuit ſuo exẽplo pręcocẽ nimiumq; blandientẽ fortunã eſſe inconſtantẽ, vix vno anno exacto extinctꝰ, amiſsis primùm duobꝰ filijs ante Sacerdotium genitis, & ad maiores ſpes quęſito tantò Magiſtratu erectis.

Neoburgicus Princeps ducit vxorẽ Regis Vladislai ſororem.

Inter eadem tempora nempè A.C.1642. menſe Iunio Varſauię Rex Vladiſlaꝰ in magno Procerum Polonorum concurſu celebrauit nuptias ſororis ſuæ Annæ Catherinæ, collocatæ in Matrimonium Principi Palatino Rheni Neoburgico Philippo Vilhelmo, Volfangi Vilhelmi filio primogenito, cum qua aſportata fuit gaza ingentis pretij (nõ erraret qui eam æſtimaret duobus millionibus Talerorum Germanicorum) in pecunia, ac ſupellectili aurea, argentea, mundoq; omnis generis pretioſiſsimo, qualis ex quouis alio quantũuis locupletiſsimo Imperio efferri non permitteretur, idq; pro coniugio ad vltimum ſterili. Quæ paucis notis ſignaſſe ſufficiat, cùm ad annos ſubſequentes pertineant, in eorumque ſerie fuſiùs enarrari debebunt.

Et vt

A. C. 1638.

Et vt Orientalia quoq; confinia Poloniæ à mari Euxino breuitèr perſtringamus, Turcarum Imperator Amurates hoc anno præferebat, quòd per fines Poloniæ eſſet iturus ad recuperationem Arcis *Tanas*, ſiue *Azák* Anno præcedenti à Coſacis Moſchis intercæptæ: ſed ille dilato in aliud tempus hoc ſuo conſilio, iteratam expeditionem contra Perſas ſuſcepit, ac ipſemet ad eam iuit, conuocatoq; quadringentorum millium exercitu, Babiloniam obſedit, alium verò exercitum cum Baſſa Arabico ab Arabia circa Ormuſium in Perſidem rectà tranſire, & tertium cum Baſſa Syriæ montes Taurinos Babiloniam à Perſide diuidentes inſidere iuſsit; vt ita & à tergo impetitus, & in medio interclusus Rex Perſarum Babiloniæ ſubuenire non poſſet. Quod ei ex voto ſucceſsit, totoq; obſidionis illius tempore nullum à foris impedimentũ hoſtile ſenſit; ſed Perſæ propugnatores illius Vrbis qui erant triginta millia veterani, diutiùs ipſius inſultus diſtinuerunt, & eruptionibus continuis multas cædes edebant, in quibus propè centum millia Turcarum occubuiſſe ferebantur, præter eos quos lues peſtifera, in illis caſtris exorta extinxit.

Babiloniam obſidet Turca & capit.

Continuè tamen ex Syria, Ægypto, totaq; Aſia nouis ſemper magno numero confluentibus ad ea ſupplementis, illa obſidio magno feruore ad quartum Menſem continuabatur, operiſq; ac aggeribus immenſa mole circùm Vrbem excitatis, obſeſsi fuerunt conſtricti, & demum deiectis vi tormentorum in locis pluribus mænijs, incurſionibus, in quibus etiam ipſemet Amurates vrgendo opus frequentèr aderat, acerrimè oppugnabantur: tandemq; à multitudine Turcarum in Vrbem irruente omnes fuerunt contrucidati. Interim verò Claſsis Venetæ Præfectus Capello ad cuſtodiam maris Adriatici emiſſæ, cùm in eo mari inueniſſet aliquot pyratarum celoces, eas perſequens, & conſequutus circa littora Macedoniæ in portum Turcicum *Valona* dictum (Apolonia, olim Colonia Corinthiorum) irrupit, & non ſolùm pyratarum illorum naues, ſed & multas alias ibi ſubſiſtentes exuſsit, ipſumq; Oppidum vaſtauit, eodemq; feruore alias naues Turcicas mercatorias paulò poſt in mari Ionio deprehẽſas intercæpit, omneſq; Turcas eis vectos in aquas præcipitauit, ac quaſcunque obuias naues Turcicas, non ille ſolùm, ſed etiam Inſulæ Candiæ ſeu Cretæ præſidiarij excurrentes, perſequebantur hoſtiliter.

Venetorum Claſſis expugnat pyraticas naues Turcicas.

Quòd ægerrimè ferens Turca, Aloyſium Contarini Legatum Venetum (Baiulum vocant) Conſtantinopoli habitantem comprehendi, atq; in cuſtodia arctiore ad ſuum reditum detineri fecit, claſſemq; in omnibus ſuis portubus apparari iuſsit, cum qua illam iniuriam cùm primùm reuerteretur à Babilonia vindicaret.

Venetorum Legatus Conſtantinopoli traditus cuſtodijs.

Vnde Veneti quoq; maiori numero bellicas naues armaq; comparabant, & auxilia à Summo Pontifice, Rege Hiſpaniæ, Principibuſq; Italiæ conquirebant, fiducia rei benegerendæ concepta inde, quòd crederent Turcã bellum Perſicũ non tam facilè, nec tam citò expediturum. Verùm vt intellexerunt eum capta Babilonia, totaq; illa Prouincia ſubiugata, victorem inde reuerti, ac Legatos à Perſię Rege ſupplices pacem petentes ad eum venire, remiſerunt multùm ex illo ardore, & maluerunt vti compendio,

Turca vult inferre bellum Venetis ob expugnatam Valonam.

A. C. 1638.

pendio, ſolueruntq; ſummã pecunię, quæ pro inchoando ſolùm bello vix ſuffeciſſet (vt fertur, trecenta millia nummorum aureorum quos Venetijs vocant Cechini) pro damnis illatis, vt æſtimabãtur à Turca, ac donis, honorarijs inter Baſſas (ſunt auariſsimi) diſtribuendis.

Veneti redimunt pacem Turcas.

Tantò verò conſultiùs prætulerunt bello difficili pacem hanc precariam, quòd auxilia licet promitterentur, certò ſperari nõ poſſent à Principibus Chriſtianis, inter quos grauiora in dies diſsidia gliſcebant; præſertim in Italia, vbi defuncti Sabaudiæ Ducis viduæ Gubernator Mediolani Marchio Leganenſis denunciauit bellum, eò quod Galli illius ditionis certa loca, nempè Pinarolum & Suſam (à multis retrò annis) tenebant, ac Vercellas obſedit, cæpitq; poſt breuem oppugnationem. Deinde mortuo in hoc Anno menſe Octobre eiuſdem viduæ filio primogenito ſeptenni Franciſco, licet ſuperſtitis alterius eius fratris quadrimi Caroli Emanuelis hæredis illius Principatꝰ eadẽ mater legittimã gereret tutelã, tamen Patrui ipſius, Mauritiꝰ Cardinalis & Thomas Princeps Sabaudiæ tutoriam poteſtatem ſibi arrogârunt, ſiue ab Imperatore emendicârunt, eaq; prętexta, ſubditos contra viduam ad rebellionem concitârunt, & plura loca illius ditionis occupârunt. Ac creſcentibus ijs contentionibũs, cùm in Anno conſequenti Rex Galliæ viduæ illi ſorori ſuæ copias auxiliares miſiſſet cum Cardinali Valetta, crudele bellum ibi exarſit, cùm ab vna parte Gubernator Mediolani pro Hiſpanis infeſtis armis illã Regionem inuadens, Aſtium, Villam, Creſcentinum, Veruam, Turinum, Ponteſturam expugnabat: & ab altera parte Principes Sabaudi Inuream, Niceam, maritimaq; loca occupabãt: Præcipuèq; Thomas Princeps Taurinum Ducalem ſedem, quam longa obſidione & oppugnatione, manu cum Gubernatore Mediolani coniuncta capere non poterat, dolo & Ciuium conſpiratione adiutus, nocte intempeſta, deiectis vi machinarum portis, intercæpit. Arcem tamen (Citadellam vocant) ad quam vidua Princeps in eo armorum tumultu ægrè euaſerat, Galli ſtrenuè defenderunt, Bangam, Chiuaſium, ac nonnulla alia Oppida ab Hiſpanis recuperârunt, ac defuncto ex laboribus bellicis Cardinali Valetta in A.C. 1640. ſuffectus à Rege Galliæ illi bello Dux fortior Comes Arcourt illum Gubernatorem Mediolani menſe Maio Caſalium in Monteferrato obſidentem clade ingenti, qualem à multis retrò annis Hiſpani nõ acceperunt, affecit, ab obſidioneque illa reiecit, capto omni Caſtrenſi impedimentorumq; apparatu. Conuerſuſq; inde Taurinum obſidione ad menſem Septembrem continuata ita coàngustauit, quod Hiſpanis in auxilium obſeſsis venientes ſæpiùs profligauit, & ad deditionẽ data Principi Thomæ eiuſque militibus abeundi ſecuritate, illam Ciuitatem coëgit, viduamq; Principem triumphali pompa eò reduxit, vt illius conſequentiſq; temporis ſcriptores vberiùs deſcribent.

Sabaudiæ Viduæ indicit bellum Mediolani Gubernator.

Vercellas capiunt Hiſpani

Sabaudiæ Dux Franciſcus moritur.

Sabaudiæ Principes tutelã Ducis Minorennis ſibi emendicant.

Sabaudiæ Ducatus miſerè dilaceratur.

Taurinum intercipit Thomas Princeps Sabaudiæ.

Galli Arcem Taurini retinent & defendunt A.C. 1639.

Hiſpani ab obſidione Caſali cũ clade reijciuntur A. C. 1640.

Arcourt Gallorum Dux Taurinum cogit ad deditionem 15. Sept. 1640.

Omnium autem iſtorum bellorum vnica cauſa, rationes ſtatus Domꝰ Auſtriacæ, ne hoc quidem anno ad aliquod temperamentum reduci potuerunt: Conuentuſq; ad hoc Coloniæ Agrippinæ indictus, quo minùs initiaretur nunc hæc, nunc illa excuſatio obſtitit: maximè ea, quòd Impera-

Coloniæ indictus Conuentus ad pacem tractandã irrito euẽtu ſoluitur. A. C. 1640.

A. C. 1638.

perator nollet admitti ad eum Hollandos; hacq; sublatâ difficultate cura Legatorum Venetorum, alia emersit de non dando ibidem loco filijs Friderici Comitis olim Electoris Palatini, ac Principibus Germaniæ Fæderatis, quasi indignitas esset Imperatori, si cum suis subditis, ijsq; bello deuictis pacem tractaret. Atq; in his alijsq; similibus dubijs disputandis integrum triennium effluxit: demumq; ne tentata quidem tractatione concordiæ, Colonia Legatus Papæ Cardinalis Ginettus cum alijs qui eò conuenerant discessit. In dies etiam periculosiùs bella hæc exardescebant: & vt supra attigimus à morte Ferdinandi II. Imperatoris fortunas Austriacas grauiùs laborare cæpisse, hoc anno præcipuè apparuit.

Ginett9 Card. Colonia discedit 1640.

Bernardus Dux Vinmariensis profligat Cæsarianos in Alsatia 1638.

Initio enim istius A. C. 1638. sub finem Februarij circa Reinfeldiam apud Buquenum in Alsatia Bernardus Dux Vinmariensis facto acerrimo cum Cæsarianis Bauaricisque quadriduano conflictu, omnes illas copias, paucis per syluas in agros Vittembergenses Tullingam versùs elapsis, profligauit, Præfectos eorum Ducem Sauellium, Ioannem Verth, Echenfordium, Speruerterum, cum plurimis Primarijs Ordinum Ductoribus cæpit, captiuosq; (Sauellius paucos post dies cura sui famuli elusis custodijs aufugerat) Parisios ad Regem Galliæ amandauit. Parta autem hac victoria, liberiùs in Alsatia grassabatur, Reinfeldiam obsidione arctiori ab vtraq; Rheni ripa cinxit, & post acrem oppugnationẽ eius defensores de subsidijs desperantes ad deditionem 25. Martij faciendam adegit, data militaribus ac aduenis securitate aliò migrandi. Deinde castro Roteliano, Calmaria, Neoburgoq; ad Rhenum initio Aprilis potitus, Friburgum Brisgoiæ oppugnauit, cæpitque. Ac mense Maio Brisacum illius Regionis caput obsedit. Interim Imperator Ferdinandus III. Comitia Ordinum Vngariæ Regni Posoniæ celebrauit, fecitq; Imperatricem coronari insignijs Regalibus Vngariæ. Et eius exercitus in Vestphalia prosperè rem gerebat, Meppenam oppidum munitissimum Episcopatus Monasteriensis, quod Carolus Ludouicus Comes Palatinus, Friderici Electoris filius à Suecis redemerat, vt ibi refugium, armamentariumq; haberet, eiecto præsidio Suetico ac Palatinali recuperarant, ac iterum mense Octobre Duce Comite Hatsfeld, ipsummet Carolum Ludouicum Comitem Palatinum post longum cruentumq; prælium, in quo ex Cæsarianis quoq; plurimi insignes Tribuni cum Comite Petro Getsio occubuerant, apud Lamgoium Comitatus Lippiensis oppidum vicerunt, eius fratrem iuniorem Rubertum cæperunt, captiuumque ad Ducem Bauariæ ablegarunt; deinde Cloppenburgum ac Vechtam Suetico præsidio vi extorserunt.

Cæsariani Duces 4. capti.

Reinfeldiam capit Dux Vinmarien.

Brisacum obsidet Dux Vinmarien.

Ferd. III. Imp Comitia Posonij Vngarica celebrat.

Cæsarianorũ in Vestphalia felices progressus 1638.

Hatsfeld profligat Carolũ Palatinum Rheni.

Rupertus filius Palatini Rheni captus mẽse Oct. 1636.

Collato tamen calculo, maiora damna sentiebant Cæsareæ partes; in Marchia enim & Pomerania Sueci Garcium, Volstagum, plurimaq; munitiora loca tum recuperarant, viribusq; aucti, paulò post cum Duce Ioañe Bannero, inuaserunt Saxoniam, Alsatiam, Lusatiam, Silesiam, Boëmiamq;, ibiq; Cæsarianis ad Reichenbacum circa Egeram A. C. 1639. ineunte Martio, & iterum initio Aprilis apud Chemnitium in Misnia, ac tertiò apud Brandisium sub finem Iunij acri prælio superatis, eorumq; Ducibus Salisio,

Volgastum & Garcium in Pomerania recuperat Sueci 1638

Sueci Cæsarianos profligant in Mart. 1639.

A. C. 1638.

Paradisio, Comite Bucheimio, Vanglero, Hoffcherchio, plurimisq; alijs cum quadraginta signis militaribus, omnibusq; impedimentis captis, toto anno subsequenti 1640. obuia quæque, etiam sub ipsis Pragæ mænijs deuastabãt, securiq; postmodum circa Lutemiriciam, Melnicum, Budissinumq; consistentes hybernârunt. Nec minus vacillabant res Cæsaris in Alsatia, vbi Bernardus Dux Vinmariensis cæptam obsidionem Brisaci, adscitis ad eam maioribus Gallorum auxilijs, feruentèr continuabat, Cæsarianosq; cum suo Præfecto Comite Getzsio suppetias obsessis veniẽtes initio mensis Augusti, magna in eis editâ strage reiecit: ac medio mense Octobre Colmaria, vbi subsistebat, obuiam ad oppidum Sennam Duci Lotaringiæ cõmeatum obsessis Brisaci conducenti, profectus, commisso prælio, eius copias (erant duo equitũ & tria peditũ millia) dispersit, plurimis cæsis & captis cum omni instrumento bellico; & tandem sub finem mensis Decembris istius anni, postquam pontem Rheni exussit, ac propugnacula exteriora inter acerrimos cum obsessis quibus Reinachius præerat, congressus, expugnauerat, deditionem ciuitati ad extremam annonæ penuriam reductæ imperauit: atq; totam Alsatiam redegit in suam potestatem, ciuitate illa capta. Neq; hoc contentus, statim relicto sufficienti Brisaci præsidio, omnem suum exercitum in Comitatum Burgundiæ traduxit, ibiq; intercæptis circa Mortaum transituum angustijs, Pontarlum, Ioux, S. Hypolitũ, Franchimontum, Sanclaudium cæpit, omniaq; illa territoria ad suppeditandum Brisaco magna copia commeatum, tum & ad danda hospitia, stipendiaque suo militi soluenda adegit.

Brisaci obsidio continuatur.

Getzsius Tribunus Cæsarianos superatur à Vinmariensibus.

Bernardus Dux Vinmarien. profligat Lotaryngiæ Ducem.

Brisacum deditur Duci Vinmariensi in fine Decembr. 1638.

Bernardus Dux Vinmariensis in Burgundia multa loca occupat 1639.

Maior autem armorum vis contra omnes ditiones Austriacas è Gallijs erumpebat; illa enim gens denunciatione belli, de qua supra diximus, & insuper Hispanorum in Insulas Marsiliæ, ac in agros Narbonenses irruptione prouocata, quasi vinculis legum pacis ab eis disruptis soluta, lubens arripuit occasionem sibi oblatam recuperandi ea quæ olim amiserat post captiuitatem Regis Galliæ Francisci I. ad Pauiam, facta cum Carolo V. Imperatore pace, (dubitant docti an pactis illis Valesiæ familiæ teneatur familia Borbonia, nisi ea confirmarit) ac à subsequentibus Regibus Galliæ eòusq; seruata. Omnibusq; controuersijs vetustis de Comitatu Burgundiæ, Artesia, Mediolano, Neapolisq; ac Nauarræ Regno, quæ illa pactione Francisci I. ac Valesiorum, cum Carolo V. Imperatore fuerant sopitæ, quasi rediuiuis resumptis, vniuersi illius Regni Ordines ad eas persequendas maiori concordia, quàm pro solo fæedere Germaniæ (pro isto dissentiebant inuicem) iuuando, studia sua ac operas promptas contulerunt, pluresq; exercitus armarunt. Cum quorum vno Dux Longeuilla in Comitatum Burgundiæ iuit, & post difficile ancepsq; cum Carolo Lotaringiæ Duce certamen, Polignum oppidum sub finem Iunij expugnauit, ac eius Arcem quæ diutiùs resisterat, ad deditionem coëgit, demumq; & oppidum Arbois cæpit. Nec multò post in subsequenti A. C. 1639. cùm Dux Bernardus Vinmariensis extremum diem obijsset medio mense Iulio, omnia loca Burgundiæ ab eo cæpta Gallicis præsidijs fuerunt munita: & etiam Brisacum, ac Rinfeldia, totaq; Alsatia in nomen

Galli veteres suas iniurias cum Hispanis renouant.

Polignũ Dux Longeuilla capit.

Bernardus Dux Vinmariensis moritur in Iulio 1639.

A. C. 1638.

Briſacum iurat fidelitatē Regi Galliæ.

Regis Galliæ iurauit, præſidiaque ipſius ac gubernatores ſuſcepit, licet à principio ſocij fœderis Germaniæ partem in Dominatu illarum Prouinciarum (impenſis ſtipendijſq; Gallicis fuerunt quæſitæ) retinere voluerint.

SanOmarum Galli obſident irrito euentu.

Cum alio exercitu Dux Caſtilonius in Arteſia oppidum S. Omari Caleſio vicinum & infeſtum (alij vocant Audomarum de nomine S. Audomari Morinorum Epiſcopi, qui floruit circa A.C. 650) menſe Iulio obſedit; & licet inde à ſubſidijs Hiſpanicis ex Belgio cum Thoma Principe Sabaudiæ ac Equite Melitenſi Piccolominio aduenientibus fuerit reiectus, multis ex ſuis amiſſis, & plurimis impedimentis in manibus hoſtium relictis, tamen multam vaſtitatem illi Regioni attulit, ac coniuncta manu cum Principe de Breze, ſub finem menſis Septembris Creuecouram eiuſdem Regionis oppidum armata manu expugnauit.

Heſdinum obſident Galli & capiunt A. C. 1639.

Subſequentique A. C. 1639. iteratā expeditione idem exercitus Gallicus Heſdinum, munitiſsimum illius Prouinciæ Arteliæ finitimum propugnaculū poſt operoſam longamq; oppugnationē, quam Rex ipſemet Galliæ in vicinia Abeauillæ interim ſubſiſtens, ac ad caſtra ſua identidem aduentans ſolicitabat,

Galli cladem accipiūt apud Theonuille.

(interim Forquierus cum alio exercitu Gallico in obſidione Theonuilli magnam cladem acceperat, quam tamen Galli paulò poſt A.C. 1643. menſe Auguſto cum Duce de Anguien trium menſium oppugnatione cæperant) & iterato prælio Hiſpanicis copijs, obſeſsis auxilia ferentibus reiectis, ad deditionem coēgit.

Atrebatum Galli capiūt.

Iterumque A. C. 1640. Dux Sciatiglion ab illo Rege miſſus, eiuſdem Prouinciæ Metropolim Atrebatum, nec quicquam Cardinali Principe Hiſpaniæ gubernatore Belgij cum multo exercitu propugnante, ſummâ vi cæpit. Ac A. C. 1642. ijdem Galliæ Regis exercitus Duce Mariſallo *di Migliare* poſt difficilem longamq; oppugnationem itidem Arteſiæ inſignem ciuitatem Arien, Lilers, occuparant, & licet has paulò poſt Franciſcus *de Melo* nouus Gubernator in Belgium à Rege Hiſpaniæ miſſus recuperarat, Galli tamen oppido Bepames, retinendo Atrebato commodiore interim intercepto, damnum illud compenſarunt.

Condæus Dux Fonterabiam obſidet.

Ac præter alios exercitus terra mariq; verſus Italiam emiſſos, hoc quoque A.C. 1638. Princeps Condæus decem octo peditum, & quatuor equitum millia (vt talionem redderet irruptionis ad Leucatam Hiſpanorum) in Regnum Nauarræ duxit, captoque primùm eius oræ vico Irano, cum tranſitu fluuij Videſo illum alluentis, ac ab altera parte Occidentali verſùs S. Sebaſtianum ſinu Paſſage occupato, Fonterabiam portum celebrē ad cuſtodiendum Cantabricum mare probè munitum, præcipuumq; nauium in Indias ab ea parte commeantium receptaculum, terra marique obſedit.

Galliæ Regis mater ex Flādria in Hollandiam ac inde in Angliam tranſit.

Et ne ea quæ obſidione iſta durante acciderunt omittamus: interim menſe Aug. Regina Galliæ Regis mater, quæ eòuſq; in Flandria hæſerat, in Hollandiam conceſsit Regali magnificentia Amſtelrodami excepta: Inde verò poſt paucos dies claſſe in Angliam ad filiā ſuam Henricā Regis Angliæ conſortem tranſmiſit, & triennio ferè apud eam exacto, iterum in Germaniam reuerſa, Coloniæ domicilium ſibi elegit, ibidemq; paulò poſt

A. C. 1638.

Galliæ Regi poſt viginti annos ſterilitatis naſcitur filius 5. Septembr. 1638.

poſt nempè die 3. Iulij A. C. 1642. itinerum & vitæ ſuæ curſum morte confecit. Galli ſcriptores ipſius peregrinationis laudes celebrabunt, ſimulq; narrabunt, quomodo mors eius, quaſi indixit fatalem diem & Cardinali Richelio ſub finem illiuſmet A.C. 1642. 9. Decembr. ac etiam filio ſuo Ludouico XIII. Regi Galliæ inſequentis A. C. 1643. 14. Maij defuncto, poſtquam iſte ſuamet virtute, illius conſilijs ſagaciorum iſtius ſæculi ſagaciſsimis, armorum Gallicorum potentiam magnificè dilatauit. Sub hoc verò tempus noſtrum die Dominico 5. Septemb. iſtius A.C. 1638. in S. Germano ſuſceperat idem ipſius filius Ludouicus XIII. Rex Galliæ ex ſua vxore Anna Maria Hiſpani Regis ſorore filium Delphinum, denominatum Ludouicum XIV. Regem poſtmodum factum, cum ſumma lætitia illius Regni, ac cum admiratione totius Orbis; nempè quòd hic partus ſucceſsiſſet ferè ſine exemplo, (præter myſtica hæbrea) vigeſimo tertio anno ſterilitatis illius Reginæ, ſeu ipſiuſmet Regis ex quodam occultiori corporis vitio; præſertim auerſi (vt aiunt) naturalis meatus catharri à capite defluentis ad vitalia membra prouenienti, ex quo Rex ille malè affectas vires habebat, vt non tàm pallidum quàm luridum vultum præferret, eo verò ſagacitate cuiuſdam Medici tandem deprehenſo, facileq; curato, & habitudinem corporis bonam & fœcunditatem recuperauit: alterumq; A. C. 1640. eiuſdem Menſis Septembris vigeſimo primo die in lucem editum filium habuit.

Galliæ Rex alter filius naſcitur in Sept. 1640.

Fonterabiæ obſidionē Hiſpani ſoluunt caſo Condæo in Sept. 1638.

Sed vt ad obſidionem Fonterabiæ reuertamur, hæc ſummo feruore ab initio menſis Iulij ad medium Septembrem cōtinuabatur; iamq; propugnaculum quod oſtium maritimum illius portus cuſtodit, Galli cæperant, excitatiſq; circum aggeribus ac operis, ipſum oppidum ita conſtrinxerāt, vt difficilis, & nō niſi per paludes latè ibi circa oram maris ſtagnantes, ad obſeſſos pateret aditus: & inſuper cuniculis actis, partem eius mœnium deiecerant. Sed cùm nimis ſecuri de victoria, ſtationes ſuas negligentiùs muniuiſſent, impetum Hiſpanorum cum Marchione de Velos & Architalaſſo Caſtellæ (de iſtorum aduentu tardiùs habebatur notitia malè cohærentibus multorum Ducum Imperijs) tripartito agmine irrumpentium, ſuſtinere non valuerunt, & retrocedere coacti propugnatores ab illa parte caſtrorū, turbarunt reliquos, vt confuſis ordinibus (aliquid vigilantiæ Ducis Valetæ deſiderabatur, cuius caſtrorum ſtatio erat vltima extra periculum prælij, coniuncta ponti fluuij Videſo, vt potuerit eſſe receptaculo recedentibus ex pugna, niſi eius manipuli celeriùs abijſſent) in fugam conceſſerint, fruſta Principe Condæo ad reſtaurandam pugnam, prælioque rem experiendam eos reuocante.

Galli plurimi caſi apud Fonterabiam.

Galli captiui apud Fonterabiam liberi dimiſſi in gratiā Delphini nati.

Impedimenta omnia cum apparatu Caſtrenſi manſerunt in manibus victorum Hiſpanorum: deſideratiq; ibi fuerūt ex Gallis bis mille, partim in aquis fugiēdo demerſi, partim cæſi, præſertim ex Legione Comtij, quæ fortiſsime ſuam ſtationem defendit, pauci viui euaſerunt; captiuos factos ibi quadringentos, paulò poſt Rex Hiſpaniæ liberos dimiſerat in congratulationem Delphino Galliæ nuper nato, filio ſuæ ſororis, cui etiam (quamuis in tanta vtrinq; disiunctione animorum) collucebant Madriti feſtiui ignes, & miſerat

A. C. 1638.

miserat Rex ille liberaliora dona. Iterum autem idem Princeps Condæus instaurato exercitu subsequenti A. C. 1639. inuaserat aliam partem Hispaniæ mari Mediterraneo Balearico adiacentem, ibique in Comitatu Rossellensi finitimum propugnaculum Salsa nuncupatũ feliciori euentu obsedit, ac dimisso Equitatu, Aragoniã (Taraconensis Hispania antiquis) vicinasq; circum regiones populabatur. Continuata verò ad mensem Augustum Salsæ oppugnatione, in qua plurimi viri fortes Galli occubuerunt, summâ vi mœnia eius exteriora occupauit, compulsisq; ad latebras obsessis, cõcesit, vt sine sarcinis & armis abirent, oppido cum munitionibus impedimentisq; potestati victorũ relictis. Ab altera parte classis Gallica cum Archiepiscopo Burdegalensi mari Cantabrico incubans, omnia illa littora tota ea æstate infesta habuit: Oppidaq; Laredo, S. Antonio maritima diripuit, & proximo A.C. 1640. in mare Mediterraneum delata, totam Hispaniam in continuo metu, ac in agendis diligentioribus circa suos portus excubijs, tenuit; Neapolisq; Regni classiarijs apud Caietam ac Puteolos multa damna dedit. Nec omnino sine fructu ista belli in Hispanicũ solum diuersio Gallis successit, nam licet illa classis nullum hostilem tunc occupârit locum, & Salsam ineunte A.C. 1640. Hispani Duce Philippo Spinola, redactis lõga obsidione ad inopiã annonæ præsidiarijs Gallis cum suo Præfecto Espernonio recuperârint; tamen hac occasione enata necessitas congregandi armandiq; multos exercitus, vniuersum ibi rerũ Ordinem confudit. Gentes enim illæ in summa tranquillitate prærogatiuis suis anxiè defendendis solum inuigilãdo viuere assuetæ, nullaq; à multis sæculis incõmoda belli domi expertæ, cum militum frequẽti delectu, itineribus, hospitijs, hybernis, tributisq; ad eorũ stipendia, ac simul pro Belgio Germaniaq; in dies maioribus conferendis grauarentur, aliæ ad tumultus rebellionesq; propterea conuersæ, & aliæ partium Regiarũ ad arma contra eos (Lusitani & Cataloni à Castellanis naturalibus odijs plusquàm Vatinianis dissident, ac ad ea exercenda lubentes arripuerunt materiem præsentium in Hispania publicarum calamitatum, quasi istæ nonnisi Castellanis imputandæ essent, qui in regimine Regni apud Regẽ potiores partes obtinent) sumenda, concitatæ, statum illius Monarchiæ nimium labefactârunt. Primum verò Catalonij (portio bona Regni Aragoniæ maritima) irritati insolentijs militum apud se hybernantium, eis manus iniecerunt; & vocati pro tali delicto ad pœnas, Magistratum Regium Barcellonæ vnà cum Prorege oppresserunt; sumptaque maiori audacia, plurimos partibus Regijs addictiores (præsertim nobiliores qui ab eis dissentiebant) occiderunt, bonis mulctârunt, ac alios proscripserunt.

Salsam in Hispania capiũt Galli in Aug. 1639.

Gallica Classis infestat litora Cantaria 1639.

Gallica Classis infestat litora Neapoli A. C. 1640.

Salsam recuperant Hispa. initio Ianuarij 1640.

Hispani introducto in suã terrã bello turbantur.

Cùmq; Rex ad eos compescendos exercitum misisset, ipsi quoq; accitis ex Gallia stipendiarijs, militares turmas collegerũt, ac post multos cruentos congressus, cladesq; Regijs illatas, tum & multiplices de pace tractatus, desperata impunitate defecerunt ad Regem Galliæ, cuius filium secundogenitum Ducem Andegauensem trium tunc Mensium infantulum sub finem A.C. 1640. elegerunt sibi Principem, in eiusque nomen

Iurarunt, pacto quod eorum libertates moremq; vetustum conseruaret & aleret pro defensione illius Prouinciæ exercitum; Ac sine mora destinârat eò Ludouicus Rex Galliæ cum valida manu, & cum titulo potestateq; Proregis Marisallum de Breze, qui mox Barcellonæ ac in eius portu præsidia militaria Gallica collocauit. Hispanos eam Prouinciam excursionibus à Castillia infestam habẽtes, diuersis prosperioribus prælijs cum eis commissis repressit: Leridam Ciuitatem potentem ad fluuium Sicorim sitam, limitem ab ea parte Castellæ & Cataloniæ occupauit, omniaq; tam latè longèq; patentia Cataloniæ territoria in suam potestatẽ redegit. In eius verò locum paulò post suffectus Marchio della Motte, non minori cura & fortitudine eam ditionem defendit: Marchionem de Leganes exercitus Hispaniæ Regis Ducem iteratis prælijs vicit, & ab obsidione Leridæ reiecit, ademptis ipsi tormentis & impedimentis omnibus. Oppidum Monson cum Arce benè munita ab Aragoniæ confinijs Cataloniæ imminens infestum post diuturnam oppugnationem cæpit. Anno verò 1642. ipsemet Ludouicus Rex ad illud bellũ expeditionem suscepit, & ingressus in eam Regionem, contempta Salsa propugnaculo ibi finitimo, quod Hispani paulò ante recuperârant, vt alibi diximus, diuertit ad Colubre oppidum maritimum cum portu eò commodiore, quod est contiguus littori Narbonensi, illudq; vnius Mensis oppugnatione ad deditionem coëgit; ac firmioribus propugnaculis circum extructis muniuit, ad diuturniorem vsum, habendumq; ibi apparatui suo Castrensi tutum receptaculum. Inde conuersus, Perpinianum Ciuitatem celebrem ab illo mari Mediterraneo sex leucis Hispanicis distantem obsedit. Et licet ab initio maiores quàm sperârat difficultates ibi inuenisset, præsertim quod ad ambitum tàm amplæ ciuitatis circumplectendum imenso circuitu vineæ erigendæ, fossæq; ducendæ essent, & eius præsidium quatuor milliũ peditum, & mille equitum selectiorum eruptionibus assiduis omnes obsidentium operas disturbaret; vno tamen Mense labore continuato fuit circumuallata, vt nullâ ad eam pateret aditus. In longinquo etiam à finibus Aragoniæ & Castellæ excubabat Prorex della Motte (ob rem in illo bello bene gestam, sub id tempus obtinuerat eam dignitatem à suo Rege) vt Hispani Regis exercitus cum Marchione de Leganes à Tarracona, & alius ab Aragonia cum Marchione de Mortara ad ferenda illis obsessis auxilia contendens, eò penetrare non posset. Cùmque nihilominus resisteret audaciùs illa Ciuitas, vt quæ esset fortissimis munitionibus cincta, & ad tantam vim multò ante præuisam omni instrumento bellico ac annonæ copia instructa, Ludouicus Rex ob intemperantiam aëris ibi nimiũ (præsertim in Iunio, Iulio, Augusto) æstuosi, in Galliam redire coactus, eius oppugnationem longiorem commisit Marisallo de Migleraie.

Barcellona recipit Gallicum præsidium.

Leridam capiunt Galli.

Ludouicus Rex it in Hispaniam & Colubre portum capit.

Ludouicus Rex Perpinianum obsidet.

Qui ad quintum Mensem continuata illa obsidione, inter sanguinolẽtos cum obsessis erumpentibus, & exteriora munimenta sua defendentibus conflictus, (plurimis cæsis, & alijs morbo assumptis, Cardinalis de Richelau Narbonæ tunc ad promouendam eam impressionem degens, noua supplementa militum, ac commeatum abundantem illis Castris sup-

Richelau Cardinalis promouet obsidionem Perpiniani.

Perpinianum Galli capiũt.

peditabat) tandem mense Septembre ad extremam cibariorum penuriā eos reduxit: & data præsidiarijs solis securitate transeundi cum suis impedimentis ad portum viciniorem Roses seu Rhoda, Ciuitatis illius incolas in nomen Regis Galliæ iurare iussit. Salsa quoque Perpiniani dominatū sequi solita, & vndique destituta subsidijs paulò post deditionem fecit.

Lusitani deficiunt à Rege Philippo IV. & eligūt sibi Regem.

Sed vt ad initia defectionis Cataloniæ stylum reducamus, Lusitani (seu Portugenses vtroq; enim nomine vocantur) eius exemplo animati, defectionem quoque suam, quam iam à triennio haud obscuris signis præferebant, A. C. 1640. maturarunt, & ineunte A. C. 1641. Nepote Philippi II. (iste primus armorum potentia competitoribus reiectis, occuparat illud Regnum titulo hæreditatis matris suæ Isabellæ primogenitæ filiæ Emmanuelis Regis) Philippo IV. repudiato, elegerunt sibi Regem, Bragantiæ Ducem Ioannem IV. denominatum, trahentem sanguinis Regij agnationem à Ioanne I. Rege Portugaliæ, & iterum à Ferdinando eius nepote, tertiumq; consanguinitate repetita ab Eduardo Emmanuelis Regis filio auiæ suæ Catherinæ Patre: quasi potiori iure debeatur isti hæreditas illius Regni in cuius successione ex lege Comitiali (instar Salicæ in Gallia) ab Alfonso Henrico lata præferuntur natiui externis & mares fæminis. Imò istæ si nubant extra Regnum, prorsus à successione Regni excidūt. Videri potest series generis Regij Lusitaniæ apud *Hieronymum Osorium, & apud Dauid Chytreum in suo Chronico sub A. C.* 1506. propè finem: *tum & apud Maurocenum Venetum,* hîc satis erit adnotasse, quod Regis Emmanuelis de cuius hæreditate ambigitur, erant plures filij, Michael bimus defunctus: Ioannes III. Rex cum filia Maria Philippo II. Hispaniarū Regi nupta, matre solius Caroli à Patre necati, & cum filio Emmanuele Ioanne ex eoque nepote Sebastiano Rege in Africa cæso sterili: Ludouicus Prior de Crato cum Antonio filio notho: Ferdinādus Alfonsus Cardinalis; Henricus Cardinalis Rex: Eduardus cum filia Catherina Duci Bragantiæ, & altera filia Maria Alexandro Duci Parmensi extra Hispaniam nupta: tum Isabella Austriaco Carolo V. Imperatori Castellæ Regi, & Beatrix Carolo Sabaudiæ Duci extra Hispaniam nupta. Reiectis itaq; illis qui steriles, vel sine prole hereditatis Regiæ capaci, seu extra Hispaniam decesserunt, cùm nonnisi Eduardus & Isabella eorumq; liberi ipsos repræsentantes concurrant ad successionē Emanuelis Regis, ad eam lege illa Comitiali, quæ mares fæminis & natiuos alienigenis anteponit, Eduardum marē præ Isabella femina, & Eduardi prolem ipsum repræsentātem, nempè Bragantiæ Ducē natiuum Lusitanū, præ prole Isabellæ fæminæ idq; ex alienigena prognata, vti proximiorem asserūt vocari Lusitani, experrecti tardiùs post longū (fortè quòd tunc primùm tam bellam vindicandi suas libertates opportunitatem habuerunt) nimium silentium annorum 60. quibus iam Isabellæ progenies à clade Antonio notho A. C. 1580. à Philippo II. illata, Regnum illud obtinuit. Attamen non defuerunt, qui talem conuersionem illius Regni festiuis acclamationibus exceperunt, & ad eam stabiliendā, consilia, armaq; sua prompti contulerunt. Galliæ Rex statìm in suis ditionibus pro illo Rege nouo militem conscribi fecit, & belli Duces expertos ei subministrauit.

Farnesius Dux Parmensis vxorem habet Lusitanam.

Carolo V. Imper. nupsit Isabella Lusitani Regū filia.

Lusitani Regū noui electioni multi fauent.

In Anglica aula Legatus eiusdem Regis noui, nec quicquam obsistente Legato Regis Hispaniæ ibi degente, Regali honore fuit exceptus: Hollandiæ Ordines cum toto Portugaliæ Regno tam pro defensione mutua, quàm pro nauigationibus Indicis fædus pepigerunt, ingentemq; apparatum bellicum ad eius vsum Vlissiponam comportarunt. Quin & Summus Pont. Roman. Vrbanus VIII. post multam cum Cardinalium Collegio deliberationem, Legatum eiusdem Regis noui Episcopū de Lamego Romam venire, negotiaq; illius Regni curare permisit, ex veteri more Romanæ Curiæ in similibus casibus obseruato, quòd dissidentibus de Regno Principibus, eius qui Regnum possidet Legatum admittit, ne interim Religio & res Ecclesiastica in illa gente (ac etiā Dataria Romana) detrimentum patiatur: cuius exemplum præcessit sub Gregorio XIII. Papa, qui Regis Pol. Stephani Batorei Legatum admisit, quamuis obstiterit Henricus III. Rex Galliæ Valesius, eodem Regno à Polonis nolens abdicatus, tum & Maximilianus II. Imperator à magna parte Procerum Polonorum Stephani electioni aduersantiū Rex Poloniæ tunc quoq; electus.

Hollandi nouo Regi Lusitaniæ auxilia mittunt.

Lusitani Regū noui Legatus Romæ admissus.

Romana Curia admittit Legatum possidentis Regnum.

Stephani Regū Pol. Legatus admissus Romæ cōtradicente Rege Henrico & Imperatore.

Inde tamen perpetuò inter Castellanos & Lusitanos in ea Vrbe commorantes visebātur iurgia acerbiora & rixæ, imò & occisiones: præsertim in A. C. 1642. mense Iunio (siue fortuitò, siue quòd ita Castellani condixissent Lusitanum opprimere) congresso Marchione de Los Veles Legato Regis Hispaniarum cum illo Legato Lusitano Episc. de Lamega, vbi tumultu facto, ex parte Marchionis nouem, & ex parte Lusitani tres cæsi bōbardarum iaculis interierūt; ac plures vtrinq; perijssent, nisi cohors Vrbanæ custodiæ armata accurrens illum conflictū diremisset. Ac statim Legatus Hispaniæ Regis indignabundus abierat Roma Neapolim, associatus à Cardinalibus Hispanicis, & paulò post etiam Lusitanus discesserat in Lusitaniā, veritus prohibitionem (vsitato nomine *Irregularitatem*) vsus muneris Sacerdotalis, ob dubium ne illa pugna excesserit moderationem tutelæ à sacris Canonibus præscriptam. Nec vlli alij Legati illorum Regum (præter ministros minoris nominis ad curāda eorum negotia) comparuerunt Romæ, donec finijt iste Pontificatus, extincto Vrbano VIII. PP. A. C. 1644. 29. mensis Iulij, altera hora post ortum solis, ætatis suæ septuagesimo septimo, Pontificatus 21. Priùs tamen quàm obijsset iste Pontifex, composuerat bellum fastidiosum contra Sedem Apostolicam concitatum ex occasione Ducis Parmensis Odoardi Farnesij, qui monitus à Pontifice vt Ducatum Castri, quem Fiduciario iure à Sede Apostolica obtinet, ingentibus debitis à se contra leges Fiduciæ suæ grauatum exoneraret, cùm contumacitèr ageret, Pontifex ditionem illam Castri, aliasq; possessiones eiusdem Ducis Romæ consistentes occupari, ac à suo Fisco auctionari, & ita debita ipsius exsolui iussit: Ille verò ad vim conuersus, collectum exercitum propè portas Romæ conduxerat. Et tum quidem Galliæ Regis & Principum Italiæ Legati ei persuaserunt, vt ad propria redierit pacificationem amicam, eorum opera perficiendā expectaturus. Sed ipsi inchoato tractatu, durioribus concordiæ legibus, quàm Dignitati Pontificiæ cōueniret propositis, præsertim Veneti, Magnus Dux Hetruriæ, Mutinæ;

Lusitani cum Castellanis Romæ rixantur.

Hispani Regū Legatus abit Roma.

Vrb. VIII. PP. moritur.

Vrb. VIII. PP adimit Ducatum Castri Parmensi.

Parmensis Dux cum exercitu petit Romam.

Italiæ Principes indicūt bellum Pontifici Romano.

maluerunt vti hac occasione ad vindicandas quoque proprias veteres de
finibus suis cum ditione Pontificia querelas, & fœdere mutuò facto, bel-
lum intulerunt Pontifici, alij contra Ferrariam, alij contra Bononiam, He-
trusci verò cõtra Perusiam armis infestis conuersis. Quod malum conti-

Vrb. VIII. PP. componit bellum cum Parmẽse & alijs.

nuatum fuit, Pontificijs quoq; rem non segnitèr gerentibus, biennio pro-
pè, multasq; calamitates illi parti Italiæ tulit: donec Pontifex fatigatus
incommodis senectutis suæ decrepitæ, tum & sumptibus in alendo alio
circa Perusiam, alio circa Bononiam & Ferrariam exercitu profusis, ac
magis præcauendo ne sede vacante in periculum aliquod grauiùs Ponti-
ficatus præcipitaret, illis Principibus æquiores leges pacis concessit, ac
Duci Parmensi Ducatum Castri, omniaque alia ablata restituit vltima heb-
domada vitæ suæ, non in gloriæ, dempta nota belli huius Parmensis im-
portunissimi, quod & mortem ipsi accelerauit.

Papa creatur post mortem Vrb. VIII.

Successerat autem ei in Pontificatu postquam vacauit Sedes dies 48.
Ioannes Baptista Pamfilius Romanus, perfunctus cum summa laude offi-
cijs, primò Aduocati Consistorialis, Auditoris Rotæ Legationum Barbe-
rini Cardinalis in Galliam, in Hispaniam, tum & Nuncij Apostolici in Hi-
spania cum titulo Patriarchæ Antiochiæ die 15. Septembris à Collegio

Denominatus Innocentius Decimus.

Cardinaliũ quinquaginta septem numero in Conclaui solito ad hanc Ele-
ctionem Congregatorum post longas concertationes electus, & Innocen-
tius Decimus denominatus. Sed præter illas contra Pontificatum Ro-
manum commotiones vtcunque sopitas, vniuersum penè Orbem Chri-
stianum turbatum inuenit. Nam vt istius vicissitudines saltem quoad hoc
tempus adhuc carptìm attingamus, à Germania dudum in omnibus penè
Regnis Christianis excitati armorum tumultus, quasi à diuturnitate sum-
pto impetu, magis magisq; inualuerunt, & veluti Euripi, æstusq; furentis
maris procellis hinc illuc impulsi, nunc ad vnam, nunc ad aliam labentes
relabentesq; partem, vtramq; instabili victoriæ spe suspensam hucusq; de-
tinent, nec quicquam certi de tranquillitate aliquando sequutura decer-

Bannerus profligatur à Cæsarianis & mortuus.

nere permittunt. Cùm enim, vt supra attigimus, Suetico fœderatorum
Germaniæ partes post Nordlingensem pugnam labefactatæ, vires resum-
psissent, & Bannerus earum ductor, illatis diuersis cladibus Cæsarianis, in
Silesia & Boëmia omnia infesta teneret, iterum tamen à Cæsarianis, cum
prope Ratisbonam sub Comitijs A. C. 1641. præsente tunc ibi Imperato-
re celebratis, hyeme (inconsultè nimium) excurrisset, repressus ac pro-
fligatus in Marchiam & Pomeraniã laceros manipulos suos retraxit, acce-
ptaq; ea clade, paulò post obierat, ac inde Cæsarianis recuperandi in Sile-
sia & Pomerania amissa, spes affulserat. Verùm in eius locum suffectus

Tortstenson Dux militiæ Sueticæ vincit Cæsarianos 1642.

Gustauus Tortstenson mox instaurauit de integro hoc bellum, cæso pro-
pè Legnitiam A. C. 1642. mense Maio Cæsariano exercitu vnà cum Duce
Francisco Alberto Laueburgico, qui ex vulneribus in illo prælio acceptis,
in captiuitate Suetica obierat. Tanto magis cùm parta ea victoria, idem

Glogouia capta à Suecis.

Tortstenson Glogouiam maiorem (quæ sæpiùs petita à Suecis semper huc-
vsque restiterat) oppugnauit, ac ad deditionem compulit. Deinde Sui-
dniciam, Opolium, Ratiboriam, ac pleraque in Silesia illius oræ, præter
Kozle

Leopoldus Archidux cæsus à Sueticis.

Kozle loca, tum & Tropauiam, Olomuncium in Morauia occupauit? Et
Archiducem Leopoldum Vilhelmum cum Picolominio sibi obuiam factũ
propè Torgã profligauit, toto eius exercitu dissipato, & instrumento bel-
lico cum impedimentis omnibus Castrensibus capto. Inde verò cursu cõ-

Lipsia capta à Suecis.

uerso Lipsiam obsedit, & frustra Electore Saxoniæ propugnante, in suam
potestatem redegit. Reuersus autem A. C. 1643. in Morauiã, vbi Cæsaria-

Olomucium obsident Cæsariani & fugantur.

ni cum suo Præfecto Gallassio Olomuciũ obsederant, ac ipsemet Imperator
mense August. Vieña Bernam, vt illam recuperationẽ Olomucij diligentiùs
promoueret, venerat, eam Ciuitatem liberauit, pluraque Castella præser-
tim opportuna seruando reditu sibi securo Suidniciam, vi cæpit ac muni-
uit, Cæsarianis nusquam prælio decernere ausis: Fortè quod eam expedi-
tionem susceperant confisi auxilijs Vngarorum: isti autem congregati in
Morauiæ & Vngariæ confinijs, renunciârant, quod solos limites suos de-

Vngari nolũt militare Imper. extra suos fines.

fendere vellent, ibiq; hærebant otiosi, & nonnisi paucæ turmæ Archie-
piscopi Strigoniensis ac Veselinus venerant ad castra Imperatoris.

Vicem autem adhuc mutante fortuna, Rex Daniæ postquam Hambur-

Daniæ Rex Hamburgum edomat.

gam ex veteri sua contra eam Ciuitatem indignatione, tota hyeme & sub-
sequenti A. C. 1643. Vere, obsessam oppugnatamque (conniuente seu
etiam adiuuante Imperatore quo eum sibi deuinctiorem faceret) ad offi-
cium vti optauit, reduxerat, persuaderi sibi permisit à Cæsarianis, vt po-
tentiam Sueticam Daniæ Regni à sæculis æmulam suspectam haberet,

Daniæ Rex diuertit Suecos ab Imperio in Daniam suo malo.

eiusq; incrementa impediret, atq; ad eam distrahendam varia consilia su-
scepit. Et vt Moschos quoq; in suam societatem alliceret, ac ab ea parte
commoueret bellum contra Suecos pro vindicandis locis Moschouiæ ab
ipsis vsurpatis, affinitatem Ducis Moschouiæ ambiuit, miseratq; filiũ suum

Daniæ Rex procurat nuptias filio suo cum filia Duci Moschouiæ.

(ex matrimonio impari) Volmarum nomine (nauibus Danicis iste delatus
Regiomontum, inde per Lituaniam transiens, diuerterat Vilnam ad Regẽ
Vladislaum, ibiq; honorificè habitus, securitatem itineris sui obtinuit) in
Moschouiam, vt filiam illius Ducis Michaëlis Fedorowicz acciperet vxo-
rem: irrito ad extremum euentu, cùm Moschi inter difficiliores condi-

Moschi conditiones matrimonij proponunt Dano.

tiones talis matrimonij, illam contentiùs exigerent, vt ille procus fidem
Christianam Ritu Græco Moschis vsitato profiteretur, & cum despicatui
duceret eorum sacros Ritus, cõtumelijs exceptum custodijs tradiderunt.
Verùm quantumuis Daniæ Rex illa consilia sua armaq; contra Suecos nec

Sueci præueniunt Dani consilia illato ipsi bello.

dum expedierat, illi eis exploratis, præuenire maluerunt, ac Tortstenso-
nium cum exercitu ex Germania reuocarunt, & priusquã Dani sese ad bel-
lum cõparassent, ille ab Holsatia, ac Gustauus Horn à Noruegia ditiones
eorum inuaserunt, totoq; hoc A. C. 1644. bellum in Dania sũma conten-
tione (Legatorũ Galliæ Regis ac Hollandorum & Electoris Brãdeburgi cu-
ras pacẽ inter illos tractãtium distinuerunt vectigalis Isthmi Zunt rationes)
duxerunt Marte variante quidẽ, sed quod narratio nostra cumprimis spe-
ctat, trãslato hoc modo in Daniã bello, tẽpus respirãdi datum fuit Cæsaria-

Cæsariani auocatis in Daniam Suecis respirant.

nis, reductis ad eas angustias, vt hoc A. C. 1644. post captum nec recupera-
tum Olomucium, nõnisi Vieñam Austriæ propugnare, vel cum ea grauiùs
periclitari debuissent. Alioquin auocato in Daniã Tortstensonio, omnia lo-

 cain

ca in Silesia & Morauia, præter Glogouiam & Olomucium recuperarunt: Elector Saxoniæ Chemniciam per multam obsidionem, ac Grimmam Rechlicium in Misnia eiectis præsidijs Sueticis occupauit.

Bauarici exercitus in Alsatia progressus.

In Alsatia Bauaricæ copiæ è diuersis eius regionis oppidis præsidia Gallo Vinmariensium eiecerant: Galassius ab Imperatore destinatus in auxilium Regi Daniæ, & circa Lubecam, Hamburgumque cum exercitu degens, non contemnendos faciebat progressus. Omninoq; res Cæsarianæ auersis contra Danum Sueticis armis redintegrari potuisse videbantur, nisi sortis mobilit eis alium obicem opposuisset. Nempè Georgium Ragocium Transiluaniæ Principem, qui consilia sua de societate belli cum Suecis in Morauiam propterea attractis paciscenda, diutiùs agitata, hoc anno primùm Turcæ consensu stabiliri fecit: & collecto exercitu præcipuos Vngariæ Proceres Ciuitatesque solicitauit, vt ab Imperatore specie violatarum suarum libertatũ defecerint: Cassouiam pulso præsidio Cæsariano occupauit; Vmanay & aliorum Procerum Vngariæ qui ab eo dissentiebant Arces expugnauit: Veselinum Filacum in nomen Imperatoris defendentem, diutiùs, licet re infecta oppugnauit.

Galassius ab Imp. missus in auxilium Dano.

Rakocij sublevatio in Vngaria contra Imper.

Ferd. III. Imper. petit auxilia à Rege Polon. contra Ragocium.

Imperator verò missa Legatione ad Regem Poloniæ Vladislaum (eo modo quo nuper Suecos cum Dano, Polonos quoq; cum Ragocio vt commiteret) auxilia contra ipsum petijt. Et cùm hoc non successisset, Polonis molem belli alieni in seipsos conuertere recusantibus, meliores suas legiones ad eam tempestatẽ compescendam conuertit, & Constantinopolim Legatum suũ cum honorarijs magni precij misit, quibus placaret Turcam, ne subsidia aut consensum Ragocio ad tales turbas ciendas præstaret.

Ferd. Imper. mittit Legatum ad Turcam.

Atq; talibus curis pro Vngaria seruanda distractus hoc anno Imperator, Germanicis rebus, quãtumuis ab hoste in Daniam conuerso penè liberis, subuenire non potuit, quin & Olomuciũ ac Glogouia in manib⁹ Sueticis toto hoc año permansit.

Ferd. III. Imper. cladem accipit 9 Mart. 1646.

Insequens verò A. C. 1645. maioribus difficultatibus res Imperatoris implicuit: Sueci enim aliunde prouisione contra Danum suis domesticis rationibus procurata, cum Tortstensonem in Germaniam remisissent, iste Galassium circa Magdeburgum hærentem cum Imperialibus copijs ita cõstrinxit, vt nonnisi manipulatim dispersis suis, ipsemet quoq; relictis impedimentis ægrè inde euaserit. Progressus autẽ Tortstenson in Boëmiam, vt inde Olomucio subueniret, Cæsarianos transitus sibi obsidentes, infra Pilsnam propè Taborum post longos dubios conflictus 9. Martij ingenti clade affecit: Duce eorum Hatsfeldio saucio capto, Getsio, Broio, & Tribunis multis occisis, plerisq; captis, & 5. millib⁹ ex eis cæsis præter Bauaricos cum Ioanne Vert, qui tardiùs veniẽs inclinata iam Cæsareorũ acie, periculo sese comittere noluit. Cæsar audita hac strage suorum, Praga, isti minus fidens, cum 30. solis Comitibus itinere Ratisbonẽsi Viennam properauit. Eoq; delatus, necessaria ad illius Vrbis defensionem apparari fecit, Imperatricem vxorem cum filijs & Nouercã Imperatricem Leonoram vnà cum magno fæminarum nobiliorum numero Gratsium amandauit, militem quoq; ex Croatia & Austria summa celeritate colligi, & veteranos ex præsidijs Arcium finitimarum, eorum loco tyronibus substitutis, extrahi iussit, ac mox exercitum aliqualem, quo hostem distineret contraxit.

Turca contra Melitẽ parit bellum.

Veneti contra Turcam armant.

Pacis quoq; cum Turca post multa dubia circa annuum tributum & restitutionem locorum Strigonio & Canisiæ olim subiectorum, confirmationem impetrauit, eò facilius, quòd ille Monarcha omnes vires suas ad expugnandã Melitam hoc anno conuertere decreuerat; Vnde Melitenses quoq; pro sua defensione à Principibus Christianis auxilia conquirebant, excitis etiam Venetis ad illud classicum, ne prius Creta seu Candia eorum petatur.

Treueris Elector liberatur.

Electorem quoq; Treuerensem eòusq; Vienæ sub custodijs detentum, cum Conuentus Monasterij ad tractandam pacem congregatus, nil nisi eo in gradũ pristinum restituto inchoare vellet, liberum ac fauoribus delinitum dimisit.

Morauiã occupat Torstẽson.

Tortstensonius verò prosequendo victoriam, in Morauiam penetrauit; vbi Znaimam, Cremsam Austriæ cis Danubium, Nicelspurgum vi cæpit, eorumq; incolas magno ære mulctauit: Olomucium ad famam eius aduentus Cæsariani deseruerant. Bernam obsedit & contentiùs resistentẽ oppugnauit: primum à Morauia Danubij apud Viẽnam pontem deiecit, collocauitq; ibi propugnaculum cum præsidio valido, vt compulsis intrò ciuitatem Cæsarianis excurrẽdi in Morauiam, & suos progressus turbandi ademerit facultatem, eòq; liberiùs toto hoc verè A. C. 1645. in tota Morauia grassabatur.

Ragocius mouet contra Imperat.

Ragocium quoq; talibus suis successibus commouit, vt dubiam fecerit pacem cum Imperatore, quæ iam propè, idq; æquioribus sibi ac Vngaris suis asseclis conditionibus coaluerat. Atq; ita fæderis Gallo, Suecoque Germanici viribus aucto, bellum illud de suo feruore hucusque nil remisit.

Galliæ Rex Ludou. VIII. obijt 14. Maij. 1643.

A morte autem Regis Galliæ A. C. 1643. die 14. Maij defuncti, vt suprà attigimus, tantò meliores spes rebus Austriacis affulsisse videbantur. Vnde earũ fautores, ac si iam in tuto haberent omnia tam potenti aduersario suo sublato, euidentiora lætitiæ ac securitatis suæ signa præferebant: confisi quòd Galli in tanta cõmutatione apud se Magistratuum, & præsertim sub fæmina Regina eaq; genere Austriaca, tum & sub Duce Aureliense, qui à viuente Rege fratre suo in istis bellis Austriacis non rarò dissentiebat, de feruore promouẽdi hoc bellum remitterent; sed hoc quoq; fefellit opiniones omnium, nam ille Rex ad singula circumspectus, cùm iam morti esset proximus, omnes rectionis suæ rationes à supremo consilio suo & Parlamento Parisiensi considerari fecit, & cùm omnium iudicio probaretur, Reginam vxorẽ cui (vti Blanchæ) donec Delphinus adolesceret Regni Administrationem, & fratrem Ducem Aurelianensem cui supremum armorum arbitrium commiserat, arctiùs obligauit, vt eandem rectionis formulam seruarent. Loco verò Cardinalis Richelij paulò ante extincti ad consilia illa Regia Cardinalem Massarinum substituerat.

Galli probant consilia Ludou. Regis & ea exequuntur.

Anguiensis Dux profligat Hispanos.

Theonuille capiunt Galli.

Atq; isti nil immutato bellicarum expeditionum ab ipso institutarum ordine, omnes exercitus in Italia, Hispania, Artesia, Alsatia, nouis supplementis apparatibusq, instructos, incæptas impresiones continuare iusserunt, & cum Suecis pro prosequendo in Germania bello fædus renouarunt. In Artesia Dux Anguiensis Condæus iunior propè Bepames Administratorem Belgij Franciscum de Melo profligauit, eo ipso die quo Delphinus Ludouicus XIV. nuncupatus nouus Rex Galliæ Parisijs renunciabatur eodem A. C. 1643. mense Maio. Inde mouens in Lucemburgensem ditionem, Theonuille obsedit, ac propè trium Mensium oppugnatione laboriosa ad deditionem coëgit.

Grauellinga ciuitas Flandriæ capta a Gallis 1644.

Subsequente verò A. C. 1644. ipsemet Dux Aurelianensis potentiori exercitu cum Marisallo de Migleraie ac Marisallo Gasion præmisso, ad obsidendam Grauelingã iuit. Ciuitas illa est Flandriæ insignis, portu, muri, valli, fossarum structuris munitissima, & circa quam Galli aliquãdo clades magnas acceperunt, vt alibi adnotauimus: vnde non pauci rei militaris periti eam non tam facilè capi, vel à recipiendis à Donchercha 4. milliaribus inde distãte subsidijs prohiberi posse iudicabant. Sed vicit omne arduum solertia tantorum Ducum, qui primùm ad illum Portum, à quo omnis spes victoriæ pendebat, celeriùs priusquam potuisset è mari subueniri præcludendum totis viribus cõuersis, vnicum propugnaculum ipsius S. Philippi denominatum expugnârũt, ac occluso mari terraq; omni ad Ciuitatem aditu, euacuatis aqua eius fossis, munitionibus vi cuniculorum ac tormẽtorum deiectis, post duorum Mensiũ sanguinolentos cum obsessis fortitèr repugnãtibus conflictus, in quibus etiã Marisallus Gasion graue vulnus acceperat, reiectis quoq; sæpiùs auxilijs summissis à Picolominio, qui interim ex Hispania venerat in Belgium cum titulo summi Præfecti militaris, eam ad extremam deditionis necessitatem 29. Iulij Anni eiusdẽ Millesimi Sexcentesimi quadragesimi quarti reduxerunt.

Deinde SanOmarum oppidum ei vicinum oppugnârunt, Vatenas ac plura illius oræ loca constringendo SanOmaro opportuna occupârunt, & totam illam viciniam Ipras vsq; excurrentes populabantur. Nec inferiorem felicitatem arma Gallica habuerunt in Alsatia quoq;, vbi Dux Anguiensis Bauaricos post capta ibi diuersa loca ferocientes repressit, & circa obsidionem Friburgæ fudit, omnemq; illum exercitum Bauaricum dissipauit. Et paulò post Filipsburgum obsidione cinxit, ac post longam oppugnationẽ cæpit, vnde plures ciuitates in illa ripa Rheni, vt Spira, Vormatia, Mogũtia ipsi deditionẽ fecerũt.

Anguiensis Dux in Alsatia profligat Bauaricos.

Hollandi capiunt Saßen propè Gandauum.

Hollandorum verò Dux Henric⁹ Auranius, qui toto eo tẽpore ad distrahẽdas vires Belgio Hispanicas propè Brugas in cãpis Maldegem castris positis excubabat, postquam Galli Grauelingã expugnârant, Canali nouo à Gandauo ad Sassen tendente superato, propugnaculum S. Antonij dictum cæpit, & Sassen obsedit, cæsisq; subsidijs Hispanicis post longã oppugnationem ad deditionẽ coëgit, & vniuersum ferè illud territoriũ in Flandria Vasiæ in suam potestatem redegit. Inde verò in tota Flandria commoti populi, querelis acerbioribus omnia complentes, quòd hinc Hollandis, illinc Gallis oppugnantibus nil resistere valeret, & nõnisi vel illis vel istis certa præda futuri essent, ad seditiones nouandasq; res, & propè ad defectiones propendere videbantur. Initio verò Septembris eiusdem anni aduenerat eò Ioannes de Austria filius nothus Philippi IV. Regis Hispaniæ cum titulo & potestate Gubernatoris Flandriæ, & adiunctarum Prouinciarum, & Franciscus de Melo iussus fuit redire in Hispaniam, possessionem tamen sui muneris inire ille nouus Gubernator distulit.

Flandriæ populi tumultuantur.

Hispaniæ Rex ministros Aulæ suæ mutat.

Oliuarez abdicatur Magistratu.

In Hispania postquam Rex Philippus ab amisso Perpiniano, res suas maiori cura indigere aduertit, ipsemet in consilijs præsidebat, & nihil se absente vel inscio circa negotia æquè publica atque priuata Regalia sua statui permisit: ministros Aulæ suæ, præcipuè Comitem Ducem de Oliuarez, cuius errori damna præterita tribuebantur Magistratu abdicauit, & relegauit ab Aula sua, sub custodijsque in longinquo detineri & consumi permisit.

Inui-

Inuisus iste fuit ab initio Reginæ, eo quòd Regem amoribus furtiuis distineret; vnde cum Regina in morbum incidisset, ex quo paulò post mense Nouembre A. C. 1644. obierat, coniectura criminationis sumpta quasi ex veneficijs & cantionibus ipsius opera procuratis ille morbus prouenisset, supplantatus fuit artificijs Comitis de Ognata & Cardinalis Borgia, cui in Archiepiscopatu Toletano præferri voluerat Archiducem Leopoldum, demùm verò eo oppresso ille Archiepiscopatus Borgiæ cessit. Oliuaresij verò sublati in locum alios arbitrio suo ad consilia sua priuata & publica, ac ad militares Præfecturas Rex adhibuit, Philippo de Sylua summa belli cura in Catalonia commissa. Iste itaq; A. C. 1643. mense Augusto Monson oppidum munitissimum, & commeantibus ex Aragonia in Cataloniam valdè opportunum primùm obsederat, & post duorum Mensiũ oppugnationem, reiecto Prorege *della Motte* cum subsidijs Gallicis, deditione obtinuit. Et insequenti A. C. 1644. eundem Proregem *della Motte* mense Maio propè Leridam prælio vicit, eaq; obtenta victoria Leridam obsidione vndiq; ita cinxit, vt quamuis Prorex *della Motte* resarcito exercitu suo, sæpiùs magna vi obsessis subuenire tentauerit, semper tamen repulsus non sine clade suorum, nonnisi à longè illam oppugnationem spectarit; quare obsessi (erãt quater mille selectiores milites Galli) post multa in excursionibus prælia, in quibus magna damna Hispanis dederunt, destituti cibarijs, auxilijsq; desperatis, tandem 29. Iulij die huius Anni C. 1644. (eodem quo Grauelinga) deditionem fecerunt duriori lege, nempè vt cum suis impedimentis quidem omnibus, sed Fonterabiam vsq; deducerentur, & oppidanis nullam securitatem impetrare potuerunt; quod Barcellona & aliæ Ciuitates Cataloniæ ingratum habuerunt.

Monson recuperant à Gallis Hispani.

Gallos profligant Hispani.

Leridam recuperant Hispani.

Interim autem Galli vt Hispanos à Lerida diuerterent, vel eius damnũ compensarent, obsederant Taraconam, consilio satis prouido: postquam enim propugnacula eius maritima expugnârãt, occlusam ab auxilijs maritimis, continenti à duab⁹ partibus sumo ardore oppugnatam, mænibusq; eius vi tormentorũ ad ingressum latè deiectis pænè cæperant, sed Prorex *dela Motte* nulla necessitate cogente, repẽtè ab illa oppugnatione exercitũ retraxit, incertum an quod viribus suis diffideret, postquã Hispani recuperata Lerida totũ suum robur ad illam obsidionem soluendã conuerterent, seu quod vt apud Leridam ita ibi quoq; imò & alibi studio conniueret, secretò ita instructus ab aliquo nouo *Ancreo* in Regia Gallica fortè latente.

Taraconam capiunt Galli.

Lusitani verò à quibus Catalони aliquod adiumentum expectabant, interim nihil consideratione dignũ præstiterunt, præter excursiones in Estremaduram, vbi cum Marchione de Terracusa congressi bis hoc A. C. 1644. ferociùs pugnârunt, æquè ab vna atq; ab altera parte plurimis desideratis, demùm verò sub finem anni eundem ab obsidione Eluæ reiecerunt.

Lusitani pugnant æquali Marte cum Castellanis.

In Italia quoq; Mediolani Gubernatores cum Sabaudiæ Principe ac ei⁹ auxiliarijs Gallis toto hoc tempore traxerunt suum bellum Marte variante, & cùm A. C. 1643. Galli intercepissent Tortonam, eam Mediolanenses recuperârant, sed eis circa illam recuperationem occupatis, Princeps Sabaudiæ Thomas vicissim Ciuitatẽ Astim obsedit & ad deditionem coëgit.

Mediolani cũ Sabaudia bellum.

Hoc

Hoc verò Anno initio Septembr. Princeps Thomas oppidum Sancti Iâ Vercellis proximum ditionis Sabaudiæ post vnius mensis oppugnationem vi cæpit, & Hispani Citadellam Astensem astu nocturno postquam occuparant, iterum inde fuerunt eiecti.

Angliæ motus Parlamenti cōtra Regem.

In Anglia autem ab A.C. 1641. incæpit bellum intestinum, eò difficiliùs quòd alij pro Rege suo defendendo, alij contra Regē armis susceptis, vniuersi illi populi & Angli, & Scoti, & Hiberni mutuis absq; discrimine cædibus hucusq; conficiuntur. Offenderat ille Rex Carolus III. apud Proceres Anglos Catholicæ Rom. Fidei aduersos, quod Parlamenti illius Regni cōtra Catholicos Romanos seueriora decreta, ac noua hæreseon dogmata, præter ea quæ Elisabethæ Reginæ suiq; Patris Iacobi VI. Regis tempore Concilia illius Regni rata habuerunt, confirmare renueret, ac plures Catholicos Sacerdotes in Aula Reginæ vxoris suæ commorari permitteret, à quibus Catholica Religio feliciùs propagabatur in tota Anglia.

Angliæ Regis discessus Londino improuidus.

Perseuerantem verò Regem in sua sententia cùm Parlamentum interpellare non desisteret, ille indignatus quibusdam ex Parlamento qui tenaciùs Puritanas partes defendebant, secesserat (inconsultè nimium) Londino, persuasus quod absente se faciliùs quiescerent. Sed Parlamentarij sumpta inde coniectura de ipsius obfirmatiore cōtra Puritanos animo, magis diffidere, & ad mutuam defensionem se inuicem colligare cæperunt.

Angliæ Rex dat filiam vxorem Auraniæ Principi.

Et auctis diffidentijs, ventum est ad aperta odia & diuisiones studiorum etiam in populis, Ciuitatibus, Arcibus, Portubus, illorumq; Præfectis alijs ad Regias, alijs ad Parlamentarias partes concedentibus. Et cùm Rex sub idem tempus filiam suam Mariam Auraniæ Principi Vilhelmo Henrici Ducis militiæ Hollandicæ filio primogenito in vxorem dedisset, cumq; ea ad maritum deducenda Regina quoq; mater in Hollandiam abijsset, illi ad se opprimendos, Catholicosq; in gradum pristinum restituendos, militem auxiliaq; externa conquiri existimantes, tantò maiorem exercitum collegerunt, Scotiam in suam societatem traxerunt, Duce præcipuo tantæ defectionis sibi electo Comite Essexiæ. Nec sopiri potuerūt illi primi motus Legationibus Galliæ, Daniæ Regū, ac Hollandorum; cùm enim ab initio Rex feliciores haberet progressus, (incautè) præcipuos illius factionis Puritanorum antesignanos ad pœnam læsæ maiestatis vocabat; eosq; in tractatu recōciliationis volebat excludi. Vnde ipsi veriti maximè ne interim simulata pro necessitate reconciliatione, postmodum opportunitate nacta tantæ iræ redirent, desperata venia, omnem spem suæ salutis in prosequenda defectione reposuerunt. Ac succiderūt statim Regi omnem belli neruum, vniuersis tributis, vectigalibus, censibusq; publicis in potestatē Parlamenti conuersis, quibus ille destitutus, solis parcis pecunijs quæ ex Gallia, Dania, vel à genero suo ex Hollandia nonnunquā impetrauit, tam difficile bellū ægrè sustinebat. Vincebat tamen toto A. C. 1642. & 1643. Duce Ruberto Palatino Rheni sororino suo, (ab Anglis quos præficiebat exercitui suo sæpiùs decept⁹, externi opera vtebatur.) Sed hoc A. C. 1644. cū Parlamentarij omni apparatu bellico, maximè ære Castrensi abundè (solum Londinū multis millibus militum stipendia suppeditabat) instructi,

Angliæ Rex casus apud Iorchium.

magis

magis in dies viribus præualerent, penè succubuit, circa defensionē Ciuitatis Iorch à Parlamentarijs obsessæ, amisso toto suo exercitu, ex quo prælio ægrè euasit Rubertus Palatinus, & plurimi Nobiliores Catholici, qui eius castra sequebantur ibi perierunt, alij saucij Hamburgam vsq; effugerunt: Regina in Britanniam Galliæ inter conflictus in mari cum Parlamentarijs ferociores transijt, ac à Regina Galliæ excepta, Parisijs domicilium sibi sumpsit. Resumptis tamen paulò post viribus Rex, Parlamētariorum exercitum cum Duce Essexiæ apud Pleimontum profligârat, & postmodū sanguinolenti conflictus, ac ciuitatum expugnationes vtrinq; visebantur, nec potuerunt cohiberi tractatu pacis iterum tentato, imò tantò magis exasperatis nouis diffidentijs animis in annos subsequentes continuantur.

Germanici belli damna.

Quid porrò parturierit tanta primariorum in Christianitate Dynastiarum cōmotio, scribent illi qui finem eius videbunt. Nobis sufficiat ea quæ post A. C. 1638. (istius gestis narratis *hos cæstus artemq; reponere præstat*) euenerunt, strictim attigisse, vt suis principijs cohæreant, & ea coronent, talemq; doctorem ac lumen habeant coniectores in indaganda, præcipuè belli Germanici tantorum malorum fontis consequentia, & veritate istarum propositionum: Num benè consultum fuerit pacem in Germania tempestiuè non fecisse, totque ac tantas calamitates non redemisse facili compendio restitutionis Palatinatus Rheni: Quid profuerit necdum finito Germanico bello, aliud denunciasse intulisseque Gallis, & rescidisse vincula firma pacis, quæ illos à vindicandis iniurijs suis auitis cousq; continuerunt: Ac quanti constet Hispanijs (omnium Regnorum quæ sub Sole sunt felicium felicissimis, si bona sua norint) quòd Reges habent ex sanguine alienigeno, pro quorum longinquis patrijs ditionibus titulisq; ampliandis, (vana spe Monarchiæ totius Europæ ita sibi comparandæ illectæ) totum ferè Orbem Christianum armis suis perpetuò infestum habent: Sumptibus verò immensis alendo tàm multos exercitus, inæstimabiles diuitias suas exhauserunt: Colonias frequentissimas ad bella tot viris fortioribus emissis ac amissis desolarunt: & insuper attraxerunt in proprias ceruices & externum, & domesticum Ciuileque bellum nimium difficile, ac fortassis diuturnum.

Hispaniarum felicitas Monarchiæ spe subuersa.

Et vt ad te redeam ad quem initium scribendi feci:

Vsque huc mi Nepos tibi meum desudauit ingenium,
Dum adoleuit tuum.

E X I N V E R O

Nosce tuapte tuum seclum, memoranda futuro
Scribe, malis ne cede, meosque imitere labores.

Errata ſic corrige:

Folio 25 *Verſu* 5 Greg. XIII. *adde* & excõmunicationẽ contra eum contentiùs negante.

Folio 26 *Verſu* 7 ſocium *lege* ſocios.

Folio	Verſu	Error	Correctio
ibid.	27	vulunere	vulnere.
30	15	dedes	pedes.
76	25	ibi	vbi.
81	4	die	dio.
127	17	ſepeliuit	efferri fecit.
145	3	eſſet	eſſent.
214	28	Michelbercã	Midelchercã
244	19	Capitolium	Capitalium.
246	6	Cæſarum *l.*	Cæſareum.
253	32	ex oppugnationem *l.*	oppugnationem.
254	38.	laborcibus	laborántibus.
ibid.	10	Principat à Dominatũ *lege*	Principatum à Dominatu.
255	28	ante Nec *adde*	in Hollandiam redijt.
263	39	oberans	oberrans.
271	37	nuptiales *lege*	nuptiarum.
276	18	haſta	hauſta.
290	8	benignior	benigniorem.
293	29	condeſcenſurum *l.*	deſcenſurum.
311	16	aduerſa	aduerſi.
322	27	Moraci	Marroci
341	22	totiùs	iſtius.
371	7	Sangerei	Daulergerei.
394	40.	*Petrus*	*Dominicus.*
415	29	illi *dele.*	
423	16	Mere Vſſin *l.*	Dilauer.
438	17	hoſtis fugauit *l.*	fugarunt.
455	21	operiens	opperiendo.
459	34	fluuium	fluminum.
504	4	Ianuſſius	Georgius.
541	25	Andream	Ioannem.
567	31	apud Viaſmam *l.*	apud Polanowka fluuium.
575	17	Petrus Bielche *l.*	Pontus de Garde.

Cætera bonus Lector facilè aduertet & ignoſcet.

J N D E X
Nominum, & Rerum notabiliorum, quæ in hoc opere continentur.

A.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

K.

Pęczławski

Raj[illegible]

S.

T.

